

تفسیر

معارف القرآن

پہ قندھاری پبلیشو

تالیف

مفتی اعظم پاکستان مولانا محمد شفیع

پبلیشو ترجمہ کوونکی ابو صدیق احمد مولوی نصیر احمد حقانی

تصحیح اوسمون: مولوی نصیر احمد حقانی اور مولوی امین اللہ حقانی

مکتبہ حنفیہ
گٹھ فیری روڈ - کوئٹہ

تمام فنون کے کتب ہمارے ویب سائٹ اور پلے سٹور سے فری ڈاؤن لوڈ کریں۔ ہم روزانہ کی بنیاد پر اس میں مزید نئے کتب شامل کر رہے ہیں نئے شامل شدہ کتب لیے روزانہ ہمارے پلے سٹور اور ویب سائٹ کو باقاعدگی سے چیک کیا کریں۔

اپنی کتاب کو ہمارے ویب سائٹ پر شائع کرنے کے لیے رابطہ کریں

منطق	خطبات	تفاسیر
معانی	سیرت	احاث
تصوف	تاریخ	فقہ
تقابل ادیان	صرف	سوانح حیات
تجوید	نحو	درس نظامی
نعت	فلسفہ	لغت
تراجم	حکمت	فتاویٰ
تبلیغ و دعوت	بلاغت	اصلاحی
تمام فنون	مناظرے	آڈیو درس

ددى ڪتاب ٽول حقوق دمڪتبه حنفى سره محفوظ دي

تفسير

معارف القرآن

په قندهارى پښتو ڪي

(تاليف)

مفتي اعظم پاڪستان مولانا محمد شفيع رحمۃ اللہ علیہ

پښتو ترجمہ کوونگي (ابو صديق احمد مولوی نصیر احمد حقانی)

تصحیح اوسمون... مولوی نصیر احمد (حقانی) او مولوی آمین اللہ (حقانی)

دکمپوز او ترجمي چاري الدين العلم کمپوزنگ (۰۳۰۱۳۷۸۴۹۵۶)

جلد اول پارہ (۱) (۲) (۳)

خبرونگي

مکتبہ حنفیہ

کانسي روڊ حاجي غيبي چوک کوئٽه

فون نمبر (۲۶۶۲۵۱۰)

چاپ خای لاہور

فہرست تفسیر معارف القرآن

مضمون

مخ

۱۰	مقدمہ.....
۱۰	دقرآن دعلومو او دتفسیر پہ حقلہ ضروری معلومات.....
۱۰	سریزہ.....
۱۰	وحی او ددی حقیقت.....
۱۰	دوحی ضرورت.....
۱۲	پر رسول اللہ ﷺ باندی دنزول دوحی طریقہ.....
۱۴	دقرآن شریف دنزول تاریخ.....
۱۵	دتولو خخہ اول نازل سوی ایت.....
۱۵	مکی او مدنی آیتونہ.....
۱۲	دمکی او مدنی آیاتونو خصوصیات.....
۱۷	دقرآن شریف تدریجی نزول.....
۱۸	شان نزول.....
۱۹	دقرآن شریف اووہ حرفونہ او قراتونہ.....
۲۰	داووہ (۷) حرفونہ مراد اووہ نوعیتونہ دی.....
۲۲	اووہ (۷) قاریان.....
۲۳	تاریخ دحفاظت دقرآن شریف.....
۲۳	درسالت پہ زمانہ کی حفاظت دقرآن.....
۲۵	دوحی کتابت.....
۲۵	دحضرت ابوبکر ؓ پہ زمانہ کی دقرآن شریف جمع کول.....
۲۷	دقرآن جمع کولو پہ سلسلہ کی دحضرت زید بن ثابت ؓ دکار طریقہ.....
۲۸	دحضرت عثمان ؓ پہ زمانہ کی دقرآن شریف جمع کول.....
۳۱	پہ تلاوت کی دآسانی پیدا کولو اقدامات.....
۳۱	نقطی یعنی تکی.....
۳۲	حرکات ، احزاب یا منزلونہ.....
۳۲	اجزاء یا پارے (سیپاری) اخماس او اعشار ، رکوع.....
۳۳	رموز او قاف.....
۳۵	دقرآن شریف طباعت.....
۳۵	دتفسیر علم.....
۳۶	دقرآن دتفسیر ماخذ.....
۳۶	اسرائیلیاتو حکم.....
۳۹	دقرآن دتفسیر پہ بارہ کی یوہ سختہ غلط فہمی.....
۳۹	مشہورہ تفسیرونہ.....
۴۴	

(تمہید)

۴۴	د دنیا تر ټولو څخه لوی نعمت قرآن شریف دی.....
۴۴	د مصنف ﷺ د ژوند مختصر حالات.....
۴۸	د معارف القرآن تصنیف د قدرتی اسبابو څخه.....
۴۹	د تقریر په چمنونو یوه سخته او اوږده مریضی د تفسیر د تکمیل سبب جوړه سوه.....
۵۲	د معارف القرآن خصوصیات او التزامات.....
۵۵	(سورة الفاتحة)
۵۵	د سورة فاتحې فضائل او خصوصیات.....
۵۲	بسم الله قرآن شریف یو آیت دی.....
۵۲	د قرآن شریف تلاوت او د هر مهم کار د شروع حکم په بسم الله په کار دی.....
۵۷	په بسم الله سره د هر کار د شروع کولو حکمت.....
۵۸	د بسم الله الخ تفسیر.....
۵۹	حکمت.....
۵۹	احکام و مسائل.....
۶۰	د بسم الله احکام.....
۶۰	سورة الفاتحة آیت ۱ تا ۷.....
۶۱	علوم او مسئلې.....
۶۲	د رب العالمین تفسیر.....
۶۴	د جزاء د ورځې حقیقت او دهغه عقلی ضرورت.....
۶۶	د اَللّٰهُمَّ اِنِّیْ اَسْئَلُکَ لِتَجْعَلَ رِبْطَ مَخْنِیْوِیْ آیاتونو سره.....
۶۷	اول د هدایت د درجو تفصیل.....
۶۷	د غَيْرِ الْمُنْضَوْبِ عَنْهُمْ وَلَا الْعَائِلِیْنَ مطلب.....
۷۱	صراط مستقیم د کتاب الله او رجال الله دواړو په جمع کیدو سره حاصلیږي.....
۷۲	د سورة فاتحه په باره کې مسئلې او احکام.....
۷۲	د دعا کولو طریقه.....
۷۲	(۲) د انسان د فطرت تقاضا ده چې انسان دې د الله ﷻ حمد او ثنا ووايي.....
۷۴	(۳) یو انسان ته خپله مدحه پخپله کول روانه دی.....
۷۵	(۴) د رب لفظ الله پورې خاص دی بل چاته رب ویل روانه دی.....
۷۵	(۵) د استعانت د معنی وضاحت او د وسیلې د مسئلې تحقیق.....
۷۵	د الله ﷻ څخه ماسو ا د بل چا عبادت روانه دی دهغه په عبادت کې بل څوک شریکول حرام او ناقابل معافی گناه ده.....
۷۸	(۶) د صراط مستقیم هدایت د دین او دنیا دواړو کامیابو دپاره کیلی ده.....
۷۹	(سورة البقره)
۷۹	نوم او د آیاتونو شمیر.....
۷۹	د نازلیدو وخت.....
۷۹	د سورة بقره فضائل.....
۸۰	احکام او مسائل.....

۸۰	ربطی دسورۃ فاتحی سرہ
۸۱	سُورَةُ الْبَقَرَةِ مَدَنِيَّةٌ ۱ تا ۵
۸۲	دلغاتو حل
۸۲	حروف مقطعات جی دکومو سورتونو پہ سرکی راخی دھغہ تحقیق
۸۴	دمتقیانو خاص صفتونہ
۸۴	اولئی مسئلہ دایمان تعریف
۸۵	دریمہ مسئلہ دہ لمونخ قانمول
۸۵	دریمہ مسئلہ دالہ ﷺ پہ لارہ کی خرش کول
۸۵	پہ ایمان او اسلام کی فرق
۸۷	دختم نبوت دمستلی یو واضح دلیل
۸۷	پہ آخرت باندی ایمان را ورل یوہ انقلابی عقیدہ دہ
۸۸	آیتِ اِنْ الَّذِیْنَ کَفَرُوْا الْخ ۲ تا ۷
۸۹	دمضمون خلاصہ سرہ دریط
۹۰	دکفر تعریف
۹۰	دانذار معنی
۹۱	توفیق نہ ورکول دگناھونو دنیوی سزا دہ
۹۱	اوریدونکی کہ نصیحت قبول کری یا قبول نہ کری خودانصیحت دنصیحت کونکی دپارہ فائدہ ورکوی
۹۱	دیوی شبھی جواب
۹۲	آیت ۸ وَیَمِّنُ النَّاسُ مَنْ یَقُولُ الْخ تا آیت ۲۰
۹۵	علوم او مسئلی، دآیتونو ترون یو دہل سرہ
۹۸	آیانفاق دنبی ﷺ پہ زمانی پوری خاص ووکہ اوس ہم سته ؟
۹۸	(۲) دایمان او کفر حقیقت
۹۹	(۳) دکفر او ایمان ضابطہ
۱۰۰	دیوی شبھی لیری کول
۱۰۰	(۴) درواغ دیرہ سختہ گناہ دہ
۱۰۰	(۵) دانبیاء او اولیاء سرہ بدہ معاملہ کول دالہ ﷺ سرہ بدی کول دی
۱۰۰	(۶) ددرواغو وبال
۱۰۱	(۷) دصلاح اوفساد تعریف اودمصلح اومفسد پیژندنہ
۱۰۲	آیت ۲۱ يَا أَيُّهَا النَّاسُ اعْبُدُوا الْخ تا آیت ۲۲
۱۰۳	علوم او مسئلی، دآیتونو دیوبل سرہ ترون
۱۰۷	دچا عمل دھغہ دخلاصی او پہ جنت کی دداخلیدو یقینی سبب نہ دی
۱۰۸	دتوحید عقیدہ پہ دنیا کی دامن و آمان سکون او اطمینان ضامنہ دہ
۱۰۸	آیت، وَإِنْ کُنْتُمْ فِی رَیْبٍ مِّمَّا نَزَّلْنَا عَلَی عَبْدِنَا الْخ ۲۳ تا ۲۴

۱۰۹	علوم اومسئلی، دایاتونو ترون
۱۱۱	قرآن ترقیامتہ پاتہ کیدونکی ژوندی معجزہ ده
۱۱۲	دقرآن دمعجزوالی تشریح
۱۱۲	دقرآن دمعجزوالی وجی
۱۲۵	یوځو شبہی او ددھغو جوابونہ
۱۲۹	ایت، وَتَشْرُ الْلَّيْنِ آمَنُوا الخ ۲۵
۱۲۹	دایاتونو دیوبل سرہ ترون، علوم اومسئلی
۱۳۰	ایت، إِنَّ اللَّهَ لَا يَسْتَعِجِي، الخ ۳۲ تا ۳۷
۱۳۰	علوم اومسائل، دایاتونو دیوبل سرہ ترون
۱۳۳	پہ مثال کی دیوہ حقیر (ذلیل) یا شرمناک شی ذکر کول څہ عیب نہ دی
۱۳۳	دتعلقاتو شرعی حقوق ادا کول واجب دی او ددی خلاف کول لویہ گناہ ده
۱۳۴	ایت، كَيْفَ لِكُفْرُوْنَ بِاللّٰهِ الخ ۲۸ تا ۲۹
۱۳۵	علوم اومسئلی، دایتونو دیوہ اوبل سرہ ترون
۱۳۶	برزخی ژوند
۱۳۷	ددنیا هریو شی نفع مند دی په دی کی څہ شی بی فائدی نه دی
۱۳۷	ددنیا په شیانو کی اصل اباحت دی که حرمت
۱۳۸	ایت، وَإِذْ قَالَ رَبُّكَ لِلْمَلٰٓئِكَةِ الخ ۳۰ تا ۳۳
۱۴۰	علوم اومسئلی، دایتونو دیوہ اوبل سرہ ترون
۱۴۱	دملائکو سرہ دآدم ﷺ دپیدا کولو خبری په کوم مصلحت باندی بناء وی؟
۱۴۵	دژیو اولغاتو جوړوونکی الله ﷻ دی
۱۴۵	دآدم ﷺ لوړوالی پرملائکو باندی
۱۴۵	دمخکی دخلافت مسئلہ
۱۴۶	نبی کریم ﷺ دالله ﷻ په مخکه کی آخری خلیفہ دی او دده ﷺ خصوصیات
۱۴۷	دنبی ﷺ وروسته دخلافت نظام
۱۴۸	دخلافت راشده څخه وروسته
۱۴۸	په مغربی جمهوریت او اسلامی شورايت کي فرق اوبيلتون
۱۴۹	ایت، وَإِذْ لَقْنَا لِلْمَلٰٓئِكَةِ اسْجُدُوا الخ ۳۴
۱۴۹	علوم اومسئلی، دایاتونو دیوبل سرہ ترون
۱۴۹	ایادسجدی حکم پیریانوته هم سوی وو؟
۱۴۹	دتعظیم سجدہ په اولوامتونو کی روا و په اسلام کی منع ده
۱۵۱	ایت وَلَقَدْ نَا أَدَمُ مَسْکَنَ، الخ ۳۵ تا ۳۶
۱۵۱	علوم اومسئلی

۱۵۴	د ذکر سوو آیاتونو څخه متعلقه مسائل او احکام را ایستل
۱۵۵	په غذا او خوراک کی ښځه د خاوند تابع نه ده
۱۵۵	په هر ځای کی گرځیدو را اگر ځیدل انسان فطری حق دی
۱۵۵	د ذریعو د بندیز مسئله
۱۵۵	د پیغمبرانو د عصمت مسئله
۱۵۷	ایت ، فَتَقَىٰ آذُنُ مِنْ رَأْيِهِ الْخ ۳۷ تا ۳۹
۱۵۹	علوم او مسئلي ، د آیاتونو دیوبل سره تړون
۱۶۰	تواب او تائب کی فرق
۱۶۱	د گناه څخه د توبی قبولولو اختیار د الله ﷻ څخه سوا بل چاته نسته
۱۶۱	دادم الله مخکی ته کیښته کیدل د سزا په توگه نه بلکه دیو مقصد د پوره کولو دپاره وو
۱۶۱	د فکر او غم څخه یوازې هغه خلک خلاصون پیدا کوی چی د الله ﷻ فرمانبردار وی
۱۶۲	ایت ، يَا بَنِي إِسْرَٰئِيلَ اذْكُرُوا ، الْخ ۴۰ تا ۴۲
۱۶۳	علوم او مسئلي ، د آیاتونو دیوبل سره تړون
۱۶۵	(۱) د امت محمدی ﷺ یو خاص فضیلت
۱۶۵	(۲) د عهد پوره کول واجب او عهد ماتول حرام دی
۱۶۵	(۳) څوک چی د څه گناه یا د ثواب سبب جوړ سی د هغه په عملنامه کی د کوونکو گناه یا ثواب لیکل کیږي
۱۶۶	(۵) د قرآن په ښولو باندې اجرت مزدري اخیستل جائز ده
۱۶۶	(۶) د ثواب پخپلو او رسولو دپاره په ختم قرآن اجرت اخیستل په اتفاق سره روانه دی
۱۶۷	د حق خبره پتول یا په هغه کی خلط ملط کول حرام دی
۱۶۹	ایت ، وَالْهَمُّوا الْعَمَلَةَ الْخ ۴۳ تا ۴۶
۱۷۰	علوم او مسئلي ، د آیاتونو دیوبل سره تړون
۱۷۳	د جمع د لمانځه احکام
۱۷۵	دبی عمله و اعظم مذمت
۱۷۵	آیا فاسق و عظ او نصیحت کولی سی ؟
۱۷۶	دوې نفسیانی ناروغیانی او د هغو علاج
۱۷۷	د خضوع حقیقت
۱۷۸	په لمانځه کی د خضوع فقهی حیثیت
۱۷۹	لمونځ د خضوع څخه بغیر هم بالکل فائده نه دی
۱۷۹	ایت يَا بَنِي إِسْرَٰئِيلَ اذْكُرُوا ، الْخ ۳۷ تا ۴۸
۱۸۰	ایت وَإِذْ لَجَّاتُمْ مِنْ آلِ فِرْعَوْنَ ، الْخ ۴۹
۱۸۱	ایت وَإِذْ فَرَقْنَا بِكُم الْبَحْرَ ، الْخ ۵۰ تا ۵۱
۱۸۲	ایت ثُمَّ غَفَوْنَا عَنْكُمْ ، الْخ ۵۲ تا ۵۴ ، ۵۵
۱۸۴	ایت (ثُمَّ نَبَّأْتُمْ مِنْ بَعْدِ مَوْتِكُمْ ، الْخ ۵۶
۱۸۴	ایت وَظَلَّلْنَا عَلَيْكُمُ اللَّيْلَ ، الْخ ۵۷

۱۸۵	ایتِ وَاذْكُفَّا اَدْخُلُوا هَذِهِ الْقَرْيَةَ ، الخ ۵۸
۱۸۶	ایتِ قَدْ اَلَّيْنِ ظَلَمُوا ، الخ ۵۹
۱۸۷	پہ کلام کی دلفظی تغیر اور تبدل شرعی حکم
۱۸۹	ایتِ وَاذْنَسْنَقِيْ مُوسٰی الخ ۶۰
۱۹۰	ایتِ وَاذْ قُلْتُمْ يٰمُوسٰی الخ ۶۱
۱۹۳	ایتِ اِنَّ اَللّٰیْنِ اٰمَنُوْا ، الخ ۶۲
۱۹۴	ایت ، وَاذْ اَخْلَا مِیٰفَکُمْ الخ ۶۳
۱۹۵	دیوشبہی لیری کول
۱۹۵	ایت ، ثُمَّ کُوْنْتُمْ الخ ۶۴
۱۹۶	ایت ، وَلَقَدْ عَلِمْتُمْ اَللّٰیْنِ الخ ۶۵ تا ۶۶
۱۹۷	پہ دینی کارونو کی داسی حیلی جورول چی دھغہ پہ رجہ شرعی حکم باطلیری حرام دی
۱۹۷	دیہودو دشل دمسخ کیدو واقعہ
۱۹۷	دمسخ سوی قوم نسل نہ پاتہ کیری
۱۹۸	ایت ، وَاذْ قَالَ مُوسٰی لِقَوْمِیْهِ الخ ۶۷ تا ۶۸
۲۰۰	ایت ، وَاذْ قُلْتُمْ لَقَدْ اٰدَارَاکُمْ الخ ۶۹ تا ۷۰
۲۰۲	ایت ، اَقْطَعُوْنَ اَنْ یُّؤْمِنُوْا الخ ۷۱ تا ۸۰
۲۰۵	ایت ، نَلٰی مَنْ کَتَبَ سِتْنَةً الخ ۸۱ تا ۸۳
۲۰۶	پہ اور کی دھیشہ دپارہ دپاتہ کیدو ضابطہ
۲۰۷	پہ تعلیم اور تبلیغ کی دکافرو سرہ ہم پہ خبرو کی سختی کول صحیح نہ دی
۲۰۷	ایت ، وَاذْ اَخْلَا مِیٰفَکُمْ الخ ۸۴ تا ۸۵
۲۱۰	ایت ، اَوَّلَکَ اَللّٰیْنِ اٰخَرُوْا الخ ۸۶ تا ۸۹
۲۱۲	یوہ شبہ اور دھغہ جواب
۲۱۲	ایت ، بِنَسَا اٰخَرُوْا بِهٖ اَنْفُسَهُمْ الخ ۹۰ تا ۹۵
۲۱۷	ایت ، وَتَجِدَلَهُمْ اٰخَرَمَنْ اَنَامِ الخ ۹۶ تا ۱۰۱
۲۲۰	ایت ، وَآلِهٰوْا مَا قُلُوْا الشَّاطِیْنِ الخ ۱۰۲ تا ۱۰۳
۲۲۲	علوم اور مسئلی
۲۲۵	دسحر حقیقت
۲۲۷	دسحر قسمونہ
۲۲۷	پہ سحر اور معجزہ کی فرق
۲۲۹	آیا پہ پیغمبرانو علیہم السلام باندی دجادو اثر کیدی سی ؟ ..
۲۲۹	دسحر شرعی احکام
۲۳۰	ایت ، یٰۤاَیُّهَا اَللّٰیْنِ اٰمَنُوْا الخ ۱۰۴ تا ۱۰۷
۲۳۳	پہ الہی احکامو کی دنسح حقیقت

۲۳۴	جاہلانہ شبہی.....
۲۳۵	دَسَخ دَمْفہوم پہ اصطلاح کی دَمخنیو اور وستنیو علماؤ فرق.....
۲۳۷	ایت ، اَمْ لَیْثُوْنَ اَنْ لَّنَا لَوْ الْخ ۱۰۸ تا ۱۱۳.....
۲۴۱	علوم اومسئلی.....
۲۴۱	دَاللہ ﷻ پہ ورائندی دنسلی یہودی اونصرانی یامسلمانان ہیخ قدرنستہ قدر دایمان او عمل صالح دی.....
۲۴۴	ایت ، وَتَنْ اَطْلَمَ مِنْ شَيْخٍ سَاجِدِ اللّٰهِ الْخ ۱۱۴ تا ۱۱۵.....
۲۴۷	علوم اومسائل.....
۲۵۱	ایت ، وَقَالُوا لَعَنَ اللّٰهُ الْخ ۱۱۲ تا ۱۲۳.....
۲۵۲	ایت ، وَاِذْ اَتٰی اِبْرٰهٖمَ رَبُّہُ الْخ ۱۲۴.....
۲۵۷	دحضرت خلیل اللہ ﷺ لوی امتحانونہ او ددی امتحانونو مضمونونہ.....
۲۶۲	ایت ، وَاِذْ جَعَلْنَا الْاِثْمَ مَقَابِلَ الْاَنْسِ الْخ ۱۲۵.....
۲۶۳	علوم اومسئلی.....
۲۶۳	دحضرت خلیل اللہ مکی تہ دہجرت کولو او دبیت اللہ دجوړولو تفصیلی واقعہ.....
۲۶۶	دحرم متعلق احکام اومسائل.....
۲۶۹	ایت ، وَاِذْ قَالَ اِبْرٰهٖمُ رَبِّ اِنۡجِزْ لِي الْخ ۱۲۲ تا ۱۲۸.....
۲۷۱	علوم اومسائل.....
۲۷۱	دحضرت ابراہیم ﷺ دعا گانی.....
۲۷۳	دمیوو درزق شخہ مراد دژوند ټول ضروریات دی.....
۲۷۳	دحضرت ابراہیم ﷺ احتیاط.....
۲۷۳	پہ خپل نیک عمل باندی داعتقاد او قناعت نہ کولو سبق او تعلیم.....
۲۷۵	ایت ، رَبَّنَا وَابۡتۡغِ لَنَا الْخ ۱۲۹.....
۲۷۷	دالفاظو تشریح.....
۲۷۷	د رسول اللہ ﷺ دولادت خصوصیات.....
۲۷۸	دپیغمبر دلیپلو دری هدفونہ.....
۲۷۹	دوہم مقصد د کتاب تعلیم.....
۲۸۰	دریم مقصد تزکیہ.....
۲۸۴	دھدایت او اصلاح دوی سلسلی کتاب اللہ او رجال اللہ.....
۲۹۰	ایت ، وَتَنْ نَزَعُ عَنْ مِلَّةِ اِبْرٰهٖمَ الْخ ۱۳۰ تا ۱۳۲.....
۲۹۱	ایت ، اَمْ كُنْتُمْ كُفْرًاۤ اِذۡ هَمَزۡتُمۡ لِقَابِ الْخ ۱۳۳ تا ۱۳۴.....
۲۹۲	د اولاد دپارہ خہ دولت ددین او اخلاقو تر بنوولو بڼہ نستہ.....
۲۹۲	دنیکہ دمیراث مسئلہ.....

۲۹۲	 دیپرونو او نیکونو د عملونو جزا او سزا اولاد تہ نہ ورکول کیہی
۲۹۳	 ایت ، وَقَالُوا كُونُوا هُودًا اَوْ نَصَارَى لَهْتُمْوا الخ ۱۳۵ تا ۱۳۸
۲۹۲	 دملانکو او دیپغمبرانو پہ محبت کی اعتدال کول لازمی دی ترحد تیریدل گمراہی دہ
۲۹۲	 د نبی رسول ظلی بروزی اولغوی تول د خپله خانہ جوړہ سوی قسمونہ گمراہی دہ
۲۹۷	 اللہ ﷻ د نبی کریم ﷺ د حفاظت ذمہ اخیستی دہ
۲۹۷	 دین او ایمان یو پوخ رنگ دی چی دانسان د مخ څخہ ښکار یږی
۲۹۸	 ایت ، قُلْ اَعْبُدُوا اللَّهَ الْوَاحِدَ الخ ۱۳۹ تا ۱۴۱

اللهم اختتم لنا بالخير والسعادة والبشارة والايمان

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

«سریزه»

د پلار محترم حضرت مولانا مفتی محمد شفیع صاحب مدظلهم تفسیر معارف القرآن ته الله ﷻ په عوامو او خواصو کی غیر معمولی مقبولیت ورکړی دی او د اول جلد اولنی چاپ لاس په لاس کی ختم سو. د دوهم چاپ د طباعت پروخت حضرت مصنف مدظلهم په اول جلد په مکمل توگه سره نظر ثانی و فرمایله او کافی ترمیم او زیاته تبدیلی او اضافه په کی په عمل کی راغله. ددې سره د حضرت موصوف غوښتنه وه چی دبل چاپ په وخت کی د اول جلد په شروع کی د علوم قرآن اوصول تفسیر متعلق یوه مختصره مقدمه هم تحریر و فرمایي چی د تفسیر د مطالعی څخه دمخه ویونکي د دغو ضروري معلوماتونه فائده واخلی لیکن د متواترو مرضونو او کمزوری په بناد موصوف دپاره پخپله ددې مقدمې تصنیف مشکل وو. دارنگه حضرت موصوف دا ذمه واری احقر ته وسپارله.

احقر د حکم د تعمیل او د سعادت حاصلولو دپاره دا کار شروع کی نو دا مقدمه دیره اوږده سوه. او د علوم قرآن پر موضوع د خاص مفصل کتاب صورت جوړ سو. دغه پوره کتاب د معارف القرآن په شروع کی په شکل د مقدمی شاملول مشکل وو په دی وجه د حضرت والد صاحب مدظلهم په اشاره باندي احقر د دغه مفصل کتاب تلخیص وکی او یوازی هغه بحثونه باقی پریښوول سول دکومو مطالعه چی د تفسیر معارف القرآن د مطالعه کوونکو دپاره ضروري وه او کوم چی دیو عام قاری دپاره د زړه ښه کیدو باعث کېدای سی. د معارف القرآن دا تلخیص د اول جلد تر نظر لاندې چاپ سره په توگه د مقدمی شاملولای سی. الله ﷻ دی دا د مسلمانانو دپاره نفع منده او فائده منده وگرځوي. او ددې عاجزه بنده دپاره دې ذخیره د آخرت ثابته کړی. په دې موضوعاتو به مبسوط علمی بحثونه په مفصل کتاب کی پیدا کیږي کوم چی به انشاء الله عنقریب «دیرژر» چاپ سي که څوک یی شوق لری په هغه کی دی وگوری.

وَمَا تَوْفِيقِي إِلَّا بِاللَّهِ عَلَيْهِ تَوَكَّلْتُ وَإِلَيْهِ أُنِيبُ .

دارالعلوم کورنگی

احقر محمد تقی عثمانی

کراچی ۱۲

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
الْحَمْدُ لِلَّهِ وَكَفَى وَسَلَامٌ عَلَى عِبَادِهِ الَّذِينَ اصْطَفَى

وحي او ددي حقيقت

قرآن شریف چونکه پر سرور کائنات حضرت محمد ﷺ باندي دوحی په ذریعه نازل کړل سوی دی. په دی وجه د ټولو څخه مخکی دوحی په باره کی په څو ضروري خبرو باندي پوهیدل په کار دی.

«دوحی ضرورت»

هر مسلمان پوه دی چی الله ﷻ انسان دی د نیاته د امتحان دپاره را لیږلی دی او دده پر ذمه یی څه فرائض

لازم کړی دی او ټول کائنات یې دده په خدمت کې لگولی دی ، په دې وجه دنیا ته دراتلو څخه وروسته دانسان دپاره دوه کارونه ډیر ضروري دي ، یو دا چې هغه ددې کائناتو څخه او په دې کې دپیدا سوو شیانو څخه صحیح کار واخلي ، او دوهم دا چې دا کائنات د استعمالولو سره دالله ﷻ احکام په نظر کې ساتي او یو داسې حرکت ونه کي کوم چې دالله ﷻ دخوښی خلاف وي .

ددې دواړو کارونو دپاره انسان ته دعلم ضرورت دی ، ځکه چې ترڅو پوري ده ته دا معلومه نه سي چې ددې کائناتو حقیقت څه دي ؟ ددې دکوم شي څه خاصیات دي ؟ ددې څخه فائده څنگه اخیستل کيږي ؟ تر دغه وخته پوري دی ددنیا هیڅ شي هم دخپلي فائدې دپاره نه سي استعمالولای ، دارنگه ترڅو پوري چې ده ته دا معلومه نه وي چې دالله ﷻ خوښی څه ده ؟ هغه کوم کارونه خوښوي او کوم نه خوښوي ؟ تر دغه وخته پوري دده دپاره دالله ﷻ دخوښی برابر ژوند تیروول ممکن نه دی .

دارنگه الله ﷻ انسان لره دپیدا کولو سره سره دری شیان داسي پیدا کړي دي دکومو په ذریعه چې ده ته د ذکر سوو خبرو علم حاصلیږي ، یو دانسان حواس ، یعني سترگی ، غوږونه ، ځله اولاسونه او پښې ، دوهم عقل اودریم وحی ، دارنگه انسان ته ډیری خبري دخپلو حواسو په ذریعه معلومیږي ، ډیری د عقل په ذریعه او کومی خبری چې په دې دواړو ذریعو سره نه سي معلومېدای دهغه علم دوحی په ذریعه ورکول کيږي . دعلم په دې درو ذریعو کې ترتیب څه داسی دی چې دهر یوه خاص حد او مخصوص دائره دکار ده چې ددغه څخه مخکې دی کار نه سي ورکولای ، دارنگه کوم شیان چې انسان ته په خپلو حواسو سره معلومیږي دهغه علم یوازې په عقل سره نه سي کېدای ، مثلاً که یو دیوال په سترگو ووينې تاته به دا علم وسي چې ددې رنگ سپین دي لیکن که ته خپلي سترگی بندي کړي اویوازې د عقل په کومک سره ددې رنگ معلومول وغواړي نو دا ناممکنه ده ، دغه رنگه دکومو شیانو علم چې په عقل سره معلومیږي هغه یوازې په حواسو سره نه سي معلومېدای مثلاً که ته یوازې په سترگو سره ووينې یا يې په لاسو مسه کړي نو دا درک نه سي لگولای چې دا دیوال یو انسان جوړ کړی دی ، بلکه دی نتیجې ته درسیدو دپاره د عقل ضرورت دی .

غرض دا چې ترکومه پوري چې حواس خمسې کار کوي هلته عقل راهنمایی نه سي کولای او کوم ځای چې حواس خمسې جواب ورکي ، هلته د عقل کار شروع کيږي ، لیکن ددې عقل راهنمایی هم غیر محدوده نه ده دی هم تر یوحده پوري ولاړ سي او ودریږي او ډیری خبري داسی دي چې علم یی نه په حواسو سره معلومېدای سي اونه د عقل په ذریعه ، مثلاً دهغه دیوال متعلق دا معلومول چې دا په څه رنگ استعمالولو سره الله ﷻ راضی او په څه رنگ استعمالولو سره به ناراضه وي . دا نه د حواسو په ذریعه ممکنه ده او نه د عقل په ذریعه ، ددې قسم سوالونو جواب انسان ته د ورکولو دپاره چې کومه ذریعه الله ﷻ مقررې فرمایلي ده دهغه نوم وحی ده ، او ددې طریقه دا وي ، چې الله ﷻ دخپلو بندگانو څخه یو څوک منتخب کي خپل پیغمبر یی جوړ کړي او پرده خپل کلام نازلوی دی کلام ته (وحی) ویل کيږي .

ددې څخه واضحه سوه چې وحی دانسان دپاره هغه اعلى ترینه ذریعه دعلم ده کومه چې ده ته ددې ژوند متعلق دهغو سوالونو جوابونه تیار وي کوم چې د عقل او د حواسو په ذریعه نه سي حل کېدای ، لیکن

ددې علم حاصلول ده لره ضروری دی . ددې څخه دا هم واضحه کیږي چې یوازی عقل او مشاهده دانسان دراهنمایي دپاره کافی نه دی ، بلکه دده دهدایت دپاره وحی الهی یو ناچاره ضرورت دی ، اوچونکه په بنیادی توګه دوحی ضرورت هغه ځای پېښیږي کوم ځای چې عقل کار نه کوي ، په دی وجه دا ضروری نه ده چې دوحی دهری یوې خبری ادراک دې په عقل سره وسي ، بلکه لکه څنګه چې دیو شي رنگ معلومول دعقل کارنه دی ، بلکه دحواسو کار دی ، دغه رنگه د ډیرو دیني عقیدو علم ورکول هم دعقل پرځای دوحی منصب دی او ددې ادراک دپاره یوازی په عقل باندی باورکول صحیح نه دی .

کوم سړی چې (معاذالله) دخدای ﷻ دوجود قائل نه وی ، دده سره خو دوحی پرمستله خبره کول بالکل بی گټی ده ، لیکن کوم سړی چې د الله ﷻ په وجود او دده په قدرت کامله ایمان لری ، دده دپاره دوحی عقل ضرورت ، ددې امکام او حقیقي وجود ورلره ګڼل څه مشکل نه دی ، که ته په دی خبره ایمان لری چې دا کائنات یو قادر مطلق پیدا کړی دی ، هغه ددې مربوط او مستحکم نظام په خپل حکمت بالغه سره چلوی او دانسان دیوخاص مقصد ترمخه دلته را لیږلی دی ، نو بیاڅنګه ممکنه ده چې د انسان دپیدا کولوڅخه وروسته دی بالکل په تاریکه کی پریښی وي او ده ته یی دقدر هم نه وی وربښولې چې دی ولی دی دنیا ته راغلی دی ؟ دلته دده څه فرائض دی ؟ دده منزل مقصود څه دی ؟ او دی په څه شان سره خپل دژوند مقصد حاصلولای سی ؟ آیایو سړی دچاهوش او حواس چې برابر وی داسی کولای سی چې خپل نوکرلره دیوخاص مقصد دپاره په یو سفر ولیږي او ده ته نه دتللو په وخت کی دسفر مقصد وروښی اونه وروسته دیو پیغام په ذریعه په ده داواضحه کړی چې دی دکوم کار دپاره لیږل سوی دی ؟ او دسفر په دوران کی به دده وظیفه څه وی ؟ هرکله چې دیو معمولی عقل انسان هم داسی حرکت نه سی کولای نو اخر دخداوند قدوس په باره کی دا تصورڅنګه کیدای سی دچاپه حکمت بالغه سره چې دکائناتو دا ټول نظام چلیږي ؟ دا اخرڅنګه ممکنه ده چې یو ذات لمر ، سپوږمی ، اسمان مخکه ، ستورو او سیارو غونډی عقل حیرانوونکي نظام پیدا کړی وی ، هغه دې خپلو بندګانو ته دپیغام رسولو یو داسی انتظام هم ونه کړل سی دکوم په ذریعه چې انسانانو ته د دوی دژوند دمقصد متعلق هدايات ورکړل سی ؟ که د الله ﷻ په حکمت بالغه باندی ایمان وی نو بیا به دا هم منل وی چې هغه خپل بندګان په تاریکه کی نه دې پریښی ، بلکه د دوی دراهنمایي دپاره یی څه باقاعده نظام ضرور جوړ کړی دی ، بس دراهنمایي ددې باقاعده نظام نوم وحی او رسالت دی .

په دی سره صفاواضحه کیږي چې (وحی) محض یوه دیني عقیده نه ده بلکه یو عقلی ضرورت دی دکوم څخه انکار چې په حقیقت کی دالله ﷻ دحکمت بالغه څخه انکار دی .

﴿ پر رسول الله ﷺ باندی دنزول دوحی طریقې ﴾

دوحی او رسالت دا مقدسه سلسله پر سردار دوعالم محمد مصطفی ﷺ باندی ختمه سوه اوس به نه پریو انسان وحی نازله سی اونه ددې ضرورت سته پر رسول الله ﷺ به په مختلفو طریقو سره وحی نازلیده ، دصحیح بخاری په یوه حدیث کی حضرت عائشه رضی الله عنها فرمایي چې یو وخت حضرت حارث بن هشام درسول الله ﷺ څخه پوښتنه وکړه چې پر تاوحی څنګه راځی ؟ نو رسول الله ﷺ وفرمایل چې کله وماته

د ډنگولی په ډول سره اواز او ریدل کیږي او دوحی دا صورت زما دپاره دټول څخه زیات سخت وی ،
بیاجی کله دا سلسله ختمه سی ، نو څه چی دی اواز ویلی وی ماته یادسوی وی ، او کله ملائکه زما
مخته دیو سړی په صورت کی راځی (صحیح بخاری ج ۱ ص ۲)

په دی حدیث کی رسول الله ﷺ دوحی اواز ته د ډنگولی داواز سره چی کومه تشبیه ورکړی ده ، شیخ محی
الدین عربی رحمه الله ددې مطلب دا بیان کړی دی چی یوڅو دوحی اواز د ډنگولی په ډول مسلسل وی او په
مینځ کی پریکیږي نه ، دوهم ډنگوله چی کله مسلسل ډگریږي ، نو په عامه توگه سره اوریدونکي ته ددې
د اواز طرف متعین کول مشکل وی ، ځکه چی ددې اواز دهر طرف څخه راتلونکي محسوسیږي او
د کلام الهی خصوصیت هم دا دی چی دده یو سمت (طرف) نه وی ، بلکه دهر طرف څخه اواز اوریدل کیږي
، ددې دکیفیت صحیح ادراک خو بغیر دمشاهدی څخه ممکن نه دی ، لیکن دا خبره عامو ذهنونو ته
دنژدی کولو دپاره رسول الله ﷺ دې ته د ډنگولی د اواز سره تشبیه ورکړی ده (فیض الباری ۱۹۱ و ۲۰)
چی کله به په دی طریقه سره پرده ﷺ وحی نازلیده نو پرده ﷺ به ډیر زیات تکلیف راتلی حضرت عائشه
رضی الله تعی الله عنده ددې حدیث په اخرکی فرمایي چی مادسخت یخ په ورځ پرده ﷺ وحی نازلیدل لیدلی دی ، په داسی
یخ کی به هم چی کله دوحی سلسله ختمه سوه نو دده ﷺ تندی مبارک دخولو څخه ډک وو ، په یو بل
روایت کی حضرت عائشه رضی الله تعی الله عنده فرمایي چی کله به پرده وحی نازلیده نو د دوی ﷺ ساه به بندیده ، نورانی
مخ به یی متغیر سو ، دخرما دنباخ په ډول به ژر سو ، دمخ غاښونه به یی دیخ څخه کرپیدل او دومره خوله
به پر راتله چی دملفلرو په شان به ورڅخه څاڅکی څڅیدل (الاتقان ۲۶۱)

دوحی په دی کیفیت کی به کله دومره شدت پیدا کیدی چی دی ﷺ به پرکوم څاروی سپور وو ، هغه به د
دوی ﷺ دبوچ څخه تپته سوه او کښې به نستل ، او یو وخت ده ﷺ خپل سر مبارک د زید بن ثابت ؓ
پرزنگون ایښی وو ، چی په دې حالت کی وحی نازلیدل شروع سوه ، په دی سره دحضرت زید ؓ په ورون
باندي دومره دروندوالی راغی چی ماتیدی (زاد المعاد ۱۸۱ و ۱۹۱)

ځینی وخت به ددې وحی نری نری اواز نورو ته به هم محسوسیدی حضرت عمر ؓ فرمایي چی کله به پر
ده ﷺ وحی نازلیده نو د ده مخ مبارک ته به نژدی دشاتو دمچمچپو دنبهاری پر ډول اواز اوریدل شروع
سول (بتویب مسند احمد کتاب السیره النبویه ۲۰ و ۲۱)

دوحی بل صورت دا وو چی ملائکه به دیوه انسان په شکل کی ده ﷺ ته راغله او الله ﷻ پیغام به یی
ورسوی په داسی ځایونو کی به عموماً جبرائیل ؑ دمشهور صحابی دځیه کلبی ؓ په صورت کی
تشریف راوړی ، البته ځینی وخت دبل چاپه صورت کی هم راغلی دی ، پر هر حال هرکله چی به حضرت
جبرائیل ؑ په انسانی شکل کی وحی راوړه نو دوحی دنزول دا صورت به درسول الله ﷺ دپاره
دټولو څخه اسانه وو (الاتقان ۲۶۱)

دوحی دریم صورت دا وو چی حضرت جبرائیل ؑ به دیوه انسان دشکل اختیارولو څخه بغیر په خپل
اصلي صورت کی ښکاره کیدی ، لیکن داسی دده ﷺ په ټول عمر کی یوازی دری واره سوی دی ، یو وار
هغه وخت کله چی ده ﷺ په خپله دحضرت جبرائیل ؑ په اصل شکل کی دلیدو خواهش ښکاره فرمایلی

وو ، دوهم وار په معراج کی ، او دریم وار د نبوت په بالکل ابتدائی زمانه کی دمکی مکرمی په مقام اجیاد باندې او لنی دوه وقعات خو په صحیح سند سره ثابت دی ، البته دا اخری واقعه دسند د کمزوری په وجه مشکوکه ده (فتح الباری ۱۸۸۱ او ۱۹)

خلورم صورت سیده په سیده او بغیر د واسطی څخه د الله ﷻ سره هم کلامی دی داشرف نبی کریم ﷺ ته دبیداری په حالت کی یوازی یو وار یعنی دمعراج په وخت کی حاصل سوی دی ، البته یو وار دی ﷺ په خوب کی هم د الله ﷻ سره هم کلام سوی دی (اتقان ۲۶۱)

دوحی پنځم صورت دا وو چی حضرت جبرائیل ﷺ به په یوه صورت کی مخ ته دراتلو څخه بغیر دده ﷺ په زړه مبارک کی یوه خبره واچوله ، دی ته په اصطلاح کی نفت فی الروح وایی (ایضاً)

دقرآن شریف دنزول تاریخ

قرآن شریف په اصل کی کلام الهی دی په دی وجه د اول څخه په لوح محفوظ کی موجود دی ، دقرآن شریف ارشاد دی ﴿بَلْ هُوَ قُرْآنٌ مَّجِيدٌ فِي لَوْحٍ مَّحْفُوظٍ﴾ (بلکه دا قرآن مجید شریف دی په لوح محفوظ کی) بیا دلوح محفوظ څخه دده نزول دوه واره سوی دی ، یو وار ټوله پوره په پوره د دنیا اسمان ته په بیت عزت کی نازل سوی وو بیت عزت (کوم ته چی بیت المعمور هم وایی) دکعبه الله په محاذات کی په آسمان کی دملانکو عبادت ځای دی ، دا نزول په لیلة القدر کی سوی وو ، بیا دوهم وار پر رسول الله ﷺ باندی لږ لږ د ضرورت په اندازه نازلیدی ، تردی چی په دروینست (۲۲) کاله کی ددی تکمیل وسو ، دقرآن دنزول دا دوه صورتونه په خپله دقرآن شریف د اندازی بیان (اوطریقی) څخه هم روښانه دی ، ددی څخه علاوه نسائی ، بیهقی او اوحاکم وغیره دحضرت عبدالله ابن عباس ؓ څخه ډیر روایتونه نقل کړی دی دکومو خلاصه چی دا ده چی دقرآن شریف اولنی نزول په یو وار د دنیا اسمان ته وسو او دوهم نزول لږ لږ پر رسول الله ﷺ باندی (الاتقان ۴۱۱)

دقرآن شریف اول وار د دنیا اسمان ته دنازلولو حکمت امام ابوشامه (رحمته الله علیه) دا بیان کړی دی چی په دی سره دقرآن شریف رفعت شان ښکاره کول مقصود وو او ملانکو ته دا خبره ښوول وه چی دا دالله ﷻ اخری کتاب دی کوم چی په مخکه کی دخلکو دلابروونې دپاره نازلیدونکی دی .

شیخ زر قانی دا نکته هم بیان کړی ده چی دغه رنگه په دوه واره نازلولو سره دا هم وریادول مقصود وو ، چی دا کتاب دهرشک اوشبهی څخه بالاتر دی او در رسول الله ﷺ دزړه څخه علاوه دی دوه ځایه نور هم محفوظ دی ، یو په لوح محفوظ کی او دوهم په بیت العزت کی (مناهل العرفان ۲۹۱۱) والله ﷻ اعلم .

په دی باندی تقریباً اتفاق دی چی دقرآن شریف دوهم تدریجی نزول کوم چی در رسول الله ﷺ په زړه مبارک باندی وسو ، ددی شروع هغه وخت وسوه کله چی دده ﷺ عمر څلویښت (۲۰) کاله سو ، ددی نزول ابتداء هم دصحیح قول برابر په لیلة القدر کی سوی ده او دا هغه تاریخ وو په کوم کی چی څو کاله وروسته دبدر غزا پېښه سوه ، لیکن داشپه درمضان په کوم تاریخ کی وه ؟ په دی باره کی هیڅ یقینی خبره نسته ، په

خينو روايتونو کي درمضان اوولسمه (۱۷)، په خينو کي نولسم (۱۹)، اوپه خينو کي اوويښتمه (۲۷)، شپه معلومېږي (تفسير ابن جرير ۷۸۱۰)

﴿ دټولو څخه اول نازل سوي ايت ﴾

صحيح قول دا دی چې پر رسول الله ﷺ باندې دقرآن شريف دټولو څخه اول چې کوم ايتونه نازل سول هغه دسورة علق ابتدایي ايتونه دي ، په صحيح بخاري کي حضرت عائشه (رضي الله عنها) ددې واقعه داسي بيان کړي ده ، چې پر رسول الله ﷺ باندې دوحی دنزول ابتداء خو دريښتینو خوبونو څخه سوي وه ، ددې څخه وروسته دوی ته په خلوت کي دعبادت کولو شوق پيدا سو او په دی دوران کي دوی په غار حراء کي څو خوشې تيري کړي اوپه عبادت کي به مشغول وو ، تردی چي يوه ورځ په دی غار کي ده ﷺ ته دالله ﷻ دطرف څخه ملائکه راغله اودې دټولو څخه اول خبره دا وکړه چې ﴿ اقْرَأْ ﴾ (يعني ووايه) رسول الله ﷺ وفرمايل چې ﴿ زه ويوونکي نه یم ، ددې څخه وروسته رسول الله ﷺ په خپله واقعه بيان کړه چي زما په دی جواب باندې ملائکي زه ونيولم اوماته يي دومره زور راکی چې په ما انتهایي سخته راغله ، بيا هغه زه پريښولم ، او بيایي وويل چې ﴿ اقْرَأْ ﴾ ماپه جواب کي وويل چې زه ويوونکي نه یم ملائکي زه بيا ونيولم اوبيایي په داسي زور سره کښيکښم چې دسختي انتها را باندې وسوه بيایي زه پريښولم اوراته يي وويل ﴿ اقْرَأْ ﴾ ماجواب ورکي چې زه ويوونکي نه یم ، په دی باندې ملائکي زه په دريم وار ونيولم او زور يي را کي بيا يي پريښولم اووي ويل .

﴿ اقْرَأْ بِاسْمِ رَبِّكَ الَّذِي خَلَقَ (۱) خَلَقَ الْإِنْسَانَ مِنْ عَلَقٍ (۲) اقْرَأْ وَرَبُّكَ الْأَكْرَمُ ﴾

(ووايه دخپل هغه رب په نامه سره کوم چې پيدا کړل ، کوم چې انسان دکلکي سوي ويني څخه پيدا کي ، ووايه اوستا پرور دگار ترټولو څخه زيات کریم دی)

دا په دوي نازل سوي اولني ايتونه وو ددې څخه وروسته تر درو کاله پوري دوحی سلسله بنده وه ، دی زماني ته (دفترت وحی) زمانه وایي بيا دری کاله وروسته دغه ملائکه کومه چې په غار حراء کي راغلي وه دوی ته دآسمان او مخکي په مينځ کي ښکاره سوه او سورة مدثر ايتونه يي ده ﷺ ته واورول ، ددې څخه وروسته دوحی سلسله جاري سوه .

﴿ مکی او مدني ايتونه ﴾

تاسي به دقرآن شريف دسورتونو په عنوان کي ليدلي وي چې دځينو سورتونو سره مکی او دځينو سره مدني ليکل سوي دي ، ددې په صحيح مفهوم پوهيدل ضروري دی ، دمفسرينو په اصطلاح کي دمکی ايت مطلب هغه ايت وي کوم چې پر ده ﷺ دمدني طبيی دهجرت څخه مخکي نازل سوي وي او دمدني ايت مفهوم دا دی چې په ده ﷺ دمدني طبيی ته دهجرت کولو څخه وروسته نازل سوي وي ځيني خلق دمکي مطلب دا گنړي چې دا دمکي مکرمي په ښار کي نازل سوي دي او دمدني دا چې دمدني طبيی په ښار نازل سوي دي . ليکن دا مطلب صحيح نه دی ، ځکه چې دير ايتونه داسي دي کوم چې دمکي په ښار کي نه دي نازل سوي ليکن ترهجرت څخه مخکي نازل سوي وي ، په دی وجه دغو ته مکی ويل کيږي ، هم دارنگه کوم ايتونه په مني . عرفات ياپه سفر دمعرج کي نازل سوي دي ، دغو ته هم مکی ويل

کيږي، تردی چی کوم آیاتونه دهجرت د سفر په دوران کی دمدينې په لاره کی نازل سول هغو ته هم مکی ویل کيږي دغه رنگه ډیر آیاتونه داسی دی کوم چی دمدينې منورې په ښار کی نه دی نازل سوی، مگر هغه مدنی دی، هم دارنگه دهجرت څخه وروسته ده ﷺ ته ډیر سفرونه مخته راغلی دی، په کومو کی چی دوی دمدينې منورې څخه په سوونو میله لیری هم تشریف وړی دی، په دی ټولو مقاماتو باندې نازل سوو آیاتونو ته مدنی وایی، تردی چی هغو آیاتونو ته هم مدنی ویل کيږي، کوم چی دمکی دفتح یاغزوه حدیبیې پرځای باندی خاص دمکې په ښار یا په شاوخوا کی نازل سول، هم دارنگه دقرآن ایت ﴿إِنَّ اللَّهَ بِكُمْ مُرْكَبٌ أَنْ تُؤَدُّوا الْأَمَانَاتِ إِلَىٰ أَهْلِهَا﴾ مدنی دی، حال دا دی چی دا په مکه مکرمه کی نازل سوی دی (البرهان ۸۸۱ او مناهل العرفات ۱۸۸۱)

بیاځینی سورتونه خو داسی دی چی دهغه پوره په پوره مکی یا پوره په پوره مدنی دی، لکه سورة مدثر ټول مکی دی او سورة آل عمران ټول مدنی، لیکن ځینی وخت داسی هم سوی دی چی پوره سورة مکی وی مثلاً خو آیاتونه مدنی هم په کی را غلی وی او ځینی وخت ددې برعکس هم سوی دی، مثلاً سورة اعراف مکی دی، لیکن په دی کی ﴿وَاسْتَلْهُمْ عَنِ الْقَرْيَةِ الَّتِي كَانَتْ حَاضِرَةَ الْبَحْرِ خُتْرًا، وَإِذَا خَذَ رَ بَلْكَ مِنْ بَنِي آدَمَ﴾ پورې آیاتونه مدنی دی دغه رنگه سورة حج مدنی دی، لیکن په دی کی څلور آیاتونه یعنی د ﴿وَمَا أَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ مِنْ رَّ سُولٍ وَلَا نَبِيٍّ إِلَّا إِذَا تَمَنَّىٰ خُتْرًا وَاحِلَةً دَعَابَ يَوْمَ عَقِيمٍ﴾ پورې مکی دی. ددې څخه دا هم ښکاره کيږي چی دیوه سورة مکی یا مدنی کیدل عموماً دده د اکثرو آیاتونو په اعتبار سره وی او اکثره به داسی کیدل چی دکوم سورة ابتدایی آیاتونه دهجرت څخه مخکی نازل سوی دی هغه مکی مقرر کړل سول که څه هم وروسته ددې ځینی آیاتونه دهجرت څخه وروسته نازل سوی وه (مناهل العرفان ۹۲۱)

﴿دمکی اومدنی آیاتونو خصوصیات﴾

د تفسیر عالمانو دمکی اومدنی سورتونو استقراء (پلټنه) کړی ده او د دوی ځینی داسی خصوصیات یی بیان کړی دی دکومو څخه چی په اول نظر کی دا معلوم کيږي چی دا سورة مکی دی یا مدنی؟ په دوی کی ځینی خصوصیات دفاعی کلیې حیثیت لری او ځینی اکثری دی قاعدی کلیې دا دی.

(۱) هر هغه سورة په کوم کی چی لفظ دکلاً (هیڅکله نه دی) را غلی دی هغه مکی دی دا لفظ په پنځلسو ۱۵ سورتونو کی درې دیرش (۳۲)، واره استعمال سوی دی، او دا ټول آیاتونه دقرآن شریف په آخری نیمایی برخه کی دی.

(۲) هر هغه سورة په کوم کی چی (دحنفی مسلک مطابق) (برابر) دسجدي یو آیت راځی مکی دی.

(۳) د سورة بقره څخه ماسوا هر هغه سورة په کوم کی چی د آدم ﷺ او ابلیس واقعہ ذکر ده، مکی دی (دا قاعده د اتفاق او نورو څخه ماخوذه ده او دا دهغه قول مطابق خو صحیح ده دکوم په رو سره چی سورة حج مکی دی لیکن که دا مدنی وگنل سی لکه چی ځینی صحابه ؓ او تابعینو ؓ څخه روایت دی نو سورة حج به ددې قاعدی څخه مستثنی وی. محمد تقی عثمانی)

(۴) هر هغه سورة په کوم کی چی دجهاد د اجازه یا دهغه احکام ذکر دی، مدنی دی.

(۵) هر هغه آیت په کوم کی چی دمنافقینو ذکر را غلی دی ، مدنی دی .

او دالاندی خصوصیات عمومی او اکثری دی ، یعنی کله کله ددی خلاف هم کیږي لیکن اکثره زیات داسی وی .

(۱) په مکی سورتونو کی عموماً ﴿ذَیْآَیْهَاالتَّاسُ﴾ (ای خلکو) په الفاظو سره خطاب سوی دی او په مدنی سورتونو کی ﴿ذَیْآَیْهَاالَّذِیْنَآمَنُوا﴾ (ای ایمان لرونکو) په الفاظو سره .

(۲) مکی آیاتونه او سورتونه په عمومی ډول سره کوچنی کوچنی او مختصر (لنډ) دی او مدنی اوږده او مفصل دی .

(۳) مکی سورتونه زیات تر پرتو حید ، رسالت او آخرت په اثبات دحشر نشر په منظر بیانولو ، رسول الله ﷺ ته دصبر او تسلی تلقین او دتیرو امتونو په واقعاتو مشتمل دی او په دی کی احکام او قوانین لږ بیان سوی دی ددی برعکس په مدنی سورتونو کی خاندانی او تمدنی قوانین ، دجهاد او قتال احکام او حدود او فرائض بیان کړل سوی دی .

(۴) په مکی سورتونو کی زیات تر مقابله دبت پرستو سره ده او په مدنی سورتونو کی داهل کتابو او منافقانو سره .

(۵) دمکی سورتونو طریقه دبیان زیات خوندوره ده ، په دی کی استعاری او تشبیهات او تمثیلونه ډیر دی او ذخیره دالفاظو ډیره فراخه ده ، ددی برخلاف دممدنی سورتونو اندازه نسبتاً ساده ده .

دمکی او مدنی سورتونو په انداز او اسلوب کی دا فرق په اصل کی دحالاتو ماحول او مخاطبو د اختلاف په وجه سره پیدا سوی دی ، په مکی ژوندکی دمسلمانانو واسطه چونکه زیات تردعربو بُت پرستو سره وه او څه اسلامی ریاست په وجود کی نه وو را غلی په دی دورکی زیات زور دعقیدو پرصحت ، داخلاقو پر اصلاح دبت پرستو مدلل تردید او دقرآن شریف دشان اعجاز په اظهار ورکړل سو ، ددی برخلاف په مدینه طیبه کی یو اسلامی ریاست په وجود کی راغلی وو ، خلق ډلی ډلی د اسلام دسایي لاندی را تلل په علمی سطح دبت پرستی ابطال سوی وو ، او ټوله نظریاتي مقابله د اهل کتابو سره وه ، په دی وجه دلته احکام او قوانین او حدودو او فرائضو او داهل کتابو په تردید زیاته توجه ورکړه او ددی مناسبه طریقه بیان اختیار کړه سوه .

﴿دقرآن شریف قدریچی نزول﴾

مخکی تیر سوی دی چی پر رسول الله ﷺ قرآن شریف دفعه او په یوه وار نه دی نازل سوی ، بلکه لږ لږ تقریباً په درېنست (۲۳) کاله کی نازل کړل سو ، ځینی وخت به جبرائیل ﷺ یو کوچنی شان آیت بلکه دآیت یو جزء سره تشریف را وړو او ځینی وخت به څو څو آیاتونه په یو وخت نازلیدل ، دقرآن شریف دټولو څخه کوچنی حصه کومه چی مستقل نازله سوه هغه ﴿غَیْرُأَوَّلِی الضَّرَرِ﴾ نساء ۹۵ ده کومه چی دیو اوږد ایت ټوټه ده ، بل طرف ته ټول سورة انعام په یو وار نازل سوی دی (ابن کثیر ۱۲۲۱۲)

دقرآن شریف په یو وار دنازلولو پر ځای لږ لږ ولی نازل کړل سو ؟ دا سوال په خپله دعربو مشرکانو د رسول الله ﷺ څخه کړی وو ، باری تعالی په خپله ددی سوال جواب په دی الفاظو کی ورکړی دی .

﴿ وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لَوْ لَا نُزِّلَ عَلَيْهِ الْقُرْآنُ جُمْلَةً وَّاحِدَةً كَلَّا لَبُكِّتَ بِهِ فُؤَادُكَ وَزَعَمْنَا أَنَّ تَرْجِيلًا * وَلَا يَأْتِيكَ لَكَ بِمِثْلٍ إِلَّا جِنَّاتُكَ بِالْحَقِّ وَ أَحْسَنَ تَفْسِيرًا ﴾ الفرقان ۳۲، ۳۳

او کافرانو وویل چی پرتاقرآن ولی په یو وار نازل نه سو ؟ دغه ډول (مونږ) قرآن شرف تدریجاً نازل کړی دی چی مونږ ستا زړه مطمئن کی او مونږ دی کرار کرار ویلی دی او دغه تاته څه خبره نه را وړی مگر مونږ تاته حق را وړو او (دده) اصلی تفسیر درته وړاندې کوو .

امام رازی ددې آیت په تفسیر کی دقرآن شریف دتدریجی نزول چی کوم حکمتونه بیان کړی دی دلته دهغه خلاصه ایزده کول کافی دی هغه فرمایي چی .

(۱) رسول الله ﷺ امی وو لیکل ویل یې نه وه ایزده کړی ، په دی وجه که ټول قرآن شریف په یوځای نازل سوی وای نو یا ډول او په ضبط کی را وستل به یې گران وای ، ددې برخلاف حضرت موسی ﷺ په لیکلو ویلو پوهیدی نو تورات ور باندې پر یوه ځای نازل کړل سو .

(۲) که پوره قرآن شریف په یوه ځای نازل سوی وای نو دټولو احکامو پایبندی به دستی لازمه سوی وای او دا به ددې حکیمانه تدریج خلاف وه کومه چی په شریعت محمدی کی ملحوظ سوی دی .

(۳) رسول الله ﷺ ته به دخپل قوم دطرف څخه هره ورځ نوی تکلیفونه برداشتول ، دجبرائیل ﷺ بار بار دقرآن شریف سره نازلیدل به ددې تکلیفونو مقابله اسانوله او دده ﷺ دزړه دتقویت سبب جوړې دی .

(۴) دقرآن شریف یوه غټه حصه دخلکو دسوالونو جواب او دمختلفو واقعاتو سره متعلق ده ، په دی وجه ددې آیاتونو نزول هغه وخت مناسب وو کوم وخت چی دغه سوالونه وسوه یادغه واقعات پېښ سول ، په دی سره دمسلمانانو بصیرت هم زیاتیدی او دقرآن شرف دغیبی خبرونو په بیانولو سره به دده حقانیت نور واضحه کیدی تفسیر کبیر ۳۳۶/۶

﴿ شان نزول ﴾

دقرآن شریف آیاتونه دوه قسمه دی . یو هغه آیاتونه دی کوم چی الله ﷻ دخپل طرف څخه نازل کړی دی یو خاص واقعه یا یو سوال وغیره ددې دنزول سبب نه دی جوړ سوی ، دوهم هغه آیاتونه دی دکومو نزول چی دیو خاصی واقعی په وجه سره یادڅه سوال په جواب کی وسو ، کومو ته چی ددغو آیاتونو وروسته منظر ویل په کار دی ، دی وروسته منظر ته دمفسرینو په اصطلاح کی سبب دنزول یا ، شان نزول ، وایي ، مثلاً دسورة بقره آیت دی .

﴿ وَآتَاكَهُمُ الْمُشْرِكَاتِ حَتَّى يُؤْمِنُوا وَآتَاكَهُمُ الْمُؤْمِنَاتِ خَيْرٌ مِنْ مُشْرِكَةٍ وَلَوْ أَعْجَبَتْكُمْ ﴾

دمشرکو ښځو سره نکاح مه کوی ترڅو پوري چی هغوی ایمان را نه وړی او بیشکه یوه مومنه مینه تر یوې مشرکی څخه بهتره ده خواه که مشرکه ستاسي خوښه وی .

دا آیت په یوه خاصه واقعه کی نازل سوی وو ، دجهالت په زمانه کی دحضرت مرثد غنوی ﷺ دعناق په نامه یوې ښځی سره تعلقات وه ، د اسلام د راوړلو څخه وروسته دی مدینې منورې ته راغی او هغه په مکه مکرمه کی پاته سوه ، یو وار حضرت مرثد ﷺ په یو کار پسې مکی مکرمی ته تشریف یوړی نو عنان ده ته دگناه دعوت ورکی ، حضرت مرثد ﷺ صفا انکار وکی او وی فرمایل چی اسلام ستا او زما په په

مینځ کی حائل سوی دی لیکن که ته غواړی نو زه د رسول الله ﷺ څخه د پوښتنې کولو څخه وروسته ستاسره نکاح کولای سم ، مدینې منورې ته چی راغې نو دې سره دنکاح اجازه یې وغوښتل او دخپلې مینې اظهار یې وکی په دی دا آیت نازل سو اود مشرکو ښخو سره دنکاح ممانعت یې وکی (اسباب النزول للواحدی ص ۳۸)

دا واقعه دلور آیت . شان نزول ، یا ، سبب نزول ، دی دقرآن شریف په تفسیر کی شان نزول ته ډیر اهمیت حاصل دی ، د ډیرو آیاتونو مفهوم تر هغه وخته پوری په صحیح توگه سره نه سی معلومېدای تر څو پوری چی شان نزول یې معلوم نه سی .

دقرآن شریف اووه حرفونه او قراتونه

الله ﷻ دقرآن شریف په تلاوت کی دآسانی پیدا کولو دپاره امیت محمد ﷺ (علی صاحبها السلام) ته یو آسانتیا او سهولت ورکړی دی چی ددې الفاظ یی په مختلفو طریقو سره دویلو اجازه ورکړی ده ، ځکه چی ځینی وخت به دیو سړی څخه یو لفظ په طریقه سره نه سی ادا کیدای نو په بله طریقه یی ویلای سی ، دصحیح مسلم په یو حدیث کی دې چی رسول الله ﷺ یو وار دبنو غفار دتالاب په شاوخوا کی تشریف فرمایلی وو چی حضرت جبرائیل ﷺ راغی . ده ﷺ وفرمایلی چی الله ﷻ تاته حکم کړی دی چی ته خپل امت ته حکم وکړه چی دوی قرآن شریف په یو حرف سره وایې ، ده ﷺ وفرمایلی چی زه دالله ﷻ څخه ددی معافی او مغفرت طلب کوم زما په امت کی ددې طاقت نسته ، بیا حضرت جبرائیل ﷺ بیرته ده ﷺ ته راغی او وی فرمایلی چی الله ﷻ تاته حکم کړی دی چی ته خپل امت ته قرآن شریف په دوو حرفونو وایه ، ده ﷺ وفرمایلی چی زه دخدای ﷻ څخه معافی او مغفرت غواړم زما امت کی ددی هم طاقت نسته ، بیا په دریم وار راغی او وی فرمایلی چی الله ﷻ تاته حکم کړی دی چی ته خپل امت ته قرآن شریف په درو حرفونو وایه ده ﷺ وفرمایلی چی زه دالله ﷻ څخه معافی او مغفرت غواړم ، زما په امت کی ددې هم طاقت نسته ، بیا په څلورم وار راغی او وی فرمایلی چی الله ﷻ تاته حکم کړی دی چی ته خپل امت ته قرآن شریف په اووه (۷) حرفونو باندی ووايه ، وروسته هغوی چی په دی کی په کوم حرف باندی وایې ، د دوی قرات به صحیح وی (بحواله مناهل العرفان ۳۳۱)

هم دارنگه په یوېل حدیث کی د رسول الله ﷺ ارشاد دی .

«إِنَّ هَذَا الْقُرْآنَ أَنْزَلَ عَلَى سَبْعَةِ أَحْرَفٍ فَاقْرَأْ مَا تيسَّرَ مِنْهُ» صحیح بخاری مع القسطلانی ۲۵۳۱۷ .

دا قرآن په اووه (۷) حرفونو نازل کړل سوی دی وروسته کوم چی په کی تاسوته آسانه وی په هغه سره یې وایاست .

د رسول الله ﷺ په دی ارشاد کی د اووه (۷) حرفونو څخه څه مراد دی ؟ په دی باره کی د علماؤ مختلف اقوال دی (۱) لیکن دمحققو علماؤ په نزد په دی کی راجح مطلب دا دی چی دقرآن شریف کوم قراتونه د الله ﷻ دطرفه څخه نازل سوی دی په دی کی یو دبله فرق او اختلاف ټول پر اووه (۷) نوعیتونو مشتمل دی او دغه اووه (۷) نوعیتونه دا دي .

(۱) ددې اقوالو د تفصيل او مبسوط تحقيق دپاره وگورئ (علوم قرآن)، دا حقر مفصل كتاب.

﴿(۱) د اسماءو اختلاف﴾

په كومو كې چې د افراد ، تشنې ، جمع ، او تذكير او تانيث دواړو اختلاف دا ځل دى ، مثلاً په يو قرات كې ﴿تَمَّتْ كَلِمَةُ رَبِّكَ﴾ دى او په بل قرات كې ﴿تَمَّتْ كَلِمَاتُ رَبِّكَ﴾

﴿(۲) د افعالو اختلاف﴾

چې په يو قرات كې صيغه دماضى ده ، په بل كې دمضارع او په بل كې د امر مثلاً يو قرات كې ﴿رَبَّنَا بَاعِدْ بَيْنَ أَسْفَارِنَا﴾ او په بل كې ﴿رَبَّنَا بَعْدِ بَيْنَ أَسْفَارِنَا﴾

﴿(۳) د وجوه اعراب اختلاف﴾

په كوم كې چې د اعراب زور ، زير ، پيښ ، فرق پيدا كولاى سى مثلاً ﴿لَا يُضَارُّكَ رَبُّ﴾ پرځاى ﴿لَا يُضَارُّكَ رَبُّ﴾ او ﴿ذُو الْعَرْشِ الْمَجِيدُ﴾ پرځاى ﴿ذُو الْعَرْشِ الْمَجِيدُ﴾

﴿(۴) د الفاظو د كموا له اوزياتوالي اختلاف﴾

چې په يو قرات كې يو لفظ كم او په بل كې زيات وي ، مثلاً په يو قرات كې ﴿تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ﴾ او په بل كې ﴿تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ﴾

﴿(۵) د تقديم او تاخير اختلاف﴾

چې په يو قرات كې يو لفظ مقدم دى په بل كې موخر ، مثلاً ﴿وَجَاءَتْ سَكْرَتُ الْمَوْتِ بِالْحَقِّ﴾ او ﴿وَجَاءَتْ سَكْرَتُ الْمَوْتِ بِالْمَوْتِ﴾

﴿(۶) د بدليت اختلاف﴾

چې په يو قرات كې يو لفظ دى او په بل قرات كې ددغه پرځاى بل لفظ مثلاً ﴿نُنشِرُهَا﴾ ددغه پرځاى ﴿نُنشِرُهَا﴾ دارنگه ﴿فَتَبَيَّنُوا﴾ او ﴿فَتَبَيَّنُوا﴾ او ﴿طَلَعَ﴾ او ﴿أُطْلِعَ﴾

﴿(۷) د لهجواو اختلاف﴾

په كومو كې چې د تفخيم ، ترفيق ، اماله ، مد ، قصر ، همزه ، اظهار او ادغام وغيره اختلافات دا ځل دى ، يعنې په دې كې لفظ خو نه بدلېږي ، ليكن ددې دويلو طرقي بدلېږي ، مثلاً موسى په يو قرات كې موسى په شان ويلاى سى .

پر هر حال د قرات د اختلاف ددې او (۷) نوعيتونو لاندې ډير قراتونه نازل سوي وه ، او ددې د باهمي فرق په وجه سره په معنى كې هيڅ قابل ذكر فرق نه وو ، يوازې د تلاوت د سهولت دپاره ددې اجازه وركړل سوي وه .

په شروع كې چونكه خلق د قرآن شريف د طريقي سره په پوره شان عادي نه وه ، په دې وجه په دغه اوه (۷) قسمه دائره كې د ډيرو قراتونو اجازه وركړل سوي وه ، ليكن درسول الله ﷺ عادت وو چې هر كال به په رمضان كې ده ﷺ د حضرت جبرائيل ﷺ سره د قرآن شريف دوركولو په كوم كال چې د دوى وفات وسو ، په دغه كال ده ﷺ دوه واره دور و فرمايى ، دى دورته ، عرصه اخيره ، وايي په دې موقع ډير قراتونه منسوخ كړه سول او يوازې دوه قراتونه باقى پريښوول سول ، كوم چې ننه پورې په تواتر سره محفوظ را روان دى

حضرت عثمان ؓ دقرآن شریف دتلاوت په معاملمه کی دغلط فهمیو دلیری کولو دپاره په خپل زمانه دخلافت کی دقرآن شریف اووه (۷) نسخې تیاری کړی او په دی اووه (۷) نسخو کی یې ټول قراتونه داسی جمع کړل چی دقرآن شریف په آیتونو باندی نقطی زور ، زیر ، او پیښ ونه غورځول چی د ذکر سوو قراتونو څخه په کوم قرات سره غواړی ووايې دغه ډول اکثره قراتونه په دی رسم الخط کی یوځای کړه سوو اوکوم قراتونه چی په رسم الخط کی یوځای نه سوو ، دهغو دمحفوظ کولو طریقه دوی دا اختیار وفرمایله چی یوه نسخه دوی ډیو قرات مطابق ولیکله اوبله ډبل قرات مطابق . امت په دی نسخو کی جمع سوو قراتونو دیادولو دومره اهتمام وکی چی علم قرات یو مستقل علم جوړ سو او په سوونو عالمانو قاریانو حافظانو ددې په حفاظت کی خپل عمرونه خرڅ کړل .

په اصل کی قصه داسی سوی وه چی څه وخت حضرت عثمان ؓ دقرآن شریف اووه (۷) نسخې مختلفو اطرافو ته ولیږلی ، نو ددې سره یی داسی قاریان هم لیږلی وه کومو چی ددغو تلاوت ښوولی سو ، هم دارنگه دا قاریان حضرات کله چی مختلفو علاقو ته ورسیدل نو دوی دخپلو خپلو قراتونو مطابق خلقو ته دقرآن شریف تعلیم ورکی ، او دا مختلف قراتونه په خلقو کی خپاره سول ، پردې ځای ځینو حضراتو ددې مختلفو قراتونو دیادولو او نورو ته دښوولو دپاره خپل ژوند وقف کی ، او دغه رنگه دعلم قرات بنیاد کښیښوول سو او دهری علاقی خلقو په دی علم کی دکمال حاصلولو دپاره دقرات امامانو ته رجوع کول شروع کړه ، چا یوازی قرات یادکی ، چا دوه ، چا دری ، چا اووه او چا ددې څخه هم زیات ، په دی سلسله کی یوه اصولی ضابطه په ټول امت کی مسلمه وه او هرځای به ددې مطابق عمل کیدی اوهغه دا چی یوازی هغه قرات به دقران شریف کیدو په حیثیت سره قبلولای سی په کوم کی چی دری شرطونه پیدا سی .

(۱) دمصاحف عثمانی په رسم الخط کی ددې امکان وی .

(۲) دعربی ژبی دقواعدو مطابق وی .

(۳) دغه د رسول الله ﷺ څخه په صحیح سند سره ثابت وی او په ائمه قرات کی مشهور وی .

په کوم قرات کی چی په دی کی یو شرط هم مفقود وی هغه به دقرآن شریف جز نه گڼل کیږي ، دغه رنگه دمتواتر قراتونو یو لوی تعداد نسل په نسل نقل کیدی او دسهولت دپاره داسی هم وسوه چی یو امام یو یاڅو قراتونه اختیار کړه ، دهغوی تعلیم ورکول یی شروع کړل ، اوهغه قرات ددې امام په نامه سره مشهور سو ، بیا عالمانو ددغه قراتونو دجمع کولو دپاره کتابونه لیکل شروع کړل ، هم دارنگه دټولو څخه اول امام ابو عبید قاسم بن سلام رحمته الله علیه امام ابو حاتم سجستانی رحمته الله علیه قاضی اسمعیل رحمته الله علیه او امام ابو جعفر طبری رحمته الله علیه په دی فن کتابونه جوړه کړل په کومو کی چی ترشلو څخه زیات قراتونه جمع وه ، بیاعلامه ابوبکر ابن مجاهد (متوفی سنه ۲۲۴ هـ) یو کتاب ولیکی په کوم کی چی یوازی د اووه (۷) قاریانو قراتونه جمع سوی وه ، د دوی دا تصنیف دومره مقبول سو چی ددې اووه (۷) قاریانو دا قراتونه ، دنورو قاریانو په مقابله کی زیات مشهور سول ، بلکه ځینی خلقو دا وگڼله چی صحیح او متواتر قراتونه یوازی دا دی حال دا چی واقعه دا ده چی علامه ابن مجاهد محض اتفاقاً دا اووه (۷) قراتونه جمع

کړی وه ، دهغوی منشاء هیڅکله نه وه ، چی ددې څخه ماسوا نور قراتونه غلط یاناقابل قبول دی ، دعلامه ابن مجاهد ددې عمل څخه نورې غلط فهمی دا هم پیدا سوی چی ځینو خلکو د «سبعة احرف» مطلب دا وگنی چی ددې څخه دا اووه (۷) قراتونه مراد دی کوم چی ابن مجاهد جمع کړی دی ، حال دا دی چی مخکي بنودل سوی ده چی دا اووه (۷) قراتونه دصحیح قراتونو محض یوه برخه ده ، اوکه نه وی نو هر هغه قرات کوم چی په ذکر سوی لوړو درو شرطونو باندی پوره (برابر) سی صحیح قابل قبول او په دی اووه (۷) حرفونو کی دا خل دی په کومو کی چی قرآن شریف نازل سو .

«اووه (۷) قاریان»

پر هر حال دعلامه ابن مجاهد ددې عمل څخه خو اووه (۷) قاریان کوم چی زیات مشهور سول هغه دا دی .
(۱) عبدالله بن کثیر الداری رحمته الله علیه (متوفی سنه ۱۲۰ هـ) دوی په اصحابو رضی الله عنه کی دحضرت انس بن مالک ، عبدالله ابن زبیر ، او ابو ایوب انصاری رضی الله عنه زیارت کړی وو ، او دده قرائت په مکه مکرمه کی زیات مشهور سو او د دوی دقرائت په راویانو کی بزې رحمته الله علیه او قنبل رحمته الله علیه زیات مشهور دی .

(۲) نافع بن عبد الرحمن بن ابی نعیم (متوفی سنه ۱۶۹ هـ) دوی دداسی اویا (۷۰) تابعینو څخه استفاده کړی وه کوم چی سیده په سیده دحضرت ابی ابن کعب رضی الله عنه عبدالله ابن عباس رضی الله عنهما او ابو هریره رضی الله عنه شاگردان وه د دوی قرائت په مدینه منوره کی زیات مشهور سو او د دوی په راویانو کی ابو موسی قالون رحمته الله علیه (متوفی سنه ۲۲۰ هـ) او ابوسعید ورش رحمته الله علیه (متوفی سنه ۱۹۷ هـ)

(۳) عبدالله الحبصی رحمته الله علیه کوم چی دابن عامر په نامه سره معروف دی (متوفی سنه ۱۱۷ هـ) دوی په اصحابو رضی الله عنه کی دحضرت نعمان بن بشیر رضی الله عنه او حضرت واثله بن اسقع رضی الله عنه زیارت کړی وو او دقرائت فن یې دحضرت مغیره بن شهاب محزومی رحمته الله علیه څخه حاصل کړی وو ، کوم چی دحضرت عثمان شاگرد وو ، د دوی دقرات زیات رواج په شام کی وسو او د دوی دقرات په راویانو کی هشام رحمته الله علیه اوزکوان رحمته الله علیه زیات مشهور دی .

(۴) ابو عمرو زبان بن العلاء رحمته الله علیه (متوفی سنه ۱۵۲ هـ) دوی دحضرت مجاهد رحمته الله علیه اوسعید بن جبیر رحمته الله علیه په واسطه سره دحضرت ابن عباس رضی الله عنه اوبی ابن کعب رضی الله عنه څخه روایت کړی دی او د دوی قرات په بصره کی ډیر مشهور سو ، د دوی دقرات په راویانو کی ابو عمر الدوری (متوفی سنه ۲۴۶ هـ) او ابوشعیب سوسی رحمته الله علیه (متوفی سنه ۲۶۱ هـ) زیات مشهور دی .

(۵) حمزه بن خبیب الزیات مولی عکرمه بن ربیع التیمی رحمته الله علیه (متوفی سنه ۱۸۸ هـ) دی دسلیمان اعمش شاگرد وو ، دی دیحیی بن وثاب رحمته الله علیه دی دزر ابن حبیش او دوی دحضرت عثمان رضی الله عنه حضرت علی رضی الله عنه او عبدالله ابن مسعود رضی الله عنه څخه استفاده کړی وه د دوی په راویانو کی خلف بن هشام (متوفی سنه ۱۸۸ هـ) او خلاد بن خالد رحمته الله علیه (متوفی سنه ۲۲۰ هـ) زیات مشهور دی .

(۶) عاصم بن ابی النجود الاسدی (متوفی سنه ۱۲۷ هـ) دوی دزر ابن حبیش رحمته الله علیه په واسطه سره دحضرت عبدالله ابن مسعود رضی الله عنه او دابو عبد الرحمن سلمی رحمته الله علیه په واسطه سره دحضرت علی رضی الله عنه شاگرد دی د دوی دقرات په راویانو کی شعبه بن عیاش رحمته الله علیه (متوفی سنه ۱۹۳ هـ) او حفص بن سلیمان رحمته الله علیه (متوفی

سنه ۱۸۰ھ) زیات مشهور دی ، نن صباعوماً تلاوت ددی حفص بن سلیمان رضی اللہ عنہ د روایت مطابق کیری .

(۷) ابوالحسن علی بن حمزة الکسائی رضی اللہ عنہ النحوی (متوفی سنه ۱۸۹ھ) د دوی په راویانوکی ابوالحارث مروزی (متوفی سنه ۲۴۰ھ) او ابو عمر الدروی (کوم چی دابوعمر و راوی هم دی) زیات مشهور دی ، د وروسته ذکر سوو درو حضراتو قرائتونه زیات تر په کوفه کی رواج سول .

لیکن لکه چی مخکی ذکر سوی دی ددی اوو (۷) څخه علاوه نور هم څو قراتونه متوافر اوصحیح دی ، هم دارنگه وروسته هرکله چی دا غلط فهمی پیدا سوه چی صحیح قراتونه په دی اوو (۷) کی منحصر دي نو دیرو عالمانو (مثلاً علامه شذائی رحمته اللہ علیہ) او ابوبکر بن مهران رحمته اللہ علیہ د اوو (۷) پرځای لس (۱۰) قراتونه په یو کتاب کی جمع کړل ، هم دارنگه د، قراءه عشره ، اصطلاح مشهوره سوه ، په دی لسو قراتونوکی پرلوړو اوو (۷) ذکر سوو قاریانو څخه علاوه ددی درو حضراتو قرائتونه هم شامل سو .

(۱) یعقوب بن اسحق حضرمی (متوفی سنه ۲۰۵) د دوی قرائت زیات په بصره کی مشهور سو .
(۲) خلف بن هشام رحمته اللہ علیہ (متوفی سنه ۲۰۵ھ) کوم چی دحمزه دقرائت هم راوی دي د دوی قرائت په کوفه کی زیات رواج وو .

(۳) ابوجعفر یزید بن القعقاع رحمته اللہ علیہ (متوفی سنه ۱۲۰ھ) دکوم قرائت چی په مدینه طیبه کی زیات رواج و ددی څخه علاوه ځینی حضراتو دڅوارلسو قاریانو قرائتونه جمع کړی دی او په ذکر سوی لسو حضراتو یی دلاندنیو قاریانو دقرائتونو اضافه وکړه .

(۱) حسن بصری رحمته اللہ علیہ (متوفی سنه ۱۱۰ھ) چی دقرائت مرکز یی بصره وه .
(۲) محمد بن عبد الرحمن ابن محیض رحمته اللہ علیہ (متوفی سنه ۱۲۲ھ) چی مرکز یی په مکه مکرمه کی وو .
(۳) یحیی بن مبارک یزیدی رحمته اللہ علیہ (متوفی سنه ۲۰۲ھ) کوم چی دبصری وسیدونکی وو .
(۴) ابو الفرج شنبوذي رحمته اللہ علیہ (متوفی سنه ۳۸۸ھ) کوم چی دبغداد وسیدونکی وو .
ځینی حضراتو په څوارلسو قاریانوکی دحضرت شنبوذي پرځای دحضرت سلیمان اعمش نوم شمیر کړی دی ، په دې کی اولنی لس (۱۰) قرائتونه دصحیح قول مطابق متواتر دی او د دوی څخه پرته شاذ دی (مناهل العرفان بحواله منجد المقرئين لابن الجزری رحمته اللہ علیہ)

تاریخ دحفاظت دقران شریف

(درسالت په زمانه کی حفاظت دقران)

قرآن شریف چونکه پوره په پوره یو وار نه دی نازل سوی ، بلکه ددی مختلف آیتونه دضرورت اوحالاتو په مناسبت سره نازلیدل ، په دی وجه درسالت په دور کی دا ممکنه نه وه چی دشروع څخه داپه ابتدایی شکل کی ولیکل سی اومحفوظ کړل سی ، هم دارنگه د اسلام په ابتداء کی دقرآن شریف دحفاظت دپاره دتولو څخه زیات زور پرحافظه ورکړل سو ، په شروع کی به چی کله وحی نازلیده نو ده ﷺ به په دغه وخت ددی الفاظ گردانول چی په ښه ډول سره یادسی ، پر دی باندی دسورة قیامه په آیت کی الله ﷻ ده ﷻ ته

لارښوونه وفرمايل چې دا قرآن شريف د يادولو دپاره تاته عين دوحى دنزول په وخت كې ژر ژر د الفاظو گردانولو ضرورت نسته ، الله به په خپله په تاكي داسې حافظه پيدا كړي چې ديو وار دوحى دنزول څخه وروسته به دا ستاڅه هير نه كړل سي ، هم دارنگه داسې وسوه چې دې خوا به پرده دقرآن شريف آيت نازلېدې او بلې خوا به ده د ياديدې ، دغه رنگه دسردار دوعالم سينه مباركه دقرآن شريف دټولو څخه زياته محفوظه خزانه وه ، په كومه كې چې د ادني غلطۍ يا ترميم اوبدلون امكان نه وو ، بيا دوى دزيات احتياط په توگه به هر كال درمضان په مياشت كې حضرت جبرائيل عليه السلام ته قرآن شريف اور وى او په كوم كال چې دده وفات وسو په دغه كال دوى دوه واره دحضرت جبرائيل سره دور وكى (صحيح بخارى مع فتح البارى ص ۳۶ ج ۱)

بيا به ده اصحابو كرامو ته يوازې دقرآن دمعانيو تعليم نه وركوى ، بلكه ددې الفاظ به يې ورته هم يادول او په خپله دصحابه كرامو سره دقرآن شريف د زده كولو او يادولو دومره شوق وو چې دهر سړى سره به په دې معامله كې دبل څخه مخكې كيدو فكر وو ، ځينو ښځو به دخپلو خاوندانو څخه پر دې مهر نه طلب كوى چې دوى به دې ښځو ته دقرآن شريف تعليم وركوى ، په سوونو صحابه كرامو خپل خاوندونه دماسوا دغمونو ازاد كړي او خپل ژوند يې ددې كار دپاره وقف كړى وو دوى به قرآن شريف څخه يوازې يادولو بلكه دشپې به يې په لمانځه كې گردانوى ، حضرت عباد بن صامت فرمايې چې كله به يوه سړى هجرت وكى دمكې مكرمې څخه به مدينې منورې ته راغى نو ده به پر مونږ انصاروكى يوتن ته حواله كوى چې دې ورته قرآن ازده كړي او په مسجدنبوى كې به دقرآن ازده كونكو او ښوونكو دومره شور جوړ وو چې رسول الله به دا تاكيد فرمايل چې خپل اوازونه كښته كړي چې څه مغالطه راپيښه نه سي (مناهل العرفان ۱۱/ ۲۳۲)

هم دارنگه په لږ زمانه كې دصحابه كرامو يو دومره لوى جماعت تيار سو كوم ته چې قرآن شريف يعنې ټوله حفظ وو ، په دې جماعت كې دخلفاء راشدين څخه پرته حضرت طلحه حضرت سعد حضرت ابن مسعود حضرت حذيفه بن يمان حضرت سالم حضرت مولى ابى حذيفه حضرت ابوهريرة حضرت عبدالله ابن عمر حضرت عبدالله ابن عباس حضرت عمرو بن عاص حضرت عبدالله ابن عمرو حضرت معاويه حضرت عبدالله ابن زبير حضرت عبدالله ابن السائب حضرت عائشه حضرت حفصه حضرت ام سلمه وغيره په خاص توگه سره قابل ذكر دى (د نور تفصيل دپاره وگورئ (علوم قرآن) د احقر مفصل كتاب)

غرض د اسلام په ابتداء كې زيات زور پر حفظ قرآن وركړه سو او ددغه وخت په حالاتو كې دا طريقه زياته محفوطه او قابل اعتماد وه ځكه چې په دغه زمانه كې دليكونكو ويونكو تعداد ډير كم وو، دكتابونو دشائع كولو دپاره دپريس او نورې ذريعې موجود نه وى ځكه چې كه يوازې پرليكولو اعتماد سوى واى نو نه به دقرآن شريف په فراخه پيمانه اشاعت سوى واى او نه به يې قابل اعتماد حفاظت ددې پرځاى الله اهل عربو ته دحافظې داسې قوت وركړى وو چې يو يو سړى ته به په زرگونو اشعار ياد وو او معمولي معمولي خلقو ته به دخپل او خپل خاندان څخه چې دهغوى دآسونو پورې نسب نامې يادې وى ، په دې

وجه دقرآن شریف په حفاظت کی ددې قوت حافظی څخه کار واخیستل سو او ددې په ذریعه دقرآن شریف آیتونه او سورتونه د عربو گوټ (کونج) گوټ (کونج) ته ورسیدل.

﴿ دوحی کتابت ﴾

دقرآن شریف دحفظ کولو څخه ماسوا رسول الله ﷺ دقرآن شریف دلیکلوهم خاص اهتمام کړی دی ، حضرت زید بن ثابت ؓ فرمایي چی مابه ده ﷺ ته دوحی کتابت کوی ، کله چی به پرده ﷺ وحی نازلیده نو سخته گرمی به یې کیده او دده ﷺ پر مبارک بدن به دخولی څاڅکی لکه دملفلرو څڅیدل ، بیاجی به دده ﷺ څخه کله دا کیفیت ختم سو نو مابه د اوږی دهلوکی یادبل شي څه ټوټه را واخیسته په خدمت کی به حاضر سوم ده ﷺ به ویل او مابه لیکل تر دی چی کله به زه دلیکلو څخه فارغ سوم نو دقرآن نقل کولو دبوچ څخه به ماته داسی محسوسیده لکه چی زماپندی ماتیري ، او زه به یوځای ته تللای هم نه سوم ، پرهرحال چی کله به فارغ سوم نو ده ﷺ به وفرمایل ووايه مابه وویل او ورته به می واوروی که څه به په کی پاته وو نو اصلاح به یې وفرمایله اوبیا به یې دغه دخلقو مخته را وړی (مجمع الزوائد ۲/۱۱ هـ بحواله طبرانی)

دحضرت زید بن ثابت ؓ څخه پرته نورهم ډیر صحابه کرام ؓ داسی وه چی دوحی دکتابت فرائض به ادا کول په کوموکی چی خلفاء راشیدین ؓ حضرت ابی ابن کعب ؓ حضرت زبیر بن عوام ؓ حضرت معاویه ؓ حضرت مغیره بن شعبه ؓ حضرت خالد بن الولید ؓ ثابت بن قیس ؓ حضرت ابان بن سعید ؓ او نور پرخاص توگه سره قابل ذکر دی ، (د تفصیل دپاره وگورئ فتح الباری ۱/۸۸۹ او زاد المعاد ۲/۱۱) حضرت عثمان ؓ فرمایي چی د رسول الله ﷺ عادت به دا وو چی کله به دقرآن شریف یوه برخه نازله سوه نو ده ﷺ به دوحی کاتب ته دا هدایت هم فرمایي چی دا دفلانی سورة دفلانی آیت څخه وروسته ولیکه (فتح الباری ۱/۸۸۹) په هغه زمانه کی چونکه په عربوکی کاغذ کمیاب وو ، په دی وجه دا قرآنی آیتونه به زیات تر د ډبرو پرنری پلنو ټوټو ، دخرمنی پرتوټو ، دخرماوو پرشاخونو ، دبانس په ټوټو ، ددرختی په بلگونو ، دحیوانانوپه هلوکو لیکل کیدل ، البته کله کله دکاغذ ټوټی هم استعمال سوی دی (ایضاً ۱/۱۱۹) دغه رنگه درسالت په زمانه کی دقرآن شریف یوه نسخه خو هغه وه کومه چی رسول الله ﷺ په خپله نگرانی کی لیکلی وه که څه هم دغه دمرتب کتاب په شکل کی نه وه بلکه دمتفرکو ټوټو په شکل کی وه ددې سره ځینو صحابه کرامو ؓ هم دخپلو یاداشتونو دپاره دقرآن آیتونه دخان سره لیکل او دا سلسله داسلام د ابتدائی زمانی څخه جاری وه ، هم دارنگه دحضرت عمر ؓ د اسلام را وړلو څخه مخکي دده خور او اخنسی په یوه صحیفه کی دقرآن شریف آیتونه لیکلی وه (سیرت ابن هشام)

﴿ دحضرت ابوبکر ؓ په زمانه کی دقرآن شریف جمع کول ﴾

لیکن درسول الله ﷺ په زمانه کی چی دقرآن شریف څومره نسخی لیکل سوی وی دهغوی کیفیت داووچی یاخوپه مختلفو شیانو لیکل سوی وی ، ځینی آیتونه په خرمن ، ځینی ددرختو په بلگونو ځینی په هلوکو یادغه مکملی نسخی نه وی دیوه صحابی سره یوسورة لیکل سوی وو ، دچاسره لس (۱۰) یاپنځه (۵) سورتونه اودچاسره یوازی څوآیتونه اودځینو اصحابو ؓ سره دآیتونو سره تفسیری جملی هم لیکل سوی وی

په دې وجه حضرت ابوبکر ؓ د خلافت په خپله زمانه کې دا ضروري وگڼله چې دقرآن دا پاشلی برخې په يو ځای يې جمع او محفوظې کړل سي ، دوی دا کار نامه دکومو محرکاتو لاندې اوڅنگه سرته ورسوله ، ددې تفصيل حضرت زید بن ثابت ؓ داسې بيان فرمایلي دي ، چې دجنگ یمامه څخه فوراً وروسته حضرت ابوبکر ؓ يوه ورځ ماته پيغام راوړلې ، زه يې را وبللم چې زه راغلم نو هلته حضرت عمر ؓ هم موجود وو حضرت ابوبکر ؓ ماته وفرمايل چې عمر ؓ اوس راغی ماته يې دا خبره وکړه چې په جنگ یمامه کې دقرآن شريف دحفاظانو يولوی جماعت شهيد سو اوکه په مختلفو مقاماتو دقرآن شريف حافظان دغه رنگه شهيدان کيږي نو زما سره بيره ده چې هسې نه دقرآن شريف يوه لويه حصه نایابه سي ، په دې وجه زما رايه دا ده چې ته په خپل حکم سره دقرآن شريف دجمع کولو کار شروع کړه ، ماعمر ؓ ته وويل چې کوم کار رسول الله ﷺ په خپله نه دی کړی ، نو مونږ هغه څنگه وکو ؟

عمر ؓ جواب ورکي چې په خدای ﷻ قسم دا کار بهتر او بهتر دی ، ددې څخه وروسته عمر ؓ بار بار دا ويل تر دې چې زما هم ورته سينه خلاصه سوه او اوس زما رايه هم دغه ده کومه چې دعمر ؓ ده ، ددې څخه وروسته حضرت ابوبکر ؓ ماته وفرمايل چې ته ځوان اوپوه سړی يې ، زمونږ ستا په باره کې بدگمانی نسته تاد رسول الله ﷺ په وړاندې دوحی دکتابت کار هم کړی دی په دې وجه ته دقرآن شريف آيتونه تلاش کوه او جمع کوه يې .

حضرت زید بن ثابت ؓ فرمایي چې په خدای ﷻ قسم دی چې که دی حضراتو ماته دغره نړولو حکم کړی وای نو پرما به دهغه دومره بوج نه وای څومره چې دقرآن شريف جمع کولو دکار وو ، مادوی ته وويل چې تاسې هغه کار څنگه کوی کوم چې رسول الله ﷺ نه دی کړی دوی ؓ وفرمايل چې په خدای ﷻ قسم دا کار ډیر ښه دی او بيا حضرت ابوبکر ؓ ماته بار بار دا ويل ، تردی چې الله ﷻ زماسينه ددې رایې دپاره خلاصه کړه کومه رايه چې دحضرت ابوبکر ؓ او عمر ؓ وه ، هم دارنگه مادقرآن شريف دآيتونو تلاش کول شروع کي او دخوماوو دنباخونو دډبرو دټوټو او دخلقو دسينو څخه می قرآن شرف جمع کي صحيح بخاری کتاب فضائل القرآن ،

په دې موقع دقرآن دجمع کولو په سلسله کې دحضرت زید بن ثابت دکار طريقه په ښه ډول سره پيژندل په کار دی ، لکه چې مخکې ذکر سوی دی چې دی په خپله دقرآن شريف حافظ وو نو ده په خپلو يادښتو سره پوره قرآن شريف ليکلی سواي ، ددې څخه پرته په سوونو حافظان دغه وخت موجود وه ، د دوی يو جماعت يې جمع کولای ، او قرآن شريف يې ليکلای سواي .

دارنگه دقرآن شريف چې کومې نسخې رسول الله ﷺ په زمانه کې ليکل سوی وې ، حضرت زید ؓ دهغو څخه هم قرآن شريف نقل کولای سواي ، ليکن د دوی د احتياط تر مخه يوازې په يوه طريقه بس والی ونه کي بلکه دټولو ذريعو څخه يې په يو وخت کار واخيستي ترهغه وخته پورې يې يو آيت په خپلو صحيفو کې ونه لکي ترڅو پورې چې دهغه دمتواتر کيدو تحريري او زباني شهادتونه به پيدانه سوه ، ددې څخه ماسوا چې رسول الله ﷺ دقرآن شريف کوم آيتونه په خپله نگرانی کې ليکلي وه ، هغه دمختلفو اصحابو ؓ سره محفوظ وه ، حضرت زید ؓ دغه ټوله يې يوځای کړل چې نوی نسخه هم ددغو څخه نقل کړل سي

هم دارنگه داعام اعلان وسو چی دکوم سړی سره دقرآن شریف څومره آیتونه لیکلی وی ، هغه دحضرت زید ؑ ته را وړی او کله چی به ده ته دقرآن شریف یو آیت ، چالیکلی را وړی نو په لاندینو څلورو طریقو سره به یی دهغه تصدیق کوی .

(۱) د ټول څخه اول به یی په خپلو یاداشتو سره دهغه توثیق کوی .

(۲) بیا حضرت عمر ؓ هم دقرآن حافظ وو او په روایتونو سره ثابته ده چی حضرت ابوبکر ؓ دی هم په دي کار دحضرت زید ؓ سره لگولی وو او کله چی به چایو روایت را وړی نو دې دواړو به ورڅخه په شریکه وصول وی (فتح الباری ۱۱۹ بحواله ابن ابی داود)

(۳) یو لیکلی سوی آیت به ترهغه وخته پوری نه سو قبلولای ترڅو چی به دوه قابل اعتبار شاهدانو ددې خبری شاهدی نه وه ورکړی چی دا آیت د رسول الله ﷺ په وړاندی لیکل سوی وه (اتقان ۱۱)

(۴) ددې څخه وروسته به ددغو لیکل سوو آیتونو دهغو مجموعو سره مقابله کولای سوه کومی چی به مختلفو صحابه وو تیاری کړی وی (البرهان فی علوم القرآن للزركشي رحمه الله ۱۱ ۲۳۸) چی دحضرت ابوبکر ؓ د زمانی دقرآن جمع کولو دا طریقه کار په ذهن کی وی نو دحضرت زید بن ثابت ؓ ددې ارشاد مطلب په ښه شان په پوه کی را تلای سی چی ، دسورة براءة اخری آیت (لَقَدْ جَاءَكُمْ رَسُولٌ مِّنْ أَنْفُسِكُمْ) ماته یوازی دحضرت ابوحزیمه ؓ سره پیداسو دده څخه ماسوا دبل چاسره پیدا نه سو ، ددې مطلب دا هیڅکله نه دي چی دا آیتونه ماسوا دحضرت خزیمه ؓ څخه بل چاته یاد نه وه ، یادبل چاسره لیکلی نه وه او د دوی څخه ماسوا بل چا ته ددې دقرآن جزء کیدل معلوم نه وو ، بلکه مطلب دا دي چی کومو خلقو د رسول الله ﷺ لیکل سوی آیتونه را وړل ، په دوی کی داآیتونه ماسوا دحضرت خزیمه ؓ څخه دبل چاسره پیدا نه سول ، که نه وی ترڅوپوری چی ددې آیتونو دقرآن شریف جزء کیدو تعلق دی دا خبره په تواتر سره ټولو ته معلومه وه ځکه چی په سوونو اصحابو ؓ ته یادهم وو او دکومو حضراتو سره چی دقرآن د آیتونو پوره سوی مجموعی وی دهغو سره لیکل سوی هم وه ، لیکن د رسول الله ﷺ په نگرانی کی جلا لیکل سوی یوازی دحضرت خزیمه ؓ سره پیداسو دبل چاسره نه (البرهان ۱۱ ۲۳۴ ، ۲۳۵) پر هرحال حضرت زید بن ثابت ؓ د دومره زبردست احتیاط سره دقرآن آیتونه جمع کړل ، دکاغذ په صحیفو یی په مرتب شکل کی ولیکل (اتقان ۱۱ ۶۰) لیکن هر سورة پر جلا صحیفه ولیکل سو ، په دي وجه دا نسخه په ډیرو صحیفو مشتمله وه په اصطلاح کی دغه نسخی ته ، اُم ، ویلای سی ، او ددې خصوصیات دا وه .

(۱) په دي نسخه کی دقرآن شریف آیتونه خو د رسول الله ﷺ دښوول سوی ترتیب مطابق مرتب وه لیکن سورتونه مرتب نه وه ، بلکه هر سورة جلا جلا لیکل سوی وو (اتقان حواله بالا)

(۲) په دي نسخه کی دقرآن اووه حرفونه (دکوم ذکر چی پورته سوی دی جمع وو (مناهل العرفان ۱۱ ۲۴۶ تاریخ القرآن للکردی رحمه الله ص ۲۸)

(۳) په دي کی هغه ټول آیتونه جمع سوی دی دکومو تلاوت چی منسوخ سوی نه وو .

(۴) ددې نسخی دلیکلو مقصد دا وو چی یوه مرتبه نسخه دټول امت د اجماعی تصدیق سره تیاره سی

چی د ضرورت راتلو په وخت ورته رجوع کولای سی .

د حضرت ابوبکر ؓ لیکل سوی دا صحیفی د دوی په ژوند کی د دوی سره وی بیا د حضرت عمر ؓ سره د حضرت ؓ د شهادت څخه وروسته یې دا ام المؤمنین حضرت حفصی رضی الله عنها ته منتقل کړی ، بیا د حضرت حفصی رضی الله عنها د انتقال څخه وروسته مروان بن الحکم دغه په دی خیال سره وسوزلی ، چی دغه وخت د حضرت عثمان ؓ تیار کړل سوی مصاحف تیار سوی وو ، او په دې خبره د امت اجماع منعقدہ سوی وه ، چی درس الخط او سورتونو د ترتیب په لحاظ سره ددې مصاحفو پیروی لازمه ده ، مروان بن الحکم فکر وکی چی اوس څه داسی نسخه پاته کول نه دی په کار کومه چی ددې رسم الخط او ترتیب څخه خلاف وی (فتح الباری ۱/۲۱۹)

﴿ د حضرت عثمان ؓ په زمانه کی د قرآن شریف جمع کول ﴾

هر کله چی حضرت عثمان ؓ خلیفه سو نو اسلام د عربو څخه وتلی وو او دروم او ایران لیري لیري علائقو ته رسیدلی وو ، دهری نوی علاقې خلق چی به مسلمانیدل نوهغو په دهغو مجاهدینو څخه یا دهغو تاجرانو څخه قرآن شریف زده کوی دکومو په برکت چی به دوی ته د اسلام دولت حاصل سوی وو مخکی تاسو ویلی دی ، چی قرآن شریف په اووه حرفونو نازل سوی وو او مختلفو اصحابو ؓ دا د رسول الله ﷺ څخه په مختلفو قراتونو سره زده کړی وو ، په دې وجه هر صحابی ؓ به خپلو شاگردانو ته ددغه قرائت برابر ور ایزده کوی دکوم مطابق چی به ده په خپله د رسول الله ﷺ څخه ایزده کړی وو ، دغه رنگه د قراتونو دا اختلاف لیري لیري ملکونو ته ورسیدی ، تر کومه پوری چی خلق ددې حقیقت څخه خبر وو چی قرآن په اووه (۷) حرفونو باندی نازل سوی دی ، تر هغه پوری ددې اختلاف څخه څه خرابی نه وه پیدا سوی ، لیکن هر کله چی دا اختلاف لیري ملکونو ته ورسیدی او دا خبره په هغو کی پوره مشهوره نه کړل سوه چی قرآن شریف په اووه (۷) حرفونو باندی نازل سوی دی نو دغه وخت په خلقو کی جنگونه پیدا کیدل شروع سول ځینو خلقو به خپل قرائت ته صحیح ویل او د بل هغی ته غلط ، ددې جنگو څخه یوه طرف ته خو دا خطر وه چی خلق به د قرآن شریف متواتر قراتونو ته غلط وایی ، او په سخته غلطی کی به اخته سی ، بل طرف ته ماسوا د حضرت زید ؓ د لیکل سوی یوې نسخی ته کومه چی په مدینه منوره کی موجود وه په ټول عالم اسلام کی بله داسی معیاری نسخه موجوده نه وه کومه چی د ټول امت دپاره حجت جوړ سی ، ځکه چی نوری نسخی په انفرادی توگه سره لیکل سوی وی او د اووه (۷) حرفونو د جمع کولو په کی څه اهتمام نه وو په دی وجه ددې جنگونو د فیصله کولو قابل اعتماد صورت دا وو چی داسی نسخی په ټوله عالم اسلام کی خپری کړل سی په کومو کی چی اووه (۷) حرفونه جمع وی او ددغه په لیدو دافصله کولای سی چی کوم قرائت صحیح او کوم غلط دی ، حضرت عثمان ؓ د خلافت په خپل دور کی دا عظیم الشانه کارنامه وکړه .

ددی کار نامی تفصیل د حدیث دروایتونو څخه دا معلومیږی چی حضرت حذیفه بن یمان ؓ دارمینیا او اذربایجان په محاذ په جهاد کی مشغول وو ، هلته دوی ولیدل چی په خلقو کی د قرآن شریف د قراتونو په باره کی اختلاف کیږی ، هم دارنگه مدینې طیبې ته دبیرته را رسیدو سره سم حضرت عثمان ؓ ته

ورسیدی او عرض یې وکړی چې امیرالمؤمنین مخکې ددې څخه چې دا امت دالله ﷻ د کتاب په باره کې ديهودو اونصاراوو په شان د اختلافاتو ښکارسی ته ددې علاج وکړه ، حضرت عثمان ﷻ پوښتنه وکړه چې خبره څه ده ؟ حضرت حذیفه ﷻ وویل چې زه د ارمینیا په محاذ په جهاد کې شامل وم ، هلته ما وليدل چې خلق دشام دأبي ابن کعب ﷻ قرائت وايي کوم چې به عراقیانو نه وی اوریدلی او دعراق خلق د عبدالله ابن مسعود ﷻ قرائت وايي کوم چې به دشام خلقو نه وی اوریدلی ددې په نتیجه کې یو بل ته کافر وايي . حضرت عثمان ﷻ په خپله هم ددې خطري مخکې احساس کړی وو ، دوی ته دا خبره پیدا سوې وه ، چې په خپله په مدینه منوره کې داسې واقعات راپېښ سوې دی چې دقرآن شریف یو معلم خپلو شاگردانو ته ديو قرائت مطابق قرآن وویل او بل دبل قرائت مطابق ، دغه رنگه چې دمختلفو استاذانو شاگردان چې کله به ديو بل سره يوځای سول نو اختلاف به په کې جوړ سو او ځینی وخت به دا اختلاف استاذانو ته ورسیدی او هغو به هم ديو بل قرائت ته غلط ویل ، کله چې حضرت حذیفه ﷻ هم دی خطري طرف ته د دوی توجه را وگرځوله نو حضرت عثمان ﷻ جلیل القدر صحابه را جمع کړل او د دوی ﷻ سره یې مشهوره وکړه او وي فرمایل چې (ماته دا اطلاع پیدا سوې ده چې ځینی خلق ديو بل سره دا قسم خبرې کوي چې زما قرائت ستا دقرائت څخه بهتر دی او دا خبره دکفر حده رسيدلای سی نوستاسی ددې خلقو په باره کې څه رایه ده ؟ اصحابو ﷻ په خپله دحضرت عثمان ﷻ څخه پوښتنه وکړه چې ، تاسی څه فکر کړی دی ؟ دوی ﷻ وفرمایل چې ، زما رایه دا ده چې مونږ ټول خلق په یو مصحف باندی جمع کو ، چې څه اختلاف او افتراق راپېښ نه سی ، اصحابو ﷻ دا رایه خوښه کړه او دحضرت عثمان ﷻ تائید یې وکړ .

هم دارنگه حضرت عثمان ﷻ خلق جمع کړل او یوه خطبه یې ورکړه او وې فرمایل چې تاسی په مدینه منوره کې زما په څنگه کې دقرآن شریف دقرائتونو په باره کې ديو بل تکذیب او ديو بل اختلاف کوی ، نو ددې څخه ښکاره ده چې کوم خلق زما څخه لیري دی هغو خو به ډیر زیات تکذیب او اختلاف کوی نو ټول راجمع سی او دقرآن شریف یوه داسی نسخه تیاره کړی چې دټولو دپاره واجب الاقتداء وی .

ددې غرض دپاره حضرت عثمان ﷻ حضرت حفصی رض ته پیغام ولیږي چې ستاسره (دحضرت ابوبکر ﷻ تیاره کړی) کومه نسخه موجوده ده هغه مونږ ته را ولیږه چې مونږ نقل ورڅخه وکوو نو تاته به یې بیرته درکو ، حضرت حفصی رض هغه صحیفی حضرت عثمان ﷻ ته ولیږل ، حضرت عثمان ﷻ دڅلورو اصحابو ﷻ یوه ټولی جوړه کړه کوم چې پرحضرت زیدبن ثابت ﷻ حضرت عبدالله ابن زبیر ﷻ حضرت سعیدبن العاص ﷻ او حضرت عبدالرحمن بن حارث بن هشام ﷻ باندی مشتمل وو ، دا ټولی یې په دی کار باندې ماموره کړه چې دوی دحضرت ابوبکر ﷻ دصحیفو څخه نقل وکړی او داسی مصاحف تیارکړی په کومو کې چې سورتونه هم مرتب وی ، په دی څلورو سره صحابو ﷻ کې حضرت زید ﷻ انصاری وو او پاته دري سره قرشي وو ، په دې وجه حضرت عثمان ﷻ دوی ته وفرمایل چې کله ستاسی او دحضرت زید ﷻ دقرآن په یوه برخه کې اختلاف وی یعنی داسی اختلاف وی چې کوم لفظ څنگه ولیکل سی ، نو دقریشو دژبی مطابق یې لیکي ځکه چې قرآن شریف د دوی په ژبه کې نازل سوې دی .

په بنیادی توگه خو دا کار دي ذکرسوی څلورو حضراتو ته وسپارل سو لیکن بیا ورسره نور صحابه کرام

هم د دوی دمدم دپاره ولگول سو (فتح الباری ص ۱۲ ص ۱۵ ج ۹) دی حضراتو دقرآن شریف دکتاېت په سلسله کی لاندینی کارونه وکړل .

(۱) دحضرت ابوبکر ؓ په زمانه کی چی کومه نسخه تیاره سوی وه په هغه کی سورتونه مرتب نه وه ، بلکه هر سورة جلا جلا لیکل سوی وو ، دي حضراتو ټول سورتونه په ترتیب سره په یو مصحف کی ولیکل (مستدرک ۲۲۹۱۲)

(۲) دقرآن شریف آیتونه یې داسی ولیکل چی په رسم الخط کی یې ټول متواتر قرائتونه خای سی ، په دي وجه یې په دې نه نقطی ولگولی او نه حرکات (یعنی زور ، زیر ، پېښ) چي دټولو متواترو قرائتونو مطابق ویلای سی ، مثلاً (نسرهما) یې ولیکی چي (نَسْرُهُمَا او نَسْرُهُمَا) په دواړو ډولو سره ویل کیدای سی ، ځکه چی دا دواړه قرائتونه صحیح دی (مناهل العرفان ۱۱ ، ۲۵۳ ، ۲۵۴)

(۳) تر اوسه دقرآن شریف مکمله معیاری نسخه کومه چي دټول امت په اجتماعی تصدیق تیاره سوی وی ، یوازی یوه وه ، دی حضراتو ددې نوی تیار سوی مصحف دیوه څخه زیات نقلونه تیار کړل ، په عامه توگه سره مشهوره دا ده چي حضرت عثمان ؓ پنځه مصاحف تیار کړی وو ، لیکن د ابو حاتم سجستانی ارشاد دي چي ټولی اووه (۷) نسخي تیاری سوی وی په کومو کی چی یوه مکرمی ، یوه شام یوه یمن ، یو بحرین یوه بصری او یوه کوفی ته ولیږل سوه او یوه په مدینه منوره کی محفوظه کښیښوول سوه (فتح الباری ۱۷۹)

(۴) دپورته ذکر سوی کار کولو دپاره دی حضراتو په بنیادی توگه خو هغه صحیفی په مخکی کښیښوولی کومی چی دحضرت ابوبکر ؓ په زمانه کی لیکل سوی وی لیکن ددې سره دزیات احتیاط دپاره یې هغه طریقه کار اختیار کی کوم چی دحضرت ابوبکر ؓ په زمانه کی اختیار کړل سوی وه ، هم دارنگه درسول الله ﷺ دزمانې چی کوم مختلف تحریرونه دمختلفو صحابه کرامو ؓ سره محفوظ وو ، هغه یې بیرته را وغوښتل او دنوی سره یې ددغو سره مقابله وکړه ، دا نسخې یې تیاری کړی ، په دې پیره دسورة احزاب یو آیت (مَنْ الْمُؤْمِنِينَ رِجَالٌ صَدَقُوا مَا عَاهَدُوا اللَّهَ عَلَيْهِ) یوازی لیکلی سوی او یوازی دحضرت خذیمه ؓ انصاری سره پیدا سو ، مخکی مونږ لیکلی دی چی ددې مطلب دا نه دي چی دا آیت بل چاته یاد نه وو ، ځکه چی حضرت زید ؓ په خپله فرمایې چي دمصحف لیکلو په وخت کی دسورة احزاب هغه آیت پیدانه سو کوم چی به ما درسول الله ﷺ څخه اوریډی ، ددې څخه صفابنکاره ده چی دا آیت حضرت زید ؓ او نورو اصحابو ؓ ته ښه یاد وو ، دغه شان ددې مطلب دا هم نه دي چي دا آیت چیري بل خای لیکلی نه وو ځکه چی دحضرت ابوبکر ؓ په زمانه کی کومی صحیفی ولیکل سوی ښکاره ده چی دا آیت په هغه کی موجود وو ، دارنگه دنورو صحابوؤ سره چی دقرآن شریف کوم په انفرادی توگه لیکل سوی نسخی موجودی وی په هغو کی دا آیت هم شامل وو ، لیکن چونکه دحضرت ابوبکر ؓ دزمانی په شان دا وار هم هغه ټول مختلف تحریرونه جمع کړل سوی وو کوم چی دصحابه کرامو ؓ سره لیکل سوی وو ، په دی وجه حضرت زید ؓ وغیره په دی مصاحفوکي یو آیت ترهغه وخته پوري ونه لیکلی ، ترخوچی په دغو تحریرونو کی به هم هغه پیدا نه سو ، دغه رنگه نور آیتونه خودبې

شمير اصحابو ﷺ سره جلا ليکل سوی هم يوځای سول ليکن دسوره احزاب دا آيت ماسوا دحضرت خزيمه ﷺ څخه بل چا سره جلا ليکل سوی پيدا نه سو .

(۵) دقرآن شريف بې شميره معياري نسخې تيارولو څخه وروسته حضرت عثمان ﷺ دغه ټولې انفرادي نسخې وسوځلې کومې چې دمختلفو صحابه ؤ سره موجود وې چې درسې الخط دمسلّمه قرائتونو اجتماع او دسورتونو دترتيب په اعتبار سره ټول مصاحف يو شان او اختلاف په کې باقی پاته نه سې .

دحضرت عثمان دې کارنامې ته ټول امت د استحسان په نظر وکتل او ټولو اصحابو ﷺ په دې کار کې دده تائيد او حمايت وفرمايې ، يوازي حضرت عبدالله ابن مسعود ﷺ ته په دې معامله کې لږ خفگان وو چې دتفصيل يې دا موقع نه ده (۱) حضرت علي ﷺ فرمايې دعثمان ﷺ په باره کې هيڅ خبره بغير دهغه دنبه والي څخه مه وايست ځکه چې په الله ﷻ قسم هغه چې دمصاحفو په معامله کې چې کوم کار وکړي هغه يې زموږ دټولو په موجودگي کې په مشهوره سره وکړي (فتح الباري ۱۵۹)

﴿په تلاوت کې داساني پيدا کولو اقدامات﴾

دحضرت عثمان ﷺ دپورته بيان سوي کارنامې څخه وروسته د امت په دې اجماع وسوه چې قرآن شريف درسې عثمانې خلاف په بله طريقه ليکل جائزه دی هم دارنگه ددې څخه وروسته ټول مصاحف ددې طريقې مطابق وليکل سول او اصحابو ﷺ او تابعينو رضی اللہ عنہم دمصاحف عثمانې نقلونه تيار کړل او دقرآن شريف خپریدل يې په لويه پيمانه وکړه .

ليکن تر اوسه دقرآن شريف نسخې چونکه دنقطو زور ، زير ، پيښ څخه خالي وې په دې وجه عجميانو ته ددې ويل گران وو ، نو هرکله چې اسلام په عجمي ملکونو کې زيات خپور سو نو ددې خبرې ضرورت محسوس سو چې په دې دنقطو او حرکتونو اضافه وکړل سي چې ټول خلق يې په آساني سره تلاوت وکړي ، ددې مقصد دپاره مختلف اقدامات وسول چې تاريخ يې داسې دی .

﴿نقطې يعنې ټکي﴾

په عربو کې ابتداء په حرفونو دنقطو لگولو رواج نه وو ، او ويونکي ددې طرز دومره عادي وو چې بغير دنقطو څخه دليکلو په ويلو کې ورته څه گرانوالی نه وو ، او دسياقي (ورپسې) اوسباق (مخکې) په مدد سره به ورته مشتبه حرفونو کې امتياز هم آسانه وو ، په خاص توگه سره دقرآن شريف په معامله کې خو د اشتباه څه امکان ځکه نه وو چې ددې دحفاظت مدار پرکتابت نه بلکه پرحافظه باندې وو او حضرت عثمان ﷺ چې کومې نسخې دعالم اسلام مختلفو برخو ته ليږلې وې دهغه سره يې قازيان هم ليږلې وو کوم چې ددې ويل خلقوته ازده کوي .

په دې کې روايتونه مختلف دي چې دقرآن شريف په نسخو تر ټولو څخه اول چانقطې واچولې ؟ ځينې روايتونه وايي چې دا کار نامه دټولو څخه مخکې حضرت ابوالاسود ولي رضی اللہ عنہ پوره کړه (البرهان ۲۵۱۱) دځينو ويناده چې دوی دا کار دحضرت علي ﷺ تلقين لاندې وکړي (صبح الاعشى ۱۵۵۱۳) اوځينې وايي چې دکوفي گورنر زياد بن ابی سفيان په ده دا کار وکړ او يو روايت دا هم دي چې دا کار نامه حجاج بن يوسف دحسن بصری رضی اللہ عنہ يحيى بن يعمر رضی اللہ عنہ او نصر بن عاصم ليشی رضی اللہ عنہ په ذريعه

سره سرته ورسوله (تفسير القرطبي ۶۳۱)

﴿ حرکات ﴾

دنقطو په ډول سره په شروع کی پرقرآن شریف حرکات (زور ، زیر ، پښې) هم نه وو اوپه دی کی هم د روایتونو لوی اختلاف دی چی دټولو څخه اول حرکات چاکنښینول ؟ دځینو حضراتو ویناده چی دا کار ترټولو څخه مخکی ابوالاسود ولی رضی اللہ عنہ وکی ، ځینی وایی چی داکار حجاج بن یوسف په یحیی بن یعمر رضی اللہ عنہ او نصر بن عاصم لیشی رضی اللہ عنہ باندی وکی (قرطبی ۶۳۱)

په دی سلسله کی دټولو روایتونو ترمنځه داسی معلومیږی چی حرکات دټولو څخه اول ابوالاسود ولی رضی اللہ عنہ وضع کړل ، لیکن دا حرکات داسی نه وو لکه چی نن دی بلکه د زور دپاره دحرف لوړ یوه نقطه (ˆ) ، دزیر دپاره دحرف لاندی یوه نقطه (˘) ، او دپښ دپاره دحرف په مخکی یوه نقطه (˙) او دتنوین دپاره دوې نقطې (ˆ ˘) یا (ˆ ˙) ، مقرر کړی وروسته خلیل بن احمد رضی اللہ عنہ دهمزه او تشدید علامې وضع کړی (صبح الا عشی ۱۲۰/۳ ، ۱۶۱) ، ددې څخه وروسته حجاج بن یوسف پریحیی بن یعمر رضی اللہ عنہ نصر بن عاصم لیشی او حسن بصری رضی اللہ عنہ باندی یو وخت پرقرآن شریف دنقطو او حرکاتو لگولو حکم وکی ، په دی موقع دحرکاتو د اظهار دپاره دنقطو پرځای د زیر ، زور ، پښې موجوده صورتونه مقرر کړل سول چی دحروفو د ذاتی نقطو سره د دوی التباس راپښ نه سی ، واللہ سبحانه وتعالی اعلم .

﴿ احزاب یا منزولونه ﴾

د اصحابو رضی اللہ عنہم او تابعینو رضی اللہ عنہم عادت وو چی په هره هفته کی به یی قرآن شریف ختموی ددې مقصد دپاره دوی د روزانه تلاوت دپاره یومقدار مقرر کړی وو ، چی (جزب) یا (منزل) به ورته ویل کیږي ، دغه ډول ټول قرآن شریف به اوو (۷) حزبونو باندی تقسیم سوی وو (البرهان ۱/ ۲۵۰)

﴿ اجزاء یا پارې (سیارې) ﴾

نن صباقرآن شریف په دیرشو (۳۰) اجزاو باندی تقسیم دی کوموته چی دیرش (۳۰) پارې وایی (سیارې) وایی ، دا تقسیم دپاره دمعنی په اعتبار سره نه دی ، بلکه کوچنیانو ته دیولو د آسانی دپاره یې په دیرشو مساوی برخو باندی تقسیم کړل سو هم دارنگه ځینی اوقات بالکل په پرنیمگړی خبره باندی پاره ختمه سی په یقین سره دا خبره کول مشکل دی چی دا د دیرشو پارو تقسیم چا کړی دی ؟ دځینو حضراتو خیال دی چی حضرت عثمان رضی اللہ عنہ دمصاحفو نقل کولو په وخت دوی رضی اللہ عنہ په دیرشو مختلفو صحیفو کی لیکلی وو ، په دی وجه دا تقسیم دهغوی رضی اللہ عنہ د زمانی دی ، لیکن دمتقدمینو په کتابونو کی ددې هیڅ دلیل احقر ته نه دی پیدا سوی البته علامه بدرالدین زرکشی رحمۃ اللہ علیہ لیکلی دي چی دقرآن شریف دیرش (۳۰) پارې را روانی دي اودمدرسوپه قرآني نسخو کی ددې رواج دي ، (البرهان ۱/ ۲۵۰) مناهل العرفان (۲۰۲/۱) په ظاهره داسی معلومیږي چی دا تقسیم د اصحابو رضی اللہ عنہم د دور څخه وروسته دتعلیم د آسانی دپاره سوی دی ، واللہ اعلم .

﴿ اخماس او اعشار ﴾

دقرون اولی په قرآني نسخو کی دیو بلی نښانې رواج وو ، او هغه دا چی دهر و پنځو آیتونو څخه وروسته

پر حاشیه لفظ د (خمس) یا (خ) او د هر ولسو آیتونو څخه وروسته لفظ د (عشر) یا (ع) لیکلی سو ، اول قسم علامو ته اخماس ، او دوهم قسم ته به اعشار ویلای سو (مناهل العرفان ۴۰۳۶) په متقدمینو علماؤ کی دا اختلاف هم راغلی دی چی ځینو حضراتو به دا علامې جائز او ځینو مکروه گڼل ، په یقین سره دا ویل مشکل دی چی دا علامې تر ټولو څخه اول چا ولگول یو قول دا دي چی ددې موجد حجاج بن یوسف وو ، او بل قوا دا دي چی تر ټولو څخه مخکی عباس خلیفه مامون ددې امر کړی وو ، (البرهان ۲۵۱۱) لیکن دا دواړه قولونه ځکه صحیح نه معلومېږي چی په خپله د اصحابو څه په زمانه کی د اعشارو تصور پیدا کیږي ، هم دارنگه حضرت مسروق رضی الله عنه فرمایي چی حضرت عبدالله ابن مسعود څه به په مصحف کی د اعشارو نښان اچول مکروه گڼل (مصنف ابن ابی شیبه ۴۹۷۳)

﴿رکوع﴾

د اخماسو او اعشارو علامې خو وروسته پریښوول سول لیکن یوه بله علامه کوم چی تر ننه پوری رواج ده د رکوع علامه ده او ددې تعین د قرآن شریف دمضامینو په لحاظ سره سوی دی ، یعني کوم خای چی یوه سلسله دکلام ختمه سوه ، هلته یې په حاشیه د (ع) علامه جوړه کړه ، احقر ته د پلټنې باوجود په مستند توگه سره دا معلومه نه سوه چی درکوع ابتداء چا او په کوم دور کی وکړه ؟ البته دا خبره تقریباً یقینی ده چی ددې علامه مقصد د آیتونو دیو داسی متوسط مقدار تعین دي چی په یوه رکعت کی وویل سی او دی ته (رکوع) ځکه وایی چی په لمانځه کی دی ته اورسیږي ، چی رکوع وکړی ، په پوره قرآن شریف کی ۵۴۰ رکوع گانی دی (په فتاوی عالمگیریه کی دبخارنی دمشانخو په حواله سره درکوع گانو تعداد ۵۴۰ بیان کړل سوي دي لیکن چی کله مونږ د قرآن شریف په مروه نسخه کی په خپله شمیر وکی نو درکوع گانو تعداد مو ۵۵۸ پیدا کی ، او ځینو دوستانو مونږ ته په خط کی ولیکل چی دهغوی دشمیر مطابق درکوع گانو تعداد ۵۶۷ دی . کیدای سی چی د رکوع علامه لگولو کی هم په مختلفو نسخو کی څه اختلاف وی . والله تعالی اعلم ازناشر ۱۱۶ ۱۱۲ ۱۴۱۲ هـ) دغه رنگه که دتروایحو پر هر رکعت کی یوه رکوع ووايي نو په اوه وینستمه شپه قرآن شریف ختمیږي (فتاوی عالمگیریه فصل التراویح ۹۴۱)

﴿رموز اوقاف﴾

د تلاوت او تجوید د آسانی دپاره یو بل مفید کار دا وسو چی په مختلفو قرآنی جملو باندی داسی اشاری ولیکل سوی دکومو څخه چی دا معلومه سی چی دلته وقف کول (سأه اخیستل) څنگه دی ؟ دی اشاراتو (رموز اوقاف) وایی او مقصد یې دا دي چی یو غیر عربی دان انسان هم چی کله تلاوت کوی نو چی پر صحیح مقام وقف وکړل سی او په غلط خای دسأه په اخیستو څه تبدلی پیدا نه سی په دی کی اکثره رموز تر ټولو څخه مخکی علامه ابو عبدالله محمد بن طیفور سجاوندی رحمته الله علیه وضع کړل (النشر فی القرات العشر ۲۲۵۱) ددې رموزو تفصیل دا دی .

ط : دا د (وقف مطلق مخفف دی او ددې مطلب دا دی چی دلته خبره پوره سوه نو دلته وقف کول بهتره دی

ج : دا د (وقف جائز) مخفف دی او مطلب یې دا دي چی دلته وقف کول جائز دی .

ز: دا د (وقف مجوز) مخفف دی چی مطلب یې دا دي چی دلته وقف کول صحیح خو دی لیکن ښه دا ده چی وقف ونه کړل سی.

ص: دا د (وقف مرحّص) مخفف دی او ددې مطلب دا دی چې دلته خبره خو پوره نه سوه لیکن جمله چونکه اوږده سوه په دې وجه دساه اخیستلو دپاره د نورو ځایونو پرځای دلته وقف کول په کار دی (المنح الفکره ص ۶۳)

م : دا (دوقف لازم) مخفف دی او ددې مطلب دا دی چې دلته که وقف ونه سی نو دایت په معنی کی دفحش غلطی امکان دی ، په دی وجه دلته وقف کول زیات ښه دی ځینی حضرات دی ته وقف واجب هم وایې لیکن ددې څخه مراد فقهی واجب نه دی چې په پریښوولو یې گناه وی بلکه مقصد یوازی دا دی چې په ټولو اوقافو کی دلته وقف کول زیات بهتره دی (النشر ۶۳۱)

لا : دا د (لاتقف) مخفف دی ، مطلب یې دا دی چې دلته مه دریږه لیکن منشاء یې دا نه ده چې دلته وقف کول ناجائز دی ، بلکه په دی کی ډیر ځایونه داسی دی کوم ځای چې په وقف کولو کی څه تکلیف نسته او ددې څخه وروسته والا لفظ څخه ابتداء کول هم جائز دی . په دی وجه ددې صحیح مطلب دا دی چې که دلته وقف وسی نو ښه دا ده چې دوهم وار بیرته پر راوگرځی اووې وایی دمخکښی لفظ څخه شروع کول ښه نه دی (النشر ص ۲۳۳ ج)

ددې رموز په باره کې خو په يقيني توگه سره ثابته ده چې دا علامه سجاوندي وضع کړې دی. ددې څخه ماسو هم ځينې رموز دقرآن شريف په نسخو کې موجود دي مثلاً.

مع: دا د (معانقه) مخفف دی دا علامه هغه ځای لیکل کیږي کوم ځای چې په یوه آیت کی دوه تفسیرونه
-سکڼ دی ، دیوه تفسیر مطابق وقف یو ځای وی او دبل مطابق بل ځای ، په دی وجه په دغه کی یو ځای
وقف کولای سی لیکن دیوه ځای وقف کولو څخه وروسته بل ځای وقف کول صحیح نه دی ، مثلاً ذَالِكَ
مَثَلُهُمْ فِي التَّوْرَةِ ، وَمَثَلُهُمْ فِي الْإِنْجِيلِ ، كَزَرْعٍ أَخْرَجَ شَطْأَهُ الْخ په دی کی که په (التَّوْرَةِ) وقف وسو نو
په انجیل وقف کول صحیح نه دی او که په انجیل وقف کول وی نو په التَّوْرَةِ وقف صحیح نه دی ، البته
که دواړه ځایه وقف ونه کړی نو صحیح ده ددې یو نوم (مقابله) هم دی او ددې ترټولو څخه اول نخبه امام
ابو الفضل رازی فرمایلی ده (النشر ص ۲۳۷ ج ۱ والافتان ص ۸۸ ج ۱)

سگته: دا دسکتی علامه ده او ددې مقصد دا دی چی دلته دریدل په کار دی لیکن چی ساه بنده نه سی دا عمر ما هغه خای را ورلای سی کوم خای چی په متصل ویلو سره دغلط فهمی بیره وی.

وقفه: دلته ترسکتی څخه لږ زیات دریدل په کار دی لیکن چی ساه دلته هم بنده نه سی .
ق: دا د (قَبِيلٌ عَلَيْهِ الْوَقْفُ) مخفف دی مطلب دا دی چی دځینو په نزد دلته وقف دی او دځینو په نزد نه دی .

قف: دا لفظ قف دی چی معنی یی ده و دریږه او دا هغه ځای راوړلای سی کوم ځای چی ویونکی ته دا خیال کیدای سی چی دلته وقف صحیح نه دی .

صلی: داد (الوصلُ اُولی) مخفف دی چی معنی یی ده متصل ویل بنه دی.

صل: دا د (قَدْ يُوصَلُ) مخفف دی یعنی دلته ځینی خلق درېږي او ځینی متصل ویل ښه بولی. **وقف النبي ﷺ**: دا په هغه ځایونو کې لیکل کېږي کوم ځای چې دیوه روایت په روسره دا ثابت ده چې رسول الله ﷺ د تلاوت کولو په وخت کې دلته وقف کړی وو.

﴿دقرآن شریف طباعت﴾

ترڅو چې پریس ایجاد سوی نه وو، دقرآن شریف ټولی نسخی په فلم لیکل سوې او په هر دور کې دداسی کاتبانو لوی جماعت موجود پاته سوی دی چې دقرآن شریف د کتابت څخه ماسوا بله مشغله نه وه. دقرآن شریف حرفونه ترښه څخه په ښه انداز کې دلیکلو دپاره مسلمانانو چې کوم محتونه وکړل او ددې عظیم کتاب سره یې چې څنګه دخپل شغل اظهار وکړی ددې یو لوی مفصل اودلچسپ تاریخ دی چې مستقل تصنیف غواړی دلته یې دتفصیل امکان نسته.

بیاجی کله پریس ایجاد سو نو ترټولو څخه اول دهیمبرګ په مقام س ۱۱۱۳هـ کی قرآن شریف طبع سو چې یوه نسخه یې تر اوسه په دارالکتب المصریه کی موجود ده، ددې څخه وروسته ډیرو مستشرقینو دقرآن شریف نسخي طبع کړی لیکن په اسلامی دنیا کی ورته مقبولیت حاصل نه سو، بیاپه مسلمانانو کی تر ټولو څخه اول مولای عثمان د روس په ښار سینټ پیټرس برگ کی په س ۱۷۸۷هـ کی دقرآن شریف یوه نسخه طبع کړه، دغه رنگه قازان کی هم یوه نسخه چاپ سوه په س ۱۸۲۸هـ کی دایران په تهران ښار کی په گټه طبع کړل سو، بیا دا نسخي په ټوله دنیا کی خپری سوی (دتفصیل دپاره تاریخ القرآن للکر دی رحمه الله ص ۸۶ او علوم القرآن د اکتبر صبحی صالح اردو ترجمه دغلام احمد حریری ص ۱۴۲ وګوره).

دتفسیر علم

اوس دتفسیر دعلم متعلق ځینی ضروری معلومات په خدمت کی دی په عربی ژبه کی دتفسیر لفظی معنی ده (ښکاره کول) او په اصطلاح کی علم تفسیر هغه علم ته وایی په کوم کی چې دقرآن شریف معنی بیان کړل سی او احکام او حکمونه یې په ډاګه واضح کړل سی (البرهان) په قرآن شریف کی رسول الله ﷺ ته خطاب کوی ارشاد فرمایي:

﴿وَأَنزَلْنَا إِلَيْكَ الذِّكْرَ لِتُبَيِّنَ لِلنَّاسِ مَا نُزِّلَ إِلَيْهِمْ﴾

او مونږ قرآن شریف پرتا نازل کړی چې ته خلکو ته هغه خبری په وضاحت سره بیان کړی کومی چې دوی ته نازلی کړل سوی دی.

دارنگه دقرآن شریف ارشاد مبارک دی:

﴿لَقَدْ مَنَّ اللَّهُ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ إِذْ بَعَثَ لَهُمْ رَسُولًا مِّنْ أَنفُسِهِمْ يَتْلُوا عَلَيْهِمْ آيَاتِهِ وَيُزَكِّيهِمْ وَيُعَلِّمُهُمُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ﴾
 بیشکه الله ﷻ پر مسلمانانو لوی احسان کړی دی چې د دوی په مینځ کی یې د دوی څخه یو رسول الله ﷺ ولیږي چې دوی ته د الله ﷻ آیتونه تلاوت کړی او دوی پاک صاف کړی او دوی ته دالله ﷻ د کتاب او پوهی دخبرو تعلیم ورکړی.

هم دارنگه رسول الله ﷺ صحابه کرامو ﷺ ته يوازی دقرآن شریف الفاظ نه ور اژده کول ، بلکه ددې پوره تفصیل به يې بيان فرمایي ، دا وجه ده چی صحابه کرامو ﷺ ته به دیوه یوه سورة په ویلو کی ځینی وخت خو څو کلونه لگېدل چی تفصیل به یې انشاء الله تعالی وروسته راسی .

ترڅو پوری چی رسول الله ﷺ په دنیا کی تشریف فرماوو ، ترهغه وخته دیوه آیت تفسیر معلومول څه مشکل نه وو ، صحابه کرامو ﷺ ته چی به کوم ځای څه مشکل پېښ سو نو ده ﷺ ته به یې رجوع کوله او زړه ارامونکی جواب به ورته ورسیدی ، لیکن دده ﷺ څخه وروسته ددې خبری ضرورت وو چی دقرآن شریف تفسیر د یو مستقل علم په صورت کی محفوظ کړل سی چی د امت دپاره دقرآن شریف دالفاظو سره سره د دوی معنی هم محفوظه سی او دملحدو او گمراه خلگو دپاره ددې دمعنوی تحریف امکان باقی پاته نه سی ، دارنگه دالله ﷻ په فضل او توفیق سره دی امت دا کارنامه په داسی حسن او خوبی سره سرته ورسوله چی نن مونږ دا خبره له خوفه او تردیده ویلای سو چی دالله ﷻ ددې اخری کتاب یوازی الفاظ محفوظ نه دی بلکه ددې هغه صحیح تفسیر او تشریح هم محفوظ ده ، کومه چی د رسول الله ﷺ څخه تر دوی دځان قربانوونکو صحابه ﷺ په ذریعه مونږ ته را رسیدلی ده .

علم تفسیر دی امت په څه ډول سره محفوظ کی ؟ په دی لاره کی دوی څنگه تکلیفونه برداشت کړه او دا کوشش دڅومره مرحلو څخه تیر سو ؟ ددې یو اوږد او دلچسپ تاریخ دی دکوم چی دلته موقع نه ده (۱) لیکن دلته په لنډه دا ښوول دی چی دقرآن شریف دتفسیر ماخذ څه څه دی ؟ او په علم تفسیر چی کوم بی شمیره کتابونه په هره ژبه کی رسیږي ، دوی دقرآن شریف په تشریح کی دکومو سرچشمونه استفاده کړی ده دغه رنگه سرچشمی ټولی شپږ دی .

(۱) دی دپاره علوم قرآن کی د احقر مفصل کتاب وگوری .

﴿ (۱) قوان شریف ﴾

دعلم تفسیر اول ماخذ قرآن شریف دی دارنگه داسی ډیر کيږي چی په یو آیت کی څه خبره مجمله او تشریح طلب وی نو دقرآن شریف بل آیت ددې مفهوم واضح ، مثلاً دسورة فاتحه په دعا کی دا جمله موجوده ده چی صِرَاطَ الَّذِينَ أَنْعَمْتَ عَلَيْهِمْ یعنی مونږ ته دهغو خلگو دلاری لارښوونه وکړی په کومو چی ستا انعام وسو ، اوس دلته دا خبره واضحه نه ده چی هغه کوم خلگ دی په کومو چی الله ﷻ انعام وکی ، لیکن په یو بل آیت کی دا په واضح توگه سره متعین کړل سوه دارنگه ارشاد دی .

﴿ أُولَئِكَ الَّذِينَ أَنْعَمَ اللَّهُ عَلَيْهِمْ مِنَ النَّبِيِّينَ وَالصَّادِقِينَ وَالشُّهَدَاءِ وَالصَّالِحِينَ ﴾

دا هغه خلگ دی په کومو چی الله ﷻ انعام کړی دی یعنی انبیاء صدیقن شهداء او صالحین خلگ ، دارنگه مفسرین کرام کله دیو ایت تفسیر کوی نو ترټولو څخه اول دا گوری چی ددې ایت تفسیر په خپله په قرآن شریف کی بل ځای سته او که نه ؟ که موجود وی نو ترټولو څخه اول دغه اختیار وی .

﴿ (۲) حدیث ﴾

حدیث درسول الله ﷺ اقوالو او افعالو ته وایي اولکه چی مخکی بیان سوی دی چی الله ﷻ دقرآن شریف سره څکه ده ﷺ مبعوث کړی وو چی خلگو ته دقرآن شریف تشریح ښکاره ښکاره بیان کړی دارنگه دوی

په خپل قول او عمل دواړو سره دا فرض په ښه ډول پوره کړی او په حقیقت کې د دوی پوره ژوند مبارک دقرآن عملی تفسیر دی ، په دې وجه مفسرینو په قرآن شریف دیوهیدو دپاره په دوهمه درجه کې ترټولو څخه زیات زور په حدیث ورکړی دی او دحدیثو په رڼا کې یې دقرآن شریف معنی متعین کړې ده ، لیکن په حدیثو کې دصحیح ضعیف او موضع هر قسم روایات موجود دي ، په دې وجه محققین مفسرین ترهغه وخته یو روایت قابل اعتماد نه گڼي ترڅو چې دغه روایتونه دتنقید په اصولو پوره نه سی نوکوم روایت چې چیري په نظر راسی دهغه په لیدو دقرآن شریف تفسیر متعین کول صحیح نه دی ځکه چې دغه روایت ضعیف او دنورو مضبوط روایتونو خلاف هم کېدای سی او په حقیقت کې دا معامله ډیره نازکه ده او قدم ایښوول په کښی دهغو خلکو کار دی چا چې خپل عمرونه په دې قسم علمونو حاصلولو کې خرڅ کړي دي .

﴿ ۳ 〉 داصحابو ۷ اقوال ۷

صحابه کرامو ۷ دقرآن شریف تعلیم سېده په سېده د رسول الله ۷ څخه حاصل کړی وو ، ددې څخه علاوه دوحی دنزول په وخت کې دوی په خپله موجود وو او دقرآن شریف دنزول ماحول او وروسته منظر یې په خپله لیدلی وو ، په دې وجه په فطری توگه دقرآن شریف په تفسیر کې ددې حضراتو اقوال چې څومره مستند او قابل اعتماد کېدای سی ، وروسته خلقو ته دغه مقام نه سی حاصلیدای ، په دې وجه دکومو آیتونو تفسیر چې دقرآن شریف او حدیث څخه نه سی معلومېدای ، په دغو کې ترټولو څخه زیات اهمیت دصحابه کرامو ۷ اقوالو ته حاصل دی ، دارنگه که دیو ایت په تفسیر باندې داصحابو ۷ اتفاق وی نو مفسرین کرام دغه اختیار وی او ددغه خلاف بل تفسیر بیانول جائز نه دی ، البته که دیوه آیت په تفسیر کې دصحابه کرامو ۷ اقوال مختلف وی نو وروسته مفسرین دنورو دلیلونو په رڼا کې دا گوري چې کوم تفسیر له ترجیح ورکړی ؟ په دې معامله کې اهم اصول او قواعد ددغه اصول حدیث اصول او دتفسیر اصول کې مدون دي دلته یې دتفصیل ځای نه دی .

﴿ ۴ 〉 دتابعینو ۷ اقوال ۷

د اصحابو ۷ څخه وروسته دتابعینو ۷ درجی راجی داهغه حضرات دی کومو چې دقرآن شریف تفسیر دصحابه کرامو ۷ څخه اړده کړی دی ، په دې وجه د دوی اقوال هم په علم تفسیر کې دلوی اهمیت لرونکي دي که څه هم په دې معامله کې دعلماء اختلاف دی چې دتابعینو اقوال په تفسیر کې دلیل دی او که نه دی ؟ (الاتقان ۱۷۹۱۲) ، لیکن داهمیت څخه یې انکار نه سی کیدی .

﴿ ۵ 〉 دعربو لغت ۷

قرآن شریف چونکه په عربي ژبه کې نازل سوی دی په دې وجه دقرآن شریف دتفسیر دپاره په دې ژبه مکمل عبور حاصلول ضروري دی ، دقرآن شریف ډیر آیتونه داسی دي چې ددې وروسته کوم شان نزول یاڅه بله فقهی یا کلامی مسئله نه وی ، په دې وجه ددغوپه تفسیر کې درسول الله ۷ یا اصحابو ۷ یا تابعینو ۷ اقوال منقول نه دي ، هم دارنگه دهغو دتفسیر ذریعه یوازې لغت دعربو وی او دلغت په بنیاد باندې ددغو تشریح کیدای سی ، ددې څخه ماسوا که دیوه ایت په تفسیر کې څه

اختلاف وی نو دمختلفو رایو په محاکمه کی دلفت دعلم څخه کار اخیستل کیږي .

﴿ ۶ 〉 تدبر او استنباط ﴾

د تفسیر اخري ماخذ (تدبر او استنباط) دی دقرآن شریف نکتي او اسرار یو داسی نایابه دریاب دی چی هیڅ حد اونهایت او پای یی نسته ، هم دارنگه کوم سړی ته الله ﷻ په اسلامی علومو کی بصیرت ورکړی وی ، هغه چی څومره په دی کی غور او فکر کوی ، دومره په دی کی نوی رازونه اونکتی مخ ته راځی هم دارنگه مفسرین کرام رحمۃ اللہ علیہم دخپل تدبر نتیجی هم په خپلو تفسیرونو کی بیان کړی دی ، لیکن دا رازونه او نکتي هغه وخت قبلیدو قابلی وی کله چی ددغو ذکر سوو لوړو پنځوماخذو سره یی ټکر نه وی ، نوکه چا دقرآن شریف تفسیر کی څه داسی نکته یا اجتهاد بیان کی کوم چی دقرآن شریف اوسنت اجماع لغت یا صحابه رضی اللہ عنہم د اقولو څخه خلاف وی یادیویل شرعی اصول سره ټکر خوری ، نو ددې هیڅ اعتبار نسته ، ځینی صوفیانو په تفسیر کی ددې قسم رازونو اونکتی بیانول شروع کړی وه لیکن د امت محققو عالمانو دغه قابل اعتبار نه دی گنلی ځکه چی دقرآن شریف اوسنت او شریعت بنیادی اصولو خلاف دیو شخصی رایي ظاهره ده چی هیڅ حیثیت نه لری (اتقان ۱۲/۱۸۴)

﴿ اسرائیلیاتو حکم ﴾

اسرائیلیات . هغو روایتونو ته وایی کوم چی داهل کتابو یهودو اونصاراؤ څخه مونږ ته را رسیدلی دی ، په اوله زمانه کی دمفسرینو عادت وو چی دوی به دیوه ایت لاندی هر هغه قسم روایتونه لیکل کوم چی به دوی ته په سند سره رسیدلی وو ، په دی کی به ډیر روایتونه د اسرائیلیاتو هم وه په دی وجه ددغو دحقیقت څخه واقف کیدل هم ضروری دی ، ددې حقیقت دا دی چی ځینی اصحابو رضی اللہ عنہم او تابعینو رضی اللہ عنہم اول د اهل کتابو د مذهب سره تعلق ساتی بیا چی کله دوی په اسلام مشرف سول او دقرآن شریف تعلیم یی حاصل کی نو دوی ته په قرآن شریف کی د تیرو سوو امتو ډیر هغه واقعات په نظر راغلل کوم چی دوی د تیرو مذهبونو په کتابونو کی ویلی وه ، هم دارنگه هغوی به دقرآنی واقعاتو په سلسله کی هغه تفصیلات مسلمانانو ته بیانول کوم چی به دوی دخپل مذهب په کتابونو کی لیدلی وه دا داسرائیلیاتو په نامه سره دتفسیر په کتابونو کی داخل سوی دی حافظ ابن کثیر رحمۃ اللہ علیہ کوم چی دغټو محققو مفسرینو څخه دی دوی لیکلی دی چی د اسرائیلیاتو دری (۳) قسمونه دی .

(۱) هغه روایتونه دکومو صداقت چی په قرآن سنت اونورو دلائلو سره ثابت دی ، مثلاً دفرعون غرقیدل او دحضرت موسی عليه السلام کوه طور ته تشریف وړل .

(۲) هغه روایتونه دکومو دروغوالی چی په قرآن سنت اونورو دلائلو سره ثابت دی مثلاً په اسرائیلی روایتونو کی دا ذکر دی چی حضرت سلیمان عليه السلام په خپل اخري عمر کی (معاذ الله) مرتد سوی وو ، ددې تردید په قرآن شریف سره ثابت دی ارشاد دی ﴿ وَمَا كَفَرَ سُلَيْمَانُ وَلَكِنَّ الشَّيَاطِينَ كَفَرُوا ﴾ (او سلیمان عليه السلام کافر سوی نه وو ، بلکه شیطانانو کفر کړی وو) دغه رنگه په اسرائیلی روایتونو کی دی چی (معاذ الله) حضرت داود عليه السلام دخپل قوماندان اوریا دبنځی سره زنا وکړ ، یایی په مختلفو تدبیرونو سره مړ کی او دده دبنځی سره یی نکاح وکړه ، دا ښکاره درواغ دی او غلط یی گنل په کار دی .

(۳) هغه روايتونه دكم مويه باره كى چى قرآن شريف سنت اونور شرعى دليلونه پته دى لكه دتورات احكام وغيره ، دداسى روايتونو په باره كى درسول الله ﷺ تعليم دا دى چى ددې په باره كې دى سكوت اختيار كړل سى ، نه دى ددې تكذيب كول كيږي . اونه ددې تصديق ، البته په دى مسئله كى دعلماؤ اختلاف دى چى ايا داسى روايتونه نقل كول جائز هم دى او كه نه ؟ حافظ ابن كثير رحمه الله يى قول فيصل دا بيان كړى دى چى نقل كول يى جائز خو دى ليكن فائده په كى نسته ځكه چى په شرعى اعتبار سره دغه حجت نه دى (مقدمه ابن كثير)

دقرآن دتفسير په باره كى يوه سخته غلط فهمى

دپورته ذكر سوي تفصيل څخه به دا خبره واضحه سوي وي چى دقرآن شريف تفسير يوانتهايى نازك او مشكل كار دى ، دكوم دپاره چى يوازي دعرېبى ژبى پيژندل كافى نه دى ، بلكه پرتولو متعلقه علوموكى مهارت ضروري دى هم دارنگه علماؤ ليكلې دى چى دمفسر قرآن دپاره ضروري ده چى دعرېبى ژبى دنحو ، صرف او بلاغت او ادب څخه ماسوا دعلم حديث ، اصول فقهه او تفسير اوعقائد او كلام وسيع اوژور علم لري ځكه چى ترڅوپورى ددې علوموسره يى مناسبت نه وي انسان دقرآن شريف په تفسير كى صحيح نتيجى ته نه سى رسيدلى .

افسوس دى چى دڅه مودى څخه وروسته په مسلمانانو كى دا خطرناكه وبا چليدلى ده چى دپرو خلقو يوازي عربى ويل دقرآن دتفسير دپاره كافى گڼلى ده ، نو چى كوم سړى معمولى عربى ژبه هم ووايى ، هغه دقرآن شريف په تفسير كى رايه وهل شروع كړى ، بلكه ځينى وخت خو داسى هم ليدي سى ، چى دعرېبى ژبى څه ډير معمولى شددلرونكى چى په عربى يى مكمل عبورهم نه وي ، نه يوازي په من مانه طريقه دقرآن شريف تفسير شروع كوي ، بلكه دپخوانيو مفسرينو په غلطو را ايستو پسى سى ، تردى چى ځينى ستم طريف خو يوازي دترجمى مطالعه وكړى اوخپل ځان دقرآن شريف عالم گڼي او په لويو لويو مفسرينو باندې دتنقيد كولو څخه نه بيرېږي .

بڼه پوهيدل په كار دى چى دا انتهائى خطرناكه طريقه عمل دى كوم چى ددين په معامله كى نهايت هلاكونكى گمراهى طرف ته بيول كوي ، ددنيوى علومو اوفنونو په باره كى هر سړى په دى پوهيږي چى كه يوسړى يوازي دانگريزى ژبه ازده كړى ، دميديكل سائنس كتابونه وگوري ، نو ددنيا يو هوښيار به هم دى داكتر تسليم نه كړى او نه خپل ځان ده ته حواله كولاي سى ترڅو پورى چى ده باقاعده په ميديكل كالج كى تعليم اوتربيت حاصل كړى نه وي ، ځكه چى د ډاكتر جوړيدو دپاره يوازي انگريزى زده كول كافى نه دى بلكه د ډاكترى باقاعده تعليم اوتربيت حاصلول ضروري دى ؛ دغه رنگه كه يو انگريزى پوه سړى د انجينيرنگ كتابونه وگوزي اونجينير جوړيدل وغواړي نو ددنيا يوباخبره انسان به هم دى انجينير تسليم نه كړى ځكه چى دا كار يوازي په انگريزى زده كولو سره نه كيږي ، بلكه ددې دپاره دماهر او استاذانو په تربيت كى پاته كيدل باقاعده دفن زده كول ضروري دى هركله چى د ډاكتر او انجينير جوړيدو دپاره دا سخت شرطونه ضروري دى نو اخر دقرآن او حديث په معامله كى يوازي عربى

ژبه زده کول څنگه کافي کيدای سی د ژوند په هره شعبه کې هرڅوک دا اصول پیژنی او عمل په کوی چی د علم او فن د زده کولو دپاره یوه خاص طریقه او مخصوص شرطونه سول ، دکومو دپوره کولو څخه بغیر چی په دغه علم او فن کی دده رایه معتبره نه سی گڼلای نو اخر قرآن او سنت دومره لا وارته څنگه کيدای سی چی دتشریح او تفسیر دپاره به یی دڅه علم او فن حاصلولو ضرورت نه وی او چی څوک وغواړی رایه زنی دی په کښی کولای سی ځینی خلک وایی چی قرآن شریف په خپله ارشاد فرمایلی دی چی .

﴿وَلَقَدْ يَسِّرْنَا الْقُرْآنَ لِلذِّكْرِ﴾

بیشکه مونږ قرآن شریف دنصیحت دپاره آسانه کړی دی .

او هرکله چی قرآن یو آسانه کتاب دی نو ددې دتشریح دپاره د اوږد پلن علم او فن ضرورت نسته ، لیکن دا استدلال یوه سخته مغالطه ده کومه چی په کم فهمی اوسطحیت باندي بناء ده ، واقعه دا ده چی دقرآن شریف آیتونه دوه قسمه دی یو دعام نصیحت آیتونه سبق زده واقعات او دعبرت اوموعظت مضامین په کی بیان سوی دی لکه ددنیا ناپائیداری دجنت دویځ حالات ، بیرہ خدای ﷻ ، او د فکر اخرت پیدا کونکي آیتونه او دژوند نور ساده حقیقتونه ددې قسمه آیتونه بلاشبہ آسانه دی اوڅوک چی دعربی ژبی څخه واقف وی هغه په پوهیدی اونصیحت ورڅخه حاصلولای سی ، په پورته ذکر سوی ایت کی ددې قسمه تعلیماتو په باره کی دا ویل سوی دی چی دا مونږ آسانه کړی دی په خپله په دی ایت کی لفظ د (لِلذِّكْرِ) دنصیحت دپاره ، په دی دلالت کوی .

ددې برخلاف نور قسم آیتونه هغه دی کوم چی په احکامو ، قوانینو ، عقائدو اوعلمی مضامینو مشتمل دی ، په دی قسم آیتونو کماحقه پوهیدل او احکام اومسائل ورڅخه را ایستل دهرسری کارنه دی ترڅو چی په اسلامی علومو کی بصیرت او پوځ والی حاصل نه وی ، داوجه ده چی داصحابو رضی الله عنہم مورنی ژبه که څه هم عربی وه اودعربی زده کولو دپاره دوی ته دڅه تعلیم حاصلولو ضرورت نه وو ، لیکن درسول الله ﷺ څخه دقرآن شریف په تعلیم حاصلولو کی به یی اوږدی مودی صرف کولی ، علامه سیوطی رحمه الله دامام ابو عبد الرحمن سلمی رحمه الله څخه نقل کړی دی چی کومو حضراتو اصحابو رضی الله عنہم درسول الله ﷺ څخه دقرآن شریف باقاعدہ تعلیم حاصل کړی دی ، مثلاً عثمان بن عفان رضی الله عنہ او عبد الله ابن مسعود رضی الله عنہ وغیره ، دوی مونږ ته وویل چی کله به دوی درسول الله ﷺ څخه دقرآن شریف لس (۱۰) آیتونه زده کړل نو تر هغه به مخکې نه تللی ترڅو چی به ددغو آیتونو متعلق دتولو علمی اوعملی خبرو احاطه ونه کړه ، دوی به فرمایل .

﴿تَعَلَّمْنَا الْقُرْآنَ وَاعْلَمْنَا وَاعْمَلْنَا جَمِيعًا﴾

مونږ قرآن او علم او عمل یوځای زده کړی دی (اتقان ۱۷۶۱۲)

هم دارنگه په موطاء امام مالک کی روایت دی چی حضرت عبد الله بن عمر رضی الله عنہ یوازی دسورة بقره په یادولو کی اته (۸) کاله صرف کړل او په مسند احمد کی حضرت انس رضی الله عنہ فرمایي چی په مونږ کی به چاسورة بقره او سورة آل عمران وویل ، زمونږ په نظرونو کی به دهغه مرتبه ډیره لوړه وه (اتقان ۱۷۲۱۲ نوع ۷۷)

د فکر خبره دا ده چی صحابه رضی الله عنہم دچاچی مورنی ژبه عربی وه او په شعر او ادب کی یی مهارت تامه درلو دی او چاته چی غتی غتی قصیدی په معمولی توجه سره یادیدی هغوی ته دقرآن شریف په یادولو او په

معانیو بی دځان پوهولو دپاره د دومره اوږدې مودې څه ضرورت وو چې اته کاله یی یوازی دیوه سورة په ویلو کی څرخ سی ؟ ددې وجه یوازی دا وه چې دقرآن شریف او ددې دعلومو دزده کړې دپاره یوازی د عربی ژبی مهارت کافی نه وو ، بلکه ددې دپاره د رسول الله ﷺ د صحبت او تعلیم څخه گټه اخیستل ضروري وه ، اوس ظاهره ده چې هرکله صحابه کرامو ﷺ ته د عربی ژبی مهارت او دنزول وحی سیده په سیده دمشاهدې کولو باوجود د(عالم قرآن) جوړیدو دپاره باقاعده درسول الله ﷺ دتعلیم حاصلولو ضرورت وونودقرآن دنزول څخه په سوونو کاله وروسته د عربی دمعمولی شددپیدا کولو یوازی دترجمی په کتلو دمفسر قرآن جوړیدو دعوه څومره دلویه زړه ورتیااو دعلم دین سره څومره افسوسناک مذاق دی ؟ داسی خلگو ته کوم چې داسی زړه ورتیا کوی درسول الله ﷺ دا ارشاد په ښه ډول سره یادول په کار دی .

﴿ مَنْ لَالٍ لِي الْقُرْآنَ بِغَيْرِ عِلْمٍ فَلْيَبْتَوِا مَقْعَدَهُ فِي النَّارِ ﴾

څوک چې دقرآن په معامله کی بغیر دعلم څخه خبری وکړی ، خپل ځان دپاره دی په جهنم کی ځای جوړ کړی (ابوداود از اتقان ۱۷۹۲)

او ﴿ مَنْ لَكَلَّمَ لِي الْقُرْآنَ بِرَأْيِهِ لَأَصَابَ لَقَدْ أَخْطَا ﴾

څوک چې دقرآن په معامله کی محض په خپله رایه سره خبری کوی او صحیح خبره وکړی بیا یی هم غلطی وکړه (ابوداود نسائی از اتقان ۱۷۹۲)

مشهوره تفسیرونه

درسالت دزمانی څخه وروسته دقرآن شریف بی شمیره تفسیرونه لیکل سوی دی بلکه ددنیا دیوه کتاب هم دومره خدمت نه دی سوی څومره چې دقرآن شریف سوی دی ددې ټولو تفسیرونو تعارف په یوه مفصل کتاب کی هم ممکن نه دی ، دا لڅه کوی چې په دی مختصره ډول په مقدمه کی ددې اراده وسی لیکن دلته مونږ دهغو مهمو تفسیرونو لنډه ډول سره تعارف کول غواړو کوم چې دمعارف القرآن خاص ماخذ دی اوچې حواله یی وار وار په معارف کی راغلی ده که څه هم دمعارف دتصنیف په دوران کی ډیر تفسیرونه او سوونو کتابونه ترکتلو لاندی راغلی دی لیکن دلته تذکره یوازی دهغو مقصود ده دکومو حوالی چې ډیری راغلی دی .

﴿ تفسیر ابن جریر ﴾

ددې تفسیر اصل نوم (جامع البیان) دی اودا دعلامه ابوجعفر محمد بن جریر طبری رحمته الله علیه (متوفی سنه ۳۱۰ هـ) تالیف دی دپورته درجی مفسر محدث او مورخ دی ، منقول دی چې دی ترخلوینستو کالو پوری مسلسل په لیکلو کی مشغول وو او روزانه به یی خلوینست پانی لیکل (البدایه والنهایه ص ۱۴۵ ج ۱) ځینو حضراتو په ده دشیعه کیدو الزام لگولی دی ، لیکن محققینو ددې الزام تردید کړی دی او حقیقت هم دا دی چې دی اهل سنت جلیل القدر عالم دی بلکه د دوی شمیر په ائمه مجتهدینو کی کیږي . دده تفسیر په ډیرشو (۳۰) جلدونو کی دی او وروسته تفسیرونو دپاره دبنیادی ماخذ حیثیت لری ، دی دآیتونو په تفسیر کی دعلماء مختلف اقوال نقل کوی اوبیاچې کوم قول دده په نزد راجح وی ، هغه په

دلالتو سره ثابتوی ، البته دده په تفسیر کی صحیح او سقیم هر ډول روایتونه جمع سوی دی ، په دی وجه دده په بیان سوی هر روایت اعتماد نه سی کیدای ، په اصل کی ددې تفسیر څخه دده مقصد دا وو ، چی دقرآن دتفسیر په باره کی څومره روایتونه ده ته په لاس ورسی ، هغه ټول جمع کړی چی ددې جمع سوو موادو څخه کار واخیستل سی ، البته دوی دهر روایت سره دده سند هم ذکر کړی دی چی که څوک غواړی دراویانو تحقیق وکړی او د روایت دصحیح یاغلط کیدو فیصله وکړی .

﴿ تفسیر ابن کثیر ﴾

دا دحافظ عمادالدین ابوالفداء اسماعیل بن کثیر دمشقی شافعی رحمته الله (متوفی ۷۷۵ هـ) تصنیف دی کوم چی داتمی صدی د ممتاز او محققو عالمانو څخه دی دده تفسیر په څلورو جلدونو کی چاپ سوی دی په دی کی زیات زور پرتفسیری روایتونو دی او خاص خبره دا ده چی مصنف په روایتونو محدثانه تنقید هم کوی او په دی لحاظ سره دا کتاب په ټولو کتابونو دتفسیر کی ممتاز مقام لری .

﴿ تفسیر القرطبی ﴾

ددې پوره نوم «الجامع الاحکام القرآن» دی داندلس دمشهور اومحقق عالم علامه ابو عبد الله محمد بن احمد بن ابی بکر بن فرح القرطبی (متوفی سنه ۶۷۱ هـ) تصنیف دی کوم چی په فقه کی دامام مالک دمسلك پیروی وو او په عادت او زهد کی اونیارونو کی مشهور وو ، په اصل کی ددې کتاب بنیادی موضوع خو دقرآن شریف دفقهی احکامو اومسئلو استنباط وو ، لیکن په دی ضمن کی دوی دآیتونو تشریح ، دمشکل الفاظو تحقیق ، اعراب او بلاغت او متعلقه روایتونه هم په تفسیر کی ښه جمع کړی دی دا کتاب په دوولسو (۱۲) جلدونو کی دی او وار وار چاپ سوی دی .

﴿ تفسیر کبیر ﴾

دا د امام فخرالدین رازی (متوفی ۶۰۶ هـ) تصنیف دی او ددی اصلی نوم (مفاتیح الغیب) دی خو دتفسیر کبیر په نامه سره مشهور دی ، امام رازی د اسلام دمتکلمینو امام دی ، په دی وجه دده په تفسیر کی عقلی او کلامی بحثونه او دباطلو فرقو په تردید زور ورکړل سوی دی ، لیکن حقیقت دا دی چی دحل قرآن په لحاظ سره هم دا تفسیر خپل مثل په خپله دی او په دی کی چی په کوم زړه کښېنونکی انداز کی دقرآن شریف دمعانیو وضاحت او دقرآنی آیتونو دیو دبله ربط تشریح سوی ده ، دغه ډیره قابل وړ ده غالبه دا ده چی امام رازی رحمته الله سورة فتح پوری تفسیر په خپله لکلی دی ، ددې څخه وروسته دوی دا پوره نه کي . هم دارنگه دسورة فتح څخه تراخه پوری حصه قاضی شهاب الدین خلیل الخولی الدمشقی (متوفی ۶۳۹ هـ) یا شیخ نجم الدین احمد بن محمد القمولی (متوفی سنه ۷۷۷ هـ) مکمل کړی ده (کشف الظنون ۴۷۷۲)

امام رازی رحمته الله دخپلی زمانې دضرورت مطابق پرکلامی بحث او دباطلو فرقو پر تردید خاص زور ورکړی دی او په دی ضمن کی ددې بحثونه په ډیرو ځایونو کی ډیر اوږده سوی دی ، په دی وجه ځینی حضراتو دده په تفسیر داسی تبصره کړی ده «فیه کُلُّ شَيْءٍ إِلَّا التَّفْسِيرَ» (په دی کی دتفسیر څخه ماسوا هر څه سته) لیکن دا تبصره پرتفسیر کبیر لوی ظلم دی ، حقیقت دا دی کوم چی لوړ بیان سو چی دحل قرآن

په لحاظ سره هم ددې تفسیر پایښه لور ده ، البته په یوڅو مقاماتو باندې دوی د جمهور امت دلاری څخه یوې خواته سوی دقرآنی آیتونو تفسیر کړی دی لیکن دامقامات داتو(۸) ضخیمو جلدونو په دی کتاب کی خال خال دی .

﴿ تفسیر البحر المحیط ﴾

دا دعلامه ابو حیان غرناطی اندلسی (متوفی سنه ۷۵۴ هـ) تصنیف دی چاچی د اسلامی علومو څخه علاوه په علم نحو او بلاغت کی خصوصی مهارت درلودی ، هم دارنگه دده په تفسیر کی دنحو او بلاغت رنگ ښکاره دی . دی دهر آیت د الفاظو تحقیق د ترکیبونو اختلاف او دبلاغت دنکتو په بیانولو باندې خاص زور ورکړی دی .

﴿ احکام القرآن للجصاص ﴾

دا دامام ابوبکر جصاص رازی (متوفی سنه ۳۷۰ هـ) تصنیف دی ، کوم چی په احنافو فقهاؤ کی دیر ممتاز مقام حاصل دی ، د دوی ددې کتاب موضوع دقرآن شریف دفقهی احکامو استنباط دی او دوی دمسلسل آیتونو دتفسیر پرځای یوازی دهغو آیتونو فقهی تفصیلات بیان کړی دی ، کوم چی په فقهی احکامو مشتمل دی ، په دی موضوع دوی نور هم ډیر کتابونه لیکلی دی لیکن دا په کی ترټولو څخه ممتاز دی .

﴿ تفسیر الدر المنثور ﴾

دا دعلامه جلال الدین سیوطی رحمته الله علیه (متوفی سنه ۹۱۱ هـ) تصنیف دی او ددی پوره نوم (الدر المنثور فی التفسیر بالماثور) دی په دې کی علامه سیوطی رحمته الله علیه دهغو ټولو روایتونو دیوه ځای کیدو کوشش کړی دی کوم چی دقرآن دتفسیر متعلق ده ته رسیدلی دی ددې څخه مخکی ډیرو محدثینو مثلاً حافظ ابن جریر رحمته الله علیه امام بغوی رحمته الله علیه ابن مردویه رحمته الله علیه ابن خبان رحمته الله علیه او ابن ماجه او نورو په خپل خپل توگه دا کار کړی دی ، البته علامه سیوطی رحمته الله علیه ددې ټولو بیان کړی روایتونه په دی کتاب کی جمع کړی دی ، البته ده دروایتونو سره دهغو دپوره سند د ذکر کولو پرځای یوازی دهغه مصنف په نامه ذکر کولو باندې بس والی کړی دی کوم چی دا روایت په خپل سند سره بیان کړی دی چی په وخت دضرورت ده ته رجوع وسی ، او دسند تحقیق وسی ، چونکه دده مقصد دروایاتو ذخیره یوځای کول وو ، په دی وجه په دی کتاب کی هم صحیح اوسقیم هر ډول روایتونه جمع سوی دی او دسند دتحقیق کولو څخه بغیر دده بیان کړی هر روایت ور اعتماد نه سی گنلی ، علامه سیوطی رحمته الله علیه ځینی وخت هر روایت سره دا هم ښایی چی ددې سند دکومی درجی دی لیکن چونکه دحدیثو په تنقید کی دی خاص متساهل مشهور دی په دی وجه پرده هم اعتماد کما حقه نه سی کیدای .

﴿ تفسیر مظهری ﴾

دا دعلامه قاضی ثناء الله صاحب رحمته الله علیه پانی پتی (متوفی س ۱۲۲۵ سنه هـ) تصنف دی او دوی دخپل شیخ طریقت مرزا مظهر جان جانان دهلوی رحمته الله علیه په نامه سره ددې تفسیر نوم تفسیر مظهری ایښی دی د دوی دا تفسیر ډیر ساده او واضح دی او د اختصار سره دقرآنی آیتونو دتشریح معلومولو دپاره ډیر

مفید دی دوی دقرآنی آیتونو دتشریح سره متعلقه روایتونه هم په کافی تفصیل سره ذکر کړی دی او دنورو تفسیرونو په مقابله کی یې د زیات پلټنې کولو کوشش کړی دی.

«روح المعانی»

ددې پوره نوم «روح المعانی فی تفسیر القرآن العظیم والسبع المثانی» دی اودا دبغداد د آخری دور دمشهورعالم علامه محمود آلوسی رحمته الله (متوفی س ۱۲۷۰هـ) تصنیف دی اوپه دیرشو (۳۰) جلدونو باندی مشتمل دی دوی دخپل دی تفسیرترلوی حده پوری دجامع جوړولوکوشش کړی دی دلغت نحو ادب اوبلاغت څخه ماسوا، دفق، عقائدو، کلام، فلسفه اوهیئت، تصوف اومتعلقه روایتونوباندی هم مبسوط بحثونه کړی دی اوکوشش یې دا کړی دی چی د ایت متعلقه څه علمی کنج تش پاته نه سی، دحدیث دروایتونو په معامله کی هم ده دنورو مفسرینو په مقابله کی احتیاط کړی دی، په دی لحاظ سره دا لوی جامع تفسیر دی او اوس دقرآن دتفسیر په سلسله کی هیڅ کار هم دده دکومک څخه بی نیازه کیدی نه سی.

«تمهید»

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
«الْحَمْدُ لِلَّهِ عَدَدُ خَلْقِهِ وَزِنَةُ عَرْشِهِ وَمِدَادُ كَلِمَاتِهِ وَرِطْنُ نَفْسِهِ وَالصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ عَلَى صَفْوَةِ رُسُلِهِ وَخَيْرِ خَلْقِهِ
سَيِّدِنَا مُحَمَّدٍ وَآلِهِ وَصَحْبِهِ وَجَمِيعِ الْأَنْبِيَاءِ وَالْمُرْسَلِينَ»

أَمَّا بَعْدُ

«د دنیا ترټولو څخه لوی نعمت قرآن شریف دی»

قرآن شریف په دی دنیاکی هغه گران قیمته نعمت دی چی ترټول جهان آسمان اومخکه او په دی کی پیدا کیدونکی مخلوقات ددې بدل نه سی جوړیدای، د انسان ترټولو څخه لوی سعادت اوخوش نصیب دخپل وس مطابق په قرآن شریف کی اشتغال او ددې حاصلول دی او تر ټولو څخه لویه بدبختی او بدنصیبی ددې څخه اعراض او ددې پرینوول دی، په دی وجه هر مسلمان ته ددې فکر خو فرض عین او ضروری دی چی قرآن شریف دلفظی صحت سره دویلو او اولادته د زده کولو کوشش وکی او بیا چی څومره ممکنه وی ددې معانیو اواحکامو دزده کولو اوعمل کولوپه فکرکی اوسی او دا دخپل ټول عمروظیفه جوړه کی اودخپلی حوصلی اوهمت مطابق ددې چی کومه حصه هم نصیبه سی هغه ددې جهان ترټولو څخه لوی نعمت وگنی.

دمصنف رحمته الله دژوند مختصر حالات

ناکاره دمخلوقاتو، بنده محمد شفیع زوی دمولانا محمد یسین صاحب ددې نعمت شکرته سی ادا کولای چی الله تعالی دده ځای دپیدائښت او وطن د اسلامی علمونو مرکز دیو بند جوړ کی او دداسی پلار محترم

په غیږکی یی ورلره دتربیی خای ورکی څوک چی دحافظ قرآن او عالم دین کیدو سره د دارالعلوم دیوبند هم عمر وو د دارالعلوم دیوبند دبانیانو علماء ربانیانو دمجلسونو څخه دفیض پیدا کولو موقعی دوی ته همیشه حاصلی وی ، د دوی وجود ددغو بزرگانو ژوندی تذکره وه او د دوی ژوند دکوچنیوالی څخه تر وفاته پوری په دارالعلوم دیوبند کی پوره سو ، هلته یی تعلیم حاصل کی او هلته مدرس سو ، ټول عمر یی دتعلیم په خدمت کی تیر کی .

د احقر دتعلیم قرآن ابتداء دپلار محترم په غوښتنی سره د دارالعلوم دقرآن د استاذانو حافظ عبدالعظیم صاحب رحمته الله علیه او حافظ نامدار خان صاحب رحمته الله علیه سره وسو اوبیاپه خپله دپلار محترم په خدمت کی د اردو فارسی حساب او د ابتدایی عربی تعلیم حاصل سو ، بیاپه ۱۳۳۱هـ کی می د دارالعلوم دعربی په درجه کی دا خله واخیسته ، ترسره ۱۳۳۵هـ پوری د درس نظامی نصاب دهغو ماهر فن استاذانو په خدمت کی پوره کی دکومو مثال چی نن ددنیاپه یوگونج کی پیداکول مشکل دی ، دکوچنیوالی څخه می دعربی ترمتوسط تعلیم پوری دشیخ العرب والعجم سیدی حضرت مولانامحمودالحسن صاحب شیخ الهند قدس سره په خدمت کی حاضری ورکړه ، کله کله به د درس بخاری غیر رسمی حاضری نصیب کیده ، دمالتهاجیل څخه دبیرته راتلو څخه وروسته دده پرحق پرست باندی بیعت طریقت نصیب سو او دعربی دعلومو باقاعده تعلیم دلاندینو حضراتو څخه حاصل سو ، حافظ حدیث جامع العلوم حضرت مولانامحمد انور شاه صاحب کشمیری ، عارف بالله حضرت مولانامفتی عزیزالرحمن صاحب ، عالم ربانی حضرت مولانا سیداصفرحسین صاحب ، شیخ الاسلام حضرت مولاناشبیراحمدصاحب عثمانی ، شیخ الادب والفقہ حضرت مولانامحمد اعزاز علی صاحب رحمۃ الله علیهم اجمعین ، او دماهر علوم معقول او منقول حضرت علامه مولانامحمد ابراهیم صاحب او دحضرت مولانا محمد رسول خان صاحب څخه افسوس دی چی ددې کرښو دلیکلو په وخت د اخری ذکر سوو دوو صاحبانو څخه ماسوا نورو ټولو ددې دارفانی څخه رحلت کړی دی ، الله عزوجل دی د دوی دواړو بزرگانو سایي تردیره (۲۳ شعبان ۱۳۹۳هـ کله چی په معارف القرآن دنظر ثانی کار شروع سو نو دا دواړه بزرگان هم ددې فانی دنیاڅخه رخصت سول ، الله عزوجل دې دوی ته په جوارکی درحمت خای ورکړی اولوری درجی دې یی نصیب سی (آمین ثم آمین ثم آمین) په عافیت سره قائم ساتی ، او اهل علمو لره دی ددی څخه دفیض پیداکیډو زیاتی موقعی ورکړی .

د دارالعلوم د استاذانو اومشرانو دشفقت اوعنایت نظر د اول څخه پردې ناکاره باندی بنسندل سوی وو ، په ۱۳۳۶هـ کی احقر دفتونو باقی کتابونه قاضی اومیر زاهد او امور عامه وغیره ویل شروع کړی وو چی په دی کال کی مشرانو د دارالعلوم احقرته څه سبقان بل چاته دویلو دپاره ورکړل ، دغه رنگه ۱۳۳۶هـ زما دتعلیم او تعلم مشترک کال وو ، په ۱۳۳۷هـ کی یی باقاعده په دارالعلوم کی دتدریس په خدمت ولگولم ، دولس کاله مسلسل می دمختلفو علومو او فنونو دمتوسط او اعلی کتابونو د درس خدمت وکی ، په ۱۳۴۹هـ کی یی ماته دصدرمفتی په حیثیت سره د دارالعلوم دفتوی منصب وسپاری ددې سره څه کتابونه دتفسیر او حدیث هم زیر درس وو او اخر په ۱۳۶۲هـ

ه کی د تحریک پاکستان د جد او جهد اودڅه نورو اسبابو په وجه د دارالعلوم دیوبند څخه می استعفی ورکړه ،

په دارالعلوم کی شپږویشته (۲۶) کاله خدمت د درس او فتوی سره پر خاصو موضوعاتو د تصنیف سلسله هم جاری وه ددې ټولو مشاغلو او د دارالعلوم دبزرگانو په صحبت دخپلی حوصلی مطابق دقرآن او حدیث سره څه مناسبت جوړ سوی وو ، حضرت مجدد الملة حکیم الامت سیدی حضرت مولانا اشرف علی تھانوی قدس سره په خدمت کی دحاضری شرف خو دطالب علمی په زمانه کی هم کیدی مگر دس ۱۳۴۶ نه ه دتجدید دبیت سره دمسلسل حاضری شرف حاصل سو کوم چی تقریباً ترشل (۲۰) کاله دحضرت اقدس دوفات رجب س ۱۳۶۲ نه ه پوری جاری وو ، حضرت اقدس ته الله ځ په ټولو علومو او فنونو کی کامل مهارت ورکړی وو ، اوپه دغوکی خصوصاً تفسیر او تصوف د دوی مخصوص فن وو ، په دی دواړو علومو کی د دوی تصانیف بیان القرآن اوالتكشف اوالتشرف او نوری رسالی دتصوف په دی کافی شاهد دی ، حضرت قدس سره په خپل اخری عمر کی دا ضرورت محسوس وفرمایل چی په احکام القرآن باندی څه داسی کتاب ولیکل سی په کوم کی چی د موجوده زمانی مسائل هم څومره چی دقرآن شریف څخه ثابتیږي ، واضح کرل سی ، دا کاری د ژر پوره کولو په خیال سره په څوملگرو کی تقسیم وفرمایي ، ددې یوه برخه احقر ته هم وسپارل سوه چی دهغه یوه برخه خو دحضرت په ژوند کی د دوی په نگرانی کی ولیکل سوه باقی دحضرت دوفات څخه وروسته په کومک سره د الله ځ پوره سوه او په دوه جلدونو کی چاپ سوی هم ده دا مجموعه په عربی ژبه کی ده .

دی سلسلی دحضرت په برکت سره بحمدالله چی دقرآن شریف سره یو مخصوص تعلق او طلب پیداکی ، ددې څخه وروسته په قضا اوقدر سره په ژوند کی دیو نوی انقلاب دروازه خلاصه سوه ، په س ۱۳۶۵ نه ه یعنی س ۱۹۴۶ نه کی دپاکستان تحریک قوی سو اوپه ټول ملک کی خپورسو دحضرت په مخکنی ایشاری او د موجوده اکابرو په ارشاد می په دی تحریک کی برخه واخسته او دوه کاله شپه او ورځ په دی جدوجهد کی ولیکیدل ، دمدارس څخه تربیینور پوری او په مغرب کی تر کراچی پوری دمملک دورې وسوې ، دا تحریک پاکستان او ددې جدو جهد اخر د دارالعلوم دیوبند څخه په استعفی ورکولو پای ته ورسیدی او اخر الله ځ دمسلمانانو داځندنی تمناپوره کړه چی هندوستان تقسیم سو او دمسلمانانو دپاره خالص د اسلام په نامه د دنیا ترټولو څخه لوی اسلامی سلطنت دپاکستان په نامه سره په وجود کی راغی .

داسلامی سلطنت ، اسلامی نظام او اسلامی قانون زړی تمناگانی اوس د امید په صورت کی بدلیدل شروع سوی او ددې سره دوطن مالوف ترک کول اوپاکستان وطن جوړولو کشمکش په زړه کی په څپو وو چی اصلی وطن دیوبند د اسلامی علومو مرکز او د امت دمنتخبو عمداؤ مرجع کیدو ته چی به نظر تلی نو سعد شیرازی ځ دا شعر به رایا دیدی .

﴿تولائی مردان این پاک بوم﴾ «برانگیختم خاطر از شام وروم»

سرپرستی دخوانمردانو ددې پاک ملک پورته کی زړه زمادشام اوروم څخه .

لیکن هرکله چی دملک سیاسی حالات او په هندوستان کی دمسلمانانو او د دوی د ادارو په مستقل نظر تللو نو یو خاص روښانه اړخ مخته نه راتلی ، ددې خلاف په پاکستان کی دهر قسم صلاح او فلاح امید په ظاهری اسبابو سره په نظر راتلی ، دی خواته دا کشمکش جاری وو او بل طرف ته په پوره ملک کی دبدامنی قتل او لوټ ماری قیامت جوړونکي واقعی راپوته سوې ، په هندوستان کی په مسلمانانو دژوند صحنه تنگ کرل سوه ، په لکاو مسلمانان په جبر سره پاکستان ته را وشرل سول او بیا تلونکو ته په عافیت سره دتللو موقع هم ور نه کرل سوه ، خای پر خای قتل عام ، خون ریزی لوټ مار او داغوا کولو روح ویلی کونکی نظاری وی دچا صحیح سلامت پاکستان ته رسیدل یوه عجوبه یا کرامت گنل کیدی ، اته میاشتی وروسته دا هنگامه لږ سره سوه ، نو زما استاذ محترم او داکازوی شیخ الاسلام مولانا شبیر احمد عثمانی او څو عمائدینو دکراچی دا اراده وکړه چی دپاکستان دپاره د اسلامی دستور یوه خاکه مرتب کول او حکومت ته ایښوول په کار دی چی دکوم مقصد دپاره پاکستان جوړ سوی دی هغه دی ژر تر ژره په کار را وستل سی ، ددې تجویز دپاره منجمله دنورو عالمانو څخه احقر ته هم دهندوستان څخه کراچی ته دراتلو دعوت ورکړل سو .

۲۰ جمادی الثانی سـ ۱۳۴۷ سنه هـ اوله دمی سـ ۱۹۴۸ سنه زما په عمر کی دعظیم انقلاب ورځ وه په کومه کی چی وطن مالوف مرکز علوم دیوبند ته خیرباد وویل ، یوازی دکوچنی ماشومانو او د دوی دمور سره می پاکستان ته مخ کی ، مور محترمه او اکثر اولاد او ټولو عزیزانو او کور او هرڅه پریښوولو زړه ویلی کیدونکی صحنه . او کوم طرف ته چی څم هلته دیو مسافر په ډول دوخت تیرولو دمشکلاتو سره دیو نوی اسلامی حکومت وجود او په دی کی ددینی رجحاناتو په کار راتلو خوشحاله کونکی امیدونه ، دا گډوډ فکرونه او تصورات په زړه او بڼتل را وښتل .

په دهلی او څو ځایونو کی کښته کیدو څخه وروسته (۲۶) جمادی الثانی سـ ۱۳۳۷ سنه هـ (۶) می سـ ۱۰۴۸ سنه ته الله ښه دپاکستان حدودو ته را ورسولو او کراچی په غیر اختیاری توگه سره خپل وطن جوړ کړل سو ، دلته دراتلو څخه تر دی وخته پوری دری میاشتي سربیره پنځلس کاله پوره کیږي ، په دی کی څه وکړل او څه ولیدل ددې سرگذشت ډیر اوږد دی دا خای دهغه دلیکلو نه دی دکومو مقاصدو دپاره چی پاکستان محبوب او مطلوب وو او دکوم دپاره چی هرڅه قربان کړی وو ، دحکومتونو انقلابونو دهغو حیثیت دیو خوند ور خوب څخه پاته نور څه نه پریښوول .

﴿ بلبل همه تن خون شد و گل شد همه تن چاک ﴾ ﴿ ای وای بهاری اگر نیست بهاری ﴾

دبلبل بدن ټول وینی سواو گل بدن ټول څیری سوافسوس په دی پسرلی که پسرلی داسی وی داخو پسرلی نه دی . دحکومت دطرف څخه دیو دینی انقلاب او دښکاره اصلاح امیدونه خواب او خیال کیدل شروع سول ، خو بیا هم په عامو مسلمانانو کی دینی بیداری او ددینی کارونو احساس بحمدالله تر اوسه دژوند سرمایه جوړه سوی ده ، په دوی کی د اهل اصلاح اوتقوی الحمدلله خاص تعداد موجود دی ، دی احساس دلته ددینی خدمتونو لاری خلاصی کړی دی .

دحکومت په پیمانه د اصلاحی کوششونو څخه ماسوا په عامه توگه سره اصلاحی جد وجهد او ددې

دپاره دڅه ادارو قیام کوم چی د شروع څخه په پام کی وو ، ددې ابتداء په ۱۳۷۰ نه هـ سـ ۱۹۵۰ نه کی داسی وسوه چی ارام باغ کراچی ته متصل په مسجد باب الاسلام کی هره ورځ دسهار څخه وروسته درس دقرآن شریف شروع سو او دهر طرف څخه دراغلو سوالونو په جواب کی چی کومی فتویٰ مسلسل لیکلی کیدی او بغیر دنقل به لیرلی سوی اوس ددې انتظام په دی مسجد کی دیوې دارالافتاء دقیام په صورت کی په عمل کی راغله ، دا درس قرآن شریف د امید څخه زیات مفید او موثر ثابت سو ، د اوریدونکو په ژوند کی د انقلاب نخښی ولیدل سوي ، احقر ناکاره ته تر ژوند یوه ښه مشغله پیدا سوه ، وروسته دسهار ترلمانحه څخه روزانه دیوه ساعت دکار څخه په اووه کاله کی الحمدالله دا درس قرآن مکمل سو .

تر دی چی تمهید صفر په ۱۳۸۳ نه هـ کی هغه وخت لیکل سوی وو کله چی دتفسیر معارف القرآن په کتابی شکل کی دراوړو اراده سوی وه ، بیا دسـ ۱۳۸۸ نه هـ پوری دا سلسله ودروول سوه دسـ ۱۳۸۸ نه څخه په دی کار شروع سو کوم چی تر سـ ۱۳۸۸ نه هـ پوری په پنځو کالو کی بحمدالله مکمل سو . ددې تمهید مخکی راتلونکی برخه دتفسیر دتکمیل څخه وروسته په سـ ۱۳۹۲ نه هـ کی ولیکل سوه .

د معارف القرآن تصنیف دقدرتی اسبابو څخه

دا حق ناکاره گناهکاره بی علمه اوبی عمله څخه دا دلاوری یوځای نه سوی کیدای چی دقرآن شریف دتفسیر لیکلو اراده یی کړی وای ، مگر دقدرت په ارادو سره ددې اسباب داسی شروع سول چی د رادیو پاکستان څخه روزانه دنشر کیدونکی درس قرآن شریف متعلق ماته فرمائش وسو کوم چی دخو عذرونو په بناماقبول نه کی ، بیا دوی یو بل تجویز پیش کی چی د روزانه درس دسلسلی څخه جلا یوه هفته درس په نامه دې معارف القرآن جاری کړل سی په کوم کی چی دتول قرآن تفسیر په پام کی نه وی بلکه دعامو مسلمانانو دموجوده ضرورت ترمنځه دخاصو خاصو آیتونو انتخاب وسی او دهغه تفسیر اومتعلقه احکام بیانیري ، حق دا په دې شرط سره منظوره کړه چی درس به هیڅ معاوضه نه اخلم ، اوڅه داسی پابندی به هم نه قبلوم کومه چی زما په نزد د درس قرآن مناسب نه وی ، دا شرط منظور کړل سو .

په نامه دخدای ﷻ سره دا درس دمعارف القرآن په نامه ۳ شوال سـ ۱۳۷۳ نه هـ ۲ جولای سـ ۱۹۵۲ نه څخه شروع سو او تقریباً یولس (۱۱) کاله په پایبندی سره جاری وو ، تر دی چی جون سـ ۱۹۶۲ نه کی رادیو پاکستان دخپلی نوی پالیسی ترمنځه دا درس ختم کی ، دا درس دمعارف القرآن د دیارلسمی ۱۳ پاری (سپاری) په سورة ابراهیم ختم سو په کوم کی چی ددې دیارلسو پارو مکمل تفسیر نه وو ، بلکه دمنتخب آیتونو تفسیر وو ، حق داسی درمیانی آیتونه په دی کی نه وو شامل کړی کوم چی په خالص عملی مضامینو باندی مشتمل وو ، او دریديائی تقریر په ذریعه ددې دعوامو ذهین نشین کول مشکل وو او یا هغه آیتونه کوم چی مکرر وه .

څه وخت چی می دا کار شروع کی ، ددې لیري لیري سوچ هم نه وو چی دا به څه وخت په کتابی صورت کی دیو مستقل تفسیر په انداز چاپ سی ، مگر وسوه دا چی کله دا درس نشر کیدل شروع سو نو دپاکستان دتولو علاقه څخه او ددې څخه زیات دغیر مالکو افریقه ، یورپ وغیرکی د اوسیدونکو

مسلمانانو دطرف څخه بې شمیره خطونه دپاکستان راډیو ته او په خپله احقر ته وصول سول دکومو څخه چې معلومه سوه چې ډیر دیندار او نوی تعلیم یافته مسلمانان دی درس سره ډیر محبت لری ، په افریقه کی چونکه دا درس دشپې په اخر یابالکل دصبح صادق پروخت رسیږي لهدا هلته خلکو دا تیپ رکارد په ذریعه محفوظ کی او وروسته یی ټولو ته وار وار د اورولو اهتمام کړی دی او دخای خای څخه ددې غوښتنه وسوه چې دا درس دي په کتابی صورت کی چاپ سی دعامو مسلمانانو دی شوق ددې ناکاره همت زیات کی او دمرضونو اضعف باوجود یوولس (۱۱) کالو پوری دا سلسله په ډیره پابندی سره جاری وساتله په ۱۳۸۳هـ او ۱۹۶۴هـ کی چی کله د درس دا سلسله بنده سوه نو ډیرو حضراتو دطرف څخه دا غوښتنه وسوه چې څومره سوی دی دا دې په کتابی صورت کی چاپ کړل سی ، او په مینځ کی چی کوم ایتونه پریښوول سوی دی دهغو دې هم پوره والی وسی ، دخدای ﷻ په نامه می دا اراده وکړه چې په موجوده نظرثانی او په مینځ کی دباقیمانده آیتونو دپوره والی کار دې شروع کړل سی هم دارنگه ۱۶ صفر ۱۳۸۳هـ کی دسورة الفاتحه په تفسیر نظرثانی مکمل سو او په سورة بقره کار شروع سو په دی کی د احکامو مشکل آیتونه ډیر دی کوم چی درادیو په نشری تقریر کی نه وو راغلی ، دا کار د ډیر محنت اومشقت او فرصت متقاضی وو . ډیرو شغلونو مرضونو ددې فرصت را نه کی او دا کار تقریباً په ذهول کی ولویدی .

﴿تقریر په چمنو نویوه سخته او اوږده مریضی دتفسیر دتکمیل سبب جوړه سوه﴾

دکال ۱۳۸۸هـ په شعبان کی داحقر دبدن په لاندی برخه کی دیوې دانی شکل ښکاره سو اوکرارکرار زیاتیدی اخر چی په روژه کی د دریدو څخه معذوره کړم ، اخری اته روزی هم قضا سوی مگر په ناستی به می لمونځ کوی ، دي سره په پښو کی نفرس پخوانی درد هم شروع سو ددې چی به کوم علاج مخکی کارگر کوی هغه هم کامیاب نه سو او د دواړو پښو څخه معذور سوم تقریباً لس (۱۰) میاشتی دغسی دمریضی او معذوری سره دمرگ او ژوند په کشمکش کی تیری سوی ، هرکله چی دگرځیدو اوهرکارڅخه معذوره سوم او دژوند امیدهم کمزوری سو نو اوس په دی افسوس راگی چی داتفسیر پانی چی څومره سوی وی په هغو نظرثانی اوتکمیل هم ونه سو نو اوس به دا پانی هم دغسی ضائع کیږي ، الله ﷻ په زړه همت راکی او دشوال کال ۱۳۸۸هـ په اخر کی دمریضی په بستری الله ﷻ راباندی دا کار شروع کی او ۲۵ ذوالقعدی کال ۱۳۸۸هـ دسورة بقره تکمیل وسو ، او دکتابت اوطباعت دپاره ورکړل سو ، ددې څخه وروسته عینی ناجوړی اومعذوری په حالت کی دا کار په تدریجی تگ سره چلیدی الله ﷻ ددې په برکت سره لس (۱۰) میاشتی وروسته معذوری هم دفع کړه ، نو رجب کال ۱۳۸۹هـ څخه کارڅه قدر تیز سو ، مگر ددې سره په ملک کی نوی انتخاباتو دسیاسی هنگامو یو طوفان راپورته کی ، زه که څه هم دډیر وخت څخه دسیاست څخه بالکل یو طرف ته سوی ووم ، مگر دی انتخاباتو په پاکستان کی دخالص اسلامی حکومت په خای دکمیونزم اوسوشلزم خپریدو خطري قوی کړی اوسو شلزم دعین اسلام باورکولو دپاره جدوجهد او جلسی جلسونه عام سول ، ددې مسئلی نزاکت بیادی ته تیارکړم چی کم ترکم داسلام اوسوشلزم کی دفرق او دسوشلزم دخطر ناکو نتیجوڅخه قوم لره دخبر دارولو ترحده پوری

په دې سیاسي میدان کې دې برخه واخلم ، ددې دپاره تحریري مقالې هم ولیکل سوې اود مشرقی اومغربی پاکستان په اھمو موقعو باندې په جلسو کې شرکت هم وکړل سو ، دمستلې وضاحت خو دوس مطابق پوره سو مگر دسیاست په میدان کې دمسائلو اوحقائقوڅخه زیات زور (طاقت) او زر (دولت) کارکوي ، دانتخاباتو نتیجه بالکل خلاف او برعکس ووتله ، ددې په اثر چې پر پاکستان کوم زوال را تلل وو هغه راغی و الله الا من قبل و من بعد .

دانتخاباتو څخه وروسته احقر یادسیاست څخه مستعفی سو ، خپل داکارېی شروع کې اوالحمد لله علی کرمه چې درجب کال ۱۳۹۰ هـ پوری په دیارلسو (۱۲) پارو باندې نظرثانی اوپه مینځ کې دپریښوولو سوو آیتونو تفسیر هم پوره سو او دسورة ابراهیم څخه تر سورة نحل پوری د دوو پارو نور تفسیر هم ولیکل سو اوس قرآن شریف نیمایي ته نژدې سو نو الله ﷻ همت راکی او دباقیمانده قرآن تفسیر لیکل می شروع کي ، ددې دغه وخت هیڅ تصور فکري نه وو چې دپنځه اويا (۷۵) کالو عمر طاقت غورځیدلی ، ددې سره دمختلف قسم مرضونو په تسلسل کې به دا تفسیر پوره سی مگر دا می وگنله چې قرآن شریف ختم کول مقصود نه دی په قرآن شریف کې خپل عمر ختمول دی نو دالله ﷻ په نامه می دا سلسله شروع کړه دشعبان کال ۱۳۹۰ هـ څخه دسورة بنی اسرائیل تفسیر شروع سو او ۲۳ صفر کال ۱۳۹۱ هـ دقرآن څلورم منزل سورة فرقان پاره ۱۹ پوری پوره (مکمل) سو .

مخکې دقرآن شریف دری منزلونه یعنی تقریباً دریمه برخه قرآن شریف پاته وو ، د عمر دضعف دمختلف قسم مرضونو په بنا دا خیال راغی چې ددې ټول پوره والی به شاید زماڅخه ونه سی مگر د درمیانی پنځم اوشپږم منزلو تفسیر احقر په احکام القرآن شریف کې په عربی کې لیکلې دی کوم چې چاپ سوی هم دی او که مالیکلای نه سو نو زما څخه وروسته به هم څوک دالله ﷻ بنده د احکام القرآن تفسیر په اردو کې منتقل او ترجمه کي . دا برخه به پوره کي او ددې وصیت می هم څو حضراتو ته وکي او دا دوه منزلونه می په مینځ کې پریښوول او اخری اووم منزل می دسورة (ق) څخه شروع کي ، دالله ﷻ کومک لاس راکی او ۱۲ ربیع الاول کال ۱۳۹۱ هـ څخه شروع وسوه ، دشوال کال ۱۳۹۱ هـ پوری دا اخری منزل پوره سو ، یوازی معوذتین یعنی اخری دوه سورتونه پریښوول سول .

اوس درمیانی دوه منزلونه دسورة شعراء څخه تر سورة حجرات پورې پاته وو دالله ﷻ په نامه سره دغه هم شروع سو ، په دې کې سورة ص ، صافات ، زخرف خو زما په گران زوی مولوی محمد تقی سلمه باندې ولیکل سول اوپه خپله می نظرثانی وکي اومکمل سو ، پاته سورتونه می په خپله لیکل شروع کړل اودقرآن مجید تقریباً یوه نیمه پاره باقی پاته وه چې په ۲۴ ربیع الثانی کال ۱۳۹۲ هـ ۸ جون س ۱۹۷۳ نه ناخپه راته دزړه یوسخت مرض راپیښ سو چې دمرگ نقشه می دسترگو په مخکې راغله ، لیدونکو دلې وخت میلمه گنلې ، دبی هوبی په حالت کې دکراچی دزړه دمرضونو هسپتال ته ورسول سوم ، دری ورځي وروسته ډاکترانو دخه اطمینان اظهار وکي چې په هوبی کې راغلې نو دباقیمانده تفسیر خیال راته یو افسوس جوړ سو ، زما گران زوی مولوی محمد تقی سلمه ته می وصیت وکي چې باقی به ته پوره کي ، دغه رنگه د زړه څه بوج می سپک سو ، دالله ﷻ زړه او زړه اوو زړه اوو شکر چې ده ددې مرض څخه صحت هم

راکی او دری میاشتی وروسته دومره طاقت وسو چی دخه لیکلو ویلو همت پیدا سو مگر په لږ کار کولو سره به دماغ زړه اونظر ټول ستری سول ، محض دالله ﷺ فضل او کرم وو چی ده په دې حالت کی داباقیمانده تفسیر ۲۱ شعبان سـ ۱۳۹۳ سنه هـ په ورځ دشنبی مکمل کی اودحسن اتفاق څخه دا ورځ سـ ۱۳۱۲ سنه هـ کی زما پیدائش ورځ وه په دی ورځ زما د عمر اووه اويا (۷۷) منږولونه پوره سول او اته اويايم (۷۸) شروع سو.

ددې تفسیر شروع په سـ ۱۳۸۸ سنه هـ کی د سختی ناجوړی په حالت کی وسو او خاتمه یی پنځه کاله وروسته سـ ۱۳۹۲ سنه هـ کی د سختی ناجوړی څخه وروسته وسوه ، دا پنځه کاله د اخر عمر طبعی ضعف دمختلف قسم مرضونو تسلسل دفکرونو هجوم او په ملک کی د انقلاب هنگامو کال وو ، په دې کی الله ﷻ ددې تفسیر تقریباً اووه زره (۷۰۰۰) صفحی [۱] ددی ناکاره په قلم سره ولیکل او دا خبره یی په سترگو سره وښودله چی [۱] دا هم په داسی حال کی چی ددارالعلوم انتظامی ذمه واری اودفتواوو دمستقلو خدمتونو ماسوا په نورو مهمو موضوعاتو لس (۱۰) مختصر اومفصل کتابونه نورهم ولیکل سول ، کوم چی چاپ دی (۱) احکام الحج (کوم چی مختصر سلیس او ټولو ضروری احکامو لږه جامع هم دی) (۲) البواقیت فی احکام المواقیت (دمیقاتونو دحج اودجدی څخه داحرام ترلو تحقیق) (۳) منهج الخیر فی الحج عن الغیر (یعنی دحج بدل احکام) (۴) مقام صحابه ﷺ (دمشاجرات صحابه ﷺ اوعدالت صحابه) مکمل بحث اوسلف صالحینو دعمل طرز (۵) اسلامی ذبیحه (دذبیحی مفصل شرعی احکام دیهودو اونصاروو دذبیحې بحث دتحریفاتو تردید) (۶) دانسانی اعضاوپیوند کاری (۷) بیمه ژوند (۸) پراوډنت فنډ (۹) اسلام اوسوشلزم (۱۰) په اسلامی نظام کی اقتصادی اصلاحات . قَلِّلَہُ الْحَمْدَ وَالْمَنَّةَ مِنْهُ

﴿ اِنَّ الْمَقَادِرَ اِذَا سَاعَدَتْ ﴾ ﴿ اَلْحَقَّ الْعَاجِزُ بِلِقَادِرٍ ﴾

یعنی هرکله چی تقدیر الهی کومک وکی نو عاجزه دقادر سره یوځای کوی .

علم اوعمل مخکی خویوازی په نامه وو دی ضعف اوپیری اومرضونو اومشغلو دغه هم رخصت کی ، په دی حالاتو کی دخه تصنیف خصوصاً دقرآن شریف دتفسیر اراده کول هم یوه لویه دلوری وه ، اطمینانو خو په دی ووچی په دی کی زما خپل څه شی نسته دمشرانو عالمانو اوسلف صالحینو تفسیر لږه په آسانه ژبه کی دخلگومزاجونوته نژدی جوړول زما دټول محنت حاصل وو ما داخر عمر پنځه کاله دا سخت محنت په دی تمناکی صرف کی چی دنوې زمانی مسلمانان کوم چی عموماً د علمی اصطلاحاتو اوعملی ژبی څخه بیگانه سوی دی چی د اکابرو تفسیر د دوی فهم ته نژدی کړم ، نو شاید ددې زمانی مسلمانانو ته به ددې څخه نفع ورسیري او زما دپاره به داخرت توبه سی ، محققین علماء دخپل علمی تحقیقاتو کمالات ښی دی ناکاره خپله بی علمی په دی پرده کی پټه کړی ده الله ﷻ دی زما سره دخپل ستر معاملو وکی او ددې عاجزه بنده خدمت دې قبول کی آمین ، په کوم کی چی دخه علمی کمال خو هیڅ دخل نسته ، البته خپل ځان می ستری کی ضرور دی او دا سری کیدل هم دالله ﷻ په توفیق سره وو اوکه نه وی نو دیوه قدم تللو څه طاقت سته ، کاشکی الله ﷻ زما دی ستری کیدوته وگوری اوزما تقصیرات کوم چی ددې کتاب کریم په حقوقو ادا کولو کی سوی دی ، معاف وفرمایي اوشرف دقبولیت ورته ورکړی .

﴿نه به حرف ساخته سرخو شم﴾ ﴿نه به نقش بسته مشو شم﴾

﴿نفسی بیاد تو می زنم﴾ ﴿چه عبارت و چه معانیم﴾

نه په جوړو حرفونو خوشحالی کوونکی یم اونه په نقش ترلی سوی څه پریشانی کونکی یم ، الله ﷻ زه خوستا په یاد ژوند تیرووم زما به څه عبارتونه او څه معانی وی .

د تصنیف د کتاب دا اوږده قصه د احقر دپاره خو دیادانست او شکر گذاری دپاره یوه تذکره ده ، مگر دعامو خلکو د ذوق شي نه دی ، ددې باوجود ځکه ولیکل سوه چی خلکو ته زما د جسارت عذر معلوم سی ، لکه چی مخکی می عرض کړی دی چی دقرآن شریف په تفسیر دمستقل تصنیف دپاره ددلاوری کولو زما دپاره لیري لیري هم څه احتمال نه وو ، مگر په غیر ارادی توگه ددې اسباب تیاریدل ، البته د اوږدی زمانی څخه یوه تمنا زما په زړه کی وه چی د حکیم الامت مجدد الملت سیدی حضرت مولانا اشرف علی صاحب تھانوی قدس سره تفسیر بیان القرآن کوم چی یو بی مثله مختصر مگر جامع تفسیر او د سلف صالحین د تفسیرونو لب لباب دی لیکن دغه په علمی ژبه او عملی اصطلاحاتو لیکل سوی دی ، دنن صبا عوام ددې څخه د استفادی کولو څخه قاصر سوی دی چی ددې مضامین په آسانه ژبه کی پیش کړل سی ، مگر دی کار هم کافی محنت او فرصت غوښتی ، پاکستان ته دراتلو څخه مخکی څه شروع می هم کړی وه خو بیا پاته سوه د معارف القرآن دی تحریر بحمد الله دغه ارزو هم پوره کړه ، ځکه چی ددې تفسیر بنیاد احقر بیان القرآن جوړ کړی دی چی تفصیل یی مخ ته راځی .

د معارف القرآن خصوصیات او التزامات

۱) دقرآن تفسیر کوم چی د عربی څخه ماسوا په بله ژبه کی وی ، په دی کی ترټولو څخه مهم اود احتیاط شي دقرآن ترجمه ده ، ځکه چی دغه دالله ﷻ دکلام حکایت دی په دی کی ادنی شان کمښت زیاتوب هم دخپل طرف څخه روا نه دی ، په دی وجه ما په خپله دغه ترجمی لیکلو همت ونه کی او ددې ضرورت هم نه وو ، ځکه چی مشرانو عالمانو په ډیر احتیاط سره دا کار کړی دی ، په اردو ژبه کی دا خدمت ترټولو څخه مخکی د حضرت شاه ولی الله دهلوی رحمۃ اللہ علیہ دوه زامنو حضرت شاه رفیع الدین رحمۃ اللہ علیہ او حضرت شاه عبدالقادر رحمۃ اللہ علیہ په خپل خپل طرز باندی کړی دی ، په اول الذکر ترجمه کی بالکل تحت اللفظ ترجمه اختیار کړل سوی ده داردو محاوره هم زیات رعایت په کی نه دی سوې او په لوی کمال سره یی دقرآن الفاظ په اردو کی منتقل فرمایلی دی ، او په دویمه ترجمه کی دتحت اللفظ سره د اردو دمحاوره رعایت هم دی کومه چی حضرت شاه عبدالقادر رحمۃ اللہ علیہ څلوینست کاله په مسجد کی داعتکاف کولو سره پوره کړی ده تردی چی د دوی جنازه هم دمسجد څخه ووتله ، د دارالعلوم دیوبند اولنی صدر مدرس حضرت مولانا محمد یعقوب صاحب فرمایي چی بیشکه دا ترجمه الهامی ده د انسان دوس خبره نه ده چی داسی ترجمه وکړل سی شیخ العرب والعجم سیدی حضرت مولانا محمود الحسن صاحب رحمۃ اللہ علیہ چی هرکله ولیدل چی په خپل وخت کی اوس د ډیرو محاورو دبدلیدو په وجه په ځینی مقاماتو کی دترمیم ضرورت دی نو دوی ددې ترجمی دا خدمت وکی کومه ترجمه چی دشیخ الهند په ترجمه سره مشهور سوه

او معروفه ده احقر دقرآن شریف زیر متن هم دغه ترجمه واخسته .

(۲) سیدی حضرت حکیم الامت تهانوی رحمۃ اللہ علیہ قدس سره اصل تفسیر بیان القرآن په داسی طریقہ کی لیکلی دی چی دقرآن دمتن دترجمی سره سره یی ددې تفسیر او توضیح دقوسینو په مینځ کی کړی دی دترجمی پر سر یې لیکه راکش کړی ده او تفسیر بین القوسین لیکلو سره یی ممتاز کړی دی ، دغه رنگه په خط کش سوو الفاظو کی ترجمه دقرآن ده او بین القوسین یی تفسیر دی ، ډیرو خلقو داخط کش سوی ترجمه جلا کړی ده ، او دقرآن شریف زیر متن ترجمه یی دحکیم الامت په نامه سره په خپله دحضرت په زمانه کی چاپ کړی هم وه .

ماته چونکه دبیان القرآن د آسانه کار دمخکی څخه وړاندی په پام کی وو دا وخت احقر دحضرت دی تفسیر لره په نامه د(لنډ تفسیر) په شروع کی بعینه یوازی دیوه تصرف سره نقل کړی دی ، هغه دا چی په دې تفسیر کی کوم خای چی خاص اصطلاحی او مشکل الفاظ راغلی وه ، هلته می هغه په اسانو لفظونو کی نقل کړل اونوم یی (لنډ تفسیر) کښینول سو ځکه مناسبه دا وه چی په خپله حضرت په خطبه دبیان القرآن کی ددې متعلق فرمایلی دی چی دی ته تفسیر مختصر (لنډ تفسیر) یا ترجمه موطوله (اوږده ترجمه) ویل کیږي .

او که څه مضمون خالص علمی او مشکل وو ، نو هغه می ددې خای څخه جلا کی او په معارف و مسائل (معلومات او مسئلې) کی می په خپل آسانه عبارت کی ولیکی ، چی مشغول سړی که زیات نه سی کتلی نو ددې لنډ تفسیر څخه به هم کم څخه کم دقرآن شریف پوره مفهوم زده کړی ، ددې دواړو شیانو التزام د اول جلد په طبع اول کی دپاره الم په اول ربع ایت (۲۴) پوری نه وو سوې اوس په طبع ثانی کی می هم دا برخه مکمله کړه او دپوره تفسیر سره مطابق کړل سوه ، البته یو التزام کوم چی دجلد ثانی څخه شروع سو چی دقرآن دمتن څخه لاندی ترجمه دشیخ الهند ولیکل سی ، دا په اول طباعت په ټول جلد کی نه وه ، په طبع ثانی کی دا هم تحت المتن ولیکل او دټولو مطابق کړل سو ، دا دواړه کارونه خو داکابرو عالمانو وه .

(۳) دریم کار کوم چی احقر طرف ته منسوب دی هغه د (معلومات او مسائل) عنوان دی ، په دی کی هم چی غور وکړل سی نو د احقر یوازی اردو عبارت دی ، مضامین ټوله دسلفو عالمانو دتفسیرونو څخه اخیستل سوی دی ، چی حوالی یی هر خای لیکل سوی دی ، په دې کی احقر دخو شیانو التزام کړی دی . دعلماء دپاره دقرآن په تفسیر کی دټولو څخه اولنی او مهم کار دلغاتو تحقیق نحوی ، ترکیب دغن بلاغت نکتی او د اختلاف دقرائتونو بحثونه دی کوم چی بلاشبهه دعالمانو دپاره دقرآن په فهمولو کی دملادیر حیثیت لری ، ددې په ذریعه دقرآن صحیح مفهوم پیدا کولای سی ، لیکن عوام خو عوام دی ، نن سبا ډیر اهل علم هم په دې تفصیلاتو کی حرج محسوسوي ، خاص کر دعوامو دپاره خودا بحثونه د دوی دفهم څخه بالا او په اصل مقصد کی تاوان جوړیږي ، هغوی پوه سی چی دقرآن شریف زده کول مثل کار دی ، حال دا دی چی دقرآن شریف کوم اصل مقصد دی چی د انسان تعلق دخپل رب سره قوی وی او ددې په نتیجه کی مادی تعلقات پراعتدال راسی چی ددین په لاره کی بندیز جوړنه سی ، ددنیا څخه زیات داخرت فکر پیدا سی او انسان په خپل هر قول او فعل کی ددی سوچ عادی سی چی په دی کی څه

شي دالله ﷺ او دهغه درسول ﷺ دخوښی خلاف خو نه دی ، دا شي قرآن دومره آسانه کړی دی چی که معمولی تعلیمیافته یی په خپله وگوري یا بالکل بی تعلیمه یی واورى هم فائده ورڅخه حاصلولای سی ، قرآن شریف په خپله ددې اعلان فرمایلی دی (وَلَقَدْ يَسَّرْنَا الْقُرْآنَ لِلذِّكْرِ فَهَلْ مِنْ مُدَكِّرٍ) «د معارف القرآن» په تفسیر کی دعوامو دسهولت ترمخه ددغو علمی اواصطلاحی بحثونه تفصیل نسته ، بلکه دائمه تفسیر په اقوالو کی کوم چی جمهورو راجع گنلی دی ، ددغه مطابق تفسیر اخیستل سوی دی اوکوم کوم خای چی په ضرورت سره دا بحث لیکل سوی دی ، نو هلته هم ددې لحاظ سوی دی چی خالص علمی اصطلاحات او غیر معروف او مشکل الفاظ را نه سی ، او په دی وجه داسی علمی بحثونه هم پریښوول سوی دی ، کوم چی دعوامو دپاره غیر ضروری او د دوی تر سطحی څخه لوړ دی .

(ب) دمستندو اومعتبرو تفسیرونو څخه داسی مضامین په اهمیت سره نقل کړل سوی دی ، کوم چی د انسان په زړه کی دقرآن عظمت او دالله ﷺ او دهغه درسول ﷺ عظمت او مجبت زیات کړی او په قرآن عمل او دخپل عملونو اصلاح طرف ته یی مائل کړی .

(ج) په دی خو دمومن ایمان دی چی قرآن شریف ترقیامته پوری دراتلونکو نسلونو دهدایت دپاره نازل سوی دی اوترقیامته پوری دپیدا کیدونکو ټولو مسئلوحل په دی کی موجود دی ، په دی شرط چی قرآن د رسول الله ﷺ دبیان اوتشریح په پنا کی وکتل او وویل سی ، او په دی کی دپوره تدبیر څخه کار واخیستل سی ، په دی وجه دهری زمانی علماؤ دتفسیر په خپلو خپلو تفسیرونو کی پر دغو نوو مسئلو اوبحثونو زیات زور ورکړی دی کومی چی د دوی په زمانه کی پیداسوی یادملحدینو اهل باطلو دطرف څخه دشکونو اوشبهو په صورت کی پیدا کړل سوی وی ، په دی وجه دقرون متوسطه تفسیروڅخه دمعتزله جهمییه ، صفوانیه وغیره فرقو دتردید او د دوی دشبهاتو دلیری کولو څخه ډک په نظر راځی ، احقر ناکاره هم ددې اصولو لاندی داسی مسئلو اومباحثو لره اهمیت ورکړی دی کوم چی یاخوددې زمانی ماشیننی دور نوی پیدا کړی دی اویا ددې زمانی ملحدینو اویهودیانو اونصرانیانو مستشرقینو دمسلمانانو په زړه کی دشکونو اوشبهاتو پیدا کولو دپاره جوړ کړی دی ، دجدیدو مسئلو دحل دپاره تر اوسه ددې کوشش سوی دی چی دقرآن اوسنت یاققهاو د امت په اقوالو کی دی څه ثبوت پیداسی یا کم څخه کم څه مثل یی پیداسی اوالحمدلله په دی کی کامیابی هم وسوه ، په داسی مسئلو کی دنورو عالمانو د عصر څخه دمشوری اخیستو هم التزام سوی دی اودملحدانه شکونو اوشبهاتو هم تر وسه ددې کوشش سوی دی چی جواب زړه مطمئن کونکی وی او ددې دجواب ورکولو دپاره په اسلامی مسئلو کی ادنی ترمیم هم نه دی را وستل سوی لکه چی د دور حاضر نورو ځینو مفسرینو ددې په جواب ورکولو کی په خپله په اسلامی مسئلو کی دترمیمونو اوتاویلونو طریقه اختیار کړی ده ، دا هرڅه دخپلو معلوماتو اودخپل کوشش تر حده دی . په کومو کی چی د ډیرو خطاگانو او تیروتنو احتمال دی ، الله ﷻ دي معافی وکی او ددې داصلاح لاردی را وباسی .

پورته ذکر سوو التزاماتو معارف القرآن دلاندینو درج سوو شیانو جامع جوړ کړی دی .

(۱) دقرآن شریف دوی مستندی ترجمې ، یوه دشیخ الهند کومه چی په اصل کی دشاه عبدالقادر صاحب

ترجمه ده ، دویمه د حکیم الامت تھانوی ترجمہ .

(۲) لندہ تفسیر کوم چي په حقیقت کی د بیان القرآن خلاصہ سرہ آسانہ دی ، کوم چي جلا هم د قرآن شریف په حاشیہ طبع کرل سی نو دلہ فرصت والو دپارہ د فہم قرآن مستند او بہترہ ذریعہ ده ، دی یو بل ضرورت پورہ کی ، چي د کوم طرف تہ ماتہ اخي فی اللہ مولانا بدر عالم صاحب مهاجر مدینہ منورہ د علامہ فرید وجدی یو مختصر تفسیر پرحاشیہ د قرآن ماتہ ونبووی او زما توجہ یی ورتہ وگرخولہ چي کاشکی په اردو کی هم خہ داسی تفسیر وی کوم چي داسی مختصر او آسانہ وی ، اللہ ۛ په دی سرہ دا ارزو ہم پورہ کرہ ، دا دواړہ شیان خو د اکابرو عالمانو مستند او معروف دی .

(۳) دریم شي (معلومات او مسائل) دی کوم چي زما طرف تہ منسوب دی او زما دکار دمحت محو دی ، الحمد للہ چي په دي کی ہم زما خپل خہ نستہ ، ټول د اسلافو د امت خخہ را اخیستل سوی دی ، دنن صبا اهل علم او اهل قلم اکثرہ په دی فکر کی وی چي خپل خہ تحقیق او دخپل طرف خخہ خہ نوې شی پیش کری په دی د اللہ ۛ شکر گزار یم چي په دی ټول کار کی زما خپل ہیڅ نستہ .

﴿ این همه گفتیم ولیک اندر بسیج ﴾ ﴿ بی عنایت خدا هیچ و هیچ ﴾

والله سبحانه وتعالى اسئل الصواب والسداد فى المبدأ والمعاد وبه استعين من زلة القدم فيما عملت ومالا اعلم واياه اسئل اين يجعله خالصاً لوجهه الكريم وان يتقبله منى كما تقبل من صالحى عباده وان ينفعنى به يوم لا ينفع مال ولا بنون وله الحمد اولاً و اخراً و راهراً و باطناً و صلى الله تعالى على خير خلقه و صفوة رسله خاتم انبيائه و على اله و اصحابه اجمعين و بارك و سلم تسليماً كثيراً .

بنده ضعیف و ناکاره محمد شفیع خادم دارالعلوم کراچی (۲۵) شعبان سہ ۱۳۹۲ سنہ هـ

ترجمہ کونکی مولوی نصیر احمد حقانی

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

(سورة الفاتحة)

دا مکی سورة دی او په دی کی اووه آیاتونه دی .

(د سورة فاتحي فضائل او خصوصیات)

په قرآن شریف کی سورة فاتحي ته ډیر خصوصیات حاصل دی . اول دا چي قرآن شریف د سورة فاتحي خخہ شروع کیږی . لمونځ هم په فاتحه سره شروع کیږی . او دنازلیدو په اعتبار سره مکمل سورة چي اول وار نازل سوی دی . هغه سورة فاتحه ده او ددې وجی خخہ ورلره دفاتحه الکتاب نوم ورکړل سوی دی . دوهم خصوصیت یی دا دی چي فاتحه په یو ډول ډټول قرآن متن دی او پاته قرآن ددې دشرحي حیثیت لری . خخه چي د قرآن شریف ټول مضمونونه د ایمان او دعمل صالح د بیان خخه نه دی وتلی او ددې دواړو مضمونونو بنیادی اصول په فاتحه کی بیان کړل سوی دی (تفصیل دپارہ روح المعانی د علامہ الوسی ج ۱ ص ۲۵ ، ۲۶ چاپ بیروت ، دارالاحیاء و گوره) دهم دی وجی خخه دی تہ په صحیح احادیثو کی د ام القرآن ، ام الکتاب او قرآن عظیم نوم ورکړل سوی دی (قرطبی) دعبداللہ محمد بن احمد القرطبی ج ۱ ص ۱۰۸ طبعه ثانيه القاہرہ دارالکتب المصریة ۱۳۵۳ هـ)

يادی ته دمتن او پاته قرآن ته . ددې د شرح رنگ په دی وجه حاصل دی چی په دی سورة کی هغه سړی ته چی دقرآن تلاوت ، یا مطالعه شروع کوی ، یو خاص لارښوونه کړل سوی ده ، چی دا سړی دی دخپل ذهن څخه مخکی ټول خیالونه اوفکرونه اوباسي اوخالص دحق دطلب دپاره دي قرآن ووايي ، او دخدای ﷻ څخه دې دسپده لاری دلارښوونی پیدا کولو خواست وکی نو ددې سوال دجواب دپاره (یعني قبلولو دپاره) ټول قرآن دی چې د (آلم ذلك الكتب) څخه شروع کیږی ، یعنی انسان چی دالله ﷻ څخه دسپده لاری خواست کړی وو ، نو ددې په جواب کی په (ذلك الكتاب) سره دا اشاره وکړل سوه ، چې ته څه غواړی هغه په دې کتاب کی سته .

رسول الله ﷺ فرمایلی دی چی زمادی په هغه ذات قسم وې چی دهغه قدرت کی زما روح دی دفاتحی په مثل سورة نه په تورات کی نازل سوی دی اونه په انجیل او زبور کی اونه په قرآن شریف کی څه بل سورة ددې مثل کیدای سی (ددې حدیث روایت ترمذی دابی هریره ﷺ څخه کوی او وایی چی دا حدیث حسن صحیح دی اوحاکم ددې حدیث په باره کی وایی چی دا حدیث صحیح ، اومسلم په شرط پوره دی (مظهری) د محمد ثناء الله ج ۱ ص ۱۱ طبع اشاعت العلوم حیدرآباد دکن) او په بیهقی شعب الایمان کی دی چی ، رسول الله ﷺ فرمایلی دی ، چی سورة الفاتحه دهری ناجوړی دپاره شفا ده .

په حدیث کی دسورة فاتحی یونوم شفاء هم راغلی دی (قرطبی) او په صحیح بخاری کی دانس ﷺ په روایت کی دی ، چی رسول الله ﷺ فرمایلی دی چی دقرآن شریف په ټولو سورتونو کی دیرعظیم الشان سورة (الحمد لله رب العلمین دی) قرطبی ج ۱ ص ۱۰۸ لیکن په قرطبی کی خو دا دی چی بخاری دا حدیث دابی سعدبن المعلی څخه روایت کړی دی او دا حدیث چی په بخاری کی په کوم ځای کی راغلی دی هغه ټول ځایونه ماوکتل خو په یوه کی هم راته انس ﷺ بنکاره نه سو البته په ترمذی کی دی چی ددې حدیث روایت دانس ﷺ څخه هم سته .

﴿ بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ ﴾

﴿ بِسْمِ اللَّهِ دَقْرَانِ شَرِيفِ يَوايْتِ دِي ﴾

په دی دټولو مسلمانانو اتفاق دی چی بسم الله دسورة نمل یو جزء دی او په دی یی هم اتفاق دی چی ماسوا دسورة توبه څخه دهر یوه سورة په سرکی بسم الله لیکل سوي ده ، البته په دی کی دمجتهدینو امامانو اختلاف دی چی بسم الله دفاتحی یادنورو سورتونو جزء دی اوکه نه ؟ د امام ابوحنیفه راتلونکي دا مسلک دی ، چی بسم الله ماسوا دسورة نمل څخه دبل یوه سورة جزء نه دی ، بلکه دا یو مستقل جلا ایت دی او د دوو سورتونو په مینځ کی دجلاوالی او امتیاز دظاهرولو دپاره نازل سوی دی .

﴿ دَقْرَانِ شَرِيفِ تَلَاوتِ او دهر مهم کار دشروع حکم په بسم الله په کار دی ﴾

دجاهلیت دزمانی دخلقو دا عادت وو چی هغو به دخپلو کارونو شروع دبتانو په نامه کوله ، ددغه جاهلی عادت دختمولو دپاره دقرآن شریف اولنی آیت دجبرائیل امین په واسطه نازل سو چی هغه (اِقْرَأْ بِسْمِ رَبِّكَ الَّذِی) دی چی په دی کی دالله ﷻ په نامه سره دقرآن شریف دشروع کولو حکم ورکړل سوی دی .

علامه سیوطی رحمۃ اللہ علیہ لیکلی دی چی قرآن خُشه ماسوا نور تہل آسمانی کتابونہ ہم پہ بسم اللہ شروع سوی دی ، اوبعضی علماء دا وایی چی بسم اللہ الرحمن الرحیم دقرآن شریف او دامت محمدیہ دخصوصیاتو خُشه ده ، ددې دواړو اقوالو تطبیق داسی کیدای سی چی دالله ﷻ په نامه سره دتولو آسمانی کتابونو شروع یومشترکه خبره ده ، البته فرق یوازی دا دی چی دبسم اللہ الرحمن الرحیم الفاظو سره شروع دقرآن خصوصیت دی لکه چی په بعضی روایتونو کی دی چی رسول اللہ ﷺ اول دهر کار شروع باسمک اللهم سره کوله اولیکل یی ، چی هرکله دبسم اللہ الرحمن الرحیم آیت نازل سو نو بیایی دغه الفاظ دهرکار شروع کولو دپاره خوښ کړل او دغه ډول دا همیشه دپاره سَنَک جاریه وگرځیدل (قرطبی وروح المعان ج ۱ ص ۹۷ ، ۹۸) کی ځای پرځای دا هدایت کړل سوی دی . چی هر یوکار دالله ﷻ په نامه سره شروع کړل سی او رسول اللہ ﷺ فرمایلی دی چی کوم کار دالله ﷻ په نامه اخیستو سره شروع نه سی ، هغه بی برکته وی .

یوحديث کی دی چی دکور د دروازی بندولو په وخت بسم اللہ وایست که څراغ مرکوی نو بسم اللہ وایست که لوښی پتول وی نو هم بسم اللہ وایست ، دخوراک په وخت کی ، دابو چینبلو په وخت کی ، دسپريدلو په وخت کی او دسپرلی خُشه دکښته کیدولو په وخت کی دبسم اللہ دویلو حکم په قرآن اوحديث کی راغلی دی (قرطبی ج ۱ ص ۹۷ ، ۹۸) .

﴿په بسم الله سره دهرکار دشروع کولو حکمت﴾

په اسلام کی دهرکار دشروع کولو په وخت کی بسم اللہ ویل ددې وچی خُشه مقررکړل سوی دی چی په داسی کولو سره به مسلمان په هرگری کی دخپل دی حلف (قسم) وفاداری تجدید وکی ، چی دهغه وجود او دهغه هرکار دالله ﷻ د ارادی خُشه بغیر نه سی کیدای .

دا کارکه هر څومره کوچنی وی او نه دومره وخت په کی لگیږي اونه په کی څه مشقت ته ضرورت وی ، لیکن فائده (گټه) یی څومره کمیایی اولویه ده ؟ چی دنیوی کاری ددین کارگرځی ، یوکافرهم دودۍ خوری اومسلمان هم ، لیکن یو مسلمان دخپلی دودۍ خُشه مخکی چی بسم اللہ وایی نو دا اقرار وکی چی په دی دودۍ باندی دمخکی خُشه دپیداکیډو دوخت خُشه دپخیدو پوری دمخکی او دآسمان دستورو او هوا دمخلوقاتو اوبیاپه لکونو انسانان څومره ډیر محنت سوی دی دداسی دودۍ حاصلول زما په قدرت کی نه وو ، دا خو دالله ﷻ ذات دی چی دا دودۍ ترداسی مرحلو خُشه تیره کړه اوبیایی ماته را کړه . مومن اوکافر دواړه بیده کیږي او دخوب خُشه راکښینی گرځی راگرځی ، لیکن مومن دبیده کیدو خُشه مخکی او دویښېدو په وخت کی ، چی بسم اللہ وایی نو خدای ﷻ سره دخپل تعلق نوی کیدل وکی او دغه ډول کولو سره دا تهل دنیوی او دژوند ضرورتونه ، دخدای ﷻ ذکر اوعبادت وگرځی ، مومن چی په سپرلی سپرېږي او بسم اللہ وایی نو دی دا شاهدی ورکوی ، چی ددې سپرلی پیداکول ، او بیا دا زما په اختیار کی را کول د انسان دوس خُشه وتلی شی دی ، دا خو دالله ﷻ دمضبوط نظام کار دی چی کوم ځای یی لرگی کوم ځای اوسپنه اوکوم ځای خُشه یی قسم قسم ویلی کیدونکی مواد ، او یو ځای یی کار یگران ، او یو ځای یی چلونکی زماپه خدمت کی اخته کړی دی ، که چیری زه په لږو

پیسو دالله ﷻ دا دومره ډیر مخلوق په خپل خدمت کی را ولم نو داپیسو خو مادخپل خان سره څه دبل ځای څخه نه دی را وړی بلکه دا هم دهغه ذرائعو څخه حاصلی کړل سوی دی چی هغه الله پیدا کړی دی ، فکر وکی چی داسلام دی لږ لنډ تعلیم سره انسان دکوم ځای څخه کوم ځای ته رسیږي نو ددې وجی څخه دا ویل بالکل صحیح دی چی بسم الله یوه نسخه کیمیایی ده چی په دی سره مس خو لا څه کوی چی خاوره سره زر کیږي ، قلله الحمد علی دین الاسلام وتعلیماته .

مسئله: دقرآن شریف دتلاوت شروع کولو په وخت کی اول «أَعُوذُ بِاللَّهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ» ، اوبیا بسم الله الرحمن الرحيم ، ویل سنت دی او دتلاوت په مینځ کی هم دسورة براء ت څخه ماسوا دهر سورة په سر کی بسم الله ویل سنت دی ، دلور ذکر سوی تمهید څخه وروسته دبسم الله الخ تفسیر وگوری .

(دبسم الله الخ تفسیر)

بسم الله دا کلمه ددرو الفاظو څخه جوړه ده ، یو حرف (باء) دویم (اسم) دریم (الله) عربی ژبه کی دحرف باء ډیری معنی گانی دی ، چی په هغوی کی دری معناوی دلته مناسبی دی او اخیستل کیدای سی .

اول دمصاحبت په معنی : یعنی دیوه شي دبل شي سره متصل کیدل .

دوهم داستعانت په معنی : یعنی دیو شي څخه کومك اخیستل .

دریم دتبرک په معنی : یعنی دیو شي څخه برکت حاصلول .

د الله لفظ ، دخدای ﷻ په نومونو کی ، ترټولو څخه غټ او جامع نوم دی ، ځینی علماء دی ته (اسم اعظم) ، وایی او دانوم دخدای ﷻ څخه ماسوا بل چاته نه ویل کیږي ، هم دا وجه ده چی ددې لفظ تشبیه او جمع راتلی نه سی ، ځکه چی خدای ﷻ یو دی او ده لره هیڅ څوک شریک نسته ، مطلب دا دی چی الله ﷻ دهغه ذات نوم دی چی هغه ترټولو کمالی صفاتو چینه ده او دغه ذات بی مثل او بی نظیره دی .

نو دبسم الله معنی ، دحرف باء ددغه درو معناوو په وجه داسی ده .

خدای ﷻ په نامه سره دخدای ﷻ په کومك سره ، دخدای ﷻ دنامه په برکت سره ، لیکن په دی درو سره صورتونو کی دا خبره څرگنده ده ، چی ترڅو پوری دهغه کار ذکر ونه کړل سی چی دالله ﷻ په نامه سره یادهغه په برکت سره ددغه کارکول مقصود دی ، ترهغه پوری دا کلام مکمل نه دی ، نو په دی وجه دنجوی دقاعدی برابر دلته یو داسی کار چی دمقام سره مناسب دی ، محذوف دی مثلاً شروع کوم یا وایم دالله په نامه سره .

اوبیه خدا ده چی دا کار وروسته وگڼل سی او دا دی غرض دپاره چی بالکل شروع دخدای ﷻ دنامه څخه وسی اوهغه کارمحذوف دالله ﷻ دنامه څخه مخکی را نه سی ، البته دحرف باء دالله ﷻ لفظ څخه مخکی را تلل دعربی ترژی یو نه ختمیدونکی ضرورت دی .

اوپه مصحف عثمانی کی دصحابو په اجماع ، حرف باء د اسم سره یوځای کول اوهمزه داسم لفظ څخه ایستل په دی غرض سوی دی ، چی شروع د اسم الله ﷻ څخه وسی ، که دا مقصد نه وی نو بیا درسم الخط دقاعدی مطابق حرف باء د اسم لفظ د الف سره یوځای کول په کار وو ، چی دهغه شکل داسی کیږي باسم الله دغه وجه ده چی نورو ځایونو کی دغه الف نه دی حذف سوی او درسم الخط مطابق یوازی

باء سره یوځای کړل سوی دی لکه (اِقْرَأْ بِاسْمِ رَبِّكَ) کی.

(الرَّحْمَنُ الرَّحِيمُ) دا دواړه دالله ﷻ صفات دی درحمن معنی عام الرحمت ده ، اورحیم معنی تام الرحمت ده ، دعام الرحمت مطلب دا دی چی الله ﷻ هغه ذات دی چی دهغه رحمت پرتولو کائناتو چی هغه اوس پیدای یاب په پیداکیږي ، خپور دی او دتام الرحمت مطلب دا دی چی دهغه رحمت کامل مکمل دی ، هم دا وجه ده چی (رحمن) لفظ الله ﷻ پوری خاص دی او مخلوق ته رحمن ویل روانه دی ځکه چی دالله ﷻ څخه ماسول داسی څوک کیدای نه سی چی دهغه رحمت څخه دجهان یو شی خالی نه وی او دغه وجه د الله دلفظ په شان درحمن دلفظ تشبیه او جمع نه سی را تلی ، ځکه چی دا لفظ دیو ذات سره خاص دی ، د دویم او دریم په دی کی امکان نسته (قرطبی) په خلاف درحیم لفظ څخه ، ځکه چی دهغه په معنی کی داسی څه شی نسته ، چی هغه په مخلوق راتله ممکن نه وی ، ځکه چی کیدای سی ، چی یو سړی دبل سړی سره پوره پوره درحمت معامله وکی ، دغه وجه ده چی رحیم لفظ د انسان دپاره کیدای سی په قرآن شریف کی رسول الله ﷺ دپاره ویل سوی دی لکه (بِالْمُؤْمِنِينَ رَءُوفٌ رَحِيمٌ)

مسئله: ددې څخه دا معلومه سوه چی نن صبا چی خلق عبد الرحمن او فضل الرحمن کی لنډوالی کوی او دچاچی دا نومونه وی هغه ته په رحمن اواز کوی ، دا ښه خبره نه ده بلکه گناه ده .

هکمت: په بسم الله کی دالله ﷻ داسماء حسنی او کمالی صفاتو څخه ، یوازی دوه صفتونه ذکر سوی دی او دا دواړه درحمت دلفظ څخه وتلی دی او دا دواړه دالله ﷻ په فراخ او کامل رحمت باندی دلالت کوی په دی تخصیص کی دی خبری ته اشاره ده چی دعالم مخکی اسمان ، او دټولو کائناتو پیداکول او دوی پالل یوازی دالله ﷻ درحمت منشاده ، الله ﷻ ته د دوی دپیدا کولو نه څه ضرورت وو ، اونه چا الله ﷻ د دوی په پیدا کولو مجبوره کړی وو ، دا یوازی دالله ﷻ درحمت غوښتنه ده چی دا ټول کائنات یی پیدای کړی دی او د دوی دپاللو انتظام یی کړی دی .

احکام وماتل: مسئله دتعوذ ، دتعوذ معنی ده (أَعُوذُ بِاللَّهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ) ویل په قرآن شریف کی حکم دی (لَا إِذَا قَرَأْتَ الْقُرْآنَ فَاسْتَعِذْ بِاللَّهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ) (النحل ۸۹) یعنی چی کوم وخت ته تلاوت کوی نو درتلی شیطان دشرڅخه په خدای ﷻ سره امان غواړه .

دقرآن شریف دتلاوت څخه مخکی خواه دا تلاوت په لمانځه کی وی یا ترلمانځه څخه دباندي دأعوذُ بالله ویل په اجماع دامت سره سنت دی ، أَعُوذُ بِاللَّهِ ویل دقرآن شریف دتلاوت سره خاص دی دتلاوت څخه ماسوا دنوروکارونو په سرکی یوازی بسم الله وویل وی اواعوذ بالله ویل سنت نه دی (عالمگیری باب رابع من الکراهية ج ۵ ص ۱۲۰ مطبع مصطفائی دهلی ۱۲۷۸ هـ) چی دقرآن شریف تلاوت کول وی ، نو اول به اعوذ بالله ، بیا به بسم الله وویل وی دتلاوت په مینځ کی چی یو سورة ختم سی او بل سورة شروع سی نو دسورة برأت څخه ماسوا دهر سورة په سرکی بسم الله وویل دی او اعوذ بالله ویل نه دی که چیري سورة برأت دتلاوت په مینځ کی راسی ، نو دده په سرکی بسم الله نه وایی اوکه چیری دتلاوت شروع دسورة څخه کوی نو ددې په سرکی به اعوذ بالله اوبسم الله دواړه وایی (عالمگیری عن المحيط مخکنی کتاب احواله)

بسم الله احکام

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ دسورة نمل دیو آیات جزء دی اوپه ټولو ځایونو کی د دوو سورتونو په مینځ کی یو مستقل آیت دی ، ددې کبله ددې احترام دقرآن شریف دنورو آیاتونو په ډول دی ، بغير د اودس څخه دې ته لاس وروړل روانه دی ، دجنایت ، حیض او نفاس په حالت کی ددې وینا ، دتلاوت په اراده جائز نه ده البته دڅه کارپه شروع ، لکه خوړل چپېشل وغيره کی ددعا په توگه یی ویل گناه نه ده (شرح منیه الصغیر د ابراهیم بن محمد الحلبي ص ۳۱ لاهور ، مطبع هوپ ۱۲۷۹ هـ)

مسئله: په اول کی داعوذ بالله څخه وروسته بسم الله ویل سنت دی اختلاف یوازی په دی خبره کی دی چی په زوره ویل سنت دی اوکه کرار ، امام ابوحنیفه رحمته الله او ډیر نور امامان یی کرار ویل ښه گنی .
د اول رکعت څخه وروسته په نورو رکعتونو کی دبسم الله ویلو په سنت کیدو دټولو اتفاق دی اوپه بعضی روایاتو کی دبسم الله ویل په هر رکعت کی واجب ښوولی سوی دی .

مسئله : په لمانځه کی ترفاتحی څخه وروسته اودسورة ویلو څخه مخکی دبسم الله ویل نه په جهري لمونځو کی اونه په سړی کی درسول الله تعالی څخه ثابت دی او نه دخلفاؤ راشدینو څخه ثابت دی دمنیه په شرح کی دا دامام ابو حنیفه رحمته الله او ابو یوسف رحمته الله قول لیکلی دی ، لیکن دامام محمد رحمته الله یو قول داسی دی چی سړی لمونځو کی ددې وینا ښه ده او په بعضو روایاتو کی دا قول امام صاحب ته منسوب سوی هم دی اوپه شامی (ابن عابدين په حواله دمحیط ج ۱ ص ۳۲۹ دارالطباعة المصرية ۱۲۸۲ هـ) کی دبعضی فقهاؤ څخه نقل دی چی دبسم الله ویل په سړی لمانځه کی ښه کار دی .

سُورَةُ الْفَاتِحَةِ

اَيَا تُهَا سَبْعٌ	سُورَةُ الْفَاتِحَةِ مَكِّيَّةٌ	وَرُكُوعُهَا وَاحِدٌ
په دی کی اووه آیتونه دی	سورة فاتحه په مکه کی نازل سو	او یوه رکوع ده

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

شروع کوم په نامه دخدای تعالی چی بیعده مهربان ډیر رحم والا دی .

الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ ۝ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ ۝ مَلِكِ

ټول ، ثناگانی الله تعالی لره دی چی پالونکی دټولو جهانونو دی ، بی اندازی مهربان او کامل رحم والا دی مالک

اوچی کوم وخت بنده (الرَّحْمَنُ الرَّحِيمُ) ووايي نو خدای ﷻ وایی، چی زما بنده زما صفت او ثنایان کره
 او چی کوم وخت بنده (مَالِكِ يَوْمِ الدِّينِ) ووايي نو خدای ﷻ وایی چی زما بنده زمالویی بیان کره، اوچی
 کوم وخت بنده (إِنَّكَ لَعَلَّهٗ وَلَئِكَ لَسْتُمْ) ووايي نو خدای ﷻ وایی، چی دا ایت زما و زما بنده په مینځ کی
 شریک دی، ځکه چی دی کی یو اړخ دخدای ﷻ دحمد او ثنای او دویم اړخ دبنده ددعا او خواست دی او
 ورسره خدای ﷻ دا هم وایی چی زما بنده ته به هغه شي رسیږي چی هغه یی غواړی بیا چی کوم وخت آخره
 پوری ووايي نو خدای ﷻ وایی، چی دا ټول زما بنده دپاره دی، چی کوم شي هغه غواړی دا به هغه ته
 ورکېدای سی (مظهری)

د(الْحَمْدُ لِلَّهِ) معنی دا ده، چی ټول تعریفونه او ثناګانی الله ﷻ دپاره دی یعنې په دنیا کی که چیری
 دیو شي صفت کیږي هغه په اصل کی دالله ﷻ صفت کول دی ځکه چی په دی رنگ او بوی والا دنیا کی
 چی کوم په زرهاوو ښائسته منظری او په کروړونو د فائدی شیان که انسان دلمنی څخه رانیسی او خپل
 خان ته یی را کاري او په خپل صفت یی مجبوره کوی که ژور فکر وکړل سی نو دا به معلومه سی چی ددې
 ټولو شیانو په پرده کی بس دیو قدرت لاس کار کوونکی دی او په دنیا کی که چیری دیو شي صفت
 کیږي ددې حقیقت بس داسی دی لکه چی دیو نقش بیا تصور (عکس) یاد کاريږی صفت وکړل سی چی
 هغه په اصل کی دنقش جوړونکی او دمصور او دکاريږی صفت او تعریف دی.

په دی جمله کی د کثرت او ډیر والی په موجودو کی را گیر انسان ته دیو حقیقت دروازه خلاصه سوه او
 ورته دا وښوول سو چی دا ټول کثرتونو او ډیروالی یو وحدت سره تړلی دی او دا ټول تعریفونه
 او صفتونه په حقیقت کی ددغه یو قادر مطلق دی اودا ظاهر خبره چی هرکله په ټولو کائناتو کی دحمد وړ
 په حقیقت کی یو ذات دی، نویباد عبارت وړ بس هم دغه ذات کیدای سی ددې څخه دامعلومه سوه چی
 که څه هم دحمد ثنا دپاره راوړل سوی ده، لیکن په بغل کی ورسره په معجزانه ډول کی دمخلوق پرستی
 بنیاد ختم کړل سوی دی او په تاثیر طریقی سره دتوحید تعلیم چی دایمان دټولو څخه اولنی رکن دی،
 تعلیم ورکړل سوی دی.

رب العالمین. دَرَبْ لفظ په عربی ژبه کی پالونکی ته وایی او پالنه دی ته وایی چی یو شي کرار کرار
 داسی لوی کړل سی چی هغه دخپل کمال حدته ورسېږي او دده په تدریجی لویولو کی دده دټولو گټو
 خیال وکړل سی، دا لفظ یوازی د الله ﷻ د ذات دپاره خاص دی بل چاته د اضافت څخه بغیر رب وبل
 روانه دی ځکه هر یو مخلوق په خپله دپالنې محتاج دی، نو هغه به دبل څه پالنه وکړی.

العلمین. د عالم جمع ده او العلمین کی د دنیا ټول اجناس او اقسام، مثلاً آسمان، سپوږمی، لمر، او ټول
 ستوری، هوا فضا، بریښنا، باران، ملائکی پیرانان، مخکه او په مخکه کی ټول پیداوښت حیوانات
 نباتات، جمادات او انسانان دا خل دی، نو په دی وجه دَرَبْ العلمین معنی دا سوه چی الله ﷻ دکائناتو
 دټولو اجناسو او اقسامو پالونکی او تربیت کوونکی دی.

او دا هم کیدای سی لکه چی څرنگه دا دنیا چی په کی مونږ په کښی اوسو، اوچی ددې نظام شمسی،
 برق او باران او ددې مخکی په لکونو مخلوقات چی مونږ یی وینو او گورو، دا دي یو عالم وی او دغه

رنگه په زرهاوو لکاوو نور عالمونه دي وي ، چي هغه ددي عالم څخه دباندی په خلا کی موجود وي ، امام رازی په خپل تفسیر کبیر (ج ۱ ص ۱۲۲ لبنان مطبع آفست ۱۳۹۸ هـ) کی لیکي چي (ددي عالم څخه دباندی یو نه خلاصیدونکی خلا په عقلی دلیلونو سره ثابت ده او دا هم ثابت خبره ده چي الله ﷻ په هر یوه شي باندی قدرت لری ، نو په دی وجه دا څه گرانه نه ده چي په دغه نه خلاصیدونکی خلا کی زمونږ دنظر څخه لاندی دعالم په شان ، سره نور په زرهاوو او لکاوو عالمونه وي

دحضرت ابوسعید خدری ؓ څخه نقل دی چي (عالمونه څلویښت زره دي دا دنیا دشرق څخه ترمغرب پوری یو عالم دی ، پاته نور ددي څخه ماسوا دی . هم دغه رنگه د امام التفسیر حضرت مقاتل څخه منقول دی چي عالمونه اتیا (۸۰) زره دي (قرطبی ج ۱ ص ۱۲۸)

او چي کومه شبهه په دی باندی کیدای سوه چي په خلا کی د انسان دمزاج موافق هوا نسته او هلته انسان یایو بل حیوان ژوندی پاته کیدای نه سی . نو امام رازی (دا خبره زمایه تفسیر کی نه ده پیدا کړی) ددي جواب کړی دی چي دا خو ضروری نه ده چي ددي عالم څخه دباندی په خلا کی د اوسیدونکو مزاج دي زمونږ دعالم د اوسیدونکو په شان وي چي بغیر دهوا څخه ژوندی نه سی پاته کېدای دا ولی نه سی کېدای چي دهغوی مزاج او غذا او غیره زمونږ د اوسیدونکو څخه بالکل جلا وي .

دا مضمون اووه سوه (۷۷۰) اويا کاله مخکی اسلامی فلسفی امام رازی هغه وخت لیکلی دی چي کوم وخت کی دخلاوفضا سامان ایجاد سوی نه وو ، نن سبا دراکتونو وغیره په کومک سره دخلاسفر کوونکو چي څه ښوولی دي ددي څخه څه زیات نه دی چي ددي عالم څخه دباندی دخلا څه حد او انتها نسته او هیڅ نه سی ویلای چي په دی نه خلاصیدونکي خلا کی څه موجود دی ، دی دنیا ته دتولو څخه نژدی سیارو یعنی دسپوډمی او مریخ دآبادی متعلق چي کوم تخمینونه دنن سبا ماهرین دسائنس کوی ، هغه هم بس دغه دی چي که چیري په سیارو کی څه خلق آباد دی . نو دا ضروری نه ده چي دهغوی مزاج او طبیعت دي داسی وی لکه چي په دی عالم کی انسانان ، حیوانان او بوتی یې لري بلکه ډیره عقل ته نژدی دا ده چي دهغوی مزاج او دهغوی خوراک او نور ضروریات دي ددي عالم دمخلوق څخه بالکل جلا وي نو په دي وجه ددي عالم په مخلوقاتو باندی دهغوی دقیاس کولو دپاره څه وجه نسته .

په دی لړ کی دنوی معلوماتو دپاره او د امام رازی دتائید دپاره هغه مقاله کافی ده چي هغه اوس وخت کی یو امرکایی خلایی مسافر (جان گلین) دخلا دسفر کولو څخه وروسته چاپ کړی ده ، په دی مقاله کی دیو «بریننایی» دشعاعی کال په نوم دیوې اوږدې مودې اومسافت پیمانه جوړه کړی ده اودهغه په ذریعه دخپل فکر دفراخی دحدپوری دخلا څه اندازه یی لگولی ده او بیایي دا اقرار کړی دی چي دا هیڅ نه سی ویلای چي دخلا فراخی څومره ده او ترکمه ځایه پوری ده .

دقرآن په دی لنډی ډول جملی سره اوس په ټول عالم او دهغه په کائناتو نظر واچوی او دزړه په سترگو ورته وگوری چي الله ﷻ دعالم دپاللو او تربیت څه عجیبه مضبوط نظام جوړ کړی دی ، دآسمانونو څخه واخله ترعناصرو پوری ، دسیارو ستورو څخه واخله تر ذرو پوری هر یو شي ددغه نظام په زنخیر کی ترل سوی دی او دحکم مطلق دخاص حکمت دلاندی هر یو شي خپل خپل کار کی لگیدلی دی ، یوه گوله

چی انسان یې خپلی خولی ته را پورته کوی ، که چیرې ددې په پوره حقیقت غور وکړل سی نو دا به معلومه سی چی ددې په تیاری کی دمخکی او آسمان ټول قوتونه اود زرگونو لکونو انسانانو او حیواناتو کوششونه شامل دی او دا ټول ددې دپاره دی چی انسان په دی غور او فکر وکی اویوه سی چی الله ﷻ دمخکی څخه واخله ترآسمانه پوری ټول مخلوقات دانسانانو په خدمت کی مقرر کړی دی نوچی کومه هستی دمخلوقاتو مخدومه گرځول سوي ده ، هغه بی کاره ، بی مقصده کیدلای نه سی دهغه هم څه کار وی دهغه پرځمکه به هم څه خدمت وی .

دغه کار او دغه خدمت چی ددې هستی په ځمکه دی دقرآن شریف په دي آیت کی واضح کړل سوی دی .
﴿وَمَا خَلَقْتُ الْجِنَّ وَالْإِنْسَ إِلَّا لِيَعْبُدُونِ﴾ (الذاریات ۵۶)
 مونږ پیران او انسان دیو بل کار دپاره پیدا کړی نه دی بلکه یوازی دی دپاره مو پیدا کړی دی چی زما عبادت وکی .

دی مخکنی بیان څخه دا معلومه سوه چی **رَبُّ الْعَالَمِينَ** په یوه ډول دمخکنی جملی **الْحَمْدُ لِلَّهِ** دلیل دی ، هغه داسی چی هرکله ترټولو مخلوقاتو دپاللو ځمکه واریو ذات د الله ﷻ وی نو دثنا او صفت حقیقی حقدار بس دغه ذات کېدای سی نو په دی وجه اول آیت **﴿الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ﴾** کی ثنا او صفت سره سره د ایمان دټولو څخه اول رکن توحید باری تعالی بیان په تاثیرکونکی طریقې سره وکړل سو .
 په دویم ایت کی درحمت دصفت ذکر ، درحمن ذکر او درحیم ، په الفاظو کړل سوی دی او دا دواړه الفاظ دمالکي صفتی دی ، او دخدای ﷻ درحمت پراختیا او کمال بیانوی ددې صفت په ذکرکولو کی دلته شاید دی خبری ته اشاره ده چی ددې ټولو مخلوقاتو پالنه اوتربیت چی الله ﷻ په خپله ځمکه اخیستل دی ، دا هغه دخپل یو ضرورت اومجبوری دوجی څخه اخیستل نه دی بلکه دا ټول دهغه دفرخ رحمت غوښتنه ده ځکه که چیرې دا ټول مخلوقات نه وی نو هغه ته په کی یو نقصان (تاوان) نسته او که چیرې وی نو په هغه باندی څه بوج هم نسته .

﴿مَالِكِ يَوْمِ الدِّينِ﴾ دمالک لفظ دملک څخه را وتلی دی او دملک معنی دا ده چی په یوشي باندی داسی قبضه وی چی هغه په دی باندی دتصرف کولو جائز قدرت لری (قاموس دفیروز آبادی ج ۳ ص ۳۲۰ مصر دارالمامون ۱۳۵۷هـ) ، دلفظ دین معنی ده جزا ورکول نو **﴿مَالِكِ يَوْمِ الدِّينِ﴾** لفظی ترجمه مالک دورخی دجزا یعنی دجزا په ورځ کی دملکیت خاوند ، اوس دا خبره چی ملکیت به پرڅه شي وی دهغه ذکر نه دی سوی او په نه ذکرکولو کی عموم ته اشاره ده یعنی دجزا په ورځ دټولو کائناتو او ټولو شیانو ملکیت یوازی دخدای ﷻ به وی (کشاف د الزمخشري ج ۱ ص ۱۳ القاوه مطبع الاستقامة ۱۳۶۵هـ)

﴿دجزاء دورخی حقیقت او دهغه عقلی ضرورت﴾

دجزاء ورځ دکومی ورځی نوم دی ؟ او ددې حقیقت څه دی ؟ پرتولو کائناتو باندی دالله ﷻ ملکیت چی څه رنگه دقیامت په ورځ به وی ، دغه رنگه دا ملکیت نن هم دی نو بیاپه ټولو کائناتو باندی دملکیت دپاره دقیامت دورخی دخاص کولو وجه څه ده ؟ دا دوی داسی خبری دی چی ددې وضاحت په کار دی .
 دمخکنی خبری وضاحت دا دی چی دجزاء ورځ دهغه ورځی نوم دی ، چی په هغه کی به الله ﷻ دښه او بد

عملونو بدله ورکوي نو (مَالِكِ يَوْمِ الدِّينِ) د ورځي دجزاء مالک يوه فائده دا سوه ، چي دنيا دجزاء ځای نه دی بلکه دا دعمل او دفرسو د ادا کولو ځای دی او دجزاء دپاره بل وخت او بل ځای دی په دنيا کی دیو سړي په عیش او عشرت کی کیدل دا ددې دلیل نه دی ، چي دا سړی خدای ﷻ ته ډیر محبوب دی او یا په غم او تکلیف کی اخته کیدل ، ددې خبری علامه نه ده چي دا سړی دخدای ﷻ خوښ نه دی ، البته کله کله په دنيا کی دڅه عمل دجزاء یاسزا یوه سپکه غوندي نمونه ښکاره کیږي ، خو هغه ددې عمل پوره بدله نه وي یوازی داگاهي او بیداري دپاره یوه نمونه وی لکه ددې متعلق دقرآن شریف وینا ده .

﴿وَلَنُذِيقَهُمْ مِنَ الْعَذَابِ الْأَذْنِ دُونَ الْعَذَابِ الْأَكْبَرِ لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ﴾ (السجده)

مونږ خلقو ته دآخرت څخه مخکی (کله) دنيا کی دیو نژدی عذاب خوند وروڅکوو ، هرکله چي دا معلومه سوه چي دښه او بد عمل پوره پوره سزا او جزا په دی دنيا نه حاصلیږي او د عقل ، عدل او انصاف دا تقاضا ده چي ښه او بد برابر نه دی بلکه دهر عمل جزا او سزا حاصلیدل په کار دی ، نو ددې وجی څخه دا ضروری سوه چي ددې عالم څخه وروسته دې یو داسی عالم وی چي په هغه کی دهر کوچنی ، اولوی دښه او بد عمل حساب کتاب وی او په انصاف سره دهغه جزا او سزا وی ، دی ته دقرآن په ژبه کی یَوْمِ الدِّينِ (دجزا ورځ) قیامت او آخرت ویل کیږي ، دا مضمون پخپله قرآن شریف په سورة مومن کی په ډاگه داسی بیان کړی دی . ارشاد دی .

﴿وَمَا يَسْتَوِي الْأَعْمَىٰ وَالْبَصِيرُ وَالَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ وَلَا الْمُسِيءُ قَلِيلًا مَّا تَذَكَّرُونَ﴾ (۵۸) إِنَّ السَّاعَةَ لَآتِيَةٌ لَا رَيْبَ فِيهَا وَلَكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يُؤْمِنُونَ

رانده اولیدونکي او هغه خلق چي ایمان یی را وړی دی او ښه عملونه یی کړی دی او هغه خلق چي بد عمله دی ، دیو بل برابر نه دی ، تاسی خلق ډیر لږ پوهیږي قیامت به خامخا راځی (دی دپاره چي دهر عمل بدله پوره پوره ورکړل سي) دقیامت په راتلو کی څه قسم شک نسته لیکن اکثر خلق نه پوهیږي .

د دویمي خبری وضاحت دا دی چي دتولو کائناتو د ذری ذری حقیقی مالک هغه پاک ذات دی چا چي دا کائنات پیدا کړی دی ، لوی کړی یی دی او پاللی یی دی او چي دهغه ملکیت په دی کائناتو باندی مکمل دی په ظاهره هم په باطنه هم په ژوندی هم په مړی هم ، او چي دهغه دملکیت ابتداء او انتها نسته ، په خلاف د انسان دملکیت څخه چي هغه دا رنگه نه دی چي دهغه په دائره کی ابتداء او انتهاسته او چي هغه په ظاهر دی او په باطن نه دی ، په ژوندی دی او پرمړنه دی نو ددې څخه دبصیرت دځواندو په نزد نه یوازی دورځی دا جزا بلکه دنيا کی ترټولو کائناتو حقیقی مالک یوازی خدای ﷻ دی ، نو بیا دالله ﷻ دمالکیت دپاره دجزاء د ورځي په خاص کولو کی څه حکمت دی ؟ هغه حکمت دا دی چي په (مَالِكِ يَوْمِ الدِّينِ)

(یعني په دی تخصیص سره) الله ﷻ مغرور انسان آگاه کوي چي په دنيا کی که تاته زما دکی څه ناقص ملکیت په مال او دولت ، مخکی ، جائداد وغیره درکړل سوی دی . په دی غرور مړی څو ورځو ملکیت دی ، یو ذاتی ورځ راتلونکی ده چي په هغه کی به په څه شي دا ناقص ملکیت هم پاتې نه سی او ترټولو کائناتو ملک او ملک به یوازی دالله ﷻ وی او قرآن شریف پخپله (مَالِكِ يَوْمِ الدِّينِ) دالله ﷻ

تفسیر دسورة مومن په دی آیاتونو کی کړی دی.

﴿يَوْمَ هُمْ بَارِزُونَ لَا يَخْفَىٰ عَلَى اللَّهِ مِنْهُمْ شَيْءٌ لِّمَنِ الْمُلْكُ الْيَوْمَ لِلَّهِ الْوَاحِدِ الْقَهَّارِ (۱۶) الْيَوْمَ لَخَزَىٰ كُلُّ نَفْسٍ بِمَا كَسَبَتْ لَا ظَلَمَ الْيَوْمَ إِنَّ اللَّهَ سَرِيعُ الْحِسَابِ﴾

په کومه ورځ چې ټول خلق (دخدای ﷻ) په مخکی حاضر سی چې دهغوی څه خبره (صورة) هم دخدای ﷻ څخه به پټه پاته نه سی ، ددغه ورځی حکومت به دچاوی ؟ بس یوازی دخدای ﷻ به وی چې هغه یو او غالب دی په دغه ورځ به هر سړی ته بدله ورکړل سی ، په دغه ورځ به په چا ظلم نه کیږي او الله ﷻ ډیر ژر حساب اخیستونکی.

﴿إِنَّكَ تَعْبُدُ وَإِنَّكَ لَتَسْتَعِينُ﴾ لکه چې څرنگه مونږ مخکی ویلی وو چې یو اړخ دحمد او ثنا دی او بل اړخ یی ددعا او خواست دی ، (تَعْبُدُ) دعبادت دلفظ څخه وتلی دی او دعبادت معنی دا ده چې په نهایت تعظیم او محبت سره دچاپه مخکی دنهایت عاجزی او فرمانبرداری اظهار وکړل سی ، (تَسْتَعِينُ) د استعانت دلفظ څخه وتلی دی او د استعانت معنی ده ، دچا څخه کومک غوښتل .

﴿إِنَّكَ تَعْبُدُ وَإِنَّكَ لَتَسْتَعِينُ﴾ ربط مخکنیو آیاتونو سره

پر انسانانو درې حالتونه تیرېږي ماضی حال او مستقبل د اولو درو آیاتونو ځینی په آیت (الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ) آیت الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ کی انسانانو ته دا خبرداری ورکړل سوه چې انسان پخپل ماضی او حال کی یوازی دالله ﷻ محتاج دی الله ﷻ دی په ماضی کی دنیست څخه هسته کی او په ټولو کائناتو کی یی ده لره ښه شکل اوصورت او عقل او پوه ورکړه او په حال کی دالله ﷻ دطرفه دده پالنه روانه (جاری) ده او (په مَالِكِ يَوْمِ الدِّينِ) کی یی ورته دا وښوول ، چې په مستقبل کی دی دالله ﷻ محتاج دی ، دجزا په ورځ کی ده ته دالله ﷻ څخه ماسوا څوک کومک ورکولای نه سی ، هرکله چې په دی درو آیاتونو کی دا څرگنده سوه چې انسان پخپلو دغه درې سره حالتونو کی د الله ﷻ څخه بی نیازه نه دی نو ددې خبری عقلی او طبعی غوښتنه دا سوه چې عبادت دي هم یوازی ددغه ذات وکړل سی او په خپلو کارونو کی کومک دي یوازی ددغه ذات څخه وغوښتل سی چې د ، إِنَّكَ تَعْبُدُ وَإِنَّكَ لَتَسْتَعِينُ معنی او مطلب دی .

غرض دا چې دی څلورم آیت کی (۱) یو خو دالله ﷻ ثنا صفت داسی بیان سوی دی چې دعبادت کولو او کومک غوښتلو لایق ذات یوازی الله ﷻ دی (۲) بل په کښی د انسان دعا او خواست داسی ذکر دی چې الله ﷻ دي زمونږ کومک وکی (۳) اړخ په کښی د ا دی چې بنده ته دا ښوونه کړل سوی ده چې الله ﷻ څخه ماسوا دی دبل هیچا عبادت نه کوی او نه دی دهغه څخه ماسوا بل څوک حقیقی حاجت ادا کونکی گڼی چې دسوال دپاره دهغه په مخکی خپل لاسونه خپاره کی البته دالله ﷻ څخه دسوال او دعا کولو په وخت کی یو ښی یا ولی لره یوازی وسیله جوړول بدوالی نه لری .

په دی آیت کی یوازی الله ﷻ څخه کومک غوښتل سوی دی او هغه کارنه دی ټاکلی سوې کوم دپاره چې کومک غوښتلای سی . جمهور مفسرین رحمهم الله ددې وجه دا بیان نوی چې په هریو کار کی دالله ﷻ څخه کومک غوښتل ضروری دی که دغه څه دینی یا ددنی مراد نه وی او که طاعت او عبادت وی .

عبادت یوازی لمونځ روژې ته نه ویل کیږي بلکه امام غزالی رحمۃ اللہ علیہ په خپل کتاب اربعین کی دعادت لس (۱۰) قسمونه ذکر کړی دی (۱) لمونځ (۲) زکوٰۃ (۳) روژه (۴) حج (۵) دقرآن شریف تلاوت (۶) هر هر حال کی دالله ﷻ ذکر کول (۷) حلال رزق دپاره کوشش کول (۸) همسایه او ملگری حقوق ادا کول (۹) خلقو ته دنیکو کارونو حکم کول او دبدو څخه منع کول (۱۰) او درسول الله ﷺ په سنتو (سنت طریقو) عمل کول

په دی بناء دالله ﷻ سره دشرک نه کولو مطلب دا سو چی په محبت کی د الله ﷻ سره څوک برابر نه کی ، دهغه په شان بیرہ یی هم دبل چا څخه نه وی ، دبل چاڅخه یی طمع امید دهغه په شان نه وی ، دهغه په شان تکیه په بل چا نه لری دبل چاخدمت گذاری او فرمانبرداری هم دومره ضروری نه گنی څومره چی دهغه عبادت گنی ، دالله ﷻ څخه بغیر دبل چا په نامه نذرکوی او نه به دبل چا په مخکی دومره ځان ذلیل کوی څومره چی دالله ﷻ په مخکی یی ذلیل کوی او داسی کارونه به هم نه کوی چی دبیبده ذلیل کیدو نښانی دی یعنی رکوع او سجده به هم دبل چا په مخکی (ماسوا دالله ﷻ څخه) نه کوی . هغه دری آخری آیتونه چی په هغه کی انسانانوته دیو خاص قسم دعا تلقین او تعلیم سوی دی ، هغه دا دی.

اٰذِلَّا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيمَ (۶) صِرَاطَ الَّذِيْنَ اٰتٰنَا مِنْ غَيْرِ الْمَغْضُوْبِ عَلَيْهِمْ وَلَا الضَّالِّينَ: ددی آیاتونو ترجمه مخکی تیره سوی ده دلته دیو څو مهمو خبرو ذکر کول غواړو .

﴿اول هدایت د درجو تفصیل﴾

دا خبره دغور کولو وړ ده چی دصراط مستقیم هدایت دغوښتلو دپاره چی په دی آیت کی کوم تعلیم ورکړل سوی دی ، دا تعلیم د انسانانو دیو خاص طبقی پوری خاص نه دی ، بلکه په دی تعلیم چی څه رنگه عام خلق مخاطب دی ، دغه رنگه انبیاء اولیاء هم مخاطب دی ، دا ځکه چی دتخصیص دپاره دلته هیڅ علامه او دلیل نسته ، او دا هم معلومه خبره ده چی انبیاء ﷺ خو هدایت یافته دی او بل دپاره هدایت په هکله سرچشمه دی ، نو بیا د انبیاء ددغه حاصل سوی هدایت دپاره ددعا کولو مطلب او مقصد څه شی دی ؟ ددې خبری او شبهی جواب په دی خبره باندی موقوف دی چی هدایت حقیقت په تفصیل سره بیان کړل سی او په دغه تفصیل سره هدایت متعلق نوری هغه شبهی به هم ختمی سی چی کومی هدایت متعلق قرآن شریف کی عموماً مخکی راځی او هغه تضاد او اختلاف به هم ختم سی چی هدایت متعلق آیاتونو کی په دغه تفصیل باندی ناخبرو خلگو ته را وړاندی کیږي .

هدایت دلفظ بناسته تشریح امام راغب اصفهانی په مفردات القرآن ص ۵۶ مصر مصطفی البالی (۱۳۲۲ هـ) کی کړی ده ، چی دهغه خلاصه دا ده .

هدایت اصلی معنی ده . یو سړی ته په مهربانی سره دمنزل مقصود طرف ته راهنمایی او ښوونه کول او هدایت کول په حقیقت کی یوازی دخدای ﷻ کار دی ، چی مختلفی درجی یی دی .

یوه درجه هدایت عامه ده چی دکائناتو ټولو قسمونو ته یعنی جمادات نباتات حیوانات وغیره ته شامله ده ددې هدایت عامه ذکر دقرآن شریف په دی آیت کی سوی دی ، اَعْطٰ كُلُّ شَيْءٍ حَلْفَهُ ثُمَّ هَدٰی :

یعنی اللہ ﷻ ہر شیء تہ دھغہ پیدا کیدل ورکری دی او بیایی دھغہ مناسب ہدایت کری دی .

او دغہ مضمون پہ سورۃ اعلیٰ کی پہ دی الفاظو بیان سوی دی .

سُبْحَ اسْمِ رَبِّكَ الْأَعْلَى (۱) الَّذِي خَلَقَ فَسْوَى (۲) وَالَّذِي لَقَدْ فَهَدَى (۳) .

یعنی چی ہغہ دتولو مخلوقاتو دپارہ خاص مزاجونہ او خاص خاص کارونہ مقرر کرہ او بیایی ہریوہ تہ دھغہ مناسب ہدایت ورکی .

دا دھغہ دہدایت نتیجہ دہ چی دکائنات عالم تول اقسام ، خپل خپل سپارل سوې کار پہ داسی بنہ طریقہ سرہ کوی چی عقل ور تہ حیرانیبری .

دل تہ کی یو سوال دا راپور تہ کیبری چی ہر کلہ دہدایت عامہ دکائنات عالم تولو اقسامو تہ شامل سونو دکائنات عالم پہ اقسامو کی بعضی قسمونہ خو داسی دی چی ہغہ نہ روح لری او نہ شعور نو دداسی بی روحہ او بی شعورہ قسم مخلوق دہدایت سرہ کارخہ دی ؟ ددی سوال جواب دا دی چی دقرآنی تعلیماتو پہ رناکی دکائناتو تول قسمونہ او دھغہ ذرہ ذرہ دخپلی درجی مطابق ژوند ، احساس ، عقل او شعور لری ، دا بلہ خبرہ دہ چی دا پہ بعضو خبرو کی کم او پہ بعضو کی زیات دی او دغہ وجہ دہ چی پہ کومو کی ډیر کم دی ہغو بی روحہ بی شعورہ گنل کیبری او الہی احکامو کی د دوی دشعور دکمزوری دومرہ اثر وکړل سو چی دوی پہ الہی احکامو مکلف نہ کړل سو او پہ کومو کی چی دژوند اثار خو څرگند وی لیکن عقل او شعور پہ کی څرگند نہ وی ، ہغوی تہ حیوان ویل کیبری ، او پہ کومو کی چی دژوند دڅرگندو آثارو سرہ سرہ د عقل او شعور آثار ہم څرگندوی ہغوی تہ د عقل خاوندان ویل کیبری ، ددغہ عقل او شعور دکمی او زیاتی پہ وجہ پرتولو کائناتو کی دشرعی احکامو مکلف یوازی انسان او پیریان دی ، ځکہ چی پہ دوی کی عقل او شعور مکمل دی ، لیکن ددی دا مطلب نہ دی چی د انسان او پیریانو څخہ ماسوا دکائناتو پہ اقسامو کی ژوند احساس او شعور بالکل نستہ ، ځکہ چی د اللہ ﷻ ارشاد دی .

وَإِنْ مِنْ شَيْءٍ إِلَّا يُسَبِّحُ بِحَمْدِهِ وَلَكِنْ لَا تَفْقَهُونَ تَسْبِيحَهُمْ : سورۃ بنی اسرائیل ۲۲

داسی یوشی نستہ چی ہغہ دخدای ﷻ دثناسرہ دھغہ پاک دپہ قال یا پہ حال نہ بیانوی ، لیکن تاسی د دوی پہ پاکی بیانولو باندی نہ پوهیبری .

أَلَمْ تَرَ أَنَّ اللَّهَ يَسْبِّحُ لَهُ مَنْ فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَالنَّجْمُ الثَّاقِلَاتُ كُلُّ قَدْ عَلِمَ صَلَاتَهُ وَتَسْبِيحَهُ وَاللَّهُ عَلِيمٌ بِمَا يَفْعَلُونَ . آیات تہ معلومہ نہ دہ چی پہ مخکہ او آسمانونو کی چی څہ مخلوقات دی داللہ ﷻ پاکی بیانوی او رخاص کر مرغان چی پہ غورولو د وزرو سرہ الوزی را الوزی ، تولو تہ خپلہ خپلہ دعا او تسبیح معلومہ دہ او اللہ ﷻ تہ د دوی تول کارونہ معلوم دی .

او دا معلومہ خبرہ دہ چی د اللہ ﷻ ثنا او صفت او پاکی بیانول د اللہ ﷻ دپیژندگلوی سرہ ارہ لری او دا ہم معلومہ خبرہ دہ چی د اللہ ﷻ معرفت او پیژندگلوی تر تولو څخہ ډیر لوی علم دی او دا علم د عقل او شعور څخہ بغیر حاصلیدای نہ سی ، نو ددی آیاتونو څخہ دا ثابتہ سوہ چی تولو کائناتو کی روح ہم سته ، ادراک او احساس ہم سته ، عقل او شعور ہم سته لیکن پہ بعضی کائناتو کی دا جوهر دومرہ ډیر کم او پټ دی چی عام کتونکی تہ ددی احساس کیدای نہ سی نو ددی وجی څخہ پہ عرف کی دوی تہ بی ساه

یابی عقله ویل گیري او هم په دی وجه دوی په شرعی احکامو مکلف کړل سوې نه دی ، دا دقرآن شریف دهغه وخت خبره ده چی په دنیاکی نه یو ځای یو فلسفی وو او نه یو فلسفه مدونه سوې وه ، بیا وروسته راتلونکو فلسفیانو پخپل وخت کی ددې تصدیق کړی دی ، چی زړه فلسفه کی ددې نظریی بعضی خلگ تیر سوی دی او دنوی فلسفی او دسائنس ماهرینو خو دا په ډیر وضاحت سره ثابت کړی ده ، هدایت دویمه درجه مخکنی درجی په مقابله کی خاصه ده چی یوازی هغه شیانو پوری خاصه ده چی هغه ته په عرف کی د عقل خاوندان وایی یعنی انسانان او پیرنان او دا هدایت دپیغمبرانو په ذریعه هر یو انسان ته ورکړل کیږي ، که چا دا هدایت قبول کی نو هغه مومن او مسلمان گڼل کیږي ، او که چا قبول نه کی هغه کافر گڼل کیږي .

دریمه درجه هدایت ددې مخکی درجی څخه هم خاصه ده ، چی هغه یوازی مومنانو او متقیانو پوری خاص ده ، دا قسم هدایت دالله ﷻ دطرفه بغیر دیو واسطی څخه چی انسان کیږي او ددې هدایت دویم نوم (توفیق) دی ، یعنی داسی اسباب او حالات پیدا کول چی دهغه په وجه دقرآن په هدایت باندی عمل کول آسان سی او دهغه خلاف کول گران سی ددې دریمی درجی دفرای څه حدنسته او ددې درجی یی هم نه ختمیدونکی دی ، او دغه قسم هدایت د انسان دترقی میدان دی او دنیکو عملونو په کولو سره په دی کی زیات والی کیږي دقرآن په ډیرو آیاتونو کی ددغه زیات والی ذکر سوی دی مثلاً .

وَالَّذِينَ اهْتَدَوْا زَادْنَاهُمْ هُدًى (محمد ۱۷) چاچی هدایت قبول کی الله ﷻ دهغوی هدایت کی زیاتوالی کوی .
وَمَنْ يُؤْمِنْ بِاللَّهِ يَهْدِ اللَّهُ آلَهُ (التغابن ۱۱) څوک چی په الله ﷻ ایمان را وړی الله ﷻ دهغه زړه ته هدایت کوی .
وَالَّذِينَ جَاهَدُوا فِينَا لَنَهْدِيَنَّهُمْ سُبُلَنَا (العنکبوت ۶۹) څوک چی زمونږ په لاره کی کوشش کوی مونږ هغه ته دخپلو لارو نور زیات هدایت کوو .

دا هغه میدان دی چی په کښی لوی څخه لوی نبی او رسول او ولی الله دخپل عمر تر آخره پوری هدایت دزیاتوالی او توفیق طلب کوونکی ښکاری ، هدایت د درجو تفصیل څخه وروسته دا معلومه سوه چی هدایت یو داسی شی دی چی ټولو ته حاصل دی او ددې نورو درجو حاصلولو څخه لوی لوی بندگان بی پرواه نه دی دغه وجه ده چی دسورة فاتحه مهم ترینه دعا هدایت غوښتل گرځول سوی دی چی دیو ادنی مومن دپاره هم مناسبه ده او دلوی نبی او ولی دپاره هم دغه رنگه ضروری ده ، دغه وجه ده چی در رسول الله ﷺ په اخری عمر کی په سورة فتح کی دفتح مکی دفاندو په بیانولو کی دا ارشاد وسو ، ويهديك صراطاً مستقيماً يعني مکه ستا په لاس ځکه فتح کړل سوه چی تاته دصراط مستقيم هدایت وکړل سی دا ښکاره خبره ده چی رسول الله ﷺ مخکی څخه هدایت یافته وو او دنورو خلگو دپاره یو مجسم هدایت وو نو بیا په دې ځای کی ده ته هدایت کیدلو ، ددې څخه ماسوا څه بل مطلب نسته چی هدایت څه ډیر لوړ مقام دوی ته په دی وخت کی حاصل سو .

هدایت په دی تشریح سره تاسی ته به دقرآن په فهم کی ډیری فائدی حاصل سوی وی .
اول دا چی په قرآن شریف کی یو ځای خو هدایت دهر مومن او کافر بلکه ترټولو مخلوقاتو دپاره بیان کړل سوی دی او یو ځای یوازی متقیانو سره خاص کړل سوی دی چی ددې څخه ناواقف ته په قرآن کی

د تعارض شبه پیدا کيږي خو د هدايت دعام او خاص درجو معلوميدو څخه وروسته دا شبهه پخپله ختميږي، چې يوه درجه د هدايت عامه ده او ټولو ته شامله ده او بله درجه خاصه ده او يوازي متقيانو ته شامله ده، دويم دا چې په قرآن کې خو يو اړخ ته دا ارشاد دی چې الله ﷻ ظالمانو ته يا فاسقانو ته هدايت نه کوي او بل طرف ته په وار وار دا ارشاد دی چې الله ټولو ته هدايت کوي ددې جواب د درجو د تفصيل څخه واضح سو چې هدايت عامه ټولو ته کيدای سي او د هدايت دريمه خاص درجه د ظالمانو فاسقانو په برخه کې نسته، دريم دا چې د هدايت په درو درجو کې اوله او دريمه درجه بغير د يو واسطې څخه د الله ﷻ کاردی په دوی کې د يوني يار سول يو دخل نسته د پيغمبرانو کار يوازي د هدايت دويمې درجې سره دی په قرآن کې که يو ځای پيغمبرانو ته هاديان ويل سوی دی هغه ددې دويمې درجې په اعتبار سره ويل سوی دی او چيري چې دا ارشاد دی.

إِنَّكَ لَا تَهْدِي مَنْ أَحْبَبْتَ (القصص ۵۶) يعني ته هغه چاته هدايت نه سي کولای چې کوم ته خوښوی، نو دلته د هدايت دريمه درجه مراد ده يعني ته هغه ته د هدايت قبولولو توفيق ورکولای نه سي.

مطلب دا چې، اَهْدِ الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيمَ: يوه جامع او ډيره مهمه دعا ده چې انسان ته ښوول سوی ده ددې څخه د دنيا يو فرد بې پرواه نه دی، دين او دنيا دواړو کې د صراط مستقيم څخه بغير کاميابی ممکنه نه ده. دا صراط مستقيم کومه لاره ده؟ ددې ښوونه د، اَهْدِ الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيمَ: څخه وروسته په دوو آياتو کې، صِرَاطَ الَّذِينَ أَنْعَمَ اللَّهُ عَلَيْهِمْ خَيْرٌ الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ وَلَا الضَّالِّينَ: کرل سوی ده يعني دهغو خلقو لاره چې هغوی باندی تا انعام کړی دی او هغه خلک چې الله ﷻ انعام پرکړی دی، دهغوی تفصيل په بل ايت کې داسی سوی دی، الَّذِينَ أَنْعَمَ اللَّهُ عَلَيْهِمْ مِنَ النَّبِيِّينَ وَالصَّادِقِينَ وَالشُّهَدَاءِ وَالصَّالِحِينَ (النساء ۶۹) يعني هغه خلک چې هغوی باندی د الله ﷻ انعام سوی دی او د الله ﷻ په دربار کې مقبول دی د څلورو درجو خلق دی (پيغمبران (۲) صدیقین (۳) شهداء (۴) او صالحین).

صدیقن هغه خلق دی چې د پيغمبرانو څخه وروسته په امت کې تر ټولو څخه دزياتي مرتبې خاوندان دی چې په هغوی کې باطنی کمالات هم دی په عرف کې دوی ته اولياء ويل کيږي، شهداء هغه خلق دی چې هغوی ددين په مينه کې خپل ځانونه ورکړی دی، او صالحين هغه کسان دی چې د شريعت پوره پوره تابعداري کونکی وی، په واجبو کې هم او مستحبو کې هم چې په عرف کې دوی ته ديندار ويل کيږي. په دې آيت کې اول په ايجابی او مثبت طريقې سره د صراط مستقيم تعين سوی دی چې ددغه څلورو طبقو خاوندانو په لاره تگ صراط مستقيم دی او ددې څخه وروسته د ايت په آخره برخه کې سلبي او منفي طريقې سره د صراط مستقيم تعين کرل سوی دی، غَيْرِ الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ وَلَا الضَّالِّينَ: يعني نه دهغوی خلکو لاره چې په هغوی باندی ستاغضب کړل سوی دی او نه دهغوی لاره چې لاره یی ورکه کړی ده.

د، مَغْضُوبٍ عَلَيْهِمْ: څخه مراده هغه کسان دی چې هغوی ددين د احکامو د پيژندگلوی باوجود د شرارت، خو د غرضی او خواش نفسانی په وجه خلاف ورزی کوي، په نورو الفاظو کې داسی سوه چې د الله ﷻ د احکامو په تعميل کې کوتاهی کوي لکه چې په عامه توگه سره به يهودو کوله او د دنيا د ذليل مفاد دپاره

به یی دین پرېښووی او نښانو توهین (سپکاوی) به یی کوی ، او ضالین) څخه مراد هغه کسان دی چی د جهالت اودناواقفتیا په وجه د دین په معامله کی په غلطه لاره روان سوی وی او د دین دمقرره حدودو څخه وتلی وی او په افراط او غلو کی اخته سوی وی لکه چی په عامه توگه سره دنصاراؤ دا حال وو چی د نښی په تعظیم (عزت) کی دومره دحد څخه ووتل چی هغه ته یی خدای وویل .

د آیت مطلب دا سو چی مونږ هغه لاره نه غواړو چی هغه دهغو بد عملو لاره ده چی دین کی دخپل نفسانی مرضونو په وجه دا کوتاهی کوی او نه هغه لاره غواړو چی د جاهلانو او په دین کی د تجاوز کوونکو لاره ده بلکه لاره غواړو چی درمیانه لاره ده چی په هغه کی نه افراط سته او نه تفريط او چی د خواشاتو نفسانیو د تابعداری او د فاسدو عقیدو څخه بالکل پاکه ده .

د سورة فاتحی د اووم ایت تفسیر ختم سو ، د دې سورة خلاصه او مطلب دا دعاده چی ای خدایه مونږ ته صراط مستقیم را وښه او په دنیا کی د صراط مستقیم پیژندگلوی ډیرلوی علم اولویه کامیابی ده او د دې په پیژندگلوی کی د غلطیدو په وجه د دنیا ډیر قومونه تباہ سوی دی . گنی دخدا طلبی دپاره کوشش کول ډیرو کافرانو هم کړی دی ، په دغه وجه قرآن شریف د صراط مستقیم ایجاد اوسلبي دواړه اړخونه سره واضحه کړل .

﴿ صراط مستقیم د کتاب الله او رجال الله دواړو په جمع کیدو سره حاصلیږي ﴾

دلته یوه خبره دغور وړ ده او په دی کی په غور کولو سره د علم یوه لویه دروازه خلاصیږي هغه دا چی د صراط مستقیم د تعین دپاره څرگنده صفا خبره دا وه چی صراط الرسول یا صراط القرآن یی ویلی وای چی دا مختصر هم وو او واضح هم ځکه چی پوره قرآن په حقیقت کی د صراط مستقیم تشریح ده او د رسول الله ﷺ ټول تعلیمات د دې تفصیل دی ، لیکن د قرآن په دی لنډ غونډی سورة کی دلنډوالی او وضاحت دا اړخ پرېښوول سو او د صراط مستقیم د تعین دپاره الله ﷻ په مستقلو دوو آیاتونو کی په مثبت اومنفی دواړو اړخونو سره د صراط مستقیم تعین داسی وکی که چیري سیده لاره غواړی نو هغه خلق تلاش کی او دهغو لاره واخلی ، قرآن شریف په دی ځای کی دا ونه ویل چی د قرآن شریف لاره غوره کړی ځکه چی یوازی کتاب د انسان د ترتیب دپاره کافی نه دی او نه یی داسی وویل چی د رسول لاره غوره کړی ځکه چی د رسول الله ﷺ بقا په دی دنیا کی همیشه نه ده او د دې څخه وروسته یو بل رسول اونښی نسته نو په دی وجه صراط مستقیم چی د کومو خلکو په ذریعه حاصلیدای سی په هغوی کی د انسانانو څخه ماسوا داسی خلک شامل کړل سوی دی چی تر قیامته پوری به همیشه پیدا کیدای سی مثلاً صدیقین ، شهداء او صالحین .

مطلب دا چی الله ﷻ د سیده لاری د معلومولو دپاره د څه خلقو او انسانانو درک ورکړه ، د څه کتاب حواله یی ورته کړه ، په یو حدیث کی دی چی کوم وخت رسول الله ﷺ صحابو ته دا خبر ورکی چی دمخکنیو امتونو په شان زما امت به هم اویا (۷۰) فرقی کیږي او یوازی یو جماعت به په حق وی ، نو صحابو پوښتنه وکړه ، دا کوم جماعت دی ؟ نو رسول الله ﷻ په جواب کی وفرمایل مَا تَأْتِيهِمْ وَأَصْحَابِي يَعْنِي دَا هغه جماعت دی چی زما او زما د صحابو په طبقه وی په دی خاص طرز کی شاید دی طرف ته اشاره وی

چی د انسان تعلیم او تربیت یوازی په کتابونو او روا یتونو سره کیدای نه سی بلکه دماهورو خلقو د صحبت او د دوی څخه په زده کړه حاصلېږي یعنې په اصل کی د انسان مربی او معلم بس انسان کیدای سی ، یوازی کتاب معلم او مربی کیدای نه سی .

دا حقیقت د دنیا په ټولو کارونو کی څرگند دی نه یوځای جامی گنډل یوازی د کتاب د مطالعې څخه ازده کيږي نه د ودې پخول نه یوځای یو ډاکټر یوازی د ډاکټر د کتاب په کتلو ډاکټر سوی دی ، هم دغه رنگه د قرآن شریف او حدیث یوازی مطالعه کول د انسان د تعلیم او د اخلاقو د تربیت دپاره کافی کیدای نه سی ترڅو چی دا دیو ماهر څخه باقاعده حاصل نه سی که چیري یوازی کتاب کافی کیدای سوای نو بیا د پیغمبرانو لپړلو ته څه ضرورت نه وو ، کتاب (قرآن) رسول د معلم په توگه لپړل او د صراط مستقیم دمعین کولو دپاره دخپلو مقبولو بندگانو فهرست ورکول ددې خبری دلیل دی چی یوازی د کتاب مطالعه د تعلیم او تربیت دپاره کافی نه ده بلکه دیو ماهر څخه ددې زده کړه ضروري ده .

ددې خبرو څخه دا معلومه سوه چی د انسان د اصلاح او فلاح دپاره دوه شیان ضروري دی ، یو کتاب الله چی په دی کی د انسان د ژوند د هر اړخ احکام موجود دی او دویم رجال الله یعنې الله والا خلق ، مطلب دا چی د کتاب الله په مقصد باندی ځان پوه کول اویا په هغه باندی عمل کولو کی درجال الله څخه کار اخیستل ضروري دی .

﴿ سورة فاتحه په باره کی مسئلې او احکام ﴾

په سورة فاتحه کی اول د الله ﷻ حمد او ثناده ، بیا یوازی د الله ﷻ د عبادت کولو اقرار دی او ددې خبری اظهار دی چی مونږ د الله ﷻ څخه ماسوا بل څوک خپل حاجت پوره کوونکی نه گڼو دا یو قسم د وفا داری قسم دی چی انسان یی دخپل پروردگار سره کوی ددې څخه وروسته یوه مهمه دعاده چی د انسان ټولو مقاصدو او ضروریاتو باندی مشتمله ده ، په سورة فاتحه کی ددغه لوړو خبرو څخه ماسوا ډیری ضمنی فائدی او مسئلې هم راغلی دی ، دلته دخو مهمو مسئلو ذکر کول په کار دی .

﴿ دعاء کولو طریقہ ﴾

د کلام په دی خاص طریقہ سره چی سورة فاتحه کی ده انسان ته الله ﷻ دعاء کولو دا تعلیم ورکړی دی چی هر کله انسان د الله ﷻ څخه څه غواړی نو هغه لره په کار دی چی اول د الله ﷻ حمد او ثنا وکی اویا ددې خبری د وفاداری قسم وکړی چی د الله ﷻ څخه ماسوا څوک لائق د عبادت نه دی اونه څوک په حقیقت کی د چا مشکل کشا او حاجت روا دی او بیا دې دخپل مطلب دعا وکړی په داسی طریقہ سره چی کومه دعا وکړل سی نو هغه خامخا قلیږي (احکام القرآن د ابو بکر جصاص ج ۱ ص ۲۴ مصر المطبعة البهیه ۱۳۴۷هـ) او په دعا کی داسی جامع دعا وکړی چی سره دلندوالی څخه په هغه کی د انسان ټول مقصدونه داخل سی ، لکه د صراط مستقیم هدایت غوښتل ، څکه چی دا یو داسی شی دی که چیري د انسان په دنیوی او دینی هر کار کی راسی نو هغه به هیڅ کله نقصان نه کړی پیدا .

﴿ (۲) د انسان د فطرت تقاضا ده چی انسان دي د الله ﷻ حمد او ثنا ووايي ﴾

ددې سورة په مخکی جمله کی د الله ﷻ د حمد بیانولو د تعلیم او ترغیب دی لیکن حمد د څه نعمت یا دیو صفت

په وجه کول کيږي او دلته دغه نعمت او صفت ذکر نسته نو په دې کې دې خبرې ته اشاره ده چې دالله ﷻ نعمتونه يې حساب نه دي، يو انسان په دغه نعمتونو باندې احاطه کولای نه سي لکه دقرآن شريف ارشاد دي: **وَإِنْ تُعْذِرُوا نِعْمَةَ اللَّهِ لَا تُخْصَوْهَا** يعني که چيري تاسې دالله ﷻ د نعمتونو شميرل وغواړي نو وبه نه کړل سي انسان که چيري دا ټول عالم پرېږدي او يوازي پر خپل خان نظر واچوي نو ده ته به دا معلومه سي چې دې پخپله يو کوچنی عالم دی او دلولی عالم ټولی نمونی په کبسي سته، دهغه بدن دمخکې په ډول دی او ويښته يې دبوټو په شان دی او هډوکي يې دغرونو په شان دي او دهغه رگونه چې په وينه په کبسي څي راځي په مخکې کې دننه دچينو او نهرونو په شان دي.

انسان د دوو شيانو څخه جوړ دی، يو بدن او بل روح او دا هم ښکاره خبره ده چې دقدر او قيمت په اعتبار روح اصل، اعلي او بهتر دی، بدن يوازي د روح تابع دی او ادنی اجزاء په باره کې طبيبان او دتشریح الابدان خلق داسې وايي چې په دې کې الله ﷻ تقريباً پنځه زره مصلحتونه او فائدي ايښي دي، په دې کې تر درې سوه زيات پيوندونه الله ﷻ په خپل کامل قدرت سره داسې مضبوط جوړ کړي دي چې په هر وخت کې دحرکت کولو سره هم نه سولېږي او نه يوځای دمرمت کولو ضرورت پيښېږي عادهً دانسان عمر شپيته اويا کاله وي، ټول عمر دده دغه نرم اوناڼک اندامونه او دوی پيوندونه په اکثرو وختونو کې په داسې حرکت کې وي که چيري ددې په ځای فولاد وي نو هغه به سوليدلی وای ليکن الله ﷻ فرمايې:

نَحْنُ خَلَقْنَاهُمْ وَشَدَدْنَا أَسْرَهُمْ مونږ انسان پيدا کړی دی او د دوی پيوندونه مومضبوط کړي دي.

دا ددغه قدرتي مضبوطيا اثر دی چې دعام عادت مطابق دا پيوندونه تر اوياوو (۷۰) څخه زيات کالو پور کار کوي، دانسان په اندامونو کې يوازي يوې سترگې ته وگوري چې په دې کې الله ﷻ کوم حکمتونه ايښي دي، انسان که چيري ټول عمر ولگوي نو دا حکمتونه به سرته رسوي بيا ددې ديو وار عمل ته وگوري او دا حساب ولگوي چې ددې ديوې دقيقې په عمل او کار کې دالله ﷻ څومره نعمتونه کار کوي نو حيران به پاته سي ځکه چې دسترگې په غړيدو کې او دغه شي په ليدو کې چې څومره دا دا خلې قوتونه په کار اخته دي دومره بهرنی مخلوقات هم په کار اخته دي که چيري دلمر رڼا نه وي نو دسترگې دننه رڼا کار کولای نه سي بيا دلمر دپاره دقضا ضرورت دی ددې څخه دا معلومه سوه چې دسترگې په يو وار ليدل کولو کې دټول عالم قوتونه کار کوي داڅو ديو وار عمل دی بيا سترگه په ورځ کې څو واری کتل کوي او کال کې څو واری او عمر کې څو واری، دا يوه داسې سلسله ده چې ددې شمير د انسان دطاقت څخه دباندې وتلی دی.

دغه رنگه دغوږ، دژبي، دلاس او دپښو چې څومره کارونه دي په هغوی کې دټول عالم قوتونه شامل دي دا څو هغه نعمت دي چې په دې کې دشا اوگدا هيڅ فرق نسته، دالله ﷻ ټول لوی لوی نعمتونه داسې دي چې دهغه څخه هر يو انسان فائده اخلي، دمخکې او آسمان څخه او په دوی کې ترټولو کائناتو څخه لکه سپوږمۍ، لمر، ستوري، هوا او فضا سوه، هر ژوندی سره فائده اخلي.

ددې څخه وروسته دالله ﷻ خاص نعمتونه دي چې هغه الله ﷻ د انسان افراد ته دخپل حکمت په وجه په داسې طريقه ورکړي دي چې بعضوته يې ډير ورکړي دي او بعضوته لږ، او دغه نعمتونه مال دي، دولت

دی. عزت دی، مرتبه ده، آرام دی، راحت دی، داخبره بالکل واضحه ده چی دالله ﷻ عام نعمتونه چی هغه کی ټول انسانان برابر شریک دی دخاص نعمتونو په مقابله کی ډیر زیات مهم، اوشرف دی لیکن ناپوه انسان ددغه عام نعمتونو په باره کی څه توجه نه کوی او یوازې دده نظر په دغه خاص معمولی نعمتونو مېنلی.

بهرحال دا دهغه نعمتونو سر سری نمونه دده چی په هروخت کی په هرانسان باندی دالله ﷻ دطرف څخه کیږي نو ددې دا لازمی نتیجه سوه چی انسان دې دخپل طاقت برابر ددغو احساناتو او انعاماتو کوونکی حمد او ثنا ووايي او وایی دی او ددغه فطري غوښتنی دتلقین دپاره دقرآن دټولو څخه د اول سورة په اول آیت کی اوله کلمه (الحمد) را وړل سوه او دخدای ﷻ حمد او ثنا ته په عبادت کی لویه درجه ورکړل سوه رسول الله ﷺ فرمایلی دی چی هر کله بنده ته دخدای ﷻ دطرفه څه نعمت ورکړل سی او دا بنده په هغه باندی الحمد لله ووايي نو دا داسی سوه چی گویا ده چی څه اخیستی دی دهغه څخه یی ډیر ښه شي ورکی (قرطبی ج ۱ ص ۱۲۱)

په یو بل حدیث کی دی که چیري دټولی دنیا نعمتونه یو سړی ته حاصل سی او هغه په دی باندی الحمد لله ووايي نو دالحمد لله ددغه ټولو دنوی نعمتونو څخه ښه او بهتره ده (قرطبی دغه په مخکنی حواله) دبعضی عالمانو څخه نقل کړی دی چی ددې مطلب دا دی چی الحمد لله په ژبه ویل هم دالله ﷻ یو نعمت دی او دا نعمت دټولو دنیوی نعمتونو څخه افضل دی په یو صحیح حدیث کی دی چی په الحمد لله سره دعمل دتلی نیمه پله کیږي، او دحمد حقیقت حضرت شقیق بن ابراهیم دا بیان کړی دی چی هر کله الله ﷻ تا ته څه شي درکی نو اول یی ورکونکی او پیژنه بیایی چی څه درکړی دی په هغه باندی راضی سه او بیاستاپه بدن کی ترڅومره پوری هغه قوت او طاقت موجود دی، چی هغه هم ده درکړی دی دده نافرمانی مه کوه (قرطبی ج ۱ ص ۱۲۲)

دویمه کلمه (له) ده په دی کلمه کی الله ﷻ سره دلام حرف لگول سوی دی او دی لام ته دعربی په قواعدو کی د اختصاص لام ویل کیږي چی دڅه حکم یاوصف په خاص کولو باندی دلالت کوی، دلته کی ددې معنی دا سوه چی یوازې دا نه ده چی دالله ﷻ حمد او ثنا دانسان فریضه ده بلکه دی سره ددې کلمی څخه دا هم معلومه سوه چی په حقیقت کی دالله ﷻ څخه ماسوا په دنیا کی بل څوک دحمد او ثنا مستحق نه سی کیدای البته دا هم دالله ﷻ انعام دی چی انسان ته تهذیب اخلاقو دښوونی دپاره دا حکم کړی دی چی زما نعمت او احسان تاته دکومو واسطو څخه حاصل سی نو ددغه واسطو هم شکر کوه، ځکه چی کوم انسان دخپل انسانی محسن شکر کونکی نه وی نو هغه د الله ﷻ شکر هم ادا کولای نه سی.

﴿۲﴾ یو انسان ته خپله مدحه پخپله کول روانه دی

دقرآن شریف ارشادی، لَّا تُزَكُّواْ اَنْفُسَكُمْ هُوَ اَعْلَمُ بِمَنِ اَلَقَى : (النجم ۳۲)

تاسی دخپلو ځانونو دپاکي او صفایی دعوه مه کوی الله ﷻ هغه خلق ښه پیژنی چی دچا شعار تقوی ده. مطلب دا دی چی انسان دصفت او ثنامدار په تقوی دی او ددی حال الله ﷻ ته معلوم دی چی دچا تقوی دخومره درجی ده او الله ﷻ که خپل ثنا صفت بیان کړی دی ددې وجه دا ده چی عاجز انسان طاقت نه

درلودی چی د الله ﷻ ثنا و صفت خرننگه و کړی اود هیچا طاعت نسته چی هغه د الله ﷻ د شان لائق ثنا اوصفت و کړی رسول الله ﷻ فرمایلی دی «لَا أُحْصِي ثَنَاءَ عَلَيْكَ» زه ستا د شان موافقه نشانه سم ویلای . نو په دی وجه الله ﷻ پخپله انسان ته د ثنا او د صفت طریقه وېښوله .

﴿(۴) د رب لفظ الله پوری خاص دی بل چاته رب ویل روانه دی﴾

رب هغه چاته ویل کیږي چی هغه د خه شي مالک وی او د دغه شي تربیت ، اصلاح هم پوره پوره کوی او دا ښکاره ده چی تر ټولو کائناتو او مخلوقاتو دغه رنګه رب د الله ﷻ څخه ماسوا کیدای نه سی ددې وجی څخه ددې لفظ اطلاق الله ﷻ پوری خاص دی او غیر الله ته رب ویل روانه دی ، د صحیح مسلم په حدیث کی دی چی یونو کر یا غلام دې خپل مالک او آقا ته رب نه وایی هغه یو خاص شي ته د اضافت په وخت کی د رب لفظ ویل انسان وغیره دپاره روا دی مثلاً رب المال ، رب الدار (قرطبی ج ۱ ص ۱۳۷)

﴿(۵) د استعانت دمعنی وضاحت او دوسیلی دمستلی تحقیق﴾

د قرآن مفسر حضرت عبدالله بن عباس ؓ ، إِيَّاكَ تَعْبُدُ وَإِيَّاكَ تَسْتَعِينُ : معنی داسی کړی ده چی مونږ ستا عبادت کوو . ستا څخه ماسوا د بل چا څخه کومک نه غواړو (تفسیر ابن جریر ابن ابی خاتم ج ۱ ص ۵۲ مصر مطبع مینه)

بعضی سلف صالحینو فرمایلی دی چی سورة فاتحه د ټول قرآن راز خلاصه ده او ، إِيَّاكَ تَعْبُدُ وَإِيَّاكَ تَسْتَعِينُ : د ټولی سورة فاتحی دراز خلاصه ده ، ځکه چی ددې په اولنی جمله کی د شرک څخه دبیزاره کیدو اعلان دی او په دویمه جمله کی دخپل قوت او قدرت څخه دبیزاره کیدو اظهار دی ، چی لاچاره بنده د الله ﷻ د کومک څخه بغیر هیڅ کولای نه سی ، اود دې مطلب ، خپل ټول کارونه الله ﷻ ته سپارل دی او ددې هدایت په قرآن شریف کی خای پر خای راغلی دی ، لَاعِبْدَةُ وَتَوَكَّلْ عَلَيْهِ ، قُلْ هُوَ الرَّحْمَنُ آمَنَّا بِهِ وَعَلَيْهِ تَوَكَّلْنَا ، رَبُّ الْمَشْرِقِ وَالْمَغْرِبِ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ فَاتَّخِذْهُ وَكِيلًا .

ددې ټولو آیاتو نو څخه دا معلومه سوه چی مومن دې پخپل هر قسم کار او عمل کی بروسه او تکیه یوازی په الله ﷻ باندی کوی پخپل قابلیت یا دبل چا په کومک دې باور او تکیه نه کوی ددې آیاتو نو څخه دوه بنیادی مسئلی دعقائدو ثابتی سوې اول دا چی د عبادت دهغه معنی ترمخه چی مخکی تیره سوه ، دا واضحه سوه چی شرک یوازی دی ته نه وایی چی دبت پرستو په شان دخدای ﷻ دا اختیاراتو مالک وگنل سی

﴿د الله ﷻ څخه ماسوا دبل چا عبادت روانه دی دهغه په عبادت کی بل څوک شریکول حرام او ناقابل معافی گناه ده﴾ د عبادت معنی پورته ذکر سوه چی دیو ذات د انتهائی عظمت او مینۍ په وجه دهغه په مخکی دخپلی عاجزی او تذلل اظهار ته عبادت ویل کیږي نو د الله ﷻ څخه ماسوا بل چا سره داسی معامله اختیارولو ته شرک ویل کیږي ، شرک هم فقط دی ته نه وایی چی دبت پرستو غوندی دکانی یوبت دې دخدایی دا اختیاراتو مالک وگنل سی ، بلکه چاته دمحبت ، اطاعت او عظمت هغه درجه ورکول چی فقط الله ﷻ سره لائقه وی ، په شرک جلی کی دا خل دی په قرآن شریف کی دیهودو اونصاراؤ د شرک دبیان په سلسله کی ارشاد فرمایي اخذُوا حَتَّارَهُمْ وَزُهَّائِهِمْ أَرْبَابًا مِنْ دُونِ اللَّهِ: یعنی دوی دخپلو دینی عالمانو اوراهبانو څخه خدایان جوړ کړی و .

حضرت عدی ؓ بن حاتم چی تر اسلازاوړلو څخه مخکی نصرانی وو ، هغه ددې آیت په باره کی رسول الله ﷺ ته عرض وکی چی مونږ خو دخپلو عالمانو عبادت نه دی کړی ، بیا قرآن شریف څنگه په مونږ دا الزام لگوي ؟ رسول الله ﷺ وفرمایل چی ایا داسی نه ده چی ستاسی عالمانو ډیرو داسی شیانو ته حلال وایی چی هغه الله ﷻ حرام کړی دی اوتاسی دخپلو علماو په ویناهغه حرام گڼی او ډیر شیان داسی دی چی هغه الله ﷻ حرام کړی دی اوستاسی علماو هغه حلال کړی دی اوتاسی دهغوی دویناپیروی کوی ، عدی بن حاتم ؓ وویل چی بیشکه داسی خو ده رسول الله ﷺ وفرمایل چی بس هم دغه د دوی عبادت دی ددې څخه دا معلومه سوه چی دیوشی حرامول او حلالول یوازی دالله ﷻ په اختیارکی دی ، کوم سړی چی الله ﷻ سره په دې معامله کی بل څوک شریکوی دحلال او حرام په باره کی دالله ﷻ دا حکامو څخه دخبر داری باوجود دبل چاقول داتباع اوتابعرداری لاتق گڼی نو داسی سوه لکه چی دی دهغه عبادت کوی او په شرک کی اخته دی ، عام مسلمانان چی دقرآن شریف څخه پخپله دشرعی احکامو را ایستل نه سی کولای او دیو امام مجتهد ، عالم اومفتی په ویناعمل کوی هغوی ددغه حکم لاندی نه راځی ځکه چی دا په حقیقت کی په قرآن اوسنت عمل دی اودالله ﷻ دا حکامو تابعرداری ده قرآن شریف پخپله ددې خبری ارشاد کړی دی ، لَمَّا تَلَوْنَا آيَاتُ الْكِتَابِ اِنْ كُنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ (النحل ۴۳) که چیری تاسی پخپله الهی احکام نه پیژنی نو دعالمانو څخه پوښتنه کوی . څرنگه چی دحلالو اوحرامو په احکامو کی الله ﷻ سره څوک شریکول شرک دی ، هم دغه رنگه دیوچاپه نامه نذر کول او دالله ﷻ څخه ماسوا بل څوک حاجت ادا کونکی اومشکل حل کونکی گڼل او دهغه څخه په دعا کی غوښتل شرک دی ځکه چی په حدیث کی دی چی دعادعبادت مغز دی هم دغه رنگه هغه اعمال او افعال کول چی هغه دشرک نښانی گڼل کیږي ، شرک کی حساسیږي لکه چی حضرت عدی بن حاتم ویلی دی چی زه دمسلمان کیدلو څخه وروسته درسول الله ﷺ په خدمت کی حاضر سوم او زما په غاړه کی صلیب خړیدی ، نو رسول الله ﷺ وفرمایل چی (دا بت دخپلی غاړی څخه وباسه) که څه هم په دغه وخت دحضرت عدی بن حاتم ؓ عقیده دصلیب په هکله نه وه چی کومه نصرانیان دصلیب متعلق لری لیکن دشرک دعلامو څخه ځان ساتل هم ضروري دی نو ددې وجی څخه دغه هدایت ورته وکړل سو چی دا بت دغاړی څخه وباسه ، هم دغه رنگه چاته رکوع کول ، یعنی کښته کیدل اوسجده کول ، یا دبیت الله څخه ماسوا دبل شی پرشاوخوا را گرځیدل ټول دشرک نښانی دی . او اَيَاكَ نَعْبُدُ کی ددې خبری تلقین دی چی ددې ټولو څخه څنگه کول لازمی دی .

دویمه مسئله دا ده چی کومک غوښتل یوازی دالله ﷻ څخه لازمی دی ، دبل چا څخه کومک غوښتل ناروا دی ، ددې مسئلې لږ تفصیل کول ضروري دی ، دا ځکه چی یو قسم کومک (اسبابو لاندی) هر یو انسان دبل انسان څخه اخلی ، دداسی قسم کومک څخه بغیر ددنیا نظام چلیدای نه سی ، گوره یوصنعت کار دخپل صنعت په ذریعه دټول مخلوق خدمت اوکومک کوی ، مزدور ، بنا ، نجار ، اوپښ دټول مخلوق په کومک کی اخته دي او هر یو سړی د دوی څخه په کومک اخیستلو مجبور دی او دا هم ښکاره خبره ده چی دا یو دین اوشریعت کی ناروا نه دی ، نو دغه کومک په هغه کومک کی دا خل نه دی چی کوم الله ﷻ پوری خاص دی ، هم دغه شان دغیر ماڅی اسبابو په ذریعه دنبی یا ولی څخه ددعا په ذریعه په داسی ډول

کومک غوښتل چی دا نبی یاولی دی کومک غوښتونکی دپاره دالله ﷻ څخه وغواری یا کومک غوښتونکی خپل کومک دنبی یادولی په واسطه وغواری ناروا نه دی اوپه هغه کومک غوښتلوکی نه داخليږي چی کوم الله ﷻ پوری خاص دی اودغیرالله دپاره حرام اوشرک دی، هغه داده چی یوه ملائکه، نبی یاولی یا یوانسان دالله ﷻ په شان قادر مطلق اومختار مطلق گڼل، اودهغه څخه خپل حاجت غوښتل، دا شرک اوکفر دی چی عامو مشرکانو اوبت پرستوبه هم کفر گڼلو اوخپل بتان به یی دالله ﷻ په شان قادر مطلق او مختار مطلق نه گڼل.

بل قسم کومک غوښتنه ده چی کافران یی غواری او قرآن او اسلام هغه ته باطل اوشرک وایی، او هغه دا چی بت پرست، دا عقیده لری چی قادر مطلق که څه هم الله ﷻ دی اومکمل اختیارات که څه هم دالله ﷻ دی خوبیا سره ددې یی دخپل قدرت او اختیار یو څه برخه یی یوفلانی دیو تاته ورکړی ده چی هغه کی دغه دیوتا مکمل خود مختار دی نو په دی ددغه دیوتاڅخه کومک غوښتل په کار دی.

نو په (إِيَّاكَ نَسْتَعِينُ) کی ددغه شان عقیدې دلاندی دکومک غوښتلو نفی وکړل سوه، دا خبره چی الله ﷻ ددنیا دنظام دیرکارونه دخپلو ملائکو په لاس کوی یانبیان اوولیان دیر داسی کارونه کوی، چی هغه دعام خلقو دقدرت څخه دباندی وتلی وی، اوچی هغه ته معجزات اوکرامات ویلای سی، ددې خبری دلیل نه سی کیدلای، چی الله ﷻ ددغه کارونو قدرت اواختیار دغه ملائکو نیانو او ولیانو ته ورکړی دی او دوی په کی بالکل خود مختاره دی، بلکه په حقیقت کی دا ټول کارونه دالله ﷻ کارونه دی یوازی د دوی ښکاره کیدل دنبی او ولی په لاس ددې وچی څخه کیږي چی په دی سره دنبی یاولی عظمت ثابت کړل سی، او دا نه چی ددې کارونو کیدل دنبی یادولی په اختیار کی دی، په قرآن کی ددې بی شمیره شواهد موجود دی مثلاً (وَمَا رَمَيْتَ إِذْ رَمَيْتَ وَلَكِنَّ اللَّهَ رَمَى)، (الانفال) کی د رسول الله ﷺ ددې معجزی ذکر دی چی رسول الله ﷺ یومټ شگی ددښمن دلښکر په طرف وغورځولی او دالله ﷻ په قدرت دا دټول لښکر په سترگوکی ولویدی، نو ددې متعلق ارشاد دی چی دا تا غورځولی نه وی بلکه الله ﷻ غورځولی وی ددې څخه دا معلومه سوه چی کومه معجزه دنبی څخه صادره سی هغه په حقیقت کی دالله ﷻ فعل او کار وی.

هم دغه رنگه چی کوم وخت نوح ﷺ ته دهغه قوم وویل که چیری ته ریښتینی یاست نو هغه عذاب را وبله چی دکوم څخه ته مونږ بیروی، نوح ﷺ وفرمایل (إِنَّمَا يَأْتِيكُمْ بِهٖ اللَّهُ إِن شَاءَ) دمعجزی په توگه آسمانی عذاب را وستل زماپه اختیار کی نه دی، که الله ﷻ وغواری نو دا عذاب به راسی. او بیابه تاسی ددې څخه ونه تښتیدای سی.

په سورة ابراهیم کی دپیغمبرانو دیوې ډلی دا وینا ذکر سوې ده.

وَمَا كَانَ لَنَا أَنْ لَنُكَلِّمَكُمْ بَسُلَاطَانٍ إِلَّا بِإِذْنِ اللَّهِ: دیوې معجزی صادريدل زمونږ په لاس کی نه دی دالله ﷻ د ارادی او اذن څخه بغیر څه کیدای نه سی، رسول الله ﷺ او نورو پیغمبرانو څخه مشرکانو ډیری معنی معجزی طلب کړی وی، لیکن چی دکومو الله ﷻ ښکاره کیدل غوښتل، ښکاره سوې اوچی دکومو ښکاره کول یی نه غوښتل ښکاره نه سوې، په قرآن شریف کی ددی ډیر شهادتونه موجود دی، دمعجزو او کراماتو په باره کی چی دا په حقیقت کی دالله ﷻ فعل اوکار دی، محسوس مثال دا دی چی ته په یوه

خونه کی ناست یی چی په هغه کی دبرق رڼا دبلب په واسطه ، او هوا دپنکې په ذریعه تاته رسېږي لیکن دا بلب او پنکې په دغه رڼا او هوا رسولو کی بالکل خپل واک نه لری بلکه هر وخت هغه کنکشن ته محتاج دی چی دتار په ذریعه دوی ته حاصل دی ، که چیري یوه ثانیه دا کنکشن ختم سی نو بیابلبل څخه تاته رڼا رسول کیږي او نه پنکې تاته هوا رسولای سی ځکه چی په حقیقت کی دا کار دبلب او دپنکې نه دی ، بلکه دا دبرق او دهغو دپرزو کار دی چی دپاورهاوس څخه دلته خونۍ ته رسېږي ، پیغمبران ، ولیان ، ملائکی په هرکار کی په هروخت کی الله ﷻ ته محتاجه دی د الله ﷻ په قدرت او ارادی سره ټول کارونه کیږي که څه هم د دوی ښکاره کیدل دبلب او پنکې په شان دنیانو او ولیانو په لاس کیږي .

ددې مثال څخه دا هم په ډاگه سوه چی ددې شیانو په صادریدلو ، کیدلو کی که څه هم دنیانو او ولیانو اختیار نسته ، لیکن بیا هم د دوی وجود لره په دغه شیانو کی دخل سته ، لکه چی څرنگه دبلب او دپنکې بغیر تاته رڼا او هوا نه رسېږي هم دغه شان دا معجزی او کرامتونه بغیر دنیانو او ولیانو څخه نه سی کیدلای ، البته دمعجزو او د ذکر سوې مثال یوازی یو فرق سته ، هغه دا چی پوره صحیح فیتینګ او کنکشن سره سره دبلب او پنکې څخه بغیر تاته رڼا او هوا حاصلیدل عادهً ممکن نه دی او معجزو او کرامتونو کی داسی نه ده ، بلکه الله ﷻ په دی قادر دی چی بغیر دنیو او ولی څخه ددې معجزو او کرامتونو ښکاره کیدل وکی ، لیکن دالله ﷻ عادت دغه دی چی د دوی ښکاره کول بغیر دنیانو او ولیانو څخه نه کوی ، ددې ټولو خبرو څخه دا معلومه سوه چی دا عقیده لرل ضروری اولازمی ده چی هر څه دالله ﷻ په اراده او حکم کیږي او ورسره ورسره د انبیاء او اولیاء د عظمت او ضرورت اقرار کول ضروري دی ، ځکه چی ددې څخه بغیر دالله ﷻ رضا او دالله ﷻ د احکامو د اطاعت څخه محرومه کیدل دی ، صحیح دغه شان لکه چی یو سړی دبلب او دپنکې قدر ونه کړی او دا ضائع کوی نو دا سړی درڼا او هوا څخه محرومه کیږي ، دوسیلى استعانت او استمداد په مسئله کی ډیرو خلقو ته اشکال مخکی کیږي امید دی چی دی تشریح سره به حقیقت واضحه سوی وی او دا هم واضحه سوه چی نییان او ولیان نه مطلقاً وسیله جوړول روا دی او نه مطلقاً نا روا دی بلکه که دوی مختار مطلق وگنل سی او وسیله کړای سی نو شرک دی او روا نه دی او که یوازی واسطه او ذریعه وگنل سی نو روا ده .

(۶) دصراط مستقیم هدایت ددین او دنیا دواړو کامیابو دپاره کیلی ده)

په اصل تفسیر کی دا خبره په وضاحت سره تیره سوی ده چی قرآن شریف په هر حالت کی هرکار دپاره هرچا ته چی دکومی دعالتقین کړی دی هغه دصراط مستقیم دهدایت دعاده او دا ځکه چی څرنگه د اخرت کامیابی په صراط مستقیم باندی موقوفه ده هم دغه رنگه ددنیا دټولو کارونو په کامیابی باندی که چیري فکر وکړل سی نو په صراط مستقیم کی ده ، په کوم کار کی که چیري هغه اسباب او ذرائع واخیستل سی چی په هغوی باندی دمقصد حاصلیدل عادهً لازمی دی نو کامیابی عادهً لازمی ده او که چیري یو انسان په خپل مقصد کی کامیاب نه سی نو که فکر وکړل سی نو دا به معلومه سی چی د انسان ددې مقصد په لړکی دسیده لاری څخه کښته سوی دی او دا سیده لار چی ده ددې مقصد په حاصلولو کی ددی اسباب او ذرائع پریښی دی ، مطلب دا چی دصراط مستقیم هدایت ددین او د اخرت دکارونو

سره خاص نه دی د دنیا تر ټولو کارونو کامیابی هم په دی باندې موقوفه ده نو په دی وجه دا دعا داسی د عاده چی مومن دپاره په هروخت کی دخان ساتنی جوړولو قابله ده خو شرط یوازی دا دی چی په حضور او نیت سره وکړل سی ، دخدای ﷻ په فضل او کومک دسوره فاتحی تفسیر پای ته ورسیدی و لله الحمد اوله و آخره و ظاهره و باطنه .

﴿سورة البقره﴾

﴿نوم او د آیاتونو شمیر﴾

ددې سورة نوم سورة بقره دی او ددې نامه ذکر په حدیث او دصحابه وو ﷺ په آثارو کی سوی دی په کوم روایت کی چی دی سورة ته سورة بقره ویل منع کړل سوی دی . دا روایت صحیح نه دی (د تفصیل دپاره وگورئ الدار المنثور دسیوطی رحمه الله ج ۱ ص ۱۷ بیروت دارالمعرفه) اوددې سورة آیاتونه دوه سوه شپږ اتیا دی او کلمی یی شپږ زره دوه سوه یو وینست دی او حروف یی پنځه وینست زره پنځه سوه دی (ابن کثیر)

﴿د نازلیدو وخت﴾

داسورة مدنی دی ، یعنی مدینې ته دهجرت کولوڅخه وروسته نازل سوی دی که څه هم ددې بعضی آیاتونه په مکه مکرمه کی دحج په وخت کی نازل سوی دی ، لیکن هغه هم دمفسرینو په اصطلاح کي مدنی دی .

سورة بقره په قرآن شریف کي ترټولو څخه لوی سورة دی او په مدینه منوره کی ترټولو مدنی سورتونو څخه مخکی اول ددې سورة نازلیدل شروع سوه او په مختلفو اوقاتو کی ددې مخلف آیاتونه نازلیدل ، تردی پوری چی دسود متعلق آیاتونه درسول الله ﷺ دعمر په آخری حصه کی دمکې دفتح څخه وروسته نازل سوی دی او ددې سورة یو آیت ، وَالْقَوَائِمَا لُرْجَفُونَ فِيهِ إِلَى اللَّهِ (البقره ۲۸۱) خو بالکل اخری آیت دی چی په (۱۰) هجری کی دمنی په مقام کی نازل سوی دی او دا هغه زمانه وه چی په هغه کی درسول الله ﷺ دحجة الوداع دفرائضو په ادا کولو اخته وو (قرطبی ج ۱ ص ۱۵۲) ددې حدیث روایت امام مسلم دابی امامه څخه کړی دی، او ددې څخه اتیا (۸۰) یانوی (۹۰) ورځی وروسته رسول الله ﷺ وفات سو او دالهی وحی سلسله دتل دپاره بنده سوه .

﴿د سورة بقره فضائل﴾

سورة بقره په ډیرو احکامو مشتمله ده ، رسول الله ﷺ فرمایلی دی چی سورة بقره وایاست څکه چی ددې ویلوکی برکت دی او ددې په پریښوولوکی افسوس او بد نصیبی ده او اهل باطل په دی باندی کنترول نه سی را وستلای ، قرطبی دحضرت معاویه څخه نقل کوی چی دی ځای کی داهل باطل څخه مراد جادوگر دی ، مطلب دا چی ددې سورة ویونکی باندی به دچا جادو نه چلېږي (ج ۱ ص ۱۵۲) او داسی هم یو حدیث دی چی په کوم کورکی سورة بقره ویل کیږي ، شیطان دهغه ځای څخه تېستی (ابن کثیر ج ۱ ص ۵۸) دحضرت ابوهریره ؓ یو حدیث دی چی په دي سورة کی داسی آیت دی چی دقرآن دټولو آیاتونو څخه بهتره دی او دغه آیت ، آیت الكرسي ده (ابن کثیر مخکنی حواله او مخکنی صفحه) دحضرت عبدالله بن

مسعود ﷺ څخه روایت دی چې په سورة بقره کی لس داسی آیاتونه دی که چیري یوسړی یی دښی وواپی نو په دغه ښه کی به پیریان اوشیطان دهغه کور ته دا خل نه سی اودهغه اهل اوعیال ته به څه آفت ، مرض غم وغیره را نه سی اوکه چیري دا لس آیاتونه په یولیونی چف کړل سی نوهغه ته به آرام حاصل سی ، دغه لس آیاتونه دا دی څلور آیاتونه دبقره په سرکی ، بیادري آیاتونه دبقره په مینځ کی یعنی آیه الكرسی او ددې څخه وروسته دوه آیاتونه او بیا په اخر دبقره کی دری آیاتونه .

﴿ احکام او مسائل ﴾

د مضامینو او مسائلو په اعتبار سره سورة بقره ته یو خاص امتیاز حاصل دی ، ابن عربی وایی ، چې مادخپل و بزرگانو څخه اوریدلی دی چې په سورة بقره کی ، زرامرونه ، زرنهیی ، زرحکونه ، زرخبرونه ، اوقصی دی (قرطبی وابن کثیر) دغه وجه ده چې حضرت عمر ؓ د سورة بقره په پوهی او تفسیر سره ویلو کی دولس (۱۲) کاله لگولی وو ، او حضرت عبدالله بن عمر ؓ داسوره په (۸) اتو کالو کی په تفسیر سره ویلی وو .

﴿ ربط یی د سورة فاتحی سره ﴾

سورة فاتحه په اصل کی د ټول قرآن خلاصه ده او ددې بنیادی مضمونونه دری دی (۱) دالله ﷻ ربوبیت یعنی دټولو جهانونو دپالونکی بیان (۲) دا چې الله ﷻ یوازی دعبادت حقدار دی بل څوک دده څخه ماسوا دعبادت حقدار نه دی (۳) دهدایت طلب کول .

نود سورة فاتحی آخری مضمون دصراط مستقیم دهدایت غوښتنه ده او په اصل کی ټول قرآن ددغه غوښتنی جواب دی ، مطلب دا چې چوک صراط مستقیم غواړی نو دا به ده ته په قرآن کی حاصل سی ، نو په دغه وجه د سورة فاتحی څخه وروسته اول سورة ، سورة بقره کنښینوول سو او په ذلک الکتاب سره شروع کړل سو او دا دی پاره چې کوم صراط مستقیم تاسی لټوی ، هغه دا کتاب دی ، او بیا ددې څخه وروسته په دی سورة کی اول دایمان بنیادی اصول ، توحید ، رسالت آخرت په اجمالی توگه سره ، او د سورة په آخرکی په تفصیل سره بیان سوی دی او په مینځ کی دژوند دهر اړخ متعلق ، یعنی عبادت ، معاملات معاشرت ، اخلاق ، اصلاح ، ظاهر وباطن ، دبنیادی اصولو هدایات بیان کړل سوی دی او ورسره ورسره ډیر ضمنی جزئیات بیان سوی دی .

رُكُوعَهَا ۴۰

سُورَةُ الْبَقَرَةِ مَدَنِيَّةٌ

آيَاتُهَا ۲۸۶

سورة بقره مدنی دی ، په دی کی ۲۸۶ آیتونه او ۴۰ رکوعات دی

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

شروع کوم په نامه دخدای چی بخښونکی او مهربانه دی

الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي هَدَىٰ لَنَا هَذِهِ السَّبِيلَ ۖ وَكُلُّ شَيْءٍ بِحَقِّهِ ۖ وَالَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِالْغَيْبِ ۖ وَيُقِيمُونَ الصَّلَاةَ وَمِمَّا رَزَقْنَاهُمْ يُنفِقُونَ ۖ

په دی کتاب کی څه شک نسته ، لارښوونکی دی پر هیزگارانو ته ، هغه چی

يُؤْمِنُونَ بِالْغَيْبِ ۖ وَيُقِيمُونَ الصَّلَاةَ وَمِمَّا رَزَقْنَاهُمْ يُنفِقُونَ ۖ

یقین کوی په نالیدلو سوو شیانو او قائموی لمونځ او کومه روزی چی مونږ دوی ته ورکړی ده دهغه څخه دوی خرڅ کوی

وَالَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِمَا أُنْزِلَ إِلَيْكَ وَمَا أُنْزِلَ مِنْ قَبْلِكَ ۖ وَالْآخِرَةُ

او هغه خلق چی ایمان یی راوړی وی په هغه څه چی په تاباندی نازل کړل سوی دی او په هغه څه چی ستا څخه مخکې نازل کړل سوی دی ، او په آخرت باندی .

هُمْ يُوقِنُونَ ۖ أُولَٰئِكَ عَلَىٰ هُدًى مِّن رَّبِّهِمْ ۖ وَأُولَٰئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ ۖ

یقین لری ، دغه خلق پس دخپل پروردگار له طرف څخه په هدایت باندی دی او دغه خلق بس مقصد ته رسیدونکی دی

لنترقیسیر: دا کتاب داسی کتاب دی چی په دی کی هیڅ شک نسته (یعنی دا خبره چی دا قرآن دالله ﷻ دطرفه نازل سوی دی په دی کی دڅه شک کولو ځای نسته دا جلا خبره ده که یوناپوه دخپلی ناپوهی په وجه په ده کی څه شک لری ، دا دهغه تاوان او ناپوهی ده دا نه چی قرآن کی دڅک کولو ځای سته ، دالله ﷻ څخه بیره لرونکو ته لاره ورښی چی یقین لری پر پتو شیانو باندی ، (یعنی هغه شیان چی ددوی دحواسو او عقل څخه پټ دی ، یوازی دالله ﷻ او درسول ﷺ دوینا په وجه یی منی) او قائموی لمونځ (دقائمولو مطلب دا دی چی لمونځ په پابندی سره په خپل خپل وخت کی ټولو شرطونو او ارکانو سره کوی) او څه چی ما دوی ته ورکړی دی دهغه څخه خرڅ کوی ، (یعنی په ښه کارونو کی) او دا خلق داسی دی چی یقین لری په هغه کتاب باندی چی په تاباندی نازل سوی دی ، او په هغه کتابونو باندی هم چی تر تادمخکی نازل

سوی دی ، «مطلب دا چی دهغوی ایمان په قرآن باندی هم وی او په اولو کتابونو باندی هم او ایمان رښتیا گنډلو ته وایی ، عمل کولو ته نه وایی عمل کول بله خبره ده ، خومره کتابونه چی الله ﷻ پرمخکنیو پیغمبرانو نازل کړی دی هغه رښتیا گنډل ، فرض او د ایمان شرط دی ، یعنی دا گنډل چی څه رنگه دالله ﷻ نازل کړی وو هغه صحیح دی او کومی تبدیلی چی په دوی کی خودغرضو خلقو کړی دی هغه غلطی دی پاته سو په دوی عمل کول ، نو هغه یوازی په قرآن باندی دی ، مخکنی کتابونه ټول منسوخ دی او په دوی عمل کول روا نه دی ، او په اخرت باندی هم دا خلق یقین لری نو بس دغه خلق په سمه لاره دی چی دوی ته دخپل پروردگار دخوا څخه حاصله سوی ده اودغه خلق مکمل کامیاب دی ، (یعنی داسی خلقو ته په دنیا کی خو دا نعمت حاصل سو چی دحق لاره یی پیدا کړه او په اخرت کی به هر قسم کامیابی هم د دوی وی)

دُلْفَاتُوحَل ، ذَلِكْ : دیو لیری شی په لور د اشاری دپاره استعمالیږي ، رَيْبٌ : شك اوشبهی ، هُدًى دهدایت څخه جوړ سوی دی او دهدایت معنی لاره ښوول دی . متقین چا کی چی دتقوی صفت وی ، دتقوی لفظی معنی ساتل کیدل دی ، دلته مراد دالله ﷻ دنافرمانی څخه خلاصیدل دی ، غیب لفظی معنی ده هر هغه شی چی دانسان دحواسو څخه وتلی وی ، یقیمون د اقامت څخه جوړ دی چی معنی یی سیده کول دی او دلمونځ دسیده کولو مراد دا دی چی په ادابو او خشوع خضوع سره ادا کړل سی ، رزقنهم درزق څخه جوړ دی چی معنی یی روزی او گذاری شیان ورکول دی ، ینفقون د انفاق څخه جوړ دی او خرڅ کولو په معنی کی استعمالیږي ، اخره په لغت کی وروسته راتلونکی شی ته وایی ، دلته ورڅخه مراد دعالم دنیا په مقابله کی عالم اخرت ته وایی یوقنون د ایقان څخه دی ، او ایقان دیقین څخه جوړ دی او یقین دی ته وایی چی په هغه کی دیوشک او شبهی ځای نه وی ، مفلحون دفلاح څخه جوړ دی او دفلاح معنی ده مکمله کامیابی .

﴿ علوم او مسائل ﴾

﴿ حروف مقطعات چی دکومو سورتونو په سرکی راځی دهغه تحقیق ﴾

د ډیرو سورتونو په سرکی دخو حرفونو څخه مرکبه یوه کلمه چی را وړل سوي ده ، لکه اَلَمْ ، حَمْ ، آ ، اَلصَّ وَغیره دوی ته په اصطلاح کی حروف مقطعات وایی او دا ځکه چی هر یو حرف جلا جلا ساکن ویل کیږي ، الف ، لام ، میم ، ددې حروف مقطعاتو په هکله بعضی مفسرین وایی چی ، دا دهغه سورتونو نومونه دی چی دکومو په سرکی دا راغلی دی اوبعضی علماء وایی چی دا دالهی اسماء رموز دی ، لیکن دجمهورو صاحبو ، تابعینو اوعلماء په نزد ښه خبره دا ده چی دا حروف رمز او اسرار دی او ددې علم دالله ﷻ څخه ماسوا بل چاته ورکړل سوې نه دی او دا هم ممکنه ده چی رسول الله ﷺ ته ددې راز علم ورکړل سوی وی او امت ته تبلیغ یی منع کړل سوی وی نو په دی وجه درسول الله ﷺ څخه ددې حرفونو په تفسیر او تشریح کی څه نه دی نقل سوې او قرطبی په خپل تفسیر کی دغه رایه خوښه کړی ده ، لاندی مونږ دهغه تفسیر خلاصه وړاندی کوو .

عامر شعبی ، سفیان ثوری او دمحدثینو یوه ډله وایی ، چی په هر آسمانی کتاب کی دالله ﷻ څه خاص

رمزونه او اسرار دی نو دغه ډول دا حروف مقطعات په قرآن شریف کی دالله ﷻ رمزونه او اسرار دی ، په دی وجه دا دهغه متشابهاتو ځینی دی چی دهغه علم یوازی الله ﷻ ته حاصل دی ، په دوی کی بحث او خبری کول روا نه دی ، لیکن سره ددې څخه دا زمونږ د فائدی څخه خالی نه دی اول دا چی په دوی باندی ایمان را وړل ، بیا د دوی ویل زمونږ دپاره لوی ثواب دی ، دویم دا چی د دوی په ویلو کی معنوی برکتونه او فائدی دی ، که څه هم هغه مونږ ته معلوم نه دی ، لیکن په غیبو مونږ ته را رسیږي ، بیا قرطبی وایی چی دحروف مقطعاتو په حقله دحضرت ابوبکر ؓ حضرت عمر ؓ حضرت عثمان ؓ حضرت علی ؓ او حضرت عبدالله بن مسعود ؓ وغیره جمهورو صحابو دا عقیده وه چی دا دالله ﷻ اسرار دی ، مونږ له په دی باندی دا ایمان را وړل ضرورت دی ، چی دا دالله ﷻ دطرفه دی او چی څرنگه راغلی دی هغه ډول یې تلاوت کول په کار دی ، لیکن دمعنی معلومولو پسې لگیدل ښه نه دی (ج ۱ ص ۱۵۴)

ابن کثیر هم دقرطبی دغه رایې ته ترجیح ورکړی ده او دکومو لویو عالمانو څخه که ددې معنی منقولی دی هغه یوازی تمثیل او تنبیه ده دا نه چی دابس د دوی څخه دالله ﷻ مراد دی ، نو په دی وجه دغه معناو ته غلط ویل هم دعلمو دتحقیق څخه خلاف ده .

(۱) د ابن کثیر دمطالع کولو څخه خو دترجیح خبره صراحة نه معلومیږي ، البته دومره خبره ده چی ابن کثیر دغه رایه دنورو رایو څخه وړاندی ذکر کړی ده وگوری ج ۱ ص ۶۴ .

ذَلِكَ الْكِتَابُ لَا رَيْبَ فِيهِ : ذَلِكْ دلیري شی په لوری اشاره کولو دپاره راغلی دی او کتاب څخه مراد قرآن دی او دریب معنی شک اوشبهه ده ، معنی دا سوه ، چی دا کتاب داسی دی چی په ده کی د شک اوشبهی کولو ځای نسته نو دا ځای او موقع دلیری د اشاری دپاره نه ده ځکه چی اشاره دغه قرآن ته ده چی دخلقو په مخکی دی ، نو په دی لیری اشاری کولو سره دی خبری ته اشاره ده چی په سورة فاتحه کی چی دکوم صراط مستقیم دپاره غوښتنه سوې وه ، دا ټول قرآن ددې غوښتنې دقبولیت په شکل کی جواب دی او دصراط مستقیم تشریح او تفصیل دی چی ددې مطلب دا دی چی مونږ دا دعا واوریده او قرآن شریف مو را ولیږي چی هدایت لمر دی کوم سړی چی هدایت غواړی ، هغه دې دا قرآن شریف وایی ، ځان دې په پوه کړی او دهغه په مقتضادی عمل وکی .

هُدًى لِّلْمُتَّقِينَ: هدایت دی دالله ﷻ دطرفه څخه دبیریدونکو دپاره یعنی خاص هدایت چی دآخرت دخلاصون دپاره ذریعه گرځی ، دمتقیانو برخه ده که څه هم دقرآن هدایت نه یوازی دانسانانو دپاره دی بلکه دټولو کائناتو دعالم دپاره دی ، دسورة فاتحی په تفسیرکی بیان سوې دې چی هدایت دری درجی دی یوه درجه هدایت دټولو انسانانو دپاره بلکه دټولو حیواناتو وغیره دپاره او بله درجه مومنانو پوری خاصه ده او دریمه درجه مقربینو پوری خاصه ده اویا ددې درجی څه حد او انتها هم نسته دقرآن شریف په مختلفو ځایونو کی یوځای دعام هدایت ذکر راغلی دی او یوځای دخاص هدایت ذکر او دلته دخاص هدایت ذکر دی نو په دی وجه دمتقیانو تخصیص وکړل سو نو دلته شبهه کول په کار نه دی چی هدایت زیات محتاجه هغه خلق دی چی متقیان نه دی ، ځکه ددې لوړ تحقیق څخه معلومه سوه چی په دي ځای کی دمتقیانو دتخصیص څخه دا نه لازمیږي چی قرآن دغیر متقیانو دپاره هدایت نه دی .

﴿دمتقیانو خاص صفتونه﴾

ددې څخه وروسته دمتقیانو خاص صفتونه او نښانې بیان سوی دی او دا ښوول سوی دی چې دغه ډلې هدايت موندلې دي او د دوی لاره صراط مستقیم ده ، چې څوک سیده لاره غواړي نو په دې ډله کې دي شامل سي او ددې ډلې عقیده ، اعمال او اخلاق دي خپل کړي ، دمتقیانو صفتونه چې په دې دوو (۲) آیاتونو کې بیان سوی دي ، په هغوی کې د ایمان اجمالی تعریف او دهغه بنیادي اصول راغلي دي او دښه عمل اصول هم ، نو په دې وجه ددغو صفتونو لږ شان وضاحت ضروری دي .

په اولنۍ آيت ، اَلَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِالْغَيْبِ وَيُقِيمُونَ الصَّلَاةَ وَمِمَّا رَزَقْنَاهُمْ يُنْفِقُونَ : کی دمتقیانو دری صفتونه بیان سوی دي ، په غیب ایمان لرل ، لمونځ قانمول ، دالله ﷻ په لاره کې خرڅ کول ، گویا دا آیت په دری مهمو مسئلو مشتمل دي .

﴿اولنی مسئله د ایمان تعریف﴾

د ایمان تعریف قرآن شریف د يُؤْمِنُونَ بِالْغَيْبِ په دوو لفظونو سره کړی دی چې هغه ایمان او غیب دي ، او د ایمان او غیب په معنی باندې دپوهیدلو څخه د ایمان پوره حقیقت او تعریف په ډاگه کيږي نو په دې وجه ددې دوو ټکو وضاحت ضروری سو .

په لغت کې ایمان دی ته وایی چې دچا خبره په هغه باندې د اعتماد په وجه په یقین سره ومنل سي ، دغه وجه ده چې په محسوساتو او مشاهداتو کې دچا خبره په یقین سره منلو ته ایمان نه وایی ، دمثال په ډول یوسړی سپین ټوکی ته سپین او تور ټوکی ته تور وایی او بل سړی دده دا خبره په یقین مني نو دی ته به تصدیق وویل سي خو ایمان نه ، ځکه په دې یقین منلو کې دویونکي د اعتماد څه دخل نسته بلکه دا په یقین سره منل دمشاهدې په وجه دی او دشرع په اصطلاح کې دپیغمبر خبره بغیر دمشاهدې څخه یوازې په پیغمبر باندې د اعتماد کولو په وجه یقین سره منلو ته ایمان وایی دغیب لفظ په لغت کې داسې شي ته ویل کيږي چې هغه انسان ته نه د عقل په بداهت اونه په حواس خمسہ (لیدلو ، اوریدلو ، بویولو ، چيښلو اولاس لگولو سره معلوم وي) ،

په قرآن شریف کې دغیب څخه مراد هغه ټول شيان دي چې دهغه خبر رسول الله ﷺ ورکړی دی او چې هغه د عقل په بداهت او یا په پنځو حواسو سره معلوم نه دي ، نو په دې کې دالله ﷻ ذات او صفات ، تقدیری شيان ، جنت ، او دویځ ، قیامت او دقیامت واقعات ، ملائکي ، ټول آسماني کتابونه او ټول مخکنی پیغمبران اجمالی توگه سره راغله چې دا په تفصیل سره دسورة بقره په آخر کې اَمَّا الرَّسُولُ الْخَلِیْقُ کی بیان سوی دی . گویا دلته د ایمان مجمل بیان دی او په اخری آیت کې د ایمان مفصل بیان ، نو اوس د ایمان بالغیب معنی دا سوه چې رسول الله ﷺ چې کوم هدايات او تعلیمات را وړي دي ، هغه ټول په یقین سره منل . نو یو شرط دا دی چې ددې تعلیماتو درسول الله ﷻ څخه نقل کیدل په یقیني توگه سره ثابت وي دجمهورو اهل اسلام په نزد د ایمان دغه تعریف دی ، (عقیده طحاوی ، عقائد نسفی) ،

په دې تعریف کې منلو ته ایمان ویل سوی دی ، نو ددې څخه دا معلومه سوه چې یوازې پوهیدلو ته ایمان نه وایی ، ځکه چې ډیرکافران په دې پوهیدل چې رسول الله ﷺ په خپلو تعلیماتو کې رښتینی دي

لیکن دی یی نه منی ، نو ددې وجی څخه دوی مومنان نه دی .

﴿ دویمه مسئله ده لمونځ قائمول ﴾

داقامة صلوة معنی یوازی لمونځ کول نه دی بلکه لمونځ په هر لحاظ او اړخ سره په صحیح طریقه سره کول اقامه صلوة دی ، چی په دی کی دلمانځه ټول فرائض واجبات مستحبات اویا په دوی باندی همیشه والی داخل سو ، اوصحیح خبره دا ده چی دلته دلمانځه څخه مراد خاص لمونځ نه دی . بلکه فرض ، واجب اونفلی ټول لمونځونه په پابندی سره دشریعت دقواعدو مطابق کول او دلمونځونو اداب پوره پوره ادا کول دی .

﴿ دریمه مسئله دالله ﷻ په لاره کی خرڅ کول ﴾

په دی کی هم صحیح خبره چی هغه عامو مفسرینو خوښه کړی ده دا ده چی په دی خرڅ کی زکوة واجبی صدقات ، نفلی صدقات اوخیراتونه دا خل دی ، ځکه چی په قرآن شریف کی یوځای چی دانفاق لفظ استعمال سوی دی هغه عام توگه سره په نفلی صدقو کی یاپه عامه معنی کی استعمال سوی دی ، فرض زکوة دپاره عام توگه باندی دزکوة لفظ استعمال سوی دی ، په دی آیت کی دمتقیانو دصفتونو په بیان کی اول د ایمان بالغیب ذکر وکړل سو بیا د اقامت صلوة او دالله ﷻ په لاره کی دخرڅ کولو ذکر وکړل سو ، د ایمان اهمیت خو ټولو ته معلوم دی چی دا دټولو ښه عملونو دقبلیدو دپاره شرط دی دښو عملونو شمیر خو ډیر اوږد دی نو په دی کی یوازی د دوو عملونو یعنی دلمونځ او دمال خرڅ کولو په ذکر باندی دلته دپس والی راز څه دی ؟ په دی کی غالباًدی ته اشاره ده چی څومره عملونه په انسان باندی فرض یاواجب دی ، دهغوی تعلق یاخو د انسان د ذات اویدن سره دی او یا خو دهغه دمال سره دی په بدنی اود ذاتی عبادتونو کی دټولو څخه مهم لمونځ دی نو ددې وجی څخه دده په ذکر کولو باندی اکتفاء وکړل سو او مالی عبادتونه ټول د اتفاق په لفظ کی دا خل دی ، نو په دی بنا په حقیقت کی دا د دوو عملونو ذکر نه دی بلکه ټول عملونه اوعبادتونه په دی کی راغلی دی او دټول آیت معنی دا سو چی متقیان هغه خلق دی چی دهغوی ایمان هم کامل وی اوعمل هم ، او د ایمان او دعمل مجموعی ته اسلام ویل کیږي ، گویا په دی آیت کی د ایمان مکمل تعریف کولو سره د اسلام مفهوم ته هم اشاره وسوه نو په دی وجه دا مناسبه ده چی دلته ددې خبری وضاحت وکړل سی چی په ایمان او اسلام کی څه فرق دی ؟

﴿ په ایمان او اسلام کی فرق ﴾

په لغت کی ایمان دیوشي په زړه سره منلوته وایی او اسلام اطاعت او تابعداری ته وایی ، د ایمان ځای زړه او د اسلام ځای زړه او ټول اندامونه هم دی لیکن په شرع کی ایمان لره اسلام څخه بغیر او اسلام لره ایمان څخه بغیر څه اعتبار اوقیمت نسته یعنی دالله ﷻ او درسول الله ﷺ یوازی په زړه سره منل شرعاً ترهغه وخته پوری معتبرنه دی چی ترڅو پوری په ژبه ددې دمنلو اظهار ، او د اطاعت اوفرمانبرداری اقرار ونه کړل سی اوهم دغه شان په ژبه باندی دمنلو اظهار او دفرمانبرداری اقرار ترهغه وخته پوری معتبرنه دی چی ترڅو پوری په زړه کی دالله ﷻ او دهغه درسول الله ﷺ منل نه وی ، لنه دا چی دلغت دمخه ایمان جلا جلا معنی اومفهوم لری اوقرآن اوحديث کی دغه لغوی مفهوم په وجه دایمان او داسلام

د فرق ذکر هم دی لیکن شرعاً ایمان د اسلام څخه بغير او اسلام دایمان څخه بغير معتبر نه دی هرکله چې اسلام (یعني ظاهري اقرار او فرمانبرداری) سره په زړه کې ایمان نه وی نو دی ته د قرآن په اصطلاح کې نفاق ویل کیږي ، او دا د څرگند کفر څخه ډیر زیات جرم او گناه ده چې په سزا کې یی الله ﷻ فرمایي .

إِنَّ الْمُنَافِقِينَ فِي النَّارِ الْمَرْكَزَ الْأَسْفَلِ مِنَ النَّارِ .

بی شک منافقان به د جهنم تر ټولو طبقو څخه په لاندینی طبقه کې وی ، هم دغه شان ایمان یعنی تصدیق قلبی سره که چیرې اقرار او اطاعت نه وی نو دی ته هم د قرآن په اصطلاح کې کفر وایي .
يَعْرِفُونَهُ كَمَا يَعْرِفُونَ آبَاءَهُمْ .

یعني دا کافران رسول الله ﷺ او دده برحقه پیغمبر کیدل داسی په یقین سره پیژنی څرنگه چې دوی خپل زامن پیژنی ، په یو بل ځای کې فرمایي .
وَجَعَلُوا بَيْنَهُمْ سَبِيلًا وَاسْتَفْتَنَاهَا أَلْفُسُهُمْ ظُلْمًا وَعُلُوًّا .

دا خلق زما د آیاتونو څخه انکار کوي ، او حال دا دی چې د دوی په زړونو کې په دی باندی کامل یقین دی او دا انکار یوازی د ظلم او تکبر دوجی څخه کوي .

زما محترم استاذ حضرت علامه سید محمد انور شاه کشمیری رحمته الله علیه دا مضمون به داسی بیانولو چې د ایمان او د اسلام مسافت یو دی ، جلاوالی او فرق یوازی په ابتداء او انتهاء کې دی یعني ایمان د زړه څخه شروع کیږي او په ظاهري عمل باندی مکمل کیږي او اسلام د ظاهري عمل څخه شروع کیږي ، او چې زړه ته ورسیري نو مکمل گڼل کیږي که چیرې تصدیق قلبی ظاهري اقرار او اطاعت ته ونه رسیږي ، دغه تصدیق قلبی د ایمان د پاره معتبر نه دی ، هم دغه شان که چیرې ظاهري اطاعت او اقرار تصدیق قلبی ته ونه رسیږي نو دغه اسلام معتبر نه دی .

دامام غزالی رحمته الله علیه او دامام سبکی رحمته الله علیه هم دغه تحقیق دی او ابن همام په مسامره کې په دی تحقیق باندی د ټول اهل حقو اتفاق ذکر کړی دی .

وَالَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِمَا أُنْزِلَ إِلَيْكَ وَمَا أُنْزِلَ مِنْ قَبْلِكَ وَبِالْآخِرَةِ هُمْ يُوقِنُونَ .

یعني متقیان هغه دی ، چې ایمان لری په هغه کتاب چې په تاباندی نازل سوی دی او په هغه کتابونو هم چې تر تادمخکی نازل سوی دی او په آخرت باندی هم یقین لری ، په دی آیت کې د متقیانو د پاته صفتونو بیان دی او ورسره دایمان بالغیب څه تفصیل هم دی ، چې هغه دورخی د آخرت ذکر دی ددی آیت په تفسیر کې حضرت عبدالله بن مسعود او حضرت عبدالله بن عباس رضی الله عنهما وایی چې در رسول الله ﷺ په زمانه کې متقیانو دوه قسمه وو . یو هغه چې مخکی مشرکان وو او بیا په اسلام باندی مشرف سول ، دویم هغه چې مخکی اهل کتاب ، یهود یانصاری وو ، بیا مسلمانان سول ددی آیت څخه په مخکنی آیت کې دمخکنی طبقی بیان وو ، او په دی آیت کې ددی دویمی طبقی ذکر دی ، نو په دی وجه په دی آیت کې په قرآن شریف باندی دایمان را وړلو سره په مخکنیو کتابونو باندی د ایمان را وړلو په ډاگه ویناو کړل سوه ، چې دا کسان حدیث دینا مطابق د دوچند ثواب حقداری دی ، یو دمخکنیو کتابونو په زمانه کې په هغوی باندی دعمل کولو دثواب ، او دویم دقرآن په زمانه کې په قرآن باندی دعمل کولو دثواب ، په

مخکنیو کتابونو باندی ایمان لرل نن هم مسلمان دپاره لازمی دی ، فرق بس دومره دی چی نن په دی کتابونو باندی ایمان لرل داسی دی ، چی څه الله ﷻ په دی کتابونو کی نازل کړی وو ، هغه ټول حق دی اود هغه زمانی دپاره واجب العمل وو لیکن دقرآن دنازلیدلو څخه وروسته چی هرکله مخکنی کتابونه اوشریعتونه ټول منسوخ سول نو اوس عمل یوازی په قرآن به وی .

﴿ د ختم نبوت دمستلی یو واضح دلیل ﴾

دآیت دبیان د ډول څخه یوه مهمه بنیادی مسئله هم را ووتله هغه دا چی رسول الله ﷺ اخری پیغمبردی او ده ته چی کومه وحی سوې وه ، هغه اخری وحی ده او دا ځکه که چیري دقرآن څخه وروسته یو بل کتاب او وحی نازلیدونکی وی نو لکه چی څرنگه په دی آیت کی په مخکنیو کتابونو او وحی باندی ایمان را وړل لازمی گرځول سوی دی نو هم دغه رنگه په راتلونکی نازلیدونکی کتاب باندی د ایمان را وړلو ذکر سوی وو ، بلکه ددې ضرورت زیات وو ځکه چی په تورات او انجیل او نورو ټولو مخکنیو کتابونو باندی ایمان را وړل خو دمخکی څخه جاری او معلوم وو ، که چیري درسول الله ﷺ څخه وروسته هم وحی سلسله او نبوت جاری وی نو بیاضروری وه چی ددې کتاب اونبی ذکر په ډیر زیات اهتمام سره کړل سوی وی ، چی ددې متعلق چاته شک او شبهه پاته سوې نه وي .

لیکن په قرآن کی چی یوځای د ایمان ذکر سوی دی نو درسول الله ﷺ څخه مخکی نازل سوو کتابونو او پیغمبرانو ذکر سوی دی ، او دده څخه وروسته نه څه وحی ، کتاب او نه دڅه نبی دراتلو قطعاً ذکر سوی دی ، دا مضمون په قرآن کی څلویښت یانېڅوس ځایه راغلی دی چی هغه ټولو ځایونو کی درسول الله ﷺ څخه مخکی دنورو پیغمبرانو او کتابونو ذکر دی او په یوآیت کی یوځای دومره غوندی اشاره هم نسته چی د رسول الله ﷺ څخه وروسته څه وحی یانبی راتلونکی دی او په هغه باندی ایمان راوړل ضروری دی مثلاً .

وَمَا أَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ (النحل ۴۳) وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ (الروم ۴۷)

دختم نبوت او دوحی دسلسلی دختمیدو په باره کی که چیري نور صحیح آیاتونه ، نه وی نو دقرآن شریف دا قسم بیان ، دختم نبوت ددلیل دپاره کافی وو ، دختم نبوت دمستلی دپاره زما دهغه رسالی ویل کافی دی چی هغه کی ددې مسئلې په باره کی دقرآن شریف تصریحات او احادیث متواتر شهادتونه او د اجماع امت ذکر ډیر ښه په تفصیل سره سوی دی .

﴿ په آخرت باندی ایمان را وړل یوه انقلابی عقیده ده ﴾

د ایمان بالغیب په لفظ کی په آخرت باندی ایمان را وړل راغلی وو لیکن دایی صراحتاً ددې وحی څخه بیان کړل چی دا دایمان په اجزاؤ کی یو مهم جزء دی او دا ځکه چی ایمان بالاخره دوحی څخه دعمل کولو جذبه په انسان کی پیدا کیږي ، او په اسلامی عقیده کی دا هغه انقلابی عقیده ده چی ددنیاړخ یې بدل کړی دی او په آسمانی تعلیم باندی عمل کوونکو ته یې اول په اخلاقو او عملونو کی او بیای ددنیا په سیاست کی په ټولو قومونو باندی یو جلا مقام ورکړی دی او دا هغه عقیده ده چی دتوحید او رسالت په شان دټولو پیغمبرانو په شریعتونو کی را روا نه ده ، وجه څرگنده ده چی دکومو خلقو مقصد یوازی ددنیا

ژوند او د دنیا عیش و عشرت وی ، او د آخرت د ژوند او د عملونو د حساب و کتاب عقیده یی نه وی نو هغوی چی بیاد درواغو رښتیاو حلالو ، حرامو په مینځ کی جلاوالی کول خپل عیش و عشرت کی خلل گنی نو هیڅ شی داسی خلق د گناهونو او جرائمو کولوڅخه منع کولای نه سی دا یوازی د آخرت عقیده او دخدای ﷻ څخه بیرته ده چی انسان په ظاهره او باطنه دواړه حالتونو کی د جرائمو او گناهونو کولوڅخه منع کوی ، او په دغه عقیده باندی د پوره عمل کولو په وجه د اسلام په اولو ورځو کی یو داسی مثالی او پاکه معاشره پیدا سوی وه چی د دغه معاشری د خلقو په لیدو سره نور خلق به دومره متاثر کیدل چی پخپله به یی ایمان را وړی .

دلته دا خبره هم د فکر کولو قابله ده چی په دی آیت کی د آخرت سره یو منون لفظ ویل سوی نه دی ، بلکه یو قنون ویل سوی دی ددی وجه دا ده چی د ایمان مقابلته تکذیب دی او د ایقان مقابل شک او تردید دی نو دیو قنون په لفظ کی دی خبری ته اشاره و سوه چی یوازی د آخرت په ژوند باندی تصدیق کولو سره مطلب نه پوره کیږي ، بلکه په دی باندی داسی یقین کول ضروري دی لکه چی یو شی د سترگو مخکی وی . نو د متقیانو صفت دا دی چی په هروخت کی د دوی په وړاندی په ورځ د آخرت کی الله ﷻ ته حاضریدلو او د حساب او کتاب او د جزا او سزا نقشه وی ، هغه سړی چی دنورو حق غصب کوی او ددی دپاره درواغجنی مقدمی او شهادتونه جوړ وی ، او دالله ﷻ د حکم خلاف د حرامو په گټلو او خوړلو کی اخته وی یا د دنیا بی کاره مقصدونو حاصلولو دپاره خلاف شرع ذرائعو څخه انکار اخلی ، هغه که زر واره دا اقرار وکی چی زما د آخرت په ورځ ایمان دی دغه سړی ته به ظاهری شریعت کی مومن وویل سی ، لیکن قرآن چی دده څخه د آخرت په باره کی دکوم ایقان طلب کوی ، هغه په ده کی نسته ، هغه ایقان چی دانسانانو په ژوند کی انقلاب را ولی او هغه چی په نیتجه کی یی دکامیابی انعام ورکړل سوی دی .

إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا سَوَاءٌ عَلَيْهِمْ أُنذِرْتُمْ أَمْ لَمْ

بیشکه چی کوم خلق کافران سوی دی (د دوی په حق کی) دا برابره ده که ته دوی وبیروی او که یی ونه

تُنذِرُهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ ٦ خَتَمَ اللَّهُ عَلَى قُلُوبِهِمْ

بیروی دوی به ایمان را نه وړی ، الله پاک مهر لگولی دی ددوی په زړونو باندی

وَعَلَى سَمْعِهِمْ وَعَلَى أَبْصَارِهِمْ غِشَاوَةٌ وَلَهُمْ

او په غوږونو باندی ، او ددوی په سترگو باندی پرده ده او دوی دپاره

عَذَابٌ عَظِيمٌ ٧

عذاب دی لوی

لنہٗ قفسیو: بی شکہ چی کوم خلق کافران سوی دی د دوی پہ بارہ کی دا برابرہ دہ کی تہ دوی وپیروی یانہ وپیروی دوی بہ ایمان را نہ وری (دا خبرہ دھغو کافرانو پہ بارہ کی دہ چی دھغوی پہ ہکله الله ﷻ تہ دا علم دی چی د دوی خاتمہ بہ پرکفر وی ددې خخہ عام کافر مراد نہ دی ، خکھ چی پہ دوی کی ډیر خلق وروستہ مسلمانان سوی وو) مہر لگولی دی الله ﷻ د دوی پہ زړونو باندی او د دوی پہ غوړونو باندی او د دوی پہ سترگو باندی پردہ دہ او دوی دپارہ لویہ سزا دہ .

﴿ علوم او مسئلې ﴾

﴿ د مضمون خلاصہ سرہ دریط ﴾

د سورة بقرې په مخکې پنځو آیاتونو کی دا ذکر وو چی قرآن شریف د هدایت کتاب دی او په دی کی خه شک نسته او ددې هدایت خخہ پوره فائده متقیان اخلی او ددې متقیانو علامی او نښانی دا دی چی په غیب یی ایمان وی او لمونځ قائموی او چی الله ﷻ ورلره خه ورکړی دی د هغه خخہ د الله ﷻ په لاره کی خرڅ کوی او په دی کتاب او په مخکنی نازل سوو کتابونو ایمان لری او په ورځ د آخرت کلک یقین لری ، او ددې خخہ وروستہ په پنځلسو آیاتونو کی د هغو خلقو بیان دی چی کومو د عناد په وجه دا هدایت قبول نه کی او دا خلق دوې ډلی وو ، یوه هغه چی بالکل په ډاگه یی د انکار او مخالفت لاره اخیستی وه ، دی ډلی تہ د قرآن شریف په اصطلاح کی کافر ویل سوی دی ، او دویم هغه خلق وو چی دوی د دنیا دبی کارو اغراضو او اخلاقو کمزوری په وجه دومره جرات نه لری چی دخپل ضمیر د آواز د عقیدې برملا اظهار وکی چی مسلمانانو سرہ به مخ سو نو هغوی تہ به یی دا ویل چی مونږ مسلمانان یو او د قرآن هدایات او تعلیمات منو او په زړه کی به کافرو او چی دکافرو مجلسونو تہ به ورغلل نو هغوی تہ به یی دا ویل چی زموږ عقیدہ ستاسی عقیدہ دہ او مونږ تاسی سرہ یو ، او مونږ مسلمانانو سرہ یوازی ددې دپارہ کښینو او ولاړیږو چی د هغوی راز معلوم کو او دوکھ ورته ورکو ؟

ددې فرقی نوم د قرآن په ژبه کی منافق دی ، دغه پنځه آیاتونہ چی دنه منونکو په حقلہ نازل سوی دی ، ددې په دوو آیاتونو کی د هغه کافرانو ذکر دی دکومو کفر چی بالکل په ډاگه وو ، او د دوی خخہ وروستہ راتلونکو دیارلس ۱۳ آیاتونو کی د منافقانو او د دوی د علامو او د انجام ذکر دی ، پردی ټولو آیاتو باندی په یو وار نظر اچولو خخہ دا معلومیږي چی قرآن د هدایت او ارشاد دپارہ سر چینه دہ او د دنیا ټول خلق د قرآن د هدایت په قبلولو او نه قبلولو په وجه په دوو برخو کی تقسیم سوی دی ، یو هدایت یافته ، چی هغه متقیان او مومنان دی او بل هغه چی ددې هدایت خخہ مخ اړ وی او انکار کوی نو دا کافران یا منافقان دی ، د قرآن شریف ددې تعلیم خخہ یوه بنیادی مسئلہ را ووته ، هغه دا چی د دنیا د قومونو که چیري تقسیم او حصي جوړیږي نو هغه یوازی د اصولو او نظریو په بنیاد جوړیدای سی نسب ، وطن ، ژبه ، رنگ ، او جغرافیایی حالتونه داسی نه دی چی ددې په بنیاد د دنیا قومونه تقسیم او حصی سی .

په دغه مخکینو ذکر سوو دوو آیاتونو کی الله ﷻ د هغه کافرانو ذکر کړی دی چی دوی په خپل کفر او انکار کی ضد او عناد تہ رسیدلی وو ، او ددغه ضد په وجه د خه حق خبري او ریدو او دواضع دلیل

لیدلو ته هم تيار نه وی نو دداسی خلقو په باره کی دالله ﷺ سنت دا دی چی دوی ته یوه نغده سزا په دی جهان کی ورکوی هغه دا چی د دوی په زړونو مهر لگول کیږي، غوږونه او سترگی یې د حق د قبولولو څخه بندېږي د دوی حالت د حق په حقله کی داسی گرځی چی گویا دوی سره د حق دمعلومولو دپاره عقل نسته او د حق دلیدلو دپاره سترگی نسته او د حق د اوریدلو غوږونه یې نسته .
دآیت په اخر کی دا ښوول سوی دی چی داسی خلقو دپاره لوی عذاب دی .

﴿ د کفر تعریف ﴾

د کفر لفظی معنی پتول دی ، ناشکری ته هم کفر په دی وجه ویل کیږي چی په دی کی د احسان کوونکی ، احسان پتول دی ، دشریعت په اصطلاح کی کفر دی ته وایی چی دیو داسی شي څخه انکار وکړل سی چی په هغه باندی ایمان لرل ضروری او فرض وی ، مثلاً د ایمان خلاصه دا ده چی رسول الله ﷺ چی څه د الله ﷻ د طرفه څخه را وړی دی او دهغه ثبوت قطعی اویقینی وی دهغه په زړه سره منل او حق یی گڼل ایمان دی ، او په دوی کی دیوه څخه انکار کول او حق نه گڼل کفر دی .

﴿ د انذار معنی ﴾

انذار داسی خبر ورکولو ته وایی چی دهغه څخه بیره پیدا کیږي لکه چی ابشار داسی خبر ورکولو ته وایی چی دهغه څخه خوشحالی پیدا کیږي لیکن د انذار معنی مطلق بیروول نه دی ، بلکه داسی بیروول دی چی هغه دشفقت او رحمت په وجه وی ، لکه چی یو پلار اولاد د اور مار او لږم څخه وپیروی د ډاگو ، غل او دظالم بیروولو ته انذار نه سی ویلای ، ځکه چی په دی بیروولو کی شفقت اورحم نسته پیغمبرانو ته د نذر لټب ددې وجی څخه ورکړل سوی دی چی دوی دشفقت په وجه خلق دراتلونکو مصیبتونو څخه وپیروی ، او پیغمبرانو ته ددې لقب ورکولو په وجه دی خبری ته اشاره ده چی مصلح اومبلغ دپاره ضروري ده چی هغه دي مخاطب دخیر خواهی او همدردی دپاره تبلیغ کوی .

په دی آیت کی رسول الله ﷺ ته دتسلی ورکولو دپاره دا ښوول سوی دی چی دا ضدی او عنادی کافران ، چی دحقیقت دپیژندلو سره په کفر او انکار کی بوخت دی یا دخپل تکبر په وجه دڅه حق خبری اوریدو ته او روښانه دلیلونو ته تیار نه دی ، د دوی د اصطلاح او ایمان را وړلو دپاره چی کوم کوشش ته کوی دا په دوی باندی هیڅ اثر نه کوی بلکه د دوی په هکله کوشش کول نه کول دواړه برابردی او ددې وجه یی ددې څخه په وروسته آیاتونو کی ښوول سوی ده ، چی الله ﷻ د دوی په زړونو او غوږونو باندی مهر لگولی دی او د دوی په سترگو باندی پرده پرته ده د فکر او پوهی ټولی لاری پردوی باندی بندی دی نو ددې وجی څخه د دوی د اصلاح طمع کول دسر درد دی .

په یو شي باندی دمهر لگولو غرض دا دی چی ددباندی څخه یوشي دی ته دا خل نه سی نو د دوی په زړونو او غوږونو باندی مهر لگولو مطلب دا دی چی دوی د حق د قبولولو څه امکان اوځای نه لری .

د دوی دغه حالت دبیانولو دپاره په زړونو او غوږونو باندی مهر لگولو سره تعبیر وکړل سو ، په دی فرق کی حکمت څه دی ؟ حکمت دا دی چی په زړونو کی یو راتلونکی مضمون یاخیال او فکر دیو طرفه څخه نه راځی بلکه دهر طرف څخه را تلای سی ، هم دغه رنگه غوږونو ته رسیدونکی اواز دهر طرف څخه را

تلاى سى ، نو د دوى بنديدل هلته كيدای سى چى په دوى باندې مهر ولگول سى په خلاف دسترگو څخه چى هغه ليدل يوازی ديوه طرفه څخه يعنې دمخكى څخه كولای سى ، او چى دسترگو مخكى پرده واچول سى نو دسترگو ليدل ختم كړل سى (مظهرى دثنا الله ج ۱ ص ۲۴ حيدرآباد)

﴿ توفيق نه ورکول دگناهونو دنيوی سزا ده ﴾

ددې دوو آياتونو څخه دا معلومه سوه چى دكفر او دهرى گناه سزا خو به په آخرت كى وركيدای سى ليكن دبعضى گناهونو څه سزا په دنيا كى هم وركول كيږي بيا دا دنيواى سزا كنه داسى شكل جوړ كړى چى دگناه كونكى څخه د اصلاح حال توفيق دسرڅخه واخيستل سى او ديوې گناه څخه وزى او په بله گناه كى ننوزى تردى پورى چى زړه يى تور سى او دښه او دبد جلاوالى بالكل ختم سى .

په حديث كى دى چى هركله يو انسان گناه كوى نو دده پر زړه باندې يو تور داغ ولگيږي لكه چى څرنگه په سپينه گيږه باندې تور داغ انسان ته ښه نه ښكاره كيږي هم دغه ډول دگناه اولنى داغ سره د انسان زړه پریشانې كيږي ، كه چيري ده دغه گناه څخه توبه ونه كښل او بله گناه يى وكره نو يو بل تور داغ پرلگيږي او هم دغه شان تور داغونه پرلگيږي لگيږي تردى چى ټول زړه يى ټك تور سى او دى حالت ته ورسېږي چى دښه او بد فرق يى دزړه څخه ووزى (د تفصيل دپاره وگورئ ابن كثير ج ۱ ص ۸۱) بيارسول الله ﷺ ددغه توروالى په باره كى فرمايلى دى چى ددغه توروالى نوم په قرآن شريف كى (ران يارين) راغلى دى (وگورئ ابن كثير ج ۱ ص ۸۱) لكه چى الله ﷻ فرمايى .

كَلَّا بَلْ رَانَ عَلَى قُلُوبِهِمْ مَا كَانُوا يَكْسِبُونَ .

په ترمذى كى دحضرت ابوهريره ؓ په روايت صحيح حديث دى چى رسول الله ﷺ فرمايلى دى ، چى كوم وخت انسان گناه وكى نو دهغه زړه تورسى بياكه چيري ده توبه وكښل نو زړه يى سپين سى (وگورئ ابن كثير ج ۱ ص ۸۲)

﴿ ۲۱ ﴾ او ريدونكى كه نصيحت قبول كړى يا قبول نه كړى خودا نصيحت دنصيحت كوونكى دپاره فائده وركوي

په دى آيت كى درسول الله ﷺ ازلى كافرانو ته نصيحت كول اونه كول دواړه برابر كړل سوى دى ، ليكن ورسره د(عليهم) په قيد لگولو سره دا ښوول سوى دى چى دا برابري دكافرانو په حقله ده ، د رسول الله ﷺ په حقله نه ده بلكه هغوى ته دتبليغ او دتعليم ثواب به په هرحالت كى وركيدای سى ، هم دغه وجه ده چى په ټول قرآن شريف كى داسى يو آيت نسته چى په هغه كى رسول الله ﷺ دداسى خلقتو تبليغ او تعليم څخه منع كړل سوى وي ، چى هغه خلق ازلى كافران دى او د دوى نصيحت قبلونكى نه وي نو ددې څخه دا معلومه سوه چى كوم سړى ددعوت دين او د اصلاح كار كوى ، ده ته به په هرحالت كى ثواب وركيدای سي ، خواه دده دغه تبليغ موثر وي او كه موثر نه وي .

﴿ ديوې شېبې جواب ﴾

ددې آيت مضمون او مطلب هم هغه دى ، چى كوم دسورة مطففين دآيت دى ، كَلَّا بَلْ رَانَ عَلَى قُلُوبِهِمْ مَا كَانُوا يَكْسِبُونَ : يعنې داسى نه ده بلكه د دوى په زړونو باندې د دوى دعملونو زنگ ناست دى ، په دى آيت كى حقيقت په ډاگه كړل سوى دى ، چى بس د دوى بد عملونه اوسركښياني د دوى دزړونو زنگ

گر خیدلی دی او ددغہ زنگ تعبیر پہ ذکر سوی آیت دبقرہ کی پہ مهر او پردی سرہ کھل سوی دی نو پہ دی وجہ دا شبہ نہ سی کیدلای، چی هر کله الله ﷻ د دوی پہ زړونو باندی مهر ولگوی او د دوی حواس یی خراب کړل نو بیا دوی پخپل کفر کولو کی معذور سوہ، نوبیا عذاب دوی ته څنگه ورکیدلای سی، وجہ دا ده چی دی خلقو دخپل شرارت او عناد پہ وجہ، خپل استعداد برباد کړی دی نو پہ دی وجہ ددغہ استعداد دتباہی مسبب دوی پخپله دی البتہ الله ﷻ پہ دی حیثیت چی دی دبندگانو تر ټولو کارونو خالق دی، دلته کی دمهر لگولو نسبت یی خان ته وکی، صلاحیت او استعداد یی پہ خپل اختیار سرہ تباہ کول وغوښتل نو دست الهیہ مطابق مونږ ددغہ بد استعداد کیفیت د دوی پہ زړونو او حواسو کی پیدا کی.

وَمِنَ النَّاسِ مَن يَقُولُ آمَنَّا بِاللَّهِ وَيَالْيَوْمَ الْآخِرَ وَمَا هُمْ بِمُؤْمِنِينَ ۵

او په خلقو کی څه داسی دی چی وایی مونږ ایمان راوړی دی په الله پاک او د قیامت په ورځ او دوی هرگز مؤمنان نه دی

يُخَدِعُونَ اللَّهَ وَالَّذِينَ آمَنُوا وَمَا يُخَدِعُونَ إِلَّا أَنْفُسَهُمْ

توکی کوی دالله پاک سره او مؤمنانو سره او په اصل کی دوی توکی نه کوی دهیچا سره مگر دخپلو ځانونو سره

وَمَا يَشْعُرُونَ ۶ فِي قُلُوبِهِمْ مَّرَضٌ فَزَادَهُمُ اللَّهُ

لیکن دوی فکر نه کوی، د دوی په زړونو کی مرض دی نو الله پاک د دوی دا مرض زیات کی

مَرَضًا وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ۷ بِمَا كَانُوا يَكْذِبُونَ ۱۰

او دوی دپاره دردناک عذاب دی

په دی وجہ چی دوی درواغ ویل

وَإِذَا قِيلَ لَهُمْ لَا تُفْسِدُوا فِي الْأَرْضِ قَالُوا إِنَّمَا

چی کوم وخت وویل سی دوی ته چی په مخکه کی فساد مه کوی نو دوی وایی چی مونږ چی

مَحْنٌ مُّصْلِحُونَ ۱۱ إِلَّا إِنَّهُمْ هُمُ الْمُفْسِدُونَ

مونږ څو اصلاح کوونکی یو، خبر سه دوی بس خرابی اوفساد کوونکی دی

وَلَكِنْ لَا يَشْعُرُونَ ۱۲ وَإِذَا قِيلَ لَهُمْ آمِنُوا كَمَا آمَنَ

لیکن پوهیږي نه، او چی کوم وخت دوی ته وویل سی چی ایمان راوړی چی څرنگه

النَّاسُ قَالُوا أَنْتُمْ مَن كَمَا آمَنَ السُّفَهَاءُ ۱۳ إِلَّا إِنَّهُمْ هُمُ

ایمان راوړی دی خلقونو دوی وایی آیا مونږ ایمان راوړو چی څرنگه ایمان راوړی دی بیوقوفانو، خبر سه دوی بس

السُّفَهَاءُ وَلَكِنْ لَا يَعْلَمُونَ ﴿۱۳﴾ وَإِذَا لَقُوا الَّذِينَ آمَنُوا

بیوقوفان دی لیکن نہ پوچھیں ، اوجی کله دوی مخ سی دهنه کسانو سره چی هغوی ایمان

قَالُوا آمَنَّا وَإِذَا خَلَوْا إِلَىٰ شُيُطَانِهِمْ قَالُوا إِنَّا مَعَكُمْ إِنَّمَا

راوری دی ، نو دوی وایی چی مونږ ایمان راوری دی چی کوم وخت دوی یوازی سی خپلو شیطانانو سره نو دوی

نَحْنُ مُسْتَهْزِءُونَ ﴿۱۴﴾ اللَّهُ يَسْتَهْزِئُ بِهِمْ وَيَمُدُّهُمْ فِي

بیشکه مونږ ستاسی سره یو مونږ خو (مسلمانانو) پوری خدا کوو ، الله خدا کوی په دوی پوری او دوی ته د دوی

طُغْيَانِهِمْ يَعْمَهُونَ ﴿۱۵﴾ أُولَٰئِكَ الَّذِينَ اشْتَرَوُا الضَّلَالَةَ

په سرکښی کی مهلت ورکوی او حالت دا دی چی دوی (د عقل) رانده دی دا هغه کسان دی چی دوی گمراهی

بِالْهُدَىٰ ۖ فَكَارِهَتِ تِجَارَتَهُمْ وَمَا كَانُوا مُهْتَدِينَ ﴿۱۶﴾

اخیستی ده هدایت په بدله کی نو گتمن نه سو د دوی سوداگران او نه دوی هدایت کوونکی دی

مَثَلُهُمْ كَمَثَلِ الَّذِي اسْتَوْقَدَ نَارًا ۖ فَلَمَّا أَضَاءَتْ مَا

د دوی مثال دهنه سری په شان دی چی هغه اور بل کړی چی کوم وخت اور دده شاوخوا روښانه کی نو الله پاک

حَوْلَهُ ذَهَبَ اللَّهُ بِنُورِهِمْ وَتَرَكَهُمْ فِي ظُلُمٍ

دده روښنایی ختمه او دوی یی په تیارو کی پرېښوله چی دوی

لَا يَجْرُونَ ﴿۱۷﴾ صُمُّ بَكْمٌ عُمَىٰ ۖ فَهُمْ لَا يَرْجِعُونَ ﴿۱۸﴾ أَوْ كَصَيْبٍ

میخ نه لیده ، کانه دی گونگیان دی او رانده دی نو دوی بیرته رجوع نه کوی ، یا د دوی مثال

مِّنَ السَّيِّئِ فِيهِ ظُلُمٌ ۖ وَرَعْدٌ ۖ وَبَرْقٌ ۖ يَجْعَلُونَ أَصَابِعَهُمْ

داسی دی چی په زور سره د آسمان څخه نه باران اوریږي او په هغه کی تیاری وی غر زهاری او برېښنا وی نو دوی

فِي أَذَانِهِمْ مِّنَ الصَّوَاعِقِ حَذَرَ الْمَوْتِ ۗ وَاللَّهُ مُحِيطٌ

خپلی گوتی کی په خپلو غوږونو کی د تندرونو څخه د مرگ دبیری څخه ننه باسی ، او الله پاک پر کافرانو باندی

يَا كَافِرِينَ ۝۱۹ يَكَادُ الْبَرْقُ يَخْطَفُ أَبْصَارَهُمْ كُلَّمَا أَضَاءَ

احاطه کوونکی دی ، نزدی ده چی برینناد دوی سترگی (نظر) وتبتوی ، چی کوم وخت دوی ته برینناوسی

لَهُمْ مَشَٰوِئُهُ ۖ وَإِذَا أَظْلَمَ عَلَيْهِمْ قَامُوا وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ

نو دوی په دی رنایکی په تلوسی او چی کوم وخت تیاره سی نو دوی ودریږي ، او که الله پاک وغواړي

لَذَهَبَ بِسَمْعِهِمْ وَأَبْصَارِهِمْ إِنَّ اللَّهَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ۝۲۰

نو بویه زی دوی غوږونه او سترگی بیشکه الله پاک پر هر شی باندی قادر دی

لتفسير: په خلقو کی بعضی داسی دی ، چی وایی مونږ ایمان را وړی دی پر الله ﷻ باندی او پر آخری

ورځ باندی حال دا دی چی دوی بالکل ایمان راوړونکی نه دی ، بلکه چم کوی الله ﷻ سره او هغه خلقو

سره چی هغو ایمان راوړی دی (اوپه واقع کی) دچاسره چم نه کوی مگر دخپل ځان سره او دوی ددی

شعور نه لری (یعنی ددغه چمو بد انجام بس دوی به پورته کوی) د دوی په زړونو کی لوی مرض دی نو

الله ﷻ نور لوی کی د دوی مرض (په دی مرض کی د دوی بد اعتقادی ، د اسلام او دمسلمانانو دترقی په

لیدلو باندی په حسد کی سوزیدل او په هر وخت کی دخپل کفر په ظاهریدلو کی فکر مند کیدل شامل

دی ، دمسلمانانو دترقی څخه د دوی دحسد مرض نور زیاتیدل په ډاگه خبره ده) او دوی دپاره دردناکه

سزا ده ددې وجی څخه چی درواغ یی ویل (یعنی د ایمان درواغجنه دعوی یی کوله) او چی کوم وخت

دوی ته ویل کیږي چی فساد مه کوی پرمخکه کی نو دوی وایی مونږ خو اصلاح کوونکی یو (یعنی چی

کوم وخت د دوی دورانی څخه کومی فتنی او فسادونه پیداسی او یو خیر خواه یی پوه کی ، چی داسی

کارونه دفساد سبب دی ، دا پریږدی نو په جواب کی دوی وایی چی مونږ فساد کوونکی نه یو اصلاح

کوونکی یو ، یعنی خپل فساد اصلاح گنی) یاد لره بی شکه دا خلق فسادیان دی لیکن دوی ددې شعور نه

لری ، دا د دوی دجهالت او غباوت بیان دی چی خپل عیب بس هنر بولی ، ورپسی دبل جهالت بیان دی ،

چی دنورو خلقو هنر (یعنی یعنی خالص ایمان عیب او حقیر گنی) او چی کوم وخت دوی ته وویل سی

تاسی هم داسی ایمان را وړی چی څنگه نورو خلقو ایمان راوړی دی ، نو وایی چی آیامونږ ایمان را وړو

لکه چی څنگه ایمان را وړی دی ، بی عقلانو ، یاد لره چی بی شکه دوی بیوقوفان دی لیکن دوی ته ددې

علم نسته (دی منافقانو به داسی په ډاگه خبره دغریو مسلمانانو په مخکی کوله ، چی دهغوی څخه دوی

ته څه خطر نه وه ، که نه وی نو په عام توگه سره دوی به خپل کفر پتوی) او چی کوم وخت منافقانو ایمان

راوړونکو سره مخ سی نو وایی چی مونږ ایمان راوړی دی او کوم وخت چی خپلو شریرو سردارانو سره

یوازی سی ، نو وایی چی بیشکه مونږ تاسی سره یو مونږ خو (مسلمانانو سره) یوازی خندا کوو (یعنی

مونږ مسلمانانو ته دمسخری په توگه وایو چی مونږ ایمان راوړی دی که نه وی نو مونږ خو هم ستاسی

پرډول فکر لرونکی یو. دی پسی د دوی ددغه استهزاء جواب دی چې، الله ﷻ استهزاء کوی په دوی سره اومهلت ورکوی دوی ته چې دوی په خپله سرکشی کی حیرانه او سرگردانه وی (دالله ﷻ استهزاء دا ده چې دوی ته مهلت ورکول کیږي کوم وخت چې دوی په کفر کی کامل سی او جرم یی محکمه سی نو دغه وخت به ناڅاپه ونیول سی هرکله چې دالله ﷻ دا کار د دوی د استهزاء په مقابله کی وو نو ددی وجی څخه دی ته استهزاء وویل سوه، دا هغه خلق دی چې دوی د هدایت پرځای گمراهی اخیستی ده نو د دوی دا تجارت گتمن نه سو او نه دوی پرصحيح لاره باندی ولاړل (يعني په دوی کی د تجارت سلیقه نه وه چې هدایت غوندی قیمتي شي يې په گمراهی بدل کی، د دوی حالت دهغه سړی په شان دی چې هغه او رېل کړی وی اوکله چې دا اور ددې سړی شاوخوا روښانه کی نو په داسی حالت کی الله ﷻ د دوی روښنایی ختمه کی او دوی په داسی تیاروکی پریږدی چې بالکل څه نه وینی (نوڅرنگه چې دا سړی او دده ملگری درناڅخه وروسته په تیاره کی پاته سول دغه ډول منافقان دحق ترواضحه کیدلو وروسته په تیارو کی ومنستل او څرنگه چې د اور بلوونکو سترگی غوږونه اوژی په تیاره کی بی کاره سوې. هم دغه شان دگمراهی په تیاره کی ترگیریډلو وروسته ددی منافقانو دا حالت سو چې گویا، دوی کانی دی، گونگیان دی رانده دی نو دوی څخه وروسته کیږي (چې د دوی حواس دحق دلیدلو، او ریدلو، او پوهیدلو دپاره قابو نه دی پاته سوی، دا مثال دهغه منافقانو دپاره دی چې هغوی په کفر کی کلک وه او هیڅکله یی د ایمان خیال په زړه کی نه را تللی ددی څخه دهغه منافقانو دمثال بیان دی چې هغوی په حقیقت کی په تردد کی وو. کله به یی چې د اسلام تائد ولیدی نو اسلام ته به مائله سوه بیاجی به ورباندی دنفسانی اغراضو غلبه وسوه نودا میلان به یی بدل سو) یاددې منافقانو داسی مثال دی لکه چې د آسمان دطرف څخه باران وی او په هغه کی تیاره هم وی اوگرزهار او پرېښناهم، کوم خلق چې په دی باران کی روان وی نو هغه ننباسی خپلی گوتی په خپلو غوږونو کی دمرگ دبیری څخه، دتالاندی په وجه، او الله ﷻ په کافرانو باندی احاطه کړي ده، دبړېښنا دا حالت دی چې نژدی ده چې هغه د دوی نظر ختم کړی، کوم وخت چې لږ غوندی دوی ته دبړېښنا په وجه ښکاره سی نو دوی تلل شروع کی اوچې کوم وخت تیاره سی نودوی ولاړ پاته سی اوکه چیري الله ﷻ غوښتلای نو د دوی غوږونه اوسترگی به یی لیري کړی وای (يعني لکه چې څرنگه داخلق په طوفان اوبادوباران کی کله دتلوڅخه پاته کیږي اوکله چې موقع پیدا کی، نوروانیږي، هم دغه شان حال ددغه مترددو منافقانو دی)

علوم او مسئلي

(دآيتونو تړون يو ډبل سره)

لکه چې مخکی دا خبره بیانې سوي ده دسورة بقره په سرکی ددي خبری بیان دی چې قرآن د شك او شبهی څخه بالاتردی او تردی وروسته په شلو آیاتونو کی دقرآن دمنونکو او نه منونکو بیان دی. ددغه شلو آیاتو څخه په مخکنی پنځو آیاتونو کی دقرآن دمنونکو بیان دمتقیانو په عنوان سره سوي دی بیاتردی وروسته په دوو آیاتونو کی دقرآن دداسی نه منونکو ذکر دی چې په ډاگه یی دقرآن څخه انکارکوی. او تردی وروسته په دیارلسو آیاتونو کی دداسی منکرانو او کافرا نو ذکر دی چې په ظاهره به یی خان ته

مومن مسلمان وایہ لیکن پہ حقیقت کی مومنان او مسلمانان نہ وہ اودوی تہ قرآن کریم دمنافقانو نوم ورکړي دی ددی دیارلسو آیاتونو پہ مخکنی دوو آیاتونو کی دمنافقانو پہ متعلق الله ﷻ فرمایي چی پہ خلقو کی بعضی داسی ہم دی چی وایی مونږ ایمان راوړي دی پہ الله ﷻ باندی حال دا دی چی هغوی بالکل ایمان والا نہ دی . بلکی دوی دالله ﷻ او دمومنانو سره فریب او دوکھ کوی او پہ حقیقت کی دا دچاسره فریب او دوکھ کول نہ دی بلکی دخپل خان سره دوکھ کول دی لیکن دا خلق ددی شعور نہ لری .

پہ دی یی د دوی دایمان دعوی درواغجنہ کړي ده اودایی بنوولی ده چی د دوی دا دعوی یوازی فریب او دوکھ ده اوداظہارہ خبرہ ده چی الله ﷻ تہ څوک دوکھ نہ سی ورکولی او غالباً دی خلکو ہم داسی نہ گنل چی مونږ الله پاک تہ دوکھ ورکولای سو لیکن درسول ﷺ او دمسلমানانو سره چل اودوکھ کول دالله ﷻ سره یوقسم دوکھ اوچل کول دی ، نو پہ دی وجہ ددی نتیجہ داسوہ چی داکم عقلہ دخپل خان څخہ ماسوا دبل چاسره دوکھ نہ کوی ، ځکه چی الله ﷻ دهری دوکی اوفریب څخہ بالاتردی اودهغه رسول اومومنان ہم دوحی پہ وجہ د دوکی اوفریب څخہ خلاص دی ، څوک دوی تہ نقصان نہ سی رسولی البتہ د دوی د دوکی اوفریب وبال پہ دنیا اوپہ آخرت کی ہم پردوی دی ، پہ دریم آیت کی فرمایي چی ، د دوی پہ زړونو کی ډیرلوی مرض دی اوالله ﷻ د دوی دامرض نورهم لوی کی ، مرض دهغه حالت نوم دی چی پہ هغه سره انسانان دخپل اعتدال څخہ وزی اوپہ افعالو (یعنی کارونو کی یی) خلل راسی اوچی دهغه آخری نتیجہ هلاکت اومرگ وی ، دقرآن اوحديث پہ اصطلاح کی دنفس هغه کیفیاتوتہ مرض ویل کیږی چی کوم دنفس انسانی پہ کمال کی خلل اچوی اوچی دهغوی پہ وجہ انسانان دخپل انسانی عملونو څخہ محرومہ کیږی اوآخری نتیجہ یی روحانی مرگ اوهلاکت وی ، حضرت جنید بغدادی رحمۃ اللہ علیہ فرمایلی دی چی دزړونو مرضونہ دخواہشاتو نفسانیہ وو دتابعداری څخہ پیداکیږی ، لکه چی دانسان پہ بدن کی مرض داخلاطو دبی اعتدالی څخہ پیداکیږی ، پہ دی آیت کی داویل سوي دی چی ددوی پہ زړونو کی چی کوم کفر پټ دی هغه یوداسی مرض دی چی روحانی ہم دی اوجسمانی ہم روحانی ځکه چی دخپل پیداگونکی اوپالونکی ناشکری اودهغه دحکمونو څخہ سرکښی کول دانسان دروح دپارہ ترتولو لوی مرض اودانسانی شرافت دپارہ دادیرخراب داغ دی اوبله داچی ددنیا دکوم قیمته غرضونو دپارہ دغه کفر پټول او دخپل زړہ دعقیدی دظاہرولو دپارہ جرات نہ لرل داهم یوہ کمزوری ده چی دروح دپارہ ډیر لوی مرض دی اوجسمانی ځکه چی دمنافق پہ زړہ کی ہمیشہ داتک وی چی دده اصلی حالت ظاہرنہ سی شپہ او ورځ پہ دی فکرکی اوسیدل یوجسمانی مرض دی ، اودا خبرہ چی الله ﷻ ددوی دامرض نورزیات کی ددی مطلب دا دی چی دا خلق داسلام اومسلمانانو دترقی څخہ سوزی اوالله ﷻ دوی تہ داترقی ورکوی اومنافقان هر وخت داترقی وینی نوپہ دی وجہ ددوی دامرض لویږی او زیاتیږی ، پہ څلورم او پنځم آیت کی دمنافقانو ددی مغالطی ذکر دی چی

دوی فساد اصلاح گنی او خپلو ځانونو ته مصلحين وایی نو قرآن کریم واضح کړه چی فساد او اصلاح په زبانی دعوو باندی نه موجودیږی ځکه چی غل او ډاکه وهونکی خو هم ځان ته په ژبه مفسدنه وایی مصلح وایی ، که زبانی وینا د فساد یا د اصلاح د موجود کیدلو دپاره کافی وای نو غل او ډاکه مار به په خپلی زبانی وینا سره مصلح سوی وای بلکی د فساد او اصلاح د موجود کیدلو مدار په هغه کا، باندی دی چی کوم کار کول کیږی که چیری هغه فسادوی نو کونکی یی مفسد دی ، که څه هم دده په نیت کی فسادنه وی ، په شپږم آیت کی منافقانو ته د صحیح ایمان معیار کښینول سو چی ، اَمْثُوا كَمَا اَمَنَ النَّاسُ یعنی ایمان راوړی لکه چی نورو خلکو ایمان راوړی دی ، په دی آیت کی د مفسرینو په اتفاق سره د الناس څخه مراد صحابه کرام رضی الله عنه دی ځکه چی داهغه خلق دی چی د قرآن د نازلیدو په وخت کی یی ایمان راوړی وو. او د الله ﷻ په نزد یوازی هغه ایمان معتبر دی چی د صحابه کرامو رضی الله عنه دایمان په شان وی په کمو شیانو چی څرنگه ددوی ایمان دی ، هغه شان ایمان که دنورو خلکووی نوهغه ته به ایمان والا ویل کیږی او که داسی نه وی نو ایمان والا ورته نه ویل کیږی ، معلومه سوه چی د صحابه کرامو رضی الله عنه ایمان یو بنیاد دی چی په هغه سره د ټول باقی اُمت دایمان ضمانت اخیستل کیږی چی کوم یو پردغه بنیاد صحیح نه وو نوهغه ته په شرعه کی ایمان نه ویل کیږی ، ددی بنیاد خلاف هر عمل او عقیده که هغه په ظاهره کی ښه هم وی او په ښه نیت او ارادی هم وسی د الله ﷻ په نزد ایمان نه دی ، دی خلکو صحابه کرامو رضی الله عنه ته بی وقوفه وویل او داڅو دهری زمانی دگمراهانو طریقه ده چی څوک دوی ته صحیح لار ښی نودوی هغه ته بی وقوفه وایی ، لیکن قرآن کریم وښوول چی په حقیقت کی هغوی پخپله بی وقوفان دی چی په داسی واضحو او ظاهره نښانو باندی ایمان نه راوړی ، په اووم آیت کی د منافقانو د اتفاق اودوه مخیزتوب ذکر داسی سوي دی چی دا خلق به کوم وخت د مسلمانانو سره یوازی سول نو ویل به یی چی مونږ مسلمانان یو، او کوم وخت چی به د کافرانو سره مخامخ سول نو ویل به یی چی مونږ څو ستاسی سره یو او ستاسی د قوم غری یو او د مسلمانانو سره که مونږ یو ځای سوی وو هغه یوازی دهغوی سره دمذاق کولو او په هغوی پوری دخندا کولو دپاره یو ځای سوی وو ، په اتم آیت کی ددی احمقانو ددی وینا، چی مونږ په مسلمانانو پوری خندا کوو او په داسی کولو سره د مسلمانانو بی وقوفی ښکاره کوو جواب دی چی په اصل کی په داسی عمل کولو سره دوی خپل ځانونه بی وقوفان ثابتوی ، په نهم آیت کی ددی حال ذکر دی چی دوی (یعنی منافقانو) اسلام د نژدی څخه ولیدی اودده خونديی واخستی او په کفر کی خودمخکی څخه مبتلا وه نو د کفر او اسلام د دواړو د لیدلو او پری پوهیدلو څخه وروسته دوی د دنیا د ذلیلو غرضونو په وجه د اسلام په بدله کی کفر خوښ کی ددوی دی کار ته قرآن کریم د تجارت نوم ورکی چی دی خبری ته اشاره وسوه چی په دی خلکو کی د تجارت کولو سلیقه نه وه چی وگوری چی څرنگه قیمتی شی یعنی ایمان یی ورکی او خراب اوضرر ورکونکی شی

یی واخستی ، په آخری څلورو آیاتونو کی دمنافقانو دحالت دپاره دوه مثالونه ورکول سوي دي اوددی مثالونو غرض دا دی چی دمنافقانو دحالت څخه نفرت وسی اودوه مثالہ یی په دی غرض ورکړي دي چی منافقان دوه قسمه وه یوهغه وه چی په خپل کفرکی پاڅه وه ، دایمان څرگندول به یی صرف هغه ځای کی کول چی هلته کی به ددنیاگټه وه ، دایمان اواسلام سره د دوی څه غرض نه وو ، دوهم هغه وه چی اسلام دحقانیت څخه به متاثره سوه نوکله کله به یی دصحيح مسلمان کیدلو اراده هم وکړه لیکن بیابہ دنیوی لالچ ورته مخکی سواوددغه ارادی څخه به یی منع کړه نودغه شانی دتذبذب اوترددپه حالت کی به پاته سوه ، ددغه مضمون په ضمن کی دی ظالمانونه داخبر داری هم ورکړل سوی وه چی دوی ټول دالله پاک دقدرت دگیرڅخه دباندی نه دی هغه په هروخت اوپه هرحالت کی دوی هلاکولای سی اودلیدلو اوداوړیدو طاقت ددوی څخه اخستی سی ، دا دیارلس ایتونه چی په کښی دمنافقانو دحالت اودمثال بیان دی په ډیرو مهمو مسئلو حکمونو اوهدایاتو باندی مشتمل دی .

﴿آیاتفاق دښي ښه په زمانې پوري خاص و وگه اوس هم سته ؟﴾

په دی باره کی صحیح خبره دا ده چی دمنافق نفاق پیژندل اوده ته منافق ویل د دوو طریقو څخه کیږی یوه داچی الله ﷻ خپل رسول ته دوحی په ذریعه ښوولی وی چی فلانی سړی منافق دی اوپه زړه مسلمان نه دی ، دوهم داچی دهغه یوه خبره یا عمل داسی وی چی دهغه څخه داسلامی عقیدې یاد اسلام دمخالفت څرگندیدنه کیږی ، دښي ﷻ تروصا وروسته دوحی په ذریعه دمنافقانو دپیژند گلوۍ لاره خوښده سوه مگر دا دوهمه لاره خو اوس هم آزاده اوخلاصه ده ، دکوم سړی وینا او عمل که داسی وی چی په هغه کی داسلام دیقینی قطعیدو عقیدو مخالفت وی یا په دی وینا او عمل سره ددغو عقیدو سپکاوی وی او دا سړی دایمان اواسلام هم دعوی کوی نو داسی سړی منافق دی اودغه قسم منافق ته دقرآن په اصطلاح کی مُلْحِدْ وایی: اِنَّ الَّذِیْنَ یَلْحِدُوْنَ فِیْ اَیَاتِنَاْ اُوْپه حدیث کی ده ته زندیق وایی لیکن هرکله چی دده کفرپه دلیل سره ثابت اوواضح سو نوپه دی وجه دده حکم دټولو کافرو دحکم په شان سو ، دده دپاره کوم جلاحکم نسته ، دغه وجه ده چی دامت علماء وایی چی ترښي ﷻ وروسته دمنافقانو مسئله گرسره ختمه ده اوس چی څوک مومن نه وی نوهغه ته به کافرویل کیږی .

﴿۲﴾ دایمان اوکفر حقیقت

په دی ذکرسو آیاتونو باندی په فکر کولو سره دایمان اواسلام او دایمان دمقابل یعنی دکفر حقیقت ښه واضح کیږی اوداڅکه چی په آیاتونو کی (اٰمَنَآبِاللّٰهِ) دمنافقانو دایمان دعوی ذکر دی اوپه ، مَا هُمْ بِمُؤْمِنِیْنَ سره قرآن کریم د دوی دا دعوی دایمان غلطه ثابتوی ، غرض دا چی دا دواړی داسی جملی دی چی په دی باندی دغور کولو دپاره په لاندینیو شیانو باندی سوچ کول ضروری دی هغه شیان دا دی په قرآن کریم کی چی دکومو منافقانو بیان سوي دي هغه په اصل کی یهودیان وه ، اوپه الله ﷻ اوپه

ورخ دقيامت باندی ايمان لرل ديهودوپه مذهب کي ثابت اومسلم دی اوکوم شی چی ددغو منافقانو په عقیده کي نه وو یعنی دنبی ﷺ نبوت منل نو دوی دهغه ذکرپخپل بیان کي ونه کي بلکي یوازی دوه شیان یی ذکر کړل ، ايمان بالله او ايمان باليوم الآخر دا دوه شیان داسی دی چی په دی کي دوی ته درواغجن نه ویل کیږي نوبیا په قرآن کریم کي دوی ته درواغجن ویل او د دوی دایمان څخه انکارکول په څه وجه دی؟

خبره دا ده چی هر رنگه دخدای په ذات اقرار او یا دآخرت په ورځ اقرار ايمان نه دی ځکه داسی خو مشرکان هم په څه ناڅه طریقی سره الله ﷻ منی او تر ټولوی لوی قادر مطلق گنی ، لیکن دقرآن په نظر کي دا ايمان نه دی دقرآن په نظر کي معتبر ايمان هغه دی چی کوم دقرآن کریم اودنبی ﷺ دښوول سوو صفتونو اوبیانونو موافق وو ، اوداظهاره خبره ده چی یهودوپه دغه ښوول سوو صفتونو سره نه په الله ﷻ باندی ايمان درلودی اونه په ورځ دآخرت باندی ځکه چی دوی یوه طرف ته حضرت عزیر ﷺ ته دالله ﷻ زوی وایه اودآخرت په حقله یی هم غلطه عقیده درلوده چی دانیساو اولاد چی څه کوی هغه په هر حالت کي دالله ﷻ خوښ دی او د دوی څخه به په آخرت کي دڅه پوښتنه هم نه وی ، اوکه چیری څه عذاب وی نو هغه به ډیر لږ غوندی وی ، نوپه دغه وجه دقرآن په ژبه کي د دوی دا ویناچی مونږ په الله ﷻ اوپه ورځ دآخرت ايمان راوړي دی غلطه اودرواغ سوه .

(۳) د کفر او ايمان ضابطه

دقرآن په اصطلاح اوژبه کي ايمان هغه شی دی چی دهغه ذکر لوړ دسورة بقری په دیارلسم آیت کي راغلی دی ، وَإِذَا قِيلَ لَهُمُ امْنُوا كَمَا مَنَّ اللَّهُ عَلَيْهِمُ سَمِعُوا وَآمَنُوا ددی آیت څخه دا معلومیږي چی دایمان ددعوی دصحت یا دغلطی دمعلومولو دپاره معیار دصحابه وو کرامو ﷺ ايمان دی ، کوم ايمان چی دصحابه وو ﷺ دایمان برابر نه وی هغه دالله ﷻ او درسول ﷺ په نزد ايمان نه دی ، که چیری یوسری یوه قرآنی عقیده په داسی ډول منی چی دهغه مطلب اومفهوم دخپل خواش مطابق اودقرآن کریم دښکاره وینا اودرسول ﷺ دتشریح څخه خلاف بیانوی نو دده دغه منل ددغه عقیدي په باره کي شرعاً معتبر نه دی بلکه دا داسی ده لکه چی ده دا عقیده منلی نه ده ، ددی مثال داسی دی لکه چی نن صبا قادیانیان وایی چی مونږ دختم نبوت عقیده منو لیکن دوی دختم نبوت دعقیدي چی کوم مفهوم دی هغه په داسی ډول بیانوی چی په هغه کي دمرزا غلام احمد (عَلَيْهِ اللَّعْنَةُ) نبوت ته ځای حاصل سی اودایمان هم داسی بیان دی چی دنبی ﷺ دواضحو ویناگانو تحریف دی اودصحابه کرامو ﷺ دایمان څخه بالکل مختلف دی ، نو دا قادیانان دقرآن کریم ددی صراحت په وجه چی ، وَمَا هُمْ بِمُؤْمِنِينَ: مسلمانان نه دی ، لنډ مطلب دا دی که چیری یو سری دیوی عقیدي یو نوی داسی مطلب جوړ کي چی هغه دصحابه کرامو ﷺ دایمان څخه خلاف وی او په دی باندی ټینگ پاته سی نو دا سری مومن مسلمان نه دی ، که څه

هم داسې دمسلمانانو سره په لمونځونو روژوکی شریک کیږي .

(دبوی شېهي لیری کول)

دحدیث اوفقهی دامشهوره مقوله چی ، اهل قبله ته کافرنه ویل کیږي ددی مطلب ددغه مخکی ذکرسوی آیت له مخه دا دی چی هغه اهل قبله ووته کافر ویل نه دی په کارچی هغوی ددین په ضروریاتوکی دیوه شی څخه هم منکرنه وی که چیری داسی نه سی نو بیامنافقانو دنورو مسلمانانو په شان قبلی ته لمونځونه کول لیکن یوازی مخ په قبله لمونځ کول د دوی دایمان دپاره په دی وجه کافی نه سو ، چی د دوی ایمان دصحابه کرامو رضی الله عنه په شان ددین په ټولو ضروریاتو باندی نه وو .

(۴) درواغ ډیره سخته گناه ده)

دمنافقانو په دی وینا ، اَمَّا بِاللّٰهِ وَبِالْيَوْمِ الْآخِرِ : تر فکر کولو وروسته دامعلومه سوه چی دامنافقان سره ددی خبری چی دوی غټ کافران وه پخپل دانست سره د درواغو ویلوڅخه لیری اوسی ، هغه داسی چی دایمان ددعوی دپاره یوازی په الله ﷻ او په ورځ دقیامت دایمان ذکرکوی اودایمان بالرسول ذکرڅکه نه کوی چی درواغ نه سی ددی څخه دامعلومه سوه چی درواغ داسی خرابه گناه ده چی یوشریف سړی ، برابره خبره ده که هغه کافر وی اوکه فاسق درواغ ویل نه خوښوی ، دا بیله خبره ده چی ددی منافقانو دایمان بالله دعوه اودایمان بالآخره دعوه دقرآن داصطلاح خلاف ده نوڅکه درواغجن سوه که دا نه وی نو د دوی په خیال کی دوی په دی کی ریښتینی دی .

(۵) دانبیاء او اولیاء سره بده معامله کول دالله ﷻ سره بدی کول دی)

مخکی ذکرسو آیاتونوکی دمنافقانو یو حال دایبان سوي دی چی داخلق الله ﷻ ته دوکه ورکوی ، حال دا دی چی دمنافقانو په فرقه کی داسی یونفریه لاهم نه ووچی هغه الله ﷻ ته د دوکی ورکولو اراده کړی وی یایی داگنلی وی چی دی الله ﷻ ته دوکه ورکولای سی ، بلکی حقیقت دا وو چی دی خلکو په رسول ﷺ اومومنانو ته دوکه ورکوله اوپه دی لړکی به یی بد حرکتونه کول الله ﷻ په دی آیت کی دا وښووله څوک چی دیوه رسول یا ولی سره کومه بدی کوی هغه په حقیقت کی دغه شان معامله دخدای ﷻ سره کوی ، بل طرف ته په دی آیت کی دنبی ﷺ دشان لوړوالی ته اشاره وسوه هغه داچی دنبی ﷺ په شان کی څه گستاخی کول داسی جرم دی لکه چی څرنگه دالله ﷻ په شان کی گستاخی کول جرم دی .

(۶) ددرواغو وبال)

په مخکی ذکر سوو آیاتونو کی دمنافقانو دعذاب الیم وجه ؤ بِمَا كَانُوا يَكْذِبُونَ : یعنی د دوی درواغ ویل مقرر سول حال دا دی چی په دوی کی نور هم غټ گناهونه وه لکه کفر نفاق دمسلمانانو سره حسد ساتل او دمسلمانانو خلاف سازشونه کول لیکن د دوی دعذاب الیم وجه د دوی درواغ ویل مقرر سول او په دی کی دی خبری ته اشاره وسوه چی د درواغو ویلو عادت د دوی اصلی جرم وو ، او دغه

بدعات (يعنی درواغو) دوی کفر اونفاق ته ورسول ، نو په دغه وجه که چیری کفر اونفاق دجرم په حیثیت لوی جرم دی لیکن ددی ټولوبدوبیخ اوبنیاد درواغ دی ، دغه وجه ده چی قرآن کریم د درواغ ویل دبت پرستی سره یوځای کړل او د دواړوڅخه یی منع وکړه ، فرمایي .
فَاجْتَنِبُوا الرِّجْسَ مِنَ الْأَوْثَانِ وَاجْتَنِبُوا قَوْلَ الزُّورِ .
ځان وساتی دبت پرستی دپلټی څخه اوددرواغو ویلوڅخه .

(۷) (صلاح اوفساد تعریف اودمصلح اومفسد پېژندنه)

په مخکنی ذکر سوو آیاتونوکی تیر سوی دی چی کوم وخت دی منافقانو ته ویل سی چی دخپل نفاق په وجه په مخکه کی فساد مه خپروی نو دوی به په ډیر زور اوتاکیدسره ویل ، اِنَّمَا نَحْنُ مُصْلِحُونَ دلته اِنَّمَا (چی دحصر دپاره دی) دهغه په وجه دجملی معنی داسی سوه ، چی مونږ خوبس مصلحان یو یعنی زموږ دپوه عمل دفسادسره څه تعلق نسته ، لیکن قرآن کریم دوی ته په جواب کی وویل ، اَلَا اِنَّهُمْ هُمُ الْمُفْسِدُونَ وَلٰكِنْ لَا يَشْعُرُونَ : یادلره چی دغه خلق بس فسادیان دی لیکن دوی ته ددی احساس نسته .
ددی څخه دوی خبری معلومی سوي ، یوه داچی دمنافقانو سرگرمیانی په واقع کی په مخکه کی دفتنی او فساد دخپرولو اسباب وی دوهمه خبره داچی منافقانو دا سرگرمیانی دفتنی اوفساد دخپرولو په نیت نه کولی بلکی دوی ته دامعلومه هم نه وه چی ددی نتیجه فتنه اوفساد دی ، لکه چی دقرآن کریم تصریح ده ، وَلٰكِنْ لَا يَشْعُرُونَ : وجه دا ده چی په مخکه کی چی فتنه اوفساد دکوموشیانو څخه خپرېږی په هغه کی څه داسی دی چی هغه هرسړی فتنه اوفسادگنی لکه قتل لوټ غلا دوکه چل اغوآ کول زناکول اونور چی هر پوهیدونکی یی شر اوفساد گنی اوهرشریف ددی څخه ځان ساتی اوڅه داسی هم دی چی په ظاهره کی څه فتنه اوفسادنه وی لیکن دهغه په وجه دانسانانو اخلاق خرابیږی اود انسانانو داخلاقو په غورځیدو سره دفتنو اوفسادونو ټولی دروازی خلاصیږی ، ددی منافقانو هم دغه حال ووچی دغلا لوتماړی او زناڅخه به یی ځان ساتی نو په دی وجه یی دخپل ځان څخه دمفسد نفی کول اودمصلح ثابتول به یی په ډیرو زورورو الفاظو سره کول ، لیکن نفاق حسد اوددی په وجه دښمن خلاف سازشونه داسی شیان دی چی دانسان اخلاق داسی تباہ کوی چی بیا انسان دډیرو حیوانانو ترمیدان لاندی رالویږی اوانسان چی کوم وخت خپل انسانی اخلاق ضائع کی نوییا دانسان دژوندپه هره شعبه کی بس فساد اوفسادوی اوفساد بیادومره لوی چی دداسی فساد امیدنه ددرندگانو څخه کیدی سی اونه دلوتماړانو څخه اونه دغلوڅخه ، ځکه چی د دوی فساد خو په قانون اودحکومت په طاقت منع کیدی سی ، لیکن قانون خو انسان جاری کوی ، کله چی انسان انسان پاته نه سی نو دقانون چی کوم حشر کیږی دهغه تماشه نن صباپه رغړیدلو سترگو هرسړی په هره محکمه او اداره کی کوی ، نن ددنیا تمدن مخ پرترقی دی دزده کړی اودښوونی دادارو جالونه کلی په

کلی خواره واره دی ، دتهذيب الفاظ دهر سړی په ژبه جاری دی ، دقانون سازی مجلسونه گرم دی ، دقانون جاری کولو بی شمیره ادارې داربونو روپیوپه خرڅ باندې قائمې دی ، لیکن جرائم فسادونه اوفتنی ورځ په ورځ زیاتېږي ، ددی وجه ماسوا ددی څخه بله نه ده چی یوقانون هیڅکله پخپله چلیدونکی ماشین نه وی ، بلکه قانون انسان چلوی او کله چی انسان خپل انسانیت بربادکړی نوییاددی فساد علاج نه په قانون سره کیدی سی اونه په حکومت اومحکمو سره ، دغه وجه وه چی دانسانیت ډیر لوی احسان کوونکی نبی ﷺ خپله ټوله توجه په دی راغونډه کړې ده چی انسان په صحیح معنی کی انسان جوړسی نوییابه فساد جرائم پخپله ختم سی او ترکومه پوری چی ددنیاپه یوه برخه کی دنبی ﷺ په تعلیماتو عمل کیدی سی نوددنیا هغه امن وامان یی ولیدی چی دهغه مثال نه مخکی یوځای لیدل سوی دی اونه به دده ﷺ دتعلیماتو ترپرېښوولو وروسته ولیدل سی ، دنبی کریم ﷺ په تعلیماتو باندې دعمل کولو روح ، دالله ﷻ څخه بیرته ده او دقیامت دورځی دحساب اوکتاب فکر ددی څخه پرته قانون اودستور اوکومه محکمه اومدرسه اویایو پوهنتون انسان دجرائمو څخه نه سی منع کولی ، دنن صباپه دنیاکی چی دکومو خلگوپه لاس کی دواک او اختیار واگنی دی هغوی دجرائمو دمنع کولو دپاره نوی نوی طریقې په فکرکی راوولی ، لیکن کله چی په دوی کی هغه روح یعنی خوف خدا نسته نو دغه طریقې دجرائموپه ختمولو کی کامیابی نه سوی بلکه فسادونه اوفتنی نوری هم زیاتی سوي ، بلکه داصلاح حال کومی قاعدی چی حکیم خبیر په شریعت کی مقرر کړي دی بس هغه طریقې کارکوونکی دی .

يَا أَيُّهَا النَّاسُ اعْبُدُوا رَبَّكُمُ الَّذِي خَلَقَكُمْ

ای خلقو ! بندگی کوی دخپل پروردگار چی هغه تاسی پیدا کړاست او هغه خلق یی پیدا کړل

وَالَّذِينَ مِنْ قَبْلِكُمْ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ ﴿٣١﴾ الَّذِي جَعَلَ

چی تر تاسی مخکې وه ددی دپاره چی تاسی پرهیزگاری ، دهغه ذات (بندگی) چی هغه

لَكُمْ الْأَرْضَ فِرَاشًا وَالسَّمَاءَ بِنَاءً ۖ وَأَنْزَلَ مِنَ السَّمَاءِ

تاسی دپاره مخکه فرش او اسمان چت جوړ کی ، او داسمان څخه یی اوبه راکښته کړی

مَاءً فَأَخْرَجَ بِهِ مِنَ الثَّمَرَاتِ رِزْقًا لَكُمْ ۖ فَلَا تَجْعَلُوا

او بیا یی ستا سی دخوراک دپاره میوی را وکښلی ، نو الله پاک دپاره څوک

لِلّٰهِ اُنْدَادٌ اَوْ اَنْتُمْ تَعْلَمُوْنَ ﴿۳۳﴾

مقابل مه گرځوی

اوتاسی خو پوهیږی

لنډتفسیر: ای خلکو! عبادت کوی دخپل پروردگارچی هغه تاسی پیدا کړاست او هغه خلک هم چی تر تاسی مخکی وه عجیبه نه ده چی تاسی د دوږخ څخه خلاص سی (په شاهي ویناکی داعجیبه نه ده الفاظ دوعدی دپاره راځی) هغه پاک ذات داسی دی چی هغه ستاسی دپاره مخکه فرش او آسمان چت جوړ کړی او دآسمان څخه یی اوبه اورولی بیایی (دعدم دپردی څخه) ددغه اوبوپه ذریعه دمیووڅخه خوراک ستاسی دپاره راوایستی، نو تاسی مه گرځوی دالله ﷻ مقابل اوتاسی خو پوهیږی (یعنی دا درته معلومه ده چی داتول تصرفات او کارونه دالله ﷻ څخه ماسوا بل څوک نه کوی نوییادالله ﷻ په مقابله کی نور شیان معبودان گرځول څنگه صحیح کار کیدی سی ؟)

علوم اومسئلي

دآیتونو دیوبل سره تړون: په مخکی شلو آیاتونوکی چی دکومو درو فرقو یعنی مومن متقی په ښکاره کافر اودمنافق ذکر وسو اوس په دی دوو آیاتونو یعنی یو ویستم دوه ویستم آیت کی دغه دروسره فرقرته خطاب دی او هغه دعوت اوبلنه سوي ده چی دکومی دپاره قرآن نازل سوي دی په دی آیاتونوکی دمخلوق پرستی څخه منع اودیوه خدای پاک عبادت کول په داسی طریقی سره بیان سوي دی چی ددعوی سره سره دهغی روښانه دلائل هم سته داسی روښانه دلیلونه چی معمولی پوهه لرونکی که چیری غور ورباندی وکی نو دتوحیدپه اقرار به مجبورسی، دمخکنی آیت شروع په یَا أَيُّهَا النَّاسُ سره وسوه اودالناس لفظ په عربی ژبه کی مطلق انسان ته وایی نوپه دی وجه په دی کی دا دری سره ذکر سوی دلی داخلی سوی اودوی ته په اَعْبُدُوا رَبَّكُمْ سره ارشاد اوحکم وسو، دعبادت معنی ده خپل ټول طاقت په مکمل فرمانبرداری کی څرخ کول اودمعبود دلوی والی داسی احساس لرل اودده څخه داسی بیره کول چی بنده بیاپه خپل وس دهغه دنافرمانی څخه ځان ساتی (روح البیان ج ۱ ص ۷۲)

درب معنی ده پروردگار، او ددی پوره تشریح مخکی تیره سوي ده ، نو ترجمه داسی سوه چی ، عبادت کوی دخپل پروردگار دلته درب دلفظ په ځای الله یابل داسماء حسنی څخه یونوم لگیدی سواي ، لیکن په دوی کی یوازی درب دلفظ انتخاب ددی دځای دپاره ددی وجی څخه سوي دی چی درب په لفظ کی دمدعا دپاره یعنی دالله پاک عبادت کولو دپاره دلیل دی نوگویا درب په لگولو کی دلته ، غرض او مقصد دا دی چی مدعا سره دلیل راسی او لنډه جمله کی دواړه شیان په یو وار حاصل سی ، دلیل ددې وجی دی ، چی درب معنی ده، پالونکی، اوچی کوم ذات دانسان دپاللو ذمه اخیستی ده اوچی دیوه څاڅکی څخه یی غټ پټ او ریدونکی لیدونکی عاقل ماهرانسان جوړکړی دی اوبیایی

دبقا اودترقی دپارہ هغه ته ذریعی ورکړي دی نودغه ذات بس عبادت حقدار کیدی سی نه بل څوک .
 اوپه دی هر سړی پوهیږی چی دغه دربیوت شان دالله ﷻ دذات څخه ماسوا بل چاته حاصل نه دی
 اوپر انسان باندی انعامات مربیانه نه ددبری څخه تراشل سوی بت کړي دی اونه یوه بل مخلوق اودوی
 به یی څرنگه وکی چی دوی په خپله په خپل وجوداوبقاء کی دغه یوه ذات ته محتاجه دی نویو محتاج
 به دبل محتاج څه حاجت پوره کی اوکه چیری په ظاهره څه وکی هم نوهغه په حقیقت اواصل کی دهغه
 ذات کاردی چی هغه ته دا دواړه محتاجه دی، خلاصه داسوه چی دلته درب دلفظ په راوړو سره دا
 واضحه سوه چی دالله ﷻ دذات څخه ماسوا بل ذات معبود ځکه نه سی کیدی چی هغه پالونکی نه دی
 اومعبود هغه وی چی پالونکی وی، په دی جمله کی دری واړو ډلوته خطاب اوویناده او دهری یوی
 ډلی په اعتبار دجملی معنی اومطلب جلا جلا دی، یعنی دکافرو په حقله دخپل پروردگار عبادت
 کولو مطلب دا دی چی مخلوق پرستی پریردی اوتوحید اختیارکی او دمنافقانوپه حقله ددی جملی
 معنی دا ده چی نفاق پریردی اواخلاص په ځان کی پیداکی اودگنهارو مسلمانانوپه حقله ددی جملی
 معنی دا ده چی په خپله فرمانبرداری اوعبادت باندی ټینگ اوسی اوپه دی کی دترقی اودزیات والی
 کوشش کوی (روح البیان).

تردی وروسته بیادرب دلفظ څه خاص صفتونه ذکر سوی دی اودا ددی دپارہ چی ددی مضمون (یعنی
 دالله ﷻ عبادت کولو) زیات وضاحت وسی، نوفرمایي: الَّذِي خَلَقَكُمْ وَالَّذِينَ مِنْ قَبْلِكُمْ یعنی ستاسی
 پالونکی هغه دی چی تاسی یی پیدا کړاست اوهغه قومونه یی پیدا کړه چی تر تاسی مخکی وه، په دی
 کی درب هغه صفت ونبول سوچی دچاپه وهم او خیال کی نه راځی چی دا دی دالله ﷻ څخه علاوه په
 بل کوم مخلوق کی هم راتلی سی، هغه دا چی دنیست څخه سته کول اوبیادامور دنس په تیارو
 اوگندگیو کی داسی بناسته اویاک انسان جوړول چی ملانکی هم دهغه په ډول پاکي دځان دپارہ
 غواړی دالله ﷻ دذات څخه ماسوا بل څوک نه سی کولی، داسی ذات چی چاته محتاج نه دی اوتول ده
 ته محتاج دی، په دی آیت کی دَخَلَقَكُمْ سره دَالَّذِينَ مِنْ قَبْلِكُمْ زیاتوالی سوي دی، په دی کی دابنودنه
 وسوه چی ستاسی او ستاسی دپلرونوخالق اودتول بنی نوع انسان خالق اوپروردگار یودی، بله داچی
 یوازی دَمِنْ قَبْلِكُمْ ذکر یی وکی اودَمِنْ بَعْدِكُمْ یعنی دوروسته پیدا کیدونکو خلکو ذکر یی ونه کی، نو
 په دی کی دی خبری ته اشاره ده چی ترامت محمدیه وروسته کوم بل دوهم امت او ملت به نه وی ځکه
 چی تر خاتم النبیین ﷺ وروسته نه بل کوم نبی راځی اونه به کوم نوی امت وی، تردی وروسته ددی آیت
 آخری جمله ده، لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ یعنی په دنیاکی دگمراهی څخه اوپه آخرت کی دعذاب څخه دخلاصیدو
 امید تاسی ته یوازی په دی شکل کی کیدی سی چی تاسی توحید اختیارکی اودشرك څخه منع سی،
 بیاپه بل آیت کی درب دنورو صفتونو ذکر یی داسی وکی، الَّذِي جَعَلَ لَكُمُ الْأَرْضَ فِرَاشًا وَالسَّمَاءَ بِنَاءً

وَأَنْزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَأَخْرَجَ بِهِ مِنَ الثَّمَرَاتِ رِزْقًا لَّكُمْ . یعنی رب هغه ذات دی چی هغه ستاسی دپاره مخکه فرش پیدا کړي ده او آسمان چت اود آسمان څخه یی باران اورولی دی اوبیایی په دغه اوبوسره دنیست دپردی څخه ستاسی دخوراک دپاره میوی را ایستلی دی، تردی په مخکی آیت کی دهغو نعمتونو بیان ووچی دانسان ذات سره یی تعلق دی اوبه دی آیت کی دهغو نعمتونو ذکر دی چی په انسان باندی دگیر چاپیره شیانوسره یی تعلق دی مطلب داچی په اولنی آیت کی دانفسی نعمتونو اوبه دوهم آیت کی دآفاقی نعمتونو په ذکر کولو سره دتولو نعمتونو دقسمونو بیان راوستلی دی، په دغه آفاقی نعمتونو کی دمخکی دپیدا کیدو ذکر دی چی دایی دانسان دپاره فرش جوړ کړي دی د اوبوپه شانی نرمه نه ده چی سړی نه پرتینگیری اونه د اوسپنی اوکانی په شانی سخته ده چی مونږدا دخپلو حاجتونو پوره کولو دپاره په آسانه استعمالولی نه سو، بلکه دنرمی اوسختوالی په مینځ مینځ کی جوړه سوي ده چی هریوه انسان ته دژوند په ضروریاتو کی په کار راځی، دفرش دلفظ څخه دانه لازمیری چی مخکه گردی نه ده ځکه چی دمخکی داعظیم الشانه کُره دگردی والی سره هم یوه هواره سطحه ښکاری اودقرآن عامه طریقه دبیان دا ده چی دی دهرشی هغه کیفیت بیانوی چی په هغه هر سړی پوهیدی سی برابره خبره ده که داسری عالم وی اوکه جاهل وی ښاری وی اوکه دباندی اوسیدونکی، دوهم نعمت دا دی چی آسمان یی یو ښائسته اونظر راکشونکی چت جوړ کړی دی، دریم نعمت دا چی دآسمان څخه یی اوبه اورولی دی، دآسمان څخه داوبو اورولو مطلب دا نه دی چی دا وریخی څخه باران نه اوریږی ځکه چی دآسمان څخه مراد هر هغه شی دی چی ترسر لوړوی اووریخ هم ترسر لوړه ده، بلکه دقرآن په ډیرو ځایونو کی دوریخو څخه دباران دوریدو ذکر سوی دی، مثلاً.

ءَاتَمُّنَ الْوُثْمُوهُ مِنَ الْمُنِّزِ اَمْ نَحْنُ الْمُنْزِلُونَ (الواقعه) آیادباران دا اوبه دسپینو اوریخو څخه تاسی را اورولی دی اوکه مونږ؟

اوبه بل ځای کی ارشاد دی، وَأَنْزَلْنَا مِنَ الْمُعْصِرَاتِ مَاءً ثَجَاجًا (النبأ)، اومونږ دډکو اوریخو څخه په شیبو شیبو باران وورولی دی.

څلورم نعمت ددی اوبوپه ذریعه میوه پیدا کول اودمیو څخه دانسانانو خوراک پیدا کول دی، دپروردگار عالم په څلورو ذکر سوو صفتونو کی مخکنی دری خبری خوداسی دی چی په دوی کی د انسان عمل اوکوشش خولا پریږده چی کوم وخت مخکه اوآسمان پیداوه اوریخو اوبارانو خپل خپل کارونه کول، د دوی په اړوند یو بی وقوفه جاهل هم شک اوشبهه نه سی کولی چی داکارونه دالله څخه ماسوا یوانسان یابت یا کوم بل مخلوق به کړی وی، البته دمخکی څخه میوه پیدا کول اودمیوی څخه دانسان خوراک پیدا کول یوداسی شی دی چی په دی کی یوسرسری نظر لرونکی ته شک پیدا کیدی سی چی دا د انسان دسعی اوکوشش اوهوښیارانه تدبیرونو نتیجه ده چی دا قسم میوی پیدا

کیرې او دانسان دخوراک مسئله پری حل کیرې ، لیکن قرآن کریم په نورو آیاتونو کی دا خبره هم صفا کړې ده چی دیوی درختی په زرغونولو کی یاپه میوو را ایستلوکی دانسان دټولو تدبیرونو اومحتونو حاصل په دی لړکی ددی څخه ماسوا بل څه نه دی چی ده دپیداکیدونکی درختی دلاری څخه خنډونه لیری کړه ، فکر وکی چی مخکه کیندل په مخکه کی یوی کول اودمخکی څخه وچی درختی اوبی ثمره بوټی کنسل په هغه کی تیش اچول اومخکه نرمول چی دزمیندارانو مخکی اواولنی کار دی ددی مطلب ددی څخه ماسواڅه دی چی دتخم اودانی څخه نرمی تیغی دالله پاک په قدرت ووزی دمخکی سخت والی یاکمی لښتی اونورشیان ددغه نرمو تیغوپه لاره کی خنډ نه سی؟ دتخم څخه نرمی تیغی را ایستل اوپه هغه کی گل اوبانی پیداکول دزمیندار دمحت اثر نه دی په دی کی دزمیندار دمحت هیڅ دخل نسته ، دغه شان دزمینداری دوهم کار په مخکه کی تخم اچول بیاددی حفاظت کول بیاجی کمی تیغی رااوخیژی دهغه دگرمی یخ اودحیوان څخه حفاظت کول دی ددی حاصل ددی څخه ماسوا بل څه دی؟ چی دالله ﷻ په قدرت سره پیداکیدونکی تیغونه دضائع کیدوڅخه وساتل سی ، دی ټولوکارونو لره دیوی ونی په را ټوکیدو کی یادهغی په لوییدوکی هیڅ دخل نسته ، البته دومره ده چی په دی کارونوسره درختی په راټوکیدوکی چی څه خنډونه وه هغه لیری سوه ، پاته سوه دونی پیداکیدل او دهغه لوییدل اوپه هغه کی پانی څانگی بیگل او میوه پیداکیدل داتول دالله ﷻ په قدرت کیرې، په دی کی هیچا ته دخل نسته ، دا مضمون قرآن کریم داسی بیان کړی دی ، اَفَرَأَيْتُمْ مَا تَحْرُثُونَ * اَلْأَنْثُمْ نَرْزُقُوهُمْ اَمْ نَحْنُ الزَّارِعُونَ * ونبیه چی کوم شیان تاسی کوی هغه تاسی زرغونوی او که یی مونږ زرغونوو ؟

ددی تفصیل څخه دا معلومه سوه چی څرنگه دمخکی اوآسمان په پیداینست کی اودباران وریخی او دبرینسناپه منظمه سلسله کارکی دانسان سعی اوکوشش ته څه دخل نسته ، هم دغه رنگه په زمینداری کی اودبوټوپه پیداکیدوکی اودهغوی څخه دگل اومیوی په راوتلوکی دانسان څه دخل نسته، اوکه څه دی هغه برای نام دی اوپه اصل کی داتول کارونه دالله ﷻ په قدرت کامله او حکمت بالغه سره کیرې . لنډه داچی په دی آیت کی دالله ﷻ دداسی څلورو صفتونو بیان دی چی بغیر دده څخه په بل چاکی نه موجودیږی اوکله چی ددی دوو آیاتونوڅخه دامعلومه سوه چی انسان دنیست څخه سته ته راوستل اویا دده دبقاء اوترقی اسباب دمخکی آسمان باران گل اودمیوی په ذریعه پوره پوره ور رسول دالله ﷻ دذات څخه ماسوا بل چا کارنه دی نویو لږغوندی پوهه لرونکی انسان به په دی یقین کولو مجبور سی چی دعبادت اوطاعت حق دار یوازی دغه ذات دی او تردی به لوی ظلم کوم وی ؟ چی الله ﷻ انسان موجودکی اودهغه دبقاء اوارتقاء دپاره یی انتظام وکی اوغافل انسان دنوروپه وړاندی سجده کوی اودنورو شیانوپه بندگی مشغوله کیرې .

الله ﷻ ځوانسان دخپلو ټولو مخلوقاتو سردار ددی دپاره جوړکړي دی چی ټول کائنات دده خدمت وکی اودی یوازی دکائناتو دپروردگار عبادت وکی لیکن غافل انسان پخپله کم عقلی سره چی کوم وخت الله ﷻ هیرکی نو دغه غافل انسان دیوه خدای دغلامی په ځای داویا کروړو خدایانو په غلامی کی ونښتی ددی نورو دغلامی څخه دخلاصی دپاره ددی آیت په آخرکی الله ﷻ فرمایي ، فَلَا تَجْعَلُوا لِلَّهِ أَندَادًا وَأَنْتُمْ تَعْلَمُونَ : نو اوس تاسی مه جوړوی دالله ﷻ مقابل اوتاسی خو پوهیږی یعنی کله چی تاسی په دی پوه سی چی ستاسی دنیست نه سته کوونکی اوستاسی تربیت کوونکی اوپالونکی اوستاسی داستوگنی دپاره دمخکی اونورو ضروریاتو دپاره آسمان پیداکوونکی اودآسمان څخه باران اوروونکی د اوبوڅخه میوه اودمیوی څخه خوراک پیداکوونکی دالله ﷻ دذات څخه ماسوا بل نسته نو دعبادت اوبندگی مستحق اوحق داربل څوک کیدی سی چی هغه دالله ﷻ مقابل یا حصه دار اوشریک وگڼل سی؟ که چیری لږغوندی فکر وسی نوپه دی دنیاکی تردی لوی ظلم بی وقوفی اوبی عقلی کیدی نه سی چی الله ﷻ پرېښوول سی او په مخلوق باندی باور وکړل سی .

لنډه دا چی په دی دوو آیاتونوکی دهغه شی دعوت ورکول سوي دی چی دټولو آسمانی کتابونو او دټولو پیغمبرانوعلیهم السلام دلیرلو اصلی مقصد دی یعنی یوازی دیوه خدای عبادت اوبندگی ، او ددی نوم توحید دی ، او دا هغه انقلابی نظریه ده چی دانسان په ټولو عملونو حالاتو اخلاقو او دژوند دتیرولو په طریقو باندی ژور اثرکوی ، ځکه چی کوم سړی دا یقین وکی چی دټول عالم خالق اوما لک او په ټول نظام عالم کی متصرف اوپه ټولو شیانوباندی قادر یوازی یو ذات دی ، بغیردده دارادی څخه نه یوه ذره حرکت کولی سی نه څوک چاته نفع اونقصان رسولی سی نو دهغه ټوله توجه په هر مصیبت او راحت کی او هری تنگی او فراخی کی یوازی په یو ذات باندی به وی اوده ته به هغه بینایی حاصله سی چی دهغه په وجه به دی دظاهری اسبابو حقیقت وپیژنی چی داسبابو سلسله په حقیقت کی یوه پرده ده چی تردی وروسته دقدرت لاس کارکوونکی دی .

(دجامع ددهغه دخلاصی اوبه جنت کی دداخلیدو یقینی سبب نه دی)

په لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ : جمله کی دَلْعَلْ لَفْظ استعمال سوي دی دَلْعَلْ معنی امیددی اوبه داسی ځایونوکی ویل کیږی چی هلته دیوکار کیدل یقینی نه وی ، دایمان اودتوحید په نتیجه کی خلاصون اودجنت حاصلیدل دالله ﷻ دوعدی موافق یقینی وی لیکن ددغه یقینی شی دامیدپه عنوان سره په بیانولوکی دا حکمت دی چی دانسان هیڅ یوعمل پخپله دخلاصون اودجنت قیمت جوړي دی نه سی بلکه ددی اصل سبب دالله ﷻ فضل دی ، دایمان اوعمل کولو توفیق ورکول ددی فضل خداوندی علامه ده سبب اوعلت یی نه دی .

(دتوحید عقیدہ پہ دنیا کی دامن و آمان سگون او اطمینان ضامنہ ده)

دتوحید عقیدہ چی داسلام تر تہولو اولہ بنیادی عقیدہ ده دایوہ نظریہ نہ ده بلکه دانسان دپارہ پہ صحیح معنی کی دانسان جو رولو ذریعہ ده اودا دانسان دتولو مشکلات دپارہ حل اوپہ ہر حالت کی دہفہ دپارہ دامن خای اوپہ ہرغم کی دہفہ مددگارہ او معاونہ ده ، خکہ چی دتوحید د عقیدی حاصل دادی چی د عناصر و د کون اوفساد او د دوی تغیرات بس دیوی ہستی پہ ارادہ کیری ، او ظاہرہ ده چی د چاپہ زہرہ اودماغ باندی داعقیدہ خپرہ سی اودہفہ داحال جو رسی نو دادنیابہ دہفہ دپارہ جنت سی ، تولی جگری اوفسادونہ بہ ختم سی ددی عقیدی خاوند دتولی دنیا خہ بی نیازہ وی ، پہ زہرہ کی بی داللہ ﷻ خہ ماسوا دبل چاخہ بیرہ نہ وی ، دلالۃ الا اللہ دکلمی چی دی تہ کلمہ توحید وایی ہم دغہ مطلب اومعنی ده لیکن دظاہرہ ده چی دتوحید دپارہ زبانی اقرار کافی نہ دی بلکه ددی دپارہ دزہرہ یقین ہم ضروری دی ، دلالۃ الا اللہ ویونکی خونن پہ دنیا کی پہ کروونو دی اودومرہ دی چی مخکی دغومرہ نہ وہ لیکن پہ عام طور دایوازی دژبی تکلیف دی چی دوی بی کوی دتوحید رنگ پہ دوی کی نستہ ، کہ چیری داسی نہ وای نو د دوی بہ ہفہ حال وای چی کوم دمخکنیو بزرگانوو ، چی نہ خہ لوی طاقت دوی مرعوب کولی سوی اونہ دیوہ قوم دشمیر زیات والی پہ دوی اثر غورخولی سوی د پیغمبرانوروستہ صحابہ اوتابعین چی پہ لہغوندی مودہ کی پہ دنیا کی خپارہ سوی وہ ددوی دطاقت اوقوت حقیقی راز پہ توحید کی وو ، اللہ ﷻ دی مونہر تہولو مسلمانانوتہ دا دولت رانصیب کی ، آمین .

وَإِنْ كُنْتُمْ فِي رَيْبٍ مِّمَّا نَزَّلْنَا عَلَىٰ عَبْدِنَا فَأْتُوا بِسُورَةٍ مِّمَّنْ مِثْلِهِ

کہ چیری تاسی پہ شک کی یاست ددغہ کلام پہ بارہ کی چی ماخپل بندہ باندی نازل کری دی نو تاسی یوسورہ

وَادْعُوا شُهَدَاءَكُمْ مِّنْ دُونِ اللَّهِ إِنْ كُنْتُمْ

دغہ دول راوہی اودی دپارہ راوبلی خپل مددگاران داللہ پاک خہ ماسوا کہ چیری تاسی

صَادِقِينَ ﴿٢٣﴾ فَإِنْ لَّمْ تَفْعَلُوا وَلَنْ تَفْعَلُوا فَاتَّقُوا النَّارَ

صادقان یاست ، کہ چیری تاسی ونہ کړل او هرگز بہ ونہ کړل سی نو بیا خان محفوظ کی دہفہ اورخہ

الَّتِي وَقُودُهَا النَّاسُ وَالْحِجَارَةُ ۖ أُعِدَّتْ لِلْكَافِرِينَ ﴿٢٤﴾

چی دہفہ لرگی او خشاک انسانان او کانی دی اوتیار کړل سوی دی کافرانو دپارہ .

لنہ تفسیر: کہ چیری تاسی خلکو تہ خہ تر د دوی ددی کتاب پہ حقلہ چی مونہر پہ خپل خاص بندہ باندی

نازل کړي دي نو بياتاسی لوېشانی برخه چې ددی کتاب په شانی وی ، جوړه کی او رایې وړی ، ځکه چې ستاسی هم عربی ژبه زده ده او د عربی ژبی په نظم او نثر دواړو باندی ښه پوهیږی او ددی دواړو قسمونو تاسی مشقونه کړي دي ، پیغمبر ﷺ ددی څه مشق نه دی کړی خو ددی باوجود تاسی دقرآن دلوې غوندی برخی مثال جوړ ولی نه سی نو دانصاف تقاضا دا ده چې دامعجزه دالله ﷻ دطرفه ده اونبی ﷺ دالله ﷻ پیغمبردی ، او را وغواړی خپل مددگاران چې تاسی دالله ﷻ څخه ماسوا مقرر کړي دی که چیری تاسی په رښتیا یاست که چیری تاسی دا کارونه کی او ترقیامته به ونه سی نو بیا ځان خلاص کی دهغه دوېڅ څخه چې دهغه خشاک انسان او کانی دی اوتیارسوي دی دکافرانو دپاره .

علوم اومستلي

(دآیاتونو تړون دمخکې آياتونو سره او ددوی مضمون اودمضمون خلاصه)

ددی دوو آياتونو مخکې په دوو آياتونو کی دتوحید ثبوت وو اوپه دی دوو آياتونو کی دمحمد ﷺ دپیغمبری ثبوت دی ، دقرآن کریم دهدایت دوې لوی لوی ستنی دی یو توحید اوبل رسالت په مخکې دوو آياتونو کی دالله ﷻ دخوخاصو کارونو په ذکر کولو سره توحید ثابت سو او په دی دوو آياتونو کی دالله ﷻ دکلام په مخکې کولو سره دنبی ﷺ رسالت ثابت سو ، او د دواړو دثابتولو طریقه یوه ده ، ځکه چې په مخکې دوو آياتو کی دخو داسی شیانو ذکر سوی دی چې هغه دالله ﷻ څخه بغیر بل څوک کولی نه سی ، مثلاً دمخکې اوآسمان پیدا کول دآسمان څخه اوبه را اورول او د اوبو څخه میوه اوگل پیدا کول داستدلال خلاصه دا وه چې کله داکارونه دالله ﷻ څخه ماسوا بل څوک کولی نه سی نو دعبادت حقدار دهغه څخه ماسوا بل هم کیدی نه سی ، اوپه دی دوو آياتونو کی دیو دا سی کلام ذکر سوي دی چې دالله ﷻ څخه ماسوا دبل چاکیدلی نه سی اونه یوانسان یا دیرانسانان ددی مثال را وړلی او جوړولی سی څرنگه چې دمخکې اوآسمان دجوړولو څخه اودآسمان څخه دباران داورولو څخه او دباران څخه دمیوی دپیدا کولو څخه انسان عاجزه دی او دا ددی خبری دلیل دی چې داکارونه یوازی دالله ﷻ دی نو هم دغه رنگه دکلامی الهی دمثل اونظیر جوړولو اومخکې کولو څخه دتول مخلوق عاجزه کیدل ددی خبری دلیل دی چې داکلام دالله ﷻ کلام دی دکوم مخلوق کلام نه دی ، په دی آیت کی قرآن کریم دتولی دنیا انسانانوته خطاب کړي دی او ویلی یی دی که چیری تاسی داکلام دالله ﷻ کلام نه گنهی بلکه دیوه انسان کلام یی گنهی نو بیا تاسی هم انسانان یاست ، په کار دی چې تاسی هم په داسی کلام جوړولو باندی قادر وای ، ټول کلام خو پریږده ددی کلام دیوی کوچنی ټوټی مثال جوړ کی او وی ښیاست اوتاسی ته دا آسانی هم درکیدی سی که چیری یی یوسری یوازی نه سی جوړولی نو تاسی ته اجازت دی چې دتولی دنیا څخه خپل مددگاران راجمع کی اوبین المملی غونډه وکی او ددی قرآن دیوه کوچنی غونډی سورت مثال جوړ کی او رامخکی یی کی ، په دوهم آیت کی دوی ته یی

غيرت ورکي چي ستاسي طاقت نيسته چي داسي يو سورت جوړ کي ، تردی وروسته د عذاب څخه يي وييرول چي کله تاسي ددی کلام په شان کلام دجوړولو څخه خپل ځان عاجزه ويني چي داصفا دليل ددی خبري دی چي دا دانسان کلام نه دی بلکه دیو داسي ذات کلام دی چي ترټول مخلوق بلند او بالاتر دی اوچي دهغه قدرت په هرشي باندی خپور دی نو بياپه دی باندی ايمان نه راوړل په خپل لاس خپل ځان په دوېځ کي اچول دی ددی څخه ځان وساتي .

حاصل دا دی چي په دی دوو آيتونو کي دا بنسونه سوي ده چي قرآن کریم دنبی ﷺ يوه لويه معجزه ده او قرآن شریف دنبی ﷺ درسالت او دده درنستياوالی ثبوت دی دنبی کریم ﷺ معجزی خو په زرگونو دی او داسي معجزی دی چي سړی ورته حيران پاته کيږي ، ليکن په دی ټولو کي په دی ځای کي يعنی دنبی کریم ﷺ درسالت دثبوت په موقع کي په قرآن باندی چي علمی معجزه ده بس والی ددی وجی څخه وسو چي دا ونبسول سی چي دا دنبی کریم ﷺ ترټولو لويه معجزه ده او دی معجزی ته دنورو انبياؤ عليهم السلام دعامو معجزو په مقابله کي دا خاصيت حاصل دی چي دا معجزه دنورو پيغمبرانو دمعجزو په شان وقتی معجزه نه ده چي يو وخت وه او بياپه نه وی بلکه ترقيامته پوري به وی ، وَأَنْ كُنْتُمْ فِي رَيْبٍ مِّنْ رَبِّكَ فَلْيُفَوِّدْهُ أَمْرًا مِّنْهُ لِيُبَيِّنَ لَكُمْ آيَاتِهِ وَيُخْرِجَكُمْ مِّنَ الظُّلُمَاتِ الَّتِي كُنْتُمْ فِيهَا مَعَهُ رَبُّكَ أَكْبَرُ (مفردات القرآن ص ۲۰۴) ليکي چي ريب هغه شک تردد او وهم ته وایی چي دهغه څه بنيادنه وی او په معمولی سوچ اوفکر سره ختميږي هم دغه وجه ده چي په قرآن کریم کي په بل ځای کي وایی چي اهل علم که څه هم دوی مسلمانان هم نه دی په قرآن کي شک نه کوي .

اللَّهُ ﷻ فرمايي ، وَلَا تَرْكَبُوا الَّذِينَ أَوتُوا الْكِتَابَ وَالْمُؤْمِنُونَ : اوهم دغه وجه ده چي دسورة بقره په اول کي دقرآن متعلق وفرمايل سول ، وَأَنْ كُنْتُمْ فِي رَيْبٍ : يعنی که څه هم قرآن کریم دخپلو واضحو اومعجزو دليلونو په وجه دڅه شک او تردد شي نه دی بياهم که چيري تاسي دخپل ناواقفيت په وجه څه تردد کوي نو بيا راوړي يو سورت دقرآن په شان ، دسورة دلفظ معنی ده ، محدوده ټوټه ، اودقرآن سورة دقرآن هغه خاصی حصی ته وایی چي دوحی په ذريعه جلا سوي ده ، په ټول قرآن کي دغه رنگه کوچنی اولوی يوسل څوارلس ۱۱۲ سورتونه دی اوپه دی آيت کي دسورة لفظ بغير دالف لام په راوړلو کي دی خبري ته اشاره ده چي په دی حکم کي ترکوچنی لاکوچنی سورة هم شامل دی معنی دا سوه که چيري تاسي ته دقرآن په کلامی الهی کيدو کي څه شک وی اوکه ستاسي دا خيال وی چي دا نبی کریم ﷺ جوړ کړي دی نو ددی فيصله خو ډيره آسانه ده هغه دا ده چي تاسي هم ددی قرآن دکوچنی غوندي سورة مثال جوړ کي او را وړاندی يي کي ، که چيري تاسي ددی په مثال جوړولو کي کامياب سواست نوبی شکه تاسي به په حق ياست چي دا دانسان کلام دی اوکه چيري عاجزه سواست نو پوه سی چي دا دانسان ترطاقت دباندی خبره ده او دا خالص اوسو چي دالله ﷻ کلام دی .

دلته چادا هم ويلاي سواي چي زمونږ عاجزه كيدل ددي خبري دليل كيدى نه سي چي ټول انسانان عاجزان دي ، كيدى سي چي يو بل سړي يايوه بله ډله دا كار وكى نو په دې وجه ارشاد وسو ، وَأَدْعُوا شُهَدَاءَكُمْ مِنْ دُونِ اللَّهِ : شهداء دشاهد جمع ده دشاهد معني ده حاضر ، گواه ته شاهد هم ددي وجي څخه ويل كيږي چي په عدالت كي دهغه حاضريدل ضروري دي ، په دې ځاي كي شهداء څخه مراد ياخو عام حاضرين دي ، نو معني يي داسي سوه ، چي په ټول جهان كي چي دكوم كوم چا څخه تاسي كومك اخيستل غواړي اخستي يي سي اويا ددي څخه مراد د دوي بتان دي چي ددي بتانو په حقله د دوي دا خيال وو چي دقيامت په ورځ به دوي زمونږ دپاره شاهدي كوي ، په دوهم آيت كي دوي ته دا بيره وركړل سوي ده كه چيري تاسي دا كارونه كوي نوبيا دجهنم دهغه سخت اورڅخه دخلاصيدو دپاره انتظام وكى او دجهنم اور داسي دي چي دهغه پيلوذي به انسان اوكانى وي ، او دا جهنم ستاسي غوندي انكار كوونكو دپاره تيار سوي دي او ددي جملې په مينځ كي چي كومه واقعه كيدونكي ده دهغه خبري هم وركي ، وَلَنْ تَفْعَلُوا : يعني كه تاسي هرڅومره په انفرادي اواجتماعي طور سره زوروكي نو ستاسي دا طاقت نسته چي دقرآن مثال پيش كي ، دلته فكر كول په كار دي چي كوم قوم داسلام او قرآن په مخالفت كي او دهغه په ختمولو كي دخپل سر اولاد مال عزت اوآبرو تير وو دوي ته داآسانه موقع وركول كيږي چي تاسي دقرآن يوكوچني مثال جوړ كي او رايي وړي نوتاسي به په خپل مطلب كي گامياب سي ، او دا ويناچي داكار به تاسي هيڅكله ونه كي ، د دوي غيرت په جوش كي را ولي ليكن په ټول قوم كي هيڅوك هم ددي كار دپاره رامنځكي نه سوه ، ددي لوي د دوي دعاچي كيدولوبل كوم ثبوت كيدى سي؟ نه سي كيدى .

(قرآن ترقيامته پاته كيدونكي ژوندي معجزه ده)

دټولو پيغمبرانو عليهم السلام معجزې دهغوي د ژونده پوري وي ليكن دا يوازي دقرآن معجزه ده چي دنبى ﷺ دوصال وروسته ، هم هغه شان دمعجزې په حيثيت باقى دي چي څه رنگه دنبى ﷺ په زمانه كي وو ، نن هم يو معمولي مسلمانان دټولي دنيا عالمانو اوپوهانو ته په دعوه سره ويل كيږي چي دده مثال نه چامځكي راوړي دي اونه يي نن څوك راوړي سي اوپه چاكي كه طاقت وي نوپيش دي كي ، جلال الدين سيوطي رحمه الله په خپل كتاب خصائص كبري كي دحديث په حواله دنبى ﷺ د دوو معجزو متعلق دا ليكلي دي چي دا به ترقيامته وي په هغو دوو كي يوه دقرآن معجزه ده اوبله دا چي حضرت ابوسعيد خدرى ؓ دنبى كريم ﷺ څخه پوښتنه وكړه چي اى دخداي پيغمبره دحج په ورځوكي په درو جمره (شيطانانو) باندې په لكونو خلق دري ورځي پرلپسي ډبري غورځوي ، بيا خو دلته څوك نه دي ليدل سوي چي هغه ددغو ډبرو كوتي ددي ځاي څخه وړي وي اوپه بل ځاي كي يي اچولي وي اويو وار غورځول سوي ډبري بيا استعمالول هم منع دي ، ددي وجي څخه هر چاچي دخپل ځان دپاره ډبري

دمزدلفی څخه را وړی ، په کار خو دا ده چی دجمر و دی خواو شاته په یوه کال کی یوه غونډی جوړه سی او جمره دی په کښی پته سی او په یوڅو کالو کی دی غر جوړ سی نو نبی کریم ﷺ وفرمایلی چی هوایکڼ الله ﷻ خپلی ملائکی مقررې کړی دی چی هغوی دهغه چاډبرې پورته کوی چی دچاحج قبول سوی وی ، نو اوس په دی ځای کی یوازی دهغویم بختو ډبرې پاته کیږی چی دچا حج قبول سوی نه وی ، دغه وجه ده چی په دی ځای کی دډبرو کوټه کومه ښکاره کیږی که چیری داسی نه وای نو دلته به یو غر ولاړ وای ، دا روایت په سنن بیهقی کی سته .

دا یو داسی حدیث دی چی ددی په ذریعه دنبی ﷺ درښتیاوالی تصدیق په هر کال اوهره زمانه کی کیږی ځکه چی دا حقیقت دی چی په حج کی په لکونو خلق هر کال جمع کیږی اوهرسری هره جمره هره ورځ په اوو ۷ ډبرو باندی ولی اوبعضی جاهلان خو یی په لویو لویو کانو ولی اوداهم په یقین سره معلومه ده چی ددغه ډبرو ددغه ځای څخه دروزانه پورته کولو انتظام نه حکومت کوی اونه یوجماعت ، اوڅرنگه چی دپخوا راسی دا دستور را روان دی چی ددی ځای څخه دی ډبرې نه پورته کیږی دا ددی خبری تقاضا کوی چی دا ډبرې به په راتلونکی کال کی دوه چنده سی په دریم کال کی به دری چنده سی او یو څو کاله وروسته به دمخکی دا حصه سره دجمره په دغه ډبرو کی پته سی اودجمره په ځای به یولوی غر ودریږی ، خو مشاهده ددی برعکس ده اودا مشاهده په هره زمانه کی پرنبی ﷺ باندی دتصدیق کولو او ایمان راوړلو دپاره کافی ده ، او ریدلی می دی چی اوس ددغه ځای څخه د ډبرو دلیری کولویو انتظام سوی دی ، لیکن ددی دیارلس سوو کالونو دا عمل هم ددی مضمون دپاره کافی دی ، دغه شان قرآن کریم یوهمیشه باقی پاته کیدونکی معجزه ده څنگه چی دنبی ﷺ په زمانه کی ددی مثال پیش نه سو نن هم نه سی پیش کیدی .

(دقرآن دمعجزوالي تشریح)

ددی اجمالی بیان وروسته دا پېژندل په کاردی چی په څه وجه قرآن کریم دنبی ﷺ دپاره معجزه مقرره سوی ده او ددی اعجاز وچی څه دی؟ اوتوله دنیا ددی دمثال جوړولو څخه ولی عاجزه سوی ده؟ دوهمه دا چی دا مسلمانان دا دعوه کوی چی قرآن کریم پوره څوارلس سوه کاله خلک خپلی مقابلی کولو ته را بللی دی لیکن سره ددی یی دده دیوی ټوټی مثل هم وړاندی نه کړای سو ، دا خبره په تاریخی حیثیت سره څومره وزن لری؟ دا دواړی خبری اوږدی دی اوتفصیل کولو قابلی دی .

(دقرآن دمعجزوالي وجی)

مخکی خبره چی قرآن ولی معجزه ده؟ او دا څه وجه ده چی دهغه دمخه ټوله دنیا دقرآن دمثال جوړولو څخه عاجزه ده، په دی خبره باندی زړو اونوو عالمانو مستقل کتابونه لیکلی دی ، اوهریوه مفسرپه خپل خپل طرز سره دغه مضمون بیان کړی دی ، زه به په دی حقله دیوڅو شیانو بیان په ډیره لنډه طریقه

و کرم ، دلته دټولو زیاته د فکر قابله دا خبره ده چی داعجیب او غریب دټولو علمونو جامع کتاب په کوم خای کی اوپه کوم ماحول کی نازل سوی وو ؟ آیا هلته څه علمی شیان وه ؟ چی دهغوئ په وجه داسی جامع اوبی نظیره کتاب تیاری چی هغه دمخکنیو او آخرنیو علمونو مجموعه وی او چی دانسان د ژوند دهری ځانگی په باره کی که هغه انفرادی ژوند وی یا اجتماعی یو دیرینه هدایت وړاندی کی داسی هدایت چی په هغه کی دانسان د دواړو قسمونو روحانی او جسمانی د تربیت مکمل قواعد اوضوابط وی ، او د تدبیر منزل څخه واخله تر ملک چلولو پوری په کی ښه اصول وی ، په کومه مخکه اوپه کوم ذات باندی چی داپاک کتاب نازل سوی دی دهغه د جغرافیایی او تاریخی کیفیت اوحالت په بیان کی به داسی ووایم چی دقرآن نزول په داسی ملک کی سوی وو چی هغه ملک نه دکروندی ملک وو نه دصنعت او حرفت ملک وو او نه ددی ملک آب او هوا ښه وه چی دهغه په وجه خلق ددبانندی څخه دلته دراتلو رغبت اومینه وکی او نه یی لاری هواری وی ، دا ملک داکثری دنیا څخه یوه جلا سوی جزیره نماوه چی په کښی دوچو او گرمو شگو څخه ماسوا بل څه نه ښکاریدل .

په دی ټول ملک کی څه لوی ښارونه هم نه وه کوچنی کوچنی کلی وه او اوسیدونکو به یی د اوبښانو پسونو او بزو په پاللو باندی گذاره کوله ، دصحرا اوباندو خو څه کوی ددی ملک برای نام ښارونه چی کرم وه په هغه کی کومه دعلم او تعلیم چرچه نه وه ددغه ملک اوسیدونکو ته الله ﷻ په پیدایښتی ډول سره دفصاحت اوبلاغت داسی فن ورکړی وو چی په دی کی یی دټولی دنیا څخه نمبر وړی وو ، لیکن دا ټول د دوی فطری او پیدائشی فن وودا په کومه مدرسه یا پوهنتون یادارالعلوم کی زده کیدی نه سواي او نه دفن اسباب موجود وه ، په دی خلکو کی څه خلک دښاری ژوند څخه لپشان خبره هغه دا چی تجارت د دوی کسب وو ، اودمختلفو اجناسو ډوړلو اورا وړلو کاروبار یی کوی ، ددغه ملک په زوړښار مکه کی په شریفه کورنی کی هغه پاک ذات پیداسو چی دوحی دنازلیدو دپاره مقرر سو ، ددغه پاک ذات پلار دده تربیداکیدومخکی مړ سو ، دغه ذات لا د اوو کالو نه وو چی مور یی هم مړه سوه ، دمور دغیږی څانگو یی هم نصیب نه سوه دپلار اودنیکه دبی مثله سخاوت په وجه په کور کی دومره څه نه وه چی په هغه ددی یتیم دپالنی دپاره څه بندوبست وسی انتهایی دتنگی ژوند وو ، دمور او پلار سایه یی پر سر نه وه په دغه حالاتو کی دی لوی سو او د عمر مخکنی رومینی حصه چی دتعلیم اوتعلم اصلی وخت دی ، داسی تیره کړه ، په مکه کی په دغه وخت کی دتعلیم اوتعلم څه ځایونه لکه مدرسی سکولونه کالجونه دارالعلومونه نه وه ، اوکه چیری وی هم نو د دوی حالت داسی وو چی دوی ته یی دزده کړی اجازه نه ورکوله ، دغه وجه وه چی دی ټول عرب قوم ته امیان ویل کیدل ، په قرآن کریم کی هم دده متعلق دالفاظ استعمال سوی دی نو ددی لازمی نتیجه دا سوه چی دی دهر قسم تعلیم اوتعلم څخه بی خبره پاته سو ، هلته داسی یولوی عالم هم نه وو چی دهغه څخه دعلوم حاصل سوی وی چی

کوم په قرآن کریم کی دی، بیا الله ﷻ خو یو فوق العاده معجزه ښوول غوښتل نو ددی وځی څخه هغه لږ او معمولی غوندی ویل اولیکل چی هغه دلته خال خال په نظر راتله دوی ته نصیب نه سوه اوبالکل امی محض چی خپل نوم قدر یی هم نه سواي لیکلی پاته سو دغریو خاص فن یعنی شعر او شاعری چی دهغه په باره کی به میلی لگیدی اومشاعری به کیدی الله ﷻ دی دهغه څخه لیری وساتی او داسی مزاج یی ورلره ورکی چی ددی شیانو سره یی مینه نه وه.

البته دومره وه چی دخالص امی کیدلو سره دکوچنیوالی څخه په ده کی دښواخلاقو دپوهی دامت او دیانت نښی اونښانی هر وخت لیدل کیدای سوی چی دهغه په نتیجه کی دغریو لویو سردارانو به دده عزت او احترام کوی اوپه ټوله مکه کی دامین په لقب سره یادیدی.

دا سوچه امی ترڅلویښتو کالو پوری په مکه کی په خپل قوم کی اوسیدی یوځای دبل ملک سفر یی هم نه وو کړی، چی دهغه څخه دا خیال پیداسی چی: په سفر کی داعلمونه حاصل کړي دی، یوازی دشام دملک دوه تجارتی سفرونه یی کړی دی اوهغه هم یوڅو ورځی چی په هغه کی ددی هیڅ امکان کیدی نه سی چی په دی سفر کی یی دا علمونه زده کړی وی، دی سوچه امی خپل څلویښت کاله ژوند په مکه کی په خپل قوم کی داسی تیرکی چی نه په کښی ده یو وخت قلم په لاس کی واخستی اونه کتاب اونه یی په یوه مجلس کی کومه قصیده یانظم ووايه، پوره ترڅلویښتو کالو وروسته دده ﷺ په مبارکه ژبه هغه کلام شروع سو چی دهغه نوم قرآن دی اوچی دلفظی فصاحت اوبلاغت په لحاظ سره اودمعنوی علومو او فنونو په اعتبار سره عقلونه حیرانوی، که چیری یوازی دومره وی نوهم یوه انصاف پسندته دقرآن په معجزه کیدلو کی شک اوشبهه نه پاته کیږی لیکن ددی باوجود قرآن کریم ټولی دنیاته په هسکه غاړه وویل که څوک په دی کی شک لری چی قرآن دالله ﷻ کتاب نه دی نو هغه دی دخپل ځان څخه دقرآن په شانی یو کوچنی غوندی سورت جوړ کی او را وړاندی دی یی کړی، اوس یو طرف ته دقرآن مقابلی ته رابلنه اوبل طرف ته دټولی دنیا مخالف طاقتونه چی هغوی داسلام اویپیغمبر اسلام په ختمولو کی په خپل سر مال اواولاد اړنه وه لیکن د دومره کار کولو دهیچاهم طاقت نه وو چی دقرآن دیوه کوچنی سورت غوندی بل سورت جوړ کی، فرض کړه که چیری دا کتاب بی مثله اوبی نظیره هم نه وای بیا هم دیوه سوچه امی دژبی څخه ظاهریدل دقرآن کریم دمعجزه کیدلو دپاره کم نه دی اوپه دی خبره بانندی عالم اوجاهل دواړه ښه پوهیږی.

(دقرآن دمعجزوالي دوهمه وجه)

دقرآن دمعجزوالي دوهمه وجه دا ده چی قرآن او دده حکمونه دټولی دنیا دپاره راغلی دی، لیکن ددی قرآن اولنی اونیغ په نیغه مخاطب عرب وه، هغه عرب چی هغوی ته بل څه علم اوفن زده وو یا نه لیکن فصاحت اوبلاغت دهغوی فطری هنر اوپیدائش صفت وو چی په دی کی دوی ددنیا دټولو قومونو څخه

جلا گهل کيدل قرآن دوی مخاطب کوی اودوی را بولی که چیری تاسی زما دالله ﷺ په کلام کيدلو کی څه شک کوی نو تاسی زما دیوه سورت مثال جوړ کی او وښیاست که چیری دقرآن رابلنه مقابلی ته په دی اعتبار وی چی په دی کی حکیمانه اصول او علمی اسرار او معارف وی نوییابه دی سوچه اُمی قوم ته عذر وای چی مونږ اُمی قوم یو، دعلومو او معارفو څخه خالی یو نو مونږ څرنگه دداسی قرآن مقابله وکو، لیکن قرآن یوازی دمعنوی حسن په باره کی چیلنج نه دی ورکړی بلکه دلفظی فصاحت او بلاغت په اعتبار سره یی هم ټولی دنیاته چیلنج ورکړی دی او ددی چیلنج دقبلولو دپاره په اقوام عالم کی تر ټولو زیات حقدار عرب وه که چیری په حقیقت کی دا کلام دبشر دقدرت دباندي ته وی نوییاعربو بلیغانو ته څه مشکله وه چی دیوه سوچه اُمی دکلام مثال بلکه تردی ښه کلام فوراً پیش کی او که چیری یویادوه نفره دا کار کولای نه سی نو قرآن دوی ته دا آسانی هم ورکړی ده چی ټول قوم رایوځای سی او داسی یی جوړ کی، لیک: دقرآن ددی لوړی دعوی سره اوبیا دقسم قسم غیرت ورکولو سره هم دعربو غیرت مند قوم ټول چپ چاپ دی او دمقابلی دپاره یوڅو کرښی هم نه سی پیش کولی.

دعربو سردارانو داسلام اویپغمبر اسلام دختمولو دپاره خپل کوم طاقتونه مصرف کړي دی هغه دچا څخه پټ نه دی، په اول کی نبی ﷺ او دهغه یوڅو ملگروته یی قسم قسم تکلیفونه ورکړل چی دوی اسلام پریرېدی لیکن چی ورته معلومه سوه چی داسلام داننده داسی نشه ده چی په تریخوالی باندی یی نه کښته کیږی نوییایی ښه گذاری اړخ غوره کی، دعربو سردارانو عتبه بن ربیععه دقوم نماننده سو اونی ﷺ ته ولاړی او ورته یی دا وویل چی داسلام تبلیغ پریرېده مونږ به تاته دعربو دولت او حکومت اوبښاسته انجلی درکو، نبی ﷺ ورته په جواب کی دقرآن یوڅو آیاتونه تلاوت کړل هرکله چی دی تدبیر کارونه کی، نو دجنگ اومقابلی دپاره تیار سول، تر هجرت مخکی اوتر هجرت وروسته قریشو دنبی ﷺ اودمسلمانانو دمقابلی دپاره پخپل سر او په مال او په اولاد او په آبروهڅه وکړه، لیکن هیچا دا ونه کړای سواي چی دقرآن چیلنج یی قبول کړی وای اویوڅو کرښی یی دمقابلی دپاره وړاندی کړی وی، آیابه دسی حالاتو کی دټولو عربو دقرآن په مقابله کی چپ والی اوعاجزی ددی خبری واضح او ښکاره شهادت نه دی چی دا د انسان کلام نه دی بلکه دالله ﷻ کلام دی چی دهغه دکار یادکلام نظیر انسان څه کوی چی دټول مخلوق تر طاقت وتلی دی، بیاصرف دومره هم نه چی عرب دده دمقابلی څخه چپ پاته سوه بلکه دوی ټولو په خپلو خاصو خاصو مجلسونو کی ددی دبی مثل اوبی نظیره کیدو اقرار هم وکی او چی کوم په دوی کی منصف مزاجه وه هغوی ددی اقرار برملاهم وکی بیاپه دوی کی بعضی مسلمانان سول اوبعضی دخپلو آبایی رسمونو دپابندی یابنی عبدمناف سره دضدپه وجه داسلام قبلولو څخه محرومه پاته سول، دقریشوتاریخ ددی واقعاتو شاهدی دی، زه دلته دهغه څخه څو واقعات بیانومه چی دهغه څخه دا درک ولگیږی چی ټول عرب ددی کلام دبی مثله اوبی نظیره کیدو

اقرار کوی اوددی مثال ورنندی کول یی پہ دی خیال پرینسووی چی پہ دی کی دوی خپلہ رسوایی لیدلہ ، هرکله چی درسول ﷺ او دقرآن شهرت ترمکی دباندی دحجازہ بہ نورو خایونوکی وسو اودحج موسم راغی نو دمکی قریش پہ غم کی سوہ چی اوس بہ دعربو داطرافو خخہ حاجیان راخی او درسول ﷺ خخہ بہ داکلام اوری نولیونیان بہ سی او غالب گمان دی چی مسلمانان بہ سی ، ددی دانسداد دتدبیر دلتولو دپارہ قریشو اجلاس وکی پہ دی اجلاس کی دقریشو لوی لوی سردران موجودہ ، پہ ہغوی کی ولید بن مغیرہ پہ عمر او پہ عقل کی ترٹولو لوی گنل کیدی ٹولو ولید بن مغیرہ تہ دامشکل ورنندی کی چی اوس بہ دملک داطرافو خخہ خلگ راسی او زمونہ خخہ بہ دمحمد ﷺ پہ حقلہ پونستہ کوی نو مونہ بہ خہ وایو؟ مونہ تہ یوہ داسی خبرہ ونبیہ چی مونہ ٹول ہغہ خبرہ کوو ، داسی نہ چی زمونہ پہ بیانونو کی اختلاف راسی ، ولید بن مغیرہ وویل چی تاسی ونبیاست چی خہ ویل پہ کار دی؟ خلگو وویل چی زمونہ پہ خیال کی مونہ بہ ٹول دا وایو چی محمد ﷺ معاذ اللہ لیونی دی ، ددہ کلام دلیونیو گدی ودی دی ولید بن مغیرہ وویل چی داسی ہیخکله مہ وایاست خکے چی کوم وخت خلق دہ تہ راسی او ددہ سرہ ملاقات او خبری وسی او دوی دی یوفصیح عاقل انسان ووینی نو ددی خلگو بہ یقین راسی چی تاسی درواغ ویلی وہ بیاخینو خلگو وویل چی نہ مونہ بہ ہغوی تہ دا وایو چی دی شاعر دی ولید ددی خخہ ہم منع کرل او ورته وی وویل چی خلق چی کله ددہ کلام وآوری نویقین بہ وکی چی داشعر تہ دی او نہ دی شاعر دی نتیجہ بہ یی داسی چی داتول خلق بہ تاسی درواغجن وگنی ، بیا خہ خلگو دا وویل چی بیابہ مونہ خلگو تہ دا وایو چی دی کاهن دی چی شیطانانو او پیریانو تہ غورہ ایردی اودغیبو خبری کوی ، ولید وویل چی دا ہم غلطہ دہ خکے چی خلق چی کله ددہ کلام وآوری نو ورته معلومہ بہ سی چی دا کلام دکوم کاهن نہ دی نو داخلق بہ بیاتاسی درواغجن وگنی ، تردی وروستہ دقرآن پہ بارہ کی چی دولید کوم تاثرات وو ہغہ یی پہ دی الفاظوسرہ بیان کرل ، پہ خدای می دی قسم وی پہ تاسی کی یوسری دشعر اوشاعری پہ بارہ کی ترمازیات پوہہ نستہ ، پہ خدای می دی قسم وی چی پہ دی کلام کی خاص خوبوالی دی اوپہ دی کی یوخاص رونق اوبیاست دی چی مادکوم بلیغ شاعر پہ شعر یادفصیح اودبلیغ پہ کلام کی نہ دی لیدلی ، بیاقوم ورته وویل ، چی اوس تہ وراہہ چی مونہ خہ وکو؟ او ددہ پہ بارہ کی بہ خلگو تہ خہ وایو؟ ولید وویل ، چی زہ بہ ترفکر کولو وروستہ جواب درکرم ، بیایی تردیر فکر وروستہ وویل ، کہ چیری خہ ویل وی نو تاسی دہ تہ ساحر وایاست چی دی دخپل جادوپہ اثر دپلار او زوی اودخاوند اونیخی پہ مینخ کی جلاوالی راولی ۔

قوم پہ دی باندی متفق اومطمئن سو اوٹولو دا وینا شروع کرہ لیکن دالله ﷻ شمعہ کله پہ پُف کیدو مرہ کیدونکی وہ ، دعربو داطرافو خخہ خلق راغلہ قرآن یی واوریدی اوہیر پہ کنبی مسلمانان نول اودعربوپہ اطرافو کی اسلام پہ خپریدوسو (خصائص کبری)

هم دغه رنگه یو قریشی سردار نضر بن حارث یو وار خپل قوم ته وویل ای قریشو! نن تاسی په یوه مصیبت کی مبتی یاست چی تردی مخکی هیڅ وخت تاسی په داسی مصیبت کی گیرسوی نه واست چی محمد ﷺ ستاسی د قوم یو ځلمی ووتاسی ټول دهغه دعادتونو او اخلاقونه گڼونکی واست او په خپل قوم کی هغه تاسی ډیر ریښتونی او امانتدار گڼی ، اوس چی کله دهغه په سرکی سپین ورښتان راغله او هغه یو بی مثال کلام د الله ﷻ د طرفه څخه وړاندی کی نو تاسی هغه ته جادوگر ویل شروع کړل په الله ﷻ می دی قسم وی چی دی جادوگر نه دی مونږ خو جادوگران لیدلی دی ، دهغوی پشان بالکل نه دی او کله تاسی ده ته کاهن وایاست ، په الله ﷻ می دی قسم وی دی کاهن نه دی ، مونږ خو ډیر کاهنان لیدلی دی او دهغوی کلام مو اوریدلی دی خو د دوی دکلام دمحمد ﷺ دکلام سره هیڅ مناسبت نسته او کله تاسی ده ته شاعر وایاست په الله ﷻ می دی قسم وی دی شاعر نه دی مونږ خو پخپله دشعر او شاعری ټول اقسام پیژنو او دلویو لویو شاعرانو کلام مونږ ته یاد دی دشاعرانو دکلام او دده دکلام هیڅ مناسبت نسته ، بیاتاسی کله ده ته لیونی وایاست په خدای قسم چی دی لیونی نه دی ، مونږ خو ډیر لیونیان لیدلی دی او دهغوی بی ځایه خبری مو اوریدلی دی ، دلته خو داسی قسم خبره بالکل نسته .

ای زما قومه ! تاسی په انصاف سره دده په معاملہ کی فکر وکی .

حضرت ابوذر صحابی ؓ وایی چی زما ورور انیس یو وخت مکی معظمی ته ولاړی چی بیرته روالی نو ماته یی وویل چی په مکه کی یو سری دی او هغه وایی زه دخدای ﷻ استازی یم ما دخپل ورور څخه پوښتنه وکړه چی دهغه ځای خلق دده په باره کی څه رایی لری ؟ نو ورور راته وویل چی څوک ورته شاعر وایی څوک ورته کاهن وایی څوک ورته جادوگر وایی ، زما ورور انیس چی پخپله غټ شاعر او دکهانت اونورو سره آشنا هم وو ، ماته یی وویل چی څومره چی زمغکردی ددی خلگو داتولی خبری غلطی دی ، ځکه چی دده کلام نه شعردی نه کهانت دی اونه دلیونی خبری دی بلکه ماته خودا کلام صادق ښکاری ، ابوذر ؓ وایی چی د ورور څخه می دا خبره واوریده نومکی ته روان سوم او په مسجد حرام کی می اوسیدنه اختیار کړه ډیرش ورځی مادا ډول تیری کړی چی دزمزم د اوبو څخه ماسو زما نس ته کوم بل شی کښته نه سو ، په دومره موده کی نه مادلوږی تکلیف محسوس کی اونه می دڅه کمزوری احساس وکی ، ابوذر ؓ چی بیرته راغی نو خلگو ته یی وویل چی ما دروم او فارس دفصیحانو اوبلیغانو کلامونه ډیر اوریدلی دی او دکاهنانو خبری اودحمیر مقالی می ډیری اوریدلی دی خو دمحمد ﷺ دکلام مثال ماترننه پوری هیڅ ځای اوریدلی نه دی ، تاسی ټول زما خبره ومنی چی دده تابعداری وکی ، هم دغه وجه ده چی دفتح مکی په کال دده دټول قوم تقریباً یوزر ۱۰۰۰ کسان مکی ته راغلل اومسلمنان سوه .

داسلام او دنبی ﷺ ترټولو لوی دښمن ابو جهل او اخنس بن شریک وو ، دخلگو څخه یی په پټه قرآن او

ريڏي او دقرآن د عجيب او غريب بي مثله اوبي نظيره اثراتو څخه به متاثر كيدل ، ليكن چي كله د قوم څه خلكو ورته وويل چي تاسي دومره ددي قرآن څخه متاثيرياست نو بيا ولي نه مسلمانيري نو دابو جهيل جواب بس دا وو چي تاسي ته معلومه ده چي د بني عبد مناف او زما د قوم په مينځ كي د پير مخكي څخه رقابت دښمني راروانه ده، هغوي چي په كوم كار كي مخكي كيدل غواړي مونږ هم دهغه جواب وركوو اوس چي كله مونږ او هغوي ديوي برابري درجي خاوندان يو نو اوس به هغوي دا ووايي چي په مونږ كي يو نبي پيدا سوي دي چي په هغه باندې د آسمان څخه وحې راځي نو مونږ په دي كي د دوي څه رنگه مقابله وكو، زه خوبه هيڅ كله ددي اقرارونه كړم .

خلاصه دخبري دا ده چي دقرآن په دي چيلنج اودعوه باندې يوازي دا ونه سوه چي ټولو عربو شكست ومنلي او چپ سوه بلكه دده د بي مثله اوبي نظير كيدو اود خپل عاجز كيدلو برملا اقرار يي هم كړي دي كه چيري دا ديوه انسان كلام واي نو بيا ددي څه وجه نه وه چي ټول عرب بلكه ټوله دنيا دده د مثال را وړلو څخه عاجزه سوي واي ، دقرآن اويښمير اسلام سره په مقابله كي دوي دخپل مال خان اولاد آبرو دهر څه قربانولو ته تيار وه ، ليكن ددي دپاره څوك مخكي نه سو چي دقرآن چيلنج قبول كړي او يو دوي دوي كړنې ددي په مقابله كي وليكي ، ددي وجه دا وه چي دا خلق سره د جاهلانته اعمالو منصف مزاجه وه درواغو ته به نه نژدي كيدل ، كله چي دوي قرآن واوريدي او پوه سوه چي په حقيقت كي دده مثل دوي نه سواي را وړي نو بيا يوازي په درواغو باندې څه كلام پيش كول دوي دخپل خان دپاره عارگني ، ځكه چي دوي پوهيدل كه مونږ څه پيش هم كړو نو دټولو عربو فصيحان اوبليغان به مونږ په دي مقابله كي ناكام كړي او رسوا به سو نو په دي وجه ټولو چپ كيدل خوښ كړل او چي كوم په كښي زيات منصف مزاجه وه نو هغوي په ډاگه وويل چي دا كلام دبشر كلام نه دي .

ددغه سلسلي يوه واقعه دا ده چي دعربو سردار اسعدين زراره د نبي ﷺ د اكاحضرت عباس ؓ په مخكي دا اقرار وكړ چي ، مونږ خامخا دمحمد ﷺ په مخالفت كولو خپلي خپلوي اوتعلقات خراب كړي دي زه په يقين سره وایم چي دي بيشكه دالله ﷻ پاك استازي دي هيڅكله درواغجن نه دي چي كوم كلام ده راوړي دي هغه دبشر كلام كيدي نه سي ، (الخصائص ج ۱ ص ۱۱۶)

دا اقرار اومل يوازي دهغو خلكو څخه منقول نه دي چي هغوي د نبي ﷺ په معامله كي غير جانبدار وو بلكه دهغو خلكو متعلق راويتونه دي چي هغوي دهميشه دپاره د نبي ﷺ مخالف وه او هغوي هم دغه رنگه اقرارونه كړي دي ، دابو جهيل او داخنس بن شريق واقعات دخصائص په حواله تاسي مخكي وويل دهغه څخه ښه معلوميږي چي ابو جهيل هم په دي اقرار كولو مجبور وو چي قرآن دبشر كلام نه دي .
دريمه وجه: دريمه وجه دقرآن دمعجزوالي دا ده چي په قرآن كي دغيب او په راتلونكو ورځو كي دپيښيدونكو واقعاتو خبرونه دي او دا واقعات هغه شان سوي دي څرنگه چي قرآن ددي خبر وركړي

وو، مثلاً قرآن خبر ورکوی چی دروم اوفارس په مقابله کی اول به اهل فارس غالب کيږي اورو میان به مغلوب کيږي لیکن ورسره یی دا خبره وکړه چی لس کاله به لاتیرنه وی چی بیابه رومیان پرفارس باندی غالب سی، دمکی سردارانو دقرآن په دی خبر باندی دحضرت ابوبکر صدیق ۷ سره دگټلو اوبایللو شرط ولگوی، اوبیابالکل دقرآن دخبر مطابق رومیان غالب سوه نوټولو خپل شکست دابوبکر ۷ په مخکی ومنی او په شکست خوړنکو باندی چی کوم مال ورکول وو هغه نبی ۷ قبول نه کی ځکه چی دا یوقسم څمار وو هم دغه رنگه نور ډیر واقعات او خبرونه دی چی دغیبی شیانونه باره کی په قرآن کریم کی دی اوچی دهغوی رښتینوالی ډرنا او ورځ په شان څرگند سوی دی.

څلورمه وجه: څلورمه وجه دقرآن دمعجزوالی دپاره دا ده چی په قرآن کی دمخکی امتونو او د دوی دشریعتونو اوتاریخی حالاتو داسی صفا تذکره سوي ده چی ددغه زمانی لوی لوی علماء یهود او نصاراؤ ته چی دمخکی کتابونو ماهران گڼل کیدل دومره معلومات نه وو اونبی ۷ خونه په یوه مدرسه کی پښه ایښی وه اونه یی دیوه عالم سره څه وخت تیرکړی وو اونه یی کوم یو کتاب په لاس کی اخیستی وو، بیا دا ددنیا د اول څخه واخله ترخپلی زمانی پوری دټولو اقوام عالم تاریخی حالات او دهغوی دشریعتونو تفصیلات بیانول بغیر ددی څخه نه کيږي چی دا دالله پاک کلام دی او الله پاک ده ته خبرورکړي دی.

پنځمه وجه: دا ده چی دقرآن په ډیرو آیاتونو کی دخلکو دزړونو دخبرو خبرداری ورکړل سوي دی اوبیا ددغو خلکو داقرارڅخه ثابته سوي ده چی دغه خبره صحیح اورښتیا وه، دا کارخوهم عالم الغیب والشهادة کولای سی یوانسان ته عاده ممکنه نه ده، ددغه قسم آیاتونو څخه یوآیت مثلاً دا دی، اذْ هَمَّتْ طَائِفَتَانِ مِنْكُمْ اَنْ تَفْتَنَا: هرکله چی ستاسی څخه دوو ډلو په زړه کی دواپس کیدو اراده وکړه. اومثلاً دا ارشاد. وَيَقُولُونَ لِيْ اَنْفُسِهِمْ لَوْلَا يُعَذِّبُنَا اللهُ بِمَا نَقُولُ: دا خلق په خپلو زړونوکی وایی چی زمونږ د انکار کولو څخه الله ۷ مونږ ته عذاب ولی نه راکوی، دا ټولی خبری داسی دی چی نبی ۷ ته چا ظاهری نه وی کړی بلکه قرآن کریم ورته دخلکو دزړونو دخبرو انکشاف کړی وو.

شپږمه وجه: شپږمه وجه دا ده چی هغه آیاتونه چی په هغه کی قرآن دیوه قوم یاديوه سړی په باره کی پیش گوئی کړي ده چی دی به فلانی کار ونه کړل سی اوبیادغه خلکو دظاهری قوت سره هم دغه کارونه کړی سو، لکه چی دیهودو په اړوند قرآن وښووله که چیری دوی په حقیقت کی خپل ځان دخدای دوستان گڼی نو بیا دوی ته په کار دی چی الله پاک ته دتلو دپاره دی په زړه کی مینه لری او ددی دپاره دی دمرگ آرزو لری لیکن داسی نه ده، ارشاد دنی، وَلَنْ يَّمَسُوْهُ اَبَدًا دوی به هیڅکله دمرگ آرزو ونه کړی، دمرگ آرزو دچادپاره مشکله نه وه اواخاص کر دهغه خلکو دپاره چی هغوی به قرآن درواغ گڼی، دقرآن دارشادپه وجه د دوی دپاره څه وجه نه وه چی دوی دمرگ دتمنا کولو څخه

و بیریری ، دیهودو دپاره خودا موقع دمسلمانانو دشکست دپاره دیرلوی غنیمت و وچی فوراً بی په هر مجلس کی دمرگ دآرزو اعلان کړی وای لیکن یهودو یامشرکانو خو په ژبه هرڅومره چی قرآن شریف درواغجن بلی ، خو دننه په زړه کی پوهه وه چی قرآن رښتیادی ، دده خبره درواغ نه ده که چیری دمرگ تمنا مونږ په دی وخت کی وکړه نو فوراً به مړه سو نو په دی وجه دقرآن شریف په دی په ډاگه چلینج باندی هم دهیڅ یهودی داهمت ونه سو چی یو وار خو یوازی په ژبه دمرگ دآرزو کولو څرگندول وکړی .

اوومه وجه: هغه خاص کیفیت احوالت دی چی دقرآن په اوریدو سره په هرخاص و عام مومن اوکافر باندی خبریری ، لکه چی حضرت جبیرین مطعم رضی الله عنه ته داسلام راوړلو مخکی پینځ سوی وو ، هغه دا چی ده دنبی صلی الله علیه و آله څخه دمانام په لمانځه کی سورة طور واوریدی کله چی نبی صلی الله علیه و آله آخری آیاتونوته ورسیدی نو جبیر رضی الله عنه وایی چی زما زړه په الوتو سو اودا دتولو مخکنی ورځ وه چی زما په زړه کی اسلام خای ونیوی هغه آیتونه دا دی .

أَمْ خَلِقُوا مِنْ غَيْرِ شَيْءٍ أَمْ هُمُ الْخَالِقُونَ * أَمْ خَلَقُوا السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ بَلْ لَا يُوقِنُونَ * أَمْ عِنْدَهُمْ خَزَائِنُ رِزْقِ أَمْ هُمُ الْمُصْطَرُونَ * .

آیادوی بغیردخه شی څخه جوړسوی دی اوکه دوی بس جوړوونکی دی اوکه دوی مخکه اوآسمان جوړ کړی دی هیڅ نسته بلکه دوی یقین نه لری آیا د دوی سره ستا درب خزانی دی اوکه دوی ددی واکداران دی .

اتمه وجه: اتمه وجه دا ده چی دقرآن شریف په وار وار ویناسره زړونه نه تنگیږی بلکه چی څومره زیات ویل کیږی دغومره دویلو شوق زیاتیږی ، ددنیا دتولو ډیرمرغوب کتاب را واخله خو په یوه او دوه واره ویلو ورڅخه زړه موړ سی ، دا یوازی دقرآن خاصه ده چی څومره بی وایی دومره به دی شوق زیاتیږی ، او دا ددی خبری دلیل دی چی قرآن دخدای تعالی کلام دی .

نهمه وجه: نهمه وجه دا ده چی قرآن اعلان کړی دی چی دده دحفاظت ذمه خدای اخستی ده اودی به ترقیامته پوری بغیر دتغییر اوترمیم اوتبدیل په پاته وی الله تعالی خپله دا وعده داسی پوره کړه چی دکوم وخت څخه قرآن نازل سوي دی نن څوارلس سوه کاله نژدی کیدونکی دی اوپه هری پیړی کی په لکونو انسانان داسی دی او وی به چی دهغوی په سینوکی قرآن محفوظ دی اومحفوظ به وی اومحفوظ بیا داسی چی دزور زیر دغلطی امکان نسته ، په هره زمانه کی ددی په محافظانوکی سری ښځی واره اوبوداگان پیداکیږی ، ددنیا دمذهبونو یومذهبی کتاب هم دقرآن شریف په شان مثال نه سی پیش کولای ، بلکه دده دلسمی حصی مثال هم نه سی پیش کولی ، ددیرو مذهبی کتابونو خونن صبا دا پته لگول گران دی چی دا په اصل کی په کومه ژبه کی راغلی وو او ددی څومره جلدونه وه ، په کتابی شکل کی په هری پیړی او زمانه کی چی څومره اشاعت دقرآن شریف سوی دی دومره اشاعت دبل

یو کتاب نه دی سوی حالانکې تاریخ گواه دی چی په هره زمانه کی د مسلمانانو شمیر په دنیا کی دکافرو په نسبت ډیر کم راغلی دی او دنشر او اشاعت ذریعې هم چی څومره دکافرانو سره وی هغومره د مسلمانانو سره نه وی ، مگرددی ټولو خبرو سره سره دهیڅ قوم دمذهبی کتاب په دنیا کی دومره اشاعت نه دی سوی څومره چی دقرآن شریف سوی دی بیا دقرآن حفاظت الله پاک یوازی په کتابونو اوصحیفو باندی نه دی موقوفه کړی چی دهغوی دسوځیدو اومحوکیدو امکان دی بلکه دخپلو بندگانو په سینو کی یی هم محفوظ کی ، که چیری (خدا ی نخواست) د دنیا ټول قرآنونه ختم سی نو دالله پاک داکتاب به دغه رنگه محفوظ وی یوڅو حافظان به سره کښینی او په څوساعتو کی به بیاتول ولیکل سی ، دابی مثله حفاظت هم یوازی دقرآن خاصه ده او ددی خبری ښکاره ثبوت دی چی قرآن دالله پاک کلام دی څرنگه چی دالله پاک ذات دهمیشه دپاره پاته کیدونکی او په هغه باندی دهیچا تصرف نه چلیږی ، دغه شان دده کلام به هم همیشه دټولو مخلوقاتو تر تصرف وتلی وی اودههمیشه دپاره به باقی وی ، دقرآن شریف داپیش گوئی دڅوارلس سوو ۱۲۰۰ کالو راهیسی په مشاهده کی راغلی ده اوترقیامته به په مشاهده کی راځی تردی واضحه معجزی وروسته دقرآن دکلام الهی په کیدو کی څه دښک او شهبی ځای کیدی سی ؟ نه سی کیدی .

لسمه وجه: لسمه وجه هغه علمونه اومعارف دی چی په هغه باندی ترننه پوری یو کتاب هم احاطه نه ده کړی اونه یی په راتلونکی وخت کی امکان سته چی په دومره کوچنی حجم کی او په محدودو الفاظو کی دی دومره علوم اوفنون جمع سی چی دټولو کائناتو په ضروریاتو باندی حاوی دانسان دژوند دهری څانگی اوحال متعلق پوره مرتب اوبنه نظام پیش کړل سی ، دشخصی اوځاندانی ژوند څخه واخله ترقبائلی اوښاری ژونده پوری اوبیا دعمرانیاتو اجتماعیاتو اوسیاست مخالف پرهر اړخ باندی حاوی نظام پیش کړی، بیا یوازی په نظری اوعلمی طور سره نظام پیش کول نه په عملی طور سره ددی رواج پیدا کول اود دنیا پرتولو نظامونو باندی غالب کیدل د دنیا دقومونو په مزاج اخلاقو اعمالو معاشرت اوتمدن کی داسی لوی انقلاب راوستل چی دهغه مثال نه په مخکی زمانو کی سته اونه په راتلونکو کی ، دا حیرانوونکی انقلاب آیا دانسان دقدرت اودده دحکمت عملی نتیجه کیدی سی خاص کر چی هغه انسان امی هم وی اوقوم یی هم امی وی .

دا هغه حیرانه کوونکی تاثیرونه دی چی ددی په وجه هر یو سړی مجبوره دی چی قرآن ته کلامی الهی وواپی ، په دی شرط چی دهغه عقل اوبصیرت تعصب اوعناد برباد کړی نه وی ، تردی پوری چی ددی ماده پرستی په دور کی چی کومو مسیحی مصنفینو په قرآن کی د فکر اوسوچ کولو څخه کار اخیستی دی نوهغوی هم بی اختیار په وینا سوی دی چی دقرآن مثل اونظیر نسته .

دفرانس مشهور مستشرق ډاکتر مادریس چی هغه دفرانس دحکومت لخوا څخه دقرآن کریم د دوو

شپيتو ۶۲ سورتونو په ترجمه کولو باندی مقرر سوی وو دا اقرار یی کړي دی .

بی شکه دقرآن طرز بیان دخالق طرز بیان دی اوبی شکه چی په کومو حقائقو اوعلمونو باندی داکلام مشتمل دی بس هغه یو کلامی الهی کیدی سی ، اوواقعه داسی ده چی کله په ده شک اوشبهه کوونکی دده داغت تاثیر ووینی نوهغه هم په اقرار کولو اومنلو باندی مجبوره کیږی پنخوس کړوره مسلمانان چی دمخکی پرمخ په هره حصه کی خپاره دی په دوی کی دقرآن خاص اثریه لیدوسره مسیحی مشن بالاتفاق دااقرارکوی اومنی چی یوه واقعه هم داسی پښه سوی نه ده چی کوم مسلمان په قرآن اواسلام باندی پوه سوی وی هغه بیامرتد سوی دی یادقرآن څخه منکر سوي دی .

په مسلمانانو باندی دقرآن کریم دائر کولو اقرار ددی مسیحی مستشرق څخه په داسی زمانه کی کیږی چی کوم وخت مسلمان پخپله داسلام اوقرآن څخه ناآشنا اودهغه دتعلیماتو څخه لیری اودهغه دتلاوت څخه غافل سوي دی ، افسوس چی دی مصنف داسلام اوقرآن هغه دور لیدلی وی چی دمسلمانانو دژوندپه هره څانگه کی په قرآن عمل وو اوپر ژبوی دقرآن آیاتونه وه ، هم دغه شان نورو عیسائی مصنفینو هم چی دانصاف خاوندان دی داسی قسم اقرار کړي دی ، مسترولیم میور په خپل کتاب (حیات محمد ﷺ) کی په ډاگه ددی مننه کړي ده اوداکتر شبلی شمیل په دی یوه جلا مقاله لیکلی ده ، قرآن کلام الهی اودنبی ﷺ دپاره معجزه ده په دی حقله تاسی دالس وجی واوریږی .

په آخرکی یو اجمالی نظر په دی واچوی چی محمد ﷺ دپیدا کیدوپه وخت کی یتیم وو ، تمام عمر یی یوځای په مدرسه اومکتب کی پښه نه وه ایښی قلم اوکتاب ته یی لاس نه وو وروړی ، خپل نوم یی هم نسوای لیکلی ، په دغه حالت کی ځوانیږی په طبیعت کی یی جلا پسندی ده لوبو تماشو جنسی ته تللو عادت یی نه درلودی ، دشعر اوشاعری سره یی څه دلچسپی نه وه په کومه قومی غونډه کی یی دخطبی اوتقریر کولو تمام عمراتفاق نه وو سوی ، دخلویشتو کالو وروسته چی عادتاپه دغه وخت کی دزده کړی وخت ختمیږی ، دده ﷺ په ژبه یو داسی حیرانوونکی جامع الحقائق دفصاحت اوبلاغت په لوړه درجه مشتمل یو کلام راتلل شروع کیږی چی ترلوی لالوی ماهر عالم بلیغ ته هم ممکنه نه وه او ددی کلام په ذریعه دی دعربو لوی لوی فصیحانو اوبلیغانو ته خطاب کوی اودهغوی جلسوته ځی ، خطبی ورکوی اوتولی دنیاته عموماً اوعربو ته خصوصاً داچیلنج ورکوی چی څوک په دی کی شک کوی چی داکلام الهی نه دی نو هغه دی ددی کوچنی غونډی سورت په شان دخپل ځان څخه ددی مثال پیش کی ټول قوم چی مخکی به یی ده ته امین وایه او دده عزت به یی کوی دده مخالف کیږی او ددی کلام دتبلیغ څخه دمنع کولو دپاره ده ته دولت حکومت اودهر انسانی خواهش دشیانو پیش کش کوی ، دی ددی شیانو څخه هیڅ شی نه قبلوی نوبیا ټول قوم دده اودده دملگرو دښمن کیږی ، ده ته تکلیفونه رسوی ، دی دا ټوله برداشت کوی لیکن ددی کلام تبلیغ نه پریردی ، قوم دده دقتل سازشونه کوی ،

تردی چی دی خپل وطن پریردی اومدینی ته ځی لیکن دا قوم یی هلته هم په آرام نه پریردی ټول عرب او اهل کتاب دده په مخالفت کولو اتفاق کوی هره ورځ په مدینه باندی حملی کیری ، دده مخالفین دا ټول کارونه کوی خو دقرآن چلینچ نه قبلوی چی دقرآن په شان یو لنډ غونډی سورت دخان څخه جوړ کی ، قرآن دوی ته غیرت ورکوی ، په دی هم د دوی دغیرت وینه په جوش کی نه راځی یوازی دا نه چی ټول عرب دقرآن دمثال دپیش کولو څخه عاجزه سوه ، بلکه پخپله هغه پاک ذات چی په هغه باندی قرآن نازل سوی وو دخپل طرفه څخه دقرآن مثال نه سوا ی پیش کولی ، دهغه ټول کلام یعنی حدیث شریف چی څرنگه دی دقرآن کلام یقیناً دهغه څخه جلا دی دقرآن کریم ارشاد دی ، قَالَ الَّذِینَ لَا یُؤْمِنُونَ لِقَاءَنَا اِنَّا بِقُرْآنٍ غَیْرِ هَٰذَا اَوْ بَدِّلْهُ قُلْ مَا یَكُونُ لِيْ اَنْ اُبَدِّلَهٗ مِنْ لِّفَآءِ نَفْسِیْ کوم خلق چی په آخرت کی زما په وړاندی دراتلو څخه منکر دی دا وایی ، چی دغه رنگه یوبل قرآن جوړ کړه یادا بدل کړه ، ته ورته ووايه ، چی دا زما دپاره ممکنه نه ده چی زه دخپل طرفه څخه دی بدل کړم .

یوه طرف ته خو دقرآن دا واضحی معجزی دی ، چی هغه دده دکلامی الهی په کیدلو باندی شاهدی ورکوی اوبلی خواته که دده په مضمونونو حقائقو اوعلومو باندی فکر وسی نوهغه لازیات سری حیرانوی ، دقرآن دنازلیدو دابتدایی دور څو کاله په دی حالت کی تیرسوه چی دقرآن تعلیمات په ډاگه مخکی کول ممکن اوآسانه نه وه ، نبی ﷺ په پټه باندی دقرآن داصولو دعوت خلکو ته ورکوی ، بیاسره ددیرو خنډونو اومخالفتونو یی څه په ډاگه دعوت ورکول هم شروع کړل ، لیکن دقرآن کریم دمقرر قانون دنافذولو څه امکان نه وو ، دمدینی ترهجرت وروسته لس کاله داسی لاس ته راغله چی هغه دمسلمانانو دپاره دآزادی زمانه گڼل کیده اوپه هغه کی دقرآنی نظام مکمل تعلیم اونافذولو کوشش اونور تعمیری کار کیدی سوا ی ، لیکن په دغو لسو کالو کی هم که چیری تاسی پرتاریخ اسلام باندی نظر واچوی تاسی ته به معلومه سی چی اولنی شپږ کاله داسی وه چی ددښمنانو دحملو او دمدینی دیهودو او منافقانو دسازشونو چاته فرصت نه وو چی څه تعمیری کاری یی کړی وای اویاداسی نظام چی ددنیا دټولو نظامونو څخه جلا وی په عملی طور سره یی نافذ کړی وای دمسلمانانو خلاف لوی لوی معرکی په دغه شپږو کالو کی سوي دی دهجرت په شپږم کال دلسو کالو دپاره دصلح حدیبی صلیح وسوه ، یوازی تریوه کاله پوری قریش په دی وعده باندی قائم پاته سوه دهغه وروسته هغوی دا وعده ماته کړه اوبیادجنگ اوجهاد سلسله شروع سوه .

په ظاهری اسبابوکی یوازی دا یودوه کاله دی چی نبی ﷺ ته دکار دپاره لاس ته راغلی دی چی دقرآن دعوت عام سی او دده دنظام دنافذولو کوشش وسی په دغه وخت کی نبی ﷺ ددنیا لویو بادشاهانوته خطونه ولیکل ، دقرآن دعوت یی هغوی ته ورسوی ، دقرآن دنظام قانمولو اوخپرولو کوشش یی وکی ، دنبی ﷺ داخری عمر مبارک پوری دآزادی څلورکاله کیدل چی په دی کی دفتح مکه جهاد هم راغی او

مکہ مکرمہ ہم فتح سوی وہ .

اوس ددغو څلوروکالو لږ وخت ته وگوری او دقرآن دی اثر اوتاثیرته نظر وکی چی دنی ځ دوفات پوری په ټوله جزیره العرب باندی دقرآن حکومت وو، یو طرف سرحدی دروم سره بل خواته یی سرحد د عراق سره او دریم خواته یی سرحد د عدن سره لگیدلی وو، که چیری ددی څخه هم نظر قطع سی چی نبی ﷺ امی وو اوداهم دنظره لیری کړل سی چی دده قوم یوداسی قوم وو چی هیڅکله یی دیوه باچا اطاعت قبول کړی نه وو او دا هم دزړه څخه ویستل سی چی ټوله دنیادنبی ﷺ خلاف وه اومشرکین عرب یهود اونصاری ټول دده اودقرآن په ختمولوپسی لگیدلی وه ، یعنی مطلب داچی بالفرض دا ومنل سی چی فضا بالکل سازگار وه اوموافقه وه نوییا دیونوی نظام دپاره یعنی دهغه دتدوین اوترتیب دپاره بیا دهغه دتعلیم دپاره اوبیا دهغه عملی قانون نافذکولو دپاره اوبیادده په ذریعه دیوی پاکي معاشری جوړولو دپاره اوپه وطن کی دامن اوسکون پیداکولو دپاره دخومره مودی دخومره سرمایی او دخومره سرو ضرورت دی ؟ آیادنبی ﷺ اودهغه صحابه وو ﷺ ته حاصل وو ؟ دنن صبانظامونه مخ ته کنسیردی نو حساب ولگوی نویو ډیرکم فهمه به هم پوه سی چی دقرآن دا اثر اوتاثیر دقدرت الهیه څخه پرته څرنگه ظاهریدی سی ؟ نه سی ظاهریدی داعجاز قرآنی دټولو وجهوبیان اوتفصیل یونهایتی اوږد بحث دی د امت علماؤ په دی باندی مستقل کتابونه لیکلی دی ، په هره زمانه کی په مختلفو ژبو کی په دی کی تصنیفات سوي دی (دتفصیل دپاره وگوری کتاب اعجاز القرآن دعبد الخطیب)

دتولو څخه مخکی په دریمه صدی هجری کی جاحظ دنظم القرآن په نوم یو مستقل کتاب ولیکی، بیا دخلورمی صدی په شروع کی ابوعبدالله واسطی د اعجاز القرآن په نوم یو کتاب ولیکی ، بیا هم په دی صدی کی ابن عیسی ربانی یوه مختصره رساله د اعجاز القرآن په نوم ولیکله ، قاضی ابوبکر باقلانی د پنځمی صدی په شروع کی د اعجاز القرآن په نوم یو تفصیلی کتاب لیکلی دی ، علامه جلال الدین سیوطی په اتقان اخصائص کبری کی امام رازی په تفسیر کبیری قاضی عیاض په شفا کی ډیر په شرح اوبسط سره ددی مضمون تفصیل ولیکی ، په آخری دور کی مصطفی صادق رافعی د اعجاز القرآن په نوم اوجناب سید رشید رضامصری د الوحی المحمدی په نوم مستقل جامع اووسیع کتابونه ولیکل ، په اوردو ژبه کی استاد محترم شیخ الاسلام حضرت مولانا شبیر احمد عثمانی داعجاز القرآن په نوم یوه رساله ولیکله ، دا هم دقرآن مجید په خصوصیاتو کی دی چی دده په یوه یوه مسئله باندی په مکملو تفسیرونو سر بیرته مستقلی رسالی او کتابونه دومره لیکل سوي دی چی ددی مثال ملاویدل گران دی ، عرض کول دا دی چی دا مضمون په خپل پوره تفصیل سره خودلته نه سی بیانیدی دلته چی خومره بیان سوي دی هغه هم دیو منصف مزاج انسان دمجبوره کولو دپاره کافی دی چی قرآن دالله پاک کلام اودنبی ﷺ یوه لویه معجزه ده .

(یوغو شېهي اودهغو جوابونه)

د بعضو خلکو د طرفه څخه دا ویل کیږي چې ډیره ممکنه ده چې د قرآن په مقابله کې کتابونه او مقالې لیکل سوې وی خو هغه محفوظ پاته سوې نه وی ، که چیرې دلې انصاف څخه کار واخیستل سي نو ددی وهم به ګرځېدلی پاته نه سي ځکه چې د نیاته معلومه ده چې د کوم وخت څخه قرآن نازل سو بالکل دهغه وخت څخه تراوسه پورې په ټوله دنیا کې د قرآن منونکي کم او منکران یې زیات دي اودا هم معلومه خبره ده چې د نشر او اشاعت څومره ذریعې چې د قرآن منکرانوته حاصلې دي د قرآن منونکوته حاصلې نه دي ، قرآن دومره په لوړ آواز سره دخپلو مخالفینو په مخکې دعوه کوي هغوی ته چیلنج ورکوي غیرت ورته دروي او مخالفین دده په مقابله کې د ځان مال اولاد هر څه نه تیریږي که چیرې دوی د قرآن چیلنج قبول کړي وای اوڅه شی یې د مقابلې دپاره مخکې کړي وای نوبیا څرنگه ممکنه وه چې هغه دي په ټوله دنیا کې شائع نه سي او په هره زمانه کې دي یې منکران د مسلمانانو په مقابله کې پېش نه کړي اود مسلمانانو د طرفه څخه دي ورباندې د جرح او تنقید په سلګونو کتابونه ونه لیکل سي .

د اسلام په اولنۍ پېړۍ کې یوازي د مسیلمه کذاب یمامي یوه واقعه مخ ته راغلې ده چې هغه دې حیایي څه کېږي ټپي کلمې وليکلې اودايې وویل چې دا وحی آسماني د قرآن پشاني ده ، لیکن د نیاته معلومه ده چې د دغه کلمو څه حشر وسو ، پخپله دده قوم دغه کلمې دده په مخ وړ وويستلې ، هغه کلمې داسې دي حیایي او قچري کلمې وي چې په یوه مهذبه معاشره کې دهغه بیانول مشکل وو ، په هرحال څه څرنگه چې هغه ترننه پورې په کتابونو کې کیږي ، که چیرې یو بل سړی څه ښه کلام د قرآن په مقابله کې جوړ کړي وای نوڅه وجه نه وه چې د دنیا تاریخ دي د بالکل هیرکي او منکرین د قرآن دي ددی د محفوظ ساتلو دپاره د هر قیمت کوشش ونه کي ، هغه خلق چې ، د قرآن مقابلې ته هروخت ډول په لاس ولاړ ده ، د قرآن ددی چیلنج په جواب کې هغوی قسم قسم خبرې کړي دي چې هغه یې نقل کړي دي او دهغه جواب یې ورکړي دي ، لیکن داسې یوه واقعه نسته چې کوم کلام دي مقابلې ته پېش سوې وي او دغه کلام دي د قرآن مثل ګټل سوې وي ، یو رومي غلام چې په مدینه کې یې پښتوب کړي اوڅه انجیل او تورات یې ویلې وو ، کله کله به یې ګټل ته راتلی د عربو څو جاهلانو د تعصب او عناد په وجه دا مشهوره کړه چې یې ګټل ته د قرآن دا مضمونونه ده ښوولي دي قرآن د دوی دا اعتراض نقل کي اوبیایي جواب ورکي چې د کوم سړي په باره کې دوی وایي چې د قرآن مضمونونه یې ګټل ته ده ښوولي دي هغه په خپله عجمي دي قرآن چې په عربي کې یې حده بلیغ کتاب دي ، خو پریږده دي خو د عربي ژبې بلاغت د سره نه پیژني .

د سوره نحل آیت نمبر ۱۰۲ وگوري .

وَلَقَدْ نَعْلَمُ أَنَّهُمْ يَقُولُونَ إِنَّمَا يُعَلِّمُهُ بَشَرٌ لِّسَانُ الَّذِي يُلْحِدُونَ إِلَيْهِ أَعْجَمِي وَهَذَا لِسَانٌ عَرَبِيٌّ مُبِينٌ .

مونڙ پوهيو ڇي د اسلام مخالفين دا وائي ڇي تاته داقرآن يو سري درنيسي حال دا دي ڇي دوي كوم سري ته نسبت کوي هغه عجمي دي او قرآن خويو بليغ په عربي ژبه کي دي ، څه خلگو دقرآن دچيلنج په جواب کي دا ويل ڇي ، لَوْ نَشَاءُ لَقُلْنَا مِثْلَ هَذَا كَهَ چيري مونږ وغواړو نومونږهم دقرآن پشان کلام ويلى سو ، ليکن که چيري څوک د دوي څخه دا پوښتنه وکي ڇي بياناتاسي ولي داسي ونه غوښتله ؟ دقرآن دمقابلې دپاره خويي ټول زور ولگوي دخان اوماال قرباني ورکول وسوه که چيري تاسي ته ددي پشاني دکلام دليکلو ياويلو قدرت واي نو دقرآن تردی چيلنج وروسته تاسي ولي دقرآن پشان کلام جوړ نه کي اودفتح څيره مو ولي پرسر کښينبول ، لنډه دا ده ڇي دقرآن ددي دعوي څخه وروسته مخالفو خلگوڅه شريفانه چپوالي ونه کي ، بلکه ڇي څه دوي ته په خوله ورتله دده په مقابلې کي به يي ويل ليکن بياهم چاويلي نه دي ڇي زمونږ فلاني سري دقرآن په شاني کلام ليکلي دي نو په دي وجه دقرآن ديوازي ياست دعوه (معاذ الله) غلطه ده ، بعضي عناد کوونکوته که چيري په زړه کي دارسيږي ڇي نبي ﷺ دنبوت مخکي دڅو ورځو دپاره شام ته تللي وو اوپه لاره کي دبغيرا راهب سره يي ملاقات سوي وو ، بغيرا دتورات ماهروو دهغه څخه به نبي ﷺ علوم زده کړي وي ، ليکن دداسي سري څخه دا پوښتنه کول په کار دي ڇي آيا ديوي ورځي په ملاقات سره ددي علومو اومعارفو دډيرو قسمو فصاحت اوبلاغت داخلاقو دتربيت دنظام خانگي اودنظام مملکت زده کړه کيدی سي ؟ هيڅکله نه ، نن صبا بعضي اعتراض کوونکي دا وائي ڇي ديو کلام مثل نه جوړيدل ددي خبري دليل نه سي کيدی ڇي دا کلام دخداي کلام دي اويا معجزه ده ، ځکه ڇي ممکنه ده ڇي ديوي اعلي درجي ماهر بلاغت څه نشي نظم داسي وليکي ڇي بل سري يي نظيرنه سي را وړي ، دسعدی شیرازی گلستان دفيضي تفسير بغیر دټکو څخه په عام طور سره بي مثله او بي نظيره کتابونه گڼل کيږي نوآيا دا کتابونه هم معجزی دي ؟ ليکن که لږ فکر وسي نو داسي ويونکي ته به معلومه سي ڇي دسعدی اوفیضي سره دتعليم اسباب څومره قدروه تر څومره وخت پوري دوي تعليم حاصل کړي وو ، په کلونو په مدرسو کي پراته وه ، شپي يي سباکړي وي ، دلويو لويو علماؤ شاگر دي يي کړي وه ، دکلونو دمحتنونوپه نتيجه کي که چيري بالفرض فيضي يابل چاته په عربي ژبه کي اوسعدی ته په فارسي ژبه کي اوملتن ته په انگرېزي ژبه کي يا هومرته په يوناني ژبه کي ياکالي داس ته په سنسکرت کي دومره مهارت حاصل سي ڇي دنورو ترکلام ډير لوړسي نو داڅه دتعجب خبره نه ده ، ځکه ڇي دمعجزی تعريف دا دي ڇي هغه دمتعارفو اسبابو دواسطی څخه پرته سوي دي ، آياددي خلگو باقاعده داستاذانو سره اوږده ملگرتيا دعلمونو دحاصلولو دپاره اوږيره مطالعه اسباب نه دي ؟ که چيري د دوي کلام دنورو څخه ممتاز وي نو په دي کي دتعجب څه خبره ده دتعجب خبره خو دا ده ڇي چاکله هم کتاب اوقلم په لاس

کی اخیستی نه وی ، اوهغه داسی کتاب دنیا ته وړاندی کړی چی په زرگونو سعدیان اوپه لکونو فیضیان په دی باندی قربانیدل خپل فخر گنی اوچی دوی ته کوم علم او حکمت حاصل سوی دی ، هغه هم ددغه ذات د فیض تعلیم اثر گنی داسی کتاب د تعجب کولو وړدی اوداسی کتاب بس بل څه نه سی کیدی بلکه معجزه کیدی سی ، بیاد قرآن یوازی بلاغت اوفصاحت اونظم ترکیب بی مثال نه دی دخلگو په زړونو اومزاجونو باندی دده اثر هم بی مثال نه دی او چی دده په وجه دخلگو مزاج بدل سو دغریو سخت خویه صحرایان د علم اواخلاقی اود علم او حکمت استاذان ومنل سوه ، ددغه عجب انقلابی اثرونو اقرار یوازی مسلمانان نه کوی د موجوده زمانی په سلگونو کافرانو هم کړی دی ، دیورپ دمستشرقینو مقالی که چیری په دی باره کی جمع سی نو یومستقل کتاب به ورڅخه جوړسی اوحکیم الامت حضرت مولانا اشرف علی تهانوی رحمۃ اللہ علیہ په دی موضع باندی یومستقل کتاب لیکلی دی ، ددی کتاب نوم ، شهادة الاقوام علی صدق الاسلام دی ، دلته مونږ یوازی دیوڅو مستشرقینو حوالی نقل کوو.

ډاکتر گستاوولی بان پخپل کتاب تمدن عرب کی په ښه وضاحت سره ددغه حیرت انگیزی اقرار کړی دی ، دهغه دالفاظو ترجمه داسی ده (ددی پیغمبر اسلام ددی اُمی نبی هم یو حیرت انگیز سرگزشت دا دی چی دهغه آواز یو داسی سرکښه قوم تابعدار کړی چی تردغه وخته پوری تریوه ملک گیر حکومت لاندی نه وو راغلی اوداسی درجی ته یی ورسوی چی د دنیا لوی لوی بادشاهونه یی لاندی باندی کړل ، او اوس هم دغه اُمی نبی دخپل قبر دتل څخه په لکونو بندگان داسلام په کلمه باندی قائم ساتلی دی) مسترو ډول چی هغه دقرآن ترجمه پخپله ژبه کی کړی ده لیکي (څومره چی مونږ داکتاب (یعنی قرآن) اړو را اړوو گورو دومره قدر په مخکنی مطالعی کی دده ناخوالی دنوو نوو اړخونو خپل رنگ کلکوی ، لیکن فوراً مونږ مسخر کوی اوحیرانوی اوپه آخر کی مونږ په دی مجبور وی چی دده تعظیم وکو دده دبیان طریقه دمضامینو اغراضوپه اعتبار پاکه عالیشانه زورونه ورکونکی ده اوځای پرځای دده مضمونونه کلام دلوروالی انتهایه رسوی ، غرض دا چی داکتاب په هره زمانه کی خپل اثر ښیی.

یو فرانسې مستشرق مستر کونټ دقرآن متعلق خپل تاثرات داسی بیانوی (عقل حیرانه دی چی داسی کلام دداسی سړی دخولی څخه ولی وزی چی هغه بالکل اُمی دی ټول مشرق اقرار کړی دی چی انسان دده دنظیر پیش کولو څخه لفظاً اومعنی عاجزه دی ، دا هغه کلام دی چی دده لوړی انشا پردازی حضرت عمر رضی اللہ تعالیٰ عنہ مطمئن کی ، دا هغه کلام دی چی کوم وخت دیحیی رضی اللہ تعالیٰ عنہ د ولادت متعلق جملی جعفر بن ابی طالب دحبشی بادشاه په دربار کی وویلی نو هغه دسترگو څخه بی اختیاره اوبښکی روانی سوی او بشپ چیفه کړه چی داکلام دهغه چینی څخه راوتلی دی چی دکومی چینی څخه دعیسی صلی اللہ علیہ وسلم کلام را

دانسائیکلوپېډیا برتانیکا ج ۱۲ په ص ۵۹۹ کی دی (دقرآن دمختلفو حصو مطالب دیوبل څخه بالکل جلادی ، دیرآیاتونه یی په دینی او اخلاقی خیالاتو باندی مشتمل دی مظاهر قدرت تاریخ دانیاز دالهاماتوپه ذریعه په قرآن کی دخدای عظمت مهربانی او صداقت یادکړه سوي دی خاص کړدحضرت محمد (ﷺ) په واسطه خدای واحد اوقادر مطلق ظاهرسوي دی ، بت پرستی اومخلوق پرستی بغیردخه فرق څخه ناروا گرځول سوي ده ، دقرآن متعلق دبالکل په ځای ویناده چی دتولی دنیاپه موجوده کتابونو کی دی (یعنی قرآن) زیات ویل کیږی

داکترگین دخپل مشهور تصنیف «دروم دسلطنت کښته کیدل اوزوال» په جلد ۵ باب ۵۰ کی لیکي ، (دقرآن په حقله داتلانتک څخه واخله ترگنگا سیندپوری منل سوی خبره ده چی دا دپارلیمنټ روح دی بنیادی قانون دی اویوازی دمذهب داصولو دپاره نه دی بلکه دتغزیرونو داحکامو دپاره دي اودهغه قوانینو دپاره هم دی چی پرهغوی باندی دنظام مداردی اوچی دهغوی سره دانسان ژوندتړلی دی او چی هغوی ته دانسان دژوندپه ترتیب کی ژور تعلق دی ، حقیقت دا دی چی دحضرت محمد (ﷺ) شریعت په ټولو حاوی اومشتمل دی ، دا شریعت په داسی دانشمندانه اصولو اوپه داسی قانونی انداز کی مرتب سوي دی چی په ټول جهان کی ددی نظیر نه سی پیداکیږی

دلته دیورپ دمستشرقینو داقوالو اوداقرارونو احاطه نه سی کیدلای ، ځکه چی ځای ددی خبری گنجائش نه لری دتموئی په توگه څواقواله نقل سوه چی دهغه څخه داواضحه سوه چی دفصاحت اوبلاغت په اعتبار سره دقرآن دبی مثله اوبی نظیره کیدو اقرار یوازی مسلمانانونه دی کړی ، بلکه په هره زمانه کی منصف مزاجو غیر مسلمانانوهم کړي دی ، قرآن ټولی دنیاته دخپل مثال دراوړلو چیلنج ورکړی وو خوچامثال رانه وړی ، نن هم هر مسلمان ددنیا ماهرین علم اوسیاست ته په چیلنج ورکولو کی ویلی سی چی دتولی دنیاپه تاریخ کی یوه واقعه داسی وښیاست چی تریوه لوی لالوی محارجهکیم فلسفی یوځای راپورته سوی وی اودتولی دنیا دعقائدو نظریاتو رسمونو اوعادتونو خلاف یی یونی نظام وړاندی کړی وی اودهغه قوم هم جاهل وی ، بیا هغه په دومره لږ زمانه کی ددی تعلیم عام کی او په عملی ډول نافذولو کی یی دی حده ورسوی چی دهغه نظیر دنن په مضبوطو نظامونو کی پیداکول ممکن نه وی ، ددنیاپه مخکی تاریخ کی که چیری ددی څه نظیرنسته نونن چی ددیری رڼا اوتیز رفتاری زمانه ده څوک دی ددی نظیر راوړی او ودی ښی کی که چیری یوازی یی نه سی کولای نوخپل قوم بلکه دتولی دنیا قومونه دی جمع کی اوددی مثال دی جوړکی .

فَإِنْ لَّمْ تَفْعَلُوا وَلَنْ تَفْعَلُوا فَاتَّقُوا اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ .

که چیری تاسی ددی مثال رانه وړی سواي او هڅو کله به یی رانه وړی سی نویا دهغه دوړځ د اور څخه

وَبَشِّرِ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ أَنَّ لَهُمْ جَنَّاتٍ

او زيری در کمره هغه خلقو ته چی ایمان یی راوړی دی اوښه کارونه یی کړی دی چی دوی دپاره باغونه دی

تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ كُلًّا رِزْقًا مِنْ ثَمَرِهِ رِزْقًا

چی بهیږي به دهغه تر درختو لاندی ولی کوم وخت چی دوی ته دهغه خای څه میوه دخوراک دپاره ورکړل سی

قَالُوا هَذَا الَّذِي رَزَقْنَا مِنْ قَبْلُ وَأَتُوا بِهِ مُتَشَابِهًا

نو دوی به ووايي چی دا خو هغه شی دی چی مونږ ته له دی څخه مخکې را کول سوي وو او رابه ورکړل سی

وَلَهُمْ فِيهَا أَنْوَاعٌ مُطَهَّرَةٌ وَهُمْ فِيهَا خَالِدُونَ ﴿٢٥﴾

دوی ته میوه هم رنگه او دوی دپاره به هلته پاکي ښځی وی او دوی به هلته همیشه اوسېږي

لنهم تفسیر: زیری واوروه ته هغو خلکو ته چی کومو ایمان راوړیدی اوښه عملونه یی کړي دی ددی خبری

چی بیشکه د دوی دپاره جنتونه دی چی بهیږي ترهغوی لاندی ولی او چی کوم وخت ورکړل سی

خلکو ته ددی جنتونو دمیوو څخه خوراک نو دوی به هر وار دا وایی چی دا خو هغه دی چی مونږ ته

راکړل سوی وه مخکی او ورکړل کېږي به دوی ته هروار یوشان میوه اود دوی دپاره به په دی جنتونو

کی بیبیانی: یی چی صافی پاکي به وی اودا خلق به په دی جنتونو کی همیشه اوسیدونکی وی

په هر رار کی یو ډول میوه حاصلیدل به دخوند دپاره وی ځکه چی په دواړو وارو کی دمیوو شکل

اوصورت یو وی نو دوی به دا خیال وکی چی دا خو مخکی قسم میوه ده لیکن په خپلو کی به یی

خوندبل وی او دداسی کیدو دوجی څخه به خوند او خوشحالی زیاده سی

(دآیاتو دیول سوره ترون)

ددی څخه په مخکی آیت کی دا بیان ووچی څوک قرآن نه منی هغه دپاره عذاب دی اوپه دی آیت کی

دقرآن منونکو ته زیری دی چی په هغه کی دجنت دعجبو اوغریبو میوو اودحورو ذکر دی

علوم اومستلې: جنتیانوته مختلف قسمه میوی په یوه شکل اوصورت کی د ورکولو څخه مقصداو

غرض دادی چی لذت خوند او خوشحالی یی زیاته سی اوبعضو مفسرینو دمیوو دمتشابه کیدلو څخه دا

مراد اخیستی دی چی دجنت میوی به په شکل کی ددنیا دمیوو پشان وی چی کله جنتیانو ته ورکړل سی

نودوی به ووايي چی داخوهغه میوی دی چی مونږ ته به په دنیا کی حاصلیدی لیکن په خوند کی به دا

داسی وی چی ددنیا میوه به یی گرده هم نه رسیږي یوازی دنوم اودشکل په اعتبار به دادواړه یوشان وی

په جنت کی دپاکو بیبیانو څخه مطلب دا دی چی دابیسیانی به ددنیا دتولرظاھری او اخلاقی پلټیو څخه پاکي وی لکه بولی گندگی حیض نفاس اودهرغه شی څخه به پاکي وی چی دکوم شی څخه دانسان نفرت کیږی اوداشان دبدخویی بی وفایی اودنورو باطنی عیبونو څخه به هم پاکي وی، په آخرکی الله پاک وفرمایل چی دجنت نعمتونه ددنیا دنعمتونوپه شان وختی اوفانی مه گڼه چی دهغه فناکیدو یادواپس اخیستو هر وخت خطر ه وی بلکه دا خلق به په دی نعمتونو کی دهمیشه همیشه دپاره وی ، دلته چی مومنانوته دجنت زیری ورکوی دایمان سره یی دعمل صالح قیدهم لگولی دی ، دا ځکه چی ایمان وی او ورسره عمل صالح نه وی نو سړی ددی زیری حقدار نه سی کیدلی ، که څه هم یوازی ایمان هم دجهنم دهمیشه د اوسیدنی څخه دخلاصیدوسبب دی ، مومن که هرڅومره گنهگاروی یو وخت به هغه دجهنم څخه رالیستل کیږی اوجنت ته به ورسپږی ، لیکن دجهنم دعذاب څخه بیخی دخلاصون پیدا کولو بغیر دعمل صالح څخه هیڅ څوک نه سی حقدار کیدلی (قرطبی\روح البیان)

إِنَّ اللَّهَ لَا يَسْتَحْيَ أَنْ يَضْرِبَ مَثَلًا مَّا بَعُوضَةٌ فَبَأْفُتَهَا

بیشکه الله پاک شرم نه کوی چی بیان کړی څه مثال دماشی یا دداسی شی چی هغه دماشی څخه زیات وی ،

فَأَمَّا الَّذِينَ آمَنُوا فَيَعْلَمُونَ أَنَّهُ الْحَقُّ مِنْ رَبِّهِمْ

نو چی کوم خلق مؤمنان دی هغوی په یقین سره پیژنی چی دا مثال صحیح دی او چی نازل سوی دی

وَأَمَّا الَّذِينَ كَفَرُوا فَيَقُولُونَ مَاذَا أَرَادَ اللَّهُ بِهَذَا مَثَلًا

د دوی دپروردگار دطرفه څخه او چی کوم کافران دی نو هغوی وایی چی څه مطلب وو دالله پاک ددې مثال څخه

يُضِلُّ بِكَ كَثِيرًا وَيَهْدِي بِكَ كَثِيرًا وَمَا يُضِلُّ بِهِ إِلَّا

گمراه کوی الله پاک په دی مثال سره ډیر او هدایت کوی په دی سره ډیروته او گمراه کیږی نه په دی مثال سره

الْفَاسِقِينَ ﴿٢٧﴾ الَّذِينَ يَنْقُضُونَ عَهْدَ اللَّهِ مِنْ

مگر بد عمله ، هغه چی ماتوی دالله پاک وعده د

بَعْدِ مِيثَاقِهِ وَيَقْطَعُونَ مَا أَمَرَ اللَّهُ بِهِ أَنْ يُوصَلَ

هغه دمضبوطولو څخه وروسته او پریکوی هغه شی چی دهغه متعلق الله پاک دپیوست کولو حکم کړی دی

وَيُفْسِدُونَ فِي الْأَرْضِ أَؤَلَيْكَ هُمُ الْخَاسِرُونَ ﴿٢٤﴾

او فساد کوی په ملک کی دغه خلق دی دلوی زیان والا

لنہ نفسیر: «بعضو مخالفت کوونکو دقرآن په کلامی الہی کیدو باندی دااعتراض کوی چی په دی کی ددیرو سپکو حقیرو شیانو ذکر په مثالونوکی سوي دی لکه غوماشه مچ او نور، که چیری دا دالله پاک کلام وای نو ددی سپکو شیانو ذکر به په کنبی نه وای، نو ددی اعتراض جواب ورکول سو چی، هو واقعی الله ﷻ خونه شرمیږی چی بیان کی څه مثال هم برابره خبره ده که هغه دغوماشی وی اوکه تردی هم زیات وی (یعنی په سپکوالی کی تر ماشی هم زیات وی) چی کوموخلگو ایمان راوړي دی (برابره خبره ده هرڅه چی وی) نوهغوی به دا یقین کوی چی بیشکه دامثال بالکل په ځای دی د دوی دپروردگار دطرفه څخه اوپاته سوه هغه خلق چی کوم کافران دی (هرڅه چی اوسی) هغوی بس دا وایی چی دا به کوم مقصد وی چی دهغه اراده به الله پاک کړی وی ددی سپک مثال څخه گمراه کوی الله ددی مثال په وجه ډیر اوهدایت ورکوی ددی مثال په وجه ډیروته اوگمراه کوی نه الله پاک په دی مثال سره هیڅوک مگر یوازی نافرمانی کونکو ته چی هغوی ماتوی هغه وعده چی دالله سره یی کړی وه دهغی ترمضبوطولو وروسته (یعنی دازل وعده چی په هغه کی ټولو روحونو دالله پاک درب کیدلو اقرار کړي دی) اوقطع کوی هغه تعلقات چی حکم ورکړی دی الله ﷻ دهغوی په پیوست کولو (په دی کی ټول شرعی تعلقات دا خل دی برابره خبره ده که داهغه تعلقات وی چی دبنده اودخدای په مینځ کی دی یا هغه چی دده او دده دخپلوانو په مینځ کی وی یادعامو مسلمانانو په مینځ کی وی او هغه چی دعامو انسانانو په مینځ کی دی) او فساد کوی په مخکه کی (کفر اوشرک هم پخپله فساد دی اوپه نورو باندی ظلم اوحق نه پیژندل چی دا دکفر سره لازم شی دی دا ټول په دی فسادکی دا خل دی) بس دغه خلق دی په مکمله خساره کی پریوتونکی (چی ددنیا راحت اودآخرت نعمت دواړه یی دلاسه ووتل ځکه چی دحاسد دنیوی ژوند هم همیشه تریخ وی)

علوم اومسائل:

(دآیاتونو دیوبل سره تړون)

خوآیاتونه مخکی دقرآن کریم دا دعوه ذکرسوه چی په قرآن کریم کی دڅه شک اوشبهی ځای نسته اوکه چیری څوک دده په کلام الہی کیدو باندی شک کوی نوهغه دی دده دکوچنی غوندی سورت مثال جوړ کی او را مخکی دی کی او په دی آیاتونوکی دقرآن دمنکرینو دیوی بلی شبهی جواب ورکول سوي دی شبه دا وه چی په قرآن کی دمچ غوماشی په شان سپک ذلیل شی ذکر سوی دی او دا دالله پاک اودهغه دکلام دلوی والی سره سمون نه خوری که چیری دا دالله پاک کلام وای نوپه دی کی به دداسی سپکو

ذليلو شيانو ذکر نه وای خکه چی لوی خلق دداسی شيانو په ذکر کولو کی شرم کوی ، نو جواب دا ورکول سو چی کوم وخت دیو سپک او ذلیل شی مثال ورکول وی نو دداسی سپک او ذلیل شی سره دهغه مثال ورکول د عقل او بلاغت دواړو تقاضاده ، نو په دی وجه دیو سپک شی ذکر کول دشرم او حیا سره قطعاً بی سمونه نه دی ، نو ددی وجی خکه الله ﷻ دداسی شيانو په ذکر کولو کی شرم نه کوی او دا هم نیسی چی داسی بی وقوفه شبهی یوازی هغو خلکو ته وروراندی کیږی چی دهغوی زړونه اومغز دکفر په وجه دپوهی صلاحیت نه لری ، ایماندارو ته هیڅکله داقسم شبهی نه وروراندی کیږی، اوددی خکه وروسته په دی ذکر کی یوبل حکمت یی وښوی ، هغه داچی په داسی مثالونو سره دخلکو امتحان اخیستل هم وی دسوچ اوفکر کونکو دپاره دامثالونه دهدایت ذریعی گرځی اودبی پروا وو او غافلو خلکو دپاره دنوری گمراهی سبب گرځی اوتردی یی وروسته دا هم وښووله چی دقرآن کریم په دی قسم مثالونو سره یوازی سرکښه خلق گمراه کیږی چی هغوی دالله پاک سره کړی وعده ماتوی ، او چی دهغه نتیجه په مخکه کی فساد خپرول دی .

بَعُوضَةٌ فَمَا فَوْقَهَا: ددی لفظی معنی ده چی غوماشه یاتردی هم زیات دلته ذبیات خکه مراد دا دی چی په حقارت او ذلالت کی زیات وی (مظهری) یُضِلُّ بِهْ کَثِیرًا وَيَهْدِي بِهْ کَثِیرًا: دقرآن او دقرآن دمثالونو خکه ډیرو خلکو ته دهدایت حاصلیدل یوه څرگنده خبره ده لیکن ددی په ذریعه ډیرو خلکو دگمراه کیدلو مطلب څه دی ؟ مطلب دا دی چی څه رنگه قرآن دده دمنونکو او په ده دعمل کونکو دپاره دهدایت ذریعه ده ، هم دغه ډول دده دانکار کونکو او مخالفت کونکو دپاره دگمراهی ذریعه ده ، وَمَا يُضِلُّ بِهْ إِلَّا الْفَاسِقِينَ: فاسقین دده خکه سور دی اودفسق لفظی معنی ده وتل اودشرعی په اصطلاح کی دالله ﷻ دطاعت خکه وتلو ته فسق وایی اودطاعت الهیه خکه وتل دکفر او انکار په ذریعه هم کیږی او په عملی نا فرمانی سره هم ، ددی وجی خکه دفسق لفظ دکافر دپاره هم ویل کیدی سی ، په قرآن کی دفسقین لفظ ډیر دکافرانو دپاره استعمال سوي دی اومومن گناهگاره هم فاسق ویل کیږی دفتهاوپه اصطلاح کی په عام طور باندی دفسق لفظ دمومن گناهگار دپاره استعمال سوي دی ، دفتهاؤ په اصطلاح کی فاسق دکافر مقابل او دهغه قسیم (ضد) دی، څوک چی گناه کبیره (لویه گناه) وکی او دهغه خکه توبه ونه کی یا پړصغیره (کوچنی) گناه باندی همیسه والی وکی او دا خپل عادت جوړکی نودی دفتهاؤ په اصطلاح کی فاسق دی (مظهری) اوڅوک چی دفسق داکار اوگناه په فخر جهر او په جرات سره کوی هغه ته فاجر ویل کیږی دآیت معنی داسی سوه چی دقرآن دمثالونو خکه ډیرو خلکو ته هدایت حاصلیږی او ډیرو خلکو ته گمراهی لیکر ددی مثالونو خکه یوازی هغه خلق گمراه کیږی چی فاسق یعنی داطاعت خداوندی خکه وتونکی وی او په چاکی چی یوڅه قدر دالله ﷻ خکه بیره وی نو دهغوی دپاره داهدایت ورکوی .

اَلَّذِيْنَ يَنْقُضُوْنَ عَهْدَ اللّٰهِ مِنْۢ بَعْدِ مِيْثَاقِهٖۙ دَمَاعِلٰى اَوْ دَمَاعٰهَدٰى هَفْعَ صَوْرَتٍ تَهْ عَهْدِوَايٰى جِي د دُوو كَسَانُو
 په مينځ كې فيصله په وسې او ميثاق داسې معاهدې ته وايي چې په قسم او سوگند سره مضبوط سي،
 په دې آيت كې دمخكې آيت دمضمون زيات وضاحت او دقرآن دمنكرينو دبدانجام ذكردي چې دقرآن
 په دې مثالونو سره چې پر هغه باندې مشركان اعتراض كوي يوازي هغه خلق گمراه كيږي چې هغوي
 دالله ﷻ داطاعت څخه سرکښي كوي اوددې سرکښي دوي وجي دي ، اول داچې داسې كونكي هغه
 ازلي معاهده ماتوي چې هغه ټولو انسانانو دخپل رب سره مضبوطه كړې وه اود اَلَسْتُ بِرَبِّكُمْ په جواب
 كي يې بلي ويلي وه چې ددې لازمي تقضادا ده چې انسان دي دهغه داطاعت څخه دوښته برابر
 تجاوزنه كوي دا ازلي وعده دالله ﷻ او دانسان په مينځ كي وسوه اوس په دنياكي ترپيدا كيدلو
 وروسته ټول پيغمبران عليهم السلام او آسماني كتابونه ددغه وعدي دنوي كولو او ددې وعدي دپاره
 گيرني دپاره راځي ، چاچې دامعاهده ماته كړې وي دهغه څخه به څه اميدوسي چې هغه به ديوه پيغمبر
 يا آسماني كتاب څخه فائده واخلي ؟ دوهمه وجه دا چې دي خلگو هغه ټول تعلقات مات كړي دي چې
 دهغوي دپيوند كولو حكم الله پاك وركړي دي ، په دي تعلقاتوكي هغه تعلق هم داخل دي چې دبنده
 اوالله پاك په مينځ كي دي اوهغه تعلق هم چې دانسان دخپل مور اوپلار اونورو قريبانوسره دي اوهغه
 تعلق هم چې دانسان دخپلو همسايگانو او دكاروبار دشريكانوسره دي اوهغه تعلق هم چې
 دمسلمانانو يادعامو انسانانو سره دي ، ددې تعلقاتو پوره اومكمل حقونو اداكولوته اسلام ياشريعت
 اسلام وايي ، اوپه دوي كي دكوتاهي دكبله په ټوله مخكه كي فساد پيداكيږي ددې وجي تردې جملې
 وروسته يې وفرمايل: وَيُفْسِدُوْنَ فِي الْاَرْضِ يَعْنِي دَاخِلُكُمْ په مخكه كي فساد خپروي ، دايت په آخركي
 يې دوي دعاقبت ذكر داسې وكې چې داخلي په لويه خساره اوزيان كي دي .

(په مثال كي ديوه حقير (ذليل) ياشرمناك شي ذكر كول څه عيب نه دي)

اِنَّ اللّٰهَ لَا يَسْتَحْيِيْ څخه ثابته سوه چې ديو فائده مند مضمون دپاره يو حقير سپك او ذليل شي
 ذكر كول نه څه عيب اونه څه گناه ده اونه دويونكي دعظمت اودلويي سره منافي ده قرآن اوسنت او
 دعلماء سلفو په اقوالوكي دپرداسي مثالونه دي چې هغه عرفاً شرمناك گنل كيږي، ليكن قرآن اوسنت
 ددغه عرفي شرم اوبي حيائي څه پروا ونه كړه او داصلي مقصد دوضاحت دپاره يې ددې مثالونو څخه
 پرهيز ونه كي ، دَيَنْقُضُوْنَ عَهْدَ اللّٰهِ : څخه ثابته سوه چې دوعدي او عهد خلاف كول سخته گناه ده چې
 دهغه نتيجه داهم كيدې چې دغه مخالفت كوونكي دټولو نيكيو څخه محرومه سي .

(دتعلقاتو شرعي حقوق ادا كول واجب دي او ددې خلاف كول لويه گناه ده)

وَيَقْطَعُوْنَ مَاۤ اَمَرَ اللّٰهُ بِهٖ اَنْ يُوْصَلَ : څخه معلومه سوه چې دكومو تعلقاتو او روابطو دقائمولو حكم
 شريعت اسلامي وركړي دي دهغوي قائمول ضروري اوشكول يې حرام دي ، كه چيري فكر وسي نو

دین او مذهب نوم دی دهغه حدودو او قیدونو چی هغه د حقوق الله او حقوق العباد دادا کولو دپاره مقرر سوي دی او ددی دنیا صلاح او فساد ددغو تعلقاتو په صحیح لرلو اونه لرلو کی ده ، نو په دی وجه ددی تعلقاتو قطع کولو ته د یفسدُون فی الارض په الفاظو د عالم د فساد وجه ویل سوي ده ، په اُولَئِكَ هُمُ الْخٰسِرُونَ کی خساری والا یوازی هغه کس ښوول سوي دی چی دمذکورو احکامو خلاف ورزی کوی او په دی کی دی خبری ته اشاره ده چی اصلی خساره او نقصان د آخرت دی ، د دنیا خساره او تاوان څه قابل توجه شی نه دی .

كَيْفَ تَكْفُرُونَ بِاللّٰهِ وَكُنْتُمْ اَمْوَاتًا فَاحْيَاكُمْ ثُمَّ

څرنگه کافر کېږي په الله ﷻ حال دادی چی تاسی مړه واست بیا الله ﷻ تاسی ژوندی

يُمَيِّتُكُمْ ثُمَّ يُحْيِيكُمْ ثُمَّ اِلَيْهِ تُرْجَعُونَ ﴿٢٨﴾ هُوَ الَّذِي

کړاست بیا به تاسی مړه کی بیا مو ژوندی کړی بیا به بیرته الله ﷻ ته رجوع کوی ، دا هغه دی چاچی

خَلَقَ لَكُمْ مَّا فِی الْاَرْضِ جَمِیْعًا ثُمَّ اسْتَوٰی اِلَى السَّمَاءِ

تاسی دپاره پیدا کړل هر هغه ټول شیان څه چی په مخکه کی دی ، بیایی قصد وکی د آسمان په طرف

فَسَوَّيْنَهَا سَبْعَ سَمٰوٰتٍ وَّ هُوَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِیْمٌ ﴿٢٩﴾

نو دایی اووه آسمانونه برابر کړه او الله ﷻ په هر شی خبر دی .

لنہ تفہیم: گوره اولی ناشکری کوی د الله ﷻ څخه (چی دهغه احسانونه هیروی اودنورو کلمی وایاست) حال دا دی (چی په دی باندی واضح دلائل دی چی یوازی الله ﷻ د عبادت حقداردی مثلاً داچی) تاسی بی ساه واست (یعنی په نطفه کی تر روح اچولو مخکی) نو تاسی یی ژوندی کړاست بیا به تاسی مړه کړی او بیا به مو ژوندی کړی (یعنی د قیامت په ورځ) بیا به هغه ته بوتلل سی (یعنی د قیامت په میدان کی د حساب او کتاب دپاره به ضرور حاضر سی) دا ذات پاک داسی دی چی هغه پیدا کړي دی ستاسی د فائدی دپاره څه چی په مخکه کی موجود دی ټول (د فائده عامه ده که دخوراک او چینساک وی او که د اغوستلو استعمالولو وی او که دنکاح او د روح د تازه کولو دپاره وی ددی څخه دا معلومه سوه چی په دنیا کی داسی څه شی نسته چی دهغه څخه انسان ته څه فائده نه وی ، او ددی څخه دانه لازمېږی چی دهر شی استعمال دی حلال وی ، لکه زهر چی هغه دانسان د فائدی څخه خالی نه دی لیکن دهغوی

خوراک دعاقلانو په نزد منع دی، بیایي توجه وکړه د آسمان په طرف (یعنی دهغه د تخلیق او تکمیل په طرف) نو دایي اووه آسمانونه صحیح جوړ کړه او هغه خو د ټولو شیانو پیژندونکی دی.

علوم اومسئلي

(دآیتونو دیوه اوبل سره تړون)

په مخکې آیتونو کی دالله پاک دوجود توحید اودرسالت دواضحو دلیلونو ذکر وو اودمنکرینو او مخالفینو دباطلو خیالاتو رد وو په دی دوو آیتونو کی دالله پاک داحسانونو اوانعامونو ذکر دی او ددی تعجب ظاهرول دی چی د دومره احسانونو سره څه رنگه داظالمان په کفر اوانکار کی مبتلادی ، په دی تعجب کولو کی دی خبری ته هم اشاره ده که چیری داخلق په دلیلونو کی د فکر کولو تکلیف نه سی کولی نو کم از کم داحسان کوونکی داحسان مثل اودهغه تعظیم اوطاعت کول خو دهر شریف انسان طبعی اوفطری تقاضاده نو ددغه لاری تاسی دالله ﷻ اطاعت ته راسی .

په مخکې آیت کی دهغو خاصو نعمتونو ذکر دی چی دهر انسان په ذات اوفنس کی موجود دی چی اول هغه دبی روحه ذرو په شکل کی وو بیاپه ده کی الله ﷻ ژوند واچوی ، په دوهم آیت کی دهغو عامو نعمتونو ذکر دی چی دهغه څخه انسان اونور ټول مخلوقات فائده اخلی او چی د انسان دژوند اودبقا دپاره ضروری دی او دغه عام نعمتونه مخکه او دمخکی پیداوار دی چی ددی سره دانسان ډیر نژدی تعلق دی اوبیا آسمانونه دی چی په دوی سره دمخکی ژوند اوپیداوار تړل سوی دی ، کَیْفَ تَکْفُرُونَ بِاللّهِ (څرنگه انکارکوی دالله ﷻ څخه) دی خلکوکه په ظاهره دالله پاک څخه انکارنه وو کړی لیکن دخدای ﷻ دپیغمبر څخه انکارکول دخدای ﷻ څخه انکار کول وگنل سو نوڅکه داسی خطاب وسو ، وَکُنْتُمْ اَمْوَانًا فَاحْيَاكُمْ اَمَوَات د میت جمع ده مر اوبی روحه شی ته میت ویل کیږی مراد دادی که چیری انسان په خپل اصلی حقیقت باندی سوچ وکی نوده ته به معلومه سی چی دانسان وجودپه ابتداء کی هغه بی روحه ذری وی چی څه دکلکوشیانوپه شکل کی اوڅه دبهیدونکوشیانوپه شکل کی اوڅه دخوراکونو په صورت کی په ټوله دنیاکی خپری وی ، الله پاک دغه بی روحه ذری دکوم کوم ځای څخه راټولی کړی اوبیایي په کښی ساه واچوله اودری یی ژوندی انسان کی ، دا دانسان دپیدایښت دابتداء ذکر دی .

ثُمَّ يُمِيتُكُمْ ثُمَّ يُحْيِيكُمْ ، یعنی چی هغه اول وارستاسی بی روحه اوبی ساه ذری راجمع کړی اوپه کښی یی ساه واچوله ، هغه به تاسی ته په دی دنیاکی ترمقرر وخت تیرولو وروسته بیامرگ درکی اوبیاڅه زمانه وروسته په قیامت کی به دغه ټول ستاسی ساه بدن اوخوری وری ذری به راجمع کی تاسی به ژوندی کی ، دغه شان یومرگ یعنی بی ساه کیدل ستاسی په ابتداء کی وو بیا الله پاک تاسی ژوندی کړاست ، دوهم مرگ په دنیاکی ترعمر پوره کولو وروسته به وی او دوهمه زندگی به دقیامت په ورځ وی ، دمخکنی مرگ او ژوندون په مینځ کی څه فاصله نه وه نو ددی وجی څخه په دی کی دفآء حرف

استعمال سو فَاٰخِثًاكُمْ او کله چی د دنیا د ژوند او مرگ په مینځ کی او هم دا ډول ددغه مرگ او د قیامت د ژوند په مینځ کی څه ډیره فاصله وه نو په دی وجه دلته د تُمْ لفظ واخیستل سو، تُمْ يُمِيتُكُمْ تُمْ يُحْيِيكُمْ ځکه چی د تُمْ لفظ د نیتې دلیری والی دپاره استعمالیږی تُمْ اَلله لِرَجْعُوْنَ ددی څخه مراد حشر نشر او د قیامت وخت دی، په دی آیت کی الله ﷻ پر انسان چی کوم احسانونه کړي دی دهغه ذکر دی او په دغه احسانونو کی ژوند یو داسی انعام او احسان دی چی دنورو انعامونو څخه فائده اخیستل یوازې ددغه انعام (یعنی ژوند) په وجه دی یوه خبره دلته د فکر وړده چی په دی آیت کی چی کله د نعمتونو ذکر سوی دی نو د مرگ ذکر څرنگه وسو یعنی مرگ نعمت څنگه کیدی سی هغه په دی وجه د نعمتونو په قطار کی راځی چی د امرگ د دائمی ژوند دپاره یو قسم دروازه ده نو په دی وجه د امرگ هم یو نعمت سو.

مسئله: ددغه آیت څخه دا معلومه سوه چی څوک د نبی ﷺ در سالت څخه منکروی یا د قرآن د کلام الهی کیدلو څخه منکروی، هغه که څه هم په ظاهره د خدای ﷻ د وجود او عظمت څخه انکار ونه کی خو بیا هم د خدای ﷻ په نزد د خدای ﷻ د منکرینو په قطار کی راځی.

(بوزخی ژوند)

په دی آیت کی د دنیا د ژوند او مرگ څخه وروسته دیوه ژوند ذکر دی، چی د قیامت په ورځ به وی د قبر د ژوند چی هغه د قبر د سوال او جواب او په قبر کی د ثواب او عذاب ذریعه ده، ذکر نسته. وجه دا ده چی دا برزخی ژوند دهغه ژوند په شان نه دی چی هغه انسان ته په دنیا کی حاصل وو یا په آخرت کی ورته حاصلیږی بلکه دا درمیانی شکل لکه د خوب د ژوند په شان دی، دی ته د دنیا د ژوندونو تکمله هم ویل کیږی او د آخرت د ژوند مقدمه هم نو په دی وجه دا څه مستقل ژوند نه دی چی جلا یی ذکر سوی وای.

هُوَ الَّذِي خَلَقَ لَكُمْ مَالِي الْأَرْضِ جَمِيعًا: په دی کی دهغه عام نعمت ذکر دی چی په هغه کی ټول انسانان بلکه حیوانات او نور هم شریک دی او په یوه لفظ سره دهغوی ټولو نعمتونو اجمالی ذکر وسو چی په دنیا کی یوه انسان ته حاصل سوی وی یا حاصلیدی سی، ځکه چی دانسان غذا، لباس مکان او دوا او د آرام نور ټول سامان هم د مخکی پیداوار دی.

تُمْ اسْتَوَى إِلَى السَّمَاءِ فَنَازَهُنَّ سَبْعَ سَمَوَاتٍ وَهُوَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ.

داستواء لفظی معنی سیده کیدل او نیغیدل دی دلته ورڅخه مراد دا دی چی د مخکی تر پیدا کولو وروسته الله ﷻ د آسمانونو د پیدا کولو پوخ قصد وکی چی په هغه کی څوک حائل او مانع کیدی نه سوا تر هغه چی د اوو آسمانونو پیدا کول یی مکمل کړل، او هغه په هر څه باندی علم لرونکی دی، نو په دی وجه دکائناتو پیدا کول هغه ته څه مسئله نه وه.

(د دنیا هریو شی نفع مند دی په دی کی څه شی بی فائده نه دی)

په دی آیت کی دا بیان سوی دی چی دمخکی ټول شیان د انسان دپاره پیدا سوی دی نو ددی څخه یوه خبره دا معلومه سوه چی د دنیا یو شی هم داسی نسته چی دهغه څخه په څه طریقه انسان ته څه فائده نه وی ، برابره خبره ده دافائده په دنیا کی د استعمالولو په وجه وی یاد آخرت دپاره دعبرت او دنصیحت دحاصلولو دپاره وی ، ددیرو شیانو فائده خوانسان محسوسوی چی هغه براه راست دهغه په غذا، دوا یا نور استعمال کی راځی او ډیر داسی شیان هم سته چی انسان ته دهغه څخه فائده وی خوانسان ورڅخه خبر نه وی ، تردی پوری چی کوم شیان د انسان دپاره ضروری گڼل کیږی لکه زهرجن شیان زهرجن حیوانات او نور که چیری فکر وسی نو دا هم په څه طریقه انسان ته فائده ورکوی ، کوم شیان چی دانسان دپاره په یوه ډول حرام دی نوهغه په بله طریقه سره دهغه دپاره فائده مند کیدی سی .

عارف بالله ابن عطاء رحمته الله علیه ددی آیت په هکله دا ویلی دی چی الله تعالی ټول کائنات ستادپاره ددی وجی پیدا کړی دی چی ټول کائنات ستاسی اوت ه دالله تعالی دپاره سی نو په دی وجه دهوښیار کار دا دی چی کوم شی دهغه دپاره پیدا سوی دی هغه خو به ورته حاصلیږی ، په دی فکر بوختیدل دهغه ذات څخه غافله کیدل دی چی دکوم دپاره دغه فکر کوونکی پیدا سوی دی (بحر محیط)

(د دنیا په شیانو کی اصل اباحت دی که حرمت)

ددی آیت څخه بعضی عالمانو دا دلیل نیولی دی چی د دنیا په ټولو شیانو کی اصل دانسان دپاره دده حلالوالی اومباح والی دی ، ځکه چی دا هم دده دپاره پیدا سوی دی په استثناء دهغه شیانو چی کوم په شریعت کی حرام سوی دی ، نو په دی وجه چی ترڅو دیوشی حرمت دقرآن اوسنت څخه ثابت نه وی ، هغه حلال گڼل کیږی ، ددی په مقابله کی بعضی علماؤ دا ویلی دی چی دانسان دفائده دپاره دپیدا کیدلو څخه دیوشی حلالیدل نه ثابتیږی ، ځکه چی اصل په شیانو کی حرمت دی ترڅو چی دقرآن اوسنت څخه یی جواز ثابت نه وی ، نو هغه شی حرام گڼل کیږی ، څه علماء غلی پاته سوی دی (یعنی نه یی دا ویلی دی چی اصل اباحت دی اونه یی دا ویلی دی چی اصل په شیانو کی حرمت دی)

ابن حیان رحمته الله علیه دتفسیر بحر محیط خاوند وایی چی صحیح دا ده چی په دی آیت کی دمذکورو اقوالو دپاره دیوه قول هم دلیل نسته ځکه چی په ، خَلَقَ لَكُمْ کی لام دسببیت دپاره راغلی دی یعنی ستاسی په سبب داشیان پیدا سوی دی ، ددی آیت څخه دشیانو دحلالیدو یا حرامیدو دپاره پرانسان بانندی دلیل قائمیدی نه سی بلکه دحلالو او حرامو احکام ځان ته په قرآن اوسنت کی بیان سوی دی په هغه عمل کول ضروری دی ، په دی آیت کی د ، ثُمَّ په لفظ سره دابیان سوی دی چی مخکه مخکی او آسمانونه وروسته پیدا سوی دی ، او دا صحیح ده او په سورة (النازعات ۷۹ \ ۸۰) کی چی ارشاد دی ، وَالْأَرْضَ بَعْدَ ذَلِكَ دَحَاهَا : یعنی مخکه یی دآسمانونو ترپیدا کولو وروسته خپره کړه ، ددی څخه دانه ثابتیږی

چی دمخکی پیدائش دآسمانونو څخه وروسته سوي دی ، بلکه ددی مطلب دا دی چی دمخکی رغونه اوددی څخه دپیداوار را ایستل اونور تفصیلی کارونه دآسمان تر پیدائنت څخه وروسته وسوه ، که څه هم دمخکی دذات پیدائنت ترآسمانونو مخکی سوی وو (بحر محیط اونور) په دی آیت کی دآسمانونو شمیراووه دی ، ددی څخه معلومه سوه چی علم هیئت والاوو چی کوم شمیر نهه دآسمانونو ښوولی دی هغه غلط دی څه دلیل یی نسته یوازی پرخیالاتو باندی بناء دی .

وَإِذْ قَالَ رَبُّكَ لِلْمَلٰٓئِكَةِ اِنِّیْ جَاعِلٌ فِی الْاَرْضِ

او کوم وخت چی ستاسی پروردگار ملائکتو ته وویل چی زه جوړونکی یمه په مځکه کی

خَلِیْفَةً ۚ قَالُوْۤا اَتَجْعَلُ فِیْهَا مَنْ یُّفْسِدُ فِیْهَا

یو نائب ملائکو وویل آیا جوړوی ته په مځکه کی هغه څوک چی فساد به کوی په دی کی

وَيُفْسِدُ الْدِّمَآءَ وَنَحْنُ نُسَبِّحُ بِحَمْدِكَ وَنُقَدِّسُ

او وینه به تویوی ، اومونږ وایو ستا صفتونه او یاد وو ستا پاک ذات ،

لَكَ طَقَالَ اِنِّیْ اَعْلَمُ مَا لَا تَعْلَمُوْنَ ۝۳۰ وَعَلَّمَ اٰدَمَ الْاَسْمَآءَ

نورخدا ی پاک وفرمایل ، بیشکه ماته معلوم دی هغه چی تاسی ته معلوم نه دی ، او وښول الله ﷻ آدم ﷺ نومونه

كُلِّهَا ثُمَّ عَرَضَهُمْ عَلٰی الْمَلٰٓئِكَةِ فَقَالَ اَنْبِئُوْنِیْ بِاَسْمَآءِ

دټولو شیانو بیایی وړاندی کړل دا ټول شیان ملائکو ته بیایی وویل وښایی ماته نومونه د دوی

هُۥۤ اَۤیَّ اَنْ كُنْتُمْ صٰدِقِیْنَ ۝۳۱ قَالُوْا سُبْحٰنَكَ لَا عِلْمَ

که چیری تاسی صادقان یاست ، هغوی وویل پاکي ده تالره مونږ ته څومعلوم نه دی

لَنَا اِلَّا مَا عَلَّمْتَنَا اِنَّكَ اَنْتَ الْعَلِیْمُ الْحَكِیْمُ ۝۳۲ قَالَ

مگر هغه چی تا مونږ ته ښوولی دی بیشکه هم ته ښه پوهیدونکی او دحکمت خاوند یی ، الله ﷻ وویل

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اسْمُوا لِلَّهِ ذُلًّا قُلْ إِنَّمَا أَمْرُهُ إِذَا أَرَادَ شَيْئًا أَن يَقُولَ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ ۚ

ای آدم ایمان! و بنیه ملائکو ته ددغو شیانو نومونه چی کوم وخت و بشوول هغه ددوی نومونه نوالله ﷻ و فرمایل

أَلَمْ أَقُلْ لَّكُمْ إِنِّي أَعْلَمُ غَيْبُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ ۖ

آیا ما ویلی نه وه تاسی ته چی زه ښه پیژنم پت شیان داسمانونو او دمخکی

وَأَعْلَمُ مَا تُبْدُونَ وَمَا كُنْتُمْ تَكْتُمُونَ ﴿۳۳﴾

او پیژنم هغه چی تاسی یی څرگندوی او یا یی پتوی

لنفسفسیر: او کوم وخت چی ارشاد وکی ستا پروردگار ملائکو ته «ددی دپاره چی هغوی ته دخپلی رایي اظهار وکی چی په دغه ظاهرولو کی حکمت او مصلحت وو، الله ﷻ خود مشوری اخیستو ضرورت نه لری، مطلب دا چی الله ﷻ ملائکو ته و فرمایل چی) ضرور زه په مخکه جوړومه یونائب (یعنی هغه به زمانائب وی اودشرعی احکامو دجاری کولو کار به دی کوی، ملائکی په ویناسوی آیاته پیدا کوی په مخکه کی داسی خلق چی هغوی به فساد کوی او وینی به تویوی او مونږ خو یو مخیز ستاتسبیح وایو او صفت او پاکی بیانوو «دملائکو دا عرض نه د اعراض په ډول وو اونه ددی دپاره ووچی په داسی وینا خپله حقداری څرگنده کی دخلیفه توب دپاره، بلکه ملائکو ته په څه طریقه معلومه سوی وه چی کوم نوی مخلوق دمخکی خلیفه جوړیږی په هغوی کی به ښه اوبد هر قسمه خلق وی بعضی خلق به د نیابت دغه کار نور هم خراب کی، نو په دی وجه په عاجزی یی عرض وکی چی مونږ ټول ددی خدمت دپاره حاضر یو اود ملائکو په ډله کی څوک گناه کوونکی هم نسته نو په دی وجه دنوو کارکوونکو زیاتول او دنوی مخلوق دپیدا کولو ضرورت نسته خصوصاً چی په دی نوی مخلوق کی دا احتمال هم سته چی هغه به ستا درضا خلاف کار کوی چی په هغه به ته خوښ نه یی، مونږ دهر خدمت او کار دپاره یو او زمونږ خدمت او کار به ستا درضا مطابق وی، الله ﷻ و فرمایل چی زه پیژنم هغه شیان کوم چی تاسی یی نه پیژنی (یعنی چی کوم شی ستاسی په نظر کی دانسان دپیدا کولو څخه مانع دی چی په دوی کی به بعضی فساد خپروی، دغه شی په اصل کی دده دتخلیق اوپیدا کولو اصلی سبب دی ځکه چی دحکمونو جاری کول خوهغه وخت کیدی سی چی یوځای دروغی څخه ورائی ته تلونکی هم وی، دا مقصد یوازې دفرمان بردارو دجمع کیدلو څخه نه حاصلیږی او د اعتدال څخه تجاوز کوونکی مخلوقات جنات (پیریان، دمخکی څخه وه دهغوی څخه یی دا کار ددی وچی وانه خیستی چی ددی کار دپاره مناسب خلق هغه کیدی سی چی په هغه کی دشر اوفساد قوت خو وی لیکن غالب نه وی، په

پیرایانو کی دا قوت غالب دی نو په دی وجه د آدم ﷺ د پیدا کولو تجویز وسو، مخکی ددی حکمت الهی زیات وضاحت دارنگه وسو چی دالله ﷻ دنیابت دپاره دیو خاص علم ضرورت دی چی هغه دملانکو داستعداد څخه وتلی دی نو په دی وجه یی وفرماییل چی، علم ورکی الله ﷻ آدم ﷺ ته (هغه یی پیداکی، دټولو شیانو دنومونو (یعنی دټولو شیانو دنومونو اودهغوی دخاصیتونو اوداثرونو علم یی آدم ﷺ ته ورکی، بیادغه شیان یی ملانکو ته وړاندی کړه او ورته یی وویل چی ونبیاست ماته نومونه ددی شیانو (یعنی سره د دوی دخاصیتونو او اثرونو) که چیری تاسی په رښتیا یاست (یعنی که پخپله دی ویناکی په رښتیا یاست چی مونږ به دخلافت کار په ښه طریقه سره ورسو) ملانکو ﷻ عرض وکی چی ته خو پاک یی (د دی الزام څخه چی آدم ﷺ دی ددی شیانو علم ورکی اومونږ ته دی رانه کی ځکه چی دیوه آیت یا روایت څخه داسی معلومه نه ده چی آدم ﷺ ته دنومونو دعلم ښوونه دملانکو څخه جلا ورکول سوی وه ، ددی څخه ظاهره دا ده چی تعلیم اوبښوونه دټولو مخکی یوشان سوی وه ، لیکن دآدم ﷺ په فطرت کی ددی علم دحاصلولو صلاحیت وو نوهغه ځکه حاصل کی اود ملانکو په طبیعت کی ددی صلاحیت نه وو، نو په وجه دوی ته داعلم حاصل نه سو) لیکن مونږ ته علم نسته بغیر دهغه څخه چی تامونږ ته دهغه علم را کړي دی بی شکه ته دلوی علم خاوندیی اوحکمت والایی (دومره علم اوفهم چاته ورکوی چی په څومره علم اوفهم کی دهغه مصلحت وی ، ددی څخه دملانکو دا اقرار ثابت سو چی دوی دهغه کار کولو څخه عاجزه دی چی کوم کار نائب ته سپارل کیدونکی دی وړاندی الله ﷻ ته دا منظوره سوه چی ملانکو ته دا ونبیسی چی په آدم ﷺ کی ددی خاص علم مناسبت سته نو په دی وجه) الله ﷻ وفرماییل چی ای آدم ﷺ ! ونبیه دوی ته ددی شیانو نومونه (یعنی دحالاتو اوخاصیتونو سره کله چی آدم ﷺ دا ټول نومونه دملانکو په مخکی وښوول نوملانکی دومره پوه سوی چی آدم ﷺ ددی علم ماهر سوي دی) نوکله چی یی وښووله دوی ته آدم ﷺ ددی شیانو نومونه نوالله ﷻ وفرماییل (وگوری) ماتاسی ته ویلی نه وه چی بیشکه زه پیژنم ټول پت شیان دآسمانونو اودمخکی اوپیژنم ستاسی هغه کار چی تاسی یی ظاهروی اوهغه چی تاسی یی په زړه کی لری .

علوم اومسنلی

دآیتونو دپوه اوبل سره تړون : ددی څخه په مخکی آیاتونو کی الله ﷻ دخپلو خاصو اوعامو نعمتونو (چی په انسان یی کړی دی) ذکر وکی او انسان ته یی دناشکری او نافرمانی څخه دمحفوظ کیدلو هدایت وکی ، اوس ددی آیت څخه درکوع تر آخره پوری په لسو آیاتونو کی دآدم ﷺ قصه هم په دغه لړ کی ذکر سوي ده ځکه چی نعمت په دوه قسمه دی ، یو صوری یعنی محسوس لکه خوراک خیشاک مال مکان جایداد دوهم معنوی لکه عزت آبرو خوشحالی اوعلم ، په مخکی آیاتونو کی دصوری اوظاهری

نعمتونو بیان وو اوپه دی یوولسو آیاتونو کی دمعنوی نعمتونو ذکر دی چی مونږ ستاسی پلار آدم ﷺ ته دعلم دولت ورکی او دا عزت مو ورکی چی ملائکو ورته سجده وکړه اوتاسی ته ددی فخر کولو موقع می درکړه چی تاسی دهغه په اولاد کی پیدا سواست .

دآیت دمضمون خلاصه دا ده چی الله ﷻ چی کله دآدم ﷺ دپیدا کولو او په دنیا کی دهغه دخلیفه کولو اراده وکړه نو په ظاهره دملائکو دامتحنان اخیستو دپاره یی ددی ارادی ذکر وکی چی په هغه کی دی خبری ته اشاره ده چی دا ملائکی په دی معامله کی خپلی رایي څرگندی کړی ، ملائکو دا رایي پیش کړه چی په انسانانو کی خو داسی خلق به هم وی چی فساد به کوی او وینه به تویوی نو دوی ته دمخکی خلافت سپارل په فهم کی نه راځی ددی کار دپاره خوملائکی زیاتی مناسبی معلومیږی ځکه چی نیکی دهغوی مزاج دی بد خو دهغوی څخه گرسره کیدی نه سی هغوی پوره فرمانبرداره دی ، ددنیا انتظامات به هم سم کی ، الله ﷻ د دوی رایي اول په حاکمانه طریقی سره غلطه وښووله ، هغه داسی چی دخلافت ارضی حقیقت او دهغه دضروریاتو څخه تاسی خبر نه یاست ددی څخه زه ښه خبر یم ، دوهم وار یی په حکیمانه طریقه غلطه ښکاره کړه ، په هغه کی په ملائکو باندی دآدم ﷺ برتری وښوول سوه او دا هم وښوول سوه چی دمخکی دخلافت دپاره دمخکی دټولو مخلوقاتو دنومونو او دهغوی اثرونو اواخصیتونو پیژندل ضروری دی اودملائکو استعداد دومره نه وو چی هغوی دی ددنیا دټولو مخلوقاتو نمونه سره دائر او خاصیتونو زده کی .

(ملائکو سره دآدم ﷺ دپیدا کولو خبری په کوم مصلحت باندی بناء وی ؟)

دلته داخبره دغور اوفکر وړ ده چی الله ﷻ ددی خبری اظهار دملائکو په مجلس کی په کوم حیثیت کړی وو؟ آیا دهغوی څخه مشوره اخستل یی مقصود وو اوکه یوازی دوی ته خبر ورکول وو یاد ملائکو په ژبه دملائکو درایی څرگندول مراد وه ؟ دا خبره ظاهره ده چی دمشوری ضرورت خو په هغه ځای کی پېښیږی چیری چی دمشوری ټول اړخونه چاته واضح نه وی اوپه خپل علم اوبصیرت باندی مکمل اطمینان نه لری نو دنورو عاقلانو اوپوهانو سره مشوره کیدی سی یاپه داسی صورت کی چی هلته دنورو حقوق هم برابر وی نودهغوی درایی اخیستو دپاره مشوره کیږی لکه چی ددی دنیایه عامو کونسلونو کی دا رائج ده اودا خو په ډاگه ده چی دلته دواړه صورتونه نسته دی ، الله ﷻ دکائناتو خالق دی دذری ذری علم لری دهرشی ظاهر اوپټ دده دعلم اودنظریه وارندی دی ، نو داسی ذات ته دمشوری اخیستو څه ضرورت دی ؟ هم دغه رنگه داسی هم نه ده چی داڅه پارلیمانی حکومت دی په کوم کی چی دټولو غړو برابر حقوق وی اودټولو څخه مشوره اخستل ضروری وی ځکه چی الله ﷻ دټولو خالق اومالک دی ، ملائکی دی که پیریان اوانسانان ټول دده مخلوق اوملکیت دی، دچا دحق نسته چی هغه دالله ﷻ څخه داپوښتنه وکی چی داکار تاوولی کړی دی اوفلانی کار دی ولی کړی نه دی

لَا يَسْتَلْ عَمَّا يُفْعَلُ وَهُمْ يُسْتَلُونَ، دالله ﷻ څخه دهغه دڅه فعل متعلق پوښتنه نه سی کیدلی اودتولوڅخه ددوی دعملونو په باره کې پوښتنه کیږی، خبره دا ده چی په اصل کی دلتڼه مشوره اخیستل مقصود نه وه او نه ددی ضرورت وو، لیکن صورت یی دمشوری جوړ کی دا ددی دپاره چی مخلوق ته دمشوری دسنت او طریقی تعلیم وسی لکه چی رسول ﷺ ته په قرآن کی هدایت سوي دی چی دی دخیلو اصحابو څخه مشوره اخلی، حال دا دی چی ده ﷺ ته به وحی الهمی راتله ټولی معاملی اودهغوی هراړخ ده ﷺ ته دوحی په ذریعه ښوول کیدی لیکن دوی ته دمشوری کولو تاکید وسو، دا ددی دپاره چی دده ﷺ په ذریعه دمشوری طریقه جاری سی او امت یی زده کی، مطلب دا چی دملاتکو په مجلس کی ددی واقعی په اظهار سره یوه فائده خو دمشوری تعلیم ورکول وو چی هغه حاصل سو «روح البیان دوهه فائده په خپله دقرآن دالفاظو څخه دا معلومیږی چی دانسان دپیداکیډو څخه مخکی ملاتکو دا خیال کوی چی تر دوی زیات ښه اوپوهیدونکی مخلوق به الله ﷻ پیدا نه کی، او د ابن جریر په تفسیرکی دحضرت عبدالله بن عباس ؓ څخه په یوه روایت کی ددغه خبری وضاحت هم سته چی دآدم ؑ تربیدا کیدو مخکی ملاتکو به په خپل مینځ کی داسی خبری کولی چی، لَنْ يُخْلَقَ اللَّهُ خَلْقًا أَكْرَمَ عَلَيْهِ مِنَّا وَلَا أَغْلَمَ (یعنی الله ﷻ به تر مونږ زیات غوره او زیات علم والا مخلوق پیدانه کی)، دالله ﷻ په علم کی وه چی یو داسی مخلوق هم پیدا کول دی چی ترټولو مخلوقاتو زیات ښه زیات علم والا وی اوچی هغه ته دخپل خلافت اونبیات خلعت ورکی.

نوپه دی وجه دملاتکو په مجلس کی دآدم ؑ دپیدا کولو اوپه مخکه دنائب جوړولو ذکر وسو چی دا ملاتکی دخپل خیال اظهار وکی، نوملاتکو دخپل علم اوبصیرت مطابق په عاجزی سره درایی اظهار وکی چی کوم مخلوق ته پرمخکه خلیفه جوړ وی، په هغه کی دشراوفساد ماده هم ده نوهغه به دنورو اصلاح او په مخکه کی دامن و آمان انتظام څه رنگه وکی چی هغه به پخپله وینی تویوی ددی په ځای ستا په ملاتکو کی دشراوفساد هیڅ ماده نسته دخطاگانو څخه پاکی دی اوهر وخت ستا په تسبیح تقدیس اوعبادت کی اخته دی، هغه په ښکاره سره داکار په ښه طریقی سره کولی سی.

مطلب دا چی دا وینا دالله ﷻ په کار باندی اعتراض کول نه وه، ځکه چی ملاتکی دداسی خیالاتو او حالاتو څخه پاکی دی، بلکه غرض یوازی دامعلومول وه چی دیوپاک جماعت سره دوهم ناپاک مخلوق پیدا کول اودا کار ورته سپارل اودغه مخلوق ته ترجیح ورکول آخرڅه حکمت لری؟

نو ددی په جواب کی اول الله ﷻ اجمالاً وفرمایل: اِنِّیْ اَعْلَمُ مَا لَا تَعْلَمُونَ، یعنی تاسی دخلالت الهیه حقیقت او دهغه دلوازماتو څخه خبر نه یاست نو په دی وجه داخیال کوی چی یو معصوم اوپاک مخلوق دا کار سر ته رسولی سی، ددی حقیقت هم مونږ پیژنو، ددی څخه وروسته ملاتکو ته ددی څه تفصیلی علم د ورکولو دپاره دیوی خاصی واقعی اظهار وسو هغه دا چی دټولو کائنات عالم نومونه ددوی

خاصیتونه او ائرونه آدم ﷺ ته وښوول سوه ځکه په آدم ﷺ کی ددی شیانو دعلم صلاحیت ایښول سوی وو، دملانکو په طبیعت او فطرت کی ددی شیانو دعلم صلاحیت ایښول سوی نه وو، ځکه چی دا دوی د فطرت او جبلت سره مناسبه نه وه، مثلاً د دنیا نفع ورکوونکی او ضرر ورکوونکی شیان او دوی ائرونه او خاصیتونه د هر حیوان او د هر قوم مزاج او د هغوی ائرونه، ددی شیانو د معلومولو دپاره ملکي طبیعت موزون نه وو، ملانکه څه پوهیږی چی لوږه څه شی وی دتندی تکلیف څه وی دنفسیاتو دجذبی څه اثر وی دکوم شی نشه پیدا کیږی او څنگه پیدا کیږی، دمار اولرم زهر په بدن باندی اثر څنگه کوی؟ مطلب دا چی دمخکی دمخلوقاتو دنومونو او ائرونو معلومول دملانکو دمزاج او خاص طبیعت څخه بالکل جلاشی وو، دا علم یوازی آدم ﷺ ته ورښوول سوی وو اوده ته وښوول سو، بیا دقرآن دڅه صراحت یا څه اشاری څخه ثابته نه ده چی آدم ﷺ ته دا تعلیم په تنهایی کی دملانکو څخه جلا ورښوول سوی وو، ځکه چی کیدی سی چی تعلیم دی دټولو دپاره عام وی لیکن ددی تعلیم څخه فائده اخیستل یوازی دآدم ﷺ په طبیعت کی وه نو هغه زده کی، دملانکو په طبیعت کی نه وو نو هغوی اړده نه کی نو په دغه وجه دلته دتعلیم نسبت یی آدم ﷺ ته وکی، که څه هم تعلیم فی ذاته عام وو، آدم ﷺ او ملانکی دواړه په کښی شاملی وه، او دا هم کیدی سی چی دظاهری تعلیم شکل اوصورت دلته پښی سوی نه وو، بلکه دآدم ﷺ په فطرت کی ددی شیانو علم دپیدا کیدو دوخت څخه ایښوول سوی وو، لکه چی کوچنی دزیرپیدو سره دمور شیدی خوړل پیژنی دهیلی چیچی دپیدا کیدو سره لمبیدی سی، په دی کارونو کی دا کوچنی دڅه ظاهری تعلیم ضرورت نه لری.

اوس پاته سو دا سوال چی دالله ﷻ قدرت په هرڅه باندی سته هغه خود ملانکو مزاج بدلولی سی او دوی ته یی داشیان ښوولی سوه نو دوی ته یی ولی په دی طریقه ښوونه ونه کړه، ددی سوال جواب دا دی چی په داسی طریقه سره ملانکو ته ښوونه ملانکی په خپل ملانکی والی کی نه پریریدی بلکه انسان ورڅخه جوړیدی.

مطلب دا چی دمخکی دمخلوقاتو دنومونو او د هغوی د خاصیتونو او ائرونو علم آدم ﷺ ته ورکول سو، او دا علم دملانکو په توان کی نه وو، اوبیا دا مخلوق ملانکو ته وړاندی سو او دملانکو څخه پوښتنه وسوه که چیری تاسی په خپل خیال کی رښتینی یاست چی تر تاسی زیات بل مخلوق به په علم او په نورفضیلت کی پیدا نه سی او په دی وجه تاسی دمخکی دخلافت دپاره دانسان په مقابله کی زیات موزون یاست نو ددی شیانو نومونه او خاصیتونه وښیاست او دا هغه شیان دی چی په دوی باندی به دمخکی خلیفه حکومت کوی، دلته یوه فائده حاصله سوه چی حاکم ته ضرور دی چی هغه دی دخپل محکوم او رعیت دمزاج او طبیعت او د هغه د اثر او خاصیت څخه پوره خبر وی، بغیر ددی څخه په دوی باندی د عدل او انصاف حکومت دی نه سی کولی، کوم سړی ته چی دا معلومه نه وی چی لوږه

څنگه شی ده او څومره تکلیف په کښی وی ، که چیری دداسی سړی په عدالت کی یوه دعوه دچا دلوری لرلو په باره کی وړاندی سی ، یعنی یوسړی پریل سړی باندی دا دعوه وکی چی ده زه خو ورځی وږی ساتلی یم نو دغه حاکم کوم ته چی لوړه دسره معلومه نه ده ددی دواړوپه مینځ کی به فیصله څنگه وکی ، مطلب دا چی په داسی کولو الله ﷻ ملائکو ته دا وښووله چی دمخکی دخلافت دپاره دی ته کتل نه دی په کار چی داخلیفه معصوم اویا ک دی بلکه دی ته کتل په کار دی چی دی دمخکی دشیانو څخه ښه خبر دی او ددی شیانو داستعمال طریقی اوددی شیانو فائدی ښه پیژنی ، که چیری ستاسی دا خیال صحیح وی چی ملائکی ددی خدمت دپاره زیاتی برابری دی نوییاددی شیانو نومونه او خاصیتونه وښیاست ، دملائکو درایی څرگندول چی کله دغه اعتراض فخر او غرور یاد خپل حق دثابتولو دپاره نه وه بلکه یوازی دخپل خیال اظهار یی دیوه تابعدار خادم په شان دخپلو خدمتونو دوراندی کولو دپاره وو نو په دی وجه یی وویل .

سُبْحٰنَكَ لَا عِلْمَ لَنَا اِلَّا مَا عَلَّمْتَنَا اِنَّكَ اَنْتَ الْعَلِيْمُ الْحَكِيْمُ .

پاکي ده تاته زموږ علم نسته مگر هغه چی تارا کړی دی ، بیشکه چی ته دلوی علم او حکمت مالک یی ددی مطلب دا دی چی دوی دخپل خیال څخه رجوع وکړه اودا اقرار یی وکی چی دزیات علم اوفضیلت خاوند مخلوق هم سته او هم دغه مخلوق دمخکی دنیابت دپاره موزون دی .

دوهم سوال دلته دا دی چی ملائکو ته څنگه معلومه سوه چی انسان به خونریزی کوی ؟ آیا دوی ته علم غیب حاصل وو او که یوازی په اټکل یی دا خبره کړی وه ؟ ددی جواب دجمهورزو محقیقینوپه نزد دا دی چی الله ﷻ دوی ته ښوولی وه چی د انسان حالات او معاملات به داسی وی لکه چی په بعضی آثارو کی دی چی کله الله ﷻ ملائکو ته دا ذکر وکی چی دی ﷺ آدم ﷺ په مخکه کی خلیفه جوړ وی نوملائکو ورڅخه ددغه خلیفه دحال پوښتنه وکړه الله ﷻ دوی ته دده حال وښوی (روح المعانی)

ملائکو ته تعجب وسو چی کله د انسان حال دا دی چی هغه به فساد او خون ریزی کوی نو بیادده دمخکی دنیابت دپاره په منتخب کولو کی څه دی ؟ ددی یوجواب خودالله ﷻ دطرفه څخه داسی وسو چی دآدم ﷺ علمی لوړوالی یی ظاهر کی او دفساد او خون ریزی څخه چی کومه شبهه ددی خبری پیدا کیده چی دی دنیابت حقدار نه دی ، دهغه جواب یی اجمالاً په ، اِنِّیْ اَعْلَمُ مَا لَا تَعْلَمُوْنَ سره یی وکی ، ځکه چی په دی کی اشاره ده چی کوم شی تاسی دنیابت او خلافت دپاره منافی گڼی هغه په اصل کی ددغه خلافت اونیابت د اهلیت دپاره یو لوی سبب دی ، ځکه چی په مخکه کی دنیابت ضرورت دفساد دلیری کولو دپاره دی ، چی په کوم ځای کی فساد نه وی نو هلته دخلیفه اودنائب لیرلو ضرورت بالکل نه وی ، غرض دا چی دا وښوول سوه چی منشاء الهی دا ده چی څنگه الله ﷻ یو مخلوق چی دهغه څخه دگناه او خطا کیدو امکان نسته چی هغه ملائکی دی او چی څنگه یی شیطانان پیدا کړی دی چی

دهغوی څخه دنیکی امید کیدی نه سی نو دغه رنگه یو داسی مخلوق پیدا کول منشاء الهی ده چی هغه دخیر اوشر نیکی او بدی یوگده مجموعه وی اوپه هغه کی دخیر اوشر دواړو جذبه وی ، په هغه کی دشر جذبه مغلوبه وی او دخیر په میدان کی مخکی کیری او دخدای ﷻ رضا حاصلوی .

(دژبو اولفاتو جوړوونکي الله ﷻ دی)

دآدم ﷺ په قصه کی داسماؤ دتعلیم دواقعی څخه دا هم ثابتته سوه چی دژبی اولغت واضح او جوړوونکی الله ﷻ دی ، بیاپه دی ژبه کی دمخلوق دمختلفو استعمالاتو په وجه مختلف صورتونه او ژبی پیدا سوی ، امام اشعری رحمه الله ددی آیت څخه استدلال کړي دی چی واضع دلفت اوژبی په اصل کی الله ﷻ دی .

(دآدم ﷻ لوړوالی پرملاټکو باندی)

په دی واقعه کی دقرآن دابلیغ الفاظ هم دفکر وړ دی چی کوم وخت ملائکوته وایی چی ددی شیانو نومونه ونبیاست نود ، أَنْبِئُونِي : لفظ وایی چی ماته یی ونبیاست اوچی کوم وخت آدم ﷻ ته وایی چی ددی شیانو نومونه ونبیسه نود ، أَنْبِئَهُمْ : لفظ وایی چی ملائکوته دانومونه ونبیسه .
ددی بیان څخه داپه ډاگه سوه چی آدم ﷻ ته دمعلم درجه ورکول سوه اوملائکوته دطالب علمانو ، او په داسی کولو سره دآدم ﷻ فضیلت اولوړوالی په یوه مهم شکل کی څرگند سو ، ددی واقعی څخه دا هم معلومه سوه چی دملائکوپه علومو اومعلوماتو کی هم کمی اوزیاتی راتلی سی ، ځکه چی دکومو شیانو علم دوی ته نه وو دآدم ﷻ په ذریعه په اجمالی طور سره ددی شیانو علم دوی ته ورکړل سو .

(دمخکي دخلافت مسئله)

دمخکی دانتظام اوپه مخکه کی دالله ﷻ دقانون دچلولو دپاره دالله ﷻ دطرفه دیوه نائب مقریدل ټول ددی آیتونو څخه معلوم سوه ، ددی څخه دمملکت ددستور یو مهم باب را ووتی هغه دا چی په ټولو کائناتو اوپه ټوله مخکه اقتدار اعلی یوازی دالله ﷻ دی لکه چی دقرآن مجید نور ډیر آیاتونه په دی شهادت ورکوی ، إِنَّ الْحُكْمَ لِلَّهِ ، لَهُ مَلِكُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ ، وَأَلَّ لَهُ الْخَلْقُ وَالْأَمْرُ : اونور دمخکی دانتظام دپاره دالله ﷻ دطرفه نائبان راخی ، هغوی دالله ﷻ په حکم اواجازت په مخکه باندی حکومت کوی اودالله ﷻ دبندهگانو دتعلیم اوتربیت کارکوی اواحکام الهیه نافذوی ، ددی خلیفه اونائب تقرر اومقررول بغیره واسطی الله ﷻ کوی ، په دی کی دچا دکسب اوعمل هیڅ دخل نسته ، دغه وجه ده چی دټول امت اجماعی عقیده ده چی نبوت کسبی شی نه دی یعنی داسی شی نه دی چی دانسان په کسب او عمل سره انسان ته حاصلیری ، بلکه الله ﷻ پخپله دخپل علم او حکمت په تقاضا خاص خاص کسان ددی کار دپاره خوښوی اوخپل نبی واستاذی یی مقرر وی قرآن کریم ددی خبری ځای په ځای اظهار کړي دی ، ارشاد دی .

اللّٰهُ يَضِلُّنَّ مِنَ الْمَلَائِكَةِ رُسُلًا وَمِنَ النَّاسِ إِنَّ اللَّهَ سَمِيعٌ نَّصِيرٌ .

الله ﷻ په ملائکو کی دخپل رسول انتخاب کوی او په انسانانو کی هم بیشکه الله ﷻ اوریدونکی لیدونکی دی، په یو بل خای کی ارشاد دی .

اللّٰهُ أَغْلَمُ حَثٌّ يَجْعَلُ رِسَالَتَهُ . الله ﷻ ته ښه معلومه ده چی خپله پیغمبری چاته ورکوی ، دالله ﷻ داخلیه بغیره واسطی دالله ﷻ احکام معلوموی او بیاداپه دنیاکی جاری کوی ، دا سلسله دخلافت اونیابت دآدم ﷺ څخه واخله تر خاتم الانبیاء ﷺ پوری په یوه طریقه وچلیده ، تردی پوری چی حضرت خاتم الانبیاء ﷺ په دی مخکه کی دالله ﷻ آخری خلیفه سو او ډیر مهم خصوصیات یی دخانه سره راوړل . یو خصوصیت خو دا وو چی دده څخه مخکی پیغمبران خاص خاص قومونو یا ملکونو ته لیږل کیده ، دهغوی دحکومت دائره هم دهغوی په قومونو او ملکونو کی محدوده وه ابراهیم ﷺ یوقوم اولوط ﷻ بل قوم ته لیږل سوی وو ، حضرت موسیٰ ﷺ او حضرت عیسیٰ ﷺ او د دوی په مینځ کی راغلی پیغمبران علیهم السلام بنی اسرائیلو ته لیږل سوی وه .

(نبی کریم ﷺ دالله ﷻ په مخکه کی آخری خلیفه دی او دده ﷻ خصوصیات)

نبی کریم ﷺ ټول عالم او دعالم دواړو قومونو انسانانو او پیریانوته را واستول سو، دده ﷻ اختیار او اقتدار دټولی دنیا دوو قومو باندی احاطه کړی ده ، قرآن کریم دده ﷻ دبعث اونیوت دعام کیدو اعلان په دی آیت کی کړی دی ، الله ﷻ فرمایي .

قُلْ يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنِّي رَسُولُ اللَّهِ إِلَيْكُمْ جَمِيعًا الَّذِي لَهُ مُلْكُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ .

ته (ﷺ) ووايه چی ای خلکو! زه دالله ﷻ استاذی یم ستاسی دټولو دپاره ، الله ﷻ هغه ذات دی چی دهغه په قبضه کی آسمانونه او مخکی دی .

او دصحیح مسلم په حدیث کی دی نبی ﷺ فرمایي چی ماته په ټولو پیغمبرانو باندی دشیپرو شیانو په وجه ښه والی راکړل سوي دی ، په هغه کی یو داهم دی چی رسول ﷺ ټول عالم ته پیغمبر رالیږل سوي دی ، دوهم دا چی دمخکی پیغمبرانوﷺ خلافت او نیابت چی څه رنگه په خاص خاص ملکونو او قومونو کی محدود وو، او دخاصی زمانی دپاره وو چی ورپسی به بل نبی راغی نو دمخکی نیابت او خلافت به ختم سو، زمونږ پیغمبر خاتم الانبیاء ﷺ دا رنگه نه دی ، دده خلافت اونیابت دیو خاص قوم ملک او زمانی دپاره نه دی ، دا دهر قوم او هر ملک او هری زمانی دپاره دی ، دریم دا چی دمخکینو پیغمبرانو تعلیمات اوشریعتونه تر یوی زمانی پوری به محفوظ وه اوچلیدل به اوکرارکرار به تحریفات په کښی کیدل او معدومیدل به ، حتی چی بل پیغمبر اوشریعت به راغی .

زمونږ دپیغمبر ﷺ دا خصوصیت دی چی دده دین اوشریعت به ترقیامته محفوظ وی قرآن مجید چی په نبی ﷺ نازل سوي دی دهغه دالفاظو او معناوو ټولو حفاظت الله ﷻ په خپله ذمه اخیستی دی الله ﷻ فرمایي

إِلَّا لَخُنَّ نَزَّكَ الدَّكْرُ وَإِلَّا لَهُ لَخَافُطُونَ .

مونږ قرآن نازل کړي دی او مونږ ددی ساتونکی یو، هم دغه شان دنی ښه تعلیمات او ارشادات چی هغه ته احادیث ویل کیږي، دهغوی دحفاظت هم الله پاک یو خاص انتظام کړي دی چی ترقیامته پوری به یوه داسی ډله موجوده وی چی هغه ته به ترخپل ځان دنی ښه تعلیمات او ارشادات ډیر خواږه وی او چی هغه به دنی ښه دشریعت احکام خلگو ته صحیح صحیح رسوی او یوجامعت به یی هم ختمولی نه سی، دالله ښه غیبی امداد به ددوی سره وی.

خلاصه دا چی دمخکنیو پیغمبرانو کتابونه اوصحیفی به محرف کیدلی (بدلیدلی) اوپه آخرکی به ددنیا څخه ورکیدي یابه گډی وډی پاته کیدی، نبی ښه ته ورکول سوی کتاب قرآن او دده ښوول سوی هدايات یعنی احادیث داټول به په خپل اصلی شکل او صورت کی ترقیامته محفوظ اوموجود وی، نو په دغه وجه ترده ښه وروسته دپل نوی نبی او رسول ضرورت نسته اونه څه دپل (خلیفه الله) دپاره دلته څه ځای سته، څلورم خصوصیت دنی ښه دا دی چی دمخکنیو پیغمبرانو خلافت اونیابت چی دیوی خاصی زمانی دپاره وو، دهرنبی اورسول څخه وروسته دالله ښه دطرفه یوبل رسول به مقرر کیدی او دنیابت کار به یی په لاس کی اخیستی.

(دنی ښه وروسته دخلافت نظام)

دخاتم الانبیاء ښه دخلافت زمانه ترقیامته ده نو په دی وجه دوی ترقیامته پوری په مخکه کی دالله ښه خلیفه دی دده ښه تر وفات وروسته دنظام عالم دپاره چی کوم نائب به وی هغه به خلیفه الرسول وی، دصحیح بخاری اومسلم حدیث دی چی نبی ښه وفرمایل:

كَانَتْ بَنُو إِسْرَآئِيلَ كُتُوبَهُمُ الْأَنْبِيَاءُ كُلَّمَا هَلَكَ لَيْسٌ خَلَفَهُ لَيْسٌ وَإِلَّا لَأَكْبَىٰ بُعْدِي وَسَيَكُونُ خُلَفَاءُ فَيَكْفُرُونَ .

دبنی اسرائیلو حکومت اوسیاست دهغوی پیغمبرانو کوی، یو پیغمبر به چی وفات سو نو بل پیغمبر به را تلی او خبر سی چی زما وروسته بل پیغمبر نسته البته زما خلیفه گان به وی اوډیر به وی.

پنځم خصوصیت دنی ښه دا دی چی دوی څخه وروسته دده ښه دامت مجموعی ته الله ښه هغه مرتبه ورکړه کومه چی یی پیغمبرانوته ورکړي ده یعنی دامت مجموعه یی معصومه (دگمراهی څخه پاکه) کړي ده چی دده ښه ټول امت به په گمراهی باندی نه راتولیري، دا پوره امت چی په کومه مسئله باندی اجماع اواتفاق وکی هغه دالله ښه دحکم مظهر گنل کیږي، نو په دغه وجه ترکتاب الله اوسنت رسول ښه څخه وروسته په اسلام کی دریم حجت دامت اجماع گرځول سوي ده، دنی ښه ارشاد دی:

لَنْ يَجْتَمِعَ أُمَّتِي عَلَى الضَّلَالَةِ (زما امت به هیڅ کله په گمراهی راجمع نه سی)

ددی زیات تفصیل یی په حدیث شریف کی داسی فرمایلی دی چی زما په امت کی همیشه یوجامعت به په حق قائم وی، دنیا که هرڅومره بدله سی اوحق که هرڅومره کمزوری سی، لیکن دا یوجامعت به

حق حمایت همیشه کوی اوفتح اوغلبه به ددغه جماعت وی ، ددی څخه معلومه سوه چی ټول به هیڅکله هم په گمراهی اوغلطی جمع نه سی اوکله چی د امت مجموعه معصومه سوه نو د رسول ﷺ د خلیفه انتخاب هم دوی ته وسپارل سو اود خاتم الانبیاء ﷺ وروسته دمځکی دنیابت او د حکومت د انتظام دپاره دانتخاب طریقه روا اورائجه سوه ، دا امت چی څوک خلیفه منتخب کی هغه به د خلیفه رسول ﷺ په حیثیت د نظام عالم یوازی ذمه وار وی او خلیفه د ټولو کیدی سی .

د خلفاء راشدینو آخری زمانی پوری د خلافت دا سلسله په صحیح اصولو چلیده ، دغه وجه ده چی دهغو فیصلی یوازی دینی اووختی حیثیت نه لری ، بلکه دیوه مضبوط دستاویز او امت دپاره دیوحجت او دلیل حیثیت لری ، ځکه چی پخپله رسول د دوی په حقله فرمایلی دی علیکم بسنتی وسنة الخلفاء الراشدین (زما سنت او زما د خلفاء و راشدینو سنت ټینگ ونیسی)

(د خلافت راشده څخه وروسته)

د خلافت راشده څخه وروسته ، دڅه طوائف الملوکې ابتداء وسوه ، په مختلفو علاقو کی مختلف امیران جوړ کړل سوه چی په هغوی کی یو هم د خلافت دنیادپاره حق دار نه وو اوکله چی تر ټولی دنیا دمسلمانانو اتفاق په یوه سړی باندی گران سو او هر ملک او دهر قوم جلا جلا امیر دجوړولو طریقه روانه سوه نو مسلمانانو دا تقرر تر هغو اسلامی نظریی لاندی جاری ولری چی دمسلمانانو اکثریت چی څوک امیر منتخب کی ، هغه به ددغه ملک امیر وی او، اولوالامر ، به بلل کیږی .

د قرآن مجید د ، وَامْرُهُمْ شُورَى بَيْنَهُمْ . د عموم څخه په دې خبره دلیل جوړیدای سی .

(په مغربی جمهوریت او اسلامی شورايت کي فرق او بیلتون)

اسمبلیانی ددغه طرز عمل یوه نمونه ده ، فرق یوازی دومره دی چی دعامو جمهوري ملکونو اسمبلیانی او دهغه غړی بالکل آزاد او خود مختار وی یوازی پخپله رایه ښه یابد قانون جوړ ولی سی اسلام اسمبلی او دهغه غړی او منتخب سوی امیر ټول ددی اصولو او قانون پابند وی چی کوم دالله ﷻ د طرفه دوی ته د پیغمبر په ذریعه ورکولی سوي دي ددغه اسمبلی یاد مجلس شوری ، درکنیت دپاره هم څه شرطونه دی او کوم سړی چی دا منتخب کی دهغه دپاره هم څه حدود او قیدونه وی ، بیادهغوی قانون سازي د قرآن او د سنت د اصولو په دائره کی کیږی او د قرآن او د سنت خلاف دڅه قانون جوړولو اختیار چاته حاصل نه دی لڼه دا چی الله ﷻ خپلی ملائکی مخاطبی کړی اودا ارشادی ورتنه وکی چی زه په مځکه کی خپل نائب جوړ وونکی یم ، ددی څخه دمملکت د دستور څو اهمی دفعی معلومی سوی ، اول دا چی په مځکه او اسمان کی اقتدار اعلی دا لله ﷻ دی دوهم دا چی په مځکه کی دالله د حکمونو چلولو دیاره ، دالله ﷻ نائب ، دهغه رسول وی ، او په ضمنی طور دا هم واضحه سوه چی د خلافت الهیه سلسله کله چی په رسول ﷺ ختمه سوه نو اوس د خلافت رسول سلسلی ددی ځای ونیوی او ددغه خلیفه ټاکل د ملت دانتخاب په ذریعه مقرر کړل سوه .

وَاذْكُرْنَا لِلْمَلَكَةِ اسْجُدْ وَالْإِدْمَ فَسَجَدُوا إِلَّا إِبْلِيسَ أَبَى

او کوم وخت چی مونږ حکم وکی ملائکو ته چی سجده وکړی آدم ﷺ ته نو ټولی په سجده پریوتی مگر شیطان نه

وَاسْتَكْبَرَ وَكَانَ مِنَ الْكَافِرِينَ

هغه انکار وکی او تکبر یی وکی او وو دکافرانو څخه.

لنډنفسیو: او کوم وخت چی حکم وکی مونږ ټولو ملائکو ته، او پیریانو ته هم، لکه چی په بعضی روایاتو کی دحضرت ابن عباس رضی الله عنه څخه نقل دی مطلب دا چی دی ټولو ته دا حکم و سو په سجده پریوخی دادم ﷺ په مخکی نو ټول په سجده پریوتل بغیر دابلیس چی هغه دا وینا ونه منله او تکبر یی وکی او دکافرانو څخه سو.

علوم اومستلې

(دایاتونو دیوبل سره تړون)

په اوله واقعہ کی چی هر کله د آدم ﷺ غوره والی په ملائکو ظاهر سو او په دلیلونو دا خبره ثابته سوہ چی دخلافت اونبیات دصلاحیت اواہلیت دپاره چی دکومو علمونو حاجت دی هغه ټول په آدم کی راجمع سوي دی اوملائکو ته ددی علمونو څخه بعضی حاصل دی اوپیریانو ته خو ډیر کم حاصل دی، او ددی خاص حیثیت له مخه چی دملائکو اوپیریانو د دواړو ډلو دعلمونو آدم جمع کوونکی وو نو دده ښه والی په دواړو ډلو ظاهر سو، اوس الله ﷻ ته منظوره دا وه چی دا خبره په معاملی او عمل سره هم ظاهره کی نو ملائکو اوپیرانانو ته یی د آدم دخاص قسم تعظیم کولو حکم وکی، چی ددی څخه دا ظاهره سی چی دی تر دواړو کامل اوجامع دی یعنی آدم په دغه خاص علمونو کی تر ملائکو اوپیرانانو کامل دی او ددی دواړو علمونه اوقوتونه په ده کی جمع دی، ددغه تعظیم دپاره چی کوم عمل تجویز سو دهغه ذکر داسی فرمایي، مونږ ملائکو ته حکم وکی چی آدم ﷺ ته سجده وکی، ټولو ملائکو سجده وکړه مگر ابلیس دسجدي کولو څخه انکار وکی او تکبر یی وکی.

(ایادسجدي حکم پیریانو ته هم سوی وو؟)

په دي آیت کی چی کومه خبره په ډاگه ذکر ده هغه دا ده چی آدم ﷺ ته دسجدي کولو حکم ملائکو ته سوی وو، لیکن تردی وروسته د ذکر سوی استثنا څخه چی ټولو ملائکو سجده وکړه مگر ابلیس ونه کړه، دا ثابته سوہ، چی آدم ته دسجدي کولو حکم په هغه وخت کی ټولو خاوندانو د عقل ته وو چی په هغه کی ملائکی اوپیریان ټول دا خل دی، لیکن ملائکو ته په حکم کولو اکتفا ددی وچی ده چی ملائکی ترټولو څخه ښه اواشرفی وی، نو دی اشرفو ته حکم ورکول، پیریانو ته په سرکی ځکه وو چی پیریان تر ملائکو زیات (اشرف) نه دی.

(دتعظیم سجده په اولوا متونو کی روا وه په اسلام کی منع ده)

په دي آیت کی ملائکو ته حکم ورکول سوي دی چی آدم ته سجده وکی او په سورۃ یوسف کی دی چی

هرکله دیوسف مور او پلار او ورونه مصر ته ورسیدل نو دوی یوسف ته سجده وکړه (داخو ظاهر خبره ده چی دا سجده دعبادت دپاره کیدای نه سی ، ځکه چی دالله ﷻ څخه ماسوا دبل چا عبادت کول شرک او کفر دی ، او په هیڅ وخت او شریعت کی دا روانه ده ، دپخوانیو پیغمبرانو په زمانه کی دتعظیم دسجده هغه درجه وه کومه چی زموږ په زمانه کی سلام ، مصافحه ، معافه یلاس مجول لری .

امام جصاص په احکام القرآن کی دغه لیکلی دی ، چی دمخکنیو پیغمبرانو په شریعتونو کی دشرانو دتعظیم دپاره سجده کول روا وه ، دا یوازی دشریعت محمدی خاصه ده چی دغه سجده منسوخه سوه اودلویو دتعظیم دپاره یی یوازی دسلام او دمصافحي اجازه ورکړه ، درکوع سجدی ، یادلمانځه په شان بنده ته لاس په نامه ودريدل ناروا دی ، ددی خبری وضاحت دا دی چی کفر ، شرک اودغیر الله عبادت کول دایمان داصولو څخه خلاف دی ، دا هیڅکله هم دچاپه شریعت کی روا کیدی نه سی ، لیکن څه عملونه داسی دی چی په خپله خوشرک او کفر نه دی لیکن دخلکو دنابوهی او غفلت په وجه دغه افعال او اعمال دشرک او کفر ذریعه جوړ پری ، داسی کارونه دمخکنیو پیغمبرانو په شریعتونو کی مطلقا منع سوی نه وه بلکه ددی خبری څخه منع سوی وه چی دغه افعال او اعمال دکفراوشرک ذریعه جوړه نه سی ، لکه دحيوانانو تصویر جوړول او استعمالول په خپل ځای کی کفراوشرک چی نه دی نو ددی وجی په مخکی شریعتونو کی جائز وو لکه چی دحضرت سلیمان ؑ په قصه کی دی .

يَعْمَلُونَ لَهُ مَا يَشَاءُ مِنْ مَحَارِبٍ وَكَمَآئِلٍ (پیریانو به دده دپاره لوی لوی محرابونه اوتصویرونه جوړول .
هم دغه شان تعظیمی سجده په مخکی شریعتونو کی روا وه لیکن اخر کار دخلکو دجهالت په وجه دا شیان دشرک اوبت پرستی ذریعی جوړی سوی او ددغه لاری او خوا دپیغمبرانو په دین او شریعت کی تحریف وسو ، بیانورو پیغمبرانو اونوروشریعتونو دا ورکه کړه ، هرکله چی شریعت محمدی ابدی دی ، په رسول نبوت او رسالت ختم دی او دهغه شریعت اخری شریعت دی ، نو په دی وجه ددغه شریعت دساتلو دپاره دمنسوخ اوتحریف هر هغه لاره بنده کړه سوه ، کوم چی شرک اوبت پرستی دراتلو بیره کیدای سوه نو په دی لړکی هغه ټول شیان په دی شریعت کی حرام کړل سوه کوم چی په یو وخت کی دشرک اوبت پرستی ذریعی ، گرځیدلی وی تصویر جوړول او دهغه استعمال ، دتعظیم سجده په دی وجه حرامه سوه چی دا په یو وخت کی دشرک ذریعه جوړه نه سی هم دغه رنگه په هغه وختونو کی لمونځ کول حرام سوه ، چی په کومه وختونو کی مشرکان او کافران دخپلو معبودانو عبادت کوی ، دا ځکه چی دا ظاهری مطابقت څه وخت دشرک ذریعه اولاره جوړه نه سی ، دصحیح مسلم په حدیث کی دی چی رسول ﷺ مالکانو ته وفرمایل چی خپل غلام ته (عبد) یعنی خپل بنده مه وایاست ، حال دا دی چی دلفظی معنی له مخه خو دعبد معنی ده غلام او درب معنی ده پالونکی اوتریت کوونکی ، دداسی الفاظو منع کول په کار نه وو لیکن یوازی په دی وجه چی په دی الفاظو کی دشرک وهم سته ، نو په دی وجه ددی الفاظو استعمال منع سوچی دنابوهی دکبله دمالکانو دعبادت یووتکی هم نه موندی سی .

خلاصه داچی سجده تعظمی کومه چی دپخوانیو پیغمبرانو په شریعتونو کی روا وه په شریعت محمدی کی په دی وجه منع سوه چی شریعت محمدی دکفراوشرک دپوی څخه هم پاک او محفوظ پاته سی نو په دی وجه

په شریعت محمدی کی دالله ﷺ څخه ماسوا بل چاته دتعظیم په اراده سجده یارکوع کول جائز نه سول .
 بعضی عالمان وایی لمونځ اصل عبادت دی چی دڅلورو کارونوڅخه جوړ دی ، ولاړه ناسته ، رکوع او
 سجده ، په دوی کی مخکی دوه ، یعنی ولاړه اوناسته خو داسی کارونه دی ، چی عاده یی انسان دخپل
 حاجت دپاره هم کوی اوعبادت په لمانځه کی هم ، لیکن رکوع اوسجده داسی کارونه دی ، چی دا انسان
 عاده نه کوی بلکه دا دواړه دعبادت سره خاص دی ، نو په دی وجه دا دواړه په شریعت محمدی کی
 دعبادت حکم او اثر ظاهر وی او دبل چا دپاره منع کړل سوی وی یو سوال دا پاته سو چی هر کله چی
 سجده تعظیمی جواز دقرآن ددغو ذکر سووایاتونو څخه په نوروشریعتونو کی ثابت سو نو په شریعت
 محمدی کی ددی دمنسوخ کیدلودلیل څه دی اوناسخی کوم دی ؟

ددی جواب دا دی چی درسول ﷺ دمتواترواحادیثوڅخه دتعظیم دسجدي حرمت ثابت دی ، رسول الله ﷺ
 فرمایلی دی که چیری مادلله ﷺ څخه ماسوا بل چاته دتعظیم سجده روا گنلی ، نو ما به بنخی ته حکم
 ورکړی وای چی هغه خپل خاوند ته سجده کوی (لیکن په دی حدیث کی دتعظیم سجده مطلقا حرامه ده
 نو په دی وجه هیچا له هیچاته روانه ده)

داحدیث صحابه کرامو ﷺ روایت کړي دی ، داصول حدیث په مشهور کتاب تدریب الراوی کی ذکر دی
 چی دکوم حدیث روایت لسو صحابه وو ته ورسپړی نو هغه حدیث متواتر کیږی چی دقرآن په شان قطعی
 وی ، دلته خو دغه لوړ حدیث شل صحابه ﷺ روایت کوی ، ددغه شلو صحابه وو ﷺ روایتونه
 حضرت حکیم الامت تهانوی دبیان القرآن په حاشیه کی جمع کړي دی .

مسئله : د ابلیس کفر او کافر کیدل یوازی دعملی نافرمانی نتیجه نه وه ، ځکه دشریعت په اصولو کی
 فرض عملاً پریښوول ، فسق او گناه ده ، خو کفر نه دی ، د ابلیس دکافر کیدلو اصلی سبب ، دحکم رباني
 معارضه اومقابله کول وه ، معارضه په دی شکل چی تاچاته دسجدي کولو حکم ماته کړي دی ، هغه ددی
 قابل نه دی چی زه هغه ته سجده وکړم او دا معارضه بیشکه کفر دی .

مسئله : دا خبره د فکر او غور وړ ده ، چی ابلیس په علم او معرفت کی هغه درجه درلوده دکومی دوجی
 چی ده ته طاؤس الملائکه ویل کیدل نو سره ددی علم اومعرفت دده څخه داسی کارڅنگه وسو (بعضی
 عالمان وایی چی دده دتکبر په وجه الله ﷺ دده څخه خپل ورکړی معرفت اوعلم واخیستی ، ځکه یی
 دداسی جهالت کار وکی بعضی وایی خپل جاه او خود پسندی په دی کی مبتلا کی ، په روح المعانی کی
 دی ، چی ددی آیت څخه دا ثابته سوه ، حی ایمان هغه معتبر دی چی داخر عمر او داخرت په مخکني
 پړاو کی سړی سره وی ، په موجوده ایمان عمل اوعلم باندی مغروره کیدل په کار نه دی .

(إِذَا لَمْ يَكُنْ عَوْنُ مِنَ اللَّهِ لِلْفَتَى) (قَاوُلُ مَايَجْنِي عَلَيْهِ اجْتِهَادُهُ)

وَقُلْنَا لِلَّذِينَ أُسْكِنُوا أَنْتَ وَزَوْجَكَ الْجَنَّةَ وَكَلَامُنَاهَا عَذَابُ حَيْثُ شِئْتُمْ وَلَا تَقْرَبَا
 أَمْوَالَهُمْ بِوَيْلٍ أَيْ آدَمَ اَوْ سَهْلَهُ اَوْ سَتَا بَنُخْه په جنت کی او خوری په دی کی چی څه ستاسی خوښ سی او چیری

هَذِهِ الشَّجَرَةُ فَتَكُونَا مِنَ الظَّالِمِينَ ﴿٣٥﴾ فَازَلَمَا الشَّيْطَانَ

چی مو خوښ سی او مه ورتږدی کیرې دی درختی ته بیا به تاسی سی زیاتی کاران ، نو وښوول دوی شیطان

عَنْهَا فَاخْرَجَهُمَا مِمَّا كَانَا فِيهِ وَقُلْنَا اهْبِطُوا بَعْضُكُمْ

د هغه ځای څخه اووې ایستل دوی د هغه عزت او راحت څخه چی په هغه کی دوی وه او مونږ وویل تاسی ټول کښته

لِبَعْضٍ عَدُوٌّ وَلَكُمْ فِي الْأَرْضِ مُسْتَقَرٌّ وَمَتَاعٌ إِلَىٰ حِينٍ ﴿٣٦﴾

سی تاسی به دیو بل دښمنان یاست او تاسی دپاره په مخکه کی استوگنه او فائده اخیستل دی دیو وخت پوری .

لنہ تفسیر : او مونږ حکم وکی چی ای آدم ﷺ اوس ته اوستا بی بی (چی هغه الله ﷻ په خپل کامل قدرت سره د آدم ﷺ د پښتنۍ د څه مادی څخه پیدا کړی وه) په جنت کی خوری دواړه چی څه مو خوښ سی او کوم ځای کی مو چی خوښ سی او تږدی مه ځی دغه درختی ته گڼی تاسی به هم په هغه خلکو شمار سی کومو چی خپل نقصان کړی دی (الله ﷻ ته پته ده چی دا درخته دڅه وه لیکن د هغه څخه دخوړلو منع بی کړی وه او بیا مالک ته خو اختیار وی چی دخپل کوردشیاو څخه غلام ته دکوم شی داستعمال اجازه ورکوی او دکوم اجازه نه ورکوی) نو وښوول آدم او حوا شیطان د هغه درختی په وجه نو لیری بی کړل د هغه ژوند څخه چی په هغه کی دوی وه او مونږ وویل لاندی کښته سی، په تاسی کی بعضی به دبعضی دښمنان وی او تاسی لره په مخکه باندی ترڅه وخته پوری پاته کیدل دی او کار کول او چلول دی تر یو معلوم وخت پوری (یعنی هلته په مخکه هم داستوگنی همیشگی نسته دڅه وخت ترتیرولو وروسته به دغه کور پرېښوول به هم وی)

علوم او مسئلې : دا د آدم ﷺ د قصی تکمله ده چی په هغه کی دابیان سوي دی چی کوم وخت ملانکو ته د آدم ﷺ غوره والی او دمخکی دپاره دخلافت صلاحیت ظاهر سو ، نو هغوی دا خبره ومنله او ابلیس دخپل تکبر او عناد په وجه ونه منله ، او په دی وجه کافر سو او د هغه ځای څخه وایستل سو نو آدم او د هغه بی بی ته دا حکم (و کړل سو) چی تاسی دواړه په جنت کی اوسیرې او د جنت دنعمتونو څخه فائده اخلی ، لیکن یوی خاصی درختی ته مه ځی او د هغه څخه خوراک مه کوی ، شیطان چی د آدم ﷺ په وجه مردود سوی وو ، په زړه کی بی آدم ﷺ ته اچولی وه ، په چل بی موقع پیدا کړه غلطی او درواغ فاندی بی آدم ﷺ او حواته وروښوولی او دا دواړه بی ددغه درختی څخه خوراک کولو ته ولمسول ، په دغه غلطی کولو سره دوی ته حکم وسوچی اوس تاسی مخکی ته ولاړسی او هلته اوسیرې او دا هم ورته وښوول سو چی دمخکی استوگنه د جنت په شان نه ده بلکه دمخکی په استوگنه کی به دیو بل ترمینځه اختلاف او دښمنانی وی ، چی په هغه سره به دژوند لطف او خوند نه وی .

وَلَقْنَا يَا آدَمُ اسْكُنْ أَنتَ وَزَوْجُكَ الْجَنَّةَ . او مونږ وویل چی ای آدم ﷺ ته اوستا ښځه په جنت کی اوسی ،

دا واقعه دحضرت آدم ﷺ تر پيدا کيدلو، او ده ته دملاتکو دسجدي کولو څخه وروسته ده، بعضی علماؤ ددی څخه دا نتیجه ایستلی ده چی دتخلیق او دسجدي واقعه دجنت څخه دباندی بل ځای سوی ده او تردی وروسته دوی جنت ته دا خل سوی دی لیکن په دی الفاظو کی دا مطلب اومفهوم یقینی نه دی بلکه دا هم کیدی سی چی تخلیق هم په جنت کی سوی وی او دسجدي واقعه هم په جنت کی پېښه سوی وی لیکن ترهغه وخته پوری دوی ته څه فیصله اوریدل سوی نه وه چی د دوی دپاته کیدو اوداستوگنی ځای به چیری وی، تردی واقعی وروسته دا فیصله واورول سوه، وَكَلَّا مِنْهَا رَعْدًا حَيْثُ شِئْتُمْ . رَعْدًا : معنی په عربی لغت کی هغه نعمت او رزق دی، چی دهغه په حاصلولو کی څه محنت او تکلیف نه وی، او دومره ډیر هم وی چی دختمیدو بیر یی بالکل نه وی، نومعنی دارنگه سوه چی آدم او حوا ته وفرمایل سوه چی دجنت میوه په فراخی سره خوری، تاسی ته به نه ددی په حاصلولو کی څه تکلیف وی اونه دا فکر چی دا یو وخت ختمه نه سی.

وَلَا تَقْرَبَا هَذِهِ الشَّجَرَةَ . یوی خاصی درختی ته تر اشاری کولو څخه وروسته وویل سوه چی دی ته نژدی هم ځی اصل مقصد خو دا وو، چی ددی میوه مه خوری لیکن دتاکید اوپوخوالی دپاره یی دا تعبیر غوره کی چی دی ته مه نژدی کیږی اومطلب ورڅخه دا دی چی دخوراک دپاره دی درختی ته نژدی مه ځی، دا درخته کومه درخته وه ؟ قران دا متعینه کړی نه ده، اونه څه په مستند اومعتبر حدیث کی ددی تعین سوی دی دتفسیر په امامانو کی بعضی دا درخته، دغنمو درخته یعنی بوتی گنی، اوڅوک یی دانگورو او څوک یی انخیر، لیکن چی کوم شی، قرآن اوحديث مبهم اوغیر معلوم پریښی وی دهغه په تعین کی څه فائده نه وی (قرطبی)

فَتَكُونَا مِنَ الظَّالِمِينَ . یعنی که چیری تاسی ددغه منع سوی درختی څخه خوراک وکی نو په ظالمانو کی به دا خل سی.

فَأَزَلَّهُمَا الشَّيْطَانُ عَنْهَا . د، زلة: معنی په عربی کی خطا اوبنویدل دی اود ازالا معنی ده څوک بنویول، معنی داسی سوه چی شیطان آدم او حوا وبنویول دقرآن دا الفاظ په واضحه توگه دا ظاهر وی چی دحضرت آدم او حوا داخلاف کول داسی نه وه لکه چی څنگه عام گنهکاران یی کوی، بلکه، شیطان داشتباه اچولو څخه په دوکه کی په لویدوسره دداسی عمل کولو پېښه وسوه، چی دکومی درختی څخه منع سوی وه دهغه میوه یی وخوړه، په عَنَهَا، کی دغن لفظ دسبب دپاره دی، یعنی دهغه درختی په سبب او ذریعی شیطان آدم او حوا په خطا کی مبتلا کړه.

دلته یوسوال دا پیدا کیږی چی کله شیطان دسجدي کولو څخه دانکار په وجه دجنت څخه ویستل سو، نو دی دآدم او حوا دخطا ایستلو دپاره جنت ته څنگه ورسیدی، ددی صفاستره جواب دا دی چی دشیطان دخطا ایستلو دپاره او هلته درسیدلو دپاره ډیر صورتونه کیدای سی، دا هم ممکنه ده، چی دملاقات څخه بغیر شیطان دهغوی په زړه کی وسوسه اچولی وی اوداهم کیدی سی چی شیطان دپیریانو دنسله دی اوالله ﷻ پیریانوته په ډیرو تصرفاتو اوکار ونو باندی قدرت ورکړی دی، چی په عام طور یی

انسان کولی نه سی ، دوی ته یی په مختلف شکل کیدلو قدرت ورکړي دی ، نو کیدی سی چی ده دخپل قوت جنبه په ذریعه دمسمریزم په صورت ادم اوحو ا په ذهن اثرکړی وی ، او دا هم کیدی سی ، چی په څه دوهم شکل ، یعنی دمار یابل شی په شکل جنت ته دا خل سوی وی او شاید دغه وجه وه چی آدم ته دده ددښمنی خیال را نه غی ، دقرآن آیت ، **وَلَقَدْ آتَيْنَاهُمَا الْكِتَابَ** ، څخه معلومیږي چی شیطان یوازي دوسوی اوپه ذهن دائرکولو په ذریعه کار کړی نه وو ، بلکه دآدم اوحو سره مخامخ خبری یی کړی وی او قسمونه یی ورته خوړلی وه .

فَاَخْرَجْنَاهُمَا مِنْهَا كَالْآفَاقِ . یعنی شیطان په دغه دوکه اوخطا سره آدم اوحو دهغو نعمتونو څخه را ویستل په کوم کی چی هغوی په آرام ژوند تیر وی دا را ایستل که څه هم چی دخدای په حکم سوی وه ، لیکن سبب یی شیطان وو ، نو په دی وجه د استلو نسبت یی شیطان ته وکړل سو .

وَلَقَدْ آتَيْنَاهُمَا الْكِتَابَ ، یعنی مونږ حکم وکی چی لاندی کښته سی داسی چی په تاسی کی به بعضی دبعضو دښمنان وی ، ددی حکم مخاطبین حضرت آدم اوحو ا علیهما السلام دی اوکه چیري شیطان تردی وخت پوری دآسمانو څخه ایستل سوی نه وی ، نو هغه هم په دی خطاب کی شامل دی اوپه دی صورت کی دیو بل سره ددښمنی مطلب به دا وی چی دشیطان سره ستاسی ددښمنی سلسله به په دنیا کی هم جاری وی اوکه چیري دبعضی علما ؤ په وینا ، چی ددی واقعی څخه مخکی شیطان ایستل سوی وو ، نو بیا ددی کلام رخ ، یعنی خطاب حضرت ادم اوحو ا د دوی اولادته دی ، چی د زورنی په ډول یی دا وویل ، چی یوه سزا خو دا ده چی دجنت څخه په مخکی کی سوی ، دوهمه سزا دا ده چی ستا د اولاد په مینځ کی به دښمنانی وی ، او دا معلومه خبره ده چی د اولاد دیو بل سره په دښمنی ساتلو کي دمور او پلار د ژوند ټول خوند ختمیږي ، دا هم یو معنوی او روحانی سزا سوه (بیان القرآن) .

وَلَكُمْ فِي الْآلَافِ مَثَلٌ ، یعنی آدم اوحو ا ته دا ارشاد هم وسو ، چی تاسی به ترڅه وخته پوری پرمخکه باندی استوگنه کوی او ترخاص معین وخته پوری به دپمخکی کار چلوی ، مطلب دا چی په مخکه دټلو مطلب دا نه دی چی تاسی به هلته همیشه یا ست ، بلکه دڅه مودی تیرولو څخه وروسته به دا کور هم په پرېږدی .

(د ذکر سواياتونو څخه متعلقه مسائل او احکام را ایستل)

اسْكُنْ أَنتَ وَزَوْجُكَ الْجَنَّةَ . کی ادم اوحو ا دواړو ته دا ارشاد دی چی جنت دخان دپاره داستوگنی ځای جوړ کی ، یعنی تاسی دواړه په جنت کی اوسېږی نو ددی مقصد دپاره مختصر تعبیر د عربی ، **أَسْكُنَا** ، سو خو دلته داسکنا ، په ځای داسکنا انت وزوجك تعبیر په غوره کولو کی مخاطب یوازي ادم **هاتو** سو او ده ته یی وفرمایل ، چی ستاښځه دی هم په جنت کی وی ، نو په داسی ویناکی دوو مسئلوتو اشاره ده .

مسئله : اول داچی دښځی داستوگنی انتظام دځاوند په ذمه دی ، دوهم داچی ښځه په استوگنه کی دځاوند تابع ده ، چی په کوم مکان کی ځاوند اوسېږی په هغه کی دی دا اوسېږي .

مسئله : د ، اَسْكُنْ : په لفظ کی هم اشاره ده چی په دغه وخت کی د دواړو دپاره په جنت کي استوگنه

عارضی وه ، دائمی استوگنه چی هغه دملکیت شان دی ، هغه نه وه ، خکه چی د ، اُسکن دلفظ معنی دا ده چی په دی مکان کی اوسه داسکن دامعنی نه ده چی دامکان تاته درکړل سو ، داستا مکان دی ، وجه دا ده چی دالله ﷻ په علم کی وه چی ائنده داسی حالات راتلونکی دی چی آدم او حوا ته دجنت مکان پرېښودل راځی او ورسره دا هم ده چی دجنت دملکیت حقداری دایمان او عمل صالح په عوض حاصلېږی ، چی هغه به دقیامت څخه وروسته وی ، ددی څخه فقهاؤ دا مسئله را ویستله چی که چیری یوسری بل سری ته دا ووايي چی زما په کورکی اوسه ، یاداچی زما کورستا دا استوگنی ځای دی ، په دی وینادی سری ته ددی مکان دملکیت حقداری نه حاصلېږی (قرطبی)

(په غذا او خوراک کې ښځه دځاوند تابع نه ده)

وَكُلًّا مِنْهَا رَغَدًا ، یعنی تاسی دواړه ، دجنت څخه په ازادی خوراک کوی ، دلته دمخکنی طرز په ډول یوازی خطاب حضرت آدم ﷺ ته ونه سو ، بلکه دواړو ته یی په یوه لفظ کی په شریکه وفرمایل یعنی د ، کلا: په لفظ سره ، په داسی کولو کی دی خبری ته اشاره ده چی په غذا او خوراک کی ښځه دځاوند تابع نه ده ، هغه دخپل ضرورت او دخواهش په وخت کی دخپلی خوښی مطابق خوراک کولای سی .

(په هرځای کې گرځیدو او گرځیدل انسان فطری حق دی)

رَغَدًا حَيْثُ شِئْتُمَا . درغدا ، لفظ په خوراکنونو کی کثرت او وسعت ته اشاره ده ، چی څوک څومره غواړی خوری دی ماسوا دیوی درختی څخه او په څه شی کی بندیز نسته ، او دشتما په لفظ کی دمقامونو فراخی ته اشاره ده ، یعنی په ټول جنت کی ، چی په کوم ځای کی غواړی اوڅنگه چی غواړی خوری ، یوه علاقه هم داسی نسته چی هلته په تگ باندی بندیز وی ، په دی کی اشاره دی خبری ته ده ، چی په تلو راتلو او گرځیدو کی او راگرځیدو کی دمختلفو ځایونو څخه خپل ضرورتونه پوره کول ، دانسان پیدائش حق دی ، په یوه معلوم اومحدود ځای کی که چیری دضرورت ټول شیان مهیاسی ، لیکن دهغه څخه دباندی تلل بندسی نو دا هم یو قسم قید دی نو په دی وجه حضرت آدم ﷺ ته دخوراک څښاک شیان په فراخی سره په ورکولو باندی بس والی ونه کړل سو بلکه ، دَحَيْثُ شِئْتُمَا په ویناسره دوی ته دگرځیدو راگرځیدو اوهرځای ته دتللو ازادی هم ورکړل سوه .

(د فریعو دبندیز مسئله)

وَلَا تَقْرَبَا هَذِهِ الشَّجَرَةَ : یعنی دی درختی ته نژدی مه ورځی ، ظاهره ده چی ددی اصل مقصد خوداووچي دا درخته یاددی میوه مه خوری ، لیکن احتیاطی حکم دا وسو چی دی ته نژدی مه ځی نو ددی څخه داصول فقه (سدذرائع) مسئله ثابته سوه یعنی بعضی امور پخپله ناروا اومنع سوی نه دی ، لیکن چی کوم وخت دا خطر وه چی ددغه امورو څخه به په څه ناجائزه حرام کارکی اخته کیدل وی ، نو دغه جائز هم منع کول کیږی ، لیکن چی درختی ته نژدی کیدل دهغه دمییوی اوخوړلو ذریعه گرځیده نو دغه ذریعه یی منع کړه ، ددی نوم په اصول فقه کی (سدذرائع) دی .

(د پیغمبرانو دعصمت مسئله)

ددی واقعی څخه دا معلومه سوه چی حضرت آدم ﷺ دیوی خاصی درختی څخه منع کړل سوی وو او

ددی خبری ورته خبر داری ورکولی سوی وو چی شیطان ستادینمن دی چی داسی ونه سی چی دی تابه گناه کی اخته کی ددی باوجود آدم ددی درختی څخه خوراک وکی ، چی په ظاهره گناه ده او حال دا دی چی پیغمبران دگناه کولو څخه پاک دي تحقیق دا دی چی دتولوپيغمبرانوپاکی دتولوگناهونوپه عقلی او نقلی دواړودلیلونوسره ثابته ده، دڅلورو امامانو او دجمهورامت په دی اتفاق دی چی پیغمبران دتولو کوچنیو اولویو گناهونو څخه پاک او محفوظ دی اوبعضی خلکو چی دا ویلی دی ، چی کوچنی گناهونه د دوی څخه کیدی سی دا خبره دجمهورامت په نزد صحیح نه ده (قرطبی)

وجه دا ده چی پیغمبران دخلکو دپاره مقتدی لیرل کیږی که چیري د دوی څخه هم څه دالله ﷻ درضا څخه خلاف ، خوا که کوچنی گناه وی یالویه صادره سی نو دویناگانو او افعالو د دوی به امن پورته سی او قابل اعتماد به پاته نه سی ، اوکله چی په پیغمبرانو باندی اعتماد پاته نه سی نو دین به دکوم ځای څخه راسی او ددین ځای به چیري وی ؟

البته دومره خبره ده چی دقرآن شریف په ډیرو آیاتونو کی د ډیرو پیغمبرانو متعلق داسی واقعات ذکر دی ، چی دهغه څخه دا معلومیږی چی د دوی څخه گناه سوي ده اودالله ﷻ دطرفه دوی ته عتاب او زورنه هم ورکړل سوي ده دحضرت ادم ﷺ دا قصه هم په دی کی دا خله ده .

دداسی واقعاتوحاصل دامت په اتفاق سره دا دی ، چی په څه غلط فهمی یاپه خطا اوپه هیره د دوی څخه دغه غلطی سوی دی ، یوپيغمبرسره دپوهی عمدا دالله ﷻ دڅه حکم خلاف عمل نه کوی ، غلطی ، اجتهدای کیدی سی ، یادخطایی او دهیری په وجه دمعافی قابله وی ، اودغه شان غلطیانوته دشرع په اصطلاح کی گناه نه ویل کیږی ، او دا دسهي او دهیری غلطیانی دهغوی څخه په هغه کار ونوکی سوي دی ، چی دکوم تعلق دتبلیغ او دتعلیم سره نه وو ، بلکه دا سهوی او هیری د دوی څخه په خپلوکارونو کی کیدلی (البحرالمحیط)

لیکن دالله ﷻ په نزد دپیغمبرانو مقام ډیر لوړ دی اود دوی کوچنی غوندی غلطی هم لویه شمیرل کیږی ، هم دا وجه ده چی په قرآن شریف کی داسی واقعاتوته گناه ویل سوي ده او په دی باندی زورنه هم ورکړل سوي ده ، که څه هم په حقیقت کی داگناه نه ده ، دحضرت ادم ﷺ دواقعی متعلق مفسرینو ډیری توجیه گانی لیکلی دی ، چی په هغه کی یو څو دا دی .

یو دا چی کله حضرت ادم ﷺ منع کړل سوی وو ، نو دیوی خاصی درختی طرف ته اشاره کړل سوي وه او منع کړل سوی وو ، چی دی ته به نژدی نه ورځی اومراد ورڅخه داخاصه معینه درخته نه وه ، بلکه ددی جنس ټولي درختی ورڅخه مراد وی ، لکه چی په حدیث شریف کی راغلی دی چی رسول دخدای یو وار دورینمو کپړه او دسرو زرو یوه ټوټه په لاس کی واخسته او وی ویل ، چی دا دواړه شیان زما دامت په نازینوو حرام دی ظاهره خبره ده چی حرمت یوازی دهغه مخصوصی کپړی اوسرو زرو سره متعلق نه وو ، کومی چی در رسول دخدای په لاس مبارک کی وی بلکه ترټولو ورینموکپړو اوسرو زرو دا حکم دی ، ولی دلته دا وهم کیدای سی چی دا منع یوازی دهغه کپړی اوسرو سره تړلی ده کومی چی هغه وخت در رسول الله خدای په لاس مبارک کی وی ، دغه شان دحضرت ادم ﷺ دا خیال راغی چی دکومی درختی

په لور دمنع اشاره سوي ده هغه منع هم دی سره خاصه وه ، شیطان دا وسوسه دهغه په زړه کی وچوله اومضبوطه یی کړه اوقسمونه یی وخوړل اوهغوی ته یی دا یقین ورکی چی زه ستاخیرخواه یم ، تاته څه دداسی کار مشوره نه درکوم چي ستادپاره منع یاضرر رسوونکی وی دکومی درختی چی ممانعت سوي دی هغه بله ده ددی درختی ممانعت نسته ، او دا هم کیدی سی چی شیطان دا وسوسه ولره په زړه کی اچولئ وی چی ددی څخه منع کول یوازی ستا دپیدائش دابتداء دوخت سره مخصوص وه ، لکه چی ماشومان په اول عمرکی دقوی خوراک څخه منع کړل کیږی اوسپک خوراک ورکول کیږی او دقوت دپیداکیډو څخه وروسته دهرخوراک اجازه وی ، نو اوس ته قوی سوی ی نو هغه منع باقی پاته نه سوه .

اوداهم کیدای سی چی کله شیطان حضرت آدم ﷺ ته ددی درختی دخوراک فائدی وروښوولی چی ددی په خوراک به دهمیشه دپاره دجنت په نعمتونوکی داوسیدواطمینان وسی دغه وخت هغه ته هغه منع په یاده پاته نه سوه کومه چی دپیدائش دابتداء څخه ددی درختی متعلق سوی وه دقرآن مجید آیت ، لَنْ يَسِيَ وَلَمْ يَجِدْ لَهُ عِزًّا یعنی آدم ﷺ څخه هیرسوه او مونږ په ده کی پختگی پیدا نه کړه ددی احتمال تائید کوی په هرحال ددی قسم بی شمیره احتمالات کیدی سی ، چی دهغه حاصل دا دی چی حضرت آدم ﷺ نافرمانی نه وه کړی ، بلکه ورڅخه هیرسوی وه یا اجتهدادی خطا ورڅخه سوی وه کومه چی په حقیقت کی گناه نه ده ولی دآدم ﷺ دشان دنبوت اودالله ﷻ سره دتړدیکیدو دلوی مقام سره دا خطا هم لویه وگنل سوه ، او په قران کریم کی ددی څخه په گناه تعبیر وسو اود آدم ﷺ دتوبی اوبخښنی غوښتوڅخه وروسته دده دمعاف کولو ذکر وسو .

او دا بحث بی فائدی دی چی هرکله شیطان دجنت څخه ویستل سو نو بیا هغه څنگه دآدم ﷺ دغلولو دپاره ، هلته ورسیدی ؟ ځکه چی دغلولو او وسوسی اچولو دپاره ضروری نه ده چی جنت ته دننه سی او وسوسه دی ور واچوی ، پیریانو اوشیطانانو ته الله ﷻ دا قدرت ورکړی دی چی دوی دلیری څخه هم وسوسه اچولی سی اوکه چیري دا ومنل سی ، چی شیطان نتوتلی وو اومخامخ یی خبری کړی وی ، نو دهغه هم مختلف احتمالات کیدی چی دهغه په تحقیق کی لگیدل بی فائدی اوبی مطلبه بحث دی .

دغه شان دا سوال چی آدم اوحوا علیهما السلام مخکی الله ﷻ خبر کړی وو ، إِنَّ الشَّيْطَانَ لَكُمْ عَدُوٌّ چی شیطان ستاسی دښمن دی هسی نه چی دی څه کار ستاسی څخه واخلی ، چی دهغه په وجه تاسی دجنت څخه ووزی ، بیاحضرت آدم ﷺ دده په دوکه کی څنگه راغی ، ددی جواب هم دغه دی چی الله ﷻ پیریانو اوشیطانانو ته په قسماقسم شکلونو کی دظاهریدو قدرت ورکړی دی ، ممکنه ده چی هغه په یو داسی شکل کی حضرت ادم ﷺ ته مخته راغلی وی چی په هغه شکل کی ادم ﷺ نه پیژندی چی دا شیطان دی .

فَتَلَقَىٰ آدَمَ مِنْ رَبِّهِ كَلِمَاتٍ فَتَابَ عَلَيْهِ إِنَّهُ

نو زده کړی آدم ﷺ دخپل پروردگار څخه خوځبری بیا متوجه سو الله پاک په ده باندی بیسکه

هُوَ التَّوَابُ الرَّحِيمُ ﴿٣٦﴾ قُلْنَا اهْبِطُوا مِنْهَا جَمِيعًا فَمَا

دی توبه قبولونکی او مهربان دی ، مونږ حکم وکی لاندی چی ددې څخه تاسی ټول بیا که

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا هُدًى فَمَنْ تَبِعَ هُدَايَ فَلَا خَوْفٌ

چیری تاسی ته زما دطرفه څه هدايت ورسیري نو چی څوک زما هدايت تلل وکی نه به بیرہ وی

عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يُحْزَنُونَ ﴿٣٨﴾ وَالَّذِينَ كَفَرُوا وَكَذَّبُوا بِآيَاتِنَا

په هغوی باندی او نه به دوی غمجن وی ، او کوم خلق چی منکر دی او زما نښانی یی درواغ گنلی

أُولَٰئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ ﴿٣٩﴾

دغه خلق دی چی دوپځ ته به ځی ، او په دی کی به همیشه وی

لفهفسيو: وروسته تردی حاصل کړه ادم ﷺ دخپل پر وردگار څخه څو الفاظ ريعني دغږ دغوښتلو کلمی چی هغه هم دالله ﷻ څخه حاصل سوی وی حضرت ادم ﷺ په پښیمانه کیدو دالله ﷻ رحمت متوجه سو او دده ته یی دغږ دغوښتلو الفاظ هم په خپله وښوول، نو الله ﷻ رحمت سره متوجه سو په دوی باندی (يعني توبه یی قبوله کړه) بیشکه هغه دی لوی توبه قبولونکی اولوی مهربانه (اودحضرت حواء دتوبی بیان په سورت اعراف کی دی) قَالَا رَبَّنَا ظَلَمْنَا أَنفُسَنَا : ددې څخه معلومه سوه چی حضرت حضرت حوا هم په توبه کولو او دتوبی په قبلیدو کی حضرت ادم ﷺ سره شریکه وه ، لیکن دمعاذ کولو څخه وروسته هم مخکی ته دتلو حکم منسوخ نه سو ، ځکه چی په دی کی په زرگونو حکمتونه او مصلحتونه پټ وو ، البته ددې طرز او طریقه یی بدله کړه ، چی مخکنی حکم مخکی ته راگېسته کیدو دپاره (حاکمانه) دسزا په توگه وو ، اوس دا حکم په حیماڼه انداز کی داسی وسو ، قُلْنَا اهْبِطُوا مِنْهَا جَمِيعًا

الایه یعنی مونږ حکم وکی چی لاندی ځی ددې جنه ټول بیا که چیری راسی تاسی ته زما طرفه څه قسم هدايت (يعني دوحی په ذریعه احکام شرعیه) نو کوم سری چی پیروی وکی زما ددې هدايت نو نه څه غم به وی په دوی باندی اونه داسی خلگ به غمجن سي (يعني نه په دوی باندی څه خوفناکه واقعہ راځی او دقیامت دهلناکو واقعاتو څخه د دوی بیروول ددې منافی نه دی ، لکه چی په صحیح احادیثو کی دی چی په ټولو به بیرہ وی حزن هغه کیفیت دی چی دڅه ضرر او مصیبت څخه وروسته په زړه کی پیدا کیږي او خوف همیشه مخکی پیدا کیږي دلته الله ﷻ دبیری اودغم دواړو نفی وکړه ځکه چی په دوی باندی څه داسی آفت او تکلیف راتلونکی نه وی چی هغه سبب دبیری او دغم گرځی ، بیاتردی وروسته دهغو خلگو بیان دي چی په دي هدايت عمل ونه کړی نو فرمایي چی) او کوم خلگ چی کفر وکی او درواغجن

کي زما حکمو نه ، دا خلگ به وي ، دويځ والا او دوی به په دی کي همیشه اوسيري .

علوم اومستلي

(د آيتونو ديول سره تړون)

په مخکي آياتونو کي د شيطان دوسو سي او د حضرت آدم ﷺ د خطا او دهغه په نتيجه کي د جنت څخه وتل او مخکي ته دراتلو حکم ذکر وو ، حضرت آدم ﷺ د زورني داسي خطاب هيچکله نه وو اوريدلی ، اونه دومره دکلك زړه خاوند وو ، چي په دی يي پروانه راتله ، نو ضرور يي آرامه سو او فورا يي د معافي التجاء کول شروع کړه ، ليکن د پيغمبرانه معرفت او په دی وجه انتهايي هيت د زوره د ژبي څخه يي څه خبره نه وتله ياددي وچي نه وتله چي بيره يي وه چي کوم ځای د معافي التجاء خلاف شان نه وي چي دهغه په وجه دزياتي زورني سزا وار نه سو ځه يي بالکل چپ چاپه وه الله ﷻ خو د زورنو دخبرو واقف دی او رحيم او کریم هم دی چي دا حالت يي وليدي پخپله يي د معافي دپاره څو کلمي هغه ته وروښوولي ، ددی بيان په دی آياتونو کي دی چي : آدم ﷺ حاصل کړل دخپل پر وردگار څخه څو الفاظ نواله ﷻ په دوی باندی په رحمت سره توجه وکړه (يعنی د دوی توبه يي قبوله کړه) ، بيشکه هغه دی لوی توبه قبلونکی اومهربانه ، ليکن مخکي ته په راتلو کي نور هم په زرگونو حکمتونه اومصلحتونه پټ وه مثلاً د دوی دنسل څخه د ملائکو او پيريانو په مينځ کي يو نوی قسم مخلوق انسان پيدا کول او دوی ته يوقسم اختيار ورکول او په شرعي احکامو مکلف کول ، بيا په دوی کي الهی خلافت قائمول ، د حدودو او د شرعي احکامو جاری کول ، ددی دپاره چي دا نوی مخلوق ترقي وکي او هغه ځای ته ورسي کوم ته چي ملائکي هم نه دي رسيدلي او ددغه مقصدونو ذکر د آدم ﷺ د پيدا کولو څخه مخکي سوی ووچي ، إِنِّي جَاعِلٌ فِي الْأَرْضِ خَلِيفَةً .

نوددی وچي د خطا معاف کولو څخه وروسته هم مخکي ته دراکښته کيدو حکم منسوخ نه سو ، البته ددی حکم طرز بدل سوچي مخکي حاکمانه وواو د سزا په طور وه او اوس حکيمانه او د الهی خلافت داعاز سره سوبه دی وجه په ورپسي آيتونو کي دهغو څه واريانو ذکر دی چي د الله ﷻ په يو خليفه باندی لازميري نو په دغه وجه مخکي ته دکښته کيدو حکم يي مکرر بيان کي او وی ويل چي مونږ حکم وکي چي لاندی ځی ددی جنت څخه ټول بياکه چيري تاسي څخه زما د طرفه څه هدايت (يعنی احکام شرعيه دوحی په ذريعه) راسی نو چي چاپيري وکړه ، زما ددی هدايت نوڅه بيره به نه وي په هغوی باندی او نه به دوی غمجن کيږي (يعنی ديو تير سوی شي په فوت کيدلو به دوی ته غم نه وي اونه ائنده دڅه تکليف خطره) تَلَقَىٰ : د تلقی معنی ده په شوق او په مينه دچا استقبال کول او هغه قبلول (روح ۱ کشاف) مراد دا دی چي د الله ﷻ د طرفه کله دوی ته دتوبی دکلمو ښوول وسره نو حضرت آدم ﷺ دا په ډير اهتمام قبول کي . كَلِمَاتٍ : هغه کلمي چي حضرت آدم ﷺ ته دتوبی دپاره ښوول سوی وی هغه څه کلمي وی ؟ په دی کي د مفسرينو صحابه وو څخه ډير روايتونه نقل دی ، مشهور قول د حضرت ابن عباس ؓ دی دا کلمي هغه دی چي په قران مجيد کي په بل ځای کي نقل دی ، رَبَّنَا ظَلَمْنَا أَنْفُسَنَا وَإِن لَّمْ تَغْفِرْ لَنَا وَرَحْمَتَا تَكُونُوا مِنَ الْخَاسِرِينَ . يعنی تاب دتوبه اصل معنی رجوع کول دی او کله چي دتوبی نسبت بنده ته وسی نو دهغه معنی د

درو شیانو مجموعہ وی ، اول چی کړئ گناه گناه گني او په دی پښیمانه کیدل دوهم داچی گناه پرینوول دریم دا چی دآئنده دپاره دنه کولو یی پوخ قصدکول که چیری په دی درو کی دیوه هم کمی وی ، نو دا توبه توبه نه ده ، معلومه سوه چی یوازی په ژبه ویل الله توبه، دخلاصی دپاره کافی نه وی ، ترڅو چی دا دری سره شیان جمع سوی نه وی ، تاب علیه ، دلته دتوبی نسبت الله ته سوي دی ددی معنی، توبه قبول سوه دبعضی سلفوڅخه پوښتنه وسوه، چی دچاڅخه چی څه گناه وسی، هغه ته څه کول په کار دی؟ نو هنوی وویل چی هغه کول په کار دی کوم چی دده مور اوپلار ادم او حوا علیهما السلام دا کړی وو ، چی پخپل کړو پښیمانه سوه اودآئنده دنه کولو مضبوطه اراده یی وکړله ، الله ته دمعافی عرض یی وکی ، رَبَّنَا ظَلَمْنَا أَنْفُسَنَا : ای زموږ پر وردگاره موږ په خپلو ځانونو باندی ظلم کړي دی که چیری ته موږ معاف نه کړئ اوموږ باندی رحم ونه کړی نوموږ به په سخت زیان کوونکوکی داخل سو . دغه شان حضرت موسی علیه السلام عرض وکی اِنِّي ظَلَمْتُ نَفْسِي فَاغْفِرْ لِي . ای زماپر وردگاره ، ما په خپل ځان ظلم کړي دی ، ته ماوبخښی او دحضرت یونس علیه السلام څخه چی کله خطا وسوه نوعرض یی وکی ، لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ سُبْحَانَكَ إِنِّي كُنْتُ مِنَ الظَّالِمِينَ : یعنی دالله څخه ماسوا بل څوک دعبادت لائق نه دی ته دهری خرابی څخه پاک یی زه په ظلم کوونکوکی داخل سوی یم، (مطلب داچی پرمارحم وکړه) (قرطبی)

فائده : دحضرت ادم علیه السلام او حوا څخه چی کوم اجتهادی خطاسوی وه اول خوقرآن شریف دواړوته ددی خطانسیب کړي دی ، فَأَزَلَّهُمَا الشَّيْطَانُ عَنْهَا فَأَخْرَجَهُمَا : اومخکی ته درا کښته کیدو حکم هم دواړوته سوی دی ، ځکه چی حواء د اِهْبَطُوا په لفظ سره ادم علیه السلام سره په دی حکم کی شریکه ده ، لیکن وروسته تر توبی قبلیدو په موقع یوازی دمفرد لفظ سره دادم علیه السلام ذکر راغی دحضرت حوا ذکرنسته ددی مقام څخه ماسوا هم ددی خطا، ذکر یوازی دآدم علیه السلام په باره کی سوی دی لکه ، وَعَصَى آدَمُ رَبَّهُ فَغَوَى .

کیدي سی چی ددی وجه دا رعایت ووچی بنځه الله څخه پته پیدا کړی ده ددی وجی دپرده پوشی په توگه دگناه او زورنی په ذکر کی یی ددی ذکر صراحت ونه کي اویو ځای ، رَبَّنَا ظَلَمْنَا أَنْفُسَنَا . په کی د دواړو دتوبی ذکر سوی دی دا دې دپاره چی چا ته داشبه پاته نه سی چی دحضرت حوا قصور معاف سوی نه وو، ددی څخه علاوه هرکله چي بنځه په اکثر وحالاتوکی دسری تابع ده ، نوپه دی وجه ددی دمستقل ذکر ضرورت ونه گڼل سو (قرطبی)

(تواب اوتائب کی فرق)

امان قرطبی وایی چي ، دتواب لفظ بنده دپاره هم ویل کیږي لکه ، إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ التَّوَّابِينَ . او دا الله څخه دپاره هم لکه په دی ایت کی ، هُوَ التَّوَّابُ الرَّحِيمُ : کله چی بنده دپاره استعمال سی نو بیامعنی یی ده ، دگناه څخه د اطاعت لوری ته راگرځیدل ، اوکله چی الله څخه دپاره استعمال سی ، نو معنی یی ده توبه قبلونکی ، دا یوازی (دتواب) دلفظ حکم دی ، په دی معنی بل لفظ تائب دی ددی استعمال دالله څخه دپاره روانه دی ، که څه هم دلغوی معنی په اعتبار هغه غلط هم نه دی لیکن دالله څخه په شان کی یوازی دهغه صفتونو اولقبونو استعمال جائز دی ، کوم چی په قران اوحديث کی راغلی دی ، باقی نور الفاظ که

خه هم دمعنی په اعتبار صحیح هم وی لیکن په قرآن او حدیث کی دهغه استعمال دالله ﷻ دپاره هم سوی نه وی ، دداسی الفاظو استعمال الله ﷻ دپاره صحیح نه دی .

(دگناه څخه دتوبی قبولولو اختیار دالله ﷻ څخه سوا بل چاته نسته)

ددې آیت څخه دا هم معلومه سوه چی دتوبی دقبولولو اودگناه عفو کولو اختیار دالله ﷻ څخه ماسوا دبل چا نسته یهود اونصاری ددی قاعدی څخه دغفلت په وجه په سخته فتنه کی مبتلا سوی دی ، او پادریانو ته ورځی اوهغوی ته څه هدیه وغیره ورکوی اوخپل گناهونه په معاف کوی ، او دا گنی او خیال کوی ، چی دی پادریانو دا گناه معاف کړه ، نرالله ﷻ یی هم معاف کوی ، نن هم دغه شان ډیر بی خبره مسلسانان داسی غلطی او کچه عقیدې لری ، یو عالم او پیر دچا گناه په خدای ﷻ بانندی معاف کولی نه سی ، زیات ترزیات دومره کولی سی چی دء اوکی .

(دادم ﷻ مخکی ته کښته کیدل دسزا په توگه نه بلکه دیو مقصددپوره کولو دپاره وو)

لَقُلْنَا اهْبِطُوا مِنْهَا جَمِيعًا: دجنت څخه مخکی ته په راکښته کیدو حکم دی تردی په مخکی آیت کی راغلی دی ، دلته بیایه دوباره را وړلو کی غالباحکمت دا دی چی په مخکی آیت کی مخکه ته درا کښته کولو ذکر دعتاب اوسزا په ډول راغلی وو نو په هغه کی دانسانانو دیو بل سره ددښمنی ذکر څکه وسو او دلته په مخکه بانندی درا کښته کولو ذکر چی سوي دی ، دا دالهی خلالت دخاص مقصد دپوره کولو دپاره سوي دی اوپه عزت سره سوي دی ، او په دی وجه ددی سره دهدایت دلیرلو ذکر سوی دی ، چی هغه دالهی خلافت دمنصب دفرائضو څخه دی ، ددی څخه معلومه سوه چی مخکی ته درا کښته کیدو حکم په اول کی که څه هم دزورنی او دسزایه طور وو لیکن وروسته چی کله خطامعاف سوه نودنورو مصلحتونو اوفائدو له مخی مخکی ته دلیرلو دحکم دغه مخکی حیثیت بدل سو او دمخکی دحاکم په حیثیت را ولیرل سو او دا هغه حکمت دی دکوم ذکر چی دادم ﷻ دپیدا کولو په وخت دملانکو سره سوی وو ، چی په مخکه کی دی خلیفه جوړول غواړی .

(دفکر اوعم څخه یوازی هغه خلک خلاصون پیدا کوی چی دالله ﷻ فرمانبردار وی)

لَقَدْ نَبَّحْ هُدَايَ لِّلْآخِفِ عَلَيْهِمْ وَلَآهُمْ يَخْزَوْنَ: په دی آیت کی دآسمانی هدایت دتابعدری کونکو دپاره د دوو انعامونو ذکر دی یو دا چی په دوی به څه بیر نه وی ، دوهم داچی دوی به غمجن نه وی . (خَوَفَ) دهغه تکلیف اومصیبت داندیښنی نوم دی کوم چی په اننده کی راتلونکی وی اوحزن هغه غم ته ویل کیږی چی دڅه مقصد اومراد دفوت کیدو څخه پیداسی ، که چیري فکر وکړل سی نو معلومه به سی چی دراحت او ارام چی څه قسمونه دی هغه ټول یی په دوو ټکو کی جمع کړی دی او ددی دوو ټکو دراحت او ارام یو قسم هم دباندی پاته نه دی ، بیا ددی دوو لفظونو په تعبیر کی یو خاص فرق سوي دی ، هغه دا چی دخوف نفی خو په عام انداز سره سوي ده .

لیکن دحزن متعلق یی دانه دی ویلی چی ، وَلَآخُزْنَ عَلَيْهِمْ بلکه وَلَآهُمْ يَخْزَوْنَ: یی وفرمایل په دی کی اشاره دی طرف ته ده چی دیو شی اومراد دفوت کیدلو دغم څخه خلاصون یوازی داوولیا الله مقام دی ، کوم چی دالله ﷻ په ورکړل سوی هدایت پوره پوره عمل کوی او ده دوی څخه ماسوا بل انسان ددی غمه

خلاصیدی نہ سی ، برابرہ خبرہ دہ کہ ہفہ داوو مخکو باشاہم وی ، خکہ چی پہ دوی کی داسی خلق دی چی خلیہ ارادہ اورضایی دالہ ۛ پہ ارادہ اورضا کی فناکری وی (یعنی چی خہ اللہ ۛ کوی پہ ہفہ راضی وی) نوپہ دی وجہ دوی تہ دخہ شی پہ فوت کیدوہیخ غم نہ وی ، قران مجیدپہ بل خای کی دا خبرہ ہم ظاہرہ کړي دہ ، چی خاص دجنتیانو بہ دا حالت وی ، چی جنت تہ ورسیري ، نو دالہ ۛ بہ شکر بہ ادا کړي چی د دوی خخہ یی غم لیری کی ، اَلْخُذْ لِلّٰهِ الَّذِي اَذْهَبَ عَنَّا الْحَزْنَ ددی خخہ دا معلومہ سوہ چی پہ دنیاکی خہ ناخہ غم کول ہریوانسان خخہ یونہ جلا کیدونکی شی دی ، بغیر دہغو کسانو چی دہغوی تعلق دالہ ۛ سرہ کلک او مضبوط وی .

پہ دی آیت کی دالہ والووخخہ دبیری او غم دلیری کولو مطلب دا دی چی ددنیاخہ تکلیف یادئہ خواہش او مراد پہ نہ پیدا کولو ، دوی تہ بہ نہ بیرہ وی او نہ غم دآخرت فکر او غم اودا للہ ہیبت اوجلال بہ پہ دوی ترتولو شیانو زیات وی ، پہ دی وجہ درسول ۛ پہ شان کی راغلی دی ، چی دوی بہ اکثرہ غمجن او فکر مند وو ، وجہ دا دہ چی د دوی دا فکر او غم دخہ دنیوی نعمت دفوت کیدو یادخہ مصیبت دبیری خخہ نہ وو ، بلکہ دالہ ۛ ہیبت اوجلال اود امت دحالاتو دوجی خخہ وو دا ہم ددی خخہ لازمیری چی کوم شی پہ دنیا کی خو فناک گنل کیږي ، دہفہ خخہ دانبیاء اولیاء انسانی توگہ طبعی بیرہ دې نہ وی خکہ چی کوم وخت دحضرت موسیٰ ۛ پہ مخکی دلکړي خخہ مار جوړ سو ، نو ہفہ وپیریدی لکہ چی پہ قران شریف کی دی ، فَأَرْجَسَ فِي نَفْسِهِ خِيفَةً مُوسَى : خکہ چی دا فطری او طبعی بیرہ پہ مخکی حالاتو وہ ، چی کوم وخت ورتہ اللہ ۛ وفرمایل لاتخف نو دا بیرہ بالکل ووتہ ، اودا ہم ویل کیږي چی دحضرت موسیٰ ۛ دابیرہ دعامو انسانانوپہ شان پہ دی وجہ نہ وہ چی دا مار بہ دہ تہ خہ تکلیف ورسوی بلکہ پہ دی وجہ وہ چی بنی اسرائیل چیري ددی خخہ پہ گمراہی کی گیر نہ سی نو دا بیرہ یوقسم دآخرت بیرہ ، وہ آخری ایت ، وَالَّذِينَ كَفَرُوا: خخہ دانبول سوی دی چی کوم خلک دالہ ۛ درا استول سوی ہدایت تابعداری نہ کوی نوجہنم بہ دہغوی دپارہ دہمیشہ پاتہ کیدوخای وی او ددی خخہ مراد ہفہ خلک دی چی ہفہ دا ہدایت ہدایت نہ گنی او ددی دتابعداری خخہ انکار کوی یعنی کافر اومومنان چی دا ہدایت ، ہدایت گنی اومنی یی او عملاچی ہرخومرہ گنہگارن وی دخپلو گناہونودسزا پورہ کولو خخہ وروستہ بہ دجہنم خخہ ویستل سی ، واللہ اعلم .

بَنِي إِسْرَءِيلَ اذْكُرُوا نِعْمَتِيَ الَّتِي اَنْعَمْتُ عَلَيْكُمْ وَاَوْفُوا بَعْثِي

ای بنی اسرائیل یاد کړی زما ہفہ احسان چی ما پہ تاسی کړی دی او تاسی پورہ کړی زما اقرار

اَوْفِ بَعْثِي اَيَّايَ فَاَرْهَبُونَ وَاَمْنُو لَهَا اَنْزَلْتُ

نوزہ بہ پورہ کړم ستاسی اقرار او زما خخہ وپیریري ، او ایمان راوړی پہ ہفہ کتاب چی ما

مُصَدِّقًا لِّمَا مَعَكُمْ وَلَا تَكُونُوا أَوَّلَ كَافِرٍ بِهِ وَلَا تَشْتَرُوا

نازل کری دی رہنمائی بنوونکی دی دھنہ کتاب چی تاسی خخہ دی او مه کیری سبب داول منکر کیدو ددی او مه

بِآيَاتِي ثَمَنًا قَلِيلًا وَإِيَّايَ فَاتَّقُونِ ﴿٣١﴾ وَلَا تَلْبِسُوا الْحَقَّ

اخلی زما پہ آیاتونو لہ پیسی او زما خخہ خان ساتی ، او مه گدوی پہ صحیح کی

بِالْبَاطِلِ وَتَكْتُمُوا الْحَقَّ وَأَنْتُمْ تَعْلَمُونَ ﴿٣٢﴾

اوتاسی پوہیری

اومہ پتوی رہنمائی

غلط

تہقیق: ای بنی اسرائیلو (یعنی دحضرت یعقوب علیہ السلام اولادہ) یاد کری تاسی خلک زما ہفہ احسانونہ چی کری دی ماہہ تاسی (ددی دپارہ چی دنعمت حق وپیڑنی اویمان راوړل تاسی تہ اسانہ سی ، ورپسی ددی یادولو مراد بنیسی) اوپورہ کری زما وعدہ (یعنی تاسی پہ تورات چی کومہ وعدہ او عہد کری وو چی دھنہ بیان دقران پہ دی ایت کی دی ، وَلَقَدْ أَخَذَ اللَّهُ مِيثَاقَ بَنِي إِسْرَٰئِيلَ وَبَعَثْنَا مِنْهُمُ اثْنَيْ عَشَرَ نَقِيبًا : پورہ بہ کرہمہ زہ ستاسی عہد (یعنی ماچی کوم عہد تاسی سرہ کری وو ستاسی دایمان راوړلو پہ صورت کی لکہ چی دغہ لوړ ذکر سوی ایت کی دی ، لَأَكْفُرَنَّ عَنْكُمْ سَيِّئَاتِكُمْ : او یوازی زما خخہ وپیڑی (دخپلو عوامو عقید تمندو خخہ مہ پیڑی چی دھغوی عقیدت بہ پرتاسی پاتہ نہ سی اومدنی بہ بندہ سی) او ایمان راوړی پہ ہفہ کتاب چی مانازل کری دی (یعنی قران باندی) پہ داسی حال چی ہفہ رہنمائی بنوونکی دی ہفہ ہفہ کتاب لہ چی ستاسی خخہ دی (یعنی دتورات دخدایی کتاب کیدو اقرار کوی او پہ دی کی چی کوم تحریفات سوی دی ، ہفہ دتورات کیدو او انجیل کیدو خخہ وتلی دی یعنی ہفہ تورات او انجیل نہ دی او دھنہ تصدیق ددی خخہ نہ لازمیری) اومہ کیری تاسی اول انکار کوونکی ددی قرآن (یعنی چی تاسی نور خلک ووینی او انکار دقران پہ دی وجہ وکی ، چی تاسی کری دی ، نو تاسی بہ دکفر او انکار بانیان اوسبب وگرخی اوترقیامتہ د دوی دکفر او انکار گناہ بہ ستاسی پہ عمل نامہ کی درج کیری) اومہ اخلی بدلہ زما دحکمونو ، حقیر اوسپکہ بدلہ او خاص زما خخہ پورہ پورہ و پیڑی (یعنی دعوام الناس خخہ دذیلی اولہ دنیا د حاصلولو دپارہ زما دحکمونہ مہ پیڑی ، یامہ بدلوی یامہ پتوی لکہ دا د دوی عادت وو ، چی ددی تصریح ورپسی راخی ، وَلَا تَلْبِسُوا الْحَقَّ بِالْبَاطِلِ : اومہ گد وی حق دناحق سرہ اومہ پتوی حق ، حال دا دی چی تاسی پوہیری (چی حق پتول بدہ خبرہ دہ)

علوم اومستلی

(دایاتونو دیوبل سرہ ترون)

دسورت بقرہ شروع دقران پہ ذکر وکړل سوہ او دا وبنوول سوہ چی دقران ہدایت کہ خہ ہم دتول مخلوق دپارہ عام دی ، لیکن ددی خخہ فائدہ یوازی مومنان اخلی ، ددی خخہ وروستہ دھغو خلکو دسخت عذاب

ذکر وسوچی هغوی په دی قران ایمان نه راوړی او په هغوی کی یوه طبقه په ډاگه دکافرانو او منکرانو وه ، دوهه دمنافقانو ، د دواړو ډلو او دهغوی دڅه حالتونو او دغلطیانو ذکر وسو ، ددی څخه وروسته مومنانو مشریکانو او منافقانو درې واړوته خطاب وسو او ټولو ته په کلکه وویل سو چی دیو خدای عبادت کوی اودقران مجید داعجازذکری وکی ، ټولوته یی دایمان دعوت ورکی ، بیادادم ﷺ دپیدا کولو ذکر وسوچی ددی څخه دوی ته دخپل اصلیت اوحقیقت اودا لله ﷻ دقدرت کامله پته ولکیری اودالله ﷻ دنافرمانی څخه دخلاصیدوپه فکرکی سی .

بیا دکافرو په دغه دوو ډلو کی چی دهغه ذکر مخکی وسو ، دوه قسمه خلگ وه ، یوبت پرست مشرکان چی محض دپلار اونیکه درسمونوپابندی به یی کوله ، دوی څخه نه زور علم وو اونه نوی عام طور سره دوی ته امی ویل کیدل لکه عام اهل مکه ، دوهم هغه خلگ وه چی په مخکني پیغمبرانوباندی یی ایمان وو او دمخکی کتابو تورات انجیل اونور علم ورسره وو ، دوی ته لوست خلگ ویل کیری ، په دوی کی بعضو په حضرت موسی ﷺ ایمان درلودی نه په حضرت عیسی ﷺ دا یهود وه او بعضو په حضرت عیسی ﷺ ایمان درلودی اوحضرت موسی ﷺ یی په حیثیت دمعصوم پیغمبرنه منی ، دوی ته نصاری ویل کیدل دی دواړوته په قرآن کی اهل کتاب په دی وجه ویل سوي دی چی دی دواړودالله ﷻ په آسمانی کتاب تورات یو انجیل ایمان درلودی داخلق دنوروخلگوپه نظرکی معززپه دی وجه وه چی دوی لوستونکی وه په خلگوباندی به د دوی خبرو اثر کوی د دوی په سمه لار راتلر سره دنورو خلگو دمسلمان کیدلو لوی امید وو ، په مدینه او دمدیني په خوا اوشاکی ددی خلگو اکثریت وو ، سوره بقره هرکله چی مدنی سورت دی ، نوپه دی وجه دمشرکانو اومنافقانو تربیان وروسته اهل کتابوته په خصوصیت اواهتمام سره خطاب سوي دی دخلوینستم ایت څخه واخله تریوسل درویشیت ایاتونو پوری ددی خلگو سره مخاطبه ده چی په دی ایاتونوکی ددی خلگومانوس کولو دپاره اول د دوی دځانندان دشرافت او دوی ته په دنیاکی حاصل سوی عزت اوبیادالله ﷻ دمسلسلو نعمتونو ذکرسوی دی ، بیا د دوی دبی لاره کیدو ذکر سوی دی او ددرستی لاری دعوت ورته ورکړل سو دی ، ددی ایتونو په مخکی اوو ایاتونو کی اجمالی خطاب دی چی په درو کی دایمان دعوت دی او په څلوروکی دښه عملونودعوت دی ددی څخه وروسته په لوی تفصیل سره دوی ته خطاب کړل سوي دی ، دتفصیلی خطاب په سرکی او بیابالکل په اخرکی داهتمام دپاره دیابنی اسرائیل : دالفاظواعاده کړل سوي ده کوم چی په شروع کی ویل سوی وه دا ځکه چی داسی کول دیوه مؤثر اوبلیغ کلام طریقه ده .

یَبْنِیْ اِسْرَآئِیْلَ ، اسرائیل دعبرائنی ژبی لفظ دی ددی معنی ده ، عبدالله دخدای بنده دا دحضرت یعقوب ﷺ دوهم نوم دی بعضی علماء وایی چی درسول ﷺ څخه ماسوا دبل پیغمبر ډیر نومونه نسته ، یوازی دحضرت یعقوب ﷺ دوه نومونه دی یعقوب اواسرائیل دلته په قران کی دوی ته خطاب وسو ، په دی کی حکمت دا دی چی په خله دلقب او نوم څخه دوی ته دا پته ولکیری چی دوی دالله ﷻ دسوچه بنده اولاد دی ، نو دوی ته هم دغه په کار دی چی هغه په نقش اوقدم ولاړسی ، په دی ایت کی بنی اسرائیلو ته ارشاد وسو چی پوره کړی تاسی زماعهد یعنی تاسی چی کوم عهد ماسره په تورات کی کړی وو اودهغه

بیان اوتفصیل او وضاحت دقتاده اومجاهد رضی اللہ عنہ په زړه په دی آیت کی دی ، وَلَقَدْ أَخَذَ اللَّهُ مِيثَاقَ بَنِي إِسْرَٰئِيلَ اِلٰی قُرْطًا حَسًّا (پاره ۶ سورة مائده رکوع ۳) په دی کی دتولوڅخه مهمه معاهده په ټولو پیغمبرانو ایمان راوړل دی ، چی په هغه کی زمونږ پیغمبر په خصوصیت سره دا ځل دی ، لمونځ زکمه او صدقات هم په دی وعده کی شامل دی او ددی وعده خلاصه ده په رسول ایمان راوړل او دده مکمله تابعداری کول نو په دی وجه حضرت ابن عباس رضی اللہ عنہ فرمایلی دی چی ددی عهد مراد محمد صلی اللہ علیہ وسلم تابعداری ده (ابن جریر)

پوره به کړم زه ستاسی عهد ، یعنی په دغه ذکر سوی ایت کی الله تعالی دا وعده کړی وه، چی کوم خلک دا وعده پوره کی نو دهغوی گناهونه به معاف سی او په جنت کی به دا ځل کړل سی نو دوعدی مطابق به دا خلک جنت په نعمتونو مالا مال او پوره کړل سی .

لنډه داچی ای بنی اسرائیلوا تاسی زما وعده یعنی دمحمد صلی اللہ علیہ وسلم تابعداری وکی، نو زه خپل عهد ستاسی دبڅښنی اودجنت به پوره کړم ، اویوازی زماڅخه وبیریری اودعوام الناس څخه مه بیریری چی دحق په تابعداری سره د دوی عقیده به زمونږ څخه پورته سی او امدنی به موبنده سی .

((۱) دامت محمدی صلی اللہ علیہ وسلم یو خاص فضیلت))

په تفسیر قرطبی کی دی چی الله تعالی بنی اسرائیلوته خپل نعمتونه اواحسانونه یادکړه او دخپل اطاعت یی ورته دعوت ورکی اوامت محمدیه ته چی کوم وخت ددی کار دپاره دعوت ورکوی نو داحساناتو اوانعاماتو دذکر څخه بغیر یی ورکوی ارشاد کیږی ، فَاذْكُرُونِي اِذْ كُرْتُكُمْ ، یعنی تاسی ما یاد کی زه به تاسی یادکړم ، په دی کی دامت محمدی خاص فضیلت ته ارشاده ده هغه دا چی د دوی تعلق دمنعم او محسن سره بغیر دڅه واسطی دی دوی داحسان پیژندگلوی دمحسن په پیژندگلوی کوی ، په خلاف دنوروامتونو چی هغوی دمحسن پیژندگلوی داحساناتوپه پیژندگلوی کوی .

((۲) دعهد پوره کول واجب اوعهد ماتول حرام دی))

ددی آیت څخه معلومه سوه چی دعهد اومعاهدی پوره کول ضروری دی او وعده ماتول حرام ده دسورة مائده په آیت کی تر دی څخه زیات وضاحت سره دامضمون راغلی دی ، اَوْفُوا بِالْعُقُودِ .

رسول صلی اللہ علیہ وسلم فرمایلی دی چی وعده ماتوونکو ته په آخرت کی چی کومه سزا ورکول کیږی دهغه څخه مخکی به داسزا ورکول کیږی چی دمحشر په میدان په کوم ځای کی چی ټول مخکنی او وروستنی خلک به موجود وی په وعدی ماتوونکی باندی به دعلامی په ډول یوه جنده ولگول سی اوچاچی څومره لویه وعده ماته کړی وی دومره لویه جنده به دهغه وی په دی طریق دغه وعده ماتوونکی دحشر په میدان کی به رسوا اوشرمنده کړل سی (صحیح مسلم)

((۳) څوک چی دڅه گناه یا دنواب سبب جوړ سی دهغه په عملنامه کی دکوونکو گناه یا نواب لیکل کیږی))

اول گافر په : کافر کیدل برابره خبره ده که هغه اول وی اوکه وروسته په هرحالت کی دیرلوی ظلم او جرم دی ، لیکن په دی آیت کی دا وفرمایل سوه چی اولنی کافر کیږی مه ، په دی کی اشاره دی خبری ته ده چی څوک اول کفر وکی وروسته چی څوک ده ته گوری او کفر کوی ددی گناه چی په دی سړی باندی لویږی

په هغه مخکې کافر هم ددی گناه په پریوژی دغه شان دامخکنی کافر ترخیل کفر څخه زیات د وروسته راتلونکو خلکو د کفر سبب گرځی او د ټولو د کفر د گناه ذمه وار کیرې او دده عذاب به خو خوجنده کیرې. **فائده:** ددې څخه معلومه سوه چی څوک په دنیا کی دنورو دپاره په څه گناه کی دمبتلاکیدو سبب گرځی، ددې ترټولو گناه دغه خلکو ته به هم وی او دغه کس ته به هم، دغه شان چی څوک دنورو دپاره دڅه نیکی کولو سبب وگرځی نو څومره خلک چی دده دوجی بڼه عمل وکی، دهغه ثواب لکه چی څه رنگه دغو خلکو ته به ورکیدای سی، دغه کس ته به هم ورکیدای سی، دهغه په عملنامه کی به لیکل کیرې، دقرآن مجید په دیروآیا تونو کی او په دیرواحادیثو کی دا مضمون راغلی دی.

(۴) وَلَا تَشْتَرُوا بِآيَاتِي ثَمَنًا قَلِيلًا

په دی آیت کی دا دی چي الله ﷻ د آیاتونو په بدله کی د قیمت داخیستلو دمانعت مطلب هغه دی چی هغو دآیت دسیاق څخه معلومیرې هغه داچی دخلکو درضا او دهغوی دغرضونو دپاره دالله ﷻ دآیاتونو غلط مطلب ښوول یا پټول دامت په اجماع سره حرام کار دی.

(۵) (دقرآن په ښولو باندې اجرت مزدوري اخیستل جائز ده)

پاته سوداګار چی چاته دالله ﷻ آیاتونه صحیح صحیح ښوول یا ویل اوپه هغه باندې اجرت اخیستل څنگه دی ؟ ددې خبری د ذکر سوي آیت سره هیڅ تعلق نسته، پخپله دا مسئله په خپل ځای کی دغور او فکر کولو وړده چی دقرآن په تعلیم باندې اجرت او عوض اخیستل روا دی او که نه ؟ دامت د فقهاؤ په دی کی اختلاف دی، امام مالک، شافعی او احمد بن حنبل رحمهم الله روا ګڼي او امام اعظم ابوحنیفه رحمهم الله او بعضی نور امامان یی روانه ګڼی، ځکه چی رسول ﷺ منع کړي ده چی قرآن د معاش ذریعه جوړه سی. لیکن متاخرینو احنافو هم، کله چی دهغو حالاتو مشاهده وکړه چی دقرآن کریم معلمینو ته داسلامی بیت المال څخه دکذاری وظیفه ورکول کیده، اوس په هرځای کی په اسلامی نظام په مکمل طور دعمل نه کولو په وجه دغو معلمینو ته په عام طور څه نه ورکول کیرې، که چیري دوی دخپل معاش دپاره په څه مزدوری وغیره کي ولګیري نو کو چنیانوته دقرآن دتعلیم سلسله به بالکل بنده سی، په دی وجه دقرآن په تعلیم باندې تنخواه او اجرت اخیستل د ضرورت په وجه جائز سوه، لکه چی د هدایه صاحب ویلی دی چی نن صبا په دی خبره فتوی ورکول په کار دی چی دقران په تعلیم باندې اجرت اخیستل روا دی، د هدایي والا څخه وروسته راتلونکو نورو فقهاؤ بعضی نور داسی کارونه چی هغه دقرآن دتعلیم په شان ددین دبقاء دپاره ضروری دی لکه امامت اذان حدیث اوفقهی تعلیم اونور رسول، په دی هم اجرت اخیستل جائز کړي دی (درمختاری)

(۶) (دثواب ښوولو او رسولو دپاره په ختم قرآن اجرت اخیستل په اتفاق سره روانه دی)

علامه شامی درمختار په شرح کی اوپه خپلی رسالی شفاء العلیل کی په ډیر تفصیل اوقوی دلیلونو سره دا خبره واضحه کړي ده چی دقرآن په تعلیم وغیره اجرت اخیستل کوم چی وروسته فقهاؤ روا کړي دی، دهغه علت او وجه یو داسی دینی ضرورت دی، چی که چیري په هغه کی څه خلل راسی نو دټول دین په نظام کی به خلل راسی، نو په دی وجه دا د ضرورت په داسی مواقعو پوری محدود لرل ضروری

دی، نو مروتہ دثواب پہ غرض پہ اجرت دقرآن ختم کول یاخہ بلہ وظیفہ ویل حرام دی ځکه چی داخہ عام دینی ضرورت نہ دی، اوکله چی په اجرت تلاوت حرام سو، نوییایل اوپه دی اجرت ورکونکی دواړه گناهکارسول، اوکله چی ویونکو ته څه ثواب حاصل نه سو نو مړي ته به څه ثواب حاصل سی، علامه شامی په دی خبره دفقهاؤ ډیر تصریحات نقل کړي دی لکه تاج الشریعة عینی شرح هدايه دبحرالرائق حاشیه دخیرالدین سوه اودخیرالدین رملی دا قول یی هم نقل کړي دي چی دثواب رسولو دپاره په قبر باندی قرآن په نورو ویل، یاپه اجرت ورکولو سره دقرآن ختم کول نه دصحابه ؓ اونه دتابعینواونه داسلاف امت څخه نقل دی، بلکه دا بدعت دی (شامی)

(دحق خبره پتول یاپه هغه کي خلط ملط کول حرام دی)

دآیت وَلَا تَلْبِسُوا الْحَقَّ بِالْبَاطِلِ الخ: څخه ثابته سوه چی خبره دغلطو خبروسره کډول اوبیا داسی وړاندی کول، چی دهغه مخاطب په مغالطه کی ولویږي، روانه دی، دغه شان دڅه بیړی یادڅه طمعی په وجه حق خبره پتول حرام دی، دا مسئله واضحه ده، په دی کی دڅه تفصیل کولو ضرورت نسته، امام قرطبی په خپل تفسیرکی دحق پتولوڅخه دپرهیزکولو یوه واقعه اوتفصیلی مکالمه دحضرت ابو حازم تابعی اوخلیفه سلیمان بن عبد الملك نقل کړي ده چی دا ډیرو فائدو په وجه د ذکرکولو وړ ده واقعه داده چی په مسند دارمی کی په سندسره ذکر دی، چی یو وار سلیمان بن عبد الملك مدینی منوری ته ورسیدی او څو ورځی یی هلته تیری کړی نو دخلگو څخه یی پوښتنه وکړه چی په مدینه کی به اوس داسی یو سړی وی چی دهغه ملاقات دیوه صحابی سره سوی وی خلگو ورته وویل، چی هو ابو حازم نومی یو سړی داسی سته، سلیمان خپل سړی په ابو حازم پسی ورواستوله کله چی ابو حازم راغی، نو سلیمان وویل چی ای ابو حازمه ایا دانه سړیتوب اوبی وفایی نه ده؟ ابو حازم وویل، چی تازما څخه څه نه سړیتوب اوبی وفایی ولیده؟ سلیمان وویل چی دمدینی ټول مشهور خلگ زما سره دملاقات کولو دپاره راغلی دی اوته را نه غلی، نو ابو حازم وویل امیرالمومنین زه تادخدای ﷺ په امان اوپناه کی ورکوم چی ته داسی خبره ونه کړی چی هغه دواقع څخه خلاف وی، دنن څخه مخکی نه ته زما څخه خبر وی اونه ماته لیدلی وی، په داسی حالاتوکی پخپله دملاقات کولو دپاره دراتللو سوال هم نه پیداکیږی، بیووفایی څنگه سوه؟ سلیمان چی جواب واورې دی، نو ابن شهاب زهري اونوروحاضرينو ته یی مخ ورواړوی امام زهري وویل چی ابو حازم صحیح وایی تاسی غلطی کړي ده، تردی وروسته سلیمان دخبرو مخ بدل کی، څه پوښتنی یی شروع کړی اووی ویل ای ابو حازم، دا څه خبره ده چی مونږ دمرگ څخه بیرپړو؟ ابو حازم وویل، وجه دا ده چي تاخپل اخرت وران کړي دی او دنیادی آباده کړي ده، نو په دی وجه دابادی څخه ورانی ته تلل نه خوښوی سلیمان ومنله اوپوښتنه یی وکړه چی صبادالله ﷻ په مخکی حاضری به څه رنگ وی؟ نو ابو حازم جواب ورکی چی ښه عمل کوونکی به دالله ﷻ مخ ته داسی ځی لکه چی یو مسافر دسفر څخه بیرته راسی او دخپل کور خلگوڅخه ځی، او بدعمل کوونکی به داسی راوړاندی کیږی، لکه چی تختیدلی غلام و نیول سی اوبیادمالك مخ ته را وستل کیږی، سلیمان چی دا واورې ده نوپه ژړاسو اووی ویل افسوس: که مونږ ته معلومه وای چی الله ﷻ زموږ دپاره څه صورت مقرر کړي دی ابو حازم

وویل خپل عملونہ قرآن ته وړاندی کړه نودرک به درته ولکیري، سلیمان پوښتنه وکړه چی دقرآن دکوم آیت څخه به دامعلومه سی ابو حازم وویل چی ددی آیت **إِنَّ الْأَبْرَارَ لَفِي نِعْمٍ * وَإِنَّ الْفَجَّارَ لَفِي جَعِيمٍ** : څخه یعنی بیشکه ښه عمل کوونکی به دجنت په خوندو کی وی اونا فرمانه گناهگار به په دویځ کی وی ، سلیمان وویل چی **دالله ﷻ رحمت خو لوی دی ، حتی چی بد کاروته هم دخدای ﷻ رحمت رسیږی ، نو ابو حازم وویل ، إِنَّ رَحْمَةَ اللَّهِ قَرِيبٌ مِّنَ الْمُحْسِنِينَ** ترجمه **دالله ﷻ رحمت ښه عمل کوونکو ته نژدی دی ، سلیمان پوښتنه وکړه ای ابو حازم دالله ﷻ په بندگانو کی ترټولو زیات عزت والا څوک دی ؟ ابو حازم وویل ، هغه خلگه دی چی عقل سلیم اومروت لری، بیایي دا پوښتنه وکړه چی کوم عمل ډیر غوره دی ؟ نو ابو حازم وفرمایل چی دفرضو او واجبو ادا کول او دحرامو څخه ځان ساتل ، بیایي پوښتنه وکړه چی کومه دعا زیاته قبلېږی؟ نووی فرمایل چی په کوم سړی احسان سوی وی ، نو دهغه دعاداحسان کوونکی دپاره قبلیدوته زیاته ژدی ده ، بیایي پوښتنه وکړه چی صدقه کومه ډیره غوره ده ابو حازم وویل چی دخپل افلاس اوخواری سره سره یوداسی سائل ته ورکول چی په هغه مصیبت راغلی وی اوداسی خرڅ کول چی نه په هغه سره دمخکواحسان اثباتول وی اونه په هر گړی هغه ته تکلیف ورکول وی ، بیایي پوښتنه وکړه چی کوم کلام ډیر ښه دی ؟ نو ابن حازم وفرمایل چی دکوم سړی څخه ستا بیره وی ، یا هغه ته ستا څه حاجت وی اوستامید دهغه سره تړلی وی دداسی سړی په وړاندی بغیر دڅه رعایت څخه دحق خبره کول بهتره خبره ده ، بیایي پوښتنه وکړه چی کوم یو مسلمان دټولو زیات هوښیار دی ؟ ابو حازم وویل هغه سړی چی هغه **دالله ﷻ** دفرمان برداری دپاره کار کړی وی او نورو ته یی دداسی کولو دعوت ورکړی وی ، بیایي پوښتنه وکړه چی په مسلمانانو کی کوم یو سړی ډیر زیات کم عقل دی؟ ابو حازم وفرمایل هغه سړی چی دخپل ورور دظلم کومک کوی ، ددی مطلب دا سو چی هغه دنورو خلگو ددنیا دصحيح کولو او سمولو دپاره خپل ، دین خرڅ کړی وی ، سلیمان وویل چی صحیح دی وویل ، وروسته سلیمان په نورو واضحو الفاظو کی پوښتنه وکړه چی زمونږ په باره کی ستاسی څه رایه ده ؟ ابو حازم وفرمایل ، چی ددی څخه ماسوا که مامعاف کي نو ډیر ښه به وی ، سلیمان وویل چی نه ، تاسی ضرور څه دنصیحت کلمی ووا یاست ابو حازم وفرمایل چی ای امیر المومنین ستا پلرونو اونیکونو دتوری په زور واخلگو تسلط حاصل کړی وو ، او په زور یی دخلگو درضا څخه بغیر ، په هغوی حکومت قائم کړی وو ، او ډیر خلگ یی قتل کړی وه ، او ددی ټولو کولو څخه وروسته هغه ټول ددی دنیا څخه رخصت سوه ، کاشکی تاته معلومه وای ، چی مرگ وروسته به هغوی څه ووا یی او هغوی ته به څه وویل سی .**

په نوکرانو کی یوه سړی (چی دباچادمزاج خلاف دابو حازم داپه ډاگه وینا واورې ده) وویل چی ای ابو حازم تا دا ډیره بده خبره کړې ده ، ابو حازم وویل ، چی ته غلط وایی بده خبره نه ده ویل سوی ، بلکه هغه خبره ویل سوي ده چی دکومی دویلو موږ ته حکم دی ، ځکه چی **الله ﷻ** دعلماء څخه وعده او پیمان اخیستی دی چی **هغه خبره به خلگو ته ښی پتوی به یی نه . كَتَبْنَاهُ لِلنَّاسِ وَلَا تُحْمَلُوهُ .**

دا هغه خبره ده چی دهغه دپاره دا اوږده قصه امام قرطبی دمذکوره آیت په تفسیر کی درج کړې ده ، سلیمان بیا پوښتنه وکړه چی ښه اوس زمونږ دصحيح کیدو څه طریقه ده؟ ابو حازم وفرمایل تکبر پرېږده ،

مروت پہ خان کی پیدا کرہ او حقداروتہ دھفوی حقونہ پہ انصاف ورکرہ ، سلیمان وویل چی ابو حازم
 آیا کیدای سی چی ته زمونہ سرہ پاتہ سی ابو حازم وویل چی پہ خدای ﷻ سرہ پناہ غوارم ، سلیمان پوئستنه
 وکرہ چی ولی؟ ابو حازم وویل چی ددی وجی چی ماتہ خطرہ ده چی زہ ستاد مال دولت او عزت طرف ته
 مائل نه سم چی دھغه پہ نتیجہ کی ماتہ بیاعذاب تیرول وی ، بیاسلیمان وویل چی بنہ کہ ستاخہ
 ضرورت وی ، نو ونبایہ چی مونہ یی پورہ کرو ابو حازم وفرمایل ، او یو حاجت ستہ چی دجہنم خخہ
 خلاصی راکہ او پہ جنت کی می دا خل کہ سلیمان وویل چی دا زما پہ اختیار کی نہ دی ، نو ابو حازم وویل
 چی بیازہ ستاخخہ دبل خہ حاجت پورہ کول نہ غوارم ، پہ اخر کی سلیمان وویل چی بنہ زما دپارہ
 دعا وکرہ ، نو ابو حازم دا دعا وکرہ ای اللہ ﷻ کہ سلیمان تاتہ خوئیں وی نوتہ دھغه دپارہ ددنیا او آخرت
 دوارو دہتر کولو عملونہ آسان کی ، او کہ چیری دی ستاد بنمن وی نودی ترورینستانو ونیسہ دخپل رضا
 دکارونو پہ طرف یی را وگرخوہ سلیمان وویل چی ماتہ خہ وصیت وکرہ ، نو ابو حازم وویل چی خلاصہ
 دا ده چی دخپل پروردگار عظمت او جلال پہ ہغه درجہ کی ساتہ چی ہغه دی پہ ہغه مقام کی ونہ وینی
 دکوم خخہ یی چی منع کری ده او دھغه مقام خخہ غیر حاضر نہ سی کوم ته چی ہغه دراتلو حکم کری دی،
 سلیمان ددی مجلس دفارغ کیدو خخہ وروستہ سل اشرفی دہالی پہ توگہ ابو حازم ته ولیرلی ، ابو حازم
 دا دیو خط سرہ بیرتہ ورکری او پہ خط کی یی دا لیکلی وو چی کہ چیری دا سل اشرفی زما دخبرو بدلہ
 وی ، نو دا زما پہ نزد تر وینو، او خنزیر زیات بیکارہ شی دی او کہ دا پہ دی وجہ لیرل سوی وی چی پہ
 بیت المال کی زما حق ستہ ، نو زما پہ شان پہ زرگونو عالمان او ددین خدمت گاران ستہ ، کہ چیری
 تولوتہ تا دومرہ ورکری وی ، نو زہ ہم اخیستی سم او کہ چیرنہ ، نو بیا ماتہ ددی ضرورت نستہ ، د
 ابو حازم ددی ارشاد خخہ چی دخپل نصیحت دخبرو عوض او اجرت اخیستل دوینی او خنزیر پہ شان دی
 پہ دی مسئلہ باندی ہم رنا لویرپی ، چی دخہ طاعت او عبادت معاوضہ اخیستل دھغه پہ نزد روانہ ده .

وَأَقِمُوا الصَّلَاةَ وَآتُوا الزَّكَاةَ وَارْكَعُوا مَعَ الرَّاكِعِينَ ﴿۳۱﴾ أَتَأْمُرُونَ النَّاسَ

اوقائموی الصلوٰۃ واتوا الزکوٰۃ وارکعوا مع الرکعین او ورکوی زکوٰۃ او کبستہ کیری پہ لمانخہ کی دکبستہ کیدونکو سرہ آیا حکم کوی

بِالْبِرِّ وَتَنْسَوْنَ أَنْفُسَكُمْ وَأَنْتُمْ تَتْلُونَ الْكِتَابَ أَفَلَا تَعْقِلُونَ

ناسی خلقوتہ دنبہ کار او ہیروی خپل خان او تاسی خوویونکی یاست دکتاب بیا ولی

تَعْقِلُونَ ﴿۳۲﴾ وَاسْتَعِينُوا بِالصَّبْرِ وَالصَّلَاةِ وَإِنَّهَا لَكَبِيرَةٌ

نہ کوی فکر ، او کومک غواری دصبر او دلمانخہ پہ ذریعہ او البتہ دالمونخ گران دی

إِلَّا عَلَى الْخَاشِعِينَ ﴿۳۳﴾ الَّذِينَ يَظُنُّونَ أَنَّهُمْ مُلْقَوْنَ

مگر پہ ہغه عاجزی کوونکو نہ ، چی دھغه خیال دی چی دوی بہ مخامخ کیدونکی وی خپل

وَرَجِعُوا إِلَىٰ رَبِّكُمْ رُجُوعًا

رب سره اودا چی دوی دهغه په طرف بیرته رجوع کوونکی دی.

لنہ تفصیر: اوقائموی تاسی خلق لمونځونه (یعنی مسلمان کیدو سره) او ورکوی زکوٰۃ او عاجزی کوی دعا جزی کوونکو سره (دینی اسرائیلو د عالمانو بعضی خپلوان مسلمانان سوی وه کله به چی یی دوی سره خبری کولی، نو په پته به دی علماؤ دغه مسلمانانوته ویل چی بیشکه محمد ﷺ په حقه پیغمبر دی مونږ خلق دغه مصلحت په وجه مسلمانان سوی نه یو لکن تاسی دا اسلام مه پرېږدی نو په دی وجه الله ﷻ فرمایي څه تعجب دی چی وایاست نورو خلکوته دښه کار کولو (یعنی په رسول الله ﷺ ایمان راوړلو او د رسول ﷺ د تابع داری کولو) او خپل خبر نه اخلی حال دا دی چی تاسی وایاست کتاب (یعنی تورات چی په کی ځای پر ځای دداسی عالم بی عمله بدی ذکر دی) نویاتاسی دومره نه پوهیږی او مد داخلی (یعنی که چیری تاسی ته د مال دمحبت او مرتبی دمحبت په وجه ایمان راوړل گران معلومیری نومد اخلی) په صبر اولمونځ (یعنی ایمان راوړی، صبر کوی او لمونځ په ځان لازم کی، نو دا د مال دمحبت او د مرتبی محبت به مو د زړه څخه ووزی، که چیری څوک ووايي چی په خپله لمونځ او صبر کول په ځان باندی لازمول ډیر گران دی، نو واوره چی) هو بیشکه دغه لمونځ گران دی مگر د چاروونوکی چی د الله ﷻ څخه بیره وی په هغوی باندی هیڅ گران نه دی د الله ﷻ څخه په زړه کی بیره لرونکی هغه خلک دی چی د هغوی دا خیال وی چی د دوی بیشکه دخپل رب په طرف بیرته تلل دی (نوهغه وخت دهغه حساب کتاب به هم ورکول وی، ددی دواړو خیالونو څخه به رغبت هم پیدا سی او بیره هم او دا دوه شیان دهر عمل روح دی.

علوم اومسئلي

(د آیاتونو دیوبل سره تړون)

بنی اسرائیلو ته الله ﷻ خپل نعمتونه او احسانونه وریاد کړه اود ایمان او عمل صالح په طرف یی ورته دعوت ورکی، په مخکنی درو آیاتونو کی د ایمان او عقائدو متعلق هدايات وو او په دی څلورو آیاتونو کی د اعمال صالحه ووتلقین دی او په دی کی چی کوم عملونه تر ټولو زیات مهم دی، د هغوی ذکر دی، او د آیاتونو حاصل مطلب دا دی که چیری تاسی ته د مال دمحبت او د مرتبی دمحبت په وجه ایمان راوړل گران معلومیری، نو ددی علاج دا دی چی په صبر اولمانځه سره په دی لړ کی مدد واخلی، په صبر سره به د مال محبت ختم سی، ځکه چی مال په دی وجه محبوب او مطلوب وی، چی دا مال ذریعه دلذتونو او شهوتو نو دپوره کولو دپاره ده او کله چی ددی لذتونو او شهوتونو د مطلق العنانی دشرینوولو دپاره څوک ملاوتری، بیاد ډیر مال دپیدا کولو ضرورت پاته نه سی اونه ددی مال محبت داسی غالب کیږی چی څوک دخپل سودا و زیان څخه رووندکی اولمونځ کولو سره د مرتبی اوجاه محبت کمیږی، ځکه چی لمونځ په ظاهری اوباطنی توگه سره دخپلی پستی او عاجزی اظهار دی کله چی د صحیح لمونځ عادت په ځاکی راسی، نو د مرتبی محبت، تکبر او غرور کم سی د فساد اصلی ریښه چی ددی په وجه ایمان راوړل مشکل دی، هغه د مال او د مرتبی محبت دی، کله چی د فساد دا ماده ختمه سی، نو ایمان راوړل به آسان سی.

اوس پوه سی چی په صبر کی دغیر ضروری خواهشونو اوشهوتونو پریښوول دی او په لمانځه کی ډیر کارونه کول دی ، او ډیر جائز خواهشونه هم وختی طور سره پریښوول دی ، مثلاً خوراک چپیناک خبری کول ، گرځیدل راگرځیدل او نور انسانی ضروریات چی کوم شریعت کی روا او مباح دی ، هغوی هم په لمانځه کی پریښوول دی ، او دا لمانځه بیا پنځه وخته په پابندی سره کول دی .

دغیر ضروری خواهشاتو پریښوولو که چیری انسان خپله ملا وتړی نو په څو ورځو طبعی تقاضا به هم ختمه سی هیڅ مشکل به پاته نه سی ، لیکن دلمانځه دوختونو پابندی او دلمانځه دټولو شرطونو پابندی او په دی وختونو کی (یعنی دلمانځه) دضروری خواهشاتو څخه پرهیزکول ، دانسان په طبیعت ډیر زیات پتی دی په دی وجه دلته شبه کیدی سی چی دایمان آسانولو دپاره چی کومه نسخه مقررکړل سوی ده ، یعنی صبر اولمانځ ، دغه نسخه او ددی استعمال په خپله یو سخت شی دی ، خصوصاً دوخت پابندی ، نو ددی مشکل علاج به څه وی ؟ ارشاد وسو .

بیشکه دالمانځ گران ضرور دی ، لیکن دچا زړه کی چی خشوع وی په هغه څه گران نه دی په دی کی دلمانځ دآسانولو طریقه وښوول سوه .

حاصل داچی دلمانځ دسختی اوسبب په وجه که فکر وکړل سی نو معلومه به سی چی دانسان زړه دهر قسمه خیالونو دپاره میدان دی ، او دانسان زړه آموخته دی چی هرقسمه خیالونوکی بغیر دڅه منع ممانعت گرځی ، او دانسان نور ټول اندامونه دزړه تابع دی ، نو په دی وجه دزړه تقاضا دا وی چی دده ټول تابع اندامونه د آزاد وی اولمانځ خو ټول ددې آزادی خلاف دی چی مه خائده ، مه وایه ، مه خوره ، مه چښه مه څه ، وغیره وغیره ، نو په دی وجه زړه ددې پابندیو څخه تنگیږي او دده تابع اندامونه هم ددې څخه تکلیف محسوسوی .

خلاصه دا سوه ، چی ددې سختی او دشواری سبب د زړه حرکت فکریه دی نو ددې علاج په سکون سره کول په کار دی ، نو په دی وجه خشوع یی دلمانځه دآسانو لو دپاره ذریعه وښووله ځکه چی دخشوع معنی ده سکون قلب ، اوس سوال دا پیدا کیږي چی سکون قلب یعنی خشوع څنگه حاصلیږي ، نو دا خبره په تجربی ثابته ده که چیری څوک دخپل زړه څخه مختلف فکرونه اوخیالونه بغیر دڅه واسطی او ذریعی وښکل غواړی ، نو دی کی ددې کس کامیابی ډیره گرانه ده ، بلکه دی دپاره دا تدبیر دی چی دانسان نفس ، هرکله چی دوو طرفونو ته په یو وخت کی متوجه کیدی نه سی ، نو په دی وجه که چیری دا (زړه) په یو خیال او فکر کی ډوب کړل سی ، نو نور خیالات اوسوچونه به یی دزړه څخه پخپله ووزی ، نو په دی وجه دخشوع دتلقین څخه وروسته هغه خیالونه او فکر ښیی ، چی په هغه کی ډوبیدلو سره نور خیالونه دزړه څخه ووزی او ددغه خیالونو په ورکیدلو سره د زړه حرکت ختم سی او سکون ورته حاصل سی او دسکون په وجه په لمانځه کی ورته آسانی حاصله سی او په لمانځه باندی همیشوالی او پابندی حاصله سی او ددغه پابندی سره کبر او غرور او دمرتبی محبت کم سی ، نو داسی دایمان په لاره کی چی کوم څنډ دی هغه لیری سی او ایمان کامل سی اوس ددی خیال تعین او تلقین یی دارنگه کړی دی .

دا خاشعین هغه خلق دی چی خیال لری ددی چی دوی بیشکه مخامخ کیدونکی دی خپل پر وردگار سره ، نو په دغه وخت به ده ته ددغه خدمت ښه انعام ورکړل سی اوچی ددې خبری خیال لری ، چی دوی دخپل پر وردگار په طرف تلونکی دی او په دغه وخت کی هغه ته به حساب کتاب ورکوی ، ددی دواړو خیالونو څخه رغبت اورهبت یعنی امید او بیره پیداکیږي او امید او بیره داسی شیان دی چی سړی په ښه کار باندی تیاروی .

اقِمُوا الصَّلَاةَ : دصلوة لفظی معنی دعا ده ، او دشریعت په اصطلاح او ژبه کی دا یو خاص قسم عبادت دی ، په قرآن کی عموما څومره چی دلمانځه په باره کی تاکید سوی دی ، نو ، اقامه ، لفظ ورسره راغلی دی او داسی آیاتونه چی په هغه کی صرف دلمونځ کولو حکم وی ، هغه یو دوه آیاتونه دی ، په دی وجه دقامه صلوة حقیقت باندی ځان پوهول لازمی سو ، داقامه ، لفظی معنی ده نیغول او مضبوطول ، او عادت دا دی چی کومه ستنه ، دیوال یا درخته چی سیده ولاړه وی ، دهغه دپریوتو خطر ه کمه وی ، چی دا یو قسم ددې مضبوطوالی دی په دی وجه ، اقامه ، په معنی دهمیشه کولو او درولو هم راخی .

دقرآن اوسنت په اصطلاح کی ، داقامه صلوة معنی دا ده چی لمونځ په خپله وخت کی پابندی سره اوتولو آدابو اوشرائطوسره چی هغه د درست لمونځ دپاره مقرر دی وکړل سی ، صرف لمونځ کولو ته اقامه صلوة نه سی ویلای ، دلمانځه په باره کی چی څومره فضیلتونه اوبرکتونه قرآن اوحديث کی راغلی دی داتول داقامه صلوة سره تړلی دی یعنی داصرف لمونځ کولو سره نه حاصلیږي ، چی تر څو پوری لمونځ سره اقامت تړل سوی نه وی لکه دمثال به توگه قرآن کریم وایی .

إِنَّ الصَّلَاةَ تَنْهَىٰ عَنِ الْفَحْشَاءِ وَالْمُنْكَرِ .

ترجمه : بیشکه لمونځ انسان دهری بی حیایی او بد کاری څخه منع کوي .

دلمونځ دا اثر هغه وخت ظاهریږي چی کوم وخت لمونځ سره اقامت پوځای کړل سی دغه وجه ده چی ډیر لمونځ گذار لمونځونه کوی ، او بیا هم دبی حیایی په کارونو کی اخته وي ، ځکه چی ددغه لمونځ گذارو په لمونځونو کی اقامت نسته .

اتُوا الزَّكَاةَ : دزکوة دلفظ په لغت کی دوی معنی دی ، یو پاکیدل ، دویم زیاتیدل او دشریعت په اصطلاح کی زکوة دمال هغه برخه ته ویل کیږي ، چی دشریعت دحکمونو موافق دمال څخه ایستل کیږی او بیا دشریعت دحکم په جوړ ولگول سی .

دلته دا خطاب موجوده بنی اسرائیلو ته دی ، نو په دی وجه ددې آیت دا نه ثابتیږي چی لمونځ او زکوة په بنی اسرائیلو فرض وو . او دا عبادت داسلام څخه مخکی دبنی اسرائیلو په دین کی هم وو ، لیکن په سوره مائده کی دآیت .

وَلَقَدْ أَخَذَ اللَّهُ مِيثَاقَ بَنِي إِسْرَآئِيلَ وَتَعَاهَدْنَاهُمْ أَنبِيَ عَشْرَتِيْ وَأَقَالَ اللَّهُ إِلَيَّ مَعَكُمْ لَنُؤْتِيَنَّكَمُ الصَّلَاةَ وَآتِيَنَّكُمْ الزَّكَاةَ .

نه ثابتیږي چی لمونځ او زکوة په بنی اسرائیلو فرض وو که څه هم ددې په طریقه اوشکل وغیره کی فرق وو وَاكْفَمُوا مَعَ الرَّاكِبِينَ . رکوع په لغت کی کښته کیدو ته وایی ، او ددغه معنی په وجه سجدي دپاره

درکوع لفظ هم ویل کیږي ، ځکه چی سجده دکنسته کیدو هغه آخری درجه ده ، لیکن دشریعت په اصطلاح کی لمانځه کی هغه خاص کښته کیدو ته وایی چی هر لمونځ گذار ته معلوم دی .

دآیت معنی داسی ده چی رکوع کوی رکوع کوونکو سره ، یوه خبره دلته دغورکولو جوگه ده چی دلمونځ په ټولو ارکانو کی درکوع تخصیص ولی وسو ؟ ددی جواب دا دی چی دلته دلمونځ یو رکن ، چی هغه رکوع ده ، ذکر سوه او مراد ورڅخه کل ارکان دی ، یعنی ذکر دجزء مراد ورڅخه کل ، لکه په قرآن کی په یو بل ځای کی فرمایي ، **قُرْآنَ الْفَجْرِ** او مراد ورڅخه دصبا لمونځ دی ، یعنی ذکر دیوازی قرات ، چی دلمانځه جزء دی ، مراد نه دی ، بلکه ټول لمونځ ورڅخه مجازا مراد دی ، او بعضو احادیثو کی دسجده لفظ ویل سوی دی او مراد ورڅخه پوره رکعت یا لمونځ دی ، نو په دی وجه دآیت مراد دا سو چی لمونځ کوی لمونځ کوونکو سره ، لیکن دا سوال بیا پاته کیږي ، چی دلمانځه په ډیرو ارکانو کی درکوع تخصیص کی حکمت څه دی ؟ یعنی چی درکوع څخه مراد لمونځ دی ، نو دغه دلمونځ یو بل رکن مثلاً سجده ، قیام ، قرائت به ذکر سوی وو او مراد به ورڅخه لمونځ وو ، درکوع تخصیص ولی وکړل سو ؟

جواب دا دی چی دیهودو په لمانځه کی سجده وغیره ارکان وو لیکن رکوع نه وه رکوع ددین اسلام دلمانځه له خصوصیاتو ده ، نو په دی وجه د ، راکعین ، څخه مراد ، دامت محمد ﷺ لمونځ گذار دی چی دهغوی په لمانځه کی رکوع ده ، او دآیت معنی دا ده ، چی تاسی هم دامت محمدی دلمونځ گذارو په ډول لمونځ ادا کوی ، یعنی اول ایمان راوړی او بیا په جمع لمونځ ادا کوی .

(دجمع دلمانځه احکام)

دلمونځ حکم او فرضیت د**اقْبِئُوا الصَّلَاةَ** څخه معلوم سوی وو ، دلته د ، **مَعَ الرَّاْکِعِیْنَ** دلفظ څخه په جمع دلمونځ کولو حکم ورکړل سوی دی . دا حکم دڅه درجی دی ؟ په دی کی دعلماء او فقهاء اختلاف دی ، دصحابو او دتابعینو او دفقهائی امت یوه ډله ، جمع واجب گنی او دجمع پریښوول سخته گناه گنی ، او بعضی صحابه خو هغه لمونځ روا هم نه گنی چی بغیر دڅه شرعی عذر په امامت او جمع نه وی ادا سوی ، دا آیت دظاهری الفاظو ترمنځ دهغو صاحبانو دپاره دلیل دی ، چی جمع او امامتی واجب گنی .

ددی څخه علاوه داحادیثو یو څو روایتونه دی چی دهغه څخه دامامتی واجبیديل معلومیږي لکه یو حدیث دی **لَا صَلَاةَ لِجَارِ الْمَسْجِدِ الْاَلَوِيِّ الْمَسْجِدِ** . (ابوداود) ترجمه مسجد ته نژدی وسیدونکی چی دی دهغه لمونځ دمسجد څخه بغیر په بل ځای کی روا نه دی .

او مسجد دلمانځه مطلب خو ظاهره خبره ده ، چی دامامتی لمونځ دی نو حدیث دالفاظو مطلب دا سو چی څوک مسجد ته نژدی او سپړي دهغه لمونځ دامامتی څخه بغیر روا نه دی .

او په صحیح مسلم کی دابی هریره ؓ په روایت کی دی چی یو وړوند صحابی نبی ﷺ ته راغی او عرض یی وکی چی ماسره څوک داسی سړی نسته چی هغه ما دلمانځه دپاره مسجد ته پوزی او هم می راولی ، په دی وجه که ستاسی اجازه وی نو زه به لمونځ په کور کی کوم ، نبی ﷺ ورته اول اجازه ورکړه ، خو چی کوم وخت دا سړی روان سو نو نبی ﷺ پوښتنه ورڅخه وکړه چی داډان اواز ستا کورته در سپړي ، نو دا وویل چی داډان اواز خو زه اورمه ، نو نبی ﷺ وفرماییل چی بیا ته مسجد ته راځه او بعضو روایاتو کی

دی چی نبی ﷺ و فرمایلی ، چی بیا تا دپاره بل خه لار او اجازه نسته (ابوداود)

او حضرت عبد الله بن عباس ؓ وایی چی رسول الله ﷺ فرمایلی دی .

مَنْ سَمِعَ النَّدَاءَ فَلَمْ يُجِبْ فَلَا صَلَوةَ لَهُ إِلَّا مِنْ عَذْرِ ، ترجمه : کوم سری چی داذان آواز آوری او جماعت نه نه راخی ، نو دده لمونخ نه کیږي ، مگر دا که چیری دده خه شرعی عذر وی (دا حدیث قرطبی صحیح گنی) ددې احادیثو په وجه حضرت عبد الله بن مسعود ؓ او ابوموسی اشعری ؓ صحابو ؓ دا فتوی ورکړی ده ، چی دچا کور مسجد ته دومره نژدی وی چی داذان آواز هلته رسیږي ، نوکه چیری دی سری دغه عذر شرعی خه بغیر ، لمونخ په کور وکی نو دده لمونخ ونه سو (دا آواز اوریدو خه مطلب دا دی ، چی د درمیانه قسمه سری آواز هلته رسیږي ، دلاوه سپیکر آواز یا دداسی سری آواز چی هغه ډیر لری لری پوری تللی سی ، خه اعتبار نسته ، یعنی مطلب دا که چیری دلاوه سپیکر آواز ، یا ددغه غیر معمولی سری آواز یو کورکی او ریډی سی او د درمیانه قسم آواز هلته آوریډی نه سی ، نو ددې کور خاوند به دغه برنی ذکر سوی حدیث لاندی نه راخی .

دا ټول روایتونه دهغو حضراتو دلیلونه دی ، چی هغوی امامتی واجبہ گنی لیکن دجمهور امت دعلماء فقهاؤ صحابه او تابعینو په نزد امامتی سنت مؤکده ده لیکن په سنت مؤکده کی دصبا دسنتو په شان ، چی دټولو خه زیات مؤکده او وجوب ته نژدی دی ، او دغه خلقو دقرآن کریم امر ، وَارْكُمُوا مَعَ الرَّاٰكِبِیْنَ : دنورو آیاتونو او روایتونو په بنا تاکید گرځولی دی .

او دکوموا حدیثو خه چی دامعلومیږي چی دچا کورونه مسجد ته نژدی وی دهغوی لمونخ بغیر دامامتی خه روانه دی ، ددې مطلب دادی چی دداسی خلقو لمونخ کامل او مقبول نه دی ، په دی باره کی دحضرت عبد الله بن مسعود ؓ بیان ډیر واضح او کافی دی ، چی مسلم روایت کړی دی چی دغه ترجمه دا ده .

فقیه الامت حضرت عبد الله بن مسعود ؓ فرمایي چی کوم سری دا غواری چی صبا (یعنی محشرکی) الله ﷻ سره مسلمان مخ سم نو دی سری له په کار دی چی دپنځو لمونخنو ادا کولو پابندی دی هغه ځای کی وکړی کوم ځای کی چی ادا کیږي (یعنی مسجد) ځکه چی الله ﷻ ستا نبی ته خه هدایت لاری ښوولی دی او پنځه لمونخنه په جمع کول په دغه سنن هدی (یعنی هدایت په لارو کی شامل دی ، او که چیری تا دا لمونخنه په خپل کور کی وکړه لکه دا دمسجد خه جلا پاته کیدونکی چی خپل کورکی کوی) اشاره یی یو خاص سری ته وکړه (نوتا دخپل نبی ﷺ سنت پریښوول او که چیری تا دخپل نبی سنت پریښوول نوته به گمراه سی) (او کوم سری چی اودس وکړی او په ښه طریقه ځان پاک کړی) او بیاد مسجد په لوری روان سی ، نو الله ﷻ دده دهر قدم په عوض کی نیکی دده په عملنامه کی لیکي اودده یوه درجه زیاتوی (او یو گناه یی معاف کوی ، اومونږ خپله ډله خو داسی پیدا کړی ده ، چی دڅرگند منافق خه سوا چا بی جمع لمونخ نه کوی ، تردی پوری چی بعضو حضراتو په ناجورتیا کی په دوو کسو لاسونه ایښی وو ، مسجد ته به را تلل او په جمع به یی لمونخ کوی ، په دی بیان کی چی څنگه دامامت دا همیت او ضرورت ذکر دی ، ورسره یی ددی دا درجه هم بیان کړی ده چی دا په سنن هدی کی شامل دی اوسن هدی ته فقهاء سنت مؤکده وایی نو که چیری یو سری دعذر شرعی خه بغیر مثلاً مرض وغیره خه

بغير خان له لمونځ وکړی او امامتی سره یی ونه کړی ، نو دهغه لمونځ خو به وسی ، لیکن دسنت مؤکده په پریښوولو به دعتاب او زورنی حق دارسی ، او که چیری دامامتی دپریښودو عادت یی جوړ کی نو سخت گناهگار به سی ، خصوصاً په داسی صورت کی چی مسجد وران پاته سی او خلق په کورونو کی لمونځونه کوی نو دا ټول دسزا حقدار دی ، اوقاضی عیاض وایی چی داسی خلق دپوه کولو څخه وروسته هم دخپل عادت څخه واپس نه سو دوی سره دی جنگ وکړل سی (قرطبی)

(دبی عمله واعظ مذمت)

اَلْاُمُرُوْنَ اِلَیَّ النَّاسِ بِالْبَیِّنَاتِ وَتَسْوَنَ اَلْفُسُكُمُ . په دی آیت کی خطاب که څه هم دیهودو علماؤ ته دی ، دوی ته ملا متیا ورکول کیږي چی دوی خپلو دوستانو او خپلوانو ته وایی او نصیحت کوی چی تاسی دمحمد ﷺ پیروی اوتابعداری کوی ، اوپه دین اسلام ټینگ اوسیږي (او دا خبره ددی علامه ده ، چی دیهودو عالمانو دین اسلام په یقنی طور سره حق گڼولو) مگر په خپله دنفس له خوا هاشاتو دومره مغلوب وو چی اسلام قبلولو او راوړلو ته تیار نه وو ، لیکن په دی آیت کی دمعنی په اعتبار سره دهر هغه سړی مذمت دی چی نورو ته خود نیکی کولو رغبت ورکوی ، لیکن پخپله عمل نه په کوی نور دالله ﷻ دعذاب څخه بیروی لیکن پخپله نه بیربړي ؛ دداسی سړی په باره کی په احادیثو کی ډیر سخت وعیدونه راغلی دی ، دحضرت انس ؓ څخه روایت دی چی نبی ﷺ فرمایلی دی ، چی دمعراج په شپه زه په څه داسی خلقو تیر سوم چی دهغوی شوندي او ژبی داور په قینچیانو پریکیدلی ما دجبریل ؑ څخه پوښتنه وکړه ، چی داڅوک دی ؟ جبریل ؑ وول ، چی داستا دامت مالداره واعظان دی چی خلقو ته به یی دنیکی حکم کولو او په خپله به یی عمل نه په کوی (ابن کثیر)

ابن عساکر ذکر کړی دی چی نبی ﷺ فرمایلی دی ، چی بعضی جنتیان به بعضی دوږخیان په اورکی ووینی نو پوښتنه به ورڅخه وکړی چی تاسی اورته ولی رسیدلی یاست ؟ حال دا دی چی په خدای مو دی قسم وی چی مونږ په هغه نیکیو عملونو جنت ته تللی یو ، کوم چی تاسی مونږ ته ښوولی وو ، نو دوږخیان به ووايي ، مونږ په ژبه ضرور ویل لیکن په خپله مو عمل نه په کوی (ابن کثیر ج ۱ ص ۱۵۰)

(آیا فاسق وعظ اونصیحت گولي سی ؟)

لیکن ددغه مخکی ذکر سوی بیان څخه دا نه معلومیږي چی بی عمله اوفاسق بل ته وعظ اونصیحت کولی نه سی ، یعنی هغه له روا نه دی چی بل ته وعظ اونصیحت وکړی ځکه چی نیک عمل کول جلا نیکی ده اوبنه عمل بل ته ښوول بله مستقله نیکی ده ، اوظاهره خبره چی دیوی نیکی په پریښودو دا ضروری نه ده چی بله نیکی دی هم پریښوول سی لکه چی څوک لمونځ نه کوی ، نو دا لازمه نه ده چی هغه دی روژه هم پرېږدي ، بالکل دغه شان که چیری څوک لمونځ نه کوی نو دا ضروری نه ده چی هغه دی بل ته دلمونځ کولو دپاره وینا نه کوی ، دغه شان دیو نا جائز عمل کول جلا گناه ده اوخپل اثر لاندی خلق له دغه ناجائز فعل څخه نه منع کول جلا گناه ده او دگناه کولو څخه دا لازمه نه ده چی دویمه گناه دی هم ضرور وکړل سی (روح المعانی ج ۱ ص ۲۴۸)

امام مالک ؒ دحضرت سعید بن جبیر ؓ دا قول نقل کړی دی که چیری څوک په دی خیال امر بالمعروف

اونهي عن المنكر پريږدي چي زه پخپله گناهگار يم ، كله چي گناهونو څخه پاك سم نو بيا به خلقو ته تبليغ كوم ، نو دداسي خبري نتيجه به داسي چي څوك تبليغ كړونكي به پاته نه سي ، ځكه چي داسي څوك دي چي دگناه هونو څخه بالكل پاك وي دحسن ۛ ارشاد دي چي شيطان خو دا غواړي چي خلق به دي غلط خيال كي دتبليغ فريضه پريږدي (قرطبي)

بلكه حضرت حكيم الامت تهانوي رحمته الله به فرمايل چي كوم وخت ماته دخپل څه بد عادت پته ولگيري نو زه ددي عادت مذمت په خپلو وعظونو كي په ظاهري طور سره بيانوم (دي دپاره چي دوعظ په برکت به زما دا عات ختم سي)

خلاصه دا چي د ، **اَلْمُؤْمِنُونَ اَلْاَنَامُ وَالْمُؤْمِنَاتُ اَلْاَنَامُ** : ايت مطلب دا نه دي چي بي عمله انسان دپاره وعظ كول ښه كار نه دي ، بلكه ددي مطلب دا دي چي وا عظ ته بي عمله كيدل په كار نه دي او په دي دواړو خبرو كي ډير فرق دي ، ليكن دلته يو سوال دا كيدى سي چي بي عمله كيدل نه واعظ له جائز دي اونه غير واعظ له ، بيا دواعظ خاص كولو وجه څه ده ؟ جواب دا دي چي ناجائز خو دواړو دپاره ده ، ليكن دواعظ جرم دغير واعظ په مقابله كي زيات دروند او زيات دملا متياوړ دي ، ځكه چي واعظ جرم ، جرم گنى اوبيا بي كوى ، نو ده څخه دا عذر نه وي چي ماته ددي جرم كيدلو علم نه وو ، په خلاف دغير واعظ څخه ، چي كه څه هم هغه دعلم څخه حاصلولو يو گناه خان له كړي ده ، ليكن دگناه په كولو كي هغه څخه په څه درجه كي عذر وي ، دي څخه علاوه عالم او واعظ كه چيري څه جرم كړي نو دا دين سره يو قسم خندا كول دي ، لكه چي حضرت انس رضي الله عنه څخه روايت دي چي رسول الله صلى الله عليه وسلم فرمايلي دي چي الله تعالى به دقيامت په ورځ دعلمواؤ په مقابله كي بي علمه خلق زيات معاف كوي .

(دوي نفسياني ناروغياني او دهنوعلاج)

دمال محبت اودمرتبي محبت دا دواړه دزړه داسي بيماري دي چي ددي په وجه دانسان ددنيا اوداخرت دواړو ژوند بر ياديږي كه فكر وكړل سي ، نومعلومه به سي چي په انساني تاريخ كي تراوسه چي څومره دانسانيت دشان سره غيرمناسب جنگونه سوي دي اوڅومره فسادونه سوي دي هغه اكثره اوزيات ددغو دوو بيماري په وجه سوي دي ، دمال دمحبت نتيجي دا دي .

(۱) دمال دمحبت څخه بخل او كنجوسي پيداكيږي چي دهغه قومي نقصان خو دا دي ، چي دداسي مال څخه قوم ته څه فائده نه رسيږي دوهم نقصان پخپله ددغه سړي ذات ته رسيږي ، ځكه چي په معاشره كي داسي سړي ته په ښه نظر نه كتل كيږي .

(۲) دمال دمحبت څخه خودغرضي پيداكيږي چي دمال دهوس دپوره كولو دپاره بياسړي په شيانو كي گهون په تله ترازو كي كسي كوي رشوت اخلي دمكر او فريب او ددوكي نوي نوي طريقې راباسي اوخپله توبه ترمخكي دزيات ډكولو دپاره دنورو ويني چيښي ددي ټولو نتيجه دمالدارو او دمزدورو ترمينځ دجگړي په شكل كي ظاهريږي .

(۳) داسي سړي ته چي څومره مال حاصل سي ، بياهم تردی زيات حاصلولوپه داسي فكر اوغم كي وي ، چي ده ته دتفريح اوارام كولو وخت هم نه حاصليږي دغه فكر اوغم دي خوري ، نتيجه يي داسي چي كوم

مال دده دآرام او راحت ذریعه گرځیده هغه دده دخان دپاره بلا سی .

(۴) حقه خبره چی څومره روښانه واضحه ده ته وړاندی راسی ، خو دی ددې دمنلو همت نه لری ځکه چی دا دده دمال دھوس متصادم وی ، اوداشیان په اخرکی دتولی معاشری امن اوسکون بریاد کړی .
که چیرې فکر وکړل سی نو دمرتبې دمحبت هم دغه حال دی ځکه چی دمرتبې دمحبت څخه تکبر ، خود غرضی حقونه نه ورکول ، داققدار هوس ، او داققدار حاصلولو اوباقی ساتلو دپاره وینی تویول پیدا کیږی ، او دا داسی شیان دی چی دژوند څخه عذاب جوړ وی .

ددې دواړومرضونوعلاج قران شریف دا وښووی چی ، **وَاسْتَعِينُوا بِالصَّبْرِ وَالصَّلَاةِ** (په صبر اولمانځه سره مدد اخلی) ، یعنی صبرکوی اوخپل لذتونه اوشهوتونه ټینگ کړی ، په دی به دمال محبت کم سی ، ځکه چی دمال محبت په دی وجه پیداکیږی ، چی مال دخوندونو اوشهوتونو ذریعه ده او کوم وخت چی ددغه خوندونو اوشهوتونو په پتوسترگو تابعداری پریښوول سی ، که څه هم په اول کی به داگرانته وی ، لیکن کرار ، کرار داخواهشونه به اعتدال ته راسی ، او اعتدال به ستاعادت سی ، نو بیا به دمال زیاتوالی ته ضرورت پاته نه سی اونه دمال مینه به دومره غالبه سی ، چی په سری دخپل سود زیان څخه پوند اوکون کړی ، او دلمونځ دبرکته به دمرتبې محبت کم سی ، ځکه چی په لمانځه کی په ظاهره اوباطنه دواړوکی عاجزی اوتیټ والی دی ، اوکوم وخت چی دصحیح لمونځ کولو عادت په چاکی پیداسی نو هر وخت هغه دالله ﷻ په مخکی دخپلی عاجزی اوتیټ والی تصور به کوی او ددغه تصور دکبله تکبر او غرور او دمرتبې محبت کمیږی .

(دخشوع حقیقت)

إِلَّا عَلَى الْخَشِيعِينَ : په قرآن اوسنت کی چی هرځای دخشوع ترغیب راغلی دی ددې څخه په مراد دزړه سکون اوعاجزی ده چی دالله ﷻ دلوی والی په مخکی په خپل ځان باندی دسپک والی دعلم څخه پیداکیږی او دهغه نتیجه به دا وی ، چی طاعت او فرمان برداری ورته آسانه وی اوکله ددې نښی پریدن باندی هم ظاهریدل شروع سی ، هغه دا چی بیا دی مودب ، متواضع اومات زړی ښکاری اوچی په زړه کی دالله ﷻ څخه بیرته اوتواضع نه وی ، نوهغه که څه هم په ظاهره څومره مؤدب اومتواضع ښکاری خو په حقیقت کی دکاملی خشوع خاوندنه دی ، البته دخشوع نښانی قصدا ظاهرول ښه کارنه دی ، حضرت عمر ؓ ویوځوان ولیدی چی سری تیټ کړی وو اوناست وو نو حضرت عمر ؓ ورته وفرمایل چی سر پورته کړه خشوع په زړه کی وی ، دحضرت ابراهیم نخعی **رحمته الله علیه** ویناده چی خرابه جامه اغوستل خراب خوراک کول اوسرکښته نیول خشوع نه ده خشوع خودا ده چی دحق په معامله کی ښه او بد دواړو سره یو شان سلوک وکړل سی اوالله ﷻ چی څه فرض کړی دی دهغه په اداکولوکی دالله ﷻ دپاره زړه خالی کړل سی دحضرت حسن ؓ ارشاد دی چی کوم وخت به حضرت عمر ؓ خبره کوله نو په زوره به یی کوله اوچی تگ به یی کولو نو ژر ژر به تلی ، او چی وهل به یی کول نو په زوره به یی کول حال دا دی چی هغه دخشوع خاوندوو ، لنډه دا چی خپل قصد اواختیارسره دخالعینو غوندی شکل جوړول دشیطان اودنفس دوکه ده اوبښه خبره نه ده البته که بی اختیاره داکیفیت څرکند سی نوباک نسته (قرطبی)

فانده: خشوع سره یوبل لفظ هم استعمالیږي چی په قرآن کی هم خوڅو واره راغلی دی دا دواړه لفظونه تقریباً دیوی معنی الفاظ دی ، لیکن دخشوع لفظ داصل په اعتبار سره د اواز او دنظر دکښته والی اوعاجزی دپاره ویل کیږي، په دی شرط چی دامصنوعی جوړښت نه وی، بلکه دزړه دبیری اودتواضع نتیجه وی ، په قرآن شریف کی دی ، وَخَشَعَتِ الْأَصْوَاتُ : او دخضوع لفظ دجسم اوبدن دتواضع او انکساری اوعاجزی دپاره استعمالیږي، په قرآن حکیم کی دی ، لَفْظَتْ أَغْنَاهُمْ لَهَا خَاضِعِينَ : ترجمه وروسته دهغوی څټونه دهغه په مخکی ټیټ سوه .

(په لمانځه کی دخشوع فقهي حیثیت)

په لمانځه کی دخشوع تاکید په قرآن اوسنت کی په څوڅو واره راغلی دی دقرآن حکیم ارشاد دی ، وَأَقِمِ الصَّلَاةَ لِذِكْرِي : ترجمه اولمونځ قائم کړه زما دیاد دپاره ، او دا ظاهره خبره ده چی غفلت دیاد ضد دی څوک چی په لمانځه کی دالله ﷻ څخه غافل سي ، نو هغه دالله ﷻ دیادولو فریضه ادا نه کړه ، په یوبل آیت کی ارشاد دی ، وَلَا تَكُنْ مِنَ الْغَافِلِينَ : ترجمه : او ته دغافلانوڅخه مه کیږه ، درسول الله ﷺ ارشاد دی چی لمونځ خو بس ځان مسکین کول اوتواضع ده او ددی ظاهری مطلب دا دی ، چی کله ځان مسکین گڼل اوتواضع په زړه کی نه وی، نو هغه لمونځ نه دی ، په یوبل حدیث کی دی چی ، دچالمونځ چی هغه دین حیایی اوبدوکاروڅخه منع نه کړي نو هغه دالله ﷻ څخه لیری کیږي، او دغافل لمونځ دبی حیایی اوبدوکارونو څخه منع نه کوی ، معلومه سوه هی دغفلت لمونځ کول دالله ﷻ څخه لیری کیدل دی امام غزالی رحمه الله دغه مخکی ذکرسوی آیاتونه اور وایتونه اونور دلیلونه وړاندی کړی اوویلی دی چی خشوع دلمانځه دپاره شرط ده اودلمونځ صحت په دی نښتی دی بیا امام غزالی رحمه الله وایی چی دسفیان ثوری رحمه الله حسن بصری رحمه الله اودمعاذبن جبل رحمه الله مذهب دغه وو چی دخشوع څخه بغیر لمونځ نه کیږي بلکه فاسد دی ، لیکن څلور امامان اوجمهورفقهاؤ خشوع دلمانځه دپاره شرط نه گڼی ، بلکه ددی باوجود چی خشوع دلمانځه روح دی ، دومره شرط کوی چی دتکبیر تحریمی په وخت کی زړه حاضر وی چی یوازی دالله ﷻ دپاره لمونځ کوم او دا یی په زړه کی وی چی الله ﷻ ته ولاړیم په نورلمانځه کی که چیري خشوع حاصله نه سی ، نو دی دفقهي له مخی تارك الصلوة نه دی اونه په ده دتارك الصلوة دتعزیر او نور احکام مرتب کیږي ، البته دومره خبره ده چی ده ته هغه ثواب نه حاصلیږي کوم چی هغه سړی ته حاصلیږي چی دهغه په ټول لمونځ کی خشوع وی ، امام غزالی رحمه الله ددی دا وجه ښوولی ده چی فقها په باطنی احوالو او دزړه په کیفیاتو باندی حکم نه کوی بلکه دوی یوازی دظاهری اندامونو، ظاهری عملونو حکم کوی دا خبره چی دفلانی عمل ثواب به په اخرت کی ورکول کیږي یا به ورنه کړل سی دفقهي دحدونوڅخه وتلی ده ، ځکه په باطنی کیفیاتی باندی حکم لگول د دوی دبحث څخه دباندی دی او خشوع یو باطنی کیفیت دی ، نو په دی وجه دوی خشوع په ټول لمونځ کی شرط نه گرځوی ، بلکه دخشوع معمولی او ادنی مرتبه یی شرط کړي ده اوهغه داچی کم ازکم تکبیر تحریمه په وخت یوازی دالله ﷻ عبادت او تعظیم نیت یی وی ، ددی خبری چی خشوع په ټول لمانځه کی شرط نه ده ، بل دلیل دا دی چی دقرآن په نورو آیاتونوکی داحکامو دتشریح دا واضح اوبښکاره اصول ښوول سوي دی چی الله ﷻ

په انسانونوداسی یوشی نه فرض کوی چی هغه د دوی دطاقت څخه وتلی وی ، اوپه ټول لمانځه کی خشوع لرل ، ماسوا دیو څوکسانو څخه ، دطاقت څخه وتلی شی دی نو په دی وجه دلمانځه په سرکی خشوع شرط کړل سوه نه په ټول لمانځه کی .

(لمونځ دخشوع څخه بغیر هم بالکل فائدي نه دی)

په اخر کی امام غزالی رحمته الله علیه وایی ، چی دخشوع دداسی اهمیت باوجود مونږ دالله ﷻ څخه امید لروچی په غفلت سره لمونځ کوونکی هم بیخی دتارک الصلوة په درجه کی نه دی ، ځکه چی دفرضو د ادا کولو اراده خوی کړي ده ، او دلږی شیبی دپاره زړه دالله ﷻ دپاره خالی کړي دی ، هغه داچی کم ازکم دنیث په وخت کی یی خیال یوازی الله ﷻ ته وو ، دداسی لمونځ کم ازکم فائده داضرورده ، چی دده نوم دنافرمانو او بی لمانځو دفرست څخه ووتی .

لیکن بلی خواته دابیره هم ده چی هسی نه دغافل حالت تر تارک دحالت زیات خراب نه وی ، ځکه چی کوم غلام داقا په خدمت کی حاضر سی او اقاته یی څه توجه نه وی او دحقارت څخه په ډکي لهجی سره خبری کوی ، نو دده حالت تر هغه غلام څخه ډیر زیات خراب دی چی هغه دسر څخه دآقا خدمت ته حاضر سوی نه وی ، لنده دا چی دا معامله دبیری او د امید ده ، دعذاب بیرته هم ده او دبخننی امید هم ، نو په دی وجه دغفلت او تساهل پریښوولو دپاره دخپل وس موافق کوشش کول په کار دی .

يٰۤاَيُّهَا اِسْرَآءِیْلُ اذْكُرُوا نِعْمَتِيَ الَّتِي اَنْعَمْتُ عَلَيْكُمْ وَاَنِي فَضَّلْتُكُمْ عَلَى الْعَالَمِیْنَ ﴿۱۷۹﴾

ای بنی اسرائیلو یادکی زما احسان چی ماپه تاسی کړی دی او هغه چی ماتاسی ته لوی والی درکړی دی په ټول

وَاتَّقُوا يَوْمًا لَا تَجْزِي نَفْسٌ عَنْ نَفْسٍ شَيْئًا وَلَا يُقْبَلُ مِنْهَا

عالم باندی ، او وبیریږی دهغه ورځی څخه چی په کار به ور نه سی یوسری دبل څه قدر ، او قبول به نه سی دهغه

شَفَاعَةٌ وَلَا يُؤْخَذُ مِنْهَا عَدْلٌ وَلَا هُمْ يُنصَرُونَ ﴿۱۸۰﴾

دطرفه بدله سفارش او نه به واخستل سی دهغه دطرفه بدله ، او نه به دهغوی کومک کول کیږي .

لننفسیر: ای دیعقوب عليه السلام اولاده ، تاسی زما هغه نعمت یاد کړی (دی دپاره چی دشکر او د اطاعت حرکت پیدا سی) چی ماتاسی ته په انعام کی درکړی وو (او هغه خبره یاده کړی) چی ماتاسی ته (په خاص خاص معاملوکی) په ټولی دنیا والوباندی لوړوالی درکړی وو (اویوه ترجمه داهم کیدی سی چی ماتاسی ته دمخلوق په یولوی برخی لوړوالی درکړی وو ، مثلاً دهغه زمانی په خلگو باندی .

فائده : په دی آیت کی خطاب هغه یهودوته دی کوم چی درسول الله ﷺ په زمانه کی وو ، او عموماداسی کیږی چی په پلار اونیکه باندی کوم احسان وسی دهغه څخه دهغه اولاد هم فائده اخلی ، ددی خبری په عام طور سره مشاهده ده ، نو په دی وجه دوی هم په دی آیت کی مخاطب گنل کیږی .

اوبیریږی دداسی ورځی څخه چی (هغه کی) نه یو څوک دبل چادطرف څخه څه مطالب ادا کولی سی او نه

دیوچا دپاره دبل دطرفه څه سفارش قبلیدی سی (بیاجی پخپله په دغه کس کی ایمان هم نه وی چی دکوم سفارش کول کیږی) اونه دیوسری دطرفه څه بدله اخیستل کیږی اونه به ددغه خلگو طرف داری وکړل سی فائده : په دی ایت کی چی دکومی ورځی ذکر دی دهغی څخه مراد دقیامت ورځ ده دمطالبی دادا کولو مطلب دا دی چی مثلاً دچاپه ذمه لمونځ او روژه وی اوبل سری دا وویی چی زمالمونځ او روژه دی واخیستل سی او دده حساب دی په پوره سی اود معاوضی مطلب دا چی څه مال وغیره دا خل کړل سی او دی خلاص سی یعنی دا دواړه خبری به نه وی اوبغیر دایمان څخه دسفارش دنه قبلیدو چی ویل سوی دی ، نونورو ایتونو څخه معلومه سوي ده چی ددی صورت به دا وی چی دداسی خلگو به سفارش نه کیږی چی هغه دقبلیدو نه وی او دطرف داری صورت دا دی چی څوک زور دار حمایت وکی او په زور یی دعذاب څخه را وباسی ، غرض دا چی به دنیاکی دکومک چی څومره طریقوی وی هغه به هلته دعذاب څخه دخلاصیدلو دپاره نه وی ، هو یوازی یوه طریقه سته چی هغه ایمان دی .

وَلَا تُجِنُّكَ مِنَ الْفِرْعَوْنَ يَسُومُونَكَ سُوءَ الْعَذَابِ

او یاد کی هغه وخت چی خلاصی درکړه مونږ تاسی ته دفرعون دخلقو څخه چی کول به یی په تاسی باندی لوی

يَذَّبِحُونَ أَبْنَاءَكُمْ وَيَسْتَحْيُونَ نِسَاءَكُمْ وَفِي ذَلِكُمْ

عذاب ، ذبح کول به یی ستاسی زامن ، اوژوندی به یی پریښولی ستاسی ښځی

او په دی کی

بَلَاءٌ مِّنْ رَبِّكُمْ عَظِيمٌ ﴿١٩﴾

ازمینت وو ستاسی دپروردگار دطرفه لوی

لنډتفسیر: مخکی چی دکومو معاملوحواله ورکول سوي ده ددی ځایه دهغه تفصیل شروع سو ، اولنی معامله خو دا ده چی او (هغه زمانه یاده کی) چی کوم وخت خلاصی درکړه مونږ تاسی خلگو پلارانو نیکنو ته دفرعون دمتعلقینو څخه په فکر لگیدل وه ستاسی دزړه ازارولو دپاره مری به یی غوځولی ستاسی د اولاد (نارینه) او ژوندی به پریښول ستاسی ښځی (انجلی به یی ژوندی پریښوله نو هغه به لوی ښځی سوی) او په دی (واقعی) کی ستاسی دپروردگار دطرفه ستاسی یولوی دروند امتحان وو .

فائده : چا فرعون ته پیش گوئی کړی وه چی په بنی اسرائیلو کی به یو داسی هلك پیدا کیږی چی دهغه دلاسه څخه به ستا باچهی ختمیږی ، په دی وجه چی به بنی اسرائیلو کی چی به کوم هلك پیدا سو هغه به ده مړ کوی او دانجونو څخه خو یی بیر نه وه نو دوی ته به یی څه نه ویل او ژوندی به یی پریښولی ، دوهمه خبره دا وه چی دی ښځو نه به ده دمینځو او دخدمت گاروکار اخیستل نو د دوی ژوندی پریښول هم دخپل مقصد دپاره وو .

او په ، ذلکُم : سره اشاره یاذبح او قتل ته ده اود ذبح او قتل مصیبت دی او په مصیبت کی دصبر امتحان

وی یعنی دا معلومول وی چی دا سری په دی مصیبت کی خومره صبرکوی یابه ، ذَلِكُمْ : سره اشاره خلاصی ته ده او خلاصی خو یو نعمت دی او په نعمت کی دشکر امتحان وی یعنی دا ظاهرول وی چی دسری په دی نعمت شکر کوی او که نه او ددی نجات او خلاصی تفصیل یی ورپسی بیان کی .

وَإِذْ قُلْنَا لَكُمْ إِلَهُكُمْ وَإِيجُكُمْ وَأَعْرَفْنَا آلَ فِرْعَوْنَ وَأَنْتُمْ تَنْظُرُونَ ﴿٥٠﴾

او کوم وخت چی وشلوی مونږ ستاسی په وجه دریاب بیا خلاص کړ است مونږ تاسی اوډوب موکړه دفرعون خلق او

وَإِذْ وَعَدْنَا مُوسَىٰ أَرْبَعِينَ لَيْلَةً ثُمَّ اتَّخَذْتُمُ الْعِجْلَ مِنْ

تاسی کتل ، او کله چی مونږ وعده وکړه موسی ﷺ سره دڅلویښتو شپو بیا تاسی کلیگی جوړکی

بَعْدَهُ وَأَنْتُمْ ظَالِمُونَ ﴿٥١﴾

دموسی ﷺ څخه وروسته او تاسی ظالمان واست .

تلفیظی: او (هغه زمانه یاده کی) چی کوم وخت وشلوو مونږ تاسی ته (دلاری ورکولو په وجه تریو) دریاب بیا مونږ (د دویدو څخه) محفوظ کړای ست او غرق موکړل دفرعون متعلقین (سره دفرعونه) او تاسی (دا) کتل .

فائده: دا قصه هغه وخت وسوه چی موسی ﷺ پیدا سو ، بیا پیغمبر سو او تر ډیر وخته پوری یی فرعون پوهولو ، کوم وخت چی هغه په هیڅ صورت کی منلو ته تیار نه سو نوموسی ﷺ ته حکم وکړل سو ، چی ته په پته بنی اسرائیل دی ځای څخه بوزه . په لاره کی دریاب راغی او په دغه وخت کی د وروسته څخه فرعون سره دلبنکره را ورسیدی دالله ﷻ په حکم دریاب لاری لاری سو او بنی اسرائیلوته دتیریدلو لاره پیدا سوه ، دوی خو پوری وتل ، دفرعون رسیدلو پوری دریاب دغه شان وو ، هغه هم دوی پسی دتگ په غرض په دریاب ورگډ سو ، نو په دغه وخت دټولو طرفونو څخه دریاب بیا را غونډ سو او په خپل اول حالت سو او دهغه ملگری ټول هلته غرق سول .

او (هغه زمانه یاده کړه) کوم وخت چی وعده وکړه مونږ موسی ﷺ سره (دتورات دورکولو دغه مودی په تیریدو ، چی هغه کی دلسو شپو زیاتوالی وسو) دڅلویښتو شپو (زمانه سوی وه) بیا تاسی خلقو (عبادت دپاره) تجویز کړو څخه دموسی ﷺ (دتلو) څخه وروسته او تاسی (په دی تجویز کی صریح) ظلم ته ملا تړلی وه (چی دداسی بی ځایه خبری قائله سوی وی) .

فائده: دا قصه هغه وخت وسوه چی کوم وخت دفرعون دغریقیدو څخه وروسته بنی اسرائیل دبعضو په قول ، مصر ته بیرته راغلل او یا په قول دبعضو په یو مقام کی دیره سول ، نوموسی ﷺ ته بنی اسرائیل وویل چی اوس مونږ بالکل په اطمینان یو ، که چیری څه شریعت او قانون مونږ دپاره مقرر کړل سی ، نو هغه به مونږ خپل دستور العمل جوړ کړو ، دموسی ﷺ په عرض کولو الله ﷻ وعده وکړه چی ته کوه طورته راسه یوه میاشت زمونږ په عبادت کی تیره کړه ، یو کتاب به مونږ تاته درکړو ، موسی ﷺ دغه شان وکړل

او تورات ده ته ورکړل سو ، لیکن دلسو ورځو په عبادت کی دتیرولو حکم په دی وجه ورکړل سو چی موسی عليه السلام دیوی میاشتی د روژی نیولو څخه وروسته افطار کړی وو او الله جل جلاله ته د روژه دار دخولی بوی خوښ دی نو په دی وجه موسی عليه السلام ته حکم وسو چی لس (۱۰) ورځی نوری روژی ونیسه چی هغه بوی بیاییداسی ، نو داسی دا څلویښت روژی پوره سوی ، موسی عليه السلام خودلته وو ، او هلته یوسړی چی نوم یی سامری وو ، دسپینو یا سرو دیوسخی قالب جوړکی اوپه کی یی هغه خاوره واچوله چی کومه ده دجبرئیل عليه السلام د اسپی دپښولاندی څخه اخستی وه اوځان سره یی محفوظه ساتلی وه ، په دغه سخی کی روح اوساه راغله او جاهلو بنی اسرائیلو ددی عبادت شروع کی .

ثُمَّ عَفَوْنَا عَنْكُمْ مِّنْ بَعْدِ ذَلِكَ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ ﴿٥٢﴾

بیا مومنان کړاست مونږ تاسی

په دی هم دی دپاره چی تاسی

احسان ومنی .

تفهیم: بیا هم مونږ (ستاسی توبی کولو سره) عفو وکړه تاسی ته دومره غټی خبری څخه وروسته په دی امید چی تاسی به ښیگره ومنی .

فائده : ددې توبی بیان وروسته په دریم آیت کی ذکر دی ، دالله جل جلاله ددې امیدلرو مطلب نعوذ بالله دا نه دی ، چی خدای جل جلاله ته شک وو ، بلکه مطلب دا دی چی دا عفو داسی شی دی ، چی لیدونکو ته دشکر گذاری د امید گمان کیدای سی :

وَإِذْ آتَيْنَا مُوسَى الْكِتَابَ وَالْفُرْقَانَ لَعَلَّكُمْ تَهْتَدُونَ ﴿٥٣﴾

او کوم وخت چی ورکی مونږ موسی ته کتاب اود حق څخه جلاکوونکی حکمونه دی دپاره چی تاسی سیده لاریدای

تفهیم: او (هغه زمانه یاده کړی) چی کوم وخت موسی عليه السلام ته کتاب (تورات) مونږ ورکی او د فیصلی شی په دی امید چی تاسی په سیده لار روان اوسیري .

فائده : د فیصلی شی یا خو هغه احکامو شرعیه ته یی ویلی دی چی کوم په تورات کی لکلی دی ځکه چی شرع سره دتولو اعتقادی او عملی اختلافونو فیصله کیري یایی معجزوته ویلی دی ، ځکه چی دوی سره درښتیاؤ او درواغو دعوو فیصله کیري ، یا یی تورات ته ویلی دی ، چی په دی کی د کتاب صفت هم سته او د فیصلی کولو صفت هم .

وَإِذْ قَالَ مُوسَى لِقَوْمِهِ يُقُولُوا لَكُمْ ظَلَمْتُمْ أَنْفُسَكُمْ يَا تُحَاذِكُمُ الْعِجْلُ فَتُوبُوا

او کوم وخت چی وویل موسی عليه السلام خپل قوم ته ای قومه ! تاسی نقصان وکی دخپل ځان دسځوند رګی په جوړولو

إِلَىٰ بَلَدٍ بِكُمْ مَّقَاتِلُوا أَنْفُسَكُمْ ذَلِكُمْ خَيْرٌ لَّكُمْ عِنْدَ بَلَدِكُمْ

نو اوس توبه وکړئ خپل پیداکوونکی ته او وژنی خپل خپل ځانونه دا غوره ده تاسی دپاره دپروردگار په نزد

فَتَابَ عَلَيْكُمْ إِنَّهُ هُوَ التَّوَّابُ الرَّحِيمُ ﴿۵۴﴾

بیا متوجه سو په تاسی باندی ، بیشکه هغه دی معاف کوونکی او ډیر مهربان

لنډتفسیر: او (هغه زمانه یاده کړه) هرکله چې موسی (عليه السلام) خپل قوم ته وویل چې ای زما قومه! بیشکه تاسی خپل لوی نقصان وکی دڅخی دعبادت کولو په وجه او تجویز سره ، نو تاسی اوس دخیل خالق په طرف متوجه سی ، بیا بعضی خلق (چې کومو دڅخی عبادت نه وی کړی) بعضی هغه خلق (کومو چې دڅخی عبادت کړی دی) قتل کړی دا (کار) تاسی دپاره به غوره وی ، ستاسی دپیدا کوونکی په نزد بیا په دی (کار کولو سره) الله ﷻ ستاسی په حال متوجه سو ، بیشکه هغه خو داسی دی چې توبه قبلوی او مهربانی کوی .

فائده: دا دهغه طریقی بیان دی چې د دوی دتوبی کولو دپاره تجویز سوه یعنی مجرم او گناهگا خلق دی قتل کړل سی لکه زمونږ په شریعت کی هم دبعضی گناهونو سزا باوجود دتوبی هم قتل او هلاکول دی ، مثلاً په قصداً قتل کی قتل دی اوچی دزنا ثبوت په شاهدانو سره وسی هلته رجم دی ، ځکه چې دتوبی کولو سره دا سزا نه ساقطیږي نو دغو خلقو په دی عمل وکی ، چې دهغه په وجه آخرت کی درحمت او مهربانی مستحق وگرځیدل .

وَإِذْ قُلْتُمْ يٰمُوسٰى اِنْ تُؤْمِنُ لَكَ حَتّٰى نَرٰى اللّٰهَ جَهَنَّمَ فَاِخَذْنَا مِنْكَ

او کوم وخت چې تاسی وویل ای موسی امونږ به هرگز یقین ونه کړو ستاچی ترڅوونه وینو الله په ډاگه بیا وینیولا ست

الصُّعْفَةَ وَأَنْتُمْ تُنْظَرُونَ ﴿۵۵﴾

تاسی تندر تاسی کتل

لنډتفسیر: او (هغه زمانه یاده کړی) چې هرکله تاسی خلقو (داسی) وویل چې ای موسی ﷺ مونږ ستاسی وینا به هیڅکله ونه منو ، (چې دا دالله ﷻ کلام دی) ترڅو چې مونږ (پخپله) الله ﷻ په ډاگه ونه وینو نو (په دغه بی ادبی) په تاسی تندر پریوتو او تاسی (ددغه تندر پریوتل) په سترگو لیدل .

فائده: دا قصه داسی وسوه چې کوم وخت موسی ﷺ دطورغر څخه بیرته راغی او تورات یی ځان سره راوړی او وی ویل چې دا دالله ﷻ کتاب دی نو ځینو بی ادبو خلکو وویل ، چې الله ﷻ دی په خپله مونږ ته ووايي ، چې دا زما کتاب دی نو بیا به زمونږ یقین راسی ، موسی ﷺ ورته دخدای په اجازه وویل چې طور غره ته درځی دا خبره به هلته وسی ، بنی اسرائیلو دی کار دپاره ۷۰ کسان منتخب کړل او د موسی ﷺ سره طور غره ته ولیږل ، هلته چې ورسیدل دالله ﷻ کلام دی خلکو پخپله واوریدی ، نو بیا یی دا وویل چې یوازی په کلام اوریدو سره مونږ ته قانع کیږو ترڅو چې مونږ خدای ﷻ په سترگو لیدلی نه وی ، ځکه چې بغیر دلیدلو څخه دخبرو په اوریدو زمونږ یقین په دی وجه نه سی راتلی چې خدای خبر دی چې خبری کوونکئ به څوک وی او که خدای په سترگو وینو ، نو بیشکه زمونږ یقین به راسی کله چې

په دنیا کی څوک د الله ﷻ د لیدو طاقت نه لری نو په دی وجه په دی بی ادبی په دوی باندی تندر را ولویدی
او ټول هلاک سوه، د متعلق بیان په ورپسی آیت کی دی.

ثُمَّ رَعَيْنَاكَ مِنْ بَعْدِ مَوْتِكَ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ ﴿٥٧﴾

بیا را پورته کړ است مونږ تاسی دمړه کیدو څخه وروسته
لنډتفسیر: بیا مونږ (دموسی په دعا) تاسی ژوندی کړ است ستاسی دمړ کیدو څخه وروسته په دی امید
چی تاسی به احسان ومني

فائده دموت دلفظ څخه په ښکاره دا معلومیري چی دا خلق ددې تندر دغور ځیدو څخه مړه سوی وو، د
دوی د دوهم وار ژوندی کیدو قصه او واقعه داسی وسوه چی موسی ﷺ ته دعا وکړه چی بنی
اسرائیل خو هسی هم بدگمانه دی اوس به هغوی دا وگنی چی ما دوی یو ځای بوتلل او په څه حیلې او
بهانی د دوی کار می ختم کی یعنی مړه می کړل ای خدایه ما ددی تهمته وساتی الله ﷻ په خپل رحمت
دوی بیا ژوندی کړل.

وَضَلَلْتُ أَعْلَيْكُمْ الْغَمَامَ وَأَنْزَلْنَا عَلَيْكُمْ

او سایه وکړه مونږ په تاسی دورځی اوناازل مو کړل په تاسی باندی

الْبَنِّ وَالسَّلَوى كُلُّوْا مِنْ طَيِّبَاتِ مَا رَزَقْنَاكُمْ وَمَا

من او سلوی خوری پاک شیان چی مونږ تاسی ته درکړی دی او

ظَلَمُونَا وَلَكِنْ كَانُوا أَنْفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ ﴿٥٨﴾

دوی زمونږ څه نقصان ونه کی بلکه خپل نقصان یی کوی

لنډتفسیر اوسایه وکړه مونږ په تاسی دورځی (په میدان تیه کی) او (غیبو دخزانو څخه) را ورسول مونږ
تاسی ته ترنجبین او مړزی (او تاسی ته مواجازه وکړه چی) خوری ښه شیان چی مونږ تاسی ته درکړی دی
(لیکن په دی کی هم دی خلقو مخالفت وکی) او (په دی) دوی زمونږ څه نقصان ونه کی بلکه خپل نقصان
یی کوی.

فائده: دا دواړه قصی اوواقعی په تیه کی پېښی سوی دی، دتیه دواډی حقیقت دا دی چی دبنی
اسرائیلو اصلی وطن دشام ملک دی، دحضرت یوسف ﷺ په وخت کی دوی مصرته راغلی وو او دلته
پاته سوی وو او دشام په ملک باندی دعمالقه په نوم یوقوم قبضه کړی وه، فرعون کله ډوب سو او دا
خلک په آرام سوه نواله ﷻ دوی ته ددې انکار دا سزا ورکړه چی څلوېښت کاله په یومیدان کی سرگردانه

او پریشانہ گر خیدل ، کورته رسیدل بی هم نصیب نه سوه .

دا میدان څه لویه ټوټه نه وه ، بلکه دمصر اوشام په مینځ کی پنځه شپږ کوسه یعنی تقریبا لس ۱۰ میلہ رقبه اوتوټه وه ، روایت داسی دی ، چی دی خلگو خپل وطن مصرته دتلو دپاره تمامه ورځ به سفرکوی او دشپي به یی په یوه پراو ډیره واچوله ، چی صبابه سو نو په هغه ځای کی به پراته وه چی دکوم ځای څخه به روان سوی وه ، نو دغه شان څلویښت کاله په دغه میدان کی سرگردانه اوپریشانہ گر خیدل ، په دی وجه دی میدان ته (تیه) ویل کیږی ، دتیه معنی ده سرگردانی اوپریشانی .

دا دتیه وادی یو فراخ میدان ووچی په کی څه آبادی وه ، نه درخته ، چی ترهغه لاندی دلمر، گرمی او یخ څخه سړی سر پناه کړی وای اونه په کی یو ځای دخوراک اوچینساک څه سامان وو ، اونه داغوستلو دپاره څه شی وو ، لیکن دمعجزی په ډول الله ﷻ حضرت موسی ﷺ په دعاپه دغه میدان کی ددی ټولو ضروریاتو انتظام وکی بنی اسرائیلو چی دلمر او گرمی شکایت وکی نواله ﷻ په دوی باندی دنری سپنی ورځی را وستلی اودلوږی دختمولو دپاره یی ورباندی من اوسلوی نازل کړه ، من یو خوږ شی دی چی په درختو باندی کیږی نو دغه من یی ډیر زیات ورکی او سلوی مړزانو ته وایی ، دا بتیږی به د دوی خوا او شاته جمع کیدل او د دوی به څخه تبتیدل ، دوی به دا رانیول او ذبحه کول به یی او خوړل به یی ، او په دی طریقه به یی دا سپکه غذا او خوراک کوی ، هرکله چی دترنجبین دومره ډیروالی کوم چی دعادت څخه خلاف وو او د دوی خوا اوشا دبتیږو یو ځای کیدل او د دوی وحشت نه کول هم خلاف عادت وو ، نو په دی وجه دا دواړه شیان دغیبو دخزانی څخه وشمیرل سوه او د اوبو دپاره دا وسوه چی موسی ﷻ ته دا حکم وسوچی یو کانی په لښته ووهه ، نو په وهلو سره به ددی کانی څخه چینۍ روانی سوی ، لکه دا خبره په بل ایت کی ذکر ده ، دی خلگو دشپي دتیارۍ شکایت وکی نواله ﷻ د دوی دمحلۍ په مینځ کی دستنی په شکل یوه رڼا ودروله ، او هم دښه شان په معجزانه طور د دوی دکالو انتظام الله پاک وکی ، هغه داسی چی کوم لباس دوی اغوستی وو هغه نه خیرنیدی اونه خیری کیدی او دکوچنیانو په غاره چی کوم وو هغه به د دوی دلویدو سره لویدی (قرطبی)

او دی خلگو ته دا حکم سوی وو ، چی ددرځ او دضرورت په قدر یی اخلی او دراتلونکی وخت دپاره دجمع کولو په حیث مه اخلی ، لیکن دی خلگو دحرص په وجه په دی کی هم مخالفت وکی ، نوچی کومه غوښه به یی دراتلونکی وخت دپاره ایښی وه هغه به ډیره ژر وروسته کیده او دغه ته الله ﷻ ویلی دی چی دوی خپل نقصان کوی .

وَإِذْ قُلْنَا ادْخُلُوا هَذِهِ الْقَرْيَةَ فَكُلُوا مِنْهَا حَيْثُ شِئْتُمْ رَغَدًا وَاَدْخُلُوا

اوکوم وخت چی مونږ وویل چی دا خل سی دی ښارته او خوری په دی کی چی کوم ځای کی ستاسی خوښه وی په

الْبَابِ سَجْدًا اَوْ قُلُوبًا حِطَّةً تَغْفِرْ لَكُمْ خَطِيئَتَكُمْ وَسَيُزِيدُ الْحَسَنِينَ ۵۸

فراخی سره اوداخل سی په دروازه کی په سجده باندی اووایاست وبخښه نومعاف به کو مونږ ستاسی قصورونه

لنډتفسير : او دهغه زمانه ياده کړه ، کله چي مونږ حکم وکي چي تاسي خلگ دي ابادي ته دننه ورسې بيا خوري ددې (دشيانو څخه) کوم ځای کي چي ستاسي خوښه وي بغير دتکليفه او (دا حکم يي هم وکي چي کوم دننه ورځي نو) دروازه کي (په عاجزي) داخلېږي سرکښته او (په ژبه دا) وايست چي توبه ده (توبه ده) مونږ به معاف کړو ستاسي (مخکنی) خطا گاني (ستاسي دټولو) اوپه دي باندې زياتوب به نور درکو دزړه څخه ښه کار کوونکوته .

فائده : د شاه عبد القادر د قول مطابق دا واقع هم دتیه دزمانی ده هغه داسي چي هرکله دوي دمن اوسلوي دخوراک څخه تنگ سوه ، يعني زړه يي ورڅخه موړ سو او دخپل معمولي خوراک درخواست يي وکي (لکه چي وروسته په څلورم ايت کي راځي) نو دوي ته يوبشارته دتلو حکوم وکړل سو ، چي هلته به دخوراک چيښاک دعادت مطابق شيان پيداسي ، نو دا حکم دغه بشارته دداخليدو متعلق دي اوپه دي حکم کي دداخليدو دپاره فعلی او قولی ادب بيان سوي دي په دي قول (يعني د شاه عبد القادر رحمته الله عليه په قول) که چيري ډير تر ډير وويل سي ، نو هغه به يوازي دا وي چي دقسي په بيان کي مخکي والي او وروسته والي سوي دي ، چي وروستنی واقع او قصه مخکي بيان سوي ده اومخکي قصه او واقع وروسته ذکر سوي ده ، ليکن دا خبره او اشکال څه دومره اهميت نه لري ځکه چي دقرآن شريف مقصد اصلی دقصوبيانول نه دي بلکه دقصو څخه چي کوم نتائج راوړي هغه دقرآن مقصد اصلی دي ، نو که چيري ديوي قصي په اجزاوو کي دهر يوه جز نتيجه جلا جلا وي او ددغه نتيجه دڅه اثر په وجه که مخکي جز وروسته او وروستنی جز مخکي کړل سي ، نو په دي کي څه قباحت او اشکال نسته .

نورو مفسرينو دا حکم دهغه بنام متعلق گڼلې دي دکوم دپاره چي دجهاد کولو حکم سوي وو ، او دتیه دزمانی څخه وروسته بيا په دي باندې دجهاد کولو حکم وسو ، دغه وخت يو شع پيغمبر وو ، نو دا حکم دده په توسط او واسطی سره ددغه بنار په حقله سوي وو ، دمخکي قول په بنا په مخکنيو خطاگانو کي هغه درخواست هم دا خلول په کار او مناسب دي په کوم کي چي من اوسلوي پريښوول اومعمولي خوراگونه غوښتل دي ، مطلب به داسي چي دا غوښتنه خو گستاخي وه ليکن خير اوس که چيري دا ادب او حکم پوره کړل سي نو هغوي به معاف کړل سي او په هر قول خو به دا معافي ټولو ويونکو دپاره عامه وي او کوم چي اخلاص سره ښه عملونه وکي دهغه انعام به دي څخه علاوه وي .

فَبِكُلِّ الَّذِينَ ظَلَمُوا قَوْلًا غَيْرَ الَّذِي قِيلَ لَهُمْ فَأَنْزَلْنَا

بيا بدله کړه ظالمانو خبره په خلاف دهغه چي ويل سوي وه دوي ته بيا نازل کي مونږ

عَلَى الَّذِينَ ظَلَمُوا رِجْزًا مِّنَ السَّمَاءِ بِمَا كَانُوا يَفْسُقُونَ ٥٩

په ظالمانو باندې عذاب دآسمان څخه ددوي دحکم نه منلو په وجه .

لنډتفسير : نو بدله کړه دي ظالمانو په بدله کله چي خلاف ددوي کله ددوي (دوينا) چي دوي ته

حکم کرل سوی وو ، پہ دی وجہ مونہ نازل کی پہ دی ظالمانو باندی یو اسمانی افت خُکھہ چی دوی دحکم خُخہ غارہ وغرولہ .

فائدہ: دا آیت دمخکی آیت دپارہ تتمہ دہ ، ہغہ مخالفہ کلمہ دا وہ چی دحطّہ پہ خای دخنذا اومسخری دپارہ (حَبَّةٌ فِی شَعْرَةٍ) ، ویل یی شروع کرل د(حطّہ) معنی وہ توبہ او (حَبَّةٌ فِی شَعْرَةٍ) معنی دہ غلہ دہ ، دانہ دہ دوربشی پہ مینخ کی ، او دا آفت سماوی طاعون وو ، چی دا دیوحدیث دمخہ دنافرمانو عذاب او دفرمانبردارو دپارہ رحمت دی ، ددی شرارت او نافرمانی دوی تہ دا سزا ورکرل سوہ چی دوی کی طاعون گدسو او دیرخلگ مرہ سو ، بعضو دہلاکیدونکو شمیر اویازرو (۷۰۰۰۰) پوری بنوولی دی (قرطبی ص ۴۱۱) او دا وینا ابن زید کری دہ .

علوم اومسنلی

(پہ کلام کی دلفظی تغیر اوتبدیل شری حکم)

ددی ایت خُخہ دا معلومہ سوہ ، چی بنی اسرائیلو تہ دا حکم سوی وو چی دی بنار تہ دذاخلیدو پہ وخت کی (حطّہ) یعنی توبہ توبہ وواپاست ، نو دوی دشرارت پہ وجہ دا الفاظ بدل کرل ، او (حطّہ) ویل یی شروع کرہ ، چی ددی پہ وجہ پہ دوی آسمانی عذاب نازل سو ، دا الفاظو دابدلول داسی وو ، چی پہ ہغہ کی یوازی الفاظ بدل سوی نہ وو ، بلکہ معنی ہم بالکل بدلہ سوی وہ د(حطّہ) معنی وہ توبہ اود(حطّہ) معنی غنم چی ددی دہغہ کلمی سرہ ہیخ سمون نستہ چی دکومی کلمی دوی تہ حکم سوی وو دالفاظو دا قسم تبدیلی او بدلول ، خواہ ہغہ کہ پہ قران کی وی یاہہ حدیث کی ، یاخہ بل امر الہی کی ، نو دا بغیر دخہ شکہ اوپہ اتفاق سرہ حرام دی خُکھہ دا یو قسم خندا یا تحریف دی .

اوس پاتہ سو دا حکم چی معنی اومطلب باقی وی یوازی پہ الفاظو کی چی تبدیلی راسی نو دہغہ خہ حکم دی ؟ امام قرطبی پہ خپل تفسیر کی ددی متعلق لیککی چی پہ بعضو کلمو او اقوالو کی دمعنی پہ شان الفاظ ہم مقصود وی ، او دعبادت د ادا کولو دپارہ ضروری وی پہ داسی اقوالو کی لفظی تبدیلی ہم جائز نہ دہ لکہ داذاں دمقرر سوی الفاظو پہ خای نور الفاظ ویل ، چی ہغہ ددغہ مقررسو الفاظو معنی ادا کوی ، روانہ دی ہم دغہ شان پہ لمانخہ کی چی کومی دعاگانی دی لکہ ، سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ ، التّحیات دعاء قنوت یاد رکوع اوسجدو اوتسبیح گانی چی پہ کومو الفاظوسرہ نقل سوی دی ، پہ ہغہ الفاظو کی یی ادا کول ضروری دی ، پہ نورو الفاظو کی کہ خہ ہم معنی محفوظہ ولی نہ وی ، ویل جائز نہ دی ، دغہ شان دتہول قران شریف دالفاظو دغہ حکم دی ، چی دقرآن شریف دتلاوت سرہ حکم احکام ترلی دی ہغہ یوازی ددغہ الفاظو سرہ ترلی دی چی پہ کومو الفاظو کی قران شریف نازل سوی دی ، کہ چیری ددی الفاظو ترجمہ پہ نورو الفاظو کی وکرل سی پہ داسی طریقہ سرہ چی معنی بالکل محفوظہ وی نودی تہ دشریعت پہ اصطلاح کی دقرآن تلاوت نہ ویل کیہی اونہ پہ دی باندی ہغہ ثواب پیداکیدی سی چی کوم دقرآن ویلو مقرر سوی دی چی دیوحرف پہ ویلو لس نیکیانی لیکل کیہی خُکھہ چی قران یوازی دمعنی نوم نہ دی ، بلکہ دمعنی او دنازل سوو الفاظو دمجموعی نوم قرآن دی .

پہ دی ذکر سوی آیت کی ، قَبُلْنَا الَّذِیْنَ ظَلَمُوا قَوْلًا غَیْرَ الَّذِی قِيلَ لَهُمْ : دالفاظو خُخہ پہ ظاہرہ دغہ

معلومی، چي دوی ته تویی دپاره کوم الفاظ دحطه ښوول سوی وه دغه الفاظ هم مامور به وو (یعنی ددغه الفاظو دویلو دپاره دوی ته حکم کرل سوی وو) ددی بدلول پخپله هم گناه ده، بیا بدلول یی داسی وکرل چی معنی یی بالکل بدله کړه نو په دی وجه دآسمانی عذاب لائق سو.

لیکن چی په کومو اقوالو او کلمو کی مقصود اصلی معنی وی، الفاظ نه وی په دوی کی که چیري لفظی تبدیلی داسی وکرل سی چی په معنی کی یو فرق نه راځی او معنی بالکل ټوله محفوظه وی نو دجمهور محدثینو او دفتهاؤ په نزد دا تبدیلی روا ده، بعضی محدثین حضرات درسول الله ﷺ په حدیث کی داسی لفظی تبدیلی هم روا نه گنی، قرطبی دامام مالک رحمہ اللہ، شافعی رحمہ اللہ او امام اعظم ابوحنیفه رحمہ اللہ څخه نقل کوی چی په حدیث کی روایت بالمعنی (یعنی دحدیثوپه الفاظو کی تبدیلی کول چی معنی یی محفوظه وی) هم جائز دی لیکن یو شرط دی چی روایت کوونکی دعربی ژبی ماهر وی او دخطاب دموافقو څخه (دخایونو څخه) او دهغه ماحول څخه چی په کوم کی حدیث راغلی وی، په ښه طریقی سره خبردار وی دا ددی دپاره چی په معنی کی یی فرق رانه سی.

او دحدیث دامامانو یوه ډله چی څه رنگه دحدیث الفاظ یی اوریدل دی هغه شان نقل کول یی ضروری گنی څه لفظی تغیر او تبدیل روانه گنی، دمحمدبن سیرین قاسم بن محمد او نورو حضراتو هم دامسلك دی، تردی چی په دوی کی دبعضو حضراتو تعامل دا دی که چیري دحدیث روایت کوونکی په یو لفظ په نقل کولو کی څه لغوی غلطی هم کړی وی نو ده څخه اوریدونکی ته ضروری ده چی په دغه غلطی سره دی روایت کوی دخپل طرفه څخه دی څه تبدیلی نه کوی، ورسره دی دا ظاهره کی چی زما خیال صحیح لفظ داسی دی لیکن ماته روایت داسی رسیدلی دی، ددی حضراتو دلیل هغه حدیث دی چی په هغه کی رسول الله ﷺ یو سری ته دا تلقین کړی وو، چی کوم وخت دبیده کیدو دپاره کټ ته خیزې نو دا دعا وایه، اَمَنْتُ بِكِتَابِكَ الَّذِي اَنْزَلْتَ وَبِطَبِّكَ الَّذِي اَرْسَلْتَ، نو دی سری دنبيک په ځای رسولك وویل نو رسول ﷺ ورته بیا هدایت وکی دنبيک لفظ ووايه نو ددی څخه معلومه سوه چی لفظی تبدیلی هم روانه ده دغه شان په یوه حدیث کی رسول ﷺ فرمایي.

نُصِّرَ اللَّهُ أَمْرَ أَسْمَعَ مَقَالَتِي قَبْلَهَا كَمَا سَمِعَهَا: ترجمه الله پاک دی هغه سری سر سبز اوتازه لری چاچی زما کلام واوریدی او بیایي امت ته هغه شان ورسوی، څنگه چی یی اوریدلی وو.

ددی څخه هم ظاهره ده چی په کومو الفاظو یی اوریدلی وی په هغه الفاظو دی ورسوی لیکن دجمهورو محدثینو اوفتهاؤ په نزدکه څه هم غوره خودغه ده، چی ترڅو پوری کیدای سی دحدیث روایت دی په هغه الفاظو سره نقل کوی چی په کومو الفاظو سره یی اوریدلی وی او په قصد دی په کی بدلول رابدلول نه کوی، لیکن که چیري دغه الفاظ ورته پوره یاد نه وی نو دهغه مفهوم او معنی په خپلو الفاظو کی نقل کول هم روا دی، او دحدیث، بلغها کما سمعها: مطلب دا هم کیدی سی چی کوم مضمون یی اوریدلی دی هغه دی بعینه نقل کی او په مفهوم کی دی فرق نه راوی، او دالفاظو تبدیلی ددی څه منافی نه ده، امام قرطبی ددی په تائید کی وایی چی پخپله دغه حدیث ددی دلیل دی چی دالفاظو تبدیلی دضرورت له مخی رواده، ځکه چی خپله ددی حدیث روایت مونږ ته په مختلفو الفاظو رسیدلی دی.

او په مخکنی حدیث کی چی ، رسولک: لفظ په خای دنییک ، دلفظ دویلو حکم وکړل سو دهغه وجه دا هم کیدی سی چی دنیی په لفظ کی دمدح صفت په نسبت درسول زیات دی ځکه چی درسول لفظ دقاصد په معنی دنورو خلکو دپاره هم استعمالیږي، په خلاف دنیی دلفظ څخه چی دا دالله ﷻ دطرفه خپلو خاصو بندگانو ته دخطاب په طور ورکول کیږی ، اودوهمه وجه دا هم کیدی سی چی په دعاگانو کی دنقل سوو الفاظو اتباع ددی وجه په کار ده چی ددغه الفاظو خاص اثر وی ، کوم چی په دعاکی مقصود وی اوپه نورو الفاظو کی دغه خاصیت نه وی ، دغه وجه ده عامل حضرات چی کوم تعویذونه ساختونه کوی ، نو هغوی ددی خبری ډیر خیال ساتی چی کوم الفاظ منقول دی په هغه کی څه تبدیلی رانه سی ، په دی وجه ویل کیږی چی ماثوره دعا گانی (یعنی نقل سوی دعاگانی) هم په مخکنی قسم کی دا خلی دی چی په هغه کی دمعنی سره دمخصوص الفاظو حفاظت مقصود وی ، والله سبحانه وتعالی اعلم

وَإِذْ اسْتَسْقَىٰ مُوسَىٰ لِقَوَاهِ فَقُلْنَا اضْرِبْ بِعَصَاكَ الْحَجَرَ

او کوم وخت چی اوبه وغوښتی موسی دخپل قوم دپاره نومونږ وویل ووهه پخپله لکړه گانی

فَانْفَجَرَتْ مِنْهُ اثْنَتَا عَشْرَةَ عَيْنًا قَدْ عَلِمَ كُلُّ

نوو بهیدی ددی څخه دولس چینی وپیژنده هر قوم

أَنَاسٍ مِّمَّنْ شَرِبَ مِنْهُمْ كُلُّهُمْ ط كَلُوا وَاشْرَبُوا مِنْ رِّزْقِ اللَّهِ وَلَا

اوقبلې خپل گودر خوری اوچنی دالله ﷻ روزی اومه گرخی

وَلَا تَعْتَوُوا فِي الْأَرْضِ مُفْسِدِينَ ۝٤٠

په ملک کی فساد کوونکی .

لنډتفسیر: او (هغه زمانه یاده کی) چی کله (حضرت) موسی (ﷺ) د اوبو دعا دخپل قوم دپاره وکړه نو په دی خبره مونږ (موسی ﷺ ته) حکم وکی چی په خپله لکړه (فلانی) گانی ووهه (ددی څخه به اوبه راووزی) بس (دالکړی وهل وه) فوراً دهغه څخه دولس چینی را ووتی (او دبنی اسرائیلو هم دولسو خاندانو څخه وو) هر یو سری دخپلو اوبو خای معلوم کی (اومونږ ورته دا نصیحت وکی چی خوراک) خوری (او اوبه) چنی دالله ﷻ درزق څخه اوترحد (داعتدال) څخه مه وزی فساد (فتنه) کوونکی په مخکه کی .

فائده: دا قصه او واقعه هم دوا دی تیه ده هلته چی دوی تږی سوه نو اوبه یی وغوښتی موسی ﷺ دعا وکړه ، نو دخاص کانی څخه دخدای ﷻ په قدرت سره دلکړی په وهلو دولس چینی روانی سوی او ددوی دولس خاندانونه داسی وه چی دحضرت یعقوب (ﷺ) دولس زامن وه ، دهر یوه اولاد څخه یو یو خاندان جوړ سوی وو او ددوی انتظامی معاملات هم جلا جلا وه دتولو مشران هم جلا جلا وه ، په دی وجه دولس

چینی وبہیدی ، خوراک خخہ مراد من او سلوی دی او دچینلو خخہ مراد دغه اوبہ دی نافرمانی کولو، حکومونو پربینولو او وربانندی عمل نہ کولو تہ یی فتنہ اوفساد ویلی دی .

قاضی بیضاوی وایی چی دداسی معجزو خخہ انکار کول دیرہ لویہ غلطی دہ خکے چی هرکله پہ بعضو کانو کی اللہ ﷻ د عقل خخہ دیر لیری یوداسی اثرائینی دی چی هغه اوسپنہ خان تہ راکنبوی نوکے چیری پہ دی کانی کی یی دا اثرائینی وی چی دمخکی خخہ اوبہ راکاری اوبیاتر دہ وزی نوداخہ گرانہ اونا ممکنہ خبرہ نہ دہ زمونہ دوخت عاقلانوتہ پہ کاردی چی ددی بیان خخہ دی فائدہ واخلی اوبیادامثال یوازی دسرری نظر والاو دپارہ دی ، خکے کہ چیری پخپله ددغه کانی پہ اجزاو وکی اوبہ پیداسی نو کوم محال بہ لازم سی؟ کوم خلگ چی داسی شیان محال گئی نو خدا یرو هغوی تر اوسہ دمحال حقیقت نہ دی پیژندلی .

علوم اومسنلی: پہ مذکورہ ایت کی دا دی چی موسی ﷺ دخیل قوم دپارہ داستسقاء دعا وکرہ نواللہ ﷻ د اوبو انتظام وکی چی پہ کانی باندی دلکری پہ کذار سرہ یی روانی کری ، ددی خخہ دا معلومہ سوہ چی داستسقاء اصل بس دعادہ ، دموسی ﷺ پہ شریعت کی یوازی پہ دعا اکتفاء وسوہ ، او امام ابوحنیفہ رحمہ اللہ فرمای چی داستسقاء اصل دا اوبو دپارہ دعا کول دی او دا دعا کله داستسقاء دلمونخ پہ شکل کی سوی دہ ، لکھ چی پہ صحیح حدیث وی ، چی رسول داستسقاء دلمانخہ دپارہ عید گاہ تہ تللی وو اولمونخ یی کری وو ، او خطبہ نی ورکری وہ ، اودعایی کری وہ ، او کله داسی ہم سوی دی ، چی بغیر دخاص لمانخہ خخہ پہ دعا بس والی سوی دی لک پہ صحیح بخاری اوصحیح مسلم کی دحضرت انس رضی اللہ عنہ روایت دی چی دجمعی پہ خطبہ کی نبی ﷺ دعا وکرہ او اللہ ﷻ باران واوروی .

او دا خبرہ تول منی چی استسقاء برابرہ خبرہ دہ کہ هغه دلمانخہ پہ شکل کی وی اوکے یوازی ددعا پہ شکل کی ، دا هلتنہ موثر وی چی دگناھونو خخہ توبہ وکھل سی او دخپلی غریبی ، عاجزی بندگی خرگندول وکھل سی ، پہ اللہ ﷻ لازمہ نہ دہ چی دداسی کسانو دعاقبولہ کی ، چی هغوی دگناھونو خخہ مخ نہ اروی اوداللہ ﷻ نافرمانوتہ نہ شاکوی ، دا بلہ خبرہ دہ کہ اللہ ﷻ پہ خپل کرم او فضل سرہ داسی دعا قبولہ کری ، خکے چی دھغه قدرت پہ هر خہ ستہ .

إِذْ قُلْتُمْ يٰيُوسُفٰى اَنْ تَصْبِرَ عَلٰى طَعَامٍ وَّاحِدٍ فَاذْعُنَا رَبُّكَ لِتُخْرِجَنَا مِمَّا

اوکله چی وویل تاسی ای موسی مونہ ہیخکله بہ صبر ونہ کرو پہ یو قسم خوراک نو وغوارہ زمونہ دپارہ دخپل پروردگار خخہ چی راوباسی زمونہ دپارہ کوم چی .

تُثَبِّتُ الْاَرْضُ مِنْ بَقْلِهَا وَقَتًا لِّهَا وَفُؤُومَهَا وَعَدَسَهَا

مخکے یی شنہ کوی سبز اوبادرنگ اوغنم اومسور

وَبَصَلِهَا قُلْ اَسْتَبْدِلُونَ الَّذِیْ هُوَ اَكْنٰی بِالَّذِیْ

اوپیاز موسی وویل ایاتاسی اخلی هغه شی چی هغه ادنی دی

هُوَ خَيْرٌ اٰهْبِطُوا مَصْرًا فَاِنَّ لَكُمْ مَّا سَاَلْتُمْ وَضُرِيتْ

په مقابله دهغه شی کی چی ښه او اعلی دی کښته سی یو ښار ته نو تاسی ته به حاصل سی چی کوم تاسی یی غواړی

عَلَيْهِمُ الذِّلَّةُ وَالْمَسْكَنَةُ وَبَاءَ وَيَغْضِبُ مِنَ اللَّهِ

او اچول سوه په دوی باندی ذلت او محتاجی او راواپس سو چی د خدای غضب یی اخیستی وو،

ذَلِكَ بِاَنَّهُمْ كَانُوا يَكْفُرُونَ يَا أَيُّهَا اللَّهُ وَيَقْتُلُونَ

او دا په دی وجه و سو چی دوی نه منل د خدای حکونه او وژل یی

التَّابِينَ بِغَيْرِ الْحَقِّ ذَلِكَ بِمَا عَصَوْا وَكَانُوا يَعْتَدُونَ ﴿٤١﴾

پیغمبران په ناحقه اودا په دی وجه چی دوی نافرمانه وه او تر حد یی تجاوز کوی ،

نېټه تفسیر: او (هغه وخت یاد کی) کوم وخت چی تاسی خلکو (داسی) وویل چی ای موسی ﷺ (روزانه) مونږ

هم په یو قسم خوراک صبر نه کوو (یعنی من اوسلوی) ته زمونږ دپاره دعاوکه چی هغه زمونږ دپاره داسی

شیان پیدا کړی چی مخکه شنه کوی لکه سابه ، بادرنګ ، غنم ، مسور او پیاز، موسی ﷺ وویل

آیا تاسی اخلی د ادنی درجی شیان دا اعلی درجی شیان په بدله کی (ښه که چیری نه منی) یو ښار ته (لار سی)

کښته سی (هلته) ضرور تاسی ته دغه شی به حاصل سی کوم چی تاسی یی غواړی (او د داسی بی ادب په

وجی دڅه زمانی په تیریدو د نقش په شان) کلک سو په دوی باندی ذلت (چی دنورو خلکو په نظر کی د

دوی قدر پاته نه سو) او محتاجی او یتوالی (څکه چی پخپله ددوی مزاج عزم او همت پاته نه سو) او حقدار

سو د خدای د غضب (او) دا (ذلت او غضب) ددې وجی (وسو) چی دی خلکو به انکار کوی دالهی احکام او

قتلول به یی پیغمبران (چی دا قتل به په خپله د دوی په نزد هم) په ناحقه (وو) او (هم) دا (ذلت او غضب)

ددې وجی (وسو) چی دې خلکو فرمانبرداری ونه کړه او (د فرمانبرداری) د دائری څخه به وتل .

فائده : دا قصه هم د وادی تیه ده ، دمن اوسلوی څخه یی زړه تور سو ، ددې سبز و غلو غوښتنه یی وکړه

ددې میدان په حدودو کی دننه یو ښار آباد وو ، دغه ښار ته د تللو حکم و سو چی هلته ولاړ سی او هلته

کری اوریبی ، خوری او گتی او د ذلت او خواری دا هم ده چی د قیامت ته نژدی کیدو پوری دیهودو

سلطنت جوړول اخیستل سوی دی البته چی قیامت په نژدی کیدو سی ، د دجال یهودی حکومت به

یوازی څلویښت ورځو دپاره وی ، لیکن دی ته به یو عاقل سلطنت او حکومت ونه وایی .

او دوی ته د حضرت موسی ﷺ په واسطی دا خبره وښوول سوه که چیری تاسی نافرمانی وکړه نو همیشه

دپاره به دنورو خلکو محکوم یاست ، لکه چی په سورة اعراف کی دی ، وَإِذْ نَادَىٰ رَبُّكَ لَبِئْسَ غَلْبُهُمْ إِلَىٰ يَوْمِ الْقِيَامَةِ مَنْ يُسُوُّهُمْ سُوءَ الْقَذَابِ (د موجوده اسرائیلی حکومت حیثیت هم دامریکی او برطانیی تر غلامی

څخه زیات نه دی، او ډیر پیغمبران دیهودو دلاسه په مختلفو وختونو کی قتل سوی دی چی دغه قتل به دی خلکو په خپلو زړونو کی په ناحقه هم گنی لیکن ضد او عناد رانده کړی وو.

علوم اومستلې

(په یهودو باندی دابدی ذلت مطلب اوداسرائیلو دموجوده حکومت دشبهی جواب)

په ذکر سوی آیت کی دایبان سوی دی چی دیهودو سزا په دنیاکی همیشه ذلت اومسکنت دی او په دنیا او آخرت کی دخدای ﷻ غضب دی، ددوی ددائمی ذلت اوخواری مطلب صحابو اوتابعینو څخه چی کوم دتفسیر دامامانو څخه نقل دی دهغه لنډیز دابن کثیر په الفاظو کی دا دی چی، لَايَزَالُونَ مُتَدَلِّينَ مِنْ رَجَدَ هُمْ اسْتَلَّاهُمْ وَضَرَبَ عَلَيْهِمُ الصَّغَارُ: یعنی دوی که څومره مالدارهم سی، همیشه دپاره به په ټولو قومونو کی ذلیل اوخوار اوحقیر گنل کیږي چی دچالاس پر برکیږي، هغه به یی ذلیل کوی اوپه دوی به دغلامی نښانی لگوی.

دتفسیر امام ضحاک بن مزاحم دحضرت عبداللہ بن عباس ﷺ څخه ددوی دذلت اومسکنت دا مفهوم نقل کړی دی چی هم اهل اقبالات یعنی الجزیة. مطلب دا دی چی یهود به همیشه دبل په غلامی کی وی اوبل ته به ټیکس (قلنگ) اونور ورکوی او په خپله به دوی ترهیڅ قوت واقتدارحاصل نه وی.

ددی مضمون یو ایت په سورة آل عمران کی دیوزیات والی سره دارنگه راغلی دی.

ضَرَبْتُ عَلَيْهِمُ الدَّالَةَ اَتَمَّا تَقُولُوا اِلَّا بِحَبْلِ مِنَ اللَّهِ وَحَبْلِ مِنَ النَّاسِ.

کلهکه سوي ده په دوی باندی بی قدری او ذلت اوکوم خای چی دوی ځی، البته یو خو داسی ذریعی سره چی دالله ﷻ دطرفه وی یاداسی ذریعی سره چی دخلکو دطرفه وی دالله ﷻ د ذریعی مطلب دا دی چی کومو خلکو ته الله ﷻ په خپل قانون کی امن ورکړی وی، لکه نابالغ کوچنی، ښځی یاداسی عبادت کروونکی ته چی دمسلمانانو سره جنگ نه کوی، نو هغه محفوظ اومامون وی، او دخلکو د ذریعی څخه مراد دصلحی معاهده ده، چی دهغه یوصورت خو دا دی چی مسلمانانو سره دصلحی معاهده وکړل سی یاجزیه ورکړل سی دهغوی په ملک کی دوسیدوسی، لیکن دقرآن په الفاظوکی مِنَ النَّاسِ ویل سوي دی مِنَ الْمُسْلِمِينَ، نه، نو په دی وجه ددی صورت هم احتمال دی چی دنوروغیر مسلمو سره دصلحی دوعدی پیمان په وجه دهغوی په پشت پناهی کی راسی نو په امن پاته کیدی سی، بیادا استثناء د، حَبْلِ مِنَ اللَّهِ، اود، حَبْلِ مِنَ النَّاسِ، که چیري په قول دصاحب کشف استثناء متصله سی نو معنی به دارنگه سی چی یهود به هرځای کی خوار او ذلیل وی بغیر د دوو صورتونو، چی یادالله ﷻ په وعده د دوی کوچنی اوبښځی اونور ددی ذلت اوخواری څخه ووزی، یادصلحی په عهد اوپیمان سره دوی خپل دذلت اوخواری څخه وساته اولکه چی څنگه مخکی لیکل سوی دی چی دعهد اوپیمان په ذریعه دذلت اوخواری څخه دوتلو یوصورت داکیدلای سی چی دمسلمانانو سره دصلحی وعده وپیمان وکی اودا هم احتمال دی چی دنورو قومونوسره دمعاهدی په ذریعه ځان محفوظ کولی سی.

داتول بیان داستثناء متصلی په تقدیر دی او ډیر ومفسرینو حضراتو دا استثناء منقطع گرځولی ده نو په

دی تقدیر به مطلب داسی چی دا خلق خو به خپل ذاتی اولسی حیثیت سره ذلیل اوخواری وی ، که څه هم دقانون الهی په فراخی کی دراتلو په وجه د دوی بعضی کسان به ددې څخه خلاص وی یا دنورو خلقو په کومک ، په خپلی خواری او ذلت باندی به پرده واچوی .

په دی طریقه دسوره بقره دایت وضاحت دسوره آل عمران په آیت سره وکړل سو او په دی سره هغه ټولی شبهی اوشکونه لیری کړل سو ، چی نن صبا په فلسطین کی د یهودو دحکومت په قائمیدو دیرو مسلمانانو ته را وړاندی کیږي ، چی دقران قطعی ارشاداتو څخه خو دا معلومیږي چی دیهودو حکومت به کله هم قائم نه کړل سی او واقعه خو دا ده چی په فلسطین کی د دوی حکومت قائم سوی دی .

جواب په ډاگه دی چی په فلسطین کی دیهودو د موجوده حکومت څخه چی څوک خبر دی هغوی ته ښه معلومه ده چی دا حکومت په اصل کی دیهودونه دی بلکه دامریکی او دبرطانیی دیوی چهاونی څخه زیات څه حیثیت نه لری ، دوی په خپل ذاتی طاقت سره یوه میاشت هم ژوندی نه سی پاته کیدی ، یورپی طاقتونو داسلامی بلاک دکمزوری کولو دپاره د دوی په مابین کی داسرائیلو په نامه یو چهاونی جوړه کړی ده ، او اسرائیل د دوی په نظر کی د دوی دفرمانبردار غلامانو څه زیات حیثیت نه لری ، یوازی دقرآن شریف دارشاد مطابق بِحَبْلِ مِّنَ النَّاسِ ، په اعتبار د دوی سته والی قائم دی ، هغه هم په ذلت سره ، نو په دی وجه داسرائیلو موجوده حکومت په بنادقران شریف په څه ارشاد باندی معمولی غوندی شبه هم نه سی کیدی .

ددی څخه علاوه داخبره هم دغور اوفکر وړده چی په یهودونصاراؤ اومسلمانانوکی ترټولومخکی یهود دی ، چی دهغوی شریعت اوتهدیب ترټولومخکی دی که چیری په ټوله دنیا کی دفلسطین په کوچنی غوندی قصبی باندی د دوی تسلط یو زنگ راسی هم نو دټولی دنیاپه نقشه کی دا برخه تر یوی نقطی (ټکی) څخه زیات حیثیت نه لری ، ددی په مقابل کی دنصاراؤ سلطنتونه اودمسلمانانو دتنزل د دورسلطنتونه دبت پرستو سلطنتونه ځای پرځای د مشرق ترمغربه خواره دی ، اوس د دوی په مقابله کی پرنیم فلسطین باندی دیهودو تسلط ، او هغه بیا دامریکی او دبرطانیی ترسایي لاندی ددی خبری جواب کیدی سی ، چی الله ﷻ په ټول یهودی قوم باندی همیشه ذلت اوخواری لگولی ده ؟

إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَالَّذِينَ هَادُوا وَالنَّصَارَى وَالصَّبِيَّانَ

بیشکه چی کوم خلک مسلمانان دی اوکوم خلک چی یهود دی اونصاری اوصابین

مَنْ آمَنَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَعَمِلَ صَالِحًا فَلَهُمْ

چی ایمان یی راوړی د دوی څخه په الله ﷻ باندی او په ورځ دقیامت باندی اوکارونه یی وکړه ښه نو د دوی دپاره

أَجْرُهُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ وَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ ﴿٢٢﴾

د دوی ثواب دی د دوی دپروردگار څخه اونه به وی پردوی باندی څه بیر اونه به دوی غمجن وی

لفهتفسیر: په دی مقام هرکله چی دیهودو دشراوت حال معلوم سو نو اوریدونکی ته یاپخپله یهودوته به دا خیال په زړه کی راځی په دی حالاتو کی که چیری دوی عذر هم وړاندی کی او ایمان هم راوړی ، غالبا دا به الله ﷻ ته قبول نه وی نوددی خیال دلیری کولو دپاره په دی کی ایت دیوقانون اوضابطی ذکر وکړل سوچی ، مسلمانان یهودیان نصاری اودصابیانو فرقه په دی ټولوکی چی کوم سړی یقین لری په الله ﷻ (په ذات اوصفاتو) باندي اوپه قیامت باندي اوکارونه عملونه ښه کوی (دشریعت دقانون موافق) داسی خلگو دپاره د دوی خدمت حق هم دی د دوی دپروردگارڅخه (چی ورسپړی) او(هلته چی ورسپړی) څه قسم فکر به نه وی د دوی اونه به دوی غمجن وی .

فانده : دقانون حاصل څرکنددی ، هغه دا چی دالله ﷻ به دربارکی دچاتخصیص نسته څوک چی پوره اطاعت اعتقاد او ښه عملونه اختیار کی مخکی هرڅنگه چی وی دالله ﷻ په دربارکی مقبول او دهغه خدمت اجر به هغه ته ورکول کیږی او دا ظاهره خبره ده چی دقرآن دنازلیدوڅخه وروسته پوره اطاعت هغه دی چی هغه اطاعت محمدی وی ، مطلب دا چی سړی مسلمان سی ، نو هغه دنجات اخروی مستحق کیدی سی ، په دی سره ددی خیال جواب وسو چی ددی شراتونو څخه وروسته هم که چیری دوی مسلمانان سی نو الله ﷻ به ورته غفوه وکي .

اوصابشین یوه فرقه وه چی دهغوی دعتیدو او عملونوپه حقله چاته پوره علم نه وو ، نوپه دی وجه په دی کی مختلف اقوال دی ، والله اعلم

په دی قانون کی خو په ظاهره دمسلمانانو د ذکر کولو څه حاجت نه ووڅکه چی دوی خو مسلمانان دی لیکن په دی سره به کلام کی یوخاص بلاغت اوپه مضمون کی یو خاص وقعت پیدا سو ، ددی مثال داسی دی چی یو حاکم یایوبیاچاپریوه موقعه داسی وواپی چی زمونږ قانون عام دی ، موافق وی اوکه مخالف کوم سړی چی اطاعت وکی ، هغه به دعنایت اومهربانی حقداروی ، اوس خو ظاهره ده چی موافق خواطاعت کوی ، اورول خو په اصل کی مخالفینوته وی لیکن په دی کی نکته دا وی چی زمونږ مهربانی که په موافقو خلگوده دهغه وجه د دوی څه ذاتی خصوصیت نه دی ، بلکه د دوی دموافق کیدو دصفت په وجه ده.نوکه چیری مخالف هم دغه صفت اختیار کی ، نو هغه به هم ددغه موافق برابری ، نو په دی وجه دمخالف سره دموافق ذکر هم وسو .

وَإِذَا خِذْنَا مِيثَاقَكُمْ وَرَفَعْنَا فَوْقَكُمُ الطُّورَ خُذُوا مَا آتَيْنَاكُمْ

اوکوم وخت چی واخیستی مونږستاسی اقراراولوپموکی پرتاسی دطورغر چی ونیسی کوم کتاب چی مونږتاسی

بِقُوَّةٍ وَإِذْ كُرُوا مَا فِيهِ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ ﴿۱۳۷﴾

ته درکی په مضبوطی سره اوپاد کی چی څه په دی کی دی دپاره ددی چی تاسی وبیرېږی .

لفهتفسیر: او(هغه وخت یادکی) چی مونږستاسی څخه دا قول اوقرار واخیستی (چی په تورات به عمل کوی) او (ددی قول اوقرار داخیستو دپاره) مونږدطوروغربورته کی تاسی باندي (په برابری کی)

اوځوراندۀ موکي (او دغه وخت مو وويل چي (ژر) قبول کړي کوم کتاب چي مونږ تاسي ته درکړي دي (يعني تورات) په مضبوطي سره اوياد کي هغه حکمونه چي په دي (کتاب) کي دي اميددي چي تاسي به متقيان سي (د هغه په وجه)

فائده: هرکله چي موسي (عليه السلام) ته په کوه طورکي تورات ورکړل سو او هغه چي بيرته راغي او قوم ته يي وښوي او واوروي نو په دي کي سخت او گران حکمونه وه، ليکن ددي خلکو دحالت مطابق داسي حکمونه مناسب وه، نو اول خو دوي دا وويل چي تر څو پوري الله (عليه السلام) په خپله مونږ ته ونه وايي چي دا زما کتاب دي، نو هغه مونږ نه منو او دا قصه مخکي ذکر سوي ده غرض هغه اوياد ۷۰ سړي چي دموسي (عليه السلام) سره کوه طورته تللي وه، بيرته راغله او شاهدي يي ورکړه چي دا دالله (عليه السلام) کتاب دي ليکن په دي شهادت کي دخپل طرف څخه دومره کډون يي هم وکي چي الله (عليه السلام) په اخرکي دا فرمايلي وه چي ستاسي څخه خومره پوري کيږي عمل کوي اوچي نه کيږي نومعاف ياست، نوڅه خو فطري شرارت وو اوڅه دحکمونو گرانۍ وه اوڅه دکډون داخيله ملگري سوه، مطلب دا چي په ډاگه يي وويل چي مونږ په دي کتاب عمل کولي نه سو، الله (عليه السلام) ملائکو ته حکم وکي چي دکوه طور يوه لويه برخه لوږه کي او ددوي په سرونو باندې يي ځورنده کي چي ياخو ومني اوياخو ددي غورځيدلوته ځان تيارکي په مجبوري يي ومني

(ديوشهبي ليري کول)

دلته خو دا شبهه کيدې سي چي په دين کي زور نسته دلته دا زور او جبرولي وکړل سو، جواب دا دي چي زور په ايمان راورلوکي نسته، بلکه داپه دي وجه دي چي دوي اول خوايمان او اسلام په خوښه قبول کړي وو، اوبيا ددي څخه بغاوت کړي وو، دباغيانوسزا په ټولو حکومتونو کي هم دعامو مخالفو او دښمنانو څخه جلاوي، ددوي دپاره په هر حکومت کي دوي طريقي وي يا اطاعت قبلول يا قتل، په دي وجه په اسلام کي دمرتد سزا قتل ده او دکفر سزا قتل نه ده.

لَمْ يَكُنْ لَكُمْ مِنْ بَعْدِ ذَلِكَ فَكُلُوا مِنْ فَضْلِ اللَّهِ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَةً لَكُمْ مِنْ

بياتاسي وگرځيدلاست دي څخه وروسته نوکه چيري نه وای دا الله (عليه السلام) فضل پر تاسي او د هغه مهرباني نو

الْخَيْرِينَ

ضرورتاسي به تباہ سوي وای.

تفسير: بياتاسي ددي قول او اقرار څخه وروسته هم (ددي څخه) وگرځيدلاست نوکه چيري په خلکو باندې دالله (عليه السلام) فضل او رحم نه وای (نو ددي وعدې ماتولو تقاضا خو دا وه چي) ضرورتاسي (فور) اتباہ (او هلاک) کيداست (ليکن زمونږ عنايت او عامه مهرباني ده چي دمجازي ژوند ترخميديو پوري مهلت درکړل سوي دي، ليکن ترڅو؟ اخر به مرگ څخه وروسته دعملونو په سزا کي اخته کيږي)

فائده: په دنيا کي دالله (عليه السلام) رحمت عام دي په مومن او کافر دواړو باندې دي چي د هغه اثر او نښانه عافيت او دنياوي راحت دي، دخاص رحمت ظاهريدل به په اخرت کي وي چي د هغه اثر او نښانه خلاصۍ او الله

ﷺ ته ٿڌيڪت دی ، ۽ ظاهره ددي آيت دا خري برخي مخاطب هغه يهوديان دي كوم جي در رسول الله ﷺ په وخت کي وه او هرکله چي په رسول ﷺ باندی ايمان نه راوړل هم دوعدي په ماتولو کي دا خل دی ، نو په دی وجه دوی هم په وعدی ماتوونکو کي یی شامل کړه ، او دمثال په توگه یی وویل چي په دی باندی مونږهم په تاسی په دنیاکی څه داسی عذاب نازل نه کي لکه څنگه چي به مخکی په وعده ماتوونکو باندی نازلیدی دا محض دخدای رحمت دی ، او هرکله چي اوس دا حدیثو درنا دمخه دداسی عذابونو نه را تلل در رسول ﷺ برکت دی ، نو په دی وجه بعضی مفسرینو دفضل اورحمت تفسیر په بعثت محمدیه ﷺ سره کړي دی ، ددی مضمون دتائید دپاره دتیرو سوو بی ایمانه خلکو یوه قصه په دی ورپسی ایاتونو کي ذکر کیري .

وَلَقَدْ عَلِمْتُمُ الَّذِينَ اعْتَدُوا مِنْكُمْ فِي السَّبْتِ

اوتاسی ته ښه معلوم دی هغه خلق چي پرتاسی یی زیاتوب کړي دی دشنبی په ورځ

فَقُلْنَا لَهُمْ كُونُوا قِرَدَةً خَاسِئِينَ ﴿٤٥﴾ فَعَلْنَا نَكَالًا لِّلْبَاقِينَ

نومونږ وویل هغوی ته چي سئ بیزوگیان ذلیله ، بیا وگرځوله مونږ دا واقعه ، عبرت دهغه خلکو

يَذِيهَا مَا خَلَفَهَا مَوْعِظَةٌ لِّلْمُتَّقِينَ ﴿٤٦﴾

دپاره چي هلته کي وه او وروسته راتلونکو دپاره ، او نصیحت د بیردونکو دپاره

لنم تفسیر: اوتاسی پیژنی دهغو خلکو حال چي هغوی ترتاسی (شرح دحدنه) تجاوز کړی وو په باره (دهغه حکم کي چي) دشنبی (خالی، دورخی متعلق وو چي په دی ورځ کي دماهی ښکار مه کوی نومونږ دوی ته په خپل حکم تکوینی قهری سره مسخ کولو دپاره) ، وویل چي تاسی ذلیل او خوار بیزوگیان سی (نوهغوی دبیزوگیانو په شکل مسخ سوه ، بیا مونږ دغه (واقعه) عبرت (پیدا کوونکی) جوړه کړه دهغه خلکو دپاره هم چي ددي قوم په زمانه کي وه او دهغو خلکو دپاره چي په وروسته وخت کي راتلونکی وو او هم دا واقعه) دنصیحت سبب (جوړ کي خدای ﷻ) دبیردونکی دپاره .

فائده : دا واقعه هم دبنی اسرائیلو ده او دحضرت داود دزمانی ده ، دبنی اسرائیلو دپاره شنبی ورځ بزگه اودعبادت کولو ورځ وه او دماهی ښکارهم په دغه ورځ منع کړل سوی وو ، دا خلک د دریاب په غاړه اباد وو او دماهی شوقیان وه ، داحکم یی ونه منی او ښکاری یی وکي ، نوالله ﷻ په دوی دا عذاب نازل کي چي شکل یی ورلره مسخ کي دبیزوگیانو په شکل سو او دری ورخی وروسته ټول مړه سو ، ددی واقعی لیدونکی او اوریدونکي دوه قسمه خلق وه ، فرمانبرداره اونا فرمانه نو دنا فرمانو دپاره دا واقعه دنا فرماني څخه دتوبی کولو دپاره وه ، په دی وجه دی ته یی نکال ، ویلي دی اوفرمانبردار دپاره دا واقعه په فرمانبرداري باندی قائم پاته کیدو دپاره وه نو په دی وجه دی ته موعظه هم ویل کیري .

علوم اومستلی

(پہ دینی کارونو کی داسی حیلی جوړول چي دهغه په وجه شرعي حکم باطلېږي حرام دی)

په دی آیت کی چی دیهودو څخه کوم ترحد تجاوز سوی دی او هغه د عذاب سبب هم ښوول سوي دی ، هغه لکه چی درواياتو څخه ثابته ده ، په داگه د شرعی حکم خلاف ورزی نه وه ، بلکه داسی حیلی اوبهانی وی ، چی په هغه سره حکم شرعی باطل کیدی ، مثلاً دشنبی په ورځ به یی دماهی په لکی کی دیوه تارغوته واچوله او په دریاب کی به یی ایله کی او دا تار به یی په مخکه دڅه شی سره وتړی ، اویا به یی دیکشنبی په ورځ ونیوی ، خوری به یی ، دا خو یو داسی حيله ده چی په دی سره د شرعی حکم باطلول خو پرېږده ، د شرعی حکم سره توقی کول دی نو په دی وجه داسی حيله کوونکی ډیر لوی سرکښته اونا فرمانه وگرځول سو او عذاب پرنازل سو ، لیکن ددی څخه دهغو فقهی حیلو حرمت نه ثابتېږی ، چی په هغه کی بعضی پخپله نبی ﷺ ښوولی دی ، مثلاً یو سیر ښه خرماؤ باندی دوه سیره خرابی خرماوی اخیستل په سود کی دا خل دی ، لیکن ددی څخه دخلاصیدلو یوه حيله پخپله نبی ﷺ ښوولی وه ، هغه دا ده چی دجنس تبادله په جنس سره مه کوه ، دقیمت په ذریعی سره وکړه مثلاً دوه سیره خرماوی په دوو درهمو خرخی کړه او بیا په دی دوو درهمو ، یو سیر ښه خرماوی واخله ، نو په داسی حیلی کولو سره د شرعی حکم تعمیم غرض دی اوباطلول یی غرض نه دی ، بلکه په واقع کی گرسره باطل نه سو ، هم دغه شان په نورو مسئلو کی هم فقهاؤ دحرامو څخه دخلاصیدو دپاره دغه رنگه تدبیرونه ښوولی دی ، دغه حیلوته دیهودو دحیلو په شان ویل او گنجل غلط دی .

(دیهودو د شکل دمسخ کیدو واقع)

په تفسیر قرطبی کی دی چی یهودو خو اول اول داسی حیلی کولی اوماهیان به یی نیول ، هم داسی وه چی بیایی په عامه ښکار کول شروع کړه ، په دوی کی دوی ډلی سوی ، یوه د علماؤ اوصالحینو چی هغو به دوی د داسی کولو څخه منع کول لیکن دوی منع نه سوه ، نو د دوی سره یی د ورور ولی تعلقات ختم کړه او ورڅخه جلا سوه اوبله بیادوی حصی سوه ، چی په یوی کی دغه نافرمانه خلق پاته کیدل او په بله کی عالمان اوصالحین ، یوه ورځ دوی ته دامحسوسه سوه چی په کومه برخه کی دغه نافرمانه اوسیدل ، هلته چپه چپایی وه ، دوی چی هلته ورغله ، نووی لیدل چی دا ټول دبیزو گیانو په شکل کی مسخ سوی وه ، او حضرت ابوقتاده ؓ فرمایي چی ځوانان یی دبیزو گیانو په شکل سوی وه اوبوداگان یی دخنزیر په شکل کی او دغه مسخ سوو دبیزو گیانو خپل خپلوان اوتعلق لرونکی انسانان پیژندل او دوی ته به نژدی کیدل او ژړل به یی .

(دمسخ سوی قوم نسل نه پاته کیږي)

په دی باره کی صحیح خبره هغه ده چی پخپله درسول الله ﷺ څخه دعبداللہ بن مسعود ؓ په روایت په صحیح مسلم کی نقل دی چی بعضو خلکو دخپلی زمانی دبیزو گیانو اوخنزیرانو په باره کی داپوښتنه وکړه چی ایادا خو هغه مسخ سوی یهودیان نه دی ؟ نبی ﷺ ورته وفرمایل چی الله ﷻ هرکله په یو قوم باندی د شکل مسخ کولو عذاب نازل کی نو ددغه قوم نسل نه پاته کیږی (بلکه په څو ورځو کی دننه دننه

هلاک سی او ختم سی ، اویبایی وفرماییل چی بیزوگیان او خنزیران په دنیا کی دمخکی څخه موجود وو (او نن هم دی ، لیکن دمسخ سوو بیزوگیانو او خنزیرانو لره د دوی سره څه تعلق نسته .
په دی ځای کی بعضی مفسرینو دصحیح بخاری په حواله په بیزوگیانو دزنا په سزا کی دسنگسار کولو یوه واقعہ نقل کړې ده ، لیکن دا واقعہ نه ده صحیح ، نه دبخاری په صحیح نسخو کی سته اونه دروايت په اعتبار صحیح ده ، قرطبی په دی ځای کی ددی تفصیل ذکر کړې دی .

وَإِذْ قَالَ مُوسَى لِقَوْمِهِ إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُكُمْ أَنْ تَذُبُّوا بَقَرَةً قَالُوا أَتَتَّخِذُنَا

او کله چی وویل موسی خپل قوم ته الله حکم کوی تاسی ته ذبح کی یوه غوا نو هغو وویل ایاته په مونږ سره

هَذَا قَالِ اعْزُزْ بِاللَّهِ إِنَّ كُفْرًا مِّنَ الْجَاهِلِينَ ﴿۹۶﴾

خندا کوی هغه وویل پناه غواړم په خدای چی سم زه د جاهلانو څخه ،

لنډتفسیر : او (هغه وخت یاد کړی) هر کله (حضرت موسی عليه السلام) خپل قوم ته وفرماییل چی الله تعالی تاسی ته حکم کوی (که چیری دمړی دوژونکی درک لگول غواړی) نو تاسی یوه غوا ذبح کی هغوی وویل چی آیاته مونږ سره توقی کوی (کوم ځای چی دقاتل تلاش او چیری چی دحيوان ذبح کول ددی دواړو څه مناسبت دی) موسی عليه السلام وفرماییل نعوذ بالله زه دداسی جاهلانو په شان کار وکړم (چی دخدای په حکمونو کی توقی کول شروع کړم)

فائده : دا واقعہ داسی وسوه چی په بنی اسرائیلو کی یو قتل وسو ، چی دهغه وجه دمشکوۃ په شرح مرقاة کی دالیکلی ده چی یوسړی ددی وژل سوی سړی څخه لوړ په نکاح غوښتی وه لیکن دې سړی انکار کړی وو نو په دی وجه دغه سړی دانجلی پلار قتل کی ، بیادقتل درک نه لگیدی .
او معالم دکلبی عليه السلام دا قول نقل کړې دی ، چی دغه وخته پوری ، په تورات کی ددی متعلق څه شرعی قانون هم نازل سوی نه وو ، ددی څخه دا معلومیږی چی داقصه دتورات تر نازلیدو مخکی ده .

خیر بنی اسرائیلو موسی عليه السلام ته عرض وکی چی مونږ دا غواړو چی قاتل معلوم سی ، نو موسی عليه السلام ورته دالله تعالی په حکم دیوی غوا د ذبح کولو حکم وکی نو دوی دخپل مزاج عادت اوفطرت مطابق په دی کی چینیجی را ایستل شروع کړه ، په راتلونکو ایاتونو کی ددې تفصیل دی .

قَالُوا دَعُ لَنَا رَبَّكَ يُبَيِّنْ لَنَا مَا هِيَ قَالِ إِنَّهُ يَقُولُ إِنَّهَا بَقَرَةٌ

دوی وویل چی دعا وغواړه زمونږ دپاره دخپل پروردگار څخه چی ونیسی مونږ ته چی دا غوا څنگه ده هغه وویل

لَا فَرِضٌ عَلَيْكُمْ عَنْهَا بَيْنَ ذَلِكَ فَأَعْلَوْ مَا تُمْرُونَ ﴿۹۷﴾

چی الله فرمایي چی دا یوه غوا ده نه زړه او نه کوچنی ، دبردی والی اود زرتوب په مینځ کی ده اوس وکی کوم چی

قَالُوا دُعُوا رَبَّكُمْ يَقِينُ لَنَا مَا لَوْ تَهَا قُلْ إِنَّهُ يَقُولُ إِنَّهَا

تاسی ته حکم کرل سو دی ، دوی وویل چی دعاو کره زمونږ دپاره دخپل پروردگار څخه چی ونیسی مونږ ته چی څه

بَقَرَةٌ صَفْرَاءُ فَاقِعٌ لَّوْنُهَا تَسُرُّ النَّاظِرِينَ ﴿۳۶﴾ قَالُوا دُعُوا رَبَّنَا

رنگ دی ددې رنگ هغه وویل چی الله پاک فرمایي چی دایره غواده ښه تکه ژړه ددې ژړوالی خوشحالوی کتونکی

رَبَّكَ يُقِينُ لَنَا مَا هِيَ إِنَّ الْبَقَرَ تَشْبَهُ عَلَيْنَا وَإِنَّا إِن

دوی وویل چی دعاو کره زمونږ دپاره دخپل پروردگار څخه چی ونیسی مونږ ته چی دا څه قسم غواده څکه چی په دی

غواکی شبه ده مونږ ته او مونږ که .

شَاءَ اللَّهُ لَمُهْتَدُونَ ﴿۳۷﴾ قَالَ إِنَّهُ يَقُولُ إِنَّهَا بَقَرَةٌ لَا ذَلُولَ

خدای وغواړی ضرور لاره به پیدا کړي ، هغه وویل چی الله پاک فرمایي چی دایره غواده کار نه کوی

تُثِيرُ الْأَرْضَ وَلَا تَسْقِي الْحَرْثَ مُسَلَّمَةٌ لَا شِيَةَ فِيهَا قَالُوا

نه مخکه اړوی او نه فصل ته اوبه ورکوی بی عیب ده څه داغ په کی نسته ، دوی وویل

إِنَّا جِئْنَا بِالْحَقِّ قَدْ بَحَوَّهَا وَمَا كَادُوا يَفْعَلُونَ ﴿۳۸﴾

اوس دی وکره صحیح خبره بیایي دا ذبح کره او دوی نه وه چی داسی وکړی .

لنبتفسر: دی خلکو وویل چی ته وغواړه زمونږ دپاره دخپل پروردگار څخه چی مونږ ته بیان کوی چی

ددې (غوا) څه صفتونه دی ، نو موسی ﷺ وفرمایل چی هغه (زما دغوښتنی په جواب کی) دا فرمایي چی

دا دداسی غوا وی چی نه بودی وی اونه سخوندره بلکه د دواړو عمر په مینځ کی نو اوس (زیاتی چینجی

مه لتوی بلکه) ، وکی چی دڅه حکم تاسی ته سوی دی ، دوی وویل چی (ښه دا هم) وغواړه زمونږ دپاره

دخپل پروردگار څخه چی مونږ ته (دا هم) بیان کړی چی ددې رنگ به څه وی نوموسی ﷺ وفرمایل چی

(ددې متعلق) الله ﷻ دا فرمایي چی دا دی دیو ژړ رنگ غوا وی چی رنگ یی تک ژړ وی او کتونکی خو

شحالوی ، دوی وویل (اوس بیا او) زمونږ دپاره دخپل رب څخه پوښتنه وکره چی (داولنی سوال جواب

دی لږ نور واضح) مونږ ته بیان کره چی ددې صفتونه به څه وی؟ څکه چی مونږ ته په دی غواکی (څه)

اشتبا (دباقي) ده (چی دا به عام قسم غواوی یا څه عجیبه قسم غوا ، چی په هغه کی دقاتل درک لگول

څه خاص تاثیر وی) اومونږ ضرورانشاء الله تعالی (دا وار) ښه به پوه سو ، موسی ﷺ جواب ورکی چی

الله ﷻ داسی فرمایي چی دا (څه عجیبه اونا اشنا خیوان نه دی ، دغه عام قسمه غواده البته دومره خبره ده

چی اعلیٰ دی وی ددغه ذکر سوو صفتونوسره، دی داسی وی چی یوی نه کوی مخکه په اړول کیږی اونه (په څاه ترلی وی چی) دهغه سره د فصل اوبه راکښل کیږی (مطلب دا چی دهر قسم عیب څخه) خلاص وی اوبه دی کی (دڅه قسم) څه داغ نه وي (دایی چی واوریدل) په وینا سو چی (او) اوس تا پوره (او) واضحه (خبره وکړه) لنډه داچی حیوان بی ولتوی او وایی خیسته، بیایی ذبح کړه اوحال دا ووچی په ظاهره ددی کوونکی نه معلومیدل.

فائده: په حدیث شریف کی دی که چیري دوی داچینجی لتول نه کولی نو دومره قیدونه او شرطونه به په دوی نه وای لگیدلی، او کومه غوا یی چی ذبح کړی وی نوهغه به کافی سوی وای او کار به په سوی وای.

وَإِذْ قَتَلْتُمْ نَفْسًا فَادَرَأْتُمُ فِيهَا وَاللَّهُ مُخْرِجُ مَا كُنْتُمْ

او کوم وخت چی وژلی وو تاسی یوسری بیا پر یو او بل به مو وړ اړول او الله ﷻ خو څرگندونکو وو چی کوم تاسی

تَكْتُمُونَ ﴿٤٦﴾ قُلْنَا اضْرِبُوهُ بَعْضَهَا كَذَلِكَ يُحْيِي اللَّهُ

پتوی، بیامونږ وویل ووهی دامری دغوا په یوه توت دغه شان ژوندی به کی الله ﷻ

الْبَوتَىٰ وَيُرِيكُمْ آيَاتِهِ لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ ﴿٤٧﴾

مړی اونبسی تاسی ته دخپل قدرت نمونی چی تاسی فکر وکی

لنډتفسیر: او (هغه زمانه یاده کی) کوم وخت چی په تاسی (کی یوکس) یوسری وژنی بیا (دخپلی صفایی دپاره یی) په یوبل باندی اړول شروع کړه او الله ﷻ ته ددې شی څرگندول منظور وو چی هغه په تاسی (کی مجرمانو او مشتبهو خلکو) پت لرل غوښتل نو په دی وجه (دغوا ذبح کولو څخه وروسته) مونږ حکم وکی چی ددې (وژل سوی په کالبوت) ددې (غوا) څه تکره ولگوی (نوپه لگول سره هغه ژوندی سو، ورپسی الله ﷻ قیامت منکړینوته ددې قصی څخه ددلیل اومثال په توگه فرمایی چی) دغه رنگه الله ﷻ (په قیامت کی) مړی به ژوندی کړی او الله ﷻ دخپل قدرت مثالونه تاسی ښیی په دی امید چی تاسی د عقل څخه کار واخلی (او دیوه مثال په وجه د دوهم مثال دانکار کولو څخه منع سی)

فائده: کله چی دی مړی سره دا کار وکړل سو نوهغه ژوندی سو او هغه دقاتل نوم وښووی اویا ژرمړ سو. دلته دمقتول بیان یوازی په دی وجه کافی سو چی حضرت موسی ﷺ ته دوحی په ذریعه معلومه سوي وه چی دا مقتول به رښتیا وایی او که داسی نه وی نوبیا یوازی دمقتول په بیان سره بغیر دڅه شرعی شهادت څخه پرچاباندی دقتل ددعوی ثبوت کافی نه وو.

دلته داشبهه کول هم صحیح نه دی، چی الله ﷻ دمړی ژوندی کولو خو دغسی هم قدرت درلودی، یا دمقتول دژوندی کولو څخه بغیر دقاتل نوم یی ښوولی سواي، بیا ددی دومره معاملی ضرورت څه وو؟ خبره داسی ده، چی دالله ﷻ یو کار هم دضرورت اومجبوری په وجه نه وی، بلکه دمصلحت اود حکمت

دپاره وی او دهری واقعی حکمت دالله ﷻ دعلم په احاطه کی راتلی سی او نه مونږ مکلف یو چی دهری واقعی حکمت معلوم کړو او نه دضروری ده چی دهری واقعی حکمت زمونږ ترپوهی لاندی راسی ددی وجی ښه طریقه منل او چپ کیدل دی پرځای ددی بی مونږ په دی کی عمر ضائع کوو .

لَمْ تَسْأَلُوا لَهُمْ مِنْ بَعْدِ ذَلِكَ فَمَا كَانُوا بِآيَاتِهِ خَافِينَ ۚ وَإِنْ مِنْ

بیا ستاسی زړونه سخت سول ددی ټولو څخه وروسته نو هغه سوه لکه کانی یاد هغه څخه هم سخت او

الْحَجَارَةِ لَمْ يَتَفَجَّرْ مِنْهَا أَلْفٌ مِنْهَا لَمْ يَشَقَّ فَيُخْرِجْ

په کانو کی خو داسی هم دی چی دهغوی څخه بهیرې نهرونه او په دوی کی داسی هم سته چی چوی اووژی

مِنْهُ الْمَاءُ وَإِنْ مِنْهَا لَمْ يَصُبْ مِنْ خَشْيَةِ اللَّهِ وَمَا

ورڅخه اوبه او په دوی کی داسی هم سته چی رارغری دالله ﷻ دبیری څخه او

اللَّهُ بِغَافِلٍ عَمَّا تَعْمَلُونَ ﴿٤٣﴾

الله ﷻ بی خبره نه دی ستاسی دکارونو څخه

تفهیم: (دتیرو واقعاتو څخه دنه متاثر کیدلو په وجه دشکایت په توگه ارشاد کیږی) دداسی واقعاتو څخه وروسته (په کار وه چی ستاسی زړونه نرم اودالله ﷻ دلوی څخه ډک وی ، لیکن) ستاسی زړونه بیاسخت پاته سوه (نو داسی ویل په کار دی چی) ددوی مثال دکانی دی (یاداسی وایه چی دا) په سختی کی ددوی څخه (هم) زیات (دی) او (زیات سخت ددی وجی څخه ویلی سی چی) بعضی کانی خو داسی دی چی دهغوی څخه (لوی لوی) نهرونه راوتلی بهیری او په دی کانو کی څه داسی دی چی چوی ، بیا ددوی څخه (که چیری زیاتی نه وی نولږ غونډی) اوبه راوژی او په دی کانو څه داسی دی چی دالله ﷻ دبیری څخه دلوری څخه کښته رارغری (اوستاسی زړونو کی هیڅ قسم اثر نسته) او (ددی سختی څخه چی کوم بد عملونه پیدا کیږی اوصادیری) دالله ﷻ ستاسی (دغه) عملونو څخه خبره نه دی (پیر ژر به تاسی ته سزا درکی)

فانده: دلته دکانو دری اثره بیان سوي دی ، اول دا چی ددوی څخه زیاتی اوبه بهیدل دوهم لږ غونډی اوبه راوتل اوبهیدل په دی دوو کی چاته هیڅ قسم شک اوشبهه نسته دریم داچی دالله ﷻ دبیری څخه کښته رارغیدل ، په دی دریم کی ممکنه ده چی چاته شک اوشبهه عارضه سی ، ځکه چی دکانو خوعقل اوحس نه وی نویا څنگه دی دالله ﷻ دبیری څخه رغری ، لیکن دلته دا خیال کی اچول په کار دی ، چی دبیری دپاره دعقل ضرورت نسته لکه په حیوانانو کی ، چی هغه عقل نه لری خوبیا هم دبیری مشاهده اولیدل کیږی ، البته دحس ضرورت نسته ، لیکن په کانو کی د دومره حس نه لرلو دپاره هم څه دلیل

نسته ، څکه چی حس په ژوند باندی ولاړ وی اوډیره ممکنه ده چی په دوی کی داسی باریک ژوندوی چی هغه دی زمونږ دعلم څخه بهر وی ، لکه ددماغ داحساس ډیروعاقلانو ته پته نسته ، لیکن هغوی یوازی ددلیلونو په وجه ددی قائل دی ، نوطبی دلیلونو دقران دظاهری نص ، دلالت اوقوت هیڅکله هم کم نه دی (یعنی دقران ظاهری نص څخه د دوی داحساس درک لگیږی) ،

بیا زمونږ دا دعوی نه ده چی دکانی درغړیدو وجه ، همیشه بیرته وی ، څکه چی الله ﷻ دافرمايلي دی چی بعضی کانی دبیری څخه وغړی نو ډیره ممکنه ده چی درغړیدو اسباب دی ډیر اومختلف وی ، چی به هغه کی بعضی طبیعی وی اوڅه دالله ﷻ بیرته وی .

دلته د درو قسمو کانوپه ذکرکی چي کوم ترتیب ورکول سوي دی ، هغه نهایت درجه باریک اودمقصود اوعرض دنبولو دپاره نهایت بلیغ دی ، هغه داسی چی په بعضو کانوکی اثرقبلول دومره قوی وی چی دهغه څخه نهرونه بهیږی او دخدای ﷻ مخلوق ورڅخه فائده اخلی خو ددې یهودیانو زپونه داسی هم نه دی چی دخدای ﷻ دمخلوق په په تکلیف اومصیبت کی ویلای سی اوپه بعضو کانوکی ددی څخه کم اثر قبلول وی چی دهغه څخه کمه فائده رسیږی نو دا کانی دمخکی کانی په مقابله کی کم نرم دی او د دوی زپونه ددغه دوهمی درجی دکانی هم سخت دی ، اوپه بعضو کانوکی که چیری ددی درجی اثر هم نه وی لیکن بیاخویر اثرسته چی دالله ﷻ دبیری څخه لاندی رارغلی دی که په درجه کی تر مخکی قسمونو هم کم دی ، لیکن د دوی زپونه ددی کمزوری درجی اثرقبلول هم نه لری .

اَفَتَطْمَعُونَ اَنْ يُؤْمِنُوا لَكُمْ وَقَدْ كَانَ فَرِيقٌ مِّنْهُمْ يَسْمَعُونَ

اوس آتاسی ای مسلمانانو امیدلری چی دوی به ومنی ستاسی خبری او په دوی کی یوه ډله وه چی اوریدی به یی

كَلِمَ اللَّهِ ثُمَّ يُحَرِّفُونَهُ مِنْ بَعْدِ مَا عَقَلُوهُ وَهُمْ يَعْلَمُونَ ٥٠

دالله ﷻ کلام بیا به یی بدلوی دا پوهی باوجود اودوی پوهیدل

لنہتقصیر: مسلمانانو چی دیهودو په مسلمانولوکی کوم کوشش کوی اوپه دی لړکی یی تکلیفونه برداشت کول ، نو په دی آیت کی دیهودو دحالاتو او واقعاتو دنبولو اوریدلو څخه وروسته دمسلمانانو امید د دوی څخه پریکوی .

(ای مسلمانانو) آیا (ددی ټولو قصو داوړیدلو وروسته) اوس هم تاسی امیدلری چی دا (یهودیان) ستاسی په وینابه ایمان راوړی حال دا دی (چی ددی ټولو ذکر سوو قصو څخه یوه زیاته خبره هم دوی کړی ده چی) ، په دوی څه داسی خلق تیرسوی دی چی دخدای ﷻ کلام به یی اوریدی اوبیا به یی بدلوی (او) په دی دپوهیدو وروسته (داسی به یی کول) او(عجیبه خوداهم ده) چی پوهیدل به (چی مونږ بد کوو یوازی دنفسانی غرضونو دپاره به یی دارنگه کول) ،

فائده : مطلب دا سو چی کوم خلق دومره بی باکه اودخواهشاتو نفسانیو قیدیان سی ، هغه دچاپه وینا کله منع کیږی دبدو کارونو څخه او هغه کله دچا دا اوری ، دکلام الله څخه مراد یاخو تورات دی او دسماع

يعني داوريدو څخه مراد دپيغمبرانو په واسطه اوريدل دی اودتحريف څخه مراد ددی کلام په بعضو الفاظو يا تفسيرکی او يا په دواړوکی بدلول دی اويامراد دکلام الله څخه هغه کلام دی چی کومو اوياکسانو دموسی عليه السلام دتصديق په باره کی په کوه طور کی اوريدلی وو ، او دسماع څخه مراد په دی تقدير او ريدل بغير دواسطی دی ، او دتحريف څخه مراد دا دی چی دوی قوم ته دا وويل چی په اخرکی الله جل و علا هم فرمایلی وه چی په کوم حکم باندی عمل ستاسی څخه نه کيږی ، هغه تاسی ته معاف دی .
په دغه لورو ذکر سوو قصوکی يوه قصه او واقعه هم دهغه يهوديانو څخه سوی نه وه چی کوم دنبي څخه په زمانه کی وه ، لیکن هرکله چی دی خلکو دخپلو تيرسوو مشرانو ددغه کارونو څخه نفرت نه کوی اوبدی نه گنی ، نو په دی چی دوی هم حکما هغوی سره په دی قصو او واقعاتوکی شامل سو.

وَإِذْ يَقُولُ الَّذِينَ آمَنُوا أَإِذَا أَخْلَا بَعْضُهُمْ إِلَىٰ بَعْضٍ قَالُوا أَتُحَدِّثُونَهُمْ

او کله چی یو ځای کيږی دمسلमानو سره نوایی مونږمسلمانان سوی یو او کله چی یو ځای سی دیویل سره نوایی

بِمَا فَتَمَّ اللَّهُ عَلَيْكُمْ لِيُحَاجُّوكُمْ بِهِ عِنْدَ رَبِّكُمْ أَفَلَا

تاسی ولی وایاست دوی ته هغه چی ظاهره کړي ده الله جل و علا پرتاسی دی دپاره چی درواغجن به کړی تاسی په دی

تَعْقُلُونَ ﴿٤٩﴾

ستاسی دپروردگار په مخکی آیا تاسی نه پوهيږی .

لنہتفسیر: او کله چی یو ځای کيږی (منافق يهوديان) مسلمانانوسره نو (دوی ته خو) وایی چی مونږ (هم) ایمان راوړی دی او کله چی یو ازی سی دابعضی (منافقان يهوديان) نورو سره (ښکاره) يهوديانو سره (نویا دهغوی دملگری تیا دپاره دهغوی پردین دکیدلو دعوی کوی په دغه وخت) کی دا (نور يهود) دوی ته وایی چی تاسی (دا) څه (عجیبه او ناکاره کوی چی) مسلمانانو ته (په غوږه مالی کی) هغه خبری نیسی چی (د دوی دمذهب دپاره فائده مندی) الله جل و علا (په تورات کی) تاسی ته ښوولی دی (لیکن مونږ یی دمصلحت په وجه پتو) نتیجه به داسی چی دا خلق به تاسی په حجت کی کمزوری کړی چی (گوری) دا مضمون دالله جل و علا (دطرفه ستاسی په کتاب کی راغلی) دی ، آیاتاسی (په دی غټه غوندي خبره) نه پوهيږی فائده : منافقانو به کله داسی کول چی دغوږه مالی دپاره او دخپل ایمان په رښتیا ظاهرولو دپاره مسلمانانوته به یی ویل چی په تورات کی درسول الله جل و علا په باره کی زیری راغلی دی یادقرآن شریف په باره کی راغلی دی اوداسی نوری خبری نونورویهودیانوبه دغه خلق په داسی کارکولوباندی ملامت کول

أَوَلَا يَعْلَمُونَ أَنَّ اللَّهَ يَعْلَمُ مَا يُسِرُّونَ وَمَا

چی کوم دوی پتوی او

چی الله پاک ته معلوم دی

آیا دومره هم نه پوهيږی

يُعْلَنُونَ ﴿٤٧﴾ وَمِنْهُمْ أُمِّيُّونَ لَا يَعْلَمُونَ الْكِتَابَ إِلَّا أَمَانِيَّ

جي کوم څرگندوي، اوبعضي په دوي کي اميان دي چي خبر نه لري دکتاب ماسوا د درواغچانو آرزوگانو

وَأِنْ هُمْ إِلَّا يَظُنُّونَ ﴿٤٨﴾ قَوْلٌ لِلَّذِينَ يَكْتُبُونَ الْكِتَابَ

او دوي څخه څه نسته مگر خيالونه، نو بريادي ده دوي لره چي ليکي کتاب

يَأْيُذُهُمْ ثُمَّ يَقُولُونَ هَذَا مِنْ عِنْدِ اللَّهِ لِيَشْتَرُوا بِهِ

په خپلو لاسونو بيا وايي دا دخدای دطرف څخه دی دی دپاره چي واخلی په دی

ثَمَّا قَلِيلًا قَوْلٌ لَهُمْ مِمَّا كُتِبَتْ أَيْدِيهِمْ وَوَيْلٌ لَهُمْ

باندی لږشان مال، نو بريادي ده دوي له دخپلو لاسونو دليکلو څخه او بريادي ده دوي له

مِمَّا يَكْسِبُونَ ﴿٤٩﴾

دخپلی دی گټی څخه

لنم تفسیر: ایا دوی ته ددې علم نسته چي الله ﷻ په هرڅه خبردی، په هغه شيانو هم چي هغه دوي پټ لري او په هغه شيانو هم چي دوي يې څرگند وي (نوکه چيري منافقانو دمومنانو څخه خپل کفر پټ کي نوڅه؟ او دی ملامت گروکه درسول الله ﷺ دبشارت او نور مضمونه پټ کړه نوڅه وسوه؟) الله ﷻ په ټولو خبردی، دغه وجه ده چي الله ﷻ مسلمانان په دی مضمونونو ځای په ځای خبر کړي دی (په دی ایت کي ديهودو دويونکو خلگو ذکر وو ورپسي دهغو ناويونکو خلگو ذکر داسی کوی چي)

اوپه دی (يهودو) کي ډير ناويونکی دی (هم) چي دکتاب علم نه لري، لیکن (بغير دسند څخه) دزړه خوشحالولو خبری ورته (ډيري يادی وي) او دا خلق نور څه نه (بس داسی بی بنیاده) خيالونه پخوا (او ددې وجه دا ده چي څه خو د دوي دعالمانو کمول او گډون دی او زیاته لا دا چي د دوي په پوهه کي کمی ده، نوپه داسی صورت کي دوي ته دبی بنیادو خيالونو څخه ماسوا دواقعی حقیقتونو تحقیق او علم څنگه حاصلیدی سي، لکه دپښتو ژبی یومتل دی نیم حکیم خطر دځان وي.

او هرکله چي د نوي په وهم پرستی کي د دوي دعالمانو دخیانت لوی لاس دی، نو په دی وجه دغه عالمان په جرم او گناه کي دخپلو عامو خلگو څخه زیات سو، ددې بیان اوس دلته کوی.

(هرکله چي دغه عوام دزجر او زورنی قابل دی او د دوي دجهل اصلی سبب د دوي عالمان دی) نولويه بريادي به دهغوی وي چي ليکي (ادل بدل) کتاب (تورات) په خپلو لاسونو اويياعواموته وايي چي دا (حکم) دخدای ﷻ دطرفه څخه (هم داسي راغلي) دي (او) غرض يې (برازی) دا وي په دی ذریعه څه لږ

غوندی نغدی واخلی نو لویہ بربادی بہ ورته (مخکی) سی د دوی ددی (کتاب دتحریف) پہ وجہ (ہم) چی ہفہ دوی پہ خپلو لاسونو لیکلی وو اولویہ بربادی بہ وی دوی تہ ددی (نغدیت) پہ وجہ ہم چی ہفہ بہ دوی اخیستی .

فائدہ : دعامو خلگو درضا دپارہ پہ غلطی مسئلو بنولر سرہ دوی تہ څہ مال اونور حاصلیدی او دعوامو پہ نظر کی بہ یی وقار اولوی والی ہم حاصلیدی اوپاته کیدی ، نو پہ دی غرض بہ یی پہ تورات کی لفظی اومعنوی تبدیلی کولہ ، پہ دی ایت کی دداسی کولو دپارہ وعید واورول سو .

وَقَالُوا لَنْ تَمَسَّنَا النَّارُ اِلَّا اَيَّامًا مَّعْدُودَةً قُلْ اَتَّخِذُ تَحَرُّعًا عِنْدَ اللَّهِ

اووایی مونږ تہ بہ ہیڅکله اوررا ونه رسیږی مگر دشمیریو خوورځی وواپه ایاتاسی اخیستی دی دالله ﷻ لخوا څخه

عَهْدًا اَفَلَنْ يُخْلِفَ اللَّهُ عَهْدَهُ اَمْ تَقُولُونَ عَلَى اللَّهِ مَا لَا تَعْلَمُونَ ﴿۸۰﴾

وعده چی اوس بہ ہیڅکله خلاف ونه کړی الله ﷻ دخپل عهد څخه اوکه تپي پرالله ﷻ هغه چی تاسی ته معلومه نه ده لنهتفسیر: اویهودو (داهم) وویل هیڅکله بہ مونږ اور (د دورځ) مسخ نه کړی (هم خو البته) مگر (ډیری) کمی ورځی چی (په گوتو) شمیرل کیږی (ای محمد ﷺ) ته (دوی ته) داسی وواپه ایاتاسی خلگو دالله څخه (ددی متعلق) څه وعده اخیستی ده ، چی په هغه کی بہ الله خلاف نه کوی یا (مو وعده اخیستی نه ده بلکه هم داسی) دالله ﷻ په زمه داسی خبری لگوی چی دهغه څه علمی سند دځان سره نه لری .

فائدہ : دیهدو ددی خبری مفسرینو مختلف بیانونه کړي دی چی په هغه کی یو بیان دا دی چی دا ثابتہ خبرہ ده چی مومن کہ چیري گنهگار وی نودگناه په قدر او اندازی بہ د دورځ په عذاب عذابیری لیکن د ایمان په وجہ هغه بہ د دورځ په همیشه عذاب کی نه وی څه زمانه وروسته بہ خلاصی پیدا کوی ، نو دیهودو ددعوی حاصل دا وو چی هرکله د دوی په خیال دموسی ﷺ دین منسوخ نه دی نوپہ دی وجہ دوی مومنان دی دحضرت عیسیٰ ﷺ اودحضرت محمد ﷺ دنبوت څخه دانکار کولوپہ وجہ کافران نه دی ، نو کہ چیری دگناه په وجہ دورځ ته ولاړسی هم، نویابہ را ویستل سی، اوهرکله دا دعوی لور په لوته تیرہ کول دی ځکه چی دموسی ﷺ دین دهمیشه والی دعوی خو غلطه ده نودحضرت عیسیٰ ﷺ او حضرت محمد ﷺ دنبوت څخه دانکارپہ وجہ داخل کافران سوه اودکافرو دپارہ په دورځ کی دخو ورځو تیرولو څخه وروسته خلاصون پیدا کول په کوم اسمانی کتاب کی نسته ، چی دهغه څخه الله ﷻ په وعده سرہ تعبیر دلته وکی نو ثابتہ سوه چی دا دعوی بغیر ددلیل څخه ده ، بلکه ددلیل خلاف ده .

بَلَىٰ مَنْ كَسَبَ سَيِّئَةً وَّأَحَاطَتْ بِهَا حَبِطَتْ فِيهَا خَطِيئَتُهُ فَاُولَٰئِكَ اَصْحَابُ النَّارِ هُمْ

ولی نه چاچی گناه وکړه او راگیر کی دی خپلی گناه نو بس دی ، دی ددورځ اوسیدونکی او دوی بہ په دی کی

فِيهَا خُلِدُوتُنَّ ﴿٨١﴾ وَالَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ أُولَٰئِكَ

همیشه وی اوچاچی ایمان راوری وی او بنه عمل بی کری وی دغه

أَصْحَابُ الْجَنَّةِ هُمْ فِيهَا خُلِدُوتُنَّ ﴿٨٢﴾

دجنت اوسیدونکی دی او په جنت کی به همیشه وی

لنہ تفسیر

(په اور کی همیشه دپاره دپاته کیدو ضابطه)

دخور خوشه ماسوا تاسی به د دوپخ اور کی ولی نه پاته کیږی بلکه همیشه همیشه پوری په دی کی پاته کیدل ضروری دی ځکه چی زمونږ قانون اوقاعده دا ده چی ، څوک قصدا اواراده بدکارونه کوی او په ده باندی دا گناه (او قصور دارنگه) احاطه وکړی (چی هیڅ په کنسی دنیکی اثرهم نه وی) نو داسی خلق دوپخیان دی (او) دوی به په دی کی همیشه دپاره پاته کیږی او کومو خلکو چی (په الله ﷻ او رسول) ایمان راوری وی او بنه کاونه یی کری وی داسی خلک به جنتیان وی (او) دوی به په دی کی همیشه وی .

فائده : دگناهونو دا حاطی چی کومه معنی مخکی وسوه داسی احاطه په کافرانو پوری خاصه ده ځکه چی د دوی دکفر په وجه د دوی څه نیک کار قبول نه وی بلکه که چیری دکفر څخه مخکی یی څه ښه کار کری وی ، هغه هم دکفر په وجه ضائع کیږی ، نو په دی وجه پ. کافرو کی دسر څخه تر ښو پوری بدکار وی چی دهغه جزا به ابدی جهنم وی ، په خلاف دمو منانو څخه چی اول دهغوی ایمان پخپله یولوی عمل صالح دی ، اونور فرعی عملونه د دوی په عملنامو کی درج کیږی ، نو په دی وجه دوی دنیکی دائره خالی نه دی نو دغه مذکوره احاطه دگناهونو د دوی په حالت نه صادقیری .

لنډه دا چی کله کافر ددی له مخه ابدی جهنمی کیدل ثابت سو ، او هرکله چی حضرت موسی ؑ خاتم الانبیانه دی نو ددی وروسته حضرت عیسی ؑ او حضرت محمد ﷺ هم پیغمبران دی یهود چی د دوی څخه انکار کوی ، نو په کافرانو کی شامل سوه نو په دی وجه ددی قاعدی دمخه دوی هم همیشه په اور کی به وی او د دوی دا مخکی دعوی په قطعی دلیل سره باطله سوه .

وَإِذْ أَخَذْنَا مِيثَاقَ بَنِي إِسْرَءِيلَ لَا تَعْبُدُونَ إِلَّا اللَّهَ ۖ وَبِالْوَالِدَيْنِ إِحْسَانًا

او کله چی مونږواخیستی اقرار دینی اسرائیلو څخه چی عبادت مه کوی مگردالله ﷻ اود مور او پلار سره ښه سلوک

وَذِي الْقُرْبَىٰ وَالْيَتَامَىٰ وَالْمَسْكِينِ وَقُولُوا لِلنَّاسِ حُسْنًا

کوی او خپلوانو سره اویتمانو سره اومسکینانو سره او وایاست ټولو خلکو ته ښه خبره

وَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ وَآتُوا الزَّكَاةَ ثُمَّ تَوَلَّيْتُمْ إِلَّا قَلِيلًا مِّنْكُمْ

اولمونځ او دروي اوزکات ورکوي بيا تاسي واوښتلات مگر لږ ستاسي څخه

وَأَنْتُمْ مُّعْرِضُونَ ﴿٢١٧﴾

اوهم تاسي اوښتونکي ياست.

لنہ نفسیر: او (هغه وخت یادکړي) مونږ واخيسته (په تورات کي) قول او اقرار د بني اسرائيلو څخه چې عبادت مه کړي (دچا) بغير د الله ﷻ او د مور او پلار بڼه قسمه خدمت کړي او دخپلوانو هم او د بي پلاره کوچنيانو هم او د غريبو محتاجينو هم او د عامو خلکو سره (کله څه خبره) کول وي نو، په ښه طريقه (خوش اخلاقي سره) کوي او پابندي کوي د لمانځه او ادا کوي زکوة بيا تاسي (اقرار وکړي) او ددي څخه واوښتلاست د څو کسانو څخه ماسوا او ستاسي خو عادت دي اقرار کول او بيا ورڅخه اوښتل.

فانده: دا څو کسان هغه دي چې د تورات پوره پابندوه د تورا د منسوخ کيدلو وړاندي د حضرت موسي ﷺ د شريعت پابندوو، او کله چې تورا د منسوخ سو نو د شريعت محمدية پابند سو.

مسئله: ددي ايتنه څخه معلومه سوه چې دا حکمونه په اسلام او مخکنيو شريعتونو کي شريک دي چې هغه توحيد، د مور او پلار قريبانو، يتيمانو مسکينانو خدمت او د ټولو انسانانو سره په خبرو کولو کي نرمي او خوش اخلاقي کول لمونځ ادا کول او زکوة ورکول دي.

(په تعليم او تبليغ کي د کافرو سره هم په خبرو کي سختي کول صحيح نه دي)

قُولُوا لِلنَّاسِ حُسْنًا: څخه مراد، قولاً ذا حسن، دي چې دهغه مطلب دا دي چې کله دخلکو سره خبره کوي، نو خبره په نرمي کوي په خدا او خلاص زړه يي کوي برابره خبره ده که مخاطب نيك وي او که بد، که سني وي که بدعتي، البته د دين په معامله کي سستي او حق پتول مه کوي وجه دا ده چې کله موسي او هارون عليهم السلام، الله ﷻ فرعون ته وليږل نو دا هدايت يي ورته وکړي چې قَوْلًا لَهُ قَوْلًا لَيْنًا، نن چې کوم خبري کوونکي دي هغه خو د حضرت موسي ﷻ څخه غوره نه دي او مخاطب هرڅومره که بدسي خو د فرعون څخه خو زيات بد او خبيث کيدي نه سي.

طلحه بن عمر ؓ وايي چې ما د تفسير او حديث امام عطاء الله ؒ ته وويل چې تا څخه د فاسدي خرابي عقيدې خلق هم راجمع کيږي ليکن زما په مزاج کي خوتيزي ده ما څخه چې داسي خلق راسي نوزه هغوي څه سختي خبري کوم حضرت عطا و فرمايل چې داسي مه کوه ځکه چې د الله حکم دي چې، قُولُوا لِلنَّاسِ حُسْنًا، په دي کي خويهودي او نصراني هم داخل دي، مسلمان که هرڅنگه وي هغه به دي کي ولي داخل نه وي (قرطبي)

وَلَا تَأْخُذْ بَعِثَاتِ الْفُتُورِ وَلَا تَأْخُذْ بَعِثَاتِ الْفُتُورِ وَلَا تَأْخُذْ بَعِثَاتِ الْفُتُورِ

او کله چې مونږ واخيسته وعده تاسي څخه چې نه به کوي مرگونه په خپل مينځ کي اونه به باس خپل ځانونه

دِيَارَكُمْ ثُمَّ أَقْرَرْتُمْ وَأَنْتُمْ تُشْهَدُونَ ﴿٨٧﴾

دخپل وطن څخه بیاتاسی اقرار وکړی او تاسی یی منی

لنډتفسیر: وړاندی چی کوم عهد میثاق اخیستی سوی وو دا ایت دهغه دبیان تتمه ده ، نو ارشاد دی :
 او هغه وخت یادکړی کله چی مونږ ستاسی څخه دا قول او اقرار (هم) واخیستی چی (په خانه جنگی سره)
 دیوبل وینی مه تویوی او یوبل ته د وطن څخه په پریښوولو باندی مه مجبور وی بیا (زما ددې اقرار په
 اخیستو باندی) تاسی اقرار هم وکړی (ضمنانه ، بلکه) داسی لکه تاسی (په دی) شهادت (هم) ورکوی .
 فائده : کله دچادبیان څخه دیوشی اقرار کولو بوی راځی ، او په ډاگه اقرارنه وی خوبیا عرفا و عقلا دا
 اقرار وگنل سی لیکن دلته : ثُمَّ أَقْرَرْتُمْ : دا شبهه هم لیری کړل سوه اودا وښوول سوه ، چی دا اقرار دومره
 په ډاگه او واضح وو لکه څنگه چی شهادت واضح وی د وطن په پریښوولو دمجبوره کولو مطلب دا دی ،
 چی چاته ازار او تکلیف مه رسوی چی هغه ددی ازار څخه تنگ سی او په وطن پریښوولو مجبوره سی .

ثُمَّ أَنْتُمْ هَؤُلَاءِ تَقْتُلُونَ أَنْفُسَكُمْ وَتُخْرِجُونَ

بیاتاسی هغه خلق وی چی داسی به مووینی تویولی په خپل مینځ کی او ایستله به موخپله

فَرِيقًا مِنْكُمْ مَنْ دِيَارِهِمْ تُظْهَرُونَ عَلَيْهِمْ بِالْإِثْمِ وَالْعُدْوَانِ

یوه فرقه دخپل وطنه څخه غلبه کوی تاسی پر هغوی باندی په گناه او ظلم سره

وَأَنْ يَأْتِيَكُمُ اسْرَى تَفْدُوهُمْ وَهُمْ وَهُوَ مُحَرَّمٌ عَلَيْكُمْ إِخْرَاجُهُمْ

او که چیری هغوی راسی تاسی څخه دچا قیدی سی نو دهغوی بدله ورکوی او خلاصوی یی حال دا دی چی حرام دی
 په تاسی باندی دهغوی ایستل .

أَفْتَوْمُنُونَ بَعْضُ الْكُتُبِ وَتَكْفُرُونَ بِبَعْضٍ فَبِأَجْزَاءٍ

هم نو آیا منی بعضی کتاب او نه منی بعضی کتاب نو هیڅ سزا نه

مَنْ يَفْعَلْ ذَلِكَ مِنْكُمْ إِيَّاخِزِي فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَيَوْمَ

ددې چی تاسی کی څوک دا کار کوی مگر رسوایی ددنیا په ژوند کی او دقیامت په ورځ

الْقِيمَةِ يُرَدُّونَ إِلَى أَشَدِّ الْعَذَابِ وَمَا اللَّهُ بِغَافِلٍ عَمَّا تَعْمَلُونَ ﴿٨٨﴾

به ورسول سی سخت عذاب ته او الله ﷻ بی خبره نه دی ستاسی کارونو څخه

الفهتفصیو: د میثاق په تتمه کی چی کوم حکم دوی ته ورکړل سوی دی دهغه دعهد شکنی متعلق بیان په دی آیات کی سوی دی.

بیا (ددې صریح اقرار وروسته) تاسی (څنگه یاست) دا (دسترگو په وړاندی) موجود یاست چی دیوبل سره قتل و قتال هم کوی اویوبل د وطن په پریښودو مجبور وی (په دی شان سره چی) ددغه خپلو په مقابلی کی (د دوی دمخالفو قومونو) امداد کوی گناه او ظلم سره (نودا دوه حکمونه موداسی ونه منل) او (یو دریم حکم چی اسان غوندی مووگهی په هغه باندی دعمل کولو دپاره تیار یاست چی) که چیری ددغو خلگو څخه څوک به بند کی تاسی ته ورسیری نوپه داسی خلگو مال لگوی (ارخلاصوی یی) حال دا دی چی دا خبره (هم معلومه ده) چی تاسی د دوی د وطن په پریښوولو مجبوره کول (او قتل خو په جه اول هم) منع کړل سوی دی.

فانده: په دی باب کی په دوی دری حکمونه لازم وه اول قتل نه کول، دویم د وطن په پریښوولو نه مجبوره کول، دریم چی دخپل قوم د قیدی د طرفه فدییه ورکول، دهغه خلاصول نودی خلگو اولنی دوه حکمونه خو پریښوول او په دریم حکم یی سره ماتوی، او صورت دا سوی وو چی د مدیننی اوسیدونکی دوه قومونه وه، اوس او خزرج، او د دوی په مینځ کی به دښمنی وه او کله کله به دقتل او قتال نوبت هم راتلی، او د مدیننی پر شاخوا دیهودو دوه قومونه بنو قریظه او بنو نضیر اباد وه، داوس او د بنی قریظو په مینځ کی دوستانه تعلقات وو او د خزرج او د بنی نضیرو په مینځ کی دوستی وه کله چی به داوس او خزرج په مینځ کی جنگ وو نو د دوستی په وجه بنی قریظه وو به داوس مدد کوی او بنی نضیرو دخزرج او چی کله به اوس او خزرج وژل کیدل او بی کوره کیدل نو د دوی دوستانو او مدد گارانو ته به هم دا مصیبت پیښیدی او ظاهره ده چی د بنی قریظو وژلو ایستلو کی به د بنی نضیرو لاس هم وو او دغه شان ددی بالعکس هم البته دومره ده که چیری دیهودو د دواړو دلو څخه په جنگ کی څه به څوک قیدی سی نو هری یوی دلی به خپل دوستان په مال راضی کړه او دا قیدی به یی ورڅخه خلاصوی او که چیری به یی چا ورڅخه پوښتنه کوله چی داسی ولی کوی، نو هغه به یی جواب ورکوی چی قیدی خلاصول په مونږ واجب دی او که چیری چا به په قتل او قتال کی مدد کولو باندی اعتراض ورباندی وکی نو دا به یی وویل چی څه وکی، د دوستانو سره مدد نه کول شرم دی.

په دی ایت کی الله ﷻ ددی شکایت کړي دي او د دوی د حیلو څخه یی پرده لیری کړي ده په دی ایت کی چی دکومومخالفو قومونو دمدد کولو ذکر سوی دی دهغوی څخه اوس او خزرج مراد دی چی اوس د بنی قریظه ؤ په موافقت کی د بنی نضیرو مخالف وو او خزرج دنضیرو په موافقت کی د بنی قریظه وومخالف وه اثم او عدوان یعنی ظلم او گناه په دی دوو لفظونو را وړلو کی اشاره دی خبری ته کیدی سی چی په دی حکم نه پوره کولو کی دوه حقه ضائع کیدل یو دالله ﷻ یعنی دهغه دحکم تعمیل نه کول، چی دا اثم سو، دویم د بندگانو حق ضائع کیدل، یعنی هغوی ته تکلیف او ازار رسول چی دا عدوان سو.

ددی عهد شکنی د شکایت کولو څخه وروسته ددی سزا بیان داسی فرمایي، بنه نو (بس داسی وایه چی) د کتاب (توراة) په بعضی (احکامو) تاسی ایمان لری او په بعضی (احکامو) ایمان نه لری نوره کومه

سزا کیدل (پہ کار دی، دداسی کس چی تاسی خلقو کی داسی کار و کی بغیر در سواپی خُخہ د دنیا پہ ژوند کی او پہ ورخ د قیامت به سخت عذاب و اچول سی او الله ﷻ (خه) بی خبره نه دی ستاسی بد و عملونو خُخه .
فائده : په دی قصه کی دیهودو ددغو بدو اعمالو خُخه یعنی په بعضی حکمونو باندی دعمل نه کولو تعبیر په کفر ددی و چی سوي دی ، چی دا گناه ډیره سخته وه په شرعی محاورو کی دغه شان دگناه دغټ والی سخت والی خُخه په کفر تعبیر کیږی لکه په حدیث کی دی ، مَنْ تَرَكَ الصَّلَاةَ مُتَعَمِّدًا فَقَدْ كَفَرَ او نور ورخه په گناه کولو سره چی گناه حلاله ونه گنل سی ، کفر نه لازم بیږی .

دلته چی دکومو دوو سزاگانو ذکر دی ، په هغوی کی مخکنی سزا یعنی په دنیا کی ذلت او رسواپی دهغه واقع کیدل داسی وسوه چی دنی کریم ﷺ په زمانه کی دمسلمانانو سره دمعاهدی دخلاف ورزی په وجه بنی قریظه قتل او قید کړل سول او بنی نضیر دشام ملک خُخه په ذلت او خواری ویستل سول .

أُولَٰئِكَ الَّذِينَ اشْتَرُوا الْحَيٰوةَ الدُّنْيَا بِالْآخِرَةِ فَلَا يَخَفُ

داخرت په بدله نونه به سپکیږی

دا هغه دی چی دوی واخیستی د دنیا ژوندون

عَنْهُمْ الْعَذَابُ وَلَا هُمْ يُنصَرُونَ ﴿٨٩﴾

اونه به د دوی کومک کیږی

د دوی خُخه عذاب

لنہتفسیر: (او دوی دپاره دسزا وجه دا ده چی) دوی هغه خلق دی (چی دوی دحکمونو مخالفت وکی) د دنیا دژوند (خوند بی) واخیستی په بدله (دنجات) داخرت کی (چی دهغه ذریعه اطاعت او حکم منل دی) نونه خو (د سزا ورکوونکی دطرفه) د دوی په سزا کی به څه کمی اوسپک والی کیدای سی اونه څوک (وکیل یا دوست قریب) د دوی طرفداری او کومک به وکی .

وَلَقَدْ آتَيْنَا مُوسَى الْكِتَابَ وَقَفَّيْنَا مِنْ بَعْدِهِ بِالرُّسُلِ وَآتَيْنَا عِيسَى ابْنَ مَرْيَمَ الْبَيِّنَاتِ

او بېشکه ورکی مونږ موسی ته کتاب او پرلپسی مولا یول دده خُخه وروسته پیغمبران او ورکی مونږ عیسی زوی

وَأَيَّدْنَاهُ بِرُوحِ الْقُدُسِ أَفَكُلَّمَا جَاءَكُمْ رَسُولٌ مِنْهُمَا لَا تَهْوَى

دمریم ته معجزی واضی او قوت ورکی مونږ ده ته په روح پاک سره بیا ایا کله تاسی ته راوړی کوم پیغمبر هغه حکم

أَنفُسَكُمْ اسْتَكْبَرْتُمْ فَعَرِيقًا كَذَبْتُمْ وَفَرِيقًا تَقْتُلُونَ ﴿٩٠﴾

چی ستاسی په زړونو به نونه لگیدی نو تاسی تکبر وکی بیا یوه ډله مو درواغجن کړه او بله ډله مو ووژله .

لنہتفسیر: او مونږ (ای بنی اسرائیلو ستاسی دهدایت دپاره همیشه انتظام وکی دتولو خُخه اول) موسی

ته کتاب (توراة) ورکی او (بیا) ددی وروسته (په مینځ زمانه کی) یو بل پسی (یومخیزه ډیر) پیغمبران

ولیل او (ددی خاندان دسلسلی پہ اخرکی) مونہ حضرت عیسیٰ بن مریم ته د(نبوت) واضح دلیلونه (انجیل او معجزی) ورکری او مونہ ده ته دروح القدس (جبرئیل ﷺ) کومک ورکی (چی هغه خان په خپل خای کی یو واضح دلیل ووخو) آیا (د تعجب خبره نه ده چی په دی باندی هم تاسی سرکشی کوله او) کله چی به (هم) یو پیغمبر تاسی ته داسی احکام راورل چی هغه به ستاسی زړونو نه غوښتل (نو) تاسی به (د داسی پیغمبرانو د اطاعت کولو څخه) تکبر کول شروع کی نو (داسی پیغمبرانو کی) بعضی خو (نعوذ بالله) تاسی درواغجن وگنل او بعضی (بغیر د څه فکر څخه) موقتل کړه.

فائده: حضرت جبرئیل ﷺ په قرآن او په حدیث کی خای په خای دروح القدس په نوم بلل سوی دی، لکه د قرآن په دی آیت کی، قُلْ نَزَّلَهُ رُوحُ الْقُدُسِ اَوْ يَهْدِيهِ رَبِّي فَتَكُنْ مِنَ الْمُسْلِمِينَ وَجِبْرِيلُ رَسُولُ اللَّهِ فَتُنَا * وَرُوحُ الْقُدُسِ لَيْسَ لَهُ كُفَاٌ

او د حضرت عیسیٰ ﷺ کومک او تانده په جبرئیل ﷺ په خو طریقو سوي دی اول خو د پیداکیدو په وخت کی د شیطان د مسح کیدو څخه ساتل سوی دی بیا دهغه یعنی د جبرئیل ﷺ د چف کولو څخه د حضرت عیسیٰ ﷺ حمل دمور په نس کی سوي دی بیا دیهودو څخه چی ډیر د حضرت عیسیٰ ﷺ مخالف وه جبرئیل ﷺ به دده حفاظت کوی، تردی چی په اخره کی حضرت جبرئیل ﷺ دی آسمان ته پورته کی. یهودو د ډیرو پیغمبرانو تکذیب کړی دی د حضرت عیسیٰ ﷺ یی هم تکذیب کړی دی او حضرت زکریا او حضرت یحییٰ علیهما السلام یی قتل کړي دی.

وَقَالُوا قُلُوبُنَا غُلْفٌ بَلْ لَعَنَهُمُ اللَّهُ بِكُفْرِهِمْ فَقَلِيلًا مَّا يُؤْمِنُونَ ﴿٨٨﴾

او وایی زمونږ په زړونو باندی پرده ده بلکه لعنت کړي دی الله ﷻ د دوی د کفر په وجه نو ډیر کم ایمان را وړی. (تفهیم: او دا (یهودیان د طنز په توگه) وایی زمونږ زړونه (داسی) محفوظ دی (چی په دوی کی د مخالف دین، چی اسلام دی اثر نه کیږی، نو په دین کی مونږ ښه پاڅه یو الله ﷻ فرمایي، چی دا محفوظ والی او پوخ والی نه دی، بلکه د دوی د کفر په وجه په دوی د الله ﷻ وهل دی (اسلام چی حق دین دی ددی څخه نفرت کوی او په منسوخ سوی دین ټینګ ولاړ دی) نو ډیر کم غوندی ایمان لری.

فائده: دالې غوندی ایمان دهغه شیانو په باره کی دی، چی هغه د دوی په دین او اسلام کی مشترکه شیان دی، مثلاً د خدای اقرار کول، د قیامت منل، چی دا داسی شیان وه چی ددی هم قائل وه، لیکن د نبوت محمدیه ﷺ او د قرآن د کلام الهی د کیدو څخه یی انکار کوی نو په دی وجه پوره ایمان یی نه وو، اودی لې غوندی ایمان ته ایمان د لعنت په اعتبار ویل سوی دی، ځکه چی دایمان لغوی معنی مطلق یقین کول شرعاً دی ته ایمان نه ویل کیږی، ځکه چی شرعاً ایمان هغه دی، چی په هغه ټولو شیانو کامل یقین وی کوم چی په شرع کی راغلی دی او په هغه شیانو کی نبوت محمدیه ﷺ او د قرآن کلام الهی کیدل هم دی، او په دی باندی دوی یقین نه درلو دی.

وَلَبَّاجَاءَ هُمْ كِتَابٌ مِّنْ عِنْدِ اللَّهِ مُصَدِّقٌ لِّمَا مَعَهُمْ ۚ

اوکله چی راغی دوی ته کتاب دالله ﷻ دطرفه چی رښتیا بنایي هغه کتاب چی ددوی څخه دی

وَكَانُوا مِنْ قَبْلُ يَسْتَفْتِحُونَ عَلَى الَّذِينَ كَفَرُوا ۖ فَلَمَّا جَاءَهُمْ

او دمخکی څخه به فتح غوښته دوی په کافرانو باندی بیاچی راغی دوی ته

تَاَعَرَفُوا أَكْفَرُوا بِهِ ۚ فَلَعْنَةُ اللَّهِ عَلَى الْكَافِرِينَ ﴿۸۹﴾

هغه چی دوی پیژندی نو دهغه څخه یی انکار وکی نو لعنت دی دالله ﷻ په انکار کوونکو باندی

لنډتفسیر : اوکله چی دوی ته (یو) داسی کتاب راغی (یعنی قرآن شریف) چی دخدای ﷻ دطرفه دی (او)

دهغه (کتاب هم) تصدیق کوونکی دی چی (دمخکی څخه) د دوی څخه دی (یعنی تورات) حال دا دی چی

ددی څخه مخکی (په خپله) به یی بیان کوی او کافرانو ته (یعنی دعبو مشرکانو ته) چی یو نبی راتلونکی

دی اویو کتاب راوړونکی دی (مگر) بیاکله چی دغه شی راغی چی هغه دوی (ښه) پیژندی نو دهغه یی

(صاف) انکار وکی نو (بس) دخدای لعنت دی وی پرداسی انکار کوونکو باندی (چی سره دپوهی یوازی

دتعصب په وجه انکار کوی)

فائده : قرآن ته دتورات تصدیق کوونکی په دی وجه ویل سوی دی ، چی په تورات کی دنبی ﷺ اودقرآن

دنازلیدو چی کومی پیشن گویانی وی قرآن څخه دهغو رښتیاوالی څرگندسو ، نو کوم چی دتورات په

حقه منونکی وی ، هغه دقرآن اوصاحب قران تکذیب نه سی کولی ، اوکه چیری تکذیب وکی نو دا

خامخا دتورات تکذیب به هم وی .

(یوه ښه او دهغه جواب)

اوکه چیری داوواپی چی هرکله دوی حق حق گنی نوبیاخودوی ته مومن ویل په کاردی کافرانو ته څه رنگه

وویل سوه ؟ نو ددی جواب دادی چی ایمان یوازی دگنلونوم نه دی بلکه دمنلونوم دی که داسی نه سی نو

داسی خوشیطان دتولو څخه زیات حق ښه گنی لیکن دگنلویاوددنه منلو په وجه به کفرکی ښه مضبوط سوی دی

دغه وجه ده چی ورپسی راتلونکی ایت کی ددوی دکفروجه د دوی عنادښوولی سوی دی لکه چی ارشاددی

يٰۤاَشْرَٰكُۙمَ ۚ اَنۡفُسُكُمۡ اَنۡ يَّكْفُرُوۡاۤ اِمَّا اَنۡزَلَ اللّٰهُ بَغۡيًا اَنۡ يُّنۡزَلَ اللّٰهُ مِّنۡ

بدشی دی هغه چی دهغه دپاره څرخ کړه دوی خپل ځانونه چی منکرسوه دهغه شی چی نازل کړی دی الله ﷻ په دی

فَضْلِهٖ عَلٰۤى مَنۡ يَّشَآءُ مِّنۡ عِبَادِهٖۚ فَبَآءُ وَّيۡغَضِبۡ عَلٰۤى غَضَبٍ

ضدباندي چی نازل کی الله ﷻ دخپل فضل څخه پرهغه چاچی دی غواری په خپلو بدگانو کی نو دوی وگتی دغضب

وَاللَّكَفِرِينَ عَذَابٌ مُّهِينٌ ⑨

سربیره بل غضب او کافرانو دپاره د ذلت عذاب دی.

لنډتفسیر: هغه حالت (پیر زیات) بد دی چی هغوی غوره کی (اوپه دی دوی په خپل گمان، خپل خانونه، آخرت د عذاب څخه، خلاصول غواړی (او هغه حالت، دا (دی) چی کفر (انکار، کوی دداسی شی چی الله ﷻ (په یو رښتونی پیغمبر) نازل کی (یعنی قرآن او هغه انکار هم) محض (په دی) ضد او عناد چی الله ﷻ دخپل فضل په وجه په کوم بنده چی منظوره وه (یعنی محمد ﷺ باندی ولی، نازل کی نو (ددی حسد په وجه چی کفر علاوه دی) دوی دیو غضب څخه علاوه دبل غضب مستحق سو او (په آخرت به) دغه کفر کونکو ته به داسی سزا وی چی په کی (د تکلیف څخه ماسوا) ذلت (هم) دی.

فائده: یو غضب او قهر دخدای تعالی د کفر په وجه او دویم د حسد په وجه دی نو په دی وجه د غضب سربیره غضب یی وفرمایل، عذاب سره د مهین قید لگولو څخه مقصد دا دی چی دا عذاب په کافرانو سره خاص دی، ځکه چی گنهگارو مومنانو د عذاب چی وی هغه ددی دپاره وی چی دوی پاک سی، د ذلت دپاره نه وی، ددی څخه وروسته ایت کی کوم قول د دوی نقل سوی دی دهغه څخه د دوی کفر ثابتیږی او حسد ور څخه هم معلومیږی.

وَإِذْ أُقِيلَ لَهُمْ مِنْهُمْ بَأْسًا أَنْزَلَ اللَّهُ قَالُوا نَوْءٌ مِنْ بَأْسٍ أَنْزَلَ عَلَيْنَا وَيَكْفُرُونَ

او کله چی وویل سی دوی ته چی ومنی هغه چی الله ﷻ را لیرلی دی نو دوی وایی مونږ منو هغه چی نازل سوی دی

إِنَّا وَرَاءَهُ وَقَالُوا لَبِئْسَ مَا مَعَهُمْ قُلْ فَلِمَ تَقْتُلُونَ أَنْبِيَاءَ اللَّهِ مِنْ

پرمونږ اونه منو هغه چی ددی څخه ماسرا دی حال دا دی چی دا کتاب رښتیا دی او تصدیق کوونکی دی دهغه کتاب

قَبْلُ إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ ⑩

چی د دوی سره دی، ووايه بیا موولی قتل کول دا الله ﷻ پیغمبران ددی مخکی که چیری تاسی ایمان لری.

لنډتفسیر: او کله چی دی (یهودو) ته وویل سی چی تاسی ایمان راوړی په هغه ټولو کتابونو چی الله ﷻ (په مختلفو پیغمبرانو باندی) نازل کړی دی (اوپه دی ټولو کتابونو کی قران هم دی) نو (په جواب کی) وایی چی مونږ (خو یوازی) په هغه کتاب به ایمان راوړو چی مونږ ته (حضرت موسی ﷺ په واسطی) نازل سوی دی (یعنی تورات او (باقی) څومره (کتابونه) ددی څخه علاوه دی (لکه انجیل او قران) ددی (ټولو) دوی انکار کوی حال دا دی چی د (تورات څخه ماسوا کتابونه) هم (په خپل ځای) حق (او واقعی) دی (اوپه خپل ځای د حق کیدلو څخه ماسوا) تصدیق کوونکی هم دی دهغه (کتاب) چی دوی سره دی (یعنی تورات) ته ﷻ (دا هم) ووايه چی ښه نو بیا مو ولی قتلول دا الله ﷻ پیغمبران دی څخه مخکی زمانه کی که چیری تاسی (تورات باندی) ایمان لرونکی وای؟

فائده: دیهودو دا وینا کول چی مونږ به یوازی په تورات باندی ایمان راوړو، په نورو کتابونو به یی نه راوړو، په ډاگه د کفر وینا ده، او ور سره دا وینا چی هغه کتاب چی په مونږ نازل سوی دی یعنی تورات ددی وینا څخه د دوی حسد کول معلومیږی، چی دهغه صفامطلب دا دی چی هرکله نور کتابونه په مونږ نازل نه دی، نو په دی ایمان نه راوړو، الله د دوی دا وینا په دری قسمه رد کړی ده.

اول دا چی هرکله دنورو کتابونو حق والی هم دلیل یقینی سره ثابت دی، نوییادهغه څخه دانکار کولو څه وجه ده؟ خامخا که چیري په دلیل کی څه خبره وای نو هغه به یی وړاندی کړی وای او خپله تسلی به یی کړی وای، انکار محض په څه وجه؟ دوهم دا چی نور کتابونه مثلاً قرآن مجید، دتورات تصدیق کوونکی کتابونه دی نو بیاددی څخه په انکار کولو سره پخپله دتورات څخه انکار کول پیدا کیږی، دریم دا چی دپیغمبران وژل تر ټولو آسمانی کتابونو په پنا کی کفر دی، نو بیا ستاسی، دخلکو ډلی چی څومره پیغمبران وژلی دی، چی دهغو تعلیمات دتورات داحکامو تعلیمات وه، تاسی دغه قاتلانوته خپل پیشوایان او یاست نو په داسی کولو او ویل سیده په سیده په تورات باندی کفر کول دی ددی څخه خو ستاسی دایمان دعوی کول هم غلطه معلومه سوه، مطلب دا چی دیو اړخ څخه هم ستاسی قول او فعل صحیح او صحیح نه دی، په دی پسی په نورو وجو او دلیلونو سره ددی یهودو رد الله ځه کوی.

وَلَقَدْ جَاءَكُمْ مُوسَى بِالْبَيِّنَاتِ ثُمَّ اتَّخَذْتُمُ الْعِجْلَ مِنْ بَعْدِهَا

او راغی تاسی ته موسی په واضحو معجزو سره بیا ونیوی گیلگی په عبادت تاسی تر هغه وروسته

وَأَنْتُمْ ظَلِمُونَ ﴿۹۷﴾

او تاسی ظالمان یاست.

لنہ تفصیر: او حضرت موسی ؑ تاسی خلکو ته صفا صفا دلیلونه (دتوحید او رسالت) راوړل (مگر) دی سره هم تاسی خلکو گیلگی (معبود، جوړ کی د موسی ؑ) کوږه طورته دتلو څخه) وروسته او تاسی (په داسی کولو سره) ظلم کوی.

فائده: دبینات څخه هغه دلیلونه مراد دی چی کوم ددی واقعی مخکی چی لا تورات هم دوی ته نه وو ورکول سوی، د موسی ؑ په حقه نبی کیدلو دپاره قائم سوی وه، مثلاً آمسا، اوتک سپین لاس، د دریاب شلیدل اونور سوه، درد دبیان حاصل څرگنددی، چی تاسی خو دایمان دعوی کوی او په صریح شرک کی اخته یاست، چی ددی څخه د موسی ؑ بلکه دالله ځه تکذیب را پیدا کیږی، د گیلگی دعبادت کولو واقعہ او معاملہ که څه هم په هغه یهودو کی نه وه پېښه سوی چی در رسول ﷺ په زمانه کی وه لیکن هرکله چی دوی دخپلو نیکه کانو حامیان او طرفدار وه نو په دی وجه یو قسم دوی هم شامل سو، او ددی څخه دا خبره هم معلومه سوه چی دکومو خلکو تیر سوو مشرانو د موسی ؑ تکذیب کړی وو، نو دوی که چیري دمحمد ﷺ څخه انکار وکی نو دومره څه عجیبه نه ده.

وَإِذَا أَخَذْنَا مِيثَاقَكُمْ وَرَفَعْنَا فَوْقَكُمُ الطُّورَ خُذُوا مَا آتَيْنَاكُمْ نَفْوَۃً وَأَسْمَعُوا

او کوم وخت چي مونږ واخيستي اقرار ستاسي اوپورته مو کي تاسي باندی کوه طور ونيسي چي کوم مونږ تاسي

قَالُوا سَمِعْنَا وَعَصَيْنَا قَۡوَأَشْرَبُوا فِي قُلُوبِهِمُ الْعِجْلَ بِكُفْرِهِمْ

ته در کي په ټينگه (مضبوطه) او واورى وې ويل واوریده مونږ اونه يی منو وچنبل سو د دوى په زړونو کي محبت

قُلْ بِسْمَايَا مَرْكُومَةٍۢ اِيۡمَانُكُمْ اِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِيۡنَ ﴿۹۳﴾

دهغه گلگي په وجه ددوى دکفرووايه چي بدى خبرى بنسي تاسي ته ايمان ستاسي که چيري تاسي ايمان راوړي وي

لتفسير: او (هغه زمانه ياده کړي) کله چي مونږ تاسي څخه قول او اقرار اخيستي وو او (ددې قول اقرار

اخيستو دپاره) کوه طور يي ستاسي (په سرونو) باندی پورته کړي وو (اوپه دى وخت کي حکم يي کړي

وو چي) واخلی کوم (احکام چي) مونږ تاسي ته درکوه په همت (اوپوخ والي) سره واخلی او (داحکومنه په

زړه) واورى (په دى وخت کي) دوى (دبيري په ژبه خو) وويل چي مونږ (قبول کړه او) واوریده او (هرکله چي

واقع کي دا خبره د زړه څخه نه وه چي) د دوى په زړونو (رگ رگ) کي هغه سختی ننوتلی وو د دوى

(دمخکي) کفر په وجه (کوم وخت چي دوى دمالگين درياب څخه ووتل او بويت پرست قوم يي وليدى ،

نو دوى درخواست وکړي ، چي زمونږ دپاره يو دغه رنگه مجسم خداى دى منتخب کړل سي) ته ووايه

چي (ومولیده دخپل ايمان کارونه نو) دا کارونه ډير بد دي چي دهغه ښوونه تاسي ته ستاسي ايمان کوي

که چيري تاسي (لکه چي اوس هم) ايمان دارياست (يعنى دا ايمان نه دى)

فائده: په دى ايت کي چي کوم اسباب اومسببات ذکر دي ، دهغوى دترتيب حاصل دا دى چي کوم وخت

دوى دمالگين درياب څخه ووتل نو د دوى څخه دکفر ديوى کلمی صادریدل وسوه ، دحضرت موسى

عليه السلام په ترتلو که څه هم دوى توبه وکښله ليکن دتوبی هم مختلفى درجى دى ، کله چي دا توبه د اعلی

درجى توبه نه وه ، نو ددغه کفر دحلمی څه خبری د دوى په زړونو کي پاته سوى وو ، چي دغه خبری بيا

ترقى وکړه او دگلگي دعبادت کولو سبب جوړ سو ، بياپه توبه کولو کي بعضی قتل سوه اوبعضوته

غالبا بغیر دقتل کولو څخه معافى وسوه ، لکه چي بعضی مفسرينو ذکر کړي هم ده چي د دوى څه قدر

کمزورى به هم وه ، اوکوم چي دگلگي دعبادت کولو څخه خلاص پاته سوى وه ، نوهغوى ته په کار وه ،

چي دگلگي دعبادت کوونکو څخه يي نفرت کړي وای ، ليکن په دى نفرت کي دکوتاهي په وجه يوقسم

ددى معصيت شرکيه د دوى په زړونو کي باقى وو ، بهرحال دتوبی دکمزورى يا دکفر څخه دنفرت نه

کولو داثارو پاته کيدل ، د دوى په زړونو کي سستی پيدا کړه ، چي ددى څخه دميثاق په اخيستو کي

کوه طورته د دوى پرسرونو باندی دپورته کولو نوبت راغی .

قُلْ إِنْ كَانَتْ لَكُمْ الدَّارُ الْآخِرَةُ عِنْدَ اللَّهِ خَالِصَةً مِّنْ دُونِ النَّاسِ

ووايه چی که چیری دی ستاسی دپاره دآخرت کور الله ﷻ څخه یوازی دنورو خلکو څخه

فَتَسَوُا الْمَوْتَ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ ﴿۹۳﴾ وَلَنْ يَتَسَوَوْا أَبَدًا بِمَا قَدَّمْتُمْ

نو تاسی دمړه کیدلو ارزو وکړی که چیری تاسی رښتیا وایاست او هیڅکله به ارزو ونه کړی دمړگ په سبب دهغه

أَيْدِيهِمْ وَاللَّهُ عَلِيمٌ بِالظَّالِمِينَ ﴿۹۵﴾

گناهونو چی لیرلی دی د دوی لاسونو او الله ﷻ ښه پیژنی گناهگران

لنډتفسیر: (بعضی یهودو دا دعوی کوله چی داخرت نعمتونه مونږ دپاره خاص دی اویس زمونږ حق دی،

الله ﷻ ددی دعوی دباطلولو دپاره وفرمایل چی ای محمد ﷺ، ته (دی خلکو ته) ووايه چی که چیری

(ستاسی دوینامطابق)، داخرت علم یوازی ستادپاره دی دنور چا دشرکت څخه بغیر، نو تاسی (دتصدیق

دپاره لرغوندي) دمړگ ارزو وکی او وښایاست که چیری تاسی (په دی دعوی کی) رښتونۍ یاست او

(مونږ ورسره داهم وایوچی) دا خلق هیڅکله به هم ددی (مړگ) ارزو ونه کی په وجه (دبیری دسزا) دهغه

اعمال (کفریه ووڅخه) چی دوی په خپلولاسونو باندی کړی دی او الله ﷻ ته ښه پته ده ددی ظالمانو د (حال

کوم وخت چی دمقدمی تاریخ راسی په دوی به فرد جرم عائد کړل سی او دسزا حکم به ورته وکړل سی،

فانده: دقرآن دنورو آیاتونو څخه هم د دوی ددغه دعوی مفهوم را اوزی لکه چی:

وَقَالُوا لَنْ نَمْسَا النَّارَ إِلَّا آيَاتًا مَّغْذُودَةً . وَقَالُوا لَنْ يَدْخُلَ الْجَنَّةَ إِلَّا مَنْ كَانَ هُودًا أَوْ نَصَارَى . وَقَالَتِ الْيَهُودُ

وَالنَّصَارَى نَحْنُ أَبْنَاءُ اللَّهِ وَأَحِبَّاؤُهُ . وغیره

دټولو دعور حاصل دا دی، چی دوی وایی چی مونږ په حق دین یو، په دي وجه آخرت کی مونږ ته به

خامخا خلاصون حاصل سی او مونږ کومو چی توبه کړی ده یا دخدای رحمت پری سوی دی، هغوی ته

خو په اول کی به جنت حاصل سی، اوچی کوم گناهگار دی، هغوی به څو ورځی عذاب تیر کړی، بیا به

خلاص سی، اوچی کوم فرمانبرداره دی هغوی په شان دزامنو، خدای تعالی ته محبوب اونژ دی دی.

دبعضی عنوانونو دقباحت څخه قطع نظر دا دعوی چی دوی په دین حق باندی دی، په خپل خای کی که

څه هم چی درسته معلومیري، لیکن کله چی دا خلق دخپل دین دمنسوخ کیدو په وجه په حق پاته کیدی

نه سوه، په دی وجه الله ﷻ خای په خای په مختلفو عنوانونو او طریقو سره د دوی تکذیب کړی دی، او

دلته یی یوه خاصه طریقه ذکر کړی ده، هغه دا چی دعام عادت مطابق، که چیری په بحث او دلائلو سره

فیصله نه کوی، نو راسی، مافوق العادت طریقی سره یعنی دمعجزی په ذریعه چی په هغه کی نه دزیات

علم فهم، اونه دسوچ اوفکر ضرورت دی بلکه یوازی د ژبی دښورولو ضروره دی فیصله کوو، لیکن

مونږ پیش گوئی کوو چی تاسی به په ژبه هیڅکله ونه وایاست چی مونږ دمړگ ارزو کوو، تردی پیش

گویی خُنه وروسته مونږ وايو چی که چیري تاسی په خپلو دعوو کی رښتینی یاست نو دا خبره وکی او که مو ونه کړه نوییا ستاسی درواغجن کیدل ثابتیږي هرکله چی دوی ته ښه معلومه وه ، چی دوی په کفر او باطل دی او رسول الله ﷺ او مومنان په حقه دی ، نو په دی وجه یاخو په دوی باندی داسی هیبت خور سو چی د دوی ژبه بالکل ونه ښوریده ، یاخو ودریدل چی په ژبه دا خبره کول دی او مرگ راتلل دی او په لوی لاس جهنم ته رسیدل دی ، که داسی نه وی نو د دوی چی رسول ﷺ سره کومه دښمنی ده نودهغه په وجه ددغه خبرو د اوریدو څخه خو دوی ته په جوش کی راتلل په کار وه او دا کلمات به یی ویلی وو .

په حقیقت کی داسلام دحقانیت دپاره داواقعہ کافی ده، دلته کی دوی نوری خبری د ذکر کولو لایقی دی اول دا چی دا دلیل خو دیهودو وو ، چی در رسول الله ﷺ په زمانه کی موجود وه اوچی هغوی دده دنبوت دپیژندو باوجود دده دنبوت څخه انکار کوی او دهری زمانی دیهودو داخطاب او خبره نه ده .

دویم دا چی دا شبهه کول په کار نه دی ، چی تمنا ، په زړه او په ژبه دواړوسره کیږي ممکنه ده چی دوی په زړه کی تمنا کړی وی ، دا شبه ځکه کول نه دی په کار چی اول دالله ﷻ دا قول ، وَلَنْ يَتَمَنَّوْهُ ددی خبری صفا تردید کوی ، بل دا که چیري دوی په زړه کی تمنا کوله ، نو پر ژبه به یی ضروردهغه اظهار کولی ، ځکه چی په دی کی د دوی بری وو او در رسول ﷺ د درواغجن کولو ښه موقعه وه .

او دا شبه هم بی ځایه ده چی دوی به تمناکړی وی ، لیکن دهغی شهرت نه دی سوی دا ځکه بی ځایه ده چی داسلام دهمدر دانو تعداد دمخالفینو دتعداد په مقابله کی په هره زمانه کی همیشه کوم راغلی دی ، که چیري داسی خبره وی ، نو دوی به دا پخپله ښه مشهوره کړی وای چی گوری تاسی چی دحق کوم معیار مقرر کړی وو ، هغه په مونږ کی پوره پوره موجود دی .

وَلْتَجِدْ لَّهُمْ أَحْرَصَ النَّاسِ عَلَى حَيَاتِهِمْ وَمِنَ الَّذِينَ أَشْرَكُوا يَوَدُّ أَحَدٌ

اوته به ووينی دوی دتولو خلکو څخه زیات حرص ناک دژوند او زیات حرص ناک دشرکانو څخه هم غواړی یو یو

هُمُ يُعَذِّبُكَ اللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ

د دوی چی عمرولری زر (۱۰۰۰) کاله او نه دی ده لږه خلاصونکی دعذاب څخه دومره قدر ژوندی پاته کیدل او

بِمَا يَعْمَلُونَ

الله ﷻ وینی چی څه دوی کوی .

لتفسير: او (داخلق دمرگ څه تمنا کوی ، ته (خو) دوی (دنیوی) ژوند حرص ناک (او عام) انسانانوبه (هم) زیات پیداکی او (نور خو پریږده ، حیرانتیاخودا ده چی دبعضی) مشرکانو هم (زیات به ته دوی دژوند وړی ویني او د دوی دا حالت دی چی) د دوی یو یو (کس) په دی هوس کی دی چی دده عمرزر ۱۰۰۰ کاله سی او (ښه بالفرض که چیري دومره عمر یی هم سی) دا به دعذاب څخه خلاصی نه سی چی (دچالوی) عمر سی اودالله ﷻ په وړاندی دی د دوی عملونه (بد چی دهغه په وجه دوی ته عذاب ورکیدونکی دی) .

فائدہ: پہ دی کی دحیرانتیا وجہ دا دہ چی دعر بو مشرکان چی ہفہ داخرت خخہ منکر وہ اوچی دھفوی عیش وعشرت کہ خہ دی نو دنیوی دی، دوی کہ چیری داورد عمر تمناو کپی نوخہ دومرہ دتعبج خبرہ نہ دہ، لیکن یہودوچی داخرت قائل اود دوی بہ ویناد آخرت دعیش او عشرت مستحق دی بیاولی پہ دنیا کی دپاتہ کیدو تمناکوی، داتمنادحیرانتیا اودتعبج خبرہ دہ۔

نو د اخرت د عقیدہ لرلوسرہ داورد عمر ارزو کول ددی خبری دلیل دی چی دوی خپل خان داخرت دنعمتونو مستحق گنلو چی کومہ دعوی کوی ہفہ یوازی دعوی دہ حقیقت یی نستہ اوکہ حقیقت دی ہفہ خو دا دی چی دوی تہ بنہ پتہ دہ چی ہلتہ د دوی دپارہ جہنم خخہ ماسوا بل خای نستہ نوپہ دی وجہ چی خومرہ پوری ژوندی وی نوبنہ بہ وی۔

قُلْ مَنْ كَانَ عَدُوًّا لِلْجِبْرِيلَ فَإِنَّهُ نَزَّلَهُ عَلَىٰ

تہ وواہیہ چی خوک دجبریل ؑ ددبمن وی نوہفہ خو نازل کپی دی

قُلُوبِكُمْ بِإِذْنِ اللَّهِ مُصَدِّقًا لِّمَا بَيْنَ يَدَيْهِ وَهُدًى وَبُشْرَىٰ

ستاپہ زپہ باندی دالہ ؑ پہ حکم چی دی رشتیا بنوونکی دی دہفہ کلام چی ددہ مخکی دی اولارہ نبی اوزیری

لِلْمُؤْمِنِينَ ۙ مَنْ كَانَ عَدُوًّا لِلَّهِ وَمَلَائِكَتِهِ وَرُسُلِهِ وَجِبْرِيلَ

او روی ایمانداروتہ، خوک چی وی ددبمن دالہ ؑ او ددہ دملانکو اوددہ دیپغمبرانو اودجبریل

وَمِيكَالَ فَإِنَّ اللَّهَ عَدُوٌّ لِلْكَافِرِينَ ۙ

اودمیکال نو اللہ ؑ ددبمن دی ددغہ کافرانو

لنہتفسیر: (بعضی یہودوچی دنی ؑ خخہ دا واوریدہ چی جبریل ؑ ماتہ وحی راوری نو وی فرمایاں چی ددہ سرہ زمونہ ددبمنی دہ زمونہ پہ قوم باندی چی دخوفناک واقعات اوسخت احکام راخی، نو ہفہ دی راوی، مکایل ؑ بنہ دی چی باران اورحمت ددہ سرہ ترلی دی، کہ چیری دہ وحی راورلی، نو مونہ بہ منلی پہ دی خبرہ اللہ تعالیٰ رد کوی چی ای محمد ؑ) تہ (دوی تہ) وواہیہ چی خوک دجبریل ؑ سرہ ددبمنی کوی (ہفہ پوہہ سوہ او دہفہ ددبمنی پوہ سوہ لیکن ددی کار دقران پہ نہ منلوکی خہ دخل دی؟ خکہ چی دی دقران پہ راورلو کی صرف استاذی دی) نو (داستاذی پہ توگہ) دہ داقران ستازہ تہ رسولی دی دالہ ؑ پہ حکم (نو دراوړونکی خصوصیت تہ اعتبارولی ورکید دی سی؟ البتہ قران تہ دی وکتل سی، چی خہ رنگ دی نو) ددہ (خوپہ خپلہ) دا حالت دی تصدیق کوی دخپل خان خخہ دمخکنو (اسمانی) کتابونو اولارہ نبی (دضروری مصلحتونو) او زیری اوروایمانداروتہ (او داسمانی کتابونو دغہ شان حالت وی نو قران پہ ہر حالت کی اسمانی کتاب او داتباع قابل سو، بیادجبریل ؑ سرہ

د دښمنی په وجه د قرآن نه منل ، یو عجیبه بې وقوفی ده ، او پاته سوه د جبریل علیه السلام دښمنی کولو مسئله ، نو ددی فیصله دا ده چی دالله عز وجله په نزد دالله عز وجله سره دښمنی کول یاد هغه نور و ملائکو سره یاد هغه رسولانو سره یا خو د میکایل علیه السلام سره دښمنی کول چی دهغه د دوستی تپې دوی وایی دی ټولو سره دښمنی کول او جبریل علیه السلام سره دښمنی کول دا ټول یوشان شی دی ددی ټولو دښمنیو دپاره قانون او ضابطه دا ده چی کوم یو سری دالله عز وجله دښمن وی نو د ملائکو دښمن وی نو د پیغمبرانو دښمن وی نو د جبریل دښمن وی نو د میکایل دښمن وی نو ددی ټولو وبال دادی چی ، الله عز وجله دښمن دی دداسی کافرانو .

وَلَقَدْ أَنْزَلْنَا إِلَيْكَ آيَاتٍ وَمَا يَكْفُرُ بِهَا إِلَّا الْفَاسِقُونَ ﴿٩٩﴾

مونږ نازل کړی دی تاته ایاتونه روښانه او انکار به نه کوی د دوی مگر هغه چی نافرمانه دی .
لنہ تفسیر: او بعضو یهودو نبی ﷺ ته وویل چی په تاباندی څه داسی واضح دلیل نازل سوی نه دی چی هغه مونږ پیژنو او چی دهغه دوجی مونږ ایمان راوړو نو ددی خبری په جواب کی وویل سوه ، چی دوی دیو واضح دلیل خبری کوی ، مونږ خو په تا ډیر واضح دلیلونه نازل کړی دی چی هغه دوی ښه پیژنی نو د دوی انکار دنا پیژندگلی په وجه نه دی بلکه دا انکار په دی وجه دی چی په دوی کی دا عادت دی چی دخدای دحکم څخه غاړه غړوی ، او قاعدہ کلیه ده چی دداسی دلیلونو څخه ، انکار نه کوی ، مگر یوازی هغه خلق چی دهغوی عادت دحکم څخه غاړه غړول وی .

أَوَلَمْ يَأْمُرْ اللَّهُ إِبْرَاهِيمَ إِذْ بَنَى الْمِذْبَاحَ أَنْ يَدْعُوا لِلْحَمْدِ لَئِنْ أَتَى اللَّهَ بِحُكْمٍ فَدَعَوْهُ رَبُّكَ يُدْعَى لِلْإِسْلَامِ وَأَقْرَبَ مِنْ ذَلِكَ قَبُولًا ۚ وَإِنَّكَ لَمِنَ الْمُبْتَغِينَ ﴿١٠٠﴾

آیا کله به چی وکی دوی څه عهد او پیمان نوږه یی غورځوی هغه یو جماعت ددوی څخه بلکه اکثر ددوی ایمان نه راوړی
لنہ تفسیر: بعضی یهودو ته چی هغه عهد او پیمان یاد کړل سو ، چی د دوی څخه په تورات کی دایمان راوړلو په باره کی اخیستل سوی وو ، نو ددغه عهد داخیستلو څخه یی صفا انکار وکی نو ددغه خبری متعلق ارشاد چی ، آیا ددغه عهد و پیمان داخیستو څخه دوی انکار کوی ، او د دوی خو دا حال دی چی دوی کله هم خپلی منلی سوی وعدی پوره کړی نه دی ، کله هم چی دی خلقو ددین متعلق څه عهد کړی به وو ضرور ، هغه به په دوی کی یوی نه فرقی شاته غورځولی وو بلکه دغه په عهد باندی نه عمل کوونکو ، کی زیات خوږه داسی راوړی چی دسره به ددی عهد ، یقین هم نه لری نو عمل ورباندی نه کول خوستو وو ، یقین نه کول ورباندی تردی زیات کفر دی ،
 فائده : دیوی ډلی تخصیص ځکه سوي دی ، چی څه په دوی کی داسی وه چی دا وعدی به یی پوره کولی حتی چی په اخر کی په نبی ﷺ باندی ایمان یی هم راوړی .

وَلَمَّا جَاءَهُمْ رَسُولٌ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ مُصَدِّقٌ لِمَا مَعَهُمْ نَبَذَ فَرِيقٌ مِنَ

او کله چی راغلی دوی ته پیغمبر دالله عز وجله دطرفه تصدیق کوونکی دهغه کتاب چی دوی سره دی نو وغورځوی

الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ لِكِتَابِ اللَّهِ وَرَأَوْا ظُهُورَهُمْ كَانَتْ لَهُمْ

یوی دلی داهل کتابو خخہ دالله ﷻ کتاب دخیلو شاگانو وروسته گویا چی دوی

لَا يَعْلَمُونَ ﴿۱۰۱﴾

گرسره علم نه لری

لنہ تفسیر: (په دی آیت کی دیوی خاصی عهد شکنی الله ﷻ ذکر کوی چی په هغه کی په رسول الله ﷺ ایمان نه راوړلو خبر دی، ارشاد دی) اوچی کله دوی ته (لوی) پیغمبر راغی دالله ﷻ دطرفه چی (رسول کیدو سره) تصدیق کوی دهغه کتاب چی دی خلقو سره دی (یعنی دتورات خکه چی دی کی دده دنبوت خبر دی نو په دی حالت کی په رسول الله ﷺ ایمان را وړل عین په تورات عمل وو چی هغوی دا هم کتاب الله گنی مگر سره ددی هم) په دغه اهل کتابو کی یوی فرقی په خپله دا کتاب الله دارنگه شاته وروسته وغورخوی لکه چی دوی ته (ددی مضمون یا دکتاب الله کیدی) گویا دسره علم نه سته.

وَاتَّبِعُوا مَا تَتْلُوا الشَّيْطَانُ عَلَىٰ مُلْكٍ سَلِيمٍ

او ورپسی روان سو دهغه علم چی لوستی به شیطانانو دسلیمان ﷺ دباچهی په وخت

وَمَا كَفَرَ سُلَيْمٌ وَلَكِنَّ الشَّيْطَانَ كَفَرُوا يُعَلِّمُونَ النَّاسَ

کی او کفر نه وو کړی سلیمان ﷺ لیکن شیطانانو کفر کړی وو چی ښووی به یی خلقو ته

السَّحَرِ وَمَا أُنْزِلَ عَلَى الْمَلَكَيْنِ بِبَابِلَ هَارُوتَ وَمَارُوتَ

جادو او هغه علم پسې روان سو چی نازل سوی وو په دوو ملانکو باندی دبابل په ښار کی چی یوی نوم هاروت او دبلې نوم ماروت وو.

وَمَا يَعْلَمِينَ مِنْ أَحَدٍ حَتَّى يَقُولَا إِنَّمَا نَحْنُ فِتْنَةٌ فَلَا تَكْفُرْ

اونه به ښووی هغه دوو ملانکو چاته خو پوری چی به یی ونه ویل چی مونږ دآزمیښت دپاره یو نو تاسی کافر مه سی

فَيَتَعَلَّمُونَ مِنْهَا مَا يَفَرَّقُونَ بِهِ بَيْنَ الْمَرْءِ وَزَوْجِهِ وَمَا هُمْ

بیاد هغوی خخه به یی زده کوی هغه جادو چی په هغه به یی جلاوالی کوی دسړی او دهغه دښخی په مینځ کی او

بَضَائِرٍ بِهِ مِنْ أَحَدٍ إِلَّا يَذُنَ اللَّهُ وَيَتَعَلَّمُونَ مَا يَضُرُّهُمْ

دوی په دی سره نقصان نه کوی چاته بغیر دحکم دالله ﷻ څخه او زده کوی به یی هغه شی چی نقصان وکړی د دوی

وَلَا يَنْفَعُهُمْ وَلَقَدْ عَلِمُوا لَمَنِ اشْتَرَاهُ مَالَهُ فِي الْآخِرَةِ مِنْ

اوفانده ونه کی او دوی ته ښه معلومه وه چی چا غوره کی جادو نسته دهغه دپاره په آخرت کی څه

خَلَاقٍ تَشْوِكِسَ مَا شَرَوْا بِهِ أَنْفُسَهُمْ لَوْ كَانُوا يَعْلَمُونَ ﴿۱۰۲﴾

برخه او ډیر خراب شی دی چی دهغه په بدله کی یی خرڅ کړل خپل ځانونه که چیری دوی پوهیدی

وَلَوْ أَنَّهُمْ آمَنُوا وَآتَقَوْا الشُّبُهَاتِ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ خَيْرٌ لَوْ كَانُوا

او که چیری دوی ایمان راوړی وای او تقوای یی کړی وای نو بدله به یی پیدا کړی وای الله سره غوره که چیری

يَعْلَمُونَ ﴿۱۰۳﴾

دوی پوهیدی

لنوتفسیر: او (یهود داسی بی عقله دی چی) دوی (دکتاب الله تابعداری خو ونه کړه او) دداسی شی (یعنی دسحر اوجادو) تابعداری یی (غوره) کړه چی دهغه مشهور تیا کوله شیطانانو (یعنی خبیثو پیریانو) دحضرت سلیمان ؑ دباچهی په (زمانه) کی او (بعضی بی عقلو چی په حضرت سلیمان ؑ دسحر گمان کوی دابالکل بی بنیاده خبره ده ځکه چی سحر خو اعتقاد ایاعملأ کفردی او) حضرت سلیمان ؑ (نعوذ بالله کله) کفر نه وو کړی مگر (ها) شیطانانو (یعنی خبیثو پیریانو بی شک) دکفر (خبری یعنی سحر بی) کوی او حال دا وو چی (په خپله خو یی کوی نورو) خلگوته یی هم (ددی) سحر تعلیم کوی (نو دغه سحر په میراث کی راروان دی او ددی اتباع دا یهودیان کوی) او (دغه شان) دهغه (سحر) هم (داخلق اتباع کوی) چی هغه پردوو ملانکو (دیوخاص حکمت دپاره) نازل سوی وو (چی) دبابل (په ښار) کی (اوسیدلی) چی دهغوی نومونه هاروت او ماروت وه اودی دواړو (دغه سحر) چاته به نه ښووی ترڅو (چی مخکی داحتیاط دپاره به یی دا ونه) ویل چی زمونږ وجود هم (دخلگو دپاره) یو (دخدای ﷻ) امتحان دی (چی زمونږ دژبی څخه په سحر بانندی په خبریدو سره څوک په کښی راگیریری) نو (بعضی) خلگو به ددغه دوو (ملانکو) څخه دا رنگه سحرزده کوی چی په هغه به یی (عمل وکی) دیوه سړی اودهغه دښخی په مینځ کی به یی جدایی پیدا کوله او (په دی خبره په څه وهم او بیړه کی مه

کیري چي جادوگر څه غواړي هغه کولی سی ځکه چي يقيني خبره دا ده چي، داخلق ددغه (سحر) په ذريعه چاته (دذري غوندي)، ضرر نه سي رسولي مگر دالله ﷻ په (تقديري) حکم سره او (داسي سحر حاصل کي بس) داسي شيان زده کوي چي (خپله) دوي ته (دگناه په وجه) ضرر ورکوي او (په څه معتدبه درجي سره) دوي ته فائده نه ورکوي (نويهودهم دسحر داتباع په وجه به په ضررکي وي) او (دا خبره يوازي زمونږ نه ده بلکه) ضرور دا (يهود) هم دومره پوهيږي چي کوم سري دا (سحر) (دکتاب الله په بدله کي) خوښ کي دداسي سري دپاره په آخرت کي څه برخه (باقي) نه ده اوييشکه بددي هغه شي (يعني جادو او کفر) چي دهغه دپاره داخلق خپل ځانونه ورکوي کاشکي ۱ ددوي (دومره) عقل وي اوکه چيري دي خلکو (پرځاي ددغه کفر اوبدعملي) ايمان اوتقوي (خوښه) کړي واي نو دالله ﷻ څخه ددي بدله (تردي کفر اوبدعملي په زرگونو درجي) ښه وه کاشکي ۱ (دومره) عقل يي وي.

علوم اومسئلي: دمذکوره آياتونو په تفسير اوشان نزول کي چي کوم اسراييلي روايتونه نقل سوي دي دهغه څخه خلکو ته قسم قسم شهبی وړاندي کيږي ددغو شهبو حل حضرت حکيم الامت مولانا اشرف علي تهانوي راجله په ډيره آسانه او واضحه طريقه کړي دي نو په دي وجه دهغه هو بهو نقل کول دلته کافي دي او هغه دا دي.

(۱) داکم عقله خلق چي سليمان ﷺ ته به يي دجادو نسبت کوي يهود وه، په دي وجه الله تعالي دآيت په مينځ کي دحضرت سليمان ﷺ ددي خبري څخه پاك والي بيان کړي دي، (۲) ددي آيتونو څخه ديهودو بدي بيانول غرض دي ځکه چي په دوي کي دجادو شهرت وو، ددي آيتونو په باره کي دزهره يوه اوږده قصه هم مشهوره ده چي داڅه په معتبر روايت ثابته نه ده، کومو علماؤ چي دا قصه دشرعي دقواعدو څخه مخالفه گڼلې ده هغوي دا قصه ردکړي ده، زمونږ في الحال دلته ددي دغلط والي ياصحيح والي سره څه کارنسته، البته دومره خبره ضروري ده چي ددي آيتونو دتفسير کولو دي قصي ته څه ضرورت نسته اونه تفسير پردي قصه موقوف دي، (۳) اويهودو چي کله ددي ټولو خبرو پيژندلو باوجود عمل دعلم خلاف کوي اودسوچ اوفکر څخه يي کارنه اخيستي نو په دي وجه اول ددوي دپوهيدلو خبر الله تعالي ورکي اوبياپه آخرکي په دي فرمايلو سره چي، کاشکي ددوي علم او عقل واي ددغه پوهيدو نفی وکړه اوداځکه چي په کم علم باندي عمل نه وي نوهغه دجهل يعني دنه علم برابردي، (۴) په يوه زمانه کي چي دهغه په پوره تعين باندي يوه صحيح رايه تراوسه نه ده قائمه سوي، په دنياکي اوظوفاً په بابل کي دجادو ډير شهرت گډوو، او ددي عجيبه عجيبه اثرونه چي به جاهلانو خلکو وليدل نو دپيغمبرانو دمعجزو اودسحر په حقيقت کي به دوي ته اشتباه کيدله او بعضي خلکو به جادوگران پاك او داتباع قابل گڼل اوجادو به يي ښه کارگني او دپه يي زده کوي او عمل به يي په کوي، لکه څنگه چي په موجوده دورکي دمسمريزم معامله ده، الله تعالي ددغه اشتباه دختمولو

دپاره دوی ملائکی دهاروت اوماروت په نامه ددی غرض دپاره راولیږلی چی خلکوته دسحر دحقیقت او دغه دشعبو څخه خبر ورکړل سی او داسی دا اشتباه ختمه سی ، اوچی خلق په جادو باندی عمل او دجادوگر تابعداری پریریدی اولکه څنگه چی دپیغمبرانو نبوت په معجزوسره ثابتیری هم دغه رنگه دهاروت اوماروت په ملائکه کیدو باندی دلیلونه قایم کړل سوه چی د دوی دحکمونو اوارشاداتو تعمیل ممکن سی ، او دا کار یی دپیغمبرانو څخه په دی وانخیستی چی اول خوپه پیغمبرانو او جادوگروکی جدایی کول غرض وه ، په یوحیثیت پیغمبرانو دمذ مقابل درجه لرله نوپه دی وجه حکم او فیصله کوونکی دفریقینو څخه علاوه یو دریم گری مناسب وو .

دوهم دا چی ددی کار تکمیل دجادو دالفاظو دنقل کولو څخه بغیر عاده کیدی نه سواي که څه هم چی د(نقل کفر کفر نباشد) دعقلی اونقلی منلی سوی قاعدی موافق داسی کیدی سواي لیکن کله چی پیغمبران دهدایت مظهره نو دهغوی څخه داکار اخیستل مناسب ونه گڼل سو نو په دی وجه ددی کار دپاره ملائکی منتخب سوی او دا ځکه چی دتکوین په کارخانه کی چی هغه پرخیر اوشر ټولو باندی مشتمله ده ددی ملائکو څخه داسی کار هم اخیستل کیږی چی هغه دعالم دمجموعی په اعتبار خو دعامو مصالحو په وجه خیر وی او دمفسد دلازم کیدوپه وجه فی ذاته شر وی لکه دیوظالم جابر یاموذي حیوان او نورو پالنه سوه ، چی دا خو په تکوینی اعتبار سره صحیح اوبنه ده اوپه تشریعی اعتبار سره ناصحیح او بده ده اویپیغمبران خو داسی نه دی ځکه چی دهغوی څخه خاص دشریعت کار اخیستل کیږی چی هغه عموماً اوخصوصاً هم خیر وی ، اوکه څه هم چی دغه دجادو نقل کول دلور ذکرسوی غرض له مخی که یوتشریعی کاروو لیکن بیاددی شی دنژدی احتمال په وجه چی هسی نه دا نقل کول هم په جادو باندی دعمل کولو اوبنه گڼلو سبب ونه گرځی دپیغمبرانو دپاره بڼه ونه گڼل سو .

البته په کلیاتو شرعیه وو سره دپیغمبرانو په ذریعه ددی غرض تکمیل هم وسو خو ددی کلیاتو دجزئیاتو تفصیل دپیغمبرانو په ذریعه ددی وچی څخه بیان سوچی دقتنی احتمال قوی وو ، ددی مثال څه داسی دی ، چی پیغمبرانو دا بنوولی دی چی رشوت اخیستل حرام دی ، او درشوت حقیقت یی هم بنوولی دی ، لیکن داجزییات یی نه دی بنوولی چی درشوت اخیستلو یوه طریقه دا ده چی دچاڅه رشوت اخلی نو داسی چل ورسره وکړه او داسی خبره ورته وکه او نور او نور ، ځکه چی دارنگه تفصیلاتو بیانولو څخه خو خلق نورچلونه زده کولی سی یا دسحر په قسمونوکی مثال فرض کړه چی په قواعدو کلیه وو سره دابنول سوي دی چی ددست غیب دعمل په وجه تربالنبث لاندی اویا په جیب کی پیسی حاصلیدل ناروادی لیکن دا نه دی بنوول سپوی چی دفلانی عمل په لوستلو سره داشان روپی حاصلیری ، دخبری خلاصه دا ده چی ملائکی بابل ته راغلی اوخپل کار یی شروع کی کار دا چی دسحر اصول اوفروع یی څرگندکړه اوخلکوته یی ددی بدعمل څخه دخلاصیدو اودجادوگرو څخه

دلیری کیدلو آگاهي ورکړه، ددی مثال څه داسی دی چی یو عالم ووینی چی جاهل خلق دبی عملی په وجه دکفر کلمی وایی نوهغه دتقریر یا تحریر په ذریعه دا کلمی جمع کی او خلق خبردار کی چی گوری ددی کلمو څخه ځان وساتی.

کله چی ملائکو کار شروع کی نودوی ته د خلکو تنگ راتگ شروع سو اودی خلکو د دوی څخه دا سوال وکی چی مونږ ته هم دا اصول او فروع را وښیاست چی هسی نه دنابوهی په وجه په اعتقادی او عملی فساد کی مبتلا نه سو، نو په دی وخت کی ملائکو دا احتیاط تبلیغ او اصلاح په وجه دا خبره په ځان لازمه کړه چی ددغه اصولو او فروعو تر ښوولو وړاندی به یی ویل چی گوری زمونږ په دی ښوولو الله تعالی د خپلو بندگانو آزمینیت هم کوی چی څوک ددی خبرو څخه په خبریدو سره د خپل دین حفاظت او اصلاح کوی چی ددی شر څخه خبر سو او ځان یی ورڅخه وساتی او څوک خپل دین خرابوی او د شر څخه د خبریدو باوجود شر غوره کوی داسی شرحی دهغه انجام کفردی برابره خبره ده که هغه کفر عملی وی او که اعتقادی وی، گوری مونږ ورته نصیحت کوو چی په ښه نیت ورڅخه ځان خبر کی اوبیا پردی نیت ټینگ اوسی هسی نه چی په خرابی کی مبتلا سی او خپل ایمان برباد کی.

اوس ظاهره ده چی تردی زیاته خیر خواهی نوره کومه کیدی سو، مطلب دا چی چا به د دوی سره دغه رنگه عهد او پیمان وکی نو دوی به هغه ته د جادو ټول اصول او فروع بیان کړه ځکه چی د دوی کار دغه وو اوس که چیری څوک وعده خلافی کوی او په خپل اختیار او ارادی کافر فاجر ځان گرځوی دا دهغه خپل کار دی په دی کی ددی ملائکو څه قصور دی؟ لکه بعضی په دی عهد باندی ټینگ پاته نه سو، او دا جادویی خلکو ته د تکلیف رسولو ذریعه جوړه کړه چی داسی کول فسق خو یقینی دی او ددی دا استعمال څه طریقی دکفر هم دی، نو دغه ټول فاجران او کافران سول.

ددغه ملائکو د اصلاحی ارشاد او ددغه خلکو پر خپلو وعدو باندی دنه ټینگیدو مثال داسی کیدی سی چی یو سړی یو جامع معقول او منقول عالم باعمل ته راسی او ورته دا وواپی چی ماته زړه یانوی فلسفه په دی غرض وښی په زه په خپله دهغو شبهاتو څخه خلاص سمه کمی چی په فلسفه کی د اسلام خلاف سوي دی او د اسلام مخالفینو ته جواب ورکړلای سم، او دی ته عالم ته دا بیرته وی چی هسی نه داسی ونه سی چی دی ماته دوکه را کړی او فلسفه زده کی اوبیایی د اسلام په خلاف کار کی ونه لگوی، نو ددغه احتمال په وجه دا عالم ورته نصیحت وکی چی داسی مه کوه فلسفه مه زده کوه خو دا سړی پر خپله خبره ټینگ وی او دا عالم سره وعده وکړی چی زه به د اسلام خلاف فلسفه نه استعمالوم، نو دا عالم ده ته فلسفه وښی، بیا داسی د فلسفی هغه نظریات چی د اسلام خلاف دی صحیح او درست گڼل شروع کی نو خبره ظاهره ده چی په دی کی ددغه عالم هیڅ قصور نسته، هم دغه شان چی ملائکو به دوی ته د سحر اصول او فروع ښوول وروسته تر نصیحت کولو او تر وعدی اخیستلو چی په

دی به عمل نه کوی، په دی کی دی ملانکوته هیڅ قصور او ملامتیا نسته، او ددی فرض او کار تر تکمیل وروسته غالباً دغه ملانکی آسمان ته وبلل سوی، والله اعلم بحقیقة الحال.

(د سحر حقیقت)

سحر په کسری دسین سره په لغت کی هر هغه اثر ته وایی چی دهغه سبب څرگندنه وی (قاموس) برابره خبره ده که دهغه سبب معنوی وی لکه دخاصو خاصو کلمو اثر او که دغیر محسوسو شیانو اثر لکه دپیریانو شیطانانو اثربا په مسمریزم کی دقوت خیالیه اثر، او که دمحسوساتو وی لیکن هغه محسوسات پټ وی لکه داوسپنی را ایستلو اثر په مقناطیس کی چی کوم وخت مقناطیس دسترگو څخه پټ وی یا لکه ددوا گانو اثر کوم وخت چی دوا گانی پټی وی یا دستور و اثر.

نو په دی وجه دجادو قسمونه دیردی لیکن په عرف عام کی جادو هغه شیانو ته ویل کیږی چی په هغه کی دپیریانو او شیطانانو دعمل دخل وی یا دمسمریزم دقوت خیالیه دخل وی یا دغه الفاظو یا کلمو دخل وی ځکه چی دا خبره د عقل او تجربی څخه ثابته ده او زړه اونوی فلسفه یی هم منی چی په حروفو او کلمو کی دخاصیت په وجه څه اثرونه وی، دیوه خاص حرف یا دیوی خاصی کلمی په خاص شمیر سره په لوستلو یا لیکلو کی دخاص خاص اثرونو مشاهده کیږی، اوداسی اثرونه چی هغه دانسان دوربښتانو یا نوکونو یا نورو اندامونو یا دهغه داستعمال دجاموسره دنورو شیانو په گډون پیدا کیږی چی هغه ته توتکی ویل کیږی هم جادو گنل کیږی.

او دقرآن اوسنت په اصطلاح کی سحر هغه عجیبه شی ته ویل کیږی چی په هغه کی دشیطانانو په خوشحاله کولو سره کومک حاصل سوی وی، بیا دشیطانانو دراضی کولو دپاره مختلفې طریقې دی کله داسی منتر وویل سی چی په هغه کی دکفر او شرک کلمی وی او دشیطانانو صفت وی او یا دستور و عبادت سوی وی چی په دی هم شیطان خوشحاله کیږی.

او کله دا اعمال وکړل سی چی هغه شیطان خوبنوی مثلاً په ناحقه یو څوک وژل او بیا دهغه وینه استعمالول یا دجنابت اونجاست په حالت کی پاته کیدل دپاکی څخه ځان ساتل اونور اونور، لکه چی څنگه دالله تعالی دپاکو ملانکو امداد په هغه اقوالو اوافعالو حاصلیږی کوم چی ملانکی خوبنوی مثلاً تقوی پاکي دنجاست څخه ځان لیری ساتل دالله تعالی ذکر اودخیر کارونه، نودغه شان دشیطانانو امداد په داسی اقوالو اوافعالو سره حاصلیږی چی هغه دشیطان خوبنوی وی نو په دی وجه په سحر کی هغه خلق کامیابه وی چی گنده او پلټی وی، دپاکی اودالله ﷻ دنوم څخه لیری وی دبدو کارونو عادی وی، بنسټی هم دحیض په ورځو کی چی دا کار کوی نوموثر وی، باقی شعبدو توتکو یادلاس دصفایی کارونو یا مسمریزم اونورو ته سحر مجازاً ویل کیږی (روح المعانی ج ۱ ص ۳۳۸)

(دَسَحَر قَسْمُونَه)

په مفردات القرآن (ص ۲۲۴) کی امام راغب رحمہ اللہ لیکي چي دَسَحَر مختلف قسمونه دي ، يو قسم خو محض نظر بندي او په خيال کی اچول دي چي دهغه واقعي څه حقيقت نه وي لکه چي بعضي شعبده باز د خپل لاس په چالاکی اوصفايي داسي کار کوي چي د عامو خلکو نظر دهغه د کيدلو څخه قاصر وي ، ياد مسمریزم اونور د قوت خياليه په ذريعه د چا په دماغ باندې داسي اثروسي چي هغه يوشي په خپلو سترگو ويني خو په اصل او واقع کی دهغه څه حقيقت نه وي ، کله داکار د شيطانانو دائر څخه هم کيدی سی چي ديوه سړي پر سترگو اودماغ باندې داسي اثروسي چي هغه يوشي په خپلو سترگو ويني خو په اصل او واقع کی دهغه څه حقيقت نه وي ، کله داکار د شيطانانو دائر څخه هم کيدی سی چي ديوه سړي پر سترگو اودماغ باندې داسي اثر و سي چي په هغه دي يو غير واقعي شی حقيقت وگني ، په قرآن مجيد کی د فرعون د ساحرانو دکوم سحر چي ذکر سوي دي ، هغه د سحر اولنی قسم وولکه چي ارشاد دي سَحَرُوا اَعْيُنَ النَّاسِ (الاعراف ، ۱۱۲) «دوی د خلکو په سترگو باندې جادو وکړي ، او ، يُخَيِّلُ اِلَيْهِمْ مِنْ سِحْرِهِمْ اَنْهَآ تَسْفَى طَه» (۲۶) «د دوی د سحر څخه د موسی عليه السلام په خيال کی دا راغله چي د رسيو داماران خفلي ، د يُخَيِّلُ لفظ څخه دا معلومه سوه چي کوم رسي او امساگاني دوی غورځولي وي هغه نه په حقيقت کی ماران جوړ سوي وه اونه يي څه حرکت کوي ليکن د حضرت موسی عليه السلام په خيال کی دا اثر جوړ سوي وو چي دا ورته زغليدونکی ماران ښکاره سو .

بل قسم هغه تخيل اونظر بندي ده چي په بعضو وختونو کی د شيطانانو دائر څخه پيدا کيږي اودا د قرآن کریم ددی ارشاد څخه معلوميږي ، هَلْ اَتَيْتُكُمْ عَلَىٰ مَنْ نَزَّلَ الشَّيْطَانُ * نَزَّلَ عَلَىٰ كُلِّ اَفَّاكٍ اَلِيمٍ * (الشعراء ۲۲۲) «زه تاسي ته ښيم چي په کومو خلکو شيطانان نازليري په هر بهتان لگوونکی او گناهگار نازليري ، او په بل ځای کی ارشاد دي ، وَلَٰكِنَّ الشَّيَاطِينَ كَفَرُوا يُعَلِّمُونَ النَّاسَ السِّحْرَ (او شيطانانو کفر وکړي او خلکو ته يي جادو وښوي)

دريم قسم دا دي چي د سحر په ذريعه د يوشي حقيقت بدل سي لکه ديوه انسان يا حيوان څخه کاني يايو حيوان جوړ کي ، امام راغب رحمہ اللہ او ابوبکر جصاص رحمہما اللہ د داسي قسم سحر څخه منکر دي اودا دمعتزله وو هم قول دي ، ليکن د جمهورو علماؤ تحقيق دا دي چي د شيانو (اعيانو) په بدليدلو کی لکه ديوه جسم څخه کاني جوړيدل يايوه نوعه مثلاً انسان په بله نوعه مثلاً په بيزو باندې بدليدل دا خو نه په عقلي طور محال دي اونه په شرعي طور ، اود فلسفيانو د اقول چي د حقائقو بدليدل ممکن نه دي ددی مطلب دا دي چي دمحال ممکن او واجب حقيقتونه بدليدل ناممکن دي چي په دوی کی عقلاً داسي بدليدل محال دي چي يو ممکن محال يا واجب سي ، يايو محال ممکن يا واجب سي يا يو واجب ممکن يا محال سي ، او په قرآن کی د فرعون د ساحرانو سحر ته که تخيل ويل سوي دي ددی څخه دانه

لازمی چي هريو سحر دی تخيل وی ، اوتردی زیات څه بل قسم دی نه وی اوبعضی خلکو دسحر په ذریعه دحقیقت پریدلیدو باندی دحضرت کعب احبار ددی حدیثه څخه دلیل نیسی چي هغه په موطا امام مالک کی دی اودقعقاع بن حکیم څخه منقول دی دهغه الفاظ داسی دی ، لَوْلَا کَلِمَاتِ اَقُولُهُنَّ لَجَعَلْتَنِي الْيَهُودَ حِمَارًا (که چيري داڅو کلمی نه وای چي زه یی په پابندی سره وایم نو دی یهودو به زما څخه څر جوړ کړی وای)

دڅر جوړولو لفظ مجازاً دبی عقله جوړولو په معنی هم کیدی سی لیکن بغیر دضرورت څخه حقیقت پرېښوول اومجاز اخیستل صحیح نه دی نو په دی وجه حقیقی اوظاهری معنی او مطلب ددی داسو که چيري ماروزانه په پابندی سره دا کلمی نه لوستی نویهودو به زما څخه څر جوړ کړی وای .

ددی څخه دوی خبری ثابتی سوی یوه دا چي دسحر په ذریعه دانسان څخه دڅر جوړولو امکان سته ، دویم دا چي هغه چي کومی کلمی لوستلی دهغه دا اثر وو چي بیاڅه جادو اثر کولی نه سواي ، خلکو چي دده څخه ددی کلمو پوښتنه وکړه نو ده ورته دا کلمی وېښولی اَعُوْذُ بِاللّٰهِ الْعَظِيْمِ الَّذِيْ لَيْسَ شَيْءٌ اَعْظَمُ مِنْهُ وَبِكَلِمَاتِ اللّٰهِ الْقَامَاتِ الَّتِيْ لَا يُجَاوِزُ هُنَّ بَرٌّْ وَلَا فَاجِرٌ وَبِاسْمَاءِ اللّٰهِ الْخُسْنٰی كُلِّهَا مَا عَلِمْتُ مِنْهَا وَمَا لَمْ اَعْلَمْ مِنْ شَرِّ مَا خَلَقَ وَتَبَرَّءُ وَذَرَّءُ ، (اخرجه فی الموطا باب التَّعَوُّذِ عِنْدَ النَّوْمِ)

زه دلوی خدای ﷻ پناه اخلم چي ترهغه لوی څوک نسته اوپناه اخلم دالله په مکملو کلمو چي دهغه څخه یوڅوک ښه او بد انسان مخ نه سی وتلی اوپناه اخلم دالله ﷻ په ټولو اسماء حسنی باندی چي کوم ماته معلوم دی اوکوم چي معلوم نه دی دهرهغه شی دشر څخه کوم چي الله تعالی پیدا کړي دی او وجود یی ورته ورکړي دی .

خلاصه دا چي دسحر دری واړه قسمونه داسی دی چي ددی واقع کیدل ممکن دی .

(په سحر او معجزه کي فرق)

څنگه چي دپیغمبرانو دمعجزو څخه یاداولیاؤ دکرامتونو څخه داسی واقعات په مشاهده کی راغلی دی چي هغه عاده ممکن نه دی اوچی په دی وجه دی ته خرق عادت ویل کیږی ، دغه رنگه آثار په ظاهره دسحر اودجادو څخه هم په مشاهده کی راغلی دی اوپه دی وجه بعضی ناپوهانوته په دی دواړوکی گډون کیږی او په دی وجه بیادوی دجادوگرو تعظیم اوتکریم کوی ، نوپه دی وجه ددواړو فرق بیانول ضروری سو ، دا فرق یو داصل اودحقیقت له مخی دی او بل دظاهری آثارو له مخی دی .

دحقیقت له مخی فرق خو دا دی چي په سحر اوجادو سره چي کوم شیان په مشاهده کی راځی نو هغه داسبابو ددائری څخه وتلی نه وی ، فرق صرف داسبابو دڅرگندوالی اودپټ والی دی چيري چي اسباب ظاهروی نودا آثار دغه اسبابوته منسوب کړل کیږی او دڅه تعجب شی نه گڼل کیږی ، لیکن چي کوم ځای اسباب پټ وی نو هغه دتعجب کولوشی وی او عام خلق دنه پوهیدوپه وجه دا خرق عادت

گهني، حال دا دي چي هغه په حقيقت كي دټولو معمولي او عادي شيانو په شان ديوبيري اوشيطان دائر څخه كيږي، كه چيري يو خط د مشرق بعيد څخه چي نن ليكل سوي وي دلته راولويږي نوليدونكي به دا خرق عادت وگني او حال دا دي چي پيريانو اوشيطانانو ته د داسي كارونو كولو قوت وركول سوي دي، كه چيري په دي كار كي د دوي ذريعه كيدل ځلگو ته څرگندوي نو بيا به دا دي ځلگو ته خرق عادت نه ښكاري دي، مطلب دا چي په سحر كوم ټول آثار ظاهريږي هغه ترطبيعي اسبابولاندي وي ليكن د اسبابو د پټ والي په وجه ځلگو ته ددي د خرق عادت دو كه كيږي.

او معجزه دارنگه شي نه دي، هغه بغير د څه ذريعي اوسبب، د الله ﷻ كار وي او په هغه دطبيعي اسبابو هيڅ دخل نه وي په ابراهيم ؑ باندې چي دنمرود اور بل كرل سوي اوسوړ سوي وو، دا د څه طبعي اسبابو دوجي څخه سوړ سوي نه وو بلكه دا د الله ﷻ كار وو چي اور ته يي وويل چي سوړ سه، او دومره زيات هم نه چي دهغه څخه ابراهيم ؑ ته تكليف ورسپري.

نن هم ځيني خلق پريدن باندې څه مسالي اونور لگوي او اور ته دننه كيږي خو دا معجزه نه ده، د مسالو اثر دي اودا مسالي هر كله چي ځلگو ته ظاهري نه وي نو په داسي كار باندې د خرق عادت گمان كوي. دا خبره چي په معجزه كي څه د ظاهري اسبابو دخل نه وي بلكه نېغ په نېغه د الله تعالي كار وي، په دي قرآن عزيز په خپله شاهدي وركوي، الله تعالي فرمايي.

وَمَا رَمَيْتَ إِذْ رَمَيْتَ وَلَكِنَّ اللَّهَ رَمَىٰ (يوموتي شكي چي تا غورځولي وي هغه په حقيقت كي تا نه وي غورځولي بلكه الله تعالي غورځولي وي)

مطلب دا چي د يوه مړت خاورو او ډبرو د ټولي جمع سترگو ته په رسولو كي ستا هيڅ دخل نه وو، خالص د الله تعالي كار وو، دا معجزه د ډبر په غذا كي سوي وه چي نبي ﷺ يو مړت خاوره او ډبري د كافرانو په لښكر باندې وويشتل اودا د ټولو په سترگو كي ولويدي.

اوس دلته دا سوال پيدا كيږي چي د معجزې او د سحر په حقيقت كي دا فرق چي بيان سو عوام الناس به يي څنگه پيژني ځكه چي په ظاهري صورت كي خودا دواړه يوشان دي ددي جواب دا دي چي د عوام الناس د پيژندو د فرق ډير صورتونه الله تعالي ظاهر كړي دي.

اول دا چي معجزه او كرامت د داسي ځلگو څخه ظاهريږي چي د هغوي تقوي او د اعمالو او اخلاقو پاكي هر څوك ويني گوري او ددي په خلاف د جادو اثر د داسي ځلگو څخه ظاهريږي چي هغه گنده او د الله تعالي دنوم اخيستلو او عبادت كولو څخه ليري وي او دا شي هر څوك په سترگو ليدي سي او په دي سره د معجزې او د سحر په مينځ كي فرق كولاي سي.

دويم دا چي دا د الله تعالي عادت جاريه دي چي كوم سړي د نبوت دعوي وكې او د جادو په وجه دخپل نبوت تصديق كول وغواړي نو په داسي صورت كي بيا دهغه جادو كار نه كوي او هيڅ اثر نه لري، البته

ذنبوت دَدَعویٰ خُشخہ بغیر کہ چیری جادو کوی نو چلیبری .

(آیا پہ پیغمبران علیہم السلام باندی دَجادو اثر کیدی سی؟)

ددی جواب پہ اثبات کی دی (کیدی سی)، او پیغمبران دَطبعی اسبابو خُشخہ متاثر کیدی سی اودا اثر قبول ذنبوت دشان سرہ خُشخہ منافی شی نہ دی، لکہ دَدوی دَلوپی اوتندی خُشخہ متاثر کیدل دی نو دغہ شان دَجادو دَبِتو اسبابو خُشخہ ہم پیغمبران متاثر کیدی سی، دَصحیح احادیثو خُشخہ ثابتہ دہ چی بہودو پہ نبی ﷺ سحر کپی وو اودہغہ بعضی آثار خُرجند سوی وہ، دَموسى ﷺ دسحر خُشخہ متاثر کیدل پخپلہ پہ قرآن کی ذکر دی، اللہ تعالیٰ فرمایى (يُخَيِّلُ آلِهَهُمْ مِنْ سِحْرِهِمْ آلِهَةً نَسْفِي) یا (وَأَوْجَسَ لِيْ نَفْسِيْ خِفَةً مُّوسَى) پہ موسیٰ ﷺ باندی بیرہ را تلل دَجادو اثر وو.

(دسحر شرعی احکام)

لکہ چی مخکی ذکر اویبان وسو چی دقرآن اوحدیث پہ اصطلاح او ژبہ کی سحر صرف ہغہ کار او عمل تہ ویل کیبری چی پہ ہغہ کی دفسق فجور او کفر پہ وجہ شیطان خوشحالہ سوی وی اودہغہ خُشخہ مدد اخیستل سوی وی اودہغہ پہ امداد سرہ خُشخہ عجیبہ واقعات خُرجند سوی وی دَبَابِل دَسحر چی پہ قرآن کی یی ذکر دی ہغہ ہم دغہ وو (جصاص) نوداسی سحر تہ قرآن کفر وایی، ابو منصور رحمۃ اللہ علیہ فرمایى چی صحیح دا دہ چی مطلقاً دَسحر تول اقسام کفر نہ دی بلکہ ہغہ سحر کفر دی چی پہ ہغہ کی دایمان مخالف اقوال واعمال وی (روح المعانی)

او دا ظاہرہ خبرہ دہ چی پہ قرآن اوحدیث کی وار وار راغلی دہ چی دشیطان دی مخالف سی اوپہ دہ دی لعنت وویل سی، ددی برعکس ددہ سرہ دوستی کول او ددہ دَرَضی کولو فکر کول پہ خپلہ یوہ گناہ دہ، بیاہغہ ہلتہ راضی کیبری چی انسان پہ شرک او کفر کی مبتلاسی یا کم از کم پہ فسق اوفجور کی مبتلاسی اوداللہ تعالیٰ دَرَضاً اودَمَلّا تکر دَرَضاً خلاف گندہ اوپلیت سی، دایوہ گناہ سوہ او کہ چیری دَجادو پہ وجہ چاتہ پہ ناحقہ نقصان ورسیری نودابلہ گناہ سوہ .

مطلب دادی چی پہ قرآن اوسنت کی کوم شی تہ سحر ویل سوی دی ہغہ دکفر اعتقادی یا کم از کم دکفر عملی خُشخہ خالی نہ دی کہ چیری دشیطان دراضی کولو دپارہ خُشخہ دشرک او کفر اقوال یا اعمال وسی نو دا کفر حقیقی اعتقادی کیبری او کہ چیری دشرک او کفر داقوال یا اعمالو خُشخہ محفوظ سی لیکن نور گناہونہ پہ کی وسی نوداد عملی کفر خُشخہ خالی کیبری دقرآن کریم پہ دغہ مذکورہ آیاتونو کی چی سحر تہ کفر ویل سوی دی نوداپہ دی وجہ چی داسحر داعتقادی کفر او یا دعملی کفر خُشخہ خالی نہ ؤ، خلاصہ دا چی پہ کوم سحر کی خُشخہ داسی عمل سوی وی لکہ دشیطانانو خُشخہ مددغوشتل سوہ یا ستوری مستقل اثر کونکی گنل سوہ یا سحر معجزہ گنل بیاد ذنبوت دعوہ کول سوہ نو داسی سحر پہ اجماع سرہ کفر دی او چی پہ کوم سحر کی داسی کارونہ کول نہ وی مگر گناہ کول پہ کبسی وی نو داسی سحر کبیرہ گناہ دہ .

مسئله: هر کله چی دا معلومه سوه چی سحر داعتقادی کفر یاد عملی کفر خُخه خالی نه وی نو دسحر زده کول یابل ته بنوول حرام سوه اوپه دی باندی عمل کول حرام سوه ، البته که چیری ددی غرض دپاره و بنوول سی چی دمسلمانانو بیاپه دی سره ضرر دفع سی نو بعضی فقهاؤ ددی اجازه ورکری ده، (شامی عالمگیری)

مسئله: تعویذونه خابنتونه چی عاملان یی کوی که چیری په دوی کی دپیریانو یا شیطانانو خُخه مدد غوښتل سوی وی نو دا هم دسحر په حکم کی دی او حرام دی او که چیری الفاظ مشتبه وی معنی یی معلومه نه وی او دشیطانانو او دبتانو خُخه دمدد اخیستلو احتمال وی نو دا هم حرام دی .

مسئله: دبابل دسحر خُخه علاوه دسحر نور قسمنه که چیری په دی کی دکفر او شرک ارتکاب وسی نو دا هم حرام دی .

مسئله: او که چیری دکفر او شرک خُخه خالی دتورو مباحو او جائزو شیانو خُخه کار واخیستل سی نو دا صرف په دی شرط روا دی چی په دی سره ناجائز مقصد او غرض حاصل نه سی .

مسئله: که چیری دقرآن او حدیث الفاظ هم دناجائز مقصد دپاره په کار کی راوستل سی نو داهم روا نه دی ، مثلاً چاته په ناحقه دضرر رسولو دپاره ددی چی تعویذ وسی یا وویل سی (فتاوی قاضی خان شامی)

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَقُولُوا رَاعِنَا وَقُولُوا انظُرْنَا

او وایاست (انظُرنا)

تاسی مه وایاست (راعنا)

ای دایمان خاوندانو !

وَأَسْمِعُوا وَلِلْكَافِرِينَ عَذَابٌ أَلِيمٌ

او واوروی او کافرانو دپاره عذاب دی دردناک

لنوتفسیر: بعضی یهودو به داشیطانی کوله چی نبی ﷺ ته به راغله نوهغه ته به یی په (راعنا) لفظ سره خطاب کوی چی دهغه معنی په عبرانی ژبه کی یو قسم ښراوی دی او دوی به دا ویناهم په دی نیت کوله لیکن په عربی ژبه کی ددی معنی ده ، زمونږ د مصلحت او فائدی لحاظ وکړه ، نو په دی وجه عربیان په دی شیطان ته پوهیدل او دښه غرض او مقصد دپاره بعضی مسلمانانو په دی کلمی سره نبی ﷺ ته مخاطبه کول شروع کړه نو په دی سره دغه یهودی شیطانانو ته نور گنجائش حاصل سو چی په خپل مینځ کی به کښیښته نو خنډل به یی چی تر اوسه پوری خو مونږ دده (نبی ﷺ) بدی په پته بیانوله اوس په هاگه دبیانونو خو داسی چل په لاس راغی چی مسلمانان هم په دی کی شریک سوه نوالله تعالی ددغه گنجائش دختمولو دپاره مسلمانو ته دا حکم وکی چی، ای دایمان خاوندانو تاسی (لفظ د، راعنا مه وایاست) او ددی په ځای، انظُرنا وایاست (څکه چی ددی لفظ معنی او دراعنا دلفظ معنی په عربی کی یوشی ده په راعنا ویلو کی دیهودو دشیطانی کولو چی کوم مقصد او غرض دی هغه حاصلیږی ، نو په

دی وجه دا پریږدی او بل لفظ استعمالول شروع کی، او (دا حکم په ښه طریقه، واورې (او یاد یی لری، او (ددغه) کافرانو دپاره (خوبس) سزا دردمنده به وی (چی دپیغمبر ﷺ) په حق کی داسی بی ادبی او دده سره داسی چالاکی کوی،

مسئله: ددی آیت څخه دا معلومه سوه چی که چیری دیوه سړی دخیل یوجائز کارڅخه دنورو دپاره دنا جائزو کارونو موقع را ووزی نو دا جائز کار بیادی سړی دپاره جائز پاته نه سو، لکه چی دیوه عالم درواکار څخه ناپوهه خلق په مغالطه کی پریوزی اوپه نارواوو کی دمثلا کیدلو خطرہ یی وی، نو ددی عالم دپاره دا روا کار کول هم ښه نه دی، لیکن شرط په کښی دا دی چی دا کار دشرعی ضروری کار نه وی، ددی مثالونه په قرآن اوحدیث کی ډیر دی، ددی یو دلیل او مثال هغه حدیث دی چی په هغه کی نبی ﷺ فرمایی، چی دبیت الله تعمیر چی قریشو دجاهلیت په زمانه کی کړی دی په دی کی ډیر شیان داسی دی چی هغه دآبراهیمی تعمیر څخه خلاف سوي دی، زمازه غواړی چی دا وران کړم او دنوی سرڅخه دآبراهیمی تعمیر موافق یی جوړه کړم لیکن په داسی کولو سره دناپوهانو عوامو په فتنه کی دمثلا کیدو بیرته ده نو په دی وجه سمدستی داسی نه کوم.

داسی حکمونو ته داصول فقهی په اصطلاح کی سدّ ذرائع وایی، دا دتولو فقاهاؤ په نزد معتبردی او خصوصاً حنبلیان دی ته ډیر اہمیت ورکوی (قرطبی ج ۲ ص ۷۵)

لَا يُؤْذِ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ وَلَا الْبَشَرِ كَيْفَ أَنْ يُنْزَلَ عَلَيْكُمْ مِنْ خَيْرٍ مِّنْ

زړه غواړی دهغو خلقو چی کافر دی په اهل کتابو کی اونه دمشرکانو داخبره چی نازل کړل سی په تاسی باندی څه ښه

رَبِّكُمْ وَاللَّهُ يَخْتَصُّ بِرَحْمَتِهِ مَن يَشَاءُ وَاللَّهُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظِيمِ ١٥٨

خبره ستادپروردگار دطرف څخه او الله خاص کوی په خپل رحمت سره څوک چی غواړی او الله دلوی فضل خاوند دی

لنہ تفسیر: درسول الله ﷺ چی دیهودو کومه معامله وه هغه په مخکی آیت کی بیان سوه، اوس په دی آیت کی دمسلمانانو سره دیهودو دمعاملی بیان کیږی چی (بعضی یهودیانو به بعضی مسلمانانوته دا ویل چی خداپروردگار دزړه ستاسی خیر خواہ یو او دزړه څخه دا خوښو که چیری ستاسی دینی حکمونه زمونږ دینی حکمونوښه وای نو مونږ به هم دا دین هم قبول کړی وای لیکن څه وکوچی ستاسی دین زمونږ تر دین ښه ثابت نه سو، نو الله تعالی ددوی دا دعوه دخیر خواہی کولو رد کړه اووی فرمایلی چی) لږ هم نه خوښوی کافران خلق (برابره خبره ده که) داهل کتابو څخه (چی وی) او (که د) مشرکانو څخه داخبره چی تاسی ستاسی دپروردگار دطرف څخه لږ قسم بهتری (هم) حاصله سی او (ددوی په حسد هم څه نه کیږی ځکه چی) الله تعالی په خپل رحمت (او عنایت) سره څوک چی وغواړی خاص کوی یی او الله تعالی لوی فضل (کولو) والا دی.

فائدہ: ددی یہودو دوی دعوی وی یوہ داچی ددوی دین (یہودیت) تراسلام غورہ دی اودویمہ داچی دوی دمسلمانانو خیرخواہ دی، اولنی دعویٰ خو دوی ثابتہ نہ کړای سوه، په عجیبه دعویٰ سره څه کیدی سی، اوبیادا دعوه څه عبث غونډی خبره نه ده، ځکه چی کله ناسخ دین راسی نومنسوخ دین پریښول کیږی اودا دغوره اوناغوره پرفرق موقوفه نه ده، نوپه دی وجه چی داخبره ظاهره او څرگنده وه ددی جواب یی دلته ذکر نه کی، صرف پردویمی دعویٰ (خیرخواهی) خبره سوي ده هغه داسی چی لکه څنگه چی مشرکان دمسلمانانو یقیناً خیرخواه نه دی نودغه شان یہودهم وگنی چی دوی هم دمسلمانانو خیرخواه نه دی.

مَا نُنْصَحُ مِنْ آيَةٍ أَوْ نُنْسِيهَا نَأْتِ بِخَيْرٍ مِنْهَا أَوْ

کوم چی منسوخ کوو مونږ یو آیت یا هیروو نو لیږو تر هغه غوره

مِثْلَهَا أَلَمْ تَعْلَمْ أَنَّ اللَّهَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ۝ أَلَمْ تَعْلَمْ أَنَّ

یا دهغه برابر، آیا تا ته معلومه نه ده چی الله په هر شی باندی قادر دی آیا تا ته معلومه نه ده

اللَّهُ لَهُ مُلْكُ السَّمُوتِ وَالْأَرْضِ وَمَا لَكُمْ مِنْ دُونِ اللَّهِ

چی هم الله لره ده باچی دآسمانونو او دمنځی او نسته ستاسی دپاره دالله څخه ماسوا

مِنْ قُلُوبٍ وَلَا نَصِيرٌ ۝

څوک حمایتی او مددگار

لنہ تفہیر: دقبلی دبدلیدو واقعہ چی کوم وخت وسوہ نویهودو په دی پیغور شروع کی او مشرکانو هم دبعضو حکمونو دمنسوخ کیدو په وجه یی دخپل پیغور ژبی خلاصی کړی نوالله تعالیٰ ددوی دظعن او داعترض جواب ورکی او وی فرمایلی چی (دیو آیت حکم چی کوو) (که څه هم چی دا آیت په قرآن کی او دخلکو په زړونو کی موجود وی) یا (هم) دا آیت (دزړونو څخه) باسونو (دا دڅه اعتراض قابله خبره نه ده ځکه چی په داسی کولو سره هم څه فائده او مصلحت وی هغه داچی) مونږ تردی آیت غوره یاددی آیت په شان ډېرځای ددی دوهم شی، راوړو (اعتراض کوونکی) آیاتاته دا معلومه نه ده چی الله تعالیٰ پر هر شی قدرت لری (نوداسی قدرت لرونکی ته څه گرانه نه ده چی هغه دفائدو اومصلحتونو لحاظ وکی او) آیاتاته معلومه نه ده چی الله تعالیٰ داسی (ذات) دی چی خاص دهغه باچی پرآسمانونو اوپر مخکه ده (اوکله چی دهغه په قدرت اوباچی کی دهغه سره څوک شریک اوحصه دارنسته، نو ددغه

مصلحتونو اوفاندو له مخی په دویم حکم کولو کی څوک دده مزاحمت نه سی کولی غرض داچی د دویم حکم په منتخب کولو کی هم او په جاری کولو کی هم څه منع کوونکی نسته، او په دی هم پوه سه چی، ستاسی دالله تعالیٰ څخه ماسوا څوک مددگار هم نسته (نو کله چی هم هغه مددگاردی نوهغه به ضرور په حکمونو کی د مصلحت اوفاندی لحاظ کوی او چی کله مددگاردی نودهغه په حکمونو د عمل کولو په وخت کی به تاسی د مخالفت کوونکو د مزاحمت څخه ضرور ساتی البته که چیری ددی ضرر (د مخالفینو مزاحمت) څخه څه بله لویه د آخرت فائده حاصلیدونکی وی نو په ظاهره کی د مخالف مسلط کیدل بله خبره ده.

علوم اومستلې: د (مائتسُخ) په آیت کی دقرآن کریم د یو آیت دمنسوخ کیدو چی څومره صورتونه کیدی سی هغه ټول یی په دی کی جمع کړي دی دنسخ معنی په لغت کی زائل کیدل اولیکل دی، په دی دټولو مفسرینو اتفاق دی چی په دی آیت کی دنسخ څخه مراد دیو حکم زائل کول یعنی منسوخ کول دی او په دی وجه د کتاب الله اوسنت په ژبه او اصطلاح کی نسخ دی ته وایی چی دیو حکم په ځای دویم حکم جاری سی برابره خبره ده که هغه دویم حکم دا وی چی مخکی حکم بالکل ختم سی او که دا وی چی دهغه په ځای بل عمل او کار ونبول سی.

(په الهی احکامو کی دنسخ حقیقت)

د دنیا په حکومتونو او ادارو کی دامشهوره او عامه ده چی یو حکم منسوخ کوی او دهغه په ځای بل جاری کوی، لیکن دانسانانو په حکمونو کی نسخ کله په دی وجه کیږی چی مخکی دغلط فهمی په وجه جاری سوی وی، وروسته چی بیا ورته حقیقت معلوم سی نو حکم بدل سی او کله په دی وجه کیږی چی په کوم وخت کی یو حکم جاری سوی وی نوهغه دهغه وخت د حالاتو مناسب وی او انسان ته خو د وړاندی څخه د راتلونکو حالاتو پته نه وی نو کله چی حالات بدل سی نو د دغه حکم په ځای نوی حکم جاری سی او دغه شان مخکی حکم بدل سی دا دواړه صورتونه دالله پاک په حکمونو کی نه سی کیدی او وجه یی ظاهره ده. دریم صورت دا هم کیږی چی حکم کوونکی ته د اول څخه دا معلومه وی چی حالات به بدلیږی او په دغه وخت کی به بیا دغه مخکنی حکم مناسب نه وی بل یو حکم به مناسب وی نوهغه د خپل دغه علم مطابق نن یو قسم حکم ورکی او کله چی دده د علم مطابق حالات بدل سی نو خپل مخکنی حکم بدل کی، ددی قسم مثال دا دی چی حکیم اوډاکتر چی دمریض موجوده حالات وگوری نویو دوا منتخبه کوی او هغه پوهیږی چی دیو دوو ورځو ددوا په خوراک به دمریض حالات بدل سی او بیا به دغه وخت زه ده ته بله دوا ورکوم او حکیم هم دغه رنگ کار وکی چی اول ده ته د اولنی ورځی دوا ورکی چی هغه د دغه ورځی او د حالاتو سره مناسب وی او بیا دوی ورځی وروسته د حالاتو د بدلیدو په وجه بله دوا ورته ورکړی، ماهر حکیم اوډاکتر داهم کولی سی چی د اولنی ورځی څخه د مکمل علاج طریقه ولیکی او مریض ته

یی ورکی چی تردو ورخو پوری دادوا و خوره بیادری ورخی دانوره دوا بیایوه هفته دابله دوا، لیکن په داسی کولوسره دمريض پر طبیعت بی وجی پیتی اچول دی اوپه دی کی دغلطی کولوپه وجه دعملی خلل خطره هم ده نوپه دی وجه دمخکی څخه ټول تفصیلات بشوول په کار نه دی.

دالله تعالی په نازل سوو کتابونو اواحکاموکی صرف دآخری صورت نسخه ممکنه ده اوکیږی، هر راتلونکی نبوت اوهر نازلیدونکی کتاب دمخکی نبوت اوکتاب دیرحکونه منسوخ کړي دی او ددی په خای نوی حکمونه یی جاری کړي دی، اوهم دغه شان دینوبی په شریعت اونبوت کی سوي دی چی دڅه وخت دپاره یوحکم به جاری وو بیابه هغه دالله پاک دحکمت په تقاضی سره بدل سو او دهغه په خای به بل حکم جاری سو دصحیح مسلم په حدیث کی دی.

لَمْ تَكُنْ نُبُوءَ قَطُّ إِلَّا تَنَاسَخَتْ (مسلم) (کله هم یوداسی نبوت نه دی راغلی چی دهغه په حکمونو کی نسخ اوتبدیلی نه وی راغلی (قرطبی ج ۲ ص ۲۲)

(جاهلاننه شهبی)

خامخاڅه جاهلویهودودخپل جهالت په وجه داکول چی په الهی احکاموکی نسخ به یی ددنیوی احکامو دنسخ په مخکنیودووصورتونوقیاس کوله اوپه نبی ﷺ باندی به یی داعتراض اوطنع ژبه را اوږدوله، نوددی په جواب کی داآیتونه نازل سواابن جریر ج ۱ ص ۲۲۴ ابن کثیر ج ۱ ص ۲۵۲ او نور) په مسلمانانوکی دمعتزلی فرقی بعضی خلق شاید ددغو مخالفینو دطنع څخه دخلاصیدوپه وجه دا لار راییستلی ده چی په الهی احکاموکی خو دنسخ امکان سته اوڅه شی ددغه امکان منع کوونکی نه دی لیکن په ټول قرآن کی یوځای هم نسخ نه ده راغلی نه یوآیت ناسخ اونه یوآیت منسوخ دی، ددی وینانسیب ابو مسلم اصفهانی ته کیږی اوپه دی وینادامت عالمانودهمیشه دپاره ردکړي دی اوانکاری ورڅخه کړي دی.

په تفسیر روح المعانی (ج ۱ ص ۳۵۲) کی دی، وَالْفَقْتُ أَهْلَ الشَّرَائِعِ عَلَى جَوَازِ النَّسْخِ وَوُقُوعِهِ وَخَالَفَتْ الْيَهُودُ غَيْرَ الْعِيسَوِيَّةِ فِي جَوَازِهِ وَقَالُوا يَمْتَنِعُ عَقْلًا وَأَبُو مُسْلِمٍ الْأَصْفَهَانِيُّ فِي وَقُوعِهِ لَقَالَ إِنَّهُ وَإِنْ جَازَ عَقْلًا لَكِنَّهُ لَمْ يَقَعْ (ټول اهل شرائع (ددينونو خاوندان) دنسخ په امکان اوپه واقع کيدو متفق دي، اوپه يهودو کی دعیسویه فرقی څخه علاوه نور يهود دنسخ څخه منکردي او وایی چی داعقلاً محاله ده یعنی ممکنه نه ده اوابو مسلم اصفهانی دنسخ دواقع کيدو څخه انکار کوی، وایی چی نسخ که څه هم دالله پاک په حکمونوکی ممکنه ده، خو واقع سوی نه ده)

اوامام قرطبی رحمه الله په خپل تفسیر (ج ۲ ص ۲۲) کی وایی، وَمَعْرِفَةُ هَذَا الْبَابِ أَكْبَدَةُ وَلَدَيْهِ عَظِيمَةٌ لَا تَسْتَفِينُ عَنْ مَعْرِفَةِ الْعُلَمَاءِ وَلَا تُنْكِرُهُ إِلَّا الْجَهْلَةُ الْأَغْبَاءُ (دنسخ دباب پیژندگلوی دیره ضروری ده اوفانده یی دیره لویه ده اوددی دپیژندگلوی څخه عالمان بی پرواه کیدی نه سی، اوددی څخه صرف جاهلان اوناپوهان انکار کوی)

قرطبی دلتہ یوہ واقعہ دحضرت علی کرم اللہ وجہہ نقل کړي ده چی یو وار هغه مسجد ته راغی نو یوہ سړی وعظ کوی ده دخلگو څخه پوښتنه وکړه چی داسړی څه کوی ؟ خلگو ورته وویل چی دی وعظ او نصیحت کوی، نوده وویل چی نه، دی خوڅه وعظ اونصیحت نه کوی بلکه دا ویل غواړی چی زه فلانی زوی دفلانی یم، ماوپېژنی، بیایی داسړی راوبلی اوپوښتنه یی ورڅخه وکړه چی ته په قرآن او حدیث کی ناسخ اومنسوخ پیژنی، ده ورته وویل چی نه، نو حضرت علی کرم اللہ وجہہ وویل چی زموږ دمسجد څخه ووزه بیا هیڅکله دلتہ وعظ ونه کړی، په قرآن کریم اوسنت کی دَنسخ دَسته والی او دواقع کیدو په هکله دصحابه کرامو رضی اللہ عنہم اودتابعینو رضی اللہ عنہم دومره اقوال اوثار موجود دی چی دهغه دلتہ نقل کول گران دی، په تفسیر ابن جریر (ج ۱ ص ۲۲۴)، ابن کثیر (ج ۱ ص ۲۵۲)، اودر منثور (ج ۱ ص ۲۸۲)، اونورو کی په قوی اوصحیح سندونو سره ډیر روایتونه ذکر سوی دی او دضعیفو روایاتو خو شمیر نه سی کیدی.

نوپه دی وجه دا مسئله په امت کی اجماعی پاته سوي ده صرف ابومسلم اوخو معتزله وو دَنسخ دواقع کیدو څخه انکار کړي دی اوپه دی باندی امام رازی رحمۃ اللہ علیہ په خپل تفسیر کبیر کی ښه په تفصیل سره رد کړي دی.

(دَنسخ دَمفهوم په اصطلاح کی دمخکنیو او وروستنیو علماؤ فرق)

هرکله چی دَنسخ اصطلاحی معنی دَحکم تبدیلی ده، او دا تبدیلی داسی کیدی سی چی بالکل یو حکم منسوخ سی او دهغه په ځای بل نوی حکم مقرر سی لکه دبیت المقدس په ځای بیت الله قبله جوړیدل سوه، هم دغه رنگ په یو مطلق اوعام حکم کی دڅه قید او شرط په زیاتیدو سره هم یو قسم په حکم کی تبدیلی راځی، دامت اسلافو نسخ په دغه عامه معنی کی استعمال کړي ده چی په هغه کی دَیو حکم تبدیلی پوره یاجزئی شامله ده دیو شرط قید استثناء په وجه هم شامله ده نوپه دی وجه دمخکنیو عالمانوپه نزدپه قرآن کریم کی دمنسوخ سوو آیتو شمیر پنخوسو ۵۰۰ ته رسیږی او وروستنی عالمان نسخ صرف هغه تبدیلی ته وایی چی دهغه دمخکنی حکم سره هیڅ قسم موافقت اومطابقت نه راځی (یعنی نسخ دی ته وایی چی دسره مخکی حکم لیری سی اودهغه په ځای بل حکم راسی) نودا ظاهره خبره ده چی په دی اصطلاح سره به دمنسوخ سوو آیاتونو شمیر کم سی، لکه چی په وروستنیو عالمانو کی علامه سیوطی رحمۃ اللہ علیہ صرف شل ۲۰ آیاتونه منسوخ شمیرلی دی اوترده وروسته بیاشاه ولی الله رحمۃ اللہ علیہ په دغه کی دمطابقت اوموافقت صورت پیدا کړي دی اوصرف پنځه آیاتونه یی منسوخ گنلی دی اودا پنځه آیاتونه داسی دی، چی په دی کی دَیر لیری تاویل څخه بغیر دمطابقت صورت نه پیدا کیږی، او دا کار په دی وجه ښه دی چی په احکامو کی اصل دحکم بقا اوپاته کیدل دی اونسخ خلاف اصل ده نو په دی وجه چی چرته دتوجیه اودتطبیق داسی صورت کیدی سی چی په آیت عمل

کول باقی پاته سی نو په هغه کی بغیر د ضرورت څخه نسخ منل صحیح نه ده .

لیکن ددی کمی کولو مقصد دا هیڅکله کیدی نه سی چی د نسخ مسئله د اسلام او قرآن کریم د پاره څه د عیب خبره وه او دهغه دلیری کولو د څوارلس سوه کالو څخه کوشش کیږی او آخری انکشاف یی شاه ولی الله رحمته الله علیه ته وسو چی په هغه کی پنځه پاته سوه، او اوس ددی انتظار دی چی څوک نوی محقق دغه پنځه هم ختم کی او شمیر بالکل صفر درجی ته ورسوی .

د نسخ په مسئله کی داسی اړخ اختیارول نه د اسلام اونه د قرآن کریم صحیح خدمت دی اونه په داسی کولوسره د صحابه رضی الله عنه او تابعینو رضی الله عنهم اوبیا د څوارلسو سوو ۱۴۰۰ کالو دوروستنیو او مخکنیو عالمانو مقالی او تحقیق مینځل کیدی سی اونه د مخالفینو د ظعن او اعتراض ژبه په بندی دی سی، بلکه دا خو ددی زمانی ملحدانو ته وسله په لاس کی ورکول دی چی داسی هم کیدی سی چی تر څوارلس سوو کالو پوری چی د امت ټولو عالمانو څه ویل هغه ټول غلط دی نو په داسی کولوسره به د قرآن کریم او شریعت څخه امن پورته سی، او ددی څه ضمانت دی چی نن چا تحقیق وکی هغه به سبا غلط نه ثابتیږی .

په موجوده زمانه کی د بعضی عالمانو څه داسی تحریرونه مالیدلی دی چی هغوی آیت د مَانَسَخْ د شرط معنی په بغل کی د نیولو په وجه یوه قضیه (جمله) فرضیه د لوْكَانَ فِيْهَا اِلٰهَةٌ (الانبياء ۲۲)، اود لوْكَانَ لِلرَّحْمٰنِ وَلَدٌ په شان گرځولی ده او د نسخ د امکان د پاره یی دلیل گرځولی دی، اود نسخ د واقع کیدو څخه یی انکار کړی دی او حال دا دی چی دوی ته دا معلومه نه ده چی شرط په بغل کی د نیولو او د قضیه شرطی بحرف (لو) په مینځ کی ډیر فرق دی اودا هغه استدلال دی چی ابو مسلم او معتزله یی وړاندی کوی .

لیکن د صحابه رضی الله عنه او تابعینو رضی الله عنهم د تفسیرونو او د ټول امت د ترجمه کولو څخه وروسته دغه معنی ته چی د بعضی عالمان یی اخلی د قرآن معنی ویل هیڅ رنگ قبلیدی نه سی ځکه چی صحابه کرامو رضی الله عنهم دغه آیت د نسخ د واقع کیدلو د پاره د دلیل په توگه وړاندی کړی دی او ډیری واقعی یی شمیر کړی دی چی په هغه کی نسخ سوي ده (ابن کثیر ابن جریر) دغه وجه ده چی د امت په متقدمینو او متاخرینو علماؤ کی چا د نسخ شمیر کم کړی دی خو د نسخ د واقع کیدلو څخه یی انکار نه دی کړی د ډیوبند ټول اکابر د نسخ په واقع کیدلو متفق دی ، په دی کی د ډیرو حضراتو مستقل یاجزئی تفسیرونه هم سته .

او نُنْسِهَا دا د مشهور قرآت له مخی د انشاء اونسیان څخه اخیستل سوي دی (یعنی جوړ سوي دی) او معنی یی دا ده چی کله د نسخ صورت دا هم کیږی چی دا منسوخ سوی آیتونه د نَبی صلی الله علیه و آله او د ټولو صحابه و رضی الله عنهم د زړونو څخه ایستل کیږی او هیر سی لکه چی ددی په تفسیر کی ډیری دغه شان واقعی

مفسرینو حضراتو ﷺ ذکر کړې دی او ددی د هیرولو څخه مقصد دا وی چی په راتلونکی وخت کی عمل کول نسته .

د نسخی متعلق د باقی احکامو د تفصیل دلته نه ځایږی ځکه چی ددی اصلی ځای د اصول فقهی کتابونه دی .

أَمْ تُرِيدُونَ أَنْ تَسْأَلُوا رَسُولَكُمْ كَمَا سَأَلَ مُوسَى مِنْ قَبْلُ

آیا تاسی مسلمانان هم غواړی چی سوال و کړی د خپل پیغمبر څخه څنگه چی کړی وو د موسی څخه ترده مخکې

وَمَنْ يَتَّبِعْ الْكُفْرَ بِالْإِيمَانِ فَقَدْ ضَلَّ سَوَاءَ السَّبِيلِ ۝۱۸

او څوک چی کفر واخلی په بدله دایمان کی ، نو هغه ورکه کړه سیده لاره .

لنبتغیر: (بعضی یهودو د عناد په وجه نبی ﷺ ته وویل چی لکه څه رنگه چی په موسی ﷺ په یوه وار تورا نازل سوی وو نو ته هم دغه رنگ په یوه وار ټول قرآن راوړه په دی خبره ارشاد کړی چی) آیاتاسی دا غواړی چی د خپل (وخت) در رسول څخه بی ځایه بی ځایه، درخواستونه وکی لکه چی څه رنگه ترده وړاندی (ستاسی مشرانو د حضرت) موسی ﷺ څخه هم (داسی) درخواستونه کړی وه (مثلاً په ډاگه د الله پاک د لیدو درخواست یی کړی وو، اوداسی نور درخواستونه چی دهغه څخه غرض صرف په رسول باندی اعتراض کول اود الله پاک د حکمتونو مزاحمت کول دی اویا دایمان راوړلو اراده یی هم نه وی دیو عجیبه قسم کفر خبری دی او) چاچی دایمان راوړلو په ځای د کفر (خبری) وکړی بیشکه دغه کس د سمی لاری څخه پاته سو.

دی سوال ته یی بی ځایه ددی وجی وویل سوه چی په هر کار کی د الله پاک مصلحت او حکمت جلا جلا وی ، بنده ته هیڅ حق نسته چی هغه د طریقې د معین کولو د پاره دا خبره وکی چی دا کار داسی کول په کار وو داسی کول په کار وو دهغه کار بس امانا او صدقنا (ایمان مو په راوړی او تصدیق مو په وکی) دی زیان تازه کړدن باقرار تو نینگیختن علت از کار تو

د حضرت شیخ الهند رحمه الله په ترجمه کی د آیت مخاطب خلق مسلمانان گرځول سوي دی اودهغه حاصل او مطلب دادی چی مسلمانانو ته د مخکی څخه آگاهی ورکول وه چی د پیغمبر ﷺ څخه بی ځایه سوالونه ونه کړی

وَكَثِيرٌ مِّنْ أَهْلِ الْكِتَابِ لَوْ يَرُّوْكُمْ مِّنْ بَعْدِ إِيمَانِكُمْ كَقَارِأٍ حَسَدًا ۝۱۹

د زړه غواړی دیر اهل کتاب چی څه رنگ تاسی راوړوی د مسلمان کیدلو څخه وروسته کافران په سبب د خپل

عَنْدَ أَنْفُسِهِمْ مِّنْ بَعْدِ مَا تَبَيَّنَ لَهُمُ الْحَقُّ فَاعْفُوا وَاصْفَحُوا ۚ هِيَ آيَةُ اللَّهِ

د زړه د حسد پس تردی چی ظاهر سو دوی ته حق نو تاسی عفو وکړی او په خیال کی مده را ولی څو

يَا مَرْءَةَ إِنَّ اللَّهَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ۝ وَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ وَ

پوری چی ولیبری الله خپل حکم بیشکه الله په هر شی او قائم کوئ لمونځ

أَتُوا الزَّكَاةَ وَمَا تَقَدَّرَ مِنْ أَمْوَالِكُمْ مِنْ خَيْرٍ تَجِدُوهُ عِنْدَ

او ورکوئ زکوٰۃ او څه چی تاسی مخکې لیرې د خپل ځان د پاره گټه ، پیدا به کی هغه الله څخه

اللَّهُ إِنَّ اللَّهَ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ ۝

بیشکه الله چی څه تاسی کوی ټول وینی گوری

تفسیر: (بعضو یهودو شپه او ورځ په مختلفو چلونو د دوستی او خیرخواهی په شکل کی هم دا
کوشش کوی چی مسلمانان د اسلام څخه واوړی اوسره دناکامی هم دخپل دغه غم او فکر څخه نه منع
کیدل الله ﷻ مسلمانانوته ددی خبری آگاهی ورکړه چی) په دی اهل کتابو (یهودو) کی ډیر د زړه څخه
داغواړی چی تاسی دایمان راوړلو وروسته بیا کافران کړی (او دا غوښتنه دڅه خیرخواهی له وجی
څخه نه ده لکه چی څنگه دوی وایی بلکه) صرف د حسد دوجی څخه چی (داساسی د طرف څخه دڅه
شی په وجه نه دی پیدا سوی بلکه) په خپله د دوی د زړونو څخه دی (جوش وهی اوداسی هم نه ده چی
دوی ته حق ښکاره سوی نه دی) بلکه د حق تر ښکاره کیدو وروسته (داحالت دی، اوس کله چی داځای
دی چی مسلمانان په غصه سی نواله ﷻ ارشاد کوی چی) خیر (اوس خو) معافی وکی اوسترگی پتی
کی ترڅو چی الله پاک (ددی معاملی متعلق) خپل حکم (نوی قانون) راولیږی (په دی اشاری سره وښوول
سوه چی الله پاک وایی چی مونږ ډیر ژر د دوی دشیطانیو د علاج دپاره دامن عامه دانتظام قانون
رالیږو یعنی د دوی سره جنگ کول او د دوی څخه جزیه اخیستل نو دا خو یو طبعی خبره ده چی
مسلمانان دا تعجب وکی چی مونږ څو کمزوری یو او دوی ډیر مضبوط اوقوی دی ، ددی قانون اجراء به
څه رنگه وسی نوارشاد دی چی تاسی تعجب ولی کوی، الله پاک په هر شی (برابره خبره ده که هغه
معمولی وی او که هغه عجیبه وی) قادر دی او (فی الحال صرف) لمونځونه په پابندی سره کوی او (چی
په چا زکوٰۃ فرض وی) زکوٰۃ ورکوی (او کله چی دا قانون راسی نو ددغه ښو عملونو سره به هغه هم کوی
او (دامه گنی چی ترڅو پوری دجهاد کولو حکم نه وی راغلی نو دیوازی لمونځ کولو او روزی نیولو په
ثواب کی به کمی وی داسی نه ده بلکه) چی کوم کار دخپلی گټی دپاره جمع کوی چی الله ﷻ ته (ورسی)
دهغه به (پوره پوره بدله) پیدا کی ځکه چی الله پاک ستاسی ټول کړی کارونه گوری (ددی څخه به د ذری
په اندازه هم ضائع نه کی)

فائده: ددغه وخت تقاضا پس دغه وه بیا الله پاک خپله وعده پوره کړه او دجهاد کولو آیاتونه نازل سوه
چی ترهغه وروسته دیهودو سره په دغه قانون عمل وسو اوناکارو خلکو ته دهغوی دفساد مطابق سزا
یعنی قتل یا دوطن څخه شړل یا جزیه لگول ورکړل سوه.

وَقَالُوا لَنْ يَدْخُلَ الْجَنَّةَ إِلَّا مَن كَانَ هُودًا أَوْ نَصْرِيًّا تِلْكَ أَمَانِيُّهُمْ قُلْ هَاتُوا بُرْهَانَكُمْ

او وایی چی هرگز به ولاړ نه سی جنت ته مگر هغه چی وی یهودی یا نصرانی دا آرزوگانی د دوی دی ووايه راوړی

إِن كُنْتُمْ صَادِقِينَ ۝ بَلَىٰ مَن أَسْلَمَ وَجْهَهُ لِلَّهِ وَهُوَ

سند خپل که چیری تاسی رښتینی یاست ، ولی نه چا چی تابع کی مخ خپل دالله څخه دپاره او هغوی

مُحْسِنٌ فَلَهُ أَجْرُهُ عِنْدَ رَبِّهِ وَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ

ښه کار کوونکی وی ، نو دوی دپاره دی ثواب ، د دوی خپل پروردگار څخه او نه بیرته ده په دوی اونه به وی دوی

يَحْزَنُونَ ۝ وَقَالَتِ الْيَهُودُ لَيْسَتِ النَّصْرِيَّةُ عَلَىٰ شَيْءٍ وَ

غمجن ، او یهود خو وایی چی نه دی نصاری په څه لاره او

قَالَتِ النَّصْرِيَّةُ لَيْسَتِ الْيَهُودُ عَلَىٰ شَيْءٍ وَهُمْ يَتْلُونَ

نصاری وایی چی یهود نه دی پریو لاره سره ددی چی تول وایی

الْكِتَابَ كَذَلِكَ قَالَ الَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ مِثْلَ قَوْلِهِمْ فَاللَّهُ

کتاب ددغه ډول وویل هغه کسانو چی جاهلان دی د دوی په ډول خبره الله به حکم وکی

يَحْكُمُ بَيْنَهُمْ يَوْمَ الْقِيَمَةِ فِيمَا كَانُوا فِيهِ يَخْتَلِفُونَ ۝

په دوی کی دقیامت په ورځ په کومه خبره چی یی (اختلاف) او جگړی کولی

لنډتفسیر: (اویهودو اونصاری داسی) وایی چی جنت ته به هیڅکله ولاړ نه سی مگر هغه خلق چی یهود
دی (دا دیهودو ویناده) یا هغه خلق چی نصاری وی (دا دنصاراؤ ویناده الله تعالی په ردکی فرمایي چی)
دا (خالی) دزړه ښه کولو خبری دی (او په حقیقت کی هیڅ شی نه دی) ته (دوی ته دا خو) ووايه چی (ښه)
خپل دلیل را وړی که چیری تاسی (په دی دعوه کی) رښتینی یاست (نو دوی به څه دلیل را وړی ځکه چی

څه دليل سته نه ، اوس مونږ ددی خلاف اول خو دا دعوی کړو چې ضرور نور خلق به (هم جنت ته) ځي (بيایي په دی دليل راوړي چې زمونږ قانون چې دهغه څخه ټول د آسماني دینونو منونکی انکار نه سی کولی دا دی چې) څوک خپل مخ دالله پاک په طرف کوږکی (یعنی په عملونو او عقیدو کی دالله پاک تابعداری وکړي) او (ددی سره) هغه مخلص هم وي (چې تابعداری دزړه داخلاصه کوی دغه مصلحت او دمنافقت څخه یی نه کوی) نو داسی کس ته دده (دتابعداری) بدله حاصلیږي چې الله پاک ته ورسی او داسی خلکو ته (په قیامت کی) نه څه اندیښنه (واقعہ مخکی راتلونکی) ده اونه داسی خلق (په دغه ورځ) غمجن کیدونکی دی (ځکه چې ملانکی به دوی ته زیری ورکي اوپه دی به دوی بی غمه اوبی فکره سی).

ددلیل نیولو حاصل دا سو چې کله دا قانون منل سوي دی نو اوس صرف دا وگوري چې دا خبره په چا باندی صادق ده ؟ نو ظاهره خبره ده چې په مخکی منسوخ سوی حکم باندی دعمل کولو په وجه چاته تابعدار نه ویل کیږي نو په دی وجه یهود اونصاری تابعدار نه سوه بلکه په دویم حکم عمل کول تابعداری ده او دا خو دمسلمانانو کار دی چې دمحمد ﷺ نبوت او شریعت یی قبول کړي دی نو په دی وجه دوی په جنت کی دا خل کیدونکی شمار سول .

اودمخلصین په قیدسره منافقان ووتل ځکه چې هغه شرعاً په کافرو کی داخل دی اودجهنم سزاوړه دی او (یو وار څه یهودیان او څه نصارا جمع سول اوددین بحث یی شروع کی نویهودو دخپلی عقیدي مطابق نصارا ته او دنصاراؤ دین ته باطل وویل اودحضرت عیسی ﷺ دنبوت اودانجیل دکتاب الله کیدلو څخه یی انکار وکړ نو نصاری هم په ضدسول اوپه تعصب کی راغلل اویهودو ته یی وویل چې ستاسی ددین اصل نسته اوستاسی دین باطل دی او دغه شان دحضرت موسی ﷺ دنبوت څخه یی انکار وکړ نو الله تعالی داقصه اوواقعہ درد کولو نقل کوی اوفرمایي چې ، یهود په وینا سوه چې (د نصاراؤ دین) په څه بنیاد (قائم) نه دی (یعنی گرسره غلط دی) او دغه شان نصاری په وینا سول چې دیهودو (دین) په څه بنیاد ولاړ نه دی یعنی گرسره غلط دی) حالانکه داټول (د دواړو فرقو خلق آسماني) کتابونه (هم) وایی (اوبل ته یی نیسی یعنی یهود توراۍ اونصاری انجیل وایی اووینی چې په دواړو کتابونو کی د دواړو پیغمبران او د دواړو کتابونو تصدیق موجود دی او دا پیغمبران او کتابونه د دواړو دینونو بنیاد دی ، که څه هم چې دمنسوخ کیدلو په وجه دعمل کولو قابل پاته نه دی خو دا جلا خبره ده .

اواهل کتابو خو داسی دعوی کولی مشرکانو دوی ته وکتل هغوی هم په جوش کی راغلل او) دا شان دی خلکو (هم) چې (بالکل) بی علمه دی ددی (اهل کتابو) په شان وینا کول یی شروع کړه (چې ددی یهودو اونصاراؤ ټولو ددین څه بنیاد نسته په حقه هم مونږ یو) نو (دلته خو دی هریو خپله خپله خبره شری) الله ﷻ به ددی ټولو په مینځ کی (عملي) فیصله وکړي دقیامت په ورځ ددی ټولو جگړوچی په دی

کی دوی دیو بل سره اختلاف کوی (او دا عملی فیصله به دا وی چی اهل حق به جنت ته بوزی او اهل باطل به په جهنم کی وغورځوی ، دعملی فیصلی قید ددی وجی ولگول سو چی دوینا اوددلیل له مخی خو فیصله په دنیا کی هم سوي ده)

علوم اومسئلي: په دی آیاتونو کی الله پاک ديهودو اونصاراؤ په مینځ کی اختلاف کولو اوپه یوبل باندی درد کولو په وجه چی کوم ضرر ناک اثرونه پیدا کیدل دهغه ذکر کړي دی او بیایی اصلی حقیقت ظاهر کړي دی ، په دی ټولو واقعاتو کی دمسلمانانو دپاره ډیر مهم هدايات دی چی دهغه بیان ورپسی راځی ، يهودو اونصاراؤ دواړو ددین اصلی حقیقت هیرکړی وو اوددین په نوم یی یوقومیت جوړکړی وو ، اوپه دوی کی هریو دخپل قوم جنتی اومقبول کیدلو او ددنیا دنورو قومونو دگمراه کیدلو او ددورځی کیدلو معتقد وه .

ددی نامعقول اختلاف نتیجه دا سوه چی مشرگانوته ددی خبری دویلو موقع په لاس ورغله چی عیسائیت هم بی بنیاده دی اویهودیت هم ، حق اوصحیح خو زمونږ بت پرستی ده ، الله پاک ددی قومونو دجهالت اوگمراهی متعلق وفرمایل چی دا دواړه قومونه جنت ته دتلو د اصلی سبب څخه غافله دی صرف ددین په نوم په قومیت پسې لگیدلی دی ، حقیقت دا دی که ديهودو مذهب وی اوکه دنصاراؤ وی یا که اسلام وی ، ددی ټولو اصلی روح دوه ۲ شیان دی .

(۱) یو داچی بنده دزړه داخلاصه خپل ځان الله پاک ته وسپاری او دهغه تابعداری خپله عقیده او مذهب وگنی ، برابره خبره ده که دا په کوم یوه مذهب کی وی ، ددین حقیقت هیروول یا شاته غورځول او ديهودیت او نصرانیت په نوم قومیت جوړول ددین اومذهب څخه بی خبری ده .

(۲) دویمه خبره داده چی دجنت دتلودپاره دابس نه ده چی څوک دزړه څخه دالله پاک دفرمانبرداري قصد صحیح کی لیکن دفرمانبرداري اودعبادت طریقې دخپل ځان څخه جوړی کی بلکه داضروری ده چی دفرمانبرداري اودعبادت هغه طریقې خپلی کړی کومی چی الله پاک دخپل رسول ﷺ په ذریعه ښوولی دی مخکنی خبره دبلې من اسلم: په ذریعه اودویمه خبره دوهوْمُحْسِن: په ذریعه واضحه سوي ده چی دهغه څخه معلومه سوه چی دآخرت دخلاصی اوجنت ته دتلو دپاره یوازی دفرمانبرداري قصدبس نه دی بلکه ښه عمل هم ضروری دی اوبنه عمل هغه دی چی دهغه طریقې اوتعلیم قرآن اوسنت ښویي کړی وی .

(دالله ﷻ په وړاندی دنسلي يهودی اونصراني یامسلمانان هیڅ قدرنسته قدر دایمان اوعمل صالح دی)

څوک چی ددی بنیادی اصولو یو اصل پریردی برابره خبره ده که هغه يهودی وی اوکه نصرانی وی اوکه مسلمان وی اوصرف دقومیت دنوم په وجه خپل ځان دجنت ټیکه دار وگنی نو دابس ځان ته دوکه ورکول دی چی ددی دحقیقت سره یوڅه لیری تعلق هم نسته دالله ﷻ په نزد یوهم ددی نومونوپه وجه الله پاک ته نژدی کیدی نه سی ترڅو پوری چی په هغه کی دایمان اوعمل صالح روح موجود نه وی ، بیا

خو دایمان اصول په هر رسول او شریعت کی یو ډول راغلی دی ، دومره خبره ده چی دعمل صالح شکلوته بدل سوی را بدل سوی دی ، دتورات په زمانه کی عمل صالح هغه وو چی دتورات دتعلیم موافق وو د انجیل په دور کی عمل صالح هغه وو چی د انجیل او حضرت عیسی ﷺ دتعلیم مطابق وو ، او اوس دقرآن کریم په زمانه کی هغه دراوړل سوی کتاب قرآن مجید موافق وی .

دخبری خلاصه دا ده چی دیهودو اونصاراؤ ددی اختلاف متعلق الله پاک دافیصله وکړه چی دا دواړه قومونه دجهالت خبری کوی ، په دی دواړو کی یوهم دجنت ټیکه دارنه دی اونه د دواړو دینونه یی اصله اوبی بنیاده دی ، بلکه د دواړو دینونو صحیح بنیاد موجود دی ، دغلط فهمی اصلی سبب دا دی چی دوی ددین اصلی روح یعنی عقیدی او عملونه اونظریی پریښی دی دنسل یادوطن په بنیاد یی یوقوم یهود اوبل قوم یی نصرانی گنلی دی .

کوم چی دیهودو دنسله وی یادیهودو په ښار کی اوسی یاپه شمیرکی خپل خان یهودی ښی ، هغه یی یهود وگنی هم دغه شان دنصرانی ټاکل وسوه ، حال دا دی چی دایمان داصولو دپریښولو اوداعمالو صالحو څخه ترمخ گرځولو وروسته بیاڅوک د دوی څخه نه یهودی پاته دی اونه نصرانی .

په قرآن کریم کی ددی اختلاف ذکر کول او بیا په کښی دفیصلی کولو څخه غرض مسلمانانوته آگاهی ورکول دی چی هسی نه دوی هم په داسی غلط فهمی کی اخته نه سی چی وواپی چی مونږ خو نسلی مسلمانان یو ، په هر دفتر او رجستر کی خو زموږ قوم مسلمان درج کړل سوی دی او په ژبه مونږ یو بل ته مسلمان هم وایو نو په دی وجه دجنت دټولو انعامونو سزاوار هم مونږ یو .

ددی فیصلی څخه مسلمانانوته دا په ډاگه سوه چی یو سړی نه صرف په دعوی حقیقی مسلمانان جوړیدی سی او نه یوځای دمسلمان په نوم درج کولو سره یادمسلمان دنسل څخه په کیدو سره یا دمسلمانانو په ښار کی په پیدا کیدو سره مسلمانان جوړیدی سی ، بلکه دمسلمان جوړیدو دپاره اول خو اسلام ضروری دی او داسلام معنی دا ده چی خپل خان الله پاک ته وسپاری او دویم ښه عمل ضروری دی ، هغه دا چی عمل یی دسنت موافق وی ، لیکن دقرآن کریم ددی خبر ورکولو باوجود مسلمانان دیهودو اونصاراؤ په شان په دغه غلط فهمی کی مښتی دی او دالله پاک اورسول ﷻ او آخرت څخه بالکل غافله دی او دخپلی مسلمانی دپاره صرف نسلی مسلمان کیدل یی کافی گنلی دی او په قرآن کریم او حدیث کی چی کومی وعدی دفلاح په دواړو جهانو کی دمسلمانانو سره سوی دی دهغه خپل خان مستحق گنی او دهغه دپوره کیدو انتظار کوی اوکله چی دا وعدی ورته پوره کیدونکی ونه ښکاری نو بیا دقرآن او حدیث په وعدو باندی شک کوونکی سی او دی ته خونه گوری چی قرآن کریم صرف دنسلی مسلمانانو سره څه وعده نه ده کړی ، دا ددی آیت ، بَلَىٰ مَنْ أَسْلَمَ وَجْهَهُ لِلَّهِ وَهُوَ مُحْسِنٌ فَلَهُ أَجْرُهُ عِنْدَ رَبِّهِ وَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ . مطلب او خلاصه ده .

نن صبا دتولی دنیا مسلمانان په قسم قسم تکلیفونو اومصیبتونو کی گیر دی داچی نا واقعه اوبی عمله خلق ووینی نو دا یی خیال ته راخی چی شاید ددی ټولو تکلیفونو سبب زمونږ اسلام دی ، لیکن دلور ذکر سوی بیان څخه واضحه سوه چی ددی اصلی سبب زمونږ اسلام نه دی ، بلکه داسلام پریښوول دی مونږ دنامه مسلمانان یو نه په مونږکی داسلام عقیدې سته اونه اخلاق اونه عملونه ، نو بیا زمونږ کوم حق دی چی مونږ دهغو وعدو انتظار وکو چی کومی داسلام اودمسلمانانوسره سوي دی البته دلته داسوال پیدا کیږی چی مونږ هرڅه چی یو نوم خوداسلام اخلو دالله پاک او دهغه درسول ﷺ نوم اخلو ، اوکافر چی هغه په ډاگه دالله پاک او دهغه درسول ﷺ مخالف دی او داسلام نوم اخیستل ښه نه گڼی ، هغه خو نن صبا په دنیاکی په هر قسم ترقی کی دی دلویو لویو حکومتونو خاوندان دی ، ددنیا دصنعتونو او تجارتونو ټیکه داران دی ، که چیری زمونږ دبدعملی دغه سزا مونږ ته راکول کیږی چی مونږ په هرڅای کی خوار او ذلیل اوپریشانه یو ، نوییا خوکافروته تردی زیاته سزا ورکیدل په کار وه ، لیکن که چیری لږ غوندی سوچ اوغور وسی نو دا شبهه به په خپله ختمه سی .

اول ددی وجی چی ددوست اودښمن سره معامله اوسلوک یوشان نه کیږی دوست ته پر هر قدم اوخبره باندی ملامتیا ورکړل کیږی ، گوری چی اولاد اوشاگردته په لږه غوندی خبره سزا ورکول کیږی لیکن دښمن سره دا خبره نه وی ، هغه ته مهلت ورکول کیږی او چی وخت راسی نوییا ناڅاپه نیول کیږی ، مسلمان چی ترکومه دایمان اواسلام نوم اخلی اودالله ﷻ اودرسول ﷺ دلویی او دمحبت اظهارکوی نو هغه د دوستانو په فهرست کی شاملیږی ، هغه ته دهغه دبدو عملونو سزا عموماً په دنیاکی ورکول کیږی ، او دا ددی دپاره چی دآخرت پیتی یی سپکه سی په خلاف دکافر چی په هغه باندی دباغیانو او دښمنانو قانون جاری دی په دنیاکی دسپکو سپکو سزاگانو په ورکولو سره دهغوی دعذاب پیتی نه سی سپکیدي دوی په یووار په عذاب کی راگیږول کیږی اونی ﷻ چی فرمایلی دی ، دنیا دمومن دپاره قیدخانه ده او دکافر دپاره جنت دی ، ددی هم دغه مطلب دی ، دویمه مهمه خبره دمسلমানانو دپریشانی او دکافرانو د راحت اوترقی دپاره دا ده چی الله پاک دهرعمل جلا خاصیت مقرر کړي دی ، دیو عمل په کولو سره دنورو عملونو خاصیتونه نه حاصلیږی ، مثلاً دتجارت کولو دا خاصه ده چی په مال کی زیاتوالی راسی او د دوا خاصیت دا دی چی بدن جوړسی ، اوس که چیری څوک شپه او ورځ په تجارت کی ولگیږی ناجوړتیا او دهغه علاج کولو ته څه توجه ونه کړی نو صرف دتجارت په وجه به دی دناروغی څخه خلاصون نه کړی پیدا ، هم دغه شان د دوا داستعمال په وجه به دتجارت خاصیت یعنی دمال زیاتوالی حاصل نه کړی ، دکافرانو ددنیا ترقی او دمال او دولت زیاتوالی د دوی دکفر نتیجه نه ده لکه چی دمسلمانانو خواری اوپریشانی داسلام له وجی څخه ده بلکه کله چی کافرانو دآخرت غم کول پریښوول اوپه مکمل طور سره ددنیا دمال او دولت اوعیش وآرام په فکر کی اخته سوه دتجارت

صنعت اود حکومت اوسياست فائده مندی لاری یی خوښی کړی اود ضررناکو طریقو څخه یی خان وساتی نو په دنیاکی یی ترقی وکړه ، او که چیری دوی هم زمونږ په شان صرف دخپل خپل مذهب نوم په خوله اخیستی اود دنیا د ترقی دهغه د اصولو مطابق کوشش یی نه کوی نو دوی به دکفر په وجه دومره حکومت خاوندان سوی نه وای نوییا مونږ څه رنگه گڼوچی زمونږ اسلام اوبیا صرف دنوم اسلام مونږ ته به دتولو فتوحاتو دروازی خلاصیږی ؟ اسلام اویمان که چیری بالکل په صحیحو اصولو هم وی نو دهغه اصلی خاتمه اونتیجه د آخرت دخلاصی اود جنت دائمی راحت دی ، او ددی په نتیجه کی د دنیا راحت اود مال زیاتوالی اوترقی لازمی نه دی ترڅوچی دهغه دپاره مناسب کوشش ونه کړل سی . او دا خبره د تجربی څخه ثابته ده چی چیری یو مسلمان د تجارت صنعت حکومت اود سیاست صحیح اصول زده کړی دی اویایی په هغه باندی عمل کړی دی نو هغه هم ددغه دنیوی فائدو څخه محرومه پاته نه دی سوی چی کومی کافروته حاصلی دی .

ددی څخه واضحه سوه چی زمونږ دڅواری مصیبتونو او آفتونو سبب اسلام نه دی بلکه یو طرف ته اسلام اصول او اخلاق پریښوول ددی سبب دی اوبل طرف ته ددی کارونو څخه مخ اړول دی چی په هغه سره په مال او دولت کی زیاتوب کیږی .

افسوس دی چی کله مونږ داروپایانو سره گډسو او دهغوی څخه مودبی حیایی او بد اخلاقی کارونه زده کړه لیکن هغه کارونه موزده نه کړه چی دهغه دبرکته هغوی په دنیاکی کامیاب ښکاری او دا کارونه په معامله کی رښتیاوالی او په دنیاکی داثر او رسوخ پیدا کولو نوی طریقی خپلول دی او چی دا داسی شی دی چی داسلام د تعلیماتو سره سمون هم خوری ، په دی شیانو کی خو مونږ دهغوی دنقل کولو هیڅ کوشش ونه کی نوییا دا قصور خو داسلام نه سو قصور که دی نو زمونږ دی . مطلب دا چی دقرآن کریم دی آیاتونو په ډاگه کړه چی یوازی نسلی مسلمانی څه فائده نه ورکوی ترڅوچی ددی سره ایمان او عمل صالح ملگری سوی نه وی .

وَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنْ مَّنَعَ مَسِيحَ اللَّهِ أَنْ يَدْخُلَ فِيهَا سُبَّةً

او ترده لوی ظالم څوک دی چی هغه منع کړه دالله ﷺ په مسجدونو کی چی واخیستل سی هلته نوم دده

وَسَعَى فِي خَرَابِهَا أُولَئِكَ مَا كَانَ لَهُمْ أَنْ يَدْخُلُوهَا

او کوشش یی وکی ددوی په خرابولو کی دوی ته لائقه نه وه چی دا خل سی په دوی کی

إِلَّا خَافِينَ ۚ لَهُمْ فِي الدُّنْيَا خِزْيٌ وَلَهُمْ فِي الْآخِرَةِ عَذَابٌ

مگر په بیره ددوی په دنیا کی ذلت دی اودوی دپاره په آخرت کی عذاب دی

عَظِيمٌ ﴿۱۳۴﴾ وَلِلَّهِ الْمَشْرِقُ وَالْمَغْرِبُ فَأَيْنَمَا تُولُوا فَشَمَّ وَجْهُهُ

لوی او هم دالله پاک دی مشرق او مغرب نو کوم طرف ته چی مخ کوی هم هلته متوجه

اللَّهُ إِنَّ اللَّهَ وَاسِعٌ عَلِيمٌ ﴿۱۳۵﴾

دی الله پاک بیشکه الله پاک بی حده بخشنه کوونکی او په هرڅه باندی دهغه علم دی.

تفسیر: (یهودو دقبلی دبدلیدو دحکم په وخت کی قسم قسم اعتراضونه کول او دخلگوپه زړونو کی یی شکونه پیدا کول که چیری دغه شکونو په عام طور سره په زړونو اثر کولی نو دهغه لازمی نتیجه به دا وای چی درسالت څخه به انکار سوی وای او دلمونځ دپریښوولو په وجه به مسجدونه وران سوی وای ، نوگواکی دی یهودوپه دی طریقه دلمونځ په پریښوولو دمسجدونوپه ورانولو خصوصاً دمسجد نبوی ﷺ په وړانی کی کوشش کوی ، دروم بعضی باجهان چی دنصاراؤ تیر سوی مشران وه اونصاراؤ ددوی دکارونو بد هم نه منل که څه هم چی هغه نصرانی نه وو په یوه زمانه کی دشام په یهودو باندی حمله کړی وه چی په دی کی مرگ ژوبله سوی وه او ددغه وخت دبعضی جاهلانو دلاسه دبیت المقدس بی عزتی سوی وه او دبدامنی په وجه په دی کی دلمانځه او نور اهتمام هم نه وو سوی ، نو دا شان دنصاراؤ تیر سوی مشران دلمانځه دپریښوولو اودمسجد دورانولوسبب وگرځیدل ، او خپله په نصاراؤ باندی ددی خبری دنه انکار کولوپه وجه ددی خبری الزام ولگول سو ، ددی باچانوم طیطس وو ، او نصاراؤ ته دا واقعه ددی وجی بده ښکاره نه سوه چی په دی کی دیهودو ذلیل کول وو او دوی خو دیهودو سره دښمنی درلوده ، اونبی ﷺ ترفتح مکی مخکی مکی ته دتلو اوپه مسجد الحرام کی دطواف اولمونځ کولو اراده وکړه نو مشرانو دوی هلته تلوته پری نه ښوول نو دشان دامشرکان هم دمسجدحرام په ورانولو کی کوشش کوونکی وگرځیدل ، نو په دی وجه الله پاک په عامی صیغی سره ددی کارقباحت اوبدی بیان کړه یعنی، اوترهغه چا زیات ظالم به څوک وی چی دالله پاک په مسجدونو کی (چی په هغه کی دمکی مسجد الحرام دمدينی مسجد اودبیت المقدس مسجد اوتول مسجدونه راغله، دوی دذکر (اوعبادت) کیدلو څخه بندکړی اود (مسجدونو) په ورانولو (اوشار) کیدلو (په باره) کی کوشش کوی، دی خلگوته څوکلہ بی له هیبته (اوبیباکه) په دی (مسجدونو) کی قدم ایښوول هم په کار نه وو (بلکه چی ورتللی نوپه ډیرادب اواحترام سره ورتلای ، کله چی په بی باکی سره دوی ددنه ورتلو حق دار نه دی نو ددوی دحرمت دپای مالولو حق دارکله سوه نوپه دی وجه دی کارته ظلم وویل سو) دی خلگو ته په دنیاکی هم رسوایی به (په برخه) وی او دوی ته به په آخرت کی لویه سزاوی .

(یهودو دقبلی دبدلیدو په حکم باندی اعتراض کړی وو چی مسلمانان ولی ددی طرفه بل طرف ته واو

بنتل ، ددی په جواب کی الله پاک فرمایي یعنی، اوهم دالله پاک ملکیت دی (تول اړخونه، مشرق هم اومغرب هم) اودا دالله پاک مکانونه نه دی، (کله چی هغه ددی مالک دی نوچی کوم طرف ته غواړی نو هغه قبله کیدل مقرر کوی ځکه چی دقبلی په تعیین کی حکمت دمثال په طور دعبادت کوونکو د شکل یو والی دی ، او دا حکمت په هرطرف کی حاصلیدی سی ، چی هغه دکوم طرف حکم ورکوی نو هغه دقبلی دپاره متعین کیږی ، البته که چیری نعوذ بالله دمعبود ذات دیوخاص اړخ سره تړلی وی نویابه دضرورت په وجه دغه اړخ دعبادت کولو دپاره دقبله کیدو لایق وای لیکن دغه ذات دیو اړخ سره تړلی نه دی کله چی خبره دا ده، نوتاسی خلق چی چیری هم مخ اړوی هلته دالله پاک مخ دی ځکه چی الله پاک (په خپله په ټولو طرفونو اوشیانو) احاطه کوونکی دی (هغه احاطه چی هغه دهغه شان سره موافقه اولتفه ده لیکن دا حاطی باوجود بیا هم دعبادت کولو اړخ یی ددی وجی مقرر کی چی هغه، دکامل علم مالک دی (چی دهرشی فائدی ښه پیژنی کله چی دهغه په علم کی دا اړخ مقرر کول دبعسی فائندو دپاره وونو ددی وجی ددی حکم یی ورکی،

فائدی : (دبیان القرآن څخه)

(۱) دمسجدو په وړانولو کی کوشش کوونکو فرقوته په دنیاکی دا رسوایی ورکړل سوه چی دا تول قومونه داسلامی ریاست رعیت اوبار گدا رسول اودآخرت عذاب خوورته دکافر کیدلو په وجه څرگند دی، او دمسجدونو دورانولو په وجه به دا عذاب نور هم سخت سی ، او تردی په مخکی آیت کی چی ددی درو وارو فرقو دا دعوی ذکره چی هم دوی په حقه دی نو ددی قصی اوواقعی څخه ددوی یو قسم ردهم راووتی چی په داسی کارونو کولو سره بیا دحق کیدلو دعوی دشرم خبره ده .

(۲) دقبلی دمقرر کولو چی کومه فائده اوحکمت دمثال په توگه وړاندی ذکرسو نو په دی سره داسلام دمخالفت کوونکو دا اعتراض هم ختم سوچی ، مسلمانان کعبه پرست دی ، ددی خلاصه دا سوه چی عبادت خو دالله پاک دی لیکن دعبادت په وخت کی دزړه دیو مخیزه کیدو ضرورت دی او دعبادت کوونکو اجتماعی شکل ته هم په دی کی دخل سته لکه چی دا دواړی خبری دتجربیی اومشاهدی څخه ثابتی دی ، نو په دی وجه ددغه یومخیزوالی اوداجتماعی شکل دحاصلولو دپاره یی دا دعوی وکړه چی مونږ بتان په دی غرض مخ ته ایږدو چی یو مخیزه راسی نو اول خو ددوی دبرامت ددی دعوی څخه په مسلمانانو دا اعتراض نه راځی دویم دا چی دعامو مسلمانانو اودعامو کافرانو دحالت دفتیش څخه وروسته دا خبره په ډاگه کیږی چی مسلمانان دکعبی په نه پرستش کی صادق اورښتیا دی اوکافران دبتانو په نه پرستش کولو کی درواغجن دی دریمه دا که چیری ومنل سی چی دوی دبتان دیو مخیزوالی دپاره مخ ته ایږدی نویا ددی دپاره دیو نه منسوخ سوی شریعت حکم وړاندی کول لازمی دی اودا دمسلمانانو ماسوا دبل جاسره نیسته

او دترجمی او تفسیر په وخت کی دحکمت بیانولو دپاره چی دمثال په توگه د (مثلاً) لفظ زیاتوالی سوی دی هغه په دی وجه سوی دی چی دالله پاک په حکمونو کی دتولو حکمتونو احاطه دچاپه وس کی نسته نو په دی حکم کی به په زرگونو حکمتونه وی ، دیو دوو په پیژندگلوی دا نه سی کیدلی چی بس ددی حکم دا حکمتونه دی او نور نسته .

(۲) او چی دایی فرمایلی دی چی (هلته دالله ﷻ مخ دی) اوهم دغه شان چی دایی فرمایلی دی چی (هغه احاطه کوونکی دی) نوپه دارنگه مضامینو کی زیات تحقیق اولتون په کارنه دی ځکه چی څه رنگه دالله پاک دذات پوره ادراک اوتصور دچابنده په وس کی نسته دغه رنگه دهغه دصفاتو حقیقی فهم دچاپه وس کی نسته اجمالاً په دی تولو ایمان راوړل ضروری دی اوتردی زیات انسان ته تکلیف نه دی ورکول سوی .

عنقا شکار کس نشود دام باز چین کاینجا همیشه باد بدست است دام را

علوم اوسائل: په دی دوو آیاتونو کی د دوو مهمو مسئلو بیان دی ، مخکنی آیت دیوی خاصی واقعی متعلق نازل سوي دی هغه واقعه دا ده چی داسلام ترزمانی وړاندی کله چی یهودو حضرت یحییٰ (ع) قتل کی ، نو دروم نصاراؤ د دوی څخه دبدلی اخیستلو دپاره دعراق دیوه مجوسی باچا سره یوځای سول اودخپل باچا طیطس په مشری کی یی دشام پربنی اسرائیلو باندی حمله وکړه اودوی یی قتل کړه اولوت یی وکی اودتورات نسخی یی وسوزلی اوپه بیت المقدس کی یی پلیتی اوخزیر واچوی او دبیت المقدس آبادی یی وړانه کړه اودبنی اسرائیلو دبدبته یی بالکل ختمه کړه دنبی ﷺ ترزمانی پوری بیت المقدس دغه شان وران پروت وو ، دحضرت عمر (ع) په زمانه کی کله چی شام اوعراق فتح سو نو دده په حکم دبیت المقدس جوړول شروع سوه تریدی زمانی پوری دشام ټول ملک اوبیت المقدس دمسلمانانوپه قبضه کی وو بیاڅه زمانه وروسته بیت المقدس دمسلمانانو دلاس څخه ووتی اوتقریباً ترسلو کالو پوری دیورپ دعیسایانوپه قبضه کی پاته سو اوپه شپږمه پیری هجری کی دسلطان صلاح الدین ایوبی (ع) په لاس فتح سو .

دروم دنصاراؤ په دغه بی ادبی چی تورات یی وسوزی اوبیت المقدس یی وړان کی او دده بی عزتی یی وکړه دا آیت نازل سو .

دا قول دمفسر القرآن حضرت عبدالله بن عباس (ع) دی او حضرت ابن زید (ع) اونورو مفسرینو ددی آیت شان نزول دا ښوولی دی چی کله دمکی مشرکانو نبی کریم (ع) دحبیبی په واقعه کی مسجد الحرام ته دتلو څخه منع کی نو دا آیت نازل سو .

ابن جریر مخکنی روایت ته او ابن کثیر دویم روایت ته ترجیح ورکړی ده .

په هرحال دآیت شان نزول دمفسرینو په نزد د دوو واقعو څخه یوه خاصه واقعه ده لیکن ددی بیان په عامو لفظونو کی دیو مستقل ضابطی او دقانون په الفاظو کی سوی دی او دا ددی دپاره چی دا حکم

په دغه نصاراؤ یا مشرکانو پوری خاص و نه گنل سی بلکه د دنیا د ټولو قومونو دپاره عام پاته سی ، دغه وجه ده چی په دی آیت کی د خاص بیت المقدس دنوم اخیستو په خای یی ، مساجد الله ویلی دی چی ټولو مسجدونو ته دا حکم شامل سی ، او د آیت مطلب دا سو چی کوم سړی د الله پاک یو مسجد د الله د ذکر څخه بند وی یا څه داسی کار وکی چی په هغه سره مسجد وران سی نو هغه ډیر لوی ظالم دی .

د مساجد الله تقاضا دا ده چی دی ته کوم سړی دا خل سی نو په هیبت او خشوع سره دی دا خل سی لکه چی دیوہ باچا په دربار کی دا د خلیدو څخه پرسړی باندی هیبت او خشوع راځی ، ددی آیت څخه چی کومی ضروری مسئلی او حکمونه راوړی دهغوی تفصیل دا دی .

اولنی مسئله دا چی په دنیا کی هر څومره مسجدونه چی دی د آدابو په لحاظ ټول دیوبل سره برابر دی څه رنگه چی دبیت المقدس مسجد الحرام او د مسجد نبوی بی عزتی کول لوی ظلم دی هم دغه رنگه دنورو ټولو مسجدونو بی حرمتی کول لوی جرم او ظلم دی که څه هم په دی دری وارو مسجدونو کی یو خاص قسم لوی والی په خپل خای کی منل سوي دی هغه دا چی په مسجد حرام کی دیوہ لمانځه ثواب دیولکو لمونځونو برابر دی او په مسجد نبوی او بیت المقدس کی د پنځوسو زرو لمونځونو برابر دی ، په دی درو وارو مسجدونو کی د لمانځه دپاره دلیری لیری ملکونو څخه سفر کول د ثواب کار او د برکت سبب دی ، په خلاف دنورو مسجدونو څخه ځکه چی ددی درو وارو مسجدونو څخه ماسوا په هریوہ مسجد کی لمونځ کول تربیل مسجد ښه گنل او دهغه دپاره دلیری څخه سفر کول ښی ﷻ منع کړي دی .

(۲) مسئله دا معلومه سوه چی په مسجد کی کی د ذکر او لمونځ منع کولو چی څومره صورتونه دی هغه ټول ناجائز او حرام دی ، په دوی کی یو صورت خو واضح دا دی چی یو مسجد ته دتلو څخه او هلته د لمونځ او تلاوت څخه په ښکاره منع وسی دوهم صورت دا دی چی په مسجد کی شور جوړ سی یا د مسجد په څنگ کی د باجو ماجو په ږغولو سره د خلکو په لمانځه ذکر اونور کی خلل واچول سی ، دا هم د الله ﷻ د ذکر څخه منع کول دی .

هم دغه شان د لمانځه په وختونو کی چی کله خلگ په خپلو نفلونو یا تسیباحتو یا تلاوت ذکر اونورو کی مشغول وی په مسجد کی په لوړ آواز سره تلاوت کول یا په زوره په ذکر کولو سره هم په یو حیث خلق د ذکر الله څخه منع کول دی ځکه چی په دی سره د خلکو په لمانځه او تلاوت او ذکر کی خلل راځی نو په دی وجه فقهاؤ دا هم ناروا گنلی دی ، البته کله چی مسجد دعام لمونځ گزارو څخه خالی وی نو دغه وخت په ذکر یا په زوره تلاوت کولو کی څه باک نسته .

ددی څخه دا هم معلومه سوه چی کوم وخت خلگ په لمانځه ذکر او نورو کی مشغول وی په مسجد کی دخپل خان دپاره سوال کول یا د څه دینی کار دپاره چنده جمع کول هم منع دی .

دا مسئله معلومه سوه چی د مسجد دورانی چی څومره صورتونه دی هغه ټول حرام دی ، په دی کی لکه

چی خہ رنگہ پہ ڍاگہ دمسجد ورائول دا خل دی ہم دغہ رنگہ هغه اسباب پیدا کول ہم دا خل دی چی دهغه دوجی خُخہ مسجد ورائیری او دمسجد ورائیدل دا ہم دی چی هلته لمونخ گذار دلمانخہ دپارہ رانہ سی یاکم سی ، خُکھہ چی دمسجد آبادی دمسجد دتعمیر اونقش نگار کول نہ دی بلکه پہ دی کی دالله ﷺ ذکر کول دی ، ددی وچی دقرآن شریف دیو بل خای ارشاد دی .

إِنَّمَا يَغْتَمِرُ مَسْجِدَ اللَّهِ مَنْ آمَنَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَأَقَامَ الصَّلَاةَ وَآتَى الزَّكَاةَ وَلَمْ يَخْشَ إِلَّا اللَّهَ .

پہ اصل کی دمسجد آبادول هغه خلگ کوی چی پہ الله ﷻ اودقیامت پہ ورخ یی ایمان وی اولمونخونہ قائمی اوزکوتونہ ورکوی اودالله ﷻ خُخہ ماسوا دبل چا خُخہ نہ بیریری .

دغہ وجہ ده چی پہ یوحیث کی نبی ﷺ فرمایلی دی چی قیامت تہ پہ نزدی وخت کی بہ دمسلمانانو مسجدونہ پہ خرگندہ آباد بنائستہ وی ، لیکن پہ حقیقت کی بہ هغه وران وی ، پہ دی وجہ چی پہ هغوی کی بہ لمونخ گذار کم وی ، دحضرت علی کرم الله وجہه ارشاد دی ، چی دشرافت اوانسانیت شپہ کارونہ دی ، دری پہ کور اودری پہ سفر کی دکور دری دا دی ، دقرآن تلاوت کول مسجدونہ آبادول او دداسی دوستانو ډله جوړول چی دالله ﷻ او ددین پہ کارونو کی امداد کوی ، اودسفر دری کارونہ دا دی ، خپله توبہ پہ غریبو ملگرو لگول ، پہ ټپه اخلاقو سره دبل سره معاملہ کول او دسفر دملگرو سره دخوشحالی او دخوش طبعی طرز عمل کول دی پہ دی شرط چی دا خوش طبعی دگناہ حدتہ ونه رسیږی .

دحضرت علی کرم الله وجہه دمسجد دآبادولو خُخہ مطلب دا دی چی مسجدکی پہ خشوع اوخضوع سره حاضری ورکول سی او په مسجدکی ذکر تلاوت وسی ، نو اوس ددی په مقابلہ کی دمسجد ورائول دا سوه چی هلته لمونخ کوونکی پاته نہ سی یاکم سی ، یاداسی اسباب پیدا سی چی دهغه خُخہ پہ خشوع اوخضوع کی نقصان راسی .

اوکه چیری ددی آیت شان نزول دحدیبی واقعہ او دمشکرانو دمکی دمسلمانانو دمسجد حرام خُخہ منع کول وی نو ددی آیت خُخہ دا ہم پہ ډاگہ سوه چی دمسجدونو ورائول یوازی دانه دی چی مسجد لوتی لوتی سی بلکه مسجدونہ چی دڅه غرض دپارہ جوړسوی دی یعنی لمونخ اودالله ﷻ ذکر هغه ختم کړل سی یاکم سی ، نو دی تہ دمسجدونو ورائول ویل کیږی .

پہ دوهم آیت کی نبی ﷺ اوصحابہ کرامو رضی اللہ عنہم تہ تسلی ورکول سوي ده چی دمکی مشرکانو که چیری تاسی دمکی اوبیت الله خُخہ په هجرت کولو مجبوره کړی یاست اوپه مدینہ کی ترشپارسو اولسو میاشتو پوری تاسی تہ حکم وسو چی دبیت المقدس په طرف لمونخ کوی پہ دی کی ستاسی خہ نقصان نسته اونه ستاسی دپارہ دادخه غمجن کیدو وجہ گرځیدی سی خُکھہ چی دالله ﷻ ذات پہ یو خاص طرف کی نہ دی ، هغه په هرځای کی دی نو په دی وجہ مشرق او مغرب یوشان دی ، کعبہ که

دلمانځه قبله سى يابيت المقدس په دى دواړو کي څه خپل ذاتى خاصيت نسته بلکه دالله ﷻ دحکم دتعميل په دواړو ځايونو کي دښه والى سبب او وجه ده .

نو چى کوم وخت دکعبى په طرف دمخ کولو حکم وو نو په کعبه کي ښه والى وو او کله چى بيت المقدس ته دمخ کولو حکم وسو نو په ده کي ښه والى دى ته مه خفه کيږه ، دالله ﷻ توجه په دواړو حالتونو کي يو شان ده په دى شرط چى بنده دهغه دحکم تعميل کوي .

دڅو مياشتو دپاره چى بيت المقدس ته دمخ کولو حکم وکړل سو نو عملاً اونبى ﷺ قولاً داخبره واضحه کړه چى ديو خاص ځاى يا طرف په قبله مقرر کيدلو کي دا وجه نه ده چى معاذ الله ﷻ په دى ځاى يا طرف کي دى او په بل ځاى کي نه دى بلکه الله ﷻ په هر ځاى او هر طرف کي په يوشان توجه کولو سره موجود دى يو خاص طرف قبله مقرر کول دنورو حکمتونو او فائدو دپاره دى ځکه چى کله دالله ﷻ توجه په يو خاص ځاى او طرف پورى تړلى نه ده نو اوس دعمل دوه صورتونه کيدى سى يو دا چى هر يوسرى ته دا اختيار ورکړل سى چى کوم طرف ته يى خوښه سى په لمانځه کي دى هغه طرف ته مخ کوي ، او دوهم دا چى دټولو دپاره څه خاص طرف مقرر کړل سى ، څرگنده خبره ده چى په مخکنى صورت کي دافتراق او انتشار منظر ښکاري ، او په دوهم صورت کي داتحاد او اتفاق نظاره په نظر راځي ، نو ددى حکمتونو په وجه دټول عالم دپاره هم يو ځاى اوشى قبله جوړول زيات مناسب دى اوس هغه که بيت المقدس وي او که کعبه دواړه مقدس او پاک ځايونه دى ، دهر قوم او دهرى زمانى مناسب دالله ﷻ دطرف څخه حکمونه راځي ، تريوى زمانى پورى بيت المقدس قبله جوړه سوه ، بيادنبى ﷺ او دصحابه کرامو ؓ دزړه دخواش مطابق دا حکم منسوخ سو او کعبه ددنيا دپاره قبله جوړه سوه او ارشاد وسو

قَدْ لَرَى قَلْبُكَ وَجْهَكَ لِي السَّمَاءَ لِلتَّوَلَّيْتُكَ قَبْلَةً تَرْضَاهَا قَوْلٌ وَجْهَكَ شَطْرَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ وَحَيْثُ مَا كُنْتُمْ فَوَلُّوا وُجُوهَكُمْ شَطْرَهُ .

دکعبى ته دقبلى جوړيدلو دزړه دخواش په وجه دآسمان په طرف ستاسى مخ پورته کول مونږ وينو چى شايد ملانکه به حکم راوړى نو ددى دپاره مونږ تادقبلى په طرف متوجه کوو کومه چى ته غواړى نو په دى وجه د اوس څخه خپل مخ په لمانځه کي دمسجد حرام په طرف کوه اوداحکم څه ستا دپاره خاص نه دى بلکه دټول امت دپاره دا حکم دى چى تاسى هر ځاى چى ياست تردى که په بيت المقدس کي دننه ياست خو په لمانځه کي خپل مخ دمسجد حرام په طرف کوي .

مطلب دا چى په آيت ، لِلَّهِ الْمَشْرِقُ وَالْمَغْرِبُ : سره دقبلى په طرف دمخ کولو مکمل حقيقت واضح سو چى ددى څخه غرض معاذ الله دبيت الله يابيت المقدس عبادت کول نه دى او نه د دواړو ځايونو سره دالله ﷻ ذات خاص دى بلکه دهغه ذات پرتول عالم باندې احاطه کوونکى دى او دهر طرف څخه دهغه توجه يو ډول ده بيا چى ديو خاص طرف او ځاى تخصيص کيږي په دى کي نور حکمتونه دى .

ددی آیت د مضمون واضح کولو دپاره شاید د نبی ﷺ او د صحابه کرامو رضی الله عنہم د هجرت په مخکنیو ورځو کی تر شپاړسو اوولسو میاشتو پوری د بیت المقدس په طرف د لمونځ کولو په حکم کی په عملی طور سره دا ونبول سوه چی د الله ﷻ توجه په هر طرف کی ده او په نفلو کی دا حکم د همیشه دپاره جاری پاته سو ، هغه داسی که په سفر کی یو سړی په څه شی مثلاً پراوښ آس او نور سپور وی نو هغه ته اجازت دی چی په سپرلی باندی سپور په اشاری سره دی نفلی لمونځ وکی او دده دپاره دکعبی په طرف مخ کول هم ضروری نه دی ، په کوم طرف چی دده سپرلی څی هغه طرف ته مخ کول کافی دی .

بعضی مفسرینو آیت ، فَأَيِّمُوا وَلُؤْلَا قَسَمٌ وَجْهَ اللَّهِ : دنفلی لمانځه دپاره حکم گرځولی دی لیکن دایاد ساتل په کار دی چی دا حکم یوازی په هغه سپرلیو کی دی چی په هغوی باندی د سپرلی په وخت کی دقبلی په طرف مخ کول گران وی او په کومو سپرلیو کی چی سپور ته دقبلی په طرف مخ کول گران نه وی لکه اور گاهای داوبو جهاز هوایی جهاز نو د دوی هغه حکم دی کوم چی په کور کی دقبلی دطرف حکم دی ، هغه دا که نفلی لمونځ په دوی کی کول وی نو قبلی ته به مخ کوی البته دومره خبره ده که د لمانځه په دوران کی دریل یا د جهاز مخ واوړی او د لمونځ گزار په وس کی نه وی چی هغه دقبلی په طرف واوړی نو دی دی په دغه حالت کی لمونځ پوره کی .

او هم دغه شان که لمونځ گذارته دقبلی طرف معلوم نه وی او د شپې د تیاری اونور په وجی طرفونه معلومول هم گران وی او څوک نبوونکی هم نه وی نو دلته هم دغه حکم دی چی هغه دی خپله اندازه ولگوی او چی کوم طرف یی متعین کی نو دغه طرف دده قبله سوه او که چیری تر لمونځ کولو وروسته ده ته د اثباته سوه چی ده په غلط طرف لمونځ کړی دی بیا هم لمونځ یی صحیح دی دپاره د لمونځ کولو ضرورت نسته .

وَقَالُوا اتَّخَذَ اللَّهُ وَلَدًا سُبْحَنَهُ بَلْ لَهُ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ

او وایی چی الله لری اولاد ، هغه خو د ټولو خبرو څخه پاک دی ، بلکه دده دی چی څه دی په آسمانونو او مخکه

كُلِّ لَّهُ فَئِثُونَ ﴿١١٤﴾ بَدِيعُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَإِذَا قَضَىٰ أَمْرًا فَإِنَّمَا يَقُولُ لَهُ كُنْ

کی ټول دده تابعدار دی ، نوی پیدا کوونکی دی د آسمان او دمخکی او کله چی حکم کوی دڅه کار نو دا وایی

فَيَكُونُ ﴿١١٥﴾

هغه ته چی سه هغه کیري .

لنفسیر : (بعضی یهودو په حضرت عزیر رضی الله عنه ته دخدای وزی وایه ، اونصاراؤ به حضرت عیسیٰ رضی الله عنه ته او د عربو مشرکانو به ملائکو ته دخدای ﷻ لونی ویلی ، لکه ددی خبر په مختلفو آیاتونو کی ورکول سوی دی ، الله ﷻ ددی وینا قباحه اوباطل والی بیانوی چی) اوداخلگ (په مختلفو تعبیرونو سره)

وايی چي الله ﷻ اولاد لري سبحانه الله (څه بي معنی خبره ده) ، بلکه (دده) خواولاد کيدل عقلاً ممکن نه دی ځکه داسی کيدل د دوو حالتو څخه خالی نه دی هغه داچي دا اولاد به دده دجنسه نه وي اويا به دده دجنسه وي که چيري دده دجنسه نه وي نوبيا داعيب دی چي اولاد يی دده دجنسه نه دی او الله ﷻ خو داعيب څخه پاک دی عقلاً هم لکه چي دا منل سوی ده او نقلاً هم لکه چي دسبحانه معنی دا ده او که چيري دده دجنسه وي نو په دی وجه دا خبره باطله ده چي دالله ﷻ هيشوک هم جنس نسته ، دا ځکه چي کوم دکمال صفات دالله ﷻ دپاک ذات دپاره دی هغه ټول په الله ﷻ سره خاص دی او دالله ﷻ څخه ماسوا په بل چاکی نسته ، اودلازم دنفی څخه دملزوم نفی راځي ، نو په دی وجه دغيرالله ذات به واجب نه وي او وجوب خو عين حقيقت يالازم دحقيقت دی ، نويو غير الله دالله ﷻ سره په حقيقت کی شريك نه سو ، نو په دی وجه هم جنس کيدل باطل سو اوس دکمال دصفتونو دالله ﷻ په ذات پوري دخاص کيدلو دپاره دليلونه ذکر کيږي اول داچي ، خاص دالله ﷻ ملکيت دی چي څه په آسمانونو کی اومخکی کی (موجودات) دی (او دوهم داچي دا دملکيت کيدلو سره) ټول دهغه محکوم (هم) دی (په دی معنی چي دهغه دقدرت تصرفات لکه وژل سوزل او نور څوک بندولی نه سی ، که څه هم په احکامو شرعيه وو کی که څوک ټال متال وکی (او دريم دا چي الله ﷻ) ايجاد کوونکی هم دی دآسمانونو او دمخکی او (څلورم دا چي ددی ايجاد قدرت داسی لوی اوعجيب دی چي) دڅه کار (مثلاً پيدا کول وي) پوره کول غواړي نوبس (دومره خبره ده چي) هغه ته (دومره) وايی چي سه هغه (دغه شان) کيږي (هغه ته دڅه سامان اسبابو کاريگرو او مددگارانو ضرورت نه پېښيږي او دا څلور سره کارونه دالله ﷻ څخه ماسوا په بل چاکی نسته ، او دا خبری دی خلگو هم منلی کومو چي دالله ﷻ دپاره داوولاد کيدلو دعوی کولی ، نو په دی وجه دليل تام او ثابت سو)

قائدي : (۱) په خاصو کارونو ملانکی مقررول لکه باران رزق اونور اوهم دغه رنگه داسبابو اومادو څخه کار اخيستل داټول دالله ﷻ پر يو حکمت باندی موقوفه دی ، ددی دپاره نه دی چي خلگ دغه اسباب اومواد حاجت روا وگني او د دوی دممد طلب گاره سی (۲) بيضاوی ويلی دی چي په مخکنيو شريعتونو کی الله ﷻ ته به داوونی سبب کيدو په وجه پلار ويل کيدی سول ، جاهلو خلگو ددی څخه دکوچنيانو دکيدلو مطلب واخيستی نو په دی وجه داعقيده لرل ياداسی ويل کفر وگرځول سو ، او اوس دفساد دختمولو دمصلحت په بنا دداسی الفاظو وينا دالله ﷻ په باره کی بالکل منع کرل سوه .

وَقَالَ الَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ لَوْلَا يُكَلِّمُنَا اللَّهُ أَوْ تَنْزِيلًا

او وايی هغه خلق چې څه علم يی نسته ولی خبری نه کوی مونږ سره الله يا ولی نه راځي مونږ ته

آيَةُ كَذٰلِكَ قَالَ الَّذِيْنَ مِنْ قَبْلِهِمْ مِّثْلَ قَوْلِهِمْ تَشَابَهَتْ

خه آيت دغه رنگه ويلی وه هغه خلقو چی تر دوی مخکې وه د دوی پشان خبره ، يو شان دی

قُلُوْبُهُمْ قَدْ بَيَّنَّا الْآيٰتِ لِقَوْمٍ يُؤْتُوْنَ

زړونه د دوی ، بيشکه مونږ بيان کړی دی نښانی دهغه خلقو دپاره چی يقين کوی .

لنوتفسير: او (بعضی) جاهل (يهود اونصاری) اومشرکان درسول ﷺ په مقابلہ کی، داسی وایی چی (په خپله) الله ﷻ زمونږ سره خبری ولی نه کوی (برابر خبره ده که دملانکو څخه بغیر وی لکه چی دی ﷻ) یی په خپله دملانکو سره کوی یادملانکو په ذریعه لکه چی دپیغمبرانو سره یی دوحی په طور کوی او په دی خبرو خو دی یامونږ ته په خپله حکمونه وښیی چی بیا زمونږ بل پیغمبر ته ضرورت پاته نه سی یا کم از کم دی دومره وواپی چی محمد ﷺ زمونږ پیغمبر دی نومونږ به دده رسالت ومنو اوتابعداری به یی شروع کو) یا (خبره نه کوی نو) دی مونږ ته یو بل دلیل (درسالت دثابتولو دپاره) راسی (الله ﷻ اول خو دا خبره جاهلانه رسم کیدل وښووله چی) دغه رنگه دا (جاهلان) خلگ هم وایی خه رنگه چی تر دوی مخکی خلگو ویله د دوی په شان (جاهلانه) خبره (نومعلومه سوه چی ددی خبری خه قیمت نسته اونه دا پرڅه باریک بیني باندی بناء ده هسی دوی خبری یادوی اویایی د دوی دوینا سبب بیان کی چی) ددی ټولو (مخکی او وروسته جاهلانو) زړونه (په کچ فهمی اوناپوهی) کی دیوبل سره مشابه دی (نو په دی وجه دټولو دا یوه خبره راوړی او بیاپه دریم ځای کی ددی وینا جواب کوی اوکله چی ددی وینا مخکی جزء او حصه یوازی حماقت اوبی عقلی وه چی خپل ځان دملانکو اویپیغمبرانو برابر جوړول غواړی چی دا بالکل باطله خبره ده او ددی بطلان بالکل څرگند دی ، نو په دی وجه دی احمقانه خبری ته یی بالکل خه اهمیت ورنه کی او یوازی ددی خبری د دوهم جزء جواب کوی چی تاسی خو دیو دلیل راوړلو خبره کوی) مونږ خو ډیر دلیلونه (دمحمد ﷺ درسالت دثابتولو دپاره) صفا صفا بیان کړي دی (لیکن دا) دهغو خلگو دپاره (فائده مند او کافی کیدی سی) چی یقین (اواطمینان حاصلول) غواړی (اوکله چی دااعتراض کوونکو مقصد او غرض یوازی ضدکول دی او دحق طلب د دوی غرض نه دی نو داسی خلگو ته دتسلی ورکولو څوک ذمه اخیستی سی) .

فائده : په یهودو اونصاراؤ کی چی هغه اهل کتاب وه دعلم خاوندان هم وه نوبیا دوی ته یی جاهلان ولی وویل دا په دی وجه چی کله دوی دنبی کریم ﷺ په رسالت باندی دقطعی اویقینی دلیلونو څخه انکار کوی او دا یی نه منل نوبیا دا دجهالت څخه بدل شی نه وو بلکه عین جهالت وو.

إِنَّا أَرْسَلْنَاكَ بِالْحَقِّ بَشِيرًا وَنَذِيرًا وَلَا تُسْأَلُ عَنْ أَصْحَابِ الْجَحِيمِ ﴿۱۹﴾

بیشک مونږ ته لیرلی یی په رښتیا دین سره زیری وړکوونکی او بیرونکی اوستا پوښتنه نسته دوږخ کی داوسیدونکو.

لنډتفسیر: (کله چی دنی علیہ الصلاة والسلام درحمت للعالمین دشان داتقاضاوه چی نبی ﷺ به دوی دجهالت او عناد په وجه او دایمان نه راوړلو په وجه خفه کیدی ، نو الله ﷻ دده دتسلی دپاره ارشاد کوی چی ای پیغمبره! مونږ تاته یو رینستینی دین درکی (خلکو ته مو) ولیږلی چی (منونکوته) زیری اوروه او (نامونکی دسزا څخه) وپیروه اوستا څخه به دوږخ ته دتلونکو په باره کی پوښتنه نه کیږی (چی دی خلکو ایمان ولی قبول نه کی او ولی دوږخ ته ولاړل تاته دچا دمنلو اونه منلو څه غم کول په کار نه دی)

وَلَنْ تَرْضَىٰ عَنْكَ الْيَهُودُ وَلَا النَّصَارَىٰ حَتَّىٰ تَتَّبِعَ مِلَّتَهُمْ قُلْ

او هرگز به راضی نه سی ستاڅخه یهود او نه نصاری ترڅو چی ته تابع نه سی دوی ددین

إِنَّ هُدَىٰ اللَّهِ هُوَ الْهُدَىٰ وَلَئِنْ اتَّبَعْتَ أَهْوَاءَ هُمُرَبْعَدَ

نو ووايه کومه لار چی الله ښیي هم هغه سمه لارده ، او که چیری بالفرض ته تابعداری وکړی دوی دخواهاشو

الَّذِي جَاءَكَ مِنَ الْعِلْمِ مَا لَكَ مِنَ اللَّهِ مِنْ قَوْلٍ وَلَا نَصِيرٍ ﴿۲۰﴾

پس دهغه علم څخه چی تا ته در رسیدلی دی نو ستا دپاره نسته دالله دلاس څخه حمایت کوونکی او نه مددگار.

لنډتفسیر: او هیڅ کله به خوشحاله نه سی ستا څخه دا یهود اونه دا نصارا ترڅو چی ته (خدای دی نه کړی) د دوی دمذهب (بالکل) تابعدار نه سی (او داسی کیدل خو ممکن نه دی نو د دوی راضی کول هم ممکن نه دی او که چیری کله داسی خبره د دوی دژبی یا دحالت څخه وخیژی نو) ته (صفا) ووايه چی (وروره) په حقیقت کی دهدایت خو هغه لارده چی کومه الله ﷻ (دهدایت لاره) ښوولی ده (اود دلایلو څخه داثباته سوی ده چی داسی لاره یوازی اسلام دی نو دهدایت لاره هم اسلام سو) او (دا خبره چی تاسی نعوذ بالله د دوی دمذهب تابعداری کوونکی سی په دی وجه ممکنه نه ده چی ددی څخه یوبل محال لازمیری ځکه) که چیری تاسی د دوی دغلطو خیالاتو تابعداری کول شروع کی (چی هغه دوی خپل مذهب گنی او هغه څه دتحریف په وجه اوڅه دمنسوخ کیدلو په وجه اوس یوازی دڅو غلطو خیالونو مجموعه جوړه سوي ده اوبیا تابعداری کول په کومو حالاتو کی چی) علم (قطعی دوحی په وجه) دراتللو څخه وروسته خو (په داسی حالت کی به خو) ستا دخدای ﷻ څخه دساتلو نه یاروی اونه مددگار (بلکه دالله ﷻ دقهر په پنجه کی گرفتاره کیدل لازمی دی ، او داسی لازمیدل خو محال دی ځکه چی په قطعی دلیلونو سره ثابته ده چی ستا څخه دهییشه دپاره الله ﷻ راضی دی نو دخدای ﷻ

خفه کیدل ستا خُخه محال سوه ، او ددغه تابعداری کولو خُخه دا لازمیدل نو په دی وجه دغه تابعداری محاله سوه اوبغیر دتابعداری کولو خُخه د دوی راضی کیدل ممکن نه دی نو دداسی شی دامید کولو دپاره خه خای پاته نه سو نو په دی وجه ددی امید خُخه زړه خالی کړه)

الَّذِينَ آتَيْنَاهُمُ الْكِتَابَ يَتْلُونَهُ حَقَّ تِلَاوَتِهِ أُولَٰئِكَ يُؤْمِنُونَ

هغه خلق چی هغوی ته ورکړی دی مونږ کتاب هغوی دا وایی چی کوم حق دی دویلو او دوی هم په دی یقین کوی

بِهِ وَمَنْ يَكْفُرْ بِهِ فَأُولَٰئِكَ هُمُ الْخٰسِرُونَ ﴿۱۲۱﴾

او چی خوک منکر دده خُخه وی نو دغه خلق نقصان پیدا کوونکی دی .

لنہتفسیر: «ددی آیت خُخه په مخکی آیت کی دمعاذینواهل کتابو اوداسلام دمخالفت کوونکو بیان وو چی دوی ایمان نه راوړی او په دی آیت کی دقرآن کریم دعادت له مخی دانصاف پسندواهل کتابو بیان دی ، چی هغوی دحق ترڅرگندیدو وروسته دبنی ۱ تصدیق وکی او دده تابعداری یی خوښه کړه نوالله ۲ فرمایي، کومو خلکو ته چی مونږ کتاب (توراة اوانجیل) ورکړی دی (په دی شرط چی) هغوی ددی تلاوت (هغه شان) کوی چی څنگه دتلاوت حق یی دی (چی خپل علمی قوت دهغه دمضامینوپه فهم کی یوازی کوی اوخپل قوت ارادی دحق په اتباع کی لگوی) داسی خلک (البته ستا په) دی (حق) دین او دوحی په علم، ایمان راوړی اوخوک چی یی نه منی (دچانقصان به وکی) په خپله به داسی خلک نقصان پیدا کی (د ایمان چی کومی فائیدی دی دهغو خُخه به محرومه سی)

يٰۤاَيُّهَا اِسْرٰٓءٰٓءِلُ اِذْكُرُوْا نِعْمَتِيَ الَّتِيْ اَنْعَمْتُ عَلَيْكُمْ وَاِنِّيْ فَضَّلْتُكُمْ عَلٰى

ای بنی اسرائیلو یاد کړی احسان زموږ چی مونږ په تاسی وکی او هغه چی مونږ تاسی ته فضیلت درکی ددنیا

الْعٰلَمِیْنَ ﴿۱۲۲﴾ وَاتَّقُوا یَوْمًا لَا یَجْزِیْ نَفْسٌ عَنْ نَفْسٍ شَيْئًا وَلَا

په خلقو باندی ، او ویریدي دهغه ورځی خُخه چی په کار به ورنه سی یو سری بل چا ته لږ خه هم او نه به

یُقْبَلُ مِنْهَا عَدْلٌ وَلَا تَنْفَعُهَا شَفَاعَةٌ وَلَا هُمْ يُنصَرُونَ ﴿۱۲۳﴾

قبول کړل سی دده طرف خُخه بدله او نفع به ورنه کړی ده ته سفارش او نه به ددوی مدد واکړل سی .

لنہتفسیر: «ددی آیت خُخه ترمخکی آیت پوری دبنی اسرائیلوپه باره کی چی دکومو خاصو مضامینو بیانول مقصدوه هغه ختم سوه ، اوس دمضامینو ابتدائی تمهید چی هغه ددی خاصو مضامینو اجمال

وو بیا دوبارہ پہ دی غرض بیانوی چی پہ دی تکرار سرہ دا پہ ذہن کی کنبینی او پہ دغہ تمہیدکی
دخاصو او عامو انعامونو پہ یادونی سرہ ترغیب ورکول وہ او دقیامت دعذاب خُخہ بیرول وہ ، او دا
دبلاغت داعلی درجی طرز دی چی ترمفصلی او اوپردی خبری کولو مخکی پہ یو مجمل عنوان سرہ
ددی خبری داسی قسم بیان وسی چی دہفہ قدر مشترک ددی مفصلی خبری پہ تفصیلاتو باندی پہ
پوہیدلو کی مدد وکی ، اوبیا پہ آخرکی ددغہ تفصیل دخلاصون اونتیجی پہ توگہ ددغہ مجمل عنوان
راوړل وسی ، نو دآیت یٰبَنِی إِسْرَآئِیلُ الْخِ دوبارہ راوړل ہم پہ دی طور او غرض سوي دی،

ای دیعقوب (ع) اولادہ: زماہفہ نعمتونه یادکی چی ہفہ ما پرتاسی (وخت پہ وخت) کړي دی اوہفہ
(ہم یاد کی) چی ماتاسی تہ پہ ډیرو خلگو باندی (پہ ډیرو خبروکی) لوړوالی درکړي دی اوتاسی
وبیریری دداسی ورخی خُخہ (یعنی دقیامت خُخہ) چی پہ ہفہ کی بہ نہ یو سړی دچا دطرف خُخہ خہ
مطالبہ (دواجب حق) ادا کوونکی پیدا کړل سی اونہ بہ دچا دطرف خُخہ خہ بدلہ (دواجب حق پہ خای)
قبولہ کړل سی اونہ بہ دچا سفارش (کلہ چی ایمان یی نہ وی) فائدہ مند سی اونہ بہ داخلگ خوک (پہ
زور) خلاص کړل سی۔

فَاذْكُرْ اٰیَاتِ رَبِّكَ بِمَا كُنْتَ قَائِلًا اَنِّیْ جَاعِلُكَ لِلنَّاسِ اِمَامًا

او کلہ چی ازمیشت وکی پہ ابراہیم (ع) دہفہ رب پہ خو خبرو کی نو بیا ہفہ دا خبری پورہ کړی نو وی فرمایل زہ

قَالَ وَمِنْ ذُرِّيَّتِيْ قَالَا لَیْسَ اَعْہٰدِی الظَّٰلِمِیْنَ ۝۳۱

تا جو رومہ دتولو خلقو پیشوا ، ہفہ وویل او زما د اولاد خُخہ ہم اللہ وفرمایل وہ نہ رسیږي زما وعدہ ظالمونہ
لنہ تفسیر: او کوم وخت چی امتحان واخیستی دحضرت ابراہیم (ع) خُخہ دہفہ پروردگار پہ خو خبروکی
(دخپلو حکمونو خُخہ) او دا دہ پہ پورہ طور سرہ وکی (دغہ وخت) اللہ (ع) (دہ تہ) وفرمایل چی زہ تا
(ددی پہ جزاکی دنبوت پہ ورکولو یادامت پہ زیاتولو سرہ) دخلگو پیشوا جوړومہ ، دہ عرض وکی او
زما پہ اولاد کی ہم خہ کسانو تہ (نبوت ورکہ) ارشاد وسوچی (ستا سوال منظور دی لیکن دا قانون
واوری چی) زما (دا) وعدہ (دنبوت دقانون) خلاف ورزی کوونکو تہ بہ نہ حاصلیږي (نو داسی خلگو تہ
خو صفا جواب دی ، البتہ پہ اطاعت کوونکو کی بہ بعضو تہ نبوت ورکړل سی)

علوم او مسائل: پہ دی آیت کی اللہ (ع) دا بیان کوی چی اللہ (ع) دحضرت ابراہیم (ع) مختلف امتحانونہ
واختل او حضرت ابراہیم (ع) پہ دی امتحانونو کی کامیاب سواو پہ دی کامیابی باندی اللہ (ع) دخلقو
دپیشوا گرځولو انعام ورکی بیا حضرت ابراہیم (ع) دشفقت پہ وجہ دخپل اولاد دپارہ ددی انعام غوښتنہ
وکړہ نو ددی انعام دحاصلیدلو دپارہ اللہ (ع) دیوی قاعدی ارشاد وکی چی پہ ہفہ کی دحضرت ابراہیم

﴿۱﴾ درخواست دمنظورولو دپارہ یوشرط ولگول سو چی دا انعام به سنا اولاد ته هم ورکیدى سى لیکن کوم خلگ چی ستاپه اولادکی نافرمانه اوظالم وی نوهغوی ته به دا انعام نه حاصلیری .

(حضرت خلیل الله ﷺ لوی امتحانونه او ددی امتحانونو مضمونونه).

دلته یوڅو خبری دغور اوفکر کولو ور دی ، اول داچی امتحان ددی دپارہ اخیستل کیری چی په دی سره دیو سړی قابلیت معلوم سى اوالله ﷻ خو علیم اوخیر دی دهرڅه ورته پته ده ، دچا یو حال اوکمال دده څخه پته نه دی ، نو بیا ددی امتحان اخیستلو غرض څه وو ؟

دوهم داچی دا امتحان په کوم کوم شی کی واخستل سو ؟ دریم داچی کامیابی په څه شکل اودخه قسم وه ؟ څلورم داچی انعام څه ورکړل سو اودا انعام دڅه حیثیت وو ؟ پنځم دا چی ددی انعام دپارہ چی کومه ضابطه مقررہ سوه دهغه څه تفصیل او وضاحت دی ؟ ددی پنځو سوالونو جواب په تفصیل سره واورى . مخکنی خبره چی دامتحان څخه مقصد څه وو ؟ ددی حل دقرآن کریم یوی کلمی «رَبُّهُ» کړي دی په دی کلمه کی دا دی چی امتحان اخیستونکی په خپله الله ﷻ دی او دده داسما حسنی څخه دلته درب په راوړلو کی دربویت شان ته اشاره ده او دربویت مطلب دا دی چی یوشی کرار کرار دکمال درجی ته رسول کیری .

مطلب داسو چی دحضرت ابراهیم ﷺ دا امتحان دڅه جرم په سزا ورکولو کی یادنا معلوم قابلیت د معلومولو دپارہ نه وو ، بلکه ددی منشا شان دربویت اوتریبت وو په دی ازمیښتونو سره دخپل خلیل تربیت کول وه او درجو اومقاماتو ته یی رسول غرض وه ، بیا په دی جمله کی مفعول مقدم اوافاعل مؤخر سوي دی او داسی ارشاد دی ، «وَإِذْ ابْتَلَىٰ إِبْرَاهِيمَ رَبُّهُ ، اوبه داسی کولو سره دابراهیم ﷺ دشان لوی والی نور څرگندول دی .

دوهم سوال دا چی امتحان دڅه شی اخیستل سوی وو ؟ ددی متعلق خو په قرآن شریف کی یوازی د کَلِمَاتٍ لفظ راغلی دی او ددی لفظ په تفسیر اوتشریح کی دصحابه کرامو رضی الله عنہم اوتابعینو رضی الله عنہم حضراتو مختلف اقوال دی چاپه احکامو الهیه ووکی دلسو شیانو ذکر کړي دی چی په لسو احکامو کی امتحان اخیستل سوی وو او چادیرش ښوولی دی او چاڅه کم اوزیات نورشیان ښوولی دی لیکن دا خو حقیقت دی چی په دی کی خواختلاف نسته چی داشیان ټول دحضرت خلیل الله ﷺ دامتحان مضامین وه ، دابن جریر او ابن کثیر دغه رایه ده ، اوس دامتحان ددغه مضامینو څخه ماسوا هم شیان واورى .

الله ﷻ ته دا منظوره وه چی حضرت ابراهیم ﷺ ته دخپلی دوستی خاص انعام ورکی نوپه دی وجه دی یی دسختو امتحانونو څخه تیرکی ، ټول قوم حتی چی خپل خاندان یی ټول په بت پرستی کی مبتلا وه ، ددی ټولو د عقیدو اورسمونو څخه جلا یو دین حنیف پاک ده ته الله ﷻ ورکی اوددین دتبلیغ کولو او قوم دی دین ته درابللو دروند پیتی یی پرابراهیم ﷺ واچوی ، ابراهیم ﷺ بغیر دڅه خوف اوظهر څخه قوم دالله وحده لاشریک له طرف ته راوبلی ، دشړمناکي بت پرستی خرابیانی یی په مختلفو اندازونو کی یی ورته بیان کړی ، اوبه عملی طور سره یی دبتانو خلاف جهاد وکی ، ټول قوم دده سره

پہ جنگ کولو تیار سو، دوخت باجا نمرود او دھفہ قوم ددہ پہ اور کی دغورخولو او ژوندی سوزولو ارادہ وکرہ، دالله ﷻ دوست دخپل مولا درضا دپارہ پہ دی ټولو تکلیفونو باندی راضی سو او خپل خان بی پہ اور کی دغورخولو دپارہ وړاندی کی، الله ﷻ خپل دوست پہ امتحان کی چی کامیاب کی نو اور ته بی حکم وکی، قُلْنَا يَا نَارُ كُونِي بَرْدًا وَسَلَامًا عَلَىٰ اِبْرَاهِيمَ ﴿مونږ حکم وکی چی ای اور ته پر ابراهیم ﷺ باندی سوږ سه او دسلامتیا ذریعہ سه کوم وخت چی دا دالله پاک حکم دنمرود داوړ متعلق راغی نو دحکم الفاظ خو عام وه، دخه خاص اور تعین خو نه وو سوی، نو په دی وجه په ټوله دنیا کی چی هر خای اور وو په دی حکم الہی راتلو سره په خپل خپل خای کی یخ سو او دنمرود اور هم ددی دلی یوغری وو نویخ سو، په قرآن مجید کی دَبَرْدًا دلفظ سره د سلامًا زیاتوالی په دی وجه وو چی دیوشی یخ والی چی داعتنال ترحد واوړی نوهغه هم دواوړی په شان تکلیف ورکونکی بلکه هلاکونکی گرخی، که چیری دسلامًا دلفظ ارشاد نه وای نوممکنه وه چی اور دواوړی په شان به داسی یخ سوی وای چی هغه به په خپل خای کی یوعذاب جوړ سوی وای لکه په جہنم کی چی یوعذاب دزمهریر هم دی، چی هغه ددیر یخ والی عذاب دی، اوچی ددی امتحان څخه فارغ سو، دوهم دا امتحان ورڅخه واخیستل سو چی خپل اصلی وطن پریرده اوشام ته هجرت وکه نوحضرت ابراهیم ﷺ دالله ﷻ درضا په شوق کی قوم او وطن بی هم پرینسول، او داهل اوعیال سره بی شام ته هجرت وکی، او اوس بی لا په شام کی دومره درنگ نه وو تیر کړی چی حکم ورته وسوچی بی بی هاجره ﷺ اودتی ماشوم کوچنی حضرت اسماعیل ﷺ واخله اوددی خایه هم کوچ وکرہ (ابن کثیر)

جبرئیل امین راغی او دده په ملگرتیا کی بی بی او کوچنی واخستل اوروان سو په لاره کی به چیری چی شین خای راغی نوحضرت ابراهیم ﷺ به وفرمایل چی دلته مو پریرده، جبرئیل ﷺ به ورته وویل چی ددی خای حکم نه دی سوی، دپاته کیدو خای لامخ ته دی، کله چی هغه لوړ غرونه او گرمی شگی را ورسیدلی چی هلته څه وخت وروسته دبیت الله تعمیر کول او دمکی دکلی جوړول مقرر وو نوپه دغه ریگستان کی دی کښته کړل سو دخدای ﷻ دوست حضرت ابراهیم ﷺ دخپل پروردگار په محبت کی غرق په دی صفامیدان او وچ سور ځنگل کی دخپلی بی بی او کوچنی سره دلته پاته سو لیکن دا امتحان په دی لایختم نه سو بلکه اوس حضرت ابراهیم ﷺ ته حکم وسو چی بی بی او کوچنی دلته پریرده او په خپله شام ته واپس سه دالله ﷻ دوست دحکم اوریدو سره دحکم دتعمیل دپارہ پاڅیدی او شام ته روان سو دحکم په تعمیل کی بی دومره قدر درنگ نه سواي برداشت کولی چی خپلی بی بی ته دومره قدر وواپی چی ماته چی کله دخدای ﷻ حکم سوي دی نو په دی وجه زه ځم، حضرت هاجره ﷺ چی دی ولیدی چی ځی نو آوازی ورته وکی لیکن ده ﷺ جواب ورته کی، بیایی ورته آواز وروکی او ورته بی وویل چی په دی وچ میدان کی ته مونږ پریردی او په خپله چیری ځی؟ ددی جواب بی هم ورته

کی، لیکن دا بی بی هم دالله ﷻ دوست بی بی وه پوه سوه چی څه کیسه خو ده اوپه وینا سوه آیاتاته دالله ﷻ حکم سوی دی؟ نو ده ﷻ وویل چی هوا حضرت هاجره ﷻ ته چی کله معلومه سوه چی دالله ﷻ حکم ورته سوي دی نو په ډیر اطمینان یی وویل چی ولاړ سه، کوم مالک چی تا ته دتلو حکم کړي دی، هغه به مونږ ضائع نه کړی.

اوس حضرت هاجره ﷻ خپل دتی دماشوم سره په دی وچ بیابان کی وخت تیروونکی سوه، دتندی زیات والی دا داوبو پرتلاش باندی مجبوره کړه، کوچنی یی په ډاگ میدان کی پریښوی، دصفا اومروه پرغونډیو باندی څو څوواره وخته اوراکښته سوه ددی دپاره چی یوځای داوبو ښی اونښانی په نظر ورسی یاڅه انسان ورته ښکاره سی چی دهغه څه پته معلومه کړی تراووه واره خفتلو وروسته چی داوبو پیدا کولو څخه نا امیده سوه او کوچنی ته راغله نو دالله ﷻ رحمت نازل سو، جبریل ﷻ راغی او په دی وچ بیابان کی یی داوبو یوه چینه را وکښله چی دهغه نوم نن زمزم دی، ددغه اوبوپه لیدو سره حیوانان دلته راغله او دحیوانانو په لیدو سره انسانان هم راغله او په دغه ډول دمکی دکلی دآبادیدو انتظام وسو دژوند دضرورتونو څه آسانی پیدا سوي.

دغه ماشوم چی نن ورته حضرت اسماعیل ﷻ ویل کیږی دلته لوی سو او دکار اوبار کولو قابل سو، حضرت ابراهیم ﷻ دالله ﷻ له طرفه دحکم په وجه دلته به کله کله راتلی، بی بی او کوچنی به یی لیدی، په دغه وخت کی بیا الله ﷻ دخپل دوست څخه دریم امتحان واخستی چی دی دغه کوچنی کوم چی په ظاهری اسبابو کی دپلار دشفقت او تربیت څخه محروم وو اوپه بی سر اوسامانی کی لوی سوی وو ذبح کړی. دقرآن کریم ارشاد دی.

فَلَمَّا بَلَغَ مَعَهُ السَّنَىٰ قَالَ يَا بُنَيَّ إِنِّي أَخَافُ أَن يُكَلِّمَكَ الشَّيْطَانُ فَانظُرْ مَاذَا تَرَىٰ قَالَ يَا أَبَتِ الْفُلُ مَا تُؤْمَرُ سَتَجِدُنِي إِن شَاءَ اللَّهُ مِنَ الصَّابِرِينَ (الصَّفَّت ۱۰۲)

دکله چی کوچنی ددی خبری قابل سو چی دپلار سره کار اوروزگار وکی نو حضرت ابراهیم ﷻ ده ته وویل چی ای بچی ازه خوب دا وینم چی زه تا ذبحه کوم نو وگوره ستاڅه خیال دی؟ نیک بخت کوچنی ورته عرض کوی چی بابا جان! تاته چی کوم حکم درکړل سوي دی هغه پوره کړه، ته به ماددی حکم په تعمیل کی انشاء الله ثابت قدم پیدا کړی.

تردی وروسته چی کومه واقعه ده هغه هر مسلمان ته معلومه ده چی حضرت ابراهیم ﷻ خپل کوچنی دمنی بیابان ته بوتلی او دخپل طرف څخه یی دالله پاک حکم پوره کی لیکن دلته غرض او مقصد کوچنی ذبحه کول نه وه بلکه دمشق پلار امتحان اخیستل وو، دخوب دواقعی په الفاظو دغور کولو څخه معلومه ده چی په دی خوب کی دالیدل سوی نه وو چی کوچنی یی ذبح کړی وو بلکه دذبح کولو کار یی لیدلی وو چی هغه حضرت ابراهیم ﷻ وکی او دا عمل دخوب دوحی په ذریعه سره په ښوولو کی هم

شايد دغه حكمت او مصلحت وو چي دخبرو په ذريعه دذبح كولو حكم مقصود نه وو، دغه وو چي ارشاد وسو چي، **فَذَٰ صَدَقَتِ الرُّؤْيَا** (چي په خوب كي دي څه ليدلي وه تاهغه پوره كړه) كله چي دي **هَٰ** په دي كي پوره وختي نوالله **عَلَّمَ** دجنت څخه ددي فديه نازله كړه اودهغه دقرباني كولو يي حكم وركي او دا ابراهيمي سنت دراتلونكي دنيا دپاره دهميشه سنت جوړ سو، دا هغه سخت اوگران امتحانونه وه چي په دي ابراهيم **عَلَيْهِ** تيرسو او ددي سره دنورو ديرو عملونو كول هم په ده باندي لازم سوه چي دهغه څخه لس داسي دي چي دفطرت دخصلتونو په نوم ياديږي اوچي دهغوي تعلق دبدن دصفايي اوباكې سره دي، او دا دفطرت خصلتونه دراتلونكو ټولو امتونو دپاره هم مستقل حكمونه سوه، نبی کریم **ﷺ** خپل امت ته ددغه ټولو خصلتونو تاكيد كړي دي.

او ابن كثير دحضرت عبدالله بن عباس **رضي الله عنه** يو روايت دا هم نقل كړي دي چي دټول اسلام ديرش حصي دي چي دهغه لس په سورت براءت كي ذكر دي، اولس په سورت احزاب كي، اولس په سورة مؤمنون كي، حضرت ابراهيم **عَلَيْهِ** ددي ټولو پوره حق ادا كي اوپه دي ټولو امتحانونو كي كامياب سو په سورة براءت كي دمومنانو دصفتونوپه بيان كي دمسلمانانو دلسو خاصيتونو علامو اوصفتونو بيان داسي سوي دي.

الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ الرَّاكِعُونَ السَّاجِدُونَ الْآمِرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَالنَّاهُونَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَالْخَائِفُونَ لِحُكْمِ اللَّهِ وَبَشِرِ الْمُؤْمِنِينَ (التوبة ١١٢)

دهغوي داسي دي چي توبه كوونكي عبادت كوونكي حمد ويونكي روژه لرونكي ركوع كوونكي سجده كوونكي دښو خبرو ښوونكي او دبدو خبرو څخه منع كوونكي او دالله **عَلَّامُ** دحدودو خيال لرونكي دي، او داسي مومنانوته زيري واوړوه، اودسورة مؤمنون لس صفتونه دا دي.

قَدْ أَفْلَحَ الْمُؤْمِنُونَ * الَّذِينَ هُمْ لِي صَلَاتِهِمْ خَاشِعُونَ * وَالَّذِينَ هُمْ عَنِ اللَّغْوِ مُعْرِضُونَ * وَالَّذِينَ هُمْ لِلزَّكَاةِ فَاعِلُونَ * وَالَّذِينَ هُمْ لِفُرُوجِهِمْ حَافِظُونَ * إِلَّا عَلَىٰ أَزْوَاجِهِمْ أَوْ مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُهُمْ فَإِنَّهُمْ غَيْرُ مَلُومِينَ * فَمَنْ ابْتَغَىٰ وَرَاءَ ذَلِكَ فَأُولَٰئِكَ هُمُ الْفَافِضُونَ * وَالَّذِينَ هُمْ لِأَمَانَاتِهِمْ وَعَهْدِهِمْ رَاعُونَ * وَالَّذِينَ هُمْ عَلَىٰ صَلَوَاتِهِمْ يُحَافِظُونَ * أُولَٰئِكَ هُمُ الْوَارِثُونَ * الَّذِينَ يَرِثُونَ الْفِرْدَوْسَ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ (المؤمنون ١١١)

بېشكه هغه مسلمانانو فلاح پيدا كړه چي كوم په خپل لمانځه كي زاري اوخشوع كوونكي دي اوچي كوم دبي هوده خبرو څخه ډډه كوونكي دي اوچي كوم خپل ځان پاك كوونكي دي اوچي كوم دخپل شرم دځايونو حفاظت كوونكي دي ماسوا دخپلو بيبيانو يا دخپلو مينځو څخه څكه چي په دوي كي په دوي باندي څه ملامتيانسته البته څوك چي تردی ماسواطلب گاروي نوداسي خلك ترحدتجاوزكونكي دي اوچي كوم دخپلو امانتونو او دودعو خيال كوي، اوچي كوم خپل لمونځونه په پابندي سره كوي

دغه شان خلگ وارث کيدونکی دی چی د فردوس وارثان وی او دوی به په دی کی همیشه وی .

اوپه سورت احزاب کی ذکر سوی لس صفتونه دا دی .

إِنَّ الْمُسْلِمِينَ وَالْمُسْلِمَاتِ وَالْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ وَالْقَنَاطِثَ وَالصَّادِقِينَ وَالصَّادِقَاتِ وَالصَّابِرِينَ وَالصَّابِرَاتِ وَالْخَاشِعِينَ وَالْخَاشِعَاتِ وَالْمُتَصَدِّقِينَ وَالْمُتَصَدِّقَاتِ وَالصَّانِعِينَ وَالصَّانِعَاتِ وَالْحَافِظِينَ وَالْحَافِظَاتِ وَالذَّكِرِينَ اللَّهُ كَثِيرًا وَالذَّاكِرَاتِ أَعَدَّ اللَّهُ لَهُمْ مَغْفِرَةً وَأَجْرًا عَظِيمًا (الاحزاب ۳۵)

بیشکه د اسلام کارکوونکی سری او د اسلام کارکوونکی ښځی او ایمان راوړونکی سری او ایمان راوړونکی ښځی او تابعداری کوونکی سری او تابعداری کوونکی ښځی اورښتیا ویونکی سری اورښتیا ویونکی ښځی اوصبر کوونکی سری اوصبر کوونکی ښځی او خشوع کوونکی سری او خشوع کوونکی ښځی او خیرات کوونکی سری او خیرات کوونکی ښځی او روزه لرونکی سری او روزه لرونکی ښځی او خپل دشرم ځای ساتونکی سری او خپل دشرم ځای ساتونکی ښځی اوزیات دالله ﷺ یادوونکی سری اوزیات دالله ﷺ یادوونکی ښځی دتولو دپاره دالله ﷻ بخښنه اولوی اجر ساتلی دی .

د مفسر القرآن حضرت عبدالله بن عباس ؓ ددی ارشاد څخه معلومه سوه چی دمسلمان دپاره څومره علمی عملی او اخلاقی صفتونه په کار دی ، هغه ددی درو سورتونو په یوڅو آیتونو کی بیان سوي دی او دا صفات هغه کلمی دی چی په دی کی دحضرت ابراهیم ؑ امتحان اخیستل سوی وو ، اوپه دی آیت کی په ، اِذْ اَتٰنٰی اِبْرٰهٖمَ رَبُّهُ بِکَلِمٰتٍ : کی دغو صفاتو ته اشاره ده .

تردی ځایه پوری د دوو سوالونو جواب وسو .

دریم سوال دا وو چی په دی امتحان کی دحضرت ابراهیم ؑ درجه او مقام څنگه وو ، دهغه خوپه خپله قرآن کریم په خپل مخصوص انداز کی جواب کړي دی هغه دا چی حضرت ابراهیم ؑ ته دکامیابی سند ورکړل سو ، دقرآن کریم ارشاد دی ، وَاِبْرٰهٖمَ الَّذِیْ وُكِّلَ (هغه ابراهیم ؑ چی هغه پوره کی) چی ددی مطلب دا دی چی دهر امتحان مکمل او سل په سل کی دکامیابی ورته اعلان وکی .

څلورم سوال دا چی په دی امتحان کی ده ته څه انعام ورکول سو دهغه ذکر په خپله په دغه آیت کی سړي دی چی هغه دا دی ، قَالَ اِنِّیْ جَاعِلُکَ لِلنَّاسِ اِمَامًا (تر امتحان وروسته دالله ﷻ وفرمایل چی زه ستا دخلگو امام اوپیشوا جوړوونکی یم) ددی څخه یو څو دا معلومه سوه چی حضرت ابراهیم خلیل الله ته ددی کامیابی په صله اوجزاکی دخلگو دامام کیدلو اوپیشوا کیدلو انعام ورکړل سو ، اوبله دا معلومه سوه چی دالله ﷻ دمخلوق دپاره دامام کیدلو اوپیشوا کیدلو دپاره چی کوم امتحان اخیستل ضروری وو هغه ددنیا دمدرسو اوپوهنتونو په شان امتحان نه وو چی په هغه کی دڅوفنی مسئلو په تحقیق کولو باندی دکامیابی اعلی درجه گڼل کیږی ، بلکه ددی وعدی دحاصلولو دپاره دهغو دیرشو اخلاقی او عملی صفاتو کی کامل کیدل ضروری وه چی دهغه ذکر دآیاتونو په حوالی سره اوس سوي دی قرآن

کریم دغه مضمون پہ یوبل خای کی داشان بیان کړي دی .

وَجَعَلْنَا مِنْهُمْ أَلَمَةً يَهْدُونَ بِأَمْرِنَا لَمَّا صَبَرُوا وَكَانُوا بِآيَاتِنَا يُوقِنُونَ (السجدة ۲۴) ، مونږ هغوی امام او پیشوا جوړ کړل چې هغوی زموږ په حکم خلگو ته هدايت وکړي کله چې دوی خپل نفس دخلاف شرع کارونو څخه منع کړي او زموږ په آیاتونو یی یقین وکړي .

په دې آیت کی یی دامامت او پیشوایی دپاره ددغو دیرشو صفتونو خلاصه په دوو لفظونو کی بیان کړي ده یعنی صبر او یقین یقین علمی او اعتقادی او صبر علمی او اخلاقی کمال دی ، او هغه دیرش صفتونه چې دهغه ذکر مخکی تیرسو ټول په دې دوو صفتونو کی راجمع دی .

پنځم سوال دا وو چې ددې څه مطلب دی ؟ چې راتلونکو نسلونو ته چې هغه ظالمان او فاسقان وی دا منصب دامامت او پیشوایی به نه حاصلیږي .

ددې وضاحت دا دی چې امامت او پیشوایی په یوحیث دالله ﷺ خلیفه کیدل دی نو دا داسی یوسړی ته نه سی ورکول کیدی چې هغه دالله ﷺ څخه باغی وی او دالله ﷺ نا فرمانی کوونکی وی ، نو په دې وجه په مسلمانانو دالازمه ده چې دوی دی په خپل اختیار سره خپل نمائنده یا امیر داسی سړی نه مقرروی چې هغه دالله ﷺ څخه باغی وی او دالله ﷺ نافرمانه وی .

وَلَوْ جَعَلْنَا الْبَيْتَ مَثَابَةً لِّلنَّاسِ وَأَمْنًا وَاتَّخِذُوا مِن مَّقَامِ

او کله چې مونږ مقرره کړه خانه کعبه دجمع کیدو خای دخلقو دپاره او خای دامن او جوړکی دابراهیم ؑ ددریدو

إِبْرَاهِيمَ مُصَلًّى وَعَهِدْنَا إِلَىٰ إِبْرَاهِيمَ وَإِسْمَاعِيلَ أَنَّ طَهِّرَا

دخای څخه دلمانځه خای او حکم وکړی مونږ ابراهیم ؑ او اسماعیل ؑ ته چې پاک وساتي

بَيْنِي وَبَيْنَكَ ذَاتِ الْبَيْنَيْنِ وَالْعَرْفَيْنِ وَالرُّكْعَ السُّجُودَ ﴿١٢٥﴾

زما کور دپاره دطواف کوونکو او اعتکاف کوونکو اورکوع او سجده کوونکو .

دلغت حل : مثابة : دالفظ ذتاب یثوب څخه اخیستل سوي دی چې دهغه معنی واپس کیدل دی ، نو په دې وجه دمثابة معنی دواپس کیدلو خای سو چې هلته انسان په څو څو واره راځي .

لنہ تفیسو : (او هغه وخت هم دیادولو قابل دی چې) کوم وخت مونږ خانه کعبه دخلگو خای دعبادت او دامن (خای دهمیشه دپاره) مقررکی او (په آخرکی امت محمدیه ته یی حکم وکړی چې دبرکت دحاصلولو دپاره) مقام ابراهیم (کله کله) دلمونځ کولو خای جوړکی او مونږ (دکعبی جوړولوپه وخت کی حضرت) ابراهیم (او حضرت) اسماعیل علیهما السلام ته حکم ولیږي چې زما (دا) کور ښه پاک (صفا) ساتی دبهرنیو او مقامی خلگو (دعبادت) دپاره او درکوع اوسجده کوونکو دپاره .

علوم اومسنلی

(حضرت خلیل الله مکی ته دهجرت کولو اودیت الله دجورولو تفصیلی واقعہ)

په دی آیت کی دبیت الله (کعبی) تاریخ ته اشاره ده او دا خبره ذکر ده چی ددی نوی تعمیر دحضرت ابراهیم خلیل الله او حضرت اسماعیل علیهما السلام په لاس سوی دی او ورسره دبیت الله او دمکی مکرمی دڅه خصوصیاتو اودبیت الله دڅه احکامو ذکر هم دی ، دا مضمون دقران کریم په ډیرو آیاتونو کی په مختلفو سورتونو کی خپور وو ذکر سوی دی ، دلته مختصراً هغه شی بیانول غواړم چی په هغه سره ددی آیت مضمون واضح سی .

دا مضمون په سورة حج آیت نمبر ۲۲ کی داسی ذکر دی .

وَإِذْ بَوَّأْنَا لِإِبْرَاهِيمَ مَكَانَ الْبَيْتِ أَنْ لَا تُشْرِكْ بِي شَيْئًا وَطَهَّرَ بَيْتِي لِلطَّائِفِينَ وَالْقَائِمِينَ وَالرُّكَّعِ السُّجُودِ " وَأَذِّنْ لِي النَّاسِ بِالْحَجِّ يَأْتُوكَ رِجَالًا وَعَلَى كُلِّ ضَامِرٍ يَأْتِينَ مِنْ كُلِّ فَجٍّ عَمِيقٍ .

(هغه وخت دپادولو قابل دی کوم وخت چی مونږ ابراهیم ؑ ته دخانه کعبی ځای وښووی چی زما سره هېڅ شی مه شریکوه او زما کور دطواف کوونکو دپاره او درکوع اوسجده کوونکو دپاره پاک ساته . او په خلگو کی دحج اعلان وکه خلگ به تاته راسی پیاده هم اوپه خوارو اوښو سپاره هم چی دلپرو لیرو لارو څخه به رسیدلی وی)

په تفسیر ابن کثیر کی یی دتفسیر دامامانو حضرت مجاهد او نورو څخه نقل کړي دی چی حضرت ابراهیم ؑ په شام کی مقیم وو او حضرت اسماعیل ؑ دتی ماشوم وو کوم وخت چی ده ته دالله ﷻ دا حکم ورسیدی چی مونږ تاته دخانه کعبی ځای ښیودا صاف او پاک کړه اوپه طواف اولمونځ سره یی آباده کړه نوددی حکم دتعمیل دپاره جبریل ؑ دبراق سره حاضر سو او حضرت ابراهیم او حضرت اسماعیل علیهما السلام یی سره دهغه دموره (۴۰) دځان سره واخیسته اوسفر یی شروع کی ، په لاره کی کله چی کوم کلی ښکاره سو نو حضرت ابراهیم ؑ به دحضرت جبریل امین څخه پوښتنه کوله چی آیا دلته دکښته کیدلو حکم سوی دی نو حضرت جبریل ؑ به ورته ویله چی نه ستامنزل مخ ته دی ، تردی حده چی دمکی مکرمی ځای مخ ته راغی چی په هغه کی دغنو دبوټو اودکیکرو دانو څخه بغیریل څه نه وه ، ددی مخکی دټوټی خوا اوشا ته څه خلگ اوسیدل چی هغوی ته عالمین ویل کیري ، بیت الله په دغه وخت کی دیوی غونډی په شکل وه ، حضرت ابراهیم خلیل الله چی دی ځای ته ورسیدی دحضرت جبریل امین څخه یی پوښتنه وکړه چی آیا زمونږ منزل دا دی ؟ نو هغه وویل ، هو حضرت ابراهیم ؑ سره دخپل کوچنی او حضرت هاجری ؑ دلته کښته سول اوبیت الله ته نژدی یی یو کوچنی څپرکی (ټوټی) واچوی او حضرت اسماعیل ؑ او حضرت هاجره ؑ یی دلته دیره کړل او دوی ته یی په یوه لوبښی کی څه خرماوی اوپه یوه کوزه کی یی اوپه کښینوولی او حضرت ابراهیم ؑ ته دغه وخت د

پاتيدو حکم نه وو دغه دتی ماشوم اودهغه مور یی دالله ﷻ په حواله کړل اوبیرته ولاړی دتللو تیاری چی کله حضرت هاجری ﷺ ولیده نو عرض یی وکی چی مونږ په دی وچ سور میدان کی پریریدی ته چیری خی؟ په دی کی نه څوک داسی سته چی هغه زمونږ مددگار سی اونه دلته دژوند څه ضروریات سته.

حضرت خلیل الله ورته هیڅ جواب ورنه کی اوروان سو، حضرت هاجره ﷺ ورسره پورته سوه، اوبیایی خوځوواړه دغه پوښتنه وکړه خودحضرت خلیل الله دطرفه هیڅ جواب نه ووتردی چی په خپله ددی په زړه کی خبره راغله اوعرض یی وکی چی آیاالله ﷻ تاته په دی ځای کی دپریښولو اوددی ځایه څخه د تلوحکم کړي دی، دغه وخت حضرت ابراهیم ﷺ وویل چی ماته دا حکم دالله ﷻ دطرفه حاصل سوي دی دا یی چی واوریدل نو حضرت هاجری ﷺ وویل چی بیایه ډیرشوق اومینی سره څه چاچی تا ته دا حکم کړي دی هغه به مونږ هیڅکله ضائع نه کړی، حضرت ابراهیم ﷺ دالله ﷻ دحکم دتعمیل دپاره ددی ځایه روان سو لیکن دزړه څخه یی دتی کوچنی او دهغه مور نه وتله، کله چی دلاری یو کوچن ته ورسیدی چی دهغه ځایه څخه یی حضرت هاجره ﷺ نه سوا یی لیدی نو ودریدی اودالله ﷻ څخه یی دا دعا وغوښتله کومه چی دسورت ابراهیم په آیت ۳۶ ۳۷ کی دارنگه ذکرده.

رَبِّ اجْعَلْ هَذَا الْبَلَدَ آمِنًا وَاجْنُبْنِي وَبَنِيَّ أَنْ نَعْبُدَ الْأَصْنَامَ.

ای زما پروردگاره! دامنار امن والا جوړ کی اوما او زما خاص زامن دبتانو دعبادت کولو څخه وساتی، بیایی په دعاکی کی عرض وکی.

رَبَّنَا إِنِّي أَسْكَنْتُ مِنْ ذُرِّيَّتِي بِوَادٍ غَيْرِ ذِي زَرْعٍ عِنْدَ بَيْتِكَ الْمُحَرَّمِ رَبَّنَا لِيُقِيمُوا الصَّلَاةَ فَاجْعَلْ أَفْنَدَةً مِنَ النَّاسِ لِيُؤْتُوا إِلَيْهِمْ وَأَرْزُقْهُمْ مِنَ الثَّمَرَاتِ لَعَلَّهُمْ يَشْكُرُونَ (ابراهيم ۳۷)

ای زما پروردگاره! زه خپل اولاد ستا محرم کورته نژدی په یو میدان کی چی هغه دکروندی قابل نه دی آبادوم، ای زما پروردگاره! ددی دپاره چی دوی دلمونځ اهتمام وکی اوته دخو خلگو زړونه ددوی په طرف مائل کی، او دوی ته میوه دخوراک دپاره ورکی ددی دپاره چی دوی شکر وکی،

مخکنی حکم چی دهغه په وجه یی دشام څخه هجرت وکی اوحضرت اسماعیل ﷺ او دهغه مور یی دلته را وستل په هغه کی دا ارشاد سوی ووچی (زما کور پاک ساتی) حضرت خلیل الله پوهیدی چی دپاک ساتلو مطلب دا دی چی دا دظاهری پلیتیو څخه هم پاک وساتل سی او دکفر اوشرك دباطنی پلیتیو څخه هم، نو په دغه وجه چی کومه دعاده دلته وکړه نو په هغه کی یی ددی کلی دمامون او محفوظ کیدلو دعا وکړه، اوبیایی دا دعا وکړه چی زما اولاد دشرک اوبت پرستی څخه وساتی ځکه چی ابراهیم ﷺ ته دالله ﷻ په معرفت کی هغه مقام حاصل وو په کوم کی چی انسان ته خپل وجود هم بیا په نظر نه ورځی، خپل ټول عملونه اوارادی ورته داسی ښکاری چی دا ټول دالله ﷻ دقدرت په قبضه کی دی او دهغه دارادی څخه ټول کارونه کس پرې نه ددی وچی دکفر اوشرك څخه دبیت الله دپاک

ساتلو کوم حکم چي ورته ورکړل سوی وو، په هغه کی یی هم دالله ﷻ کومک وغوښتی، په دی دعاکی دکفر او شرک څخه دمحفوظ کیدلو په سوال کی یو خاص رازدا هم کیدی سی چي کله دبیت الله تعظیم اوتکریم حکم وسو نو دا احتمال هم ووچی په راتلونکی وخت کی یوناخبره په خپله بیت الله معبود جوړ نه کړی او په دی شان په شرک کی مبتلاسی نو په دی وجه دا دعا یی وکړه چي ما او زما او لاد دشرک څخه محفوظ کی.

تردی وروسته یی دتی دکوچنی اودهغه په مورباندی دشفتت په وجه دادعاوکړه چي مادوی ستا دحکم مطابق ستادمحترم کورسره نژدی دیره کړی خودی لیکن داځای دکروندی قابل هم نه دی چي څوک دلته په خپل محنت سره دژوند ضرورتونه حاصل کی په دی وجه هم ته دخپل فضل څخه دوی ته دمیوی رزق ورکړی.

دا دعاچی یی وکړه نوحضرت ابراهیم ﷺ خپل وطن شام ته روان سو، دی خوا ته دحضرت هاجری ﷺ څه وخت دخرماؤ په هغه توبنه او اوبو تیرسو کومه چي ورته حضرت ابراهیم ﷺ پریښی وه، داوبو ترختمیدو وروسته په خپله هم او دتی ماشوم هم دتندی څخه تنگ سوه په دی وخت کی داوبوپه لټه کی ددی وتل کله دصفا پرغونډی باندی اوکله دمروه پرغونډی باندی ختل او د دواړو غونډیو په مینځ کی په منډه منډه تلل چي حضرت اسماعیل ﷺ وینی عامو مسلمانانو ته معلومه ده چي په حج کی دصفا او مروه په مینځ کی سعی کول ترننه پوری ددغه خبری یادگار دی.

ددی قصی په آخرکی دحضرت جبرئیل امین دالله ﷻ په حکم دلته رسیدل او دزمزم دچینی جاری کول او بیا دجرهم قبیلې دیو بی بی سره واده کول، دا ټول دصحیح بخاری په روایت کی په تفصیل سره ذکر سوی دی، دا حادثو دروایاتو دمجموعی څخه معلومیږی چي اول دسورة حج په آیت کی دبیت الله دآبادولو اودپاک ساتلو حکم چي حضرت خلیل الله ته ورکړل سوی وو په دغه وخت کی دومره قدر کار کول غرض ووچی دا ځای دحضرت اسماعیل ﷺ اوهاجره ﷺ په ذریعه آبادسی، ددی حکم مخاطب یوازی حضرت ابراهیم ﷺ وو ځکه چي اسماعیل ﷺ په دغه وخت کی دتی ماشوم وو، دغه وخت دبیت الله دنوی تعمیرحکم نه وو ورکړل سوی، دسورت بقره دا آیت چي تریحاث لاندی دی، وَعَهْدْنَا إِلَىٰ اِبْرَاهِيمَ وَاِسْمَاعِيلَ اَنْ طَهِّرَا بَيْتِنَا: په دی کی دحضرت ابراهیم ﷺ سره حضرت اسماعیل علیهما السلام هم شریک سوی دی، دا حکم دهغه وخت دی کله چي حضرت اسماعیل ﷺ ځوان سوی وو، نو دغه وخت دواړو (علیهما السلام) ته دبیت الله دجوړولو حکم وسو.

دصحیح بخاری په روایت کی دی چي یوه ورځ حضرت ابراهیم ﷺ دعادت په توگه دحضرت هاجری او حضرت اسماعیل علیهما السلام ملاقات ته مکی مکرمی ته راغی نو وی لیدل چي حضرت اسماعیل ﷺ تریوی درختی لاندی ناست وو اوغشی یی جوړول پلاریی چي ولیدی نو ولاړسو، ترملاقات وروسته حضرت ابراهیم ﷺ وفرمایل چي ماته الله ﷻ دیوکارکولو حکم کړی دی ته به

زماسره په هغه کی مدد وکی ؟ کوچنی ورته وویل چی په سر اوسترگوبه یی وکړم، نوپه دی خبره حضرت ابراهیم عليه السلام هغه غونډی ته اشاره وکړه په کوم خای کی چی بیت الله وه چی ماته ددی دجوړولو حکم سوی دی ، دبیت الله څلور سره طرفونه الله ﷻ حضرت ابراهیم عليه السلام ته ښوولی وه ، دواړو بزرگانو دا کار شروع کی، دبیت الله زاړه بنیادونه ښکاره سوه اوپه دغه باندی دواړو آبادی کول شروع کړه ، لکه چی تردی آیت وروسته ددی بیان دی ، **وَإِذْ يَرْقِعُ إِبْرَاهِيمُ الْقَوَاعِدَ مِنَ الْبَيْتِ وَإِسْمَاعِيلُ**، په دی کی دی ته اشاره ده چی دبیت الله جوړوونکی په اصل کی حضرت ابراهیم عليه السلام وو او حضرت اسماعیل عليه السلام دده مددگار وو.

په دی ټولو آیاتونو باندی ترسوج کولو وروسته هغه حقیقت واضح کیږی کوم چی دحدیث په بعضو روایتونو اوتاریخ کی سته هغه دا چی بیت الله شریف دمخکی څخه په دنیا کی موجوده وه ، ځکه چی په دی ټولو آیاتونو کی یوځای دبیت الله دځای دښوولو ذکر دی اویوځای دبیت الله دصفاساتلو ذکر دی او ددی هیڅ ځای ذکر نسته چی نن یو نوی کور جوړول دی ، ددی جوړول وکی، ددی څخه معلومه سوه چی دبیت الله شریفی وجود تردی واقعی مخکی وو ، بیادنوح عليه السلام دطوفان په وخت کی ورانه سوه یاپورته کړل سوه ، یوازی بنیادونه یی وه ، حضرت ابراهیم او حضرت اسماعیل علیهما السلام دکعبی اولنی جوړوونکی نه دی بلکه دمخکی آبادی پر بنیادونو نوی آبادی ددوی په لاس سوي ده .

اوس پاته سوه دا خبره چی مخکنی آبادی چاکړی وه اوپه کوم وخت کی سوی وه ۱ په دی کی څه صحیح او قوی روایت دحدیث نسته ، د اهل کتابو په روایت کی دی چی دهغه څخه معلومیږی چی ترټولو اول ددی جوړول دحضرت آدم عليه السلام دنیاته ترراتلو مخکی ملائکو کړی وو ، بیا حضرت آدم عليه السلام دی ته نوی ډول ورکړی وو ، دحضرت آدم عليه السلام تعمیر دحضرت نوح عليه السلام ترطوفان پوری وو ، په طوفان نوح کی تر ورانیدو وروسته دحضرت ابراهیم عليه السلام ترزمانی پوری دا دیوی غونډی په صورت کی باقی وه او حضرت ابراهیم او حضرت اسماعیل علیهما السلام دا دسره دوباره جوړه کړه ، تردی وروسته ددی په تعمیر کی **تَكَ تَوَكَّ** به همیشه کیدی لیکن بالکل ورانه سوی نه وه ، دښی ﷻ تر پیغمبر کیدلو مخکی دمکی قریشو دا ورانه کړه او دسره یی دوباره جوړه کړه اوپه دی جوړولو کی نبی علیه الصلاة والسلام په خاص طور سره برخه واخیسته .

(دحرم متعلق احکام او مسائل)

(۱) دَمَثَابَةِ دلفظ څخه معلومه سوه چی الله ﷻ بیت الله ته دا خاص فضیلت ورکړی دی چی دا به همیشه دخلکو مرجع وی او خلک به ورته په وار وار دتللو راتللو آرزومند وی ، دتفسیر امام حضرت مجاهد وایی ، **لَا يَقْضِي أَحَدٌ مِنْهَا وَطَرًا** (یوسری به هیڅ کله ددی دزیارت کولو څخه موږ نه سی) (قرطبی) بعضی عالمانو دا ویلی دی چی دحج دقبلیدو یوه نښانه دا ده چی ددی څخه تررا واپس کیدلو

وروسته بیا دلته دراتلو شوق چی په زړه کی وی ، او په عام طور سره ددی خبری تجربه سوي ده چی اول وار خومره دبیت الله دزیارت کولو شوق وی دوهم وار دا شوق ترمخکی زیات وی اوخومره چی وار وار ددی زیارت کیږی دا شوق نور هم زیاتیږی .

دا معجزه خو دبیت الله خصوصیت دی که نه وی نو ددنیا ترټولو غوره منظره چی انسان یی یو وار یادوه واروگوری نوزړه یی ورڅخه موږ سی او دلته خو نه خوش نما منظر سته اونه دلته رسیدل څه آسانه کار دی اونه دلته ددنیا کاروبارته څه اهمیت حاصل دی ، ددی ټولو خبرو باوجود ټول خلگ په زړه کی دلته دراتلو شوق لری په زرگونو روپی خرڅوی او ډیر تکلیفونه زغمی ، دایوازی په دی شوق چی دبیت الله ملاقات وکی .

(۲) د اَمَّا لفظ دلته دما من په معنی یعنی دامن دخای په معنی دی او دبیت دلفظ څخه مراد یوازی بیت الله خانه کعبه مراد نه ده بلکه ټول حرم مراد دی ، په قرآن کریم کی نور هم داسی شواهد سته چی هلته دبیت الله او دکعبی لفظ ویل سوي دي او مراد ورڅخه ټول حرم دی لکه ، هَذَا بَالِغُ الْكَعْبَةِ په دی آیت کی دکعبی دلفظ څخه ټول حرم مراد دی ځکه چی په دی کی دقربانی ذکر دی او په بیت الله کی خو قربانی نه کیږی اونه دلته قربانی کول روادی ، نو په دی وجه دآیت معنی دا سوه چی مونږ دمکی حرم دامن خای جوړ کړي دی او د امن خای دجوړولو مراد دا دی چی خلگو ته دا حکم ورکول دی چی په حرم محترم کی دقتل او قتال اودانتقام اخستلو څخه ځان لیری ساتی (ابن عربی)

په دی وجه دجاهلیت په دور کی په عربو کی دملت ابراهیمی چی څه آثار باقی پاته سوي وه په هغه کی دا هم وه چی په حرم کی به که چیری یو چاته دخپل پلار او ورور قاتل گوتوته ورغی نو بدله به یی نه اخیستله او عام جنگ او قتل به یی په حرم کی هم حرام گنی داسلام په شریعت کی هم دا حکم دغه شان باقی پریښوول سو ، دفتح مکی پروخت دلږ وخت دپاره نبی علیه الصلاة والسلام ته دحرم په مخکه کی جنگ کول روا سوي ووو لیکن په دغه وخت کی بیادهمیشه دپاره حرام کړل سو اورسول کریم ﷺ دفتح مکی په خطبه کی ددی اعلان وکی (صحیح بخاری)

اوس پاته سوه دا خبره که چیری څوک په حرم کی دننه یو داسی جرم وکی چی په هغه باندی داسلامی شریعت له مخی حد او قصاص لازم سی نو حرم داسی سړی ته امن نه ورکوی بلکه په دی باندی دټول امت اجماع ده چی په دی سړی به حد او قصاص جاری کیږی (احکام القرآن قرطبی) ځکه چی دقرآن کریم ارشاد دی وَفَإِنْ قَتَلْتُمْ فَأَنْتُمْ أَكْثَرُ دَمًا مِّنْهُمْ (که چیری ستاسی سره خلگ په حرم کی جنگ او قتال کوی نو تاسی هم دوی په دی حرم کی ووژنی) البته دلته یوه مسئله داسی ده چی په هغه کی دمجهدینو اختلاف دی ، هغه مسئله دا ده که چیری یو سړی دباندی جرم وکړی اوبیا په حرم کی پناه واخلی نو دداسی چاسره به څه سلوک کیږی ، په دی کی بعضی امامان په دی سړی هم په حرم کی دحد او قصاص

جاری کولو حکم کوی او دامام اعظم ابوحنیفه رحمۃ اللہ علیہ په نزد داسې دسزا ورکولو څخه خلاصیدي نه سی ځکه که چیرې داسې وسی نو دجرائمو دسزاڅخه دخلاصیدلو دروازه به خلاصه سی اوپه دنیاکی به فساد راپورته سی او حرم به دمجرمانو استوگنی وگرځی لیکن داحترام په وجه دحرم دننه به ده ته سزانه ورکول کیږي بلکه دی به په دی وجه مجبوره کړل سی چی دحرم څخه دباندی ووژی اودباندی ترتلو وروسته به ورته سزا ورکړل سی.

(۳) وَالْخِذْوَا مِنْ مَّقَامِ اِبْرَاهِيمَ مُصَلًّى : دلته دمقام ابراهیم څخه مراد هغه کانی دی چی په کوم باندی دحضرت ابراهیم عليه السلام دقدم مبارک نښه دمعجزی په طور لگیدلی وه اوچی دا حضرت ابراهیم عليه السلام دکعبی دتعمیر په وخت استعمال کړی وه (صحیح بخاری)

حضرت انس رضی اللہ عنہ فرمایي چی ماپه هغه کانی کی دحضرت ابراهیم عليه السلام دقدم مبارک نقش لیدلی دی لیکن دخلگو دزیات مسح کولو په وجه اوس دانښه کمزوری سوي ده (قرطبی) او دحضرت عبدالله بن عباس رضی اللہ عنہ څخه دمقام ابراهیم په تفسیرکی دا هم نقل دی چی ټول حرم مقام ابراهیم دی ، ممکنه ده چی ددی څخه مراد دا وی چی ترطواف وروسته ددو رکعتونو حکم په مقام ابراهیم کی دکولو په دی آیت کی سوي دی ددی حکم تعمیل په دی سره هم کیږي چی دټول حرم په هرځای کی دوه رکعتونه وسی ، په دی خبره دامت ټول فقهاء متفق دی .

(۴) په ذکر سوي آیت کی دمقام ابراهیم څخه دلمانځه جوړولو حکم سوی دی ، ددی وضاحت په خپله نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم په حجة الوداع کی په خپل قول او عمل سره داسی ښوولی دی چی نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم ترطواف وروسته مقام ابراهیم ته ورغی اودا آیت یی تلاوت کی ، وَالْخِذْوَا مِنْ مَّقَامِ اِبْرَاهِيمَ مُصَلًّى : اوبیا دمقام ابراهیم څخه وروسته دوه رکعته لمونځ یی داسی وکی چی مقام ابراهیم دده او دکعبی په مینځ کی راغی (صحیح بخاری)

په دی وجه دامت فقهاؤ ویلی دی چی که چاته دمقام ابراهیم څخه وروسته متصل ځای لاس ته ورنه سی هغه چی په څومره فاصلی باندی هم دارنگه ودریږي چی مقام ابراهیم یی مخ ته وی اوبیت الله هم نو په داسی کولو سره دا حکم پوره کیږي .

(۵) دا چی ددی آینه څخه معلومه اوثابته سوه چی ترطواف وروسته دوه رکعته لمونځ کول واجب دی (جصاص رحمۃ اللہ علیہ مناسک ملا علی قاری رحمۃ اللہ علیہ).

البته دومره خبره ده چی ددی دوو رکعتونو کول دمقام ابراهیم څخه وروسته سنت دی او دحرم په څه ځای کی که وسی نو کافی به سی ځکه چی درسول الله صلی اللہ علیہ وسلم ددی دوو رکعتونو کول دبیت الله ددروازی سره متصل هم ثابت دی او دحضرت عبدالله بن عباس رضی اللہ عنہ څخه هم په دغه ځای کی کول نقل دی ، (جصاص) اوملا علی قاری په کتاب المناسک کی ویلی دی چی دا دوه رکعتونه دطواف واجب دی او

سنت دا دی چی ترمقام ابراہیم وروستہ وسی، لیکن کہ چیری دڄہ وچی څخہ هلته ادا نہ سی، نو بیا بہ حرم کی یاد حرم څخہ دبانندی چی هرځای ممکن وی ددی بہ ادا کولو سرہ واجب پورہ کیری، د رسول الله ﷺ سرہ پہ حجة الوداع کی حضرت ام سلمة ؓ ته داسی واقعہ پینہ سوی وه چی هفی ته دطواف دواجب لمونځ کولو هلته موقع نه وه حاصله سوی نو ترمسجد حرام بلکه ترمکی دبانندی یی وروستہ ادا کری وه او دضرورت پہ وجه دحرم څخہ پہ دبانندی ادا کولو کی څه دهنه واجیبری، یوازی امام مالک رحمہ اللہ پہ داسی صورت کی ددم قائل دی (مناسک ملا علی قاری)

(۶) طَهْرًا بَيْنِي: په دی کی دبیت الله پاک ساتلو حکم دی چی په دی کی دڅرگنده پلیتی څخہ پاک ساتل او دباطنی څخہ یعنی دکفر شرک او دبدو اخلاقو بغض او حسد کولو حرص تکبر اوریا کولو څخه پاک ساتل شامل دی او ددی حکم دطهارت دپارہ د بَيْنِي لفظ پہ راوړلو کی دی خبری ته اشاره هم ده چی دا حکم دتولو مسجدونو دپارہ عام دی، فِي بُيُوتِ اٰذِنِ اللّٰهُ اَنْ تُرْفَعَ: حضرت عمر ؓ په مسجد کی دیو سری په زوره آواز واوریدی نو ورته یی وفرمایل تاته څه پته سته چی ته چیری ولاړی؟ (قرطبی) مطلب دا چی دمسجد ادب کول په کار دی په دی کی غیر مشروع اوناروا آواز پورته کول په کار نه دی حاصل دا دی چی ددی آیتہ څخه چی څه رنگه دبیت الله دظاہری اوباطنی پلیتیو څخه پاک ساتل لازمی دی هم دغه شان ټول مسجدونه دظاہری اوباطنی پلیتیو څخه پاک ساتل په کاردی یعنی مسجد ته په تلونکو باندی لازم دی چی هغوی دی خپل بدن اوجامی هم دپلیتیو څخه او دبدو بیانو څخه پاکی وساتی او دخپلو زړونو څخه دی شرک نفاق او ټوله بد اخلاق وباسی، درسول الله ﷺ ارشاد دی، چی کوم سری پیاز اوږه او نور بدبویه شی خوړلی وی مسجد ته دی نه ځی، او کوچنی اولیونی یی مسجد ته دتللو څخه منع کری دی ځکه چی په دوی کی دپلیتی خطرہ وی.

(۷) لِلطَّائِفِينَ وَالْعَاكِفِينَ وَالرُّكَّعِ السُّجُودِ: دآیت ددی څو کلمو څخه څو حکمونه اوفائدی را وزی، اول دا چی دبیت الله دجوړولو مقصد طواف اعتکاف اولمونځ دی دوهم دا چی طواف ترمونځ مخکی دی (لکه چی ددی روایت دعبدا الله بن عباس ؓ څخه سوی دی) دریم داچی ددنیا دلیری ځایونو څخه دراغلو خلکو دپارہ طواف کول دلمانځه په نسبت زیات ښه دی، څلورم دا چی په بیت الله کی دننه لمونځ برابرہ خبرہ ده که فرضی وی او که نفلی جائز دی (جصاص)

وَاذْكَرَ اٰبْرٰهٖمَ رَبَّ اجْعَلْ هٰذَا بَلَدًا اٰمِنًا وَاَرْزُقْ اَهْلَهُ مِنَ الشَّهْرِ

او کله چی وویل ابراہیم ؑ ای زما ربہ جوړ کری دا ښار دامن او روزی ورکړی ددی اوسیدونکو ته

مَنْ اٰمَنَ مِنْهُمْ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ قَالَ وَمَنْ كَفَرَ فَاَمْتَعْنٰهُ

میوی، چی کوم په دوی کی ایمان راوړی په الله باندی او دقیامت په ورځ باندی الله وفرمایل او چاچی کفرو کی

قَلِيلًا ثُمَّ اضْطَرُّهُ إِلَى عَذَابِ النَّارِ فَيُسَّسُ الْبَصِيرُ ﴿١٢٧﴾ وَإِذْ

هغه ته به هم نفع ورسومہ دلږو ورځو بيا به هغه په جبر را وېولم د دوږخ عذاب ته او دا بد ځای دی داوسیدو او

يَرْفَعُ إِبْرَاهِيمُ الْقَوَاعِدَ مِنَ الْبَيْتِ وَإِسْمَاعِيلُ رَبَّنَا تَقَبَّلْ

یاد کړه چی کله پورته کول ابراهیم ؑ بنیادونه دځانه کعبی او اسماعیل ؑ دعا کوله ای پروردگاره زمونږ

مِنَّا إِنَّكَ أَنْتَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ ﴿١٢٨﴾ رَبَّنَا وَاجْعَلْنَا مُسْلِمَيْنِ لَكَ

تبول کړی زمونږ څخه بیشکه هم ته اوريدونکی او پوهيدونکی یی ، ای ربه زمونږ کړه مونږ حکم منونکی خپله

وَمِنْ ذُرِّيَّتِنَا أُمَّةً مُسْلِمَةً لَكَ وَأَرِنَا مَنَاسِكَنَا وَتُبْ

اوزمونږ په اولاد کی هم کړه یوه ډله حکم منونکی خپله او ونښه مونږ ته قاعدی دحج کولو او مونږ معاف کړه

عَلَيْنَا إِنَّكَ أَنْتَ التَّوَّابُ الرَّحِيمُ ﴿١٢٩﴾

مهربان

بیشکه هم ته یی توبه قبلونکی او

لنر تفسیر: او (هغه وخت هم دیادولو قابل دی) چی کوم وخت ابراهیم ؑ (په دعا کی) عرض وکی چی

ای زما پروردگاره دا (ځای) یو (آباد) ښار جوړ کړی (اوبشارهم داسی) دامن (امان) والا او ددی

اوسیدونکو ته دمیوو (دقسمون) څخه هم ورکړی (او زه دتولو اوسیدونکو دپاره نه وایم بلکه خاص)

دهغوی دپاره (وایم) چی په الله ﷻ او په ورځ دقیامت ایمان لری (دنورو په هکله ته ښه پوهیږی) الله ﷻ

ارشاد وکی (چی کله چی رزق زمونږ خاص نه دی ، ددی وجی به یی تولو ته ورکوم مومن ته هم) او هغه

سری ته هم چی کافر وی (البته داخرت خلاصی کله چی په اهل ایمانو سره خاصه ده) نو (ددی وجی)

داسی سری ته (چی کافر دی) دلږو ورځو (یعنی په دنیا کی) خو به آرام ورسوم (لیکن) بیا (ترمرگ

وروسته) به دی په راکشولو راکشولو د دوږخ عذاب ته ورسوم اوداسی درسیدو ځای خو ډیر بد دی

(الله ﷻ دی هریو مسلمان ورڅخه ساتی) او (هغه وخت هم دیادولو قابل دی) کله چی خیزول ابراهیم ؑ

دځانه کعبی دیوالونه (او دده سره) اسماعیل هم (او دابه یی هم ویل) ای زمونږ ربه (داخدمت) زمونږ

قبول کی بیشکه ته ښه اوريدونکی او علم لرونکی یی (زمونږ دعا اوری اوزمونږ په نیتونو عالم یی) ای

زمونږ پروردگاره او (مونږ دواړه دا دعا هم کووچی) مونږ دخپل ځان زیات فرمانبردار جوړ کړی او

زمونږ په اولاد کی هم یوه داسی ډله پیداکی چی ستا تابعداره وی او (هم) مونږ ته زمونږ دحج (او نور)

احکام ونیسی او زمونږ پرچا باندی (دمهربانی) توجه وکی اوپه اصل کی هم ته توجه کوونکی اومهربانی کوونکی یی.

علوم اوسائل: حضرت ابراهیم ؑ چی کومی قربانی دالله ﷻ په لاره کی ورکړی دالله ﷻ داحکامو دمنلو په لاره کی چی دخپل مال وسر او اهل وعیال څخه کوم قسم تیرسو دا دزمانی په عجائباتوکی شمیرل کیږی ، په اهل وعیال باندی شفقت او د دوی سره محبت کول لکه چی څه رنگه یو طبعی اوفطری شی دی دغه رنگه دا دالله پاک حکم هم دی ، دغه مخکی آیت ددی خبری مظهر دی چی په هغه کی حضرت ابراهیم ؑ دخپل اهل وعیال دپاره ددین اوددنیا دآرام اوراحت دعا غواړی .

(حضرت ابراهیم ؑ دعا گانی)

ابراهیم ؑ دعاد (ربّ) دلفظ څخه شروع کړی ده او درب معنی ده ای زما پالونکیه، په دی الفاظو سره ابراهیم ؑ ددعا کولو طریقه ښوولی ده چی دا الفاظ دالله ﷻ درحمت او کرم دمتوجه کولو دپاره ښه طریقه ده، بیایی ترټولو اول دا دعا وکړه چی دا صفا میدان په کوم کی چی ماستاپه حکم خپل اهل اوعیال دیره کړی دی یو ښار جوړ کړی ، ددی دپاره چی دوی ته دلته په استوگنه کی څه وحشت نه وی او د ژوند سامان ورته حاصلیږی ، دا دعایه سورة ابراهیم کی دهَذَا الْبَلَدِ اَمِنًا په الفاظو سره راغلی ده چی په هغه کی د (البلد) په لفظ کی الف لام ذکر سوي دی اوپه دی سره بلد معرفه سوي دی اودلته په بلد لفظ کی الف لام نسته یعنی بلد نکره ذکر سوی دی دفرق وجه غالباً دا ده چی دسورة بقره والا دعا چی په کښی بلداً نکره راغلی دی دا یی هغه وخت کړی وه کوم وخت چی دا خای ځنگل وو ښار لاجور سوی نه وو، او ددی خبری دلیل دا دی چی دسورت په آخری آیاتونوکی دی ، الْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذِيْ وَهَّبَ لِيْ عَلٰى الْكِبَرِ اِسْمَاعِيْلَ وَاِسْحَاقَ : چی ددی څخه دا معلومیږی چی دا دعا دحضرت اسحاق ؑ تر پیدا کیدو وروسته سوي ده اوحضرت اسحاق ؑ ترحضرت اسماعیل علیهما السلام دیارلس کاله وروسته پیدا سوی وو (ابن کثیر)

اوپه دی دوهمه دعاکی (چی په سورة ابراهیم کی ده) دا دی چی ای خدایه ! دا ښار دامن او امان ښار جوړ کړی ، چی دقتل لوټ ماری او دکافرانو دتسلط او دآفتونو څخه محفوظ اوپه امن وی ، حضرت ابراهیم ؑ دا دعا قبوله سوه اومکه مکرمه یو داسی ښار سو چی دا دخپلو اوسیدونکو څخه علاوه دټولنی دنیا مرجع سوه ، ددنیا داطرافو مسلمانان هلته تلل خپل سعادت گڼی، اودا ښار مامون اومحفوظ هم سو چی په بیت الله دیو مخالف قوم اوباجا تسلط ونه کړل سو، دفیلاتو دخاوندانو واقعه په خپله په قرآن کی ذکر ده ، چی دوی په بیت الله دحملی اراده وکړه نو ټول لښکریی تباہ او برباد سو . دا ښار دقتل اولوټ مار څخه هم محفوظ راروان دی تراسلام مخکی دزمانه جاهلیت والاو دشرک او کفر اونورو خرابو کارونو کولو باوجود دبیت الله او دبیت الله دحرم تعظیم خپله داسی مذهبی فریضه

گنله ، که چاته به په حرم کی خپل دښمن لاس ته ورغی نو دهغه څخه به یی قصاص اوبدله نه اخیسته. بلکه ټولو عربو به دحرم د اوسیدونکو ډیر عزت او احترام کوی دغه وجه وه چی دمکی دخلگوشام او یمن سره تجارتی سلسله جاری وه او د دوی په لاره کی هیڅ قسم بندیز نه وو .

دحرم په حدودو کی چی څه رنگه الله ﷻ حیوانانو ته امن ورکړي دی او په دی حدودو کی ښکارکول روانه دی ، دغه رنگه الله ﷻ په دغه حیوانانو کی دا قدرتی احساس پیدا کړي دی چی کله حیوان دحرم په حدودو کی دا خل سی نو خپل ځان محفوظ گڼی او دیو ښکاری څخه هم نه بیربري ، دحرم دمامون کیدلو داحکومونه چی دحضرت ابراهیم ﷺ ددعا اثر او نتیجه ده دجاهلیت دزمانی څخه راروان وه . اسلام او قرآن کریم دانور تازه او مضبوط کړل ، دحجاج بن یوسف اوییا دقراطمه وو دظلم اوزیاتوب څخه چی کوم قتل او جنگ په حرم کی وسو ، اول خودا دهغه کسانو دلاس څخه وسو چی ځان ته یی مسلمانان ویل یو کافر قوم حمله نه وه کړی او څوک چی خپل کورته دخپل لاس څخه اور اچوی نو دا دامن سره څه منافعی خبره نه ده او ددی څخه علاوه دا خبره هم ده چی داواقعات شاذ واقعات دی چی دحضرت ابراهیم ﷺ دزمانی څخه واخله تر نن پوری په زرگونو کلونو کی په شمیر یو څو واقعی دی او ددغه قتل او جنگ بده نتیجه دټولو په وړاندی ده .

خلاصه دا ده چی دحضرت ابراهیم ﷺ ددعا مطابق الله ﷻ دابنار یومحفوظ ښار جوړ کړي دی او دټولی دنیا دپاره یی په قدرتی طور سره یومامون ځای جوړ کړي دی ، تردی چی دجال به هم حرم ته دداخلیدو قدرت نه لری او په شرعی طور سره یی هم داحکومونه جاری کړل چی په حرم کی دیو بل سره جنگ او جگره خو لا پریږده چی دحیوانانو ښکارکول یی هم حرام کړل .

دریمه دعایی دا وکړه چی ددی ښار اوسیدونکو ته دمیوو رزق ورکی دمکی مکرمی او ددی گیر چاپیره مخکه دکروندی اوباغ اونورو قابله نه وه او هلته یو ځای ترلیری لیری پوری داوبو څه ښه نښانه هم نه وه لیکن الله ﷻ دحضرت ابراهیم ﷺ دعا قبوله کړه اومکی ته نژدی دطائف یو داسی ټوټه یی جوړه کړه چی په هغه کی دهرقسم ښه میوه کوټه پیدا کیږی اومکی ته نژدی ددرځ دپاره راوړل کیږی ، په بعضی اسرائیلی روایتونو کی دی چی طائف په اصل کی دشام دملک یوه ټوټه وه چی دا جبرائیل امین دالله ﷻ په حکم دلته راوړي ده .

حضرت ابراهیم ﷻ په خپله دعا کی دا ونه ویل چی دمکی او ددی گیر چاپیره مخکی څخه گلزار جوړ کړه او ددی مخکه دکروندی قابله کړه بلکه داسی دعایی وکړه چی دا شیان په بل ځای کی پیداوی لیکن دامکی ته ورسوی ، په داسی قسم دعا کولو کی شاید داراز وو چی حضرت ابراهیم ﷻ دا نه غوښته چی دهغه اولاد دی په زمینداری کی بوخت سی ځکه چی ددی ځای دآبادولو غرض دحضرت ابراهیم ﷻ دا وو کوم چی په خپله حضرت ابراهیم ﷻ په دعا کی یاد کړي دی و رَبَّنَا لَقِّنْمَا الصَّلَاةَ

هغه څخه داڅرگنده ده چې حضرت ابراهيم ځان دخپل اولاد دپاره مشغله دبیت الله اولمونځ کولو غوښتله اوکه داسی نه وای نوییا داڅه گرانه خبره نه وه چې دمکی څخه داسی گلزار جوړ سوی وای چې دمشق او بیروت به ورباندی قصد کولی.

(دمیوو درزق څخه مراد دژوند ټول ضروریات دی)

ثمرات لفظ چې دثمره جمع ده ددی معنی ده میوه اوپه ظاهره کی ددی څخه مراد د درختو میوه ده لیکن دسورت قصص په آیت نمبر ۵۷ کی ددی دقبولیت اظهارپه دی الفاظوکی سوی دی، یُجَبِّی اِلَیْهِ ثَمَرَاتُ كُلِّ شَیْءٍ؛ په دی الفاظوکی خو یوه دا خبره هم ده چې په مکه کی ددی میوو پیداکیدلو وعده نه ده سوی بلکه دنورو ځایونو څخه به دلته راوړل سی، ځکه چې دلته د یُجَبِّی دلفظ معنی او مفهوم هم دغه دی، دوهمه خبره په دی الفاظو کی دا ده چې، ثَمَرَاتُ كُلِّ شَیْءٍ یی ویلی نه دی بلکه ثَمَرَاتُ كُلِّ شَیْءٍ یی ویلی دی چې په داسی تعبیر اوالفاظوکی اشاره دی خبری ته ده چې دثمرات څخه مطلق دهرشی حاصلات مراد دی برابره خبره ده که هغه ددرختی څخه پیدای اوکه دبل شی څخه پیدای، نو په دی کی دمثینونو پیداو اهرم دا خل سوه او هم دغه شان دمختلفو دست کاریانو سامان دا خل سو، مطلب دا چې دژوند ټول ضروریات په دی تعبیرکی راغلل اود حالاتو اوواقعاتو دمشاهدی څخه دا هم ثابت ده چې الله ځان په داسی څه هم دمکی مخکه دکاشتکاری مخکه نه ده جوړه کړی اونه دصنعت کاری لیکن دټولی دنیا پیداکیدونکی شیان دلته حاصلیری، اودا خبره به شاید نن ترلوی لالوی صنعتی ښار ته حاصله نه وی، چې په هغه کی دټولی دنیا مصنوعات په آسانی او زیات مقدار کی حاصلیری.

(حضرت ابراهيم ځان احتیاط)

ددی دعا څخه مخکی کله چې حضرت ابراهيم ځان دخپل اولاد دپاره دامامت واقتدارپه دعا کولوکی دمؤمن اوکافر فرق نه ووکړی نو هلته دالله ځان دطرفه دا ارشاد وسو چې دا دعا دمومنانوپه حق کی قبوله ده او دظالمانو اومشرکانو په حق کی قبوله نه ده، حضرت ابراهيم ځان ته دلته هغه مخکنی خبره ور په یادیرې نو په دعا کولوکی احتیاط کوی، نوپه خپله دعاکی داقید لگوی چې دا دخوشحالی او دامن او امان دعا یوازی دمؤمنانو دپاره غواړم، نو الله ځان دحضرت ابراهيم ځان ددی بیري وااحتیاط دا قدر وکی چې ددنیا داخوشحالی اوامن به مونږ ټولوته ورکو، که څه هم هغه ظالم اومشرک ولی نه وی البته مومنان چې هغوی ته به دنیاکی دا خوشحالی اوامن ورکول کیږی نو په آخرت کی به ورته هم ورکول کیږی او کافرانو ته به په آخرت کی دعذاب ورکولو څخه ماسوا بل څه نه وی.

(په خپل نیک عمل باندی داعتماد او قناعت نه کولو سبق او تعلیم)

رَبَّنَا تَقَبَّلْ مِنَّا: حضرت ابراهيم ځان دخپل الله ځان دحکم په تعمیل کی دشام ملک پریښوی او دمکی په وچو غرونو کی یی خپل اهل اوعیال دیره کی اودبیت الله په جوړولوکی یی خپل ټول قوت صرف کی

دا داسی موقع وه چی دداسی مجاهده کوونکی په زړه کی یولویی پیداسی اوپه خپل عمل اوکار باندی فخر کوونکی سی ، لیکن دلته په دی موقعه کی حضرت ابراهیم خلیل الله دی ، درب العزت د دربار عزت او جلال پیژندونکی دی چی یوانسان دالله ﷺ دشان برابر عبادت واطاعت کولی نه سی هرسړی دخپل قوت او همت برابر عمل کوی نوپه دی وجه هیچاته په کارنه دی چی هغه په خپل لوی لالوی عمل فخر وکی بلکه هغه ته دا په کار دی چی په دیری زاری او منت سره دعاوکی چی ای الله ﷻ زما دا عمل قبول کړه ، ددی خبری تلقین او تعلیم حضرت ابراهیم ﷺ په دی دعا کولوکی کوی ، چی په هغه کی حضرت ابراهیم ﷺ وایی چی :

دای زمونږ پروردگاره! ته زمونږ دا عمل قبول کی ځکه چی ته اوریدونکی او علم لرونکی یی ، زموږ دعا اوری او زمونږ نیتونه پیژنی،

رَبَّنَا وَاجْعَلْنَا مُسْلِمِينَ لَكَ: دا دعا هم ددغه معرفت او بیبری نتیجه ده چی کوم معرفت او خشیت ابراهیم ﷺ ته حاصل وو چی گوره ددی بی مثله کارنامو داطاعت او فرمان برداری څخه وروسته هم دا دعا کوی چی مونږ دواړه خپل فرمان بردار جوړکړی ، وجه دا ده چی څومره دچا دالله ﷺ معرفت زیاتیري دومره په ده کی دا احساس هم زیاتیري چی مادوفا داری او فرمان برداری حق پوره نه کی .

وَمِنْ ذُرِّيَّتِنَا: په دی دعاکی یی هم خپل اولاد شامل کی ، ددی څخه دامعلومیری چی دالله ﷺ بندگان که دالله ﷺ په لاره کی دخپل ځان او اولاد تیروی خو سره ددی دوی دخپل اولاد سره محبت هم لری ، لیکن ددی محبت درستی تقاضوی پوره کوی هغه درستی تقاضوی چی هغه ته عام خلگ نه رسیږی، ځکه عام خلگ خو یوازی دخپل اولاد دصحت او راحت خیال کوی د دوی ټول شفقت دا اولاد په باره کی چی دی هغه یوازی د دوی د راحت خیال دی لیکن دالله ﷺ مقبول بندگان دخپل اولاد دپاره ترجمسانی راحت زیات دروحنی راحت خیال لری او تر دنیوی راحت ډیر دآخرت د راحت غم لری ، نوپه دی وجه په دعاکی وایی چی زما په اولادکی یوه ډله پوره فرمان برداره جوړه کړه دخپل اولاد دپاره په دعا کولو کی یو حکمت بل هم دی هغه دا چی تجربه شاهده ده چی کوم خلگ په قوم کی لوی گڼل کیږی د دوی اولاد که چیری د دوی په لاره پاته سی نو په عامو خلگو کی د دوی مقبولیت فطری کیږی او د دوی په صالح کیدو سره دعامو خلگو اصلاح کیږی (بحر محیط)

دحضرت ابراهیم خلیل الله دا دعا هم قبوله سوه چی دده په اولاد کی دهمیشه دپاره دا خلگ را غلل چی په حق دین باندی قائم وه اودالله ﷺ فرمانبردار بندگان وه ، دجاهلیت په دورکی چی کوم وخت ټوله دنیا او خصوصاً عرب په شرک اوبت پرستی کی غرق وه ، په دغه وخت کی هم دحضرت ابراهیم ﷺ په اولاد کی څه خلگ داسی وه چی هغوی دتوحید او دآخرت عقیده درلوده ، لکه زیدبن عمرو بن نفیل اوقیس بن ساعده سو ، دبنی کریم ﷺ دنیکه مبارک حضرت عبدالمطلب بن هاشم په باره کی هم دا

روایت دی چي هغه دشرک اوبت پرستی خُخه بي زاره وو (بحر محیط)

اَرِنَا مَنَاسِكَنَا: مناسک دمنسک جمع ده، دحج عملونوته مناسک ويل کيږي اودحج خايونوته هم لکه عرفات مني مزدلفه، مناسک ويل کيږي، دواړه مراد کيدی سی، اوددعا حاصل دا دی چي مونږته دحج اعمال اودحج خايونه په پوره طريقي سره وښيي دغه وجه ده چي د(اَرِنَا) لفظ يي وفرمايي چي هغه ته وښيي مونږته اوداليدل په سترگو هم کيږي او په زړه هم، نو دحج خايونه دجبرئيل ۷ په ذريعه په سترگويي ورته وښوول، اودحج احکام يي ورته دتعليم په ذريعه وښوول چي دا دزړه کتل دی.

لَبَّائُوا بُعِثُوا فِيهِمْ رَسُولًا مِنْهُمْ يَتْلُوا عَلَيْهِمْ آيَاتِكَ وَيُعَلِّمُهُمُ الْكِتَابَ

ای پروردگاره زمونږ وليږي په دوی کی یو رسول د دوی خُخه چي وایی پر دوی باندی ستا آیاتونه اوبښی دوی

وَالْحِكْمَةَ وَيُزَكِّيهِمْ إِنَّكَ أَنْتَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ

ته کتاب او دحکمت خبری او پاکوی دوی بیشکه هم ته یی زبردست اولوی حکمت والا.

لنفسیو: ای زمونږ پروردگاره او دادعاهم کووچي، په دی ډله کی چي دپیدا کیدلودعایی په خپل او لادکی کوو، ددوی خُخه یو پیغمبرهم مقررکی چي دی خلقتو ستا آیاتونه وایی او اوروی یی اودوی ته د(آسمانی) کتاب (مضمونونو) او (په دی کی) دحکمت (حاصلولو) تعلیم ورکوی (ددی تعلیم اولوستنی په ذریعه یی دجهالت دخيالونو او عملونو خُخه) پاکوی بیشکه هم ته یی غالب قدرت او کامل انتظام والا.

(دالفاظو تشریح)

يَتْلُوا عَلَيْهِمْ آيَاتِكَ: يتلو دتلاوة دمصدر خُخه جوړ دی او دتلاوت معنی ده پیروی کول دقرآن اوحديث په اصطلاح او ژبه کی دالفظ دقرآن کریم او دنورو آسمانی کتابونو او دوحی الہی دویلو دپاره استعمالیږي ځکه چي ددی کلام په ویلو باندی ددی کلام پوره پیروی کول لازم دی چي څه رنگه دالله ۷ دطرفه خُخه نازل سوی وی، هغه ډول یی ویل ضروری اولازمی دی، دخپل طرفه دڅه لفظ یادزور زیر زیاتول او کمول یی روانه دی.

امام راغب رحمه الله په مفردات القرآن کی ویلی دی چي دکلامی الہی خُخه ماسوا دبل یوه کتاب ویلو ته تلاوت په عرف کی نه ویل کيږي.

وَيُعَلِّمُهُمُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ: دکتاب خُخه مرادکتاب الله دی اودحکمت لفظ په عربی ژبه کی دډیرو معناؤ دپاره راغلی دی یعنی حق خبری رسیدلوته حکمت وایی عدل انصاف علم او حلم ته حکمت وایی (قاموس)

امام راغب رحمه الله لیکي: دحکمت لفظ کله چي دالله ۷ دپاره استعمال سی نو ددی معنی ده دټولو شیانو مکمله پیژندگلوی اومضبوط پیدا کول، اوکله چي دالله ۷ خُخه ماسوا دبل چا دپاره استعمال سی نو بیا ددی معنی ده صحیح پیژندگلوی اوبښه عملونه.

اولدته په آیت کی د حکمت د لفظ څخه مراد څه دی؟ صحابه رضی الله عنہم او تابعین مفسرین رحمہم اللہ چې هغوی د قرآن کریم د معناؤ هغه تشریح کړی کومه چې یی د نبی صلی الله علیہ وسلم څخه زده کړې ده د حکمت معنی یی دلته په مختلفو الفاظو سره بیان کړې ده لیکن ددی ټولو الفاظو خلاصه او مطلب هم یوشی دی د نبی صلی الله علیہ وسلم سنت، د تفسیر امامان ابن کثیر او ابن جریر د حضرت قتاده رضی الله عنہ څخه دغه تفسیر نقل کړې دی، چا ددی معنی د قرآن تفسیر اخیستی دی او چا په دین کی پوه حاصلول اخیستی ده او چا د احکامو شرعیه وو علم او چا دهغه احکامو الهیه وو علم چې د رسول الله صلی الله علیہ وسلم د بیان څخه معلومیدی سی اخیستی ده او دا ظاهره خبره ده، چې ددی مطلب او حاصل حدیث او سنت رسول الله صلی الله علیہ وسلم دی.

وَيُزَكِّيهِمْ: لفظ د زکوة څخه جوړ دی او ددی معنی ده پاکي اودا لفظ د ظاهري او باطني دواړه قسمه پاکيو دپاره ويل کيږي.

علوم او مسائل: د ذکر سړی تشریح څخه د آیت مفهوم واضح سو چې حضرت ابراهيم عليه السلام دخپل راتلونکی نسل د دواړو جهانو دکاميابی دپاره دالله جل جلاله څخه دا وغوښتل چې زما په اولاد کی يو رسول را وليږه چې دوی ته ستا آياتونه وايي او د قرآن او سنت تعليم ورکوي او دوی د ظاهري او باطني پليتيو څخه پاکوي، او دعا يی بيا داسی کړې ده چې دا رسول دی دده په اولاد کی وی، دا ځکه چې اول په دی کی دده دا اولاد سعادت او عزت دی، دوهم دا چې کله دا رسول ددی قوم څخه وی نو دوی به دده چال چلن او خوی وخصلت څخه خبر وي نو په څه دوکه او ټگي کی به مبتلا نه سی په حدیث کی دی چې حضرت ابراهيم عليه السلام ته ددی دعا جواب دالله جل جلاله دطرفه دا حاصل سو چې ستا دعا قبوله سوه او دا پيغمبر به په آخره زمانه کی وليږل سی (ابن جریر، ابن کثیر)

(د رسول الله صلی الله علیہ وسلم د ولادت خصوصیات)

دامام احمد رحمہم اللہ په مسند کی یو حدیث دی چې نبی صلی الله علیہ وسلم فرمایلی دی چې زه دالله جل جلاله په نزد هغه وخت خاتم النبیین وم کله چې حضرت آدم عليه السلام لا پیدا نه وو، بلکه هغه وخت چې دهغه خمیر جوړیدی، اوزه تاسی ته دخپلی معاملی شروع بنیم چې زه دخپل پلار حضرت ابراهيم عليه السلام ددعا اود حضرت عیسی عليه السلام دزیږی اود خپلی مور مبارکی دخوب مظهر یم، د حضرت عیسی عليه السلام د زیږی څخه دهغه عليه السلام دا قول مراد دی، مَبَشِّرًا بِرَسُولٍ يَأْتِي مِنْ بَعْدِي اسْمُهُ أَحْمَدُ: اومور مبارکی یی دحمل په وخت کی دا خوب لیدلی وو چې زما د نس څخه یو نور ووتی چې په هغه سره د شام د ملک لوی لوی مانی وځلیدی، بیا د قرآن کریم په دوو سورتونو کی یعنی سورة آل عمران او سورة جمعه کی د نبی صلی الله علیہ وسلم د پیغمبر لیږلو چې کومه تذکره سوي ده په هغه کی ددغه الفاظو اعاده سوي ده کوم چې د حضرت ابراهيم عليه السلام په دعا کی دلته ذکر دی، نو په دی کی اشاره دی طرف ته ده چې حضرت ابراهيم عليه السلام دکوم پیغمبر د لیږلو دپاره دخدای جل جلاله څخه دعا کړې وه هغه نبی کریم صلی الله علیہ وسلم دی، د آیت د الفاظو د تشریح او دده د مفهوم واضح کیدلو څخه وروسته په

دی لاندینیو خبرو سوچ کول پہ کار دی .

(دیغمبر دلیر لو دری هد فونہ)

دسورہ بقرہ پہ دی آیت کی اودسورہ آل عمران اوسورہ جمعہ پہ آیاتونو کی دنی ۷ پہ بارہ کی یو مضمون پہ یوشان الفاظوسرہ بیان سوي دی چی پہ هغه کی دنی ۷ دنیاتہ دراتللو مقاصد یادده دنیوت دوعدی فرائض دری بیان کرل سوي دی ، یو دآیاتونو ویل دوهم دکتاب اوحکمت تعلیم ورکول دریم دخلگو داخلاقو اعمالواو نورو پاکول .

(مخکنی مقصد دآیاتونو تلاوت)

دلته دا خبرہ د فکر ورده چی دتلاوت تعلق دالفاظو سرہ دی او دتعلیم تعلق دمعاووسرہ دی نو دلته دتلاوت او تعلیم جلا جلا بیانولو خخہ دا مطلب را ووتی چی خہ رنگہ دقرآن کریم معنی مقصد او غرض دی ، ہم دارنگہ دده الفاظ مستقل حیثیت لری اومستقل غرض هم دی خکھ چی دقرآن کریم دالفاظو تلاوت کول اوحفاظت کول فرض اومهم عبادت دی ، دلته دا خبرہ هم د فکر کولو قابلہ ده چی دنی کریم ۷ نیغ پہ نیغه مخاطب خلک هغه عرب وه چی هغوی یوازی پہ عربی ژبه نه پوهیدل ، بلکه ورسره ورسره دعربی ژبی فصیح اوبلیغ تقریر کوونکی اوشاعران وه نو دوی ته عربی قرآن ویل خو په ظاهره دتعلیم دپارہ کافی وو ، دوی ته جلا دترجمی اوتفسیر کولو خہ ضرورت نه وو نوییا دآیاتونو ویلو یوجلا مقصد او دکتاب دتعلیم جلا مقصد درسالت دپارہ ضرورت خہ دی کله چی دعمل دمخی دا دواړه مقصدونه یوکیږی په دی خبره که فکروکرل سی نو دوی مهمی نتیجی به مخ ته راسی اوله دا چی قرآن دنورو کتابونو په شان یو کتاب نه دی چی په هغوی کی مقصود یوازی معنی وی اوالفاظ په کښی اصلی مقصد نه وی او که په دی الفاظو کی خہ معمولی رد اوبدل وسی هم نوخه حرج هم نه گنل کیږی ، بلکه په قرآن کریم کی چی خنگه معنی مقصود ده ، دغه رنگه الفاظ هم مقصود دی ، او دقرآن دالفاظو سره دخاص خاص شرعی احکامو تعلق دی ، دغه وجه ده چی په اصول فقه کی دقرآن کریم دا تعریف سوي دی چی ، هُوَ النَّظْمُ وَالْمَعْنَى جَمِيعًا یعنی قرآن دالفاظو او دمعنی دواړو نوم دی چی ددی خخه دا معلومه سوه که چیری دقرآن معنی په نورو الفاظو کی یاپه نورو ژبو کی بیان سی نو دی ته قرآن نه ویل کیږی که خه هم مضامین یی بالکل صحیح ولی نه وی ، هم دغه رنگه که چیری دقرآن مضامین په بله ژبه کی په لمانځه کی وویل سی نولمونځ نه ادا کیږی اوهم دغه رنگه هغه ټول احکام چی دقرآن په باره کی دی دی ته نه حاصلیږی ، دغه وجه ده چی دامت فقهاؤ دقرآن کریم ترجمه بغیر دقرآن دمتن خخه دچاپ کولو او دلیکلو منع کړي ده .

خلاصه دا ده چی په دی آیت کی درسول ۷ په فرائضو کی دتعلیم دکتاب خخه علاوه دآیاتونو تلاوت کول یومستقل اوجلا فریضه بیان کرل سوه اوپه دی سره دی خبری ته یی اشاره وکړه چی خنگه په قرآن

کی معانی مقصود دی هم دغه رنگه دده الفاظ هم مقصود دی ځکه چی تلاوت خو دالفاظو کیږي دمعناؤ تلاوت نه کیږي ، نو په دی وجه څنگه چی دنبی ﷺ په فرائضو کی تعلیم شامل دی هم دغه رنگه دده په فرائضو کی دالفاظو تلاوت او حفاظت هم یوه مستقله فریضه ده که څه هم په دی کی خوشک نسته چی دقرآن دنازلیدو مقصد دده په بشپړول سوی نظام باندی عمل کول او دده په تعلیماتو پوهیدل او پوهول دی او یوازی دده په الفاظو یا دلولو صبر او قناعت کول ، دقرآن کریم دحقیقت څخه ناواقفیا او دقرآن ناقدری ده .

لیکن سره ددی دا ویل هم هیڅکله صحیح نه دی چی ترڅو دقرآن کریم دالفاظو په معنی پوهه حاصله نه وی نو دقرآن کریم الفاظ دطوطی په شان لوستل اولولول بی کاره دی ، ددی خبری وضاحت ځکه کوم چی نن ډیر خلک قرآن کریم په نورو کتابونو قیاس کوی او وایی چی ترڅو دیوه کتاب په مطلب څوک نه پوهیږي دهغه دالفاظو ویل هسی وخت خرابول دی لیکن دقرآن کریم په باره کی دا خیال لرل غلط دی ځکه چی قرآن کریم دالفاظو او دمعناوو دواړو نوم دی څه رنگه چی دده په معناؤ باندی پوهیدل او دهغه په احکامو عمل کول فرض او اعلی عبادت دی ، هم دغه رنگه دده دالفاظو تلاوت کول یو مستقل عبادت اولوی ثواب دی .

(دوهم مقصد د کتاب تعلیم)

دغه وجه ده چی رسول ﷺ او صحابه کرامو ﷺ چی هغو دقرآن دمعناؤ ترټولو زیات علم درلودی یوازی په معنی باندی پوهیدل او عمل کول کافی نه گڼل، دپوهیدلو او دعمل کولو دپاره څویو وار دقرآن ویل کافی وه ، لیکن هغوی دقرآن ویل دخپل ټول عمر مشغله گرځولی وه ، تردی پوری چی بعضو صحابه ؓ به روزانه دقرآن مجید یو ختم کوی او بعضو به په دوو ورځو کی ختم کوی او اکثر به په درو ورځو کی ختم کوی ، او په هره هفته کی دقرآن ختمول خو دپوره امت معمول پاته سوي دی ، دقرآن کریم دا اووه منزله کیدل ددغه هفته وار ختم کولو دعمل علامه ده درسول ﷺ او دصحابه کرامو ؓ دا عمل دانبی چی څه رنگه دقرآن کریم په معناوو باندی پوهیدل او عمل کول اصلی عبادت دی ، دغه رنگه دده دالفاظو تلاوت کول په خپل ځای کی یو اعلی عبادت اودانوارو او برکاتو سبب دی نو په دی وجه دنبی کریم ﷺ په فرائضو کی دآیاتونو تلاوت ته یو جلا حیثیت او مقام ورکول سو، مطلب دا دی چی کوم مسلمانان فی الحال دقرآن په معناؤ باندی نه پوهیږي هغه دی په دی بدبختی کی مبتلا نه سی چی یوازی الفاظ ویل بی فائدی وگڼی او ددی ثواب څخه محرم پاته نه سی ، دا کوشش کول ضروری دی چی دقرآن کریم په معانیو باندی یو څوک پوه سی او دقرآن کریم دحقیقی برکتونو مشاهده وکی او دغه رنگه دقرآن دنازلیدلو اصلی مقصد پوره سی قرآن خو معاذ الله دجادو په شان نه دی چی یوازی ددم دپاره استعمال سی .

دخبری خلاصه دا ده چی په دی آیت کی دنبی کریم ﷺ دمنصب نبوت دفرائضو په بیان کی دا وښوول سوہ چی دآیاتونو تلاوت دنبی کریم ﷺ دفرائضو څخه هم یوجلا فریضه وښوول سوہ نو ددی څخه دا خبره په ډاگه سوہ چی په قرآن کریم باندی دپوهیدو دپاره یوازی په عربی باندی پوهیدل کافی نه دی بلکه ددی دپاره دنبی ﷺ دزده کړی ضرورت دی ، لکه چی دټولو علمونو او فنونو په زده کړه کی یو سری یوازی دکتاب په مطالعې باندی فائده نه سی اخستی بلکه هغه که چیری ددی کتابونو څخه فائده اخیستل غواړی نو هغه به خامخا ددغو کتابونو ماهر ته رجوع کوی او دهغه شاگردی به کوی ، نو دغه شان قرآن کریم هم دی چی دده په مضامینو باندی پوهیدل یوازی دعربی ژبی په پوهیدلو سره نه کیږی بلکه درسول ﷺ په تعلیم سره دقرآن کریم دمضامینو صحیح علم او فهم حاصلیدی سی نو قرآن کریم درسول ﷺ دتعلیماتو څخه جلا کول ځان ته دوکه ورکول دی که چیری دقرآن کریم دمضامینو دښولو ضرورت نه وی نو بیا دپیغمبر دلیرلو څه ضرورت نه وو لیکن الله ﷻ علیم او حکیم دی هغه ته ښه معلومه ده چی په قرآن کریم باندی دپوه کیدلو دپاره ددنیا ترنورو کتابونو داستاذ دښوونی زیات حاجت دی اوبیا ددی دپاره عام استاد هم کافی نه دی ، بلکه ددی استاذ هغه څوک کیدی سی چی هغه ته دوحی په وجه دالله ﷻ سره دخبرو کولو عزت حاصل سوی وی یعنی چی نبی او رسول وی ، نو په دی په وجه قرآن کریم کی دنیاته دنبی کریم ﷺ دلیرلو یومقصد دا مقرر سو چی دی دقرآن کریم دمعناؤ او حکمونو تشریح وکی ، الله ﷻ فرمایي ، لَتَبَيِّنَ لِّلنَّاسِ مَا نَزَّلَ إِلَيْهِمْ (مونږ ته په دی وجه لیرلی یی چی ته خلکو ته دالله ﷻ دنازلو سوو آیاتونو تشریح وکی)

دکتاب دتعلیم اوښوونی سره سره دنبی کریم ﷺ په فرائضو کی یوه بله فریضه دحکمت تعلیم اوښوونه هم مقرر سوي ده اوڅه رنگه چی مامخکی دا ویلی دی چی دحکمت لفظ په عربی کی ددیرو معناؤ دپاره راغلی دی ، لیکن صحابه کرامو رضی الله عنہم او تابعینو رضی الله عنہم دحکمت تفسیر په سنت رسول ﷺ سره کړې دی ، او ددی څخه دا معلومه واضحه سوہ چی څه رنگه دنبی کریم ﷺ په ذمه باندی دقرآن کریم دمعناؤ ښوول دی دغه رنگه دده په ذمه باندی په خپل عمل او قول سره دخلکو تربیت کول هم دی ، او په دی وجه نبی کریم ﷺ فرمایلی دی چی ، إِنَّمَا بُعِثْتُ مُعَلِّمًا (زه معلم لیرل سوی یم) او دا ظاهره خبره ده چی کله دنبی کریم ﷺ دوجود غرض اومقصد معلم کیدل سوہ نو دده دامت دوجود غرض اومقصد متعلم او شاگرد کیدل سوہ ، نو په دی وجه هر مسلمان سری اوبنځی ته طالب علم کیدل په کار سوہ ، که چیری چاته دقرآن کریم او دسنت دپوره علمونو دحاصلولو فرصت نه وی نو کم از کم دی ددی دضرورت په اندازه دعلم حاصلولو غم اوفکر وکی .

(دریم مقصد تزکیه)

دریم مقصد دنبی کریم ﷺ دنبوت په فرائضو کی تزکیه ده ، او ددی معنی ده دظاهری اوباطنی پلیتییو

څخه پاکول ظاهري پليتي خوهر مسلمان پيژني ، اوباطني پليتي کفر شرک تکبر حسد بغض کينه دنيا محبت او نور دی ، دقرآن کریم اوسنت په تعلیماتوکی که څه هم چی ددی ټولو شيانو بيان راغلی دی لیکن بياتزکيه دنبی کریم ﷺ په جلا اومستقل فريضه مقرر کولوکی دی خبری ته اشاره ده چی څه رنگه یوازی دالفاظوپه معناوو باندی دپوهیدلو څخه یوفن اوعلم نه حاصلیری دغه رنگه په نظری اوعلمی طور سره دفن دحاصلیدلو څخه ددی فن استعمال اوپه دی فن کی کمال نه حاصلیری ترڅو چی دیو تربیت ورکوونکی ترپاملرنی لاندی ددی مشق ونه سی .

په سلوک اوتصوف کی دیو کامل شیخ اوپیر دتربیت ورکولو دغه مقام اومرتبه ده چی په قرآن کریم اوسنت کی چی کوم احکام په علمی طور سره بیان سوي دی ، دهغوی دعملی کیدلو عادت په مریدانو کی واچوی .

(دهدایت اواصلاح دوی سلسلی کتاب الله اورجال الله)

اوس ددی سلسلی دوی خبری نوری قابل غور دی ، اول دا چی الله ﷻ دانسان دپیدا کولو څخه واخله دخاتم الانبیاء ﷺ ترزمانی پوری دانسانانو داصلاح اوهدایت دپاره دوی سلسلی جاری درلودلی دی ، یوه دآسمانی کتابونو سلسله اودوهمه ددغه کتابونو دښوونکو سلسله ، څه رنگه چی یی یوازی کتاب نازلول دهدایت او اصلاح دپاره کافی ونه گنل ، دغه رنگه یوازی بغیر دکتاب څخه دپیغمبرانو لپړل یی دهدایت دپاره کافی ونه گنل بلکه دا دواړی سلسلی یی جاری وساتلی ، دالله ﷻ دعادت په کوم باندی چی قرآن کریم یی شهادت کوی چی دخلگو داصلاح اوفلاح دپاره یی دا دواړی سلسلی جاری کړی دیو لوی علم دروازه خلاصه کړه هغه دا چی دانسان دصحیح تعلیم اوتربیت دپاره نه یوازی کتاب کافی دی اونه یوازی یو تربیت ورکوونکی انسان کافی دی بلکه ددی دپاره یو طرف ته دآسمانی هدایاتو اودالله ﷻ دقانون ضرورت دی چی دهغه نوم کتاب یاقرآن دی اوبل اړخ ته دیومعلم اوتربیت ورکوونکی انسان ضرورت دی چی هغه په خپل تربیت سره عام انسانان دآسمانی هدایاتو څخه خبرکی او بیایی په دی باندی عمل کوونکی وگرځوی ، اوبیاداسی عمل کوونکی چی دا عمل د دوی خوی او خصلت وگرځی ، ځکه چی دانسان اصلی معلم اوتربیت ورکوونکی بس انسان کیدی سی کتاب معلم یا تربیت ورکوونکی نه سی کیدی ، البته دومره ده چی کتاب په تعلیم اوتربیت ورکولوکی مددکولی سی دغه وجه ده چی څه رنگه داسلام ابتداء دیو کتاب اویو معلم څخه وسوه او ددی دواړو دگډون څخه یوه صحیح اومثالی معاشره په دنیاکی پیداسوه دغه رنگه دراتلونکو نسلونو دپاره هم یو طرف ته دپاک شریعت اوبل طرف ته دخدای ﷻ دبنندگانوسلسله جاری پاته سوه ، قرآن کریم ځای په ځای ددی خبری ارشاد کړي دی ، په یو ځای کی ارشاد دی .

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ وَكُونُوا مَعَ الصَّادِقِينَ

(ای ایماندارو! دالله ﷻ څخه وږیرئ او درستونو خلگي سره سی)

په بل خای کی دصادقینو په بیان کی فرمایي .

أُولَئِكَ الَّذِينَ صَدَقُوا وَأُولَئِكَ هُمُ الْمُتَّقُونَ .

او دغه خلگ رینستینی دی او دغه خلگ دی پرهیزگاره .

دصراط مستقیم دهدایت دښوولو دپاره چی هغه دسورة فاتحی مطلب او خلاصه ده اوسورة فاتحه په خپل خای دتول قرآن کریم خلاصه ده صراط القرآن یا صراط الرسول او یا صراط السنة نه دی ویل سوی بلکه دخدای ﷻ دڅه بندگانو پته ورکړل سوي ده چی د دوی څخه صراط مستقیم حاصلیری ارشاد دی .
صِرَاطَ الَّذِينَ أَنْعَمْتَ عَلَيْهِمْ غَيْرِ الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ وَلَا الضَّالِّينَ .

یعنی صراط مستقیم دهغو خلگولار ده چی په هغوی باندی دالله ﷻ انعام سوي دی نه دهغو خلگولار ده چی گمراه سوي دی .

په بل خای کی ددی خلگوچی په هغوی دالله ﷻ انعام دی وضاحت اوتشریح کړل سوي ده الله ﷻ فرمایي .

لَأُولَئِكَ مَعَ الَّذِينَ أَنْعَمَ اللَّهُ عَلَيْهِمْ مِنَ النَّبِيِّينَ وَالصِّدِّيقِينَ وَالشُّهَدَاءِ وَالصَّالِحِينَ .

او هم دغه رنگه نبی کریم ﷺ دخپل ځان څخه وروسته دبعضو حضراتو په دینی معاملو کی دتابعداړی کولو حکم کړی دی ، دترمذی په صحیح حدیث کی دی .

بِأَيِّهَا النَّاسُ إِنِّي لَمُخْتَلِكُمْ مَا إِنِ اخَذْتُمْ بِهِ لَنْ تُضِلُّوا كِتَابَ اللَّهِ وَعِزَّتِي أَهْلُ بَيْتِي .

دای خلگوا زه ستاسی دپاره دخپل ځان څخه وروسته دوه شیان پریږدم ، دا دواړه مضبوطه ونیسی نوتاسی به گمراه نه سی ، یو دالله پاک کتاب او بل زما اولاد او اهل بیت ،

او دصحیح بخاری په حدیث کی ارشاد دی .

اقْتَدُوا بِالَّذِينَ مِنْ بَعْدِي أَبِي بَكْرٍ وَعُمَرُ ، زماڅخه وروسته دابوبکر او عمر (رضی الله عنهما) تابعداړی کوی .

اوپه یوبل حدیث کی ارشاد دی .

عَلَيْكُمْ بِسُنَّةِ الْخُلَفَاءِ الرَّاشِدِينَ .

زماپه طریقه اود خلفاء راشدینوپه طریقه عمل کوی دخبری خلاصه داسوه چی دقرآن کریم ددی هداياتو څخه اودنبی کریم ﷺ ددی ارشاداتو څخه دا خبره واضحه سوه ، چی دقومونو د اصلاح اوتربیت دپاره په هره زمانه اوپیری کی دوه شیان ضروری دی یو قرآنی هدايات او دوهم په دی باندی دپوهولو او دعمل کولو دملکی دپیدا کولو دپاره دشریعت دماهرانو او دالله ﷻ دبندگانو تعلیم اوترتیب .

او بیا دا دواړه هم په داسی طریقه سره چی دهریوه په حق کی څه زیاتی او کمی را نه سی ، ځکه چی په کمی اوزیاتی سره دفائدی په خای نقصان او داصلاح په خای فساد حاصلیری او دا زیاتی او کمی داسی دی چی څه خلگ کتاب الله شاته غورځوی اوعالمان اومشاخ دخپل مقصود قبله گرځوی اودا تحقیق نه کوی چی آیا دغه عالمان اومشاخ دشریعت موافق عمل کوی او که نه ، اودامرض خوپه اصل

کی دیهودو اونصاراؤ دی چی .

اَلْخُذُواْ اٰخْبَارَهُمْ وَرَضَاهُمْ اَرْبَابًا مِّنْ دُوْنِ اللّٰهِ .

هغوی خپل علماء او مشائخ دالله ﷺ څخه ما سړا خپل معبودان او دمقصود قبلی گرځولی دی .
او دا ظاهره خبره ده چی دا طریقه دشرک او کفر طریقه ده او په لکونو خلگ په دی لاره کی بریاد سوي
دی او بریادیږي اوبعضی خلگ داسی هم سته چی دقرآن اوحديث علوموپه حاصلولوکی دڅه معلم
اوتریبت ورکوونکی ضرورت نه گنی ، او وایی چی مونږ ته یوازی کتاب الله کافی دی نه دماهرانو
عالمانو مونږ ته څه ضرورت سته اونه دتریبت یافته وو مشائخو حاجت، او دا بله گمراهی ده چی ددی
بی نتیجه دا ده چی سړی ددین څخه وزی ، ځکه چی دماهرینو دامداد څخه بغیر دیوفن حاصلول
دانسان دفطرت څخه یوه مخالفه خبره ده، نوچی کوم کسان داسی کارکوی نو هغوی به ضرورپه غلطی
کی لویږي او دا غلطی کله سړی ددین څخه باسی .

نو په دی وجه ضروری سوه چی ددی دواړو شیانو څخه په خپل مقرر حدکی فائده واخیستل سی اودا
وگنل سی چی اصلی حکم خو دالله وحده لاشریک له دی ، او تابعداری خو په اصل کی دده ده ، رسول
ﷺ خو هم په دی باندی عمل کوونکی دی او دنورو خلگوپه دی باندی دعمل کوونکو جوړوونکی دی ،
دپیغمبر فرمانبرداری یوازی په دی لحاظ سره کیږی چی دغه تابعداری بعینه دالله ﷺ تابعداری ده
البته ددی سره که چیری په قرآن اوحديث باندی په پوهیدلوکی او د دوی په حکمونو باندی په عمل
کولوکی کوم علمی یا عملی مشکلات مخ ته راسی نو ددی دپاره دماهرینو دقول اوفعل څخه امداد
اخیستل ضروری دی .

په ذکر سوی آیت کی ، هرکله چی دنبی کریم ﷺ په فرائضوکی دکتاب بنوونه دا خله سوه نو ددی څخه
یوه بله فائده هم راووته هغه دا چی لکه څه رنگه چی قرآن کریم ترقیامته محفوظ دی نو دا ضروری
سوه چی دنبی کریم ﷺ تعلیمات به هم په مجموعی حیثیت سره ترقیامته محفوظ اوباقی دی ، که
داسی نه سی نو بیابه یوازی دقرآن دالفاظو دمحفوظ کیدلو څخه دقرآن دنازلیدلو مقصد پوره نه سی،
او دا هم ظاهره خبره ده چی درسول ﷺ تعلیمات هغه دی چی هغه ته حدیث اوسنت ویل کیږی او
حدیث اودسنت دحفاظت وعده دالله ﷺ دطرفه څخه که څه هم چی دهغه درجه نه ده چی کومه دقرآن
کریم دحفاظت دپاره ده . اَلَا تَرَكَ الدِّیْنَ وَالْاٰلَةَ لَحِیْطُوْنَ (مونږقرآن نازل کړی دی اوبیس مونږ دده حفاظت
کوونکی یو)

هغه داسی چی دقرآن کریم الفاظ حتی چی زور زیر بالکل محفوظ راروان دی اوترقیامته به محفوظ
وی ، اوسنت رسول ﷺ که څه هم دغه رنگه محفوظ نه دی لیکن په مجموعی حیثیت سره دنبی کریم ﷺ
دسنت محفوظ کیدل دمذکوره آیت له مخی څخه لازمی دی او دالله ﷺ شکر دی چی دا ترننه پوری

محفوظ راروان دی کله چی دچا دطرفه څخه په دی کی دغلطو روایتونو گډون سوي دی نو دستت ماهرنو دغه روایات دستت څخه کښلی دی او ترقیامته پوری به دغه سلسله جاری وی، رسول الله ﷺ فرمایلی دی چی زما په امت کی به ترقیامته داسی ډله داهل حق او اهل علم موجوده وی چی قرآن او حدیث به په درستې طریقې سره محفوظ کوی او په دی کی دهر دځانه اچول سوی شی به اصلاح کوی.

خلاصه دا ده چی هرکله په قرآن کریم باندی دعمل کولو دپاره در رسول الله ﷺ سنت ضروری او لازمی دی ، نو ددی څخه دالزامه سوه چی ترقیامته دنبی کریم ﷺ تعلیمات دی هم باقی او محفوظ سی ، نو په دی آیت کی دتعلیمات رسول ترقیامته دباقی کیدلو او محفوظ کیدلو پیش گوئی ده او دغه پیش گوئی صحیح ثابته سوي ده هغه داسی چی الله ﷻ سنت نبوی دصحابه کرامو ﷺ څخه واخله تر نن پوری دعلم حدیث دماهر و علماؤ او دمستندو کتابونو په ذریعې سره محفوظه کړي دی ، او په دی خبری سره دهغه دجل او الحاد حقیقت ښکاره سو چی هغه نن صبابعضی خلگ خپل ځان داسلام دحکمونو څخه دساتلو دپاره کوی ، او وایی چی دحدیث موجوده ذخیره محفوظه او قابل اطمینان نه ده ، دوی ته په دی خبره ځان خبرول په کار دی که چیری دحدیث اعتماد پورته سی نوبیا په قرآن باندی داعتماد کولو څه لاره نه پاته کیږی.

په ذکر سوي آیت کی دنبی کریم ﷺ دنبوت دریم مقصد تزکیه مقررې سوي ده ، او دتزکیې معنی مخکی مونږ ذکر کړي ده ، دا تزکیه په دی وجه مستقل مقصد گرځول سوي دی چی تعلیم که هرڅومره صحیح وی خو عادهً یوازی په تعلیم سره داخلاقو اصلاح نه سی کیدی ، داخلاقو اصلاح هغه وخت کیدی سی چی دیوه تربیت یافته په نگرانی کی د دوی عملی تربیت حاصل سی ، دا ځکه چی دتعلیم کار په اصل کی سیده لاره ښوول دی او دا ظاهره خبره ده چی منزل مقصود ته درسیدلو دپاره یوازی لاره پیژندل کافی نه دی ، ترڅو پوری چی دقدم پورته کولو او دتللو همت ونه سی ، او دهمت دا نسخه بغیر دخواندانو دهمت دملگریا او تابعداری څخه څه بل شی نه دی.

دعمل همت او توفیق دیو کتاب دویلو یا په یو کتاب باندی دپوهیدلو څخه نه پیدا کیږی، ددی یوازی یو تدبیر دی چی دالله ﷻ دبنده گانو ملگریا او د دوی څخه دهمت تربیت حاصل سی او دغه شی تزکیه ده. دا داسلامی تعلیماتو ډیر څرگند خصوصیت دی چی دتعلیم سره سره یی تزکیه ضروری کړي ده، دتزکیې څخه بغیر دتعلیم مقصد پوره کیدی نه سی ، دصحابه کرامو ﷺ په وخت کی چی کومه مثالی معاشره جوړه سوي وه او چی هغوی به هرځای تلل فتح او نصرت به ددوی ملگری ؤ، ددی وجه یوازی دا وه چی ددوی تعلیم دنبی کریم ﷺ په لاس سوی وو چی دا یوازی تعلیم نه وو بلکه ورسره عملی تربیت هم وو. نن صباڅو دتعلیم ښه کولو دپاره قسم قسم کوششونه کیږی نصابونه بدلېږی رابدلېږی لیکن دتعلیم

دروح په صحیح کولو باندی څه فکر نه کیږی ، هغه دا چی دمعلم اومدرس اخلاقی حالت اومصلحانه تربیت ته وکتل سی ، نونتیجه یی دا ده چی سره د ډیرو کوششونو یو مکمل انسان ددغه تعلیم څخه نه را پیدا کیږی او نه یوځای یوه مثالی معاشره جوړیدی سی .

تردی ځایه پوری خو درسات اونبوت د درو مقاصدو بیان وسو ، اوس په آخرکی داگورو چی په دغه درو مقاصدو پوره کولوکی ترڅومره پوری نبی کریم ﷺ کامیاب سوی وو ، ددی خبری دپاره داپیژندل کافی دی چی کوم وخت نبی کریم ﷺ ددی دنیا څخه رخصت سو نوتردغه وخت مخکی دآیاتونو تلاوت کول دی درجی ته رسیدلی وو چی په ټوله جزیره العرب کی قرآن کریم ویل کیدی سوی په زرگونو دده حافظان وه په سلگونو داسی خلک موجود وه چی هغوی به هره ورځ یابه دریمه ورځ قرآن کریم ختموی دکتاب دتعلیم اوحکمت دامقام او درجه وه چی ددنیا ټولی فلسفی دقرآن کریم په مخکی خری پاته سوی وی ، دتوراة او انجیل تحریف سوی صحیفی افسانی گرځیدلی وی ، دقرآن کریم اصول اوقواعد دعزت اوشرافت معیار گنل کیدی ، دتذکیبی دا حال وو چی کوم خلک مخکی بد اخلاقی مریضان وه اوس نه یوازی جوړسوی وه ، بلکه کامیاب علاج کوونکی جوړسوی وو چاچی مخکی لاری شکولی اوس لاره ښوونکی جوړ سوی وه ، غرض دا چی ټولی بد اخلاق په ښو اخلاقو سره بدل سوی وه . مطلب دا چی حضرت ابراهیم خلیل الله چی دکومو غرضونو دپاره دعا کړی ده اونبی کریم ﷺ ددی دپوره کولو دپاره لپړل سوی وو هغه دری سره غرضونه دنبی کریم ﷺ په مبارکه زمانه کی په کامیابی سره پوره سول ، اوبیاترده ﷺ ته وروسته دده ﷺ اصحابو ددغه غرضونه دشرق څخه ترمغربه او دجنوب څخه ترشماله په ټوله دنیاکی عام کړل . فصلی الله علیه وعلی آله واصحابه اجمعین وسلم تسلیماً کثیراً بعدد من صلی وصام وقعد وقام ، آمین .

وَمَنْ يُرَغِّبْ عَنْ بَلَاءِ إِبْرَاهِيمَ الْأَمِينِ سَفَهَ نَفْسَهُ وَلَقَدْ اصْطَفَيْنَاهُ فِي الدُّنْيَا

اوڅوک دی چی مخ اړوی دابراهیم ﷺ ددین څخه مگرهغه چی یو کم عقل جوړ کړی دی خپل ځان اوبیشکه مونږ غوره کړه ده په دنیا کی .

وَاتَّخَذَ فِي الْآخِرَةِ لِبَنِي الصَّالِحِينَ ۝۱۳۰ إِذْ قَالَ لَهُ رَبُّهُ أَسْلِمُ لَا

او هغه په آخرت کی دنیکانو څخه دی ، یاد کړه کله چی ده ته وویل دده رب چی تابعداری

قَالَ أَسْلَمْتُ لِرَبِّ الْعَالَمِينَ ۝۱۳۱ وَوَضَىٰ بِهَا إِبْرَاهِيمُ بَنِيهِ

کوه ته ، نووویل هغه چی زه تابعداری کوونکی یم دټول عالم ، دپرورد دگار اودغه وصیت وکی ابراهیم خپلوزامنوته

وَيَعْقُوبُ يٰبَنِيَّ إِنَّ اللَّهَ اصْطَفَىٰ لَكُمُ الدِّينَ فَلَا تَبْشُرُوا

او یعقوب ﷺ هم چی ای زامنوا بیشکه الله ﷻ غوره کری دی تاسی ته دا دین نو تاسی هرگز مه مری

إِلَّا وَأَنْتُمْ مُسْلِمُونَ

مگر مسلمانان

دالفاظو حل: سَفَهَ نَفْسَهُ: سَفَهَ دجهل په معنی دی او نفسه ددی وجی څخه منصوب دی چی دا دفراء په نزد تمیزدی او یا ددی وجی څخه منصوب دی چی دامشابه دمفعول سره دی او دا دبعضو کوفیانو قول دی ، او یا خو ددی وجی څخه منصوب دی چی دا مفعول به دی دسفه دپاره ځکه سَفَهَ دسَفَه په شان متعدی دی او یا ددی وجی څخه چی سَفَه متضمن دی هغه معنی لره چی هغه متعدی ده او دا معنی جهل دی او دا خبره دزجاج قول دی .

دشیخ الهند رحمه الله ترجمه دزجاج په قول بناده ، نو دسفه نَفْسَهُ ترجمه داوونی توجیه له مخی ده چی کومه په لنډتفسیرکی اخیستل سوي ده یعنی چی هغه دخپل ذات او نفس په اعتبار سره احمق وی او د دوهمی توجیه له مخی ترجمه به داسی سی چی دملت ابراهیمی څخه به مخ هغه خلگ اړوی چی هغوی ته دخپل ځان علم هم نه وی چی مونږ څوک یو .

لنہتفسیر: او دملت ابراهیمی څخه خو به هغه سړی مخ اړوی چی هغه دخپل ذات او نفس دااعتبار څخه جاهل او احمق وی او (داسی ملت پریښوونکی ته احمق ولی نه ویل کیږی چی ددی ملت دا حالت وی چی دهغه په وجه) مونږ ده ته (ابراہیم ﷺ) درسالت دعهدی دپاره) په دنیاکی وټاکي او خوښ موکی (او ددغه ملت په وجه) هغه په آخرت کی په لویو لائقو خلگو کی شمارل کیږی (چی دهغوی دپاره ټول هرڅه دی او دعهدی درسالت دپاره دده خوښول هغه وخت سوی وی) کوم وخت چی ده ته دده پروردگار (الهام په ذریعه) وفرمایل چی ته (دالله تعالی) تابعداری وکړه نو ده وویل چی ماتابعداری اختیار کړي ده درب العالمین (نو ددغه اطاعت او تابعداری په اختیارولو سره مونږدی په نبوت باندی مشرف کی) او په دغه (بیان سوی ملت باندی دپاته کیدلو) حکم وکی ابراهیم ﷺ خپلو زامنو ته او (دغه شان) یعقوب ﷺ (خپلو زامنو ته چی دهغه مضمون دا ووچی) زما زامنوا الله ﷻ دا دین (اسلام او دحق اطاعت او تابعداری) ستاسی دپاره خوښ کړي دی نو تاسی (ترمرگه پوری دا دین مه پرېږدی او) داسلام څخه ماسوا په بل حالت باندی مه مری .

علوم او مسائل: په دی آیتونو کی دملت ابراهیمی پربنیادی اصولو باندی دتلو تاکید سوی دی او ددی اصولو څخه چی څوک مخ اړوی دهغه خرابی بیان سوي ده او په ضمن کی دیهودو اونصاراؤ هغه دعوی

رد سوي ده چی دوی به دعوی کوله چی مونږ دحضرت ابراهیم ﷺ په ملت یو او دا خبره هم بیان سوي ده چی یوازی اسلام دملت ابراهیمی موافق ملت دی او دا چی اسلام دتولو پیغمبرانو شریک دین دی . په دی آیاتونو کی دا هم ذکر دی چی پیغمبرانو به دخپلو اولادو دینی او روحانی تربیت ته توجه کوله ، دده آیاتونو په مخکنی آیت کی دملت ابراهیمی فضیلت بیان سوي دی او دا فرمایل سوي دی چی ددغه ملت په وجه حضرت ابراهیم ﷺ ته ددنیا او آخرت دواړو بزرگی ورکړل سوي ده ، اوچی څوک دابراهیمی ملت او دین څخه مخ اړوی هغه احمق اوجاهل دی الله ﷻ فرمایي ، وَمَنْ يَرْغَبْ عَنْ مِلَّةِ اِبْرٰهِيْمَ اِلَّا مَنْ سَفِهَ نَفْسَهُ ، او دا ځکه چی ابراهیمی ملت او دین بالکل فطری دین دی ، دچاچی فطرت صحیح وی ، هغه ددی څخه انکار نه سی کولی ، وروسته بیاددی وجه بیانوی اوفرمایي چی ددی ملت فضیلت اوشرافت ددی څخه ظاهر دی چی الله ﷻ ددغه ملت او دین په وجه حضرت ابراهیم ﷺ ته په دنیا کی عزت او برکت ورکی او په آخرت کی هم ، ددنیا دعزت او برکت مشاهده خو دنیا کړي ده چی نمرود غوندي جابر باچا اوقوم ددی یوکس خلاف ولاړ وه او دخپل قدرت اوطاقت ټول شیان یی دده خلاف په کارکی را وستلی وه تردی چی داور په یولوی انبار او دیری کی یی اچولی وو ، لیکن ددنیا ټول طاقتونه چی دکوم قادرمطلق تابعدار دی هغه دا ټولی نمرودی منصوبی ناکامه کړی اواور یی په حضرت ابراهیم ﷺ باندی گلزار کی ، او دغه شان ددنیا ټول قومونه دده په رعب اودبدبی منلو باندی مجبوره سول ، ددنیا ټول مومنان اوکافران حتی چی بت پرست ددغه بت ماتونکی حضرت ابراهیم ﷺ عزت کوونکی راغلی دی ، دعربو مشرکان په هرحال دحضرت ابراهیم ﷺ اولاد وه سره دبت پرستی یی دحضرت ابراهیم ﷺ په عزت کولو کی په خپل ځان باندی اړنه وه او دده دملت دتابعداري دعوی به یی کولی ، اودملت ابراهیمی څه وړانی اوویجاړی نښانی د دوی په عمل کی موجودی وی لکه حج عمره قربانی میلستیا .

حضرت ابراهیم ﷺ او دملت ابراهیمی ددغه قهری غلبی څخه علاوه ددی مقبولیت او دفطرت انسانی سره ددی دبالکل پوره موافقت هم دنیا مشاهده کړی وه په چاکی چی ذره غوندي عقل اوفهم وو هغه دغه دین ته سرټیټ کړی وو .

دا خو دحضرت ابراهیم ﷺ ددنیوی عزت اوبرکت خبره وه ، دآخرت معامله چی هغه لاتر اوسه ترسترگو لاندی نه ده ، دهغه په هکله دقرآن کریم دی آیت په ډاگه کړي ده چی څه رنگه الله ﷻ ده ته عزت او برکت ورکړي دی نو هم دغه رنگه په آخرت کی یی دده دپاره لوی لوی درجی مقرری کړي دی .

(دملت ابراهیمی بنیادی اصول اسلام یعنی حق اطاعت هغه یوازی په اسلام کي دی)

ددی څخه وروسته په دوهم آیت کی دملت ابراهیمی بنیادی اصول ښوول سوي دی ، الله ﷻ فرمایي .

اِذْ قَالَ لَهٗ رَّبُّهُ اسْلِمْ قَالَ اسْلَمْتُ لِرَبِّ الْعَالَمِيْنَ ، او په دی طرز سان کي دا خبره هم دفکر قابله ده چی دالله

دخواب آسليم په جواب کي خطاب په انداز کي داسي کيدل په کار وه چي آسلمت لک ليکن حضرت خليل الله ابراهيم عليه السلام د خطاب دا رنگه طرز پريږدي او داسي عرض کوي چي ، آسلمت لرَبِّ الْعَالَمِينَ: ددي وجه دا ده چي يوڅو په داسي طرز خطاب سره د ادب کولو لحاظ سوي دي ، او دالله جل جلاله حمد او ثنا هم بيان سوي ده ، او مقام دثناهم وو ، دوهم دا چي په دارنگه وينا سره ددي خبري اظهار وسو چي ما کوم اطاعت اختيار کړي دي په دي کي په چاباندي احسان کول نه دي بلکه دداسي کولو څخه زما دپاره بله لاره نه وه ځکه چي هغه دتولو جهانونو پروردگار دي ټول جهانونه او دجهانونو مخلوق دده داطاعت کولو څخه بغير بله څه لار نه لري او چا چي اطاعت اختيار کي نو خپل فرض يي ادا کي او خپل ځان ته يي گټه وکړه .

او ددي څخه دا معلومه سوه چي دملت ابراهيمي بنيادي اصول او پوره حقيقت داسلام په يوه لفظ کي ايښوول سوي دي چي دهغه معني دحق اطاعت کول دي او دا خلاصه ده دحضرت ابراهيم عليه السلام ددين او مذهب او دا حاصل دي دهغو امتحانونو چي دهغوي څخه حضرت خليل الله ابراهيم عليه السلام تير سوي دي او خپل لوړ مقام ته رسيدلي دي ، او اسلام يعني دحق اطاعت کول هغه شي دي چي دهغه دپاره دا ټول جهان پيدا سوي دي او چي دهغه دپاره ټول پيغمبران او آسماني کتابونه رالېږل سوي دي ، ددي څخه دا هم معلومه سوه چي اسلام دټولو پيغمبرانو مشترک دين او دوحده يوه نقطه ده ، دحضرت آدم عليه السلام څخه واخله تر خاتم الانبياء عليه السلام پوري هريوه راتلونکي رسول اوني ددغه دين دعوت ورکړي دي او په دي باندې يي خپل خپل امتونه چلولي دي ، قرآن کریم په واضحو الفاظو سره فرمايلي دي .

إِنَّ الدِّينَ عِنْدَ اللَّهِ الْإِسْلَامُ (۳: ۱۹) وَمَنْ يَتَّبِعْ غَيْرَ الْإِسْلَامِ دِينًا فَلَنْ يُقْبَلَ مِنْهُ (۳: ۸۵) (دين خود الله جل جلاله په نزد اسلام دی او کوم سړی چي داسلام څخه بغير څه بل دين اختيار کي هغه به قبول نه وي)

او دا خبره خو څرگنده ده چي څومره دينونه چي څومره پيغمبرانو راوړي دي هغه ټول په خپل وخت کي دالله جل جلاله په نزد مقبول وه ، نو په دي وجه ضروري سوه چي هغه ټول دينونه دي اسلام وي ، که څه هم نوم دهغه څه بل کښيښودل سي ، د موسي او عيسي عليه السلام دين دي ورته وويل سي يا يهوديت او نصرانيت او نور ليکن حقيقت دتولو اسلام دی چي دهغه حاصل دحق اطاعت کول دي البته په دي کي يو خصوصيت ملت ابراهيمي ته حاصل دی چي حضرت ابراهيم عليه السلام دخپل ملت نوم اسلام ايښی دی او خپل امت ته يي دامت مسلمه نوم ورکړي دی ، په دعا کي عرض کوي .

رَبَّنَا وَاجْعَلْنَا مُسْلِمِينَ لَكَ وَمِنْ ذُرِّيَّتِنَا أُمَّةً مُسْلِمَةً لَكَ .

(ای زموږ پروردگاره ! جوړ کي موږ دواړو لره مسلمانان (يعني فرمانبردار) او زموږ څخه هم يوه ډله خپله فرمانبرداره وگرځوي)

اولاد ته دوصيت کولو په وخت کي فرمايي .

فَلَا تَمُوتُنَّ إِلَّا وَأَنْتُمْ مُسْلِمُونَ .

حضرت ابراهیم علیه السلام خُده وروسته دا خصوصى امتياز دحضرت ابراهيم دانتخاب موافق امت محمدیه ته حاصل سو چى ددى نوم امت مسلمه کښيښوول سو او دده ملت هم دملت اسلامى په نوم سره مشهور سو دقرآن کریم ارشاد دى .

مِلَّةَ اِبْرٰهِيْمَ هُوَ سَمَكُمُ الْمُسْلِمِيْنَ مِنْ قَبْلُ وَلِىْ هٰذَا (۲۲: ۷۸)

(تاسى دخپل پلار په دين باندې پاته سى ده ستاسى نوم مسلمان ايښى دى مخکى هم ، اوپه دى کى هم (يعنى په قرآن کى)

په وينا خو يهود هم وايى چى مونږ په ابراهيمى ملت باندې يو اونصارى هم او دعربو مشرکان هم ، ليکن دا ټولى غلط فهمياني ياددرواغو دعوى وى ، په حقيقت کى بس په آخرى دورکى ملت محمدیه دملت ابراهيمى او دطبرى دين موافق وو ، دخبرې خلاصه دا ده چى دالله ﷻ دطرفه خُده چى خومره پيغمبران راغلى دى او خومره کتابونه نازل سوي دى ددى ټولو روح اسلام يعنى دحق اطاعت کول دى يعنى دخواهشاتو نفسانيه وو په مقابله کى دحق اطاعت اوخواهشاتو پريښوول دى .

افسوس په دى خبره چى نن داسلام نوم اخيستونکى مسلمانان هم ددى حقيقت خُده نا آشنا سوي دى او ددين او مذهب په نوم دخپلو خواهشاتو تابعدارى کوى او دوى ته دقرآن او دحديث هغه تفسيرينه لگيږي چى هغه دوى دخواهشاتو برابر وى ، او دا کوشش کوى چى دشريعت جامه خيږي پيړى سى او د دوى دخواهشاتو بتانونه واغوندل سى چى ليدونکى ته ددين او مذهب اتباع کول ښکاره سى ، که څه هم هغه په حقيقت کى خالصه دنفسانى خواهشاتو پيړوى او اتباع وى .

دا غافلان دا نه پيژنى چى داحيلى او تاويلونه خو دمخلوق په مخکى چليدى سى ليکن دخالق په مخکى چى دهغه علم پرهرشى باندې احاطه کوونکى دى اوچى هغه ته دزړه رازونه معلوم دى دخالص او سوچه اطاعت خُده ماسوا بل څه شى فائده نه ورکوى حقيقى اسلام دا دى چى انسان دخپل اغراضو او خواهشاتو خُده بالکل خپل ذهن خالى کى او په دى تلابى کى سى چى دالله ﷻ رضا په کوم کار کولو کى ده او دده فرمان زما دپاره څه دى ، او ديوه فرمان بردار غلام په شان غوږ يى آواز ته ايښى وى چى کوم طرف ته دتلو او دڅه کار کولو حکم کيږي ، او دا کار څرنگه کول په کار دى چى دا کار قبول سى او زما مالک زما خُده راضى سى ، عبادت او بندگى ددغه شى نوم دى .

ددغه اطاعت او محبت دجذبى په کمال سره انسان ته داخرت ترقى حاصلېږي چى هغه ته مقام عبوديت ويل کيږي ، دا هغه مقام دى چى کله دى ته حضرت ابراهيم عليه السلام ورسيدى نو ده ته دخليل الله خطاب ورکړل سو او دپيغمبرانو سردار محمد ﷺ ته د (عبدنا) خطاب حاصل سو .

ددغه عبديت او اطاعت په ذيلى درجو باندې دامت په اولياؤ کى دقطبانو او ابدالو خطابونه ويشل

سوی دی ، او دغه حقیقی توحید دی چی دا په کوم انسان کی راسی نو هغه بیا دخدای ﷻ څخه ماسوا دبل چا څخه نه بیره کوی اونه څه امید لری ، مطلب دا چی د اسلام معنی اوحقیقت دحق اطاعت کول دی او دحق اطاعت کولو لاره بس په دی کی ده چی در رسول الله ﷺ دسنتو پوره پوره تابعداری وسی او دقرآن کریم په واضحو الفاظو کی داسی بیان کړي ده .

فَلَا وَزَيْكَ لَا يُؤْمِنُونَ حَتَّى يُحَكِّمُوكَ فِيمَا شَجَرَ بَيْنَهُمْ ثُمَّ لَا يَجِدُوا فِي أَنْفُسِهِمْ حَرَجًا مِمَّا قَضَيْتَ وَيُسَلِّمُوا تَسْلِيمًا . (النساء ۶۵) ستا دپروردگار قسم دوی هیڅ کله مومنان کیدی نه سی ترڅو چی دوی په خپلو ټولو اختلافی معاملو کی تافیصله کوونکی ونه منی ، اوبیا ستا په فیصله یی زړه تنگ نه سی اوفیصله ښه په یخی سینی سره ومنی .

مسئله : حضرت ابراهیم ﷺ چی خپل اولاد ته کوم وصیت کړی وو او دهغوی څخه یی وعده اوپیمان پرکومه خبره اخیستی وو هغه خبره دا وه چی د اسلام څخه ماسوا پرڅه بل حالت اوملت باندی مه مری ، ددی څخه مراد دا دی چی په خپل ژوند کی په اسلام او داسلام په تعلیماتو باندی په کلکه عمل کوی چی الله ﷻ ستاسی خاتمه هم په اسلام باندی وکړی ، لکه چی په بعضو روایتونو کی دی چی تاسی په خپل ژوند کی په کوم حالت باندی په پابندی پاته سی ، هم په دغه حالت باندی به تاسی مری او په دغه حالت باندی به تاسی په محشر کی پورته کیږی ، دالله ﷻ عادت دغه دی چی کوم بنده دنیکی کولو اراده کوی او دهغه دپاره دخپل وس موافق کوشش کوی نوالله ﷻ ده ته دنیکی کولو توفیق ورکوی او داکار دده دپاره آسانوی .

په دی خبره اومعامله کی دهغه حدیث دوجی څخه شبهه اوشک کول په کار نه دی چی په کوم کی داسی ویل سوی چی یو سری دجنتیانو کار کوی تردی چی دده او دجنت په مینځ کی دیولاس برابر فاصله پاته سی خو بیا دده تقدیر غالب سی او د دوږخیانو کارشروع کی او آخر دوږخ ته ورسیري او دغه شان یو سری د دوږخیانو کار کوی تردی چی دده او د دوږخ په مینځ کی یوازی دیوه لاس برابر فاصله پاته سی بیا تقدیر ورباندی غالب سی او په آخری عمر کی دجنتیانو کار شروع کی اوجنت ته ورسیري .

ددی حدیث څخه شبهه ځکه کول په کار نه دی چی ددی حدیث په بعضو الفاظو کی دا قیدهم لگول سوي دی چی ، فیما یبدوا للناس : یعنی چاچی تمام عمر دجنت کارونه کول او په آخره کی یی د دوږخ کار شروع کی ، په حقیقت کی دده مخکی کارونه هم د دوږخ کارونه وه لیکن خلکو ته په ظاهره کی دجنتیانو کارونه ښکاریدل ، دغه رنگه چی څوک د دوږخیانو په کار کی مشغول وو او په آخر کی یی دجنتیانو کار شروع کی په اصل کی ده دمخکی څخه دجنتیانو کارونه کول لیکن په ظاهره کی خلکو ده نه گنهگار وایه او گنی یی (ابن کثیر)

خلاصه دا ده چی کوم سری په ښو کارونو کی مشغول وی هغه ته دالله ﷻ دوعدی او عادت له وجی دا

امید لرل په کار دی چی دده خاتمه به هم پرنیکی باندی کیږی .

أَمْ كُنْتُمْ شُهَدَاءَ إِذْ حَضَرَ يَعْقُوبَ الْمَوْتُ إِذْ قَالَ لِبَنِيهِ مَا تَعْبُدُونَ مِنْ بَعْدِي

آیاتاسی موجود واست؟ کوم وخت چی نزدی سودیعقوب مرگ هرکله چی ده وویل خپلو زامنوته تاسی به دجعبادت

قَالُوا نَعْبُدُ إِلَهَكَ وَالِلهَ أَبَائِكَ إِبْرَاهِيمَ وَإِسْمَاعِيلَ وَإِسْحَاقَ إِلَهُهَا

کوی زماڅخه وروسته دوی وویل مونږ به عبادت کوو ستا دپروردگار او ستا دپلار نیکه دپروردگار چی هغه

ابراهیم ؑ، اسماعیل ؑ او اسحاق ؑ دی هغه بس یو معبود دی .

وَاحِدًا ۖ وَنَحْنُ لَهُ مُسْلِمُونَ ۝ بَلْكَ أُمَّةٌ قَدْ خَلَتْ لَهَا مَا

او مونږ ټول دهغه تابعدار یو دا یوه ډله وه چی تیره سوی ده د دوی دپاره دی

كَسَبَتْ وَلَكُمْ مَا كَسَبْتُمْ وَلَا تُسْأَلُونَ عَمَّا كَانُوا يَعْمَلُونَ ۝

کوم چی دوی کړی دی او تاسی دپاره دی چی کوم تاسی کړی دی او تاسی څخه به نه پوښتل کیږی د دوی دکارونو

لنوتفسیر: آیا (تاسی خلگ دیوه صحیح نقل په وجه دا مذکوره دعوی کوی یا) تاسی په خپله (هغه

وخت، موجود واست چی کوم وخت دیعقوب ؑ آخری وخت راغی (او) کوم وخت چی ده خپلو زامنو

څخه (دوعدی دنوی کولو دپاره) پوښتنه وکړه چی تاسی خلگ به زما (دمرگ) څخه وروسته دڅه شی

عبادت کوی نو دوی (په جمعه) جواب ورکی چی مونږ دهغه (ذات) عبادت به کوو چی دهغه عبادت تا

او ستا مشرانو (حضراتو) ابراهیم اسماعیل واسحاق علیهم السلام کړي دی یعنی دهغه معبود چی

وحده لاشریک دی او مونږ (په حکمونوکی) دده په اطاعت باندی به (ټینگ) ولاړ یو دا (ددی بزرگانو)

یوه ډله وه چی (په خپله زمانه کی) تیره سوي ده د دوی په کار به د دوی کارونه ورسی او ستاپه کار به

ستا کارونه درسی اوستاسی څخه به د دوی دکارونو پوښتنه نه کیږی (او خالی ذکر به هم نه کیږی دا

خبره خو لا پریږدی چی دا به تاسی ته څه فائده درکی)

علوم اومسائل: په مخکی آیاتونوکی دملت ابراهیمی او داسلام دحقیقت بیان وو، او اوس په دغه

آیاتونو کی یوه بله اصولی خبره د فکر کولو قابله ده هغه دا چی ملت ابراهیمی او اسلام خو دتولی دنیا

دپاره هدایت نامه ده نو بیا دا څه وجه وه چی ددی وصیت اولاد ابراهیم او اولاد یعقوب ته کیږی،

یعنی دالله ﷻ لوی پیغمبران خپل اولادته ددی په خاص طورسره وصیت کوی .

ددی وجه د اولاد محبت او دهغوی دگتی فکر او غم دی ، او دا درسالت او دنبوت دمرتبې سره څه

منافات نه لری ، دالله ﷻ هغه دوست چی په یو وخت کی دخپل رب په اشاری سره دخپل ډیر محبوب

زوی ترسرتیریری اودهغه دذبح کولو دپاره ملاتړی ، دغه دوست په بل وخت کی دخپل اولاد ددینی او دنیوی آرامیو او دگتو دپاره دخپل رب څخه دعا غواړی ددنیا څخه درخصت په وخت کی خپل اولاد ته هغه شی ورکول غواړی چی هغه دده په نظر کی ترتولو لوی نعمت دی یعنی اسلام .

آیت . وَرَضَىٰ بِهَا إِبْرَاهِيمُ بَيْنَهُ وَيَعْقُوبُ : دغه مطلب دی ، او دآیت اِذْ حَضَرَ يَعْقُوبَ الْمَوْتُ اِذْ قَالَ لِبَنِيهِ مَا تَعْبُدُونَ مِنْ بَعْدِي . هم دغه حاصل دی فرق دومره دی چی دعامو انسانانو په نظر کی نعمت او دولت ددنیا فانی شیان دی ، او د ابراهیم عليه السلام او یعقوب عليه السلام حوصلی اونظرونه بلند اولور دی ، د دوی په نزد اصلی دولت ایمان او عمل صالح دی یعنی اسلام دی .

څه رنگه چی انسانان دخپل مرگ په وخت کی دا غواړی د دوی سره چی کوم ترلوی لا لوی دولت دی هغه دی دوی خپل اولاد ته ورکی ، دغه رنگه انبیاء او دهغوی په لاره تلونکی خلگ اولیاء داخواش لری چی کوم شی دوی اصلی او دائمی دولت او نعمت گنی هغه دی د دوی اولاد ته پوره پوره حاصل سی ، او ددی دپاره دعاکوی اوکوشش هم اوپه آخری وخت کی وصیت ددی کوی ، لکه دا خبره ددغه آیاتونو څخه واضحه ده .

(د اولاد دپاره څه دولت ددین او اخلاقو تر بنوولو ښه نسته)

دپیغمبرانو په دی خاص طرز کی دعامو انسانانو دپاره هم دا هدایت دی چی دوی څه رنگه دخپل اولاد ددنیوی پرورش انتظام کوی او د دوی ددنیوی آرام اوراحت خیال ساتی ، دغه رنگه بلکه تردی زیات په دوی باندی لازمه ده چی دخپل اولاد علمی عملی او اخلاقی تربیت وکړی ، ځکه چی د اولاد په رښتیا خیرخواهی او د اولاد سره اصلی محبت دغه دی چی دوی ددائمی اور او عذاب څخه وساتی ، دا د اولاد سره خیرخواهی او محبت نه دی چی اولاد ددنیا دگرمی اویخنی څخه وساتی او دآخرت دسخت عذاب څخه دساتلو د دوی هیڅ خیال ونه سی .

دپیغمبرانو ددغه طرز عمل څخه یوه بنیادی خبره دا هم معلومه سوه چی دکوچنیانو په مور او پلار باندی دا حق دی چی ترتولو اول مور اوپلار د دوی داصلاح اوفلاح خیال وکی اوتردی وروسته دکوچنیانو دپاره نورو شیانونه توجه ورکی او په داسی کولوکی دوه حکمتونه دی ، اول دا چی دطبعی جسمانی تعلق په وجه دوی به دنصیحت اثر ژر اوپه آسانی قبول کی اویاباه دغه اولاد دخپل مور او پلار په اصلاحی کوششونو کی مدد گار وگرځی ، دوهمه دا چی دحق دخپرولو دپاره تردی زیاته او فائده ناکه لاره بله نسته چی دهر کور ذمه دار سری خپل اهل اوعیال ته دحق په بنوولوکی او بیا په حق باندی دوی عمل کوونکی په گرځولوکی دزړه داخلاصه کوشش وکی ، اوچی داسی دهرکور ذمه دار فرد په دی خبری وکړی نو دټول قوم اصلاح او تربیت به وسی ، قرآن دغه تنظیمی اصل ته په دی آیت کی اشاره کړي ده .

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ كَمَا تَقُونَ وَأَهْلِيكُمْ نَارًا (التحریم ۷)

ای ایمان دارو! وسای خپل ځان او خپل اهل و عیال دلوی اور څخه،

او نبی کریم ﷺ چی دتولی دنیا پیغمبر دی اوچی دهغه هدایت ترقیامته دراتلونکو نسلونو دپاره دی هغه ته هم ترټولو اول ددی حکم سوی ووچی .

وَأَنْذِرْ عَشِيرَتَكَ الْأَقْرَبِينَ (الشعراء ۲۱۴) (خپل نژدی خپلوان دالله ﷻ دعذاب څخه وپیروه،

او فرمایي . وَأْمُرْ أَهْلَكَ بِالصَّلَاةِ وَاصْطَبِرْ عَلَيْهَا (طه ۱۳۲)

(خپل اهل او عیال ته دلمونځ حکم وکړه او خپله هم دلمانځه پابند اوسه،

یو دریم حکمت دا هم دی چی ترڅو دیوه سری اهل او عیال او قریبی خپلوان دده دنظریاتو او عملی کارونو ملگری نه وی نو بیا دهغه تعلیم او تبلیغ پر نورو باندی دومره اثر نه کوی داوچه ده چی دحضور ﷺ دتبلیغ په جواب کی داسلام په شروع کی دعامو خلکو به دا جواب وو چی اول خو خپل خاندان قریش صحیح کړه بیا زمونږ خبر واخله اوکله چی په خاندان کی اسلام خپور سو اودمکی دفتح په وخت ددی تکمیل وسو نو ددی نتیجه دقرآن په الفاظو کی دظاهره سوه چی .

يَدْخُلُونَ فِي دِينِ اللَّهِ أَفْوَاجًا (النصر ۲) یعنی خلک به دالله ﷻ په دین کی دلی دلی داخل سی .

نن صبا په مسلمانانو کی دبی علمی اوبی دینی دخپریدلو وجه دا ده چی مور او پلار که څه هم په خپله ددین څخه خبردار او په دین عمل کوونکی وی خو ددی خبری غم نه کوی چی زما اولاد دی هم دیندارسی او ددائی راحت مستحق سی ، عام طور زمونږ فکرونه یوازی د اولاد ددنوی او فانی راحت په هکله وی ، الله ﷻ دی ټولو مسلمانانو ته توفیق ورکی چی دوی دخپل اولاد دآخرت راحت په هکله فکر مند سی .

(دنیکه د میراث مسئله)

په دی آیت کی دحضرت یعقوب ﷺ د اولاد دطرفه چی کوم جواب نقل سوي دی په هغه کی دی ، اِنَّ اَبَانِكَ اِبْرَاهِيمَ وَاسْمَعِيلَ وَاسْحَقَ : په دی کی دی خبری ته اشاره ده چی نیکه ته هم پلارویل کیږی او دپلار حکم نیکه ته هم شامل دی ، نو په دی وجه حضرت عبدالله بن عباس ؓ ددی آیته څخه دا دلیل نیسی چی په میراث کی دنیکه هغه حکم دی چی کوم حکم دپلار دی .

(دپلرونو او نیکونو دعملونو جزا او سزا اولاد ته نه ورکول کیږی)

لَهَا مَا كَسَبَتْ الْآيَةُ ددی آیته معلومه سوه چی دپلار اونیکه ښه عملونه د اولاد دپاره هیڅ فائده نه سی ورکولی ترڅو چی دوی خپل عملونو صحیح نه کړی ، هم دغه رنگه دپلار اونیکه بدعملونه د اولاد دپاره دعذاب سبب نه گرځی ، کله چی دوی دښو عملونو پابندوی نو ددی څخه دا ثابته سوه چی دمشرکانو او کافرانو اولاد چی تربالغ کیدلو مخکی مړ سی نو دوی ته به دمور او پلار دشرک او کفر په

وجه عذاب نه ورکول کيږي ، او په دې سره ديهودو دهغه عقيدې رد وسو چي دوي به دا ويل که مونږ هر قسم عمل کوو زمونږ بخښنه به دخپلو پلرونو اونیکونو دښو عملونوپه وجه وسي ، دغه رنگه نن صبا بعضي دسيد خاندان خلگ په دې خيال کي وي چي مونږ درسول الله ﷺ اولاد يو ، مونږ چي څه کوو بياهم زمونږ بخښنه به وسي ، قرآن کریم دا مضمون څو څوواړه په مختلفو تعبيرونو سره بيان کړي دي ، وَلَا تَكْسِبُ كُلُّ نَفْسٍ إِلَّا عَلَيْهَا وَلَا تَزِرُ وَازِرَةٌ وِزْرَ أُخْرَى (الانعام ۱۲۴) (هريونفس چي کوم عمل کوي دهغه ذمه داري هم په هغه ده دچاپليتي به دقيامت په ورځ بل پورته نه کړي) اونبي کریم ﷺ فرمايلي دي .

«ای بنی هاشمو! چي داسي ونه سي چي دقيامت په ورځ نور خلگ خپل خپل نيك عملونه راوړي او تاسي دښو عملونو څخه غفلت وکړي اويوازي زماپه نسب باندې تکیه وکړي اوراسي او زه به په دغه ورځ تاسي ته داووايم چي زه تاسي د عذاب دخداي ﷻ څخه نسيم خلاصولي» اوپه بل حديث کي ارشاد دي مَنْ بَطَأَ بِهٖ عَمَلَهُ لَمْ يَسْرَ بِهٖ نَسَبُهُ . کوم سړي چي دهغه عمل وروسته کي هغه به دهغه نسب نه سي مخ ته کولي .

وَقَالُوا كُونُوا هُودًا أَوْ نَصَارَى تَهْتَدُوا قُلْ بَلْ مِلَّةَ إِبْرَاهِيمَ

اووايي چي سي يهوديان يانصاري نو تاسي به پيدا کي لاره سمه ، او وايه چي هرگز نه بلکه مونږ اختيار کړي ده

حَنِيفًا وَمَا كَانَ مِنَ الْمُشْرِكِينَ ﴿٣٥﴾ قُولُوا آمَنَّا بِاللَّهِ وَمَا

دابراهيم لاره چي ديو طرف وواونه وودشک کوونکو څخه، تاسي اوواياست چي مونږ ايمان راوړي دي په الله باندې

أَنْزَلَ إِلَيْنَا وَمَا أَنْزَلَ إِلَيْنَا إِلَّا الْكِتَابُ وَالْحِكْمَةُ وَالْإِسْلَامُ وَالْإِسْلَامُ وَالْإِسْلَامُ وَالْإِسْلَامُ

اوپه هغه چي نازل سوي دي په مونږ باندې اوچي نازل سوي دي په آبراهيم باندې اواسماعيل باندې اواسحاق باندې

وَالْأَسْبَاطُ وَمَا أُوتِيَ مُوسَى وَعِيسَى وَمَا أُوتِيَ النَّبِيُّونَ مِنْ

اويعقوب باندې اودهغه په اولاد باندې اوچي ورکړل سوي دي موسي اوعيسي ته اوچي ورکړل سوي دي نورو پيغمبرانو

رَبِّهِمْ لَا نُفَرِّقُ بَيْنَ أَحَدٍ مِنْهُمْ وَنَحْنُ لَهُ مُسْلِمُونَ ﴿٣٦﴾

ته دهغوي درب دطرفه ، مونږ فرق نه کوو ددې ټولو څخه په يوه کي هم اومونږ ددغه پروردگار فرمانبردار يو .

لنہ تفصیر: او دا (يهوديان اونصاري) خلگو ته (مسلمانانوته) وايي چي تاسي يهوديان سي (دا خو به يهود وويل) يانصاري سي (دا به نصاراؤ ويل) تاسي به هم (دحق) په لاره سي (اي محمده ﷺ ته) (په

جواب کی، ووايه چي مونږ خو (به يهوديان اونصاري هيڅ كله نه سو بلكه) په ملت ابراهيمي (يعني اسلام) باندې به يو چي په هغه كي دكوږوالی نوم (گر سره) نسته په خلاف ديهوديت او نصرانيت چي په هغه كي دتحريف څخه علاوه دمنسوخ كيدلو په وجه اوس كوږوالی راغلی دی، او ابراهيم عليه السلام مشرك هم نه وو (مسلمانانو ديهودو اونصاراؤ په جواب كي چي كوم اجمالاً تاسي ويل كړي دي چي مونږ په ملت ابراهيمي باندې يو ددي ملت دتفصيل دييانولو دپاره) ووايست چي (په دي ملت باندې دپاته كيدلو حاصل دا دي چي) مونږ ايمان لرو په الله تعالى باندې او په هغه (حكم) باندې هم چي مونږ ته (د رسول الله صلى الله عليه وسلم په واسطه) راليرل سوي دي او په هغه (حكم) باندې هم چي حضرت ابراهيم حضرت اسماعيل حضرت اسحاق اوحضرت يعقوب عليهم السلام او اولاد ديعقوب عليه السلام (كي چي كوم نبیان تير سوي دي هغوي) ته (دوحي په واسطې) ليرل سوي دي اوپه هغه (حكم اومعجزې) باندې هم چي موسی اوحضرت عيسيٰ عليهم السلام ته ورکول سوي وه اوپه هغه باندې هم چي نورو پيغمبرانو ته ورکول سوي وه دهغوي دپروردگار دطرفه (نو په دي ټولوباندې ايمان لرو او ايمان هم) په دي شان سره چي مونږ په دي (حضراتو) كي په چاكي هم (تربل په ايمان را وړلو كي) فرق نه کوو (چي په چاباندې ايمان راوړو اوپه چانه) اومونږ خو دالله تعالى فرمان بردار يو (هغه مونږ ته دا دين ښوولي دي مونږ اختيار كړي دي نو ددي ملت چي په هغه باندې مونږ ټينگ ولاړ يو حاصل دا دي چي په دي كي چاته په اصل كي د انكار كولو او دمخ اړولو اختيار نسته)

علوم اومسائل: دحضرت يعقوب عليه السلام اولاد ته په قرآن كي اسباط ويل سوي دي ، او اسباط دسبط جمع ده او دسبط معنی قبيله او جماعت ده ، دوي ته سبط ددي وجي وايي چي ديعقوب عليه السلام دوولس زامن وه بيا دهر يوه زوی څخه يي مستقلة قبيله جوړه سوه ، او الله تعالى ديعقوب عليه السلام دزامنوپه نسل كي دومره برکت واچوي چي كوم وخت دحضرت موسی عليه السلام په زمانه كي دمصر څخه ووتله نو ددغو هر يوه ورور د اولادو څخه مستقلي مستقلي قبيلي جوړي سوي وې او دهرې قبيلي افراد په زرگونو وه او بل برکت الله تعالى ديعقوب عليه السلام په اولاد كي دا واچوي چي دلسو پيغمبرانو څخه علاوه باقي ټول نبیان او رسولان دده په اولاد كي پيدا سوه ، دبنی اسرائيلو څخه علاوه باقي ټول نبیان او رسولان دده په اولاد كي پيدا سو ، دبنی اسرائيلو څخه علاوه باقي نبیان دحضرت آدم عليه السلام څخه وروسته نوح عليه السلام شعيب عليه السلام هود عليه السلام صالح عليه السلام لوط عليه السلام ابراهيم عليه السلام اسحاق عليه السلام يعقوب عليه السلام اسماعيل عليه السلام او حضرت محمد عليه الصلاة والسلام دي .

فَإِنْ أَمْنُوا بِشَيْءٍ مَّا أَمْنْتُمْ بِهِ فَقَدْ اهْتَدَوْا وَإِنْ تَوَلَّوْا فَإِنَّا

نو که چيري دوي هم ايمان راوړي څنگه چي تاسي ايمان راوړي دي نو هدايت پيدا كي دوي او که چيري مخ واوړي

هُم فِي شِقَاقٍ فَسَيَكْفِيكَهُمُ اللَّهُ وَهُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ ﴿١٣٧﴾

نو بیا هم دوی په ضد دی ، نو کافی دی ستا دپاره د دوی څخه الله ﷻ او الله ﷻ دی اوړیدونکی او علم لرونکی

صِبْغَةَ اللَّهِ وَمَنْ أَحْسَنُ مِنَ اللَّهِ صِبْغَةً وَنَحْنُ لَهُ عِيدُونَ ﴿١٣٨﴾

مونږ قبول کی دالله ﷻ رنگ او دچارنگ ښه دی دالله ﷻ تررنگ او مونږ دده عبادت او بندگی کوو .

لنہ تفسیر: (هرکله چی په دی لوړه ذکر سوی طریقہ کی اسلام ثابت سو) نو که چیری دوی (یہود او نصاری) هم په دی طریقہ سره ایمان راوړی چی په کومی طریقہ تاسی (مسلمانانو) ایمان راوړی دی نو هلته به دوی هم (دحق) په لاره سی او که چیری دوی (ددی څخه) مخ واړوی نو (تاسی د دوی دمخ اړولو څخه څه تعجب مه کوی ځکه) داخل خو (همیشہ) مخالفت کوونکی دی (او د دوی په مخالفت څه فکر کول په کار نه دی) نو (پوه سه) ستا دطرفه به ژر وگوری د دوی سره الله ﷻ او الله ﷻ (ستاسی او د دوی خبری) اوری (او ستاسی او د دوی معاملہ) پیژنی (تاسی ته دغم او فکر کولو څه ضرورت نسته) ای مسلمانانو! وویاست مونږ چی تاسی ته کومه خبره په جواب کی کړي ده چی مونږ به په ابراہیمی ملت یو ددی خبری حقیقت دا دی چی) مونږ (ددین) په هغه حالت باندی به یو چی په دی حالت باندی (مونږ) الله ﷻ رنگ کړی یو (او درنگ په شان دا حالت زمونږ په رگونو کی خپور سوی دی) او (دوهم) څوک دی چی دهغه درنگ ورکولو حالت دالله ﷻ (درنگ ورکولو ترحالت) ډیر زیات ښه وی (کله چی یو بل دارنگه نسته نو مونږ دبل یو دین هم غوره نه کی) او (ددی دپاره) مونږ دده بندگی خوښه کړي ده .

علوم او مسائل: قَانِ اٰمَنُوْا بِمِثْلِ مَا اٰمَنْتُمْ بِهٖ : دسورة بقری د اول څخه تردی خایه پوری دایمان حقیقت یو خای مجمل او یو خای مفصل بیان سوی دی او په دی آیت کی یو داسی اجمال دی چی ترهغه لاندی ټول تفصیلات او تشریحات د ایمان راځی ، ځکه چی د اٰمَنْتُمْ مخاطب رسول الله ﷺ اوصحابه کرام ؓ دی او په دی آیت کی د دوی ایمان یو مثالی نمونه ښوول سوي ده او دا حکم سوي دی چی الله ﷻ ته هغه ایمان منظور دی کوم چی دنبی کریم ﷺ او دصحابه کرامو ؓ وو او کوم ایمان چی د دوی د ایمان څخه دورینښته برابر مختلف وی نو هغه الله ﷻ ته قبول نه دی .

مطلب دا چی په کومو شیانو باندی دوی ایمان راوړی وو په هغه کی دی څه کمی او زیاتی نه وی او چی په کوم اخلاص سره یی راوړی وو نو په هغه کی دی څه فرق نه وی کنه نو بیا دا په نفاق کی دا خل دی ، دالله ﷻ د ذات او صفتونو دملاتکو پیغمبرانو دآسمانی کتابونو په باره کی چی کوم ایمان دنبی کریم ﷺ او دهغه داصحابو ؓ وو هغه الله ﷻ ته قبول وو او ددی خلاف په دی کی څه تاویل کول یابلہ معنی اخیستل الله ﷻ ته قبول نه دی ، دملاتکو او پیغمبرانو دپاره چی کومه مرتبه دنبی کریم ﷺ

دعمل او وينا څخه څرگنده سوي ده په هغه کي څه زياتي کول يا کمي کول دايمن سره منافي دي .
په دې وضاحت سره دهغو ټولو باطلو فرقو په ايمان کي خلل او نقصان په ډاگه سو کمي فرقې چي
دايمان دعوي خو کوي ليکن په اصل کي هغوي دايمن دحقيقت څخه ليري دي ځکه چي زباني دعوي
خو مشرکانو هم کولي او يهودو او نصاراؤ هم ، ليکن کله چي دهغوي ايمان په الله ﷻ او په ورځ
دآخرت او ملائکو او نورو باندې داسي نه وو لکه څه رنگه چي دنبی کریم ﷺ او دهغه دملگرو وو نو
ځکه هغه مردود او دالله ﷻ په دربار کي غير مقبول وو.

(دملائکو او پيغمبرانو په محبت کي اعتدال کول لازمي دي تر حد تيرويډل گمراهي ده)

مشرکان بعضي داسي وه چي دملائکو دوجود څخه يي انکار کوي او بعضي داسي وه چي ملائکو ته
به يي دخدای ﷻ لوني ويلی ، د دواړو رد په پيښل مآ اَمْتُمْ يِه سره وسو، ديهودو او نصاراؤ بعضو
فرقو دخپلو پيغمبرانو مخالفت کوي ، تردې چي بعضي يي قتل کړي هم وه او بعضو فرقو دپيغمبرانو
عزت او لوی والي دومره ترحد زيات کړي وو چي پيغمبران يي خدايان يادخدای زامن گرځولي وه ،
ددې دواړو فرقو دغه زياتي او کمي ته گمراهي ويل سوي ده .

دا ځکه چي په اسلام کي درسول عزت او قدر او محبت کول فرض دي ، ددې څخه بغير ايمان نه
حاصليږي ليکن ورسره دا هم سته چي پيغمبر دخدای سره په څه صفت حلم قدرت او نور کي برابر گڼل
گمراهي او شرک دي ، اوهم دغه په قرآن کریم کي دشرک حقيقت ښوول سوي دي چي دالله ﷻ څخه
ماسوا بل څوک په څه يوصفت کي دالله ﷻ سره برابر وگڼل سي ، اود اِذْ تُسَوِّیْکُمْ بِرَبِّ الْعَالَمِیْنَ دغه
معنی او مراد دي نن هم چي کوم خلک نبی کریم ﷺ عالم الغيب او دخدای په شان په هرځای کي حاضر
او ناظر گڼي او دا وایي چي داسي په عقيدې لرلو سره مونږ درسول د عظمت او محبت حق ادا کوو،
حال دا دي چي دوی په خپله په داسي عقيدې لرلو درسول دحکم او دهغه دټول عمر دکوشنونو
مخالفت کوي په دې آيت کي دداسي خلکو دپاره هم سبق دي چي درسول الله ﷺ کوم عزت محبت او
عظمت الله ﷻ ستاسي څخه غواړي دا هغه قسم غواړي چي کوم صحابه کرامو رضي الله عنهم درسول الله ﷻ
سره درلو دي او په دغه قسم عزت محبت او عظمت کي کمي کول هم جرم او گناه ده او زياتي کول هم
گمراهي ده .

(دنبی، رسول ، ظلي ، بروزي اولغوي ټول دخپله ځانه جوړ سوي قسمونه گمراهي ده)

هم دغه شان چي کومو فرقو ددې څخه انکار وکي چي نبوت ختم نه دي او دنوی نبی دپاره يي دروازه
خلاصول وغوښتل اوپه دې خپل مقصد حاصلولو کي يي د خاتم النبیین صراحت يو قسم خنډ وگڼي نو
دوی دخپله طرفه دنبی او رسول ډير قسمونه جوړ کړل او هغوي ته يي دظلي نبی بروزي نبی او نور
نومونه کښيښوول او په داسي کولو سره يي دنوی نبی دراتللو دپاره لاره هواره کړه، نوددغه ذکر سوي

آيت څخه دا معلومه سوه چي دا خلگ دجلان او گمراهان دي ، ځكه چي در رسول ﷺ اودصحابه كرامو ﷺ په ايمان كي خو هيڅ ځاي دظلي بروزي اونور نبي نوم اونښانه نسته داسي كول زنديق او الدحاد څخه بغير بل څه نه دي .

(په آخرت باندې د ايمان باطل تاويلونه مردود دي)

دغه رنگه هغه خلگ چي دهغوي ذهنونه دماډي اوماډياتوڅخه ډك دي دعالم غيب او دعالم آخرت شيان كله چي دوي ته د عقل څخه ليري ښكاري نو قسم قسم تاويلونه كوي اوداخيال كوي چي مونږ په داسي كولو سره ددين خدمت كوو او دين پوهي ته نژدې كوو نو دداسي خلگو تاويلونه د بېمثل ما اَسْتَمُّ بِه خلاف دي او ددي وجي باطل دي ، د آخرت ټول واقعات او حالات چي څه رنگه په قرآن كريم او حديث كي راغلي دي په هغوي باندې بغير دڅه تاويل كولو څخه ايمان راوړل اصلي او حقيقي ايمان دي ، دحشر اجساد په ځاي حشر روحاني دجسماني ثواب او عذاب په ځاي دروحاني عذاب او ثواب تاويلونه كول ټول دالله ﷻ په نزد مردود رد او باطل دي .

(الله ﷻ د نبي كريم ﷺ د حفاظت دمه اخيستي ده)

په سَيِّكْفِيكَهُمُ اللهُ : كي په ډاگه وينا سوي ده چي ته دمخالفينو زيات فكر اوسوچ مه كوه مونږ به پخپله د دوي سره پوه سو او دا خبره داسي ده لكه چي په يو بل آيت كي الله ﷻ فرمايلي دي ، وَاللَّهُ يَعْصِمُكَ مِنَ النَّاسِ (ته دمخالفينو فكر مه كوه الله ﷻ به خپله ستاحفاظت به كوي)

(دين او ايمان يو پوخ رنگ دي چي دانسان دمنځ څخه ښكاري)

صِبْغَةَ اللهِ ددي آيت څخه مخكي په بل آيت كي داسلام ددين نسبت حضرت ابراهيم ﷺ ته سوي وو ، مِلَّةَ اِبْرٰهِيْمَ حَنِيفًا اولته سيده په سيده ددين نسبت الله ﷻ ته وسو او په دي كي اشاره دي خبري ته ده چي دين په حقيقت كي دالله ﷻ دي او يو پيغمبر ته كه چيري دده نسبت وسي نو هغه نسبت مجازي نسبت دي ، او بياددين څخه تعبير په صبغه سره وسو په دي كي دوو خبرو ته اشاره ده اول دا چي په دي سره دنصاراؤ ديوه رواج ترديد وسو ، هغه داسي چي دنصاراؤ دا عادت وو چي كوم كوچني به پيداسو نو هغه به يي په اوومه ورځ په رنگ سوو او يو كي لمبوي او دختني (سنتولو) په ځاي به يي په دغه لمبولو سره كوچني پاك گڼي او دغه رنگ به يي دنصرانيت يو پوخ رنگ گڼي ، دي آيت دا وښوول چي داوبو دارنگ په مينځلو ختميري اوتردي وروسته څه نښانه نه پاته كيږي او ورسره دنه سنتولو كومه پليتي چي په جثه (بدن) كي ده هغه په دي رنگ سره نه ليري كيږي ، او اصلي رنگ ددين او ايمان رنگ دي ، چي په دي سره ظاهري اوباطني هر قسم پليتياني ليري كيږي .

دوهم دي خبري ته اشاره ده چي څه رنگه رنگ په سترگو ليدل كيږي نو دغه رنگه ديوه مومن دايمان نښاني دي دهغه دخيري او كړه وړه څخه ظاهري وي .

قُلْ إِنَّمَا حُجُّونَا فِي اللَّهِ وَهُوَ رَبُّنَا وَرَبُّكُمْ وَلَنَا أَعْمَالُنَا وَ

وواہ آیا تاسی معارضہ کوی مونہ سرہ دالہ پہ بارہ کی حال دا دی چی ہفہ زمونہ رب دی او ستاسی رب دی او

لَكُمْ أَعْمَالُكُمْ وَنَحْنُ لَهُ مُخْلِصُونَ ﴿۳۹﴾ أَمْ تَقُولُونَ إِنَّ

اوزمونہ دپارہ دی زمونہ عملونہ اوستاسی دپارہ ستاسی عملونہ اومونہ خو دہفہ مخلصان یو ایا تاسی وایاست

إِبْرَاهِيمَ وَإِسْمَاعِيلَ وَإِسْحَاقَ وَيَعْقُوبَ وَالْأَسْبَاطَ

چی ابراہیم ؑ او اسماعیل ؑ او اسحاق ؑ او یعقوب ؑ او ددہ اولاد خو

كَانُوا هُودًا أَوْ نَصَارَى قُلْ ءَأَنْتُمْ أَعْلَمُ أَمْرَ اللَّهِ وَمَنْ

یہودیان وو یا نصاری وواہ چی تاسی تہ زیاتہ پتہ دہ او کہ اللہ تہ او ترہفہ لوی

أَظْلَمُ مِمَّنْ كَتَمَ شَهَادَةً عِنْدَهُ مِنَ اللَّهِ وَمَا اللَّهُ بِغَافِلٍ

ظالم خوک دی چی ہفہ پتوی ہفہ شادی چی ثابتہ سوی دہ ہفہ تہ دالہ دطرفہ او اللہ بی خبرہ نہ دی

عِبَادَتُكُمْ ﴿۴۰﴾ تِلْكَ أُمَّةٌ قَدْ خَلَتْ لَهَا مَا كَسَبَتْ وَلَكُمْ

ستاسی دکارنو خخہ ، دا یوہ دلہ وہ چی تیرہ سوی دہ ددی دپارہ دی ہفہ چی دی کری دی او تاسی

مَا كَسَبْتُمْ وَلَا تُسْأَلُونَ عَمَّا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿۴۱﴾

دپارہ دی ہفہ چی تاسی کری دی او تاسی خخہ بہ پوہنتہ نہ وی دہفوی دکارونو

لنہ تفسیر: تہ (دی یہودو اونصاراؤ تہ) وواہ چی آیا تاسی (اوس ہم) زمونہ سرہ معارضہ کوی دالہ ؑ

پہ معاملہ کی (چی ہفہ بہ پہ قیامت کی مونہ نہ بخنی) اوحال دا دی چی ہفہ زمونہ اوستاسی

«تولو» رب (او مالک) دی (نو پہ پاللوکی ستاسی دپارہ خہ خصوصیت نستہ لکہ چی خہ رنگہ دا

خصوصیت ستاسی دبعضو دعوو خخہ معلومیہی لکہ نَحْنُ أَبْنَاءُ اللَّهِ) او مونہ تہ بہ زمونہ کرل سوی

عمل حاصل سی او تاسی تہ بہ ستاسی کرل سوی عمل (دا خوتا سی ہم منی) او (دالہ ؑ شکر دی چی)

مونہ یوازی دالہ ؑ (درضا) دپارہ خپل (دین دشرک او نورو خخہ) پاک کری دی (پہ خلاف ستاسی

دموجودہ طریقہ خخہ خخہ چی دا بہ منسوخ کیدو سر بیرہ دشرک سرہ گمہ دہ ، لکہ چی دا خبرہ دلته د

عزیز ابن الله څخه څرگنده ده نو بیا سره ددی چی مون ته خلاصون نه حاصلیری نو چاته به حاصلیری
یا اوس هم دخپل خان دپاره په حق باندی دکیدلو دپاره دا، وایاست چی ابراهیم او اسماعیل اسحاق
او یعقوب علیهم السلام او دیعقوب څخه په اولاد وکی چی کرم پیغمبران نیرسوی دی داتول صاحبان
یهود یانصارا وه داوپه دی خبری سره چی د دوی طریقه او زمونږ طریقه یوه ده دخپل دحق کیدلو ثبوت
ورکوی نو ددی په جواب کی ای محمد ﷺ دومره لنډه خبره دوی ته، ووايه چی ښه دا وواياست چی
ناسی زیات خبر یاست او که الله تعالی داو دا ظاهره خبره ده چی هم الله پاک زیات اوښه خبر دی او هغه
خو داثباته کړي ده چی دا ټول پیغمبران په دین اسلام باندی وه لکه چی دا خبره اوس مخکی ذکر کړل
سوي ده، او الله پاک عالم دی چی دا کافران یوه دی خو پتوی یی، ترداسی چا به ډیر ظالم څوک وی چی
هغه دداسی شهادت پتول کړی چی هغه ده ته دالله ﷻ دطرفه رسیدلی وی او (ای اهل کتابو) الله ﷻ
ستاسی دکړو څخه یی خبره نه دی، ډکله چی دا خلک یهود اونصارا نه وه نو تاسی بیا کله ددین په طریقه
کی د دوی په شان سواست ؟ نو ستاسی په حق باندی کیدل ثابت نه سوه، دا (دهغه بزرگانو) یوه ډله وه
چی (په خپله زمانه کی) تیره سوي ده دوی ته به خپل کړه رسیږی او تاسی ته به خپل کړه رسیږی او
ستاسی څخه به د دوی دکړو پوښتنه هم نه کیږی، او کله چی ستاسی څخه د دوی دکړو پوښتنه نه کیږی
نو دهغوی دکړو څخه تاسی ته څه فائده رسیدل خو ډیره لویه خبره ده

علوم او مسائل

(خلاص حقیقت)

وَتَخُنْ لَهُ مَخْلُصُونَ: په دی کی دامت مسلمه یو خصوصیت دا ښوول سوي دی چی امت مسلمه دالله ﷻ
دپاره مخلص دی او داخلاص معنی حضرت سعیدبن جبیر رضی الله عنه دا ښوولی ده چی انسان په خپل دین
کی مخلص وی او دالله ﷻ سره څوک شریک نه کی او خپل عمل صالح دالله ﷻ دپاره کړی ددی دپاره
یی نه کوی چی خلکو ته ښه ښکاره سی یا خلگ دده مدح او صفت وکی او یادده شکر وکی بعضی
بزرگانو دا ویلی دی چی اخلاص یو داسی عمل دی چی هغه نه ملائکی پیژندی سی اونه شیطان، دا
یو ازی دبنده او دالله ﷻ په مینځ کی یو راز دی.

الدين العلم كمبيوترز . كوئته

تفسير معارف القرآن و نصير احمد احمدی لخوا سکین او

pdf س. ددعا په هیله احمدی! واتسآپ ۰۷۴۹۸۶۹۵۶۹

ددى كتاب ٲول حقوق دمكتبه حنفى سره محفوظ دى

تفسير

معارف القرآن

ٲه قندهارى ٲنستوكى

(تاليف)

مفتى اعظم ٲاكستان مولانا محمد شفيع رحمۃ اللہ علیہ

ٲنستو ترجمه كوونكى (ابو صديق احمد مولوى نصير احمد حقانى)

تصحيح اوسمون... مولوى نصير احمد حقانى) او مولوى آمين الله حقانى)

دكمبوز او ترجمي چاري الدين العلم كمپوزنگ (٣٠١٣٧٨٤٩٥٦)

ٲاره (٢)

خبرونكى

مكتبہ حنفیہ

فون نمبر (٢٤٤٢٥١٠)

كانسي روڊ حاجي غيبي چوك كوئٲه

چاپ خاى لاھور

مضمون	فہرست تفسیر معارف القرآن	مخ
ایت ، مَقُولُ السُّفَهَاءِ الخ ۱۴۲.....		۹
علوم و مسائل.....		۹
پہ لمانخہ کی بیت اللہ طرف تہ پہ مخ کولو کی یو فقہی مسئلہ.....		۱۲
ایت ، وَكَذَلِكَ جَعَلْنَاكُمْ الخ ۱۴۳.....		۱۳
داعتدال امت حقیقت اہمیت او ددی تفصیل.....		۱۵
پہ امت محمد کی دھر قسم اعتدال.....		۱۷
پہ عمل او عبادت کی اعتدال.....		۱۸
معاشرتی او تمدنی اعتدال.....		۱۸
اقتصاد او مالی اعتدال.....		۱۹
دشہادت دیارہ عدالت او تقہ ضروری دی.....		۱۹
اجماع حجت کیدل.....		۲۰
ایت ، وَمَا جَعَلْنَا الْقُلُوبَ الخ ۱۴۳.....		۲۰
دکعبی قبلہ گر خیدل پہ لمانخہ کی کلہ شروع سو.....		۲۱
کلہ سنت پہ قرآن سرہ ہم منسوخ کیدای سی.....		۲۲
چی کلہ قوی قرینی دخیرواحد دثبوت دیارہ موجودی نو پہ ہفہ سرہ قرآنی حکم منسوخ گنل کیہی۔		۲۳
دلود سپیکر نہ آوازیاندی رکوع او سجدہ کول لمونخ نہ فاسدوی.....		۲۳
ایت ، قَدْ لَرَى قُلُوبٌ وَجْهَكَ الخ ۱۴۴.....		۲۵
قبلی تہ دمخ کولو مسئلہ.....		۲۷
دقبلی دا رخ معلومولو دیارہ شرعاً آلات رصد او دریاضی دحسابونو حاجت نستہ.....		۲۸
ایت ، وَفَیْنِ الْاَلَمِیْنِ الخ ۱۴۵ تا ۱۴۷.....		۲۹
ایت ، وَلِکُلِّ وَجْهٍ هُوَ الخ ۱۴۸ تا ۱۵۰.....		۳۲
دتحویل قبلی دریم حکم.....		۳۳
پہ مذہبی او دینی مسئلو کی دفضل بحثونو خخہ دخنک کولو ہدایت.....		۳۴
پہ عبادتونو او بنو کارونو کی بغیر دخہ وجی تاخیر کول نہ کار نہ دی تلوار کول پہ کی پہ کار دی.....		۳۵
آیاہریو لمونخ پہ اول وخت کی کول بہتر دی؟.....		۳۵
ایت ، کَمَا اَرْسَلْنَا بِكُمْ الخ ۱۵۱ تا ۱۵۲.....		۳۶
داللہ ﷻ دذکر فضیلتونہ.....		۳۷
داللہ ﷻ دذکر اصلی حقیقت.....		۳۷
ایت ، یَا اَیُّهَا الَّذِیْنَ آمَنُوا اسْتَعِیْزُوا الخ ۱۵۳.....		۳۸
صبر او لمونخ دھر مشکل حل او دھر تکلیف علاج دی.....		۳۸
دصبر اصل حقیقت.....		۳۸
صبر او لمونخ دتہر لو مشکلات او تکلیفونو خخہ دنجات سبب پہ دی وجہ دی چی پہ صبر سرہ داللہ ﷻ		
ملگری تیا حاصلیہی.....		۴۰

۴۰	 ایت ، وَلَئِنْ كُنْتُمْ تُحِبُّونَ الْخ ۱۵۴ تا ۱۵۷
۴۱	 شهیدانو او نییانو دبرزخ ژوند او په دی کی درجی
۴۳	 په مصیبتونو باندی صبر کول ددې دآسانولو یو خاص تدبیر دی
۴۳	 په مصیبت کی انالله په پوه سره ویل دتسکین قلب دیربڼه علاج دی
۴۳	 ایت ، إِنَّ الصَّالِّحَ وَالْمَرْزُوقَ الْخ ۱۵۸
۴۴	 دځینی الفاظو تحقیق
۴۴	 دصفا اومروه په مینځ کی سعی کول واجب دی
۴۵	 ایت ، إِنَّ الَّذِينَ يَكْفُرُونَ الْخ ۱۵۹ تا ۱۶۲
۴۵	 دعلم دین ظاهرول او خورول واجب دی او ددې پتول حرام دی
۴۷	 د رسول الله ﷺ حدیث هم دقرآن حکم لری
۴۸	 دځینی گناهونو عذاب داسی وی چی په دی باندی مخلوق لعنت لیږي
۴۸	 یو معلوم او خاص سری باندی لعنت ویل ترهغه وخت پوری روانه دی چی ترخوپوری دایقین حاصل نه
۴۹	 سی چی دی په کفر باندی مړ دی
۴۹	 ایت ، وَإِلَهُكُمْ إِلَهٌ وَاحِدٌ الْخ ۱۶۳ تا ۱۶۴
۵۰	 دتوحید وسیع مفهوم
۵۲	 ایت ، وَمَنِ اتَّبَعَ مِنْ تَبِعِ الْخ ۱۶۵ تا ۱۶۹
۵۴	 دالفاظو معنی
۵۵	 ایت ، وَإِذَا قِيلَ لَهُمُ الْخ ۱۷۰ تا ۱۷۱
۵۷	 جاهلانہ تقلید او دمجتهدینو اسامانو په تقلید کی فرق
۵۷	 ایت ، يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كَلُوا الْخ ۱۷۲ تا ۱۷۳
۶۰	 میتہ
۶۲	 وینه
۶۲	 مریض ته دبل دوینی ورکولو مسئله
۶۳	 دخنزیر حرام والی
۶۳	 ما اهل به لغیر الله
۶۶	 دغیر الله په نامه منبسته
۶۶	 یو اهمه فائده
۶۷	 دمجبورتیا په حالت کی دحرامو شیانو په توگه ددارو استعمال
۶۷	 دغیرمجبورتیا په حالت کی دعام علاج او دارو دپاره دحرامو استعمال
۶۸	 ایت ، إِنَّ الَّذِينَ يَكْفُرُونَ الْخ ۱۷۴ تا ۱۷۶
۶۹	 ایت ، كَسَّ الْبَرُّ أَنْ لَوْ تَوَلَّوْا وَجْهَكُمْ الْخ ۱۷۷
۶۹	 ددین دغیرخولو سزا
۷۰	 تړون چی دبیان القرآن څخه اخستل سوي دی
۷۱	 لننو تفسیر: دبریا بونه

۷۱	علوم اومسئلی
۷۴	ایت ، يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا آتُوا الْخ ۱۷۸ تا ۱۷۹
۷۴	دآیتونو ترون اولند تفسیر
۷۵	علوم اومسائل
۷۷	ایت ، كُحِبَ عَلَيْكُمْ إِذَا حَضَرَ الْخ ۱۸۰ تا ۱۸۲
۷۷	دآیاتونو ترون اولند تفسیر
۷۷	دابواب البر دویم حکم وصیت
۷۸	علوم اومسئلی
۷۹	دویم حکم دو وصیت فرض کیدل
۷۹	دریم حکم چی وصیت دمال ددریمی برخی خخه زیات روانه دی
۸۰	ایت ، كُحِبَ عَلَيْكُمْ الصَّامُ الْخ ۱۸۳ تا ۱۸۴
۸۱	په اولو امتونو کی دروژی حکم
۸۲	دمریض روژه دمسافر روژه
۸۲	دروژی قضا
۸۳	دروژی فدیہ
۸۴	د فدیی اندازه او دی سره تری مسئلی
۸۴	ایت ، فَهَرَزَقَعَانِ الَّذِي الْخ ۱۸۵
۸۵	دروژی دورخو تا کل
۸۷	ایت ، وَإِذَا سَأَلَكَ عِبَادِي الْخ ۱۸۲
۸۹	ایت ، أَجَلَ لَكُمْ ثَلَاثَةَ الصَّامِ الْخ ۱۸۷
۸۹	خلورم حکم درمضان په شیو کی جماع
۹۱	دشرعی احکامو ثابتولو دپاره در رسول الله ﷺ احادیث هم په حکم دقرآن کی دی
۹۱	دپینبلمی دخوراک چسناک آخری وخت
۹۲	اعتکاف
۹۳	دروژی په معامله کی داحتیاط حکم
۹۳	ایت ، وَلَا تَأْكُلُوا أَمْوَالَكُمْ الْخ ۱۸۸
۹۴	دمال گتلوبنه اوبد چاری اودبشه والی اوبدوالی مقررہ اندازه
۹۴	هم اسلامی معاشی نظام په دنیا کی عام امن را وستلی سی
۹۵	شان نزول
۹۲	دحلال مال برکتونه او دحرام مال بی برکتی
۹۸	په قیامت کی دهریوه بنده خخه پنځه ضروری پوښتنی
۹۸	ایت ، يَسْأَلُونَكَ عَنِ الْآيَةِ الْخ ۱۸۹ تا ۱۹۱
۱۰۰	اووم حکم په حج اونورو کی دسپوړمی حساب ته اعتبار دی

۱۰۰	اتم حکم دجاهلیت در و اج اصلاح.....
۱۰۰	نهم حکم دکفارو سره جنگ.....
۱۰۲	دسپوډمی اولمر د حساب شرعی حیثیت.....
۱۰۳	نهم حکم دجهاد اود جنگ.....
۱۰۵	ایت ، فَإِنَّ الْقَهْرَ فَإِنَّ اللَّهَ الْخ ۱۹۲ تا ۱۹۵.....
۱۰۶	لسم حکم په جهاد کی مال لگول.....
۱۰۷	لسم حکم دجهاد دپاره مال لگول.....
۱۰۸	ایت ، وَابْتِئُوا الْفِتْنَةَ وَالْفِتْنَةُ الْخ ۱۹۶ تا ۲۰۳.....
۱۱۰	یولسم حکم دحج او عمری په باره کی.....
۱۱۳	دحج او عمری احکام.....
	دداسی مجبوری په پېښیدو به څه کیږی چی داحرام تر تړلو وروسته حج یا عمره نه سی
۱۱۴	کولی؟.....
۱۱۵	په تړلی احرام کی که دسرخریلو مجبوری پېښه سی نوڅه به کوی.....
۱۱۵	دحج په میاشتو کی دحج او عمری دیوځای کولو احکام.....
۱۱۶	تمتع او قران.....
۱۱۶	دحج او عمری په احکامو کی بی غوری کول د عذاب باعث دی.....
۱۱۶	دحج د احکامو د بیانولو په لړ کی داتو آیتونو څخه دوهم آیت اود هغه مسئلې.....
۱۱۸	دقرآن بلاغت.....
۱۱۹	دحج په سفر کی تجارت یا مزدوری کول څنگه دی؟.....
۱۲۰	په عرفات اود هغه څخه په مزدلفه وقوف.....
۱۲۱	دانسانی مساوات یو قیمتی سبق او د هغه ډیر غوره عملی شکل.....
۱۲۲	په منی کی دجاهلیت درسمونو اصلاح او دبی ځایه غوندو کولو بندیز.....
۱۲۳	دجاهلیت دیوبل رسم اصلاح او ددین اودنیا په غوښتلو کی اسلامی میانه روی.....
۱۲۴	په منی کی ددو یادرو ورځو اوسیدل اودالله ﷻ ذکر تاکید.....
۱۲۶	ایت ، وَمِنْ الْقِسْمِ مَنْ يُفْجَبُ الْخ ۲۰۴ تا ۲۰۷.....
۱۲۷	علوم او مسئلې.....
۱۲۸	ایت ، اِذْخُلُوا فِي السِّلْمِ كَآلَةِ الْخ ۲۰۸ تا ۲۱۰.....
۱۲۹	دآیتونو تړون.....
۱۳۰	ایت ، سَلِّ نَبِيْ بِسْمِ اللَّهِ الْخ ۲۱۱ تا ۲۱۳.....
۱۳۲	علوم او مسئلې.....

۱۳۸	ایت ، اَمْ حَسِبْتُمْ اَنْ لَّا تَعْلَمُوْا الخ ۲۱۴ تا ۲۱۵
۱۳۸	علوم اومستثلی
۱۳۹	دولسم حکم صدقہ مصارف
۱۴۲	ایت ، حُبَّ عَلَیْکُمْ الْقِتَالُ الخ ۲۱۶ تا ۲۱۸
۱۴۳	دیارلسم حکم دجہاد دفرض کیدو
۱۴۳	خوارلسم حکم پہ میاشتنہ حرامہ کی دجنگ کولو تحقیق
۱۴۴	دمرتد کیدو انجام
۱۴۴	دنیت پہ اخلاص دثواب وعدہ
۱۴۴	علوم او مسائل
۱۴۴	دجہاد خینی احکام
۱۴۶	پہ میاشتنو حرامو کی دجنگیدو حکم
۱۴۷	دمرتد کیدو انجام
۱۴۸	پنخلسم حکم دشرابو او خمار پہ بارہ کی
۱۴۸	دشرابو دحرمت (حراموالی) اوددی سرہ تہلی حکمونہ
۱۵۰	دشراب دحراموالی پوری پہ پوری حکمونہ
۱۵۱	صحابہ کرامو ﷺ دحکم منلو بی اندازی جذبہ درلودہ
۱۵۲	داسلامی سیاست اودعامو ملکی سیاستونو لوی فرق
۱۵۲	دشرابو دخراپیو او فآندو پہ مینخ کی موازنہ اومقابلہ کول
۱۵۵	وضاحت او تفسیر
۱۵۲	دخمار حراموالی
۱۵۸	دخمار اجتماعی اومعاشرتی نقصانونہ
۱۵۹	دفقہی خو قاعدی اوفوائد
۱۶۰	ایت ، رَتَّالْوَلَّكَ مَاذَا تَقْفُوْنَ الخ ۲۱۹ تا ۲۲۱
۱۶۲	دمسلمان او کافر پہ مینخ کی یوتربلہ نکاح کول منع دی
۱۶۴	ایت ، رَتَّالْوَلَّكَ مِنَ النَّجَیْسِ الخ ۲۲۲ تا ۲۲۳
۱۶۵	نولسم حکم پہ حیض کی دکوروالی حراموالی اودپاکی شرطونہ
۱۶۶	ایت ، وَلَا تَعْلَمُوْا اللّٰهُ غُرْخَةً الخ ۲۲۴ تا ۲۲۸
۱۶۶	یو ویشتم حکم ددرواغو دقسمونو خورلو حکم
۱۶۷	دوہ ویشتم دایلاہ حکم

۱۲۷	درویشتم او خلیرویشتم حکم دطلاقى سوي بنهي عت او درجوع کولو دمودی بیان.....
۱۲۸	دآيت سره ترلی مسئلی دبیان القرآن خخه.....
۱۲۹	دنراو بنهي په مينځ کی دفرق او دبنهي او خاوند په مينځ کی دیره او بل دحقونو او مرتبوه باره کی یو جامع آيت
۱۲۹	په اسلام کی دبنهي مقام.....
۱۷۰	داسلام خخه په مخکی معاشره کی دبنهي درجه.....
۱۷۱	بنهي دسرو دمشري او انتظام خخه ایستل هم ددنیا دفساد دیر لوی سبب دی.....
	دبنهي او خاوند په مينځ کی ددرجي لوړوالی یوازی په دنیا کی کیدی سی په آخرت کی به
۱۷۲	هیڅکله دا قانون نه چلیږی.....
۱۷۴	آيت ، الطَّلَاقُ مَرَّانَ الْخ ۲۲۹ تا ۲۳۰.....
۱۷۵	پنځه ویشتم حکم دطلاق رجعی تعداد شپږ ویشتم حکم خلع.....
۱۷۲	اوه ویشتم حکم تردرو طلاق وروسته حلاله.....
۱۷۲	دنکاح او طلاق شرعی حیثیت او حکیمانه نظام.....
۱۷۹	دری طلاقه او دهغه دا حکامو تفصیل.....
۱۸۴	دحضرت فاروق اعظم ؓ واقع او پر هغی داشکال جواب.....
۱۸۸	آيت ، وَإِذَا طَلَّقْتُمُ النِّسَاءَ الْخ ۲۳۱ تا ۲۳۲.....
۱۸۹	دطلاق ترا حکامو وروسته درجوع کولو یا بېنهي دنکاح ختمولو دواړو دپاره خاص هدايات
۱۹۱	دنکاح او طلاق خخه لویې مه جوړوی.....
۱۹۲	په طلاق کی اصلی خبره دا ده چی صریح او رجعی طلاق دی ورکول سی.....
۱۹۳	دشرعی وجی خخه بغير طلاقى سوي بنهي دخپلی خوښی دواده کولو خخه بندول حرام دی..
۱۹۵	دقانون جوړولو او دهغه په جاری کولو کی دقرآن کریم بی مثله حکیمانه اصول.....
۱۹۲	آيت ، وَالْوَالِدَاتُ يُرْجِعْنَ اِلٰى اٰبِهِنَّ الْخ ۲۳۳.....
۱۹۷	دیرشم حکم درضاعت.....
۱۹۸	تی ورکول دمور په ذمه واجب دی.....
۱۹۸	دتی ورکولو پوره وخت.....
۱۹۸	کوچنی ته تی ورکول دمور په ذمه او دمور خوراک او جامه او نور ضروریات دپلار په ذمه دی
۱۹۹	دبنهي نفقه دځاوند دحیثیت (توان) مناسب په کارده که دبنهي دحیثیت مناسب؟.....
۱۹۹	مور کوچنی ته پرتی ورکولو دمجبوره کولو یانه کولو تفصیل.....
	بنځه ترڅو چی په نکاح کی وی نوخپل کوچنی ته دتی ورکولو اجرت نه سی غوښتی مگر
۱۹۹	ترطلاق او عدی وروسته یی غوښتی سی.....

۲۰۰	دتی خُخه دپریکولو احکام
۲۰۰	دمور خُخه ماسوا دبلې ښځې دتی ورکولو احکام
۲۰۱	ایت ، وَالَّذِينَ يَقُولُونَ مِنْكُمْ الْخ ۲۳۴ تا ۲۳۵
۲۰۲	یو دیرشم حکم دځاوند دمرکیدو په صورت کی دعدی بیان
۲۰۲	دوه دیرشم حکم په عده کی دنکاح پیغام ورکول
۲۰۲	دعدی ځینی احکام
۲۰۳	ایت ، لَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ إِنْ طَلَقْتُمْ الْخ ۲۳۶ تا ۲۳۷
۲۰۴	درو دیرشم حکم دطلاق قبل الدخول په صورت کی دمهر دواجبیدو اونه واجبیدو بیان
۲۰۶	ایت ، خَالِفُوا عَلَى الْمَثَلَاتِ الْخ ۲۳۸ ، ۲۳۹
۲۰۶	څلور دیرشم حکم دلمونځونو دحفاظت بیان
۲۰۷	ایت ، وَالَّذِينَ يَقُولُونَ الْخ ۲۴۰ تا ۲۴۲
۲۰۷	پنځه دیرشم (۳۵) حکم دکوندی ښځې داستوگنی خرڅ او خوراک دځینو قسمونو بیان
۲۰۹	ایت ، أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ خَرَجُوا الْخ ۲۴۳ تا ۲۴۴
۲۱۱	ددی سره تړلی مسئلې
۲۱۱	ددی آیت خُخه څو مسئلې اوا احکام معلوم سول: تقدیر پر تدبیر غالبه دی
	په کومه آبادی کی چی څه وبا (طاعون اوبل مرض) وی نو هلته دبل ځای خُخه ورتلل یا ددغه
۲۱۱	ځای دخلگو ددی خُخه تنبیتدل دواړه ناروا دی
۲۱۳	دطاعون په باره کی دارشاد نبوی حکمتونه
۲۱۴	دځینو خاصو صورتونو استثناء
۲۱۵	ایت ، مَنْ ذَا الَّذِي يُغْرِضُ اللَّهَ الْخ ۲۴۵
۲۱۵	دجهاد غوندی نور دڅیر په کارونو کی دمال لگولو مینه پیدا کول
۲۱۷	ایت ، أَلَمْ تَرَ إِلَى الْمَنَّا الْخ ۲۴۶ تا ۲۵۱
۲۱۹	دطالبوت او جالوت قصه
۲۲۲	ایت ، بَلِّغْ أَهْلًا اللَّهَ تَقُولُوا الْخ ۲۵۲
۲۲۳	دمحمد ﷺ په پیغمبری دلیل قانمول

سَيَقُولُ السُّفَهَاءُ مِنَ النَّاسِ مَا وَلَّهُمْ عَن قِبَلِهِمُ الَّذِينَ

اوس به ووايي بي وقوفه خلق جي ڇه شي وارول مسلمانان دخيلي قبلي ڇخه جي به هغه

كَانُوا عَلَيْهَا قُلٌ لِلَّهِ الْمَشْرِقُ وَالْمَغْرِبُ يَهْدِي مَنْ يَشَاءُ

باندی دوی وو نو ووايه جي هم دالله پاڪ دی مشرق او مغرب روانوی جي چاته یی خونبه سی

إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ ﴿۱۴۲﴾

په سیده لاره

لنہنفسیر: (هرکله جي کعبه قبله مقرر سوه او ديهودو قبله پرينبندل سوه نودخفگان دوجي) اوس خو (دا)

بي وقوفه خلق ضروريه وایی جي (دا مسلمانان) د دوی (دا اول اړخ) د قبلي څخه (جي بيت المقدس وو) جي

دی طرف ته به دوی مخکی مخ کوی ، څه خبری (دويم طرف ته) وارول ، ته (په جواب کي) ووايه جي ٽول

(طرفونه که) مشرق (وی) او (که) مغرب (وي) دالله ﷻ ملک دی (الله ﷻ ته مالکانه اختیاردی جي کوم

طرف غواړی مقرر کوی ، چاته دا حق نه رسيږي ، جي دوجي پوښتنه وکړی او د احکامو شرعيو په حقله

هم دغه عقيدہ درلودل ضروري دی ، ليکن ځينو خلقتو ته دداسي عقيدی لرلو توفيق نه وی ورکړل سوی ،

نوهغوی وځي لتوی (البته) چاته جي الله ﷻ (په خپل فضل سره) وغواړی (دا) سیده لاره ورته ښیي .

علوم او مسائل : په دی آيت کی د قبلي په بدليدو باندی دمخالفينو اعتراض نقل کړل سوی دی او بياددی

جواب ورکړل سوی دی ، ددی اعتراض او جواب څخه مخکي په جواب باندی دپوهيدلو دپاره د قبلي

حقيقت او ددی لنډ غونډی تاريخ واورى .

د قبلي لفظی معنى ده ، دمخ کولو اړخ ، او دا ظاهره خبره ده جي دمومن دمخ دپاره اړخ په هر عبادت کی

دير الله لاشريک له طرف ته وی او دالله ﷻ ذات دمشرق او مغرب شمال او جنوب دپابندیو او اړخونو

څخه لوړ اوپاک دی دهغه ذات په څه خاص طرف کی نه دی ، ددی حقيقت طبعی اثرخودا وو ، جي

پو عبادت کونکی څه خاص اړخ ته دمخ کولو پابندنه وی ، جي کوم طرف ته یی زړه غوښتلای ، په

لمانځه کی هغه طرف ته یی مخ کولای .

ليکن دالله ﷻ يو بل حکمت دا وغوښتله ، جي دټولو عبادت کوونکو مخ يو طرف ته دی وی او دا حکمت

دا دی جي دعبادت ديرقسمونه دی ، بعضی داسی عبادتونه دی جي سړی یی یوازی کوی او ځینی داسی

دی جي سړی یی یوازی نه کوی ، بلکه دنورو په ملگرتيا یی کوی ، دالله ﷻ ذکر او روژه هغه عبادتونه

دی جي سړی یی دبل دملگرتيا څخه بغیر او په پټه کولای سي ، لمونځ او حج داسی عبادتونه دی جي داپه

ملگرتيا او په ډاگه کولای سي په دی کی دعبادت سره سره مسلمانانوته په گډه دژوند کولو آداب ښودل

، هم مقصود دی او دا هم بالکل ظاهره ده جي په گډه دژوند تیرولو (اجتماعی) نظام دپاره دټولو څخه لوی

بنیادی اصل دا دی جي ډيرو افرادو کی وحدت او یووالی وی ، او دا یو والی جي څومره مضبوط وی ،

دومره اجتماعي نظام مضبوط وي ، يوازي والي (انفراديت) د اجتماعي نظام دپاره زهر قاتل دی بيا د وحدت (ب) والي، د نقطې دمعين کولو دپاره په هره پيړۍ اوزمانه کې خلقو مختلفې لارې نيولې دي چا د نسل او نسب لاره نيولې ده، چا د وطن او د جغرافيايي لاره ديوالی دپاره غوره کړې ده او چا د رنگ او د ژبې . ليکن د الله ﷻ دين او د پيغمبرانو شريعتونو دغه غير اختياري شيان ديوالی دپاره د مرکز کيدلو قابل ونه گڼل او د اشراف په اصل کې داسې شيان نه دي چې د انسان ټول افراد په يوه نقطه باندې راغونډ کړي بلکه که چيرې غورو کړل سي نو د داسې شيان دي چې د انسان افرادو کې د تقسيم او د اختلافاتو اسباب گرځي . د اسلام دين چې په حقيقت کې د ټولو پيغمبرانو دين دی ، د يو والی دپاره اصل مرکز د فکر خيال او عقيدې د يو والی مرکز وگرځوي او دنيا ته يې د يو ذات حق الله ﷻ د عبادت کولو دعوت ورکي ، او په داسې کولو سره يې د کړو وړنو نا حقو خدايانو په عبادت سره تقسيم سوي دنيا را غونډه کړه ، د داسې الله عبادت او اطاعت کولو ته يې دعوت ورکي ، چې په دې سره د مشرق او مغرب د ماضی او مستقبل ټول انساني افراد را غونډيدای سي ، بيا دغه حقيقي فکري او نظري يووالی د مضبوطيا او عملي شکل دپاره څه ظاهري وحدتونه هم مقرر کړل سو او په دغه ظاهري وحدتونو کې هم د دې اصل لحاظ وکړل سو چې دا دي هم عملي او اختياري وي چې د انسان ټول افراد يې اختيار کړي او د ورورولي په رشته کې اخته سي نسب، نسل، رنگ ، ژبه او وطن اختياري شيان دي ، يو سړی چې په کوم خاندان کې پيدا سوي وي ، هغه هيڅ کله په بل خاندان کې پيدا کيدای نه سي، کوم سړی چې په پاکستان کې پيدا سوي هغه په انگلستان يا افريقه کې پيدا کيدای نه سي او کوم سړی چې تور دی هغه په خپل اختيار سره غنم رنگ کيدلی نه سي . اوس که چيرې دغه شيان د وحدت دپاره مرکز مقرر کړل سي ، نو د انسانيت په سوونو بلکه په زرگونو ټکرو او ډلو کې د ویش څخه تېښته ممکنه نه ده نو په دې وجه دين اسلام دغه شيان چې دي سره تمدني مفاد تړلي سوي دي، د دوی يې پوره احترام کړی دی، خودايی د انسان دپاره د وحدت مرکز مقرر کړی نه دی او دغه ظاهري وحدتونه چې د فکري او نظري وحدت مضبوطيا دپاره مقرر کړل سوي دي په دوی کې د دې خبرې پوره پوره لحاظ کړل سوي دي چې دا دي داسې آسان وي ، چې تر او ښځه ، لوستی ، نالوستی ، ښاري او کليوال باندیسي امير او غريب ټول يې کولای سي ، دغه وجه ده چې په اسلامي شريعت کې د دنيا ټول خلق د پوښاک ، استوگنې ، خوراک څښاک د يوې طريقې پابند کړل سوي نه دي ، ځکه د هريو ځای د موسم او د مختلفو طباعو ضرورتونه مختلف وي ، نو که چيرې ټول د يوشانې لباس (شعار) پابند کړل سي نو ډير مشکلات به پيدا سي .

دغه وجه ده چې په اسلامي شريعت کې مسلمانانو دپاره يو شعار (لباس) مقرر کړل سوي نه دي په مختلفو قومونو کې چې کومې طريقې د لباس رواج دي په هغوی ټولو باندې يې نظر اچولی دی، په دوی کې چې کوم صورتونه د بې خايه اسراف او د فخر او يا د يو غير مسلم قوم د پيښو کولوؤ، صرف هغه يې منع کړي دي او په پاته شيانو کې يې هر يو سړی او قوم آزاد او خود مختاره پريښی دی ، او د وحدت مرکز يې داسې شيان مقرر کړي دي چې اختياري هم وي او آسان او ارزان هم ، لکه دامامتې په لمانځه کې صفونه تړل د يو امام د حرکاتو پابندۍ کول په حج کې د لباس او د ځای يو والی .

هم دغه رنگ يواهم شي دقبلي داړخ يو والي هم دی ، الله ﷻ که څه هم دهر اړخ او طرف څخه پاک دی ، دده دپاره شپږ سره طرفونه برابر دی ، لیکن په لمانځه کي دا اجتماعي صورت دپیدا کولو دپاره او دوحده دپیدا کولو دپاره ، یو بهترینه آسانه اوبی قیمته ذریعه دوحده دا ده چی دتولی دنیا دبنیاد لمونځ دی یو طرف او اړخ ته سي ، اوس دا اړخ او طرف دی کوم وی چی ورته دتولی دنیا مخ وگرځول سي ، که چیري ددی فیصله په انسانانو باندې پریښودل سي ، نو دا به یولی سبب دا اختلاف او دجنگ سي ، نو په دی وجه دا ضروري سوه چی ددې مقرر تیادی دالله ﷻ دطرف څخه وی ، حضرت آدم ﷺ چی دنیا ته را کښته سو نو دی څخه مخکې دملاثکوپه ذریعه دبیت الله بنیاد ایښودل سوي وو ، نو حضرت آدم ﷺ او دهغه د اولاد دتولو څخه اوله قبله دغه بیت الله مقرر کړل سوه ، ارشاد دی .

إِنَّ أَوَّلَ بَيْتٍ وُضِعَ لِلنَّاسِ لَلَّذِي بِبَكَّةَ مُبَارَكًا وَهُدًى لِلْعَالَمِينَ (۹۶)

دتولو څخه اول کور ، چی خلقو دپاره جوړ کړل سو ، هغه کور دی ، چی په مکه کي دی او دبرکت والا ، او ددنیا دخلقو دپاره هدايت والا کور دی .

تر حضرت نوح ﷺ پوری دتولو قبله دغه بیت الله وه ، دطوفان نوح ﷺ په وخت کي ټوله دنیا غرقه او تباه سوه ، دبیت الله آبادی هم خرابه سوه ، او دی څخه وروسته حضرت خليل الله ابراهيم ﷺ دالله ﷻ په حکم بیرته بیت الله جوړه کړه ، او دا دده او دده دامت قبله سوه ، ده څخه وروسته دبنی اسرائیلو دپیغمبرانو دپاره بیت المقدس قبله مقرر کړل سوه ، او دا دابو العالیه په قول مخکنیو پیغمبرانو چی به بیت المقدس کي لمونځ کوی ، نو داسي کار به یی کوی ، چی صخره بیت المقدس او بیت الله یی دواړه مخ ته راسي (قرطبی) ج ۲ ص ۱۵۱ .

په حضرت خاتم الانبیاء ﷺ چی کله لمونځ فرض کړل سو نو دځینی عالمانو په قول اول دده قبله ، دده دنیکه قبله بیت الله مقرر کړل سوه ، دمکی مکرمی څخه دهجرت کولو څخه وروسته او په مدینه منوره کي دقیام کولو څخه وروسته او ځنی روایاتو کي مدینی ته دهجرت کولو څخه یو څو ورځی مخکې ، دوی ته ﷻ دالله ﷻ دطرفه دا حکم وسو ، چی ته بیت المقدس ته په لمانځه کولو کي مخ کوه ، دصحیح بخاری د روایت مطابق رسول الله ﷺ شپاړس (۱۲) ، اولس (۱۷) میاشتی لمونځ دبیت المقدس په طرف کړی دی ، ج ۲ ص ۱۵۰ ، په مسجد نبوی ﷺ کي اوس هم هغه نښی سته ، چیری چی به رسول الله ﷺ ودریدی او دبیت المقدس په طرف به یی لمونځ کوی ز

رسول الله ﷺ دحکم خداوندی دتعمل کولو یو ژوندی نمونه وه او دحکم خداوندی په مطابق دبیت المقدس په طرف به یی لمونځ کوی ، لیکن دده طبیعت او دزړه آرزو دا وه چی دده قبله دی بیا هغه قبله سي چی کومه د آدم ﷺ او د ابراهيم ﷺ قبله وه او عاده الله هم دا دی چی هغه دخپل مقبول بندگانو مراد او خواهش پوره کوی .

تو چنان خواهي خدا خواهد چنين

مي دهد يزدان مراو متقين

نودغه وجه وه چی در رسول الله ﷺ دا اميدوو ، چی دده آرزو به الله ﷻ پوره کړی نو په دی وجه دوحی په

انتظار کي به دوی ﷺ بیا بیا د آسمان په طرف کتل چی بیان یی د قرآن شریف په دی آیت کي دی .

فَلَمْ تَرَىٰ لِلْقَلْبِ وَجْهًا فِي السَّمَاءِ فَلَمَّا لَوَّىٰ رُجُوعًا قَوْلٌ وَجْهَكَ لِشَرْطِ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ .

مونږ وینو ستا بیا بیا آسمان طرف ته کتل ، نو مونږ ستا قبله هغه جوړه وو چی کومه ته ښه کوی ، په دی وجه بیا دپاره په لمانځه کي خپل مخ د مسجد حرام په لوری کوه .

په لمانځه کي بیت الله طرف ته په مخ کولو کي یو فقهي مسئله

دلته د اړو فقهی نکتو ذکر کول ضروری دی ، هغه دا چی په آیت کی دکعبی یاد بیت الله په ځای د مسجد حرام لفظ ذکر سوی دی ، په دی کي دی خبری ته اشاره ده چی دلرو پرتو ځایونو وسیدونکو دپاره داغ ضروری نه ده چی خاص بیت الله ته مخ کړی ، دوی دپاره دا ضروری دی ، چی دبیت الله په طرف په لمانځه کي خپل مخ کړی او کوم سړی چی په مسجد حرام کي وی ، یا په داسي یو نږدی ځای (غڼ) باندی وی چی دی هغه بیت الله په سترگو وینی ، نو د داسي سړی دپاره خاص بیت الله ته مخ کول ضروري اولازمی دی ، په دی صورت کي که چیري دده مخ دبیت الله یوی حصی ته ونه سي نودده لمونځ نه کیري ، ماسوا دهغه خلقو چی دهغوی نظریه بیت الله نه لگی نو داسي خلقو دپاره په لمانځه کي صرف دبیت الله په اړخ مخ کول کافی دی .

په هرحال مدینی منوری ته هجرت کولو څخه شپاړس اولس میاشتې وروسته دمسلمانانو قبله بیت الله مقرر کړل سوه ، نو په دی باندی یهودو ځینی مشرکانو او منافقانو دا اعتراض کول شروع کی ، چی دمسلمانانو دین په یو خبری ټینګ نه خوری د دوی قبله هم ورځ په ورځ بدلیري را بدلیري .
قرآن شریف د دوی دغه اعتراض په مخکي ذکر سوی آیت نقل کی ، لیکن ورسره دومره خبره زیاته کړه چی بیوفان خلق دا اعتراض کوی ، او د دوی دا اعتراض چی کوم جواب ورکړل سوی دی نوله دی څخه د دوی بیوقوفی په ډاګه کیري .

قُلْ لِلَّهِ الْمَشْرِقُ وَالْمَغْرِبُ يَهْدِي مَنْ يَشَاءُ إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ (۱۴۲)

ته ووايه چی خاص الله دپاره دی مشرق او مغرب هغه چی چاته وغواړی نو په سیده لاره یی روان کړی .
په دی آیت کی ځانه کعبی ته دمخ کولو حقیقت واضح کړل سوی دی چی دکعبی اوبیت المقدس دپاره په مخ کولو کي څه خاصیت نسته صرف د اړو حکم ربانی دی چی دوی ته یی مخ کول مقرر کړی دی ، هغه که چیري داوغواړی نوله دی دوو څخه سوا یو درهم یا څلورم شي هم قبله کولی سي بیا چی کوم شي یی قبله کړی ده نو هغه ته په مخ کولو کي چی کوم فضیلت او ثواب دی نوددی لب لباب بس د حکم ربانی اطاعت څخه سوا بل څه نه دی ، او د حکم ربانی اطاعت هغه شي دی چی هغه دکعبی دجوړوونکی حضرت ابراهیم ؑ د ملت بنیادی اصل دی ، او دا خبره په بل آیت کي نوره هم ښه واضحه کړه ده ، فرمایي .
يٰۤاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا رُحُوْكُمْ قَبْلَ الْمَشْرِقِ وَالْمَغْرِبِ وَلٰكِنَّ الْاٰلَٰهَ مِنْ اَمْنٍ بِاللّٰهِ .

(په دی کار کی څه خپله نیکی او ثواب نسته چی تا سو مشرق ته مخ کړی یا مغرب ته ، لیکن په دی کی سته چی تا سو په الله باندی ایمان را وړی او د الله اطاعت وکړی ،

او په بل آیت کي فرمایي

فَاتَّبِعُوا لَوْ كُنْتُمْ وَجْهَ اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ: الْبَقَرَه ۱۷۷

(تاسو چی دالله حکم برابر چیري مخ کوی ، نو دالله توجه به په دغه طرف کي بیایید اکړی)
ددی آیاتونو څخه دا خبره واضحه سوه ، چی مقرر سوی قبلی ته په مخ کولو کي چی کوم فضیلت او ثواب دی ، دا ددغه مقرر سوی قبلی خپل څه خصوصیت نه دی بلکه دا یو حکم ربانی دی او په حکم ربانی سره په دغه مقرر سوی قبلی کي دغه فضیلت پیدا سوی دی اوشاید درسول الله ﷺ دقبلی په بدلیدو رابدلیدو کي دغه حکمت وو ، چي عملی طور سره خلقو ته دا واضحه کړل سي ، چی قبله څه یو بت نه دی چی عبادت یی وکړل سي ، بلکه اصل شي دخدای حکم دی ، حکم دبیت المقدس دپاره چی راغی نو په دی باندی عمل وکړل سو او بیاجی دکعبی دپاره راغی ، نو کعبی ته مخ کول عبادت کړل سو .
اودا خبره ددی آیت څخه په ډاگه معلومیري .

وَمَا جَعَلْنَا الْقُلُوبَ الْغَلِيَّةَ الَّتِي كُنْتَ عَلَيْهِمْ إِلَّا لِيَعْلَمَ مَنِ اتَّبَعَ الرَّسُولَ مِمَّنْ يَنْقَلِبْ عَلَى عَقْبِهِ .

(کومی قبلی ته چی تا مخکې مخ کوی هغه قبله جوړول صرف ددی وجی وه ، چی دا خبره څرگنده سي چی څوک درسول الله ﷺ تابعداری کوی او څوک په شا گرځی (یعنی تابعداری پریردی)
په دی بیان سره چی په دی کي دقبلی حقیقت واضح سو ، ددغو بی وقوفو مخالفو پوره جواب هم وکړل سو کومو چی په قبله کي بدلون رابدلون داسلام داصولوسره منافی گنی ، اومسلمانانو ته یی پری طعنی ورکولای ، په آخر کي فرمایي ، يَهْدِي مَن يَشَاءُ إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ (۲۱۳) په دی کی دا بنسټی چی سیده لاره هغه ده چی انسان دالله ﷻ حکم منلو ته ملا تړلی منتظروی ، چی کوم حکم ورته ورکړل سي په دی باندی بغیر دڅه چون چرا څخه عمل کوی ، او دا سیده لاره دخدای ﷻ په فضل مسلمانانو ته حاصله سوي ده .

دامام احمد په مسند کي دحضرت عائشه رضی الله عنها په روایت کي ذکر دی چی رسول الله ﷺ فرمایلی دی چی اهل کتاب مسلمانانو سره په درو خبرو کي دیرحسد کوی ، یو دا چی شنبه کي دیوی ورځی خاص کولو حکم دعبادت دپاره ټولو امتونو ته سوی وو ، یهودو دخالی ورځ غوره کړه ، نصاراؤ دیکشنبی اوپه حقیقت کي دغه ورځ چی دعبادت دپاره دهغې دخاص کولو حکم سوی وو ، دجمعی ورځ وه او دا دمسلمانانو په انتخاب کي راغله ، دویمه هغه قبله چی دبدلیدو څخه وروسته مسلمانانو دپاره مقرر کړل سوه چی بل یو امت ته ددی توفیق نه وو ورکړل سوي ، دریم دامام څخه وروسته آمین ویل ، دا دری شیان داسي دی چی یوازی مسلمانانو ته ورکړل سوي دي او اهل کتاب ورڅخه محرومه دی .

وَكَذَلِكَ جَعَلْنَاكُمْ أُمَّةً وَسَطًا لِتَكُونُوا شُهَدَاءَ عَلَى النَّاسِ وَيَكُونَ

او دغه ډول وگرځولاست مونږ تاسی امت معتدل ددی دپاره چی سی تاسی شاهدان په خلقو باندی اوسی

الرَّسُولُ عَلَيْكُمْ شَهِيدًا

رسول په تاسی باندی شاهدی کوونکی .

لفه تفسیر: اورای دمحمد ﷺ تابعداری کوونکو) دغه شان مونږ تاسو څخه یو داسي ډله جوړه کړی ده چی

هر لحاظ سره، ډیر معتدله ده، دی دپاره چې (د دنیوی شرافت او امتیاز څخه پرته په آخرت کې هم ستاسو لوی او ډیر شرافت ظاهر سي چې)، تاسی (په یوه لویه مقدمه کې چې په دی کې به یو فریق نبيان عليهم السلام وی، اوبل فریق به د دوی مخالفت کوونکی وی، ددغه (مخالف) خلقو په مقابله کې شاهدان یاست او د شرافت د سربیره شرافت دا سو چې ستاسی د شهادت قبلولو او معتبر گرځولو دپاره، رسول الله ﷺ به شاهد وی (او دده په شهادت سره به ستاسی د شهادت دمعتبر گرځیدو تصدیق وی او بیا به ستاسو په شهادت سره ددی مقدمی او جگړی فیصله د نبيانو عليهم السلام په حق کې کيږي او مخالف به مجرم کيږي اوسزا به ورته ورکول کيږي).

(علوم او مسائل : د امت محمدی ﷺ خاص اعتدال)

لفظ وسط د سین په زور سره دا وسط په معنی دی غوره شیانو ته په عربی ژبه کې وسط ویل کيږي. په ترمذی کې د ابوسعید خدری ؓ په روایت رسول الله ﷺ د وسط تفسیر په عدل سره کړی دی چې ددی معنی (بهترین) ده (قرطبی ج ۲ ص ۱۵۳).

په دی آیت کې د امت محمدی د امتیازی فضیلت او خصوصیت ذکر دی، هغه دا چې دا امت یو معتدل امت دی، په آیت کې دا وینودل سوه چې څه رنگ مونږ مسلمانانو ته هغه قبله ورکړه چې د ټولو څخه افضله او اشرفه ده دغه ډول مونږ امت محمدیه یو خاص امتیازی فضیلت ورکړی دی چې دا مونږ یو معتدل امت جوړ کړی دی، چې ددې اثر به دا وی چې میدان حشر کې هر کله چې د ټولو نبيانو امتیان دخپلو نبيانو د تبلیغ څخه منکر سي او دا ووايي چې مونږ ته نه څه کتاب را غلی اونه څه نبی مونږ ته هدایت وکړی، نو په دغه وخت کې به امت محمدی د نبيانو د طرفه شاهد په توګه را مخته سي او دا شاهدی به ورکړی، چې پیغمبرانو په هره زمانه کې دوی ته د الله ﷻ له طرفه را وړل سوی هدایت رسولی دی او خپل بڼه کوشش یی کړی دی چې دوی په سیده لاره راولی، د پیغمبرانو دغه امتیان به د امت محمدی په شاهدی باندی د اجر و کړی، چې دا امت محمدی خوزمونږ په زمانه کې نه وو، نو دوی ته زمونږ د معاملو څه علم دی، د دوی شاهدی زمونږ پخه حقله څنګه قبلیدای سي.

امت محمدی به ددې جرح جواب داسي وکړی چې هو! مونږ خو په دغه وخت کې موجود نه وو، لیکن د دوی د حالاتو او واقعاتو خبر مونږ ته یو ریښتونی پیغمبر او د الله ﷻ کتاب را کړی وو، چې په دی باندی زمونږ ایمان دی او دا خبر مونږ دومره صحیح اورښتیاګنو څنګه چې یو شي مونږ په خپلو سترګو ګورو او وینو، بلکه لا، ددې څخه زیات نو په دی وجه مونږ په خپلی شاهدی کې حق بجانب او ریښتونی یو، په دغه به رسول الله ﷺ را مخته سي او ددغه شاهدانو صفایې به وکړی چې بیشکه دوی چې څه ویلی دی صحیح دی، د الله ﷻ د کتاب اوزماد تعلیم په ذریعه دوی ته صحیح حالات او واقعات معلوم سوي دي.

دمحشر ددی واقعی تفصیل په صحیح بخاری، ترمذی، نسائی او مسند امام احمد بی شمیره حدیثونو کې ذکر دی، لنډه دا چې په بیان کړل سوي آیت د امت محمدیه داغلی فضیلت اوشرف راز دا ښودل سوي دي چې دا امت معتدل امت جوړ کړل سوي دي، دی دپاره دلته یو څو خبری قابل غور دی.

(د اعتدال امت حقيقت اهميت او ددې تفصيل)

(۱) د اعتدال معنی او حقيقت څه شي دی ؟ (۲) د اعتدال صفت ته دا اهميت ولې حاصل دی چې دا يې د فضيلت دپاره مدار گرځولی دی ؟ (۳) د امت محمدی د معتدل کيدلو د واقعاتو په ترڅ کې څه ثبوت دی ؟ ددې درې سره سوالونو جوابونه بالترتيب دا دی .

(۱) د اعتدال لفظی معنی ده برابر کيدل ، د اللفظ د عدل څخه وتلی دی او د عدل معنی هم برابر کول دی .
(۲) دا خبره چې اعتدال دومره اهميت لری چې دا دانسانانو د شرف او فضيلت معيار گرځول سوي دي ، لږ قدر تفصيل غواړی ، دی څخه مخکې يو محسوس مثال ته وگوري ، د دنياچې څومره طريقی دانسانانو د بدن د صحت ساتلو دپاره که په طب يونانی کي دی يا ويدک کی دی يا ايلو پيتهک کي دي يا هوميو پيتهک کي دی ، د ټولوپه دی اتفاق دی ، چې دانسان د بدن صحت دمزاج په اعتدال باندی ولاړ دی او چيری چې په دی اعتدال کي ديو اړخ څخه خلل را سي ، نو هغه دانسان د بدن د مريض کيدلو سبب گرځی ، او خصوصاً د يونانی طب بنيادی اصل خو دمزاج په پيژندلو باندی ادا نره دی ، په يونانی طب کي دي ، چې دانسان بدن د څلورو خلطو ، وينه ، بلغم ، سودا ، اوصفر ، څخه مرکب دی ، او ددې څلورو خلطو چې کوم څلور کيفيتونه پيدا کيږي ، هغه دانسان د بدن دپاره ضروري دی ، هغه څلور کيفيتونه گرمی ، يخ ، وچوالی او لوندوالی دی ، ترڅو پوری چې دا څلور کيفيتونه دانسان دمزاج په معتدل حالت کي وي ، نو دانسان بدن سالم وی ، او کوم وخت چې په دوی کي يو کيفيت دانسان دمزاج د حد څخه ووزی يا کم سي ، نو بدن ناجوړه سي او که چيري ددې اصلاح او علاج ونه کړل سي ، نو بيا دا مرض د مرگ سبب وگرځی .

ددې محسوس مثال څخه وروسته اوس روحانياتو او اخلاقياتو ته راسي نو تاسوته به معلومه سي چې په دوی کي هم د اعتدال اوبی اعتدالی دغه طريقه جاری ده ، د اعتدال نوم روحانی تندرستی او دبی اعتدالی نوم روحانی او اخلاقی مرض دی ، او که چيری د دوی دبی اعتدالی او مرض علاج ونه کړل سي ، نو ددې نتيجه بيا روحانی مرگ دی او دا هم يو صاحب بصيرت انسان څخه پته خبره نه ده ، چې انسان په کوم جوهر سره د ټولو مخلوقاتو حاکم گرځول سو ی دی ، هغه دهغه د بدن يا بدن خلط يا داخلاطو څخه پيدا سوی کيفيتونه نه دی ، ځکه چې دا اجزا ، اخلاط او کيفيات د دنيا په ټولو حيواناتو کي هم سته ، بلکه دانسان څخه دا په نورو حيواناتو کي ډیر دی .

دغه جوهر هر څه بل شي دی چې په انسان کي په مکمل طريقه سره موجود دی ، په نورو مخلوقاتو کي دغه جوهر په دغه درجه کي نسته ، او ددغه جوهر متعین کول او معلومول يوناژک او مشکل کار نه دی ، دغه جوهر دانسان روحانی او اخلاقی کمال دی ، مولانا رومی رحمه الله څه ښه فرمایلی دی .

آوميت لحم و پوست نيست آوميت جز رضائے دوست نيست

او هم په دی وجه هغه انسان چې دخپل شرافت او فضيلت د جوهر بی قدری وکړی او دا ضائع کړی دهغه په باره کي يې وفرمايل .

ايٺڪه مٿي بيني خلاف آدم الله نيسٽند آدم خلاف آدم الله

اوهرڪله ڇي دا معلومه سوه ڇي دانسان دشرافت اوفضيلت مدار دانسان روحاني داخلاقي كمالات دي اودامخڪي معلومه سوي ده ڇي دانسان دبدن په ڊول دانسان په روح کي هم اعتدال اوبي اعتدال راځي اوڅنگه ڇي دانسان دبدن صحت او تندرستي دده دمزاج او اخلاقو په اعتدال کي ده نوهم دغه رنگ دده دروح صحت اوتندرستي دروح اوداخلاقو په اعتدال کي ده په دي وجه انسان کامل هغه سري کيداي سي ڇي هغه کي بدني تندرستياسره روحاني تندرستيا هم وي ، دا کمال ٽولو پيغمبرانو ته په خصوصيت سره ورکړل سوي دي ، او زمونږ پيغمبر محمد ﷺ ته دنورو پيغمبرانو څخه دا کمال ډير ورکړل سوي وو ، نو په دي وجه دانسان کامل اول مصداق رسول الله ﷺ دي اوڇي څه رنگ الله ﷻ دجسماني علاج معالجه دپاره په هره زمانه کي اوپه هرځاي کي دطبيبانو اوداڪترانو انتظام کري دي نو دغه ډول يې دروحاني علاج دپاره په خلقو کي داخلاقواعتدال دپاره پيغمبران رالپړلي دي اوآسماني هدايات يې رالپړلي دي ، او دضرورت مطابق يې ورته مادي طاقتونه ورکري دي ، ڇي ددي په ذريعه دوي په دنيا کي دااعتدال دا قانون نافذکري دغه مضمون قرآن شريف په سورة حديد کي دارنگ بيان کري دي .

لَقَدْ اَرْسَلْنَا رُسُلَنَا بِالْبَيِّنَاتِ وَاَرْسَلْنَا مَعَهُمُ الْكِتَابَ وَالْمِيزَانَ لَقَوْمِ الْاِنْسِ بِالْقِسْطِ وَاَرْسَلْنَا الْخَدِيْذَ فِيْهِ نَاسٌ خَبِيْثٌ وَّتَتَابِعِ الْاِنْسِ (مونږ خپلوپيغمبرانو ته نښي ورکري او دوي مو وليږل اوناازل موکړل دوي سره کتاب اوتله ، دي دپاره ڇي خلق په عدل او انصاف باندې ټينگ پاته سي او مونږ نازله کړه وسپنه په دي کي سخت جنگ دي او دخلقو کار هم پري روان دي)

په دي آيت کي دپيغمبرانو دليږلو او په دوي باندې دکتابونو دنازلولو هم دغه حکمت بيان کړل سوي دي ، ڇي الله ﷻ دوي په ذريعه اخلاقي اوعلمي اعتدال پيدا کوي ، کتاب يې داخلاقو او روحاني اعتدال دپاره اوتله يې په لين دين کي اعتدال دپاره نازله کري ده ، او دا هم ممکنه ده ڇي دتلي څخه مراد دهر پيغمبر شريعت وي ڇي هغه دحقيقي اعتدال معلومولوذريعه ده او اعدل او انصاف په دي سره قائميږي ، ددي تفصيل څخه به تاسي ته معلومه سوي وي ڇي دټولو پيغمبرانو استول اوپه دوي باندې کتابونه نازلول ددي غرض دپاره دي ، ڇي دخلقو په اخلاقو او اعمالو(کارونو) کي اعتدال را سي ، ڇي دا دخلقو صحت مندي او تندرستي ده .

(په امت محمد کي دهر قسم اعتدال)

په ذکر سوي آيت کي دامت محمديه ﷺ فضيلت صرف په (امة وسطا) سره بيان سوي دي خوکه چيري سري په دي ټکي غور او فکر وکړي ، نو دا يو داسي لفظ دي ڇي په دنياکي څومره کمالات په يو سري يايوقوم کي راتلاي سي ، هغه ټول په دغه يوټکي کي را جمع سوي دي .

په دي لفظ کي امت محمديه ﷺ په امت معتدل بلل ، دا ښودنه کوي ڇي انسان دشرافت اوفضيلت جوهرپه دي امت کي په کاملې درجي سره موجود دي اوڇي دکوم غرض دپاره ددي آسمان اومخکي نظام جوړسوي دي اوڇي دکوم غرض دپاره پيغمبران اوکتابونه رالپړل سوي دي ، نو دامت په دي غرض

کي دنورو ٽولو امتونو څخه ممتاز او غوره دي.

قرآن شريف ددې امت ددغه خاص صفت د فضيلت په مختلفو آياتونو کي په مختلفو عنوانو سره بيان کړی دی ، د سورة اعراف په آخر کي د امت محمدیه په صفت کي ارشاد دی .

وَمِنْ عَمَلَاتِهِ يَهْدُونَ بِالْحَقِّ وَبِهِ يَهْتَدُونَ (۱۸۱). په هغه خلقو کي چی مونږ پیدا کړی دی یو داسي امت دی چی صفا او د حق لاره ښی او دوی موافق انصاف کوی .

په دې آیت کي د امت محمدیه دا خلاقی او روحانی اعتدال وضاحت کړل سوي دي چی دوی خپل ذاتی مفادات او خواهشات پرېږدی او د آسمانی هدایت مطابق په خپله عمل کوی او نوروته په دې باندی د عمل کولو بلنه ورکوی او که چیري په څه کار کي یې اختلاف او جگړه پیدا سي ، نو ددې فیصله ددغه آسماني قانون په ذریعه کوی .

او په سورة آل عمران کي د امت محمدیه ددغه اعتدال اثرات په دې الفاظو کي بیان کړل سوي دي .

كُنْتُمْ خَيْرَ أُمَّةٍ أُخْرِجَتْ لِلنَّاسِ تَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَتَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَتُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ

(تاسی په ټولو امتونو کي غوره یا ست او دنیاته (خلقو ته) لیرل سوي یاست ، حکم کوی د ښو کارونو او منع کوی د بدو کارونو څخه او الله ﷻ باندی ایمان را وړی)

یعني چی څنگه دوی ﷺ ته په ټولو پیغمبرانو کي غوره پیغمبر او په ټولو کتابونو کي جامع او کامل کتاب ورکړل سوي دي ، هم دغه رنگ دوی ته د قومونو صحتمندانه مزاج او اعتدال په داسی اندازی سره ورکړل سوي دي چی دوی د ټولو قومونو او امتونو څخه غوره امت گرځول سوي دي ، په دوی باندی د عملونو دروازی خلاصی سوي دي ، دایمان تقوی او عمل ټولی ځانگی د دوی د قربانو څخه ښیرازی اوشنی به وی او دوی به په یو خاص ملک او وطن پوری تړلی نه وی ، بلکه د دوی د عمل دا ثره به په ټوله دنیا او انسانانو په ټولو اړخونو خوره وی ، د دوی وجود به هم دی دپاره وی ، چی دنورو ښیگره دی په دوی وی او څه رنگ چی ممکنه وی دوی د جنت په دروازو باندی ودری ، په اُخْرِجَتْ لِلنَّاس کي دی ته اشاره ده چی دا امت دنورو د خیرخواهی او فائدی دپاره پیدا کړل سوي دي ، او د دوی فرض منصبی او قومی نښه دا ده چی خلقو ته د ښو کارونو هدایت وکړی او د بدو کارونو څخه یې منع کړی .

په یو حدیث کي رسول الله ﷺ فرمایلی دی چی (الدین النصیحة) (ددې مطلب هم دا دی چی دین ددې خبری نوم دی ، چی د ټولو خیرخواهی وکړل سي ، بیایه بدو کارونو کي کفر ، شرک ، بدعتونه ، بدرسمونه فسق او فجور او د هر قسمه بد اخلاقیانی شاملی دی ، او ددې څخه منع کول ، کله په ژبه ، کله په لاس ، کله په قلم ، او کله په توره کیږي ، مطلب دا چی په دې کي د هر قسمه جهاد داخل سو او دا صفت چی په څومره اهتمام او عام والی سره په امت محمدیه ﷺ کي پیدا سوی دی ، په اولو امتونو کي نه دی پیدا سوي .

(۳) دا خبره چی ددې امت اعتدال او میانه روی ، د واقعاتو څخه ثابت کړل سي نو دا خبره لږ وږده ده او دې خبری ته بنده ده ، چی دنورو ټولو امتونو عقیدو عملونو او اخلاقی کارونو سره ددې امت د عقیدو عملونو او اخلاقی کارونو موازنه او مقابله وکړل سي ، په دې لړ کي یو خوشیان د مثال په طور ذکر کوم .

اعتقادی اعتدال : دتولو څخه اول اعتقادی او نظری اعتدال واخلی نو اولو امتونو کي به یو اړخ ته داسي ښکاره سي ، چي دوی دالله ﷻ پیغمبران دالله ﷻ زامن گنرل او د دوی عبادت یې کوی .
وَقَالَتِ الْيَهُودُ عُزَيْرٌ ابْنُ اللَّهِ وَقَالَتِ النَّصَارَى الْمَسِيحُ ابْنُ اللَّهِ : اوبل اړخ ته ددغه امتونو افراد داسي وو ، چي دپیغمبر دمعجزو لیدلو باوجود کله چي به پیغمبر دوی ته دڅه جنگ او جهاد کولو ویناکوله ، نو دوی به ویل : قَاذِبٌ أَنْتَ وَرَبِّكَ قَاتِلًا نَاهَاهُنَا قَاعِدُونَ : ته اوستاپرووردگار دی ولاړسي او ددښمنانو سره دې جنگ وکړی ، مونږ خو به دلته ناست یو .

په خلاف دامت محمدیه چي دی په هر وخت او زمانه کي دخپل پیغمبر سره داسي محبت لری چي په هغه باندي خپل ځان ، اولاد او مال قربانی .

اوبل طرف ته دومره په اعتدال کي دی چي پیغمبر لره پیغمبر اوخدای لره خدای گڼی او رسوا الله ﷻ سره ددې ټولو کمالونو اوفضیلتونو دخدای بنده اوپيغمبر گڼی ، دوی دده په مدح اوصفت کي هغه پیمانه اختیار وی کومه چي دقصیدی بردی والاختیار کړی ده .

(دَعَا مَا ادْعَتَهُ النَّصَارَى فِي تَبِيئِهِمْ) (وَاحْكُم بِمَا شِئْتُمَا خَافِيهِ وَاحْتَكِمْ)

هغه دکفرکلمه پرېږده کومه چي نصاراؤ دخپل پیغمبر په حقله اختیار کړی ده (چي معاذالله دی دخدای زوی دی) ددې څخه سوا چي څه درسول الله ﷺ په صفت کي وایی هغه ټول ټیټک اودرست دی .
ددې خلاصه چاپه یو مصرع کي داسي بیان کړي ده .

(بعد از خدا بزرگ تویی قصه مختصر)

(په عمل او عبادت کي اعتدال)

ددې څخه وروسته عمل اوعبادت ته راسي ، په دی کی اولنی امتونه خویو طرف ته داسي ښکاری چي دخپل شریعت احکام په یوڅو پیسویاندي خرڅوی ، بدی رشوتونه اخلی په آسمانی کتاب کي ترمیمونه کوی یاغلطی فتوی ورکوی اوقسماقسمه حیلي بهانی دشرعی حکمونو دبدلو دپاره جوړ وی او دعبادت څخه ځان خلاصوی ، اوبل طرف چي گوری نوپه عبادت خانو کي داسي خلق هم معلومیږي چي دوی دنیا پریښی ده او رهبانیت یې غوره کړی دی او دالله ﷻ ورکړل سوي حلال نعمتونه یې په ځان باندي حرام کړی دی او سختیانی تیروول یې عبادت او ثواب گڼلی دی .

امت محمدیه خو یو طرف ته دغه رهبانیت په انسانیت باندي ظلم اوزیاتی کڼل دی اوبل طرف ته دالله ﷻ اودپیغمبر په احکامو باندي دقربانیدو جذبه لری اودقیصروکسری دتخت اوتاج په مالک کیدلو سره دنیا ته دابښی چي په دین اودنیاکي روغه جوړه سته اودین صرف دجماعتونواو خانقاهونو په کونجیانو کي بند نه دی ، بلکه ددین حکمرانی په بازارونو اودفترونو هم دی او وزارتونو او امارتونو باندي هم ، هغه په باچاهی کي فقیری او په فقیری کي باچاهی وښودله .

(چو فقراندر لباس شاهی آمد) (زندبیرعبیداللهی آمد)

(معاشرتي اوتمدني اعتدال)

دی څخه وروسته معاشرت اوتمدن ته وگوری ، نوپه اولو امتونو کی به تاسی یو طرف ته دابی اعتدالی

ووينی چی دوی دانسانى حقوقوڅه پرواه نه لری حق اونا حق سره څه کارنه لری ، دخپل غرض دحاصلولو دپاره که چیری څوک چخنړی کړی ، قتل کړی نوڅه باک نسته ، لوټ مارکول څو کمال دی ، دیو مشرپه ورسو کي که چیری دچا اوښ ورگډ سي اوڅه نقصان ورسوي نوحرب بسوس په نوم ترسلو کالو پرجنگ کيږي په زرگونو انسانان په کي مری ، ښځوته انسانى حقوق ورکول خو پریږده دوی ته دژوند پاته کیدو اجازه نه ورکوی ، کله یې په ورکوټوالی کي ژوندی ښځوی ، اوچیری یې دمرو خاوندانو سره سوزوی ، اوبل طرف ته دخندا وړه رحم دلی ، چی چنجی مینجی وژل حرام گڼی ، او دحيوانانو اوڅارو ذبح کول او دالله دحلال سوي حيوانانو غوښی اوڅرمنی څخه فائده اخیستل حرام گڼی .

امت محمدیه ددې ټولو بې اعتدالیانو خاتمه وکړه ، یو طرف ته یی انسان ته دانسانى حقوقو ښودنه وکړه او دانه یوازى دصلح په وخت کي ، بلکه عین په میدان جنگ کي دمخالفینو دحقوقو دحفاظت ښودنه یې هم وکړه ، ښځوته یې دنارینه و په ډول حقونه ورکول ، اوبل طرف ته یې ، دهرشي حد مقررکي ، چی ددې څخه مخکې کیدل یا وروسته پاته کیدل یې جرم او گناه مقررکړه اودخپلو حقوقو په باره کي یې دغفو او دکذرتعلیم ورکى او دنورو دحقوقو په پوره اهتمام سره دپوره کولو آداب یې وښودل .

(اقتصادوامالي اعتدال)

دی وروسته ددنیا په هر قوم وملت کي دټولو څخه اهم مسئله دمعاشيات واقتصادیات ده په دی کی هم نورقومونه او امتونه په قسم قسم بې اعتدالیانو کي گیر معلومیري ، یو طرف ته دسرمایه دارى نظام دی ، چی په دی کي دحلالو اوحرامو دفرق او دنورو خلکو دخوشحالی یا بدحالی څخه سترگی پټول او زیات څخه زیات مال او دولت را ټولول یې انسانى کمال گنرلای سي ، نوبل طرف ته دسره شخصی او انفرادى ملکیت جرم نه سي گنرلای او که چيري فکر وکړل سي نو د دواړو اقتصادى نظامونو حاصل او بنیاد بس دمال او دولت پرستش دی او دا دژوند مقصد گنرل دی او دی دپاره سخت کوشش کوشش کول دی .

امت محمدیه په دی کی هم داعتدال یو عجیبه شکل پیدا کړی دی ، هغه دا چی یو طرف ته یې دولت دژوند مقصد گرځول منع کړی دی ، او دولت یې دانسان دعزت شرافت منصب اودعهدي دپاره بنیاد نه دی مقرر کړی ، اوبل طرف ته یې د دولت دویش داسي پاک ستره اصول مقرر کړی دی ، چی په دی سره یو انسان هم دژوند دضروریاتو څخه محرومه کيږي نه او نه یو سړی ټول دولت جمع کولای سي او کوم شیان چی دشرکت قابل دی ، هغه یې مشترک گرځولی دی ، په خاص شیانو کي دانفرادى ملکیت احترام اواهتمام یې کړی دی دحلال مال فضیلت اوددې دلرلو واستعمال صحیح طریق یې ښودلی دی دامت محمدیه اعتدال بیانول دومره اوږد تفصیل غواړی چی مستقبل کتاب پرلیکلای سي ، فی الحال مونږ دمثال په توگه یوڅو نمونى امت دمحمدیه دمیانه روی او دنورو امتونو دبی اعتدالی مخکې کړی ، چی ددې څخه دکړسوي آیت وضاحت وکړل سو ، چی امت محمدی یومعتدل او بهترین امت دی .

(دشهادت دپاره عدالت او نفعه ضروری دی)

فَكُلُوا مِنْ ثَمَرِهِ إِذَا أَثْمَرَ بِعْنِي أَمْتٌ مُحَمَّدِيَّةٌ وَسُطٌ ، اَوْثَقَةٌ ، دى وچى څخه جوړ کړل سو ، چی دا امت دشهادت کولو جوگه سي ، ددې څخه دامعلومه سوه ، چی کوم سړی عادل نه وی ، دهغه شهادت

قابل قبول نه وی ، د عدل ترجمه ثقه ، یعنی هغه چی په هغه باندی اعتماد کیدای سی ، او ددی مکمل شرطونه د فقهی په کتابونو کی ذکر دی .

(۱ جماع حجت کیدل)

قرطبی ج ۲ ص ۱۵۲ ویلی دی چی دا آیت ددی خبری دلیل دی چی دامت اجماع دلیل کیدای سی او دا ځکه چی هرکله الله ﷻ دی امت ته شهادت کوونکی وویل او دنورو امتونو په مقابله کی یې د دوی خبره حجت او دلیل وگرځوله نو ددی څخه دا ثابتې سوه ، چی ددی امت اجماع او اتفاق په یوه مسئله باندی حجت او دلیل کیدای سی او په دغه اجماع باندی بیاعمل کول واجب اولازمی دی داسی چی د صاحبو اجماع په تابعینو او د تابعینو اجماع په تبع تابعینو باندی حجت دی .

او په تفسیر مظهری ج ۱ ص ۱۳۹ کی دی چی ددی امت هغه اعمال او کارونه ښه او مقبول دی ، چی په کومو باندی ددی امت اتفاق وی ځکه که چیرې د دوی دا اتفاق په غلطه باندی ومنل سی ، بیا ددی وینا مطلب څه دی چی دا امت وسط او عدل دی .

او امام جصاص ج ۱ ص ۱۰۳ کی دا ویلی دی ، چی په دی آیت کی دا دلیل دی چی دهری زمانی دمسلمانانو اجماع معتبره ده ، د اجماع حجت کیدل دمسلمانانو داولو پیړی سره یا یوی خاصی زمانی پوری خاص نه دی ، ځکه چی په آیت کی خطاب ټول امت ته دی او درسول الله ﷺ امت یوازی هغه خلق نه وو ، کوم چی درسول الله ﷺ په زمانه کی وو ، بلکه تر قیامته پوری دمسلمانانو نسلونه ټول درسول الله ﷺ امتیان دی ، نو دهری زمانی مسلمانان شهادت کوونکی سو او د دوی اتفاق حجت سو ، او دا چی دوی ټول په غلطه او خطاباندی متفق کیدای نه سی .

وَمَا جَعَلْنَا الْقِبْلَةَ الَّتِي كُنْتَ عَلَيْهَا إِلَّا لِنَعْلَمَ مَنْ يَتَّبِعُ الرَّسُولَ

اونه مووه مقرر کړی قبله په کومه چی ته مخکې وی مگر دی دپاره چی معلوم کړو چی څوک تابع پاته کیري

مَنْ يَنْقَلِبُ عَلَى عَقْبَيْهِ وَإِنْ كَانَتْ لَكَبِيرَةً إِلَّا عَلَى

درسول او څوک اوړی بیرته په پوندو او بیشکه دا خبره گرانه ده مگر په هغوی نه

الَّذِينَ هَدَى اللَّهُ وَمَا كَانَ اللَّهُ لِيُضِلَّ إِيْمَانَكُمْ إِنَّ اللَّهَ

پاته چی لاره وښودله الله ﷻ او الله ﷻ داسی نه دی چی ضائع کړی ستاسی ایمان بیشکه الله ﷻ

يَا أَيُّهَا النَّاسُ ارْجِعُوا إِلَى اللَّهِ

په خلقو باندی ډیر شفقت کوونکی او ډیر مهربانه دی .

لنہ تفسیر : (او په حقیقت کی مونږ دشریعت محمدیه دپاره کعبه قبله کیدل تجویز کړی وو) او دکومی قبلی

په طرف چي ته (دڅوړخودپاره) پاته سوي وي (يعنی بيت المقدس) هغه خو صرف دې (مصلحت) دپاره وه چي مونږ ته (په ظاهري طور باندې هم) معلومه سي چي (ددې په مقرر کيدلو يابدليدوسره په يهودو او غير يهود کي) څوک خو د رسول الله ﷺ تابعداري غوره کړي او څوک شاته جاروځي (اونفرت او مخالفت کوي، ددغه امتحان دپاره، دغه عارضی قبله مقرر کړل سوه اوبيا په اصلی قبله دا منسوځه کړل سوه) او ددې قبلي بدلول (دسمي لاري څخه په آړولو خلقو باندې) خو ډير درانه دی (هنه) مگر چي کومو خلقوته الله ﷻ (سیده لاری) هدايت کړی دی (چي ددې مخکې ورته سوي دي، چي دخداي حکمونه به يې بي دچون وچرا منل، دوی ته څه هم گران نه دی، لکه څنگه چي مخکې يې دا دخداي حکم گڼی، اوس هم دا دخداي حکم گڼی) او (زمونږ ددې وينا چي بيت المقدس اصلی قبله نه وه چاته دې دا وسوسه پيدانه سي، چي کوم لمونځونه ده بيت المقدس طرف ته کړي دی دهغه ثواب به ده ته کم ورکيدای سي، ځکه چي دی په اصلی قبله نه وو، نو دارنگه وسوسه دی په زړه کي نه را وړی ځکه) چي الله ﷻ داسي نه دی چي ستاسي دایمان (متعلق عملونه مثلاً دلمونځ ثواب) ضائع (اوناقص) کړي (او) واقعی الله ﷻ خو (داسي) خلقو باندې ډير شفقت کونکی (او) مهربانه دی (نو په داسي شفيق اومهربانه ذات داسي گمان کله کيدای سي، ځکه چي ديوی قبلي اصلی اوغير اصلی کيدل خومونږ پيژنو، تاسو خودواړه زمونږ حکم قبول گڼلی وو، نو په دی وجه ثواب به هم کم نه وي)

علوم اومسانل

(دکعبې قبله گرځيدل په لمانځه کي کله شروع سو)

په دی خبره کي دصحابه ؓ اوتابعينو اختلاف دی چي دهجرت څخه مخکې په مکه مکرمه کي چي کله لمونځ فرض سو، دغه وخت بيت الله قبله وه يا بيت المقدس دحضرت عبدالله بن عباس ؓ ويناده چي د اول څخه قبله بيت المقدس وه، چي دهجرت څخه وروسته هم شپاړس اولس مياشتو پوري پاته سوه او ددې څخه وروسته دبیت الله دقبلي جوړولو حکمونه نازل سو، هغه دومره خبره ده چي در رسول الله ﷺ عمل په مکه کي دهجرت کولو څخه مخکې دا وو، چي دوی به دهجر اسود اورکن يمانی په مينځ کي لمونځ کوي چي بيت الله المقدس دواړو ته مخ را سي، او هرکله چي مدیني ته ولاړل نوداسي کول ممکن پاته نه سو، او په دی وجه دقبلي دبدليدو شوق يې پيدا سو، ابن کثير ج ۱ ص ۳۳۳، اونور حضرات دا وايي چي هرکله لمونځ فرض کړل سو نو دمسلमानانو اوله قبله په مکه کي بيت الله وه، ځکه چي دحضرت ابراهيم ؑ او حضرت اسماعيل ؑ قبله هم بيت الله وه، اور رسول الله ﷺ چي ترخوپوري په مکه کي وو، نو بيت الله ته به يې لمونځ کوي، بيا دهجرت څخه وروسته د دوی قبله بيت المقدس مقرر کړه سوه او په مدینه کي شپاړس اولس مياشتي دوی بيت المقدس ته لمونځ وکي، او ددې څخه وروسته بيا د دوی اوله قبله بيت الله مقرر کړه سوه، او ددې په طرف دلمانځه کولو حکم وکړل سو، په تفسير قرطبي ج ۲ ص ۱۵۰ کي د ابوعمر په حواله دا دويم قول زيات صحيح گڼل سوي دي او حکمت يې دايان کړی دی، چي مدیني ته په راتللو هرکله چي در رسول الله ﷺ يهودوسره واسطه راغله، نور رسول الله ﷺ ديهودو دمانوس کولو دپاره، دالله ﷻ په اجازه او حکم سره د دوی قبلي ته په لمونځ

کي مخ کول شروع کړل ، لیکن بیا دتجربې څخه ثابته سوه چی دا خلق دخپل جهل څخه وتونکی نه دی نو بیادوی ته داحکم ورکړل سو ، چی خپلي اصلی قبلی ته مخ کوی ، چی هغه دوی ته دخپلونیکنو حضرت ابراهیم عليه السلام او حضرت اسماعیل عليه السلام دقبلی کیدلو په وجه ډیره محبوه وه .

اوقرطبی اوله مرجع ۱۵۱ کي دابوالعالیه رایاحی څخه نقل کړی دی ، چی دحضرت صالح عليه السلام دمسجدقبله هم بیت الله طرف ته وه ، اویاابوالعالیه څخه یې دا خبره هم نقل کړی ده چی دابوالعالیه یو یهودی سره مناظره وسوه ، یهودی ویل چی دحضرت موسی عليه السلام صخره بیت المقدس وه ، ابوالعالیه ورته وویل چی نه حضرت موسی عليه السلام دصخره بیت المقدس په طرف کي لمونځ کوی ، خو دهغه مخ دبیت الله په طرف وو ، یهودی ددې څخه انکار وکی ، نو ابو العالیه وویل ، چی ښه چي زما استادې جنگ فیصله به دحضرت صالح عليه السلام جفات وکړی ، هغه جفات چی دبیت المقدس څخه کښته په یو غریباندی دی نوچی هلته ولاړل نودا یې ولیدل چی دحضرت صالح عليه السلام قبله بیت الله وه .

اوکومو حضراتو چی اول قول غوره کړی دی ، د دوی په نزد حکمت دا وو ، چی په مکه مکرمه کي خرمشرکانو مخالفت کول او د دوی څخه جلاوالی را وستل وو ، نو په دی وجه د دوی قبله پریښودل سوه او بیت المقدس قبله کړل سوه ، بیادهجرت څخه وروسته په مدینه منوره کي ، دیهودو او نصاراؤ څخه جلاوالی کول او د دوی مخالفت کول غرض وو ، نو په دی وجه د دوی دقبلی په ځای بیت الله قبله کړل سوه ددغه اقوالوداختلاف په وجه دآیت په تفسیر کي هم اختلاف دی ، چی ذَ الْقِبْلَةِ الَّتِي كُنْتُ عَلَيْهَا څخه څه مطلب او مراد دی ؟ داول قول مطابق ددې څخه مراد بیت المقدس دی چی دا دده اوله قبله وه او د دویم قول دمخه ددې څخه کعبه هم مراد کیدای سي ، ځکه چی دا دده اوله قبله وه .

اوپه دواړو صورتونو کي دآیت مفهوم دادی چی مونږ دقبلی بدلول ستاتابعداړی کوونکو مسلمانانو دپاره یو قسم امتحان مقرر کړی دی چی په ظاهری طور سره هم دامعلومه سي چی څوک ستاصحیح حکم منونکی دی او څوک دخپلی رایې تابع دی او د اسلام څخه وروسته کیدونکي دی ، اوڅنگه چی قبلی دبدلیدو حکم نازل سو ، نو ځینی دکمزوری ایمان خاوندانو ، یا هغه چی د دوی په زړونو کي څه منافقت وو ، داسلام څخه وا وریدل اوپه رسول الله ﷺ یې الزام ولگوی چی دی خودخپل قوم ددین په طور کوړسو .

(کله سنت په قرآن سره هم منسوخ کیدای سي)

جصاص په احکام القرآن کی ویلی دی چی په قرآن شریف کی چیري داصراحت نسته چی رسول الله ﷺ ته دهجرت څخه مخکې یادهجرت څخه وروسته دبیت المقدس په طرف دمخ کولو حکم سوي دي ، بلکه ددې خبري ثبوت صرف په احادیثو اوسنت نبویه کي دي ، نوکوم شي چی دسنت نبویه په ذریعه ثابت سوي وو ، نو دقرآن دی آیت هغه منسوخ کی او د دوی قبله یې بیت الله مقرر کړه ددې څخه دا هم ثابته سوه چی حدیث درسواله ﷺ هم په یوحثیت قرآن دی او دا چی څه احکام چی په قرآن شریف کي موجود نه دی ، هغه یوازی دحدیث څخه ثابت دی ، قرآن شریف د دوی شرعی حیثیت منی ، ځکه چی ددغه آیت په آخر کي دا هم ذکر دی چی کوم لمونځونه درسول الله ﷺ په حکم ، دبیت المقدس په طرف سوي دي هغه معتبر اوالله ﷻ ته منظور دی .

(چې کله قوی قریني دخبر واحد دثبوت دپاره موجودوی نو په هغه سره قرآني حکم منسوخ ګڼل کیږي)

په بخاری اومسلم ، اونورو ټولو معتبرو کتابونو دا حادیثو کي د ډیرو صحابه ؓ په روایت دا خبره نقل سوي ده ، چې هر کله رسول الله ﷺ ته د قبلي د بدلیدو حکم راغی نو رسول الله ﷺ د ماخیګر لمونځ د بیت الله په طرف وکی ، (اوځینی روایاتو کي د ماخیګر په ځای د ماپښین ذکر دی ، ، ابن کثیر ج ۱ ص ۳۴۰) ، نوځینی صحابه د لمانځه څخه وروسته بهرته ولاړل او وی لیدل چې د بنی سلمه قبیلې خلق په خپل مسجد کي مخکې په ډول د بیت المقدس په طرف لمونځ کوی نو دوی ورته آواز وکی چې اوس قبله د بیت الله طرف ته مقرر کړل سوي ده ، مونږ او رسول الله ﷺ اوس د بیت الله په طرف لمونځ کړی دی او دهغه دخوا څخه راغلی یو نو دی خلقو د لمانځه په مینځ کي خپل مخ بیت المقدس څخه د بیت الله په طرف کي ، د نویله بنت مسلم په روایت کي دي ، نو هغه وخت ښځی چي وروسته صفونو کي وی مخکې راغلی اوسری چې په اولو صفونو کي وو وروسته راغلل او کله چې مخ بیت الله طرف ته بدل کړل سو نو د سرو صفونه مخکې او د ښو صفونه وروسته سول ، ابن کثیر ج ۱ ص ۳۴۰ ،

د بنو سلمه قبیلې خلقو خو په ماپښین یا ماخیګر کي د قبلي د بدلیدو په حکم باندی عمل وکی لیکن په قبا کي دا خبره دراتلونکی ورځی د سهار په لمانځه کي ورسیدی ، لکه چې بخاری اومسلم کي د ابن عمر ؓ په روایت کي دي چې د قبا ، والوهم د لمانځه په مینځ کي خپل مخ د بیت المقدس څخه د بیت الله په طرف واړوی ، ابن کثیر ج ۱ ص ۳۴۰ او جصاص احکام القرآن ج ، ص ۱۰۰

امام جصاص د حدیث دغه ډیرو روایتونو نقل کولو څخه وروسته دا ویلي دي .

هَذَا خَيْرٌ صَحِيحٌ مُسْتَفِيزٌ فِي أَيْدِي أَهْلِ الْعِلْمِ قَدْ تَلَقَّوْهُ بِالصَّبُورِ فَصَارَ فِي حَيْزِ التَّوَاتُرِ الْمَوْجِبِ لِلْعِلْمِ
اول مرجع اوهم دغه مخ .

دا حدیث که څه هم په اصل کي خبر واحد دی لیکن د قوی قرینو په وجه یې دا تواتر درجه حاصله کړی ده چې ده سره یقیني علم حاصلیږي .

لیکن دا حانافو دا قاعده ده ، چې خبر واحد سره یو قطعی حکم منسوخ کیدای نه سي نو په دوی باندی دا سوال وارد کیدل اوس هم سته ، چې ددې شهرت او تلقی بالقبول خو وروسته سوي دي ، بنو سلمه او اهل قبا ته خو ناڅاپه یو سړی خبر ورکړی وو ، په دغه وخت کي دغه حدیث ته د شهرت او تواتر درجه حاصله سوي نه ده ، نو دوی په دی څنګه عمل وکی ، جصاص اول مرجع او مخ ۱۰۱ کي وایې چې خبره په اصل کي دا ده چې دی حضراتو او ټولو صحابه ؓ ته دا دمخه معلومه وه چې د رسول الله ﷺ دا مینه ده چې دده قبله دی بیت الله سي ، او دوی ددې دپاره دعاهم کوله ، د دغه رغبت او دعا په وجه د صحابه کرامو په زړه کي دا احتمال پیدا سوي وو ، چې بیت المقدس ته دمخ کولو حکم به آئنده کي پاته نه سي نو په دی احتمال سره د بیت المقدس قبله پاته کیدل ظنی سو ، نو ددې دمنسوخ کولو دپاره دا خبر واحد کافی سو ، که چیري داسي نه سي نو صرف خبر واحد سره چې قطعی قرآنی فیصله منسوخ کیدای نه سي .

(د لوی سپیګر په آواز باندی رکوع اوسجده کول لمونځ نه فاسدوی)

په صحیح بخاری کي په (باب ماجاء فی القبلة) کي د حضرت عبد الله بن عمر په حدیث کي چې په دی کي

اهل قباء ته د قبلې د بدلیدلو د حکم رسیدل او د دې خلقو په لمانځه کې د بیت الله په طرف را گرځیدل ذکر دی ، په دغه حدیث باندې علامه عینی رحمته الله علیه لیکي .

فِيهِ جَوَازُ تَعْلِيمٍ مَنْ لَيْسَ فِي الصَّلَاةِ مَنْ هُوَ فِيهَا: عمدة القاری ج ۴ ص ۲۴۸ (په دې حدیث کې دا خبره ده چې کوم سړی په لمانځه کې شریک نه وي ، هغه یو لمونځ کوونکی ته تعلیم او تلقین کولای سي) او علامه عینی په بل ځای کې د دې حدیث په لمن کې لیکي .

و فِيهِ اسْتِمَاعُ الْمُصَلِّي لِكَلَامٍ مَنْ لَيْسَ فِي الصَّلَاةِ فَلَا يَضُرُّ صَلَوَتَهُ هَكَذَا اسْتَنْبَطَهُ الطَّحَاوِيُّ : عمدة القاری ج ۱ ص ۲۴۲ ،

اودا د دې خبرې دلیل دی چې د بهرنورو خلقو خبرې اوریدل په لمانځه کې د لمونځ گذار لمونځ ته نقصان نه ورکوي . او عام فقهاء احناف چې د لمانځه څخه د بهر یو سړی اقتداء او اتباع کول یې د لمانځه د پاره فاسدونکي گڼل دي ، په عام حنفی متونو او شروحو کې نقل هم ده ، د دې علت دا دی چې په لمانځه کې د غیر الله اتباع کول د لمانځه د فساد سبب دی ، لیکن که چیرې یو سړی د امر الهی اتباع وکړي او په دغه اتباع کې یو بل سړی واسطه سي نو دا د فساد د لمانځه سبب نه گرځي .

فقهاء چې دا مسئله لیکلې ده ، چې که چیرې یو سړی د جمع په لمانځه کې شاملیدو د پاره هغه وخت را ورسېږي ، چې صف بالکل پوره سوي وي او دده ځای په کې پاته نه وي نو ده ته په کار دی چې د دغه پوره سوي صف نه دی یو سړی ځان ته را کاږي او بل صف دی جوړ کړي ، خو یوازې دی نه درېږي ، په دې مسئله کې هم دغه سوال پیدا کېږي چې دده په وینا کوم سړی وروسته کیږي ، نو ده په لمانځه کې د غیر الله د امر اتباع ونه کړه ؟ په کار دی چې سره د دغه سړی لمونځ فاسد سي ، لیکن په درمختار ج ۱ ص ۴۳ کې باب الامامت کې د دې مسئلې متعلق داسې لیکلې دی .

ثُمَّ نَقَلَ تَصْحِيحَ عَدَمِ الْفَسَادِ فِي مَسْئَلَةِ مَنْ جَذِبَ مِنَ الصَّفِّ فَتَأَخَّرَ فَهَلْ لَمْ يَفْرُقْ فَلْيُخَرَّرْ : په دې علامه طحطاوی لیکلې دی ، لِأَنَّهُ امْتَثَلَ أَمْرَ اللَّهِ (یعني په دې صورت کې د لمانځه د فساد کیدو وجه دا ده ، چې په حقیقت کې دغه سړی دراتلونکی سړی تابعداري کړی نه ده ، بلکه د امر الهی تابعداري کړی ده چې رسول الله ﷺ په ذریعه ده ته را رسیدلی دی ، هغه امر دا دی چې هر کله دغه رنگ صورت راسي نو اول صفت والا ته په کار دی ، چې وروسته راسي ، او هغه یوازې سړی سره شامل سي . هم دغه رنگ شرنبلالی رحمته الله علیه په شرح وهابیه کې د دې مسئلې ذکر کړی دی اول یې هغه قول نقل کړی دی ، چې کوم د لمانځه د فساد کیدلو ذکر دی ، او بیایې د دې رد کړی دی او دهغه الفاظ دا دي .

اِذَا قِيلَ لِمُصَلٍّ تَقَدَّمَ فَتَقَدَّمَ (الی) ، فَسَدَتْ صَلَوَتُهُ لِأَنَّهُ امْتَثَلَ أَمْرَ غَيْرِ اللَّهِ فِي الصَّلَاةِ لِأَنَّهُ امْتَثَلَ أَمْرَ غَيْرِ اللَّهِ (په حقیقت کې د امر الهی تابعداري ده د دې ټولو روایتونو څخه دا ثابت سو ، که چیرې یو لمونځ گذار د یو داسې سړی په آواز باندې عمل وکړي چې هغه ده سره په لمانځه کې شریک نه وي ، نو د دې دوه صورتونه دي ، یو دا که چیرې د دغه سړی زړه ساتل او اتباع مقصود وي ، نو دا خو د لمانځه د فساد سبب گرځي ، لیکن که چیرې د یو شرعی حکم بنودل وي ، او د دې اتباع لمونځ کوونکې کړی وي نو دا په حقیقت کې د امر الهی تابعداري ده

اودی سره لمونځ نه فاسیدیري ، په دی وجه طحطاوی فیصله دا کړی ده ، چی
 ۱ قَوْلٌ لَّوْیَلَّ بِالْتَفْصِيلِ بَيْنَ كَوْنِهِ امْتَثَلٌ اَمْرًا لِّلشَّارِعِ فَلَا تَفْسِدُ وَبَيْنَ كَوْنِهِ امْتَثَلٌ اَمْرًا لِّدَاخِلِ مُرَاعَاةً
 لِّلْخَاطِئِهِ مِنْ غَيْرِ نَظَرٍ اِلَى اَمْرِ الشَّارِعِ فَتَفْسِدُ لِّكَانَ حَسَنًا (طحطاوی علی الدرالمختار ج ۲ ص ۲۴۷)
 اوس زیربحث ، دلاود سپیکر مسئله کی فیصله کول آسان سو ځکه چی دلته ددغه لاود سپیکر
 دتابعداړی کولر خو هلو گمان قدری نسته ، بلکه درسول الله ﷺ ددې حکم تابعداړی ده ، چی کله امام
 رکوع ته ولاړ سي ، نوتاسی رکوع ته ولاړ سي ، کله چی هغه په سجده پریوخی ، نوتاسی هم په سجده
 پریوخی دلاود سپیکر څخه خوصرف دا معلومیري ، چی اوس امام رکوع ته ولاړی یاسجدي ته کښته
 کیږي ، او دامام تابعداړی یوحکم الهی دی ، او دا خبره دلاود سپیکر په باره کی په هغه وخت کی ده
 چي دلاود سپیکر آواز هو به هو دامام آواز ونه گڼل سي ، بلکه دامام د آواز نقل او حکایت وگڼل سي ،
 او ددې فن ماهرانو خو دلاود سپیکر آواز عین دامام آواز گڼلی دی ، نو په دغه تحقیق باندی بیا په لاود
 سپیکر کی دلمانځه په جواز باندی څه اشکال پاته نه سو اولمونځ پرکیږي ، ددې مسئلې په تحقیق
 مایوه مستقلة تفصیلی رساله لیکلی ده ، هغه کتل په کار دی .

وَمَا كَانَ اللَّهُ لِيُعْجِزَ اِيَّاكُمْ : دلته که چیري دایمان څخه معروفه اومشهوره معنی واخستل سي ، نو د آیت
 مطلب دا دی چی دقبلې په بدلیدو سره چی کوم بیوقوف خلق دا گمان کوی چی داخل یغنی مسلمانان
 ددین څخه کاره سو ، او د دوی ایمان ضائع سو ، نو ددې خبری جواب وکړل سو ، چی الله ﷻ ستاسی
 ایمان ضائع کوونکی نه دی ، دبی وقوفو خلقو په خبره څه غوربه مگروی .
 دحدیث په ځینی روایتونو او دسلفو په اقوالوکی دلته ، دایمان تفسیر په لمانځه سره سوي دي ،
 اومعنی دا سوه چی کوم لمونځونه مخکی دبیت المقدس په طرف سوي وي ، الله ﷻ ددې ضائع
 کوونکی نه دی ، هغه درست اومنتورسوی دی ، دقبلې په بدلیدو سره په دوی هیڅ اثر نسته .
 په صحیح بخاری کی دابن عازب په روایت اوپه ترمذی کی دابن عباس په روایت نقل دی چی هرکله
 درسول الله ﷺ قبله کعبه کړل سوه ، نو خلقو دا پوښتنه وکړه چی کومو مسلمانانو دبیت المقدس په
 طرف لمونځونه کړی دی اومره دی او دبیت الله په طرف دوی ته لمونځ کول نصیب سوي نه دی ، نو د
 دوی به څه حال وي ؟ نو په دی خبره دا آیت نازل سو چی په دی کی دلمانځه څخه دایمان په لفظ
 تعبیر کړل سوي دي او په کی دا وضاحت کړل سوي دي چی ددغو خلقو ټول لمونځونه درست او
 منظور کړل سوي دي ، په دوی باندی دقبلې بدلیدو هیڅ اثر نسته .

قَدْ نَرَى تَقَلُّبَ وَجْهِكَ فِي السَّمَاءِ فَتُورِيكَ قِبْلَةً تَرْضَاهَا قَوْلٌ وَجْهَكَ

بیشکه مونږ وینو بار بار پورته کیدل ستا دمخ دآسمان په طرف نو ضرور وابهړؤ مونږ تا دهغه قبلې په طرف چی

اَشْرَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ وَحَيْثُ مَا كُنْتُمْ فَوُتُوا وُجُوهَكُمْ شَطْرَهُ وَإِنَّ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ

ته یی خوښوی اوس واره مخ خپل دمسجد حرام په طرف اوکوم ځای کی چی تاسی یاست اړوی مخونه خپل دده

په طرف ، او چاته چی ورکړل سوی دی کتاب (هغو)

يَعْلَمُونَ أَنَّهُ الْحَقُّ مِنْ رَبِّهِمْ وَمَا اللَّهُ بِغَافِلٍ عَمَّا يَعْمَلُونَ ﴿۱۳﴾

ضرور پوهیږي چی دادرسته ده ددوی دپروردگار له طرفه او الله بی خبره نه دی دهغه کارونو څخه چی کوم دوی کوی
 تفهیم: (ته) چی دا خواهش لری چی کعبه قبله سی او دوحی په امید کی باربار آسمان ته گوری چی
 شاید فرېسته حکم راوړی ، ستادمخ باربار دآسمان په طرف پورته کیدل مونږ وینو (هرکله چی مونږ ته دا
 منظوره ده چی ستا خوشحالی پوره کی ، په دی وجه (مونږ وعده کوو چی) تابه دغه قبلی ته واړوو چی
 کومه ته خوښوی (واخله بیامونږ حکم درته کوو چی) د اوس څخه خپل مخ په لمانځه کی دمسجد حرام
 په طرف کوه (او دا حکم یوازی ستادپاره نه دی بلکه دتولو خلقو (پیغمبردپاره او امتیانو دپاره دی)
 چیري چی یې (که مدینه کی یې یابل ځای کی تردی پوری چی که بیت المقدس کی هم یې) خپل مخونه
 ددغه (مسجدحرام) په طرف کوی (او ددی قبلی مقررکیدو متعلق) دا اهل کتاب هم (عام طور سره
 دخپلو کتابونو دپیشین گویانو په وجه دنی آخرالزمان قبله به دغه رنګه وی) په یقین سره پوهیږي چی
 دا حکم بالکل درست دی ، (او) ددوی دپروردگار دطرف څخه دی (لیکن دعناد دقبله نه منی) او الله ﷻ
 د دوی دکارونو څخه څه بی خبره نه دی .

علوم او مسائل: ددی آیت په اوله جمله کی درسول الله ﷺ کعبی ته په لمانځه کی دمخ کولو دشوق ذکر دی
 ددی شوق مختلفی وجی بیان سوي دي او په دی تولو وجوګي دیوبل سره څه ټکر هم نسته ، نو دا ټولی
 ددی شوق وجی کیدای سي .

مثلاً دا چی رسول الله ﷺ دپیغمبر کیدلو څخه مخکې په خپل طبیعت او فطرت سره دملت ابراهیمی تابع
 وو ، او دپیغمبر کیدلو څخه وروسته هم دده شرافت دملت ابراهیمی مطابق وگرځول سو ، او دحضرت
 ابراهیم او حضرت اسماعیل علیهم السلام قبله کعبه وه ، نو په دی وجه دده دزړه دا آرزوه ، چی دده ﷺ
 او دمسلمانانو قبله دی دغه کعبه الله مقرر سي .

دا وجه هم وه چی د عربو قبیلې هم په ژبه خوملت ابراهیمی منلو او ددی دتابع داری دعوای یې کوله
 دمسلمانانو قبله کعبه کیدلو کی ، د دوی اسلام ته دماثل کیدلو امیدوو ، او ددی څخه مخکې دیت
 المقدس په قبله کیدلو کی داهل کتابو اسلام ته دماثل کیدلو چی کومه توقع وه ، هغه دسپارسو اولسو
 میاشتو دعمل څخه وروسته هم قطعته سوه ، ځکه چی دمدینی یهود ، ددی په وجه اسلام ته دنږدی کیدو
 پرځای لا داسلام څخه په لیری گرځیدو سو .

په هر حال د رسول الله ﷺ دا دزړه آرزو وه ، چی دمسلمانانو قبله دی بیت الله ، کعبه مبارکه مقرر سي ،
 او الله ته دنږدو پاکو خلقو (پیغمبرانو) دا عادت دی چی دوی خپل خواست او خواهش دالله ﷻ په دربار
 کی ترهغه وخته پوری نه وړاندی کوی ، چی ترڅو پوری دوی ته ددی درخواست د وړاندی کولو داجازی
 علم ونه سي ، ددی څخه دا معلومیږي ، چی رسول الله ﷺ ته ددغه دعا کولو اجازه ، د وړاندی څخه
 حاصل سوی وه ، او دوی ددی دپاره دعا کوله او ددی دقبلیدو امید یې کوی او په دی وجه باربار آسمان

ته يې کتل ، چي شايد يوه فريبنسته به حکم را وړي ، په ذکر سوي آيت کي رسول الله ﷺ ددغه حالت په بيان کي الله ﷻ اول ددعا دقبلولو وعده وکړه ، فلنولينک : مونږ به ستامخ ددې په طرف واړوو ، چي دا تاته ډيره غوره ده او ددې څخه وروسته ددغه مخ اړولو حکم يې هم نازل کي فول وجهک ، په دې طريقه کي يوه خاص مزه وه ، هغه دا چي اول ورته دوعدې خوشحالي حاصله سي ، او بيا دوعدې په پوره کولو سره دوچنده خوشحالي ورسپري (داتول مضمون دقرطبي ، جصاص ، اومظهری څخه اخيستل سوي دي .

(قبلي ته دمخ کولو مسئله)

دا تحقيق مخکې سوي دي ، چي الله ﷻ ته خو ټول طرفونه برابر دي (قل لله المشرق والمغرب) ، ليکن دامت دمصلحتونو دپاره دحکمت دتقاضا په وجه دټولي دنيا مسلمانانو دپاره يو اړخ قبله گرځولو کي دا غرض وو ، چي دوحدت ديني يو عملي مظاهره حاصله سي ، دغه يو طرف دټولو دپاره بيت المقدس هم کيدای سي ، ليکن رسول الله ﷺ دآرزو مطابق دغه طرف کعبه مقرر کړل سوه ، او ددې حکم په دې آيت کي ورکړل سو ، ليکن دکعبې يادبيت الله په ځای شطر المسجد الحرام الفاظ په دې وجه را وړل سوه چي په داسي کولو سره ډير اهم مسائل قبلي ته مخ کولو په باره کي واضح کړل سي .

اول دا چي که څه هم اصل قبله بيت الله دی ، ليکن دا ظاهره خبره ده ، چي اصل بيت الله ته مخ کول هغه ځای کي کيدلای سي ، کوم ځای کي چي بيت الله معلومېږي ، اوچي خلق ليري دی ، او بيت الله دوی ته نه ښکاري ، که چيري په دوی باندې دا پابندۍ لازمه سي چي عين بيت الله طرف ته مخ کوي نو ددې تعميل به گران سي په لرونښارونو کي به دخاصو الو اوحسابو په ذريعه به هم دصحيح اړخ تعين گران سي او دشريعت محمديه دارو مدار په آساني باندې قائم دی نوځکه دبیت الله ياکعبې په ځای دمسجدحرام لفظ راوړل سو ، ځکه چي مسجد حرام دبیت الله په نسبت ډير زيات ارثي رقبې باندې مشتمل دی او دده په طرف خلقو ته دليري ليري څخه مخ کول آسان دی .

بيا دويمه آساني دشطر لفظ په راوړلو کي هم ده ، که چيري آساني کول غرض نه وي نو بيا مختصر لفظ الى المسجد الحرام وو ، او دا ځکه چي دشطر دوه معنی دي ، يوه معنی نيم او دويمه معنی طرف ، او دمفسرينو په دې خبره اتفاق دی ، چي دشطر څخه دلته مراد طرف دی ، نو دشطر دلفظ څخه دا ښکاره کول غرض دی ، چي دليري وطنونو خلقو دپاره دا هم ضروري نه ده ، چي عين مسجد حرام ته دی مخ کړي ، بلکه دوی دپاره دمسجدحرام په طرف مخ کول کافی دی (بحر محیط)

مثلاً مشرقی وطنونه ، بلکه هندوستان پاکستان وغيره دپاره دلمر ددوييدو اړخ دمسجد حرام اړخ دی نودلمر ددوييدو اړخ ته په مخ کولو سره دا خلق قبلي ته دمخ کولو فرض پوره کولای سي ، اوهرکله دگرمي اودبخ په موسمونو کي دلمر ددوييدو په طرف کي فرق راځي ، نو په دې وجه فقهاؤ هغه طرف ته دقبلي او دلمر ددوييدو طرف ويلی دی ، چي کوم د دواړو موسمونو دلمر ددوييدو په مينځ کي دی او درياضی دقاعدي په مطابق ددې به دا صورت وي ، چي داوړی دلمر ددوييدو اړخ او دژمی دلمر ددوييدو اړخ په مينځ کي ۴۸ ډگري پوري دقبلي اړخ کيدای سي ، مطلب دا که چيري سړی ۲۴ ډگري پوري هم ښه ياچپه غاړي ته کوږ سي ، نو دده څخه دقبلي طرف غلطیږي نه ، لمونځ يې درست دی ، درياضی قديم

کتاب شرح جفمنی په څلورم باب کې د لمر د دویدو دواړو طرفونو فاصله دغه ۴۸ ډگریږېدلی ده.

(د قبلې د اړخ معلومولو دپاره شرعاً آلات رصد او درياضي د حسابونو حاجت نسته)

ددې خبرې څخه دهغو خلقو جهالت هم په ډاگه سو، کومو چې د هندوستان او پاکستان په مسجدانو کې د قبلې د اړخ څخه لږ غوندې دوه څلور ډگری کوروالی لیدلی دی نو فیصله یې دا کړې ده، چې په داسې مسجدانو کې لمونځ نه کېږي، دا سراسر جهالت دی او بغیر دغه وجې څخه په مسلمانانو کې انتشار او جلاوالی راوستل دی.

اسلامی شریعت، هرکله چې تر قیامت راتلونکو نسلونو دپاره او د دنیا د ټولو وطنونو دپاره دی، نو په دې وجه شرعی حکمونه د ژوند په هره څانګه کې دومره آسان مقرر سوي دي، چې هرکلی، ځنګل، غر او جزیره کې وسیدونکي مسلمانان دې باندې خپلې مشاهدې سره عمل وکړل سي او په هیڅ مرحله درياضي دباریک حسابونو یا د اصطلاب وغیره آلا تو ضرورت پاته نه سي، په مشرقی وطنونو کې وسیدونکو دپاره ۴۸ ډګرو پورې د لمر د دیدو طرف، قبله مقرر کړل سوي ده که په دې کې د پنځویالسو ډګرو فرق راسي، نو په دې سره په لمانځه کې څه فرق نه راځي، او د رسول الله ﷺ د حدیث څخه ددې نورو وضاحت کیدای سي، رسول الله ﷺ فرمایي، مَا بَيْنَ الْمَشْرِقِ وَالْمَغْرِبِ قَبْلَةٌ (رواه الترمذی عن ابی هريرة)، (دمشرق اومغرب په مینځ کې قبله ده)، د رسول الله ﷺ دا وینامبار که د مدینې د خلقو دپاره وه، ځکه چې د مدینې د خلقو قبله دمشرق اومغرب په مینځ کې د سوثیل په طرف وه، دې حدیث گوید، شَطْرَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ: د لفظ تشریح کړی ده، چې د مسجد حرام په طرف مخ کول کافی دی.

البته د مسجد جوړولو په وخت کې دا کوشش کول په کار دی، چې د مسجد مخ څومره چې ټیک د بیت الله په طرف کېږي ودي کړي، د صحابه و کرامو او تابعینو او د سلفو صالحینو طریقه د قبلې په معلومولو کې ډیره ساده وه، هغه دا وه چې کوم ځای کې به د صحابه و دلاس جوړ مسجدوو، نو د خواشام مسجد نومخ به یې دې مسجد سره برابر کوي، په دې وجه په لیري وطنونو کې د قبلې د طرف معلومولو صحیح طریقه چې د سلفو څخه روانه راغلی ده، هغه دا ده چې په کومو وطنونو کې چې کوم اول مسجد موجود دی، ددې مسجدونو پیر وی وکړل سي، ځکه چې په اکثر و وطنونو کې صحابه و یا تابعینو د مسجدونو بنیادونه ایښي دي، او د قبلې اړخ یې متعین کړی دی، او بیا په نورو کلو کې مسلمانانو په خپل خپل ځای کې مسجدونه هلته جوړ کړي دي، چې اول دوی دغه مخکنی مسجدونه کتلي دي چې د صحابه و یا د تابعینو دلاس جوړ وي.

په دې وجه دا ټول مسجدونه د مسلمانانو د قبلې د اړخ معلومولو دپاره کافی دي په دوی کې بغیر دغه وجې څخه فلسفیانو څخه شبهي را وینکل د شریعت دمخه ښه کار نه دی، بلکه ډیر واری ددې شهبو د نتیجه را ووزي، چې په صحابه و او تابعینو او په عامو مسلمانانو بدګمان کېږي، چې د دوی قبله اولمونځونه صحیح نه وو.

دغه وجه ده چې د آتمی صدی هجری عالم ابن رجب حنبلي رحمه الله د قبلې په اړخ معلومولو کې آلات رصدیه او درياضي باریکاتو پسې تلل منع کړی دی هغه وایي.

﴿وَأَمَّا عِلْمُ التَّسْيِيرِ فَاذَا تَعَلَّمَ مِنْهُ مَا يَحْتَاجُ إِلَيْهِ لِلْإِسْتِهْدَاءِ وَمَعْرِفَةِ الْقِبْلَةِ وَالطَّرِيقِ كَانَ جَائِزًا عِنْدَ الْجُمْهُورِ وَمَا زَادَ عَلَيْهِ فَلَاحَاجَةُ إِلَيْهِ وَهُوَ يَشْغُلُ عَمَّا هُوَ أَهَمُّ مِنْهُ وَرَبِّمَا أَدَّى التَّدْقِيقَ فِيهِ إِلَى إِسَاءَةِ الظَّنِّ بِمُحَارِبِ الْمُسْلِمِينَ فِي أَصْصَارِهِمْ كَمَا وَقَعَ فِي ذَلِكَ كَثِيرٌ مِنْ أَهْلِ هَذَا الْعِلْمِ قَدِيمًا وَحَدِيثًا وَذَلِكَ يَفْضِي إِلَى اعْتِقَادِ خَطَاةِ الصَّحَابَةِ وَالتَّابِعِينَ فِي صَلَوَاتِهِمْ فِي كَثِيرٍ مِنَ الْأَمْصَارِ وَهُوَ بَاطِلٌ وَقَدْ أَنْكَرَ الْأَمَامُ أَحْمَدُ الْإِسْتِدْلَالَ بِالْجَدِيدِ وَقَالَ إِنَّمَا وَرَدَ مَا بَيْنَ الْمَشْرِقِ وَالْمَغْرِبِ قِبْلَةً﴾

علم تسيير خو دجمهورو په نزد دومره قدری حاصلول روا دی ، چی په دی سره لاره پیدا کول ، او دقبلی او دلارو شناخت وکړل سي ، او ددې څخه دزیات هیڅ ضرورت نسته ، ځکه چی زیات زده کول یې دضروری کارونو څخه سړی ته اړوی او کله په فلکی باریکو کی پریوتل په سړی کی دا بدگمانی پیدا کوی چی په عامو اسلامی وطنونو کی چی کوم مسجدونه جوړ دی ، دا دقبلی څخه کارېه دی او دغه ډول گمانونه فعلا ددې فن دخلقو څخه صادر سوي هم دی او په دی فن کی زیات شغل دا عقیده هم پیدا کوی چی دیرو ښارونو کی دصحابه ؓ او تابعینو لمونځونه په غلط اړخ سوي دي او داسي گمانونه کول بالکل باطل دی او امام احمد دقطب ستوری څخه دقبلی اړخ معلومول منع کړی دی او ویلی یې دی چی په حدیث کی خو صرف دا راغلی دی ، چی دمشرق او مغرب په مینځ کی ټول اړخ قبله ده .

اوپه کومو څنگلونو یا نورو آبادیو کی چی مخکې مسجدونه نه وې ، هلته شرعی طریقه چی هغه دصحابه ؓ او تابعینو دعمل څخه ثابته ده ، داده پی دلمر سپوږمی قطب وغیره غونډی مشهور وذرعیو سره دی اندازه وکړل سي او دقبلی اړخ دی متعین کړل سي ، که چیري په دی کی لږ غونډی کوږو الی هم وی ، نو دی ته دی نه گوری ، ځکه چی دبدائع صاحب دلیری وطنونو دخلقو دپاره په اندازه سره مقرر سوي طرف دکعبی قائم مقام گرځولی دی ، علامه بحر العلوم په رسائل الارکان کی دا خبره په دی الفاظو کی بیان کړي ده .

والشرط وقوع المسامحة على حسب ما يرى المصلی ونحن غير مأمورين بالمسامحة على ما يحكم به الآلات الرصدية ولهذا اصران الانحراف المفسدان يتجاوز المشارق والمغارب : رسائل الارکان ص ۵۳
قبلی ته مخ کولو کی شرط او ضروری صرف دا دی چی دلمونځ گذار په رایې او اندازه کی کعبی ته برابر سمي سوي وي او مونږ په دی مکلف نه یو ، چی کعبی ته هغه قسم سمي وکی ، کوم چی دالات رصدیه په ذریعه کیدای سي ، په دی وجه دعلماؤ فتوی دا ده چی لمانځه کی دقبلی څخه هغه کږیدل دلمانځه دپاره فاسدونکی دی چی دی کی دمشرق او مغرب دمینځ څخه تجاوز کړل سوي وي (یعنی ددې دوو طرفو په مینځ کی چی کومه قبله ده دی څخه بیخی بل طرف ته کوږ سوي وي)

ددې مسئلې مکمله تشریح او حساباتو او دریاځی په مدد سره دقبلی دطرف معلومولو شرعی حیثیت ما په رساله سمت قبله کی بیان کړی دی ، که دچازیات تفصیل ته مینه او محبت کیږي نو دغه رساله دی وگوری .

وَلَكِنْ آتَيْتَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ بِكُلِّ آيَةٍ تَاتِيْعُوا قِبْلَتَكَ وَمَا

که چیري ته راوړی اهل کتابوته ټولی نښانی نو هم به دوی ونه منی ستا قبله او

اَنْتَ بِتَابِعِ قِبْلَتِهِمْ وَمَا بَعْضُهُمْ بِتَابِعِ قِبْلَةِ بَعْضٍ وَلَئِنْ

مه ته منه د دوی قبله او نه په دوی کی یو منی دبل قبله او که چیر

اَتَّبَعْتَ اَهْوَاءَهُمْ مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَكَ مِنَ الْعِلْمِ اِنَّكَ اِذَا لَئِنْ

ته ولاړی د دوی په خواش پسی ، دهغه علم نه چی تاته راغلی دی ، نو بیشکه ته هم سوی دغه

الْظَّالِمِينَ

بی انصافو څخه .

تلفظ تفسیر : او (سره له دی چی دا خلق سره دهرڅه دعلم څخه دومره ضدیان دی چی) که چیري ته (دی) اهل کتابوته ټول (د دنیا) دلیلونه (جمع کړی) وړاندی کړی هغه وخت هم دوی (چیری) ستا قبله به قبوله نه کړی او د دوی دموافقت امید په دی وجه مه کوه ، چی ستا قبله هم منسوخ کیدلو والا نه ده ، په دی وجه) ته هم د دوی قبله قبولای نه سي (نو دموافقت څه صورت پاته نه سو) او (څنگه چی ددې اهل کتابو ستاسره ضد دی په دوی کی دیوبل سره موافقت هم نسته څکه چی) د دوی څه (فرقه) هم دبلې (فرقی) قبله قبولی نه (مثلاً یهودو بیت المقدس قبله گرجولی وه او نصاراؤ لمرختیز اړخ قبله کړی وه) او (خدای دی نه کړی ، ته د دوی منسوخه ، غیر مشروعه قبله څکه قبلولی نه سي چی که چیري تا د دوی (هغه) نفسانی خیالاتو له (چی هغه په اصل کی آسمانی حکم چیری وو لیکن اوس دمنسوخ کیدو په وجه په دی باندی عمل کول صرف نفسانی تعصب دی) (نو که چیري تاداسي خیالات) قبول کړل (اوداهم) تاڅخه دعلم (قطعی یعنی وحی) راتلو څخه وروسته ، نو یقیناً ته (نعوذ بالله) په ظالمانو کی به شمیر کړل سي (هغه ظالمان چی دالله ﷻ حکم پریردی ، اوستاظالم کیدل په دی وجه محال دی ، چی ته معصوم یې ، نو په دی وجه دا هم محال سو چی ته د دوی خیالات چی په دی کی د دوی قبله هم ده ، قبول کړی)

علوم و مسائل : وَمَا اَلَّتْ يَابِغِ قِبْلَتُهُمْ : کی دا اعلان وکړل سو چی اوس تر قیامت پوری ستا قبله به بیت الله وی ددې خبری دا غرض وو ، چی دیهودو اونصاراؤ دا خیالونه ختم کړی ، چی دوی به دا خیال کوی ، چی دمسلمانانو قبله په ځای نه درېږي ، مخکې بیت الله وه ، بیابیت المقدس سو او بیابیت الله سوه ، اوس هم ممکنه ده چی بیرته بیت الله مقرر سي (بحر محیط ج ۱ ص ۴۳۲)

وَلَئِنْ اَتَيْنَاهُمْ : دا خطاب رسول الله ﷺ ته بطور فرض محال سوي دي او ددې واقع کیدو گرسره څه احتمال هم نسته ، او اصل کی امت محمدیه ته او رول دی ، چی ددې خلاف ورزی داسي شي دی چی که چیري بفرض محال په خپله رسول الله ﷺ داسي وکړی نو هغه به هم په ظالمانو کی شمیرل کیږي .

الَّذِينَ اتَيْنَهُمُ الْكِتَابَ يَعْرِفُونَهُ كَمَا يَعْرِفُونَ

هغوی پیژنی دا څنگه چی پیژنی دوی

چاته چی مونږ ورکړی دی کتاب

اَبْنَاءَهُمْ وَإِنْ فَرِيقًا مِنْهُمْ لَيَكْتُمُونَ الْحَقَّ وَهُمْ يَعْلَمُونَ ﴿۱۳۹﴾

خپل زامن ، اوبیشکه یوه فرقه په دوی کی پټوی حق او حال دا دی چی دوی پوهیږي

الْحَقُّ مِنْ رَبِّكَ فَلَا تَكُونَنَّ مِنَ الْمُمْتَرِينَ ﴿۱۴۰﴾

حق هغه دی چی ستا رب یی وایی بیا ته مه سه د شک کوونکو څخه .

لنهنفسیر : ددې څخه په مخکې آیت کی ددې خبری ذکر و سو چی اهل کتاب په زړه کی پوهیږي چی د مسلمانانو قبله صحیح ده لیکن په ژبه یې نه منله او په دی آیت کی ددې خبری ذکر دی ، چی د اهل کتابو د قبلی دا خوند یعنی در رسول الله ﷺ په باره کی هم دغه حال دی چی زړه کی حق پیژنی خو په ژبه یې نه منی . کومو خلقو ته چی مونږ کتاب (تورات او انجیل) ورکړي دی دغه خلق رسول الله ﷺ (په تورات او انجیل کی راغلی بشارت (زیري) په وجه په حیثیت د پیغمبر) داسي (بیشکه بی شبهی) پیژنی څنگه چی خپل زامن (دهغوی د شکلو څخه) پیژنی (چی د زوی شکل و وینی ، نو کله ورته دا شبه نه کیږي ، چی دا څوک دی ؟ لیکن پیژندلو سره هم ټول مسلمانان کیږي نه ، بلکه بعضو خو ایمان راوړی) او ځینی په دوی کی (داسي دی چی دی) واقعی شي سره ددې چی ښه یې پیژنی (لیکن) پټوی (حال دا دی) ، چی دا واقعی شي د الله د طرف څخه (ثابت سوي) دی نو (داسي واقعی د الله د طرف څخه ثابت سوي شي کی ، هر یو سړی ته ویل کیږي چی) هرگز شک او شبه کوونکو کی شمیرمه سی .

علوم او مسائل : په دی آیت کی در رسول الله ﷺ په حیثیت در رسول الله پیژندل دخپلو زامنو د پیژندلو سره تشبیه ورکړل سوي ده ، هغه داسي چی دا خلق څنگه خپل زامن ، په ښه او مکمله طریقه پیژنی او په دی پیژندلو کی دوی ته یو قسم اشتباه اوشک نه راځی ، دغه رنگ په تورات او انجیل کی چی کوم زیری او واضح ښی نښانی در رسول الله ﷺ را غلی دی ددې په ذریعه دوی رسول الله ﷺ په یقین سره پیژنی او انکار خو صرف د عناد په وجه کوی .

دلته دا خبره هم دغور کولو وړ ده چی دپوره او مکمل پیژندلو دپاره د زامنو مثال ورکړل سوي دي ، دمور او پلار مثال نه دی ورکړل سوي او حال دا دی چی سړی خپل مور او پلار هم ښه پیژنی ، وجه ددې خبری دا ده ، چی د زامنو پیژندل دمور او پلار د پیژندلو په نسبت دیرزیات دی ، ځکه چی انسان خپل زامن دیدید اکیدو دوخت څخه په خپلو لاسونو پالی ، د دوی د بدن داسی حصه کیدای نه سي ، چي هغه دمور او پلار دنظر څخه غائبه پاته سوي وي ، په خلاف دمور او پلار ځکه چی د دوی پټ اندامونه اولاد ته معلوم نه دی .

ددې بیان څخه دا هم معلومه سوه ، چی دلته د زامنو د پیژندلو څخه مراد د زامنو پیژندلو په حیثیت د زامنو کیدو نه ده ، ځکه چی په دی باره کی په انسان (پلار) باندی کله اشتباه کیدای سي ، چی ممکنه ده مور یې یوځای خیانت کړي وي ، او دا زوی دده خپل نه وی ، بلکه ددې مراد د زامنو شکل او صورت پیژندل دی ، زوی که چیري واقع کی خپل وي یا نه وي لیکن چی چا په حیثیت د زوی یو انسان پاللی وی

، نو بیا دہ تہ دھغہ پہ شکل او صورت پیژندلو کی دیو قسم شک او شبہ نہ راخی .

وَلِكُلِّ وُجْهَةٍ هُوَ مُوَلِّيهَا فَاسْتَبِقُوا الْخَيْرَاتِ أَيْنَ مَا تَكُونُوا يَأْتِ بِكُمُ اللَّهُ

او دھر چا دپارہ یو ارخ دی یعنی قبلہ جی مخ کوی دھغہ پہ طرف نو تاسی مخکې والی کوی پہ نیکو کی چیری

جَمِيعًا إِنَّ اللَّهَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ۝۱۳۸ وَمِنْ حَيْثُ خَرَجْتَ

جی تاسی یاست اللہ ﷻ بہ را ولی تاسی یو خای تہ بیشکہ اللہ ﷻ ہرشی کولی سی اودکوم خای خخہ جی تہ ووتی

قَوْلٍ وَجْهَكَ شَطْرَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ وَإِنَّهُ لَلْحَقُّ مِنْ رَبِّكَ

نو مخ کوہ خپل دمسجد حرام پہ طرف ، او بیشکہ ہم دا حق دی ستا دپروردگار لہ طرفہ

وَمَا اللَّهُ بِغَافِلٍ عَمَّا تَعْمَلُونَ ۝۱۳۹ وَمِنْ حَيْثُ خَرَجْتَ قَوْلٍ

او اللہ ﷻ بی خبرہ نہ دی ستاسی دکارونو خخہ ، او دکوم خای خخہ جی تہ ووتی مخ کوہ خپل

وَجْهَكَ شَطْرَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ وَحَيْثُ مَا كُنْتُمْ فَوَلُّوا وُجُوهَكُمْ

دمسجد حرام پہ طرف او کوم خای کی جی تاسی یاست مخ کوی دھغہ

شَطْرَهُ لِئَلَّا يَكُونَ لِلنَّاسِ عَلَيْكُمْ حُجَّةٌ إِلَّا الَّذِينَ ظَلَمُوا مِنْهُمْ

پہ طرف دی دپارہ جی پاتہ نہ سی دخلقو دپارہ تاسی سرہ دجگری کولو موقعہ لیکن کوم جی پہ دوی کی

فَلَا تَخْشَوْهُمْ وَاخْشَوْنِي ۚ وَلَا تَمْنَعُوا نِعْمَتِي عَلَيْكُمْ وَلَعَلَّكُمْ تَهْتَدُونَ ۝۱۴۰

بی اتصافہ دی نو دھغوی خخہ (یعنی دھغوی داعترض خخہ) مہ بیریری اوزما خخہ و بیریری او دی دپارہ جی

پورہ کریم زہ پہ تاسی باندی فضل خپل او دی دپارہ جی تاسی سیدہ لارہ پیدا کی .

لَهُ تَفْسِيرٌ : او (دویم حکمت دقبلی پہ بدلیدو کی دا دی جی دالله ﷻ دا یو روان عادت دی جی) دھر

(مذہب) سری دپارہ جلا جلا قبلہ پاتہ سوی دہ ، جی ددی پہ طرف ہغہ (پہ عبادت کولو کی) مخ کوی

(ہرکله جی شریعت محمدی ہم یو مستقل دین دی ، نو ددہ قبلہ ہم یو خاص طرف وگرخول سو ، نو ہرکله

جی حکمت تولو تہ معلوم سو) نو (مسلمانانو) تاسی (اوس دا بحث پریو دی دخپل دین) پہ بنہ نیکو

کارونو کی دمخکې کیدلو کوشش کوی (خکھ جی یوہ ورخ دخپل مالک سرہ وا سطہ پریو تونکی دہ ، نو

پہ دی وجہ) تاسی بہ کہ چیری یاست (لیکن) اللہ ﷻ بہ تاسی تلو (خپل اجلاس کی) حاضر کری (او پہ

دغہ وخت بہ پہ نیکیانو باندی جزا او پہ بدیانو باندی سزا ورکری او) پہ یقین سرہ اللہ ﷻ پہ ہرکار پورہ

قدرت لری او (او ددې حکمت تقاضاهم دغه ده چی څنگه په حضر (یعنی نه سفر) کی دکعبی په طرف مخ کول دی ، نو دغه رنگ که چیري دمدینی څخه یا دیویل ځای څخه) چی دکوم ځای څخه هم (چیري په سفر کی) ته بهر ولاړ سي نو (هم) خپل مخ (په لمانځه کی) دمسجدحرام په طرف کوه (مطلب دا چی دحضر او سفر د دواړو حالتونو کی دا قبله ده) او دا (عام حکم دقبلی) بالکل حق (او درست) دی (او) دالله ﷻ دطرف څخه (دی) او الله ﷻ ستاسو دکړو کارونو څخه لږ غوندی هم بی خبره نه دی .

(دتحويل قبلي دریم حکم)

او (دوباره بیاویل کیږي چی) ته دکوم ځای څخه هم (سفر کی) بهر ته ولاړ سي (او په حضر کی په درجه اولی) خپل مخ (په لمانځه کی) دمسجدحرام په طرف کوه او (دغه ډول ټول مسلمانان دی واور ی چی) تاسی خلق که چیري (موجود) یاست خپل مخونه (په لمانځه کی) دغه (مسجدحرام په) طرف کوی او دا حکم په دی وجه مقرر کیږي (چی دغه مخالف) خلقوته ستاسی په مقابله کی (ددې) وینا (محال) پاته نه سی (که چیری محمد ﷺ هغه نبی موجود آخر الزمان وی ، نو دهغه په علامتونو کی دا هم ده چی دهغه اصلی قبله به کعبه وی ، او دی خو بیت المقدس ته لمونځ کوی ، دا دریم حکمت دی دقبلی په بدیلدلو کی ، هغه) مگر په دوی کی چی کوم (بالکل) بی انصافه دی (دوی اوس هم چینجی لټوی چی دی څنگه نبی دی ، چی د دومره نبیانو برخلاف دکعبی په طرف لمونځ کوی لیکن هرکله چی داسی بی کاره اعتراضونو سره حق دین ته هیڅ قسم ضرر نه رسیږی) نو د داسی خلقو څخه (لږ غوندی) فکر مه کوه (اوددوی د اعتراضونو د جواب په فکر کی مه لویږه) او زما څخه وبیریره (چی زما د حکمونو مخالفت ونه کړل سي ، چی دغه مخالفت ضرورتاته ضرر درکوی) او (مونږ تاته په دغه حکمونو باندی دعمل کولو توفیق هم درکړی دی) دی دپاره چی په تاباندی (چی) کوم زمانعام (اکرام متوجه) دی (تاته په آخرت کی ، په جنت کی په ورځا خلولوسره) دا پوره کړم او دی دپاره چی (دنیا کی) ته په (حق) لاره باندی (یعنی په اسلام باندی ټینگ) پاته سي (چی په دی باندی دغه تکمیل نعمت مرتب کیږي)

علوم و مسائل : په پورته ذکر سوي آیت کی دقبلی بدیلدلو دپاره الفاظ ، قَوْلَ وَجْهَكَ شَطْرَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ : درې واره راغلی دی او ، وَحَيْثُ مَا كُنْتُمْ فَوَلُّواْ وُجُوهَكُمْ شَطْرَهُ : دوه واره راغلی دی ، ددې تکرار یوه عامه وجه خو دا ده ، چی دقبلی بدیلدلو حکم ، خو دمخالفو خلقو دپاره دشور اوشغب ذریعه وه مسلمانانو دپاره په خپله په عباداتو کی یوعظیم انقلاب وو ، که چیری ددې حکم سره دتاکیدونو تکرار نه وی کړل سوی ، نو زړونو ته به سکون او اطمینان په آسانه نه وو حاصل سوي ، نو په دی وجه دا حکم بار بار وکړل سو ، او په دی تکرار کی دی طرف ته دا هم اشاره وسوه ، چی دا بدلون آخری اوقطعی دی ، او ددې څخه وروسته دنوری تبدیلی څه امکان قدری هم نسته .

دبیان القرآن په لنډیز تفسیر کی چی دتطبیق کوم صورت لیکل سوي دی ، قرطبی هم میر داسی بیان نقل کړی دی ، چی ددې په وجه محض تکرار نه پاته کیږي ، لکه چی هغه وایي ، چی اول وار چی کوم حکم ، قَوْلَ وَجْهَكَ شَطْرَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ وَحَيْثُ مَا كُنْتُمْ فَوَلُّواْ وُجُوهَكُمْ شَطْرَهُ : راغي ، دا حکم دحضر (نه دسفر) دحالت دی ، یعنی کله چی ته په خپل ځای کی یی ، نو ته دمسجد حرام په طرف مخ کوه ، او بیا ټول امت ته ددې

حکم و کرل سو ، اود ، حَتَّٰ مَا كُنْتُمْ : مفهوم ددی بیان دمخه دا سو ، چی په خپل وطن او ښار کی چی چیری یاست نو په لمانځه کی بیت الله ته مخ کول لازمی دی ، دا حکم یوازی مسجد نبوی ﷺ پوری خاص نه دی .

بیادویم وار چی دغه الفاظو سره حکم و کرل سو ، نو دغه څخه مخکې مِنْ حَيْثُ خَرَجْتَ الْفَاظُو دا واضحه کړه چی دا حکم دوطن څخه دوتلو او دسفر دحالت دپاره دی ، او هرکله چی دسفر حالات مختلف وی ، کله دخو ورځو دپاره په یو کلی کی پاته کیدل را ځی او کله دسفر ختمولو موقع راځی ، نو ددی دواړو حالتونو دعام کولو دپاره دریم وار بیا دی الْفَاظُو وَحَيْثُ مَا كُنْتُمْ زياتولو سره وښودل سو ، چی دسفر چی کوم یو حالت وی ، په هر حالت کی ، په لمانځه کی دمسجد حرام په طرف مخ کول لازمی دی ، او په دی دریم وار تکرار سره ، دقبلی دبدلیدو یو حکمت دا هم وښودل سو ، چی مخالفو خلقو ته ددی وینا موقعه په گوتو را نه سي ، چی دښی آخرالزمان قبله خو دتورات او انجیل په ډاگه ویناگانو کی کعبه الله په کار وه ، او دا رسول خو دکعبی په ځای بیت المقدس ته مخ کوی ، وَلِكُلِّ وَجْهَةٌ هُوَ مُوَلِّیْهَا : د وَجْهَةٌ لغوی معنی ده ، دیو شي په طرف مخ کول ، حضرت ابن عباس ؓ وایي چی دی څخه مراد قبله ده او دحضرت ابي بن کعب ؓ په قرات کی د وَجْهَةٌ هم نقل دی ، دآیت څخه مراد ، دجمهورو مفسرینو په نزد دا دی چی دهر قوم قبله ، چی ددی په طرف په عبادت کی دوی مخ کوی جلا جلا ده ، خواه په داسي کولو کی دوی ته دالله ﷻ دطرف څخه حکم سوي وی یا دوی په خپله یو طرف مقرر کړی وی ، په هر حال دا یو واقعی امر دی چی دمختلفو قومونو مختلفی قبلی را غلی ، نو په داسي حالت کی که چیری دښی امی ﷻ دپاره څه یوه خاصه قبله مقرر کړل سي ، نو په دی کی دانکار او تعجب کولو څه خبره ده .

(په مذهبي اودیني مسئلو کی دفضول بحثونو څخه دڅنگ کولو هدايت)

فَاسْتَبِقُوا الْخَيْرَاتِ ، ددی څخه په مخکني جمله کی دا فرمایلی وو ، چی دمختلفو قومونو مختلفی قبلی دی ، یو دبل قبلی نه منی ، نو په دی وجه دخپلی قبلی په حق کیدلو کی دې خلقو سره بحث کول بی فائدی دی ، ددی جملی حاصل دا دی ، چی هرکله دا معلومه ده ، چی دې بحث سره دې خلقو ته څه فائده نه رسیږي ، نو بیا دا بی فائدی بحث پرېږده ، په خپل اصلی کار کی اخته سه او دا کار چی په ښو کارونو کی خواری کول او په دی کی دورانندی کیدو کوشش کول دی ، او هرکله چی په فضول بحثونو کی وخت بریادول ، او په ښو کارونو کی دورانندی کیدلو څخه سستی کول ، په عام طور سره دآخرت څخه دغافل کیدلو په وجه کیږي ، او چاته چی دخپل آخرت غم وی ، هغه هیڅ کله په فضول بحثونو کی نه اخته کیږي ، هغه دخپل مزل په ختمولو کی مشغول وی ، نو په دی وجه ورپسی جمله کی دآخرت دیدادولو دپاره ارشاد و کرل سو ، اٰیْمَنَّا تَكُوْنُوْا یَاتِ بِکُمْ اللهُ جَمِیْعًا چی ددی مطلب دا دی چی بحثونو کی گټه بیلات ، او دخلقو داعتراضونو څخه دمحفوظ کیدو فکر او غم ټول ددنیا دخو ورځو دپاره دی او ډیر ژر هغه ورځ راتلونکی ده ، چی په دی کی به الله ﷻ ددنیا ټول قومونه یو ځای کی دحساب اخیستلو دپاره را جمع کړی ، نو دعافل سړی کار خو دا دی ، چی خپل ټول وختونه ددغه ورځی په فکر او غم کی تیر کړی .

(په عبادتونو او ښوکارونو کې بغیر دغه وجې تاخیر کول ښه کار نه دی تلوار کول په کې په کار دی)

دَفَاسْتَبِقُوا ، دلفظ څخه دا هم معلومه سوه چې انسان ته په کار دی ، چې دغه ښه کار موقعه ورته په گوتو ورسې ، نو ددغه کار په کولو کې دې تاخیر نه کوي ، ځکه چې په ځینو وختونو کې په دغه تاخیر کولو سره دسړي څخه ددغه کار کولو توفیق ختم کېږي ، بیا سړی کار کولای نه سي ، خواه دا کار لمونځ وي ، که روژه وي ، حج وي ، که خیرات وي او که بل څه نیک کار وي ، په قرآن شریف کې دغه مضمون په ډیر ښه وضاحت سره دسورة انفال په دې آیت کې بیان سوي دي .

أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اسْتَجِيبُوا لِلَّهِ وَلِلرَّسُولِ إِذَا دَعَاكُمْ لِمَا يُحْيِيكُمْ وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ يَحُولُ بَيْنَ الْمَرْءِ وَقَلْبِهِ :

ای دایمان خاوندانو! تاسی دالله ﷻ او درسول الله ﷺ وینا پوره کوی کله چې رسول الله ﷺ تاسی ته ستاسی دژوند درکولو څیز طرف ته بلی او پوه سي ، چې الله ﷻ آړ گرځی دانسان او دانسان دزړه ترمینځه .

(آیا هریو لمونځ په اول وخت کې کول بهتر دی؟)

په نیکو کې ددې وړاندې کیدو څخه ځینی فقهاؤ ددې خبری دلیل نیولی دی ، چې هریو لمونځ په اول وخت کې کول غوره کار دی او دحدیث روایاتو څخه ددې خبری په تائید کې یې نقل کړی دی ، چې په دوی کې په اول وخت کې دلمونځ کولو دغوره والی ذکر دی ، او دامام شافعی رحمه الله دغه مذهب دی ، لیکن امام اعظم رحمه الله او امام مالک رحمه الله دحدیث د نورو روایتونو په بناء باندی په دې معامله کې تفصیل کړی دی هغه داسی چې په کومو لمونځونو کې رسول الله ﷺ د وروسته کولو تعلیم په خپله ویناو عمل دواړو سره کړی دی ، نو د داسي لمونځو غوره وخت دغه دی (یعنی تاخیر کول غوره دی) پاته نور لمونځونه په خپل اصل باندی په اول وخت کې کول غوره دی ، مثلاً په بخاری کې دحضرت انس ؓ په روایت کې دماخوستن دلمونځ وروسته کول ذکر دی ، او حضرت ابی هریره ؓ ویلی دی چې رسول الله ﷺ ته دماخوستن لمونځ وروسته کول غوره وو (قرطبی ج ۲ ص ۱۲۲)

هم دغه ډول په بخاری او ترمذی کې دابو ذر ؓ په روایت نقل دی چې یوسف رکی حضرت بلال ؓ دماخوستن د لمونځ دپاره د آذان کولو اراده وکړه ، نو نبی کریم ﷺ د داسي کولو څخه دې منع کي ، او وی فرمایلی چې کله وخت لږ غونډی یخ سي نو دغه وخت کې آذان وکړه ، ځکه چې دگرمی زیات والی د دوریخ داورځینی دی مطلب داسو چې دگرمی په وخت کې رسول الله ﷺ دماخوستن لمونځ وروسته کول غوره ښکاره کړل . ددغه روایتونو په بناء امام ابوحنیفه رحمه الله او امام مالک رحمه الله وایي ، چې داسي لمونځونه په اول وخت کې دکولو دا شکل دی ، چې هرکله وخت مستحب لمونځونو دپاره داخل سي ، نو بیادې تاخیر نه کوی (یعنی دلته داوول څخه مراد دمستحب وخت اول مراد دی) او کومو لمونځونو کې چې دتاخیر کولو حکم راغلی نه دی ، نو په دغه لمونځونو کې بالکل اول وخت غوره دی ، لکه دماښام سو .

په هر حال دلور ذکر سوي آیت څخه په اتفاق سره دا معلومه سوه چې کله دلماښام وخت راسي نو بغیر دغه شرعی او طبعی ضرورت څخه لمانځه کې تاخیر کول غوره کار نه دی ، ضرورت شرعی خو هغه دی چې مخکې ذکر سو ، چې په ځینو لمونځونو کې دتاخیر حکم رسول الله ﷺ کړی دی او ضرورت طبعی دا دی چې دمریضی یا دنورو حاجتونو په وجه تاخیر وکړل سي .

كَمَا أَرْسَلْنَا فِيكُمْ رَسُولًا مِّنكُمْ يَتْلُو عَلَيْكُمْ آيَاتِنَا وَيُزَكِّيكُمْ

څنگه چې ولیرل مونږ په تاسو کې پیغمبر له تاسو څخه چې ووايي په تاسو باندې زمونږ آیتونه او پاکوي

وَيُعَلِّمُكُمُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَيُعَلِّمُكُمُ قَالَهُم تَكُونُوا تَعْلَمُونَ ﴿١٥٠﴾

تاسو اوبښي تاسو ته کتاب او دهغه رازونه اوبښي تاسو ته هغه چې تاسو ته یی علم نسته.

فَاذْكُرُونِي أَذْكُرْكُمْ وَاشْكُرُوا لِي وَلَا تَكْفُرُونِ ﴿١٥١﴾

نو یاد کړی ما ، زه به یاد کړم تاسو او احسان ومني زما او نا شکرې مه کوی زما .

لنډتفسیر : (یعنی مونږ کعبه مقرر کړه ، او دحضرت ابراهیم عليه السلام دعا چې دکعبې جوړولو دمقبولیت په حقله وه ، دا رنگه قبوله سوه) څنگه (چې دهغه دویمه دعا ، چې دمحمد عليه السلام دلیرلو متعلق وه ، قبول کړل سوه چې ، په تاسو خلقو کې مونږ یو (دلوی ډول) پیغمبر ولیري (چې هغه) ستاسو څخه (دی او هغه) زمونږ آیتونه (او حکمونه) وایي تاسو ته یی او روی او (دوهمونو ، جاهلی رسمونو څخه) ستاسو صفایي کوی او تاسو ته د کتاب (الهی) او دپوهې خبرې ښی ، او تاسو ته داسې (د فائدي) خبرې درزده کوی اوبښي چې ددې تاسو ته هډو خبر هم نه وو ، (او نه ددې دپاره اول کتابونه او نه عقل کافی وو او داسې ډول در رسول الله عليه السلام لیرلو دپاره ابراهیم عليه السلام دعا کړې وه ، نو دهغه ظهور وکړل سو) دغه (ذکر سوي) نعمتونو باندې ما (د نعمت ورکونکي په حیثیت سره) یاد کړی ، زه به تاسو (په مهرباني کولو سره) یاد کړم او زما (د نعمت) شکر ادا کړی او (د نعمت څخه په انکار کولو سره یا تابعداري پرېښودو سره) زمانا شکرې مه کوی .

علوم او مسائل

تر دې خو د قبلي بحث را روان وو او اوس دا بحث یې په داسې مضمون باندې ختم کی ، چې ددې بحث په تمهید کې د حضرت ابراهیم عليه السلام په دعا کې ضمناً راغلی وو ، یعنی رسول الله عليه السلام د حضرت ابراهیم عليه السلام په اولاد کې ، په یو خاص ډول سره لیرل ، په دې کې دی خبرې ته هم اشاره وسوه ، چې در رسول الله عليه السلام په لیرلو کې دکعبې د جوړونکي د دعاهم دخل اولاس وو ، نو په دې وجه که چیرې ددغه رسول قبله جوړه کړل سوه ، نو په دې کې دانکار او تعجب کولو څه خبره نسته .

کَمَا أَرْسَلْنَا کي کاف حرتشبيه ددې یوه توجیه خو هغه ده چې کومه لنډیز تفسیر کې ذکر سوه دویمه توجیه دا هم کیدای سي چې هغه قرطبی ج ۲ ص ۱۷۰ / ۱۷۱ ، کړی ده چې ددې حرف (کاف) تعلق د وروستني آیت ، فَاذْكُرُونِي : سره دی او معنی یې دا ده چې څنگه مونږ په تاسو باندې یو نعمت د قبلي کړی دی ، بیا د دویم نعمت در رسول الله عليه السلام دلیرلو کړی دی ، داسې یو نعمت ذکر الله هم دی ددې ټولو نعمتونو شکر ادا کوی ، ددې دپاره چې دا نعمتونه نور هم زیات سي ، قرطبی وایي چې ، کَمَا أَرْسَلْنَا

کاف داسي دی ، لکه چې په سورة انفال کي د ، کَمَا أَخْرَجَكَ : اود سورة حجر په آخر کي د ، کَمَا أَنْزَلْنَاهُ عَلَى الْمُتَقَسِّمِينَ : کاف دی

فَاذْكُرُونِي أَذْكُرْكُمْ: د ذکر اصلی معنی یادول دی ، چې ددې تعلق د زړه سره دی ، په ژبي سره ذکر کولو ته هم ذکر په دی وجه ویل کیږي ، چې ژبه د زړه ترجمانی کوی ددې څخه معلومه سوه ، چې د ژبي ذکر هلته معتبر دی چې ددې سره په زړه کي هم د الله ﷻ یادول وی ، مولانا رومی ددې متلق فرمایي .

(برزبان تسبیح در دل گاوخر) (این چنین تسبیح کړی دارد اثر)

لیکن دی سره دا هم یاد لرل په کار دی چې که چیري یو سړی په ژبي سره په ذکر تسبیح کي مشغول وی ، لیکن دهغه زړه په ذکر کي لگیدلی نه وی ، نو دا هم د فائدي څخه خالی نه دی ، حضرت ابو عثمان رضی الله عنه ته چا د دغه رنگ حالت شکایت وکی ، چې مونږ خوپه ژبه باندی ذکر کوو ، لیکن په زړونو کي ددې هیڅ قسم خوږوالی نه پیدا کوو ، دوی ورته وویل ، په دی باندی هم د الله ﷻ شکر کوه چې هغه ستایو اندام یعنی ژبه په اطاعت کي لگیا کړی ده ، قرطبی ج ۲ ص ۱۷۱ ،

(د الله ﷻ د ذکر فضیلتونه)

دیردی او دغه یو فضیلت خوڅه کم نه دی ، چې کوم بنده الله ﷻ یادوی ، نو الله ﷻ هم هغه یادوی ، ابو عثمان نه دی رضی الله عنه وایي چې زه هغه وخت پیژنم کوم وخت چې الله ﷻ مونږ یادوی ، خلقو پوښتنه ورڅخه وکړه چې تاته دا څنگه معلومیدلای سي ، نو هغه وویل ، چې دا داسي چې د قرآن شریف مطابق ، کله چې مومن بنده الله ﷻ یادوی ، نو الله ﷻ هم هغه یادوی ، نو په دی وجه دا پوهیدل ټولو ته آسان دی ، چې کوم وخت مونږ د الله ﷻ په یادو کي مشغول یو نو الله ﷻ هم مونږ یادوی .
او د آیت دا معنی هم کیدلای سي چې تاسی ما زما د احکامو په اطاعت سره یاد کړی ، نو زه به تاسي په ثواب درکولو او بخښنی سره یاد کړم ، حضرت سعید بن جبیر د ذکر الله دغه تفسیر کړی دی ، هغه وایي ، فَمَنْ لَمْ يُطِعهُ لَمْ يَذْكُرْهُ وَإِنْ كَثُرَتْ صَلَوَاتُهُ وَتَسْبِيحُهُ (چا چې د الله ﷻ د حکمونو پیروی ونه کړه ، هغه الله ﷻ یاد نه کوی ، که څه هم په ظاهره دده لمونځونه او تسبیحونه ډیر ولی نه وی)

(د الله ﷻ د ذکر اصلي حقیقت)

قرطبی اول مرجع هم دغه مخ د ابن خویزمناذ د احکام القرآن په حواله ، یو حدیث ددې مضمون نقل کړي دي ، چې ددې ترجمه دا ده چې رسول الله ﷺ فرمایلی دی چې چا د الله ﷻ اطاعت وکي یعني دهغه د احکامو یې تابعداری وکړه ، نو هغه الله ﷻ یاد کي ، که څه هم دهغه (نفلی) لمونځ او روژه وغیره کم وی او چا چې د الله ﷻ د حکمونو تابعداری ونه کړه نو هغه الله ﷻ هیر کي ، که څه هم په (ظاهره) دهغه لمونځونه روژي تسبیحونه وغیره زیات وی .

حضرت ذوالنون مصری رضی الله عنه فرمایلی دی چې کوم سړی په حقیقی طریقی سره الله ﷻ یاد وی ، نو هغه د الله ﷻ په مقابله کي ټولو شیان هیر وی ، او ددې په بدله کي الله ﷻ په خپله دده دپاره د ټولو شیانو حفاظت کوی ، او د ټولو شیانو عوض ده ته ورکوی ، اوله مرجع ص ۱۷۲ ،

او حضرت معاذ رضی الله عنه فرمایي ، چې دانسان یو عمل هم هغه دخدای د عذاب څخه خلاصولای نه سي ، څنگه

چی دخدای ﷺ یاد خلاصون ورکوی ، او په یو حدیث قدسی کی دحضرت ابوهریره ؓ څخه نقل دی چی الله ﷻ فرمایې چی زه دخپل بنده سره ترهغه وخته یم ، ترڅو چی هغه مایاد وی ، او زما په ذکر کی دهغه شونډی خوځی ، ذکر الله فضائل بی شمیره دی ، ددې لنډه خلاصه ما په خپله رساله ، ذکر الله ، کی کړې ده

يٰۤاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوا اسْتَعِيْزُوْا بِالصَّبْرِ وَالصَّلٰوةِ اِنَّ اللّٰهَ مَعَ الصّٰبِرِيْنَ ﴿٥٧﴾

ای مسلمانانو! مدد حاصلوی به صبر او په لمانځه سره بیشکه الله صبر کوونکو سره دی .

تړون: دقبلې په بدلیدلو باندې دمخالفینو د اړخ څخه چی کوم اعتراض وو ، ددې دوه اثرونه وو ، یو په مذهب اسلام باندې چی اعتراض کولو څخه دمذهب اسلام په حق والی کی شبه پیدا کول وو ، په مخکنې آیاتونو کی ددې اعتراض جواب وکړل سو او هم دغه ډول ددې اعتراض اثر دمذهب اسلام څخه دفع کړل سو ، دویم اثر داهل اسلام په طبیعتونو باندې وو ، هغه داسی چی اعتراض کولو سره اوبیا خصوصاً د جواب ورکولو څخه وروسته هم په دی باندې دبی ځایه اصرار کولو په وجه په زړه کی غم اوصدمه پیدا کیږي ، نو په دی آیت کی ددې دویم اثر دلیری کولو دپاره دا طریقه وښودل سوه ، چي صبر کوی او لمونځ کوی .

لنډتفسیر: ای دایمان خاوندانو ، (دخپل طبیعتونو څخه دغه سپکولو دپاره) دصبر اولمونځ څخه مدد حاصل کړی ، بیشکه الله ﷻ (هرڅنگه) صبر کوونکو سره وی (نو دلمونځ کوونکو سره خو لازیات وی ، وجه دا ده ، چی لمونځ دټولو څخه لوی عبادت دی ، نو هرکله چی په صبر کولو کی دا وعده ده ، نو لمونځ چی هغه دصبر څخه لوی دی نو په دی کی خو به دا وعده او زیری په درجه اولی وي .

علوم اومسائل

(صبر اولمونځ دهر مشکل حل اودهر تکلیف علاج دی)

اسْتَعِيْزُوا بِالصَّبْرِ وَالصَّلٰوةِ: په دی آیت کی داهدایت دی چی دانسان دټولو حاجتونو دپوره کولو او دټولو آفتونو او دتکلیفونو دلیری کولو نسخه د دوو اجزاؤ څخه جوړه ده ، یوصبر بل لمونځ ، ددې نسخی دعام کیدلو په حقله ، چی دی سره ټول حاجتونه پوره کیږي ، اوتول غمونه ختمیږي قرآن شریف داسي اشاره کړې ده ، چی اسْتَعِيْزُوا یې عام پریښی دی دڅه خاص شي ذکر یې نه دی کړی چی په فلانی کار کی ددې دوو شیانو څخه مدد اخلی ، نو ددې څخه معلومه سوه چی دا دوه شیان داسي دی ، چی په دوی سره د انسان په ضرورت او حاجت کی مدد حاصلیدلای سي ، په تفسیر مظهری ج ۱ ص ۱۵۱ کی دا عام والی واضح کړل سوي دي ، اوس ددې نسخی په دی دوو اجزا ، باندی ځان پوه کړی .

(دصبر اصل حقیقت)

دصبر اصلی معنی ده ، خپل نفس منع کول او په نفس باندی قبضه پیدا کول په قرآن اوسنت کی دصبر دری څانگی دی ، یوخپل نفس دحرامو اوناروا شیانو څخه بندول ، دویم نفس دعبادتونو اودالله ﷻ دفرمانبرداری پابندول ، دریم په مصیبتونو او آفتونو باندی صبر کول ، یعنی چی څه مصیبت راسي هغه دالله ﷻ دطرف څخه گټل او ددې دښه بدلی امیدلرل او دی سره که چیري دتکلیف او دپریشانی

د څرگندولو دپاره څه الفاظ دخلي څخه وزي ، نو دا دصبر سره منافي نه دي (دا خبره ابن كثير ج ۱ ص ۳۴۶ كي د سعيد بن جبیر څخه ذکر كړې ده)

دا دري سره ځانگي دصبر په فرضوكي دا خل دي ، په هريو مسلمان باندې دا پابندي ده ، چي دري سره صبرونه دي كوي ، دعامو خلقو په نزد صبر صرف دريمي ځانگي ته وايي ، او اوله اودريمه شعبه چي دا دصبر اصل او بنياد دي ، په صبر كي دا خل نه گني .

دقرآن اوحديث په اصطلاح كي ، صابرين دهغو خلقو لقب دي چي دوي دصبر دري سره ځانگوباندې كلك ولاړ وي ، په ځينو رواياتو كي دي ، چي دقيامت په ورځ به آواز وكړل سي ، چي صابرين چيري دي ؟ نو هغه خلق به را پاڅي چاچي دصبر په دري سره ځانگوباندې كلكه خپله زندگي تيره كړې وي او دوي ته به بغير دحساب څخه جنت ته داخليدو اجازه وركړل سي ، ابن كثير اوله مرجع هم دغه مخ ددې روايت دنقل كولو څخه وروسته ويلي دي چي دقرآن دي آيت اِنَّمَا يُوفِي الصَّابِرُونَ أَجْرَهُمْ بِغَيْرِ حِسَابٍ ، الزمر كي دي خبري ته اشاره ده .

ددې نسخي دويم جزء لمونځ دي چي هغه دانسان دټولو ضرورتونو پوره كولو دپاره او ټولو پریشانو او تكليفونو دليري كولو دپاره اكسير دي ، دصبر چي كوم بيان اوس اوس وليكل سو ، ددې څخه دا معلومه سوي ده ، چي په حقيقت كي لمونځ او ټول عبادتونه دصبر جزئيات دي ، ليكن دا لمونځ جلا ذكر په دي وجه وكړل سو ، چي په ټولو عبادتونو كي ، لمونځ يو داسي عبادت دي چي دصبرمكمله نمونه ده ، ځكه چي دلمانځه په حالت كي ، نفس په عبادت او اطاعت باندې بندولاي سي او ورسره دټولو گناهونو اومكروه كارونو څخه ، بلكه د ډيرو مباح كارونو څخه هم منع كولاي سي ، نو په دي وجه صبر چي معني يې نفس په قابو كي كول او دټولو اطاعتونو فرمانبرداره جوړول او دگناهونو څخه بيزاره كول دي ، دلمونځ يو عملي مثال دي .

ددې څخه زيات دلمونځ دپاره دانسان دټولو حاجتونو په پوره كولو كي او دټولو مصيبتونو څخه په خلاصونو كي يو خاص اثر هم دي ، كه څه هم ددې وجه او سبب معلوم هم نه وي ، لكه چي ځيني داروگان موثر بالخاصه منل كيږي ، يعني دگرموالي او بيخوالي دكفياتو په حساب سره لكه چي ديو خاص مرض دليري كولو دپاره ځيني داروگان موثر بالخاصه وي ، لكه دپښتورگي د درد دپاره دفزنگي داني په لاس ياپه خوله ايبښودل او ډيرو مرضونو دپاره عود صليب وغيره په غاړه كي اچول موثر بالخاصه دي ، سبب يې معلوم نه دي ، دوسپني را كښل دمقناطيس اثر بالخاصه دي ، څه سبب يې معلوم نه دي ، دغه رنگ لمونځ دانسان دټولو حاجتونو پوره كولو كي او دتكليفونو څخه په خلاصولو كي اثر بالخاصه لري ، ليكن شرط په كي يو دا دي چي لمونځ په پوره آدابو او خشوع او خضوع سره ادا كړل سي ، زمونږ لمونځونه چي اثر نه لري ددې وجه بس زمونږ قصور دي ، چي دلمونځ په آدابو او خشوع خضوع كي كوتاهي كوو ، كه چيري داسي نه وي ، نو درسول الله ﷺ خو دا عادت مبارك وو چي كله به څه مهم ورته پيښ سو ، نو لمونځ ته به يې رجوع كوله ، او دلمونځ په بركت به يې الله ﷻ دا حاجت پوره كوي ، په حديث كي دي .

اذا حزه امر لزع الى الصلوة : رسول الله ﷺ ته چي به كله څه ضرورت او حاجت پيښ سو ، نو لمانځه ته به يې رجوع كول .

(صبر اولمونځ دېولو مشكلاتو او تكليفونو څخه دنجات سبب په دې وجه دې چي په صبر سره دالله ﷻ ملگرتيا حاصلېږي)
 اِنَّ اللّٰهَ مَعَ الصّٰبِرِيْنَ : په دې جمله كي داراز بنودل سوي دې ، چي صبر د مشكلاتو دحل او دمصبتونو دليري كولو سبب څنگه گرځي د ارشاد حاصل دا دې چي د صبر په نتيجه كي انسان ته دالله ﷻ ملگرتيا حاصلېږي ، او دا ظاهره خبره ده چي چاته دالله ﷻ ملگرتيا حاصله سي ، نو دهغه كوم يو كار بنديداي سي ، او كوم يو مصيبت هغه عاجز كولي سي ؟

وَلَا تَقُولُوا لِمَنْ يُقْتَلُ فِي سَبِيلِ اللَّهِ أَمْوَاتٌ بَلْ أَحْيَاءٌ

او مه وايست هغوی ته چی مړه سی دالله ﷻ په لاره کی چی دوی مړه دی بلکه دوی ژوندی دی

وَلَكِنْ لَا تَشْعُرُونَ ۝ وَلَنَبْلُوَنَّكُمْ بِشَيْءٍ مِّنَ الْخَوْفِ

ليکن تاسی ته درک نسته ، او خامخا مونږ به ازمينت کوو په تاسی باندی ، په لږ بيري

وَالْجُوعِ وَنَقْصٍ مِّنَ الْأَمْوَالِ وَالْأَنْفُسِ وَالثَّغِيرِ

اولوبی او نقصانونو سره دمالونو اودځانونو اودميوو

وَبَشِّرِ الصّٰبِرِيْنَ ۝ الَّذِيْنَ اِذَا اَصَابَتْهُمُ مُّصِيبَةٌ قَالُوْا

او زيري ورکړه صبرکوونکو ته ، چی کله ورسپړي دوی ته مصيبت نو وايي

اِنَّا لِلّٰهِ وَاِنَّا اِلَيْهِ رٰجِعُوْنَ ۝ اُولٰٓئِكَ عَلَيْهِمْ صَلَوٰتٌ مِّن رَّبِّهِمْ

مونږ دالله مال يو او مونږ دده په طرف واپس کيدونکی يو ، داسی خلقو باندی مهربانی دی ددوی دپروردگار

وَرَحْمَةٌ مِّن رَّبِّهِمْ ۝ اُولٰٓئِكَ هُمُ الْمُتَّقُونَ ۝

اورحمت اودغه خلق دی په سیده لاره .

تقون : په ذکر سوي آيت كي په خاصه ناگواره واقعه باندی د صبر كولو تعليم اود صبر كوونكو ، فضيلت بيان كړل سوي دي ، اوس په دې آيتونو كي دځيني نورو خلاف طبع واقعاتو دتفصيل ، او په دې باندی د صبر كولو دترغيب او دفضيلت بيان دی او په دغه واقعاتو كي دكافرو سره دجنگ جگړی مضمون يې په دوو وجو وړاندی کی اول دا چی دا لوی دی او په لوی شي باندی صبر كوونکی خو په طريق اولی په

کوچنی باندی صبر کوی ، دویم په دی وجه چی دمقام دنسابت په وجه ځکه چی ذکر سوی معترضینو ته دا معامله پېښه سوي ده .

لنفسیر: او کوم خلق چی دالله ﷻ په لار کی (یعنی ددین دپاره) قتل کړل سی ، ددوی (داسي فضیلت دی چی ددوی) په باره کي داسي مه وایاست دوی (دمعمولی مرو په ډول) مړه دی بلکه دا خلق (په یو جلا رنگ ژوند سره) ژوندی دی لیکن تاسو (په خپلو موجودو) حواسو سره (ددې ژوند) معلومول نه سي کولی او (وگوری) چی مونږ به (درضا او غاری اینودو صفت ، چی هغه دایمان تقاضاوه) ستاسی امتحان واخلو څه قدری بیړی سره (چی هغه دمخالفینو په حملی سره او یا دحادثاتو او تکلیفونو په راتلو سره راځی) او (قدری فقر) او لوړی سره او (څه قدری) دمال ځان او دمیوو په کمی سره (مثلاً حیوان مړ سي ، یا یو انسان مړ سي ، یا ناجوړه سي یا میوه او دمځکی حاصلات خراب سي نوتاسی صبر کوی) او (چی کوم خلق په دی امتحانونو کي پوره وخیژی او مستقل پاته سي نو) ته داسي صبر کوونکو ته زیری واوروه (چی دچادا عادت وی) چی په دوی باندی کله څه مصیبت را سي نو دوی (په عقیده اویقین سره داسي) وایي چی مونږ خو (سره دمال او عیال څخه په اصل کي) دالله ﷻ ملکیت یو (او حقیقی مالک له ، په خپل ملک کي دهر قسمه تصرف کولو اختیار حاصل دی ، په دی سره دمملوک دتنگولو اختیار حاصل دی ، په دی سره دمملوک دتنگولو څه معنی او مطلب نسته) اومونږ ټول (ددنیا څخه) الله ﷻ څخه تلونکی یو (نو ددې ځای دتقصانونو بدله به را کړل سي ، چی هلته ورسو ، او دزیري هغه مضمون کوم چی به دوی ته آورو کيږي ، هغه دا دی چی) په دی خلقو باندی (جلا جلا) خاص خاص رحمتونه هم دخپل پروردگار دطرفه به وی او (په ټولو باندی په شریکه سره) عام رحمت به هم وی او دا هغه خلق دی چی دوی (حقیقت حال ته) رسیدلی دی (چی الله ﷻ دهر شي مالک گڼی او دتقصان بدله ورکوونکی گڼی)

علوم او مسائل

(دشیدانو او نبیانو دبرخ ژوند او په دی کي درجي)

دا خو ټولو ته معلومه ده چی داسلام دروایاتو دمخه هر مرکیدونکی ته په برخ کي یو خاص قسم ژوند حاصل وی ، چی دی سره هغه دقبر دعذاب یادثواب احساس کول کيږي ، په دی ژوند کی دؤمن اودکافر ، صالح او دفاسق ، څه فرق نسته ، لیکن ددغه برخي ژوند مختلفی درجی دی ، یوه درجه کي خو ټول برابر دی ، او څه درجی دنبیانو اوصالحانو دپاره خاص دی او دوی هم یو تریله په دی ژوند کی درجی لری ددې مسئلې په تحقیق دعلمائو بی شمیره مقابلې اورسالی سته ، لیکن په دوی کی چی کومه خبره کتاب الله اوسنت رسول ته نږدی ده اودشبهو څخه پاکه ده ، هغه حضرت حکیم الامت تهانوی رحمۃ اللہ علیہ په بیان القرآن ج ۱ ص ۸۷ کی واضحه کړی ده ، دلته ددې نقل کول ښه گڼم .

ف: داسي قتل کړل سوي ته چی دالله ﷻ په لاره کي قتل سي شهید ویل کيږي او دده په حقله داسي ویل ، چی دی مړ سو صحیح او روا دی ، لیکن دده مرگ دنورو مرو په ډول گڼل منع کړل سوي دي ، ددې وجه دا ده چی دمرگ څخه وروسته که څه هم برخي ژوند هرچاته حاصل دی او ددې په وجه دجزا او

دسزا علم لری ، لیکن شہید تہ پہ دی ژوند کی دنورو مرو څخہ یو قسمہ فرق حاصل دی او هغه دا دی چی ددی ژوند ننبی ننبانی او اثرونہ پہ دہ کی دنورو مرو څخہ قوی دی ، لکه چی دپنبو دگوتو سرونو او پوندو دواړو کی کہ څه هم ژوند سته ، او د ژوندون ننبی پہ دواړو کی هم سته ، لیکن دگوتو پہ سرونو کی دژوند آثار لکه احساس وغیرہ دپوندو پہ مقابلہ کی زیات وی ، دغه رنگ پہ شہیدانو کی د ژوند آثار دعامو مرو څخہ ډیر زیات وی ، تر دی چی دشہید د ژوند دقوت یو اثر د معمولی مرو پہ خلاف ، دده ظاہری چشی تہ ہم رسیدلی دی ، هغه دا چی دده جثہ باندی سرہ ددی څخہ چی دا دغوبنی او دپوستکی مجموعہ دہ ، خاورہ اثر نہ کوی او د ژوندی جسم پہ ډول صحیح سالم وی ، لکه چی پہ دی باندی احادیث او مشاہدی شاہددی ، نو ددی امتیاز پہ وجہ شہیدانو تہ ژوندی وویل سوہ ، او د دوی پہ بارہ کی دا وویل سوہ ، چی دوی تہ د نورو مرو پہ ډول مرہ مہ ورته وایاست ، لیکن پہ ظاہری حکمونو کی چی دوی دعامو مرو پہ ډول دی ، د دوی میراث تقسیمیری ، د دوی بیبیانی دنورو خلقو سرہ نکاح کولای سی ، او دغه برزخی ژوند دی چی پہ دی کی نییان دشہیدانو څخہ ہم زیات امتیاز اوقوت لری ، تر دی پوری چی دجسم سالم پاتہ کیدو څخہ علاوہ ددغه ژوند څہ اثرات پہ ظاہری حکمونو باندی غورځیری ، مثلاً د دوی میراث نہ تقسیمیری ، د دوی بیبیانو سرہ د نورو نکاح نہ کیری نو پہ دی ژوند کی دټولو څخہ زیات قوی پیغمبران او بیا شہیدان دی ، اوعام مرو کی خو دا ژوند سته ، لیکن دشہیدانو پہ ډول نہ ، البتہ دځینی احادیثو څخہ معلومیری چی ځینی اولیاء اوصحاء ہم پہ دغه فضیلت کی دشہیدانو سرہ شریک دی نو ددی احادیثو مطلب دا دی چی دنفس سرہ پہ مجاہدہ کی مر کیدونکی تہ پہ معنی کی دشہادت درجہ حاصلہ دہ ، یاخو دې داسی وویل سی ، چی پہ آیت کی دشہداء تخصیص دعامو خلقو پہ اعتبار سرہ کرل سوی دی ، دشہداؤ سرہ دیوی مرتبی دنورو خلقو صالحینو او صدیقینو پہ اعتبار سرہ نہ دی سوي .

او کہ چادبو شہید جثہ خاوری سوي موندلی وی نو هغه دی وگتری چی ممکنہ دہ چی دده نیت بہ خالص نہ وو ، او دشہادت مدار پہ نیت باندی دی ، صرف قتل کیدل شہادت نہ دی ، او کہ چیری فرضاً داسی یو شہید بیایداسی چی دهغه جثہ خاورو خوړلی وی او پہ لارہ دخدای کی دده قتل دشہادت دټولو شرطونو سرہ پورہ ہم وی نو ددی پہ وجہ دا ویل کیری ، چی پہ حدیث کی دکوم شی تصریح دہ ، هغه دا دہ چی دنبیانو اود شہیدانو جسم مخکہ نہ خوړی ، یعنی خاورہ د دوی جسم خرابولای نہ سی د اجزاء ارضیہ دخاوری وغیرہ څخہ علاوہ څہ بل شی سرہ د دوی دجسم متاثرہ کیدل اوفنا کیدل بیا ہم ممکن دی ، ځکه چی پہ مخکہ کی الله ﷻ نور ډیر قسمونه ددهاتونو او دہاتونو د اجزاؤ اېبنودلی دی ، نو کہ چیری دغه شیانو څخہ دیو شہید جسم متاثر سی ، نو دا ددی آیت سرہ ټکر نہ خوړی .

لکه چی دنورو مرکبو اجسامو ، مثلاً دوسلی د داروگانو ، دخوراکونو ، داوبو اور او دبادو اثر دنبیانو پہ جسم باندی ہم ثابت دی ، او دشہیدانو ژوند دمرگ څخہ وروستہ دنبیانو دژوند (مخکې دمرگ) څخہ ډیر قوی خو نہ دی ، دمخکې پہ ځینی حصو کی ځینی غیر اجزاء ارضی ہم شامل وی ، لکه چی څنگہ پہ نورو عناصرو کی ہم نور مختلف عناصر شامل وی ، نو کہ چیری ددغه غیر اجزاء ارضیہ پہ وجہ د دوی

اجسام متاثرسي نوددي څخه په هغه احاديثوباندي څه قسمه اشكال نه را ځي ، چي دي كي حرمت داجسادالانبيا، على الارض راغلي دي (يعني په مخكه باندي دا حرام كړل سوي دي چي دنبيانو جثي وځوري)

اوبو جواب دا دي چي دشهيدانو دجثو د امتياز دپاره دا كافي ده ، چي دنورو مړو په مقابله كي تر ډيري مودي پوري ، د دوي جثي دڅاورو څخه نه متاثره كيږي ، كه څه هم څه وخت وروسته بيا متاثره سي او دا حاديثو څخه دا خبره غرض ده چي د دوي دجثو محفوظ پاته كيدل دعادت څخه بهر خبره ده ، او دعادت بهر كيدو دپاره دوه صورتونه دي ، يوصورت دهميش دپاره محفوظ پاته كيدل او دويم وږده محفوظتيا او هر كله چي عالم برزخ په حواسو يعني سترگو، غوږو ، اوپزه اولاس سره نه معلومېږي ، نو په دي وجه يې ، لَا تَشْعُرُونَ : وويل ، چي تاسي ددي حيات حقيقت نه سي معلومولاي .

(په مصيبتونو باندي صبر كول ددي دآسانولو يواځي تدبير دي)

ف : دالله ﷻ دطرفه ، په بندگانو چي كوم امتحان كيږي ، ددي حقيقت د وَ اَذْبَلْتَنِي اِبْرَاهِيمَ رَبِّه په تفسير كي تيرسوي دي ، او دحوادثو د راتلو څخه وړاندي د دوي دخبر ور كولو فائده دا سوه ، چي صبر كول آسانېږي ، او كه چيري داسي نه سي نو په ناڅاپه صدي سره زياته پريشاني راځي ، او دا خطاب ټول امت ته دي ، نو ټولو پوهيدل په كار دي چي دنيا دتكليفونو ځاي دي اوپه دي وجه ددي ځاي حوادث عجب او غريب ونه گڼل سي نو بي صبري به را نه سي ، او هر كله چي دا خلق صرف دصبر په عمل كي ټول مشترك دي ، نو په دي وجه ددي بدله مشتركه ، عام رحمت دي ، چي ددي وعده صرف په صبر باندي كړل سوي ده ، او هر كله چي دهر صبر كوونكي دصبر مقدار اوشان جلاجلادي ، نو ددغه جلاوالي بدله به په جلا جلا مهربانو سره وي ، لكه په دنيا كي دانعامونو ور كولو په موقعه دخوراك دعوت خوعام وي ، ليكن روپي او جوړي هر يوه ته دحيثيت اود خدمت په قدر ور كولاي سي .

(په مصيبت كي انالله به پوه سره ويل دتسكين قلب ډير ښه علاج دي)

دصبر كوونكو متعلق چي دا يې فرمايلي دي چي دوي دمصيبت په وخت كي اِنَالله وَاِنَالِيهِ رَاجِعُونَ وايي ، ددي څخه مقصد دا تعليم ور كول دي ، چي په تكليف اومصيبت كي غير خلقو ته داسي ويل په كار دي ، ځكه چي په داسي ويلو كي ثواب هم لوي دي او كه چيري دزړه دپوهي څخه دا الفاظ وويل سي ، نو دغم دليري كولو دپاره او زړه ته دتسلي ور كولو دپاره دا اكسير اثر هم لري .

إِنَّ الصَّفَا وَالْمَرْوَةَ مِنْ شَعَائِرِ اللَّهِ فَمَنْ حَجَّ الْبَيْتَ أَوَاعْتَمَرَ فَلَا جُنَاحَ

بیشکه صفا او مروه دښانو څخه دي دالله ﷻ نو چاچي حج وكي دبیت الله یا بی عمره وکړه نوڅه

عَلَيْهِ أَنْ يَكُفَّ بِهِنَّ وَمَنْ تَطَوَّءَ خَيْرًا فَإِنَّ اللَّهَ

گناه نسته په ده چي طواف وكي په دي دواړو كي اوڅوك چي دخپلي خوښي څخه وي څه نيكی، نو الله ﷻ قدر دان

شاکر علیہ السلام

دی هرڅه باندی علم لرونکی دی.

توون: په تیرو آیتونو کي، وابتلی ابراهیم: څخه واخله ترلیری پوری دځانه کعبی مفصل ذکر سوي دی، چی ددی په اول کي دځانه کعبی دځای دعبادت کیدلو بیان وو او ورپسی دحضرت ابراهیم ددعاقصه وه چی دوی دا درخواست کړی وو، چی مونږ ته دمناسک حج (اعمال حج) احکام وښایی او په مناسکو حج کي حج او عمره هم دا ځله ده، نو دبیت الله ځای دعبادت کیدل څنگه چی ددې څخه ظاهر کړل سو، چی دا دلمانځه دپاره قبله جوړه کړل سوه، نو دغه رنگ په حج او عمره کې بیت الله مقصد جوړ کړل سو او دبیت الله اهمیت ظاهر کړل سو، اوس په دی آیت کي دیو داسي مضمون بیان دی، چی ددې تعلق دی خبری سره دی، چی دحج او عمری څخه مقصد بیت الله دی (یعنی دبیت الله زیارت کول دی)، او هغه مضمون دا دی چی صفا اومروه په مکه کي دوی غوندی دې، په حج او عمره کې دکعبی دطواف کولو څخه وروسته خلق د دوی په مینځ کي څغستل کوی او دی څغستلو ته سعی ویل کیږي، او هرکله چی داسعی به دجاهلیت په زمانه کی هم کیدای سوه، او په دغه زمانه کي په صفا او مروه کي څه بتان هم ایښودل سوي وو، نو په دی وجه دځینی مسلمانانو داشبهه په زړه کي پیدا سوه، چی دا (یعنی سعی) دجاهلیت رسم او رواج به وی، او دگناه سبب به وی، اوځینو خلقو دا په جاهلیت کي هم گناه گنرله، نو دوی ته دا شبهه پیدا سوه چی شاید دا به په اسلام کي هم گناه وی، نو په دی آیت کي الله ﷻ ددې شبهی دفع وکړه، اوس ددې مضمون او ددې څخه په مخکنی مضمون کي د تړون وجه دا سوه چی اول مضمون کي په کعبه باندی دلمانځه دپاره دقبلی دجوړیدو، دکفارو دشبهی او اعتراض دفع کول وو او په دی مضمون کي دصفا او مروه په مینځ کي دسعی په باره کي، چی دا هم دکعبی سره تعلق لري دمسلمانانو دشبهی دفع کول دی.

لتفسير: (دصفا اومروه په سعی کی څه شک مه کوی ځکه) چی بی شک صفا اومروه (او د دوی په مینځ کي سعی کول) دځینی یادگارونو (ددین) خداوندی څخه دی نوکوم سړی چی حج وکی دبیت الله یا(ددې) عمره یې وکړه په هغه باندی لږ غوندی گناه هم نسته (لکه چی څنگه تاسی ته شبهه سوي ده) ددې دواړو په مینځ کي (سعی معلومی طریقی برابر) په تلوار تگ کولو کي (چی ددې نوم سعی ده او گناه لڅخه، بلکه دثواب کار دی، ځکه چی دا سعی خو دشرع په نظر کي یوښه کاردی) او (زمونږ خدا قاعده اوقانون دی چی) کوم سړی په خوشحالی سره څه ښه کا وکی نو الله ﷻ (ددې لویه) قدر دانی کوی (اوددغه ښه کار کونکی نیت اوخلوص) ښه پیژنی (نو ددې قاعدی دمخه، سعی کونکی ته به دهغه داخلاص مطابق ثواب ورکړل سی)

علوم اومسئلي

(دځینی الفاظوتحقیق)

شعائر الله، شعائر جمع دشعیره ده، او دشعیره معنی ده علامه اوشعائر الله څخه مراد هغه عملونه دی

چی کوم الله ﷻ د دین دپاره علامی مقرر کړی دی ، د حج لفظی معنی قصد کول دی او د قرآن شریف اوسنت رسول الله ﷺ په اصطلاح او ژبه کې د خانه کعبی زیارت کول او هلته خاص عملونو ادا کولو ته حج ویل کیږي ، د عمری لفظی معنی ده زیارت کول ، او د شرع په ژبه کې مسجد حرام ته حاضریدل ، د کعبی څخه طواف کولو او سعی کولو ته وایی .

(د صفا او مروه په مینځ کې سعی کول واجب دی)

د حج ، عمری او د سعی کولو طریقہ د فقهی په کتابونو کې ذکر دی او سعی کول دامام احمد رحمۃ اللہ علیہ په نزد مستحب یاسنت دی ، او دامام مالک رحمۃ اللہ علیہ او امام شافعی رحمۃ اللہ علیہ په نزد فرض دی ، او دامام ابوحنیفه رحمۃ اللہ علیہ په نزد داسې واجب دی چی په پریښودلو سره یی یو پسه ، یا بیزه ذبح کول لازمیږي .

د پورته ذکر سوي آیت د الفاظو څخه دا شبهه پېژنه کی را وستل په کار نه دی ، چی په دی آیت کې د صفا او مروه په مینځ کې خو د سعی متعلق دومره قدری ویل سوي دي چی دا گناه نه ده ، د دې خبری څخه زیات تر زیات دومره ثابتہ سوه ، چی مباحو کې یو مباح دی ، د شبهی نه کولو وجه دا ده چی دلته د ، لاجُنَاحَ : الفاظ د سوال په مناسبت را وړل سوي دي ، سوال د دې خبری وو چی په صفا او مروه کې بتان ایښودل سوي وو او د جاهلیت د زمانی خلقو به د دوی د عبادت کولو دپاره د صفا او مروه په مینځ کې سعی کوله ، نو په دی وجه دا کار حرام کیدل په کار دی .

د دې په جواب کې وفرمایل سوه ، چی په دی کې څه گناه نسته ، ځکه چی دا په اصل کې ابراهیمی سنت دی ، د چا د جاهلی عمل په وجه دا څه گناه نه کیږي ، نو داسې ویناد دې د واجب کیدلو سره څه منافات (تکر) نه خوری .

إِنَّ الَّذِينَ يَكْتُمُونَ مَا أَنزَلْنَا مِنَ الْبَيِّنَاتِ

بیشکه چی کوم خلق پتوی څه چی مونږ نازل کړی دی د صاف حکم او هدایت خبری

وَالْهُدَىٰ مِنْ بَعْدِ مَا بَيَّنَّاهُ لِلنَّاسِ فِي الْكِتَابِ ۚ أُولَٰئِكَ

پس له هغه څخه چی مونږ دا واضح کړی دی د خلقو دپاره په کتاب کې ، په دوی باندی

يَلْعَنُهُمُ اللَّهُ وَيَلْعَنُهُمُ اللَّعْنُونَ ۚ إِلَّا الَّذِينَ تَابُوا وَأَصْلَحُوا

لعنت کړی الله او لعنت کوی په دوی باندی لعنت کوونکی ، مگر چاچی توبه وکړه او درست یی کړی

وَيَتَّوَفَّاوَأُولَٰئِكَ أَتُوبُ عَلَيْهِمْ وَأَنَا التَّوَّابُ الرَّحِيمُ ۚ إِنَّ

خپلی خبری او بیان یی کړه د حق خبره ، نو داسی خلق معاف کوم او زه یم لوی معاف کوونکی نهایت مهربانه

الَّذِينَ كَفَرُوا وَآمَنُوا وَهُمْ كُفَّارٌ أُولَٰئِكَ عَلَيْهِمْ لَعْنَةُ اللَّهِ

بيشكه چي كوم خلق كافران سول او مړه سول او دوى كافران وي نو په دوى باندې لعنت دى دالله ﷻ

وَالْمَلَائِكَةُ وَالنَّاسِ أَجْمَعِينَ ﴿١٧١﴾ خُلْدِيْن فِيْهَا لَا يُخَفُّ

او دملائكو او دملائكو تولو ، هميشه به وي په دغه لعنت كى نه به سپكيږي

عَنْهُمْ الْعَذَابُ وَلَا هُمْ يُنْظَرُونَ ﴿١٧٢﴾

په دوى باندې عذاب او نه به دوى ته مهلت وركول كيږي .

تړون : مخكې دقبلي دبحث په ترس كي دا خبره ذكر سوي ده چي اهل كتاب حق پتوي او په دى آيت كي ، الَّذِينَ آمَنُوا الْكِتَابَ يَقُولُونَ اِلٰى قَوْلِهِ لَيَكْتُمُونَ الْحَقَّ : ددغه خبري تكميل دى ، هغه داسي چي حق پتوونكو دپاره او حق پتولو كي اصرار كوونكو دپاره دالله ﷻ عذاب اولعنت دى اوڅوك چي ددې څخه تريبه تائب سي ، هغه دپاره دمعافي وعده ده .

لنهنفسير : كوم خلق چي پتوي هغه مضمونونه چي مونږ نازل كړي دي اوچي هغه په خپله واضح دي او (دنورو دپاره) هدايت كوونكي دي (اوپتول هم) دهغه (حالت) څخه وروسته چي مونږ دغه (مضمونونه) كتاب (خدائي تورا او انجيل) كي (په نازلولو سره) عامو خلقو ته ظاهر كړي دي ، په داسي خلقو باندې الله ﷻ هم لعنت ليري (چي دخپل خاص رحمت څخه يې ليري كوي) او (نور ډير خلق) لعنت كوونكي هم (كوم چي دداسي كارونو څخه نفرت كوي) په دوى باندې لعنت ليري (چي دوى ته بېراړي كوي) مگر كوم خلق (چي په دغه پتوونكو خلقو كي دخپل دغه كارڅخه) توبه (يعني دالله ﷻ په مخكي دتيرو بدو كارونو څخه عذر) وغواړي او (چي كومه خرابي د دوى ددې كارڅخه سوي وي ، نو آئنده ددې اصلاح وكى او ددې اصلاح طريقه دا ده ، چي دغه پت كړي مضمونونه په عامه توگه ظاهر كړي (چي ټول خبر سي ، اوپه دوى باندې دخلقو دگمراه كولو بوج پاته نه سي ، اوظاهرول په شرع كي هغه معتبردى چي اسلام قبول كړى ، ځكه كه چيري اسلام قبول نه كړى نو دنبت محمدى حق كيدل به په خلقو پت پاته سي ، خلق به دا وگنى چي كه چيري نبوت محمدى حق وي ، نو دا دكتاب پوهيدونكي خلق ايمان ولي نه را وړي ، مطلب دا چي دا خلق مسلمانان سي) نو دداسي خلقو په (حال) زه (په مهرباني سره) متوجه كيږم (او د دوى گناه معاف كوم) او زماڅو ډير عادت دى توبه قبلول اومهرباني كول (خوڅوك تريبه كوونكي په كار دي) البته چي كوم خلق (په دوى كي) اسلام را نه وړي اوپه دغه غير اسلامي حالت باندې مړه سي په داسي خلقو باندې (دغه ذكر سوي) لعنت دالله ﷻ او دفرېستو او دخلقو هم تولو (داسي وريږي چي) دوى به هميشه دپاره په دغه (لعنت) كي وي (مطلب دا چي دوى به هميشه په جهنم كي وي اوپه جهنم كي دهميش دپاره پاته كيدونكي خلق ، دخداى دخاص رحمت څخه

ليري هم وي ، او هميشه په لعنت کي هم وي ، چي جهنم ته د داخليدو څخه وروسته څه وخت وروسته (د دوی څخه (جهنم) عذاب سپکيږي به (هم) نه ، او نه (جهنم ته د ور تللو څخه دمخه) دوی ته (تر څه مودی پوري) به ډيل ورکيدای سي (ځکه چي ډيل هغه وخت ورکيدای سي چي کله مقدمه کي گنجائش وي او په گنجائش نه کيدلو کي په اول پيشني کي د سزا ورکولو حکم وي)

علوم اومسئلي

(د علم دين ظاهرول او خورول واجب دی او ددې پټول حرام دی)

په ذکر سوي آيت کي دا ارشاد سوي دي ، چي د الله ﷻ د طرف څخه چي کوم واضح هدايتونه نازل کړل سوي دي ، هغه ته د خلقو څخه پټول دومره لوی جرم او گناه ده چي په دی باندی الله ﷻ هم لعنت ليري او پټول مخلوق هم لعنت ليري ، نو ددې څخه څو حکمونه حاصل سوه .

اول دا چي دکوم علم څرگندول او خورول ضروري دی دهغه پټول حرام دی ، رسول الله ﷺ فرمايلي دی .
(من سئل عن علم فکتمه الجمه الله يوم القيامة بلجام من النار) رواه ابو هريره وعمر بن العاص ، اخرجه ابن ماجه (قرطبي)

کوم سړی چي د دين د يو حکم علم لري او دده څخه ددغه حکم پوښتنه وسي که چيري ده دا پټ کي نو د قيامت په ورځ به دده په خوله کي د اور واگي وا چول سي .

فقهاؤ وايي : چي دا وعيد په هغه صورت کي دی چي کوم وخت کي دده څخه سوابل يوسړی ددې مسئلې د بيانولو دپاره په دغه ځای کي موجود نه وي او که چيري نور عالمان هم موجود وي ، نو گنجائش سته دی خبری دپاره چي هغه دا ووايي چي نورو عالمانو څخه پوښتنه وکړه قرطبي ج ۲ ص ۱۸۵ ، جصاص په جصاص کي د گنجائش دخبري ذکر نسته وگوري باب النهي عن کتمان العلم ج ۱ ص ۱۱۲ .

دويمه دا خبره ددې څخه معلومه سوه چي چاته درست علم حاصل نه وي نو هغه ته دا په کار نه دی ، چي هغه دمستلو او حکمونو بنودلو جرات وکړي .

دریم دا چي ددې آيت څخه دا مسئله معلومه سوه چي دا سخت وعيد دهغو علمونو او مسئلو په باره کي دی ، چي کوم په قرآن اوسنت کي په ډاگه بيان سوي دي ، او چي دهغوی د ظاهرولو او خورولو ضرورت دی او هغه باريکی مسئلې چي هغه دعا مو خلقو دپوهی څخه بهر وي ، بلکه په دی کي دا خطر وه ، چي دداسي مسئلو په ظاهرولو کي دعا مو خلقو فهمی کي مبتلا کيدل وي نو په داسي مسئلو کي پټول غوره دی او داسي مسئلې د علم پټولو په حکم کي نه راځي ، په ذکر سوي آيت کي (دَرِ الْبَيِّنَاتِ وَالْهُدَى) الفاظو سره دغه خبری ته اشاره ده ، د داسي مسئلو په باره کي حضرت عبد الله بن مسعود ؓ ويلي دی ، که چيري تاسو عوامو ته داسی حديثونه واوروی چي په دی تاسی پوره نه پوهيږي نو دوی به فتنه کي اخته کړي . قرطبي ج ۲ ص ۱۸۴ / ۱۸۵ .

هم دغه ډول په صحيح بخاری کي د حضرت علی کرم الله وجهه څخه نقل دی چي عامو خلقو ته صرف دومره علم څرگندونه کوی ، څومره چي د دوی په عقل او پوه کي راځي ، آیاتاسی دا غواړی چي خلق الله ﷻ او رسول الله ﷺ (نعوذ بالله) درواغجن وگنځي ، ځکه چي کومه خبره د دوی په پوه کي رانه سي ، نو

ددوی په زړونو کي به ددې څخه شبهي او شکونه پيداسي او ممکنه ده چي دوی به ددې څخه انکار وکړي. ددې څخه دا معلومه سوه چي د عالم دا هم يوه ذمه واري ده ، چي دی دمخاطب حالت ته گوري او وروسته ددې څخه دی خبره کوي ، او چي دکوم سړي په غلط فهمي کي داخه کيدو خطره وي ، نو دهغه په مخکې دې داسي مسائل نه بيانوي ، دغه وجه ده چي فقهاؤ حضرات د ډيرو مسئلو د بيان څخه وروسته ليکي: هَذَا مِمَّا يُعْرِفُ وَلَا يُعْرِفُ (دامثله داسي ده چي اهل علمو ته په دی پوهيدل په کار دی ، ليکن په عامو خلقو کي دی نه خوروي)

په يوحديث کي رسول الله ﷺ فرمايلي دي .

لَا تَسْأَلُوا الْحِكْمَةَ أَهْلِهَا فَتُظْلَمُوا هُمْ وَلَا تَضَعُوهَا لِي غَيْرِ أَهْلِهَا فَتُظْلَمُوا هُمْ .

د حکمت خبری د داسي خلقو څخه مه منع کوی ، چي هغوی ددې خبرو اهل وی ، که چيري تاسی داسي وکړل نو دا به په دی خلقو باندی ظلم وی او چي کوم خلق یی اهل نه وی نو دوی ته د حکمت خبری مه کوی ځکه چي په داسي کولو په حکمت باندی ظلم کول دی .

امام قرطبي رحمه الله وايي چي ددې تفصيل څخه دا معلومه سوه ، چي داسي کافر ته چي هغه مسلمانانو سره مناظری او بحثونه کوي يا داسي بدعتی ته چي خلق په خپلو غلطو خيالونو گمراه کوي علم دين تر هغه وخته پوري بنودل په کار نه دی چي ترڅو پوري په غالب گمان دا معلومه نه سي ، چي په دی علم بنودلو سره به دده خیالات درست سي .

هم دغه ډول يو باجا او حاکم ته داسي مسئلې بنودل روا نه دی چي ددې په ذريعه هغه ته په رعيت باندی د ظلم کولو لاره په لاس راځي ، هم دغه ډول د عامو خلقو په مخکې د دين په حکمونو کي د اجازه او د حیلو صورتونه بی ضرورت په بيانول روانه دی چي ددې په وجه دوی کي د دين په احکامو باندی په عمل کولو کي د حیلو عادت پيداسي ، قرطبي ج ۲ ص ۱۸۵ ،

(درسول الله ﷺ حديث هم دقرآن حکم لری)

په صحيح بخاری کي د حضرت ابو هريره ؓ په روايت کي دی ، چي هغه وويل که چيري دقرآن دا آيت نه وی ، نو ما به تاسی ته يوحديث هم نه وو بيان کړی ، دده مراد دآيت څخه ، دغه يوآيت دی چي په کی د علم په پتولو باندی دلعت سخت وعيد راغلی دی ، هم دغه رنگ ځيني نورو صحابه کرامو حديث ذکر کولو سره دغه رنگ الفاظ ويلي دي چي که چيري دقرآن شريف دا آيت د علم دپتولو په باره کي نه وی نو ما به دا حديث تاسی ته نه وو بيان کړی .

ددې روايتونو څخه دا معلومه سوه ، چي د صحابه کرامو په نزد درسول الله ﷺ حديث دقرآن حکم لری ځکه چي په آيت کي دپتولو وعيد دهغه خلقو دپاره راغلی دی ، چي دوی په قرآن کي نازل سوی حکونه او هدايات پتوي ، په دی آيت کي په ډاگه د حديث دپتولو ذکر نسته ، ليکن صحابه کرامو حديث هم دقرآن په حکم کي وگنل او دده پتول يې د وعيد سبب وگنرل .

(دځيني گناهونو عذاب داسي وی چي په دی باندی مخلوق لعنت ليري)

وَيَلْعَنُهُمُ الْعَالَمُونَ: کی قرآن شريف لعنت کوونکی په گوته کړی نه دی ، چي کوم خلق لعنت ليري د تفسير

امامان مجاهد او عکرمه رضی اللہ عنہ وایی، چی په دی عدم تعین کي دی خبری ته اشاره ده، چی د دنیا هریو شي او مخلوق په دوی باندی لعنت لیږي تر دی چی ټول حیوانان او دمخکی جینجی هم په دوی باندی لعنت وایی، ځکه چی د دوی دبدو عملونو په وجه دی ټولو مخلوقاتو ته نقصان رسیږي، د حضرت براء بن عازب د حدیث څخه ددې تائید کیدای سي چی په دی حدیث کي رسول الله ﷺ فرمایي چی د، الاعْتُونَ مراد په مخکه ټول تلونکی حیوانان دی قرطبی ج ۲ ص ۱۸۷.

(یومعلوم او خاص سړی باندی لعنت ویل تر هغه وخت پوری روانه دی چي تر خوبوری دا یقین حاصل نه سي)

(چي دی په کفر باندی مړ دی)

وَمَاتُوا وَهُمْ كُفَّارٌ، دلفظ څخه جصاص ج ۱ ص ۱۱۷، قرطبی ج ۲ ص ۱۸۸، وغیره دا مسئله را کښلی ده، چی دکوم کافر په کفر باندی د مړکیدو یقین چاته حاصل نه وی نو په هغه باندی لعنت ویل روا نه دی، او هرکله چی مونږ ته د چاد خاتمی حالت په یقین سره معلوم نه دی، نو په دی وجه دیو کافر نوم اخستل او بیا په هغه باندی لعنت ویل روا نه دی او رسول الله ﷺ چی دکومو کافرانو نومونه اخستی وو لعنت یې پرویلی وو، نو دا دوی ﷺ ته دوحی په ذریعه په یقین سره معلومه سوي وه، چی دوی به دکفر په حالت کي مری، البته په عامو کافرانو، ظالمانو بغیر دنوم اخستلو څخه لعنت ویل صحیح دی.

ددې څخه دا معلومه سوه، چی هرکله د لعنت ویلو معامله دومره سخته ده چی دا په کافر باندی هم تر هغه پوری ویل روا نه دی چی ترڅو پوری په یقین سره معلومه نه وی، چی دی به دکفر په حالت کي مری، نو په یو مسلمان یا په یو حیوان باندی لعنت ویل څنگه روا کیدای سي؟ عوام او خاص کرښخی خوبالکل غافل دی، چی په هره خبره دلعت الفاظ دخپلو تعلق دارو په باره کي دخولی څخه باسي اولعنت صرف دلعت دلفظ په ویلوکي نه دی، بلکه دی لفظ سره چی کوم الفاظ نور یی په معنی کي شریک دی دی سره هم دلعت مطلب او حکم حاصلیدلای سي، دلعت اصل معنی ده، دخدای درحمت څخه لیری کیدل، نو په دی وجه چاته مردود، دخدای دربار څخه شول سوي یانور الفاظ ویل چی دا مطلب ځینی تری را وزی، هم دلعت حکم لری.

وَالْهُكْمُ لِلَّهِ وَالْإِلَٰهَ الْأَهُ الْرَّحْمَنُ الرَّحِيمُ إِنَّ فِي خَلْقِ السَّمٰوٰتِ وَالْأَرْضِ

او معبود ستاسی دټولو هم یو معبود دی څوک معبود نسته بغیر له ده څخه چی ډیر مهربانه او ډیر رحم والادی، بیشکه داسمان او دمخکی په پیدا کولوکی.

وَاخْتِلَافِ اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ وَالْفُلْكِ الَّتِي تَجْرِي فِي الْبَحْرِ

او دشبې او دورځ په بدلولو را بدلولوکی او بیړوکی چی ډری په دریاب کی

بِمَا يَنْفَعُ النَّاسَ وَمَا أَنْزَلَ اللَّهُ مِنَ السَّمَاءِ مِنْ مَّاءٍ فَأَحْيَا

دخلقو دکار شیان او په ابوکی چی هغه الله ﷻ نازلې کړی دآسمان څخه بیایی ژوندی کړه

يَا اَرْضُ بَعْدَ مَوْتِهَا وَبَيْتٌ فِيْهَا مِنْ كُلِّ دَابَّةٍ

خواره یی کره په دی کی دهرقسمه حیوانان

په دی مخکه دهغه دمړکیدلوڅخه وروسته

وَتَصْرِيفِ الرِّيحِ وَالسَّحَابِ الْمُسْتَغْرِيقِينَ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ

او د هواگانوپه بدلیدلو کی او په وریځو کی چی تابعداری دی دده دحکم دمخکی او دآسمان په مینځ کی

لَا يَتَّبِعُ لِقَوْمٍ يَّعْقِلُونَ ﴿۳۳﴾

بیشکه په دی ټولو شیانو کی نښانی دی د عقل مندو دپاره .

تفرون: دعربو مشرکانو چی هرکله آیت، الْهُكْمُ إِلَهٌ وَاحِدٌ: دخپلی عقیدې څخه مخالف واوریدی، نو په تعجب سره یی وویل، چی دا څنگه کیدای سی، چی دټول جهان دی یو معبود وی، او که چیری دا دعوی درسته وی نو څه دلیل په دی باندی را وړل په کار دی، نو الله ﷻ دی پسی آیت کی دلیل بیان کی، حضرت مولانا مرحوم دتړون په سلسله کی ددی دوو آیاتو ترمینځه تړون بیان کړی دی خو ددی آیاتو تړون دمخکی تیر سوو آیاتو سره بیان نه کی.

لنہ تفسیر: او (داسی معبود) چی ستاسی دټولو دمعبود کیدو لائق وی، هغه خو هم معبود (حقیقی) دی له ده څخه سوا بل څوک دعبادت لائق نسته، هغه رحمان دی او رحیم دی (او څوک په دی صفتونو کی کامل نسته اودمعبودیت دصفتونو دکمال څخه بغیر، دمعبودکیدلو حق داری باطله ده، نوبغیر دمعبود حقیقی څخه څوک نور دعبادت حق دار نه سو، بیشکه دآسمانونو او دمخکو په جوړولو کی او دشی او د ورځی په را تللو کی او دجهازونو (په تللو) کی چی په دریابونو کی وړی دانسانانو دنفعی شیان او (دباران) په ابو کی چی هغه الله ﷻ دآسمان څخه وورولی، بیا په دی (ابو) سره یی مخکه تروتازه کړه ددهی دوجیدلو څخه وروسته (یعنی په دی کی یی بوتی پیدا کړل) او (دهغه بوتو څخه) دهرقسمه حیوان یی په دی (مخکه) کی خواره کړه (ځکه چی دحیوانانو ژوند اوبچی را وړل ددهغه بوتو دخوراکي په وجه دی او د هواگانو (په طرفونو او کیفیتونو) په بدلیدو کی (چی کله دیو طرف څخه الوزی او کله دبل طرف څخه، کله گرمه وی کله یخه) او د وریځی (په کیدو) کی چی دمخکی او دآسمان په مینځ کی نښتی (او زړوی) (په دی ټولو شیانو کی) دلیلونه (دتوحید موجود دی) دهغو خلقو (دلیل نیولو) دپاره چی (روغ) عقل لری .

علوم اومستلي

(دتوحید وسع مفهوم)

وَالْهُكْمُ إِلَهٌ وَاحِدٌ: دالله ﷻ توحید او یووالی په مختلفو حیثیتونو سره ثابت دی، مثلاً هغه یو دی، یعنی په مخلوقاتو کی څوک دده نظیر اومثال نسته اونه څوک دده برابر دی، نو په دی وجه هغه ددی حقدار دی، چی هغه ته یو وویل سی.

دويم په دې حيثيت چي هغه يودي دعبادت په حق داري كي ، يعنى دده څخه سرايل څوك دعبادت حق دار نه دى .
درېم په دې حيثيت چي هغه يو دى ، يعنى اجزائى نسته ، هغه د اجزاؤ او اندامونو څخه پاك دى ، او نه
دهغه تقسيم ویش او تجزيه كيدى سي .

څلورم په دې حيثيت چي هغه يو دى ، يعنى خپل ازلى ابدى كيدلو كي يو دى هغه وخت هم موجود وو ،
كله چي څه شي موجود نه وو او هغه وخت به هم وى ، كله چي څه شي موجود پاته نه سي ، نو په دې وجه
هغه ددې حقدار دى ، چي ورته واحد وويل سي ، دواحد په لفظ كي ، دا ټول حيثيتونه دتوحيد پرا ته
دى (جصاص ج ۱ ص ۱۱۸)

دې څخه وروسته دالله ﷻ په واحد حقيقى كيدلو باندې ، تكوينى علامى او دليلونه بنودل سوي دي
چي هغه باندې هر سړى ، عالم اوجاهل پوهيدلاى سي ، هغه دا چي دمخكې اوآسمان پيدا كول ، دشپي
او د ورځي دا هميشه بدليدل ، دهغه دكامل قدرت اوتوحيد روښانه دليلونه دى چي ددې شيانو په
پيداكولو اوترخه مودې پورې په ساتلو كي ، ديوى بلى هستى هيڅ قسم دخل نسته .

دغه ډول په ابو باندې دجهازونو تلل ، دقدرت يوه لويه علامه ده چي اوبه الله ﷻ داسي يو بهيدونكى
جوهر جوړ كى ، چي سره دنرمى اوبهيدلو څخه ددې دسربيره په لكونو منونه جهاز چي په كي ډيرپه
منونو شيان هم پراته وى ، دمرشق څخه ترمغرب پورې څي راځي ، اوبباددې جهازونو دتللو دپاره
دهواگانو چلول ، او بياپه خپل حكمت سره دهواگانو مخه بدلول ، دا ټول ددې خبرې پته وركوي ، چي
ددې شيانو پيداكړونكى او چلونكى يو ارى علم والا او حكمت والا دى ، كه چيري دابو ماده
بهيدونكى نه وى ، نو دا كار بيا نه سو كيدلاى ، او كه بهيدونكى هم وى ، خوهواگانى نه وى ، نوبياپه
جهازونو دا اوږده سفرونه كړي نه واى ، قرآن دغه مضمون بيان كړى دى .

إِنْ يَنْشَأْ لَكُمْ رِيحٌ فَظَلُّنْ رَوَاكِدَ عَلَى ظَهْرِهِ : الشورى ۳۳ .

(كه چيري الله ﷻ وغواړي نو هواگانى به ودروى او دا جهازونه به د درياب دسربيره ولاړ پاته سي ،

بِمَا يَنْفَعُ النَّاسَ : لفظ كي اشاره وسوه ، چي د اوبو دجهازونو په ذريعه ديو ملك سامان ، بل ملك ته په
وړلو كي عامو انسانانو ته بى شميره فائدى دى ، او دا فائدى په هره زمانه او په هر ملك كي نوى نوى
صورتو كي را څرگنديږي ز

هم دغه رنگ دآسمان څخه اوبه څاڅكى څاڅكى را لويږي چي چاته نقصان ونه رسيږي ، كه چيري دا
اوبه دسيلاب په ډول راتلى ، نو انسان ، حيوان اوسامان به نه پاته كيدى ، بيا د وړولو څخه وروسته دا
اوبه په مخكه باندې محفوظ ساتل ، دانسان دوس خبره نه ده كه چيري دا ويل سوي چي دشپې مياشتو
خپله خپله ذخيره دې هر سړى جمع كړى ، نو هر يو سړى به ددې دساتلو دپاره څه انتظام كوي ؟ او كه
چيري انتظام يى كړى وى ، نو دا به يى دخرابيدو څخه څنگه محفوظ كړى وى ؟ قدرت دا ټول انتظامونه
په خپله كړى دى ، الله ﷻ فرمايى .

أَنْتَكَاهُ فِي الْأَرْضِ وَإِلَّا عَلَى ذَهَابٍ بِهِ لَقَادَرُونَ : المؤمنون ۱۸ . (هم مونږ اوبه په مخكه كي بندي كړى كه څه
هم زمونږ دقدرت هم سته چي دباران اوبه وبيوو اوتخمي يى كړو)

ليکن قدرت دمخکی وسيدونکو انسانانو او خاړو دپاره اوبه چيری دتلابونو په شکل کي جمع کړی او چيری دغرونو په مخکه کي دخورو سوو رگونو په ذريعه دمخکی اندرون ته ورسولی او بيا يی په ټوله مخکه کي يو داسي غير محسوس دپيپو نو سلسله خوره کړه چی دچا چيری زړه غواړی نو مخکه وکندي او اوبه را وباسي ، او ددی اوبو يوه لويه ذخيره يی د واوړو په شکل کی په غرونو باندی واچوله ، چی خرابيدو څخه هم محفوظه ده ، او په آرام آرام سره ويل کيږي ، او دمخکی دننه دقدرتی پيپ لينو په ذريعه ټولی دنيا ته رسيږي ز

مطلب دا چی په ذکر سوي آيت کي دقدرت کامله ديوڅو مظاهرو بيان وکړل سو او توحيد ورڅخه ثابت کړل سو ، مفسرينو علماؤ په دی ټولو شيانو باندی په تفصيل سره بحث کړی دی (جصاص ج ۱ ص ۱۱۸ / ۱۲۲ ، وغيره وگورئ)

وَمِنَ النَّاسِ مَن يَتَّخِذُ مِنْ دُونِ اللَّهِ أَندَادًا يُحِبُّونَهُمْ كَحُبِّ اللَّهِ

او ځيني خلق هغه دی چی جوړوی دالله پاک برابر نور او دوی سره داسی محبت کوی لکه دالله پاک سره محبت

وَالَّذِينَ آمَنُوا أَشَدُّ حُبًّا لِلَّهِ وَلَوْ يَرَى الَّذِينَ ظَلَمُوا إِذْ يَرُونَ الْعَذَابَ

او دمومنانو دالله پاک سره محبت زیات دی ، او که چيری وگورئ داظالمان هغه وخت کوم وخت کی چی وگورئ

أَنَّ الْقُوَّةَ لِلَّهِ جَمِيعًا وَأَنَّ اللَّهَ شَدِيدُ الْعَذَابِ

عذاب چی ټول قوت دالله دپاره دی او دا چی دالله پاک عذاب سخت دی .

تړون : په مخکنيو آياتونو کی دتوحيد ثبوت وو ، او اوس په دی آيت کي دمشرکانو دغلطی او دوعيد بيان دی .

لنہ تفسير : او څه کسان هغه (هم) دی چی دخدای څخه علاوه نورهم (خدای) شریک گرځوی (او دوی خپل کارسازان گنی او) دوی سره داسی محبت کوی لکه چی الله ﷻ سره محبت (کول) ضروری دی (دا حالت خو دمشرکانو دی) او چی کوم مومنان دی دهغوی (یوازی) الله ﷻ سره ډیر محبت دی (ځکه که چيري یو مشرک ته دا ثابته سي چی ما ته زما دمعبود څخه څه ضرر رسيږي ، نومحبت به یی فوراً قطع سی ، اومؤمن سره ددی څخه چی دنفع اونقصان ورکولو عقیده صرف په خدای لری لیکن بياهم هغه په محبت او په رضاباندی ټينگ وی ، او دا هم ده چی اکثر مشرکان دسخت مصيبت په وخت کي خپل خدايان پريږدی ، او مومنان دايمان په حيث په مصيبت کي هم الله ﷻ نه پريږدی او په محاورو کی داسی خبری دغالب حالت په بناهم صادقی گنل کيږي) اوڅه ښه به وی که چيري دی ظالمانو (مشرکانو) کله (دنیاکی) څه مصيبت ليدلی نو (ددی په راتلو کي یی غورکولای او) دا پوه یی قبلولای چی ټول قوت هم الله ﷻ دپاره دی (اونورټول دده مخکی عاجز دی ، لکه چی دا مصيبت نه چامنع کی اونه یی وروسته کی او نه په داسی وخت کی څوک بل ياپاته سو) او (دمصيبت په سختی کی یی فکر کولای) (دا پوه

یہی ترقیولی، چہی دالہ عذاب (آخرت کی چہی دجزا اوسزا کور دی نور ہم) سخت بہ وی (نوپہ داسی غور اوفکر کولوسرہ دخپلو جور کپرو معبودانو عاجزوالی اودحق عذاب قدرت او لوی والی بہ ورته خرگندی او دوی بہ توحید او ایمان را ورل غورہ کول)

إذ تَبَرَّأَ الَّذِينَ اتَّبَعُوا مِنَ الَّذِينَ اتَّبَعُوا وَرَأَوْا الْعَذَابَ وَتَقَطَّعَتْ بِهِمْ

کلہ چہی بیزار بہ سی ہفہ چہی دھغوی پیروی سوی دہ دھغوی خخہ چہی ہغوی پیروی یی کپری دہ اووبہ گوری عذاب

الْأَسْبَابُ ۝ وَقَالَ الَّذِينَ اتَّبَعُوا الْوَأَن لَّنَا كَرَّةٌ فَتَبَرَّأَ

او قطع بہ سی دوی تولی علاقہی، اووبہ وایی پیروی کوونکی چہی خہ بنہ بہ وای کہ مونہ تہ واپس دنیا تہ تلل

مِنْهُمْ كَمَا تَبَرَّءُوا مِنَّا كَذَلِكَ يَرْيُهُمُ اللَّهُ أَعْمَالَهُمْ حَسَرَتْ

حاصلیدی چہی مونہ ستاسی خخہ بیزارہ سوی وای لہ چہی خخہ تاسی زمونہ خخہ بیزارہ سواست دغہ دول وبہ بنیسی

عَلَيْهِمْ وَمَا هُمْ بِمُخْرِجِينَ مِنَ النَّارِ ۝

اللہ پاک دوی تہ دوی کارونہ افسوس ورکوونکی او دوی بہ ہرگز وتونکی نہ وی د اور خخہ

تہون : پہ مخکنی آیت کی دآخرت د عذاب سخت والی بیان سوی دی اوپہ دی آیت کی ددغہ سخت والی حالت بیانوی

تہتفسیر : (دوی عذاب سخنی بہ ہلتہ معلومی) کلہ چہی (پہ دی مشرکانو کی د اثر اور سوخ خاوندان) خلق چہی دھغوی پہ وینانور (عام خلق) تللی دی (عامو) خلقو خخہ بہ بالکل جلاسی کوم چہی دوی پہ وینابہ تلل او تہول (عام او خاص) بہ عذاب وینی او دوی پہ مینخ کی چہی کوم تعلقات وو (چہی یو دول پیروی کوونکی وو او دہل پیروی بہ کیدلہ وغیرہ وغیرہ) دغہ تہول بہ قطع سی (لکہ چہی دنیا کی ہم دا لیدل کیہی چہی جرم او گناہ کی تہول شریک او متفق وی، او دمقدمی پہ آخر کی تہول خان خان تہ محفوظ کیدل غواہی، تر دی چہی بیا دیو بل دآشنایی خخہ ہم انکار کوی) او (کلہ) چہی دا پیروی کوونکی خلق (دپیروی کرل سوو دغہ کلکی سترگی وینی، نو دیر بہ ستومانہ سی او خہ بہ کیہی نہ) نو داسی بہ پہ ویناسی چہی خخہ مونہ تہولو تہ (دنیا تہ) صرف لہ غونڈی یو وار تگ حاصل سوی، نو مونہ بہ ہم دوی خخہ (دومرہ بدل خو واخلو چہی کہ چیری بیا دوی مونہ تہ دخپل تابع کولو رغبت را کپری، نو مونہ بہ ہم دوی تہ) صاف (پورہ پورہ جواب ورکرو) جلا بہ سو ورخخہ لکہ خخہ چہی دوی ز مونہ (ہفہ وخت) بالکل جلا سو (اووبہ وایو، جناب عالی، چہی تاسی خوہفہ خلق یاست چہی عین دموقعی پہ وخت کی موزمونہ خخہ بی پرواہی کپری وہ، اوس مونہ سرہ ستاسو خہ غرض دی؟ اللہ ع ع فرمایہی چہی پہ دغہ تجویزونو اوسوچو سرہ بہ ہیخ لاس تہ نہ راخی صرف دا) اللہ ع دغہ رنگہ دوی بد عملونہ دخالی

آرزوگانو (په شکل کی)، دوی ته به ونښی او دغه (پیروی کوونکی او پیروی کړل سوي خلق ټولو ته به دویڅ څخه وتل هم چیري په برخه نه سي ځکه چی دشړک سزا، په دویڅ کي همیش دپاره پاته کیدل دی،

يَا أَيُّهَا النَّاسُ كُلُوا مِمَّا فِي الْأَرْضِ حَلَالًا طَيِّبًا وَلَا تَتَّبِعُوا خُطُوَاتِ الشَّيْطَانِ

ای خلقوا خوری دمخکی شیان حلال پاک اوپیروی مه کوی دشيطان

إِنَّهُ لَكُمْ عَدُوٌّ مُّبِينٌ ﴿٢٢٨﴾ إِنبَايَا مُرْكُم بِالسَّوْءِ وَالْفَحْشَاءِ وَأَنَّ

بیشکه دی ستاسی ښکاره دښمن دی، دی خو به هم دغه حکم کوی تاسی ته چی بدکاری اوبی حیایی وکړی

تَقُولُوا عَلَى اللَّهِ مَا لَا تَعْلَمُونَ ﴿٢٢٩﴾

او دروغ وتبی په الله باندی هغه خبری چی تاسی یی نه پیژنی

لنہتفسیر: ځینی مشرکانو دبتانو په نوم حیوانان پریښودل او دهنوی څخه به یی فائده اخیستل حرام گنل اودخپل ډاکاربه یی دخدای ﷻ حکم گنی او دا عقیده به یی درلوده، چی دغه بتان چی دکومو په نومو باندی به یی حیوانان پریښودل د دوی دپاره به دالله ﷻ په دربار کي شفاعت وکی، نو الله ﷻ په دی حقله فرمایي چی، ای خلقوا چی کوم شیان په مخکه موجود دی نو په دی کي (شرعی) حلال پاک شی (چی اجازه ده چی هغه) خوری (استعمالوی)، او په دی کي دیو حلال شی متعلق دا عقیده لرل، چی دده څخه ځان ساتلو کي اوفائده نه اخیستلو کی دالله ﷻ رضا حاصلول دی، دا ټول شیطانی خیالونه دی تاسی، دشيطان په نقش قدم باندی مه ځی په حقیقت کی دغه (شیان) ستاسی په ډاگه دښمن دی (چی هغه په داسی خیالونو اودجهالت په کارونو کی تاسی همیشہ زیان کی گرفتاره کړی یاست او ددښمن کیدو په وجه) هغه تاسی ته دهغه خبرو تعلیم درکوی چی (په شرع کي) بدی اوگنده پلتي دی او دا هم (تعلیم ورکوی)، چی په الله ﷻ باندی هغه خبری وتړی چی ددی دپاره تاسی څخه څه سند او دلیل هم نسته (مثلاً) داچی مونږته الله ﷻ دداسی کولو حکم کړی دی

علوم اومستلي

دالفاظو معني: حلاً طیباً دحل لفظ اصلی معنی ده غوټه خلاصول، چی کوم شی انسان دپاره حلال کړل سی نوگویا یوه غوټه خلاصه سوه اوباندی لیری کړل سوه حضرت سهل بن عبدالله وایی، چی خلاصی په درو شیانو ادا نړه دی (۱) خورل (۲) دفرضو اداکول (۳) درسول الله ﷺ دسنت پیروی کول، او دطیب دلفظ معنی ده پاک، چی په دی کي شرعی حلال هم دا خل دی، او هغه حلال چی طبیعت هم غواړی، دا هم دا خل دی.

خطوات: دخطوة جمع ده، دومره مقدار ته خطوه ویل کیږي، کومه چی د دوو قدمونو په مینځ کي فاصله ده، دخطوات الشيطان څخه مراد شیطانی عملونه اوکارونه دی، السَّوْءُ وَالْفَحْشَاءُ: سوء هغه شی

دی چی دهغه په لیدلو سره یو شریف عاقل ته غم در درسیږي ، فحشاء دبی حیایی کارته وایی ، ځینی علما حضرات وایی چی دلته دسو ، څخه مراد مطلق گناه ده او دفحشا څخه مراد لویه گناه ده .

إِنَّمَا يَأْتِيكُمْ : دشيطان دامر او دحکم څخه مراد په زړه کی وسوسه اچول دی لکه چی دحضرت عبدالله بن مسعود ؓ په حدیث کی دي ، چی رسول الله ﷺ فرمایلی دی چی دانسان په زړه کی یو شیطانی الهام او اثر وی ، او دویم دفریستی دطرف څخه الهام او اثر وی ، دشیطانی وسوسی اثر دا وی ، چی دبدکار کولو فاندی او نفعی یې مخته راځی او دحق درواغجن گنلو لاری ورته خلاصیږي ، او دملاتکو اثر او الهام دا وی چی ده ته په ښه کارونو کولو کی دانعام او خلاصی وعده ښکاری او دحق په رښتیا گنلو سره دده زړه مطمئن کیږي .

مسئله : ساند و غیره چی دبتانو په نامه پریښودل کیږي اومنل کیږي یا یو بل حیوان لکه چرگ بیزه و غیره دیو بزرگ یا دیو بل غیر الله په نوم منل ، ددی حرام کیدل دڅلورو آیتونو څخه وروسته ، وَمَا أَهْلَ لَكُمْ بِاللَّهِ : دا لاندی راتلونکی دی ، او په دی آیت یا بیا الناس کی دداسی حیوان دحرام کیدلو نفی کول غرض نه دی ، لکه چی ځینو خلقو ته ددی شبهه سوي ده ، بلکه ددی آیت څخه غرض دا دی چی دیو بت په نوم یو حیوان منل او بیا دا نه خوړل او دده څخه فائده نه اخیستل باعث برکت او الله ﷻ ته نږدیکت گنل او دا خیال کول چی داسی مونږ دالله ﷻ په حکم کوو ، یعنی الله ﷻ مونږ ته دداسی کولو حکم کړی دی ، دا ټول کارونه ناروا دی او د دوی کول گناه ده .

نو دآیت دمطلب خلاصه دا ده چی کوم حیوان چی الله ﷻ حلال کړی دی ، هغه دبتانو په نومونو کول او حرام گنل مه کوی ، بلکه په خپل حالت یی پریرې دی او خوری او څکی او که چیري داسی کار دجهالت په وجه وکړل سي ، نو دنیت داصلاح سره سره ایمان تازه کی او توبه وکاري او دا حرام والی (چی تاسی په خپله په ځان باندی حرام گرځولی دی) ختم کی ، دغه ټول دا حیوان دتعظیم په وجه (یعنی په دی وجه چی دا دبتانو په نامه کړل سوي دي) حرام گنل گناه ده ، لیکن دوی دغیر الله په نامه کول اومنل ، دوی مردار وی او پلیت وی ، هرکله چی دا مردار او پلیت سو نو حرام سو .

مسئله : ددی څخه دا هم معلومه سوه چی که چیري یو سړی دجهالت یا ناپوهی په وجه یو حیوان دغیر الله په نوم ومني او پریښودی ، نو دده توبه دا ده چی دخپل دی خیال څخه دی رجوع وکړی او بیا دداسی کار کولو څخه دی ځان ساتی ، نو بیا ددی حیوان غوښه حلاله سی ، والله اعلم

وَإِذْ قِيلَ لَهُمُ اتَّبِعُوا مَا أَنْزَلَ اللَّهُ قَالُوا بَلْ نَحْنُ نَحْنُ الَّذِينَ

او کله چی څوک دوی ته ووايي چی تابعداری وکړی دهغه حکم چی نازل کړی دی الله نو دوی وایی هرگز نه مونږ څو تابعداری کوو دهغه چی په هغه باندی مونږ پیدا کړی دی خپل نیکونه او پلاران که څه هم .

كَانَ آبَاؤُهُمْ لَا يَعْقِلُونَ شَيْئًا وَلَا يَحْتَدُونَ وَمِثْلُ الَّذِينَ

د دوی پلاران اونیکنه نه پوهیدل او نه یی پیژندله سیده لاره ، اومثال ددی کافرانو

كُفَرُوا كَمَثَلِ الَّذِي يَنْعِقُ بِمَا لَا يَسْمَعُ إِلَّا دُعَاءٌ وَنِدَاءٌ

داسی دی لکھ جی آوازو کری یو سری داسی شی تہ جی ہفہ خہ نہ آوری بغیر دجفو او نارو خہ

صُمُّ بَكْمٌ عُمًى فَهُمْ لَا يَهْتَدُونَ ﴿١٤١﴾

کانہ ، گونگیان راندہ دی نو دوی پہ خہ نہ پوہیری

لہٰتفسیر: او کلہ جی خوک دی (مشرکانو) خلقوتہ وایبی جی اللہ ﷻ کوم حکم (خپل پیغمبر تہ) لیجلی دی پہ ہفہ باندی خئی نو (پہ جواب کی) وایبی (جی نہ) بلکہ مونو خو ہفہ (لارہ باندی) بہ خو جی کومہ باندی مونو خپل پلار او نیکہ پیدا کری دی (خکہ جی دا خلق پہ دی لار اخیستلو داللہ ﷻ دطرف خخہ ما مور وو ، اللہ ﷻ پہ دوی رد کوی فرمایبی جی) آیا (ہر حالت کی دا خلق دخپل پلار او نیکہ پہ لارہ بہ خئی) کہ خہ ہم د دوی پلار او نیکہ (ددین) خہ پوہ نہ درلودہ او نہ (خہ آسمانی کتاب) ہدایت یی درلودی۔

وَمَثَلِ الَّذِينَ كَفَرُوا كَمَثَلِ الَّذِي (إِلَى قَوْلِهِ) لَهُمْ لَا يَهْتَدُونَ (١٤١) (او ددی کافرانو (دناپوہی) حالت او کیفیت دہفہ (حیوان) دحالت او کیفیت پہ ډول دی (جی دہفہ ذکر پہ دی مثال کی کیږي) جی یو سری دی جی ہفہ دیو داسی (حیوان تہ) وروستہ خخہ چفی وہی جی بغیر دجفو او دسورو خخہ دخہ (مضمون او مطلب خخہ ډکہ) خبرہ نہ آوری (ہم دغہ رنگ) داکافران (ہم ظاہری خبری اتری خو آوری ، لیکن دکار دخبرو خخہ بالکل) کانہ دی (داسی معلومیږي جی بیخی نہ آوری) گونگیان دی (جی چیری داسی خبرہ پہ ژبہ نہ کوی) راندہ (خکہ جی فائدہ اونقصان نہ وینی) نو (ہر کلہ جی یی ټول حواس خراب دی نو) پوہیری پہ ہیڅ نہ (اونه پوہولی سی)

علوم اومسائل

ددی آیت خخہ لکھ جی خنگہ دا ثابتہ سوہ ، جی دمور او پلار پندہ باندی پیروی کول ټنہ کار نہ دی ، ہم دغہ رنگ دا ہم معلومہ سوہ ، جی دجائز او روا پیروی دپارہ خہ شرطونہ ، اوضابطی دی او دا دلائل یقولون او دلائل یتدنون دلفظ خخہ معلومیږي ، خکہ جی دی الفاظو خخہ دا معلومہ سوہ ، جی دپلار او نیگونو پیروی ددی جی خخہ منع سوہ جی نہ دوی کی عقل وو او نہ ہدایت ، او دہدایت خخہ مراد ہفہ حکمونہ دی جی داللہ ﷻ داږخہ پہ صریح طور سرہ نازل سوي دي ، او د عقل خخہ مراد ہفہ حکمونہ دی جی داجتہاد پہ ذریعہ دشرعی نصوصو خخہ را کنبل سوي دي۔

نو د دوی دپیروی دنہ روا والی وجہ دا دہ ، جی نہ دوی سرہ داللہ ﷻ دطرفہ نازل سوي حکمونہ ستہ ، او نہ پہ دوی کی ددی صلاحیت ستہ ، جی داللہ ﷻ دحکم خخہ نور حکمونہ را وباسی ، نو پہ دی کی دی تہ اشارہ سوہ ، جی دکوم عالم پہ حقلہ دا اطمینان حاصل سی ، جی دی پہ قرآن اوسنت باندی ټنہ پوہیری او دہ تہ د اجتہاد درجہ ہم حاصلہ دہ جی کوم احکام پہ قرآن اوسنت کی پہ صراحت سرہ ذکر نہ دی دوی تہ دی دقرآن او دست دنصوصو خخہ دقیاس پہ ذریعہ را کنبل کیږي ، نو دداسی عالم اومجتہد پیروی

او تقلید کول روا دی ، او دا دی دپاره نه چي دده حکم منل اوهم دده پیروی کول دی ، بلکه دی دپاره چی دالله ﷻ حکم منل دی او دالله ﷻ دحکم پیروی کول دی ، لیکن هرکله چی مونږ براه راست دالله ﷻ دحکم نه واقف او خبریدلی نه سو ، نو په دی وجه دیو عالم مجتهد پیروی کوو چی دالله ﷻ په حکمونو باندی عمل وکړل سي .

(جاهلانه تقلید او دمجتهدینو امامانو په تقلیدکي فرق)

ددې څخه دا معلومه سوه چی کوم خلق مطلقاً دمجتهدینو دپیروی کولو څخه خلاف کوی او دی دپاره دارنگه آیتونه دلیلونه گرځوی ، هغوی ددې آیتونو په صحیح مطلب باندی پوه سوي نه دی .
امام قرطبی ددې آیت په تفسیر کي وایي چی په دی آیت کي دپلار اونیکه دپیروی کولو څخه که منع کړل سوي ده ، نو ددې څخه مراد دا دی چی دپلار اونیکه په باطل عملونو او عقیدو کي پیروی کول ناروا دی ، په صحیح عقیدو اوبنو عملونو کي پیروی کول په دی آیت کي داخل نه دی ، لکه چی ددې دواړو فرق دحضرت یوسف عليه السلام په خبره کي په سورة یوسف کي په وضاحت سره راغلی دی .

لَقَدْ تَرَكْتُ مِلَّةَ قَوْمٍ لَا يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَهُمْ بِالْآخِرَةِ هُمْ كَافِرُونَ ﴿۱۰۰﴾ وَأَتَّبَعْتُ مِلَّةَ آبَائِي إِنَّهُمْ وَارِثُوكَ وَتَحَقُّبٌ

مادهغو خلقو ملت او مذهب پریښی دی کوم چی په الله باندی ایمان نه لری او چی دآخرت څخه منکر دی او ماتا بعداری کړی ده دخپلو پلارانو ، ابراهیم عليه السلام اسحاق او یعقوب علیهم السلام .

نو ددې څخه په ډاگه معلومه سوه چی دپلارانو په باطله کي تقلید او پیروی کول حرام دی او په حق کي یې تقلید کول او پیروی کول روا ، بلکه ښه کار دی .

امام قرطبی ددې آیت په حقله دمجتهدینو امامانو دتقلید متعلق مسئلی او حکمونه بیان کړی اوفرمایلی یې دی چی .

تعلق قوم بهذه الآية في ذم التقليد (الی قوله) وهذا في الباطل صحيح اما التقليد في الحق فاصل من اصول الدين وعصمة من عصم المسلمين يلجاء اليها الجاهل المقصر عن درك النظر (قرطبی صفحه ۱۹۴ ، جلد ۲)
څه خلقو دآیت دتقلید په بدوالی کي وړاندی کړی دی داخو دباطل په حقله صحیح دی لیکن دحق په باره کي ددې آیت دتقلید سره څه تعلق نسته په حق کي تقلید او پیروی کول خوددین په اصولو کي یو مستقل بنیاد دی اودمسلمانانو ددین دحفاظت دپاره یوه ډیره لویه ذریعه ده چی په کوم سړی کي داجتهاد صلاحیت نه وی نو هغه ددین په معامله کي په تقلید او پیروی کولو باندی بروسه (اوباور) او تکیه کوی .

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُلُوا مِن طَيِّبَاتِ مَا رَزَقْنَاكُمْ وَاشْكُرُوا لِلَّهِ إِنَّكُمْ لَتَشْكُرُونَ ﴿۱۳۱﴾

ای ایمان دارو اخوړی پاک شیان چی په رزق کی درکړی دی مونږ تاسی ته او شکر کوی دالله پاک که چیری تاسی هم

إِنَّمَا حَرَّمَ عَلَيْكُمُ الْمَيْتَةَ وَالذَّمَّ وَالنَّجْسَ وَالْخِنْزِيرَ وَمَا أَهْلُ

دده بندگی کوی ، هغه په تاسی باندی حرام کړی دی مړه حیوانات او وینه او غوښه دخنزیر او په کوم حیوان باندی

په لغیر الله فَمِنْ اضْطَرَّ غَيْرَ بَاغٍ وَلَا عَادٍ فَلَا اِثْمَ عَلَيْهِ

چی واخیستل سی نوم دالله څخه ماسوا دبل چا بیا که څوک ډیر لا چار سی او نه خو نافرمانی کوی او نه زیات

إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿۴۳﴾

والی نویه هغه باندی گناه نسته ، بیشکه هم الله ډیر بخښونکی ، ډیر مهربان دی .

لنہ تفسیو: مخکې دپاکیزه شیانو دخوراک په باره کي دشرکانو غلطه عقیده وښودل سوه اوس په دی آیت کي مومنانوته ددې خبری خبر ورکړل سوي دي چی دوی دې په دی غلطی کي دشرکانو سره برابری نه کوی ، او په دی ضمن کي مومنانوته یې دخپلو انعامونو ذکرکړی دی اوپه دی انعامونو باندی دشرکولوو تعلیم یې هم ورکړی دی .

ای مومنانو! (زمادطرفه تاسی ته اجازه ده چی) کوم (دشرع دمخه) پاک شیان مونږ تاسی ته درکړی دی په دوی کي (کوم چی تاسی وغواړی) خوری (فائده ورڅخه اخلی) او (دی اجازت سره دا حکم هم دی چی) دالله ﷻ شکر وباسی (په ژبه هم په لاس پښو هم او اطاعت کولو هم اوپه زړه سره هم ، یعنی دا خیال اوتصور کول چی دا نعمتونه دالله ﷻ دطرفه دی) که چیري تاسی خاص ده سره دغلامی تعلق لری او دا تعلق خو ظاهر او منل سوي دي نو دشرکواوجبیدل هم ثابت سو .

قرون: په اولنی آیت کي ددی خبری بیان وو چی حلال مه حراموی ، اوس ورپسی دابیان دی چی حرام ، حلال مه گڼی ، لکه چی څنگه مشرکان په دی کی اخته وو ، مثلاً مردار حیوان یایوداسي حیوان چی هغه دالله ﷻ دنامه څخه بغیر دبل په نامه باندی ذبح کړل سوي وي ، مشرکانو به دا خوړل ، نو د داسي کار څخه منع وسوه ، په دی ترڅ کي دا هم وښودل سوه ، چی کوم کوم حیواناتان دالله ﷻ په نزد حرام دی او ددې څخه سوا ، نور حیواناتان دخپل طرف څخه حرامول غلط دی او په داسي انداز بیان سره دمخکې مضمون تائید هم وسو .

الله ﷻ په تاسی باندی صرف (هغه شیان) حرام کړی دی (او هغه شیان یی حرام کړی نه دی چی کوم تاسی دخپل طرف څخه حرام کوی ، لکه چی تیرسو یعنی) مردار (حیوان چی کوم بغیر دشرعی ذبح څخه مړسی) (اووینه (چی بهیري) او دخنزیرغوبښی (اودغه ډول دده ټولو اجزاؤ ته هم) اوداسي حیوان چی په ارادی دنږدیکت) دالله ﷻ دنامه څخه سوا بله نامه پری ویل سوي وي (دا ټول یې بیشکه حرام کړی دی) بیا هم (په دی کي یې دومره آسانی کړی ده چی) کوم سړی (دلورې څخه ډیر) بیتابه سی او په دی شرط چی نه (په خوړلو کي) دلذت اخیستلو طلب گار وی اونه (دقدر ضرورت او حاجت څخه) تجاوزکوونکی وی نو (په دی حالت کي) ددې شیانو په خوړلو کي هم) په دی سړی باندی څه گناه نسته ، واقعی الله ﷻ ډیر بخښونکی اومهربان (چی په داسي وخت کي یې دا رحمت وکی چی دگناه دشیانو څخه یې هم گناه لیری کړه)

علوم اومستلي

په دى آيتونو كي لکه چى څنگه د حرام خوراک څخه منع سوي ده ، نو هم دغه رنگ د حلال شيانو د خوراک او دى باندې د شکر ادا کولو ترغيث سوي دي ، او دا ځکه چى څنگه په حرام خوراک سره بد اخلاقى پيدا کيږي ، د عبادت خوند ختميږي ، اودعانه قبليري نو دغه ډول د حلال خوراک څخه يو نور پيدا کيږي ، د خرابو اخلاقو څخه نفرت اودښو اخلاقو څخه مينه پيدا کيږي ، په عبادت كي زړه لگيږي ، د گناه څخه زړه بيريزي ، دعا قبليري ، دغه وجه ده چى الله ﷻ خپلو ټولو پيغمبرانو ته دا هدايت کوى .

إِنَّمَا الرُّسُلُ كَلَامُ مِنَ الطَّيِّبَاتِ وَاعْمَلُوا صَالِحًا (اى پيغمبرانو ، خورى پاک شيان اوښه عملونه کوى)

په دى کى دى خبرى ته اشاره ده چى په ښو کارونو کولو كي د حلال رزق ډير زيات لاس دى ، هم دغه ډول په دعا قبليدو كي حلال خوراک ډير امداد کوى او حرام خوراک د دعا قبليدو څخه منع کوى ، رسول الله ﷺ فرمايى .

چى ډير داسي خلق سته چى دوى اوږده اوږده سفرونه کړى وى او ډير پريشانه حال وى او الله ﷻ ته د دعا کولو دپاره خپل لاسونه اوږدوى او د (يا رب يارب) چغى وهى ليکن خوراک د دوى حرام وى ، څښاک يې حرام وى ، لباس يې حرام وى ، نو په داسي حالت كي کله د دوى دعا قبليدای سي ؟ صحيح مسلم ترمذى از ابن کثير ج ۱ ص ۳۲ .

انْمَحْرَمَ ، دانما لفظ د حصر دپاره را ځى ، نو په دى وجه د آيت مطلب دا سو چى الله ﷻ هم هغه شيان حرام کړى دى چى دهغه بيان ورپسې راځى او د دوى څخه سوا به څه حرام نه دى او دا خبره د (انما) د لفظ څخه معلومه سوه او په بل ځاى كي په يوبل آيت كي په ډير زيات صراحت او وضاحت سره هم راغلى ده .

قُلْ لَا أَجِدُ لَهَا أُوحًى إِنِّى مُخْرَجًا عَلَى طَاعِمٍ : سورة الانعام ۱۴۵ ، الايه چى دى كي حضرت رسول الله ﷺ ته دا حکم کړل سوي دي ، چى ته دا اعلان وکړه ، چى ما ته کومه وحى سوي ده ، په دى كي ديو څو شيانو څخه سوا چى دهغوى ذکر ورپسې کړل سوي دى ، نور څه شي حرام نه دى .

ليکن په دى باندې دا اشکال راځى چى دقرآن په نورو آيتونو او په احاديثو نبوى ﷺ كي ددې څو شيانو څخه علاوه د نورو شيانو حرمت اوحرام والى ثابت دى نو دا حصر يعنې ددې شيانو څخه علاوه د نورو شيانو د حرام والى ناستيوالى څنگه به صحيح سي ؟

ددې اشکال جواب دا دى چى دلته دى آيت كي د مطلق حلالو اوحرامو بيان مقصد نه دى ، بلکه ددې خاصو حيواناتو د حلال والى اوحرام والى بيان مقصد دى چى د دوى باره كي دمکى مشرکانو ، دخپلو مشرکانه عقيدو په وجه غلطيانى کولى لکه دا خبره اول ايت څخه په وضاحت سره معلومه ده چى دى مشرکانو به ډير حيواناتان حرام گڼل ، اويابه يى په خپل ځان باندې حرام گرځول ، نو په دغه آيت كي ددې مخالفت وکړل سو او ددې خبرى په مقابلې كي په دى وسنى آيت كي دا وښودل سوه ، چى دالله ﷻ په نزد فلانى ، فلانى حيوان حرام دى ، چى ددې څخه تاسى مشرکان څنگه او ډډه نه کوى او چى کوم دالله ﷻ په نزد حلال دى ددې څخه تاسو ډډه کوى .

خلاصه دا سوه چى دى ځاى كي حصر ، مطلق حصر نه دى ، بلکه دا حصر اضافى او نسبتي دى يعنى

دمشركانو دباطلو عقيدو په مقابله كي دي .

ورپسې په دې آيت كي چي كوم شيان حرام كړل سوي دي ، هغه شيان څلوردی (۱) ، مرداره (۲) ، وينه (۳) ، دخنزير غوښه (۴) ، هغه حيوان چي په هغه باندې دالله ﷻ دنامه څخه سوا دبل چا نو اخيستل سوي وي . او ددغه څلورو شيانو زياته تشرېح ، دقرآن شريف په نورو آياتونو اوصحيح حديثونو كي راغلي ده . چي ددې په نړا كي ددې څلورو شيانو دحكمونو تفصيل دا لاندې دي .

هينه : چي دې ته په پښتو كي مرداره ورته وايي ، هغه حيوان دي چي دهغه دحللولو دپاره دشرع دمخه ذبح كول ضروري دي ، ليكن هغه دذبح څخه بغير په خپله مړ سي ، يايې غاړه خپه كړل سي يابه بله طريقه سره مړ كړل سي ، نو دغه حيوان مردار او حرام دي .

ليكن دقرآن شريف ديوبل آيت ، **اٰمِلْ لَكُمْ مَيْتًا اَوْفَرَ** څخه معلومه ده ، چي د درياب حيوانان ذبح كول شرط نه دي ، هغه دذبح كولو څخه بغير هم حلال دي ، په دغه وجه په صحيح حديثونو كي ماهي اوملخ دميت څخه جلا كړل سوي ، او حلال كړل سوي دي ، رسول الله ﷺ فرمايي ، **مَوْتُهُ دِپَارَهُ دَوَه مَرَهُ** (يعني بغير دذبح كولو څخه مړه) ، حلال كړل سوي دي ، يو ماهي او دويم ملخ ، او دوه وينی حلالی كړل سوي دي (ايښه) ، (اوتوري) (ابن كثير ج ۱ ص ۳۲۱)

معلومه سوه چي په حيواناتو كي ماهي اوملخ بغير دذبح كولو څخه حلال دي كه هغه په خپله مړه سي يا دچاپه وهلو سره مړه سي ، هلته دومره خبره ده چي كوم كب (ماهي) مړسي او اوبوته په سر راسي هغه مردار او حرام دي (جصاص ج ۱ ص ۱۲۵)

هم دغه ډول دښكارهغه حيوان چي هغه په قبضه كي نه راځي ، چي ذبح كړل سي كه چيري دغه حيوان دبسم الله ويلو څخه وروسته په غشي يابه بل تيره شي سره وويشتل سي چي دې سره هغه زخمی سي او دزخمی كيدو څخه څخه وروسته مړسي ، نو دا حيوان كه څه هم ذبح سوي نه وي خو حلال دي .

مسئله : دتوپك په گولي چي كوم حيوان زخمی سي او دذبح څخه مخكي مړسي نو هغه داسي دي لكه چي په كانې يابه لښته وهلو سره مړسي ، او دې ته قرآن شريف كي (موقوذه) ويل سوي دي ، چي حرام دي ، البته كه چيري دمړ كيدو څخه مخكي مخكي ذبح كړل سي ، نو بيا حلال دي .

مسئله : تنه صبادتوپك څه گولي څوكي داري جوړي سوي دي او دداسي گولي په حقله ځيني علماء دا وايي ، چي دادغشي په حكم كي داخل دي ، ليكن دعامو عالمانو په نزد داهم دغشي په ډول نه دي ، يعني (جاريه) نه دي بلكه دا (خارقه) دي يعنې د دارو دزرو په وجه غوښه شكوي ، په خپله په كي څه تيزوالي نسته چي حيوان زخمی كي نو په دې وجه دداسي گولي ښكار هم بغير دذبح حلال نه دي .

مسئله : په ذكر سوي آيت كي ميتة مطلقاً حرامه كړل سوي ده ، نو په دغه وجه چي څنگه ددې غوښه خوړل حرام دي ، دغه ډول ددې خرڅول او اخيستل هم حرام دي او داحكم دتولوپليټو شيانو دي ، چي دهغوي استعمال ، خرڅول اورانيول او ددوي نفع اخيستل حرام دي ، تردې چي مردار حيوان ، ياپليټ شي په څه حيوان خوړول هم ناروا دي ، كه چيري حيوان يي په خپله وخوري نو باك نسته (جصاص احكام القرآن ج ۱ ص ۱۳۵) ، قرطبي ج ۲ ص ۲۱۸ .

مسئله: په دې آيت کي د ميتۀ د حرام کيدو عام حکم دی ، چي دې کي د ميتۀ ټول اجزاء شامل دي ، ليکن په دريم آيت کي د دې تشریح ، علی طاعِم بِطَعْمُهُ : په الفاظو سره کرل سوي ده ، چي د دې څخه دا معلومېږي چي دمردار سوي حيوان هغه اجزاء حرام دي چي هغه خوړل کيږي ، نو په دې وجه دمردار سوي حيوان هډوکي او وينته چي دخوراک شيان نه دي ، پاک دي او د دې استعمال روا دی ، دقرآن شريف آيت ، **وَمِنْ أَمْوَالِهَا وَأَنْبَارِهَا وَأَشْقَارِهَا أَثَاثًا وَمَتَاعًا إِلَىٰ حِينٍ (۸۰)** کي ددغو حيوانانو دوينستو څخه مطلقاً فائده اخستل روا کړی دی او دذبح شرط ورسره نسته (جصاص احکام القرآن ج ۱ ص ۱۴۰)

په څرمن باندې هرکله چي وينه وغيره نجس لگيدلی وي ، نو په دې وجه درنگ کولو څخه وړاندې د دې استعمالول روا نه دی او درنگ کولو څخه وروسته د دې استعمال روا دی ، په صحيح حديثونو کي د دې زيات وضاحت سته (جصاص دغه مرجع اومخ ۱۴۱)

مسئله: دمردار سوي حيوان وازگه او دوا زگی څخه جوړ سوي شيان هم حرام دي ، د دې استعمال په يو ډول هم روا نه دی ، خرڅول او په بيعه اخستل يی هم حرام دی .

مسئله: ديورپ وغيره څخه چي کوم صابون وغيره شيان راځي کومو کي چي وازگه استعمالېږي ، نو د دوي څخه ډډه کول غوره دي ، ليکن د استعمال گنجائش په کي ځکه سته چي دا خبره په يقين سره معلومه نه ده چي په دغه صابون کي دمردار سوي ياديو بل نجس حيوان وازگه سته ، اوبله وجه په کي داهم ده چي ځينو صحابه ؓ و کرامولکه ابن عمر ؓ ابوسعيد خدری ؓ او ابو موسی اشعري ؓ به سرف دمردار سوي حيوان وازگه خوړل حرام گڼله ، اود خوړلو څخه علاوه نور استعمال به يی ناروا نه گڼي نو په دې وجه د دې خرڅول او اخستل يی هم روا گڼل (جصاص د کتاب احکام القرآن څخه په ډاگه کيږي چي دا خبره دغه صحابه د هغو غوړو متعلق کوي په کومو کي چي مړه مړه سي او دوا زگی متعلق خو جصاص يو مستقل باب مقرر کړي دي چي دمردار وازگه څخه نفع اخستل حرام دی)

مسئله: د شيدو څخه په پښير جوړولو کي يو شی استعمالېږي ، چي دې ته په عربي ژبه کي (انفحه) ويل کيږي اود احيوان دنس څخه را وزی دا چي په شيدو کي واچول سي نوشيدی کلکی سي اوس که چيري دا حيوان دالله ﷻ په نوم ذبح سوي وي ، نو د دې په استعمالولو کي څه حرج نسته ، ځکه چي دذبح سوي حيوان غوښه ، وازگه وغيره ټول حلال دي ، ليکن که چيري دا شی دداسي حيوان دنس څخه واخستل سي چي هغه ذبح سوي نه وي ، نوبيا په دې کي د فقهاؤ اختلاف دی ، امام ابو حنيفه رَحِمَهُ اللهُ او امام مالک رَحِمَهُ اللهُ دې ته پاک وايي ، ليکن امام ابويوسف رَحِمَهُ اللهُ او امام محمد رَحِمَهُ اللهُ او ثوري رَحِمَهُ اللهُ وغيره دې ته نجس وايي (جصاص احکام القرآن ج ۱ ص ۱۳۹) قرطبي ج ۲ ص ۲۲۰ .

ديورپ او دنورو غيرو اسلامي ملکونو څخه چي کوم پښير راځي ، د دې په باره کي د جمهورو فقهاؤ درايی متعلق پرهيز کول په کار دی ځکه چي احتمال سته چي په دې کي به دمردار سوي حيوان او ياديو بل غير حلال حيوان دغه شي استعمال سوي وي او گنجائش په کي هم په دې وجه سته چي امام ابو حنيفه رَحِمَهُ اللهُ او امام مالک رَحِمَهُ اللهُ دغه شی ته نجس نه وايي البته دومره خبره ده چي ديورپ څخه ځيني داسي پښيرو نه هم راځي چي په دې کي دخنزير وازگه گډه سوي وي او په ډبي باندې دغه خبره ليکل

سوی هم وی ، نودغه پنیر یقیناً حرام اونیجس دی .

وينه: بل شی چی په آیت کي ددی دحرام والی ذکر دی ، هغه وینه ده د (دم) لفظ چی معنی یی وینه ده ، په آیت که څه هم مطلقه ده ، لیکن دسورة انعام په آیت کي ورسره دمستفوح یعنی دبهیدونکی شرط لگولی سوي دي ، په دی وجه کلکه وینه لکه اینه توری وغیره پاک او حلال دی .

مسئله: هر کله چی حرامه وینه صرف هغه وینه ده چی بهیږي ، نو هغه وینه چی دذبح څخه وروسته غوښی سره لگیدلی وی ، هغه پاکه ده ، دققهاؤ صحابه ؓ او تابعینو په دی خبره اتفاق (اجماع) دی ، هم دغه ډول دغوماشی ، مچ ، او دکتملو وینه نجسه نه ده ، البته دومره خبره ده چی زیاته سی نو پریولل یی په کار دی (جصاص احکام القرآن ج ۱ ص ۱۴۳)

مسئله: څنگه چې د وینې خوړل او چنبښل حرام دی ، هم دغه ډول ددې د خوړلو او چنبښلو څخه علاوه بهرنی استعمال یی روا نه دی او څنگه چې دنورو ټولو نجسو څخه فائده اخستل او خرڅول او په بیعه اخستل روا نه دی ، هم دغه رنگ وینه هم ده ، ځکه چې په قرآن کي مطلقاً وینه حرام سوي ده چې په کي د استعمال ټول صورتونه شامل دي .

(مریض تہ دہل دوینی ور کولو مسئلہ)

په دې مسئله کې تحقیق دا دی ، چې دانسان وینه دانسان جزء دی اوچی د بدن څخه وزی ، نو نجسه هم ده، نو ددې اصلی تقاضا خو دا ده ، چې دیو انسان وینه په بل بدن کې دننه کول د دوو وجوڅخه حرام دی (۱) یر دا چې دانسان د اجزاؤ احترام واجب دی او داسې کول احترام سره منافی کار دی ، دویم دا چې وینه سخته نجسه ده او دنجس شیانو استعمال روا نه دی .

ليکن دمجبورتيا په حالت کي او په عامو علاجونو کي د اسلامي شريعت په آسانو کي د غور او فکر کولو څخه وروسته دا لاندې خبرې ثابتيري .

اول دا چی وینه که څه هم دانسان جزء دی لیکن دا دیوبل انسان بدن کي منتقل کولو سره دانسان داجزاؤ پریکولو ضرورت نه راځی ، دستنی په ذریعه وینه وکښل سي ، او په دویم بدن کي اچول کیږي ، ددې مثال دشیدو په ډول سو ، چی دانسان د بدن څخه بغیر دپریکولو را پریکولو را ووزی او د دویم انسان جزء گرځی ، او اسلامی شریعت دماشوم دضرورت دوجی دانسان شیدی یی دهغه خوراک مقررکړی دی اوپه مور باندی خپلو بچو ته شیدی (تی) ورکول یی واجب کړی دی ، ترڅو چی دا مور دبچو دپلار په نکاح کي وی ، دطلاق څخه وروسته مور په شیدو (تی) ورکولو مجبوره کولای نه سي ، بچو ته خوراک چښاک ورکول دپلار ذمه واری ده ، چی هغه دی بچوته دیوبلی ښځی شیدی (تی) ورکوی یادغه مورته څه عوض ورکی چی هغه دی بچوته شیدی (تی) ورکړی ، په قرآن شریف کي دا په ډاگه ذکر دی ، اِنْ اُتَخَفْتُمْ اَکْثَرَ قَالُوْنَ اٰخُوزُمْ (که چیري ستاسی طلاقى سوي ښځی ستاسی بچوته شیدی (تی) ورکړی ، نودوی ته اجرت او معاوضه ورکړی،

خلاصه دا سوه چى ماشومانوته دشيډو (تى) وركولو اجازه دضرورت په وجه وركړل سوي دي ، حالانكه دا دبل انسان (مور) جز، دى او د علاج په توگه لويو ته هم ددى اجازه سته لكه چى په عالمگيرى كى دى .

وَلَا يَأْتِيَنَّكَ مِنَ الْفَرْجِ الْفَرْجُ الْفَرْجُ الْفَرْجُ (په دی کی څه پاک نسته چی د دارو په توگه یوسری دښځی شیدی په پزه کي واچوی یایی وچښی) او دابن قدامه په مغنی کي دی ددی مسئلی تفصیل په ډیر ښه طریقه سره سوي دي (مغنی کتاب الصيد، صفحہ ۶۰۲ جلد۸)

اوس که چیري وینه په شیدو باندی قیاس کړل سي، نو دا دقیاس څخه لیري خبره نه ده ځکه چی شیدی هم دویني یوبل شکل دی، او دواړه دانسان دبدن اجزاء دی، فرق صرف دومره دی چی شیدی پاک دی او وینه نجسه ده، نو دحرمت اوله وجه، یعنی دانسان جزء کیدل دمانعت دپاره وجه پاته نه سوه، صرف دنجس معامله او خبره پاته سوه نو دعالج او د دارو په باب کي ځینی فقهاؤ دویني داستعمال هم اجازه ورکړی ده.

نوپه دی وجه دانسان وینه په بل بدن کي دمنتقل کولو څخه شرعی حکم دا معلوم سو، چی په عامو حالتونو کي خو روا نه دی، لیکن دمجبوری په حالت کي بغیر دڅه شک څخه روا دی، دمجبوری دحالت څخه مراد دا دی، چی دمريض ژوند په خطره کي وی، او بل دارو دده دژوند محفوظ کولو دپاره مؤثر یا موجود نه وی، او په وینه ورکولو کي دا غالب گمان وی چی دده ژوند به محفوظ سي، نوپه دی شرطونو سره وینه ورکول، ددې قرآنی ایت دمخه روا سو، کوم چی مجبور د دمررداری دخپلو اجازه ورکړل سوي ده، او که چیري دمجبوری حالت نه وی، یا یوبل داروکار کولای سي، نو په داسي حالت کي بیا هم دفقهاؤ اختلاف، دځینو په نزد روا دی او دځینو نورو په نزد ناروا دی، او ددی خبری تفصیل دفقهی کتابونو کي په باب ددارو په حرامو شیانو سره کوی، ذکر دی زماهم یوه مستقلة رساله په دی موضوع باندی شائع سوي ده، چی ددې نوم دی اعضاء انسانی کي پیوند کاری.

(دخنزیر حرام والي)

دریم شی چی په آیت کي حرام کړل سوي دي، هغه دخنزیر غوښه ده، په آیت کي دخنزیر دحرام والی سره د (لحم) (غوښی)، قید لگول سوي دي، امام قرطبی وایی چی، ددی څخه غرض دا خبره ده چی دغوښی په گوته کول مقصود نه دی، بلکه دده ټول شیان هډوکی، خرمن، وینسته پلۍ وغیره ټوله دامت په اجماع سره حرام دی، لیکن د (لحم) لفظ زیاتوب کولو کي دی خبری ته اشاره ده چی خنزیر دنورو حرامو حیواناتو په ډول نه دی، چی هغه په ذبح کولو پاکیري، که څه خوړل یې حرام دی، ځکه چی دخنزیر غوښه په ذبح کولو هم نه پاکیري او خنزیر نجس العین (یعنی په اصل کي نجس) هم او حرام هم دی، صرف دخرمنی گنډولو دپاره دده دویښتو استعمال په حدیث کي روا ښودل سوي دي (قرطبی ج ۲ ص ۲۲۲/۲۲۳)، (جصاص احکام القرآن ج ۱ ص ۱۴۴) او حدیث ذکر دویښتو په باره کي قرطبی کړی دی.

(ما اهل به لغیر الله)

څلورم شی چی کوم په آیت کي حرام کړل سوي دي، هغه حیوان دی، چی دالله ﷻ څخه ماسوا دبل چاپه نامه سره مقرر سوي وي، ددې دري شکله مشهور دی، اول دا چی حیوان دالله ﷻ څخه ماسوا بل چاد نږدیکت او رضا حاصلولو دپاره ذبح کړل سي او دذبح په وخت په دغه غیر الله نوم واخستل سي، داشکل خو په اتفاق او اجماع سره حرام دی او دا حیوان مردار دی، دده دڅه جزء نفع اخستل روانه دی،

څکه چې دا صورت اوشکل ، وَمَا اَهِلَ بِهِ لَغَيْرِ اللَّهِ : په ډاگه معنی ده او په دې کې دچا اختلاف نسته .
دویم شکل اوصورت دا دی چې یو حیوان دغیرالله د نږدیکت او رضا حاصلولو دپاره ذبح کړل سي ،
یعنی دهغه دویني تویولو غرض دا وی ، چې دا غیرالله خوشحاله سی ، لیکن دذبح کولو په وخت کې په
هغه باندې دالله ﷻ نوم واخستل سي ، لکه چې ډیر ناخبره مسلمانان دبزرگانو اوپیرانو په نوم دهغوی
درضا حاصلولو دپاره بزه ، چرگه وغیره ذبح کوی ، لیکن دذبح په وخت کې په دې باندې دالله ﷻ نوم
اخلی ، دا شکل هم په اتفاق دفقهاؤ حرام دی ، او ذبح سوي شي مردار دی .
لیکن ددلیل په را وستوکی څه اختلاف سته ، ځینی فقهاء اومفسرین دا هم د ، وَمَا اَهِلَ بِهِ لَغَيْرِ اللَّهِ : په
ډاگه معنی کې شاملوی ، لکه چې دببضاوی په حاشیه کې دی .

(لِكُلِّ مَا لَوْ دِيَ عَلَيْهِ بِغَيْرِ اسْمِ اللَّهِ فَهُوَ حَرَامٌ وَإِنْ ذُبِحَ بِاسْمِ اللَّهِ لَكَالِ خَبَثِ أَجْمَعَ الْعُلَمَاءُ ، لَوْ أَنَّ مَسْلَمًا ذَبَحَ ذَبْحَهُ وَقَعَدَ بِلَهْنِهِ
الْقُرْبُ إِلَى غَوَاهِ صَارَ مُرَكَّبًا وَ ذَبْحُهُ ، ذَبْحُهُ مُرَكَّبٌ) (هرهغه حیوان چې دغیرالله په نوم مقرر کړل سي هغه حرام
دی ، که څه هم دذبح په وخت کې دالله ﷻ نوم پری واخستل سي ، په دې وجه دعلماؤ اتفاق دی ، چې
کرم حیوان دغیرالله د نږدیکت او رضا حاصلولو دپاره که چیري یو مسلمان ذبح وکړی نو دغه مسلمان
مردن سو او دا ذبیحه (حلال کړی شی) ، مردن ذبیحه سوه)
اوهم دارنگه د درمختار په کتاب الذبائح کې دی .

ذُبِحَ لِقَوْلِهِ الْأَمْرِ وَلَعَنَهُ كَوَاحِدٍ مِنَ الْقَعَاءِ بِحَرَمٍ لَكَا اَهِلَ بِهِ لَغَيْرِ اللَّهِ وَ تَوَذَّكَرَ اسْمُ اللَّهِ وَ (آيَةُ الثَّامِي، صفحه : ۲۱۴ ، جلد : ۵)
(د یو امیر یا دیولوی سړی په راتلونکې حیوان ذبح کول حرام دی څکه چې داپه ، وَمَا اَهِلَ بِهِ لَغَيْرِ اللَّهِ : کې
دا خل دی ، که څه هم دذبح په وخت کې دالله ﷻ نوم پری واخستل سي اوشامی ددې خبرې تائید کړی دی
(ددې مطلب دا دی چې که چیري صرف دذبح دعمل سره دیولوی سړی تعظیم غرض وی نو دا حرام دی
خو که چیري غرض میلمستیاکول وی او ددې میلمستیادپاره حیوان ذبح کړل سي یعنی مقصد یی په
میلمه غوښه خوړول وی ، تعظیم نه وی نو دا سنت ضیافت دی اوجائز دی او دواړو صورتونو کې فرق دا
دی چې دویم صورت کې دکور انسانانو دپاره دغوښی حاصلول مقصد وی او په اول صورت کې دتعظیم
دعلامت په توگه دحیوان ذبح کول مقصد وی قطع نظر له دې چې ددې غوښه به خوړلای سي یانه نو دی
دپاره په درمختاکي هم مخکې ددې ذکر سوي دي .

ولو ذبح للضيف لایحرم لانه سنت الخلیل واکرام الضیف اکرام الله تعالی والفارق انه ان قدمه لیاکل
منها كان الذبح لله والمنفعة للضيف او للوليمة او للريح وان لم يقدمه لیاکل منها بل يدفعه لغيره كان
لتعظیم غیرالله فتحرم ، علامه شامی رح ددې په شرح کې نوره تشریح کړی ده ردالمحتار ص ۲۰۹ ،
، ۳۱۰ ج ۲ ،

اوځینو حضراتو دا شکل اوصورت ، وَمَا اَهِلَ بِهِ لَغَيْرِ اللَّهِ : صریح معنی نه ده مگر خولی څکه چې دا
دعربیت په حیثیت دتکلف څخه خالی نه دی ، لیکن په دې وجه چې علت ددې صورت او دمخکنی
صورت چې هغه دغیرالله درضا حاصلول نیت دی ، یو دی نو په دې وجه دا به د وَمَا اَهِلَ بِهِ لَغَيْرِ اللَّهِ سره
لگولی دی او حرام کړی دی او زما په نزد دغه وجه زیاته داحتیاط وجه ده .

او ددی څخه ماسوا ددی صورت دحرمت دپاره یو مستقل آیت دلیل هم دی چی هغه، مَا ذُبِحَ عَلَى النَّصَبِ : دی نصب هغه ټولو شیانو ته ویل کیږي چی دهغه په باطل توگه باندی عبادت کیدای سي ، معنی یې دا ده چی هغه حیوان حرام دی ، چی هغه دباطلو معبودانو دپاره ذبح کړل سوي وي ، او د، مَا ذُبِحَ عَلَى النَّصَبِ : څخه مخکې دَوَمَا أَهْلٌ بِهِ لَغَيْرِ اللَّهِ معنی صریحه هغه حیوان دی ، چی په هغه باندی دذبح په وخت کي دغیرالله نوم و اخستل سی او ذبح علی النصب دده په مقابله کي دی ، چی په هغه کي دذبح په وخت کي دغیرالله نوم نه وی اخستل سوي ، لیکن صرف دبتانو وغیره دخوشحالولو په نیت ذبح کړل سوي وي .

امام قرطبی په خپل تفسیر کی دغه خبره غوره کړی ده دهغه عبادت داسی دی وَجَزَتْ عَادَةُ الْعَرَبِ بِالصِّحَاحِ بِاسْمِ الْمَقْصُودِ بِالْبَيْحَةِ وَغَلَبَ ذَلِكَ فِي اسْتِعْمَالِهِمْ حَتَّى عَثَرَ بِهِ عَنِ النَّبَةِ الَّتِي هِيَ عِلَّةُ التَّحْرِيمِ (تفسیر قرطبی، صفحه : ۲۰۷ ، جلد : ۲)

دعربو عادت وو چی دچا دپاره به یی ذبح کوله ، دذبح په وخت کي به یی دهغه نوم په لوړ آواز اخیستی او دا رواج په دوی کی عام وو ، تر دی پوری چی په دی آیت کي چی دغیرالله نږدیکت څخه داهل په لفظ سره تعبیر وکړل سو ، کوم چی دحرام والی اصلی علت دی .

قرطبی ددی خپل تحقیق بنیاد دحضرت علی کرم الله وجهه اودحضرت عائشه ۷ فتوی گړخولی دی ، دحضرت علی کرم الله وجهه په زمانه کي دفرزق شاعر پلار غالب یو اوښ ذبح کړی وو ، سره ددې چی هغه باندی دغیرالله نوم نه وو اخستی ، لیکن حضرت علی کرم الله وجهه دهغه دارادی اودقصد په وجه چی هغه غیرالله ؤ په مَا أَهْلٌ بِهِ لَغَيْرِ اللَّهِ کي داخل کی اوحرام یی وگرځوی اوتولو صحابه ؓ دهغه دا خبره قبوله کړه ، هم دغه ډول دحضرت عائشې ۷ یولوی اوږد حدیث دی ددی په آخر کي دا دی چی یوی ښځی عائشې ۷ څخه پوښتنه وکړه ، چي زمونږ څه دشیډو خپلوان عجمی خلق دی ، او د دوی خو هره ورځ څه نه څه اختر وی ، او په دغه اخترونو کی څه تحفی مونږ ته رالیږي ، آیامونږ دا خوړلای سو اوکه نه ؟ نو حضرت عائشې ۷ وفرمایل ، اَمَّا مَا ذُبِحَ لِلَّهِ الْيَوْمَ فَلَا تَأْكُلُوا وَلَكِنْ كَلُوا مِنْ أَضْجَارِهِمْ (تفسیر قرطبی صفحه ۲۰۷ ، جلد : ۲) (کوم حیوان چی ددی اختر د ورځی دپاره ذبح سوي وي ، نوهغه مه خوری لیکن ددوی ددرختومیوه خوړلی سي

دا دهغه صورت اوشکل بیان وو چی دغیرالله رضا حاصلول مقصدوی ، خو دذبح په وخت کي باندی دالله ۷ نوم اخیستل سوي وي ، نو دا صورت خو اول دعلت او وجی دحرمت دیووالی په وجه چی هغه نیت دغیرالله رضا حاصلولو دی ، دَمَا أَهْلٌ بِهِ لَغَيْرِ اللَّهِ په حکم کي دی ، دویم صورت د (مَا ذُبِحَ عَلَى النَّصَبِ) معنی ده نو په دی وجه حرام دی .

دریم صورت اوشکل دا دی چی دیو څاروی غوږ پریکړل سی یاڅه بله علامه پری ولگول سي دغیرالله دتعظیم او درضا حاصلولو دپاره پریښودل سي چی نه خو تری بیا څه کار اخلی ، او نه یې ذبح کوی ، بلکه بیا دهغه ذبح کول حرام گڼی ، نو داسی څاروی په مَا أَهْلٌ بِهِ لَغَيْرِ اللَّهِ اوپه (مَا ذُبِحَ عَلَى النَّصَبِ) دواړو کي

داخل نه دی ، داسي څاروی ته (بحیره) یا (سائبه) ویل کیږي ، او حکم یی دا دی چی دا کار دقرآن په آیت سره حرام دی ، چی دا به په آیت ، مَا جَعَلَ اللَّهُ مِنْ بَعِيرٍ وَلَا سَائِبَةٍ كِی الشَّاءَ اللَّهُ تعالی را سی .
لیکن د دوی دی حرام کار او ددې څاروی په حرام گڼلو سره دا څاروی حرامیږي نه ، بلکه دنورو عامو څارو په ډول حلال دی .

اوشرعی اصولو مطابق دا څاروی دخپل مالک دملک څخه نه وزی ، که څه هم هغه په خپله باطله عقیده کي دا گڼی چی دی دده ملک څخه وتلی دی اودغیرالله ملک گرځیدلی دی ، خوشرعا دده دا عقیده باطله ده ، هغه حیوان بدستور دده ملک دی .

اوس که چیري دغه سړی په خپله دغه څاروی په چاباندی څرخ کړی یایی چاته وبخښی نوهغه دپاره دا څاروی حلال دی یادغه رنگ ځینی ناپوه مسلمانان په ځینی مزاروکی داسی عمل کوی ، بزه یاچرکه وغیره هلته پریږدی اومنجورانو ته اختیار ورکوی ، چی دوی دا څرخ کړی ، نوچی کوم خلق دغه څاروی وغیره ددغه منجورانو څخه واخلی چاته چی اصل مالک اختیار ورکړی دی نو دهغوی دپاره دحیوان اخستل او د ذبح څخه وروسته دهغوی خوراک اوخرڅول ټول حلال دی .

(دغیرالله په نامه منښته)

دلته یو څلورم صورت بل دی چی ددې تعلق دحیوان څخه علاوه دنورو شیانو سره هم دی مثلاً خوږ دیگ وغیره چی هغه دغیرالله په نامه دندږپه توگه هندوان دخپلویتانوپه نوم منی یاناپوه مسلمانان یی دبزرگانو دمزارونو په نامه منی نودغه صورت هم فقهائو دتقرب الی الله دعلت وجه دماهل به لغیرالله په حکم کي شریکوی اوحرام ورته وایی ، دا مسئله دفتهی په کتابونو کي په تفصیل سره ذکر ده .

(دمجبوری حکونه)

په ذکرسوي آیت کي دخلورو شیانو دحرامولو څخه وروسته یو استثنائی حکم ذکر دی فَمَنْ اضْطُرَّ غَيْرَ بَاغٍ (الایة) په دی حکم کي دومره آسانی سوي ده ، چی کوم سړی دلورې څخه ډیر بی تابه سی او شرط دا دی چی دا سړی خو نه په خوراک کي لذت حاصلولو گار وی ، او نه دحاجت دقدرڅخه تجاوز کوونکي وی نو په داسي حالت کي ده ته په دغه حرامو شیانو خوړلو کي څه گناه نسته .

اومضطر یعنی مجبور دشرع په ژبه کي هغه سړی ته ویل کیږي ، چی دهغه ژوندپه خطره کي وی په معمولی تکلیف یا ضرورت سره مجبورنه سی گڼلی ، که چیري یو سړی لوږه کي داسي حالت ته ورسیري چی که چیري هغه څه ونه خوری ، نو مړ به سی ، نو دغه سړی مضطر او مجبور دی او ده ته دغه حرام شیان خوړل روا دی ، خو ورسره یو شرط بل دا دی چی دحد څخه تجاوز ونه کړی .

(یواهمه فائده)

دلته قرآن شریف دمجبوری په حالت کي هم حرام شیان خوړل حلال بللی نه دی ، بلکه لَا اِثْمَ عَلَيْهِ ویلی دی چی ددی مطلب دا دی چی دا شیان اوس هم په خپل ځای حرام دی ، لیکن د دوی خوړونکی ته دمجبورتیا په وجه دمرامو داستعمال گناه معاف کړل سوي ده ، په حلالیدو اوپه گناه معاف کیدوکی ډیر فرق دی که چیري دمجبورتیاپه حالت کي ددی شیانو حلال کیدل غرض وی نودحرمت څخه صرف

استثناء کول به کافی وو، لیکن دلته داستثناء سره ولا اثم علیه دلفظ اضافه دی خبری ته اشاره سوه چی
حرام خوپه خپل خای حرام دی او دهغه استعمال گناه ده لیکن دمجبوری څخه دا گناه معاف کړل سوي ده
(دمجبور تپابه حالت کي دحرامو شیانو په توگه ددارو استعمال)

د ذکر سوي آیت څخه دا هم ثابت سوه چی دکوم سړی ژوند په خطر کي وی، نو هغه دژوند محفوظ کولو
دپاره حرام شیان په توگه د دارو استعمالولی سی، لیکن په هغه شرطونو چی کوم دآیت څخه معلومیري
(۱)، اول دا چی حالت دمجبورتیا وی، دمرگ خطر ه وی، دمعمولی مریضی دا حکم نه دی (۲)، دویم دا
چی دحرامو څخه بغیر څه بل شي د علاج دپاره موثر نه وی یا موجود نه وی (۳)، دریم دا چی ددغه حرامو
په استعمال سره دژوند محفوظ کیدل یقینی وی، لکه چی دلوری څخه دمجبور ژوند په یوې یا دوو
گولو محفوظ کیدل یقینی وی، که چیري یو دارو داسي وی، چی دهغه استعمال فائده مند وی، لیکن
دی سره شفا پیدا کیدل یقینی نه وی، نو ددغو حرامو دارو استعمالول د ذکر سوي آیت په استثنائی
حکم کي نه راځی، او ورسره هغه دوه شرطه هم دنظر لاندی وی چی کوم په دی آیت کي ذکر سوي دی،
چی ددی استعمال څخه لذت حاصلول غرض نه وی او دضرورت دقدر څخه زیات یی استعمال نه کړی.
د ذکر سوي آیت دصراحت او اشارو څخه چی کوم قیدونه او شرطونه را ووزی نو په هغه قیدونو سره
دهری حرامی اوناپاکي دوايي استعمال چی څنگه وی، دامت په اتفاق سره روا دی، ددغه قیدونو
خلاصه پنځه شیان دی.

(۱)، دا چی حالت دمجبورتیا وی (۲)، څه حلال دارو اثر کوونکی یا موجود نه وی (۳)، په دی حرامو دارو
سره دمرض لیري کیدل یقینی وی (۴)، ددی استعمال لذت حاصلولو دپاره نه وی (۵)، دا چی دضرورت
دقدر څخه زیات استعمال نه سي.

(دغیر مجبور تپابه حالت کي دعام علاج او دارو دپاره دحرامو استعمال)

دمجبورتیا دحالت مسئله خو په ذکر سوو شرطونو سره دقرآن دنص څخه ثابت مسئله ده او اجماعی
حکم دی، لیکن په عامو مرضونو کي هم دڅه ناپاکي یا حرامی دوايي استعمال جائز دی او که نه؟ په دی
مسئله کي دفقهاؤ اختلاف دی، اکثر فقهاء وایی، چي دمجبورتیا او دهغو شرطونو څخه چی وړاندی
ذکر سو، دحرامو دارو گانو استعمال روانه دی، ځکه چی په حدیث کي دي، چی الله ﷻ مومنانو دپاره
په حرامو کی شفا ایښی نه ده (بخاری شریف)

ځینی نور فقهاء دیوی خاصی واقعی دحدیث څخه دلیل نیسی اوجائزی گنی، اودا واقعہ
دعربینو واقعہ ده، دحدیث په ټولو کتابونو کي ذکرده چی څه دکلی خلق رسول الله ﷺ ته را غلل چی د
دوی مختلف مرضونه وه، نو رسول الله ﷺ د اوبنانو دشیديو او دبولو چنبلو داستعمال اجازه ورکړه،
چی په دی سره دوی جوړ سوه.

لیکن په دی واقعہ کي ډیر احتمالونه دی، چی ددی په وجه دحرام شی استعمالول مشکوک کیري، نو
په دی وجه اصل حکم خو دا دی چی په عامو مرضونو کی ترڅو چی دمجبورتیا ذکر سوی شرطونه
موجود نه وی، ترهغه وخته پوری دحرامو د دارو استعمال روانه دی.

لیکن متاخرینو فقہاء پہ موجودہ زمانہ کی دھرامو اوناپاکو داروگانو دھیروالی اودعامی ابتلا، پہ وجہ اودعامو خلقو دکمزوری پہ وجہ پہ دی شرط اجازہ ورکری دہ چی خہ بلہ حلالہ اوپاکہ دوائی، ددی مرض دپارہ مؤثرہ نہ وی یاموجودہ نہ وی۔

(کَمَا فِي الدُّرِّ الْمُخْتَارِ قَبْلَ لَهْلِ الْبَيْتِ اُخْتَلَفَ فِي الثَّدَاوِي بِالْمَحْرَمِ وَظَاهِرُ الْمَذْهَبِ الْمَنْعُ كَمَا فِي رِضَاعِ الْخَيْرِ وَلَكِنْ نَقَلَ الْمُصَنِّفُ ثُمَّ وَهَّنَهَا عَنِ الْحَاوِي قَبْلَ يُرْخَصُ اِذَا عَلِمَ فِيهِ الشِّقَاءُ وَلَمْ يُعْلَمْ دَوَاءُ آخِرَ كَمَا رُخِّصَ لِي الْخَمْرِ لِلْفُطْطَانِ وَعَلَيْهِ الْفَتْوَى وَمِثْلُهُ لِي الْعَالَمَكِرِيَةِ (صفحة: ۳۵۵، جلد: ۵)

درمختار کی دفصل بیرخہ مخکی ذکر دی چی حراموشیانو پہ استعمال کی پہ توگہ دداروسرہ اختلاف دی اوپہ ظاهر مذہب کی ددی خہ منع سوي دہ لکہ چی دبحر الرائق پہ کتاب الرضاع کی ذکر دی، لیکن دتنویر الابصار مصنف پہ دغہ خای کی اوپہ رضاع کی ہم، دحاوی قدسی خہ نقل کری دی، چی خینی علماء وایی چی دحراموشیانو استعمال ددارو پہ دول هلته روا دی چی ددغو دارو پہ استعمال سرہ شفا یقینی وی، او بلہ حلالہ دوائی دا کار کولی نہ سی لکہ چی خنگہ دتبری دپارہ دشرابو دیو غرپ کولو اجازہ دہ، اوہم دغہ رنگ خبرہ دعالمگیری پہ جلد ۵ مخ ۳۵۵ کی ذکر دہ۔

مسئلہ: پہ دی تفصیل سرہ دغہ داروگانو حکم معلوم سو کوم چی دیورپ وغیرہ خہ راخی اوپہ کی دشرابو وغیرہ نجسو شیانو گدوالی معلوم او یقینی وی اودغہ داروگانو حکم ہم معلوم سو چی پہ دوی کی دھرامو اوناپاکو شیانو گدوالی شک وی ددی پہ استعمال کی نور گنجائش ہم سته خو احتیاط پہ ہرحال احتیاط دی ہر کلہ چی سخت ضرورت نہ وی، واللہ اعلم

إِنَّ الَّذِينَ يَكْتُمُونَ مَا أَنزَلَ اللَّهُ مِنَ الْكِتَابِ وَيُسْتَرُونَ بِهِ ثَمَاقِيلًا أُولَٰئِكَ مَا يَأْكُلُونَ فِي

بیشکہ چی کوم خلق پتوی چی خہ نازل کری دی اللہ کتاب اواخلی پہ ہغہ باندی لریبسی ہغوی نہ دکوی خلی

بُطُونَهُمْ إِلَّا التَّارَ وَلَا يَكْلَهُمُ اللَّهُ يَوْمَ الْقِيَمَةِ وَلَا يَزْكِيهِمْ

خیتی مگر پہ اور او خبری بد نہ کوی دوی سرہ اللہ پاک دقیامت پہ ورخ او نہ بہ پاکوی دوی

وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ۝ أُولَٰئِكَ الَّذِينَ اشْتَرُوا الصَّلَاةَ بِالْهَرَمِ

او دوی دپارہ دی عذاب دردناک دا ہغہ خلق دی چی دوی واخیستہ گمراہی دہدایت پہ بدلہ

وَالْعَذَابُ بِالْمَغْفِرَةِ فَمَا أَصْبَرَهُمْ عَلَى النَّارِ ۝ ذٰلِكَ يَآئ

او عذاب دبخبنی پہ بدلہ کی، نو خومرہ صبرکونکی دی پہ دوپخ باندی؟ دادی دپارہ چی

اللَّهُ نَزَّلَ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ وَإِنَّ الَّذِينَ اخْتَلَفُوا فِي الْكِتَابِ

اللہ پاک نازل کی کتاب رشتونی او چاچی اختلاف وچوی پہ کتاب کی

لَقَدْ شَقَّاقَ بَعِيدٌ

نودوی به ضدکی لیری تلی دی

لنہتفسیر : او دآیتونو تہون : ددی خخہ مخکی دھغو حرامو شیانو ذکر وو چی کوم پہ سترگو ہنکارہ کیڑی، اوپہ دی آیتونوکی دھغو حرامو ذکر دی چی پہ سترگونه ہنکارہ کیڑی، بلکہ ہغہ پہ ہنکارہ اوپہ پتہ دوارو کی دشر عملونہ دی، مثلاً دیہودو دعالمانو دا عادت وو چی دعامو خلقو خخہ بہ یی رشوت اخیستی او دھغوی دمطلب او مقصد مطابق فتویٰ بہ یی ورکولہ، اودتورات پہ آیتونوکی بہ یی بدلون اوتحریف دعامو دمطلب مطابق کولو پہ دی خبرہ امت محمدیہ تہ ہم خبرتیادہ چی دداسی کارونو کولو خخہ ددہ کوی، ددخہ نفسانی غرض دپارہ دحق احکامو پہ ظاہرولو کی کوتاہی مہ کوی۔

(ددین دغورخولو سزا)

پہ دی کی خہ شک نستہ چی کوم کسان دالله ﷺ دلیرلی سوی کتاب (مضامین) پتوی او ددی (خیانت) پہ بدلہ کی (ددنیا) لہرشی اخلی داسی خلق نورخہ خخہ خیل نس د اور (دسکرو تو) خخہ دکوی اواللہ ﷻ بہ ددوی سرہ نہ پہ قیامت کی (پہ مہربانی سرہ) خبری وکری اونہ (بہ یی گناہ معاف کری) ددوی صفایی بہ وکری او ددوی سزا بہ درد ناکہ وی، دا داسی خلق دی چی دوی (پہ دنیاکی خو) ہدایت پریبینی وو او گمراہی یی غورہ کری وہ، او (پہ آخرت کی یی) بخشنہ پرینبودلہ او عذاب یی (پہ سراخیستی) نو (شاباسی دی ددوی ہمت تہ) دوبرخ (تہ تللو) دپارہ خخہ ہمت لری (او) دا تہلی ذکر سوی (سزاگانی دوی دپارہ) پہ دی وجہ دی چی اللہ ﷻ (دغہ) کتاب صحیح صحیح لیڑلی وو او کوم خلق چی (داسی صحیح صحیح لیڑلی سوی) کتاب کی بی لاری توب (غورہ) کری نو ظاہرہ دہ چی پہ ڈیرلیری خلاف کولو کی بہ (مبتلا) سی (اوپہ داسی خلاف کولو باندی ضرور، دوی بہ دسختو سزاگانو حق دار سی)

علوم اومستلٰی

مسئلہ : دآیت خخہ دا پہ داگہ سوہ چی کوم سری دمال پہ لالچ کی یو شرعی حکم بدل کری، ہغہ چی دغہ حرام مال خوری نوگویا دی خیل نس دجہنم د اور خخہ دکوی خخہ چی ددی عمل انجام ہم دغہ شی دی او خینی محقق عالمان وایی، چی حرام مال پہ حقیقت کی دجہنم اور دی، کہ خہ ہم ددہ اور کیدل پہ دنیاکی نہ محسوسیری، لیکن دمرگ خخہ وروستہ ددہ دا عمل د اور پہ شکل کی بہ خرگندسی۔

اَيُّسَ الْيَزَانُ تُؤْوَا وُجُوْهُكُمْ قَبْلَ الشَّرْقِ وَالْمَغْرِبِ وَلَكِنَّ الْيَزْمَنَ اَمِنَ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ

نیکی داخہ نہ دہ چی مخ کری خیل دمشرق پہ طرف یا دمغرب پہ طرف لیکن لویہ نیکی خودا دہ چی خوک ایمان

الْاٰخِرِ وَالْمَلٰٓئِكَةُ وَالْكِتٰبُ وَالْيٰسِيْنَ وَاٰتٰى الْمَالَ عَلَىٰ حَبِءٍ

راوری پہ اللہ پاک اودقیامت پہ ورخ اوپہ ملائکو اوپہ تولو کتابونو اوپہ پیغمبرانو اور کری مال دھغہ پہ محبت

ذَوِ الْقُرْبَىٰ وَالْيَتَامَىٰ وَالْمَسْكِينِ وَابْنِ السَّبِيلِ وَالسَّالِمِينَ

خپلوانو ته يتيمانو ته او مسکينانو ته اومسافرو ته اوغوښتونکو ته

وَفِي الرِّقَابِ وَأَقَامَ الصَّلَاةَ وَآتَى الزَّكَاةَ وَالْمُوفُونَ بِعَهْدِهِمْ

او دختونو په خلالوکی اوقائموی لمونځ او ورکوی زکوٰۃ او پوره کوونکی وی دخپلی وعدي

إِذَا عَاهَدُوا وَالصَّابِرِينَ فِي الْبَأْسَاءِ وَالضَّرَّاءِ وَحِينَ الْبَأْسِ

کله چی وعده وکړی اوصبرکوونکی وی په سختی کی اوپه تکلیف (مرض) کی اودجگړی په وخت

أُولَٰئِكَ الَّذِينَ صَدَقُوا وَأُولَٰئِكَ هُمُ الْمُتَّقُونَ ﴿۱۰۰﴾

کی ، دغه خلق دی رښتونى اودغه خلق دی پرهیزگار .

(نړون چې دبیان القرآن څخه اخستل سوي دی) دسورت دشروع څخه تردی ځایه پوری تقریباً دا دسورت

نیمه ده ، دخبری مخ تر زیاته حده پوری کافرانو ته وو ، ځکه چی دتولو څخه اول دقرآن دحق کیدلو ثبوت وکړل سو په دی ترڅ کی دده دمنونکو اونا منونکو ذکر وکړل سو ، بیا دتوحید او درسالت ثبوت وکړل سو بیا دحضرت ابراهیم عليه السلام په اولاد باندی دانعامونو اواحسانونو بیان وکړل سو ، اودغه ځای کی دقبلی بحث هم وچیرل سو چی دا بیان صفا اومروه په بحث باندی ختم سو .

بیادتوحید دثابتولو څخه وروسته دشرک دجرړو اوځانگوباطل والی بیان سو چی تردی ځای پوری راغی ، دی ټولو مضمونونو څخه داپه ډاگه سوه ، چی منکروته زیاته خبرتیا ورکول دی اوپه دی ضمن کی که څه خطاب مسلمانانو ته وسی نودا بله خبره ده .

اوس په وړاندی راتلونکو آیتونو کی چی دا دسورت بقره پاته نیمه برخه ده ، تر زیات حده پوری په کی مسلمانانو ته دبعضی اصولو اوځانگو تعلیم ورکول دی ، که څه هم ضمناً په کی غیرمسلمانانو ته هم څه خطاب سوي دي اودا مضمون دسورت آخری حد پوری چلیدلی دی ، او ددی مضمون شروع په مجمل عنوان (دې) سره سوي ده ، اوېې په عربی ژبه کی مطلق دخیرکارت وېل کیږي ، چی په کی ظاهری اوباطنی ټول دخیرکارونه پراته دی ، ددغه مضمون په اول آیت کی په جامع الفاظوسره دکلیاتو او د اصولو تعلیم ورکړل سوي دي په ایمان بالکتاب مال ورکول ، وعده پوره کول اوپه تکلیف وغیره کی صبر کول دی ، دا داسی کلیات او اصول دی چی دوی کی دقرآن ټول حکمونه راغلی دی ، ځکه چی دشریعت دټولو حکمونو مغز دری شیان دی (۱) عقائد (۲) اعمال (۳) اخلاق پاته ټول جزئیات ددی کلیاتو دلاندی دا خل دی ، اوپه دی آیت کی ددی دری سره قسمونو لوی لوی ځانگی راغلی دی .

ورپسی ددی (ېې) تفصیل را روان دی ، چی په دی کی ډیرحکمونه دوخت اودمکان دتقاضادمخه بیان

سوي دي، لكه قصاص، وصيت، روژه، جهاد، حج، انفاق حيض، ايلا، طلاق، نكاح، عدت، مهر، جهاد او انفاق في سبيل الله دوباره ذكر اوځينی معاملات خرڅول اخستل اوشهادت سو اوبيا يی سورة درحمت او مغفرت دوعدی په زیری باندی ختم کړی دی، سبحان الله څومره قدری بلیغ ترتیب دی هرکله چی ددی مضمونو مغز دیر بیان دی، نو په دی وجه که چیري دی مجموعی ته د (ابواب البر لقب ورکړل سی نو دیر ښه او ښائسته به وی)

لنفتیسور: دپرباوبونه: څه ټول کمال په دی کی نه (دی راغلی) چی تاسی خپل مخ مشرق ته کړی یا مغرب ته (کړی) لیکن (اصلي) کمال خو دا دی چی یوسری دالله ﷻ (په ذات اوصفتونوباندی) یقین لری او(هم) دغه ډول دقیامت د ورځ (په راتلو) باندی (هم) اوپه ملانکوباندی هم (چی دوی دالله ﷻ فرمان برداره بندگان دی دنورڅخه جوړی دی، دگناه څخه پاکي دی، دخوراک چپناک اودانسانی شهوتونوڅخه پاکي دی) او (ټولو آسمانی) کتابونوباندی (هم) او (ټولو) پیغمبرانوباندی (هم) او (دغه سړی، مال ورکړی دالله ﷻ په مینه کي (خپلو حاجتمندو) خپلوانو او (بی مال) یتیمانو (یعنی هغه بچوته چی دوی نابالغ وی اوپلاری مړوی، اودنوروغریبو) محتاجانوته (هم) اوبی څرخه مسافروته او(دلچاری دوجی څخه) سوال کوونکوته او (دقیدیانو اوغلامانو) په څټ خلاصولوکی (هم مال لگوی) او(دغه سړی، دلمانځه پابندی (هم) لری او (مقرر سوي) زکاة هم ادا کوی اوکوم خلق (چی دی عقیدو او عملونو سره دا اخلاق هم لری چی، دخپلو وعدو پوره کوونکی وی کله چی (دیو روا کار) وعده وکړی او (داصفت خو به خصوصیت سره ووايم چی، دغه خلق (په دی موقعو کي) مستقل (مزاچه) پاته کیدونکی وی (یوڅو) په تنگ دستی کي او(دویم) په مریضی کي او (دویم دکفاروسره) په جنگ کي (یعنی پریشانه او کم همت نه وی هم) دغه خلق دی چی په رښتیا (دکمال وړی) دی او دغه خلق دی چی په رښتیا، متقیان دی.

په دی کمالاتوکی ددین یو کمال لمونځ کول دی اوپه لمانځه کی مخ کول یو خاص طرف ته دا دلمانځه یو تابع شی دی او شرط ځان ته مستقل کمال نه دی، که چیري لمونځ نه وی، نو یو خاص طرف ته مخ کول به عبادت نه وی.

علوم اومستلي: هرکله چی دمسلمانانو قبله دبیت المقدس په خای بیت الله وگرځول سوه، نو یهود، نصارا او مشرکان چی په مسلمانانو کی دعیب لتولو په کوشش کي اخته وو، په شور اوشغب سو، اوقسامقسم اعتراضونه یی په رسول الله ﷺ اوپه اسلام باندی شروع کړل، چی ددی جوابونه په اولو آیتونوکی په ښه وضاحت اوتفصیل سره ذکر سوي دي.

په دی آیتونوکی چی اوس ذکر وسو، دغه بحث په یو خاص طریق سره ختم کړل سو، چی دهغه مطلب دا دی چی تاسی دین هم په یوه خبره کي را بند کړی دی، یعنی یو خاص طرف ته په لمانځه کي مخ کول، گویا دشریعت او ددین بل څه حکم نسته، او دا هم کیدای سي چی په آیت کي خطاب یهودو نصارا او مسلمانانو ټولو ته دی او غرض او مطلب یی دا دی چی اصل (بر) اونیکي دالله ﷻ په حکم منلوکی ده، هغه چی کوم طرف ته دمخ کولو حکم وکی، هغه دثواب اوصحیح کاردی په خپله یو طرف هم خواه که هغه مشرق یا مغرب وی یا یو بل طرف څه اهمیت نه لری اونه ثواب، بلکه ثواب په اصل کی دحکم په

منلوکی دی ، ترڅو چی دبییت المقدس په طرف دمخ کولو حکم وو هغه دثواب اونیکۍ کار وو ، اوکله چی دبییت الله په طرف دمخ کولو حکم وسو نو اوس دا دثواب او دنیکی کار دی .
څنگه چی دآیتونو دتړون په لړکی دا خبره تیره سوي ده چی ددی آیت څخه دسورت بقره یو نوی باب شروع کیږي ، اصل خبره مسلمانانو ته تعلیم اوهدایات ورکول دی اومخالفینوته که چیري څه خطاب وغیره سته نو هغه ضمنی شی دی ، نو په دی وجه دی آیت ته داسلامی حکمونو دپاره یو جامع آیت ویل کیږي .

په دی آیت کي په اصولی توگه سره دتولو شرعی حکمونو ، د عقیدو ، عبادتونو معاملو اوداخلاقو اجمالی ذکر راغلی دی .

اول شی چی هغه عقیدې دی ، دهغه ذکر په (مَنْ آمَنَ بِاللّٰهِ) کي راغلی دی دویم شی عبادات اومعاملات دی ، په دی کی دعبادتو ذکر په اقام الصلوة واتی الزکوة کي راغلی ، بیاد معاملاتو ذکر په وَالْمُؤْمِنُونَ بِعَهْدِهِمْ سره کړل سوي دي ، بیا د اخلاقو ذکر په (وَالصَّابِرِينَ) سره کړل سوي دي اوپه اخرکی دانبودل سوي دي ، چی رښتونی مؤمنان هغه خلق دی ، چی ددی تولو حکمونو پیر وی پوره کوی اودغه حکمونو ته دتقوی شعار (ننسی) ویل کیږي .

ددغه حکمونو په بیانولو کی ډیری بلیغی اشاری دی ، مثلاً دمال په لگولو کی دعلی حبه ، قید لگول سوي دي چی په دی کی دری احتمال دی ، یو دا چی د(حبه) ضمیر الله ﷻ ته راجع سی ، نومعنی به یی داسی ، چی دمال په لگولو کی یی نفسانی غرض اوخواهش گډنه وی ، بلکه پوره اخلاص سره یوازی دالله ﷻ سره دمینۍ په وجه دمال لگوی .

دویم دا احتمال کیدای سی چی دا ضمیر دمال په طرف راجع وی ، نو معنی به یی دارنگه سی چی دالله ﷻ په لارکی هغه مال لگول کار ثواب دی ، چی کوم مال انسان ته ډیر خوښ وی ، بی کاره شیان کوم چی دغور څولو قابل وی دهغه په ورکولو کی ثواب نه حاصلیږي ، که څه هم دغور څولو په مقابله کی غوره خبره دا وی چی دچا په کار راځی نو هغه ته دی یی ورکړي .

دریم احتمال دادی چی دا ضمیر د(ایته) په طرف راجع وی او (ایته) دای لفظ څخه معلومیږي ځکه چی ایته دآتی مصدر دی ، نو که دارنگه سی نومعنی به یی داسی سی چی هغه په خپل دی مال لگولو کی دزړه څخه راضی اوخوښ وی ، داسی نه وی چی مال خو لگوی ، لیکن دتنه زړه یی په دی لگولو دریږي .
امام جصاص احکام القرآن ج ۱ ص ۱۵۲ کي ویلی دی ، چی ممکنه ده چی دا دری سره شیان په مراد کی دا خل وی ، بیادی ځای کي دمال خرڅولو دوه صورتونه (یعنی واجبی صدقه اونفلی صدقه) ذکر کاة څخه پرته وړاندی بیان سوي دی ، او دزکاة بیان وروسته سو ، په دی کي شاید دی خبری ته اشاره وی ، چی په عام طور سره خلق په دی حقونو کی غفلت او کوتاهی کوی اوصرف زکاة اداکول کافی گنی ، نو چی بیان یی دزکاة دبیان څخه مخکی کی ، نو ددی اهمیت ته اشاره وسوه ، اودخلقوته دانبودنه وسوه چی ددی څخه غافل کیږي مه دا ډیر اهم شی دی .

مسئله: ددی څخه دا خبره ثابتې سوه چی مالی لرمض صرف په زکاة ورکولو سره نه پوره کیږي ، دزکاة

څخه پرته هم په ډيرو ځايونو كې د مال لگول فرض او واجب كيږي (جصاص قرطبي)، لكه چې په هغه خپلوانو باندې مال لگول واجب دى كوم چې دگټلو څخه معذور دى كه چيري يومسكين او غريب دلورې څخه يا دڅه بل حاجت دوجې دمرگ په غاړه ولاړ وي او تامخكې خپل زكاة ادا كړې وي نو په دې وخت كې په دې مسكين او غريب باندې تا د مال لگول او دهغه ژوند پاته ساتل لازمي او فرض دى. هم دغه ډول د ضرورت په ځاى كې مسجد جوړول يا ديني تعليم دپاره مدرسه جوړول د مال په فرائضو كې دا ځل دى، فرق دومره دى چې د زكاة دپاره يو خاص قانون او قاعده ده، چې ددې مطابق په هر حالت كې زكاة ادا كول ضروري دى، او دا دويم قسم لگول د مال په لاره د الله ﷻ كې په ضرورت او په حاجت باندې موقوف دى كوم ځاى كې چې ضرورت د لگولو وي، هلته لگول فرض دى، او چيري چې ضرورت نه وي هلته لگول فرض نه دى، بلكه هسې ښه او د ثواب كار دى.

فائده: كومو خلقو باندې چې مال لگول دى مثلاً ذوى القربى مساكين مسافر او سوال كوونكي او فقيران دا ټول يې په يو انداز بيان كړل، بيا يې (وَقَى الرِّقَابَ) كې (دښې) په زياتولو سره دې خبرې ته اشاره وكړه چې غلامانو ته مال وركولو كې مقصد دا نه دى، چې دوى د مال مالكان سى، بلكه مقصد دا دى چې دوى دى مالكانو څخه واخستل سى او آوازاد دى كړل سى، او ددې څخه وروسته د (أَقَا الصَّلَاةِ وَأَتَى الزَّكَاةَ) ذكر هم په هغه طريقه راغى لكه چې څنگه دنورو شيانو وو، ورپسې چې هر كله د معاملاتو ذكر كول وو نو په دې كې د بيان طريقه يې بدله كړه، په ځاى د ماضى د صغى (وَالْمُؤْتُونَ) د اسم فاعل صفيه يې را وړله، په دې كې دې خبرې ته اشاره وسوه چې دوعدي دپوره كولو عادت دى په سړي كې دهميش دپاره وي، اتفاقي توگه سره كه چيري يوسړى وعده پوره كړي، نو دا خوهر كافر او فاجر هم كله كوى نوددغه اتفاقي وعدي پوره كولو څه اعتبار نسته، دغه ډول د معاملاتو په باب كې صرف دوعدي پوره كولو ذكر وكړل سو ځكه كه چيري فكر وكړل سى، نو بيع، شركت اجاره وغيره دټولو معاملو روح او مغز دوعدي پوره كول دي.

هم دغه ډول ورپسې دا خلاقو، يعنى د باطنى اعمالو ذكر كول وو، په دې كې صرف صبر ذكر كړل سو، ځكه چې د صبر معنى ده په نفس باندې قبضه كول او دېدو څخه محفوظ كول كه چيري فكر وكړل سى، نو دټولو باطنى اعمالو جرړى صبر دى، ددې په ذريعه ښه اخلاق پيدا كيږي او ددې په وجه دېدو اخلاقو څخه خلاصى حاصل كيږي.

ديبان په طريقه كې يو بل بدلون دلته دا سوي دي چې د (وَالْمُؤْتُونَ) په ډول دلته (وَالصَّابِرُونَ) يې ونه فرمايل بلكه الصابرين يې وفرمايل، د تفسير خاوندان وايي، چې دانصب يعنى (وَالصَّابِرِينَ) شكل دمدح په وجه دى چې مطلب يې دا دى چې دلته دمدح لفظ پټ دى او صابرين دهغه مفعول دى، يعنى په ټولو نيكو كارو خلقو كې په خصوصيت سره دمدح قابل صابرين دى، ځكه چې صبر يو داسې صفت او قوت دى چې دهغه په ذريعه په ټولو وړاندې ذكر سوو كارونو كې مدد اخستل كيږي.

نو دغه ډول په دې ذكر سوي آيت ددين دټولو څانگو اهمې جرړې راغلي او بليغو اشارو سره دهر يو اهميت دوجه هم معلومه سوه.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُتِبَ عَلَيْكُمُ الْقِصَاصُ فِي الْقَتْلِ الْحُرِّ بِالْحُرِّ وَالْعَبْدُ

ای دایمان خاوندانو! فرض کرل سو په تاسی باندی (قصاص) برابری کول په مقتولانو کی د آزاد بدله آزاد او

يَالْعَبْدُ وَالْأَنْثَىٰ بِالْأَنْثَىٰ فَمَنْ عُفِيَ لَهُ مِنْ أَخِيهِ شَيْءٌ

د غلام بدله غلام، اود ښځی بدله ښځی، بیا چاته چی معاف کرل سی دهغه د ورور له طرف څه هم

فَاتَّبَاعٌ بِالْمَعْرُوفِ وَأَدَاءٌ إِلَيْهِ بِإِحْسَانٍ ذَلِكَ تَخْفِيفٌ

نو تابعداری کول په کاردی د دستور مطابق او ادا کول په کار دی هغه ته په ښه طریقه سره دا آسانی وسره

مَنْ تَرَبَّكُمُ وَرَحْمَةٌ فَمِنْ أَعْتَدَىٰ بِعَدَاكَ فَلَهُ عَذَابٌ

ستاسی درب له طرفه اومهربانی بیا چی څوک زیاتوب وکړی ددې فیصلی څخه وروسته دهغه دپاره دی عذاب

الْيَوْمَ وَلَكُمْ فِي الْقِصَاصِ حَيَوةٌ يَا أُولِي الْأَلْبَابِ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ

دردناک، او تاسی دپاره په قصاص کی لوی ژوند دی ای عاقلانو! دی دپاره چی تاسی محفوظ سی.

فَاتَّبَعُوا تَهْرُونَ اولنه تفسیر: ددی څخه مخکی آیتونو په تفسیر کی تاسی ته معلومه سوي ده، چی په دغو ایتونو کی په اجمالی توگه سره دنیکی اصول ښودل سوي دي، ورپسی به ددی تفصیل راځی، چی دی ته (ابواب الی) ویل کیږي، نو اوس ددی آیتونو څخه دابواب البر دڅه جزیی حکمونو بیان شروع کیږي چی دحالاتو او واقعاتو تابع بیان سوي دي.

اول حکم قصاص: ای دایمان خاوندانو په تاسی باندی (قانون) قصاص فرض کول کیږي «قصدي قتل» دمقتولینو په باره کي (یعني هر) آزاد انسان دی (قتل کرل سی دهريل) آزاد انسان په بدله کی او (دغه ډول هر) غلام، (د دویم هر) غلام په بدله کی او (دغه رنگ هر) ښځه (دبلی) ښځی په بدله کي (که څه هم دا قتل کوونکی دلوی درجی وی اومقتولین دکوچنی درجی وی، بیادی هم دټولو څخه برابر قصاص واخستل سی، یعنی دی دقتل په سزاکی قتل کرل سی) چی کوم (قاتل) ته دهغه دمقابل «دمقدم» دطرف څخه څه معافی وسی (مگرپوره معافی نه وی) نوپه دی سره دقتل دسزاڅخه خوبه خلاص سی، لیکن ددیت اوخون بهاپه طور باندی دیومال معینه حصه دقاتل په ذمه باندی لازمه سی، نو په دغه وخت کی دفریقینو په ذمه ددغو دوو شیانو رعایت ضروری دی، دمقتول د وارث په ذمه خو، په معقول طور سره (ددی مال) مطالبه کول (چی قاتل زیات تنگ نه کړی) اومدعا علیه یعنی دقاتل په ذمه، په ښه طریقه سره (ددی مال) ده ته (مدعی ته) رسول (چی په مقدار کی کموالی ونه کړی اوبی وچی په کی دیل ونه کی) دا قانون ددیت او عفری ستاسی دپروردگار دطرف څخه (سزا کی) آسانی ده (اوشاهانه)

مهربانی ده (که داسی نه وی نوبیادقتل څخه سوا بله سزا به وه) بیاکوم سړی ددی (قانون) دمرګیدلوڅخه) وروسته دزیاتوب کولو مرتکب سی (مثلاً په جاباندی په درواغو یا داشتباه په وجه دقتل دعوی وکړی یا یی معاف کړی اوبیادقتل پیروی وکړی) نو دی سړی ته (په آخرت کی) به دردناک عذاب وی ، او ای عاقلانو (په دی قانون) قصاص کی ستاسی دځانونو ډیر محفوظ والی دی (ځکه چی ددی قانون دبیری څخه دقتل کولو څخه به وبیرېږی نو دډیرو ژوند به محفوظ سی) مونږ امیدکوو چی تاسی به (دامن داسی قانون دخلاف کولو څخه) پرهیزکوی .

علوم او مسائل

دقصاص لفظی معنی ده برابروالی ، مطلب دا دی چی څومره ظلم چاته په بل کړی وی ، نو دومره بدله اخستل دبل دپاره جائز او روا دی او ددی څخه زیاتوب کول روانه دی ، دقرآن شریف په آیت کی او په دغه سورت کی ددی وضاحت داسی راغلی دی .

لَا تَقْبَلُوا لَهُ مِثْلًا بِمَا عَصَاكُمْ : البقرة ۱۹۴ ، او دسورت نحل په اخری آیتونو کی ، وَإِنْ عَاقَبْتُمْ لَعَابُوا بِمِثْلٍ مَا غَوَّيْتُمْ بِهِ : النحل ۱۲۲ ، هم دغه مضمون دپاره راغلی دی .

نو په دی وجه دشرع په اصطلاح کی قصاص دی ته وایی ، چی دقتل کولو او دزخمی کولو په سزا کی برابروالی اویووالی وکړل سی .

مسئله : قتل عمد (په قصدقتل) دی ته وایی چی په اراده دوسپنی په وسله یا په یو داسی شی قتل وکړی چی په دی غوښه اوڅرمن پریکړل سی اووینه وبهیرې ، قصاص (یعنی دساه کښلو په بدل کی ساه کښل) دداسی قتل دپاره سزا ده .

مسئله : په داسی قتل کی لکه چی ازاد انسان دآزاد په بدله کی قتلول کیږی نو دغه ډول آزاد دغلام په بدله کی هم قتلول کیږی اوڅنگه چی ښځه دښځی په بدله کی وژل کیږی نو دغه ډول سړی هم دښځی په بدله کی وژل کیږی .

اوپه آیت کی که د آزاد په بدله آزاد ، اودښځی په مقابل کی ښځه راغلی ده دا ددی خاص واقعیه په بناء ده دکومی په باره کی چی دا آیت نازل سوي دي .

ابن کثیر ج ۱ ص ۳۲۸ / ۳۲۹ کی دابن حاتم په روایت نقل کړی دی چی داسلام دزمانی څخه مخکی دغریو په دوو قبیلو کی جنگ وسو ، د دواړو طرفونو څخه ډیرآزاد اوغلامان اوبښځی مړی سوي ، لاتراوسه ددی معاملی صفایی نه ده سوی ، چی داسلام زمانه شروع سوه ، او دا دواړه قبیلې په اسلام کی داخلی سوی ، داسلام را وړلو څخه وروسته دخپلوخپلوقتل سوو خلکو په باره کی دی دواړوقبیلو خبری شروع کړی ، نویوی زور آوری قبیلې داسی وویل چی مونږ ترهغه وخت نه راضی کیږو ، چی ترڅو مونږ دخپل غلام په بدله کی ستاسی آزاد سړی او دښځی په مقابل ستاسی سړی وژلی نه وی نو ددغه جاهلانو اوظالمانو مطالبی درد کولو دپاره دا آیت نازل سو .

الْأَنْفُ بِالْأَنْفِ وَالْعَيْنُ بِالْعَيْنِ وَالْأُذُنُ بِالْأُذُنِ : چی مطلب یی دهغې مطالبی ردکول وو ، په کومه کی چی دغلام په بدله کی آزاد اودښځی په مقابل کی دسړی په قتل زور ورکړل سی ، که څه هم په حقیقت کی هغه قاتل

نه وی ، اسلام خپل داعادلانه قانون نافذ کی ، چی چاقتل کړی وی ، بس هغه دی قصاص کی قتل کړل سی ، که چیري ښځه قتل سوي وي ، نو یو بی گناه سړی ددی بدله کی قتل کول یا یو بی گناه آزاد سړی دغلام په بدله کی قتلول ډیر لوی ظلم دی چی اسلام دا هرگز برداشت کولی نه سی .

نو دی څخه دا معلومه سوه چی دآیت حاصل او مطلب هم دا دی چی چاقتل کړی وی هم هغه دی په قصاص کی قتل کړل سی ، هغه ښځه وی او که غلام ، دقاتلی ښځی او غلام په ځای دیو بی گناه سړی یا دآزاد قتل کول روا نه دی .

دآیت دا مطلب هرگز نه دی ، چی ښځی که یو سړی ووژنی ، یا غلام یو آزاد قتل کړی ، نو دهغه څخه به قصاص اخستلی نه سی ، دقرآن شریف ددغه آیت په سرکی چی کوم الفاظ د، **كُتِبَ عَلَيْكُمُ الْقِصَاصُ لَ الْقَتْلِ** : راغلی دی ، هغه ددغه عام والی واضح دلیل دی او په نورو آیتونو کی ددی څخه هم زیات وضاحت راغلی دی مثلاً ، **أَنفُسُ بِأَنفُسٍ** .

مسئله : که چیري په قصد قتل (قتل عمد) قاتل ته پوره معافی ورکړل سی ، مثلاً داسی چی دقتل سړی سړی صرف دوه زامن وی ، او دواړو زامنو خپل حق ورته معاف کی ، نو په داسی صورت کی په قاتل باندی څه مطالبه پاته نه سوه ، او که چیري پوره معافی ورته ونه سوه ، مثلاً په دی دوو زامنو کی یو خپل حق معاف کی او بل معاف نه کی ، نو دقصاص دسزا څخه خو قاتل آزاد سو ، لیکن کوم زوی چی ورته معافی نه ده کړی ، هغه ته به نیم دیت ورکوی اودیت په شریعت کی سل (۱۰۰) ، اونیان یازر (۱۰۰۰) ، دیناره اویالس زره (۱۰۰۰۰) درهم دی ، او درهم دنن صبا په راجح قول سره تقریباً دری نیمی تولی سپین زر کیږي نو مکمل دیت گویا دوه زره نهه سوه شپاړس تولی اواته ماشی (۸ - ۲۹۱۲) کیږي یعنی ۲۶ سیر ۳۲ تولی ۸ ماشی

مسئله : لکه چی څنگه په نامکملی معافی کی مال ورکول لازمیږي ، هم دغه ډول که چیري دفریقینو په منیڅ کی دمال په څه مقدار باندی صلح وسی ، نو بیاهم قصاص ساقطیږي او مال لازمیږي ، لیکن په دی کی څه شرطونه دی ، چی هغه دقهی په کتابونو کی ذکر سوي دي .

مسئله : دقتل سوي سړی چی څومره میراث خواره دی ، نو دوی په قصاص او دیت کی څومره برخه دار دی چی څومره برخه یی په میراث کی رسیږي ، که چیري دیت واخستل سی نو دا به په میراث خورو کی ، دمیراث دحصو مطابق تقسیم کړل سی ، او که چیری دقصاص اخستلو فیصله وسوه ، نو دقصاص حق هم به په ټولو میراث خورو کی شریک وی ، لیکن هرکله چی قصاص کی تقسیم را تللی نه سی ، نو په دی وجه که چیري یو لږ غوندي حق لرونکی خپل دقصاص حق معاف کی ، نو دنورو وارثانو حق دقصاص هم معاف سو ، البته دومره خبره ده چی دوی ته به ددیت حساب دخپلی برخی مطابق حاصلیږي .

مسئله : دقصاص اخستلو حق که څه هم دقتل سوي دوارثانو دی لیکن دامت په اجماع دوی داخپل حق په خپله نه سی اخیستلی چی هم په خپله قاتل مړ کړی بلکه دمسلان باچایا دهغه دنائب حکم کول ضروری دی ، ځکه دا خبره چی قصاص په کوم صورت کی واجبیږي ، او کوم صورت کی نه ؟ ددی جزئیات دومره باریک دی ، چی هر سړی یی معلومولی نه سی ، ددی څخه پرته دا خبره هم ده چی دمقتول خپلوان به

دغصی څخه مغلوب سی اوزیاتوب به وکړی ، نو په دی وجه دامت دعلماؤ په دی اتفاق دی چی دقصاص دحق اخیستلو دپاره اسلامی حکومت ته رجوع کول ضروری دی قرطبی ج ۲ ص ۲۵۲ .

﴿کُتِبَ عَلَيْكُمُ إِذَا أَحْضَرَ أَحَدَكُمُ الْمَوْتُ أَنْ تَرَكَ

فرض کړل سو په تاسی باندی کله چی حاضر سی یو چا ته په تاسی کی مرگ ، په دی شرط چی پرېږدی

خَيْرًا أَوْصِيَةً لِلْوَالِدَيْنِ وَالْأَقْرَبِينَ بِالْمَعْرُوفِ حَقًّا

څه مال وصیت کول دمور او پلار او خپلوانو دپاره په انصاف سره دا حکم لازم دی

عَلَى الْمُتَّقِينَ ﴿۸۸﴾ فَمَنْ بَدَّلَهُ بَعْدَ مَا سَمِعَهُ فَأَنْتَابَ آثِبُهُ

پرهیزگارانو دپاره ، بیا چاچی بدل کی وصیت پس دهغه څخه چی یی واوریدی نو ددی گناه

عَلَى الَّذِينَ يُبَدِّلُونَهُ إِنَّ اللَّهَ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ﴿۸۹﴾ فَمَنْ خَافَ

هم په هغه باندی ده چا چی بدل کی بیشکه الله پاک اوریدونکی او پوهیدونکی دی ، بیاچی څوک وپیریدی

مِنْ مَوْصٍ جَنَفًا أَوْ إِثْمًا فَأَصْلَحَ بَيْنَهُمْ فَلَا إِثْمَ عَلَيْهِ

دوصیت کړونکی څخه دطرفداری یادگناه ، بیا ددوی په مینځ کی صلح یی وکړه نو په ده باندی څه گناه نسته

إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿۹۰﴾

بیشکه الله ډیر بخښونکی ډیر مهربان دی .

دآیاتونو تړون اول تفسیر

(دابواب البر دویم حکم وصیت)

وصیت هر هغه شی ته ویل کیږي چي دهغه کولو حکم وکړل سی خواه کول یی په ژوند کی وی یادمرگ څخه وروسته ، لیکن په عرف کی هغه کار ته وایی چی دهغه کول دمرگ څخه وروسته وی (خیر) په ډیرو معنوی استعمالیږي ، یوه معنی یی مال هم ده ، لکه چی په قرآن شریف کي دی ، اِنَّهُ لِحُبِّ الْخَيْرِ لَشَدِيدٌ : او دلته دمفسرینو په اتفاق سره دخیر څخه مراد مال دی .

داسلام په اولو ورڅو کی ترڅو چی دمیراث شرعی حصی مقرری سوي نه وی نو هومره پوری دا حکم وو چی دمیراث په دریمه حصه کی مرکیدونکی دخپل مور او پلار دپاره او دنورو خپلوانو دپاره څومره ښه گنی ، وصیت وکی ، دومره قدر ددی خلقو حق وو ، پاته چی به څه پاته کیدل هغه ټول به د اولاد حق وو

، په دې آيت کې دغه حکم ذکر دی يعنې .

په تاسې فرض کول کېږي چې کله چاته (دعلاموڅخه) مرگ نږدې ښکاره سي ، په دې شرط چې څه مال په ميراث کې پرېږدي نو (خپل) مور پلار او (نورو) خپلوانو دپاره په معقوله طريقه سره (چې مجموعه يې ديوې دريمې حصې څخه زياته نه سي) څه نه څه دې وښيي (ددې نوم وصيت دی) څوک چې دخداي څخه بېرېږي دهغوی په ذمه دا ضروري (کول) دي ، بيا (کوموخلقوچې دغه وصيت اوريدلی دی په دوی کې) چې کوم سړی داوړيدو څخه وروسته (د) ده (مضمون) بدل کې (اوپه مينځ کې دويش اودفيصلې په وخت کې غلط څرگند کړي اوپه دغه فيصلې سره دچاق ضائع سي) نو ددغه (حق ضائع کولو) گناه به په هغوخلقو باندې وي چې کوم دغه (مضمون) بدلوی (دعدالت حاکم يا ثالث اويابه مرکيدونکي باندې به گناه نه وي ځکه) چې الله ﷻ خويقينااوريدونکي اوپوه دي (نوديدلونکي خبره هم آوري اودناخبره حاکم عذرهم پيژني) البته (دبدلولو ديوقسم اجازه هم سته هغه داچې) کوم سړی ته دوصيت کوونکي دطرفه (دوصيت په حقله) دڅه غلطی يا (قصداً دوصيت دقانون ديو دفعې دخلاف کولو) دڅه جرم کولويقين سوي وي (اوددغه بې قاعدې وصيت له کبله ددې مړي دميراث خورو دجگړې خطر ه ياجنگيدل يقيني وي) بيا داسې په دوی کې مصالحت وکړي (اومصالحت که څه هم دوصيت مضمون څخه برخلاف وي ، چې دا په ظاهره کې دوصيت بدلول دی) نوپه دې سړي باندې څه (نجسي) دگناه نسته (او) واقعي الله ﷻ خو(په خپله دگناهونو) معاف کوونکي دي او(په گنهگارانو) رحم کوونکي دي (او دې سړي خو څه گناه نه ده کړی ، ځکه چې په وصيت کې تبدلي داصلاح دپاره کړې ده ، نو په ده به رحمت ولې نه وي

علوم او مسئلي

په دې آيت کې هغه مرکيدونکي ته چې دهغه څخه وروسته مال پاته کېږي دوصيت کولو حکم سوي دي ، او ددې حکم درې اجزاء دي ، يو دا چې دمرکيدونکي په ميراث کې داوولد څخه سوا دنورو وارثانو برخې مقرري نه دي ، د دوی دبرخو تعين به دمرکيدونکي دوصيت دمخه کېږي ، دويم دا چې داسې خپلوانو دپاره په مرکيدونکي باندې وصيت کول فرض دي ، دريم دا چې دمال د دريمې برخې څخه زيات وصيت کول روا نه دی .

په دې درې حکمونو کې اول حکم خوداکثرو صحابه و اوتابعينو به نزد دميراث په آيت سره منسوخ سوي دي ، ابن کثير (ج ۱ ص ۳۷۲) کې دحضرت عبد الله بن عباس ؓ په روايت يو حديث نقل کړي دي چې دا حکم دميراث په ايت ، لِلرَّجَالِ نَصِيبٌ مِّمَّا تَرَكَ الْوَالِدَانِ وَالْأَقْرَبُونَ وَلِلنِّسَاءِ نَصِيبٌ مِّمَّا تَرَكَ الْوَالِدَانِ وَالْأَقْرَبُونَ مِمَّا قَلَّ مِنْهُ أَوْ كَثُرَ نَصِيبًا مَّفْرُوضًا (۷) سره منسوخ سوي دي ، اودغه روايت ، حاکم ، صحيح گڼلی دی . اودحضرت عبد الله بن عباس ؓ په دويم روايت کې ددې تفصيل دادی چې دميراث آيت دهغوخلقودپاره وصيت کول منسوخ کړل چې دچاپه ميراث کې برخه ده ، نور هغه خپلوان چې دکومو په ميراث کې برخه نسته دهغوی دپاره دوصيت کولو حکم اوس هم پاته دی (جصاص ج ۱ ص ۱۹۲ / قرطبي ج ۲ ص ۲۲۳) ليکن دامت په اتفاق (اجماع) سره دا خبره ظاهره ده چې دکومو خپلوانو دپاره په ميراث کې برخه نسته ، هغوی دپاره په مړي باندې وصيت کول څه فرض اولازمی کار نه دی نوپه دې وجه دوی دپاره دوصيت

کولو فرض کیدل هم منسوخ سو، صرف مستحب کیدل یی پاته سو او هغه هم د ضرورت په شرط (جصاص ج ۲ ص ۲۲۳ / قرطبی ج ۱ ص ۱۹۳)

(دویم حکم د وصیت فرض کیدل)

دا هم د امت په اجماع سره منسوخ دی او ددی ناسخ هغه متواتر حدیث دی چی ددی اعلان رسول الله ﷺ د حجة الوداع په خطبه کی تقریباً د یو نیم لکو صحابه و په مخکی کړی دی.

إِنَّ اللَّهَ أَطْعَمَ لِكُلِّ ذِي حَقٍّ حَقَّهُ فَلَا وَصِيَّةَ لِرِثٍ (اخرجه الترمذی وقال هذا حديث حسن صحيح)

الله ﷻ د هر حق خاوند ته د هغه حق ورکړی دی نو په دی وجه اوس یو میراث خور د پاره وصیت کول روا نه دی دغه حدیث د ابن عباس په روایت کی په دی الفاظو سره راغلی.

لَا وَصِيَّةَ لِرِثٍ إِلَّا أَنْ لَمْ يَجْزِهِ الْوَرَثَةُ : دیو وارث د پاره وصیت کول تر هغه وخته روا نه دی ترڅو چی نور و وارثانو ددی اجازه ورکړی نه وی.

د حدیث حاصل دا دی چی الله ﷻ د وارثانو برخی په خپله مقرر کړی دی، نو په دی وجه دی د پاره د وصیت کولو ضرورت پاته نه سو، بلکه د وارث په حق کی د وصیت کولو اجازه هم نسته، البته دومره خبره ده که که چیری نور وارثان ددی وصیت اجازه ورکړی نور واده.

امام جصاص وایی چی ددی حدیث روایت د صحابه و یوه ډله کوی او د امت فقهاؤ دا قبول کړی دی، نو په دی وجه دا حدیث په حکم کی د متواتر سو او د قرآن شریف د آیت منسوخ کیدل پری روا سو.

او امام قرطبی په قرطبی کی دا ذکر نسته، چی ددی حدیث اعلان د حجة الوداع په غت مجمع د صحابه و کی کرل سوی دی، ددی خبری ذکر جصاص کړی دی وگوری ج ۱ ص ۱۹۳، وایی چی په دی خبره د امت د علماؤ اتفاق دی چی کله یو حکم د رسول الله ﷺ د ژبی څخه په یقین توگه سره معلوم سی، لکه خبر متواتر او مشهور نو هغه بالکل د قرآن په حکم کی دی او هغه هم په حقیقت کی د الله ﷻ حکم دی، نو په دی وجه په داسی حدیث سره د قرآن دیو آیت منسوخ کیدل څه د شک خبره نه سی کیدای، بیایی ویلی دی، چی دا حدیث که څه هم مونږ ته د خبر واحد په طریقه رسیدلی دی، لیکن سره ددی د حجة الوداع د ټولو څخه لوی جمع کی دیو لک څخه زیاتو صحابه و په مخکی ددی اعلان کول او په دی باندی د صحابه و اجماع دا خبره ښکاره کوی چی دا حدیث د دغو حضراتو په نزد قطعی الثبوت دی او که چیری د شک اوشبهی گنجائش وی، نو بیا به یی دغه وجه د قرآن شریف د حکم په پریښودو اجماع نه کوله.

(دویم حکم چی وصیت د مال د دریمی برخی څخه زیات روا نه دی)

دا هم د امت په اتفاق سره پاته دی، البته د وارثانو په اجازه سره د دریمی برخی څخه زیات بلکه د ټول مال وصیت کول روا او قبول دی.

مسئله: د ذکر سوي تفصیل څخه دا معلومه سوه چی د کومو وارثانو برخی په قرآن شریف کی مقرر کرل سوي وي هغوی د پاره اوس وصیت کول واجب نه دی بلکه د نورو وارثانو د اجازه څخه بغیر روا هم نه دی، البته

چی کوم خپلوان شرعی وارثان نه دی هغوی د پاره د وصیت کولو اجازه د دریمی برخی د مال پوری دی

مسئله: په دی آیت کی دیو خاص وصیت کولو ذکر وو، چی مرکیدونکی به د خپل وروسته پاته

کیدونکی مال متعلق کول اوچی منسوخ هم سو ، لیکن چی دکوم سری پر ذمه باندی دنورو حقوق واجب دی ، یاده سره دچا امانت پروت وی ، نو په ده باندی دالزامه ده چی ددی حقوقو او امانتونو ادا کولو وصیت وکی ، رسول الله ﷺ په یو حدیث کی فرمایي چی ، دکوم سری په ذمه باندی دچا حقونه وی ، په هغه باندی دداسی دری شپي تیری نه سی ، چی په دی کی ده څخه ددغو حقونو ورکولو او ادا کولو په حقله وصیت لیکلی نه وی .

مسئله: سری ته چی دمال په دریمه برخه کی دوصیت کولو حق ورکړل سوي دي هغه ته په خپل ژوند کی دا حق هم حاصل دی ، چی په دی وصیت کی څه تبدیلی وکړی یایی بالکل ختم کړی (جصاص)

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُتِبَ عَلَيْكُمُ الصِّيَامُ كَمَا كُتِبَ عَلَى الَّذِينَ مِنْ قَبْلِكُمْ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ ﴿۲۰۱﴾
ای دایمان خاوندانو فرض کړل سوه په تاسی روژه لکه چی فرض کړل سوی وه له تاسی څخه په مخکې خلقو دی

إِيَّامًا مَعْدُودَاتٍ فَمَنْ كَانَ مِنْكُمْ مَرِيضًا أَوْ عَلَى سَفَرٍ
دپاره چی تاسی پرهیزگاران سی ، څو ورځی دی دشمار ، بیا چی تاسی کی څوک مریض وی او یا مسافرو ی

فَعِدَّةٌ مِّنْ أَيَّامٍ أُخَرَ وَعَلَى الَّذِينَ يُطِيقُونَهُ فِدْيَةٌ طَعَامُ
نو په هغوی باندی ددې شمیر دی دنورو ورځو څخه او دچا چی طاقت دی دروژی دهغوی په ذمه باندی بدله دیو

مُسْكِينٍ فَمَنْ تَطَوَّعَ خَيْرًا فَهُوَ خَيْرٌ لَهُ وَأَنْ تَصُومُوا خَيْرٌ
فقیر دودی ورکول بیا چی کوم سری په خونه سره وکړی نیکی نوبته ده ، ده دپاره ، او روژه نیول خونه دی

لَكُمْ إِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ ﴿۲۰۲﴾

تاسی دپاره ، که چیری تاسی پوهیږی

لنہ تفسیر:

دویم حکم روژه: ای دایمان خاوندانو! په تاسی روژه فرض کړل سوه لکه څنگه چی ستاسی مخکی (امتونو) په خلقو فرض کړل سوي وه په دی امید چی تاسی (د روژی په وجه ورور) متقیان سی (څکه چی د روژی نیول په وجه د دیرو تقاضونه دنفس د بندولو عادت به جوړ سی او ددی عادت دپوخ والی بنیاد تقوی ده نو) دلرو ورځو روژه نیسی (دی لرو ورځو څخه مراد رمضان دی لکه چی ورپسی آیت کی راځی) بیا (په دی کی هم دومره آسانی ده چی) کوم سری ستاسی ځینی (داسی) ناجوړه وی (چی هغه ته روژه نیول گران وی ، یا روژه نیول ورته ضرر ورکوی) یا (شرعی) سفر کی وی نو (داسی سری ته په رمضان کی د روژی نه نیولو اجازه ده او درمضان پرځای) دنورو ورځو (هم دومره) شمیر (دی وکړی چی په دی کی

روژه (لړل په ده واجب) دی او دویمه آسانی چې هغه بیا وروسته منسوخه سوه دا ده چې (کوم خلق د روژې ساتلو طاقت لری (اوبیا د روژې ساتل یی زړه نه غواړی نو) د دوی په ذمه (صرف د روژې) فدیة یعنی بدله) ده چې هغه یو غریب ته خوراک (ورکول یا خورول) دی او کوم سړی چې په رضاسره (زیات) خیر (خیرات) وکړی (چې فدیة زیاته ورکړی) نو دا دی سړی دپاره نور هم غوره خبره ده او (که څه هم مونږ د آسانی دپاره په دغه حالتونو کی د روژې دنه نیولو اجازه ورکړی ده لیکن) ستاسی روژه نیول په دغه حالت کی هم زیات ښه دی که چیري تاسی ته (څه د روژې دفضیلت) خبروی.

علوم اومستلي : دصوم لفظی معنی ده امساک یعنی بندیدل او محفوظ کیدل اودشرع په ژبه کی روژه دخوراک چښاک اوبښخی سره دنږدیکت څخه ، دبندیدلو اودلیری کیدلو نوم دی په دی شرط چې دا دصبح صادق څخه شروع کیږي اودلمر دپیدو پوری کیږي او ورسره نیت هم د روژې وی ، دغه وجه ده که چیري دلمر ددوبیدو څخه یوه دقیقه مخکی هم څه خوړی یا وچښل سی نو روژه ونه سوه ، اوهم دغه ډول که چیري ددغه ټولو شیانو څخه ، ټوله ورځ پرهیز وکړل سی ، خونیت یی د روژې نه وی ، نو دا هم روژه نه ده روژه داسلام دهغو عبادتونو څخه یو عبادت دی چې کوم داسلام دپاره ستنی او ښی دی ددی فضائل هم ډیر دی خو دا ځای ددی دپاره نه دی .

(په اولو امتونو کی د روژې حکم)

د روژې حکم مسلمانانو ته په یو خاص مثال سره ورکړل سوي دي دحکم سره داویل سوي دي چې ددی روژو فرضیت څه تاسی پوری خاص نه دی په اولو امتونو باندی هم روژې فرض کړل سوي دي ، په دی خبره د روژې خاص اهمیت هم معلوم سو او ورسره دمسلمانانو دتسلی هم انتظام وسو او دا داسی چې روژه که څه هم مشقت شی دی ، لیکن دا مشقت ستاسی څخه مخکی امتونو هم لوړ کړی دی او دا یوه طبعی خبره ده چې په مشقت کی چې څومره ډیر خلق شریک سی نو هومره دامشقت آسان سی (روح المعانی ج ۲ ص ۵۲)

دقرآن شریف الفاظ ، الَّذِينَ مِنْ قَبْلِكُمْ : عام دی ، دحضرت آدم ﷺ څخه واخله ترحضرت محمد ﷺ پوری شریعتونو او امتونو ته شامل دی ، نو معلومه سوه چې څنگه دلمانځه دعبادت څخه یو شریعت او امت تش نه دی پاته سوي دغه ډول روژه هم په هر شریعت کی فرض راغلی ده .

اوکومو صاحبانو چې ویلی دی چې الَّذِينَ مِنْ قَبْلِكُمْ څخه مراد نصارا دی نو دا خبره دمثال په توگه ده ، ددی څخه دنورو امتونو نفی نه سی کیدای (روح المعانی دا خبره نه په روح المعانی کی سته او نه په روح البیان کی سته)

په ایت کی خو صرف دومره قدر ښودل سوي دي چې روژې څنگه په مسلمانانو فرض کړل سوي ، په اولو امتونو باندی هم فرض کړل سوي وي اوله دی څخه دا نه لازم یږي چې اولو امتونو روژې دی په ټولو حالتونو اوصفتونو کی دمسلمانانو د روژو په ډول وی ، مثلاً د روژو شمیر او دروژو دوختونو تعین او دا چې په کومو ورځو کی دی ونیول سی ، دا داسی شیان دی چې په دی کی اختلاف کیدای سی ، لکه داسی هم وه چې په شمیر کی به زیاتوب او کموالی کیدی او د روژې په ورځو او وختونو کی

به فرق کیدی، روح المعانی ج ۲ ص ۵۲)

لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ کی اشاره ده چی د تقوی د صفت په حاصلولو کی روژوته لوی دخل دی ، ځکه چی په روژی سره په سپی کی دا ملکه پیدا کیږي چی دی بیا په خپلو خواهاشاتو باندی قبضه لرلی سی ، او د تقوی بنیاد هم دغه شی دی .

دمریض روژه: قَمَنْ كَانَ مِنْكُمْ مَرِيضًا ، د مریض څخه مراد هغه مریض دی ، چی هغه ته په روژی نیولو کی د برداشت کولو څخه زیات تکلیف رسیږي یادا چی ده ته دا قوی خطر ده وی که دی روژه ونیسی نو مرض به یی لا زیات سی ، ورپسی راتلونکی آیت وَلَا يُرِيدُ بِكُمْ الْعُسْرَ کی دی خبری ته اشاره ده او د جمهورو فقهاؤ دغه مسلک او رواج دی .

دمسافر روژه: أَوْ عَلَى سَفَرٍ ، دلته د مسافر د لفظ په ځای د ، أَوْ عَلَى سَفَرٍ ، لفظ را وړوکی یو خوا همو مسئلو ته اشاره کړل سوي ده ، اول دا چی مطلقاً لغوی ، سفر یعنی دخپل ملک او وطن څخه وتل دروژی نه ساتلو دپاره کافی نه دی ، ترڅو چی دا سفر څه قدری اوږد نه وی ځکه چی د علی سفر لفظ معنی دا ده چی دی په سفر سوری ، مطلب دا نه دی چی مسافر دکور څخه صرف دخلورو پنځو میلو په مزل بهرته وتلی وی ، لیکن د سفر مقدار د قرآن په الفاظو کی ذکر نه دی ، امام اعظم ابوحنیفه رحمته الله علیه او نورو ډیرو فقهاؤ ددی سفر مقدار درسول الله صلی الله علیه و آله د بیان او د صحابه و د عمل دمخه دری منزله بنودلی دی ، یعنی دومره مسافت چی مسافر یی په آسانی سره په درو ورځو کی قطع کولی سی ، او دا مسافت د وروسته زمانی فقهاؤ د میلو نو په حساب اته څلویښت میله بنودلی دی .

دویمه مسئله ددغه لفظ (علی سَفَرٍ) څخه دا ووتله چی مسافرت ده اجازه ترهغه وخته پوری حاصله ده ترڅو دهغه د سفر دغه سلسله جاری وی او د اظهاره خبره ده چی د آرام کولو دپاره یاد یوڅه کار دپاره په یوځای کی بنیدل د سفر دغه سلسله نه قطع کوی ، ترڅو چی دومره قدر مودی پوری بنیدل ونه سی چی په کوم د سفر سلسله قطع کیږي اودغه موده رسول الله صلی الله علیه و آله پنځلس (۱۵) ورځی بنودلی ده ، یعنی چی یو سپی په یوځای کی د سفر په دوران کی د پنځلسو ورځو دپاته کیدو نیت او اراده وکړی ، نو بیا داسپری (علی سَفَرٍ) نه دی او په دی وجه دا اجازه حق دار نه دی .

مسئله: ددی څخه دا هم معلومه سوه چی که چیري یو سپری د پنځلسو ورځو پاته کیدو نیت په یوځای کی ونه کړی ، بلکه په ډیرو ځایونو او ښارونو کی وکړی ، نو دی لا دغسی مسافر دی او دا اجازه حقدار دی ، ځکه چی دی د (علی سفر) په حالت کی دی .

(دروژی قضا)

فَعِدَّةٌ مِّنْ أَيَّامٍ أُخَرَ: یعنی په مسافر او مریض دخپلو قضا سوو روژو شمیر برابر نورو ورځو کی روژی نیول واجب دی او په دی الفاظو کی ددی خبری بنودنه کیږي چی په مریض او مسافر د قضا سوو روژو قضا هلته واجبه ده چی دوی د سفر څخه په بیرته راتلو او د مرض څخه په جوړیدو دومره وخت بیا پیدا کړی چی په دی کی دوی ددغو ورځو قضا کولی سی او که چیري د دومره ورځو وخت یی بیانه کی پیدا ، یعنی د سفر څخه په بیرته راتلو سره یا د مرض څخه په جوړیدو سره سم دستی مرسو نو په ده قضا لازمه نه ده ،

فائده يی دا سوه چي په ده دا وصيت كول لازم نه دی چي زما دطرفه دی د دومره ورځو روژو فديه ورکړل سي هرکله چي فَعِدَة من اَيام اُخَر دا الفاظو څخه دا مقصد ادا کول وو ، نو په دی وجه دا مختصر الفاظ د (فعليه القضاء) پريښوول سوه ، ځکه چي په دی الفاظو کی دی خبری ته اشاره نه کيږي .

مسئله : هرکله چي په فَعِدَة من اَيام اُخَر کی دا قيد نسته ، چي دا روژي دی پرلپسې ونيول سي يابی ترتيبه بلکه عام اختيار دی چي چاته څنگه آسانه وي هم هغه ډول دوينسی ، نو په دی وجه که چيري ديوږي څخه درمضان اولی لس روژي قضا سوي وي ، هغه په قضا راوړلو کي دلسمی اونهمی وړاندی قضا راوړل او اولو ورځو قضایي وروسته راوړله ، نو په داسی کولو کی هيڅ حرج نسته هم دغه ډول که چيري ددغو ورځو قضایي پرله پسې را نه وړه ، نوهم روا دی ځکه چي په فَعِدَة من اَيام اُخَر کی داسی کولو گنجائش سته .

(روژي فديه)

وَعَلَى الَّذِينَ يُطِيقُونَ : ددی آيت يی تکليفه معنی هغه ده چي کوفه په لنډتفسير کی تيره سوي ده ، يعنی چي کوم خلق دمساfer اودمريض په ډول د روژي نيولوڅه تکليف نه لری ، بلکه دنيولو يی طاقت لری ، ليکن دڅه وجی څخه زړه يی روژه نيول نه غواړی ، نو دوی دپاره هم دا گنجائش سته ، چي دوی دی د روژو په ځای فديه دصدقی په شکل کي ورکړی ، او ورسره يی دومره هم وفرمايل (وَأَنْ تَصُومُوا خَيْرٌ لَّكُمْ) چي تاسی دپاره ښه دا ده چي روژه ونيسی .

دا حکم داسلام په شروع کی وو ، يعنی هغه وخت وو ، چي کوم وخت کي خلق يی روژي نيولوته را اړول ، ددی څخه وروسته دا حکم دعاموخلقوپه حق کی په راتلونکی آيت منْ شَهِدْ مِنْكُمْ الشَّهْرَ فَلْيَصُمْهُ سره منسوخ سو ، صرف دهغوخلقوپه حق کي دامت په اجماع سره پاته سو چي ديريوداگان وي (بجصاص ج ۱ ص ۲۰۲) ، ياداسی مريضان وي چي دهغوی دجوړيدو اميدپاته نه وي دجمهورو صحابه ؓ اوتابعينو هم دا وينا ده (جصاص ج ۱ ص ۲۰۷) ، مظهری ج ۱ ص ۱۹۲) .

مسئله : په فَعِدَة من اَيام اُخَر کی دپرله پسې يا گډو وډو روژو ساتلوڅه قيدنسته بلکه اختيار ورکړل سوي دي چي څوک درمضان شريف دقضا سو او لوسو روژو قضا په دی ډول را وړي چي نهمه اولسمه اول وساتي اوبياورپسې دنورو پاته روژو قضا را وړي ، دا هم روا دی چي جلا جلا ددغه روژو قضا را وړي .

صحيح بخاری مسلم ابوداودنسائی ترمذی اوطبرانی اونورو ټولو دحديث امامانو عليهم السلام دحضرت سلمه بن اکوع ؓ څخه نقل کړی دی چي څه وخت داوَعَلَى الَّذِينَ يُطِيقُونَ آيت نازل سونومونږته اختيار را کړل سو چي دچاوزه غواړی نو روژه دی وساتي يادی دهری روژي فديه ورکړي اوبيا دبل ايت ، لَمَنْ شَهِدَ مِنْكُمْ الشَّهْرَ فَلْيَصُمْهُ په نازلیدو سره دا اختيار واخستل سو او د روژي په توان لرونکوهم روژه نيول مقرر سوه . دامام احمد عليه السلام په مسند کی دمعاذبن جبل ؓ په اېد حديث کي راغلی دی ، چي داسلام په شروع کی دلمانځه او روژي دواړو معامله دري سره بدله سوي ده ، د روژي معامله په دی ډول بدله سوه .

(۱) دهجرت څخه وروسته په هره يوه مياشت کې درې روژې او دعاشورې د ورځې روژه به حضور ﷺ نيوله (كُتِبَ عَلَيْكُمُ الصِّيَامُ) سره درمضان شريف روژې نيول فرض سوي ، ولي داخيار دا حكم هر مسلمان ته وو چې كه غواړي نو دغه روژې دې ونيسي يادې دهرې روژې فديه وركړې ، خو روژه نيول يې غوريزه ښكاره كړل ، بيا دېل آيت ، لَمَنْ شَهِدَ مِنْكُمُ الشَّهْرَ فَلْيَصُمْهُ : په نازلېدو روغ جوړ او وسمن بنده هم په روژه نيولو پر ښكاره كړل سو او يوازي هغه كسانو ته دا اختيار په ځاى پرېښوول سو كوم چې ډير بوداگان وي يا هغه رنځوران وي چې دهغوي درغيدو اميد نه سي كيداي ، د روژې معامله په درېم وار داسې بدله سوه چې په اول كې دخوراك چښاك او جماع اجازه صرف ترهغه وخته پورې وه چې دروژه نيونكې (مانښام) څخه وروسته به روژاتي بيده سوي نه وای ، دمانښام څخه وروسته په بيده كيدو سره به بله روژه تربل مانښام پورې بې اختياره په خپله شروع سوه نو الله ﷻ دا آيت ، اَحِلَّ لَكُمْ ثَلَاثَةَ الْيَوْمِ النَّاسِ : نازل كې چې ټوله شپه دصبا را ختوڅخه اول پورې دخوراك چښاك وغيره اسانې يې په كې وفرمايله اودبيده كيدوڅخه وروسته پيښلمې كول سنت وټاكل سو ، بخاري ، مسلم ، ابوداود كې هم دارنگه احاديث راغلي دي (ابن كثير ج ۱ ص ۳۷۸)

(د فديې اندازه او دې سره تړلي مسئلې)

ديوې روژې فديه نيم كاسه (صاع) غنم يا ددې قيمت دې داتيا (۸۰) ټولو زمونږ په رواجي سيرنيم اوگي تقريباً پاوكم دوه سيره خيژې دبازار قيمت لگولو په جوړ دا فقيرمسكين ته په دې ډول وركول ديوې روژې فديه جوړيږي چې هغه ددې مالك جوړكړل سي اودمدرسي مسجد يا دېل څه خدمت په بدل كې نه وي **مسئله:** ديوې روژې فديه په دوه كسانو تقسيمول يا دڅو روژو فديه يو كس ته په يوتاريخ كې وركول روا نه دي لكه چې دبحر په حواله دقنيه څخه چې شامي (ج ۲ ص ۱۳۰) نقل كړي دي اوبيان القرآن هم دا نقل كړي دي ، ليكن په امداد الفتاوى كې حضرت رحمته الله عليه ددې دواړو صورتونو دجواز فتوى نقل كړې ده ، لكه څنگه چې شامي هم نقل كړې ده ، خو بيا هم په امداد الفتاوى كې دې چې يوې فديې څخه زياته فديه يو سړي ته په يوتاريخ كې وركول احتياطاً په كار نه دي كه يې وركړه نو روا به سي ، دا فتوى د امداد الفتاوى س ۱۳۵۳ هـ دويم جلد په مخ ۱۲۴ درج ده .

مسئله: كه چيري د فديې وركولو وس نه لري نو دغه سړي دې بڅښنه غواړي او دا اراده دي لري چې وس پيدا كيدو سره به يې ادا كوي (بيان القرآن ج ۱ ص ۱۱۳)

شَهْرُ رَمَضَانَ الَّذِي أُنْزِلَ فِيهِ الْقُرْآنُ هُدًى لِّلنَّاسِ وَبَيِّنَاتٍ مِّنَ الْهُدَى وَالْفُرْقَانِ

مياشت ده درمضان كومه كې چې نازل كړل سو قرآن هدايت دې دپاره دخلقو اودليلونه روښانه دلارپيدا كولو او حق لره دباطل څخه دجلا كولو نو چې څوك بيا پيدا كې .

شَهِدَ مِنْكُمُ الشَّهْرَ فَلْيَصُمْهُ وَمَنْ كَانَ مَرِيضًا أَوْ عَلَى سَفَرٍ

فَعِدَّةٌ مِّنْ أَيَّامٍ أُخَرٍ يُرِيدُ اللَّهُ بِكُمُ الْيُسْرَ وَلَا يُرِيدُ

نو ددي شمير پوره کول په کار دی له نورو ورځو ، الله غواړي په تاسي آساني او نه غواړي

بِكُمُ الْعُسْرَ وَلِتُكْمِلُوا الْعِدَّةَ وَلِتُكَبِّرُوا اللَّهَ عَلَى مَا هَدٰكُمْ

په تاسي سختی او دی له پاره چې تاسي پوره کړي شمير او چې لویي وکړي دالله په دی خبره چې تاسي ته

وَلَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ ﴿۸۵﴾

بي هدایت وکي اودی دپاره چې تاسي نفع ومنی

(لنډتفسير او دآيتونو تړون) (دروژي دورځوناکل)

ارشاد الهی سوي وو چې لږ روژي ساتي اوس ددغه لږو ورځو بیان دی (هغه لام ورځی کوموکی چې د روژو ساتلو حکم سوي دي) درمضان میاشت ده چې په دی کی (داسی برکت دی چې ددی په یو خاص برخه یعنی شب قدر کی) قرآن شریف (دلوح محفوظ څخه وآسمان ته) لیرل سوي دي، چې دهغه (یوڅو بی دا هم ده چې) دخلقو دپاره ذریعه هدایت دی او (دویمه څو بی یی دا ده چې) دهدایت طریقو ښوولو کی ددی هره یوه برخه، ښکاره دلالت کوونکی ده (او په دی دواړوڅو بی کی) دهغه (آسمانی) کتابونو په ډله کی حساب دی (کوم چې دا دواړه څو بیانی لری یعنی ذریعه) دهدایت (هم) دي او (ښکاره دلالت کولو له کبله حق اوباطل په مینځ کی) فیصله کوونکی (هم) دی نوکوم سړی چې په دی میاشت کی موجود وی هغه ته خامخا په دی کی روژه نیول په کار دی (اومخکی ذکر سوي دفتی اجازة موقوف اومنسوخ سو) او (رنځور اومسافر دپاره چې کوم مخکی قانون وو نوهغه اوس هم هغه ډول پاته دی) کوم سړی چې (داسی) رنځور وی (چې په دی کی ورته روژه نیول گرانه یا مضره وی) یا په (شرعی) سفر کی وی نو (هغه ته په رمضان کی د روژي نه ساتلو اجازه ده اودرمضان د ورځو په ځای) دنورو ورځو (هومره) شمیر (روژي پوره) کول (په ده واجب دی) الله ﷻ ته تاسی سره (په احکامو کی) آسانی (درکول) منظور دی (ددی خاطر یی داسی احکام مقرر کړل کوم چې تاسی په آسانه پوره کولی سی لکه څنگه چې یی په رنځ اوسفر کی اسان قانون مقرر کی) اوتاسی سره (په احکامو اوقوانینو مقرر ولو کی) سختی منظور نه ده (چې سخت احکام یی خاص کړی وی) او (دا ذکر سوي احکام مونږ دخاص خاص مصلحتونو په بنامقرر کړل لکه اول د روژي نیولو او بیا په شرعی عذر سره د روژي نه نیولو په صورت کی په نورو ورځو کی ددی دقضاواړلو حکم یی ددی وچي وکی) چې تاسی خلق (دادایاقضاورځو) دشمیر تکمیل کوی (چې په ثواب کی کموالی نه پاته کیږي) (اوخود دقضاواړلو حکم یی دی دپاره وکی) چې تاسی خلق دالله ﷻ لویي (اوثناء) بیانونی په دی چې تاسی ته یی (یوداسی) طریقو وښودله (چې په دی سره تاسی د روژي دبرکتونو او خوږو څخه بی نصیبه پاته نه سی ځکه که چیري قضا را وړل واجب نه وی نو چا به دومره

روژی نیولی او ثواب به یی گتلاي؟ او (د عذر په وجه خاص په رمضان کی د روژی نه ساتلو اجازه یی په دی وجه ورکړه) چی تاسی خلق (د آسانی په دی نعمت د الله ﷻ) شکر کوی (که چیری دا اجازه نه وی نو دیر تکلیف به وای)

پوهه اومستلي: په دی آیت کی داول مجمل ایت بیان هم دی او درمضان شریف دمیاشت دلوړ ښه والی ذکر هم دی، بیان په دی ډول دی چی په اولو آیتونو کی (ایاماً معذو ذات) لفظ مجمل دی نو په دی آیت کی ددی تشریح دا وسوه چی دا درمضان ټولی ورخی دی او دښه والی ذکر دارنگه وسو چی الله ﷻ دخپلو وحیو او آسمانی کتابونو نازلولو دپاره هم دا میاشت خاص کړی ده چی په دی میاشت کی قرآن شریف نازل هم سو په مسند احمد رحمته الله علیه کی دواثله بن اسقع رحمته الله علیه څخه روایت دی چی رسول الله ﷺ فرمایلی دی چی دحضرت ابراهیم رحمته الله علیه صحیفی ددی (رمضان) په اول وخت، تورات په شپږمه، انجیل په دیارلسمه او قرآن شریف په څلورویښتمه نیټه نازل سو، او دحضرت جابر رحمته الله علیه په روایت کی دا هم دی چی زبور په دولسم درمضان او انجیل یی په اتلسم نازل سو (ابن کثیر ج ۱ مخ ۳۸۰)

فرق صرف دومره دی چی نورکوچی آسمانی کتابونه درمضان په دغه نیټو ټول په یو وار په انبیاء نازل سوي دي صرف دقرآن شریف خصوصیت دی چی دا درمضان شریف په یوه شپه کی ټول په وار دلوح محفوظ څخه اول آسمان ته نازل سو خو په رسول الله ﷺ بیا په دروینښت (۲۳) کاله کی ټوټه ټوټه (برخی برخی) نال سو.

دقرآن شریف دنازلیدو دغه شپه هم دقرآن شریف دتصریح دمخه، **إِنَّا أَنْزَلْنَاهُ لِي لَيْلَةِ الْقَدْرِ**: دتیرسوي حدیث په جوړ درمضان څلورویښتمه جوړیږي، ځکه حسن بصری رحمته الله علیه درمضان څلورویښتمه شپه شب قدر گڼي که دا جوړښت ونه منل سی نو بیا هم دقرآن شریف دتصریح څخه انکار نه سی کیدای چی قرآن شریف په شب قدر کی نازل سوي دی دا که دمیاشتی هره یوه نیټه وگڼل سی.

فَمَنْ شَهِدَ مِنْكُمُ الشَّهْرَ فَلْيَصُمْهُ: په دی یوه جمله کی د روژی ډیرو احکامو اومستلو ته اشاره سوي ده، ځکه چی د، **شَهِدَ**: ټکی د، **شَهِدَ**: څخه جوړ دی چی معنی یی حاضریدل او موجودیدل دی او د، **الشَّهْرَ**: معنی میاشت ده اومطلب یی درمضان میاشت ده لکه چی مخکی ذکر ده، نو دټولی جملی معنی دا سوه چی څوک ستاسی په رمضان کی موجود او حاضر وی، په هغه درمضان دټولی میاشتی روژی نیول فرض دی نو په تیر سوي بل آیت کی ددیی ورکولو عام اختیار په دی جمله منسوخ سو.

په رمضان کی د موجودیدو او حاضریدو مطلب دا دی چی هغه دی د روژی ساتلو لائق وی یعنی مسلمان، عاقل، بالغ، مقیم، او روغ وی، ناروغه نه وی او د حیض نفاس څخه دی پاک وی.

څوک چی ټول رمضان کافر، نابالغ اولیونی پاته سی او د روژی نیولو جوگه نه وی دغه سړی ددی حکم لاندی نه راځی، مطلب دا چی ددغه رمضان روژی په دی کسانو فرض نه دی او څوک چی د روژی نیولو خو جوگه وی مگر د عذر (مثلاً حیض، نفاس، رنځورتیا یا د شرعی سفر په وجه د روژی نیولو ساتلو څخه پاته راسی نو دغه کسان ددغه رمضان په روژی نه نیولو گناهکاره نه دی خو ددی قضاء را وړل ځکه پر فرض دی چی بنیادی توگه دوی د روژی نیولو جوگه دی او د آیت حکم لاندی بېشکه راځی.

مسئلہ: دی آیت خُذْهُ مَعْلُومہ سوہ چي درمضان میاشت را رسیدل د روژو فرض کیدو دپارہ په داسي حالت کي شرط دی چي هغه د روژي ساتلو جوگه وی که چادرمضان پوره میاشت په داسي حالت کي بیا پیدا کوله نوپه هغه ټولی روژي فرض سوي او که چا کمه بیاموندله نو هومره روژي پر هغه فرض سوي بنا په دی که چیري یو کافر درمضان په خه برخه کي مسلمان سو یا نابالغ سو نو په دوی باندی پاته راتلونکی روژي فرض دی دتیرو سوو ورځو قضا په نسته ، خو بیا هم بالغ لیونی مسلمان چي درمضان په هره برخه کي روغ سو نو په هغه دتیرو سوو روژو قضا را وړل ځکه فرض دی چي هغه دبلوغ او اسلام په وجه بنیادی توگه د روژي نیولو جوگه ده او هم دا حکم د حیض اونفاس والا ښځی دی کومه چي درمضان په خه برخه کي روغه سی اودغه ډول رنځور او مسافر هم کوم چي درمضان په خه برخه کي روغ او مقیم سی .

مسئلہ: درمضان میاشت موندل په دری طریقو ثابتیږي ، پخپله درمضان میاشت وگوری ، په معتبر شاهی میاشت لیدل ثابت سی یا دا دواړه نه وی مگر دشعبان د میاشت دیرش ورځی پوره سی .

مسئلہ: دشعبان دیوکم دیرشمی نیتی پوره کیدو په ماښام که چیري دخړی اودغبار په وجه درمضان میاشت ښکاره نه سی اونه ددی شاهی ثابت سی نو راتلونکی ورځ دشبک بللی سی او په دی ورځ روژه نیول فرض نه بلکه مکروه ده ځکه چي په حدیث کی دی خُذْهُ مَعْلُومہ ده چي په فرضو اونفلوکی گدوالی را نه سی (جصاص)

مسئلہ: دکومو وطنونو چي شپي ورځی په میاشتو اوږدی وی هلته درمضان میاشت پیدا کول گرسره کیدای نه سی نو ځکه ددغه ځای په مسلمانانو روژي فرض نه دی لکه چي حلوانی اواقبالی حنفیانو دلمانځه په باره کی هم په دی فتوی ورکړی ده ، مطلب یی دا دی چي ددی خلقو لمونځونه به د دوی دشپو ورځو په جوړ وی ، مثلاً دکوم وطن سهار چي ماښام پسی راخیږي نو هلته دماخستن لمونځ فرض نه دی (شامی ج ۱ ص ۲۲۲)

معلومیږي داسی چي دشپو میاشتو ورځی لمونځونه به هم پنځه وی اورمضان به هلته نه وی ، نو روژي نیول به هم نه وی ، حضرت حکیم الامت تهانوی رحمته الله علیه په امداد الفتاوی کی د روژي په باره کی هم دا قول ښه کړی دی .

وَمَنْ كَانَ مَرِيضًا أَوْ عَلَى سَفَرٍ فَعِدَّةٌ مِنْ أَيَّامٍ أُخَرَ: په دی کی مریض او مسافر ته اجازه ورکړل سوي ده چي دوی په دی وخت کی روژه نه ساتی چي جوړ سی او مقیم سی نو ددغه ورځو قضا دی را وړی ، دا حکم په اول آیت کی هم وو لیکن د روژي نیولو په ځای ددیی ورکولو دعام حکم په منسوخ کیدو دا شک کیدای سی دمریض او مسافر اجازه هم منسوخ سوي وه نو دویم واره یی ځکه وفرمایل .

وَإِذَا سَأَلَكَ عِبَادِي عَنِّي فَإِنِّي قَرِيبٌ

نوزه نژدی یم

چي ستا څخه پوښتنه وکړی زما بندگان زما متعلق

او کله

أُجِيبُ دَعْوَةَ الدَّاعِ إِذَا دَعَانِ فَلْيَسْتَجِيبُوا لِي وَلْيُؤْمِنُوا بِي

قبلوم ددعا غوبنتونکی دعا کله چی زما څخه دعا وغواری نو په کار دی چی هغه زما حکم ومنی

لَعَلَّهُمْ يَرْشُدُونَ ﴿۸۷﴾

او یقین راوړی په ما دپاره ددې چی په نیکه لاره راسی دوی .

(لنډتفسیر او دآیتونو تړون) په اولو دری آیتونوکی درمضان داحکامو اوفضائلو ذکر دی اودی څخه وروسته هم په اوږد آیت کی د روژی او اعتکاف داحکامو په تفصیل ذکر دی ، په دی مینځنی لنډ آیت کی دبنډگانو په حال دالله ﷻ دخاص احسان او د دوی ددعاگانو آوریډو اوقبلولوپه وجه دوی ته داحکامو دتابعدهاری شوق ورکړل سوي دي ، ځکه چی دا اجازه توب او آسان توب ورکولوسره بیا هم د روژی په عبادت کی څه اندازه تکلیف اومشقت سته ، نو ددی لیری کولو او آسانولو دپاره یی دخپل خاص احسان ذکر داسی وفرمایل چی زه خپلو بنډگانو ته نږدی یم کله هم چی دوی دعا غواری نو زه د دوی دعا قبلوم او د دوی حاجتونه پوره کوم .

په دی حالاتو کی بنده ته هم په کار دی چی زما دحکمونو په منلو کی څه مشقت برداشت کړی ، او امام ابن کثیر رحمته الله علیه ج ۱ ص ۳۸۷ کی ددعا د شوق ورکول ددې مینځنی جملی داحکمت بنسولی دی چی په آیت کی دی خبری ته اشاره ده چی د روژی څخه وروسته دعا قبلیري ، په دی وجه ددعا خاص خیال ساتل په کار دی رسول الله ﷺ فرمایلی دی .

لِلصَّائِمِ عِنْدَ لَفْظِهِ دَعْوَةٌ مُسْتَجَابَةٌ. ابوداؤد طحیسی بروایة عبدالله بن عمر. یعنی د روژی ماتولو په وخت کی د روژه دارو دعا قبوله وی .

هم دا وجه ده چي حضرت عبدالله بن عمر رضی الله عنه به د روژه مات په وخت ټول دکور خلق ددعا کولو دپاره را جمع کول ، دآیت تفسیر دا دی .

او ای محمد ﷺ څه وخت چی زما بنډگان زما په باره کی معلومول غواری (چی زه دوی ته نږدی یم که لیري نو زما دطرفه دوی ته وفرمایه چی) زه هم نږدی یم (اودنامناسب خواست څخه بغیر) قبلوم (هر) خواست

دخواستگر چی هغه زما په مخ کی خواست وکی نوچی څنگه زه د دوی خواست قبلوم ، دوی ته په کاردی چی احکام (په خای راوړلو دپاره) قبلوی (اوهرکله چی په دی احکامو کی یوحکم هم نامناسب نه دی ، په

دی وجه په دی کی هیڅ استثناء نه سی کیدای) اوپه مایقین لری (یعنی زما په هستی هم زما په حاکمیت هم زما په حکمیت هم اوپه رعایتونو او بنسیرو هم دغه ټول) امید دی چی دغه خلق به سمی (بری) پیدا کړی

مسئله : په ، انی قریب : کی دی خبری ته اشاره ده چی دعا کرار او پته کول په کار ده ، په زوره دعا کول ښه نه دی (ابن کثیر رحمته الله علیه ج ۱ ص ۳۸۴ کی) ددی آیت نزول هم داسی ذکر کړی دی چی یو کلیو الوخلقو

د رسول ﷺ څخه پوښتنه وکړه چی زمونږ رب که چیری نږدی وی نو مونږ به دعا په کرار غواړو او که چیری زمونږ څخه لیری وی نو په لوړ آواز سره به یی کوو ، نو ددی په جواب کی دا آیت نازل سو .

أُحِلَّ لَكُمْ لَيْلَةَ الصِّيَامِ الرَّفَثُ إِلَىٰ

بی پردی کیدل خپلو

دروژی په شپه کی

حلال سو تاسی ته

نَسَائِكُمْ هُنَّ لِبَاسٌ لَكُمْ وَأَنْتُمْ لِبَاسٌ لَهُنَّ ۗ عَلَّمَ اللَّهُ أَنْتُمْ

بنځو ته هغوی آغوستن دی ستاسی او ستاسی آغوستن یاست دهغوی الله ته معلومه ده چی

كُنْتُمْ تَخْتَانُونَ أَنْفُسَكُمْ فَتَابَ عَلَيْكُمْ وَعَفَا عَنْكُمْ

تاسی به خیانت کوی خپلو خانونو سره نو تاسی یی معاف کړاست او تاسی څخه یی درگزر وکی

فَالَّذِينَ بَشَرُوا هُنَّ وَابْتَغُوا مَا كَتَبَ اللَّهُ لَكُمْ وَكُلُوا وَاشْرَبُوا

نو بیا یوځای کیږي خپلو بنځو سره اولتوی هغه چی لیکلی دی الله ستاسی دپاره اوخوری اوچینی

حَتَّىٰ يَتَبَيَّنَ لَكُمُ الْخَيْطُ الْأَبْيَضُ مِنَ الْخَيْطِ الْأَسْوَدِ مِنَ

تر څو پوری چی صفا ښکاره سی تاسی ته کرښه سپینه

دسهار دکرښی توری څخه

الْفَجْرِ ثُمَّ أَتُوا الصِّيَامَ إِلَى الْبَيْتِ وَلَا تَبَاشَرُوا هُنَّ وَأَنْتُمْ

او مه یوځای کیږي بنځو سره تر کومی

تر شپې

روژه

بیا پوره کوی

عَلَيْكُمْ فَوْنٌ فِي الْمَسْجِدِ تِلْكَ حُدُودُ اللَّهِ فَلَا تَقْرُبُوهَا ۚ كَذَلِكَ

چی تاسی اعتکاف لری په مسجدونو کی ، دا ترلی سوی پولی دی نو تاسی دی ته نژدی مه ورځی ، دارنگه

يُبَيِّنُ اللَّهُ آيَاتِهِ لِلنَّاسِ لَعَلَّهُمْ يَتَّقُونَ ﴿۲۵﴾

بیانوی الله څلر آیتونه خلقو دپاره ددی چی هغوی ځان ساتلی لری

لنځفسیر

(خلوړم حکم درمضان په شپو کې جماع)

په دی کی دروژی دپاته احکامو څه تفسیر ذکر دی ، ستاسی خلقو دپاره دروژی په شپه کی بیبیانو سره مشغولیدل حلال دی (او مخکی چی کوم بندیز وو هغه معطل کړل سو) ځکه چی (دنږدیکت اویو ځایو الی په وجه) دوی ستاسی (په ځای) داغوستلو اویپرول دی او تاسی د دوی (په ځای) داغوستلو اویپرولو یی

خداي ﷻ ته ددې خبر وو چې تاسي (په دې حکم الهی کې) دخيانت (کولو) په گناه کې ځان اخته کړي (مگر) خير(چې بيانا تاسي سره دمعدرت څخه په مخکې راغلي نو) الله ﷻ په تاسي احسان وکړي اوتاسي يې دگناه څخه ومينځل نو (هرکله چې اجازه وسوئو) نو اوس هغوی سره يوځای کيږي اوځای والی کوي اوچې کوم (قانون د اجازه) تاسي دپاره جائز کړی دی (بې تکلفه) ددې سامان کوي او(څنگه چې دروزو په شپو کې بې بې سره ديوځای کيدو اجازه ده) دغه رنگه دا هم اجازه ده چې په ټوله شپه کې کله چې غواړي خوري (هم) اوچينسي (هم) ترهغه وخته پوري چې تاسي ته سپينه ليکه دصبح صادق درنا صفا ښکاره سي دتوري ليکي څخه (يعنی دشپې تيری څخه) نو بيا صبح صادق څخه شپې (راتلو) پوري روژه پوره کوي.

دسهار دسپينوالي دسپينې ليکي دشپې دتوروالي دتوري ليکي څخه فرق معلوميدو مطلب دا دی چې صبح صادق يقيناً ثابت سي.

(پنځم حکم اعتکاف)

او ددې بيبيانو (دبدن) سره خپل بدن هم (په شهوت سره) يوځای کيدو ته مه پريږدي په کومو ورځو کې چې تاسي خلق اعتکاف کوونکي ياست (چې) په مسجدونو کې (کيږي) دا (ټول ذکر سوي احکام) خداوندی ضابطی دی نو ددې (ضابطو) څخه (ټول لڅه کوي؟) وتلو ته نږدې کيږي هم مه (اولکه څنگه چې الله ﷻ دا احکام بيان کړي دی) دغه رنگ الله ﷻ خپل (نور) احکام (هم) دخلقو (دصلاح) دپاره بيانوي په دې اميد چې دا خلق (په احکامو خبر سي ددې خلاف کولو څخه) پرهيز کوي.

علوم اومسئلي: دأجل لکم: لفظ څخه معلومه سوه چې کوم شی ددې آيت په واسطه حلال کړل سوي دي ، هغه ددې څخه مخکې حرام وو دبراء بن عازب ؓ په روايت په صحيح بخاری وغيره کې ذکر دی چې درمضان د روژو د فرض کيدو په شروع کې د روژه ماتې څخه وروسته دخوراک چښاک اوبيبیانو سره ديوځای کيدو صرف ترهغه وخته اجازه وه چې بیده سوي به نه وو ، هرکله چې به بیده سوه نو دا ټول شيان به تريل روژه مات پوري حرام وه ، څه صحابه کرامو ته په دې کې ډيری گرانې پيښې سوي ، قيس بن صرمه انصاري ؓ ټوله ورځ مزدوري کړې وه او د روژه مات په وخت چې کورته راغلی نو په کور کې دخوراک دپاره هيڅ نه وو بې بې ورته وويل چې زه څه انتظام کوم او راوړم کله چې دا بيرته راغله نو دستومانتيا په وجه دغه صحابي بیده سوي وو چې را وينس سو نو خوراک پرحرام سوي وو ، سهار يې بيا په نهاره روژه وساتله نو په غرمه کې بې هوښه سو (ابن کثير ج ۱ مخ ۳۸۸) هم دا ډول ځينې صحابه کرام دبیده کيدو څخه وروسته خپلو بيبيانو سره يوځای سوه نو ډير پريشانه سو نو دا آيت نازل سو چې اول حکم منسوخ سو او دلمر لوييدو (دروژه مات) دوخت څخه ترسهار پوري ټوله شپه دخوراک چښاک او دجماع عام اجازه ورکړل سوه که څه هم په دې دوران کې بیده سوي هم وی بلکه دبیده کيدو څخه وروسته دپيښلمی خوراک سنت وټاکل سو او دا په حديثو کې ښکاره ډول بيان سوي دي ، لکه څنگه چې په دې آيت کې بيان سوي دي ، درفت لفظی معنی دا ده چې يو سړی دخپلې بې بې سره دخواش پوره کولو خبری اتری يا عمل کوي ليکن په اتفاق دامت سره عمل يعنی جماع مراد ده .

(دشوهي احكامو نابتولو دپاره درسول الله ﷺ احاديث هم په حکم دقرآن کي دي)

د آيت څخه دا نه معلومېږي چي په دي دبيده كيدو څخه وروسته دخوراك چنباك او دجماع دحرمت حكم منسوخ سوي دي بلكه درسول الله ﷺ په تعليم سره صحابه كرامو په دي حكم عمل كوي (لكه څنگه چي امام احمد رحمته الله عليه په خپل مسند كې روايت كړي دي)

په دي آيت كي اول حكم ته دحکم الهی ځای ورکړل سو او بيا آسانتيا دپاره منسوخ كړل سو ، دي څخه دا هم معلومه سوه چي په سنت سره ځيني ثابت سوي احكام دقرآن په ذريعه هم منسوخ كول كيږي (جصاص وغيره په احكام القرآن كې صرف دومره خبره ده «وُسُخٌ بِه مَا تَقَدَّمَ مِنْ الْخَطَرِ يَعْنِي بِه دې آيت اول ممانعت منسوخ سو او په قرطبي كې دي وَالْحَذَاقُ اَيْضًا عَلَى اَنْ السَّنَّةُ تَنْسَخُ بِالْقُرْآنِ او ماهران په قرآن سره دسنت دمنسوخ كيدو قائل دي)

(دپېښلمي دخوراك چنباك آخري وخت)

حَتَّى يَتَبَيَّنَ لَكُمُ الْخَيْطُ الْأَبْيَضُ ، په دي آيت كې دسهار سپينوالی ته سپينه ليكه اودشپي توروالی توره ليكه ويلو سره دروژي شروع كيدو اودخوراك چنباك دحراميدو صحيح وخت يی وټاكی اوپه دي كې يی دكموالی زياتوالی ختمولو دپاره دحتی يتبين لفظ زيات كی ، مطلب يی دا دي چي نه خو دوهمی خلقو په ډول دسفیدو راختمو څخه اول خوراك چنباك وغيره حرام گڼل په كار دي ، اونه دبی پروایی دي حده رسيدل په كار دي چي دسفیدو په راختموخان ناغرضه كړي اودسهار رڼا ليدلو باوجود بی غمه خوراك چنباك كوي بلكه دا مينځ وميانه لارا اختيارول په كاردی چي دصبح صادق په يقيني كيدو سره خوراك چنباك بندول په كار دي ، يعنی دسفیدوراختمو څخه مخكی خوراك چنباك حرام گڼل هم ښه نه دي او دسفیدو راختمو څخه وروسته خوراك چنباك كول حرام او روژه ماتونكی دي كه څه هم يوه دقيقه قدرهم وي خبره دقيقه ده ، دسفیدو راختل يقيني نه وي نو خوراك چنباك حرام گڼل ښه نه دي چي سفیدو راختل يقيني سو نو بيا خوراك چنباك كول حرام او روژه ماتونكی سو ، په صحابه كرامو دا تورلگول صحيح نه دي چي دچاپه دي ويناچي دسفیدو راختل دي يو صحابی هم دغسی خوراك چنباك كوي ځكه چي ددغه صحابی په خپله دسفیدو راختمو يقين نه وو راغلی ، نه چي دبل صحابی په وينا يی يقين نه كوي بلكه دهغه وينا په به احتیاطی بنا گڼله .

په يو حديث كې رسول الله ﷺ فرمایلي دي چي دحضرت بلال رضي الله عنه اذان دي ستاسی دپېښلمی په خوراك چنباك كولو كې مانع نه سی ځكه چي هغه په شپه كې اذان كوي ، په دي وجه تاسی دبلال رضي الله عنه په اذان آوريدو دخوراك چنباك څخه مه بنديږي ، ترڅو چي دابن ام مكتوم رضي الله عنه اذان وا نه وري ، ځكه چي هغه برابر دصبح صادق په راختمو اذان كوي (بخاری اومسلم)

ددی حديث دپوره نه نقل كولو په وجه څه موجوده علماؤ ته دا غلط فهمی سوي ده چي دسهار اذان څخه وروسته هم څه شبيهه خوراك چنباك كول څه باك نه لري او څوك چي ناوخته را ويني سو او دسهار اذان كيدی نو دي سړی ته يی روا كړله چي هغه ژر ژر څه وڅوري او چښی ، سره ددی چي حديث په صفا ټكوكی ښیي چي دابن ام مكتوم په اذان خوراك چنباك ځكه بندول ضروری دي چي ده به دسفیدو په

راختو اذان کوی ، دی څخه علاوه قرآن په خپله کومه حد بندی چی کړی ده ، هغه دصبح صادق یقینی را ختل دی چی ددی څخه وروسته یوه دقیقه دپاره هم دخوراک چنډاک اجازه ورکول دقرآن دښکاره بیان څخه خلاف کول دی ، دصحابه کرامو او د امت پخوانی علماؤ څخه په روژه مات او پینېلمی کی دنرمی کولو روایتونه دقرآن ددی ښکاره بیان په جوړ هم په دی بنادی چی دصبح صادق دیقینی کیدو څخه مخکی داحتیاط په نوم ډیره تنگی دی ونه کړل سی لکه چی ابن کثیر رحمته الله علیه هم دغه روایتونه په دی خبره ښاکړی دی که داسی نه وی نو دقرآن دښکاره بیان څخه مخالفت کوم مسلمان زغملی سی اوبیادصحابه کرامو دطرفه خو داسی کول په خیال کی هم نه راځی ، خصوصاً په داسی وخت کی چی دآیت په آخر کی یی تلک حدو ذالله سره فلا تقرئوها ، وفرمایل او داحتیاط کولو خاص تائید یی وکی .

مسئله : دا ټولی خبری دهغه چاپه باره کی دی کوم چی دصبح صادق په خپلو سترگولیدلو سره یقین کولی سی ، دسفیدو راختوځای ورته صفاوی ، او دوی دصبح صادق سپینوالی هم پیژنی ، داسی خلقتونه ضروری دی چی دخپلو سترگو په کتلو دی عمل وکی که چیري دی دری سره صورتونو کی یوهم نه وی نو هغه په نورو ښو نښانی یاد ریاضی وغیره په حساب کتاب ختونه ټاکی ، ښکاره خبره ده چی په دوی داسی وخت به هم راځی چی صبح صادق کی ورته شک وی نو په داسبب حالت کی جصاص رحمته الله علیه په احکام القرآن ج ۱ مخ ۲۷۱ کی فرمایی چی په دی حال کی اصلی خبره دا ده چی په خوراک چنډاک دی شروع نه کوی او که چیري دیقین حاصلولو څخه مخکی یی خوراک چنډاک وکی نو گناهکارخونه دی ، البته که بیا هم دغه سفیدی راختل یقینی ثابتی سوی نو ددغه روژی قضارا وړل داسی پرفرض سوه لکه دریشم شعبان چی درمضان اوله نیټه ثابته سی نو دبی خبری په وجه په دغه ورځ روژه نه نیوونکی گناهکارخو نه دی مگر ددغه روژی قضاء پرفرض ده یالکه د ورځی په ورځ په غلطی چی څوک دماښام څخه مخکی روژه ماته کړی او بیا ثابته سی چی ماښام سوي نه وو ، نو دی گناهکار نه دی خو دغه قضاء پرفرض ده .

دامام جصاص رحمته الله علیه ددی بیان څخه ثابته سوه ، چی دسفیدوراختوڅخه وروسته راوبښدونکی سړی که بی تحقیقه خوراک چنډاک وکی نو گناهکارهم دی اوقضاء هم پرفرض ده او که شکمن وخت کی یی خوراک چنډاک وکی نو گناهکارخو به نه سی لیکن قضاء خامخا پرسته او په څه وجه کی مکروه والی به هم وی .
(اعتکاف) داعتکاف معنی په لغت کی ، یوځای اوسیدل دی او دقرآن اوسنت په اصطلاح کی په خاصو شرائطو سره په مسجد کی اوسیدوته اعتکاف ویل کیږي د ، المساجد : دعموم څخه معلومیږي چی اعتکاف په هر مسجد کی کیدی سی دفتهاؤ دا شرائط لگول چی ، اعتکاف یوازی دجمع په مسجد کی کیدی سی ، په دی بنادی چی لفظ د ، مسجد : هغه ځای دپاره استعمالیږي کوم کی چی په جمع لمونځ کیږي هسی خو په کور دکان یا کښت کی هم لمونځ کیدی سی .

مسئله : په روژه کی دشبې دخوراک چنډاک اوبینیانو سره دجماع حلالوالی مخکی بیان سوخو په اعتکاف کی فرق لری مطلب دا چی اعتکاف کی دشبې خوراک چنډاک حلال دی ، مگر جماع دشبې هم حلاله نه ده ځکه یی په ایت کی دا حکم بیل بیان کی .

مسئله: د اعتكاف نوری مسئلی څه خو ددی دلفظ څخه معلومېږي اوڅه د رسول الله ﷺ د فرمان او عمل څخه ښکاره سوي دي ، هغه مسئلی دا دی چی اعتكاف کی روژه نیول شرط دی او ددغه مسجد څخه بغیر د عذر شرعی یا طبعی وتل جائز نه دی .

(د روژی په معامله کې د احتیاط حکم)

د آیت په آخر کی ، تِلْكَ حُدُودُ اللَّهِ فَلَا تَقْرُبُوهَا: دی خبری ته اشاره کوی چی په روژه کی د خوراک چښاک او جماع وغیره بندیز د الله ﷻ پوله اوحد بندی دی ، دی ته نږدی هم مه ورځی ځکه کیدی سی چی دپولی څخه ور واورې دی پاره په خله مینځلو کی داسی بی احتیاطی مکروه ده کوم څخه چی د اوبو تیریدو اونس ته د ننوتو خطر کیدی سی ، په خله کی دننه څه دوا اچول مکروه دی ، بی بی سره غاړه مینلول او ددی مجهول مکروه دی ، دارنگه دا احتیاط کول په کار دی چی د پینېلمی خوراک چښاک دری څلور دقیقې مخکی بند کړی او د روژه مات په وخت کی دی څلور دقیقې وروسته خوراک چښاک شروع کړی په دی ټولو خبرو کی سستی اوبی پرواهی کول د ارشاد الهی څخه خلاف ده .

وَلَا تَكُونُوا مِثْلَ الَّذِينَ يَدْعُونَ إِلَى الْبَاطِلِ وَتُدْعَوْنَ إِلَى الْحَكَمِ لَتَكُونُوا فِي شِقَاقٍ مِّنْ

او مه خوری مال دیو بل په خپلو کی ناحقه او مه رسوی دا حاکمانو ته چی و خوری څه برخه د خلقو د مال

أَمْوَالِ النَّاسِ بِالْإِثْمِ وَأَنْتُمْ تَعْلَمُونَ (۱۲۸)

څخه په ظلم کولو (ناحقه) او تاسی ته معلومه دی .

د آیتونو تړون اوله تفسیر: په اولو آیتونو کی د روژی احکام ذکر وو په کومو کی چی د حلال شیانو استعمال په مقرر زمانه او مقرر وخت کی حرام کړل سوي دي ، دی وروسته د حرام مال د حاصلولو او ددی د استعمال بندیز په دی مناسبت ذکر کیږي چی د روژی د عبادت اصل مقصدهم دا دی چی بنده څه وخت دپاره د حلالو شیانو څخه د بندیز عادت سی او په دی ورته د حرامو شیانو څخه بندیز آسانه سی بل مناسبت دا هم کیدی سی چی د روژی په ختمیدو روژه مات دپاره حلال مال تیارول په کار دی چاچی سالمه ورځ روژه ونیول او ماښام یی په حرام مال ماته کړه نو دهغه روژه الله ﷻ ته قبوله نه ده .

د تفسیر لنډیز: او په خپلو کی دیو بل مال په ناحقه مه خوری او دا (په دروغه مقدمه) حاکمانو ته په دی غرض مه وړی چی (ددی په ذریعه) د خلقو د مالونو یو برخه په طریقه د گناه (یعنی په ظلم) و خوری هرکله چی تاسی ته (د خپلو درواغو او ظلم) علم هم وی .

علوم او مسئلې

په دی آیت کی په حرامو طریقو د مال گټلو او ددی د استعمال بندیز دی څنگه چی د سورة بقره په آیت ۱۲۸ کی په حلالو طریقو د مال گټل او ددی د استعمالولو د اجازه بیان تیر سوي دي ارشاد دا وو .

يَا أَيُّهَا النَّاسُ كُلُوا مِمَّا فِي الْأَرْضِ حَلَالًا مَّحَلًا وَلَا تَقْبَلُوا عُقُوبَاتِ الشَّيْطَانِ إِنَّهُ لَكُمْ عَدُوٌّ مُّبِينٌ (۱۶۸) ای خلقو خوری د شیانو د مخکی څخه حلال او پاک او د شیطان په قدم مه ځی ځکه چی هغه ستاسی ښکاره دښمن دی .

په سورة النحل كې فرمايې ، فَكُلُوا مِمَّا رَزَقَكُمُ اللَّهُ حَلَالًا طَيِّبًا وَاتَّكِرُوا بِنِعْمَةِ اللَّهِ إِنَّ كُفْرَ بِنِعْمَةِ اللَّهِ يَكُونُ ، آيت ۱۱۴ .
نو خوري دهغه څخه كوم چي روزي كړي دي تاسي ته الله ﷻ حلال او پاك شيان او شكر كوي دالله ﷻ
داحسان كه چيري تاسي دهغه عبادت كوي .

(دمال دگتلوبنه اوبد چاري اودبڼه والي اوبدوالي مقرره اندازه)

لكه څنگه چي ددنيا ټول قومونه دا اتفاق لري چي مال ضروري شي دي بلكه ژوند وړپوري تهلي دي ،
دغه شان په دي هم اتفاق لري چي ددي دگتلوبنې چاري هم سته اوبدي هم ، دغلا ډاكي تكي
اودرواغو دنيا ټوله بده گني ليكن ددي چارودبڼه والي اوبدوالي صحيح اندازه لگول دخلگوبه لاس
كي څكه نه ده چي دا دټولي دنيا دانسانانو سره تړون لري ددي دپاره صحيح اندازه يوازي هغه كيدي
سي كومه چي په ذريعه دوحى رب العالمين رالپړلي ده ، دانسانانو په مقرره اندازه دټولي دنيا
انسانان هيڅكله متفق سوي نه دي او نه متفق كيدي سي لكه څنگه چي بين المللي كانفرانسونو
اومعاهدو څخه ثابتيږي ، بلكه ددي نتيجه اكثره دظلم بي انصافي زورگيري جنگ جدل اودتباهي په
شكل كي ښكاره كيږي .

(هم اسلامي معاشي نظام په دنياكي عام امن وا وستلي سي)

دحلالو حرامو اوروا نارواوپه باره كي داسلام جوړكړي قانون ښكاره پروحى الهي باندې قائم دي هم
دا داسي معقول فطري اوجامع قانون دي چي په هرقوم اووطن كي چليدي سي هم دا دعام امن څكه
ضامن دي چي په كښي دشركت جوگه شيان شريك ټاكل سوي دي لكه هوا اوبه ټاكلې واښه داور
گرمي آزاد څنگلونه (چي څوك يي مالك نه وي ، دغريزو څنگلونو پيداوار اوپه كومو شيانو كي چي
دشركت څخه فساد پيدا كيږي جنگ جگړي مرگ اوژوبله ورڅخه جوړيږي په هغه كي يي دځان ځاني
قانون جاري كي ديوي مخكي يادهفي دفصل دابتدآيي ملكيت قانون جلادي اودهفي دمنتقل كولو
قانون جلادي او ددي په هره دفعه كي دالحاظ ساتل سوي دي چي هيڅ يو بنده دي دژوند دضرورياتو
څخه محرومه پاته نه سي خو شرط دا دي چي ددي دحاصلولو كوشش هم وكي او هيڅ يو بنده دنورو
بندگانو حقوق غصب نه كي اونه دي نوروته نقصان ورسوي مال دولت يوڅوكسانوته راټول كړي ،
دقانون الهي په وجه دميراث په ذريعه ملكيت منتقل كيږي اوكه دخريد اوفروخت په ذريعه د دواړه
مخه په خوشحالي سره دمزدوري په ذريعه وي يادڅه مال په بدل كي وي ، خوپه دي ټولو كي دضروري
ټاكل سوي ده چي څه دوكه اوټكي دي په كښي نه وي او نه دي دڅك اوشبهي يابه نغم كي داوبو
ديبولوڅه خبره په كښي وي ، په دي ټولو معاملو كي دا هم لحاظ ساتل سوي دي چي د دواړو مخو
خوشحالي دي اصلي وي ، دطاقت دباو اودزور اوزبردستي خوشحالي دي نه وي اسلامي شريعت چي
كومو معاملو ته باطلې فاسدي يا گناه ويلي دي ، هغه ټولي پردي بنادي چي په دغه معاملو كي پورته
ذكرسوي نقصانونه اوناكاره والي څخه به يونه يوبه وي كله به په كښي دوكه اوټكي وي كله به

دنامعلوم شی یا نامعلوم عمل معاوضہ وی کلمہ بہ دبل چاقق لاندی سوی وی کلمہ بہ دبل دنقصان پہ بدل کی خپلہ فائدہ کول وی کلمہ بہ پہ عامو حقونوکی ناجائز دخل ورکول وی سود اوجواری ہم پہ دی وجہ حرام دی چی دعامو حقوقو دپارہ مضر دی ددی پہ نتیجہ کی یو خو کسان ترقی کوی، لیکن پورہ قوم پہ خواری پری داسی معاملی کہ ددوارہ لہ مخی پہ رضاهم وسی بیہام خکہ حرامی دی چی پہ دی کی دتول قوم دنقصان پہ وجہ داسخت جرم دی، تیرسوی آیت پہ دی تولو ناجائز صورتونو مشتمل دی، ارشاد دی، وَلَا تَكُلُواْ اَمْوَالَكُمۡ بَٰئِطًاۙ یعنی دیو بل مال پہ ناجائزہ طریقہ مہ خوری، پہ دی کی دا یوہ خبرہ دنبہ کولو وپردہ چی دقرآن کریم پہ الفاظو کی اَمْوَالَكُمۡ راغلی دی، دکومو اصلی معنی چی خپل مالونہ دی دا دی خبری تہ اشارہ دہ چی کہ مثلاً بل خوک ستاپہ مال کی دغسی ناجائز دخل او مداخلت وکی نوتاتہ بہ خومرہ درد رسی پری کہ دغہ خیال تہ دبل چاہہ حق کی کوی نو تہ بہ دا وگنی چی دہفہ مال تالا کول دخپل مال تالا کول دی، یوہ بلہ اشارہ دی طرف تہ ہم کیدی سی چی دبل مال پہ نا جائزہ لاندی کول دی تہ لارجورول دی چی بل بہ ہم دغسی ستامال لاندی کوی نو گویا دبل پہ مال خیتہ اچول داسی سوہ لکہ پر خپل مال خیتہ اچول، مثلاً خوک پہ غور وکی تیل گدوی اونا جائزی پیسی پرگتی نوبل بہ پہ شید وکی او بہ او بہ مسالہ کی خبستی لرگی اود چایو بہ پانو کی ددخودو پوستکی گدوی او تردہ بہ زیاتی پیسی گتی نو دا دکم عقلی انتہادہ چی یوسری پہ یوشی کی پہ گدون کولو سرہ ناجائزی لری پیسی گتی او دگد کپل سوو شیانو پہ اخستلو سرہ بہ شل چندہ زیات تاوانوی۔

بلہ خبرہ ہم دخوبنولو جوگہ دہ چی دخداوندی ارشاد الفاظ عام دی مطلب یی دا دی چی پہ باطلو او ناجائز طریقو دبل مالونہ مہ خوری زور زبردستی مال اخستل پہ دی کی راخی پہ غلا او دا کہ سرہ مال اخستل پہ کنبی دا خل سوہ، پہ سود جواری رشوت اونا جائز سو دا گانو اونا جائزی طریقے سرہ مال گتہل تہل پہ دی کی شامل دی کہ خہ ہم پہ دی کی ددوارو طرفو خوبنی او رضاوی پہ درواغو ویلو یاد درواغو پہ قسمونو خہ مال خان تہ کول یا داسی گتہ کول حرام اوباطل دی کوم چی شریعت بند کری دی، کہ خہ ہم پہ دی سرہ دسر وینی پنبوتہ تللی وی، دقرآن پہ الفاظو کی یوازی خوراک راغلی دی، خومطلب یی ہر قسم استعمال دی، ہفہ اغوستن استوگنہ وی او کہ بلہ طریقہ دا دعبی یوہ محاورہ دہ لکہ چی پہ پنبتو کی ہم دامحاورہ عامہ دہ وایی چی فلانی مال وخوری کہ خہ ہم ہفہ مال دخورول لایق نہ وی بلکہ مطلب یی دا وی چی مال ددہ پہ قبضہ کی دی۔

شانِ نزول: د دوو صحابہ کرامو ﷺ پر یوہ مخکہ جگرہ وسوہ حضور ﷺ دشریعت مطابق مدعی علیہ تہ دقسم ورکولو خکہ حکم ورکی چی دمدعی شاہدان نہ وہ قسم خورلوتہ چی دغہ سری تیار سو نو حضور ﷺ ورتہ نصیحت دپارہ دا آیت واوروی، اِنَّ الَّذِیْنَ یَشْتَرُوْنَ بِعَهْدِ اللّٰهِ وَآٰمَانَتِهِمْ ثَمَنًا قَلِیْلًاۙ اَلْ عَمْرٰن ۷۷، دقسم پہ زور دمال دخان تہ کولو پہ دی آیت کی بدی بیان سوی دہ، نو خکہ مدعی علیہ

صحابی ﷺ دقسم کولو څخه ډډه وکړه او دغه مال یی مدعی ته پرېښوی (روح المعانی ج ۲ ص ۷۰) نوداهغه واقعه ده دکومی په باره کی چی داآیت نازل سوپه دی کی په ناجائز طوردمال خوړل یاخان ته کول حرام ټاکل سوی دی او ددی په آخرکی د درواغو مقدمه جوړول په درواغو قسمونه خوړل په دروغه شاهی کول یا شاهی نیول یی په سختی سره بندکړل او پروردگار زورنه پرورکړي ده ، فرمایي **وَلَعَلَّوْا بِهَآ اِلَى الْحُكْمِ لِتَأْكُلُوْا فَرِیْقًا مِّنْ اَمْوَالِ النَّاسِ بِالْاِثْمِ وَاَنْتُمْ تَعْلَمُوْنَ** : مطلب دا چی دمالونو مقدمی حاکمانوته مه وړی چی دهغوی په ذریعه تاسی دخلگو دمالونو څه برخه دگناه په طریقو وخورئ سره ددی چی پوه یاست چی ستاسی حق په دی کی نسته او د درواغو دعوه جوړوی د **وَاَنْتُمْ تَعْلَمُوْنَ** څخه معلومه سوه که یوسری په غلطی سره یوشی خپل حق وگنی او ددی دخان ته کولو دپاره په عدالت کی مقدمه جوړه کی نو هغه ددی وعدی او زورنی لاندی نه راځی لکه حضور ﷺ چی فرمایلی دی .

اَلَمْآ اَنَا بَشَرٌ وَّاَنْتُمْ تَخْتَصِمُوْنَ اِلَیَّ وَاَنْتُمْ تَقْضِیْنَ لِّیْهِ مِنْ بَعْضِ اَمْوَالِیْ لَعَلَّوْا اَسْمَعُ مِنْهُ فَمَنْ قَضَیْتُ لَهُ مِنْ شَیْءٍ مِّنْ حَقِّ اَخِیْهِ فَلَا يَأْخُذْکُمْ فَاَلَمْآ اَقْطَعْ لَهُ لِقْطْعَةً مِّنَ النَّارِ .

یعنی زه یوانسان یم اوتاسی ماته خپلی مقدمی راوړی په دی کی دا هم کیدی سی چی یوڅوک خپله معامله په زیات رنگ اوروغن کی را وړاندی کړی اوزه په مطمئن سم اودهغه په حق کی فیصله وکړم نو یاد لری چی حقیقت خو پخپله معامله دار ښه پیژنی که چیری په واقع کی دا دهغه حق نه وی نوهیڅکله دی نه اخلی ځکه چی په دی صورت کی ده ته زه چی څه ورکوم نوهغه به دجهنم یوه توبه وی دحضور ﷺ دی ارشاد بیخی ښکاره کړه چی که چیری دمسلمانانو حاکم یاقاضی په غلطی یوه فیصله وکی نو دهغه په بنیاد دغه حق دغیرمستحق دپاره حلال نه سو او دمستحق دپاره حرامیږی نه ، مطلب دا چی عدالتی فیصلی دحلال اوحرام معیارنه دی که چیری څوک د درواغو په شاهی په قسم یاپه تگی دبل حق دعدالتی فیصلی په واسطه کی لاندی کړی نو دهغه گناه به دهغه په غاړه وی ، په کار دی چی هغه دی داخرت حساب او دعلیم اوخبیر ذات ﷻ په عدالت کی خپله پیشی وریاده کی اوحق دی حقدار ته ورکړی .

دامام ابوحنیفه رحمته الله په نزد د درواغو دشاهی یاقسم پر بنیاد دقاضی په فیصله دهغه معاملو دترلو پریکولو یاددهغه دحل اوحرمت احکام جاری کیږی په کومو کی چی ترل یا پریکیدل کیدی سی اوقاضی ته هم په هغه کی دشریعت له مخی اختیارات حاصل وی خو د درواغو دقسم یادشاهی گناه به ددغه نفر په سروی .

(دحلال مال پرکونه اودحرام مال بی پرکتي)

دحرام مال څخه دخان ساتلو او دحلال مال دحصولو تاکید په مختلفو سرخطونو سره قرآن کریم کړی دی په یوه آیت کی دا اشاره سوي ده چی انسان په عمل او اخلاقو کی دحلال خوراک اوچښاک ډیر دخل

او اثر دی که چیری خوراک او چہاک حلال نہ وی نو بیا دینو خویونو اونیکو کارونو کول ډیرگران دی ارشاد دی ، يَا أَيُّهَا الرُّسُلُ كُلُوا مِنَ الطَّيِّبَاتِ وَاعْمَلُوا صَالِحًا إِنِّي بِمَا تَعْمَلُونَ عَلِيمٌ : ای دانیباؤ تولیہ ا حلال اوپاک شیان خوری او نیک عمل کوی زہ ستاسی دعملونو دحقیقت خخہ خبر یم ، په دی آیت کی دا اشاره ښکاری چی نیک عملونه هلته کیدی سی کله چی دانسان خوراک او چہاک حلال وی او په یوه حدیث کی نبی کریم ﷺ دا خبره په ډاگه کړی ده چی دحلال مال دخوراک حکم یوازی پیغمبرانوته نه دی بلکه ټولو مسلمانانوته دی او ددی حدیث په آخر کی یی داهم فرمایلی دی چی دحرام مال دخورونکی دعانه قبلیری ډیر خلگ په عبادت کی ډیره خواری کوی ، بیادالله ﷻ په مخکی ددعا لاسونه خبر وی دیارب یارب نعری وهی مگر خوراک یی حرام چہاک یی حرام لباس یی حرام وی نو دهغوی دا دعابه څنگه قبوله سی؟

دنبی کریم ﷺ ډیر تعلیمات او هدايات په دی کی راغلی دی چی امت دی حلال استعمالوی اود حرامو خخه دی ځان ساتی ، په یوه حدیث کی یی ارشاد فرمایلی دی چی چاحلال وخوړل اود سنتو مطابق یی عمل وکی او خلگ دهغه دضررونو خخه بچ سول نو هغه به جنت ته ځی صحابه کرامو ﷺ عرض وکی چی یارسول الله ﷺ نن صباخو دا حالات ستا په امت کی عام دی زیات مسلمانان ددی پابندی ، هغه ﷺ وفرمایل هو! په راتلونکی هره زمانه کی به داسی خلگ وی چی ددی احکامو پایبندی به کوی (دا حدیث ترمذی روایت کړی دی اوصحیح یی ورته ویلی دی)

په یوه بل حدیث کی ارشاد دی چی نبی کریم ﷺ حضرت عبدالله بن عمر ﷺ ته وفرمایل چی څلور داسی خویونه دی چی هغه په تاسی کی ترخووی نوتاسی ته بس دی که په دنیاکی نور هیڅ هم درسره نه وی ، هغه څلور خویونه دا دی ، ۱ ، دامانت حفاظت (ساتل) ، ۲ ، رښتیا ویل ، ۳ ، ښه خوی ، ۴ ، په خوراک کی دحلالوغم (کوشش) کول .

حضرت سعد بن ابی وقاص ﷺ دنبی کریم ﷺ خخه خواست وکی چی زما دپاره دعاوکه چی زه مقبول الدعاء سم (یعنی هره دعای قبلیری) هغه ﷺ وفرمایل چی ای سعده! خپل خوراک حلال اوپاک جوړ کړه نو مستجاب الدعوات به سی ، اوقسم می دی وی په هغه ذات دچاپه قبضه کی چی دمحمد ﷺ ځان دی ، بنده چی کله په خیته کی حرامه گوله واچوی نو ترڅلو یښتو ورځو دهغه هیڅ عمل نه قبلیری اودکوم سړی غوښه چی دحرام مال خخه جوړه سوی وی نو په هغه سره خو هم دجهنم اور جوړیږی (یعنی د اور سره مناسبه ده)

حضرت عبدالله بن مسعود ﷺ فرمایي چی نبی کریم ﷺ وفرمایل په هغه ذات می دی قسم وی دچاپه قبضه کی چی زما ځان دی چی بنده ترهغه مسلمان کیدی نه سی ترڅو چی دهغه زړه او ژبه مسلمان نه سی ، او ترڅو چی دهغه همسایه دهغه دضررونو خخه محفوظ نه سی ، اوکله چی یو بنده حرام مال

خوری اویایی خیرات کوی نو هغه نه قبلیری اوکه چیری دهغه څخه څه خرڅوی نو برکت به یی نه وی اوکه چیری وارثانوته یی پریږ دی نو دجهنم په طرف دهغه دتلو توبته وی بیشکه الله ﷻ په بدشی بدعمل نه مینځی خو په ښه عمل سره بد عمل مینځی .

(په قیامت کي دهریوه بنده څخه پنځه ضروري پوښتي)

حضرت معاذبن جبل ؓ فرمایي چي حضور ﷺ فرمایلي دي ، مَا تَزَالُ لَدَمًا عَبْدٌ يَوْمَ الْقِيَمَةِ حَتَّى يُسْأَلَ عَنْ أَرْبَعٍ عَنْ عُمْرِهِ فِيمَا أَفْنَاهُ وَعَنْ شَبَابِهِ فِيمَا أَهْلَاهُ وَعَنْ مَالِهِ أَتَيْنَ اكْتَسَبَهُ وَلِيمًا أَلْفَقَهُ وَعَنْ عِلْمِهِ مَاذَا عَمِلَ فِيهِ (البیهقي والترغيب)

په میدان محشرکی به د قیامت په ورځ هیڅ یو بنده دخپله ځایه نه ښوری، ترڅوچی دهغه څخه دخلورو سوالنو جواب نه وی اخستل سوی یو دا چی هغه خپل عمرپه کوم کارکی ختم کی دوهم داچی هغه خپله ځوانی په کوم شغل (مشغولتیا) کی تباه کړله دریم داچی خپل مال یی دکومه ځایه وگتی اوپه کوم ځای کی یی مصرف کی اوڅلورم داچی په خپل علم یی ترڅومره عمل کړی وو.

حضرت عبدالله بن عمر ؓ فرمایي چي نبی کریم ﷺ یو وار خطبه وویل چي په هغه کی یی وفرمایل چي ای دمهاجرینو ټولیه ! پنځه ځویونه داسی دی چی دهغه په باره کی دالله ﷻ څخه زه پناه غواړم هسی نه چی په تاسی کی پیداسی ، یو خو دا چی په کوم قوم کی یی حیایی خپره سی نو پرهغوی طاعون وبیگانی او داسی نور نوی رنځونه ومنبلول سی چی دهغوی پلرونو اونیکونوبه هم نه وی اوریدلی، بله داچی په کوم قوم کی دکم تللو (پیمانه کولو) اوکم گزولو مرض پیداسی نو هغوی په قحطی گرانی څواریو تکلیفونو اودحاکمانو په ظلم کی راگیرسی ، دریم دا چی کوم قوم زکوٰۃ نه ورکوی نو پرهغوی بارانونه بندسی اوڅلورم دا چی کوم قوم دالله ﷻ او دهغه درسول ﷺ سره کړی وعده اوقول مات کړی نوالله ﷻ په دغه قوم یوپردی (بهرنی) دښمن وگماري چی دهغوی مال به په ناحقه پریکوی اوپنځم دا چی دکوم قوم واکمن خلک دکتاب الله په قانون فیصله نه کوی او دالله ﷻ نازل کړی احکام دهغه په زړه پوری نه وی نوالله ﷻ هغوی په خپل مینځ کی په جنگ جگړو اویو دبل څخه په کرکه کولو اخته کی (دا روایت ابن ماجه اوبیهقی اونورو نقل کړي دی اوحاکم دمسلم پرشرط دی ته صحیح ویلی دی) الله ﷻ دی مونږ ته اوتولو مسلمانانوته ددی آفتونو څخه دمحفوظ پاته کیدو کامل توفیق راکړی ، وَآخِرُ دَعْوَانَا اِنَّ الْحَمْدَ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ .

يَسْأَلُكَ عَنِ الْوَعْدِ قُلُوبُ الْمَوَاقِيتِ لِلنَّاسِ وَالْحَجَّ وَلَيْسَ الْبُرْهَانُ تَأْتُوا

تاڅخه پوښتي حال دمیاشتو ووايه چی دانیتی دی دپاره دخلقو او دحق اودانیکي نه ده چی راځی کورونوته

الْبَيُوتِ مِنْ ظُهُورِهَا وَلَكِنَّ الْبِرَّ مِنَ الْغَيْءِ وَأَتُوا الْبَيُوتَ

لہ طرف دشاگانو ددی او لیکن نیکی دادہ چی خوک دبیری دالہ خخہ اوراخی

مِنْ أَبْوَابِهَا وَاتَّقُوا اللَّهَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ ﴿۱۸۸﴾ وَقَاتِلُوا فِي سَبِيلِ

کورونو تہ پہ دروازو ددی ، او دبیری دالہ ۱۸۸ خخہ دی دپارہ چی تاسی مراد تہ ورسیری ، او جنگ کوی پہ

اللَّهِ الَّذِينَ يُقَاتِلُونَكُمْ وَلَا تَعْتَدُوا إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ

لارہ دالہ تعالیٰ کی ہفہ خلقو سرہ چی جنگیری تاسی سرہ او مہ کوی زیاتوب پہ چا ، بیشکہ اللہ ۱۸۹ تہ خوینوی

الْمُعْتَدِينَ ﴿۱۸۹﴾ وَاقْتُلُوهُمْ حَيْثُ ثَقِفْتُمُوهُمْ وَأَخْرِجُوهُمْ

زیاتوب کوونکی ، او وژنی دوی چی کوم خای کی یی رالاندی کوی او ہفوی بہرہ وباسی

مِنْ حَيْثُ أَخْرَجُوكُمْ وَالْفِتْنَةُ أَشَدُّ مِنَ الْقَتْلِ وَلَا تُقَاتِلُوهُمْ

دکوم خای خخہ چی ویستلاست دوی تاسی او دین خخہ اول زیات سخت دی لہ قتله او مہ جنگیری دوی سرہ

عِنْدَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ حَتَّى يُقَاتِلُوكُمْ فِيهِ فَإِنْ قَتَلُوكُمْ

پہ خوا دمسجد حرام کی ترخو چی دوی نہ جنگیری تاسی سرہ پہ دی کی ، بیا کہ دوی پخبلہ جنگیری تاسی سرہ

فَاقْتُلُوهُمْ كَذَلِكَ جَزَاءُ الْكَافِرِينَ ﴿۱۹۱﴾

نو وژنی تاسی دوی ، ہم دغہ دہ سزا دکافرانو

فَإِنْ تَوَلَّوْا فَعَلَيْكُمْ أَفْوَاجٌ ﴿۱۹۲﴾ وَلَقَدْ بَعَثْنَا فِي هَذِهِ نَذِيرًا ﴿۱۹۳﴾

اَبْوَابُ الْبِرِّ بَيَانِ وَيَ چي پہ ديرو ضروري احكامو شرعيه ووياندي به مشتمل وي په دي كي اول حكم

دقصاص وو دوهم دوصيت دريم او خلورم دروژي او دهغه سره دترلو مسئلو ، پنځم داعتكاف اوشپږم

دحرام مال خخه دساتني وو اوس په دي دوو آيتونو كي دحج اوجهاد دحكمونو اومسنلو بيان دي

اودحج ترحكم مخكي دا وښوول سوه چي په روژه اوحج كي به دسپوږمي ورخواو مياشتو اعتباروي .

لغات: اَهْلَةُ دِهْلَالُ جمع ده ، دسپوږمي دمياشتي دمخكنيو خوشپو سپوږمي مياشت بلل كيږي ،

مَرَاتِبُ دَمِيقَاتُ جمع ده دميقات معني يوازي وخت دي يا دوخت آخري برخه ده (قرطبي)

تفسير لنور

(اووم حکم په حج اونورو کي د سپوږمي حساب ته اعتبار دی)

(څه سړی) تاسی ته د (دی) میاشتو په هره میاشت دکمیدو او زیاتیدو د) حالت (او په هغو کی دنفبتو فائدو) تحقیقات کوی تاسی ووايست چی (ددی فائده دا ده چی) دغه میاشت (دخپلو ددی کمیدو او زیاتیدو په لحاظ خامخا یا دپاره دآسانتیا) دنیتو دپیژندلویو په ذریعه ده دخلگو (داختیاری معاملو مثلاً دعدی او دحقو د مطالبی) دپاره او (دغیر اختیاری عباداتو مثلاً) حج (زکوة اوروژی اونورو دپاره)

(اتم حکم د جاهلیت درواج اصلاح)

داسلام څخه مخکی څه خلق به دحج داحرام دتړلو څخه وروسته که چیری په احرام کی به دڅه ضرورت دپاره خپل کورته ورتلل نو په دروازه به یی دابدگنل دشا په دیوال کی به یی سوری وکی اودهغه څخه به یی دننه ورتلل بهتر گنل ، الله ﷻ دحج دبیان کولو څخه وروسته په دی لړ کی ارشاد فرمایي ، او په دی کی هیڅ بهتری نسته چی (خپلو) کورونو ته دهغه دشا د اړخه ورځی لیکن بهتری دا ده چی څوک (دلته) دحرامو (شیانو څخه) وساتل سی او (کله چی د دروازی په لار کورونو ته دننه ورتلل حرام نه دی نو ددی څخه خان ساتل هم ضروری نه سو که ورتلل غواړی) کورونو ته دهغه په دروازو ورځی او (بنیادی خبره خو دا ده چی) دخدای څخه وبیرېږی (نوالته) امید دی چی تاسی (به په دواړو جهانونو کی) بریالی سی

(نهم حکم د کفارو سره جنگ)

دشپږمی هجری کال دمیانی (ذی القعدة) په میاشت کی د عمری ادا کولو په قصد حضور ﷺ مکی معظمی ته تشریف یوړی دغه وخت مکه معظمه لاد کفارو په قبضه او حکومت کی وه دی خلگو حضور ﷺ او دهغه ملگری ﷺ دمکه مکرمه دننه ورتلوته پری نه ښوول اووي ویل چی په راتلونکی کال کی د عمری د ادا کولو دپاره تشریف راوړی ، دغه شان په اووم کال دهجرت دمیانی په میاشت کی بیا هغه ﷺ په دی اراده تشریف یوړی لیکن دهغه ﷺ مسلمانانو ملگرو ﷺ ته دا اندېښنه وه چی کیدی سی مشرکان خپله خبره ماته کی او مقابلی او جنگ ته تیاری په داسی حال کی چې پاته کیدل هم ښه نه دی او که مقابله وسی نو دذی قعدی په میاشت کی به جنگ کول راسی او دا په هغه څلورو میاشتو کی حساب ده په کومو کی چی جنگ کول تر دغه وخته حرام او ښه وو ، دا څلور میاشتی ذی القعدة ذی الحجة محرم او رجب وی ، غرض دا چی مسلمانان په دی تردد او پریشانی کی وه نوالله ﷻ دا آیتونه نازل کړل چی په سبب ددی چی تاسی خاصه وعده کړې ده د دوی سره ددی په خاطر تاسی ته اول وار دجنگ دپیل کولو اجازه نسته خو که دغه خلکو وعده ماته کړه اوستاسی سره جنگ کولو ته تیاری سره نوتاسی بیخی بی فکره اوسی) اوبی (فکره) تاسی (هم) جنگیږی دالله په لار کی (یعنی په دی نیت چی دغه خلک ددین مخالفت کوی) ددغه خلگو سره چی (وعده ماته کی) ستاسی سره جنگ روان

کړی او (دغسی دوعدی) تر حده تیریبړی (چی وعده ماته کړئ او په جنگ سئ) واقعی الله (دشرعی قانون) ددخه تیریدونکی نه خوښوی او (کله چی هغوی په خپله وعده ماته کی نوکه غواړی په ډاډه زړه) هغوی وژنی کوم ځای یی چی رالاندی کی او (که غواړی) هغوی (دمکی څخه) دباندی وباسی دکوم ځای څخه چی هغوی تاسی (تنگ کړی واست او تکلیفونه یی درکړی وه) په وتلو (اوپه هجرت کولوی) مجبوره کړی واست او (که تاسی دهغوی څخه مرگ ژوبله وکی او دوطن څخه یی دباندی وباسی نویا به هم د عقل په موجب دوی پره وی ځکه چی وعده دوی ماته کړي ده چی ډیر غټ وړانی دی اوداسی) وړانی (په ضرر کی) تر قتل (او تر ایستلو) ډیر سخت دی (ځکه چی ددغه قتل او ایستلو باعث هم دهغوی خپل وړانی دی) او (دهغوی سره په جنگ کی ستاسی پیل کول دوعدی ماتولو څخه زیات یو بل بندیز لری هغه دا دی چی حرم شریف یعنی مکه او دهغه گیرچاپیره د ډیر عزت وړ ځای دی چی په هغه کی جنگ کول دهغه بی احترامی ده نو ددی وجی حکم ورکول کیږی چی) دهغوی سره دمسجد حرام په خوا (اوشا) کی (چی په حرم بلل کیږی) جنگ مه کوی ترڅو چی هغه خلک هلته ستاسی سره په خپله ونه جنگیږی ها که چیری هغوی (کفار) پخپله دجنگ کولو انتظام وکی نو (دغه وخت بیاتاسی ته هم اجازه ده چی) تاسی (هم) هغوی وژنی دداسی کافرانو (چی په حرم کی جنگیږی) هم داسی سزا ده.

علوم او مسئلې: په مخکی آیت کی دصحابه کرامو رضی الله عنہم یو سوال اودالله دطرفه دهغه دجواب ذکر دی امام المفسرین حضرت عبدالله بن عباس رضی الله عنہ فرمایي چی دنبی کریم صلی الله علیه و آله دصحابه کرامو رضی الله عنہم یو خاص شان دا دی چی هغوی دحضور صلی الله علیه و آله دهیبت اوجلال په وجه دهغه صلی الله علیه و آله څخه ډیر کم سوالونه کړي دی ، بل طرف ته نورو امتونو دخپلو پیغمبرانو څخه ډیر سوالونه کړي دی ، اوداسی ادب یی نه دی کړی ، دحضرت ابن عباس رضی الله عنہ دویناپه مطابق په قرآن کریم کی دصحابه کرامو رضی الله عنہم دڅوارلسو ۱۴ سوالونو ذکر راغلی دی اولنی سوال : **وَإِذَا سَأَلَ عِبَادِي أَوْسَ مَخْكَ تِيرَسُو** ، دوهم سوال دا دی نور شپږ سوالونه به هم په سورة بقره کی راځی او پاته نور شپږ سوالونه په مختلفو سورتونو کی ذکر دی ، په دی اوسنی آیت کی دصحابه کرامو رضی الله عنہم دهغه سوال ذکر دی کوم چی یی دحضور صلی الله علیه و آله څخه داهله دمخکنیو شپږ دمیاشتی په باره کی په ډاډول کړی ووچی ددی شکل دلمرڅخه مختلف دی ځکه چی داڅومخکی نری وی ، بیا کرار کرار غټیږی چی پوره گول سی نویا کرار کرار دغه شان په کمیدوسی ، اوس داسوال پردی بنا کیدی سی چی صحابه کرامو رضی الله عنہم ددی حقیقت پوښتی اوپه دی هم بنا کیدی سی چی ددی حکمت اومصلحت یی پوښتی مگر په جواب کی دحکمت اومصلحت بیان دی ، اوس که دا پوښتنه دحکمت اومصلحت په باره کی وی نو دا جواب هم دسوال په مطابق وسو او که داسوال دحقیقت په باره کی وی (چی کوم دصحابه کرامو رضی الله عنہم دشان سره سمون نه خوری) خوبیا هم دحقیقت ښوولو په ځای یوازی دحکمت اومصلحت په بیانولو کی دی خبری ته اشاره ده چی دآسمانی

شیانو (لکه لمر سپوږمى اونور) حقیقتونه معلومول دانسان دوس څخه وتلی دی او دی ته د دین اودنیا هیڅ یو کار بندهم نه دی گویا الله ﷻ په داسی ډول جواب ورکولو سره خپلو بندگانونه دا ادب وروښووی چی د حقیقت معلومولو سوال کول بی فائدی دی سوال داسی کول په کار دی چی میاشتی سپوږمى په غتیدو کمیدو او پتیدو ښکاره کیدو سره زموږ کمی کمی فائدی ترلی دی ، نو جواب بی در رسول الله ﷺ په ذریعه دا دی چی د سپوږمى میاشتی سره ستاسی دا ترلی دی چی ددی په ذریعه تاسی ته دخپلو معاملو او معاهدو نیتی ټاکل او د حج ورځی معلومول آسان سی .

(د سپوږمى اولمر د حساب شرعي حیثیت)

ددی آیت څخه خو دومره معلومه سوه چی د سپوږمى څخه تاسی ته دنیټو او میاشتیو حساب معلومیږی پرکومو چی ستاسی معاملی حج اونور عبادتونه موقوف دی، هم دا مضمون په سورت یونس (آیت ۵) کی داسی دی ، وَقَدْ رُءَا مَنَازِلَ لَتَفْلَحُوا عَذَّةَ السَّيْنِ وَالْحِسَابِ : ددی څخه معلومیږی چی د سپوږمى مختلف منزلونه او حالات بدلیدل دکلونو میاشتیو اونیتو دمعلومولو فائده ورکوی، مگر په سورة بنی اسرائیل (آیت ۱۲) کی دا فائده اخیستل دلمر څخه هم څه داسی ثابتیږی (لکه چی روح المعانی لیکي) لَمَحَوْنَا آيَةَ اللَّيْلِ وَجَعَلْنَا آيَةَ الْفَجْرِ مُبْصِرَةً تَبْتَلُوهُنَّ فَضَلًا مِّنْ رَّبِّكُمْ وَلِتَفْلَحُوا عَذَّةَ السَّيْنِ وَالْحِسَابِ .

بیامونږ ورکه کړه نمونه دشبې اودلیدلو مو جوړه کړه نمونه دورځی ددی دپاره چی تاسی ولټوی دخپل رب فضل او چی معلوموی شمیر دکلونو او حساب، ددی دریم آیت څخه که څه هم دا ثابت سوه چی دکلونو او میاشتیو اونور حساب دلمر څخه هم لگیدی سی، خو د سپوږمى په معامله کی کوم الفاظ چی قرآن کریم استعمال کړي دی ددی څخه واضحه اشاره دی طرف ته راوړی چی په اسلامی شریعت کی حساب هم د سپوږمى مقرر دی خاص کر په هغه عبادتونو کی دکومو تعلق چی د خاصو میاشتیو اودهغه د تاریخونو سره دی لکه درمضان روژه د حج میاشتی د حج ورځی محرم شب برات اونورو سره چی کوم حکمونه متعلق دی هغه ټول درویت هلال په باره کی کرل سوي دی ولی چی په دی آیت کی د هې مَوَاقِيتُ لِلنَّاسِ وَالْحَجِّ په ویلو سره دا وښوول سوه چی دالله ﷻ په نزد حساب هم د سپوږمى معتبر دی که څه هم دلمر څخه هم حساب معلومیدی سی .

اسلامی شریعت د سپوږمى حساب دهر قسم عامو خلکو دآسانی دپاره ټاکلی دی په لمر حساب کول هر چاته ځکه ډیرگران وی چی هغه رصدی آلاتو اود ریاضی په قواعد موقوف دی ، مطلب یی دا سو چی د عباداتو په باره کی د سپوږمى حساب یی فرض وټاکی او په نورو معاملو تجارت اونورو کی یی هم دا ځکه خوښ کی چی دا د اسلامی عبادت ذریعه بلکه د اسلام یو خصوصی نښانه ده که څه هم دلمر حساب یی ناروا کړی نه دی خو ددی دپاره شرط دا دی چی ددی حساب په مقابله کی خلگ د سپوږمى حساب بیخی هیر نه کی ځکه چی په داسی کولو سره به بیپه عبادتونو روژو اوحج کی خلل راځی،

زمونہ پہ تولو دفتری کاروباری بلکہ شخصی معاملو کی پہ داسی دول شمسی حساب داسلامی غیرت خُخہ ہم خلاف دی دکوم پہ مقابلہ کی چی دسپوہمی حساب بالکل داسی پربینوول سوي دی چی داسلامی میاشتو نومونہ قدر ہم اکثر و مسلمانانوتہ یادنہ دی نوکہ چیری دفتری کاروبار او معاملی پرشمسی حساب پہ دی غرض موقوف گنل کیہی چی ددی ترون دغیر مسلمو سرہ ہم وی نوخیردی ، خو کم از کم داسلامی غیرت تقاضا دا دہ چی پہ خپلو روزمرہ ذاتی کارونو او ذاتی خط او کتابت کی دسپوہمی حساب خُخہ و سی چی پہ داسی کولوبہ دفرض ادا کولو ثواب ہم و سی ۔

مسئلہ: د لَيْسَ الْبِرُّ بِاَنْ تَاْكُوْا الْبُرُوْثَ مِنَ ظُّهُوْرَہَا : دآیت خُخہ دا مسئلہ ہم معلومیرہی چی ہغہ شی یا کار ضروری گنل ناروا دی کوم چی شریعت ضروری نہ گنی ، ہم دارنگہ دہغہ کار یا شی ناجائز گنل گناہ دہ کوم چی شریعت روا گنی، دبدعتونو دناروا کیدو اصلی باعث ہم دغہ دی چی ددی پہ زور روا شیان او چاری ناروا گر خول کیہی، لکہ خُنگہ چی بہ دغہ خلگ پہ احرام کی خپلو کورونوتہ پہ دروازہ راتلل ناروا گنل اوپہ شریعت کی روا وو، دکورونو دشاہ مورہ کی راتلل بہ یی ضروری گنل اوپہ شریعت کی ضروری نہ وو۔

(نہم حکم دجہاد اود جنگ)

دتول امت پردی اتفاق دی چی مدینی منوری تہ ترہجرت کولو خُخہ مخکی مسلمانانوتہ دکفارو سرہ دجہاد کولو بندیز اود صبر معافی اود درگزر کولو بنوونہ وہ دہجرت دوخت خُخہ دا اولنی آیت دی چی پہ کی دجہاد کولو حکم و سولکہ چی ربیع بن انس ؓ اونورو اکثر و صحابہ ؓ اوتابعینو ؓ فرمایلی دی ، دجہاد پہ بارہ کی دحضرت ابوبکر ؓ دا آیت ، اُذِنَ لِلَّذِيْنَ يُقَاتِلُوْنَ بِاَنفُسِهِمْ ظِلْمًا (الحج ۳۹)، اولنی بنوول پہ دی بناء دی چی دا دجہاد پہ مخکنیو آیتونو کی شمار دی نہ داچی بیخی اولنی دی پہ دی آیت کہ خہ ہم دا حکم دی چی مسلمانان دی یوازی دہغہ کفارو سرہ جنگ کوی کوم چی دجنگ دپارہ راغلی وی، داسی کفار پہ جہاد کی وژل ناروا دی چی ہغوی شل گوہ معذورہ وی دغہ دکفارو سرہ خواری اومزدوری کوی خو پہ جنگ کی ورسرہ شریک نہ وی دکفارو ماشومان بنخی دہغوی راہبان پادریان بامبران اونور چی پہ جنگ کی نہ شریکیہی، دشرط خُخہ ضروری دی چی فقہاء کرام ؓ دہغہ بنخو بوداگانو پادریانو بامبرانو اونورو قتلول ہم روا گنی کوم چی دکفارو سرہ پہ جنگ کی دمسلمانانو پہ مقابلہ کی شریک وی یادخہ قسم ملاتر یا امداد ورسرہ پہ جنگ کی کوی ، خُخہ چی دوی پہ ، اَلَّذِيْنَ يُقَاتِلُوْنَکُمْ کی داخل دی ، مظہری (ج ۲ ص ۲۱۲)، قرطبی (ج ۲ ص ۳۴۸ ۳۴۹)، جصاص (ج ۱ ص ۳۰۲)۔

پہ دی بارہ کی دنبی کریم ﷺ ہغہ ہدایات دیر واضح دی کوم بہ یی چی دجہاد پہ موقع صحابہ کرامو ؓ تہ ورکول لکہ پہ صحیح بخاری او مسلم کی حضرت عبداللہ بن عمر ؓ روایت کوی ، تَہٰی رَسُوْلُ

اللّٰهُ عَنْ قَتْلِ النِّسَاءِ وَالصَّبِيَّانِ، حضور ﷺ دښخو اوماشومانو دوژلو څخه منع کړي ده، او په ابوداود کی د حضرت انس ؓ په روایت سره راغلی دی چی نبی کریم ﷺ په جهاد روانو صحابه کرامو ؓ ته داهدایت ورکړی ووچی، تاسی دالله تعالیٰ په نوم او درسول ﷺ په ملت دجهاد دپاره څی، څوک بودا کمزوری کوچنی ماشوم اوڅوک ښځه مه وژنی (مظهري ج ۲ ص ۲۱۲)، یزیدبن ابی سفیان ؓ چی ابوبکر ؓ دشام ملک ته لیږی نوورته یی داهدایت کړی ووچی عابدان راهبان اودکافرانو مزدوران هم مه وژنی ترڅو چی داکسان په جنگ کی برخه نه اخلی (قرطبی ج ۲ ص ۳۴۸)

د، وَلَا تَعْتَدُوا څخه جمهور مفسرین ؒ هم دامطلب اخلی چی په جنگ کی تاسی داسی تیری او زیاتوب مه کوی چی ښځی ماشومان اونور هم وژنی، وَأَقْتُلُوهُمْ حَيْثُ تَقْتُلُوهُمْ وَأَخْرِجُوهُمْ مِّنْ حَيْثُ أَخْرِجُوهُمْ: دتفسیر په خلاصه کی بیان وسو چی دا آیت هغه وخت نازل سوي دی کوم وخت چی دصلح حدیبیه څخه وروسته دهغه دیوه شرط په وجه حضور ﷺ اوصحابه کرام ؓ دعمری دقضا راوړلو دپاره مکی شریفی ته روانیدل اوصحابه کرامو ؓ داشک ښکاره کی چی دکفارو دوعدی اوقول اعتبار نسته، هسی نه چی هغوی جنگ ته تیاری نو مونږ ته بیاڅه په کار دی؟ ددی په جواب کی ددی آیت الفاظو دا اجازه ورکړه چی که هغوی جنگ کوی نو تاسی هم هغوی چی کوم ځای پیداکی نووژنی یی اوکه وس مووو نو دمکی مکرمی څخه یی وباسی لکه چی څنگه هغوی مسلمانان دمکی مکرمی څخه ایستلی وه

او دمکی مکرمی په ټوله زمانه کی مسلمانان دکفارو سره دجنگ کولوڅخه منع سوی وه، تل ورته دمعا فی اودرگذر کولو ښوونه کول کیده ددی آیت په نازلیدو دصحابه کرامو ؓ داخیال ووچی دکفارو قتلول بد اومنع دی نو ددی خیال دختمولو اولیری کولو دپاره یی داو فرمایل، وَالْفِتْنَةُ أَشَدُّ مِنَ الْقَتْلِ یعنی دامنل سوی خبره ده چی دچاقتلول سخت اوبدکاره دی مگر دمکی دکفارو په خپل کفر اوشرک ټینگ پاته کیدل اومسلمانان دعبادت اوحج او عمری اداکولو څخه بندول تردغه هم زیات سخت کار دی چی دهغه څخه دځان ساتلو دپاره دهغوی دوژلو اجازه ورکول سوه، په آیت کی ذکر سوی لفظ، وَالْفِتْنَةُ: مطلب کفر شرک اومسلمانان دعبادت څخه بندول دی (جصاص ج ۱ ص ۳۰۴) قرطبی ج ۲ ص ۳۵۱ (نو، په آیت کی ذکر وه چی هرځای موکفار پیدا کړل وژنی یی نو دتخصیص دپاره یی وفرمایل (وَلَا تُقَاتِلُوهُمْ عِنْدَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ حَتَّى يَقَاتِلُوكُمْ فِيهِ) چی دمسجد حرام په خوا اوشا دمکی مکرمی په ټول حرم کی تاسی ددغه خلکو سره ترهغه جنگ مه کوی ترڅو چی هغوی ستاسی سره جنگ نه وی شروع کړی.

مسئله: دمکی مکرمی په حرم کی دښکاری حیوان وژل هم ناروا دی انسان خولا پرېږده لیکن جمهور فقهاء رحمه الله علیه په دی متفق دی چی دخپل ځان دساتنی دځا طره چی څوک حمله پر وکی نوپه حرم

کی هم دهغه سره جنگ کول روادی .

مسئله: ددی آیت څخه دا هم معلومیږي چی خاص دمکی په ټول حرم کی جنگ او جهاد شروع کول منع دی، په نورو ځایونو کی جهاد شروع کول هغسی روا دی څنگه چی دفاعی جهاد ضروری دی .

فَإِنْ أَنْتَهُمْ فَإِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿۱۹۸﴾ وَقَتْلُوهُمْ حَتَّى لَا تَكُونَ فِتْنَةٌ وَيَكُونَ

بیا که چیری هغوی منع سو نو بيشکه الله ﷻ بخښونکی او ډیر مهربانه دی ، او جنگیږي هغوی سره تردی چی پاته

الَّذِينَ يَلِيهِمْ فَإِنْ أَنْتَهُمْ فَلَا عُدَّةَ وَانْ إِلَّا عَلَى الظَّالِمِينَ ﴿۱۹۹﴾

نه سی فساد ، او پاته سی حکم دالله تعالی بیا که چیری هغوی منع سو نو په چا هم زیاتوب نسته مگر په ظالمانو

الشَّهْرُ الْحَرَامُ بِالشَّهْرِ الْحَرَامِ وَالْحُرُمَتُ قِصَاصٌ فَمَنْ

دعزت والا میاشت په بدل (مقابل، دعزت والا میاشت او ادب ساتلو کی بدله ده ، بیا

اعْتَدَى عَلَيْكُمْ فَأَعْتَدُوا عَلَيْهِ بِمِثْلِ مَا عَتَدَى عَلَيْكُمْ

چا چی زیاتوب وکی په تاسی نو زیاتوب وکړی تاسی په هغه څنگه چی هغه زیاتوب کړی دی په تاسی

وَاتَّقُوا اللَّهَ وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ مَعَ الْمُتَّقِينَ ﴿۲۰۰﴾ وَأَنْفِقُوا فِي

او ویريږي دالله ﷻ څخه او پوهه سی چی الله تعالی ډېر هیڅ کارو سره دی ، په لار دالله تعالی کی

سَبِيلِ اللَّهِ وَلَا تُلْقُوا بِأَيْدِيكُمْ إِلَى التَّهْلُكَةِ وَأَحْسِنُوا

او مه اچوی خپل ځان په هلاکت کی او نیکی کوی

إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ ﴿۲۰۱﴾

بیشکه الله ﷻ خونبوی نیکی کوونکی .

تفسیر لنهیز: بیا که چیری (دجنگ د شروع کولو څخه وروسته هم) هغه خلک (یعنی دمکی مشرکان د خپل کفر څخه) منع سی (او اسلام قبول کی) نو (دهغوی اسلام به بی قدره نه گنل کیږی بلکه) الله به (دهغوی هغه تیر کفر) وبخښی او (د بخښنی سره بی شمیره نعمتونه به ورکی او پر دوی به) مهربانی (هم) وکی او (که چیری هغه خلک اسلام رانه وړی نو که څه هم دنورو کفارو دپاره اسلامی قانون دا دی چی

هغوی داسلامی حکومت حکم و منی اوجزیه قبوله کی نو دهغوی وژل روانه دی بلکه دهغوی دټولو حقونو حفاظت پراسلامی حکومت لازم سی مگردا هل عربو دکفارو دپاره دجزیی قانون نسته، دهغوی دپاره یوازی دوی لاری دی یاخوبه اسلام راوړی اویابه وژل کیږی نو په دی وجه، دهغوی سره ترهغه جنگیږی چی (په هغوی کی) د عقیدې پلیتی (شرک) پاته نه سی او (دهغوی) دین (خالص) هم دالله سی (اودچا ددین اومذهب خالص) هم) دالله کیدلو مطلب دا دی چی هغه اسلام قبول کی) اوکه چیری هغه خلک (دکفر څخه) راواوړی (چی دهغه ذکرهم اوس سوی دی نو (په آخرت کی دبخښنی اورحمت دجوگه کیدوسره سره دهغوی دپاره تاسی ته په دنیا کی داقانون ښوول کیږی چی دسزا) سختی پرچا نه سی کولی بغیردبی انصافو خلکو (چی دبی انصافی په طریقه دخدای ﷻ احسانات هیرکی اوکفر اوشرک کوی کله چی هغوخلکو اسلام راوړی نوبی انصافه پاته نه سوه ددی وچی دقتل غوندی دسختی سزاحکم هم پاته نه سو، او ای مسلمانانوا تاسی داشک شبهه اوفکر مه کوی چی گوندی کفار دعوه ماته کی نودمیانی په (حرامه) میاشت کی به بیاتاسی هم ورسره جنگ کوی ځکه چی) عزت منده میاشت (دکفارو سره دجنگ کولو څخه ستاسی بندوونکی، ده په بدل (ددی چی ددی) عزتمندی میاشتی (په وجه هغوی هم ستاسی سره جنگ نه کوی) او (وجه دا ده چی) دا عزتونه (لحاظونه) خودبدل شیان دی (څوک چی ستاسی سره دعزتونو لحاظ ساتی نو تاسی هم لحاظ ساتی او) چی په تاسی (دداسی حرمتونو لحاظ ونه کی) زیاتی وکی نو تاسی هم پرهغه زیاتی کوی لکه چی هغه پرتاسی زیاتوب کړي دی (او ددی ټولو حکمونوپه ځای را وړلوکی) دالله څخه دبیربرې (چی په هیڅ خبره کی دقانون ترحد وروا نه وړی) او یقین ولری چی الله (په خپله مهربانی اورحمت سره) ددی بیردونکو سره وی.

(لسم حکم په جهاد کې مال لگول)

اوتاسی خلک (دخان ورکولو سره مال هم) لگوی دالله په لار (په جهاد) کی اوخپل خانونه په خپل لاس په تباهی کی مه غورځوی (چی په داسی ځایونوکی دخان ورکولو سره په مال لگولوکی بخل کوی اوددی په نتیجه کی ستاسی ضعیف او کمزوری مخالف قوی اومضبوط سی نودابیخی تباهی ده) او (چی کوم) کار (کوی) په ښه شان یی کوی (مثلاً په دی موقع مال لگوی نو دزړه داخله یی په خوښی اوبښه نیت سره لگوی) بیشکه الله خوښوی په ښه شان کارکوونکی.

علوم او مسئلي: دصلح حدیبی دقانون مطابق دهجرت په اووم کال نبی کریم ﷺ صحابه کرام (ﷺ) دخان سره بوتلل او د عمری د ادا کولو دپاره مکې معظمی ته روان سوه نوصحابه کرام (ﷺ) دکفاروپه وعده اوقول اوصلحی اعتباریان نه وه ځکه یی دابیره پیدا سوه چی کفار که جنگ کوی نوصحابه کرام (ﷺ) به یو خو په مکه کی په جنگ کولو مجبوری چی په اسلام کی ناجائز دی ددی جواب په تیرسوی

آيت کي ورکول سوچي دمکي دحرم عزت اواحترام کول پر مسلمانانو لازم دی لیکن که چيري کفارو دلتنه جنگ شروع کي نوتاسي ته هم دلتنه دفاعي جنگ کول روا دی .

دوهم اشکال دا وو چي دامياشت دذی القعدة وه چي په هغو څلورو مياشتو کي وه کوموته چي اشهر حرم ويل کيږي ، اوپه دی مياشت کي په هيڅ ځای کي هم جنگ کول روا نه دی ، نوکه چيري دمکي مشرکينو زمونږ خلاف جنگ شروع کي نو مونږ په دی مياشت کي دفاعي جنگ څنگه کولي سو؟ نو ددی په جواب کي دا آيت نازل سو ، مطلب يی دا دی چي کفارکه جنگ شروع کي نو مسلمانانو لږه دفاعي جنگ کول جائز دی لکه څنگه چي دمکي په حرم کي دفاعي جنگ اجازت ورکول سو .

مسئله: حرمت والامياشتي څلوردی ذی القعدة (دمياني مياشت) ذی الحجة (دلولی اختر مياشت) محرم (دحسن اوحسين مياشت) دا دری سره پسي دی اورجب (دخدای تعالی مياشت) تراسلام مخکي هم په دی څلورو مياشتو کي جنگ حرام گڼل کيږي اودمکي مشرکان هم ددی پایبنده اوپه اسلام کي تراوو کالودهجرت پوري هم دا قانون جاری وونوصحابه کرامو عليه السلام ته داگرانہ څکه پيښه سوه تردی وروسته دجنگ دا حرمت منسوخ سو اوپه اجماع دامت سره دعام جنگ اجازت ورکول سو مگر اوس هم دابهتره ده چي په دی څلورو مياشتو کي جنگ شروع نه سي ، يوازي دفاعي جنگ دی کول کيږي ، په دی بنياد په داوينا صحيح وی چي دمياشتو حرامو حرمت اوس هم باقی دی منسوخ نه دی لکه چي يوازي داسي صورت په حرم مکه کي دضرورت پر بنياد جائز سوی وواوپه عام ډول دهغه حرمت اوس هم منسوخ نه دی .

(لسم حکم دجهاد دپاره مال لگول)

وَأَنْفِقُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ : په دی حکم سره په مسلمانانو دالزام گرځول سوی دی چي دضرورت په اندازه په جهاد (دالله ﷻ په لار) کي خپل مالونه لگوي فقهاؤ رحمهم الله ددی څخه دا حکم ثابت کړي دی چي په مسلمانانو د فرض زکوة دورکولو څخه علاوه خپل مالونه په نورو ځايونو کي هم لگول فرض دی چي هغه دزکوة په شان نه خو دهميشه دپاره وی او نه دهغه دپاره څه نصاب اواندازه ټاکل سوی ده بلکه پرهر مسلمان دا فرض دی چي دضرورت په اندازه په جهاد کي خپل مالونه ولگوي که ضرورت نه وو نو بيا فرض نه دی ، دجهاد خرڅ هم په دی کي دا خل دی .

د، وَلَا تُلْقُوا بِأَيْدِيكُمْ إِلَى التَّهْلُكَةِ : لفظي معنی ښکاره ده چي دخپله لاسه خپل ځان په هلاکت کي غورځول منع دی ، په هلاکت کي خپل ځان غورځول دلتنه اوس څه معنی لري ؟ په دی کي مفسرين مختلف اقوال کوي امام جصاص رازی رحمهم الله (ج ۱ ص ۲۰۹) په خپل خيال کي ددی ټولو جوړښت راوړلی اووايي چي دا ټول قولونه مراد اخيستل کيږي ، حضرت ابویوب انصاري رضي الله عنه فرمايلي دی چي ، دا آيت زمونږ په باره کي نازل سوي دی ، مونږ ددی په تفسير ښه پوهيږو ، خبره دا ده چي اسلام څه وخت دالله ﷻ په فضل غالب او قوی سو ، نو مونږ دا خبري اتری وکړي چي اوس دجهاد څه ضرورت دی؟ په خپل

یاد قربانی

قَبْلَهُ لِمَنِ الصَّالِينَ ﴿٥٨﴾ ثُمَّ أَفِضُوا مِنْ حَيْثُ أَفَاضَ النَّاسُ

ددى خغه مخكى نا خبره ، بيا طواف دپاره راگرخى تول خلق او بځينه غواړى

وَاسْتَغْفِرُوا اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿٥٩﴾ فَإِذَا قُضِيَتْ

دالله ﷻ ، بيشكه الله ﷻ بځينوونكى دى مهربانه ، بيا چى پوره كړى تاسى

مَنَاسِكُكُمْ فَأَذْكُرُوا اللَّهَ كَذِكْرِكُمْ آبَاءَكُمْ أَوْ أَشَدَّ ذِكْرًا فَمِنَ

دحج خپل كارونه نو ياد كړى الله خنكه چى به يادول تاسى خپل پلاران او نيكونه بلكه ددى

النَّاسِ مَنْ يَقُولُ رَبَّنَا آتِنَا فِي الدُّنْيَا وَمَالَهُ فِي الْآخِرَةِ مِنْ

خغه هم زيات ياد كړى ، بياخه خلق خو وايى اى پروردگاره زمونږ اړا كړى مونږ له دنيا كى اونسته هغه له پاره

خَلَاقٍ ﴿٦٠﴾ وَمِنْهُمْ مَنْ يَقُولُ رَبَّنَا آتِنَا فِي الدُّنْيَا حَسَنَةً وَفِي

به آخرت كى هيڅ برخه ، اوخه په دوى كى وايى اى پروردگاره زمونږ را كړى ته په دنيا كى مونږ ته ښه والى او په

الْآخِرَةِ حَسَنَةً وَقِنَا عَذَابَ النَّارِ ﴿٦١﴾ أُولَٰئِكَ لَهُمْ نُصِيبُ مِمَّا

آخرت كى ښه والى اوساتى مونږ د عذاب د دوږخ خغه ، هم دى كسانو دپاره برخه دخپلى گتى خغه

كَسَبُوا وَاللَّهُ سَرِيعُ الْحِسَابِ ﴿٦٢﴾ وَاذْكُرُوا اللَّهَ فِي أَيَّامٍ مَّعْدُودَاتٍ

او الله تعالى ژر حساب اخيستونكى دى ، او ياد كړى الله ﷻ په خو ورځو دشمير كى

فَمَنْ تَعَجَّلَ فِي يَوْمَيْنِ فَلَا أَثْمَ عَلَيْهِ وَمَنْ تَأَخَّرَ فَلَا أَثْمَ

بيا چى څوك ژر ولاړى په په دوو ورځو كى نسته گناه په ده ، او چى څوك پاته سو نو په هغه هم خه

عَلَيْهِ لِمَنِ اتَّقَىٰ وَاتَّقُوا اللَّهَ وَاعْلَمُوا أَنَّكُمْ إِلَيْهِ تُحْشَرُونَ ﴿٦٣﴾

گناه نسته كوم چى بيربړي ، او بيربړي دالله تعالى خغه او پوه سى چى تاسى تول به دهغه په خوا كى جمع كېږي

تفسير لنهيز

(يولسم حكم دحج او عمرى په باره كې)

او (کله چی حج یا عمره کول وی نو دا) حج او عمره دالله د (راضی کولود) پاره پوره اداکوی (چی اعمال او آدب هم ټول په ځای راوړی اونیت موهم سوچه دثواب وی) بیا که چیری (دڅه دښمن یادناو غی په وجه دحج او عمری دپوره کولو څخه) عاجزه سی نو (په دی حال کی دا حکم دی چی) دقربانی حیوان چی کوم په لاس درسی (هغه دی حلال (ذبیح) کی او دحج او عمری کوم شان او حالت چی یی جوړکړی وی هغه دی ختم کی کوم ته چی احرام ماتول ویل کیږی اودهغه طریقه سر خریل دی اودورښتانو دپریکولو هم دغه حکم او اثر دی) او (داسی نه ده چی دعاجزه کیدو سره سمدستی تاسی ته احرام ماتول رواسی بلکه) خپل سرونه (دا حرام ماتولو په غرض) ترهغه وخته پوری مه خرایاست ترڅو چی (هغه) قربانی (په دی حالت کی دحلالولو حیوان) خپل ځای ته ونه رسیږی (او دا خپل ځای هم دحرم علاقه ده په کوم کی چی ددی قسم قربانی حیوان حلالیږی) که چیری په خپله هلته نه سی تلی نو دبل چاپه لاس دی ولیږی او حلال دی سی چی حیوان حلال (ذبیح) سی نو هله به احرام ماتول روا وی) البته که چیری څوک په تاسی کی (څه) ناروغ وی یا دهغه په سرکی څه (زخم درد یا دشیږو) تکلیف وی (او ددغه ناروغتیا یا تکلیف په وجه دمخکی څخه دسرخیلو ضرورت پېښ سی) نو (اجازت دی چی سروخږی) فدیہ (یعنی ددی شرعی بدل) دی ورکی (که غواړی په درو) روژو (نیولو) سره یا (شیږو مسکینانوته دهریوه پرسر درسایي برابر یعنی نیمه کاسه غنم د) خیرات (په ډول ورکولو) سره یا (دیوه سرلی په) حلالولو سره بیا چی تاسی دامن په حالت کی یاست (چی یاخو ده ته څه بیره یا پریشانی نه وی ورپېښ سوی یاد ورپېښیدو سره ختم سوی وی) نو (په دی صورت کی دحج او عمری متعلق قربانی کول دهرچا پرذمه نسته بلکه خاص) پرهغه کس چی عمره دحج سره په یوځای کولو کی یی نفع پیدا کړی وی (یعنی دحج په ورځو کی یی عمره هم کړی وی) نو (یواځی پرهغه واجب دی) چی کومه قربانی ترلاسه سی (حلال دی یی کی او چا چی یوازی عمره کړی وی یا یوازی حج نو پرهغه هیڅ قربانی نسته) بیا (دحج په ورځو کی) که چی (حج او عمره یوځای کوونکی) کس ته دقربانی حیوان په لاس ورنه سی (لکه غریب او مفلسه وی) نو (دهغه پرذمه دقربانی پرځای) ددرو ورځو روژي (نیول) دی په (ورځود) حج کی (چی آخری دذوالحجی دمیاشتی نهمه نیته جوړیږی) او اوه ورځی وروسته دحج (څخه دواپسی) په ورځو کی (چی حج وکی واپس دحج دخایه راځی او که نه راځی) داپوره لس (ورځی روژي) سوی (اوداهم یا دلری چی اوس کوم دحج او عمری یوځای کولو حکم سوي دی) دا (یوځای کول دهریوه دپاره صحیح نه دی بلکه خاص) دهغه کس دپاره (صحیح) دی چی دچا اهل (او عیال وکورنی) دمسجد حرام (یعنی دکعبی) په خوا (ووشا) کی استوگنه نه کوی (یعنی دمکی دحرم حدود دهغه داستوگنی ځای نه وی) او (ددی ټولو احکامو په ځای راوړلو کی) دالله څخه وپیریږی (چی یوځای دحکم خلاف ورزی درځخه ونه سی) او (ښه) پوه سی چی بیشکه الله (بی پروایی او مخالفت کوونکوته) سخت سزا ورکوی.

د (افعالود) حج (زمانه) خومياشتی ده چی (دغه مياشتی مشهوری او) معلومی دی (یوه دشوال دوهمه دذوالقعدی اودریمه دذوالحجی لس ورځی) نوجی کوم سړی په دی (ورځو) کی (پرځپله ذمه) حج وټاکي (چی دحج احرام وتړي) نوبیا (دغه سړی ته) نه خوڅه غلطه خبره (روا) ده اونه خوڅه نافرمانی (صحیح) ده او نه څه قسم جگړه (اوشر وشدت) مناسب دی (بلکه په کار دی چی هر وخت په نیکو کارونوکی بوخت وی) اوکوم نیک کارچی کوی خدای په هغه خبر دی (دهغه نیکه بدله به تاسی ته درکوی) او (کله چی حج ته روانیږی) نو توبنه خامخا (دخان سره) اخلی دټولو څخه لویه خبره (اوبنه والی) په (مال) لگولوکی (دسوال گری څخه) خان ساتل دی اوای د عقل خاوندانوا (په دی حکمونو منلوکی) زما څخه وبیریږی (او دهیڅ حکم خلاف مه کوی)

(اوکه چیری په حج کی دتجارت سامان دخان سره په وړلوکی خیر وگنی) نوتاسی ته په دی کی لږغوندی گناه هم نسته چی (په حج کی د) ژوند (ضروریات) ولتوی چی (ستاسی په قسمت کی) ستاسی دپروردگار دطرفه (لیکلی) دی بیاجی تاسی په عرفات (کی تر دریدو وروسته دهغه ځایه څخه) بیتره روان سی نو دمشعر حرام په خواکی (یعنی په مزدلفه کی دشیی تم سی) دخدای ﷻ ذکر (یاد) کوی او (ددغه ذکر یادولو) په طریقه کی (خپله رایه مه چلوی بلکه) داشان ذکرکوی څنگه چی تاسی ته (الله ﷻ) ښوولی دی اوپه (اصل) حقیقت کی ددی (ښوولو) څخه مخکی تاسی بیخی ناخبره واست بیا (داخبره هم یاده لری چی دخانه څخه رواج جوړول روانه دی) لکه چی قریشو جوړکړی ووتول حاجیان به دعرفات څخه په واپسی کی مزدلفی ته راتلل او هغوی به گرسره عرفات ته نه تلل یوازی مزدلفی ته به راتلل بیاتاسی ټول (که قریش دی یانور) دهغه ځایه په واپسی کی راځی دکومه ځایه چی نورخلگ په واپسی کی راځی او (دحج په حکمونو اوافعالوکی په زړو رواجونو دعمل کولو څخه) دخدای ﷻ په مخکی توبه وباسی الله ﷻ به یقیناً معافی وکی او مهربانی به وکی.

(په جاهلیت کی دڅه خلگوداعادت ووچی دحج څخه به خلاصیده نوبه په منی کی راجمع سول اودخپلو پلرونو اونیکنو فخرونه اوبنه والی به یی بیانوی حق تعالی ﷻ ددی عبثی مشغولتیا پرځای دخپل ذکر دپاره تعلیم ورکوی چی بیاکله تاسی دخپلو پلرونو (اونیکونو) ذکرکوی بلکه دا ذکر تردی (په ډیرودرجو) زیات (دی) وی (اودڅه خلگوداعادت ووچی په حج کی خو به یی دالله ﷻ ذکرکوی لیکن دآخرت نه منلوپه وجه به ددوی ټول ذکر یوازی ددنیا دپاره دعاغوښتل وه) حق تعالی یوازی ددنیا غوښتلوبدی بیانوی او ددی پرځای ددواړوجهانونو دخیرغوښتو شوق ورکوی څه کسان (چی کافران دی) داسی دی چی (په دعاکی داسی) واپی چی ای زمونږ پروردگاره مونږ ته (چی کومه راکړه وی) په دنیاکی یی راکړه (اوبس نوکه دوی ته څه ورکړه وی یوازی په دنیاکی به وی) اوداسی سړی ته به په آخرت کی (دآخرت دنه منلوپه وجه) هیڅ برخه نه رسیږی اوڅه خلگ (چی مومنان

علوم او مسئلی (د حج او عمری احکام)

د باب الہرکومہ لہی چی دسورت بقرہ دنیماپی خخہ را روانہ دہ پہ ہفہ کی یوولسم حکم دحج دی ، دحج تعلق دمکی مکرمی اودبیت اللہ شریفی سرہ دی ، پہ دی وجہ ددی خہ مسئلی دقبلی پہ بیان کی پہ ضمنی دول دسورت بقرہ د ۱۲۵ آیت خخہ تر ۱۲۸ آیت پوری یعنی د وَاذْجَعَلْنَا الْاَيَّاتِ مَنَآةً خخہ تر وَاِنَّا نَاسِکُنَا پوری بیان سوی وی ، بیادقبلی دبحث پہ ختمید وہ ۱۵۸ آیت اِنَّ الصَّفَا وَالْمَرْوَةَ کِی دصفا اومروہ پہ مینخ کی دسعی کولو حکم ہم پہ ضمنی دول بیان سوی دی ، اوس د ۱۹۶ آیت خخہ تر ۲۰۳ آیت یعنی دَوَاتُّمُوا الْحَجَّ وَالْعُمْرَةَ خخہ د لَمَنْ تَفْعَلْ لِي یَوْمَئِذٍ تر آخرہ پوری پرلپسی اتہ آیتونہ دحج اوعمری داحکامواومستلوپہ بارہ کی دی پردی دامت اجماع دہ چی حج داسلام یو رکن او دہفہ دیر یو ضروری فرض دی پہ دی دیر آیتونہ اوبی شمیرہ صحیح احادیث شاهد دی ، دجمهورو علماؤ دوینا مطابق دغزوہ اُخذ یعنی دہجرت پہ دریم کال پہ دی آیت وَاللّٰہِ عَلٰی النَّاسِ حِجُّ الْاَیَّاتِ سرہ حج فرض سو دابن کثیر پہ دی آیت کی دحج دشرطونو ذکر دی اوسرہ دتوفیقہ دحج پہ نہ کولو دسخت وعید بیان دی . دپورتنہ ذکر سوی اتو آیتونو خخہ اولنی آیت ، وَاتُّمُوا الْحَجَّ وَالْعُمْرَةَ لِلّٰہِ پہ اتفاق دمفسرینو دحدیبی پہ قصہ کی نازل سوی دی کوم چی پہ شہرم کال دہجرت کی سوی وہ معلومیچی چی پہ دی آیت کی دحج او دعمری خاص احکام بنوول مراد دی ، دحج فرضیت بنوول مراد نہ دی خخہ چی ہفہ مخکی بنوول سوی دی .

(دعمری حکم)

په سورت آل عمران کی یوازی دحج د فرضیت بیان دی دعمری په کنبی گرسره ذکر نسته او په دی آیت کی دعمری د ذکر کولو مطلب دا دی چی په احرام ترلو سره دحج او عمری پوره کول او سرته رسول داسی فرض سوه لکه څنگه چی دنورو نفلی عبادتونو (لمونځ روژی اونورو) دغه حکم دی ددی آیت څخه دامستله هیڅکله نه ثابتیږی چی عمره ادا کول واجب دی یوازی دامعلومیږی چی څوک یی شروع کی نو ددی پوره کول واجب سی ، ترمذی ، احمد بیهقی په حواله ابن کثیر د حضرت جابر رضی الله عنه څخه نقل کړی دی چی هغه در رسول صلی الله علیه و آله څخه سوال وکی چی عمره واجب ده ؟ هغه رضی الله عنه وفرمایلی چی واجب خو نه ده لیکن که دی وکړه نو غوره او افضل ده (ترمذی وایی چی دا حدیث حسن صحیح دی) هم دا وجه ده چی دامام ابوحنیفه رحمته الله او امام مالک رحمته الله اونورو په نزد عمره واجب نه ده په تیسوی آیت کی کله چی دایبان وسوچی دحج او عمری په احرام ترلو سره ددی پوره کول واجبیږی اوس داسوال پیدا سوچی دا احرام ترلو څخه وروسته که چیری څه مجبوری داسی پېښه سی چی حج او عمره نه سی ادا کولی نوڅه به کیږی ؟ ددی جواب یی په فَاِنْ اُخْصِرْتُمْ سره وفرمایي .

(دداسی مجبوری په پېښیدو به څه کیږی چی دا احرام ترلو وروسته حج یا عمره نه سی کولی ؟)

دا آیت په واقعہ د صلح حدیبیه کی هغه وخت نازل سوي دی چی حضور صلی الله علیه و آله اوصحابه کرامو رضی الله عنهم دعمری احرام ترلی وو او کفارو دوی دعمری ادا کولو څخه داسی منع کړل چی مکی ته د دننه ورتلو څخه یی بند کړل ، په دی کی دا حکم نازل سوچی یو آسانه قربانی (دغوا سرلی یا اوښ) دی په فدیہ کی ورکی او احرام دی مات کی مگر په لَا تَحْلِفُوا رُءُوسَكُمْ سره یی د ښکاره کړه چی دا احرام ماتولو شرعی صورت دسر ورېښته خریل یا لنډول تر هغه روانه دی تر څو چی دهغه قربانی خپل ځای (دمکی حرم) ته ونه رسیږی او حلاله (ذبیح) نسی .

خپل ځای ته درسیدلو مطلب امام اعظم رحمته الله دا ښیی چی د قربانی حیوان د حرم په حدودو کی دا خل او ذبیح سی که پخپله یی نه سی کولی نو په بل چادی یی وکی ، د دښمن دوجی پاته کیدل دمجبوری یو خاص صورت وی کوم چی په آیت کی ښکاره ذکر دی ، امام اعظم رحمته الله اوڅه نورو امامانو ناروغتیا ته هم مجبوری ځکه ویلی ده چی علت (بندیدل او پاته کیدل) د دواړو شریک دی در رسول الله صلی الله علیه و آله د عملی بیان څخه دا حکم هم ثابت سو چی دمجبوری په حالت کی د قربانی څخه وروسته احرام ماتول جائز دی خو بیا وروسته یی قضا راوړل واجب دی لکه چی حضور صلی الله علیه و آله اوصحابه رضی الله عنهم په راتلونکی کال کی قضا راوړی وه

(دسر ورېښته خریل یا لنډول دا احرام ماتولو نښه مقررول ددی خبری دلیل دی چی په احرام کی دا کار منع دی ، ددی په مناسبت په راتلونکی حکم کی دا وښوول سوه چی کوم څوک چی دحج او عمری

دافعالو دادا کولو څخه مجبوره نه وی مگر په حالت داحرام کی دسر خریل یالندول دیوی مجبوری په وجه ورپینس سی نو به څه کوی ؟

(په تړلي احرام کې که دسر خریلو مجبوری پینه سي نوڅه به کوی)

لَمَنْ كَانَ مِنْكُمْ مُرِيضًا أَوْ بِهِ أَذًى مِنْ رَأْسِهِ: سره دا نښی چی دڅه ناروغی یادشپړوپه وجه که چیری دسر یابدل اندام دورښتانو خریلو یالندولو مجبوری ورپینه سی نو دضرورت په اندازه ورښسته خریل یالندول روا دی خو فدیة او بدله به یی روژی خیرات یاقربانی خامخاوی ، دقربانی دپاره دحرم حدود ټاکل سوي دی ، مگر دروژو اوخیرات دپاره څه ځای نه دی ټاکل سوی په هرځای کی کیدی سی قرآن دروژو شمیر او دخیرات څه اندازه نه ده ټاکلی مگر درسول ﷺ دفرمان څخه ثابتیږی چی روژی دری دی یاشپړو مسکینانوته نیمه نیمه کاسه ورکول دی لکه څنگه چی یی کعب بن عُجره ؓ ته دشپړوپه مجبوری کی فرمایلی وه (صحیح بخاری) داتیا ۸۰ ټولو دسیر په حساب نیمه کاسه تقریباً پاو کم دوه سیره غنم جوړیږی چی دهغه قیمت خیرات کول هم کافی کیږی .

(دحج په میاشتو کې دحج او عمری دیوځای کولو احکام)

دجاهلیت دزمانی عربوبه داسخته گناه گنله چی دشوال دمیاشتی په شروع کیدوسره دحج په زمانه کی حج او عمره یوځای وکړل سی دآیت په آخرکی دا ښکاره سوه چی په میقات کی دننه داوسیدونکو دپاره دحج او عمری دیوځای کولو دغه بندیز هم دغسی ځکه پریښوول سو چی د عمری دپاره دوباره سفرکول دوی ته آسان دی لیکن دمیقات څخه دبهر اوسیدونکو دپاره دابندیز ځکه پورته کړل سوچی دوی ته دوباره د عمری دپاره سفرکول گران پریوزی اودحج او عمری دیوځای کولو اجازت ورکول سو ، میقات دمکی مکرمی پرشاوخوا هغه مختلف ځایونه دی چی دالله ﷻ دطرفه دتولی دنیا دحج او عمره کوونکو داحرام تړلو دپاره ټاکل سوي دی ، ددغه میقاتونو څخه احرام تړل داسی ضروری دی چی داحرام تړلو څخه بغیر ددی ځایه دمکی طرف ته پرمخ تلل جرم او گناه ده ، د لِمَنْ لَمْ يَكُنْ أَهْلُهُ حَاضِرِي الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ هم دغه مطلب دی چی دهغه خلکو دپاره حج او عمره یوځای کول روانه دی کوم چی دمیقات دننه استوگنه کوی خودحج او عمری په یوځای کوونکو خلکو دشکرانی په ډول واجب دی چی دپسه سرلی غوا غویی یا اوښ قربانی ورکی کومه یوه چی په لاس ورسی اوڅوک چی دقربانی کولومالی توفیق نه لری نو په هغه دا واجب دی چی لس ورځی روژی ونیسی دری دحج په ورځوکی چی دعرفی ترورځی ختمی سی او اوه پاته روژی دی دحج ترختمولو وروسته ونیسی که په مکه مکرمه کی یی ونیسی او که په بل هرځای کی یی نیسی که چادحج په ورځوکی دری روژی ونه نیول سوای نوامام ابوحنیفه ؒ اولوی لوی صحابه کرام ؓ داموقف لری چی کله یی توفیق وسی هم قربانی پرواجب ده بل څه نه او دا قربانی دبل چاپه لاس هم دمکی په حرم کی کول روا دی (جصاص)

تَمَتَّعَ اَوْ قِرَانَ: دحج په مياشتوکی دحج سره عمره یوځای کول په دوو طریقو کيږي یو داچي دمياقات څخه دحج او عمری په یوه وارا حرام وتری دی ته په اصطلاح دحدیثوکی قران وایی کله چي دحج احرام ماتيږي نو د عمری دا به ورسره په خپله مات سی تردی مخکی دا احرام هیڅکله نه ماتيږي ، دوهمه طریقه دا ده چي دمياقات څخه یوازې د عمری احرام وتری په مکه مکرمه کی د عمری دافعالو داداکولو څخه وروسته دغه احرام مات کی کله چي دترویي «اتمی ورځ دذوالحجی» په ورځ منی ته ځي دحرم شریف دننه احرام دحج وتری، دی ته په اصطلاح کی تمتع ویل کيږي، دغسی د تمتع لفظی معنی دحج او عمری په یوځای کولو فائده اخستل دی چي تمتع او قران دواړو صورتونو ته شاملیږي او په آیت کی دَمَنْ تَمَتَّعَ څخه دغه دواړه مراد دی :

(دحج او عمری په احکامو کي بی فوری کول د عذاب باعث دی)

دآیت په آخر کی اول دتقوی کولو حکم دی معنی یی دا ده چي دالله ﷻ په احکامو کی دی خلاف کولو څخه بیره او ځان ساتل وسی او تردی وروسته دا فرمان دی ، وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ یعنی چي کوم خلگ په قصد دالله ﷻ دا احکامو خلاف ورزی کوی نو دهغه دپاره دالله ﷻ سخت عذاب دی ، نن صبا اکثره حج او عمره کوونکی ددی څخه بی پروادی ، خو ددی دواړو دا احکامو دپیژندلو کوشش نه کوی که وی پیژنی نواکثره عمل نه په کوی ، دغلطو او غلط کارو معلمانو او ملگرو دبی پروایی دوجی ډیر واجبات پاته سی ، سنت او مستحب خوگرسره په شمیرکی نه راوولی الله ﷻ دی ټولونه دعمل ښه کولو توفیق ورکړی (آمین)

(دحج دا احکامو د بیانولو په لړ کي دا ټول آیتونو څخه دوهم آیت او دهغه مسئلي)

النَّحْجُ أَشْهُرُ مَقْلُوبَتِ أَشْهُرٍ د شَهْرٍ جمع ده چي معنی یی ده مياشت په تیرسوی آیت کی دافرمان ووچي دحج او عمری احرام وتری نوضروری دی چي دهغه احکام دی پوره اداکی ، په دی دواړو کی د عمری دپاره څه نیټه او مياشت نه ده ټاکل سوی کله یی چي وغواړی نو کیدی سی، لیکن دحج دپاره مياشتی افعال اعمال وختونه اونیتی ټاکل سوي دی ، دآیت په اولنی سرکی دحج او عمری فرق وسودا وښوول سوه چي دحج دپاره څه مياشتی ټاکل سوی دی چي مشهوری دی او دجاهلیت او اسلام پردی ټاکلو اتفاق دی دامياشتی شوال ذی القعدة اولس ورځی دذی الحجی دی ، لکه چي په حدیث کی دابو امامه ؓ او ابن عمر ؓ په روایت راغلی دی (مظهری) دشوال څخه دحج دمياشتو دشروع کیدو مطلب داراوزی چي ددی څخه مخکی دحج احرام نه ټول کيږي (یعنی روانه دی) بلکه څه امامان خو په داسی احرام سره گرسره دحج داداکیدو قائل نه دی ، امام اعظم ابوحنیفه ٓ فرمایي چي په داسی احرام به حج اداسی خو مکروه به وی (مظهری)

فَمَنْ قَرَضَ لَهُمُ النَّحْجَ فَلَا رَكْلَ وَلَا فُسُوقَ وَلَا جِدَالَ فِي النَّحْجِ: په دی کی دحج احرام تړونکو ته دڅه

طريقو او کارونو دنه کولو حکم سوي دی ، دکوموڅخه چی په احرام کی خان ساتل واجب دی هغه دری شیان دی ، رفت ، فسوق ، جدال ، رفت یو جامع لفظ دی مطلب یی دا دی چی یوازی دښخی سره جماع کول نه بلکه جماع ته رابلونکی اوتیاروونکی ټول حرکتونه اوخیری په احرام کی حرام دی ، البته په خبرو خبرو کی اورول او اشاری کول باک نه لری .

دفسوق : لفظی معنی وتل دی او دقرآن په اصطلاح کی دڅه علماؤ په نزد مطلب یی دحکم نه منل اونافرمانی ده او په دی کی ټول گناهونه شامل دی نو ځکه دبعضی عالمانو په نزد عامی معناوی مراد دی ، مگر حضرت عبدالله بن عمر رضی الله عنه ددی څخه مطلب یوازی هغه شیان اوکارونه ښیي کوم چی په احرام کی بند اوناړوا دی ، لکه چی دا ددی خای مناسب تفسیر دی ځکه چی عام گناهونه خو بغیر داحرام څخه هم بنددی ، دلته مطلب هم هغه شیان او کارونه اخیستل په کار دی چی یوازی په احرام کی بند اوناړوا دی .

هغه شیان چی داصل څخه گناه نه دی خو یوازی په احرام کی ناړوا کیږی شپږدی ، ۱ ، دښخی سره جماع کول او هغه ته رابلونکی اوتیاروونکی ټول کارونه اوخبری ، ۲ ، داوچی ښکاریه خپله کول یا بېل ښکاری ته ښوول ، ۳ ، ورښسته خریل یا نوکان پریکول ، ۴ ، دخوشبویی استعمالول ، داخلورسره شیان دڼر اوبښخی دواړو دپاره په احرام کی ناړوا دی ، پاته دوه شیان یوازی دنارینه وو دپاره ناړوا دی ، ۵ ، گندلی جامی اغوستل ، ۶ ، سر یا مخ پټول ، دامام اعظم ابوحنیفه رحمه الله علیه اوامام مالک رحمه الله علیه په نزد په احرام کی مخ پټول دښخی دپاره هم ناړوا دی چی دښخی اونرد دواړو دپاره یی شریک ناړوا بولی . په دی شپږو شیانو کی اولنی دښخی سره جماع کول که څه هم چی په فسوق کی دا خل دی بیا هم په رفت کی ددی دوباره ذکرکول دا ښیي چی ددی څخه په احرام کی خان ساتل دټولوڅخه زیات ځکه ضروری دی چی په احرام کی دنورو ناړوا شیانو په کفاری اوبدل ورکولوسره حج پوره کیږی ، مگر په جماع کولو سره ځینی وخت (مثلاً په عرفات کی دوقوف څخه مخکی) حج ماتیري اوپه راتلونکی کلونو کی ددی حج قضاء راوړل فرض گرځی ، څه کفار یابدل یی هم نه سی کیدی ، او دغوا یا اوبنی دقربانی کولو جرمانه به لازياته پوراځی .

دجدال معنی دیو بل دراپرزولو کوشش ده نو ځکه ددی معنی سخته جگړه کیدی سی څرنکه چی دالفظ عام دی دغه رنگه ځینو مفسرینو ددی هم دغه عامه معنی مراد اخستی ده اوڅه علماؤ ددی معنی خاصه اخیستی ده مطلب ورڅخه هغه جگړه ده چی دجاهلیت دزمانی عربوبه په حج کی دقوف دخای پرتاکلو کوله ، چا به دحقیقت په مناسبت په عرفات وقوف ضروری گڼی اوچا به مزدلفه کی داسی ضروری گڼی چی گرسره عرفات ته به تلل هم نه اوویل به یی چی یوازی په مزدلفه حضرت ابراهیم عليه السلام وقوف کړی وو ، دحج په وختونو به هم جگړه کیدله ، چا به ددی وخت ذی القعدة گڼله

اوجابه ذی الحجه گنله، په دی به جگړې جوړې سوي او یو بل ته به یې گمراه ویل په دی وجه الله ﷻ په لاجدال سره دا ټولې جگړې داسې ختمی کړې چې فرضی و قوف په عرفات او واجب و قوف په مزدلفه دی اوج به یوازې د ذی الحجه په ورځو کې کیږي اوس په دی خبرو کې جگړې کول بند اوناړوا دی . ددی تفسیر څخه دابنکاره سوه چې په آیت کې یوازې دهغه شیانو ذکر دی کوم چې په احرام کې بند اوناړوا دی ، برابر خبره ده که په عامو حالاتو کې ناروانه دی لکه خوراک چنساک او خبرې کول چې په عام ډول بند اوناړوا نه دی ، مگر اولنې دواړه په روژه کې او درې سره ټول په لمانځه کې بند اوناړوا دی ، څه علماؤ صاحبانو دفسوق اوجدال عامه معنی داسې اخیستی ده چې دادواړه هروخت اوپه هرځای کې ناروا دی مگر داحرام په حالت کې دا نوره هم زیاته سخته گناه جوړه سی چې ورځی مبارکې ځای مبارک داحرام لباس لازیات ورپه یادوي چې دا وخت اوځای دعبادت دی نو په دی کې جنگ جگړې بد ردی او بدی چاری کول لویه بدنصیبی او ډیره زیاته سخته گناه ده .

ددی عامی معنی په اعتبار سره دفسوق اوجدال بندولو اوحرامولو یوحکمت دا هم کیدی سی چې دحج په موقع انسان اکثره په دی گناهونو کې راگیرېږي ځکه چې حاجی په دی وخت کې دخپل عیال اوکور والاوو څخه ډیر جلاوي اوبیادمطاف مسعی عرفات مزدلفه اومنی په گڼه گڼه کی خوسره دډیره احتیاطه بیا هم دښځو سره دسړو خامخا گډون راځي چې په دغه وخت کې ځان په واک کې کول ډیرگران سی هم دغه وجه ده چې ترټولو اول یې د رفث حراموالی بیان کې په دی گڼه کی دغلا اونورو گناهونو کولو ډیری موقعی هم په لاس راځي ، په دی وجه یې د لَافْسُوقْ هدايت وکی دغه رنگه گڼه گوڼه که څه هم دځای دتنګوالي اونورې داسې ډیرې وجې په حج کې جوړېږي چې دهغه څخه دخپلو ملګرو او نورو خلکو سره جنگ او جگړې راولاړېږي چې په لَاجِدَالْ سره ختم کړل سی .

(دقرآن بلاغت)

په احرام کې د رفث فسوق اوجدال څخه منع کول وه چې هغه دنهی په صیغه کیدی سواي لکه ، لَا تَرَفُّوْا وَلَا تَفْسُقُوْا وَلَا تُجَادِلُوْا ، معنی به یې دا وه چې رفث فسوق اوجدال مه کوی خو ددی په ځای یې دنفی په صیغه راوړل لَافَرَفْتُ وَلَا فُسُوقٌ وَلَا جِدَالٌ (معنی یې دا ده چې نسته رفث اوفسوق اوجدال) دابنسی چې ددی کول خولاړېږده دا شیان دسره په حج کې سته هم نه مطلب دا دی چې داپه حج کې ګر سړه څه ځای نه لری

وَمَا تَفْعَلُوْا مِنْ خَيْرٍ يَعْلَمُهُ اللّٰهُ : په احرام کې دبندو اوحرامو شیانو دبیانولو څخه وروسته په دی جملې سره دهاديت ورکول سو چې دحج په مبارکو اوپاکو ورځو کې یوازې دحرامو او گناهونو څخه ځان ساتل نه دی په کار بلکه په عبادت دالله ﷻ په ذکر اونیکو کارونو کې بوختیدل غنیمت وگڼي ځکه چې ستاسې هر نیک کار کول دالله ﷻ په علم کې دی چې په هغه به تا سی ته غټ غټ انعامونه درکوي .

(دھج په سفر کي تجارت یا مزدوری کول څنګه دی؟)

Maktaba Tul Ishaat.com

دده و سى نودا به څكه بهتره وى چى په اخلاص كامل كى فرق را نه سى ، اصل مسئله دا ده چى كه چيرى ديو سړى اصل مقصد اونيت مال گټل تجارت يامزدورى وى خو ورسره تبعاً دحج نيت وكى يادواره نيتونه په برابره درجه كى وى نو دا د اخلاص خلاف خبره ده چى دحج ثواب په كميرى او دحج سره مناسب پوره بركات نه په حاصليرى او كه چيرى اصل اراده اونيت يى دحج وى ليكن دحج يادكورنى ضرورياتوپه باره كى يى لاس تنگ وى چى دهغه دپوره كولو دپاره څه محنت مزدورى ياتجارت وكى نو دا داخلاص سره سمون خورى اوداخلاص منافى نه ده خو بياهم بهتره خبره دا ده چى دحج خاص ورځى په عبادت او ذكر كى تيرى سى هم دغه وجه ده چى ځينى علماؤ په دغه پنځو ورځو كى تجارت او خوارى اومزدورى كول ناروا گڼلى دى .

(په عرفات اودهغه څخه په مزدلفه وقوف)

ددى څخه وروسته په دى آيت كى ارشاد دى ، **لَإِذَا أَفَضْتُمْ مِنْ عَرَفَاتٍ فَاذْكُرُوا اللَّهَ عِنْدَ الْمُنْجَرِ الْحَرَامِ وَادْكُرُوا كَمَا هَذَاكُمْ وَإِنْ كُنْتُمْ مِنْ قَبْلِهِ لَمَنِ الصَّالِحِينَ** : معنى يى دا ده چى ، كله چى تاسى دعرفات څخه بيرته روانيرئ نو دمشر حرام په خوا كى دخداى ﷻ ياد كړى او داسى يادول كوى څنگه چى يى تاسى ته ښوولى دى او په حقيقت كى دالله ﷻ دښوونى څخه مخكې تاسى بيخى ناخبره واست په دى كى دا خبره وښوول سوه چى دعرفات څخه په واپسى كى په مزدلفه قيام كول (تم كيدل) اوپه هغه خاص ذكر كول واجب دى ، عرفات دجمع لفظ دى دلته ديو خاص ميدان نوم دى دكوم شاوخواچى څلورسره پولى مشهورى دى دحرم څخه دباندې پروت دى دغلته دعرفى په ورځ دلمر دخرخيدو دوخت څخه ترمانښامه پاته كيدل دحج په ډيرو ضرورى فرضوكى حساب دى چى دهغه دپاته كيدو اوقضا كيدو هيڅ كفاره اوفديه نه سى كيدى ، دى ميدان ته عرفات په ډيرو وجوهو ويل كيږي ښكاره وجه په كنى دا ده چى په دى ميدان كى دخپل رب معرفت اودعبادت اودكرپه وجه دالله ﷻ نژديكت حاصليرى ، بله وجه يى دا ده چى دټولى دنيا مسلمانان دلته يوبل پيژنى ، قرآن كريم په دى خبره زور وركوى چى دعرفى دورځى په مانښام دعرفات څخه په واپسى كى دمشر حرام په خوا كى تم كيدل په كار دى ، مشرحرام په مزدلفه كى ديوغر نوم دى دمشرمعنى شعار(خاص نښانه) ده اودحرام معنى مقدس اومحترم ده مطلب يى دا سو چى دا غر داسلامى شعار ښكاره كولو دپاره يومقدس اويك ځاى دى ددى خوا اوشا ميدان په مزدلفه بلل كيږي ، دلته شپه تيږول اودمانښام اوماخستن لمونځ په يوه وار اويو ځاى كول واجب دى دمشر حرام سره نژدى دالله ﷻ يادول دغسى خو په مشرحرام كى دالله ﷻ هر قسم ذكر كيدى سى ، مگر دمانښام اوماخستن لمونځ دغلته پريوه ځاى اداكول ددغه ځاى يواځس عبادت دى ، دآيت دا برخه **وَادْكُرُوا كَمَا هَذَاكُمْ** دى خبرى ته اشاره لري چى ذكر دى په هغه ډول وى كوم چى دمانښام اوماخستن لمونځونه دى په خپلو وختونو كى جلا جلا اداسى ، ليكن الله ﷻ ته دا

خوبه ده چی دلتہ دی پہ دغه ورځ دماښام لمونځ ماخستن ته وروسته سی او دهغه سره دی یوځای اداسی وَاذْكُرُوْهُ كَمَا هَدٰكُمْ خُطَّةً دَا اَصُوْلٰی مسئله هم څرگندېږي چی دالله ﷺ په ذکر او عبادت کی انسان په خپله خوبه عمل نه سی کولی چی په کښی زیاتوالی او کموالی وکړی یا مخکی والی او وروسته والی وکړی، بلکه دا یوازې دشریعت په ټاکل سوو طریقو کولو به عبادت او ذکر گڼل کیږی چی دهغه څخه خلاف کول الله ﷻ نه خوښوی، دآیت دابرخه دا غلطی هم ښکاره کوی چی په نفلی عبادتونو او خیراتونو کی دخپله ځانه څه زیاتوب کول یا خصوصیت ټاکل چی الله ﷻ اورسول ﷺ یی ضروری نه گڼی دجاهلیت عبادت بلل کیږی کوم چی دوی دخپله ځانه څه طریقې جوړی کړی وی یا به یی دخپله ځانه جوړو کړو طریقو ته عبادت وایه، تردی وروسته په دریم آیت کی ارشاد دی، ثُمَّ اَلْبَصُوْا مِنْ حَيْثُ اَلَاَضَ النَّاسُ وَاسْتَغْفِرُوا اللّٰهَ اِنَّ اللّٰهَ غَفُوْرٌ رَّحِيْمٌ: معنی یی دا ده چی بیاستاسی دټولو دپاره ضروری ده چی له هغه ځایه راکښته سی له کومه ځایه چی نور خلک راکښته کیږی اودالله ﷻ په مخکی توبه کوی یقیناً به الله ﷻ معافی او مهربانی وکی، ددی جملی شان نزول دا دی چی قریش دبیت الله شریفی محافظان او همسایگان وه، ټولو عربو د دوی اقتدار منی او د دوی ځان ته یوشان وو، هم دا وجه وه چی دوی به په مزدلفه (حرم) کی ودریدل او دحرم څخه دباندی پرعرفات وقوف به یی دخپل شان خلاف داسی گڼی چی مونږ دبیت الله شریف محافظان او گاونډیان یو، زمونږ به څه خصوصیت پاته سی چی دنورو خلکو په رنگ مونږ هم دحرم څخه دباندی پرعرفات وقوف وکو، دا قسم حیلې بهانی فخر غرور او خپل خصوصی شان ثابتول الله ﷻ ته خوښ نه دی ځکه یی د دوی غلطی ښکاره کړه او حکم یی ورکی چی دنورو خلکو په شان عرفات ته ځی او بیرته بیا دهغوی سره مزدلفی ته راځی. دغسی هم خپل شان ځان ته بیل ثابتول لویی کول دی چی ډیره سخته گناه ده ځان ورڅخه ساتل په کاردی خو دحج په ځای او په ورځو کی دا ځکه نوره هم سخته گناه جوړېږی چی دحج لباس احرام قیام وقوف او مقام یو رنگ والی داسبق ورکوی چی انسان ټول برابر دی دغریب امیر عالم جاهل اودلوی کوچنی هیڅ بیلتون او فرق نسته.

(د انساني مساوات یو قیمتي سبق او دهغه ډیر غوره عملي شکل)

ارشاد قرآنی دا باب ښکاره کی چی لوی خلک دی د کوچنیو خلکو څخه ځان ته جلا او بیل خصوصی شان په ځای استوگنه اوتم کیدو کی نه جوړوی چی یو تر بله وروړولی همدردی محبت او تعلق پیدا سی دامیر غریب بیلتون وړک سی دمزدور او مالک جنگ ختم سی، رسول الله ﷺ دحجة الوداع په خطبه کی دا خبره ښه ښکاره کړی وه، فرمایي، چی عربی پرعجمی یاسپین پر تور غوره نه دی، دښه والی ښایر تقوی اود خدا ی ﷻ پر تابعداری ده، هم دا وجه ده چی یوازې پر مزدلفه تم کیدل اوعرفات ته نه تلل گناه بلل سوه او دهغه څخه دتوبی کښلو او استغفار کولو حکم ورکول سو چی الله ﷻ دغه گناه معاف

کی او خپل رحمت وکی .

(په مني کي د جاهليت درسمونو اصلاح او د بي خايه غوښو کولو بنديز)

په څلورم پنځم او شپږم آيت کي د جاهليت د يوڅو رسمونو اصلاح و سوه د جاهلت د عربو يو دارسم ووچي د عرفات مزدلفي طواف او قرباني څخه په خلاصيدوبه چي کله مني ته راغلل نو هلته به يي مشاعري کولي په خپلو او دخپلو پلرونو او نيکونو کارنامي او په هغه فخرونه به يي بيانول، په دې ټولنو کي به د الله ﷻ ذکر نه وو دا مبارکي ورځي به يي په عبثو او بي فائدي شيانو کي تيرولي دغه وجه وه چي ارشاد و سو د کله چي تاسي دا حرام کارونه پوره کي او په مني کي تم سي نو هلته د الله ﷻ ذکر کوي، دخپلو پلرونو نيکونو درواغ او رښتيا کارنامي بيانول او په هغه فخر کول پريږدي څومره چي تاسي هغوي يادوي نو هغومره بلکه تردي هم زيات الله ﷻ يادوي د الله ﷻ په ذکر کي مشغول اوسيږي ، د قرآن دې آيت د عربو يو جاهلانه رسم مات کي ، مسلمانانوته يي دا هدايت وکي چي دا ورځي او مقام د الله ﷻ د عبادت او د ذکر دپاره ټاکل سوي دي چي دهغه برکات او ښه والي به بيا په لاس درنه سي دا غنيمت گڼل په کاردی

بله خبره دا ده چي حج داسي يو عبادت دی چي اکثره داوږدو سفرونو د تکليف د اهل او عيال د جدایي دکار اوروزگار د پريښوولو د زرگونو روپو او دیر وخت لگولو څخه پس حاصلیږي په دې کي داسي هم پيښیږي چي انسان سره د کوششه په خپل مقصد (حج) کي کامياب نسي کله چي الله ﷻ په خپل فضل دا ټول بندیزونه لوړ کړل او په خپل مقصد کي يي کامياب کي د حج فرائض موپوره کړل نو د الله ﷻ شکر داسي په کار دی چي تردي زيات د الله ﷻ ذکر وکي ، دا وختونه په عبثو ټولنو عبثو کارونو او خبرو کي تيرنه کي د جاهليت د زمانې خلکو به د پلرونو نيکونو کمي يادگيرني چي کولي په هغه کي د دين او دنيا هيڅ فائده نه وه ، تاسي دهغه په ځای د الله ﷻ ذکر کوي کوم چي د دنيا او آخرت دواړو دپاره ټول نور نور او نفع نفع ده ، نن صباڅو په مسلمانانو کي د جاهليت دارسمونه برابره خبره ده که پاته نه دي مشاعري نه کوي او د پلرونو نيکونو فخریه کارنامي نه بيانوي مگر په زرگونو مسلمانان اوس هم سته چي دا ورځي په عبثو ټولنو دعوتونو اوسيلونو کي تيروي ، دا آيت دهغوي دخبرداري دپاره بس دی .

څه مفسرينو رحمۃ الله علیهم ددې آيت په تفسير کي فرمايلي دي چي تاسي الله ﷻ داسي يادوي لکه په کوچنيوالي کي چي ماشوم خپل پلار يادوي او د ټولو څخه زياتي خبري دهغه دا وي چي اي پلاره! اي پلاره! تاسي اوس عاقلان بالغان او ځوانان ياست داي پلاره! اي پلاره! پرځای اي ربه! اي ربه! وايست او دا فکر وکي چي ماشوم په هر کار کي خپل ځان د پلار محتاج گڼي ، انسان که لږ فکر وکي نو هغه به خپل ځان تر هغه زيات د الله ﷻ محتاج گڼي ، څنگه چي ماشوم خپل ځان د پلار محتاج گڼي هم داشان

خه خلگ خپل پلار په فخر سره داسی یادوی لکه څنگه چی د جاهلیت خلگوبه خپل پلرونه په فخر سره یادول نو په دی آیت کی الله ﷻ دا هدایت هم وکی چی د فخر او عزت دپاره هم دالله ﷻ تر ذکر بل شی زیات مؤثر نه دی.

(د جاهلیت دیوبل رسم اصلاح او د دین او دنیا په غوښتلو کی اسلامي میانه روی)

د جاهلیت دا یو عبث رسم ووچی په دی مبارکو ورځو کی به یی خپل پلرونه اونیکونه یادول او مشاعری به یی کولی هم داشان د ځینو خلگو د عادت ووچی د حج په ورځو کی به یی دالله ﷻ ذکر اود دعا گانی کولی لیکن دا ټولی دعا گانی به د دنیا د حاجتونو راحتونو عزتونو اود ولتونو دپاره وی د آخرت فکر به یی نه وو د داسی قسم خلگو د اصلاح دپاره د آیت په آخر کی ارشاد سوی دی چی خه خلگ هغه دی چی په حج کی یوازی د دنیا د گټی دعا گانی کوی د آخرت غم ورسره نه وی د دغه خلگوبه په آخرت کی هیڅ برخه نه وی ځکه چی دا عمل نسیی چی د دوی حج درسم پرېږدول وو یاد دنیا د فخر اوبدایی دپاره، دالله ﷻ رضا او د آخرت خلاصی او کامیابی گرسره د دوی په خیال کی هم نه راځی.

یوازی د دنیا وی دعا غوښتلو والاوو ذکر په دی آیت کی داسی سوی دی، رَبَّنَا اِنَّا فِی الدُّنْيَا دَدِی سِرْه د حَسَنَةً دَلْفُظْ ذَکَرْنَسْتَه چی په کښی اشاره دی طرف ته ده چی دوی په دنیا کی هم دښه والی غرضیان نه دی، یوازی دا غواری چی خواهش به یی څنگه پوره سی که ښه وی او که خراب ددی خبری معلومیدو دا وجه ده چی د دنیا دعا غوښتونکی په خپلو دعا گانو کی د حَسَنَةً لَفْظ نه وایی، په دی آیت کی هغو مسلمانانو ته خبرداری دی کوم چی په حج یا په پاکو ځایونو کی خپلی اکثره دعا گانی د دنیا وی غرضونو دپاره کوی که پام وکړل سی نو اکثره مالداره او غټ خلگ په خپله یادنورو بزرگانو په ذریعه دخپل دولت او تجارت د ترقی په غرض دعا گانی او وظیفی کوی په دی غرض ټولی وظیفی او نفلونو کول عبادت گنی خو دا دنیا پرستی ده، کوم خلگ چی د ژوندو یا مړو بزرگانو سره په دی غرض تړون یا عقیدت لری چی دهغوی په دعا یا تعویذونو به د دوی کارونه کیږی، د دنیا آفتونه او تکلیفونه به ورڅخه لیری کیږی او په مال کی به یی برکت وی، دا آیت ددی قسم خلگو دپاره خاص هدایت لری، کارونه او معاملی ټولی دالله ﷻ په اختیار کی دی، هر سړی دی دخپلو عملونو پاملرنه کوی چی په وظیفو نفلونو اود دعا گانو کولو کی هغه څه نیت لری او په حج اوزیارت کی دهغه نیت څه دی؟ ددی آیت په آخر کی دکم نصیبو او بدقسمته خلگو د بیان کولو څخه وروسته دالله ﷻ دخپلو نیکو اومقبولو بندگانو ذکر دارنگه فرمایلی دی: وَمِنْهُمْ مَنْ يَقُولُ رَبَّنَا اِنَّا فِی الدُّنْيَا حَسَنَةٌ وَّمَا لَنَا غَدَابٌ اِلَّا اَنْتَ اَعْلَمُ بِمَا فِی الْقُلُوبِ یعنی په دوی کی داسی خلگ هم سته چی په خپلو دعا گانو کی دالله ﷻ څخه د دنیا او آخرت دواړو فائدی او گټی غواری اود جهنم د عذاب څخه پناه غواری، دلته د حَسَنَةً لَفْظ ټولو ظاهری باطنی ښه اوفاندوته شامل دی، مثلاً د دنیا په حَسَنَةً کی دخپل بدن اود خپل آل اوعیال روغوالی د حلال رزق

فراخی او برکت ټول دنیوی ضرورتونه پوره کیدل نیک عملونه ښه خویونه نافع علم عزت او مخوروالی د عقیدو سموالی او صحیحوالی د صراط مستقیم هدایت په عبادتونو کی کامل اخلاص ټول دا ځل دی او د آخرت په حَسَنَة کی جنت او دهغه بی شمیره نه فنا کیدونکی نعمتونه د الله ﷻ رضامندی او دهغه دیدار ټول دا ځل دی ، خلاصه دا چی دا دعا همه گیره اورا غونډوونکی دعاده چی په کښی دانسان د دین او دنیا ټول مرادونه راځی ، په دنیا او آخرت کی آرام او اطمینان نصیب کیری په آخر کی په خصوصیت سره د جهنم د اور څخه د پناه غوښتوهم ذکر دی هم دغه وجه ده چی حضور ﷺ به دا دعا ډیره زیاته کوله او په طواف کی په خاص طور دا دعا کول سنت دی ، په دی آیت کی دهغو جاهلو درویشانو اصلاح هم سوي ده ، کوم چی یوازی هم د آخرت دعا غوښتل عبادت گڼی او وایی چی مونږ د دنیا پروا نه لرو ، د دوی دا دعوه ځکه غلطه او خیال یی کچه دی چی انسان په خپل میشته کیدو باقی پاته کیدو عبادت او فرمانبرداری ټولو کی د دنیوی ضروریاتو حاجتمند دی ، دا چی نه وی نو د دین هم څه کار کول گران دی ، په دی وجه دانبیاء ﷺ سنت دا دی چی هغوی د آخرت د گټو اوفاندوسره سره د دنیا گټی او آرام هم غواړی څوک چی د دنیاوی حاجتونو دپاره دعا کول د زهد او بزرگی خلاف گڼی هغه دانبیاء و ﷺ د مقام څخه ناخبره او جاهل دی ، دومره خبره ده چی دنیوی حاجتونه اصلی مراد جوړول نه دی په کار دا یوه ذریعه گڼل په کار دی ، د اصلی مراد په توگه د آخرت فکر زیات په کار دی او دهغه دپاره دعا غوښتل په کار دی ، د آیت په آخر کی دهغه خلکو دانجام بیان دی چی په خپلو دعاگانو کی د دنیا او آخرت دواړو گټی اوفاندی غواړی فرمایی چی د دوی دنیک او صحیح عمل اود دعاگانو نتیجه به دوی ته په دنیا او آخرت دواړو کی ورکول کیری، تردی وروسته فرمایی ، وَاللّٰهُ سَرِیْعُ الْحِسَابِ ، یعنی الله ﷻ ژر حساب اخیستونکی دی ځکه چی د ټول مخلوقات ځانته ځانته د ټول عمر د ذری ذری حساب په اخیستو کی دهغه محیط علم او کامل قدرت دنورو انسانانو په شان د سامانونو او ذریعو حاجتمندنه دی ، په دی وجه الله ﷻ به د ټول مخلوق حساب ډیر ژر واخلی او جزا اوسزا به پر ښاکی .

(په منی کی د دوی یادوړوړځو اوسیدل اود الله ﷻ د ذکر تاکید)

د حج د احکامو په آخری (دلته اتم) آیت کی د الله ﷻ ذکرته د حاجیانو منځ گرځول سوي دی او د حج د مقصد دپوره کولو اود راتلونکی ژوند د سمولو ورته داسی ارشاد سوي دی ، وَادْکُرُوا اللّٰهَ لِمِیْ اَیَّامٍ مَّعْدُوٰتٍ یعنی د الله ﷻ ذکر دشمیر په یوڅو ورځو کی کوی چی مطلب یی ایام تشریق دی په کومو کی چی د هر فرض لمونځ څخه وروسته تکبیرونه ویل واجب دی ، بیا ورپسی دامسئله بیان سوه ، لَمَنْ تَعَجَّلَ لِمِیْ یَوْمَیْنِ فَلَا اِثْمَ عَلَیْهِ وَمَنْ تَأَخَّرَ فَلَا اِثْمَ عَلَیْهِ چی څوک دلوی اختر دورځی څخه وروسته دوی ورځی په منی کی تم سی او بیرته راسی په دی کی هم په ده گناه نسته او څوک چی تر دریمی ورځی پوری وځنډیږی په دی کی هم په ده گناه نسته مطلب دا چی د جاهلیت دخلگو دا اختلاف اووینا کول

غلطی اوزیاتی دی چی څه دذی الحجی تردولسمی نیتی پوری جمری ویشتل ضروری گڼی اوڅه تردیارلسمی نیتی پوری اودی دوو ډلو به په خپل مینځ کی یوی بلی ته گناهگار ویل او دیوی بلی داکار به یی ناروا بلی دآیت دمطلب خلاصه دا سوه چی په منی کی دلوی اختر څخه وروسته دوی ورځی تم کیدل اوجمری ویشتل یادری ورځی تم کیدل اوجمری ویشتل دواړه هیڅ باک او گناه نه لری ، په منی کی دوی ورځی تم کیدل اوجمری ویشتل ضروری دی اوپه دریمه ورځ پاته کیدو کی اختیار دی ، د دوو یادرو ورځو اختیار خو ورکول سوځو بهتره او غوره خبره دا ده چی تردیمی ورځی پوری تم سی اوجمری ولی ، فقهاء رحمۃ الله علیه فرمایي چی د دوهمی ورځی دلمر ډویدو څخه مخکی که څوک دمنی څخه راووتی نو د دریمی ورځی رمی په هغه واجبه نه ده اوکه چیری لمر په منی کی پر ډوب سو نو په دریمه ورځ درمی څخه بغیر بیرته راتلل روانه دی ، البته د دریمی ورځی په رمی کی دآسانی ورکول سوي ده چی دا ترسپیدو وروسته دلمر تر څرخیدو مخکی پوری هم کیدی سی .

دَلِمَنِ اتَّقَى : څخه معلومیږی چی په دوهمه یادریمه ورځ دمنی څخه په واپسی کی اختیار ورکول هغه حاجی ته دی کوم چی دالله ﷻ څخه بیریری اودهغه داحکامو پابندی کوی ځکه په اصل کی خو حج هم دداسی سری دی لکه چی قرآن کریم په بل ځای کی فرمایي ، اِنَّمَا يَقْبَلُ اللَّهُ مِنَ الْمُتَّقِينَ : یعنی الله ﷻ هم دهغه خلکو عبادت قبلوی چی دالله ﷻ څخه بیریدونکی اودهغه فرمانبرداره بندگان دی اوکوم سری چی دحج څخه مخکی هم په گناهونو کی بوخت وی اوپه حج کی هم بی احتیاطی اوبی پرواهی وکی ، دحج څخه وروسته هم دگناهونو څخه پرهیز ونه کی نو دده داسی حج سودمند څو نه سو البته فرض یی ادا سو دحج نه کولو دجرم څخه خلاص سو .

په آخرکی ارشاد دی ، وَاتَّقُوا اللَّهَ وَاعْلَمُوا أَنكُمُ إِلَيْهِ تُحْشَرُونَ یعنی دالله ﷻ څخه و بیریری اویقین لری چی تاسی ټول به دالله ﷻ په خواکی راجمع کړل کیږی ، هغه به ستاسی دښکاره او پتو عملونو حساب اخلی په هغه به درته جزا اوسزا درکوی ، دا جمله په حقیقت کی دتیرسو ټولو احکامو دحج روح ده ، ددی معنی دا ده چی کوم وخت دحج په کارونو کی اخته یاست هغه وخت هم دالله ﷻ څخه و بیریری ، دحج په احکامو کی څه کوتاهی مه کوی او وروسته هم په خپل حج مه مغروره کیږی ، بلکه دالله ﷻ څخه همیشه و بیریری او دگناهونو څخه ځان وساتی ځکه چی داعمالو دټول په وخت کی به دانسان گناهونه دهغه نیک عملونه وځوری او اثر به یی ختم کی ، په یوه حدیث کی راځی چی دحج څخه په واپسی کی به حاجی دگناهونو څخه داسی پاک اوصفاوی لکه چی نن دمور څخه پیدا سوی وی ، حاجیانوته په خاصه توگه دتقوی اختیارولو دهدایت وجه هم دا ده چی تاسی په حج کولوسره دگناهونو څخه پاک سوی یاست په دی پسی احتیاط کوی نو ددنیا او آخرت گټی اوفائدي ستاسی دپاره دی اوکه دحج څخه پس بیا په گناهونو کی گرفتارسی نو هغه مخکی صفایی اوپاکي دکاره ووته

، بلکه علماء فرمایى چى دقبول سوى حج ننبه دا ده چى دحج خخه دارنگه راسى چى زړه يى ددنيا خخه لوړ سوى وى او په آخرت پورى تړلى وى دداسى سړى حج اودعا قبوله گناه يى معاف وى كه څوك داياد ولرى چى دبیت الله شريف مخ ته هغه دالله ﷻ سره ځاى پرځاى دهغه داطاعت اوفرمانبردارى وعده لوظ اوقول كړي دى نو ددى پوره كول په راتلونكى عمر كى بياخه گران نه دى .

يو بزرگ فرمايى چى دحج خخه په واپسى كى زما په زړه كى ديوى گناه وسوسه راغله دغيو خخه يو آواز ماته وسوچى تاحج نه دى كړى ؟ تاحج نه دى كړى ؟ دا آواز زما او دهغه گناه په مينځ كى يو ديوال جوړ سو او الله ﷻ زه دهغه خخه وسا تلم .

يو تركى بزرگ به هروخت پر خپل سربيره يونور ليدى ، دحج كولو خخه وروسته هغه نور بيخى ورك سو، دخپل پيرمولانا جامى رحمته الله عليه خخه يى وجه وپوښتله هغه ورته وفرمايل چى دحج كولو خخه مخكى تاته خپل ځان گناهكار ښكاري دى دالله ﷻ په مخكى به دى زارى ژړا اوفرياد كوى عاجزى اوانكسار در په كېنى وو، مگر دحج خخه وروسته دى ځان بزرگ اونيك وگنى مغروره سوى او دغه نور در خخه په غرور ورك سو، دحج داحكامو پر ختميدو دتقوى تاكيد داراز ښكاره كوى چى حج يولوى عبادت دى دانسان غټ دښمن شيطان دبزرگى اولويى خيال دحاجى په زړه كى په وراچولو سره په ده كى تكبر اوغرور راسى ، ټول عمل يى بيكاره سى، هم دغه وجه ده چى الله ﷻ په آخر كى فرمايى چى دحج كولو خخه مخكى اوپه حج كى چى څنگه دالله ﷻ خخه بيره او دهغه فرمانبردارى فرض ده، ترجح كولو وروسته دانوره هم زياته كى، هسى نه چى داسوى عبادت موبريادسى .
اللَّهُمَّ وَفَّقْنَا لِمَا نَحِبُّ وَكَرِّضْهُ مِنَّا الْقَوْلَ وَالْفِعْلَ وَالْبَيْتَ .

وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يُحِبُّكَ قَوْلُهُ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَيُشْهَدُ اللَّهُ

اوځينى انسانان هغه دى چى خونښير يى به ستا دهغه خبره ددنيا دژوند په كارونو كى او شاهد كوى الله تعالى

عَلَى مَا فِي قُلُوبِهِ ۚ وَهُوَ أَلَدُّ الْخِصَامِ ﴿٢٠٣﴾ وَإِذَا تَوَلَّى سَعَى

دخپل زړه په خبرو او هغه سخت جگړه كوونكى دى ، او كله چى بيرته ولاړ سى ستا

فِي الْأَرْضِ لِيُفْسِدَ فِيهَا وَيُهْلِكَ الْحَرْثَ وَالنَّسْلَ ۚ وَاللَّهُ لَا

دخو خخه نو مندى ومى په وطن كى چى خرابى په كى واچوى اوتباه كړى فصلونه اوساگانى او الله ﷻ نه

يُحِبُّ الْفُسَادَ ﴿٢٠٤﴾ وَإِذَا قِيلَ لَهُ اتَّقِ اللَّهَ أَخَذَتْهُ الْعِزَّةُ بِالْإِثْمِ

خونښوى فساد ، او څه وخت چى وويل سى ده ته چى الله تعالى خخه وبير يى نو تياروى ده لره غرور په گناه

فَحَسْبُهُ جَهَنَّمُ وَلَيْسَ إِلَهَآ إِلَّا اللَّهُ ۚ وَمِنَ النَّاسِ مَن يُشْرِي

نوبس دی ده لره دویځ او بیشکه دا بد ځای دی ، او په خلقو کی یو سری هغه دی چی خرڅوی

نَفْسَهُ ابْتِغَاءَ مَرْضَاتِ اللَّهِ وَاللَّهُ رَءُوفٌ بِالْعِبَادِ ۝۴۷

خپل ځان ، دالله تعالی په رضا لتولو کی او الله تعالی بی حده مهربانه دی په خپلو بندگانو .

دآیتونو تړون: په تیرو آیتونو کی د دعاغو بنسټونکو دوه قسمه ټاکل سوی وه یوه هغه قسم چی یواځی د دنیا دپاره دعاغواری چی هغه کافروی او آخرت نه منی دوهم هغه قسم دی چی د دنیا د فائدو او گټو سره سره د آخرت فائدی او گټی هم څکه غواړی چی هغه مومن وی او د آخرت منونکی وی اوس په دی راتلونکی آیت کی د نفاق او اخلاص په اعتبار سره دا ډول تقسیم کول کیږی فرمایي چی څه منافقان او څه مخلصان دی **لنډتفسیر:** (اخنس بن شریق په نامه یو ډیر فصیح او بلیغ سری به د نبی کریم ﷺ په خدمت کی حاضری دی او د اسلام لرلو د دعوی د پخولو او مضبوطولو دپاره به یی قسمونه خوړل ، کله به چی د دغه مجلس څخه ولاړی او دباندی به ووتی نو په فساد او ورانی به یی لاس پوری کی او خلگوته به یی تکلیفونه او نقصانونه رسول د داسی منافق په باره کی فرمایي) او څه خلگ داسی هم دی چی دهغه ویناکومه چی محض د دنیوی غرض دپاره وی (چی د اسلام د ظاهرولو په وجه د مسلمانانو په شان په نزدیکانو او خاصانو کی شامل سم ، دهغه فصاحت او بلاغت په وجه) خوندناکه ښکاره کیږی او هغه (د خپل اعتبار د زیاتولو دپاره) الله ﷻ شاهد جوړ وی د خپل زړه پر رښتینی باندی سره ددی چی (بیخی درواغجن دی څکه چی په واقع کی) هغه (ستاسی په) مخالفت کی (ډیر زیات) سخت دی او (څنگه چی ستا مخالف دی دارنگه نورو مسلمانانو ته هم ضرر رسوی) څه وخت چی (ستاسی د مجلس څخه) بیرته ووزی نو په دی منډو ترندو کی گرځی چی په ښار کی (څه) فسادو کی او (دچا) فصل او حیوان تباہ کی (لکه څنگه چی دیوه مسلمان یی داسی نقصان وکی) او الله ﷻ (د) فساد (خبری) نه خوښوی ، او (په دی مخالفت او ضرر رسانی تردی حده مغرور دی چی) کله څوک ده ته وایی چی دخدای ﷻ څخه وبریږه نو (نور زیات) تیار کی ده لره غرور پر گناه نو داسی سری لره بس دی (سزاد) جهنم او هغه خراب تم ځای دی او څه خلگ داسی هم دی چی دالله ﷻ درضا د لتولو په بدل کی خپل ځان (پوری) خرڅوی او الله ﷻ د داسی بندگانو پر حال ډیر زیات مهربانه دی .

علوم او مسئلې: دآیت په آخری برخه کی د مومن مخلص د حال بیان دی کوم چی دالله ﷻ درضا د لتولو دپاره خپل سر هم قربانوی ، دا دهغه صحابه کرامو (رضی الله عنہم) په شان کی نازل سوی دی کومو چی بی مثاله قربانیانی دالله ﷻ په لار کی وړاندی کړی دی ، مستدرک حاکم ابن جریر مسند ابن ابی حاتم او په نورو

کي په صحيح سند سره نقل دی چي دا آيت د حضرت صهيب رومي ؓ په هغه واقعہ کي نازل سوی دی کله چي هغه دمکي څخه مدیني ته دهجرت په غرض روان سو دقریشي کفارو یوی ټولی لار ورته بنده کړه ، ددی په لیدو حضرت صهيب رومي ؓ دخپلي سپرلي څخه راکښته سو او ودریدی او دخپلي توپري څخه یی ټول غشي راو کښل اودغه ټولی ته یی دارنگه وینا شروع کړه چي ای دقریشو قبیلې! تاسی ټول پوه یاست چي زه په غشو ویشتوکی تر تاسی ټولو زیات ماهریم زماغشي کله هم نه خطا کيږي او اوس زه په الله ﷻ قسم خورم چي تاسی ماته تر هغه نه سی رارسیدلی ترڅو چي زما په توبه کي یو غشي هم پاته وی دغشو د ختمیدو څخه وروسته به زه دتوري څخه کار اخلم ترڅو چي په ماکی ساه چلیږي بیاجي څه کوی راسره یی وکي تاسی که دفاندی سودا کول غواړی نو زه دخپل مال پته درکوم کوم می چي په مکه کي پروت دی هغه مال واخلي اوزما لار پریردی په دی دقریشو هغه ټولی راضي سوه او حضرت صهيب رومي ؓ روغ جوړ دنبی کریم ﷺ په حضور کي پیش سو او ټول حال یی ورته بیان کي، نبی کریم ﷺ دوه واره وفرمایل ، رِبِحُ النَّبِيعِ اَبَا يَحْيٰى رِبِحُ النَّبِيعِ اَبَا يَحْيٰى ، ستادپاره تجارت نفع مند سو ابایحیی! ستاسی سودا گتمنه سوه ابایحیی! دی آیت دنبی کریم ﷺ ددی قول تصدیق وکي، څه مفسرینو رحمه الله ددی آیت شان نزول دنورو صحابه کرامو رضی الله عنہم دا ډول واقعات ښوولی دی (مظهری)

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا ادْخُلُوا فِي السِّلْمِ كَافَّةً ۖ وَلَا تَتَّبِعُوا خُطُوَاتِ

ای ایماندارو! داخل سی په اسلام کی پوره اومه څی په قدمونو

الشَّيْطَانِ إِنَّهُ لَكُمْ عَدُوٌّ مُّبِينٌ ﴿٢٨﴾ فَإِنْ زَلَلْتُمْ مِنْ بَعْدِهَا

دشیطان بیشکه هغه ستاسی ښکاره دښمن دی ، بیاکه چیری تاسی وښوئیدلاست ددی څخه

جَاءَ ثُكْمُ الْبَيْتِ فَأَعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ عَزِيزٌ حَكِيمٌ ﴿٢٩﴾ هَلْ يَنْظُرُونَ

وروسته چي تاسی ته صفا حکم راغي نوپوه سی چي الله تعالی زور آوردی حکمت والا ، ایا دوی ددی

إِلَّا أَنْ يَأْتِيَهُمُ اللَّهُ فِي ظُلُلٍ مِّنَ الْغَمَامِ وَالْبَلَايَةُ

انتظار کوی ، چي راسی په هغوی الله ﷻ دوریځي په سایوانوکی او ملانکی

وَقُضِيَ الْأَمْرُ ۖ وَالِلَّهِ تُرْجَعُ الْأُمُورُ ﴿٣٠﴾

او ترسره سی قصه ، او الله تعالی طرف ته به راخرځيږي ټول کارونه

دائونونو تهنون: پورته دمخلص تعريف وو خوكله په اخلاص كي غلطي اوزياتي هم راخي ، مطلب دا چي اراده خو دديري فرمان برداري وي مگر دا په ژور نظر دشريعت اوسنت دحد څخه وتلي وي چي نوم يي بدعت دي ، خبره دا ده چي په يهوديت كي دخالي ورځ لويه ټاكل سوي وه اوداوبن غوښه حرامه كله چي عبدالله بن سلام ؓ اونورداسي صاحبان ديهوديت څخه اسلام ته راواوښتل نو دا خيال يي وكي چي په يهوديت كي دخالي ورځ لويه ټاكل سوي ده ، او د اوبن غوښه حرامه خو بل طرف ته په دين محمدي كي ددي دواړو خلاف كول واجب اوفرض نه دي نوكه مونږ دخالي دورځي تعظيم كوو او د اوبن غوښه (حرامه نه گڼو خو) نه يي خورو نو د دواړو دينونو او دالله ﷻ دفرمانبرداري لحاظ به وساتل سي اوڅه بديت به يي نه وي ، الله ﷻ په دي آيت كي ددي خيال اصلاح په تأكيد سره دارنگه فرمايي چي اسلام كامل فرض دي مطلب يي دا دي چي په اسلام كي دڅه لحاظ ساتل چي ضروري نه وي دهغه لحاظ دي نه ساتل كيږي اوكه داسي كارته څوك دين وايي نوداشيطاني دوكه ده اوددي عذاب ترښكاره گناهونو زيات كيدي سي .

د تفسير لنډيز: اي موښانو! په اسلام كي پوره پوره دا ځل سي (داسي نه چي څه خيال او لحاظ په كښي ديهوديت هم وساتي) او (په داسي خيال كولوسره) دشيطان پرقدمونومه ځي ، رښتيا چي دي ستاسي ښكاره دښمن دي (داسي سبق درته وايي چي په ظاهر كي خو ټول دين ښكاري اوپه حقيقت كي بيخي ددين څخه خلاف وي) بياكه چيري تاسي ددي څخه وروسته چي تاسي ته ښكاره دليلونه (احكام او داسلام دلاري شرائع) رسيدلي دي (بياهم دصراط مستقيم څخه) ښويدل شروع كي نو يقين لري چي الله ﷻ (لوي) زورآوردې (سخته سزاور كوي اوترڅه وخته كه سزاورنه كي نو په هغه دوكه مه خوري ځكه چي هغه) حكمت والا (هم) دي (دڅه حكمت اومصلحت پرښاكلكه په سزاور كولو كي وخت هم وركوي معلوميري) داخلگ (چي دحق دليلونو ترښكاره كيدو وروسته كږه لارخوښه كړي) يوازي ددي خبري څارنه اوانتظار كوي چي الله ﷻ اوملائكي دوريوڅو په سايوانو كي دهغوي خواته (دسزا وركولو دپاره) راسي اوټوله قصه ترسره سي (يعني ښه) نو دا وخت به حقه خبره قبوله كي چي الله ﷻ ته دمنظوريدو وخت نه دي) او دا ټولي (دجزا اوسزا) دعوي به هم الله ﷻ ته بيرته راوړل سي (بل څوك به اختيار مندنه وي نو دداسي زورآور سره دمخالفت كولو خاتمه دخراييدو څخه بغير بله څه كيدي سي ؟)

علوم اومستلبي: اَدْخُلُوا لِي السِّلْمِ كَآفَّةً : سلم دسين په زور اوزيرسره دوي معنوي لري يوه معني صلح اوبله معني اسلام اودلته دجمهورو صحابه كرامو ؓ اوتابعينو ؓ په نزد دا دوهمه معني مراد ده (ابن كثير) كَآفَّةً ، په معني دجَمِيعًا او عامَةً راځي ، دلته دالفظ په تركيب كي حال واقع سوي دي چي دوه احتمالونه لري ، يوا احتمال دادې چي دا دضمير د اَدْخُلُوا څخه حال سي ، او دوهم دا چي داسلام په معني كي دسَلِم څخه حال ومنل سو ، په مخكي صورت كي به ترجمه وي چي تاسي په پوره

پوره ډول په اسلام کې دا خل سی ، مطلب دا چی ستاسی لاس پښی غوړونه سترگی زړه اودماغ ټول داسلام په دائره کې او دالله ﷻ په فرمانبرداری کې دا خلیلد په کار دی ، داسی نه چی په لاس اوپښو باندی خو داسلام عمل وی ، لیکن په زړه اودماغ کې دی داسلام پوره ځای نه وی او یا خو په زړه او دماغ کې اسلام وی ، مگر په دی دظاهری اندامونوعمل نه وی ، په دوهم صورت کې به یی ترجمه دا وی چی تاسی په مکمل اوپوره اسلام کې دا خل سی داسی نه چی داسلام څه احکام خو قبلوی اوڅه اخوا دیخوا کوی ، کله چی اسلام دژوند دمکمل هغه نظام نوم دی کوم چی په قرآن اوسنت کی بیان سړی دی ، دهغه تړون دعباداتو اوعقائدو سره وی اوکه دمعاملو او معاشرت سره وی ، دحکومت اوسیاست سره یی تعلق وی اوکه دتجارت اوکار وکسب او نورو سره وی ، نو په دی وجه دا ټول قبلول په مکمل ډول په اسلام کې دا خلیلد بلل کیږی ، د دواړو صورتونو خلاصه نژدی نژدی ده ، مطلب دا دی چی داسلام ټول هغه احکام دزړه داخلصه قبلول او عمل په کول اسلام بلل کیږی ، ددی څخه لږهم خلاف کوونکی مسلمان نه بلل کیږی ، ددی آیت دشان نزول کوم چی پورته بیان سو خلاصه هم دا ده چی یوازی په اسلامی تعلیماتوسترگی رغړول په کار دی که داپه پوره ډول اختیاری نودنورو مذهبونو او ددینونو ضرورت به پاته نه سی .

خبرداری: په دی کی هغه خلقتو خبرداری دی کوم چی یوازی په مسجدونو اوعبادتونوکی اسلام گنی لکه چی دمعاملو اومعاشرت احکام دوی گرسره داسلام برخه نه گنی دامرض په بی عمله دینداروکی زیات دی ځکه خو هغوی دحقونو اومعاملو څخه اوخصوصاً دحقوقد معاشرت څخه بیخی ناخبره دی داسی ښکاری چی دا احکام گرسره داسلام نه گنی نه یی دمعلومو لواژه کولو اودعمل په کولو څه تکل کوی نعوذ بالله لږتر لږه زما داستاد محترم سیدی حکیم الامت رحمته الله علیه لنډه رساله (آداب معاشرت) هر مسلمان تر اوبنځی ته خامخا ویل په کار دی ، دالله ﷻ اوملائکو راتلل دوریخی په سایوانوکی دقیامت په ورځ به وی ، دالله ﷻ داسی راتلل متشابهات بلل کیږی ، دجمهورو صحابه کرامو رضی الله عنهم تابعینو رضی الله عنهم اودنورو بزرگانو ددین په نزد ددی مطلب دا دی چی حق اوصحیح دی وگنل سی ، دالتون دی پریریدی چی دغه راتلل به څنگه وی ځکه چی دامعلومول دانسان د عقل څخه بهر دی .

سَلِّ بَنِي إِسْرَٰئِيلَ كَمَا آتَيْنَهُمْ مِّنْ آيَةٍ بَيِّنَةٍ وَمَنْ يُبَدِّلْ نِعْمَةَ اللَّهِ مِنْ بَعْدِ

پوښتنه وکړه دبنی اسرائیلو څومره ورکړی دی مونږدوی ته ښانی خلاصی اوڅوک چی بدل کړی دالله تعالی نعمت

مَا جَاءَتْهُ فَإِنَّ اللَّهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ ﴿٢١﴾ ثُمَّ لِلَّذِينَ كَفَرُوا

وروسته ترهغه چی رسیدلی وی دا نعمت هغه ته ، نو دالله ﷻ عذاب سخت دی ، عاشقان کړی دی کافران

الْحَيَاةُ الدُّنْيَا وَيَسْخَرُونَ مِنَ الَّذِينَ آمَنُوا وَالَّذِينَ اتَّقَوْا

ددنيا په ژوند او دوی خاندی مومنانو پوری او کوم چی پرهیزگاردی

فَوَقَّعَهُمْ يَوْمَ الْقِيَمَةِ وَاللَّهُ يَرْزُقُ مَنْ يَشَاءُ بِغَيْرِ حِسَابٍ ﴿۱۳۱﴾

هغو به ددې کافرانو څخه زیات پورته وی د قیامت په ورځ او الله ﷻ روزی ورکړی چاته چی وغواړی بی اندازی

دآیتونو تړون: پورته یی فرمایلی وه چی دښکاره دلائلو څخه وروسته دحق مخالفت کول دسزا باعث دی، په دی اوسنی اولنی آیت کی ددی ددلیل بیان دی چی ځینو بنی اسرائیلوته په داسی مخالفت کولو سزا ورکول سوي ده.

لنډتفسیر: تاسی (علماء) دبنی اسرائیلو څخه (خولې څه) پوښتنه وکی (چی) مونږ هغوی ته (یعنی دهغوی مشرانوته) څومره ښکاره دلیلونه ورکړی وه (مگر ددی څخه دهدایت حاصلولو پرځای دغه خلک برعکس پرگمراهی ټینگ سوه بیاوگوری سزاګانی یی هم وخوړی، مثلاً دتورات په ورکولو دهغه قبلول هغوی ته په کار وه خو انکار یی ورڅخه وکی نو دکوډه طور دراغورخولو ورباندی بیره سوه، دمثال په طوربله دا چی دالله ﷻ دکلام په اوریدلو سره هغه پرسر اوسترگو اینبول په کار وو لیکن هغوی په کښی شکونه اوشبهی راپورته کړی نو په تندر هلاک سوه، دفرعون څخه دخلاصی ورکولو دپاره هغوی ته په دریاب کی وچی لاری جوړی سوی نو ددی داحسان منلو په ځای هغوی دگیلګی عبادت شروع کی او هغوی ته په سزاګی دقتل سزا ورکول سوه، په هغوی باندی دمن اوسلو دنازلولو شکر په اداکول وه خودهغه په ځای یی نافرمانی وکړه نو من او سلوی په ورستیدو سوه ددی څخه یی کرکه وکړه نوهغه پربندسوه اودکر وکړوندی مصیبت ورپغاړه سو، په هغوی کی پیغمبران راتلل دغنیمت گټلو اوشکر یی اداکولو پرځای یی دهغه پیغمبرانو قتلول شروع کړل دهغه سزاداورکول سوه چی حکومت اوبادشاهی ورڅخه واخیستل سوه، داسی نوری ډیری ناوړی یی دسورت بقره په اول کی بیان سوي دی) او (هم زمونږقانون دا دی چی) کوم سړی دالله ﷻ (داسی لوی) نعمت (واضح دلیلونه) بدلوی هغه ته تررسیدلو وروسته (یعنی ددی څخه دهدایت دحاصلولو پرځای برعکس گمراه جوړسی) نویقیناً الله ﷻ (داسی سړی ته) سخته سزا ورکوی.

(په دوهم آیت کی دحق دمخالفت کولو ډیر پېښیدونکی اصلی علت بیانوی چی هغه ددنيا محبت دی چی دهغه یوه نښانه داهل دینو (دیندارو خلکو) سپک گڼل هم دی ځکه چی ددنيا دغلبی په وخت کی ددین طلب نه وی بلکه دخپلو دنیوی غرضونو په لار کی دین یودیوال وگنی نووی غورځوی اوبیاپه دیندارو خلکو پوری خاندی لکه چی دبنی اسرائیلو ځینو سردارانو اودعربو مشرکینو جاهلانوبه په

غریبو مسلمانانو پوری توقی کولی، ددغه خلکو داسی بیان کوی چی، دنیوی ژوند کفاروته بناسته معلومیری او (په دی وجه) هغه په مسلمانانو پوری توقی کوی سره ددی چی دا (مسلمانان) کوم چی د کفر اوشرک څخه ځان ساتی تردی کافرانو به په لوړه درجه کی وی دقیامت په ورځ ځکه چی کفار به په جهنم کی وی اومسلمانان به په جنت کی، اودانسان ته ددنیا په پیروالی مغروره کیدل نه دی په کار ځکه چی، روزی خوجاته چی الله ﷻ غواړی بی اندازی (یعنی ډیره) ورکوی (نودا په قسمت موقوفه ده په کمال اومقبولیت باندی نه ده چی دچاروزی زیاتوی نوهغه دی دالله ﷻ په نزد هم عزت مندوی اولوی عزت هم هغه دی چی دالله ﷻ په نزد معتبر وی بیپردی بنیاد خپل ځان عزتمند اوبل ذلیل گنل بی عقلی ده) علوم اومستلې: ددنیا په مال دولت اوعزت اووعدی باندی دمغروره کیدو اوپه غریبو خلکو پوری دتوقو کولو حقیقت به دقیامت په ورځ دسترگو په وړاندی راسی، دحضرت علی مرتضیٰ څخه روایت دی چی څوک یومومن سری یانځه دخواری اوغریبی په وجه سپک اوذلیل وگنی الله ﷻ به دقیامت په ورځ دغه څوک داو لینو اوآخړینو په ټولی کی شرمنده اوذلیله کی اوڅوک چی په یوه مسلمان سری یانځی پوری ددرواغو تور تری یا داسی عیب پرهغه ولگوی کوم چی په هغه کی نه وی الله ﷻ به یی دقیامت په ورځ داور پریوه لوړه غونډی ودروی ترهغه پوری چی هغه خپل ځان درواغجن ونه بولی (دا حدیث قرطبی ذکر کړی دی)

كَانَ النَّاسُ أُمَّةً وَاحِدَةً فَبَعَثَ اللَّهُ النَّبِينَ مُبَشِّرِينَ

او ټول خلق په یو دین بیا ولېږل الله ﷻ پیغمبران زیری ورکونکی

وَمُنْذِرِينَ وَأَنْزَلَ مَعَهُمُ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ لِيَحْكُمَ بَيْنَ

اوبیرونکی اورا کښته یی کړی ددوی سره کتاب رښتی چی فیصله وکړی دخلقو په مینځ کی

النَّاسِ فِيمَا اخْتَلَفُوا فِيهِ وَمَا اخْتَلَفَ فِيهِ إِلَّا الَّذِينَ أُوتُوهُ

په کومه خبره کی چی هغوی جگړه کوی او نه ده جگړه اچولی په کتاب کی، مگر هم هغه خلقو

مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَتْهُمْ الْبَيِّنَاتُ بَعِيًّا بَيْنَهُمْ فَهَدَى اللَّهُ الَّذِينَ

جانه چی دا (کتاب) ورکړل سوی وو، دهغه څخه وروسته چی هغوی ته ورسیدی صفا حکم خپل مینځ کی دضدله

أَمْنًا لِّمَا اخْتَلَفُوا فِيهِ مِنَ الْحَقِّ بِإِذْنِهِ وَاللَّهُ يَهْدِي

وچی بیا اوس هدایت وکی الله تعالی مؤمنانو ته، دهغه (رښتینی) خبری په کومه کی چی هغوی جگړه کوله په خپل

مَنْ يَشَأْ إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ ﴿۱۶۳﴾

حکم او اللہ تعالیٰ نبی چاہے چی وغواری لارہ سیدہ .

دآیتونو تہون: پورته ونبوول سوہ چی دحق دین سرہ دا اختلاف کولو علت ددنیا محبت دی اوس ورپسی ددی مضمون تحقیق کیری چی دپخوا راہیسی داسی قصہ راروانہ دہ چی مونہ پر حق دین باندی بنکارہ دلیلونہ قائمو اوددنیا طلب گار دخپلو دنیوی غرضون پر بنیاد ددی خلاف لگیادی کوی .

دتفسیر لئی: (پہ یوہ وخت کی) تول خلگ پر یوہ طریقہ وہ (خکہ چی پہ دنیا کی تر تولو اول حضرت آدم علیہ السلام اودھغہ بی بی تشریف راوری وو اوکوم اولاد بہ بی چی پیدا کیدی ہغوی تہ بہ بی دحق دین تعلیم ورکوی اوہغوی بہ پہ دی تعلیم عمل کوی، خممودہ پہ دی حال تیرہ سوہ بیاد طبیعتونو دا اختلاف پہ وجہ پہ غرضونو او مرادونو کی اختلاف شروع سو، تردی چی خہ وخت وروستہ پہ عقائدو او اعمالو کی ہم دا اختلاف وار راغی، بیا (ددی اختلاف پورته کولو دپارہ) اللہ ﷻ (مختلف) پیغمبران راولیرل چی (حق منونکو تہ بہ بی) (د) خوشحالی (وعدی) اورولی او (نامونکی بہ بی دغذاب خخہ) بیروول اوہغوی (یعنی پیغمبرانو دمجموعی تولی) سرہ (بی آسمانی) کتابونہ پہ صحیح دول نازل کرل (او ددغہ پیغمبرانو لیرل اودکتابونو نازلول) پہ دی غرض (وہ) چی اللہ ﷻ (ددی رسولانو اوکتابونو پہ ذریعہ دا اختلاف کوونکو) خلگو پہ مینخ کی دہغوی پہ اختلافی شیانو (مذہبی وو) کی فیصلہ وکی (خکہ چی رسولان او کتابونہ واقعی شیان ظاہر وی چی غیر واقعی شیان پہ خپلہ غلط ثابتیری، ددی پیغمبرانو را وړل سوی کتابونہ منل پہ کار وو اوہم پہ دی سرہ خپل اختلافات ورکول پہ کار وو مگر خینو خلگو ہغہ کتابونہ یا خود سرہ ونہ منل او یایی پہ کبسی اختلاف کول شروع کرل) او پہ دی کتاب کی (دا) اختلاف بل ہیچانہ دی کپی مگر یوازی ہغہ خلگو چاہے چی (پہ سرکی) ہغہ کتاب ورکول سوی وہ (یعنی دعلم او پوهی خاوندانو خکہ چی پہ سرکی مخاطب ہم دا خلگ وی نور امیان خلگ خو پہ دوی پسی روان وی او اختلاف بی پہ کوم وخت کی وکی) وروستہ تردی چی ہغوی تہ واضح دلیلونہ رسیدلی وہ (یعنی دہغوی پہ دماغو کی ناست او پراتہ وہ او اختلاف بی ددخہ وچی خخہ وکی یوازی) یوتربلہ ددضد او عناد پہ وجہ (اوددضد اصلی وجہ ددنیا دمال یاد مرتبی محبت وی) بیا (دکفارو دا دول اختلاف ہی خکله ہم دایماندارو دپارہ مضر نہ سو بلکہ) اللہ ﷻ (ہمیشہ) ایمانداروتہ ہغہ حق شیان پہ کومو کی چی بہ (اختلاف کوونکو) اختلاف کوی داللہ ﷻ پہ فضل (پہ رسولانو اوکتابونو دایمان را وړلو پہ برکت) ونبوول او اللہ ﷻ چالرہ چی وغواری ورتہ سمہ لار ونبی .

علوم اومستل: پہ دی آیت کی دایمان سوی دی چی پہ یوہ زمانہ کی دتولو انسانانو یو مذہب یو دین یوہ عقیدہ او یو خیال وو چی ہغہ دحق اودفطرت دین دی، بیادہغوی دطبیعتونو شوقونو او دسوچ

او فکر دا اختلاف په وجه ډیر مختلف خیالات او عقیدې پیدا سوی په کومو کی چی د حق اونا حق بیلتون کول گران وو چی په دی کی حق کوم یو دی او باطل کوم یو دی ، نوالله ﷺ ددی بیلتون دښوولو دپاره پیغمبران راولیږل او په هغوی یی وحی او کتابونه نازل کړل، دانبیاء ﷺ د کوشش اصلاح او تبلیغ څخه وروسته خلک دوی ډلی سول یوهغه خلق سوه چاچی دالله ﷻ رالیږل سوی هدايات قبول کړل اود پیغمبرانو منونکی سوه چی مومن بلل کیږی، دوهم هغه خلک سوه چاچی آسمانی هدايات او پیغمبران درواغجن وگڼل، دهغوی خبره یی ونه منله دا خلک کافران بلل کیږی ، ددی آیت په سرکی ارشاد دی ، كَانَ النَّاسُ أُمَّةً وَاحِدَةً: امام راغب اصفهانی رَبَّنَا په مفردات القرآن کی فرمایي چی په عربی ژبه کی أُمَّة داسی هری ټولی ته ویل کیږی په کومه کی چی په څه وجه تړون اویو والی وی ، دا تړون اویووالی دخیالاتو او عقیدو وی که په یوه ملک کی دیوځای استوگنی وی یا په بله علاقه کی دبل نسب ژبی اورنگ وی نو دټولی جملی مطلب دا دی چی په څه زمانه کی ټول انسانان یوځای اویوه ټولی وه دلته دوی خبری دغور کولو قابلی دی .

(۱) دیووالی څخه کوم یووالی مراد دی ؟ (۲) دا یو والی په کومه زمانه کی وو ؟

داولنی خبری فیصله خو دآیت آخری جملی داسی وکړه چی په ډیرو لارو کی دحق لاری دلتولو اوتاکلو دپاره دپیغمبرانو او کتابونو لیږل دانبیسی چی دا اختلاف دعقائدو او خیالاتو وو، نو دیو والی څخه به مراد یو والی دعتقیدی مذهب فکر او خیالاتو څخه وی چی کتابونه اویپیغمبران درنگ نسل وطن اوزمانی دا اختلاف دفیصله کولو دپاره نه رالیږل کیږی ، نو دآیت ښکاره مطلب دا سو چی په یوه زمانه کی ټول خلک پر یوه عقیده خیال مذهب اومسلك متفق وه ، دا احتمال سته چی دغه یوه عقیده دایمان اوتوحید وه ، او دا هم احتمال سته چی دغه عقیده دکفر او گمراهی وه ، مگر جمهور مفسرین رَبَّنَا دا خبره ښه گڼی چی دغه دتوحید اوايمان وه لکه چی په سورت یونس کی فرمایي .

وَمَا كَانَ النَّاسُ إِلَّا أُمَّةً وَاحِدَةً لَّا يَخْتَلِفُ أُولَآئِكَ كَلِمَةً سَبَقَتْ مِنْ رَبِّكَ لَقَضِيَ بَيْنَهُمْ فِيمَا فِيهِ يَخْتَلِفُونَ (یونس ۱۹) یعنی ټول خلک یو امت وو بیا په خپل مینځ کی اختلاف پریوتی ، اوکه چیری دالله ﷻ دا ازلی فیصله نه وای (چی په دی دنیاکی به حق اوباطل ښه اوبد درواغ اورښتیا یوځای چلیږی) نو قدرت الهی به ددی ټولو جگړو داسی فیصله کړی وای چی دحق سره دا اختلاف لرونکو نوم به هم نه وای پاته سوی اوپه سورة انبیاء کی فرمایي ، إِنَّ هَذِهِ أُمَّتُكُمْ أُمَّةً وَاحِدَةً وَأَنَا رَبُّكُمْ فَاعْبُدُونِ (الانبیاء ۹۲) دا ستاسی ټولی دی او زه ستاسی پروردگار یم په دی وجه تاسی ټول هم زما عبادت کوی ، دارنگه په سورت مؤمنون کی فرمایي ، وَأَنَّ هَذِهِ أُمَّتُكُمْ أُمَّةً وَاحِدَةً وَأَنَا رَبُّكُمْ فَاتَّقُونِ (المؤمنون ۵۲) داستاسی ټولی دی اوزه ستاسی رب یم ددی وجی هم زما څخه وبیریږی .

ددی ټولو آیتونو څخه معلومیږی چی دیووالی څخه مطلب یووالی دعتقیدی مذهب اومسلك دی کوم

چی ایمان او توحید دی ، اوس ددی یووالی زمانه کمه وه ؟ دایو والی تر څومره قائم وو ؟ په مفسرینو صحابه کرامو رضی الله عنہم کی دآئی بن کعبه رضی الله عنہ او ابن زید رضی الله عنہ په نزد دا دازل دورخی واقعہ ده په کومه کی چی الله تعالی دتولو انسانانو روحونه پیدا کړل او وعده یی ورڅخه واخیسته چی ، اَلَسْتُ بِرَبِّکُمْ (آیازه ستاسی پروردگار نه یم؟) اوتولو دا جواب ورکړی وو چی هو! ته زموږ پروردگار یی ، دا هغه یوه حقه عقیده ده چی نوم یی ایمان او اسلام دی او په روز ازل کی ټول انسانان پرقائم وه (قرطبی)

حضرت عبدالله بن عباس رضی الله عنہ فرمایي چی دیووالی د عقیدي دا واقعہ دهغه وخت ده چی حضرت آدم عليه السلام دخپلی بی بی سره دنیا ته تشریف راوړی دهغوی اولاد پیدا سو او په دنیا کی خپور سو نودغه ټوله د حضرت آدم عليه السلام پر دین وه ، دهغه عليه السلام د تعلیم اوبښوونی تابع وه اود توحید اقرار کونکی وه اود قابیل څخه بغیر ټول د شریعت تابعدار اومنونکی وه ، په مسند بزار کی د حضرت عبدالله بن عباس رضی الله عنہ ددی قول سره دا هم ذکر سوی دی چی د عقیدي یووالی د حضرت آدم عليه السلام څخه تر حضرت ادریس عليه السلام پوری قائم وو ، تردغه وخته ټول مسلمانان اود توحید منونکی وه ، اود حضرت آدم عليه السلام او حضرت ادریس عليه السلام تر مینځه زمانه لس قرن وه ، په ښکاره دیوه قرن څخه سل کاله مراد دی ، چی دغه ټوله زمانه بیازر کاله جوړېږی ، او ځینو حضراتو فرمایلي دی چی دا د عقیدي دیو والی زمانه هغه ده کله چی د حضرت نوح عليه السلام په بد دعا په دنیا کی طوفان راغلی وو اوما سوا دهغو خلکو څخه چی د حضرت نوح عليه السلام په کښتی کی سپاره وه باقی ټوله دنیا غرقه سوی وه ، د طوفان تر ختمیدو وروسته څومره انسان چی په دنیا کی پاته سو هغه ټول مسلمانان موحدین وه اود حق دین تابعدار وه ، په حقیقت کی دا دری سره قولونه مختلف داسی نه دی چی په درو سرو زمانو کی ټول انسانان پرحق دین قائم یوتولی اویوامت وه .

آیت په دوهمه جمله کی ارشاد دی ، قَبَّلَ اللَّهُ التَّيَّيْنِ مُبَشِّرِينَ وَمُنْذِرِينَ وَأَنْزَلَ مَعَهُمُ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ لِيَحْكُمَ بَيْنَ النَّاسِ فِيهَا اخْتَلَفُوا فِيهِ : یعنی الله تعالی خوشحالی او وروونکی او بیروونکی پیغمبران را ولیږل او دهغوی سره یی کتابونه هم په صحیح طریقه ددی دپاره راولیږل (نازل کړل) چی دخلکو په مینځ کی دهغوی دا اختلافی شیانو فیصله وکړی ، دا خبره هم دغور کولو لائقه ده چی په ظاهره ددی دواړو خبرو څه جوړښت نه راځی ، یو دا چی ټول انسانان یوتولی اویوامت وه او په دی تفریع سوی بله دا خبره چی پیغمبران او دهغوی سره کتابونه دا اختلاف دلیری کولو اوفیصله کولو دپاره رالیږل سوی وه ، په ظاهره جوړښت څکه نه راځی چی څه وخت اختلاف په یوه عقیده اویوامت کی لاهم نه وو نود اختلاف دلیری کولو دپاره د کتابونو لیږل بیاڅه معنی لری؟ لیکن جواب بیخی ښکاره دی ، هغه دا دی چی د دنیا په اوله کی ټول انسانان دیوی حقی عقیدي قائل او پابند وه ، بیا چی کرار کرار اختلافات پیدا سول نو د پیغمبران او کتابونو د لیږلو ضرورت پېښ سو .

هرکله چی خبره داسی ده نود ، اُمَّةٌ وَاحِدَةٌ سره یی دا اختلاف ذکرولی ونه کی؟ څوک چی په قرآن څه پوهه

لری نوهغه ته داشک ځکه نه راځی چی قرآن کریم پوره او ټول پخوانی حالات او پوره قصه نه بیانوی ، بلکه په مینځ مینځ کی هغه خبری پریږدی کومی چی دقصی دییانولو څخه پخپله معلومیږی لکه حضرت یوسف عليه السلام په قصه کی دقیدی راخلاصیدل دهغه (قیدی) باچاته دحضرت یوسف عليه السلام څخه دڅوږ دتعبیر دپوښتلو خواهش مخکی کول ذکر نه دی اوخبره ددی ځای څخه شروع کیږی ، **يُؤَسِّفُ** **أَيُّهَا الصِّدِّيقُ** : دا هم ذکر نسته چی باچا دهغه خواهش خوښ کی دحضرت یوسف عليه السلام خواته یی بندی ځانی ته ولیږی او هغه ته په رسیدو یی داوینا شروع کړه ځکه چی دمخکی او وروسته په جملو یوځای کولو سره دا ټولی خبری پخپله دماغو ته راځی ، دغه ډول دامت دیووالی څخه وروسته دا اختلاف دپیدا کیدلو دبیان ضرورت ځکه نه وو چی ددی خبری ښکاره کول وو چی داسی یو وخت او زمانه هم تیره سوي ده چی ټول انسانان دیوه مذهب ملت او دیوه حق دین منونکی وه دا یی بیان کړه خو دتیر سوی دلیل په وجه یی اختلاف پیدا کیدل بیان نه کړه ، یوازی دومره یی وفرماییل چی دا اختلاف په دورکی **اللَّهُ** **دَحَقِّ** لاری ښوولو او هدایت څه انتظام فرمایي **قَبَعَثَ اللَّهُ النَّبِيِّينَ** : یعنی الله تعالى پیغمبران په دی غرض راولیږل چی دحق دین منونکولره دتل آرام او خوشحالی زیږی ورکی او ددی نه منونکو ته دجهنم دعذاب وعده واوروی ، دهغوی سره یی وحی او کتابونه هم په دی غرض راولیږل چی په گډو وډو عقیدو او خیالاتو کی ورته صحیح اوحق په ښه کړی بیایی داو فرماییل چی دپیغمبرانو اورسلانو دښکاره فیصلو څخه وروسته هم دادنیا په دوو ډلوکی وویشل سوه ، څه خلگو دغه ښکاره هدایات قبول نه کړل ، دحیرانتیا خبره دا ده چی اول نه منونکی هم هغه خلگ وه ، کومو ته چی دا پیغمبران اولهی آیتونه لیرل سوی وه ، او په یهودو اونصارا وو بلل کیدل ، ډیره زیاته دحیرانتیا خبره دا ده چی په آسمانی کتابونوکی دگډون اوشک څه داسی ځای نه وو دکوم له وجی چی دوی ته غلطی کیدی سوه یا د دوی پوه نه باندی راتله بلکه سره دپوهی دغه خلگو یوازی دضد په وجه انکار وکی ، دوهمی ډلی دپیغمبرانو اود آسمانی کتابونو فیصلی دزړه داخلاصه ومنلی ځکه چی **اللَّهُ** **دَوَى** ته هدایت وکی ، دا دوی ډلی قرآن کریم په سورة تغابن کی داسی بیانوی ، **خَلَقْنَاكُمْ فَمِنْكُمْ كَافِرٌ وَمِنْكُمْ مُّؤْمِنٌ** **اللَّهُ** **تَاسِي** پیدا کړ است بیا ستاسی څخه څوک کافر منکر او څوک مومن مسلمان سول . **وَكَانَ النَّاسُ أُمَّةً وَاحِدَةً** : خلاصه دا ده چی په اول کی ددنیا ټولو انسانانو یو حق دین درلودی دگډو وډو طبیعتونو له وجی غرضونه اومقصدونه گډو وډو سوه اوڅه وخت وروسته عملونه او عقیدې هم گډی وډی سوی چی دحقو اوباطلو بیلتون نه سوا ی کیدی نوالله تعالى ددی بیلتون کولو دحق لاری ښوولو او په حق دین دیاروانیدو او ټینگیدلو دپاره پیغمبران او کتابونه راولیږل څه خلگو ومنل اوڅه خلگو دضد او عناد په وجه ونه منل .

مسئله: مسئله: ددی آیت څخه یو څو خبری معلومیږی ، اوله دا چی په ډیرو پیغمبرانو او کتابونو

ليڀلو کي دالله ﷻ حکمت دا ووچي دحق دين څخه اوښتي اوډلي ډلي سوي خلگ بيا ټول پريوه حق دين رايوځاي کي کله به چي ډلي زياتي او اختلافات زيات سوه نو الله ﷻ په يو بل پسې پيغمبران او کتابونه دييا رايوځاي کولو او ډډلو دختمولو دپاره هم دارنگه رالږېل ددي مثال داسي وگني چي روغتيا اوناروغتيا ډير اوبې شميره قسمونه لري ، دهرې بيماري دپاره جلا جلا دواوي او بيل بيل پرهيزونه وي خو په آخرکي يې داسي جامع اثره دوا وټاکل چي دټولو مرضونو دپاره ترهغه پوري کامياب ثابتيږي ترڅو چي دا دنيا آباده ساتل ورته منظوره وه ، دا جامع اثره دوا دتيرو سوو دواوو ځاي نيوونکي اوپه راتلونکي وخت کي دنورو ټولو دواوو څخه خلاصوونکي دي ، ددي دوا نوم اسلام دي دکوم دپاره چي خاتم الانبياء عليه الصلاة والسلام او قرآن کریم راولږېل سو او دهغه دحفاظت انتظام الله ﷻ پخپله ځکه وکي چي دنورو تيرو سوو دينونو کتابونو اود پيغمبرانو دتعليماتوپه شان په دي کي څه بدلون ياکمي زياتي ونه سي اوترقيامته په امت محمديه کي دداسي پري ټولي د درولو وعده يې وفرمايله کومه به چي تل پرحق دين ټينگه ولاړه وي اود کتاب اوسنت صحيح تعليم به په مسلمانانو کي خپروي دچا دښمني او مخالفت به پردغه ټولي هيڅ اثر نه غورځوي هم دغه وجه ده چي دوحی او پيغمبري دروازه بنديدل ضروري سوه او د ختم نبوت اعلان وسو ، دخبري خلاصه دا سوه چي دديرو پيغمبرانو اود مختلفو آسماني کتابونو درالږېلو حکمت اختلاف اوگونډونه جوړول نه وو بلکه ددي داسو څختمول وو چي ټول خلگ بيا پرحق دين هغه ډول راټول اويوځاي سي څنگه چي مخکي يوه ټولي يوموتي اويوملت وو.

مسئله: لَمِنكُمْ كَاثِرٌ وَمِنكُمْ مُؤْمِنٌ: ددي خبري شاهدي ورکوي چي دمذهب اوعقيدي دا اختلاف په وجه دقومونو ويش کيږي او دوي ډلي دمسلमानانو او کافرانو ورڅخه جوړيږي چي اصل بنيادي يوقوميت دي حق دين اوحقه عقیده ده نه چي يو وطنيت دي، لکه دقرآن کریم ارشاد کَانَ النَّاسُ أُمَّةً وَاحِدَةً نَبِيّی جی داټول انسانان ديپدا کيدو په شروع کي په دي وجه يوقوم ووچي ددي ټولو يوه صحيح عقیده او ديوه حق دين منونکي اوتابعدار وه بيا وروسته په خلگو کي اختلاف پيداسو پيغمبرانو هغوي ددغه اصلي يووالي طرف ته را وبلل چاچي دابلنه قبوله نه کړه هغوي داصلي يووالي څخه بيل سوه اوپه بل جلا قوم (کافرانو) وبلل سوه.

مسئله: ددي آيت څخه دريمه خبره دا معلوميږي چي دالله ﷻ سنت دازل څخه داسي راروان دي چي دپيغمبر او آسماني کتاب مخالفت ناکاره اوبدو خلگو کړي دي ، اوس هم که څوک ناکاره خلگ داسي کوي نو هغوي دخپلو مشرانو تابعداري کوي ، صالحانو مومنانوته په کار دي چي هغوي دخپلو مشرانو (پيغمبرانو ﷺ) تابعداري وکي کومو چي ددغو ناکاره خلگو پرنارو صبرکوي هغه به يې په خاطرکي نه را وستل اوپه حکمت وعظ اونصيحت اونرمي به يې دحق دين طرف ته برابره بلنه

ورکولہ کیدی سی چی ددی جو رہنت پہ وجہ مسلمانانوتہ پرافتونو او مصیبتونو دزغم او صبر بنوونہ او تلقین سوی وی فرمای۔

أَمْ حَسِبْتُمْ أَنْ تُدْخِلُوا الْجَنَّةَ وَلَبَّائِيكُمْ مَثَلُ الَّذِينَ خَلَوْا مِنْ قَبْلِكُمْ مَسْتَهْزِئِينَ

ولی! ستاسی دا خیال دی چی جنت تہ بہ ولارسی سرہ ددی چی پہ تاسی نہ دی تیرسوی حالات دہفہ خلقو پہ ڈول

الْبَاسَاءِ وَالضَّرَّاءِ وَزُلْزِلُوا حَتَّى يَقُولَ الرَّسُولُ وَالَّذِينَ آمَنُوا

چی وو ستاسی خخہ مخکی رسیدلی وو ہفوی تہ سختی او تکلیفونہ او پہ زلزلہ کرل سوہ تردی چی گویاہہ سو پغیمبر او ہفہ کسان چی چاہہ دہ سرہ ایمان راوری وو ،

مَعَهُ مَتَى نَصْرُ اللَّهِ الْآنَ نَصْرُ اللَّهِ قَرِيبٌ ﴿۱۳۸﴾

کلہ بہ راخی دالہ تعالی امداد ، وآوری دالہ تعالی امداد نژدی دی ۔

دآیتونو تہون: پہ مخکی تیروسو آیتونو کی مسلمانانوتہ دتسلی ورکولودپارہ دیپغمبر او مومنانوسرہ

دکفارو دا اختلاف کولوبیان وواوس دایبان دی چی دتل دپارہ دیپغمبرانو او مومنانوسرہ دکفارو برہرونہ

تیرسوی دی دہفوی پہ تکلیفونو رسولوتوقو او مسخرو کولوبہ پیغمبرانو او مومنانو دزغم او صبر خخہ

کار اخیستی پہ دی سرہ موجودہ مسلمانانوتہ تسلی ورکول دی چی دا کار خخہ نوی نہ دی، تاسی ہم

دصبر اوزغم خخہ کار اخلی، خخہ چی دآخرت کامل راحت او آرام ہم ددنیا پرتکلیفونو تیرولو بنا دی۔

دتفسیر لنہیز: (دوہمہ خبرہ وآوری) آیا ستاسی دا خیال دی چی پہ جنت کی بہ (بی مشقتہ) دا خل سی

سرہ ددی (چی خخہ تکلیف مو نہ دی تیرکری خخہ چی) تاسی تہ لا دہفہ خلگو (مسلمانانو) پہ شان

عجیبہ واقعہ نہ دہ درپیشہ سوی کوم چی تر تاسی مخکی تیرسوی دی پہ ہفوی بہ (دمخالفینو پہ

سبب) داسی داسی تنگی اوسختی راتلی او (پہ مصیبتونو سرہ بہ) ہفوی دومرہ وبنورول سول چی

(دہفہ زمانی) پیغمبر او دہفوی پہ ملگرتیا کی چی کوم اہل ایمان وہ (ناقرارہ سول) پہ ویناہہ سول

چی دالہ ﷻ کومک (دکوم چی وعدہ سوی دہ) بہ کلہ وی (پہ دی جواب سرہ بہ دوی تہ داتسلی ورکول

سوہ چی) یاد لری دالہ ﷻ کومک (دیر) نژدی (کیدونکی) دی۔

علوم اومستل: پہ دی آیت کی خو خبری دغور کولو لایقی دی ، اولہ خبرہ ددی آیت خخہ دا معلومیہ

چی بی مشقتہ بی محنتہ او مصیبتونو او پہ تکلیفونو کی دراگیریدو خخہ بغیر جنت تہ خوک نہ سی

تللی، سرہ ددی چی ددیرو آیتونو خخہ دامعلومیہ چی دیر گنہگار ان بہ یوازی دالہ ﷻ پہ مہربانی

اوبخبنی سرہ پہ جنت کی دا خلیہی پہ ہفوی بہ خخہ مشقت ہم نہ وی ، وجہ دا دہ چی دمحت او مشقت

مختلفی درجی دی کمہ دجہ دا دہ چی دنفی او شیطان سرہ مقابلہ وکی یادحق دین دمخالفینو پہ

خلاف کولو سرہ خپلہ عقیدہ صحیح کری ، لکہ چی ہر مومن بی کوی خومرہ چی محنت اومشقت وی ہومرہ بہ جنت تہ دداخلیدو درجہ وی خلاصہ دا چی بہ ہرہ درجہ کی محنت اومشقت ستہ بہ خہ کی کم اوپہ خہ کی زیات لکہ چی نبی کریم ﷺ فرمایا : **أَشَدُّ النَّاسِ بَلَاءَ الْأَنْبِيَاءِ ثُمَّ الْأَمْثَلُ فَلَا أَفْثَلُ**، ترتولو زیات غمونہ اومصیبتونہ انبیاء علیہم السلام تہ رسیری بیہفتہ خوک چی دوی تہ زیات نژدی وی ، دوہمہ خبرہ دا دہ چی دیغمرانو ﷺ اودھغوی دملگرو دا وینا اوعرض کول چی دالله ﷻ امداد بہ کلہ وی بہ خہ شک اوشبہہ بناخکہ نہ ووچی دا دھغوی دشان سرہ نہ نبیی ، دالله ﷻ بہ وعدہ بی کامل یقین وو ، خوچی کلہ دامداد راتلو وخت نہ وو تاکل سوی نو دھغوی داعرض کول بہ دی بناووچی کومک دی ژر وسی ، خکہ چی مونو دیر بی وسہ سو ، الله ﷻ تہ زاری کول دھغہ خان محتاج گنل اوخپلہ بی وسی ورته ہنکارہ کول الله ﷻ تہ دیر محبوب اوخوین دی ، دانبیاء علیہم السلام اودنیکانو دشان مناسب دی اودتوکل یاد نبوت دمنصب ہیخکہ خلاف نہ دی .

يَسْأَلُونَكَ مَاذَا يُنفِقُونَ قُلْ مَا أَنْفَقْتُ مِنْ خَيْرٍ فَلِلَّهِ الدِّينُ

ستا خخہ پوہنتہ کوی چی خہ شی خرخ کری ، وواہہ چی خہ تاسی خرخ کوی مال نو مور پلار دپارہ

وَالْأَقْرَبِينَ وَالْيَتَامَى وَالْمَسْكِينِ وَابْنِ السَّبِيلِ وَمَا

اوخپلانو دپارہ اویتمانو دپارہ او محتاجو دپارہ او مسافرو دپارہ چی

تَفْعَلُوا مِنْ خَيْرٍ فَإِنَّ اللَّهَ بِهِ عَلِيمٌ

کوی تاسی خہ خیر نوہغہ بیشکہ الله تعالی تہ ہنہ معلومہ دہ .

دتفسیر لنہیز

(دولسم حکم دصدقی مصارف)

خلق ستاسی خخہ پوہنتہ کوی چی (دثواب دپارہ) خہ شی لگوو(اوپہ کوم خای کی بی لگوو) تاسی وفرمایاست چی کوم مال تاسی لگول غواہی نو(دھغہ تاکل خوستاسی پرہمت بنادی مگر خای بی درتہ مونو نیوچی) دمور اوپلار حق دی دخپلوانو اوبی پلارہ ماشومانو او محتاجو او مسافرو اوچی کوم نیک کار کوی کہ دالله ﷻ پہ لارکی لگول وی او کہ بل خہ وی، نو الله ﷻ تہ دھغہ ہنہ خبر دی (بہ ہغہ بہ ثواب ورکوی) علوم اومستلٰی: پہ اولنیو آیتونو کی دی مضمون تہ دیر زور ورکول سوی دی چی کفر او منافقت پریردی اوپہ اسلام کی پہ پورہ دول داخل سی دالله ﷻ دحکم پہ مقابلہ کی دبل چا خبرہ مہ اوری دالله ﷻ درضا دپارہ خان اومال ورکوی اوپر ہر تکلیف او غم صبر او زغم کوی ، اوس ددی خایہ خخہ دالله ﷻ دتابعدا ری اودھغہ دحکم منلو دھغہ پہ لارکی دخان اومال ورکولو پہ بارہ کی دخینو خاصو خبرو

تفصیل بیانیری کوم چی دځان مال او نورو معاملو (لکه نکاح طلاق اونورو) سره تعلق لری اودپورته څخه دنیکو احکامو دیانولو کومه لری چی راروانه ده دا ټول په هغه کی دا خل دی .

ددی خاصو خبرو دیانولو انداز هم خاص څکه دی چی داکثرو پوښتنه صحابه کرامو ﷺ درسول الله ﷺ څخه کړی وه اودهغه جواب سیده په سیده د (رحمن دعرش) څخه په واسطه درسول الله ﷺ سره ورکول سو دا ویل به هم څه مبالغه نه وی چی هم الله ﷻ دهغه فتوی ورکړی ده ، لکه چی په خپله فرمایي ، قُلِ اللَّهُ يُفَتِّحُ لَكُمْ فِيهِنَّ دَاوِلَ هُمْ صَحِيحٌ دِي چی فتوی دنیبی کریم ﷺ وه خو په ذریعه دوحی ورته بنوول سوی وی ، په دی رکوع کی دصحابه کرامو ﷺ دسوالونو جوابونه چی شرعی احکام ورڅخه ثابتیری خصوصی اهمیت لری په ټول قرآن کریم کی په داسی انداز ثابت سوی شرعی احکام په اولسو ۱۷ ځایونوکی راغلی دی ، اوه ۷ هم دلته په سورة بقره کی یو ۱ په سورة مائده کی او یو ۱ په سورة انفال کی ، دا نه ۹ سوالونه دصحابه کرامو ﷺ دطرفه څخه دی ، دوه ۲ په سورت اعراف کی او یو یو په سورة بنی اسرائیل سورة کهف سورة طه اوسورة نازعات کی دټول شپږ سوالونه دکفارو دطرفه دی چی په قرآن کریم کی دهغه جواب هم دجواب په عنوان سره ورکول سوي دی .

مفسر قرآن حضرت عبدالله بن عباس ؓ فرمایي چی مادمحمد ﷺ دصحابه کرامو ﷺ څخه زیاته ښه بله ټولی نه ده لیدلی (چی ددین اودرسول الله ﷺ سره ددیری میني اومحبت درلودو باوجود هغوی دیرکم سوالونه کړي دی) دټولو دریالسو مسئلو په باره کی یی سوالونه کړي دی څکه چی هغوی یی ضرورته سوال نه کوی (قرطبی ج ۳ ص ۲۰)

په پورته ذکرسوی آیت کی دصحابه کرامو ﷺ سوال په دی الفاظوکی نقل سوي دی ، يَسْتَلُونَكَ مَاذَا يُنْفِقُونَ یعنی خلگ ستاڅخه پوښتنه کوی چی څه ولگوو په دی رکوع کی هم داسوال دوه آیتونه وروسته بیا هم په دی الفاظوکی دوباره سوي دی فرمایي ، وَيَسْتَلُونَكَ مَاذَا يُنْفِقُونَ، مگر جوابونه یی بدل بدل دی ددی حکمت هلته معلومیږی چی ددی سره په تړلو واقعاتو غور وسی ، مثلاً ددی آیت شان نزول دا دی چی عمرو بن جموح درسول الله ﷺ څخه سوال کړی وو چی ، مَا تُنْفِقُ مِنْ أَمْوَالِنَا وَأَيْنَ تَضَعُهَا (أَخْرَجَهُ ابْنُ الْمُنْذِرِ (ج ۱ ص ۲۵۶ مظهری) یعنی مونږ دخپلو مالونو څخه څه اوپه کوم ځای کی یی ولگوو اودابن جریر (ج ۳ ص ۱۹۳) دروایت په مناسبت داسوال یوځای دابن جموح نه بلکه دعامو مسلمانانو وو، ددی سوال دوی برخی دی، یوه داچی کوم مال اوڅومره ولگوو اودهغه دا چی کوا چاته ورکو دلگولو ځای یی کوم دی ، تردی دوه آیته وروسته ددغه رنگه سوال والا دآیت شان نزول په روایت دابن ابی حاتم دا دی چی کله په قرآن کریم مسلمانانوته ددی حکم ورکول سو چی خپل مال دالله ﷻ په لارکی ولگوی نوڅه صحابه کرام ﷺ دحضور ﷺ په خدمت کی حاضر سوه اوعرض یی وکی چی دالله ﷻ په لارکی دمال لگولو مونږ وضاحت غواړو چی څه مال اوکوم یوشی دالله ﷻ په لار

کی ولگوو، ددی سوال یوازی یوه برخه سوه یعنی څه ولگوو؟ دغه شان د دواړو سوالونو شکل بدل سو چی په اولنی سوال کی دڅه ولگوو اوپه کوم ځای کی یی ولگوو سوال وو اوپه دوهم ځای کی یوازی دڅه ولگوو سوال دی او دمخکی سوال په جواب کی څه چی په قرآن کی حکم سوي دی دهغه څخه معلومیږی چی د دوهمی برخی (په کوم ځای کی یی ولگوو) ته ډیر اهمیت ورکول سوي دی چی جواب یی ښه ښکاره ورکول سوي دی او داوونی برخی (څه ولگوو) جواب یی په ضمنی او اجمالی رنگ کی ورکول کافی وگنل اوس ددی آیت پردواړو برخو نظر واچوه، دیوی برخی چی کوم ځای یی ولگوو

داجواب ورکول کیږی. مَا أَنْفَقْتُمْ مِنْ خَيْرٍ فَلِلَّهِ وَالَّذِينَ وَالْأَقْرَبِينَ وَالْيَتَامَى وَالْمَسْكِينِ وَابْنِ السَّبِيلِ یعنی کوم مال چی تاسی دالله ﷻ دپاره لگوی، دهغه هقدار مور اوپلار اوبی پلاره ماشومان او (دارنگه) مسکینان اومسافرین دی، او د دوهمی برخی چی څه ولگوو؟ جواب په دی الفاظوکی په ضمنی ډول ورکول سوي دی، وَمَا تَفْعَلُوا مِنْ خَيْرٍ فَإِنَّ اللَّهَ بِهِ عَلِيمٌ یعنی چی کوم خیر تاسی کوی الله ﷻ په هغه ښه خبر دی دا دی خبری ته اشاره ده چی دالله ﷻ دطرفه څه حدبندی اوپابندی نسته چی څه مووس کیږی هغومره لگوی دالله ﷻ څخه به دهغه بدله او ثواب پیداکی، غرض دا چی غالباً سوال کونکوته اهمیت ددی سوال ووچی زمونږ دمال لگولوځای دی کوم وی نوپه جواب کی اهمیت هم دی ته ورکړل سو چی په فلانی ځای کی یی ولگوی، اوپه وروستنی آیت کی سوال یوازی داوو چی څه ولگوو؟ نو جواب هم دومره ورکول سو: قُلِ الْعَفْوَ یعنی ته وفرمایه چی ترخپلو ضروریاتو زیات مال لگوی ددی دواړو آیتونو څخه دالله ﷻ په لار کی دمال لگولوپه باره کی خودایات اومسئلی معلومی سوی.

(۱) مسئله: اول دا چی دواړه آیتونه دفرض زکوٰۃ په باره کی نه دی ځکه چی دزکوٰۃ دپاره دمال نصاب هم مقرر دی او دهغه دلگولو فرض سوی اندازه هم نبی کریم ﷺ ټاکلی ده، کله چی په دی دواړو آیتونو کی څه نصاب یادلگولو اندازه نه ده ښوول سوی نومعلومه سوه چی دا نفلی خیرات سره تړون لری او اوس دا شبهه هم پاته نه سوه چی په اولنی آیت کی دخیرات لگولوځای مور اوپلارهم ښوول سوي دی که دا فرض خیرات وی نو مور اوپلار ته خو فرض زکوٰۃ نه ورکول کیږی.

(۲) مسئله: ددی آیت څخه دوهم هدایت دا وموندل سوچی مور اوپلار اونورو خپلوانو او عزیزانوته په څه ډالی ورکولو یاپه دوی خوړلو اوچنبلوکی که چیری دالله ﷻ دحکم دپرخای راوړلو نیت وی نواجر او ثواب به هم ورکول کیږی او دا به دالله ﷻ په لار کی لگول (انفاق فی سبیل الله) حسابیږی.

(۳) مسئله دریم هدایت ددی څخه دا حاصل سوچی په نفلی خیرات کولوکی به هلته ثواب ورکول کیږی چی دا دهغه تر ضرورت په زیات مال کی سوی وی او که چیری خپل خان تنگ کی یاپرخپل اهل اوعیال تنگی را ولی یاقرض ادا نه کی او نفلی خیرات وکی نو دالله ﷻ په نزد دښه کارنه دی، حضرت ابوذر غفاری ؓ اوڅه نورو صاحبانو دزیات مال دلگولو دامطلب اخیستی دی چی ترخپل ضرورت زیات

تول مال دالله ﷻ په لار کی لگول واجب دی او دازیات مال دخان سره ساتل گرسره روانه دی، تر ضرورت زیات چی څه وی دتولو صدقه واجب ده، مگر جمهور صحابه کرام رضی الله تعالی عنہم تابعین رضی الله تعالی عنہم او ددین امامان صاحبان دقرآن ددی آیت مطلب دابنسی چی دنفلی خیرات کولو دپاره شرط دا دی چی هغه دی ترخپلو ضروریاتوپه زیات مال کی وی دا مطلب یی نه دی چی تر ضرورت زیات تول مال دالله ﷻ په لار کی خیرات کول واجب دی لکه څنگه چی دصحابه کرامو رضی الله تعالی عنہم دکړو وړو (تعامل، څخه هم ثابتیږی.

يَكْتُبْ عَلَيْكُمُ الْقِتَالَ وَهُوَ كَرِهٌ لَّكُمْ وَعَسَى أَنْ تَكْرَهُوا شَيْئًا وَهُوَ خَيْرٌ لَّكُمْ وَعَسَى أَنْ تُحِبُّوا

فرض سوپه تاسی جنگ او هغه ناخوښ دی ستاسی او کیدی سی چی تاسی نه خوښوی یوشی او هغه به ښه وی تاسی دپاره او کیدی سی چی خوښوی

شَيْئًا وَهُوَ شَرٌّ لَّكُمْ وَاللَّهُ يَعْلَمُ وَأَنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ ﴿۲۱۹﴾ يَسْأَلُونَكَ

په تاسی یوشی او هغه به بد وی تاسی دپاره، او الله ﷻ پوهیږی او تاسی نه پوهیږی، تاسی څخه پوښتی

عَنِ الشَّهْرِ الْحَرَامِ قِتَالٍ فِيهِ قُتِلَ فِيهِ كَبِيرٌ وَصَدٌّ

دمیاشتی حرامی چی په دی کی جنگ کول څنگه؟ ووايه چی جنگیدل په دی کی لویه گناه ده، او بندول

عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ وَكُفْرِيهِ وَالْمَسْجِدِ الْحَرَامِ وَإِخْرَاجُ أَهْلِهِ

دالله ﷻ دلار څخه او هغه نه منل او دمسجد حرام څخه بندول او ایستل دهغه دخلق،

مِنْهُ أَكْبَرُ عِنْدَ اللَّهِ وَالْفِتْنَةُ أَكْبَرُ مِنَ الْقَتْلِ وَلَا يَزَالُونَ

دهغه خای څخه هم زیاته گناه ده دالله ﷻ په نزد او دخلقو ددین څخه اړول لویه گناه ده دقتل څخه او کفار به تل تر تله

يُقَاتِلُونَكُمْ حَتَّى يَرُدُّوكُمْ عَنْ دِينِكُمْ إِنِ اسْتَطَاعُوا وَمَنْ

تاسی سره جنگیږی تردی چی واوروی تاسی ستاسی ددین څخه که چیری څوک واوروی په تاسی

يَرْتَدَّ دِينَكُمْ عَنْ دِينِهِ فَبُئِتْ وَهُوَ كَافِرٌ فَأُولَٰئِكَ حَبِطَتْ

کی دخپل دین څخه، بیامرسی دکفر په حالت کی نو دداسی خلقو بربادسول

أَعْمَالُهُمْ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ وَأُولَٰئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ هُمْ

عملونه ددوی په دنیا او آخرت کی او دا خلق و سیدونکی دی ددوړخ دوی به

فَمَّا خَلَّوْا^(۱۴) إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَالَّذِينَ هَاجَرُوا وَجْهَدُوا

په دې كې تل پاته كيږي ، او بيشكه كومو خلقو چې ايمان راوړي او كومو چې هجرت وكې او و جنگيدل

فِي سَبِيلِ اللَّهِ أُولَٰئِكَ يَرْجُونَ رَحْمَتَ اللَّهِ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَّحِيمٌ^(۱۵)

دالله په لار كې دا كسان اميد وړدي دالله درحمت او الله بخشنوونكې او مهربانه دي .

د تفسير لنډيز

(ديار لسم حكم د جهاد د فرض كيدو)

جهاد كول پرتاسې فرض سوي دي او هغه تاسې ته (پر طبعيت) دروند پريوزي او داسې كيدې سې چې تاسې كوم شې سخت (دروند) وگنې او (په واقع كې) هغه ستاسې په هكله خير (او فائده) وي اودا (هم) كيدې سې چې تاسې يوشې بهترو گنې او (په واقع كې) هغه ستاسې په هكله بد (ثابت) شې او (دهر شې حقيقت حال) الله پيژني او تاسې يې (پوره پوره) نه پيژني (دېنه او بد فيصله دخپلې خوښې پر بنياد مه كوي دالله چې څه حكم وسي دهغه په منلو كې دځان خير او مصلحت گنې)

(خوار لسم حكم په مياشته حرامه كي د جنگ كولو تحقيق)

په يوسف كې د حضور دځينو صحابه كرامو دلاسه يو كافر په مقابل كې په داسې ورځ قتل سو چې صحابه كرامو ته د جمادى الاخرى (څلورمې خور) دير شمه معلوميد ه خو په حقيقت كې دا درج (د خداى تعالى) دمياشتې اولنې ورځ وه په كومه كې چې جنگ شروع كول منع دي ، كفارو په دې واقعه مسلمانانو ته پيغور وركې چې مسلمانانو دشهر حرام دحرمت هم خيال ونه ساتي ، مسلمانانو دخپلې فكر مندې په وجه دحضور دڅخه پوښتنه وكړه او په ځينو روايتونو كې راغلي دي چې دقریشو ځينو كفارو دحضور په مخكې داعتراض په توگه دا سوال راپورته كې نو جواب يې داسې فرمايلى دي ، خلگ ستاسې څخه په مياشته حرامه كي دجنگ كولو په باره كې سوال كوي تاسې وفرماياست چې په دې كې بالخصوص (يعنې په قصد) جنگ كول لوى جرم دي (ليكن مسلمانانو داكار په قصدنه دي كړې بلكه په تاريخ كې دغلطې راتلو په وجه داسې وسوه داخو تحقيقى جواب دي) او (الزامى جواب دا دي چې په مسلمانانو دكفارو دطرفه داعتراض كولو گرسره حق نسته چې په مياشته حرامه كي جنگ كول برباره خبره ده كه لوى جرم دي ، ليكن ددې كفارو چې كوم كړه وړه دي يعنې دالله دلاري (دين) څخه (خلگ) بندول (يعنې پر مسلمانيدو دومره تكليفونه وركول چې نور خلگ بيا دبيري مسلمانان نه سي) او په الله سره كفر كول او په مسجد حرام (يعنې په خانه كعبه) كفر كول (چې هلته يې دپريتان درولى وه اود خداى دعبادت كولو پرځاى يې دهغوى عبادت او طوافونه كول) او كوم خلگ چې دمسجد حرام اهل وه (يعنې رسول الله اونور مومنان

ہقویٰ ہی (پہ تنگولو اوپریشانہ کولو) ددی (مسجدِ حرام) خُخہ وایستل (یعنی پہ ایستلو یی مجبورہ کول چہ ہجرت کولوتہ خبرہ ورسیدہ نو دا کارونہ بہ یی کول اوپہ حق دین کی بہ یی فتنی راپورتنہ کولی) او (داسی) فتنی بہ یی راپورتنہ کولی (چی ددی خاص) قتل خُخہ (کوم چہ دمسلمانانو دلاسه سوی وو) پہ خو خُو چندہ (پہ قباحت کی) زیاتی دی (خُکھ چہ ددی قتل خُخہ حق دین تہ خو خُو ضرر نہ دی رسیدلی تر زیات لازیات کہ چیری خوک یی پہ قصد ہم وکی نو پہ خپلہ بہ گنہگار وی او دکفارو ددی حرکتونو خُخہ حق دین تہ داسی ضرر رسیدی چہ مخ پرپورتنہ ترقی یی بند وی) او داکفار ستاسی سرہ تل ترتلہ جنگ (او جگرہ جاری) ساتل غواری پہ دی غرض کہ چیری (خدای ﷻ دی نہ کری) پہ تاسی یی وس پورہ سی نو تاسی بہ ستاسی ددین (اسلام) خُخہ واروی (دوی دداسی کارونوپہ وجہ ددین سرہ مقابلہ کول ہنکارہ خبرہ دہ)

(دمرتد کیدو انجام)

اوچی کوم سری پہ تاسی کی دخپل دین (اسلام) خُخہ واروی بیا ہم دکفریہ حالت کی مرسی، نو دداسی (خلکو (نیک) عملونہ بہ پہ دنیا او آخرت (دوارو) کی (تول) لوٹ کیری اودا خلگ بہ پہ دورخ کی تل ترتلہ پاتہ کیری (پہ شہرِ حرام کی دقتال پہ بارہ کی مسلمانانوتہ ددی جواب پہ اوریدو دگناہ دنیستوالی خو یقین راغی مگر داشک یی بیہم وو چہ ثواب بہ یی نہ وی سوی، اوس ددی پہ بارہ کی ورتہ تسلی ورکول کیری)

(دنیت پہ اخلاصِ دثواب وعدہ)

پہ حقہ چہ جا ایمان راوری وی اوچاچی داللہ ﷻ پہ لارکی وطن پریشی وی او جہاد (غزا) یی کری وی، داسی خلق خود اللہ ﷻ درحمت امیدلری (اوپہ تاسی کی دا صفتونہ پہ طریقہ دمنع الخلو (خامخا) ستہ لکہ چہ ایمان او ہجرت ہنکارہ دی پہ دغہ خاص جہاد کی شک کیدی سوای نوکلہ چہ پہ دغہ موقعہ ہم ستاسی نیت دجہاد وو زمونہ (داللہ ﷻ) پہ نزد دا ہم پہ جہاد کی شمار سو نو اوس تاسی نا امیدہ ولی یاست، واللہ ﷻ بہ (دا غلطی) معاف کی او (دایمان جہاد او ہجرت پہ وجہ بہ پرتاسی) رحمت وکی۔

علوم او مسائل

دجہاد خُخہ احکام: مسئلہ: دتیرو سوو آیتونوپہ اولنی آیت کی دجہاد دفرض کیدو حکم پہ دی الفاظو سرہ سوی دی، کُتِبَ عَلَیْکُمُ الْقِتَالُ یعنی پرتاسی جہاد فرض سو، د الفاظو دظاہر خُخہ دامعلومیری چہ پہ ہر مسلمان پہ ہر حالت کی جہاد فرض دی خو دخینو آیتونو دقرآن او درسول اللہ ﷺ دخینو اتحادیو خُخہ معلومیچی چہ جہاد پہ ہر مسلمان فرض عین نہ دی، بلکہ فرض کفایہ دی، مطلب دا چہ خہ مسلمانان جہاد وکی نو دپاتہ سوو نورو کسانو ہم غارہ خلاصیری، اوکہ پہ یوہ ملک یا پہ یوہ زمانہ کی ہیخ یوی تولی دمسلمانانو دجہاد فرض ادا نہ کی نو تولا مسلمانان بہ ددی فرض پہ

پريښولو گنهگاروي ، حديث شريف : **الْجِهَادُ مَاضٍ إِلَى يَوْمِ الْقِيَمَةِ** هم دامطلب دی چی دجهادکولو دپاره ترقيامته پوری دیوی ټولی موجودگی ضروری ده ، دقرآن مجید په یوه بل آیت کی ارشاد دی . **فَقُلْ لِلّٰهِ الْمُجَاهِدِينَ بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنْفُسِهِمْ عَلَى الْفَاقِعِينَ دَرَجَةً وَكُلًّا وَعَدَ اللّٰهُ الْحَسَنَى (النساء ۹۵)** یعنی الله ﷻ مجاهدینو ته په جهاد پريښوونکو فضيلت ورکړي دی او الله ﷻ د دواړو سره دگټی وعده کړي ده ، دڅه عذر په وجه یادبل څه دیني خدمت کولو اونور په وجه که څوک په جهاد کی شامل نه سو ، په دی آیت کی دهغوی سره هم دگټی وعده سوي ده ، ظاهره خبره ده که په هر یوه مسلمان جهادکول فرض عین وای نو دجهاد دنه کوونکو سره به هیڅکله دگټی وعده نه وای سوي ، دا ډول په یوه بل آیت کی دی : **لَلَّذِينَ كَفَرْنَا مِنْ كُلِّ فِرْقَةٍ مِّنْهُمْ طَائِفَةٌ لَّا تَفْقَهُوْا إِلَى الدِّينِ (التوبة ۱۲۲)** ، اولی دباندي ونه وتله ستاسی دهری لویی ټولی څخه کوچنی ټولی ددی کار دپاره چی هغه په دین کی پوهه حاصله کی ، دلته په خپله قرآن عمل په داسی شان تقسیم کی چی څه مسلمانان دی جهادکوی اوڅه دی په علم حاصلولو کی اخته وی ، دابه هلته کیدی سی چی جهاد فرض عین نه بلکه فرض کفایي سی ، هم داشان په صحیح بخاری اوصحیح مسلم کی حدیث دی چی یوسړی دحضور ﷺ څخه په جهادکی دشریکیدو اجازه وغوښته نوهغه ﷺ پوښتنه وکړه چی ستامور اوپلار ژوندی دی ؟ هغه عرض وکی چی هو ژوندی دی هغه ﷺ ورته وفرمایل چی بیاڅه ! او دمور اوپلار په خدمت کولو سره دجهاد ثواب حاصلوه ددی څخه دا هم معلومیږی چی جهادفرض کفایي دی ، کله چی دمسلمانانو یوه ټولی په جهاد اخته وی نو نور مسلمانان په نورو دیني خدمتونو او دیني کارونو کی اخته کیدی سی ، ها که چیری څه وخت دمسلمانانو بادشاه دعام جهاد اعلان ضروری وگنی نوبیا پرتولو مسلمانانو فرض عین سی لکه چی په سورة توبه کی ارشاددی ﷻ **يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا مَهْ لَكُمْ إِذَا قِيلَ لَكُمْ الْفِرُّوْا إِلَى سَبِيلِ اللّٰهِ اتَّقِلُمْ (التوبة ۳۸)** ای مسلمانانو! په تاسی څه سوي دی چی کله تاسی ته وویل سی چی دالله ﷻ په لارکی ووزی نوتاسی ځانونه درانه کی ، اوځدای ﷻ دی نه کی که چیری کفار پریوه اسلامی ملک حمله وکی او جنگیدونکی مسلمانان دهغوی پوره مقابله نه سی کولی نو په دی وخت کی بیا جهاد پرتولو مسلمانانو فرض عین سو ، که چیری نژدی ټول مسلمانان دجهاد دپاره کافی نه وه ، نو ورسره په ځواکی نور مسلمانان تردی چی ددنیا پرهریوه مسلمان جهادفرض عین سو ، دقرآن دا ټول آیتونه دجمهورو فقهاؤ اومحدثینوپه نظر کی وه نو ځکه یی په عامو حالاتو کی جهاد ته فرض کفایي ویلی دی .

مسئله: فرض کفایي جهادته دمور اوپلار داجازت څخه بغیرتلل روانه دی .

مسئله: یوقرض دار چی قرض نه وی اداکړی په فرض کفایي جهادکی ورته شریکیدل روانه دی ها که چیری دعام جهاد اعلان وسو نو بیا پرتولو مسلمانانو جهاد فرض عین سو ، په دی کی دشریکیدو دپاره دهیچا څخه داجازت غوښتلو ضرورت نسته ، دلته بیاڅو نه دقرضداري څه عذر دی اونه دطله

دعلم دین اونه بل څه دینی ضرورت ، ددی آیت په آخرکی دجهاد دشوق دراپورته کولو دپاره فرمایي چي که څه هم ستاسي په طبعیتونو جهاد دروند لگيږي لیکن ښه په یادلري چي انساني مهارت عقلمندی اوتدبیر اومحنت دانجام او نتیجی په باره کی اکثره پاته اوناکامه راځي ډیر عقلمند خلک فائده مندشیان مضر او مضر شیان فائده مندگنی ، لکه چي دهریوه سړي عامه تجربه هم ددی خبری شاهده ده یو شاعر فرمایي چي . ع

خویش را دیدم ورسوایی خویش

ددی فرمان خداوندی خلاصه دا ده چي په جهادکی دمال او جان نقصان لیدل که چیري په اصل اوحقیقت کی مخامخ راسی نوښکاره به سی چي دانقصان نقصان نه وویلکه سراسر فائده وه او دهمیشه آرام دپاره سامان وو.

(په میاشتو حرامو کی دجنگیدو حکم)

په تیرو سوو آیتونو کی د دوهم آیت دامطلب دی چي په څلورو میاشتو (ذی القعدة ذی الحجة محرم اورجب) کی جنگیدل حرام دی ، دغه ډول دقرآن کریم په نورو ډیرو آیتونو کی په دی میاشتو کی دجنگیدو بندیز راغلی دی ، مثلاً: مِنْهَا أَرْبَعَةٌ حُرْمٌ ذَلِكَ الَّذِينَ أَقِيمُوا دوحجة الوداع په مشهوره خطبه کی رسول الله ﷺ فرمایلي دی ، مِنْهَا أَرْبَعَةٌ حُرْمٌ لِّكَ مُتَوَلِّاتٍ وَرَجَبٌ مُضَرٌ ددی څخه څلور میاشتی حرامی دی دری پر لپسی دی او (څلورمه) رجب دمضر ده ، ددی آیتونو او روایتونو څخه ثابتیږي چي په دی څلورو میاشتو کی جنگیدل دتل دپاره حرام دی لکه چي دتفسیر امام عطاء بن ابی رباح رحمته الله به قسم کوی چي دا حکم دتل دپاره باقی دی داسی نور ډیر تابعین صاحبان داحکم ثابت اونا منسوخ نیسی مگر دجمهورو فقهاؤ په نزد او دامام جصاص رحمته الله په قول دښارونو دعامو فقهاؤ په مسلك داحکم منسوخ دی اوس په یوه میاشت کی هم جنگیدل منع نه دی .

خبره دا پاته سوه چي ښه : ددی دپاره منسوخ کوم یو آیت دی ؟ په دی کی دفقهاؤ مختلف اقوال دی بعضی ، قَاتِلُوا الْمُشْرِكِينَ كَآفَّةً : ددی ناسخ نیسی خواکشره صاحبان ددی ناسخ : قَاتِلُوا الْمُشْرِكِينَ حَتَّى وَجَدْتُمُوهُمْ : بولی او دلته د حَيْثُ دلفظ معنی زمانه کوی ، مطلب یی داسوچی مشرکان په کوم ځای او کوم وخت کی چي رالاندی کی وژنی یی اوڅه فقهاء فرمایي چي ددی ناسخ درسول الله ﷺ خپل عمل دی چي هغه په میاشتو حرامو کی دطائف محاصره (قلابندی) کړی وه حضرت عامر اشعری رحمته الله یی په میاشتو حرامو کی داوطاس دجهاد دپاره لیږلی وو ، په دی وجه عام فقهاء داحکم منسوخ گنی ، جصاص رحمته الله فرمایي ، وهوقول فقهاء الامصار ، روح المعانی ددی آیت په تفسیر کی اوبیضاوی د سورت براء ت د اولنی رکوع په تفسیر کی ددی حکم په منسوخ کیدو دامت اجماع نقل کړي ده (بیان القرآن مگر دتفسیر مظهری صاحب دامنسوخ نه گنی ، ځکه چي په ، إِنَّ عِدَّةَ الشُّهُورِ عِنْدَ اللَّهِ اثْنَا عَشَرَ شَهْرًا لِي

کتابِ الله یَوْمَ خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ مِنْهَا أَرْبَعَةٌ حُرُومٌ (کوم چى آیه السیف بلل کیری اود جهاد په آیتونو کی تر تولو وروسته نازل سوی آیت دی) کی په ښکاره ډول دمیاشتو حرامو دحرمت ذکر سته کوم چى حضور ﷺ دخپل وفات څخه اتیا ورځی مخکی ورکړی وو ، دطائف محاصره (قلابندی) هم رسول الله ﷺ په ذوالقعدة کی نه بلکه په شوال کی کړی وه دا هم ځکه ناسخ نه سی جوړیدی البته ددی آیت .
 الشَّهْرُ الْحَرَامُ بِالشَّهْرِ الْحَرَامِ : په وجه دا خبره به صحیح وی چى په میاشتو حرامو کی دجهاد کولو منع به په دی خاص صورت کی منسوخ گنل کیری کله چى کفار اومشرکان په دی میاشتو کی دجنگ پیل ونه کی ، خلاصه دا سوه چى په میاشتو حرامو کی جنگ کول بیخی حرام دی خو کله چى کفار دجنگ پیل وکی نو دمسلمانانو دپاره دفاعی جهاد بیاحرام نه دی لکه چى امام جصاص رحمته الله علیه په روایت دحضرت جابر رضی الله عنه نقل کړی دی چى رسول الله ﷺ به په هیڅ یوه میاشته حرامه کی ترهغه جهاد نه کوی ترڅو به چى کفارو دجنگ پیل نه ووکړی .

(دمرتد کیدو انجام)

دآیت ، یَسْأَلُونَكَ عَنِ الشَّهْرِ الْحَرَامِ : په آخرکی تر اسلام راوړلو وروسته دمرتد کیدو دا حکم ذکر سوی دی چى حَبِطَتْ أَعْمَالُهُمْ لِی الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ : یعنی دداسی خلکو په دنیا او آخرت دواړو کی عملونه به سرتربایه لوت او بریادسی .

مسئله: په دنیا دعمل لوت کیدل دنکاح څخه یی دبی بی وتل دی دمسلمان (مورث) د میراث څخه محرومه کیدل دی په اسلام کی ټول کړی لمونځونه روژی اونور عبادتونه بیکاره اونیست کیدل دی په داسی مړی به جنازه نه کول کیری اودمسلمانانو په هدیره (مقبره) کی به نه ښخول کیری، او په آخرت کی دعمل لوت کیدو مطلب دادی چى دهیڅ عبادت ثواب به ورته نه ورکول کیری اوتل تر تله به په دوېځ کی پاته کیری .

مسئله: که چیری داسی سړی بیامسلمان سی نو په آخرت کی دعذاب څخه دده بچ کیدل او په دنیا کی دراتلونکی وخت دپاره په داسی سړی اسلامی احکام جاری کیدل یقینی دی ، خوا امام ابوحنیفه رحمته الله علیه په اولنی وار اسلام کی دده کړی حج ختم بولی چى وس یی وسو فرض حج به بیاکوی اودمخکی وار اسلام دروژو لمونځو اونورو عبادتونو ثواب هم په آخرت کی دده دپاره نه منی او امام شافعی رحمته الله علیه په دی دواړو صورتونو کی اختلاف لری .

مسئله: داصلی (دسره) کافر دټولو نیکیو ثواب څوړند وی کله چى مسلمان سی نو په ټولویه ورته ثواب حاصلیری او که په کفر مړ سونودغه ټول بیکاره سوه دحدیث ، أَسْلَمْتُ عَلَى مَا أَسْلَمْتُ مِنْ خَيْرٍ هم دامطلب دی **مسئله:** دمرتد حالت تراصلی کافر دیرزیات خراب دی په دی وجه اصلی دکافر څخه جزیه قبول کیری اومرتد که مسلمان نه سو نو قتلول کیری به (که سړی وی) او همیشه به بندیوانه ساتل کیری (که ښځه وی) ځکه چى په دی سره داسلام سپکاوی سوي دی ، دسزا په ډول سرکاری سپکاوی په دی سره جوړیری .

يَسْأَلُونَكَ عَنِ الْخَمْرِ وَالْمَيْسِرِ قُلْ فِيهِمَا إِثْمٌ كَبِيرٌ

ستا څخه پوښتي حکم دشرابو اوخمار ووايه چي دواړو کي غټه گناه ده

وَمَنَافِعُ لِلنَّاسِ وَإِنَّهُمَا لَبُزٌّ مِّنْ تَفْهُمٍ

اوفاندي هم سته دخلغو او ددي دواړو گناه ډير غټه ده ددي دواړو فائدو څخه.

د تفسير لنډيز

(پنځلسم حکم دشرابو اوخمار په باره کي)

څلگ ستا څخه دشرابو اوخمار په باره کي پوښتنه کوي ته وفرمايه چي (د) دې دواړو (شيانو په استعمال) کي دگناه خبري ترهغه فائدو ډيري غټي دي (ځکه دواړه ډير ښوولو لائق دي) علوم اومستلي: په دې سورت کي دصحابه کرامو ﷺ دسوالاتو دلري دا هم يوسوال دي چي الله ﷻ يي جواب ورکړي دي ، دا دواړه (يعني سوال او جواب) مسئلي ډيري زياتي ضروري دي ځکه ددي پوره حقيقت او احکام څه قدر په تفصيل سره واورئ.

(دشرابو دحرمت (حراموالي) او ددي سره تړلي حکمونه)

داسلام په شروع کي دنورو جاهلي طريقوپه شان شراب نوشي هم عامه وه هرکله چي رسول الله ﷺ دهجرت کولو څخه وروسته مديني منوري ته تشریف راوړي نو دلته هم دشرابو چښلو اوخمارکولو رواج وو، عام څلگ ددي دواړو شيانو په ظاهري فائدو عاشقان وه ، په دې کي دننه ډيرو خرابيو او بي کاريو ته دهغوي فکر نه وو، ليکن دالله ﷻ دعادت په مناسب په هرقوم اوملك کي څه عقلمند څلگ هم وي چي عقل ته په طبيعت غلبه ورکوي او د عقل په مقابله کي خواش پريږدي ، په دې معامله کي دنبی کریم ﷺ مقام ډير زيات لوړ وو، کوم شي چي وروسته حراميدونکی وو، دهغه ﷺ طبيعت دمخکي څخه هم ورڅخه کرکه کوله ، په صحابه کرامو ﷺ کي هم څه داسي صاحبان وه کومو چي دحلالوالي په زمانه کي هم کله شرابوته لاس نه وو وروړي ، مديني منوري ته په رسيدو يو څو صحابه کرامو ته ددي دخرابيو اوبي کاريو زيات احساس وسو، لکه چي حضرت فاروق اعظم ﷺ معاذبن جبل ﷺ او يوڅو نور انصاري صحابه ﷺ هم ددي احساس دکبله دنبی کریم ﷺ په خدمت کي حاضر سوه او عرض يي وکي چي شراب اوخمار خو دانسان عقل هم خرابوي اوماال هم تباه کوي ، په دې باره کي ستاسي څه حکم دي ؟ ددي په جواب کي دا آيت نازل سو دا هغه اولنی آيت دي چي په کوم کي مسلمانانولر دشرابو اوخمار څخه دمنع کولو دپاره اولنی قدم پورته کړل سو.

په دې آيت کي دا ښوول سوي دي چي په شرابو اوخمارکي څه ظاهري فائدي خو خامخا سته ، مگر دگناه غټي غټي خبري هم ورڅخه پيدا کيږي چي په فائدو يي غالبی دي ، دگناه دخبرو څخه مطلب

دگناه سببونه دی ، مثلاً په شرابوکی ترټولو غټه خرابی دا ده چی عقل او پوهه په ختم کیږی کوم چی دټولو انسانی کمالاتو او شرافت ریښه ده ځکه چی یوازی د عقل په زور د بدو کارونو څخه انسان منع کیدی سی دا چی نه وی نو دټولو بدو کارونو دپاره لار خلاصه سی ، په دی آیت کی په ښکاره ډول شرابو ته حرام نه دی ویل سوی خو خرابی او نقصانونه یی بیان سوه چی د شرابو چښلو په وجه انسان په ډیرو گناهونو او خرابیوکی راگیریدی سی گویا د شرابو پریښوولو دپاره یوه مشوره ورکول سوي ده هم دغه وجه ده چی ددی آیت په نازلیدو د صحابه کرامو رضی الله عنہم دوی ډلی جوړی سوی یوی ډلی خو دا مشوره قبوله کړه او شراب یی پریښوول او ځینو صحابه کرامو رضی الله عنہم په دی خیال ددی چښل جاری وساتل چی دا خو حرام ټاکل سوی نه دی یوازی د خرابو او نقصانونو ذکر یی سوي دی ، ددغه نقصانونو او خرابیو څخه به یی ځان ساتی تردی چی یوه ورځ حضرت عبدالرحمن بن عوف رضی الله عنہ په صحابه کراموکی یوڅو خپلو دوستانو ته دعوت ورکی ، د دوی خپلو څخه وروسته د دستور مطابق شراب وچښل سو ، په دی حال کی دامانام دلمانځه وخت راغی ټول دلمانځه دپاره ودریدل نویو صاحب یی دامامت دپاره مخکی کی ، هغه دنشی په حالت کی چی تلاوت شروع کی نو سورة قلْ يَا أَيُّهَا الْكَافِرُونَ یی غلط ووايه ، نو د شرابو د بندولو دپاره د دوهمی درجی په ډول دا آیت نازل سو ، يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَقْرَبُوا الصَّلَاةَ وَأَنْتُمْ سُكَارَىٰ أَوْ لَا تَذَكَّرُونَ ای مؤمنانوا تاسی دنشی په حالت کی دلمانځه خواته مه ځی په دی سره یوازی دلمانځه په وختونوکی شراب بیخی حرام سوه او په نورو وختونوکی بیایی هم اجازت وو ، یوی ډلی د صحابه کرامو رضی الله عنہم خو دمخکی څخه شراب پریښی وه ، کله چی دا آیت نازل سو نو هغوی وویل چی کوم یوشی دلمونځ څخه سری منع کوی هغه دی مونږولی وکړو ، ځکه چی په هغه کی هیڅ خیرنسته ، مگر دلمونځ دوختونو څخه بغیر کله چی د شرابو حراموالی اوس هم په ښکاره ډول نه وو نازل سوی ، نو ځینو صحابه کرامو رضی الله عنہم به دلمانځه دوختونو څخه بغیر شراب چښل تردی چی دعثمان بن مالک رضی الله عنہ له طرفه په ورکول سوی دعوت کی دخوراک چښاک څخه وروسته درواج مطابق شراب وچښل سوه ، دنشی په حالت کی د دستور مطابق دشعر او شاعری اود فخرنو کولو بیان شروع سو ، په دی کی سعد بن ابی وقاص رضی الله عنہ په یوه قصیده کی د انصارو بد او دخپل قوم ښه ویل یوه انصاری زلمی ته غصه ورغله اوداوبن دزامی هډوکی یی د سعد بن ابی وقاص رضی الله عنہ پرسرور وغورځوی ، هغه رضی الله عنہ سخت ژوبل سو ، حضرت سعد رضی الله عنہ د حضور صلی الله علیه و آله په خدمت کی د انصاری زلمی گیله وکړه نوبی کریم صلی الله علیه و آله دا دعا وکړه ، اللَّهُمَّ بَيْنَ لَنَا فِي الْخَمْرِ بَيِّنَاتًا شَافِيَةً چی ای الله صلی الله علیه و آله د شرابو په باره کی مونږ ته څه ښکاره بیان اوقانون راکی نو د شرابو په باره کی دریم وار دبیخی حرمت (حراموالی) حکم دسورة مائده په دی تفصیلی آیت کی نازل سو ، يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِنَّمَا الْخَمْرُ وَالْمَيْسِرُ وَالْأَلْطَامُ رِجْسٌ مِّنْ عَمَلِ الشَّيْطَانِ فَاجْتَنِبُوهُ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ (المائدة ۹۰)

ای مومنانو! خبره دا ده چی شراب او خمار اوبتان او دخمار غشی دا ټول پلټ شیان شیطانی خبری دی تاسی بیخی ددی څخه ډډه کوی دپاره ددی چی تاسی خلاصون پیدا کی ، شیطان خو دا غواری چی دشرابو او خمار په ذریعه ستاسی په مینځ کی بغض اودښمنی پیداکی اوالله ﷻ دیاد اودلمانځه څخه تاسی بندکی ښه نو اوس به هم منع سی ؟

(دشراب دحراموالي پوری په پوری حکمونه)

دالله ﷻ دحکمونو اصلی او حقیقی حکمتونه هم دی احکم الحاکمین پیژنی مگر په شرعی احکاموکی په ژورکتلوسره دا معلومیرې چی داسلامی شریعت په احکاموکی دانسانی جذباتو ډیرخیال ساتل سوی دی چی په دی عمل کولوکی انسان ته ډیر تکلیف نه وی په خپله قرآن کریم فرمایي، لَا يَكْفُرُ اللَّهُ نَفْسًا إِلَّا وُسْفًا يَعْنِي اللَّهُ ﷻ په انسان داسی حکم نه چلوی چی دهغه دطاقت اوتوفیق څخه دباندي وی ، هم ددی رحمت اوحکمت تقاضاوه چی دشرابو په حرامولوکی اسلام دتدریجی عمل څخه کار اخیستی دی ، وار په وار دشرابو دبندولو اوحرامولو دقرآنی تاریخ خلاصه دا ده چی دشرابوپه باره کی څلور آیتونه نازل سوي دی ، یو آیت دسورت بقره دی دکوم تفسیر چی اوس دایو کوو ، په دی کی دشرابو څخه دپیداکیدونکو گناهونو اونقصانونو بیان دی دحراموالی بیان یی نسته گویا ددی دپریښولو مشوره یی ورکړه ددی حکم یی ورنه کی .

دسورت نساء په بل آیت ، لَا تَقْرَبُوا الصَّلَاةَ وَأَنْتُمْ سُكَارَىٰ كِي خاص دلمونځونو په وختونوکی شراب حرام وټاکل سوه په نورو وختونوکی یی اجازت وو ، دریم اوڅلورم دسورت مائده دا دوه آیتونه دی چی اوس مخکی تیر سوی دی په دی کی شراب بیخی حرام وټاکل سول .

اسلامی شریعت دشرابو حرامول وار په وار ځکه وکړل چی دټول عمرعادت بیاپه تیره تیره دنشی عادت پریښوول انسان ته ډیرگران پریوزی ، علماء کرام فرمایي ، لَطَامُ الْعَادَةِ أَشَدُّ مِنْ لَطَامِ الرِّضَاعَةِ ، یوعادت پریښوول تردی ډیر زیات گران دی چی یوماشوم دتی څخه پری سی په دی وجه اسلامی شریعت دحکیمانه اصولو مطابق اول ددی بدوالی په دماغوکی کښینوی بیایی دلمونځونو په وختونوکی حرام کړل بیا تربوی خاصی مودی وروسته یی بیخی حرام کړل ، وار په وار دشرابو حرامول دخدای ﷻ دحکمت تقاضاوه ، دغه شان تر حرامولو وروسته هم دغه قانون په پوره سختی سره جاری کول هم دخدای ﷻ دحکمت تقاضاوه ، په دی وجه رسول الله ﷺ دشرابو په باره کی اول دعذاب سخت وعده نه وښوول لکه فرمایي چی دا أُمُّ الْخَبَائِثِ (دپلټیو ریښه) او أُمُّ الْفَوَاحِشِ (دبی حیایی ریښه) دی ، ددی په چټینلو انسان په خرابوخرابو گناهونوکی گیریدی سی ، په یوه حدیث کی ارشاد فرمایي چی شراب اوايمان یوځای کیدی نه سی (دا روایتونه په نسائی کی دی ، په جامع ترمذی کی دحضرت انس رضی الله عنه څخه روایت دی چی حضور ﷺ دشرابوپه باره کی پرلسو کسانولعنت ویلی دی ، ددی په (۱) صفا

کونکی (٢) جوڀوونکی (٢) چنبونکی (٢) چنبوونکی ددی په (٥) باروونکی او راوړونکی (٦) چاته چی راوړل کیږی (٧) پرڅوونکی (٨) اخیستونکی (٩) ددی پریڅنبونکی (١٠) اوگته خوړونکی ، بیا یی دخلی په تعلیم اوتبلیغ بس والی ونه کی بلکه په عملی اوقانونی ډول یی اعلان وفرمایي چی دچا سره کوم قسم شراب وی هغه دی په فلانی ځای کی جمع کی .

(صحابه کرامو ﷺ دحکم منلو یی اندازی جذبہ درلوده)

داولنی حکم په اوریدو سره منونکو صحابه کرامو ﷺ په خپلو خپلو کورونوکی دخپل استعمال دپاره ایښی شراب هم هغه وخت توی کړل ، دحضرت عبدالله بن عمر ؓ بیان دی چی کله دنبی کریم ﷺ دطرفه اعلان کونکی دمدینی منوری په کوڅوکی دشرابو دحرامیدو اعلان وکی نوکه دچاپه لاس کی دشرابو لوښی وو هم هلته یی وغورځوی دچاسره چی دشرابو صراحی یانوره ذخیره وه هغه یی دکور څخه دباندی وغورځوله ، حضرت انس ؓ په یومجلس کی دشرابو ساقی جوړسوی وو ابوظلحه ؓ ابوعمیده بن الجراح ؓ ابی بن کعب ؓ اوسهیل ؓ غوندی جلیل القدر صحابه کرام ﷺ دغلته موجود وه ، دااعلان کونکی دآواز په اوریدو سره ټولو وویل چی اوس دا ټول شراب چه کی ، ددی جام اوصراحی مات کی په ځینو روایتونوکی راغلی دی چی دحرامیدو دااعلان په وخت دشرابو جام که دچاشونډوته رسیدلی هم وو نو هم هلته یی وغورځوی ، په مدینه منوره کی په هغه ورځ شراب دباران داوبو په شان تر ډیرو ورځو بهیدل ، کله به چی باران وسو نو دشرابو بوی او رنگ به دمخکی څخه راپورته سو .

په یوځای کی دشرابو دجمع کولو دحکم په اوریدو سره فرمانبرداره صحابه کرامو ﷺ هغه شراب هم هلته جمع کړل کوم چی په بازارکی دتجارت په غرض پراته وه هلته حضور ﷺ په خپلو لاسونو مبارکو دشرابو ډیری مشکیزی څیری کړی اونوری یی دصحابه کرامو ﷺ په لاس څیری کړی ، دشرابو یو صحابی سوداگر دشام څخه راوړی شراب دمدینی منوری څخه دباندی پریوه غونډی څکه پریښوول چی ددی دحرامیدو پته ورته لگیدلی وه دحضور ﷺ په خدمت کی حاضر سو او دهغه شرابو په باره کی یی دحکم پوښتنه ورڅخه وکړه ، نوحضور ﷺ دالله ﷻ دحکم مطابق دټولو مشکیزوڅیری کولو او دشرابو دتویولو حکم ورکی نو دالله ﷻ او رسول ﷺ په مینه مست دغه فرمانبرداره بنده خپله ټوله سرمایہ دخپله لاسه بی سوچه اوبی فکره پرمخکه واړوله دصحابه کرامو ﷺ دابی مثالہ فرمانبرداری کول اوخبره منل داسلام معجزه ده ځکه چی معلومه خبره ده په کوم شی چی څوک راواوړی اوعادت یی سی نو دهغه څخه منع کیدل دلې ساعت دپاره هم ډیرگران سی ، دالله ﷻ یوحکم اودرسول الله ﷺ یو فرمان ددوی په عادتونوکی داسی بدلی را وسته چی اوس ورڅخه دومره کرکجن وه لکه څومره چی مخکی پرمین وه .

(داسلامي سياست اود عامو ملكي سياستونو لوی فرق)

په تيروسو آيتونو کې د شرابو د حراموالي د حکم په نتيجه کې د مسلمانانو عملي نمونه مخامخ راغله دا د اسلام معجزه بولي ياد پيغمبر ﷺ تربيت بې مثاله اثر او يا داسلامي سياست لازمی نتيجه وگني يو خوا د امثال چي د شرابو دنشی د عمرونو عادت اوداسی رواج چي دلې ساعت دپاره هم دهغه پرينول ډيرگران معلوميدل، مگر ددی د حراموالي دا اعلان په اوریدو د مسلمانانو طبعیت بيخي بدل سو هغوی خپل ډير خوښ شي سمدستی بد او پليت وگني ، اوبلی خواته دهغه ترقی درلودونکی سياست خصوصاً د امريکي د سياست مثال واخلی چي هلته خو کاله مخکي کله چي دصحت او معاشری ماهرانو د شرابو بې حده او مهلکي خرابی او نقصانونه وليدل او محسوس یی کړل نو دخپل قانون پر بنيادی دهغه د بندولو دپاره دخپل ملک دنشر او اشاعت اعلی نوی ذریعی په کار راوستی په دی باره کی په سوونو اخبارونه اورسالی دلکونو په شمیرکی خپری کړی ، بیا د امريکي په آئين اودستورکی د ترمیم کولو په ذریعه د شرابو د بندیز قانون جاری سو ، مگر نتيجه یی ټولی دنیا دا وليدله چي د شرابو د آزادی په نسبت د شرابو د بندیز په زمانه کی ډير زیات شراب چنبل سوی وه ، د امريکي حکومت هم ومنله او د شرابو د بندیز قانون یی بیامات کی ، دا دسترگو لیدلی حال دی چي هیڅکله ورته درواغ او غلط نه سی ویل کیدی خو اوس دا کتل په کار دی چي د عربو نوو مسلمانانو او د امریکایانو (چي په نوی زمانه کی ډير ترقی یافته بلل کیږي) د حالاتو او معاملو په مینځ کی ددی ډير لوی فرق اصلی سبب اوراز څه دی ؟ که لږ غور وسی نو معلومه به سی چي اسلامی شریعت یوازی قانون د قوم د اصلاح دپاره هیڅکله هم کافی نه دی گڼلی ، بلکه تر قانون مخکي یی دهغو ذهنی تربیت وکی او د زهد تقوی عبادت او په تیره تیره د آخرت د فکر په کیمیایي نسخه یی دهغوی په مزاجونو کی دیولوی انقلاب په راوستو سره داسی افراد پیدا کړل چي در رسول ﷺ په آواز باندی دخپل ځان مال او عزت ټولو قربانولو دپاره تیار سول ، دمکی دژوند په پوره دورکی د افراد سازی داکار دریاضتونو په ذریعه کیدی ، کله چي دسرتیرو ټولی به تیاره سوه ، نو هغه وخت قانون جاری سو.

د دهنوپه جوړولو کی خوا امريکي هم دخپلی بې مثاله ذریعوپه استعمال کی هینځ کموالی ونه کی ، دهغوی سره هرڅه وه خو د آخرت فکر ورسره نه وو بلی خواته د مسلمانانو په رگ رگ کی د آخرت فکر خپور سوی وو ، د عقل لرونکو دپاره اوس هم دا دعبرت خبره ده ، کاشکی چي دا خلک داسلامي دغه نسخی په وجه د نیاته امن او آرام ورکړی .

(د شرابو د خرابیو او قانونو په مینځ کی موازنه او مقابله کول)

په دی آیت کی د شرابو او خمار دواړو په متعلق قرآن کریم دا ښوولی دی چي په دی دواړو کی څه خرابیانی هم دی اوڅه فائیدی هم ، خوددی خرابیانی ددی تر فائدو ډیری زیاتی دی نوڅکه ضرورت

ددی خبری دی چی وکتل سی چی ددی فائدی څه دی او خرابیانی یی څه دی اوبیاد اچی تر فاندویسی خرابیانی ولی زیاتی دی؟ او په آخر کی به ددی آیت څخه راپورته سوی یو څو فقهی قاعدی بیانونو.

د شرابو فاندی په عامو خلگو کی دا مشهوری دی چی په دی سره خوند او خوشحالی پیدا کیږی (په عارضی ډول) قوت او طاقت په زیاتیرې رنگ ورسره صفا کیږی اوسور کیږی، مگر ددی په مقابل کی یی خرابیانی ډیری زیاتی دی، مثلاً د شرابی معده کرار کرار بیخی بیکاره سی، خوراک کولو ته یی ډیر زړه نه کیږی، د مخ څیره یی بدله سی څپته یی غټه سی اودیوه جرمنی ډاکتر د وینا مطابق د شرابو دعادت په وجه د شرابی د ټول بدن جوړښت (ساخت) د څلوېښتو کالو په عمر کی داسی کمزوری سی لکه چی د شپیتو کالو د بډی بدن وی، یعنی په ځوانی کی دهغه ټول بدن د بډو اگانو په شان کمزوری سی، د شرابو په چپنلو سره زړه او پښتورگی خرابیږی خصوصاً نری رنځ ورڅخه پیدا کیږی چی دیورپ ډاکترانو د وینا مطابق د دغه ملکونو زیات خلگ د شرابو په وجه په نری رنځ کی گرفتاریږی، او د ځینو دغه ډاکترانو د وینا مطابق په یورپ کی نیم خلگ د دغه راولاړ سوی نری رنځ څخه مری کوم چی د شرابو د چپنلو په وجه پیدا کیږی (اونیم خلگ دنورو ټولو رنځونو څخه مری) دلیل یی دا دی چی د شرابو تر زیات رواج مخکی هلته نری رنځ به خال خال یو ځای وو کله چی د شرابو رواج زیات سو نو نری رنځ هم دلته زیات سو،

دا د شرابو بدن خرابی دی خو پر عقل باندی پریوتونکی اثرات یی تردی زیات دی کوم چی خلگ دنشی په حالت کی گنی چی نشی په هوښ کی نه وی او عقل یی کار نه کوی کله چی نشه ولاړه سی نو عقل یی کار شروع کی، لیکن دا خبره د حقیقت په رڼا کی ځکه کمزوری ده چی د شرابو اثر په عقل باندی مستقل پائیدار او د عمر سره سم وی چی د هوښ په حالت کی هم دده عقلی قوت کمزوری وی، دا دماهورو ډاکترانو تحقیق دی دځانه خبره نه ده چی کله خوشرابی هم د شرابو په وجه لیونی کیږی، دارنگه طبیبان او ډاکتران په دی متفق دی چی شراب د بدن یوه برخه نه جوړیږی، نه ورڅخه وینه جوړیږی چی بدن طاقت په واخلی بلکه ددی کار یوازی دومره وی چی په عارضی ډول وینه راپاروی او عارضی قوت په محسوسیږی او د وینی دا راپاریدل کله کله د ناگهانی مرگ سبب جوړیږی چی ډاکتران ورته (هارټ فیل) وایی، د شرابو چپنلو په وجه هغه رگونه سختیږی دکومو په ذریعه چی ټول بدن ته روح رسیږی ددی نتیجه دا وی چی شرابی ژر بوډا کیږی، ددی اثر پر مری اوساه داسی کیږی چی تل یی توخی کیږی، آواز یی غټ سی اوبالآخر نری رنځ ورڅخه جوړسی، ددی بد اثر پرنسل داسی پیروزی چی د شرابی اولاد کمزوری وی او کله خو یی اولاد پیدا کیږی هم نه، د شرابیانو دا وینا چی په شرابو سره چستی او قوت پیدا کیږی ځکه غلطه ده چی په شروع کی خو داسی ښکاری، مگر ددی رینی کرار کرار داسی خپری سی چی بیا ورڅخه دغه تیرسوی نقصانات راولاړ سوی وی او

کنٹرولولی ہی ہیشکلہ نہ سی کیدی ، پہ معاشرہ کی دشرابو یوہ خرابی دا ہم دہ چى ددی خُخہ اکثر جنگ جگری دہنمنی اوبغض راولاپیری چى نتیجہ یی دیرہ خرابہ وی خُکھ خو پہ سورۃ مائدہ (۹۱) کی دا خرابی پہ ہنکارہ الفاظو کی پہ خصوصیت سرہ بیان سوي دہ فرمایى ، اِلْمَا يُرِيدُ الشَّيْطَانُ اَنْ يُوَلِّغَ بَيْنَكُمْ الْفِدَاوَةَ وَالْبَغْضَاءَ فِي الْخَمْرِ وَالْمَيْسِرِ (شیطان داغواہی چى دشرابو اوخمار پہ ترخ کی ستاسی پہ مینخ کی بغض اوعداوت پیداکی ، دشرابو یوہ خرابی دا ہم دہ چى خینی وخت شرابی پہ خپلی بیہودی کی خپل پت رازونہ ہنکارہ کی چى نتیجہ یی دیرہ خرابہ وی ، خصوصاً پہ ہفہ وخت کی خوبی نتیجہ دیرہ مہلکہ ثابتہ سی او پہ ملک کی ورخخہ پورہ انقلاب راپور تہ کیری ملکی سیاست او جنگی مصلحتونہ تول بریادیری کلہ چى دغہ بیہودہ (راز ہنکارہ کوونکی) دحکومت یو خاص ذمہ دارسری وی او راز ہم دحکومت وی نو جاسوسان ہم ددی پہ لتون پسی وی .

دشرابو یوہ خرابی دا ہم دہ چى شرابی انسان دخلگو بلکہ دکوچنیانہم خُکھ دخنڈاشی سی چى دہفہ خبری اوکرہ ورہ نامناسبہ بی دولہ اوبی خونده وی ترتولو لویہ خرابی یی دا دہ چى دا دپلیتو مور (بنیاد) دہ ، غت غت جرمونہ اوگناہونہ ورخخہ راولاپیری زنا او قتل اکثرہ ہم ددی نتیجی دی لکہ خُنگہ چى ثابتہ دہ چى عام شراب خانی دقتل او زنا اہی وی ، دا خو دشرابو بدنہ ضررونہ سوہ روحانی ضررونہ یی ہم ہنکارہ داسی دی چى دبیہودی پہ حالت کی لمونخ داللہ ﷻ ذکر اوعبادت ورخخہ پاتہ وی ، لکہ چى قرآن کریم فرمایى ، وَيَصْذُكُمُ عَنْ ذِكْرِ اللَّهِ وَعَنِ الصَّلَاةِ تاسی شراب داللہ ﷻ ذکر اولمونخ خُخہ بند وی .

مالی نقصان یی ہم داسی ہنکارہ دی چى پہ یوہ آبادی کی دشراب خانی پہ خلاصولو سرہ دہفہ تولی آبادی مال او دولت راتولوی او راجارو کوی یی خُکھ چى ددی خینی قسمونہ پہ دیرہ گرانہ بیعہ اخستل کیری لکہ دشمیر او شمیرنی خینو ماہرانو دیوہ ہنار دشرابو تولہ بیعہ دتول فرانس دحکومت دلگہنت سرہ برابرہ ہنولوی دہ .

دشرابو دا دینی جسمانی او روحانی خرابی حضور اکرم ﷺ پہ دی الفاظو کی راجمع کړي دی چى ورتہ یی اُمُّ الْفَوَاحِش (دپلیتو یا دیبھیابیو رینہ) ویلی دی ، لکہ دیوہ جرمنی ڈاکٹر دا خبرہ دمتل پہ توگہ پہ تولہ دنیا کی مشہورہ دہ چى کہ چیری نیمی شراب خانی بندی سی نو زہ ددی خبری ضمانت ورکوم چى نیمی شفاخانی (دواخانی) اونیمی جیل خانی بہ خُکھ بندی سی چى ضرورت بہ یی پاتہ نہ سی (تفسیر المنار للمفتی محمد عبده ص ۲۲۶ ج ۲)

علامہ طنطاوی رحمہ اللہ پہ خپل کتاب الجواہر کی ددی کړي خینی ضروری معلومات لیکلی دی چى خہ دہفہ دلنہ رانقل کیری .

یوہ فرانسی محقق پہ خپل کتاب (خواطر وسوانح فی الاسلام) کی لیکى ، دیرہ زیاتہ ہلاکوونکی

وسله او دوه اړخيزه تيره توره چې داهل مشرق (مسلمانانو) بيخ په وکښل سو او دوی په قتل سوه ، داشراب وه ، مونږ دالجزائر په خلگو دا وسله وازمايله ليکن اسلامي شريعت زمونږ په لاره کې خنډ جوړ سو ، په هغوی زمونږ ددی وسلې هيڅ اثر ونه سو او په نتيجه کې دهغوی نسل هم دارنگه اخته دی زياتيرې ، دی خلگو که زمونږ دا والی داسې قبوله کړي وای لکه څنگه چې د دوی يوی منافقي قبيلی قبوله کړي ده ، نو دوی به هم زمونږ په مخکې ذليل اوخوار وای ، نن دکومو خلگو په کورونو کې چې زمونږ دشرابو دورونه چليرې هغوی زمونږ په مخکې داسې سپک اوذليل سوه چې سر نه سي راپورته کولی .

يو انگریز قانون دان بنتمام ليکی چې ، داسلامي شريعت په ډيرو ښوکی يونه والی دا هم دی چې په دی کې شراب حرام دی ، مونږ وليدل چې کله دافريقی خلگو ددی استعمال شروع کی نو دهغوی په نسلونو کې لیونتوب ورننوتی او ديو رپ کومو خلگو ته چې ددی خوند ترخولی سو نو د هغوی په عقونو هم کانی پریوتل ، په کار دی چې دافريقی پرخلگو دا بندسی او ديو رپ خلگوته په دی ډیری سختی سزاګانی ورکول سی .

غرض دا چې کوم يو شريف سړی په سره سینه ژور لیدل وکړل نو بی اختیاره یی چیغه کړي ده چې دا (شراب) پليتی ده شیطانی کار دی زهر دی دتباهی اوبربادی سامان دی ، دپليتی ددی ریښی څخه واوړی ، فَهَلْ أَنتُمْ مُنْتَهُونَ .

دشرابو دحراموالی او بندیز په باره کی دڅلورو آیتونو بیان مخکې وسو ، مناسب ښکاری چې دسورة نحل دهغه بل آیت بیان هم وسی په کوم کی چې په یوبل ډول دنشیی شیانو ذکر راغلی دی ، فرمایي ، وَمِنْ فِتْرَاتِ الْفِتْرِ وَالْأَعْتَابِ تُخَذُّونَ مِنْهُ سَكْرًا وَرِزْقًا حَسَنًا إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَةً لِّقَوْمٍ يَعْقِلُونَ (۲۷ النحل) اودخرماؤ او دانگورو دمیوو څخه تاسی خلگ دنشیی شیان او دښه خوراک شیان جوړ وی ، بیشکه په دی کی دهغه خلگو دپاره لوی دلیل دی چې عقل لری .

وضاحت او تفسیر: په مخکې آیتونو کی دالله ﷻ دهغه نعمتونو ذکر وو چې دانسانی خوراک دپاره دهغه دپیدا کولو څخه دالله ﷻ عجیبه اوغریبه کاریگری اوقدرت ښکاره کیږی ، اودشیدو ذکر دی کومی چې یی دحيوانانو په خیتو کی دوینو اوپچو دمینځ څخه دانسان دپاره صفاستره خوراک جوړ کړي دی او دانسان دنوری کاریگری اوعمل په دی کی ضرورت نسته د تَسْفِيْكُمْ لفظ هم داحکمت ښکاره کوی (یعنی مونږ شیدی درچینسو) تردی وروسته یی وفرمایل چې دخرماؤ او انگورو دڅه میوو څخه دخپل خوراک اوفانندی شیان جوړ وی ، مطلب دا چې دانسان په عمل او دخل داشیان تیاریرې اوجوړیرې خوبیا داشیان دوه قسمه وی ، یونشیی شیان چې خمر یا شراب ورته ویل کیږی ، دوهم دښه خوراک شیان یعنی تازه خرماوی اوانگور یاوچی خرماوی اووچ انگور ، خلاصه دخبری دا سوه چې انسان ته

اللہ ﷻ خرماوی او انگور غوندى میوی پہ خپل کامل قدرت سره ورکړی او ددی څخه دخپل خوراک جوړولودا اختیار یی هم ورلره ورکړی چی دی ورڅخه ښه دخوراک کار واخلی اوقوت په پیداکی یانشی شی ورڅخه جوړکی چی خپل عقل په بیکاره او خراب کی ، ددی تفسیر مطابق ددی آیت څخه دنشی شیانو په حلالوالی څه دلیل ځکه نه سی نیول کیدی چی دلته الله ﷻ په خپل قدرت پیداوسی نعمتونه بیانوی، ددی احکام نه بیانوی اوداښکاره کوی چی دنعمت اصلیت په دی نه بدلیری چی هغه یوانسان بی خایه استعمال کی ، لکه دخرماؤ اوانگورو دنعمت څخه (شراب) دزحمت شیان جوړکی خو بیا هم یوه باریکه اشاره داسی وسوه چی دسکرآپه مقابله کی درزقاًحسناً ذکرکول دا ښی چی سکرآپه رزق نه دی ، جمهور مفسرین رحمہم اللہ دلته دسکر معنی ، نشی شی کوی «روح المعانی قرطبی جصاص» په اتفاق دامت سره دامکی آیتونه دی اودشرابو حراموالی په مدینه طیبه کی نازل سوی دی ، ددی آیتونو دنازلیدو پروخت که څه هم شراب حلال وه او مسلمانانو په عمومی ډول چپنبل خو دا پورته ذکر سوی اشاره په کښی خامخاوه، چی دشرابوچنبل ښه کارنه دی، په سختی دشرابو حراموالی په ښکاره ډول تردی وروسته نازل سو (خلاصه دجصاص اوقرطبی)

(دځمار حراموالی)

میسر: مصدر دی په اصل لغت کی ددی معنی ویشل دی ، او دیاسر معنی ده ویشونکی ، دعربو دجاهلیت په زمانه کی دقسم قسم ځمارو رواج وو یو رواج دا هم وو چی دحلال (ذبح) سوی اوبښ په ویشل سوی غوښه کی به چی دچا برخه ونه رسیده نو ددغه اوبښ ټول قیمت (بیه) به ورڅخه اخیستل کیده ، ټوله غوښه به پرفقیانو وویشل سوه په خپله به یی نه استعمالوله ، په دی خاص ځمارکی دفقیرانو عاجزانو فائده اودځمارگرو دسخی توب اظهاروو نوځکه به یی په دی لوبه فخر کوی اوچا به چی په دی ځمار اولوبه کی برخه نه اخیسته هغه ته به یی بخیل اوسپیره ویل ، دویښ په مناسبت سره ځمار ته میسر ویل کیږی ټول صحابه رضی اللہ عنہم اوتابعین رضی اللہ عنہم په دی متفق دی چی په میسر کی دځمار ټول صورتونه دا خل دی او ټول حرام دی ، په تفسیر ابن کثیر اودجصاص په احکام القرآن کی نقل دی چی دقرآن مفسر عبدالله بن عباس رضی اللہ عنہ ابن عمر رضی اللہ عنہ قتاده رضی اللہ عنہ معاویه بن صالح رضی اللہ عنہ عطاء رضی اللہ عنہ اوطاوس رضی اللہ عنہ فرمایلی دی ، اَلْمَيْسَرُ الْقِمَارُ حَتَّى لَعِبَ الصَّبِيَّانِ بِالْكِتَابِ وَالْجَوْزِ هِرْقَمُ خَمَارٍ مَيْسَرٌ بَلَلُ كَيْبَرٍ تردی چی که ماشومان یی دلرگی په گوټکو اوپه جوزو کوی ، ابن عباس رضی اللہ عنہ فرمایي ، اَلْمُخَاطَرَةُ مِنَ الْقِمَارِ یعنی په مال سره شرط لگول دځمار یو قسم دی (جصاص) ابن سیرین رحمہم اللہ فرمایي چی شرط لگول په میسر (ځمار) کی دا خل دی (روح البیان) مخاطره داسی کار اوشروط ته ویل کیږی چی په هغه باندی په اټکل سره کله خو ډیرمال لاس ته ورسی اوکله خو هیڅ گوټو ته ورنه سی (یعنی گټل اوبایلل په کښی وی لکه نن صباچی لاتری ده) داټول دمیسر (ځمار) قسمونه اوحرام دی ، خلاصه دا چی

دميسر او خمار تعريف دا دى چى دمال مالك جو پيدل په داسى شرط پورى و تړى چى دهغه سته والى اونيستوالى دواړه برابر وي ، او دغه رنگه دخالصى گټى اودخالص تاوان دواړه اړخونه هم برابر وي ، (شامى ص ۳۵۵ جلد ۵ كِتَابُ الْخَطَرِ وَالْإِبَاحَةِ) مثلاً دا هم احتمال دى چى په زيد باندې تاوان پريوزى او دا هم ده چى په عمر باندې پريوزى ، ددى چى خومره قسمونه اوصورتونه په مخكې زمانه كى رائج وه يانن صبارائج دى يابه آئنده پيدا كيږي ، هغه به ټول ميسر قمار او خمار بلل كيږي .

مطلب داچى معمى اوتجارتى لاتريانى ټولى په خماركى داخلې دى ، بالفرض كه چيرى يوازي ديوه اړخ څخه انعام مقرر سى چى كوم سړى فلانكى كار وكى نو هغه ته به داانعام رسيږي نوپه دى كى باك نسته ، په شرط ددى چى ددى سړى څخه څه فيس وصول نه سى ، ولې چى په دى كى معامله دگټې او نقصان ترمينځه دائره نه ده بلكه دگټې اودگټې دنishtوالى په مينځ كى دائره ده ، دصحيح احاديثو له مخى شطرنج اوجوسر اونور څكه حرام ټاكل سوي دى چى په دى كى دمال گټل اوباييلل راځي ، په تاش اونورو كى چى دپيسو گټل اوباييلل راسى نو دا هم خمار دى ، په صحيح مسلم كى دبريده څ په روايت كى ذكر دى چى رسول الله ﷺ فرمايى چى كوم سړى دتردشير (جوسر) لوبه كوي نو داسى ده لكه چى دخنزير په غوښه او وينه خان رنگوى اوحضرت على ؓ شطرنج ته په خمار كى دا خل وايي او حضرت عبد الله بن عمر ؓ شطرنج ته تر نردشير (جوسر) هم زيات بدويلي دى (تفسير ابن كثير رحمه الله عليه) داسلام په شروع كى دشراوبه شان خمارهم رواوو ، په مكه مكرمه كى كله چى دسورت روم غَلَبَتِ الرُّومُ آيتونه نازل سوه اوقرآن كريم دا خبر وركى چى كه څه هم روم دخپل حريف كسرى څخه اوس ماته وخوړه ، ليكن څوكاله پس به روميان بياغالبه راځي خودمكى مشركانو دقرآن داپيشگويي ونه منله نوحضرت ابوبكر صديق ؓ داسى شرط ورسره و تړى كه چيرى په دومره كاله كى روميان غالب سوه نوتاسى به دومره مال راكوى دا شرط ومنل سو او دقرآن كريم دخبر مطابق روميان غالب سوه نو حضرت ابوبكر ؓ دغه مال (دشرط) قبض كى اوحضور ؓ ته يې پيش كى هغه څه خوشحاله سو مگرد مال دخيرات كولو حكم يې وكى ، ددى څخه معلومېږي چى كوم شيان حراميدونكى وه الله ﷻ دخپل پيغمبر او دهغه دخاصوصحابه كرامو ؓ په هغه زمانه كى هم حفاظت كړي دى په كومه زمانه كى چى داحلال وه نو څكه هغوى هميشه دشرابو او خمار څخه ځان وساتي ، په يوه روايت كى دى چى جبريل امين ؑ رسول الله ﷺ ته خبر راوړى چى الله ﷻ ته دجعفر طيارڅلور خويونه ډيرخوښ دى نوحضور ؓ دحضرت جعفر ؓ څخه پوښتنه وكړه چى ستا دغه خويونه كوم دى هغه څه عرض وكى چى دا تراوسه ماچاته نه وه ښكاره كړى كله چى الله ﷻ ته خبر كړى نو اوس يې درته ښكاره كوم ، هغه څلور خصلتونه دا دى ، ماويليدل چى شراب عقل ختموى نو زه هيڅكله دهغه خواته هم نه يم تللى ، ماويليدل چى دبتانو په لاس كى دچافانده اونقصان نسته نو په جاهليت كى هم ماهيڅكله بت پرستى نه ده كړي

، زه دخيلي بي بي اولونو په باره كي ډيرغيرتي يم نو ځكه ماهيڅكله هم زنانه ده كړي ماوليدل چي درواغ ويل بدوالی اورذيل توب دي ، نوپه جاهليت كي هم ماهيڅكله درواغ نه دي ويلى (روح البيان)

﴿ دځمار اجتماعي او معاشرتي نقصانونه ﴾

دځمار په باره كي قرآن هم هغه فرمايي كوم چي دشرايو په باره كي فرمايي ، يعنې دا چي په دي كي څه فائدي سته ، مگر ترنفع دهغه نقصان او ضرر زيات دي ، دځمار دا يوفائده خوهرسري پيژني چي ځمار گټونكي خوار اوبدحاله سري په يوه ورځ كي په ناسته مالدار اودغتي پانگي خاوند جوړيدي سي ، ليكن ددي معاشي اجتماعي اورروحاني خرابياني اونقصانونه ډيركم خلك پيژني خلاصه بي دا ده چي دځمار لوبه ټوله هم په دي جوړيږي چي ديوه سري فائده دبل سري په نقصان كي وي ، په دي لوبي كولو سره دولت زياتيږي نه په ځاي ولاړ وي په دي لوبه كي دټول قوم تباهي اودسريتوب دخويونو مرگ دارنگه دي چي هغه انسان يوخيروونكي حيوان جوړسي چي دبل په نقصان خپله فائده (يعنې دبل پربايللو خپله گټه موقوفه كوي ، دخپل ورور (مسلمان) پرمرك خپل ژوند دهغه په غم خپله خوشحالي موقوفه كوي اوخپل ټول قابليت په دي خود غرضي كي لگوي ، كوم انسان ته چي خپل دا اصلي شان جوړول په كار وو چي هغه دي ټول مخلوق ته فيض رسان وي هغه دي دقرباني اوهمدردی مجسمه وي بل اړخ ته په تجارت اوخرڅولو اخستلو كي دواړو طرفوته فائده وي ، په مال بدلولو سره دولت زياتيږي اوخرڅوونكي اخستونكي دواړوته په دي كي فائده ښكاري ، نوځكه تجارت روا اوځمار ناروا وگرځول سو ، په ځمار كي يوغت نقصان دا دي چي په ځمار عادت سري داصلي گټي وتي اوكاركسب څخه دپاته كيدو عادت سي ځكه چي په ناستي بي خواري بي محنته دبل مال يوازي په شرط لگولو سره په څومنته كي خپل ځان ته كوي ، ځينو علماؤ دځمار دنوم ميسر ايښوولو دا وجه ښوولي ده چي په دي سره دبل مال په آساني سره خپل جوړيږي ، ديوه سري په نقصان دبل سري فائده موقوفه وي اوكه دډيرو كسانو په نقصان ديوه سري فائده موقوفه وي دا ټول دځمار قسمونه دي اوحرام دي دسود په نوي قسمونو را ايستلو اودبينك دنوو نوو طريقوپه جوړولو دانه رواكيري ، لكه څنگه چي دشرايو په نوو نومونو ايښولوسره چي شراب چيښل نه رواكيري دا ځكه چي په دي كي دټول قوم نقصان دي ، په دي طريقه دټول قوم دولت يوخوغتانو اومالدارو يايو څوكورنوته راټول سي او نور ټول قوم خوار تباه اوبرباد پاته سي ، لكه چي په (سته بازار) كي اودځمار په نورو قسمونوسره هر روزه (هره ورځ) داسي كيږي ، دپوره (ټول) قوم دولت يوڅو كسانو ياكورونوته دراغونډيدو قرآن هم مخالف كوي فرمايي ، لِكَيْلَا يَكُونَ يَكُونُ دَوْلَةً بَيْنَ الْأَغْنِيَاءِ مِنْكُمْ : يعنې دغنيمت دمال په مختلفو طبقو كي دويشلو كومي قاعدې چي قرآن كريم ټاكلي دي دهغه منشاء هم دا ده چي دولت يوڅو مالدارو كورونو ته راټول نه سي .

دُخْمَار خرابی دا ہم دہ چی دشرابو پہ رنگ پہ خپل مینخ کی دجنگ جگری اودفتنی دفساد سبب جوہری دبیلوونکی سری پہ زہ کی دگتونکی سری سرہ کرکہ اودہنمنی پیداکیہی ، او دتمدن انسانی دود اودستور دپارہ ہلاکوونکی اوبریادوونکی شی دی ، ہم دغہ وجہ دہ چی قرآن حکیم بالخصوص داناکار والی بیان کری دی فرمای ، إِنَّمَا يُرِيدُ الشَّيْطَانُ أَنْ يُوقِعَ بَيْنَكُمُ الْعَدَاوَةَ وَالْبَغْضَاءَ فِي الْخَمْرِ وَالْمَيْسِرِ وَيَصُدَّكُمْ عَنْ ذِكْرِ اللَّهِ وَعَنِ الصَّلَاةِ (المائدة ۹۱) ، شیطان ہم داغواہی چی دشرابو اوخمار پہ ذریعہ ستاسی پہ مینخ کی دہنمنی اوبغض اوکرکہ پیداکی اوتاسی داللہ ﷻ دذکر اولمونخ خخہ منع کی ، دا رنگہ دُخْمَار یولازمی اثر دا دی چی دشرابو پہ شان پہ دی کی ہم داسی بوخت اومست وی چی داللہ ﷻ ذکر اولمونخ تہ بی پام نہ وی ، غالباً ہم دغہ وجہ دہ چی قرآن کریم خُمار او شراب دواہ پہ یوہ خای کی پہ یوہ دول بیان کری دی چی دُخْمَار ہم یوقسم نشہ وی چی انسان نہ او بدتہ دپام کولو لایق نہ ہریردی ، پہ دی آیت کی ہم پہ جمع ددواہو (خُمار اوشرابو) دخرابیو او نقصاناتو بیانولوپہ ترخ کی دابیان سوی دی چی دواہ دہغض دہنمنی اوداللہ ﷻ دذکر او لمونخ خخہ دہندولو سبب جوہری ، پہ خُمار کی یونبیادی خرابی دا ہم دہ چی پہ دی سرہ دبل مال پہ ناروا طریقو ہضمول کیہی او دغہ مناسبی بدلی خخہ بغیر دبل مسلمان ورور مال اخیستل کیہی کوم چی قرآن کریم پہ دی الفاظو سرہ منع کری دی ، لَا تَأْكُلُوا أَمْوَالَكُم بَيْنَكُم بِالْبَاطِلِ : دخلگو مالونہ پہ باطلہ طریقہ مہ خوری ، پہ خُمار کی یوہ غتہ خرابی دا ہم دہ چی پہ یوہ وار دیرکورونہ پہ خرابیہی پہ یوہ ساعت کی لک پتی سری فقیر سی ، ددی خخہ یوازی ہغہ سری نہ متاثرہ کیہی چاچی دُخْمَار جرم کری وی بلکہ دہغہ پورہ کورنی او خاندان پہ مصیبت اختہ سی اوکہ ژور نظروسی نو دغہ بد اثر پرتول قوم ولویہی خخہ چی ددغہ سری دمالی حالت پہ مطابق چاچی ورسرہ وعدی اومعاملی کری دی قرضونہ بی ورکری دی نو ہغوی بہ ہم دیوالیان سی او پہ دی دول تول قوم تباہ اوبریاد سی ، پہ خُمار کی یوہ خرابی دا ہم دہ چی انسان دکار او روزگار خخہ پہ وزی ، او دخیالی نفعو پہ تکل کی وی ، دارنگہ تل پہ دی کوشش کی وی چی ہنہ پرنہہ کبسنی اودخپلو لاسو او دماغ اوبہنو دستری کولو پہ خای بی ہیخہ دبل پہ دولت اوگتہ وتہ قبضہ وکی ، پہ دی لنڈیان سرہ داخبرہ نہہ ہنکارہ کیہی چی یوازی خُمار نہہ بلکہ دہغہ تولہ کورنی خہ چی تول قوم پہ بریادیہی ، خخہ خو قرآن کریم فرمای ، وَالْمُهْمَا أَكْثَرُ مِنْ نَفْعِهِمَا یعنی ، دشرابو اوخمار خرابی او نقصانونہ ددی ترفاندو اوگتو زیات دی ۔

(دفتھی خو قاعدی اوفوائد)

پہ دی آیت کی دشرابو اوخمار دفاندو منلوسرہ دادواہ ددی قاعدی پہ بنیاد حرام ٹاکل سوی دی چی ددی دفاندو پہ نسبت ددی مجموعی خرابی او نقصانات دیر زیات دی ، دغسی خو پہ دنیاکی یوشی اویوکارہم بی فاندی نستہ ، لکہ مار لہم اوزہر وگورہ چی فائدہ ہم لری اوسرہ ددی ہغہ مضر

اونقصانی بلل کیری دغلا ډاکی زنا اونورو فائدی هم سته ځکه خویی هغه خلک کوی کوم چی په چالاکی بیداری هوښیارتیا اوعقلمندۍ کی مشهور گڼل کیری ، لیکن کله چی ددی شیانو دینی اودنیوی خرابی اونقصانات ددی تر فائدو اوگتو زیات دی نو اسلامی شریعت هم داشیان ترهغه قاعدو لاندی حرام وتاکل کومی چی دتولو عقلمندو او هوښیارو خلکو منل سوی دی .

(د فقهی یوه بله قاعده)

ددی آیت څخه دا هم معلومه سوه چی د فائدو تراخیستو د ضرر دفع کول مخکی دی ، مطلب یی دا سر چی دنقصاناتو له کبله دیو شی فائدی پریښول ضروری دی . (لکه د دوه آنو فائدی دپاره چی څوک بازار ته دتلو خواری او زیات تاوان نه کوی او دوه آنی گران شی په خپل کلی کی اخلی مترجم)

وَيَسْأَلُونَكَ مَاذَا يُنفِقُونَ قُلِ الْعَفْوَ كَذَلِكَ يُبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمْ الْآيَاتِ

اوستا څخه هغوی پوښتنه کوی چی څه ولگوی ووايه چی دخپل خرڅ څخه زیات ، دارنگه بیانوی الله ﷻ تاسی

لَعَلَّكُمْ تَتَفَكَّرُونَ ﴿۱۹﴾ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ وَيَسْأَلُونَكَ عَنِ

دپاره حکم ، دی دپاره چی تاسی فکر وکړی ددنیا او دآخرت په خبروکی ، اوتا ستا څخه پوښتی

الْيَتَامَىٰ قُلْ إِصْلَاحٌ لَهُمْ خَيْرٌ وَإِنْ تُخَالِطُوهُمْ فَإِنِّي أَنُكَلِّمُ

دیتیمانو حکم ته ورته ووايه چی دهغوی دکار ښه کول به تر دی ، او که چیری دهغوی لگښت یوځای کړی نو دهغوی

وَاللَّهُ يَعْلَمُ الْمُفْسِدَ مِنَ الْمُصْلِحِ وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ لَأَعْنَتَكُمْ

ستاسی وپرونه دی ، او الله ﷻ پیژنی ورانی کوونکی او ودانی کوونکی ، او که چیری الله ﷻ غوښتی نو په تاسی

إِنَّ اللَّهَ عَزِيزٌ حَكِيمٌ ﴿۲۰﴾ وَلَا تَنْكِحُوا الْمُشْرِكَةَ حَتَّىٰ يُوْمِنَ

یی بار اچولی وای ، بیشکه الله ﷻ (غالب) زبردست دی (انتظام) تدبیروالا ، اونکاح مه کوی مشرکانو ښخو سره ترڅو

وَلَا مَهْمُ مَوْمِنَةٌ خَيْرٌ مِّنْ مُّشْرِكَةٍ وَلَوْ أَعَجَبْتَكُمْ وَلَا تُنْكِحُوا

چی ایمان را نه وړی او البته مینه څه مسلمان ښه ده دمشرکی ښځی څخه که څه هم هغه تاسی ته ښه ښکاری ، او په

الْمُشْرِكِينَ حَتَّىٰ يُؤْمِنُوا وَلَعَبْدٌ مُّؤْمِنٌ خَيْرٌ مِّنْ مُّشْرِكٍ

نکاح مه ورکوی مشرکانو ته (لونی ، خوندي) ترڅو چی هغوی ایمان را نه وی او البته مریی مسلمان ښه دی دمشرک

وَلَوْ اَعْجَبَكُمْ اُولٰٓئِكَ يَدْعُوْنَ اِلَى النَّارِ وَاللّٰهُ يَدْعُوْا

خُشہ کہ خہ ہم دھغہ تاسی تہ بنہ بنکاری ، دھغوی بولی دویخ طرف تہ ، او اللہ ﷻ بلی

اِلَى الْجَنَّةِ وَالْغُفْرٰنِ بِاِذْنِهٖ وَيُبَيِّنُ اٰيٰتِهٖ لِلنَّاسِ لَعَلَّهُمْ يَتَذَكَّرُوْنَ ۝

جنت طرف تہ او بختنی طرف تہ پہ خپل حکم او بنیسی خپل حکم خلقتہ دی دپارہ چی دھغوی نصیحت قبول کری

تفسیر لنڈیز

(نپارسم حکم دمال دلگولو اندازہ)

او خلق ستاسی خُشہ معلومول غواړی چی (پہ خیرات کی دی) خومره مال لگوی تاسی ورته وفرمایاست چی خومره آسان وی (چی دھغہ پہ لگولوسره پہ خپله پہ دنیوی تکلیف کی گیرنه سی یادبل حق پہ بریادولو سره دآخرت پہ تکلیف کی گیرنه سی) اللہ ﷻ احکام دارنگہ صفا صفا بیانوی ددی دپارہ چی تاسی (تہ دغه علم وسی او دھغہ علم پہ وجہ دهرعمل دکولو خُشہ مخکی) ددنیا او آخرت پہ معاملوکی (دغه احکام) پہ فکرکی لری (او پہ هره معامله کی پہ فکر سره ددغه احکامو مطابق عمل کوی)

(اوولسم حکم دیتیم سره گډون)

(پہ اول داسلام کی دهندوستان پہ شان پہ عربوکی هم یتیمانوته پہ خپل حق ورکولوکی پوره احتیاط نه وو، پہ دی وجه دا وعید واورول سو چی دیتیمانو مال خوړل داسی وگنی لکه خپله خیتہ داوړپه سکروټو دکول ددی وعید پہ اوریدولو صحابه کرامو رضی اللہ عنہم ددیر احتیاط کولو پہ وجه دیتیمانو خوراک چپیناک او پخلی دخانه خُشہ بیل کی دھغوی دخوراک خُشہ پاته شی به هم داسی خوسا او خراب سوڅکه چی نه خوبه یی پخپله دغه پاته شی استعمالوی سواي اونه ورته دھغہ دخیرات کولو اختیاروو پہ دی ډول خلقتو ته هم تکلیف وو او دیتیم مال به هم بی هیخه بریادیدی ، کله چی په دی باره کی حضور اکرم ﷺ ته عرض وسونوپه آیت کی داسی ارشادوسو) او خلق ستاڅخه دیتیمانو ماشومانو (خانه یادگډ مال دلگولو) حکم پوښتی ، ته وفرمایه چی (زمونږ اصل مقصد د دوی دمالونو دخیتی اچولو خُشہ منع کول دی چی دھغوی خیر او گټه بریاده نه سی ، هرکله چی ددوی گټه په گډمال لگولوکی ده نو) دھغوی دگټی خیال ساتل (دھغوی دگټی خلاف خانه ترلگولو) دیر زیات بنه دی او تاسی چی دھغوی سره گډخرش کوی نو (خه دبیری خبره څکه نه ده چی) دھغوی (ماشومان) ستاسی (دینی) وړونه دی (او وړونه دورونوسره هم گډ اوسیرې) او اللہ ﷻ گټه خرابوونکی او دگټی خیال ساتونکی (خانه خانه) پیژنی (پہ دی وجه پہ خوراک او چپیناک کی گډون په دی ډول په کار دی چی دیتیم گټه پہ بریاده نه سی او په ناپوهی کی یابی ارادی که چیری خه کمی زیه بی وسی نو په دی به څکه گرفت نه وی چی اللہ ﷻ ته د دوی نیک نیتی معلومه ده) او که چیری اللہ ﷻ غوښتی نو (پہ دی معامله کی دسخت قانون پہ ټاکلو

سره به یی، تاسی په مصیبت کی اچولی وای (ځکه چی) الله ﷻ زورور (زبردست) دی (مگر آسان قانون یی په دی وجه وټاکي چی هغه، حکمت والا (هم) دی (تروس دباندي حکم نه ورکوي،

(دائلم حکم دکفارو سره نکاح کول)

او نکاح مه کوي دکفارو ښځو سره ترڅوچی مسلمانې نه سی اومسلمانه (که چیری، مینځه (هم وی په زر واره، ښه ده ترکافری ښځی (هغه که څه هم آزاده (اصلیه، بی بی هم وی که څه هم هغه (کافره ښځه دښائست اومال په وجه، تاسی ته ښه ښکاری (لیکن بیا هم مسلماننه ښځه په حقیقت کی ترهغی ښه ده) او (دا ډول ستاسی په اختیار کی، ښځی دکافرانو په نکاح کی مه ورکوي ترڅوچی مسلمان نه سی اومسلمان سړی (که) مریی (هم وی په زر واره، ښه دی ترکافر سړی (هغه که ښه (اصیل، هم ولی نه وی) که څه هم هغه (کافر سړی دمال حال اومنصب په وجه، تاسی ته ښه ښکاری (مگر بیا هم مسلمان په حقیقت کی ترهغه ښه دی اودکافرانو دبدوالی وجه کومه چی په اصل کی دنکاح دبنديز وجه ده دا ده چی) دا (کافران) خلگ دویڅ ته (دبیولو) باعث جوړیږی (ځکه چی کفر ته بلل باعث دجهنم دی، اوالله ﷻ دجنت اومغفرت (دحاصلولو طرف) ته بلل کوي په خپل حکم سره (اوداحکم په دی ډول ښکاره سو چی دکفارو سره یی دنکاح دبنديز حکم وکی چی دهغوی دبلنی داثر څخه په مکمل ډول ساتنه اوحفاظت وسی کوم چی دجنت اومغفرت دحاصلولو باعث جوړیږی، اوالله ﷻ ددی دپاره خپل احکام ښیی چی هغه خلگ په نصیحت عمل وکی (اودجنت اومغفرت مستحق سی)

(فوائد دبیان القرآن څخه)

مسئله: کوم قوم چی دکړو وړو څخه اهل کتاب ښکاری، لیکن په عقائدو کی اهل کتاب ثابت نه سی نو دداسی خلگو ښځی په نکاح سره اخیستل روانه دی، لکه څنگه چی نن صبا عام خلگ انگریزان عیسایان گنی اوپه حقیقت کی د دوی عقیدې دملحدانو دی نه خو دا خلگ دخدای ﷻ منونکی دی، نه دحضرت عیسیٰ ﷺ دپیغمبری منونکی دی، اونه انجیل آسمانی کتاب هنی، خلگ په دی باره کی ډیره غلطی کوي چی بی تحقیقه دیورپ دښځو سره نکاح (ودونه) کوي.

مسئله: دغه ډول چی کوم سړی دکړو وړو څخه مسلمانان ښکاری لیکن عقیدې یی دکفر وی، نوده ته مسلماننه ښځه په نکاح ورکول روانه دی اوکه چیری ترنکاح کولو وروسته یی عقیده دکفر سوی وی نو بیانکاح په ماتیرې لکه څنگه چی نن صبادرسم اورواج اوسائنس داثرخه عقیدې تباہ کیږی په انجلی والاؤ واجب دی چی اول دی دسړی دعقیدې تحقیق کوي وروسته دی ورته لور یاخور په نکاح ورکوي

علوم اومستلې

(دمسلمان اوکافر په مینځ کې یې بله نکاح کول منع دی)

په تیرو سوو آیتونوکی دکافرانو اومسلمانانو په مینځ کی دنکاح دبنديز حکم په دی وجه ووچی کافران تر او ښځی دجهنم طرف ته بلل کوي، تفصیل یی دا دی چی دښځی اوځاوند په مینځ کی دژور

تړون اومینې اومحبت په وجه دمسلمان نر یانښخی په زړه کی دکفر شوق پیداکیږي یا لږ تر لږه دکفر سره کرکه دمسلمان نر یانښخی دزړه څخه وزی ، نتیجه به یی دارا ووزی چی دغه مسلمان نر یانښخه به مشرک اوکافر سی چی جهنم ته دتللو باعث جوړیږی ، هم دغه وجه ده چی الله ﷻ وفرمایل چی داخلگ دجهنم طرف ته دتللو باعث جوړیږی ، هم دغه وجه ده چی الله ﷻ وفرمایل چی داخلگ دجهنم دطرف ته بلنه ورکوی اوالله ﷻ دجنت او بڅښنی طرف ته بلنه ورکوی اوخپل احکام صفا صفا بیانوی چی خلگ په نصیحت عمل وکی ، دلته یوڅو خبری دغور کولو لایقی دی .

اوله خبره دا ده چی په آیت کی دمشرک (لفظ) څخه مراد که چیری عام کافر وی نو په بل آیت (وَالْمُحْضَنُ مِنَ الَّذِينَ أَوْتُوا الْكِتَابَ مِنْ قَبْلِكُمْ) سره داهل کتابو کافی ښخی ددی څخه مستثنی کیږی اوکه چیری دمشرک څخه دلته داهل کتابو څخه بغیربل کافر مراد وی نو د اهل کتابو دښخو دمستثنی کولو بیاضورت نسته ، دوهم خبره دا ده چی دمسلمان اوکافر په مینځ کی دنکاح دبنديزکومه وجه چی قرآن کریم ښوولی ده هغه په ټولو کافرانو کی سته، بیا دکتابی ښخو دمستثنی کولو څه وجه ده ؟ جواب یی ښکاره دی چی دنورو کافرانو په نسبت دمسلمانانو سره داهل کتابو اختلاف په دی ډول کم دی چی داسلام په درو بنیادی عقیدو کی دمسلمانانو سره اهل کتاب متفق دی ، دآخرت په عقیده کی یهود اونصارى هیڅ اختلاف نه لری ، دتوحید عقیده د اهل کتابو په مذهب کی هم داسی کلکه ده چی دالله ﷻ سره شریک گڼل هغوی کفر بولی ، دابله خبره ده چی دحضرت عیسیٰ ﷺ بی پایانه عظمت اومحبت هغوی شرک ته ورسول ، یوازی درسالت په معامله کی هغوی په دی ډول اختلاف لری چی محمد ﷺ نبی او رسول نه منی که څه هم چی دا هم داسلام یوه بنیادی عقیده ده خوالله ﷻ دنورو کافرانو په نسبت دا اختلاف کم وگڼی او دمسلمانانو داسانتیا دپاره یی دکتابی ښخو سره نکاح کول رواکړل ، دریمه خبره داده چی کله دمسلمان نکاح دکتابی ښخی سره رواسوه نودمسلمانی ښخی نکاح دکتابی سړی سره ولی نه رواکیږی ؟ وجه یی داسی ښکاره ده چی ښخه دسړی په قبضه کی وی او دغسی هم ښخه فطرتاً کمزوری وی نو دځاوند دکفر اثر پرښخی باندي پریوتل ډیر ژر اوقوی وی ، مگر دښخی دعقائدو اومذهبی خیالاتو اثر په ځاوند باندي پریوتل د عقل څخه لیری گڼل سوي دی ، که چیری په یوه ښخونکی میره باندي دښخی داسی ډول ژور اثر ولیدل سی نو دا په حساب کی نه راځی ، او دی لره هیڅ اعتبار نسته ځکه چی دا ډیره کمه پیښیږی ، څلورمه خبره دا ده چی کله دا احتمال هم کیدی سواي چی لکه څنگه چی دښخی اوځاوند دکفر اثر پر یوه اوبل پریوزی دارنگه داسلام اثر هم پریوه اوبل پریوزی په دی وجه یی دمسلمان سړی اوکتابی ښخی نکاح یوتربله روا سوه ، دلته دحکمت یوه خبره دا ده چی په یوه شی کی دنفع امید اودضرر خطره پیداسی نوعقل سلیم غواړی چی دا ولی خبری په نسبت د دوهمی خبری زیات خیال وساتل سی ځکه دنکاح په معامله کی

هم دادوهم خيال (چی هسی نه څوك مسلمان كافر سی)، ضروری وگنل سواودا اولنی خیال پریښوول سو (چی گوندي كافر مسلمان سی)، پنځمه خبره داده چی دكتابی ښځوسره دمسلمان دنكاح داجازت مطلب دا دی چی نكاح به صحیح سی او داوولد نسب به هم ثابت سی، خوداغوره څكه نه ده چی رسول كريم ﷺ دمسلمانی دینداری ښځی سره په نكاح كولو زور داسی وركړي دی چی په دینداری کی دځاوند كومکی ثابته سی اواولاد یی هم دینداره وی، دداسی قسم احادیثو څخه ثابتیږی چی كله دغیر دینداری مسلمانې ښځی سره نكاح كول بهتره نه گنل کیږی نو دچابی دینی (كافری كتابی) ښځی سره نكاح كول به څنگه بهتره وگنل سی؟ كله چی حضرت عمرؓ ته دا خبره ورسیده چی په شام او عراق کی اكثرو مسلمانانو دكتابی ښځو سره نكاح كړي ده نو دفرمان په ذریعه یی دابندكړل او دی خبری ته یی دمسلمانانو مخه كړه چی دداسی ښځو سره نكاح كول دمسلمانانو دتېرو دپاره ددینی اوسیاسی نقصانونو او خرابیو باعث اوسبب ده (كتاب الآثار دامام محمد ﷺ)، لكه څنگه چی ستر جنرال محمد اكبر خان په خپل كتاب (حديث دفاع) کی سره دحوالو اوتفصیلاتو بیان كړي دی چی كتابی ښځی دنكاح په نامه دمسلمانانو په كورنو کی ننوتلی دی اودهغوی د عقیدو اوخیالاتو دخرابولو څخه علاوه دهغوی رازونه یی معلوم كړي دی او دیرسیاسی نقصانات یی ورته رسولی دی، دكوموچی ځینو عیسائی مصنفینو په خپلو كتابونو کی اقرارهم كړي دی، اكثره دیورپ داسی كسان چی اهل كتاب بلل کیږی یاد مردم شماری په كتابونو کی اهل كتاب (يهود اونصارى) لیکل کیږی دسره بی دینه وی دیهودیت اوعیسائیت سره هیڅ تعلق نه لری په حضرت موسی ﷺ په عیسی ﷺ په تورات اوانجیل بلکه په آخرت او الله ﷻ ایمان نه لری، دداسی خلگو څخه لور اوخور په نكاح اخیستل بیخی حرام دی، داسی خلگ دقرآن دآیت وَالْمُحْصَنَاتُ مِنَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ په استثناء کی هیڅكله دا خل نه دی.

وَيَسْأَلُونَكَ عَنِ الْمَيْحِضِ قُلْ هُوَ أَذًى

ووايه هغه گندگى ده

دحيض

اوستاڅخه پوښتى حكم

فَاعْتَزِلُوا النِّسَاءَ فِي الْمَيْحِضِ وَلَا تَقْرَبُوهُنَّ حَتَّى

اونژدى كيږي مه هغوى ته ترڅو چی

دحيض په وخت

نو تاسى بيرته وسيرې له ښځو

يَطْهُرْنَ إِذَا تُطْهُرْنَ فَاَتُوهُنَّ مِنْ حَيْثُ أَمَرَكُمُ اللَّهُ

ښى پاکی نه سى، بياچی ښى پاکی سى نو څی دهغوى خواته دهغه ځای څخه چی حکم درکړی دی تاسى

إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ التَّوَّابِينَ وَيُحِبُّ الْمُتَطَهِّرِينَ ﴿٣٣﴾ نِسَاؤُكُمْ

ته خدای ﷻ، بیشکه الله خونوی توبه کوونکی او خونوی دگندگی خخه خان ساتونکی، ستاسی بنخی

حَرَّتْ لَكُمْ قَاتُوا حَرْثَكُمْ أَنِّي شَتَمْتُ وَقَدْ مَوَّالِ أَنْفُسِكُمْ

ستاسی دکنبت خای دی نوخی خپل کنبت ته، دکومه طرفه موجی خوبه وی او دمخه انتظام کوی دخیل

وَاتَّقُوا اللَّهَ وَاعْلَمُوا أَنَّكُمْ مُلْقَوْنَ وَبَشِّرِ الْمُؤْمِنِينَ ﴿٣٤﴾

خان دپاره اوبیرېږي دالله ﷻ خخه اوپوه سی چی تاسی هغه سره یوخی کیدونکی یاست اوزیری ورکړه مؤمنانوته

دتفسیر لنډیز

(نولسم حکم په حیض کی دکوروالی حراموالی اودپاکي شرطونه)

اوخلق ستاسی خخه دحیض په حالت کی دکوروالی اونورو کارونو کولو، حکم پوښتی تاسی وفرمایاست چی هغه (حیض) دگندگی شی دی نو دحیض په حالت کی دبنخو (سره دکوروالی کولو خخه) لیری اوسیرې او (په دی حالت کی) دهغوی سره یوخی والی مه کوی ترخوچی هغوی (دحیض خخه) پاکي نه سی بیاکله چی هغوی (بنخی) په ښه شان پاکي سی (چی دناپاکي شک اوشبهه پاته نه سی) نو دهغوی خواته خی راخی (یعنی دهغوی سره کوروالی کوی) دکوم خای خخه چی تاسی ته خدای ﷻ اجازت درکړي دی (یعنی دمخکنی اندام خخه) یقیناً الله ﷻ مینه لری دتوبه کوونکو سره (مثلاً ناخپه یاپه بی احتیاطی سره په حیض کی کوروالی وکی بیاجی خبر سو نوتوبه یی وکړه) اومینه لری دپاک اوصفا اوسیدونکو سره (دحیض په حالت کی دکوروالی اونورو منع سوو شیانو خخه خان ساتی او دپاکي په حالت کی په مخکنی اندام کی دکوروالی اجازت ورکول ددی دپاره دی) چی ستاسی بیبیانی ستاسی دپاره (په شان د) دکنبت دی (چی په هغه کی نطفه دتخم اوکوچنی دپیداوار اوحاصلاتو مثال لری) نوخپل کنبت ته دکوم طرفه خخه چی غواړی راخی (اودکنبت په شان خپلو بیبیانو ته هم دپاکي په حالت کی دهرطرف خخه دراتلو اجازت دی یعنی پراخ په پروتی ناستی دمخ خخه دوروسته خخه دکنبته خخه دپورته خخه هرڅنگه چی وی خوکنبت (په مخکنی اندام کی به کوروالی کول وی) ته به راتلل وی خکه چی شاتنی اندام هیڅکله کنبت نه سی جوړیدی اوپه دی خوندونو کی دومره مه بوختیږی چی آخرت هم ورپسی هیرکی بلکه، دراتلونکی وخت په غرض دخیل خان دپاره خه (نیک عملونه) کوی اودالله ﷻ خخه (په هرحال کی) وبیرېږی اودایقین لری چی بیشکه تاسی دالله ﷻ په مخکی پیش کیدونکی یاست (ای محمد ﷺ داسی) مومنانوته (چی نیک عملونه کوی دالله ﷻ خخه

بیرہی اوداللہ ﷻ پہ مخکی دپیشیدو یقین لری، دخوشحالی خبر واوروه (چی هغوی ته به په آخرت کی هر قسم نعمتونه ورکول کیږی)

وَلَا تَجْعَلُوا لِلّٰهِ عُرْضَةً لِآيٰمَانِكُمْ اَنْ تَبَرُّوا وَتَتَّقُوا وَ

اومه جوړوی دالله ﷻ نوم نښانه دخپلو قسمونو خوړلو دپاره چی دنیکی کولو، پرهیزگاری

تُصِلُّوْا بَيْنَ النَّاسِ وَاللّٰهُ سَمِيعٌ عَلِيْمٌ ﴿۳۷﴾

او دنورو خلقو په مینځ کی دصلح کولو څخه ځان ساتی او الله ﷻ هرڅه اوری پوهیږی.

سلم حکم (۲۰) دتفسیر لنډیز: او (د) الله ﷻ (نوم) دخپلو قسمونو په ذریعه ددی شیانو مانع مه جوړوی چی تاسی دنیکی اوتقوی او دخلگوپه مینځ کی داصلاح کار وکی (یعنی دالله ﷻ په نوم داقسم مه خوری چی مونږ به نیک کارنه کوو)، اوالله ﷻ هرڅه اوری اوپیژنی یی (نو په سمه ژبه خبری کوی اوبه زړه کی خراب خیالونه مه راولی).

اَلَا يُؤٰخِذُكُمُ اللّٰهُ بِاللّٰغُوْفِ اِيْمَانِكُمْ وَلٰكِنْ يُّؤٰخِذُكُمْ بِمَا كَسَبَتْ

نه نیسی تاسی الله ﷻ ستاسی په عبثو قسمونو لیکن نیسی تاسی په هغه قسمونو دکومو چی قصد کړی دی

قُلُوْبُكُمْ وَاللّٰهُ غَفُوْرٌ حَلِيْمٌ ﴿۳۸﴾

ستاسی زړونو او الله ﷻ بخښوونکی زغم کروونکی دی.

(دتفسیر لنډیز : یو ویلشم حکم ددرواغو دقسمونو خوړلو حکم)

الله ﷻ به په آخرت ستاسی گرفت نه کوی ستاسی په قسمونو کی په داسی عبث قسم چی په هغه کی بی ارادی درواغ ویل سوی وی، لیکن دهغه درواغو په قسم چی ورباندی ستاسی زړونو د درواغو ویلو اراده کړی وی اوالله ﷻ بخښونکی دی (په داسی عبث قسم گرفت نه کوی) زغم کوونکی دی (د درواغو دارادی قسم خوړلو سزا یی تراخرته وځنډوله).

لِّلَّذِيْنَ يُؤْتُوْنَ مِنْ نِّسَاءِهِمْ رٰكِبٰٓتٍ اَرْبَعَةً اَشْهُدَ اَنْ فَاَوْفَاْنَ اللّٰهُ غَفُوْرٌ رَّحِيْمٌ ﴿۳۹﴾

کوم خلق چی قسمونه خوری خپلو ښځو خوا ته دتلو څخه هغوی دپاره نیته ده دخلورو میاشتو بیا که چیری په خپل مینځ کی یوځای سو نو الله ﷻ بخښوونکی مهربان دی او.

عَزَمُوا الطَّلٰقَ اِنْ اللّٰهُ سَمِيعٌ عَلِيْمٌ ﴿۴۰﴾

که چیری قصد یی کړی وو دپریښوولو نو بیشکه الله ﷻ اوریدونکی پوهیدونکی دی

تفسير لنهيز

(دوه ويستم دايلا حکم)

کوم خلگ چی (دخه مودی دټاکلو څخه بغیر یادخلورو میاشتو یاتردی دزیاتی مودی دپاره) قسمونه خوری دخپلو بیبیانو خواته دتلو څخه دهغوی دپاره ترخلورو میاشتو نیټه ده که چیری (په دی څلورو میاشتو کی دننه) داخلگ (خپل قسمونه مات کی او دبنخی خواته) رجوع وکړی (نوبیاخوبه یی نکاح پر خپل حال وی او) الله ﷻ (به دداسی قسمونو ماتولو گناه په کفاری سره) معاف کړی (اوکله چی یی اوس دبی یی حق پوره کول شروع کړل نو په ده به) رحمت وفرمایي اوکه چیری دبیخی پریښوولو پخه اراده یی کړی وی (اوپه څلورو میاشتو کی دننه یی په خپل قسم ماتولو سره رجوع ونه کړه) نو (په څلورو میاشتو تیریدو سره به بیخی طلاق ولویږي او) الله ﷻ (دهغوی قسمونه هم) اوری (اودهغوی پخی ارادی هم پیژنی (نو په دی خاطر یی مناسب حکم وفرمایي)

وَالطَّلَاقُ يَكْرَهُنَّ يَأْتِيْنَهُنَّ ثَلَاثَةٌ قُرْءٌ وَلَا يَحِلُّ لِهِنَّ أَنْ يَكْتُمْنَ مَا

اوطلاقی سوی بنخی دی په انتظار کی لری خپل ځانونه تردی حیضوپوری اوهغوی دپاره حلال نه دی

خَلَقَ اللهُ فِيْ اَرْحَامِهِنَّ اِنْ كُنَّ يُؤْمِنُ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ

چی پتوی هغه چی پیدا کړی دی الله ﷻ دهغوی په خیتو کی که چیری هغوی ایمان لری په الله اوپه ورځ

وَبُعُولَتُهُنَّ اٰحَقُّ بِرَدِّهِنَّ فِيْ ذٰلِكَ اِنْ اَرَادُوْا صُلٰحًا وَلَهُنَّ

وروستنی ، او دهغوی خاوندان حق لری دهغوی دراگر څولو په دغه موده کی که چیری غواړی په ښه ډول استوگنه

مِثْلُ الَّذِيْ عَلَيْهِنَّ بِالْمَعْرُوْفِ وَلِلرِّجَالِ عَلَيْهِنَّ

اودبنځوم حق سته لکه چی څنگه دسرو په هغوی دی ددستور مطابق اوسرولړه په بنځو

دَرَجَةً وَاللّٰهُ عَزِيْزٌ حَكِيْمٌ

بهتری ده او الله ﷻ زور اوردی ، تدبیرکونکی .

تفسير لنهيز

(درويشتم اوخلبرويشتم حکم دطلاقي سوی بنخي عدت اودرجوع کولو دمودی بیان)

اوطلاقی سوی بنخی (کومی چی داصفتونه لری ، خاوند ورسره کوروالی یاخولوت صحیحه کړی وی حیض یی راځی اصلیه وی اودشریعت پرقاعده مینځه نه وی) خپل ځانونه دی (دبلی نکاح کولو څخه)

بندلری د درو حیضو (ترختمیدو) پوری (چی عدت بلل کیږي) او دغه ښځو لره (داخبره) حلاله نه ده چی خدای ﷻ چی څه دهغوی په رحم (بچه دانې) کی پیدا کړي وی (حمل وی که حیض) هغه پټ کی (ځکه چی دهغه په پټولو سره دعدت حساب غلطیږي) که چیری هغه ښځی په الله ﷻ او په ورځ دآخرت یقین لری (په وجه ددی چی دا یقین ددی خبری تقاضا لری چی دالله ﷻ څخه دی وبیریږي چی په قیامت کی ددی نافرمانی کولو سزا ورنه کړي) او دهغه ښځو خاوندان (کوموته چی طلاق رجعی ورکول سوی وی، بیان به یی اوس ورپسی راځي) دهغوی (دنکاح دتازه کولو څخه بغیر) بیا دواپس کولو حق لری (خو) په دی عدت کی دننه (دی واپس کولوته «رجعت» رجوع وایی) په شرط ددی چی (په رجوع کولو سره) داصلاح قصدلری (که داسی نه وی نو دتنگولو په غرض رجوع کول بی فائدی دی که څه هم رجوع خو به روایی) او (داصلاح داحکم په دی وجه وسوچی) دښځو حقوق دی (پرسرو) لکه چی (په نفس وجوب کی) په شان دهغه حقونو کوم چی پرښځو دی (دسروچی دهغوی) دقاعدي (شرعی) مطابق (ادا کول دی) او (دومره خبره خامخاسته چی دښځوپه مقابله کی) دسرو درجه لوړه ده (په دی وجه ددوی (سرو) دحقوقو حیثیت دښځو دحقوقو ترجیثیت لوړ اواعلی دی) اوالله ﷻ زبردست (حاکم) دی (او) حکیم (هم) دی.

(دآیت سره تړلي مسئلي دبیان القرآن څخه)

- (۱) که چیری دشهوت دغلبی له وجی دحیض په حالت کی کوروالی وسو نو ښه توبه کول واجب دی او که څه خیرات هم دخدای ﷻ په نامه ورکی نو ډیره ښه به وی.
- (۲) دښځی په وروستنی اندام کی کوروالی کول حرام دی.
- (۳) دلفو (عبث) قسم دوی معناوی دی یوڅو داچی دتیرسوی خبری په باره کی د درواغو قسم بی ارادی دخولی څخه ووزی یاخو په اراده ووزی لیکن په خپل خیال کی یی صحیح گڼی، مثال به یی دا وی چی یوسری په خپل گمان دزید دراتلو قسم وخوري مگرهغه په واقع کی نه وی راغلی یا په راتلونکی خبره بی اختیاره قسم یی دخولی څخه ووزی، په دی قسم کی گناه نسته، ځکه ورته لغو قسم وایی، په آخرت کی به هم په دی گرفت نه وی، ددی په ضدپه کوم قسم چی گرفت کیږي هغه یمین غموس بلل کیږي، دا هغه قسم دی چی په تیری سوی خبره قصدأ په درواغو وخورل سی ددی گناه سته مگر امام ابو حنیفه رحمته الله علیه په دی کی هم کفار نه گڼی، لکه څنگه چی په دی بیان کړی لغو قسم یقیناً کفار نه نسته، په دی آیت کی دهر و هغو قسمونو بیان دی په کومو کی چی کفار نه نسته. دلفو دوهمه معنی دا ده په کومه چی کفار نه وی اودی ته به لغو ځکه وایوچی مواخذه دنیوی، یعنی په دی کفار نه راځي، ددی معنی په لحاظ لفظ (لغو) غموس ته هم شامل دی چی په دی کی که څه هم گناه وی خو کفار نه وی، ددی په مقابله کی هغه قسم چی کفار هم په راځي منعقد بلل کیږي، ددی حقیقت دا دی چی

قصداً داسی قسم و خوری چی زه به فلانکی کارکوم اویا هغه کار ونه کړی نوبیا به کفاره پرلازمیږي .
 (۴) دخپلی بی بی سره دکوروالی نه کولو دقسم څلور صورتونه دي ، یو دا چی موده ونه ټاکی ، دوهمه
 دا چی دڅلورو میاشتو موده وټاکی دریمه دا چی ترڅلورو میاشتو زیاته موده وټاکی ، څلورمه دا چی
 ترڅلورو میاشتو کمه موده وټاکی ، اول دوهم دریم صورت په شریعت کی ایلاء بلل کیږي او ددی
 دروسره حکم دا دی چی په څلورو میاشتو کی دننه خپل قسم مات کړی اودبی بی سره نژدیکت وکړی
 نو کفاره به ورکوی اونکاح یی ماته نه سوه او که په څلورو میاشتو کی یی دننه قسم مات نه کی نو طلاق
 پرولوي دی اوس دغه ښځی ته بی دنکاح کولو رجوع نه سی کیدی خونکاح به هم هلته صحیح وی چی
 ښځه اوځواند دواړه په رضا وی او په دی صورت کی دحلالی ایستوهم ضرورت نسته ، نیغ په نیغه
 نکاح صحیح ده ، د څلورم صورت حکم دا دی چی په قسم ماتولو کفاره لازمیږي او که چیری ټاکلی
 موده تیره هم سی بیا هم طلاق نه لویږي (بیان القرآن)

علوم اومستلې

(دغو اوبځي په مینځ کي دفرق اودښځي اوځواند په مینځ کي دیوه اوبل دحقونو اومرتبو په باره کي یو جامع آیت)
 وَلَهُنَّ مِثْلُ الَّذِي عَلَيْهِنَّ بِالْمَعْرُوفِ، دا آیت په دی معامله کی دشرعی قاعدی حیثیت لری چی ښځی
 اوځواندان یو تریله کوم حقوق وظیفی (ذمه واری) اودرجی (مرتبی) لری ددی آیت څخه مخکی او
 وروسته په څورکوچ گانو کی ددی قاعدی دهمو غړو بیان سوي دی .

(په اسلام کي دښځي مقام)

مناسب ښکاری چی دلته دښځی هغه حیثیت ښکاره سی کوم چی ورته شریعت ورکړي دی که په دی
 څوک پوه سونو. خامخا به ددی خبری اقرار وکی چی اسلام یومنصفانه اودریمانه نظام دی اودابه هم
 ومنی چی تردی کښته پورته بل خیال لرل یابیخی یی نه منل دانسان دپاره ددنیا اوآخرت عظیمه
 اولویه خطر ده ، په ژوره کتنه دښکاری چی ددنیا دبقاء آبادی اوترقی دپاره دوه شیان (ښځه اومال
 دولت) بنیادی حیثیت اوشان لری اوبل طرف ته دا دواړه شیان دفتنو اوفسادونو اودمرگ ژوبلی سبب
 جوړیږي ، مطلب یی په پوره ډول دښکاره کیږي چی داشیان په اصل کی ددنیا دآبادی ترقی او ددی
 درونتق ذریعه ده ، که چیری دغه اصل اوبنیاد لږ هم وښورول سی نو ددنیا دورانی اوفتنو اوفسادونو
 سبب جوړیږي ، دا دواړه شیان قرآن کریم دانسانی ژوند په نظام کی په خپل صحیح مقاماتو په داسی
 ډول ایښی دی چی ورڅخه ډیری فائدی اونفعی په لاس راځی او دفتنی اوفساد بوی هم نه ورڅخه
 راځی ، دمال او دولت صحیح مقام دهغه دگټلو ذریعی اولگولو طریقی او ددی دتقسیم اوویش
 منصفانه نظام یو مستقل علم دی چی د (اسلام دمعاشی نظام) په نوم بلل کیږي ، ددی بیان به انشاء
 الله په بله موقع وسی زما یوه چاپ سوی رساله (د دولت تقسیم) په نامه هم دضروری اشارو کار ورکوی

اوس په دې وخت کې دښځو دهغه حقوقو اووظیفو (ذمه واریو) بیان دی کوم چې په تیر سوی آیت کې په دې ډول ارشاد دی چې ، لکه څنگه چې پرسرو دښځو حقوق پوره کول ضروری دی دغه رنگه پرښځو دسرو حقوق پوره کول هم ضروری دی ، مخکې خو دا فرق خامخاسته چې دسرو درجه ترښځو لوړه ده او هم په دې ډول مضمون په سورة نساء کې دی فرمایي ، الرِّجَالُ قَوَّامُونَ عَلَى النِّسَاءِ بِمَا فَضَّلَ اللَّهُ بَعْضَهُمْ عَلَى بَعْضٍ وَبِمَا أَنْفَقُوا مِنْ أَمْوَالِهِمْ : یعنی سړي حکمان دي په ښځو په دې وجه چې لوی الله ﷻ ورکړه یوه لړه پرېل اوپه دې وجه چې لگولی دی هغوی (سړيانو) خپل مالونه .

(د اسلام څخه په مخکې معاشره کې دښځې درجه)

دجاهلیت دزمانې ټولو قومونو ښځې ته دکورنۍ استعمال دیوشی حیثیت ورکړی وو ، دحيوانانوپه شان به څرخیدې دخپل واده اوبښادۍ کولو هیڅ اختیار یې نه درلودی ، د دوی اختیار درلودونکوبه چې چاته ورپغاړه کړه دهغه څخه بغير به یې بل درک نه وو ، دخپلوانوپه میراث کې د دوی برخه نه وه بلکه دنورو شيانوپه شان به دوی دسروپه میراث کې راتلی اودسرو ملکیت (مال اودولت) به گڼل کیدې د دوی په ملکیت اوقبضه کې به هیڅ نه وه اوکه تش په نوم به څه وه هم نودسرو داجازت څخه بغير به یې په دغه مال کې څه دخل نه سواي کولی ددې خاوندته پوره اختیار ووچې ددې (ښځې) مال یې په څه ډول چې غوښتلې په هرځای کې لگولی سواي او دې به دپوښتنې کولو حق هم نه درلودی تردې چې په ځینو مغربي ملکونو کې (چې ډیر ترقی یافته گڼل کیدل) ځینو سرو به ښځه گرسره انسان نه گڼله ، په دین اومذهب کې دښځې برخه نه وه نه دې ته دعبادت کولو حق وو اونه به دجنت حقداره گڼل کیده ، دروما په ځینو مجلسونو کې دا فیصله په مشورې سره سوی وه چې دایوبلیت حیوان دی کوم چې روح نه لري دیوه پلار دپاره به داروا گڼل کیده چې هغه خپلې ژوندۍ لونی په مخکې کې ښځې کړې ، بلکه داعمل به دعزت نښانه اودشرافت معیارگڼل کیدې ځینو خلگودا خیال درلودی چې دښځې په قاتل نه خوقصاص سته اونه خو دیت او دمړ سوی خاوندسره به دهغه ښځه ژوندۍ په اور سوځول کیده ، درسول کریم ﷺ تر ولادت باسعادت وروسته او دهغه ﷺ تربیت مخکې په سنه ۵۸۶ میلادی کې فرانس تردیرو اختلافاتو وروسته دا قرارداد پاس کې په هغه کې یوازی دومره ومنل سوه چې ښځه یوه بنیادمه ده ، مگر دسړي خدمت دپاره ده اودایې په ښځه لوی احسان وگڼی ، غرض دا چې ددنیا ټولو قومونو اومذهبونو دښځې سره هغه قسم سلوک کوی چې دهغه په اوریدو دانسان بدن کپیږي ، ددې عاجز مخلوق سره به نه د عقل اوپوهې مطابق معامله کیده اونه دعدل او انصاف مطابق ، تررحمة للعلمین ﷺ او دهغه ترراوړی حق دین قربان سم چې دانسان سترگې یې خلاصی انسان ته یې دانسان دقدر اوعزت یوه طریقه وښووله دعدل او انصاف قانون یې جاری کې دښځو حقوق یې په سرو داسې لازم کړل لکه څنگه چې دسرو حقوق پرښځو لازم دی هغه یې دسروپه شان آزاده خپل

اختياره او دخپل مال او خان داسی مالک و ټاکله چی یوه ښځه خپل پلار او نیکه هم په نکاح کولونه سی مجبوره کولی او که چیری دهغی د اجازت څخه بغیر بل چاته په نکاح سوه، نوددی په انکار به نکاح باطلیری، او ددی په منظورولو به صحیح کیږی، ددی په مال کی هیڅ یونارینه ددی د اجازت او رضا څخه بغیر هیڅ دخل مداخلت نه سی کولی، د خاوند تر مرگ یا طلاق ورکولو وروسته داخود اختیاره ده څوک زور او زیاتوب نه سی پر کولی، په میراث کی دنارینه ووپه شان ښځه هم برخه لری، په ښځه مال لگول او دهغی رضا ساتل شریعت محمدیه ﷺ عبادت ټاکلی دی که چیری خاوند دهغی واجب حقوق نه پوره کوی نو هغه د اسلامی عدالت په زور خپل حقوق یا طلاق اخیستلی سی.

(ښځی دسړو دمشری او انتظام څخه ایستل هم د دنیا د فساد ډیر لوی سبب دی)

ښځی ته خپل مناسب حقوق نه ورکول ظلم سنگدلی او بدبختی وه کوم چی اسلام ورکه کړه، دغه رنګه دا بی قیده پریښوول او دسړو دمشری او انتظام څخه آزادول او دخپلی گذاری او ډوډی او جامی دگټلو دپاره هم داډمه داره جوړول دهغی حق تلفی او بربادی ده نه دهغی بدن جوړښت دابار پورته کولی سی، اونه دکورنی کارونو ذمه واری او دخپل اولاد دپالنې دا غټ کار ددغه بار دپورته کولو دپاره دی ته څه موقع ورکوی، ددی څخه علاوه دسړو دمشری او انتظام څخه په وتلو سره ښځه دټولی انسانی معاشری دپاره لویه خطره جوړیږی، په دنیاکی ورڅخه فساد او مرګ ژوبله راپورته کیږی او ددی عمل څخه راپورته سوی قسما قسم فتنی پیدا کیدل لازمی او دهری ورځی دلیدلو او کتلو خبری دی هم دا وجه ده چی قرآن کریم دښځو دواجبو حقوقو دبیان سره سره دا هم ارشاد وکی چی، وَلِلرِّجَالِ عَلَىٰ هُنَّ دَرَجَةٌ دسړو درجه ترښځو لوړه ده او په نورو ټکوکی مطلب یی دا دی چی سړی دښځو منتظمان او ذمه داران دی، مګر څنګه چی تر اسلام مخکی په جاهلیت اولی کی د دنیا ټول قومونه ددی غلطی ښکارسوی وه چی ښځی به یی دکورنیو سامانونو یا د حیواناتو په شان ساتلی دغه رنګه داسلام دتنزل په زمانه کی د(جاهلیت اخری) دور شروع سو د مخکنی غلطی راگرځیدل دهغی په ضد د دوهمی غلطی په صورت کی کول کیږی چی پرښځو باندی ولاړ دسړو د دومره مشری څخه هم دخلاصیدو او خلاصولو پرلپسی کوشش روان دی چی په نتیجه کی یی فحاشی اوبی حیایی عامه سوه دنیا دجنگ او جګړو او دفساد کورجوړ سو مرګ او ژوبلی دومره ډیری سوی چی (جاهلیت اولی) یی وشرموی د عربو یو مشهور متل دی، اَلْجَاهِلُ اِمَامُ فَرِطٌ اَوْ مُفَرِطٌ، جاهل یا تر حد زیاتی کوی یا کمی خو پر خپل حال برابر او پر میانه روی هیڅکله قائم نه پاته کیږی، اوس هم دا حال دزمانه سازو خلګو دی چی یاخو به یی ښځه بنیادمه نه بلله اونه یی هم په انسان سره په خیال کی وروستله او چی ترقی یی وکړه نو دښځو پرڅټ پروت دسړو دمشری او منتظمی وښکی یی وغورځوی کوم چی د دنیا دپاره د حکمت او گټی خبره وه ددی بد انجام مونږ په خپلو سترګو وینو اویقین وکی چی ترکومه دقرآنی ارشاد

په مخکې ټیټ نه سی نو فتنی او فسادونه به ورځ تر ورځ زیاتېږي ، اوسنی حکومتونه په دنیا کی دامن دروستو دپاره هره ورځ نوی نوی قانونونه جوړوي ، ددی دپاره نوی نوی اداري قانموی په کروړونو روپي په لگوي لیکن دکمی چینی څخه چی فتنی راخوتیږي دهغی دبنډولو گرسره څه خیال نسته ، که چیری نن صبا په دنیا کی دفتنو فسادونو مرگ ژوبلی جگړو او جنگونو داسبابو دتحقیق دپاره یو کمیشن جوړ سی نو زما په خیال کی ددی اسباب نیم په نیمه زیات ښځه او دهغه بی مهاره آزادی به راوخیږي ، مگر دموجوده زمانی دهنیيارو خلکو سترگی ځکه ددی څخه پتی دی چی هغوی په نفس پرستی کی تردی حده رسیدلی دی چی دنفسانی خواهشونو پرضد دخیر او گټی دپاره هیڅ بندیز نه سی زغملی ، الله ﷻ دی زموږ زړونه د ایمان په نور روښانه کی او په کتاب الله او حضور ﷺ په هدایاتو دی دپوره عمل کولو توفیق مونږ ته راکړی ځکه چی هم داشیان د دنیا او آخرت دنیک بختی پانگه ده او بس .

مسئله: ددی آیت په ترڅ کی دا معلومه سوه چی قرآن حکیم ښځی او خاوند ته خپلی خپلی ذمه واری داسی وښوولی چی دسړو پر ذمه دښځو حقونه ادا کول داسی فرض دی لکه څنگه چی دښځو پر ذمه دسړو حقونه ادا کول فرض دی ، په دی کی دی خبری ته اشاره ده چی ښځه او خاوند دی دخپلو خپلو حقونو دغوښتنی پرځای دخپلو خپلو ذمه وارو خیال ساتی که داسی وسوه نو دحقونو دغوښتلو دعوه به دمیښځه ووزی ، ځکه چی دسړی ذمه واری هم دښځی حقوق دی او دښځی ذمه داری هم دسړی حقوق دی چی هریوتن خپلی ذمه داری پوره کی نو دهریوه تن حقوق به ددی په ترڅ کی پوره پوره اداسی نن صبادتولی دنیا جگړی هم ددی څخه راپورته کیږی چی هریو سړی دخپلو حقوقو غوښتنه په مخکی لری ، مگر دخپلی ذمه واری دپوره کولو گرسره خیال نه لری ، ددی نتیجه دا سوه چی دحقونو دغوښتنی څخه جنگونه جوړسول کوم چی دحکومتونو عوامو ښځو خاوندانو او دهر وگړی په مینځ کی روان دی دقرآن دی اشاری دخبری طرف داسی بدل کی چی سړی دی په خپلو حقوقو غوښتلو کی دنزمی چشم پوشی معافی او درگزر څخه کار واخلی او په خپلو ذمه وارو ادا کولو دی زور ورکی ، په دی قرآنی تعلیم که عمل وسی نو دکورونو بلکه دملکونو او حکومتونو اکثره جگړی به ختمی سی .

(دښځي او خاوند په مینځ کی ددرجي لوړوالي یوازی په دنیا کی کیدی سی په آخرت کی به هیڅکله

دا قانون نه چلیږی)

د دنیا دانتظام انسانی فطرت اودښځو دخیر او گټی غوښتنه دا وه چی سړی دی نه یوازی دښځو حاکمان او محافظان جوړ سی ، بلکه دا دی دهغوی فرض وټاکل سی دابیان په ، **الرِّجَالُ قَوَّامُونَ عَلَى النِّسَاءِ** کی سوي دی ، لیکن ددی څخه دا نه ثابتیږی چی ټول سړی ترټولو ښځو بهتره اوبنه دی ځکه چی دالله ﷻ په نزدي په آخرت کی دا قسم ښه والی یوازی پرایمان او عمل صالح موقوفه دی داسی کیدی سی چی هلته به ځینی ښځی دطاعت او عبادت په سبب پردیرو سړو لوړی درجی لری لکه څنگه چی په

قرآن او حديث کي په صفا ټکو کي دايان راغلي دي ، دقرآن کریم دواضح بيان مطابق دشرعی احکامو او دعملونو دجزا اوسزا په لړکي که څه هم سړي اوښځي برابر دي ، په کوم ځای چي فرق سته نوهلته نبی کریم ﷺ دا فرق په وضاحت سره بيان کړي دي لیکن په عامه توگه خطاب سړو ته دي ، او ددی دپاره دمذکر صیغی استعمال سوي دي دا ډول بيان یوازی دقرآن کریم نه دی بلکه دټولو حکومتونو قوانین هم دمذکر په صیغو کي بيان سوي دي ، سره ددی چي قانون دښځو اوسړو دواړو دپاره یوشان اوبرابر وی ددی اصلی وجه هغه کیدی سی چي دقرآن کریم په آیت کي اوس مخکي بيان سوه چي دسړو درجه په یوحیثیت سره پر ښځو لوړه ده ، کیدی سی چي بله پته وجه یی دا هم وی چي دمستوراتو (زنانونو) دذکر کولو ستر اوپرده ښه ده خو کله چي داسوال پیدا سو چي هرځای دسړو ذکر دی دښځو ذکرولی نسته لکه څنگه چي ام المؤمنین حضرت ام سلمه رضی الله عنها دحضور اکرم ﷺ څخه سوال کړي وو نو دسورة احزاب دا آیت (۳۵) نازل سو ، إِنَّ الْمُسْلِمِينَ وَالْمُسْلِمَاتِ وَالْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ وَالْقَانِتِينَ وَالْقَانِتَاتِ الْآيَةَ ، په کوم کي چي دسړوسره سره دښځو مستقل ذکر واضح سوچي طاعت عبادت او ددی له وجي دالله ﷻ سره دتزدیکت دهغه درضا اودجنت په درجو حاصلولو کي زنانه ترنارینه ووکمی نه دي (دا روایت په نسائي احمد اوتفسیرابن جریر اونوروکي په تفصیل سره ذکر دی) او په تفسیرابن کثیرکي دا روایت هم سته چي ځيني مسلمانې زناني دازواجو مطهراتو خواته راغلي اوپوښتنه یی وکړه چي په قرآن کریم کي ځای پرځای دنارینه وو ذکر دی ، په ځينو ځایونو کي دازواجو مطهراتو مستقل ذکر هم سته خو دعامو مسلمانانو زنانونو ذکر نسته نو دا مذکوره آیت نازل سو ، خلاصه دخبري دا سوه چي پرزنانونو یوازی ددنیوی انتظام په لړکي دزنانونو دخیر اوگټي په غرض نارینه وو ته په درجه کي لوړوالی ورکول سو که نه نودآخرت په جزا سزا اودرجو کي هیڅ فرق نسته دقرآن کریم په یوه بل آیت کي هم دا مضمون په ډیر وضاحت دارنگه بيان سوي دي ، مَنْ عَمِلَ صَالِحًا مِّنْ ذَكَرٍ أَوْ أُنْثَىٰ وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَلَنُحْيِيَنَّهٗ حَيَاةً طَيِّبَةً ، کوم نارینه یازنانه چي نیک عمل وکي اوهغه مومن هم وی نو مونږ به ورته پاک ژوند ورکو ، تر دی تهید وروسته داصل آیت الفاظ په ژور نظر وگوره فرمایي ، وَلَهُنَّ مِثْلُ الَّذِي عَلَيْهِنَ : یعنی د دوی حقونه دسړو پرډمه دي لکه څنگه چي د دوی پرډمه دنارینه وو حقونه دي صفا ښکاره کيږي چي دزنانه ووحقونه په آیت کي اول بیاورپسی دنارینه وو حقونه ذکر دي ، ددی یوه وجه دا ده چي نارینه خو په خپل قوت او دخدای ﷻ دورکول سوی لوړوالی په وجه دزنانه ووڅخه خپل حقونه هررنګه پوره کولی سی ، خودزنانه وو دحقونو فکر په کار دی چي هغوی په دی ډول خپل حقونه نه سی حاصلولی ، دوهمه اشاره دا ده چي دزنانه وو دحقونو په ادا کولو کي دی نارینه مخکي والی کوی ، دلته د (مثل) مطلب دا نه دی چي کوم کارنارینه کوی هم هغه رنګه دی زنانه کوی ، یابالعکس ځکه چي فطرتاً دنارینه وو او زنانه ووپه کارونو کي فرق اوجلاوالی دی ، بلکه اصلی

مطلب یی دا دی چی خپلی خپلی ذمه داری پوره کول پرهریوه فرض دی ، او ددی دنه کولو یا په کنسی دکوتاهی کولو سزا به هم دواړوته ورکول کیږی ، دلته دا هم کتل په کاردی چی په یوه لنډه اومختصره جمله کی دحقوقو اوفرائضو حقونه پرسرو اودسرو ټول حقونه پربینخو باندی داخل او شامل دی (بحر محیط) ددی جملی په آخرکی د بِالْمَعْرُوفِ دلفظ په راوړلو سره ددوی په مینخ کی دپینیدونکو جگړوخاتمه یی وکړه ، دحقوقو اداکول په معروفه طریقی سره (بِالْمَعْرُوفِ) اداکول دامعنی لری چی هغه دی شرعاًهم بد اونا جائز نه وی اوپه عامو عادتونو اورواجونوکی هم په دی کی سختی اوزیاتی نه وی ، حاصل دا سو چی دبنخی او خاوندپه خپل مینخ کی کورنی حقونه پوره کول اویوبل دضرر څخه بچ کول یوازی په ضابطی پوری تړل نه دی په کار ، بلکه دعام عرف اوعادت په اعتبار سره هم کتل په کار دی چی یوبل ته ضرر اونقصان خونسته مثلاً بی طرفی اوبی اتفاقی یاداسی نوری خبری خونسته کومی چی په عرف اوعادت کی نامناسبی اوبدی گڼل کیږی کومی چی ترقاعدی لاندی نه راځی ، مگر د بِالْمَعْرُوفِ لفظ د دوی احاطه کړی ده ، تردی وروسته فرمایي ، وَلِلرَّجَالِ عَلَیْهِمْ ذَرْجَةٌ چی مشهور مطلب یی دا اخیستل کیږی چی دواړه اړخیزه حقونه برابر دی خو بیا هم الله ﷻ نارینه وولړه پرزنانو یوقسم لوروالی اوحاکمیت ورکړی دی په دی کی نور ډیر حکمتونه هم دی کوموته چی په آخر دآیت کی په ، وَاللَّهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ سره اشاره سوي ده لکه چی حضرت عبدالله بن عباس ؓ هم ددی جملی مطلب دایبان کړی دی چی ، دزنانو په نسبت نارینه وولړه الله ﷻ لویه درجه ورکړی ده هغوی ته په کار دی چی دزغم څخه کار واخلی که چیری دزنانو دارخه د دوی په حقونوکی څه کوتاهی اوتقصیر وسی نو دخپلی دی درجی مطابق دی هغه زغمی اوصبر دی کوی اوبله دا چی دهغوی (زنانو) په حقوقوکی دی کوتاهی نه کوی (قرطبی)

الطَّلَاقُ مَرْثَةٌ وَأَمْسَاكُ الْمَعْرُوفِ أَوْسَرُ مِنْ حُسْرَانٍ وَلَا يَجِلُّ لَكُمْ أَنْ تَأْخُذُوا بِمَا آتَيْتُمُوهُنَّ

طلاق رجعی دی تر دوه واره پوری تردی وروسته ساتل دی دقانون په جوړ یا پریښوول په ښه ډول او تاسی ته روانه دی چی واخلی خپل ورکړل سوی (شی)

شَيْئًا إِلَّا أَنْ يَخَافَا أَلَّا يُقِيمَا حُدُودَ اللَّهِ فَإِنْ خِفْتُمْ أَلَّا يُقِيمَا

ښخو څخه مگر هرکله چی خاوند ښخه دواړه وپیریږی ددی خبری څخه چی ټینگ به ونه لرل سی حکم دالله ، بیا که

حُدُودَ اللَّهِ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِمَا فِيمَا افْتَدَتْ بِهِ تِلْكَ

تاسی خلق پیریږی ددی خبری چی دادواړه به ټینگ ونه ساتل سی حکم دالله ﷻ نوڅه گناه نسته په دواړوپه دی

حُدُودُ اللَّهِ فَلَا تَعْتَدُوهَا وَمَنْ يَتَعَدَّ حُدُودَ اللَّهِ فَأُولَٰئِكَ

چی بنځه بدله ورکړی دادالله ﷻ ترلی پولی دی نوددی څخه مخکې مه تیرېږی او څوک چی تیرسو دالله ﷻ ترلی سرو

هُمُ الظَّالِمُونَ ﴿۳۸﴾ فَإِنْ طَلَّقَهَا فَلَا تَحِلُّ لَهُ مِنْ بَعْدُ حَتَّىٰ

پولو څخه نوهم دا خلق دی ظالمان ، بیا که چیری دا بنځه یی طلاقه کړه (دریم وار) نواوس روا نه ده دله دغه

تَنكِحَ زَوْجًا غَيْرَهُ فَإِنْ طَلَّقَهَا فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِمَا أَنْ يَتَرَاجَعَا

بنځه تردی څخه وروسته خو پوری چی نکاح ونه کړی بل خاوند سره ، بیا که طلاق ورکړی دویم خاوند نو څه
گناه نسته په دی دواړو چی یو تربله یو ځای سی .

إِنْ ظَنَّا أَنْ يُقِيمَا حُدُودَ اللَّهِ وَتِلْكَ حُدُودُ اللَّهِ يُبَيِّنُهَا

که خیال یی لرلو چی ټینگ به لری حکم دالله ﷻ او دا پولی ترلی سوی دی دالله ﷻ ، بیانی دی دپاره

لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ ﴿۳۹﴾

دپوهیدونکو .

دتفسیر خلاصه

(بنځه ویشتم حکم دطلاق رجعي تعداد)

طلاق دوه واره دی بیا (تردوه واره طلاق ورکولو وروسته دوه اختیاره دی) چی رجوع وکی بنځی ته
دقاعدی مطابق دی وساتی یا (داچی رجوع ونه کړی عدت پوره کیدوته یی پریږدی اودا دول) په بنه
طریقه هغه پریږدی .

(شپږ ویشتم حکم خلع)

اوستاسی دپاره دا خبره روا نه ده چی دبیبانو دپریښولو پروخت دهغوی څخه څه واخلی هم (که څه هم
هغه اخیستل سوی وی) دهغه (مال) څخه (وی) چی (هم) تاسی هغوی ته (په مهرکی) ورکړی وو (یو
صورت البته روا دی هغه) دا دی چی (کله) بنځه اوخاوند (داسی وی چی) دواړوته خطرته وی چی
(دبنځی اوخاوند دحقوقو په باره کی به) هغوی دالله ﷻ ټاکلی قاعدی ټینگی ونه سی ساتلی که چیری
تاسی ته (بنځی اوخاوندته) دا بیرته وی چی هغه دواړه به خدایی ضابطی ټینگی ونه سی لرلی نو پر
دواړو به څه گناه نه وی دهغه (مال په ورکړه راکړه) کی چی دکوم په ورکولو سره بنځه خپل ځان خلاص

کي (په شرط ددی چي تر مهر زيات نه وي) داتول احکام خدایي ضابطی دی تاسی تردی دباندي مه وزي اوچی کوم سړی خدایي ضابطی (ماتی کړی او) دباندي ووزی نو داسی خلگ هم خپل نقصان کوونکی دی.

(اوه ویشتم حکم تردرو طلاق وروسته حلاله)

بیا که چیري (تردو طلاق پس دریم) طلاق (هم) ورکي نو بیا هغه ښځه ددی (دریم طلاق) څخه وروسته به هغه سړی ته روا نه وي ترڅو چي هغه ددی خاوند څخه بغير د دوهم سړی سره (ترعدت وروسته) نکاح ونه کړي (او دښځي او خاوند حقونه ادا نه کړي یعنی جماع ونه کړي) بیا که چیري دا دوهم خاوند هغه ته طلاق ورکي (او دهغه عدت هم تیرسي) نو پردوی دواړو په دی کی هیڅ گناه نسته چي دوباره (په) خپل مینځ کی نکاح وکي، او په دستور بیا یو ځای سی خو په شرط ددی چي دا دواړه په خپلو خانو نو دا اعتماد لري چي په راتلونکی وخت کی به خدایي ضابطی ټینګی ولري اودا خدایي ضابطی دی حق تعالی ﷻ هغه بیانونی دداسی خلگو دپاره چي عقلمند دي.

علوم او مسئلي: دطلاق اونکاح احکام دټول قرآن کریم په ډیرو آیتونو کی راغلی دی مگر داڅو ذکر سوی آیتونه دطلاق په معامله کی دهمو ضابطو شان لری دهغه دپیژندلو دپاره دنکاح شرعی حیثیت پیژندل ضروری دی.

(دنکاح او طلاق شرعي حیثیت او حکیمانه نظام)

دنکاح یوشان دیوه تربله دمعاملی او معاهدی په ډول دی لکه دخرڅولو اخیستلو او ورکړه راکړه په رنگه او دوهم شان یی دسنت او عبادت په ډول دی پردی دټول امت اتفاق دی چي نکاح دعامو معاملو او معاهدو څخه پورته پورته دعبادت اوسنت یو شرعی شان لری، په دی وجه دنکاح کولو دپاره په اجماع دامت سره څه داسی شرطونه ضروری دی چي په عامو معاملو یعنی خرڅولو اخیستلو کی نه وي، اول خو دا چي دهری یوی ښځی او هریوه سړی سره نکاح نه کیږي، په دی باره کی شریعت یو مستقل قانون لری دکوم دوجی چي دډیرو ښځو اوسړو یو تربله نکاح نه کیږي.

دوهمه خبره دا ده چي دټولو معاملو او معاهدو دکولو اوترسره کولو دپاره شاهدی شرط نه ده، د شاهدی هلته ضرورت پېښیږي کله چي په فریقینو کی اختلاف پیدا سی لیکن دنکاح معامله ددی برعکس ده ځکه چي دا ترهغه وخته کیدی نه سی ترڅو چي شاهدان نه وي، که چیري یوه ښځه اوسړی یو تربله بغير د شاهدانو نکاح وکي چي اختلاف یا انکار هم یو تربله نه لری، بیا هم دغه نکاح به شرعاً باطله او کالعدم (نیستی) وي ترڅو چي د شاهدانو په مخکی ددواړو ایجاب او قبول نه وي سوی، بلکه سنت طریقه دا ده چي دنکاح کولو عام اعلان وسی دغه رنگه نور ډیر شرائط او طریقی سته کومی چي دنکاح دپاره ضروری یاسنت دی، دامام اعظم ابو حنیفه رحمته الله علیه اودنورو ډیرو امامانو په نزد په نکاح

کی دمعاهدی او معاملی پہ نسبت دعبادت اوستنت شان غالب دی پرکوم چی دقرآن اوحديث دليولنه قائم دی ، دنکاح داجمالی حقیقت ترمعلومولو وروسته طلاق هم داسی وگنی خکھ چی دطلاق خلاصه دا ده چی دنکاح معامله اومعاهده ختم سی خکھ چی اسلامی شریعت دنکاح معامله اومعاهده دعبادت پہ رنگ کی دعامو معاملو اومعاهدو خکھ لوړه ساتلی ده اوپردی یی دیری پابندی لگولی دی دارنگه ددی معاملی ختمول یی هم دنورو عامو معاملو اوورکړی راکړی په شان آزادی نه دی ساتلی چی خوک کله او خنگه چی غواړی نکاح ختمولی سی اوییا دسره یکدم دامعامله جوړولی سی ، بلکه ددی دپاره یی یوخاص حکیمانہ قانون جوړ کړی دی دکوم بیان چی په ذکرسوی آیتونوکی راغلی دی ، داسلامی تعلیماتواصلی شکل دا دی چی دنکاح معامله اومعاهده دی دتول عمر دپاره وی دهغه دختمولو او ماتولودی هیخکله هم خه خبره پینښه نه سی خکھ چی ددی دختمولو اثریوازی پرفریقینو (ښځه اوخاوند) نه پریوزی ، بلکه دنسل اواولاد تباہی او بربادی اوځینی وخت دنورو دیرو کورنو اوقبیلو په مینځ کی ورڅخه فساد راپورته کیږی اوپر پوره معاشره ددی بداث پریوزی هم دغه وجه ده چی کوم اسباب اوشیان چی ددی معاملی دورانولو سبب جوړیدی سی ، دقرآن اوستنت ټول ذکرسوی هدايات پردی موقوف دی چی ددوی داقائم تعلق دی تل ترتله هم دارنگه مضبوطیږی اوماتیږی دی نه ، دناجوړی په صورت کی اول دپوهولو راپوهولو بیا دخبرداری اوزورنی هدايات ورکړل سوي دی که چیری خبره زیاته سی اوپه دی هم کارنه کیږی نو دجوړښت راوستلو دپاره دخپل تېر اوکورنی څوکسان دحکم او دریم گری جوړولو هدايات یی ورکړی دی ، داخبره دخومره حکمتونو څخه ډکه ده خکھ که خبره دباندی ته ووزی نودناجوړښت زیاتیدو اوپه زړونوکی دزیاتی خیری اولیری والی پیداکیږی دخطر ده خکھ خو ارشادی قرآنی دی ، فَاَبْغُثُوا حُكْمًا مِّنْ اٰیٰتِهِ وَحُكْمًا مِّنْ اٰهْلِهٖا ، لیکن ځینی وخت داسی صورتونه هم پېښیږی چی دجوړښت راوستو ټول کوششونه بیکاره سی اوپه نکاح باندی دموقوفو فائدو په ځای د دواړو بیا یوځای اوسیدل عذاب جوړسی ، په داسی حال کی دا تعلق ختمول د دوه اړخیزه آرام او سلامتی لارجوړه سی هم داوجه ده چی اسلامی شریعت دځینو نورو مذهبونو برعکس دا تار نه شکیدونکی ونه ټاکی بلکه دطلاق اودنکاح دفسخ کولو قانون یی جوړکی دطلاق اختیار یی یوازی سری ته خکھ ورکی چی په ده کی دښځی په نسبت عادتا دسوچ فکر او زغم ماده ډیره وی دښځی په لاس کی یی دا اختیار خکھ ورنه کی چی دسری په نسبت دا دوخت اثرات اوزور ډیر ژر قبلوی چی دطلاق سبب جوړیږی ، لیکن ښځه یی هم ددی حق څخه بیخی محرومه نه کړه چی تل ترتله دی دځاوند ترزور او ظلم لاندی کیږی ، بلکه داحق یی ورکی چی خپله معامله دی شرعی اواسلامی عدالت ته وړاندی کړی خپل مشکلات اوشکایات دی ثابت کی اوددغه عدالت په ذریعه دی طلاق حاصل کی یانکاح دی فسخ کی ، ځاوندته خوایی دطلاق پوره اختیار ورکی مگر ورسره یی

دا هم وفرمايل چي ددی اختيار استعمالول او په عمل کی راوستل دالله ﷻ په نزد ډیر ناخوښه او بډی ددی اجازه یوازی دمجبوری په حالت کی دی ، لکه په حدیث شریف کی ارشاد دی ، اَبْغِضُ الْحَلَالِ إِلَى اللَّهِ اَطْلَاقَ دَالله ﷻ په نزد ترټولو زیات ناخوښه او بډه حلالو شیانو کی طلاق دی .

دوهمه پابندی یی دا ولگوله چي دقهر او غصی په وخت یاد ناگهانی او معمولی ناجوړښت په وخت کی دی دا اختیار (طلاق) نه استعمالوی هم دا حکمت دی چي دحيض په حالت کی یی طلاق ورکول منع وټاکل او په پاکی کی هم چي په کښی جماع سوی وی وجه یی دا ده چي دښخی عدت ډیر په اوږدېږي او تکلیف ورته زیاتېږي ، ددی دواړو خبرو دپاره قرآن کریم داسی ارشاد فرمایي ، وَطَلَّقُوهُمْ لِعَدَّتِهِنَّ یعنی که دطلاق ورکولو ضرورت پېښ سی نو په داسی وخت کی دی طلاق ورکوی چي بی هیڅه دښخی عدت اوږدنه سی دحيض په حالت کی په طلاق ورکولو سره به دغه حيض په عدت کی نه شمیرل کیږي ، تردی وروسته به ټول طهر هم داسی تیر سی او ورپسی دبل حيض څخه به عدت شمیرل کیږي او په کوم طهر کی چي جماع سوی وی په هغه سره دحمل کیدو امکان سته چي ورسره به دحمل تر زیږیدو پوری عدت ډیر اوږد سی دطلاق ورکولو دپاره دطهر وخت په ټاکلو کی دا حکمت هم کیدی سی چي دانتظار په دی وختو (وقفو) کی ډیره ممکنه ده چي غصه سره سی معافی او خیر او خلاصی رفع او دفع وسی او دطلاق اراده بیخي ختمه سی .

دریم بندیز یی دا ولگوی چي دعامی ورکړی راکړی او خرڅولو اخیستلو اونورو معاملو په شان دنکاح ماتولو فسخ کولو طلاق ورکولو معامله دی هم داسی نه وی چي کله دا کار وسی نو معامله دی سمدستی ختمه سی ، دواړه اړخوته دی سمدستی آزادی سی چي څه یی زړه غواړي هغسی دی وکی ، بلکه دنکاح ماتولو دپاره یی مخکی ددرو طلاقو ورکولو صورت وټاکي بیایي ورباندی دعدت بندیز ولگوی ځکه چي دعدت ترپوره کولو پوری دنکاح دمعاملی ډیر اثرات به باقی وی ، دښخی دپاره به دوهمه نکاح کول روانه وی دسړی دپاره به ځینی بندیزونه باقی وی ، څلورم بندیز یی دا ولگوی که چیری په ښکاره اوصفا لفظونو کی یو یاده طلاقه ورکی نو ددی سره سمدستی نکاح نه ماتېږي بلکه دا به دعدت ترپوره کیدو پوری هم داسی باقی وی که چیری په عده کی دننه رجوع وکی نو مخکی نکاح به په خپل حال پاته سی ، خو درجوع کولو اختیار یی یوازی دیوه یادوو طلاقو په صورت کی ځکه راگیر کی چي څوک ظالم خاوند داسی ونه سی چي طلاق دی وار وار ورکوی او په بیا بیا رجوع کولو سره دی ښځه ټول عمر په قید او بند کی ساتی ، بلکه په دریم طلاق ورکولو سره بیا درجوع کولو اختیار دسړی دپاره پاته نه سو که چیری بیا هم تردی وروسته دوی دواړه په رضا او صلاح خپل په مینځ کی نکاح کول غواړي نو ددی دپاره یی دخاصو صورتونو او بندیزو څخه بغیر دوباره نکاح کول روانه کړل (چي بیان به یی تردی وروسته کیږي) په تیرو سوو آیتونو کی دطلاقو ددی نظام ضروری

احکام بیان سوي دی په ژوره کتنه به دا معلومه سی چی ، الطَّلَاقُ مَزْلَنِ طَلَّاقِ دوه واره دی ، بیا په دواړو طلاقوکی یی داځای وساتئ چی په دی نکاح بیخی ختمه نه سوه ، بلکه دعدت ترپوره کیدو پوری سړی لره اختیار دی چی په رجوع کولو سره خپله ښځه په خپل نکاح کی هم دارنگه وساتئ یا ترعه پوره کیدو پوری ورته رجوع ونه کی او دمخکی نکاح تعلق ختم سی لکه قرآن فرمایي:

فَإِنْ سَأَلْتَهُ بِمَغْرُوفٍ أَوْ كَسْرٍ نَّجِّحٍ بِإِحْسَانٍ : چی یاخو دی دشرعی قاعدی مطابق په رجوع کولو سره دی ښځه په خپل نکاح کی هم دارنگه وساتی یاخو دی بیا په ښه شان او په ښه ډول عده پوره کیدو ته پرېږدي چی هغه (ښځه) آزاده سی ، د دریم طلاق بیا لا پاته ووچی تر مینځه یوه بله مسئله راغله کومه چی په داسی حالاتوکی پېښېږي هغه دا ده چی ځینی ظالمان خاوندان ښځه ساتل نه غواړی نه دهغه حقونه ادا کوی نه طلاق ورکوی ، نو ښځه تنگه سی چی دمجبوری څخه یی خاوند ناروا فائده اخلی اود طلاق ورکولو دپاره دهغه څخه مال اخیستل غواړی یا لږ تر لږه داغواړی چی مهر وروبخښی قرآن کریم داحرامه وگرځوله لکه چی فرمایي ، وَلَا يَحِلُّ لَكُمْ أَنْ تَأْخُذُوا مِمَّا آثَمْتُمْوهُنَّ شَيْئًا : تاسی لره داروانه دی چی د طلاق ورکولو په بدل کی دهغوی (ښځو) څخه خپل ورکړی مال اومهر اونور بیرته واخلی ، البته یو صورت یی مستثنی کی په کوم کی چی دمهر واپسی یا بخښل روا سوه هغه داسی چی دښځی او خاوند دواړو په طبیعتونو کی که کرکه لیری والی او اختلاف په خپل مینځ کی دی حدته رسیدلی وی چی ښځی ته هم د خاوند حقوق ادا کول دیرگران ښکاری اوسړی هم داسی گنی نو په دی صورت کی روادی چی دمهر وواپسی یا معافی په بدل کی خاوند طلاق ورکړی یا ښځه طلاق واخلی .

ددی ضمنی مسئلې تربیانولو وروسته دریم طلاق یی داسی ذکر کی ، لَإِنْ طَلَّقَهَا فَلَا تَحِلُّ لَهُ مِنْ بَعْدُ حَتَّى تَنْكِحَ زَوْجًا غَيْرَهُ : مطلب دا چی په شریعت کی ناخوښ دریم طلاق که هم وسو نو اوس دنکاح تعلق بیخی وشلیدی خاوند لره اختیار پاته نه سوچی هغه دغه ښځی ته رجوع وکی او کله چی خاوند دشریعت ترحدودو تجاوز وکی چی دریم طلاق یی بی وجی ورکی نو اوس دده سزا دا ده که چیری بیا هم راضی سی او خپل په مینځ کی بله نکاح کول غواړی نو دهغه دپاره دشرط کښینول سوچی ښځه به د طلاقو دعدت ترتیرولو وروسته دبل یوه سړی سره نکاح کوی او هغه به د خاوند والی دپوره حقوق په ادا کولو سره هم دهغه سره خپل ژوند تیروی که چیری ددی دوهم خاوند له طرفه هم طلاق ورکول ورپېښ سو (یادغه خاوند هر سو) نو ددی دعدت ترپوره کولو وروسته بیا په رضا او صلاح سره دمخکی خاوند سره نکاح کولی سی دآیت دآخری جملی ، لَإِنْ طَلَّقَهَا فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِمَا أَنْ يَتَرَاجَعَا : هم دا مطلب دی .

(دری طلاقه اودهغه داحکامو تفصیل)

دقرآن کریم په انداز بیان کی دژوری کتنی په نتیجه کی دا خبره ښه ښکاره کیږی چی د طلاق ورکولو اصلی شرعی طریقه یوازې دوه طلاقه ورکول دی ، اودریم طلاق ته خبره رسول مناسب نه دی ، لکه چی

تر، اَلطَّلَاقُ مَرْلَنِ وروسته په اِنْ شرطيه سره داسې بيانول ، قَانَ طَلَقَهَا دى خبرى ته اشاره كوى كنه نو سمدې به يې داسې فرمايلى وای چې ، اَلطَّلَاقُ ثَلَاثٌ هُمُ دَا وَجِهَ دِه چى امام مالك رَضِيَ اللهُ عَنْهُ اونورو ډيرو فقهاؤ يوازي په دى شرط درى طلاقه جائز كړي دى چى خان خانته په درو طهروكى بيل بيل درى طلاقه وركول سى ، دغه فقهاؤ په خپله اصطلاح كى دطلاقو دى طريقي ته هم سنت طريقيه ويلى ده ، مگر په دوى كى يو فقيه هم ددى څخه هيڅكله دا مطلب نه اخلى چى داسى ډول درى طلاقه وركول سنت طريقيه اوښه كار دى بلكه دطلاق بدعت په مقابلې كى دى ته په دى معنى طلاق سنت ويل سوي دى چى دا صورت هم په بدعت كى دا خل نه دى ، دقرآن اوسنت دارشاداتو اودصحابه وَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمْ تابيعينو رَضِيَ اللهُ عَنْهُمْ ډكرو وړو څخه دا معلوميږي چى ډيرښه طلاق هغه بلل كيږي چى يوطلاق په هغه طهر كى وركول سى په كوم كى چى جماع نه وى سوي خو دا هلته چى دطلاق وركولو څخه بغير بل هيڅ څه صورت پاته نه سى دداسى يوه طلاق ترعدت تيرولو وروسته دنكاح تعلق پخپله شكېږي ، داسى قسم طلاق ته فقهاؤ احسن (ډيرښه) اوصحابه كرامو رَضِيَ اللهُ عَنْهُمْ دى طريقي ته بهتره (ښه) طريقيه ويلى ده ابن ابى شيبه رحمه الله عليه په خپل مصنف كى دابراهيم نخعى رحمه الله عليه څخه نقل كړي دى چى صحابه كرامو رَضِيَ اللهُ عَنْهُمْ به دطلاق وركولو داطريقه خوښوله چى يوازي يوطلاق وركول سى اوطلاقونه عده (درى حيضه) تيريدوته پريږدى چى ښځه آزاده سى ، دقرآن كريم د ذكر سوي الفاظو څخه دا اجازه هم معلوميږي چى تردوو طلاقو پورى وركول سى ، مگر په مَرَّتَانِ لفظ كى اشاره ښكاري چى دوه طلاقه دى په يووارنه وى بلكه په دوو طهروكى دى بيل بيل وى ، ځكه چى اَلطَّلَاقُ طَلَّاقَانِ نه بلكه اَلطَّلَاقُ مَرْلَنِ يې وفرمايل دكوم څخه چى دا خبره ثابتيږي چى دوه طلاقه بيل بيل (يعنى دوه واړه) وى ، مثلاً څوك چاته دوى روپى په يووار وركى نو هغه ته په دوه واړه نه ويل كيږي دقرآن په الفاظوكى دوه واړه (مَرْلَنِ) دا مطلب لرى چى په بيل بيل طهروكى بيل بيل دوه طلاقه وركول سى (روح المعانى) په هرډول چى وى دوه طلاقه دقرآن حكيم دالفاظو څخه ثابتيږي ، په دى وجه امامان دمذهب اوفقهاء كرام داسنت طلاق بولى اوبدعت ورته نه وايي دريم طلاق ته قرآن حكيم ښكاره اشاره كړي ده چى ښه نه دى په دى وجه دا هيڅوك هم ښه نه گنى اوپه دى كى هيڅ اختلاف نه لرى ، او درسول الله ﷺ ديوه ارشاد څخه دا ثابتيږي چى دريم طلاق ناخوښه اومكروه دى ، لكه چى امام نسائى رَضِيَ اللهُ عَنْهُ په روايت دمحمود بن لبيد رَضِيَ اللهُ عَنْهُ نقل كړي دى .

اخْبَرَنَا رَسُولُ اللَّهِ ﷺ عَنْ رَجُلٍ طَلَّقَ امْرَأَتَهُ ثَلَاثَ طَلِّقَاتٍ جَمِيعًا فَقَامَ غَضْبَانًا ثُمَّ قَالَ أَيْلَعَبُ بَكْتَابِ اللَّهِ وَأَنَا بَيْنَ أَظْهَرِكُمْ حَتَّى قَامَ رَجُلٌ وَقَالَ يَا رَسُولَ اللَّهِ ﷺ أَلَا أَقْلَهُ؟ (نسائی کتاب الطلاق ص ۹۸ جلد ۲)

رسول كريم ﷺ ته ديوه سړى په باره كى خبروركول سوچاچى ښځى ته په يوواردى طلاقه وركړى وه هغه په غصه كى ودريدى اوبيايى وفرمايل چى ښه! په كتاب الله سره لوبى كول كيږي سره ددى چى زه

په تاسی کی موجودیم په دی کی یوسری ولاړسواوی ویل چی ای دالله ﷺ رسوله ﷺ هغه زه ونه وژنم؟ ددی حدیث اسناد حافظ ابن قیم رحمته الله علیه په شرط دمسلم صحیح تاکی دی (زاد المعاد) علامه ماوردی رحمته الله علیه ددی حدیث سندته صحیح او ابن کثیر رحمۃ الله علیه ددی اسناد جید (کره) بللی دی او ابن حجر رحمۃ الله علیه دا دموثقانو (اعتباریانو) روایت بللی دی، پردی بنا حضرت امام مالک رحمته الله علیه اوڅه نورو امامانو دفعهی دریم طلاق بیخی ناروا او طلاق بدعت بللی دی پاته نورو امامانو که څه هم په درو طهوروکی دری طلاقه په سنت کی داخل او دطلاق بدعت څخه خارج بللی دی، مگر په دی کی دهیچام اختلاف نسته چی دا ښه نه گنل کیږی، خلاصه دا ده چی د درو طلاقو دپاره شریعت چی کومی دری درجی (په دری واره) ښوولی دی دهغه دامطلب هیڅکله نه دی چی ددری واره درجی پوره کول ضروری یا بهتر (ښه) دی، بلکه دشریعت منشاء هم دا ده چی اول خو طلاق ورکول یو خراب اوناکاره کار دی او که چیری مجبوری وی نو دکومی درجی (یعنی یو) طلاق دی ورکول سی اودهغه عده دی تیریدوته پریښول سی دکوم په تیریدو سره به چی سمدستی دنکاح تعلق وشکیږی اوښځه به دی ته آزاده سی چی دبل خاوند سره نکاح وکی دا قسم طلاق احسن (دیر ښه) بلل کیږی چی په کښی دا فائده هم ده چی په صفا ټکوکی په یوه طلاق ورکولو سره به دواړو (ښځی او خاوند) ته دصلح اوصفایی لاری خلاصی وی، دعدی ترختمیدو مخکی یوازی دخواوند رجوع کول دنکاح پرځای پاته کیدو دپاره به بس وی اودعدی په تیریدو که څه هم نکاح خوماته سوه اوښځه آزاده سوه خوبیا هم که راضی سی اودواړه په خپله خوښه په خپل مینځ کی دوباره نکاح کول غواړی نودحلالی کولو (دوهم زوج سره دنکاح کولو) څخه بغیر سیده په سیده دوباره نکاح کیدی سی، لیکن که څوک خاوند په طلاق احسن ورکولو گذاره ونه کی اودعدی په موده کی دننه په ښکاره ټکوکی ښځی ته دوهم طلاق ورکی نوهغه دنکاح ماتولو دپاره تردو درجو بی ضرورته تیرسوچی شریعت یی هم ښه نه گنی، او دعدی په زمانه کی رجوع کولو اوترعدت وروسته دنوی نکاح کولو حکم به دیوه طلاق دحکم په شان وی خودافرق ښکاره دی چی خاوند دخپلو اختیاراتو په یوی بلی کړی ماتولو سره دوو طلاقوته ورسیدی، دا هغه سرحد دی که چیری په دی پسی یوبل (دریم) طلاق ورکی نوتعلق اوجور به بیخی ختم سی، کوم یو خاوند چی دطلاق تردی دواړو درجو تیرسو نوهغه ته دښوونه وسوه چی، فَإِذَا مَنَّكَ بِمَعْرُوفٍ أَوْ تَرَیْخَ بِإِحْسَانٍ په إِمْسَاكَ بِمَعْرُوفٍ کی دوه حکمونه وښوول سوه، یوداچی دعدی په موده کی په رجوع کولو سره دنوی نکاح حاجت نسته اوښځه په مخکنی نکاح کی پاته سوه اولکه دمخکی په شان هم هغه رنگه یی ښځه ده، دوهمه داچی خاوند ته داهدایت وسوکه چیری دهغه اراده داصلاح گتی روغی رغبت اوصلاح اوصفایی وی اوپه راتلونکی وخت کی ښه گذران کول غواړی نو هلته دی رجوع وکی گوندي عدت دی تیریدوته پریږدی چی دنکاح تعلق بیخی وشکیږی، داسی نه ده په کار چی

یوازی دښخی پریشانه کولو او په عذابولو دپاره ورته رجوع وکړی او شرعی حقوق یی نه پوره کوی ، او بل طرف ته یی په ، اَوْ تَسْرِیْحُ یا خَسَانِ سره دی ته اشاره وکړه چی دتعلق دپریکولو دپاره دبل څه عمل یادبل طلاق ضرورت نسته چی عده تیره سی تعلق به پخپله وشکیرې ځکه چی دتسریح معنی خلاصول او آزادول (پریښول) دی .

حدیث شریف دامام ابو داود رحمته الله علیه څخه دابورزین اسدی رحمته الله علیه په روایت منقول دی چی ددی آیت په نازلیدو یو سړی دحضور اکرم ﷺ څخه پوښتنه وکړه چی اَلطَّلَاقُ مَرَلْنِ وفرمایل اودریم طلاق یی ولی ذکر نه کی ؟ حضور ﷺ وفرمایل چی په دی پسې اَوْ كَسْرِنِمْ یا خَسَانِ الفاظ ددریم طلاق دی (روح المعانی) ددی خبری مطلب دجمهورو علماؤ په نزد دا دی چی دښخی اوځاوند په مینځ کی دتعلقاتو دبیخی پریکولو کوم کارچی په درو طلاقو سره کیدی سی دِهْم هغه کار دپاره داس ده چی په عده کی دننه ورته رجوع ونه کی اوڅنگه چی د اِمْسَاكٍ سره یی د ، بِمَعْرِوَفٍ په لگولو دابښوونه وفرمایله چی ښخی ته رجوع کول په دی اراده په کار دی چی دښخی سره به ښه گذران کوی ، دغه رنگه د تَسْرِیْحٍ سره په ، یا خَسَانٍ لگولو سره یی دابښوونه وکړه چی لکه څنگه چی نوری معاملی اووعدی یوشریف انسان په ښه زړه اوښه سلوک سره کوی هم دغه رنگه دنکاح ماتولو معامله (طلاق) دی هم په غصو جگړو اوظلم اوزیاتی نه بلکه په ښه سلوک اوصلح سره کوی ، هغه داسی چی درخصتولو پروخت دی طلاقی کړی ښخی ته څه تحفه دجامو کالو یابل څه ورکوی چی بیان یی دقرآن کریم په دی آیت کی دی ، وَمَقْرُوْنُ عَلَى الْمَوْسِعِ لَذْرُهُ وَعَلَى الْمُفْتِرِ لَذْرُهُ (یعنی طلاقو کړوښځوته) څه جامی جوړی ورکی اورخصت یی کی دخپل مالی وس مطابق ، اوکه چیری ده بیا هم داسی ونه کړل بلکه دریم طلاق یی هم ورکی او دشریعت دطرفه ورکول سوی ټولی آسانی ده شاته وغورځولی اوخپل ټول اختیارات یی بی وجی اوبی ضرورته بیخی ختم کړل نو اوس دهغه سزا دا ده چی نه خو ورته رجوع کول کیږی اونه خو دهغه د دوهم واده کولو (حلالی) څخه بغیر دی ورسره دوباره نکاح کولی سی .

«که چیری چاپه ناخوښه ډول یادشریعت څخه په خلاف طریقه دری طلاقه ورکړل نو دهغه اثر به څه وی؟»
ددی عقلی او عرفی جواب هم دا دی چی سره ددی چی الله ﷻ او رسول ﷺ په څه کیږی او دامت علماؤ ورته بدویلی دی ، مگر بیا هم دداسی طلاقو اثر به هم هغه وی کوم چی په ښه ډول یادشریعت په ذریعه ورکول سوی وی یعنی مکمله جدایی به ورسره راځی ، په عدت کی درجوع کولو اختیار ورڅخه ولاړی او د دوهم وارنکاح دپاره به ښخی ته دحلال کیدو ضرورت وی ، ځکه چی دگناه اوظلم یوکار هم هغه اثرلری کوم چی دنیکی اوانصاف کارلری ، مثلاً په ناجائزه گولی اوتوره هم سړی مری لکه څنگه چی په جائزه گولی او توره مری همدارنگه دسړی دلاسه مال داسی هم وزی چی څوک یی ورڅخه په غلا (نا روا) یوسی او داسی هم وزی چی چاته یوڅه شی په واخلي یاکار دخدمت (جائز) په وکړی .

ددی اصول مراد ہم دا دی چی دشریعت و رکول سوی تولى آسانی نظر انداز کول کہ خہ ہم بغیر دخہ
رجی خپل ٲول اختیارات دطلاق پہ ختمولو درو طلاقوتہ رسیدل کہ خہ ہم درسول اللہ ﷺ دناراضگی
سبب جوړ سو لکہ چی پہ تیرسوی روایت کی لیکل سوی دی اوخکہ دجمهور امت پہ نزد داکار غیر
مستحسن اودخینوپہ نزد ناجائز دی مگر ددی ٲولو خبرو باوجودکہ چاداسی قدم لوړکی نو ددی ہم
هغه اثر پہ کار دی کوم چی بہ دجائز طلاق وو، یعنی چی دری طلاقہ واقع سی او درجعت اختیارنه وی
دنوی نکاح اختیارهم ختم سی، درسول اللہ ﷺ فیصلہ شاهده ده چی دغصی اوقهر دری طلاقہ ہم هغه
اثرلری کوم چی دآرام اوپہ سرہ سینہ دری طلاقہ لری، داسی ډیر واقعات داحادیثوپہ کتابونوکی ذکر
سوی دی، خینو علماؤ پہ دی مسئلہ مستقل کتابونہ لیکلی دی چی پہ کبسی متعلقہ واقعات ذکر دی
، دمولانا ابوالزاهد محمدسرفراز صاحب (عمدة الاثاٲ) نومی اوسنی کتاب پہ دی بارہ کی پوره اوکرہ
(بنہ) دی، دلته یوازی دوه دری حدیثہ رانقل کیږی.

دنسانی پہ حوالہ دمحمود بن لبیدپہ روایت تیرسوی حدیث کی دیو وخت پر درو طلاقو دحضور اکرم
ﷺ خفگان قهر اوغضب منقول دی دصحابہ کرامو ﷺ خفگان قهر اوغصہ تردی حدہ منقولہ ده چی
هغوی دغه سړی دقتل مستحق وگنی، مگر داسی هیڅکله پہ حدیثوکی منقول نه دی چی حضوراکرم
ﷺ داسی (دری پہ یو وار) طلاقوتہ طلاق رجعی گہلی وی اوداسی طلاقہ کړی بنځه یی هغه ته بیا
سپارلی وی، بلکه پہ دی پسې راتلونکی روایت کی پہ ښکاره ډول سته چی حضوراکرم ﷺ دحضرت
عویمړ ﷺ پہ یو وار دری طلاق جاری کړل سرہ ددی چی هغه ﷺ پہ دی دخفگان اظهارهم کړی وو،
دارنگہ دمحمودبن لبیدپہ بارہ کی دذکر سوی حدیث دالفاظ هم قاضی ابوبکربن عربی رحمۃ اللہ علیہ نقل
کړی دی چی رسول اللہ ﷺ دحضرت عویمړ ﷺ ددرو طلاقو پہ شان دا دری طلاقہ هم مؤثر او جاری کړی
وه، الفاظ یی دا دی، لَمَّا يَزُوْدَةُ النَّبِيِّ ﷺ بَلَ امْضَاهُ كَمَا فِي حَدِيثِ عُثْمَانَ بْنِ عَفَّانٍ فِي اللَّفَافِ حَتَّى امْضَى
طَلَاَقَهُ الثَّلَاثَ وَلَمْ يَزُوْدَةُ، (تهذیب سنن ابی داود طبع مصر ج ۳ ص ۱۲۹ دعمدة الاثاٲ خخه)

نونی کریم ﷺ هغه ردنه کړل، بلکه جاری یی کړل لکہ دعویمړ عجلانی پہ لعان والا حدیث کی دی
چی هغوی دهغه ﷺ دری طلاق جاری کړی وه اوردکړی یی نه وه.

دوهم حدیث دبخاری شریف پہ دی الفاظو دحضرت عائشہ صدیقہ رضی اللہ عنہا پہ روایت خہ داسی دی، اَنْ
رَجُلًا طَلَّقَ امْرَاَتَهُ ثَلَاثًا فَتَزَوَّجَتْ لَطْلُقَ لَسْلِلَ النَّبِيُّ ﷺ اَنْحِلَ لِلْأَوَّلِ قَالِ لَا حَتَّى يَذُوْقَ عُسْلَتَهَا كَمَا ذَاقَهَا الْأَوَّلُ
صحیح بخاری ص ۷۹۱ ج ۲ صحیح مسلم ص ۲۲۳،

یوسړی خپله ښځه طلاقہ کړه په درو طلاقو هغی بل ځای نکاح وکړه، نوهغه (دوهم خاوند هم) طلاقہ
کړه، دنبی کریم ﷺ خخه پوښتنه وسوه چی آیادا ښځه مخکنی خاوندته رواکیږی، وی فرمایل نه!
نرخو چی هغه (دوهم خاوند) په همبستری کولو سرہ ددی خوند داسی نه وی ځکلی لکہ څنگه چی

مخکنی (خاوند) شکلی وودیعنی دهغه مخکی خاوند دپاره نه روا کیږي ، ترڅو چی دوهم خاوند تر طلاق ورکولو مخکی داسی جماع ورسره نه وی کړی لکه څنگه چی مخکی خاوند کړی وه) دروایت دالفاظو څخه هم داسی ښکاری چی دا دری طلاق په یو وخت (وار) ورکول سوی وه، لکه چی داحادیثو شروحو فتح الباری عمدة القاری قسطلانی اونورو ددی روایت مطلب داتا کلی دی چی په یو واری دری طلاقه ورکړی وه او په حدیث کی دحضور اکرم ﷺ دافصله ذکرده چی هغه ﷺ دغه دری طلاقه جاری وټاکل او دا حکم یی وکی چی تر څو د دوهم خاوند سره جماع نه وی سوی ، نو په داسی طلاق ورکولو دامخکی خاوند ته نه روا کیږي ، دریم روایت دحضرت عویمر عجلانی ﷺ دی کوم چی دحضور اکرم ﷺ په حضور کی دخپلی بی بی سره لعان وکی اوترهغه وروسته یی عرض وکی .

لَمَّا فَرَّغَا قَالَ غُوَيْمِرُ كَذَبْتُ عَلَيْهَا يَا رَسُولَ اللَّهِ إِنَّ أَمْسَكُنَّهَا فَطَلَّقَهَا ثَلَاثًا قَبْلَ أَنْ يَأْمُرَهُ النَّبِيُّ ﷺ .

(صحیح بخاری سره دفتح الباری ص ۳۰۱ ج ۱) نوکله چی هغوی دواړه دلعان څخه خلاص سوه ، عویمر ﷺ وویل چی ای دالله ﷺ رسوله ﷺ ما په دی دروغ ویلی وی که دخان سره می وساتله، نو هغه (عویمر ﷺ) هغې ته دری طلاقه ورکړل تردی مخکی چی (صحیح مسلم ص ۲۸۹ ج ۱) رسول کریم ﷺ ورته حکم ورکړی وی ، اود حضرت سهل بن سعد ﷺ په روایت دا واقعہ ابوذر ﷺ په دی الفاظو نقل کړي ده ،

فَالْفَدَةُ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ وَكَانَ مَصْنَعٌ عِنْدَ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ سُنَّةٌ قَالَ سَعْدُ خَضِرٌ هَذَا عِنْدَ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ لَمَنْعَتِ السُّنَّةُ بَعْدُ فِي الْمُتَلَاعَيْنِ أَنْ يُفَرَّقَ بَيْنَهُمَا ثُمَّ لَا يَجْتَمِعَانِ أَبَدًا ، (ابوداؤد ص ۳۰۲ چاپ اصح المطابع) نو حضور اکرم ﷺ هغه جاری کړل او کوم چی دحضور اکرم ﷺ په مخکی وسوه هغه سنت سو ، سعد ﷺ فرمایي زه حاضر وم په دی واقعہ کی دحضور ﷺ په حضور کی نو ددی څخه دا طریقه جاری سوه دلعان کونکو په باره کی چی دهغوی په مینځ کی جدایی وسی اوبیا هغوی هیڅکله هم نه جمع کیږي .

په دی حدیث کی په پوره وضاحت سره ثابتہ سوه چی رسول اکرم ﷺ دحضرت عویمر ﷺ په یو وار ورکول سوی دری طلاقه هم دری وټاکل اوجاری یی کړل ، اود ابوبکر ابن عربی مطابق دمحمود بن لبید په تیرسوی روایت کی دداسی (په یو وار) درو طلاقو جاری کولو ذکرسته که دا هم نه وی نو دا څو هیڅ ځای هم منقول نه دی چی هغوی دا طلاقی رجعی گنلی وی اوداسی طلاقه سوی ښخی یی بیا هغه ته سپارلی وی ، حاصل دکلام دا دی چی دتیرو سوو درو سره احادیثو څخه دا ثابتہ سوه چی په یو وار درو طلاقو ورکولو باندی حضور اکرم ﷺ خفگان بلکه قهر او غصه ښکاره کړي ده ، مگر دا یی هم د درو طلاقو په حیث جاری کړي دی .

(دحضرت فاروق اعظم ﷺ واقعہ او پر هغی داشکال جواب)

دتیرسوی لیکلو څخه ثابتہ سوه چی په یو وار ورکول سوی دری طلاقه هم دری گڼل درسول الله ﷺ خپله فیصله وه مگر دلته یو اشکال دحضرت عمر فاروق ﷺ دیوی واقعی څخه پیدا کیږي کومه چی په

صحیح مسلم او حدیثو پہ اکثر و کتابون کی منقولہ دہ، الفاظی ہی دا دی .

عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ ؓ قَالَ كَانَ الطَّلَاقُ عَلَى عَهْدِ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ وَابْنُ بَكْرٍ وَسْتَنْتَنِي مِنْ خِلَالَةِ عَمْرِو طَلَّاقِ الثَّلَاثِ وَاحِدَةً فَقَالَ عُمَرُ بْنُ الْخَطَّابِ إِنَّ الثَّامِسَ لَقَدْ اسْتَفْعَلُوا إِلَيَّ أَمْرًا كَانَتْ لَهُمْ فِيهِ آثَانَةٌ فَلَوْ أَمْنَعْتَا عَلَيْهِمَا لَأَمْنَعَا عَنْهُمَا .
حضرت عباس ؓ خٹھ روایت دی چی در رسول اللہ ﷺ پہ زمانہ کی او حضرت ابوبکر ؓ پہ خلافت کی او حضرت عمر ؓ دخلافت پہ شروع کی دوه کالہ دطلاق دا طریقہ وه چی دری طلاق به یو طلاق شمیرل کیدی نو حضرت عمر ؓ وفرمایل چی خلگو پہ یو داسی معاملہ کی تلوار شروع کری دی پہ کوم کی چی د دوی دپارہ مهلت وو نو پہ دوی دهغه جاری کول به مناسب وی نوهغه ؓ دا جاری کرہ ،
صحیح مسلم ص ۴۷۷ ج ۱)

دفاروق اعظم ؓ دا اعلان پہ مشورہ دفعھاوو صحابه وو ؓ سره دصحابہ وو ؓ او تابعینو ؓ پہ مجمع کی وسو، دچاشک یا انکار پہ دی بارہ کی منقول نہ دی، پہ دی وجہ حدیثو حافظ رحمہ اللہ امام عبدالبر مالکی رحمہ اللہ پہ دی مسئلہ اجماع رانقل کری دہ ، دمؤطا پہ شرح زرقانی کی دا الفاظ راغلی دی ، وَالْجَمْعُ هُوَ عَلَى وَفْوِ الثَّلَاثِ بَلْ حَكَى ابْنُ عَبْدِ الْبَرِّ الْأَجْمَاعَ قَائِلًا أَنَّ خِلَالَ لَا يَنْفَعُ إِلَيْهِ (زرقانی شرح مؤطا (ص ۱۶۷ ج ۲)، اودامت جمهور علماء د درو طلاقو پر واقع کیدو متفق دی بلکه ابن عبدالبر رحمہ اللہ پہ دی اجماع رانقل کری دہ اوفرمایی چی ددی خلاف کول شاذ دی چی هغه ته التفات نہ دی پہ کار .

اوشیخ الاسلام امام نووی رحمہ اللہ پہ شرح دمسلم کی فرمایی ، قَالَ الثَّامِسُ وَمَالِكٌ وَأَبُو حَنِيفَةَ وَأَخَذُوا وَجَاهَهُمُ الْعُلَمَاءُ مِنَ السَّلَفِ وَالْخَلَفِ بَقَعِ الثَّلَاثُ وَقَالَ طَاوُوسٌ وَبَعْضُ أَهْلِ الظَّاهِرِ لَا يَنْفَعُ بِذَلِكَ الْأَوْخَذَةُ .
یعنی امام شافعی رحمہ اللہ امام مالک رحمہ اللہ امام ابوحنیفہ رحمہ اللہ او امام احمد رحمہ اللہ فرمایلی دی چی دری طلاقه واقع کیبری اوطاؤس اوخینو اهل ظاہرہ وو ویلی دی چی پہ دی سره هم یو طلاق واقع کیبری امام طحاوی رحمہ اللہ پہ شرح دمعانی الاثار کی فرمایلی دی . لِقَاطِبِ عُمَرَ ؓ بِذَلِكَ الثَّامِسَ جَمِيعًا وَلِيَهُمْ اصْحَابُ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ الَّذِينَ لَمْ يَعْلَمُوا مَا قَالَتْهُمْ مِنْ ذَلِكَ فِي زَمَنِ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ فَلَمْ يُنْكَرْ عَلَيْهِ مِنْهُمْ مُنْكَرٌ وَلَمْ يَنْفَعَهُ دَالِغٌ، (شرح معانی الآثار ص ۲۹ ج ۲)، نو حضرت عمر ؓ پہ دی سره ٲول خلگ مخاطب کرل او پہ دوی کی در رسول کریم ﷺ هغه صحابه هم وه کومو ته چی مخکی تردی در رسول کریم ﷺ دزمانی دطریقہ علم وو نو پہ دوی کی ہیٹ یوہ انکار کونکی هم انکار نہ دی کری ، اونه چاردوونکی دا رد کری دی .
پہ تیرہ سوی واقعہ کی دامت دپارہ دعمل لار پہ اجماع دصحابہ ؓ و ؓ او تابعینو ؓ واکل سره چی پہ یو وار دری طلاقه ورکول کہ خہ هم چی ناخوبہ او در رسول اللہ ﷺ دخفگان سبب دی مگر سره ددی کہ داغلطی یی وکرہ نوبسخہ به پرحرامہ سی او بل دسری سره دحلالی ایستلو خٹھ بغیر ددہ

سره یی نکاح نه کیری .

لیکن دلته علمی اونظری دوه سوالونه داسی پیدا کیری چی دتیرو سوو دیرو روایتونو دحدیث څخه دا ثابته سوه چی په یو وار ورکول سوی دری طلاقونه رسول الله ﷺ هم دری جاری کړي دی ، په دی کی یی تر رجوع یا ترعدت تیرو لو وروسته دبل نوی نکاح څخه بغیر دحلالی ایستو څخه اجازت نه دی ورکړی ، نو اوس په دی واقعه کی دحضرت عبدالله بن عباس ؓ ددی خبری څه مطلب کیدی سی چی دحضور ﷺ او دابوبکر صدیق ؓ په زمانه کی اودحضرت عمر ؓ دخلافت دمخکنیو دووکالوپه زمانه کی دری طلاقه به هم یو گنل کیدی ، وروسته بیاحضرت عمر ؓ دافصله وکړه چی دری طلاقه هم دری گنل کیری کم نه ؟

دوهم سوال دا دی چی که چیری واقعه هم داسی ومنل سی چی په عهد رسالت اوعهد صدیقی کی دری طلاقه یو ومنل سو نوحضرت عمر ؓ دغه فیصله وروسته بیاخنگه بدله کړه اوبالفرض دهغه څخه که غلطی سوی وی نوټولو صحابه کرامو ؓ داڅنگه ومنله ؟

ددی دواړو سوالونو فقهاؤ اومحدثینو رحمۃ اللہ علیہم مختلف جوابونه ورکړي دی ، په دغو کی صفا او بی تکلفه جواب دامام نووی رحمۃ اللہ علیہ دی ، کوم ته چی یی دمسلم په شرح (نووی) کی اصح (دیر صحیح) ویلی دی ، هغه دا دی چی دحضرت عمر ؓ دغه فیصله دهغو درو طلاقو په باره کی ده چی الفاظ یی داسی دی ، ته طلاقه یی ته طلاق یی ته طلاقه یی یعنی دری واره یی داسی الفاظ ویلی دی ، دا صورت داسی دی چی ددی په معنی کی دوه احتماله کیدی سی یوداچی ویونکی د درو طلاقو ورکولو په نیت دالفاظ ویلی وی ، دوهم داچی دری واره یی یوازی دتاکید دپاره بیابیا ویلی وی د درو طلاقو نیت یی نه وی او دا ښکاره خبره ده چی دنیت علم دویونکی د اقرار څخه کیدی سی ، درسول کریم ﷺ په زمانه مبارکه کی صدق اودیانت عام اوغالب وو که چیری ترداسی الفاظ ویلو وروسته چاداسی بیان وکی چی زمانیت ددرو طلاقو نه وو ، بلکه یوازی دتاکید دپاره ما دا الفاظ بیابیا ویلی وه ، نو حضور اکرم ﷺ به دا هلته یو طلاق گنی چی ویونکی به یی دا قسم ورکی چی مطلب یی ورڅخه یو طلاق وو ؟ ددی خبری تصدیق درکانه ؓ دهغه حدیث څخه کیری کوم کی چی بیان دی چی هغه خپلی بی بی ته په البتة لفظ سره طلاق ورکړی وو چی دعربو په رواج کی به دری طلاقه گنل کیده کله چی دا مطلب ورڅخه دلته ښکاره نه وو ، حضرت رکانه ؓ وویل چی زمانیت خو ددی لفظ څخه ددرو طلاقو نه وو بلکه دیوه طلاق ورکولو اراده می وه ، حضور ﷺ قسم ورکی هغه قسم وکی نوهغه ؓ دا هم یو طلاق وگنی ، ترمذی ابوداود ابن ماجه اودارمی کی داحدیث په مختلفو سندونو او مختلفو الفاظو سره نقل سوی دی ، ځینی الفاظ داسی هم دی چی حضرت رکانه ؓ خپلی بی بی ته دری طلاقه ورکړی وه ، مگر ابوداؤد داخبره ښه گنلی ده چی رکانه ؓ خپلی بی بی ته په البتة لفظ سره

طلاق ورکری وو، کله چی په دغه وخت کی دالغظ د درو طلاقو دپاره استعمالیدی نویوچا روایت کوونکی ځکه دا دری طلاق وبلل، څنگه چی ددی حدیث څخه په اتفاق سره دا خبره ثابته ده چی رسول الله ﷺ دحضرت رکانه ﷺ طلاق هغه وخت یو وټاکي چی هغه په قسم دا بیان ورکي چی زمانیت د درو طلاقو نه وو او دا هم ثابتیږي چی الفاظ هم په ښکاره ډول د درو طلاقو نه وو چی بیابه د درو طلاقو د نیت د نه کولوڅه احتمال یادهغه ﷺ څخه دپوښتنی کولوڅه ضرورت نه وو، البته په دی پېښه کی دیوه یادرو طلاقو دټاکلو دپاره دهغه ﷺ په قسم ځکه اعتبار وسو چی دغه درېنیتیا اوامانت زمانه وه داسی هیڅکله نه سی کیدی چی هغه ﷺ به په دروغو قسم خوړلی وی.

دحضرت ابوبکر ﷺ په ټول خلافت کی اودفاروق اعظم ﷺ دخلافت دمخکنیو دووکلوپه زمانه کی هم دا طریقه چلیده بیافاروق اعظم ﷺ ته داخیال ورغی چی اوس درېنیتیا اودینداری معیار کمزوری سو، او ورپسې حدیث مطابق داکمزوری به نوره هم زیاتیری بل طرف ته ډیر وار داسی پېښه وسوه چی درو طلاقو ورکوونکوبه دبیان ورکوی چی زموږ نیت دیوه طلاق وو، دفاروق اعظم ﷺ داخیال پرځای وو چی په راتلونکی وخت کی به یو درواغجن هم په دی قسم خوری چی د درو طلاقو څخه زما مطلب اونیت یوازی یو طلاق وو اوداسی به ډیر خلک طلاقی کړی ښځی په حرامه دخان سره ساتی دفاروق اعظم ﷺ دا زیرکتیا ژوره کتنه اودینی انتظام ټولو صحابه کرامو ﷺ په اتفاق سره ومنی ځکه چی ټول صحابه ﷺ دحضور اکرم ﷺ دطبعیت شریف څخه خبرداره وه، هغوی پوهیدل که چیری په دی زمانه کی حضور اکرم ﷺ موجود وای نو په داسی پېښه کی به یی هیڅکله سره دقسمه هم دیوه طلاق نیت نه وای قبول کړی نو دا قانون یی اوس جوړکی چی دری واره ورکړی طلاق به هم دری حسابیږي په دی ترڅ کی به دهغه دا خبره په قسم هم نه منل کیږي چی مطلب اونیت یی ورڅخه دیوه طلاق وو، لکه چی دفاروق اعظم ﷺ دوینا څخه هم دامطلب صفا ښکاره کیږي فرمایي، اِنَّ النَّاسَ لَدِ اسْتَفْجَلُوا لِيْ اَمْرٍ كَانَتْ لَهُمْ فِيْهِ اُكَاةٌ فَلَوْ اَمْضَيْتَا عَلَيْهِمْ، خلکو په داسی کار کی تلوار شروع کی په کوم کی چی دهغوی دپاره مهلت او وخت وو نو ښه به دا وی چی اوس یی پر جاري کړو.

دفاروق اعظم ﷺ دا فرمان اودصحابه کرامو ﷺ ورباندی اجماع داحادیثوپه تصدیق رښتیا ثابتیږي او دتیر سوی پوره بیان هغه دوی شبهی پخپله پورته کیږي اوختمیږي کومی چی دی ډول راپورته کیدی چی دابن عباس ﷺ دروایت په مطابق حضور اکرم ﷺ به دری طلاقه په قسم سره یو شمیری، بیافاروق اعظم ﷺ دحضور اکرم ﷺ خلاف څنگه وکی او په دی ورسره صحابه کرامو ﷺ څنگه اتفاق وکی؟ ځکه چی په ډیرو پېښوکی دری طلاقه حضور اکرم ﷺ هم دری ټاکلی دی، په هغه صورت کی چی دری ټکی یی ویلی وی یاټکی خو یو (طلاق) وی خو ویلی یی دری واره وی اونیت یی د درو طلاقو وی اوفاروق ﷺ (معاذ الله) دحضور اکرم ﷺ خلاف نه بلکه دهغه ﷺ دورکړی آسانی دبی خایه

استعمالولو څخه یی بندیز رواستلی دی ، الحمد لله په دی ډول ټولی شبهی ختمی سوی زما مقصد دا نه دی چی گوندی ما د درو طلاقو سره تړلی ټولی مسئلی بیان کړی ځکه چی د حدیثوپه شرحوکی دا مسئلی په ډیری فراخی بیان سوی دی او علماؤ ورباندی ځانته رسالی لیکلی دی ، ماخو داسی ونه سواي کړای ، خو دپوهیدو دپاره ډاکافی وگنی ، الله ﷻ توفیق ورکړونکی او کومکی دی .

وَإِذَا طَلَقْتُمُ النِّسَاءَ فَلْيُكُنْ أَجَلُهُنَّ

او کله چی تاسی ښځی ته طلاق ورکړی بیا ورسیدی خپل عدت ته

فَأَمْسِكُوهُنَّ بِمَعْرُوفٍ أَوْ سِرِّهُنَّ بِمَعْرُوفٍ وَلَا تُمْسِكُوهُنَّ

نو وساتی هغوی ددستور په قانون یا پریرېدی هغوی په ښه ډول او بندۍ مه ساتی

ضَرَارًا لِّلْعِتْدِ وَأَ مَنْ يَفْعَلْ ذَلِكَ فَقَدْ ظَلَمَ نَفْسَهُ وَلَا

هغوی تنگولو دپاره چی زیاتوب ورباندی وکړی او څوک چی داسی کوی نو بیشکه هم خپل نقصان به کوی او مه

تَتَّخِذُوا آيَاتِ اللَّهِ هُزُوعًا وَإِذْ كُرُوا نِعْمَتَ اللَّهِ عَلَيْكُمْ وَمَا أَتَى

ټاکي دالله ﷻ حکمونه دتوقو خندا او یادوی دالله ﷻ احسان چی په تاسی دی او هغه چی

عَلَيْكُمْ مِنَ الْكِتَابِ وَالْحِكْمَةِ يَعِظُكُمْ بِهِ وَاتَّقُوا اللَّهَ وَاعْلَمُوا

راوی لیرل په تاسی کتاب او دعلم خبری چی تاسی ته نصیحت کوی په دی سره او وبریږي دالله ﷻ

أَنَّ اللَّهَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ ۖ وَإِذَا طَلَقْتُمُ النِّسَاءَ فَلْيُكُنْ

څخه اوپوه سی (وگنی) چی الله ﷻ په هرشی ښه پوه دی ، او کله چی طلاق ورکړل تاسی ښځو ته اوبیایی

أَجَلُهُنَّ فَلَا تَعْضُلُوهُنَّ أَنْ يَنْكِحْنَ أَزْوَاجَهُنَّ إِذَا تَرَاضُوا

پوره کی خپل عدت نو اوس مه بندوی هغوی ددی څخه چی نکاح وکړی خپلو خاوندانو سره کله چی راضی سی

بَيْنَهُمْ بِالْمَعْرُوفِ ذَلِكَ يُوعَظُ بِهِ مَنْ كَانَ مِنْكُمْ يُؤْمِنُ

دوی په خپل مینځ کی ددستور په توگه دا نصیحت هغه چاته کول کیږي کوم چی په تاسی کی ایمان لری

بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ ذَلِكُمْ أَزْكٰى لَكُمْ وَأَظْهَرُ ۗ وَاللّٰهُ يَعْلَمُ

په الله څخه او د قیامت په ورځ په دې کې تاسی دپاره ډیره صفایی او پاکي ده ، او الله څخه پوهیږي ،

وَأَنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ ﴿۳۷﴾

او تاسی نه پوهیږي .

د تفسیر لنډیز

(اته ویشتم حکم د ښځو د معلق ساتلو ممانعت)

او کله چې تاسی ښځی ته طلاق ورکړی وی بیا هغوی عدت تیرولوته نژدی سی نو تاسی هغوی ته د قاعدی په توگه (رجوع کوی) په نکاح کی یی ساتی یاد قاعدی په توگه هغوی خلاصوی او هغوی د تکلیف رسولو په غرض مه بندوی په دې نیت چې پر هغوی ظلم وسی او څوک چې داسی کړه کوی نو هغه به هم خپل نقصان کوی او د حق تعالی دا حکامو څخه لوبی مه جوړوی اود حق تعالی کوم نعمتونه چې پرتاسی دی هغه یادکی خصوصاً کتاب اود حکمت خبری چې الله څخه پرتاسی (په دې ډول) نازل کړي دی چې دهغه په ترڅ کی تاسی ته نصیحت کوی اود الله څخه وپیریږی اویقین لری چې الله څخه هر شی ښه پیژنی .

(نه ویشتم حکم ښځه د دوهم نکاح څخه د منع کولو ممانعت)

او کله چې تاسی خپلو ښځوته طلاق ورکی او ښځی دخپلی عدی میعاد پوره کی نو تاسی هغه ددی څخه مه بندوی چې هغوی په خپلو (خیالو کی دراوستلو) خاوندانو سره نکاح وکی کله چې هغوی ټول په خپل مینځ کی راضی او خوشحاله سی ، د قاعدی په توگه په دې مضمون سره نصیحت کول کیږی هغه سړی ته کم چې په تاسی کی په الله څخه او په ورځ د قیامت یقین لری ددی نصیحت قبول ستاسی دپاره ډیری صفایی او پاکي خبره ده اولله څخه (ستاسی دخیر کارونه) پیژنی تاسی یی نه پیژنی .
علوم او مسئلي: تردی مخکی هم په دوو آیتونو کی د قانونی طلاق ډیری ضروری دفعی په اسلام کی د طلاقو سره تړلی دانصاف او برابری نظام د قرآن حکیم په حکیمانه انداز کی بیان سوی دی اوس په دې دوو آیتونو کی څو احکام اومسئلي بیان سوي دی .

(د طلاق تړا حکامو وروسته د رجوع کولو یا بېخي د نکاح ختمولو دواړو دپاره خاص هدايات)

په اولنی آیت کی مخکنی مسئله دا بیان سوي ده چې په طلاق رجعی سره طلاقی سوی ښځی کله چې عدت تیرولوته نژدی سی نو خاوند ته یی د دوو خبرو اختیار دی یو دا چې رجوع ورته وکی او په خپل نکاح کی یی جاری وساتی ، دوهم دا چې رجوع ونه کی نکاح بیخي ختم کی او هغه تعلق پري کی ، لیکن ددی دواړو خبرو سره قرآن کریم دا شرط لگولی دی چې په نکاح کی جاری ساتل او خلاصول دی

دواړه د شرعی قاعدی مطابق وی ، په دی کی د ، بِالْمَعْرُوفِ : دلفظ په دواړو ځایونو کی په راوړلو دی طرف ته اشاره کړې ده چی درجوع دپاره هم څه شرطونه اوقاعدی دی او دآزادولو دپاره هم ، په دواړو حالتونو کی چی کوم هم اختیاروی دشرعی قاعدی مطابق یی کوی ، یوازی دغصی اوجذباتو څخه کار مه اخلی د دواړو صورتونو دشرعی قاعدو څخه حصه خو په قرآن کی بیان سوي ده اونور تفصیلات یی حضور اکرم ﷺ بیان کړي دی ، مثلاً تر طلاق ورکولو وروسته جدایی تر یخ انجام ته دپام کیدو په وجه که چیری په رجوع کولو سره دنکاح جاری ساتلو خیال اواراده یی ویسی نو دهغه دپاره دشریعت دا قاعده ده چی اول خو دی غصه او خفگان دزړه څخه وباسی دښه گذران کولو اوبښه ژوند تیرولو اوحقوقو ادا کولو خیال اواراده به یی نه وی لکه چی فرمایي ، وَلَا تُمْسِكُوهُنَّ حِزًّا اِنَّتَقَدُّوا (یعنی ښځی په خپل نکاح کی ددی دپاره بندی مه ساتی چی په هغوی ظلم کوی) دوهمه قاعده (درجوع کولو) هغه ده چی سورة طلاق کی داسی بیان ده ، وَاشْهَدُوا ذَوٰی عَدْلٍ مِّنْكُمْ وَاَتَيْنَا الشَّاهَدَةَ لِلّٰهِ ، او په خپل مینځ کی دوه اعتباری سړی شاهدان جوړ کی بیا که چیری دشاهدی ضرورت پېښ سی نو صحیح صحیح بی له رده اوبی له رعایت شاهدی ورکوی ، مطلب دا دی چی کله تاسی درجوع اراده کوی نو په دی دوه اعتباری مسلمانان شاهدان جوړوی په دی کی دیری فائدی دی یوه فائده په کښی دا ده چی که چیری ښځه درجوع کولو په خلاف څه دعوه قائمه کی نو دغه شاهدی به دعوه ورماته کی ، بله فائده دسړی په کښی داسی راځی که چیری دی دضد دخواهش یادشیطان په لمسه دعدت تریریدو وروسته د درواغو دعوه وکی چی ماترعدت تریریدو مخکی رجوع کړی وه ، کله چی په دی کی دایمان او آخرت زیان وو نو ددی څخه دخلاصیدو دپاره داشاهدان ډیر گټمن ثابتیږی ، دپېښی دوهم طرف دا دی چی دعدت دڅنډیدو دسوچ او فکر په وخت پیدا کیدو سره که چیری بیا هم دزړه خیری او خفگان ونه وزی اوشکیدلی تړون بیرته جاری ساتل وی نو په داسی حال کی ددښمنی اودانتقامی جذباتو دراپورته کیدو بیرته داسی وی چی دوه اړخیزه خاندانونه په کښی رابښکیلیدی سی او دنیا او آخرت دواړه یی خرابیدی سی ، لهذا ددی دښندولو دپاره یی دالند ارشاد وفرمایي ، اَوْ سَرَّحُوْهُنَّ بِمَعْرُوفٍ : مطلب یی دا دی چی دپریښولو اودنکاح دتعلق بیځی شکل دی هم دقاعدی په موافق وی ، ددی قاعدی څه تفصیل په خپله په قرآن کریم کی ذکر سوي دی اوپاته تفصیلات یی دحضور اکرم ﷺ په قولی اوعملی بیان سره ثابت دی ، مثلاً تردی په مخکی آیت کی داسی ارشاد دی ، وَلَا تَحِلُّ لَكُمْ اَنْ تَاْخُذُوْهُنَّ مِمَّا اَتَمْتُمْهُنَّ حَتّٰی : یعنی بغیر دیوه شرعی عذره دښځی څخه دطلاق ورکولو په بدله کی سړی خپل ورکړی سامان یامهر دښځی څخه بیرته واخلی یاورڅخه بل څه بدل وغواړی ، اوتردی په وروسته آیت کی یی وفرمایل ، وَلِلْمُطَلَّاتِ مَتَاعٌ بِالْمَعْرُوفِ حَقًّا عَلٰی الْمُتَّقِیْنَ : چی ټولو طلاقو سوو ښځوته فائده ور رسول دقاعدی موافق ټاکل سوي ده په هغه چاچی دالله ﷻ څخه بیرپړی ، دفائدی رسولو تفسیر دا دی چی

درخواست کولو په وخت طلاقى سوي ښځى ته څه نقدى يالې ترلږه يو جوړه جامى ورکول سى ، په دې باره کي په سړي د طلاقى کړي ښځى څه حقوق واجب اولازم سوه اوڅه د احسان او گټي په ډول ورباندې کښېښوول سوه دا دلورو اوبلندو اخلاقو او پاکيزه گذران يونښکلى تعليم دى په دې کي داهدائيت حاصلېږي چي څنگه نکاح يوه معامله کول وو ، دغه رنگه طلاق دغه معامله شکول دى نو دا دى هم په داسي ډول وي چي طلاقى سوي ښځى ته څه فائده ورکول ځکه په کار دى چي وروسته ورڅخه نه څه جنجال جنگ جگړه او دښمنى جوړه نه سى .

ددې فائدي تفصيل دا دى چي دعدت په موده کي دى ښځه په خپله (دسړي) په کورکي استوگنې ته پرېښوول سى ، خرڅ خوراک دى پوره ورکړل سى که مهربى لاتر اوسه نه وي ورکړي او خلوت ورسره سوي وي نو پوره مهر دى ورادا کړي او که چيري خلوت يى ورسره نه وي کړى نو نيم مهر دى په خوشحالي ورادا کړي دا واجب اولازم حقوق دى خومستحب اوښه داهم دى چي ښځى ته درختولوپه وخت کي څه نقدى يالې ترلږه يو جوړه جامى ورکول سى سبحان الله څنگه پاکيزه تعليم دى کوم شيان چي دجنگ بدل باعث جوړي دى سو چي خاندانونه په تباه کيدل هغه يى په دائمي محبت او خوشحالي تبديل کي ، ددې ټولو احکامو تربيان وروسته يى وفرمايل ، وَمَنْ يُفْلِكْ ذَلِكَ لَقَدْ ظَلَمَ لَفْسَةً: يعنى کوم سړى چي ددې حدودى خداوندى خلاف کوي هغه هم خپل نقصان کوي ځکه چي دا خو ظاهره ده چي په آخرت کي دهر زور او ظلم بدل به دخداى ﷻ په دربارکي اخيستل کيږي ترڅويى چي د مظلوم بدل دظالم څخه نه وي اخستى مخ ته به نه تيريږي که دبصيرت او تجربى په پناکي په ژورنظروکتل سى نو معلومه به سى چي ظالم دخواريدو او ذليله کيدو په صورت کي څرگنديږي او دارنگه ظالم پوهيږي او که نه پوهيږي په داسي آفتونو کي راگيرکيږي چي ددغه ظلم نتيجه وي لکه چي شيخ سعدى رحمته الله عليه فرمايى .

پنداشت ستم گر که جفا برما کرد بر گردن وي بماند وبرما بگذشت

يعنى ، ظالم دا گټى چي ظلم يى وکي (اوبس خبره خلاصه سوه داسي نه ده) پرمونږ تيره سوه اودهغه پرگردن (بدله) پاته سوه ، دقرآن کریم يو حکيمانه انداز بيان دى چي هغه خپل قوانين ددنيا دتعزيرى قوانينو په رنگ کي نه بيانوي بلکه په مربيانه اومشفقانه اندازکي دقانون اودهغه دحکمتونو او مصلحتونو بيان په داسي وضاحت سره وکي چي دسړي توب په جامه کي هر يو انسان دهغه په خلاف کولو کي خپل داسي نقصانات اوتاوانونه ويني چي بيا پردغه جرمونو کولو گرسره زړه نه سى کولى ځکه چي دهرقانون پرشا دخداى ﷻ خوف اودآخرت حساب ورباديږي .

(دنکاح او طلاق څخه لوبى مه جوړوي)

په دې آيت کي دوهمه مسئله دا بيان سوه چي دالله ﷻ دآيتونو څخه لوبى مه جوړوي ، وَلَا تَخْذُلْوا اَيْتَ اللَّهِ فُرُؤًا: د لوبى جوړولو تفسير خو دا دى چي دنکاح او طلاق دپاره الله ﷻ ټاکلى حدود مات سى ، او

دوهم تفسیر یی دحضرت ابو الدرداء ؓ څخه داسی منقول دی چی دجاهلیت په زمانه کی به ځینو خلکو طلاق ورکوی یاد مریی ترآزادولو وروسته به یی ویل چی ماتوقی کولی او دخپلی خبری څخه به په دی رنگ واوښتی نو په دی دآیت نازل سوکوم چی دا فیصله وکړه چی طلاق یانکاح که چا په لوبه یاتوقه کی هم پوره کی نو هغه به نافذسی ، دنیت نه کولو عذر به په دی کی نه سی قبول کیدی ، حضوراکرم ؐ فرمایي چی په درو شیانوکی توقی اورښتیا دواړه برابر دی ، یو نکاح دوهم عتاق (مریی اومینه آزادول) دریم طلاق (اخرجه ابن مردویه عن ابن عباس وابن المنذر عن عبادة بن الصامت) دحضرت ابوهیرره ؓ څخه دا الفاظ منقول دی ، ثَلَاثٌ جِدْتُهُنَّ وَهَزَلْتُ جِدَّ النِّكَاحِ وَالطَّلَاقِ وَالرُّجْعَةَ (دری شیان داسی دی چی دهغه په رښتیا اوپه توقه ویل دواړه برابر دی (یو) نکاح (دوهم) طلاق او(دریم) رجوع کول (مظهری) په دی درو شیانوکی شرعی حکم دا دی چی دوه کسه (سری اوښخه) په توقه کی هم د دوو شاهدانو په مخکی که چیری دنکاح ایجاب اوقبول وکی نو دا نکاح وسوه ، دغه رنگه که چیری په توقوکی طلاق ورکړی نو دا طلاق به وسی یارجوع وکی رجوع به وسی یادغلام اومینه چی دآزادولو وویل سی نوغلام مینه به آزادسی دتوقی عذربه نه منل کیږی .

ددی حکم تربیانولو وروسته قرآن کریم په خپل مخصوص اندازکی انسان ته دحق د اطاعت اودآخرت دخوف سبق ورکی فرمایي ، وَاذْكُرُوا نِعْمَةَ اللَّهِ عَلَيْكُمْ وَمَا أُنْزِلَ عَلَيْكُمْ مِنَ الْكِتَابِ وَالْحِكْمَةِ بِعَظْمِكُمْ بِهِ وَاتَّقُوا اللَّهَ وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ (یعنی یادکی دالله ؑ نعمت چی په تاسی یی نازل کی او هغه خاص نعمت چی د کتاب اوحکمت په صورت کی تاسی ته درکول سو او دا وگنی چی الله ؑ هرشی ښه پیژنی) (ستاسی دښتونو ارادو اودزړونو دپتو رازونو دپتو رازونو څخه خبر دی) ددی وجی که چیری په طلاق ورکولو سره ښخی بیخی آزادول غواړی نو په خپل مینځ کی دجنگ جگړو دحق تلفی او ظلم څخه دمحفوظ کیدو او دمحفوظ کولو په نیت سره یی وکړي اوکوي دغصی دبدل اخیستو یادښخی دذلیل اورسوا کولو یاتکلیف ورکولو په نیت یی مه کوی .

(په طلاق کی اصلي خبره دا ده چی صریح اورجعی طلاق دی ورکول سی)

په آیت کی دی دریمی مسئلی ته اشاره سوي ده چی دشریعت اوسنت په نظرکی اصلی خبره دا ده چی طلاق دی یوازی دمجبوری له کبله وی اودا مجبوری طلاق دی یوڅو په ښکاره ټکوکی وی اوبل دی دا رجعی وی چی ترعدی پوری ورته درجوع کولو حق حاصل وی ، داسی الفاظ دی نه وایی چی ورسره سمدستی دتعلق تار وشکیږی کوم ته چی طلاق بائن ویل کیږی اونه دی دری طلاقه ورکوی په کومو سره چی بله نوی نکاح هم (بغیر دحللولو څخه) حرامه سی دا اشاره د ، طَلَقْتُمُ النِّسَاءَ څخه څرگندیږی چی ذکر یی مطلق دڅه قیده سوی دی ځکه چی په آیت کی یوازی دطلاق رجعی (یو دوو) حکم بیان سوی دی ، دطلاق بائن یادرو طلاقو حکم نه دی بیان سوی ، کله چی قرآن کریم څه قید یا شرط ونه

لگوی نو دی طرف ته اشاره وسوه چی اصل شرعی روا طلاق طلاق رجعی دی دطلاق نور صورتونه دمکروه والی او ناخوښی څخه خالی نه دی .

(دشرعی وجی څخه بغیر طلاقی سوی ښځی دخپلی خوښی دواده کولو څخه بندول حرام دی)

په دوهم آیت کی دهغه ناروا ظالمانه طریقی بندیز راغلی دی کوم چی داکثرو طلاقو سوو ښځو سره کول کیږی یعنی د دوهم واده کولو څخه ښځه بندول کیږی مخکنی خاوند هم داسی کوشش څکه کوی چی دا خپله بی عزتی گنی او ځینی وخت دښځی خپلوان هم دښځی دوهمه نکاح اکثره په دی طمع اولالچ بند وی چی دخپل ځان دپاره څه مال او دولت حاصلول په غواړی ځینی وخت ښځه دمخکنی خاوند سره په دوباره نکاح کولو راضی سی ، لیکن دهغه خپلوان هغه طلاق دښمنی ته را اړوی دهغه سره یی دوهمی نکاح کولو ته نه پریږدی ، کله چی دا ټول صورتونه دظلم وه نو په آیت کی څکه ددی بندیز راغی .

ددی آیت شان نزول هم د دارنگه واقعی په باره کی سوی دی ، په صحیح بخاری کی راغلی دی چی حضرت معقل بن یسار ؓ دخپلی خور نکاح دیوه سړی سره کړی وه هغه ورلره طلاق ورکی عده هم تیره سوه ، تردی وروسته دغه سړی پر خپلو کروپښیمانه سو دوباره نکاح یی ورسره کول وغوښتل ، دغه بی بی یعنی دمقل بن یسار ؓ خور هم په دی راضی سوه لیکن کله چی دغه سړی معقل ؓ ته ددی ذکر وکی معقل بن یسار ؓ خو پردغو طلاقو غصه وو هغه ؓ وویل ماستا عزت وکی خور می تاته په نکاح درکړه تادهغی دا قدر وکی چی هغی ته دی طلاق ورکی اوس بیاماته راغلی یی چی دوباره نکاح وکړم په خدای ؓ می دی قسم وی چی اوس به هغه ستا په نکاح کی نه راځی ، دغه رنگه یوه بله واقعه دحضرت جابر بن عبدالله ؓ دترلی پښه سوی وه هم دغه واقعات وه چی په دی کی دا آیت نازل سو او دا یی ښکاره کړه چی دحضرت معقل بن یسار ؓ اود جابر بن عبدالله ؓ رویه ناخوښه ده ، کله چی صحابه کرام ؓ دالله ؓ او دهغه درسول ؓ رښتینی عاشقان وه ، دآیت کریمه په اوریدو دمقل بن یسار ؓ غصه سره سوه ، ولاری او پخپله یی دخپلی خور بی بی نکاح ددغه سړی وکړه او دقسم کفاره یی ادا کړله ، دغه رنگه جابر بن عبدالله ؓ هم تعمیل وکی ، په دی آیت کی اول خاوندانوته هم او

دښځی خپلو خپلوانو ته هم خطاب دی چی (لَا تَفْضُلُوهُنَّ اَنْ يَنْكِحَنَّ اَزْوَاجَهُنَّ اِذَا تَرَاضَوْا بَيْنَهُنَّ بِالْمَعْرُوفِ) مه بندوی (منع کوی) طلاقی سوی ښځی ددی خبری څخه چی هغوی دخپلو (ټاکلو) خاوندانو سره نکاح وکی ، دا که هغه مخکنی خاوندان وی کومو چی طلاق ورکړی وی او که نور خلگ وی ، مگر ورسره یی دا شرط ولگوی ، اِذَا تَرَاضَوْا بَيْنَهُنَّ بِالْمَعْرُوفِ : کله چی دواړه (سړی اوښځه) دشرعی قاعدی په مطابق راضی سی نو دنکاح څخه یی مه منع کوی ، په دی کی دی خبری ته اشاره ده چی که چیری دوی خپل په مینځ کی رضانه وی څوک پرچا باندی زور زبردستی کول غواړی نو ټولو لره دمنع کولو حق سته

ياخو رضامندی هم وی مگر دشرعی قاعدی په مطابق نه وی ، مثلاً دنکاح کولو څخه بغیر خپل په مینځ کی ښځه اوځاوند جوړ سی یاتر درو طلاقو وروسته په ناروا خپل په مینځ کی نکاح وکی یادعدی په ورځوکی دبل ځاوند سره نکاح کول غواړی نو هر مسلمان دوی منع کولی سی خصوصاً ددی سری اوبښځی خپلوانو او متعلقینو لره د دوی منع کول او حصارول واجب دی ، دارنگه که یوه انجلی دخپلو مشرانو (اولیایو) داجازت څخه بغیر په بی کفو (سیال) کی نکاح کول غواړی یادخپل مهر مثل څخه په کوم نکاح کول غواړی دکوم اثر چی په خاندان ولویږي (ځکه چی دا یی حق نه لری) نو دارضا مندی هم دشریعت مطابق نه ده ، په دی ټولو صورتونو کی د انجلی خپل اولیاء (مشران) دنکاح څخه دبندولو اومنع کولو حق لری ، إِذَا تَرَاضُوا: کی دا اشاره ده چی دعاقلی بالغی انجلی نکاح بغیر دهغی درضا یا اجازت څخه نه سی کیدی ، دآیت په آخر کی دری جملی ارشاد سوی، اوله ، ذَلِكَ يُوعِظُ بِهِ مَنْ كَانَ مِنْكُمْ يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ: چی دا احکام دهغه خلکو دپاره دی چی په الله ﷻ او دقیامت په ورځ ایمان لری ، په دی کی اشاره دی خبری ته وسوه چی په الله ﷻ او دقیامت په ورځ دایمان راورلو لازمی نتیجه دا ده چی انسان دی ددی احکام الهیه پوره پابندوی اوکوم خلگ چی ددی احکامو په منلو کی کوتاهی کوی هغوی دی پوه سی چی په ایمان کی یی خلل دی ، دوهمه جمله دا ده ، ذَلِكَمُ أَزْكَى لَكُمْ وَأَظْهَرُ: چی ددی احکامو پابندی کول ستاسی دپاره دپاکی اوصفایی ذریعه ده ، په دی کی دی خبری ته اشاره ده چی ددی خلاف کول دا نتیجه لری چی دگناهونو په پلیتیوکی ککړسی اوفتنه اوفساد ورڅخه را ولاړ سی ، ځکه چی عاقلی بالغی ځوانی انجونی دمطلق نکاح څخه بی هیڅه بندول دیوی خوا په هغوی ظلم او دهغوی حق وهل دی او دبلې خوا دهغوی حیا اوشرم په خطر په اچول دی ، دریم دا چی خدای دی نه کړی که چیری دغسی انجلی په څه گناه کی اخته سی نو دهغه گناه په هغو خلکو هم وی چاچی دا دنکاح کولو څخه منع کړی وه ، او دآخرت ترگناه مخکی داسی گناه هم په دنیاکی را پېښیدی سی چی ددی په نتیجه کی سری خپل په مینځ کی په جنگ جگړی او مرگ او ژوبله کی اخته سی لکه چی هره ورځ داسی لیدل کیږی که چیری دمطلق نکاح څخه بندیز خو نه وی بلکه دانجلی دخوښی دنکاح څخه یی بندیز وکی او دبل سری سره یی په نکاح کولو مجبوره کی نو ددی نتیجه به هم تل ناجوړښت اوفتنه یا طلاق اوخلع وی چی بد اثرات یی ښکاره دی په دی وجه فرمایي ، چی ځان ته دخوښ کړی ځاوندانو سره ښځی دنکاح کولو څخه نه منع کول ستاسی دپاره دپاکی اوصفایی ذریعه ده .

دریمه جمله دا ده ، وَاللَّهُ يَعْلَمُ وَأَنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ: چی ستاسی گتی الله ﷻ پیژنی تاسی یی نه پیژنی مطلب یی دا چی کوم خلگ طلاق سی ښځی دنکاح کولو څخه بندوی او په هغه کی ځان ته دعزت غیرت څه خیال لری یاددهغوی دودونو په بدل کی دخان دپاره دمال او دولت څه فائدی گنی نو ددی شیطانی

ټگي اوبې ځايه فائدي او گټې گټلو ليري کول يې داسې وکړل چې ، الله ﷻ ستاسې په فائدو او گټو ښه پوهيږي هم دهغه په رڼا کې تاسې ته احکام راليري او کله چې تاسې د اصل او حقيقت څخه او د معاملو د انجام څخه ناخبره ياست ، نو تاسې په خپل ناقصې راښې او په خپل نيمگري غور او فکر کې کوم شيان چې دخپلې فائدي او گټې گټې ، هغه ستاسې د هلاکت او بربادي موجب کيدې سې ، تاسې چې کوم عزت او غيرت راتينگ کړې دې که چيري طلاقې سوي ښځې ترواک ووتې نو دغه عزت او غيرت به موبه خاورو کې توي سې او کيدې سې چې د مالي فائدو خيالي تصورات تاسې داسې په جنگ او جگړو کې اخته کړې چې د دغه مال فائده حاصلول خولاهه کوي ځان به هم ورپسې وبايلى .

(د قانون جوړولو او دهغه په جاري کولو کې د قرآن کریم بې مثله حکیمانه اصول)

قرآن کریم دلته يو قانون بيان کړ چې طلاقې سوي ښځې دخپلې خوښې دنکاح څخه بندول جرم دې په دې قانون د عمل کولو د آسانتيا دپاره يې دعوامو د ذهنو د جوړولو په غرض درې جملې ارشاد کړې په اوله جمله کې يې د قيامت د حساب کتاب او د جرمونو د سزا څخه يې انسان وپيروي او په دغه قانون يې د عمل کولو دپاره تيار کړې ، په دوهمه جمله کې يې د دغه قانون څخه دمخه اړولو خرابي او ضررونه انسان ته ور په گوته کړل چې انسان ورڅخه ځان وساتي او په هم دغه ټاکلې قانون عمل وکړي ، په دريمه جمله کې يې دا بيان کړل چې د خداي ﷻ په دغه قانون باندې په عمل کولو کې ستاسې گټه او خير دې ، د دې په خلاف کولو کې که تاسې ته څه گټه ياخير ښکاري نو داسې لاند نظري او د انجام څخه ناخبرې ده ، د قرآن کریم د بيان د اړول يو ازی دلته نه بلکه په ټولو احکامو کې جاري دې ، کله چې يو قانون بيان سې نو ورسره د خداي ﷻ او د آخرت د عذاب او حساب څخه بيړول کيږي ، تر هر قانون مخکې او وروسته ، اَلْفُو الله يا اِنَّ اللهَ خَبِيرٌ بِمَا تَعْمَلُونَ اِنَّ اللهَ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ : ياداسې نوري جملې تړل سوي وې ، قرآن کریم د ټولې دنيا او تر قيامته دراتلونکو ټولو نسلو دپاره يو مکمل نظام حیات او د ژوند په هر اړخ حاوی (راچاپيږي) قانون دې ، په دې کې د حدودو او تعزيزاتو بيان هم سته ، ليکن د دې انداز د دنيا د ټولو قانوني کتابونو څخه په بل ډول دې ، د دې طرز تر حاکمانه زيات مربيانه دې ، د هر قانون د بيانولو د انداز څخه ښه ښکاريږي چې د دې خلاف دې څوک ونه کړي چې د سزا مستحق سې ، دنيا د حکومتونو په شان نه چې د قانون جوړولو او جاري کولو سره څه داسې خبرداري په کښې وې چې د دې قانون په خلاف کولو کې به فلاني سزا ورکول سې ، تردې زياته بله خبره دا چې د قرآن کریم د مخصوص انداز بيان څخه يوه اوږد ميعاده بله غټه فائده دا ده چې د دې په ليدلو او اوريدلو سره انسان د دې پابندې يو ازی په دې بنا نه کوي چې د دې په خلاف کولو به دنيا څه سزا ورکول سې بلکه تردې ډير لوړ فکر داپيداسې چې الله ﷻ به خفه سې او د آخرت سزا به ورکول سې او د دې فکر په مل کيدو سره به دباندې اودننه پټ او ښکاره برابرې داسې سړي بيا هلته هم د دې قانون خلاف نه سې

کولی، چیری چی دښکاره اوپټ پولیس رسایی هم نه وی خکه چی په داسی فکر سره داعقیده لازمی ده چی الله ﷻ په هرځای کی حاضر ناظر او د ذری ذری خخه خبردی هم دا وجه ده چی قرآنی تعلیم چی کوم اصول معاشرت تیار کړي دی هر مسلمان ددی پابندی کول دخپل ژوند مقصد گنی .

دقرآنی نظام حکومت هم دا امتیاز دی چی یوه طرف ته دقانون دحدونو اوقیدونو ذکر دی اوبل طرف ته دترغیب اوترهیب (مینه پیدا کولو اویرولو) په وجه دانسان اخلاق او کردار دومره لوړ کړل سوي دی چی دغه قانونی حدونه اوقیدونه دده دپاره یو طبیعت جوړ سی دکوم په مخکی چی دی خپل جذبات اونول نفسانی خواهشات شاته وغورځوی ددنیا دحکومتونو اوقومونو په تاریخ اوپه هغه کی دجرمونو اوسزاگانو په واقعاتو په ژور نظر اچولو سره معلومیری چی په تش قانون جاری کولو سره دهیڅ قام یاغری اصلاح (گټه) نه ده سوی ، یوازی په پولیس اوفوځ هیڅکله هم دجرمونو بندیزنه دی راغلی ، ترڅو چی دقانون سره سره دالله ﷻ بیره او لویی په زړه کی کښینی ، په اصل کی دجرمونو خخه بندوونکی شی دالله ﷻ خخه بیره اود آخرت دحساب کتاب فکری کله چی دا نه وی نو هیڅوک جر مونه نه سی پرېښوولی .

وَالْوَالِدَتُ يُرِضُ عَنْ أَوْلَادِهِنَّ حَوْلِينَ

اود کوچنیانو میندی دی تی ورکوی خپلو کوچنیانو ته دوه کاله

کاملین لښ اراد ان یتیم الرضاعة وعلی المولود له

پوره چی څوک غواړی چی پوره کړی موده دتی ورکولو ، او د کوچنیانو په پلار دی

رِضَاعُهُنَّ وَكُسُوْتُهُنَّ بِالْمَعْرُوفِ لَا تَكْلِفُ نَفْسًا إِلَّا وُسْعَهَا

خوراکه او جامی ددغه ښځو ددستور موافق زور نه سی ایښوولی په چا مگر دهغه دتوان

لَا تُضَارُّ وَالِدَهُ بَوْلًا هَا وَلَا مَوْلُودٌ لَهُ بَوْلًا هَا وَعَلَى

برابر، ضرر دی نی ورکولی مور ته دهغې دکوچنی په وجه او نه هغه چا ته چی دچا اولاد وی (پلار ته) دهغه

الْوَارِثِ مِثْلُ ذَلِكَ فَإِنْ أَرَادَ فِصَالًا عَنْ تَرَاضٍ مِنْهُمَا

د اولاد په وجه اوپه وارثانو هم دا قدر دی بیا که چیری (مور پلار) دواړه غواړی دتی نه پرېکول په رضا اوصلاح

وَتَشَاوُرَ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِمَا وَإِنْ أَرَدْتُمْ أَنْ تَسْرُضُوْا

د دواړو ، نو په هغوی څه گناه نسته او که چیری تاسی غواړی تی ورکول خپلو اولادو ته

أُولَٰئِكَ فَلَاحُجَّاتٍ عَلَيْكُمْ إِذَا سَلَّمْتُمْ مَا آتَيْتُم بِالْعُرُوفِ

د دانی نو هم څه گناه نسته په تاسی کله چی وسپاری تاسی هغه (مال دکوم چی ورکول موتا کلی وو

وَاتَّقُوا اللَّهَ وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ ﴿۳۱﴾

ددستور موافق او وبریری دالله ﷻ اوپوه سی ۱ چی الله ﷻ ستاسی ټول عملونه ښه وینی

تفسیر لنډیز

(دیرشم حکم درضاعت)

اومیندی دی خپل اولادته دوه کاله پوره تی ورکوی (دا موده دهغه چا دپاره ده) چی څوک دتی رودلو تکمیل غواړی اودچاچی کوچنی دی دهغه پرځمه دی ددغه میندو خوراک جامه دقاعدی موافق اوهیچاته حکم نه کول کیږی مگر دهغه دوس مطابق هیڅ یوی مورته تکلیف نه دی ورکول په کار دهغی دکوچنی په وجه اونه هیڅ یوه پلارته دهغه دکوچنی په وجه (که چیری پلار ژوندی نه وی) نو دتیری سوی طریقی په شان (دماشوم دپالنې انتظام) دهغه دنژدی خپلوانو پرځمه دی چی (دشریعت له رویه ددغه ماشوم) وارث جوړیدی سی (بیا دا وگنی چی) که چیری دواړه (مور اوپلار د دوو کالو څخه په کمه موده کی) دتی څخه پریکول غواړی یوتربله درضا اوصلاح سره نو هم په دوی دواړوڅه گناه نسته اوکه چیری تاسی خلک (دمور اوپلار په موجودگی کی هم دڅه ضروری گتی په خیال مثلاً دموور دتی شیدی دکوچنی دپاره مضری وی) خپلو کوچنیانوته دیوبلی دایی تی رودل غواړی نو بیا هم په تاسی څه گناه نسته خو هلته چی وسپاری تاسی هغوی ته هغه شی دکوم ورکول مو چی ټاکلی وی دقاعدی موافق اودحق تعالی ﷻ څخه وبریږی اویقین لری چی الله ﷻ ستاسی عملونه ښه وینی.

طوم او مسئلي: په دی آیت کی درضاعت (ماشومانوته دتی ورکولو) سره دټولو احکامو بیان دی ، تر دی په مخکی او وروسته آیتونوکی دطلاق داحکامو بیان دی ، په مینځ کی دتی ورکولو احکام په دی جوړښت بیان سوي دی چی اکثره ترطلاق وروسته ماشوم ته پر تی ورکولو او دهغه پریالنه جگړی پیښیږی ددی وجی په دی آیت کی داسی معتدل احکام بیان سوي دی چی دښځی اوځاوند دواړو دپاره مناسب اوآسان دی برابره خبره ده که داسی پیښه په حالت دنکاح کی راسی اوکه ترطلاق وروسته راسی په دواړو صورتونوکی پردواړو اړخو دزور اوظلم څه لارپاته کیږی نه اونه دجنگ جگړی فتنی او فساد څه ځای پاته کیږی ، مثلاً دآیت په مخکنی جمله کی یی دا وفرمایل ، وَالْوَالِدَاتُ يُرْضِعْنَ أَوْلَادَهُنَّ حَوْلَيْنِ كَامِلَيْنِ لِمَنْ أَرَادَ أَنْ يُنْعِمَ الرُّضَاعَةَ : چی میندی دی خپلو کوچنیانوته تی ورکوی دوه کاله پوره خو هلته چی کوم مضبوط عذر یی تردی مودی مخکی په پریکولو مجبوره نه کړی ، ددی آیت څخه درضاعت یوڅو مسئلی معلومی سوی .

(تي ورکول دمور په ذمه واجب دی)

مخکې دا چې تی ورکول دمور په ذمه دپايته واجب دی دڅه ضدیا خفگان په وجه بی له عذره که تی نه ورکوی نو گنهگاره به وی ترڅو چې په نکاح کی وی نو دخپل خاوند څخه دتی ورکولو بدله یا مزدوری نه سی غوښتی ځکه چې دا دهغی خپل فرض او ذمه واری ده.

(دتي ورکولو پوره وخت)

دوهمه دامستله معلومه سوه چې دتی ورکولو پوره موده دوه کاله ده ترڅو چې یو خاص عذر نه وی راپیښ سوی نودکوچنی داحق دی چې ورته دومره موده تی ورکول سی ، ددی څخه داهم معلومه سوه چې دتی ورکولو موده دوه کال ټاکل سوي ده تردی وروسته تی مه ورکوی ، البته دځینو قرآنی آیتونو اواحادیثو په بناء امام اعظم ابوحنیفه رحمته الله علیه ددی خبری قائل دی چې د دوه نیم کاله عمر په موده کی په تی ورکولو سره درضاعت احکام ثابتیدی سی اودکوچنی دکمزوری یاد بل څه عذریه وجه د دوه نیم کالو ترعمره پوری ماشوم ته دتی ورکولو څه گناه نسته ددغه عمر څخه وروسته بهی ته دمورنی ورکول په اتفاق دعلماؤ سره حرام دی .

ددی آیت په دوهمه جمله کی ارشاد دی ، وَعَلَى الْمَوْلُودِ لَهُ رِزْقُهُنَّ وَكِسْوَتُهُنَّ بِالْمَعْرُوفِ لَا تُكَلَّفُ نَفْسٌ إِلَّا وُسْعَهَا : چې دمیندو خوراکه اوجامه دقاعدی موافق دپلار په ذمه ده ، هیچاته داسی حکم نه ورکول کیږی دکوم چې توان نه لری ، په دی کی مخکنی خبره دغور کولو لائقه ده هغه دا چې په قرآن مجیدکی دمیندو دپاره دلته د وَالِدَاتُ لفظ استعمال سوي دی او دپلار دپاره یی د وَالِدٍ په ځای د الْمَوْلُودِ لَهُ لفظ اختیارکی ، سره ددی چې دقرآن کریم په یوه بل ځای کی لَا يَجْزِي وَالِدٌ عَنْ وَلَدِهِ هم د وَالِدٍ لفظ راغلی دی ، په دی کی یو خاص راز دامعلومیږی چې دقرآن کریم دقانون طرز بیان ددنیاوی حکومتونو دقانون په عکس داسی مریبانه اومشفقانه دی چې انسان لره دهغه قبلول اوپه هغه عمل کول آسان وی ، دلته هم چونکه دبچی نفقه دپلار په ذمه غورځول سوي ده حالانکه هغه دمور اوپلار په شریک وی نو ممکنه وه چې پلارته داحکم لږ دروند معلوم سوی وی ، ځکه یی دوالد په ځای دمَوْلُودٍ لَهُ لفظ اختیار کی (هغه سړی چې دچا کوچنی دی) نو په دی کی یی دی طرف ته اشاره وکړه که څه هم دکوچنی په پیدایښت کی دمور اوپلار دواړو شرکت ضروری دی مگر کوچنی هم دپلار بلل کیږی ، نسب یی هم دپلار چلیږی ، اوکله چې کوچنی دده سو نو ذمه داری دخرڅ ده ته درنه معلومیدل نه دی په کار .

(کوچنی ته تي ورکول دمور په ذمه او دمور خوراک اوجامه اونور ضروریات دپلار په ذمه دی)

دریمه مسئله دشرع ددی آیت څخه دا معلومه سوه چې که څه هم تی ورکول دمورپه ذمه دی ، لیکن دمور خوراک جامه اودژوند نور ضروریات دپلارپه ذمه دی ، او دا ذمه واری به ترهغه وی ترڅو چې دغه مور یی دپلار په نکاح یاعده کی وی ، کله چې نکاح ختمه سوه او عده هم تیره سوه نو دزوجیت نفقه

به ورسره هم ختمه سی، مگر کوچنی ته دتی ورکولو معاوضه ادا کول به دپلار په ذمه بیا هم واجب وی

(دښخي نفقه دځاوند دحيثيت (توان) مناسب په کار ده که دښخي دحيثيت مناسب ؟)

په دی خودتولو علماؤ اتفاق دی چی ښځه اوځاوند دواړه امیران (مالدار) وی نودښځی نفقه به امیرانه واجب وی او که دواړه غریبان وی نونفقه به غریبانه واجب وی، البته که د دواړو مالی حالت بدل بدل وی نو په دی کی دفتحاؤ اختلاف دی، صاحب هدایه دخصاف رحمته الله علیه په دی قول فتوی ورکړي ده چی که چیری ښځه غریبه اوسړی مالدار وی نو دهغه نفقه دی درمیانه داسی وی چی ترغریبانو دی پورته اوترمالدارو دی کښته وی او دکرخی رحمته الله علیه په نزد نفقه به دځاوند دحال مطابقه ورکول کیږی، لکه چی په فتح القدیر کی ددیرو فحقاؤ فتوی هم په دی نقل ده، والله اعلم (فتح القدیر ص ۲۲۳ ج ۳) په آیت کی داحکامو تربیانولو وروسته ارشاد دی، لَا تُضَارُّ وَالِدَةُ بِوَلَدِهَا وَلَا مَوْلُودُهُ لَهٗ بِوَلَدِهِ: چی دکوچنی په وجه نه څوک مور او نه څوک پلار په تکلیف کی اچول روادی مطلب دادی چی مور او پلار دی یی خپل په مینځ کی ضدضدایی نه کوی مثلاً مورتی ورکولو څخه معذوره وی اودپلار سره دپوه کیدو په زبردستی سره پرښځی تی ورکول ایږدی یا مثلاً پلار څوار دی اوموربی عذر (سره دتوانه) تی په دی غرض نه ورکوی چی پلار مری که پاتیږی دبلای دایی څخه په اجرت اومعاوضه دی کوچنی ته تی ورکوی.

(مور کوچني ته پرتي ورکولو دمجبوره کولو يانه کولو تفصيل)

لَا تُضَارُّ وَالِدَةُ بِوَلَدِهَا: څخه پنځمه مسئله دا معلومه سوه چی که چیری مور دڅه ضرورت په وجه کوچنی ته دتی ورکولو څخه انکار وکی نو پلار لره دهغی مجبوره کول روانه دی، دا مسئله دوَلَا مَوْلُودُهُ لَهٗ بِوَلَدِهِ: څخه معلومه سوه.

(ښځه ترڅو چی په نکاح کي وی نو خپل کوچني ته دتي ورکولو اجرت نه سي غوښتي مگر تر طلاق او عدی وروسته يي غوښتي سي)

شپږمه دا مسئله معلومه سوه چی مور ترڅو پوری چی په نکاح کی وی نو کوچنی ته دتی ورکولو اجرت ځکه نه سی غوښتی چی هغې ته ددغه دوران دشریعت ټاکلی نفقه کافی ده، ددی څخه زیاته خرڅه غوښتل پلار ته ضرر ورکول دی، دطلاق دعدی ترتیریدو وروسته کله چی دغه ټاکلی خرڅه ختمه سوه نو دتی ورکولو دخرڅ غوښتنه نه پوره کول دپلار دطرفه مورتی ضرر ورکول دی خوشرط په کښی دا دی چی تر نورو ښځو (مناسبه) زیاته خرڅه دی نه غواړی کله یی چی زیاته غوښتنه وکړه نو پلار دا حق لری چی دبلای دایی انتظام وکی.

(یتیم کوچني ته دتي ورکولو ذمه دچا ده؟)

په آیت کی دا هم ارشاد دی، وَعَلَى الْوَارِثِ مِنْ ذَلِكَ: که چیری پلار ژوندی نه وی نو کوچنی ته دتی ورکولو انتظام په هغه چا دی څوک چی ددغه ماشوم داسی نژدی خپل وی چی دهغه شرعی وارث

جو پیدی سی، کہ چیری دا ڊول وارثان یی ڊیر وی نوییا په هریوه په قدر دمیراث به دغه ذمه واری وی، امام اعظم ابوحنیفه رحمہ اللہ فرمایي چي یتیم کوچنی ته دتی ورکولو ذمه داری په وارث باندی داجولو خخه دا هم معلومه سوه چي دنابالغ کوچنی خرخ دتی خخه ترپریریکولو وروسته هم پروارثانو دی خخه چي تی ورکول خخه خاص خبره نه ده، اصلی مطلب دماشوم (یتیم) پالنه ده مثلاً کہ چیری دیتیم کوچنی مور اونیکه (ډپلار ډلار) ژوندی وی نو دا دواړه دکوچنی نژدی خپلوان اودهغه وارثان دی، ددی وجی دده نفقه به په دی دواړو دمیراث دبرخی په قدر وی، یعنی دریمه برخه نفقه به په مور اوپه درو کی دوی برخی به پرینیکه وی، ددی خخه دا هم معلومه سوه چي دیتیم لمسی په خپل نیکه باندی دده تربالغو زامنو (دیتیم تراکاگانو) هم زیات حق دی خخه چي دبالغ اولادنفقه دده په ذمه نه ده او دیتیم لمسی نفقه دده په ذمه واجب ده خو دزامنو په موجودگی کی لمسی دمیراث حقدار جوړول دمیراث داصولو اوانصاف خخه خلاف ده خخه چي نژدی (سیده په سیده) اولاد وی نولیری (بالواسطه) اولاد په میراث کی حقدار جوړول دعقل خخه هم لیری خبره ده اودبخاری شریف حدیث ل، اُولٰٓئِکَ رَجُلٌ ذَکَرٌ (یعنی نژدی نارینه د اولاد دپاره دی) خخه هم خلاف ده، البته نیکه دضرورت گنلو په وخت دا حق لری چي دیتیم لمسی دپاره خخه وصیت وکی، دغه وصیت دی دده دزامنو تربرخی خخه زیات ولی نه وی، په دی ډول دیتیم ضرورت هم پوره کیږی او دمیراث هغه اصول هم پرخپل حال محفوظ پاته سول ښه کوموکی چي فرمایل سوي دی چي دنژدی وارث په موجودگی کی لیری ته میراث ورکول روانه دی.

(دتی خخه ډیریکولو احکام)

تردی په وروسته آیت کی دا ارشاد دی، لَإِنْ أَرَادَا لِصَالَا عَنْ تَرَاضٍ مِّنْهُمَا وَتَشَاوُرٍ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِمَا: که چیری دکوچنی مور اوډلار دواړه په رضا اوصلاح سره دشیدو دمودی (دوه کاله) پوره کیدوه مخکی دده دتی خخه ډیریکولو اراده وکی، دا که دمور دمعدوری یادکوچنی دناروغتیاپه وجه وی نوخه گناه په کښی نسته، درضا اوصلاح شرط دکوچنی دگتی په خیال لگول کیږی هسی نه چي په جگړه او اختلاف کی ماشوم خاوری اوایری (خراب) سی.

(دمور خخه ماسوا دبلی ښځی دتی ورکولو احکام)

په آخر کی ارشاد دی: وَإِنْ أَرَدْتُمْ أَنْ تَسْرِضُوا أَوْلَادَكُمْ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ إِذَا سَلَّمْتُمْ مَا أَنَيْْتُمْ بِالْمَعْرُوفِ: که چیری تاسی داغواړی چي دغه گتی په خاطر کوچنی ته دمور په خای دی دایی تی ورکی نو په دی کی خه گناه نسته خو په شرط ددی چي تی ورکوونکی ته دهغی ټاکل سوی اجرت پوره پوره ورکول کیږی په دارنگه نه کولو سره به گناه ددوی په ذمه پاته سی، ددی خخه دا هم معلومه سوه چي که چیری مور په تی ورکولو راضی وی لیکن ډلار ددی شیدی دکوچنی دپاره مضری گتی نو روا دی چي دمور شیدی پریندی کی او بلی ښځی (دایی) ته یی دتی ورکولو دپاره وسپاری، ددی خخه دا هم معلومه

سوہ چی دتی ورکولو دپارہ دتا کل سوی بنخی سرہ داجرت خبرہ بنہ صفاسی چی وررخہ جگرہ راولارہ نہ سی ، او بلہ دا چی پہ تاکلی وخت دی تہ اجرت ورکی اوہاخوا دیخوا دی پہ کبھی نہ کوی ، درضاغت داحکامو تربیانولو وروستہ دخیل بی مثلہ بنکلی طرز موافق پہ قانون باندی دعمل دآسانولو اوپہ ظاہر اوباطن کی ددی دپابند جوړیدلو دپارہ دالله ﷻ څخہ دبیری او دہغه دعلم محیط تصویریی راوراندی کی ، ارشاد دی ، **وَالْقُوا اللَّهَ وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ** : دالله ﷻ څخہ دبیری او وگنی چی الله ﷻ ستاسی بنکارہ پت ظاہر اوغائب پہ پورہ ډول وینی اوگوری اوہغه ستاسی دزرونو دپتو ارادو اونیتونو څخہ خبر دی ، دکوم یوہ فریق دطرفہ چی دتی ورکولو داحکامو خلاف وسوہ یادکوچی گتہ بی شاتہ وغورخولہ اوبلہ فیصلہ یی ورکړہ نوہغه بہ دسزا مستحق وی .

وَالَّذِينَ يَتَّقُونَ مِنْكُمْ وَيَذَرُونَ أَزْوَاجًا يَتَرَبَّصْنَ بِأَنْفُسِهِنَّ أَرْبَعَةَ

او کوم کسان چی مړہ سی ستاسی څخہ او پریریدی خپلی بنخی نوپہ کاردی چی ہغه بنخی پہ انتظارکی وساتی

أَشْهُرًا فَإِذَا بَلَغْنَ أَجَلَهُنَّ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ فِيهَا

خپل خانوہ څلور میاشتی ، اولس ورخی ، بیاکلہ چی پورہ کړی خپل عدوت نو پہ تاسی څہ گناه نسته پہ دی

فَعَلْنَ فِي أَنْفُسِهِنَّ بِالْمَعْرُوفِ وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرٌ ﴿۳۱﴾

خبرہ کی چی وکړی هغوی پہ خپل حق کی دقاعدی موافق ، او الله ﷻ ستاسی پہ ټولو کارونو خبر دی .

وَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ فِيهَا عَرَضْتُمْ بِهِ مِنْ خُطْبَةِ النِّسَاءِ

او میخ گناه نسته پہ تاسی پہ دی کی چی پہ اشاره کی وواياست دنکاح پیغام (بلنہ) ددغه بنخو

أَوْ أَكُنْتُمْ فِي أَنْفُسِكُمْ عَلَمًا اللَّهُ أَنْتُمْ سَتَذَكَّرُونَ هُنَّ وَلَكِنْ

یابټ وساتی پہ خپلو زرونو کی الله ﷻ تہ معلومہ ده چی تاسی بہ خامخاد دغو بنخو یاگیر نہ کوی لیکن

لَا تُوعَدُوهُنَّ سِرًّا إِلَّا أَنْ تَقُولُوا قَوْلًا مَعْرُوفًا وَلَا تَعْزَمُوا

هغوی سرہ دنکاح کولو پتہ وعده مه کوی ، مگر هم دچی وواياست څہ خبرہ دشریعت درواج موافق اواراده مه کوی

عُقْدَةَ النِّكَاحِ حَتَّى يَبْلُغَ الْكِتَابُ أَجَلَهُ وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ يَعْلَمُ

ترهغه چی ورسیرې تاکلی سوی عدت خپلی انتہاتہ او وگنی چی الله ﷻ تہ معلوم دی دنکاح

مَا فِي أَنْفُسِكُمْ فَاحْذَرُوهُ وَأَعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ غَفُورٌ حَلِيمٌ

هغه چی ستاسی په زړونو کی دی نود هغه څخه وپیریږي ، او وگنی چی الله ﷻ بخښوونکی او زغم لرونکی دی

د تفسیر لنډیز

(یو دیرشم حکم د خاوند د هر کیدو په صورت کی د عدی بیان)

وَالَّذِينَ يَقُولُونَ مِنْكُمْ (تر) وَاللَّهُ بِمَا نَعْمَلُونَ خَبِيرٌ : او کوم خلق چی په تاسی کی وفات سی اوبیښانی پرېږدی نو دهغوی (بیښانی) دی خپل ځانونه (دنکاح اونورو څخه) بندلری څلور میاشتی اولس ورځی بیا کله چی خپله د (عده) نیټه ختمه کی نو تاسی ته به (هم) څه گناه نه وی په داسی خبره (روا بللو) کی چی دغه ښځی خپلو ځانونو دپاره څه کار وایی (دنکاح) وکی دقاعدی موافق (البته که چیری څه خبره دشرع دقاعدی خلاف کوی اوتاسی دتوان لرلوسره هم هغوی منع نه کی نو په گناه کی به ورسره تاسی هم شریک یاست) او الله ﷻ ستاسی دټولو کارونو څخه خبر لری .

(دوه دیرشم حکم په عده کی دنکاح پیغام ورکول)

اوپه تاسی به څه گناه نه وی چی دغه بیان سوو ښځوته (کومی چی دوفات په عده کی دی) دپیغام (دنکاح) ورکولو په باره کی څه خبره اشاره وویاست (مثلاً داسی چی ماته دیوی نیکی ښځی سره دنکاح کولو ضرورت دی) یا په خپل زړه کی (د راتلونکی نکاح کولو اراده) پته وساتی (نوبیا هم څه گناه نسته او ددی اجازت وجه دا ده چی) الله ﷻ ته دا خبره معلومه ده چی تاسی به ددغه ښځو (خامخا) یادونه کوی (خیر دی یادونه یی کوی) لیکن دهغوی سره (په صفا ټکوکی) دنکاح وعده (او خبری اتری) مه کوی مگر دا چی څه خبره دقاعدی موافق وکی (نوخه بدیت یی نسته او دقاعدی مطابق خبره هم هغه ده کومه چی په اشاروکی وکی) اوتاسی دنکاح دتعلق (سمدستی) اراده هم مه کوی تردی چی عدت په خپل ټاکلی وخت ختمه سی اویقین لری چی الله ﷻ ته خبر دی ستاسی دزړونو دخیرو نودالله ﷻ څخه وپیریږي (او دناروا خبرو په زړه کی اراده هم مه کوی) او (دا هم) یقین لری چی الله ﷻ معاف کړونکی هم دی او زغم لرونکی هم .

علوم او مسئلې

(د عدی ځینی احکام)

(۱) دچاچی خاوند مړسی نو دهغه پاره په عده کی خوشبویی لگول ډول سنگار کول رانجه اوتیل بی له ضرورته (د دوا او علاج) لگول نکړیزی پوری کول رنگینی جامی اغوستل ښه نه دی او د دوهمی نکاح په جهر خبری کول هم ښه نه دی لکه چی په راتلونکی آیت کی به راسی په بل کورکی شپه تیروول هم روانه دی ، په ترجمه کی (دنکاح) سره د (اونور) لفظ دلگولو څخه مطلب هم دا خبری دی او دا حکم

دھفہ بنخی دپارہ ہم دی چاتہ چی طلاق بائن ورکول سوی وی پہ کوم کی چی رجوع کول روانہ دی ، مگر دداسی بنخی دپارہ دورخی ہم بغیر دسختی مجبوری خخہ وتل بنہ نہ دی .

(۲) کہ چیری دسپوڑمی پہ شپہ یی خاوند مرسوی وی نو دعدی داخلور میاشتی اولس ورخی بہ ہم دسپوڑمی پہ حساب پورہ کول کیڑی چی کله بہ دیرش اوکله پہ یوکم دیرش ورخی وی اوکھ چیری دسپوڑمی ترشپی وروستہ وفات سوی وی نو دا تولی میاشتی بہ ددیرشو ودرشو ورخو شمیرل کیڑی چی تولی ورخخہ یوسل اودیرش ۱۲۰ ورخی جوڑیڑی ددی مسئلی خخہ ډیرخلگ ناخبرہ دی ، پہ کوم وخت کی چی وفات سوی وی دعدی دختمیدو آخری وخت بہ ہم دھفہ دشرع خخہ شمیرل کیڑی کله چی دعدی توله نیتہ ختمہ سی ، دا فرمان (کہ چیری بنخی دقاعدی موافق خہ کوی نوتاسی تہ ہم خہ گناہ نستہ) دا مطلب لری چی خلاف شرع کارکونکی لره منع (پرقدردوس) پر نورو مسلمانانو واجب دی کہ منع یی نہ کی نو دغہ خلگ بہ ورسره سم گناہگار وی او دقاعدی موافق مطلب دا دی چی تجویز سوی نکاح دی شرعاً صحیح اوجائز وی او درواوالی تول شرطونہ دی هلتنہ جمع وی .

لَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ إِنْ طَلَقْتُمُ النِّسَاءَ مَا لَمْ تَمْسُوهُنَّ أَوْ

ھیخ گناہ نستہ پہ تاسی کہ چیری طلاق ورکول تاسی بنخوتہ هفہ وخت چی تاسی ور پوری لاس ہم نہ وی

تَفَرِّضُوا لَهُنَّ فَرِيضَةً ۖ وَمَتَّعُوهُنَّ عَلَى الْمَوْسِرِ قَدَرُهُ

لگولی ، او نہ مو ورته خہ مهر تاکلی وی او هغوی تہ خہ خرخہ ورکوی دوس پہ خاوند باندی دھفہ موافق

وَعَلَى الْمُقْتَرِقْدَرَةِ مَتَاعًا بِالْمَعْرُوفِ حَقًّا عَلَى الْمُحْسِنِينَ ﴿۴۷﴾

اوتنگی والا (بی وسہ) باندی دھفہ موافق کومہ خرخہ چی دقاعدی موافق دہ لازمہ دہ پہ نیکو کارو خلقو

وَإِنْ طَلَقْتُمُوهُنَّ مِنْ قَبْلِ أَنْ تَمْسُوهُنَّ وَقَدْ فَرَضْتُمْ

او کہ جیر طلاق موکری دوی (بنخو) دلاس وروپلو خخہ مخکی اوتاکلی مو وی هغوی لره مهر

لَهُنَّ فَرِيضَةٌ فَنُصِفُ مَا فََرَضْتُمْ إِلَّا أَنْ يَعْفُونَ أَوْ يَعْفُوا

نولازم سو نیم مهر دھفہ چی کوم مو تاکلی وی مگر چی تیر پہ هیرہ کری هغوی (بنخی) یاتیر پہ هیر کری

الَّذِي بَيْنَهُ عَقْدَةُ النِّكَاحِ ۖ وَأَنْ تَعْفُوا أَقْرَبُ لِلتَّقْوَىٰ ۖ

هفہ کس دچاپہ اختیار کی چی غوتہ کول دنکاح دی (یعنی خاوند) اوتاسی سہری چی تیر پہ هیرہ کری نودابہ نزدی وی

وَلَا تَنْسُوا الْفَضْلَ بَيْنَكُمْ إِنَّ اللَّهَ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ ﴿۳۸﴾

پرهیزگاری ته ، اومه هیر وی احسان کول په خپل مینځ کی ، بیشکه الله (هغه) چی کوم تاسی کوی ښه وینی

د تفسیر لنډیز

(درو دیرشم حکم د طلاق قبل الدخول په صورت کی د مهر دوا جیبیدو اونه واجیبیدو بیان)

د طلاق قبل الدخول مطلب دا دی چی خاوند ښځی ته په داسی وخت کی طلاق ورکی چی نه خوی ورسره جماع کړی وی اونه ورسره بیخی خان ته یوځای سوی وی په دی کی دوه صورتونه جوړیږی ، اول دا چی دنکاح په وخت ټاکلی مهر نه وی ایښول سوی ، او دوهم دا چی ایښول سوی وی دمخکنی صورت هم مخکنی ذکر دی فرمایي ، لَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ إِنْ طَلَقْتُمُ النِّسَاءَ مَا لَمْ تَمْسُوهُنَّ : څه ترحقاً علی الْمُخْسِنِينَ : پوری یعنی په تاسی (د مهر) څه گرفت نسته چی بیبیانوته په داسی حالت کی طلاق ورکی چی نه مو ورته لاس وروړی دی اونه مو ورته څه مهر ټاکلی دی (نو په داسی صورت کی مهر په خپله ذمه گنی) او (یوازې) هغوی ته (یو) فائده رسوی دوس د خاوند په ذمه دهغه د حیثیت موافق دی یو خاص فائده رسول چی د قاعدی موافق واجب دی په ښو معاملدارو خلکو (یعنی په ټولو مسلمانانو څکه چی د ښه معاملی کولو حکم ټولو مسلمانانو ته دی ددی څه مراد یوه جوړه جامی ورکول دی) او د دوهم صورت حکم دا دی ، وَإِنْ طَلَقْتُمُوهُنَّ (تر) إِنَّ اللَّهَ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ ، او که چیری تاسی بیبیانوته طلاق ورکی مخکی تردی چی لاس مو وروړی وی اوڅه مهر مورولره ټاکلی وی نو (په دی صورت کی) څومره مهر چی تاسی ټاکلی وی دهغه نیم (واجب) دی (اونیم معاف دی) مگر (دوه صورتونه ددی مجموعی حکم څه مستثنی دی یو صورت خو) دا چی دغه ښځی (خپل نیم مهر) معاف کی (نو په دی صورت کی نیم هم واجب پاته نه سو) یا (دوهم صورت) دا (دی) چی هغه سړی فراخدلی وکړی د چا په لاس کی چی دنکاح تعلق (ساتل اوماتول) دی (یعنی خاوند ټول پوره مهر ورکی نو په دی صورت کی به د خاوند په مرضی پوره مهر ادا کول وی) او (ای اهل حقو) ستاسی (د خپلو حقو) معاف کول (داخیستلو په ځای) تقوی ته زیات نژدی دی (څکه چی په معاف کولو ثواب حاصلیږی او ظاهره خبره ده چی د ثواب کار کول تقوی بلل کیږی) او خپل په مینځ کی دا احسان (او رعایت) کولو څه غفلت مه کوی (بلکه هر سړی دی د بل سره د پت پالوخیال لری) بیشکه الله ﷻ ستاسی ټول عملونه ښه وینی (نو که تاسی د چاسره پت پالی یا ورسره احسان کوی الله ﷻ به تاسی ته بهتره بدله درکی) (بیان القرآن)

علوم او مسئلې: لَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ (تر) إِنَّ اللَّهَ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ ، د مهر اوجماع په نسبت د طلاق څلور صورته کیدی سی ، د دوو حکم په دی آیتونو کی بیان سوی دی (۱) یو دا چی نه څومره ټاکلی وی اونه خو جماع

اوخلوت سوی وی (۲)، دوهم دا چی مهر خو تا کالی وی مگر جماع او خلوت نه وی سوی (۳)، دریم دا چی مهر هم تا کالی وی او جماع هم سوی وی نو تا کالی پوره مهر به دلته ورکول کیږي، دا حکم دقرآن کریم په بل خای کی بیان سوی دی (۴)، څلورم صورت دا دی چی مهر خو تا کالی نه وی مگر ترجماع یا خلوت صحیحه وروسته طلاق ورکول سوی وی، په دی صورت کی پوره مهر مثل ورکول دی، ددی بیان هم په یوبل آیت کی راځی، مهر مثل هغه دی چی دبنځی په قوم کی چی کوم رواج وی، په تیر سوی آیت کی دمخکی دوو قسمو حکم بیان سوی دی، په دی کی دمخکنی صورت حکم دا دی چی مهر خو هیڅ هم واجب نه دی، مگر په خاوند دا واجب دی چی دخپله خانه بنځی ته څه ورکی لو ترلږه داچی یو جوړه جامی ورلږه ورکی، اصلی خبره دا ده چی قرآن کریم ددی بخشیش هیڅ اندازه نه ده تا کالی البته دایی بنیولی چی مالداردی دخپل حیثیت مطابق ورکوی، مطلب یی دا دی چی دبخل څخه دی کارنه اخلی، حضرت حسن رضی الله عنه هم په داسی یوه پېښه کی خپلی طلاق یی بی ته شل زره درهمه بخشیش ورکړی وو او قاضی شریح رحمته الله علیه پنځه سوه درهمه او حضرت ابن عباس رضی الله عنه فرمایي چی لو ترلږه درجه یی دا ده چی یوه جوړه جامی ورکی (قرطبی) او د دوهم صورت حکم دا دی چی دکومی بنځی مهر دنکاح په وخت کی تا کال سوی وی او ترجماع یا ترخلوت صحیحه مخکی طلاق ورکول سو نو ددغه تا کالی مهر نیمه برخه ادا کول به دسړی په ذمه واجب وی، البته که چیری بنځه دا هم وبخښی یاسړی پوره ورکی نو دا دخوښی خبره ده لکه دآیت، **إِلَّا أَنْ يُغْفَرُوا أَوْ يُعْفُوا الَّذِي بَيْنَهُ وَبَيْنَ الْعُرَّةِ النِّكَاحِ**: څخه چی معلومیږي، دسړی دطرفه پوره مهر ادا کولو ته یی معاف کول (بخښل)، دعربو درواج په مطابق وفرمایل چی هغوی به هم دواده په موقع ټول مهر اداکوی، کله چی ده به دجماع یا ترخلوت صحیحه مخکی طلاق ورکی نو دشرعی حکم مطابق دی دهغه نیم ورکړی مهر واپس غوښتلو حقداروو نو ځکه دغه واپس نه غوښتلو ته یی معاف کول (بخښل) وفرمایل، دی قسم معاف کولو او بخښلو ته یی دیربڼه اوتقوی ته دیر نژدی ځکه وفرمایل چی دنکاح تعلق شکیدل هم په احسان او ښه سلوک سره وسوه چی دشریعت مراد اود عظیم ثواب موجب دی، برابره خبره ده چی معافی دسړی دطرفه وی او که دبنځی دطرفه، **وَالَّذِي بَيْنَهُ وَبَيْنَ الْعُرَّةِ النِّكَاحِ**: تفسیر په خپله حضور اکرم صلی الله علیه و آله داسی کړي دی، **وَلِيَّ عُرَّةِ النِّكَاحِ الزَّوْجُ**: یعنی دنکاح دغوتی اختیار منداخوند دی، دا حدیث په دارقطنی کی په روایت دعمر و بن شعیب عَنْ أَبِيهِ عَنْ جَدِّهِ منقول دی او دحضرت علی او بن عباس رضی الله عنهما څخه هم (قرطبی) ددی څخه دا هم ثابته سوه چی دنکاح تر مکمل کیدو وروسته دنکاح دقائم ساتلو یادهغه دختمولو اختیار منداخوند دی، طلاق هم هغه ورکولی سی، په طلاق ورکولو کی دبنځی هیڅ اختیار نه ستی.

حِفْظُوا عَلَى الصَّلَوَاتِ وَالصَّلَاةِ الْوُسْطَىٰ وَقُمُوا لِلَّهِ قِنْتَيْنِ ﴿۳۸﴾

خبردار وسیري دتولو لمونځو څخه اودمنځنی لمونځ څخه او ولاړ وسیري دالله ﷻ په مخکې په ادب سره

فَإِنْ خِفْتُمْ فَرَجَلًا أَوْ كَبَاءً فَأِدَّاءَ أَمْنَتُمْ فَأَذْكُرُوا اللَّهَ كَمَا

بیاکه چیری ستاسی بیره وی دچا څخه نو پیاده اداکوی یا په سپرلی بیاکله چی تاسی امن پیداکی نو یاد وی الله

عَلَيْكُمْ مَا لَمْ تَكُونُوا تَعْلَمُونَ ﴿۳۹﴾

څنگه یی چی تاسی ته ښوولی دی هغه چی تاسی څخه وه ازده ..

د تفسیر لنډیز

(څلور دیرشم حکم دلمونځونو دحفاظت بیان)

ردی مخکی او وروسته دطلاق احکام دی په مینځ کی دلمونځ احکام بیانول دی خبری ته اشاره ده چی اصلی مقصد دحق تعالی ﷻ طرف ته توجه کول دی اودمعاشری اومعاملاتو داحکامو مطلب دنورو مصلحتونو اوگټو څخه علاوه ددی توجه څارنه اوترقی ده ، دخدایی احکامو گټلویه ډول په دی کله چی عمل وسی نو توجه به ورسره لازمه وی بیادچی په دی احکامو کی دبندگانو حقوق هم اداکول دی ، او دحقوق العباد په بریادولو سره دخدای ﷻ ددربار څخه لیری وتل دی ددی سره لازمه خبره دا ده چی دالله ﷻ او دهغه دبندگانو دحقوقو څخه بی توجه کیدل پیداکیږی ، کله چی په لمانځه کی داسی توجه پیدا کیدل ډیر ښکاره دی نو ددی وجی په مینځ کی ددی بیانول ددی توجه پرمقصودیت دلالت کوی چی بنده دی یی هروخت خیال لری .

حَافِظُوا عَلَى الصَّلَوَاتِ وَالصَّلَاةِ الْوُسْطَىٰ (تر) مَا لَمْ تَكُونُوا تَعْلَمُونَ ، څارنه کوی دتولولمونځونو (عموماً)

او دمنځنی لمونځ (دمازیگر خصوصاً) اوبه لمونځ کی) ولاړ اوسیري دالله ﷻ په مخکې عاجزه جوړ

سی ، بیاکه چیری ستاسی (په باقاعده لمونځ ادا کولو کی دیو دښمن اوبل شی) بیره وی نوپه ولاړه

ولاړه یا په سپرلی سپور (په څه ډول چی کیدی سی قبلی ته مخ کیدی سی که نه سی کیدی، که رکوع

اوسجده په اشاره هم وی) اداکوی (په دی حالت کی هم ددی څارنه کوی او دا مه پریږدی) بیاکله چی

ستاسی (بیخی) اطمینان (تسلی) وسی (اوبیره مو ورکه سی) نوتاسی دخدای ﷻ یاد (یعنی لمونځ ادا

کول) په داسی ډول کوی کوم یی چی تاسی ته (داطمینان اوتسلی په حالت کی) ښوولی دی اوهغه مو

(تردی مخکی) نه پیژندی .

علوم اومستلبي: دځینو احادیثو په دلیل سره اکثره علماؤ منځنی لمونځ ماڅیگرته ویلی دی ځکه چی

ددى يوه طرف ته دوه دورځى (دسهار اوماښنين) لمونځونه دى او بل اړخ ته يى دوه دښپى (دماښام اوماخستن) لمونځونه دى ، ددى تاكيد په خصوصيت سره ځكه سوي دى چى اكثره خلك په دى وخت كى ډير بوخت وي او په حديث كى دعاجزى تفسير چپ اوسيدل سوي دى ، ددى آيت له مخى په لمونځ كى دخبرو كولو بنديز دى ، اول به په لمانځه كى خبرى كيدى سوي اودا لمونځ دولارى په اشاره به هلته دست وي چى په يوځاى ولاړ وي خو دسجدى اشاره به دركوع تراشارى زياته تيته كوى اوپه تلو كى لمونځ كول روانه دى ، البته كه چيرى په يوه ځاى ولاړ نه سواى كيدى (مثلاً خاص دجنگ په وخت كى) نوبيا به يى بل وخت قضا كوى (بيان القرآن)

وَالَّذِينَ يَتَّقُونَ مِنْكُمْ وَيَذَرُونَ أَزْوَاجَهُمْ وَوَصِيَّتَهُمْ مَتَاعًا إِلَى الْحَوْلِ غَيْرِ أَخْرَاجٍ

او كوم خلق چى ستاسى مړه سى او پرېږدى خپلى ښځى نو وصيت دى وكى خپلو ښځو دپاره خرڅه وركول تريوه كال پورى بغير دا يستودكور څخه .

فَإِنْ خَرَجْنَ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ فِي مَا فَعَلْنَ فِي أَنْفُسِهِنَّ مِنْ

بياكه چيرى دغه ښځى پخپله دكوره وزى نوڅه گناه نسته په تاسى په هغه كى چى كوى هغه ښځى په خپل حق كى

مَعْرُوفٌ وَاللَّهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ ﴿٣٣﴾ وَلِلْمُطَلَّقاتِ مَتَاعٌ بِالْمَعْرُوفِ حَقًّا

ښه خبره او الله ﷻ زبردست دى حكمت والا ، او طلاقو سوو ښځولره خوڅه وركول دى دقاعدى موافق

عَلَى الْمُتَّقِينَ ﴿٣٤﴾ كَذَلِكَ يُبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمْ آيَاتِهِ لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ ﴿٣٥﴾

لازم دى په پرهيزگارو ، دا ډول بيانوى الله ﷻ ستاسى دپاره خپل حكمنه په دى خاطر چى تاسى پوه سى

د تفسير لنډيز

(پنځه ډيرشم (۳۵) حكم دكونډى ښځى داستوگني خرڅ او خوراك دځينو قسمونو بيان)

وَالَّذِينَ يَتَّقُونَ مِنْكُمْ (تر) وَاللَّهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ : او كوم خلك چى وفات سى ستاسى څخه او پرېږدى خپلى

بيبيانى (دهغوى په ذمه لازم دى چى) هغوى دى وصيت كوى دخپلو بيبيانو دپاره تريوه كال پورى

(دخرڅ او خوراك اوپه كور كى داستوگنى څخه) دفائدى اخيستو په داسى شان چى دوى دكورڅخه ونه

ايستل سى هاكه چيرى (څلورمياشتى اولس ورځى يا دكوچنى ترزيږيدلو پورى چى عده تيره كى) په

خپله ووزى نو ستاسى څه گناه نسته دقاعدى په هغه خبره كى كومه چى دوى په خپله باره كى (تجويز)

كوى (لكه نكاح او نور) او الله ﷻ زبردست دى (دهغه خلاف حكم مه كوى) او حكمت والادى (چى په

ټولو احكامو كى يى ستاسى گټى اوخير په خيال كى درلودلى دى كه څه هم ستاسى په پوهه كى رانه

دمتاع معنی نفقه سی نو دا به دعدت والا په طلا فوکی ترعدی ختمیدو پوری ورکول واجب وی ، دا طلاق رجعی وی او که بائن ، غرض دا چی دآیت عام الفاظ دی ټولو صورتونو ته شامل دی .

اَلَمْ تَرَ اِلَى الَّذِيْنَ خَرَجُوْا مِنْ دِيَارِهِمْ وَهُمْ اُلُوْفٌ حٰذِرًا لِّبُوتِ فَقَالَ

آیاتا ته دی لیدلی هغه خلق چی ووتل له خپلو کورونو او هغوی په زرگونو وه دمرگ دبیری بیا وفرمایل

لَهُمُ اللّٰهُ مُوْتُوْا ثُمَّ اَحْيَاهُمْ اِنَّ اللّٰهَ لَذُوْ فَضْلٍ عَلٰى النَّاسِ

هغوی ته الله څی مړه سی بیا یی هغوی ژوندی کړل بیشکه الله څی فضل کوونکی دی په خلقو

وَلٰكِنْ اَكْثَرُ النَّاسِ لَا يَشْكُرُوْنَ ۝ وَقَاتِلُوْا فِيْ سَبِيْلِ اللّٰهِ وَاعْلَمُوْا

لیکن اکثر خلق شکر نه کوی ، او جنگ کوی دالله څی په لار کی او وگنی چی

اِنَّ اللّٰهَ سَمِيْعٌ عَلِيْمٌ ۝

بیشکه الله څی ښه اوری او ښه پوهیږي

تفسير لنهیز: (ای مخاطبه) آیاتاته دهغه خلکو قصه نه ده ثابته سوی کوم چی دخپلو کورونو څخه

ووتل او هغوی په زرگونو وه دمرگ څخه دخلاصیدو دپاره نو الله څی دهغوی دپاره (حکم) وفرمایي چی

مړه سی (ټول مړه سول) بیایي راژوندی کړل ، بیشکه الله څی لوی فضل کوونکی دی (د) خلکو (په حال)

مگر اکثره خلگ شکر نه کوی (اوپه دی واقعه (پېښه) ژور فکر وکړ) دالله څی په لار کی جنگ کوی او

یقین لری ددی خبری چی الله څی ښه اوریدونکی او ښه پوهیدونکی دی (دجهد کوونکو اونه کوونکو

خبری اوری او دهر یوه په نیت پوهیږي ، ټولو ته به مناسبه جزا او بدله ورکوی

علوم او مسائل: په دی تیرو سوو درو آیتونو کی په عجیبه بلیغ انداز سره دالله څی په لار کی دځان اومال

قربانی دپیش کولو هدایت دی ځکه چی ددی احکامو تربیانولو مخکی دتاریخ یوه مهمه پېښه بیان

سوي ده دکومی څخه چی واضحه کیږی چی مرگ اوژوند دتقدیر الهی تابع دی ، جنگ او جهاد ته تلل

دمرگ سبب نه دی او په نزدلی ځان نغبتل دمرگ څخه دخلاصیدو ذریعه نه ده، په تفسیر دابن کثیر کی

دصحابه کرامو رضی الله عنہم اوتابعینو رضی الله عنہم بزرگانو په حواله ددی واقعی تشریح داسی بیان سوی ده چی

دبنی اسرائیل یوی ټولی په یوه ښار کی استوگنه کوله ، هلته سخته وبا (طاعون یا بل مرض) راغله

داخلگ (دلسو زرو په شمیر کی) په بیره کی سوه دغه ښاری پریښووی اوتول د دوو غرونو دمنځ په

یوه میدان کی دیره سول ، الله څی په دوی او ددنیا په نورو قومونو ددی مضبوطولو دپاره چی دمرگ

خُجَہ تَیَنَستہ نَستہ دَمدان دَوارو خُلو (غارو) تہ دوی ملائکی راولیرلی ، اویو داسی آوازی وکی چی
 پہ دی سرہ ٲول مرہ سول یوہم ژوندی ٲاتہ نہ سو ، کلہ چی شاوخوا خلگ خبرسوء دھغوی دگفن اودفن
 دٲارہ راغلل خودلسوزو کسانوکفن خہ آسان کارنہ وو ، خکہ یی پہ ہغوی شاوخوا دلرگو یودیوال
 جوٲ کی او ورخخہ ولاٲل د دوی بدنونہ خوسا اوخاوری سول اوہلوکی یی پہ دغہ خای کی گہود
 ٲراتہ وہ ، دیرہ زمانہ وروستہ دینی اسرائیلو حزقیل ؑ نومی یوپیغبر پہ دغہ مخکہ تیریدی ،
 دانسانانو دخورو ورو ہلوکو اوٲنجرو پہ لیدلو سرہ حق حیران سو ، دوحی پہ ذریعہ ددی خلگو ٲورہ
 واقعہ ورثہ ونبول سوہ ، حضرت حزقیل ؑ دعا وغوبستلہ چی یااللہ ، داخلگ بیازوندی کی اللہ ؑ
 دھغہ دعاقبولہ کرہ اوہغہ تہ یی حکم ورکی چی تہ دی ہلوکو تہ داسی خطاب وکرہ ، اَیُّهَا الْعِظَامُ اٰتٰیۃُ
 اِنَّ اللّٰهَ یَأْمُرُکَ اَنْ لَّیْجَمَعِیْ ، ای زٲو ہلوکو! اللہ ؑ تاسی تہ حکم درکوی چی دھربند ہلوکی دی پہ خپل
 خپل خای کی رایوخی سی ، دپیغبر ؑ دژی خخہ داللہ ؑ حکم دی ہلوکو واوردی او دحکم
 تعمیل یی وکی کوم چی دنیابی عقلہ اویی شعورہ گنی ، مگر ددنیا دھری ذری ٲشان ہغہ ہم دحکم
 تابع او دخپل وجود مناسب عقل اوٲوہہ لری اوداللہ ؑ فرمانبرداری کوی ، لکہ دقرآن کریم ارشاد دی
 ، اَعْطٰی کُلَّ شَیْءٍ خَلْقَهُ ثُمَّ هَدٰی ، اللہ ؑ ہرشی ٲیداکری دی ، بیایی ہریوہ تہ دخپل خپل شان مناسب
 ہدایت کری دی ، مولاناروم ہم فرمای۔

بامن وتو مُردہ باحق زندہ اند

خاک وباد وآب وآتش بندہ اند

خاوری باد او بہ اور اوبندگان (خدای ؑ دحکم تابع دی) ما اوتاتہ مرہ ہنکاری خو داللہ ؑ پہ مخکی
 ژوندی دی ، یعنی حکم (تکوینی) یی منی ، کلہ چی دغہ ہلوکی پہ خپلو خپلو خایونو ٲیوند سول ،
 بیا حکم وسو چی دا آواز ورثہ وکہ ، اَیُّهَا الْعِظَامُ اِنَّ اللّٰهَ یَأْمُرُکَ اَنْ لَّکُنْصِی لَحْمًا وَعَظْمًا وَجَلْنَا : ای ہلوکو
 اللہ ؑ تاسی تہ حکم درکوی چی تاسی خپلہ غوبنہ واغوندی اوٲلی اوخرمنی درستی (سمی) کی ، پہ
 دی وینا سرہ داللہ ؑ پہ حکم دہلوکو خخہ کالبوتونہ جوٲسول بیاحکم وسوچی اوس روحونو تہ
 داخطاب وکرہ ، اَیُّهَا الْاَزْوَاجُ اِنَّ اللّٰهَ یَأْمُرُکَ اَنْ لَّزْجِعَ کُلُّ رُوْحٍ اِلَی الْجَسَدِ الَّذِیْ کَانَتْ لَکُمْ مِّنْهُ : ای روحونو
 تاسی تہ اللہ ؑ حکم درکوی چی خپلو خپلو بدنونو تہ بیرتہ راسی دکومو آبادی اوژوند چی ستاسی
 سرہ تہلی وو ، ددی آواز پہ اوردی ٲول کالبوتونہ ژوندی سول او ودریدل اوٲہ حیرت یی یوی خوا
 اوبلی خوا تہ کتل اودایی ویل ، مَبْعَاثُکَ لَا اِلٰهَ اِلَّا اَنْتَ .

دبیری دکہ داپینہ یوہ طرف تہ ددنیا سائنسدانان اوہوہنیاران دوبارہ ژوند اوقیامت منلو تہ رابولی
 اوبل طرف تہ دا ہم ہنکارہ کوی چی دمرگ خخہ تینستہ نستہ دجہاد طاعون اونورو خخہ پہ تینستہ
 دمرگ خخہ ہیخکلہ خوک خان نہ سی خلاصولی دا کار پہ تقدیر باندی دایمان دنہ لرلو دلیل دی چی
 اللہ ؑ پہ خفہ کیٲری دا یقین مضبوطول پہ کار دی چی دمرگ وخت نہ خو یوہ ثانیہ دمخہ کیٲری اونہ

یوہ ثانیہ وروستہ کیہی ، اوس ددی پینہی پہ بارہ کی دقرآن کریم الفاظ اوانداژ کتل پہ کار دی ، فرمایی ، اَلَمْ تَرَ اِلَى الَّذِیْنَ خَرَجُوْا مِنْ دِیَارِهِمْ : آیاتاسی دہغه خلگو پینہ نہ دہ لیدلی چی دخپلو کورونو خخہ دمرگ دبیری دباندی تللی وہ ، وگوری دا پینہ دحضور اکرم ﷺ دزمانی خخہ زرگونہ کالہ مخکی تیرہ سوئ دہ دحضور اکرم ﷺ ددی پینہ دلیدلو گرسره سوال نہ پیدا کیہی نوییاد ، اَلَمْ تَرَ : وینا مطلب خہ سو؟ علماء مفسرین رحمۃ اللہ علیہم فرمایی چی دداسی قسم تولو خطابونو مطلب دزہ لیدل وی چی معنی بہ بی داسی کول کیہی ، اَلَمْ تَعْلَمْ (آیاتہ علم نہ لری) خود الفاظو پہ بدللولو کی حکمت خداوندی دا وی چی دا پینہ داسی مشہورہ اولیدل سوئ دہ گویا چی اوس ہم ستا دسترگو پہ وړاندی وی لکہ چی دعربی ژبی دقاعدی موافق تر اَلَمْ تَرَ وروستہ د الی پہ حرف زیاتولو سرہ ہم دی خبری تہ اشارہ کیہی ، تردی وروستہ پہ قرآن کریم کی د ، وَهُمْ اَلْوَفَّ خخہ ہنکارپیری چی داخلگ دزرگونوپہ شمیرکی دیر زیات وہ ، لیکن دعربی قاعدی موافق داجمع کثرت دہ چی ترلسو زرو پرکم بی اطلاق نہ کیہی مطلب دا چی دغہ خلگ ترلسو زروپہ کم شمیرکی نہ وہ ، تردی وروستہ داللہ ﷻ ددی فرمان چی (مہرہ سی) دواہرہ مطلبہ صحیح کیدی سی چی اللہ ﷻ ورته سیدہ پہ سیدہ فرمایلی وی لکہ ، اِذَا اَرَادَ شَيْْئًا اَنْ يَقُوْلَ لَهُ كُنْ فَيَكُوْنُ . او یا بی ورته دملانکی پہ واسطہ فرمایلی وی .

اِنَّ اللّٰهَ لَذُوْ فَضْلٍ عَلٰی النَّاسِ : یعنی اللہ ﷻ دیر فضل کولو والادی پہ خلگو پہ دی کی ہغہ فضل ہم دا خل دی کوم چی دینی اسرائیلو دا قوم بی پہ دوبارہ ژوندی کولو وفرمایی او دا فضل ہم شامل دی چی امت محمدیہ تہ پہ ہنکارہ کولوسرہ بی داپینہ د دوی دپارہ دعبرت سبق جوہرہ کرہ ، پہ آخرکی پہ وَلٰكِنْ اَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَشْكُرُوْنَ : فرمایلو سرہ ہغہ خلگ راہبیدارول مطلب دی کوموچی غفلت اوبی پروایی خپل عادت جوہرہ کی وی اوسرہ دداسی پینہوپہ وړاندی راتلوہم اکثر خلگ شکر گزارہ نہ وی .

ددی سرہ ترلی مسئلی

(ددی آیت خخہ خو مسئلی او احکام معلوم سول : تقدیر پرندبیر غالبہ دی)

اول دا چی دتقدیر الہی پہ مخکی تدبیر ہیخ کارنہ سی کولی لکہ چی دجہاد باطاعون (وبا) خخہ تینستہ دمرگ خخہ دخلاصیدو ذریعہ نہ سی جوړیدی او نہ پہ دی دواړوکی پہ شاملیدو اوپاتہ کیدو سرہ بہ خامخامرگ راخی بلکہ دا معلومیہی چی دمرگ دپارہ یوتاکلی وخت دی پہ ہغہ کی کموالی اوزیاتوالی نہ سی راتلی .

(پہ کومہ آبادی کی چي خہ وبا (طاعون اوبل مرض) وی نوہلته دبل خای خخہ ورتلل یاددغہ خای دخلگو

ددی خخہ تینستیدل دواہرہ ناروا دی)

دوہمہ مسئلہ دا دہ چی پہ کوم کلی یاہنارکی خہ وبا (طاعون اوبل مرض) خپورسی ، نودہغه خخہ بلی خواتہ تینستیدل روانہ دی ، درسول کریم ﷺ پہ ارشاد کی دیوی بلی خبری اضافہ داسی ہم ستہ چی

~~Maktaba Tui Ishaat.com~~

وو چی مونږ دا کار دالله ﷻ په حکم کوو، ځکه چی د رسول الله ﷺ فرمان هم دالله ﷻ په حکم باندی .

(دطاعون په باره کي دارشاد نبوی حکمتونه)

د رسول کریم ﷺ د تیرسوی ارشاد څخه معلومه سوه چی دطاعون اونورو (وبایی رنځونو) دمخکی څخه تینسته دمرگ دبیری هم منع ده اودبلی مخکی څخه هلته ورتلل هم منع دی ، ددی سره داسلام دا بنیادی عقیده چی وترل سی چی یوځای ته تلل دمرگ سبب نه جوړیږی اونه یوځای ته تینسته دمرگ څخه دخلاصیدو سبب جوړیدی سی نو بیا دا حکم ددیرو غټو لیری حکمتونو څخه ډک دی .

ددباندي خلگو هلته دتلو څخه دمنعی یوحکمت خو دا دی چی ممکنه ده هلته په رسیدو دچا عمر ختم سوی وی او په دغه مرض کی په مبتلا کیدو مړسو نو مړکیدونکی ته به چیری داگمان وو که چیری زه دلته نه وای راغلی نو ژوندی به پاته وای او دنورو خلگو به هم دا خیال وای چی دلته په راتلودده مرگ واقع سو ، حالانکه څه چی وسوه هغه دمخکی څخه لیکل سوی وه، دده عمرهم دومره وو، هرځای چی وای ، دغه وخت دده مرگ لازمی وو په دی حکم کی یی دمسلمانانو عقیده دتذبذب څخه ساتلی ده چی دغلط فهمی ښکار نه سی ، دوهم حکمت دا هم دی چی الله ﷻ انسان ته داهدایت ورکړي دی چی په کوم ځای کی دتکلیف رسیدو خطر وی یادمرگ خطر وی هلته مه ځی ، بلکه ترخپله وسه دداسی شیانو څخه دساتنی فکر کوی چی درته نقصان درکړونکی یادمرگ سبب جوړیدی سی ، او دخپل خان حفاظت دهرانسان په ذمه واجب گرځول سوی ، ددی قاعدی تقاضا دا هم ده چی په تقدیر الهی باندی مکمل ایمان لری او په احتیاطی تدبیرونو کی کمی مه کوی او یوتدبیر دا هم دی چی داسی ځای ته مه ځی په کوم ځای کی چی دخان خطر وی ، دغه شان ددغه ځای څخه دمرگ دبیری دتینستی بندیزهم په دیرو حکمتونو بڼه دی (۱) یوحکمت اجتماعی اوعوامی داسی دی چی پیسی اوطاقت والا خلگ خو به ددغه ځای څخه وتینستی غریبان اوبی طاقته خلگ کوم چی پاته سی هغوی به له هیبته او وحشته هم مړه سی او بله دا چی دپاته بی وسه او غریبانو رنځورانو پالنه پرهیز او انتظام ته به څوک پاته نه سی او نه به بی دمړو دکفن اودفن انتظام څوک کولی سی (۲) بل حکمت دا دی چی ددغه ځای په خلگو کی دوبا دجراثیمو ننوتل څه لیری خبره نه ده ، که ددغه ځای څخه په تینسته وتلی کسان په لاره (په سفرکی) ددغه جراثیمو په وجه رنځوران سی نو په دوی به څه تیریری؟ لکه چی ابن المدینی رحمه الله دعلماء دا قول نقل کړي دی ، مَا لَرَأَى أَحَدٌ مِنَ الْوَبَاءِ فَسَلِمَ (قرطبی) یعنی کوم سړی چی دوبا څخه تینستی ، هغه هیڅکله هم روح نه پاته کیږی (۳) دریم حکمت دا دی چی که چیری دغه خلگ دخان سره دوبا جراثیم یوسی نو په هغه ځایونو کی به هم وباخپره سی کومو کومو مخکو ته چی دوی تبتیدلی وی که دوی صبر اوتوکل کړی وای اوکه په خپل ځای او استوگنځی دغلته په خپله نیټه مړه سوی وای نو دشهادت درجه به یی پیدا کړی وای ، لکه چی په حدیث شریف کی راځی .

رَوَى الْبَخَارِيُّ عَنْ يَحْيَى بْنِ يَعْمَرَ عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا أَخْبَرَتْ أَنَّهَا سَأَلَتْ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ عَنْ الطَّاعُونَ
فَأَخْبَرَهَا النَّبِيُّ ﷺ أَنَّهُ كَانَ عَذَابًا يَنْفَعُهُ اللَّهُ عَلَى مَنْ يَشَاءُ فَبَجَعَهُ اللَّهُ رَحْمَةً لِلْمُؤْمِنِينَ فَلَيْسَ مِنْ عَبْدٍ يَقَعُ الطَّاعُونَ
فَيَمُوتُوا فِي بَلَدِهِ صَابِرًا يُعْلَمُ أَنَّهُ لَنْ يُصِيبَهُ إِلَّا مَا كَتَبَ اللَّهُ لَهُ إِلَّا كَانَ لَهُ مِثْلُ أَجْرِ شَهِيدٍ وَهَذَا تَفْسِيرُ لِقَوْلِهِ ﷺ
الطَّاعُونَ شَهَادَةٌ وَالْمَطْمُونُ شَهِيدٌ، (قرطبي: ص ۲۳۵ ج ۲)

امام بخاری رحمہ اللہ دیحییٰ بن یعمرؓ پہ روایت نقل کری دی چی حضرت عائشہ صدیقیؓ ہفہ تہ خبر
ورکی چی ہفہیؓ درسول اللہ ﷺ خخہ دطاعون پہ بارہ کی پوہستہ وکرہ نوہفہ ﷺ ہفہیؓ تہ خبر
ورکی چی دا «رنخ» پہ اصل کی دعذاب پہ ٲول نازل سوی وو او دکومو خلگو بہ چی عذابول اللہ ﷺ تہ
منظور وہ نو پہ ہفوی بہ یی راوستی ، بیادا اللہ ﷺ دمومنانو دپارہ رحمت جورکی نوکوم «داللہ ﷺ»
بندہ چی دطاعون تر راتلو وروستہ پہ دغہ خپلہ علاقہ کی پہ صبر او آرام سرہ واوسی او داعقیدہ لری
چی ہفہ تہ یوازی ہفہ مصیبت رسیدلی سی کوم چی اللہ ﷺ ددہ دپارہ لیکیلی دی نو داسی سری تہ بہ
دشہید ہومرہ ثواب ورکول کیڑی ، او دا دہفہ حدیث تشریح دہ پہ کوم کی چی ارشاد دی چی طاعون
(وبا، شہادت او طاعون خپلی شہید دی .

(دخینو خاصو صورتونو استثناء)

دحدیث پہ الفاظوکی ، فَلَا تَخْرُجُوا فِرَارًا مِّنْهُ : راغلی دی ددی خخہ معلومہ سوہ کہ چیری خوک دمرگہ
خخہ دتینستی دپارہ نہ بلکه دخپل خہ ضرورت دپارہ بل خای تہ ولاړسی نو دامنہ نہ دی ، دغہ رنگہ کہ
دعاقیدہ پہ خپل خای پخہ وی چی ددی خای خخہ بل خای تہ تلل مادمرگ خخہ نہ سی خلاصولی کہ
زماوخت پورہ وی نو چی کوم خای تہ خم مرم بہ او کہ وخت می پورہ نہ وی نودلتہ پہ پاتہ کیدو بہ ہم
دمرگ نہ راخی کہ خوک داعقیدہ پخہ لری اویوازی دآب اوہوا دبدلولوپہ خاطر ددغہ خای خخہ ولاړ
سی نو دا ہم منع نہ دی ، دغہ شان کہ یو سری دغہ ضرورت دپارہ داسی خای تہ ولاړ سی پہ کوم خای
چی وباخبرہ سوی وی او داعقیدہ یی پخہ وی چی یوازی دغلته پہ تلو بہ مرگ نہ راخی ہفہ داللہ ﷺ
دمرضی تابع دی نو پہ داسی حالت کی بہ دہ تہ هلته تلل ہم جائز وی ، ددی آیت خخہ دریمہ مسئلہ
داروزی چی دمرگ دبیری دجہاد خخہ تینستہ ہم حرامہ دہ ، دقرآن کریم پہ بل خای کی دا مسئلہ پہ
دیرتفصیل اووضاحت سرہ بیان سوی دہ اوہلتہ خینی خاص صورتونہ ددی خخہ مستثنی سوی دی ،
تقریباً ددی آیت غوندی مضمون پہ بل آیت کی دہفہ خلگو پہ بارہ کی راغلی دی کوم چی دجہاد خخہ
تینستہ کوی یا پہ کبسی نہ شاملیڑی ، ہفہ آیت دا دی ، الَّذِينَ قَالُوا لَا خِزْيَ لَنَا فِي الْجِهَادِ وَلَوْ أَطَاعُوا مَا قَاتَلُوا
قُلْ لِّأَذْرَاؤِ غَنِ الْفُسْكَمُ الْمَوْتُ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ : خینی خلگ پہ خپلہ ہم پہ جہادکی شریک نہ سوہ او پہ
جہادکی دشریکو سوو شہیدانو پہ بارہ کی خلگو تہ وایی چی دی خلگو زمونږ خبرہ وانه وریدہ خکہ

مره سوه که دوی زمونږ خبری منلی نو نه به وای قتل سوی (حضور ﷺ ته حکم وسو چی) تاسی دوی ته وواياست که چیری دمرگ څخه محفوظ کیدل ستاسی په اختیار کی وی نو دنوروڅه فکر کوی تاسی خپله خپل فکر وکی او دمرگ څخه ځان خلاص کی یعنی جهاد ته پرتللو یا نه تللو باندی موقوف نه دی تاسی ته به په کور کی په ناسته هم آخر مرگ راسی ، د قدرت عجائبات دی چی په صحابه کرامو (رضی الله عنہم) کی ترټولو لوی جنگی جرنیل سیف الله حضرت خالد بن ولید (رضی الله عنہ) ټول عمر په جهاد کی تیر سوی وو ، لیکن په جهاد کی شهید نه سو ، ناجوره سو او په خپل کور کی وفات سو ، د ځکندن په وخت یی په خپل دی ډول وفات په افسوس سره خپل کور والاوو ته وفرمایل چی زه په فلانی فلانی عظیم الشان جنگونو او جهادونو کی شریک سوم زما په بدن کی داسی یواندام نسته چی په هغه دغشی دنیزی یادبل شی دگوزار دزخم اثر اونبانه به نه وی افسوس دی چی اوس لکه خر په خپل کور کی وفات کیږم ، خدای (ج) دی یزدلو (بی زړه) خلگو ته آرام ور نه کی ، هغوی ته زما نصیحت ورسوی ، په دی آیت کی دبنی اسرائیلو دا پېښه دتمهید په ډول بیان سوه ، په راتلونکی آیت کی دجهاد اودجنگ حکم ورکول سوي دی ، کوم چی ددی قصی اصلی مقصود وو ، مطلب یی دا وو چی جهاد ته تلل مرگ او دجهاد څخه تېښته دمرگ څخه خلاصون مه بولی بلکه دالله (ج) دا حکامو تعمیم کوی او د دواړو جهانو کامیابی حاصلوی الله (ج) ستاسی دټولو خبرو اوریدونکی او په هغه پوهیدونکی دی ، په دریم آیت کی دالله (ج) په لار کی دمال لگولو دفضیلت (بهتری) بیان دی .

مَنْ ذَا الَّذِي يُقرضُ اللَّهَ قَرْضًا حَسَنًا فَيُضْعِفُهُ لَهُ أَضعافًا کَثِيرَةً

څوک دی هغه کس چی قرض ورکړی الله تعالی ته ښه قرض بیا به دوچنده کی الله (ج) دا چنډونه ډیر

وَاللَّهُ يَقْبِضُ وَيَبْصِطُ وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ ﴿۱۰﴾

او الله (ج) تنگی کوی او فراخی کوی اودهغه اړخ ته به تاسی را اړول کیږی .

د تفسیر لنډیز

(دجهاد غوندی نور دخیږ په کارونو کی دمال لگولو مینه پیدا کول)

څوک دی (داسی) چی قرض ورکړی الله (ج) ته په ښه ډول قرض ورکول (یعنی په اخلاص) بیا الله (ج) دا (دقرض ثواب) زیات کی ډیری برخه یی کړی او (ددی بیره مه کوی چی په لگولو به مال کم (لږ) سی ځکه چی داڅو) دالله (ج) په قبضه کی ده هم هغه یی) کموی او (هم هغه) یی فراخه کوی (په مال لگولو اونه لگولو ددی اصلی دار اومدارنه دی) اوتاسی هم دهغه طرف ته (ترمرگ وروسته) بیول کیږی (نو هغه وخت به په نیک کار کی دمال لگولو جزا اوپه ضروری موقع دمال نه لگولو سزا درکول کیږی)

علوم اومستلې (۱) يُقرضُ اللَّهَ قَرْضًا حَسَنًا: دقرض څخه مراد نیک عمل کول اودالله (ج) په لار کی مال لگول

دی ، دی ته یی مجازاً قرض وویل هسی خو ټول هم دالله ﷻ ملکیت دی مطلب یی دا سو چی ددی بدله به خامخا ورکول کیږی دزیاتولو بیان په یو حدیث شریف کی داسی راغلی دی چی دیوی خُرمَا (دالله ﷻ په لارکی) ثواب به الله ﷻ دأخذ ترغره هم زیات کی ، الله ﷻ ته دقرض ورکولو دا مطلب هم بیان سوی دی چی دهغه بندگانوته قرض ورکول سی او دهغوی حاجتونه پوره سی ، لکه چی په حدیث شریف کی دقرض ورکولو ډیر فضیلت راغلی دی ، رسول کریم ﷺ فرمایلی دی .

مَا مِنْ مُسْلِمٍ يُقْرِضُ مُسْلِمًا قَرْضًا مَرَّةً إِلَّا كَانَ كَصَدَقَتِهِ مَرَّتَيْنِ (مظهری بحواله ابن ماجه) کوم یومسلمان چی بل مسلمان ته قرض ورکوی دا قرض ورکول دالله ﷻ په لارکی ددغه مال دوه واره صدقی (خیرات) کولو برابر دی .

(۲) ابن عربی رحمه الله فرمایي چی ددی آیت په اوریدو دخلکو دری ډلی جوړی سوی اولنی ډله دهغه بد نصیبو خلگونه چاچی ددی آیت په اوریدو داسی وویل چی دمحمد ﷺ رب زمونږ محتاج دی اومونږ غنیان یو ، ددی خبری جواب دقرآن کریم په یو بل آیت کی داسی ورکول سوي دی ، لَقَدْ سَمِعَ اللَّهُ قَوْلَ الَّذِينَ قَالُوا إِنَّ اللَّهَ فَقِيرٌ وَنَحْنُ أَغْنِيَاءُ يَقِينًا: واوریده الله ﷻ خبره دهغه خلکو چاچی وویل چی الله ﷻ محتاج دی اومونږ غنیان یو ، دوهمه ډله دهغه خلکو ده چاچی دآیت په اوریدو ددی خلاف وکی اوبخل یی اختیار کی ، دمال سره دزیات مینی اوحرص په وجه هغوی یی داسی وتړل چی هغوی ته دالله ﷻ په لارکی دمال لگولو گرسره توفیق ونه سو ، دریمه ډله دهغو مخلصو مسلمانانوده چاچی سمدستی په دی آیت عمل وکی اوخپل ښه (دخوښی) مال یی دالله ﷻ په لارکی ورکی ، لکه ابو الدحداح ؓ او نور، چی څنگه دا آیت نازل سو ، نوحضرت ابو الدحداح ؓ دښی کریم ﷺ په خدمت کی حاضر سو او دهغه ﷺ څخه یی پوښتنه وکړه چی ای دالله ﷻ رسوله ﷺ زما مور اوپلار دی ترتا قربان وی ، آیا زمونږ څخه خدای پاک ﷻ قرض غواړی ، سره ددی چی دهغه قرض ته حاجت نسته ؟ هغه ﷺ وفرمایل چی هو! الله ﷻ دا غواړی چی دهغه په ذریعه تاسی په جنت کی دا خل کی ، ابو الدحداح ؓ ددی په اوریدو وویل چی ای دالله ﷻ رسوله ﷺ لاس راوړاندی کی هغه لاس وروړاندی کی نو ابو الدحداح داسی شروع وکړه ، زه دخرما د دوو باغونو مالک یم ، ددی څخه بغیر زما په ملک کی بل څه نسته زه خپل دغه دواړه باغونه الله ﷻ ته قرض ورکوم ، حضور اکرم ﷺ ورته وفرمایل چی یو دالله ﷻ په لارکی وقف کړه اوبل دخپل عیال اوکوچنیانو دژوند دضروریاتو دپاره دخان سره وساته ، ابو الدحداح ؓ وفرمایل ته ﷺ شاهد اوسه ، په دی دواړوکی ډیرښه باغ دالله ﷻ په لارکی خرخوم ، په کوم کی چی دخرماوو شپږ سوه درختی دی ، هغه وفرمایل چی ددی په بدل کی به الله ﷻ تاته جنت در وبخښی ، ابو الدحداح ؓ خپل کورته راغی اوخپلی بی بی ته یی ددی خبر ورکی نو هغه هم دابو الدحداح په دی ډیره غوره سو دا ډیره خوشحاله سوه ، رسول کریم ﷺ وفرمایل .

كَمْ مِنْ عِذْقٍ رِدَاحٍ وَذَارٍ لَيَّاحٍ لَأَبَى الدَّخْدَاحُ (قرطبي)

دڅرماؤ څخه ډکي بيشميره درختي او څومره فراخه محلونه دابوالدحداح څه دپاره تياردي (يعني په جنت کي) (۳) په قرض کي دواپسي په وخت که چيري دزيات شي شرط نه وي اينسول سوي او قرض دار په خپله خوښه قرض خواه ته زيات شي ورکي نو دا ښه دي ، رسول کریم ﷺ فرمايي ، اِنْ خِيَارَكُمْ اَحْسَنُكُمْ فَتَاءً : په تاسي کي ډير ښه سړي هغه دي چي خپل حق (قرض) په ښه ډول اداکي ، ليکن که چيري دزياتوالي شرط په کښي دمخکي څخه لگول سوي وي نو هغه حرام اوسود دي .

اَلَمْ تَرَ اِلَى الْمَلَا مِنْ بَنِي إِسْرَءِيلَ مِنْ بَعْدِ مُوسَى

آيا تان ده ليدلي يوتولي

د بني اسرائيلو

موسی ﷺ څخه وروسته

اِذْ قَالُوا لِنَبِيِّنَا اَلْهَمُ اُبْعَثْ لَنَا مَلِكًا نُقَاتِلَ فِي سَبِيلِ اللّٰهِ قَال

کله چي هغوي وويل خپل نبي ته چي وټاکه مونږ دپاره يو باچا ددي چي مونږ وجنگيږو په لاره دالله ﷻ

هَلْ عَسَيْتُمْ اِنْ كُتِبَ عَلَيْكُمُ الْقِتَالُ اَلَا تُقَاتِلُوْا قَالُوا وَمَا

کي (پيغمبر) وويل آيا تاسي څخه هم دا اميدسته چي تاسي ته حکم دجنگ وسي نوبيا به ونه جنگيږي ، هغوي وويل

لَنَا اَلَا نُقَاتِلُ فِي سَبِيلِ اللّٰهِ وَقَدْ اُخْرِجْنَا مِنْ دِيَارِنَا

مو امرنږ ته څه سوي دي چي جنگ به نه کوو دالله ﷻ په لارکي اومونږ خو ايستل سوي يو دخپلو کورونو

وَابْنَانَا فَلَمَّا كُتِبَ عَلَيْهِمُ الْقِتَالُ تَوَلَّوْا اِلَّا قَلِيْلًا مِنْهُمْ

اورامنږ څخه بيا چي کله حکم وسو هغوي ته دجنگ نو هغوي ټول واوښتل مگر لږ په کي دهغوي څخه

وَاللّٰهُ عَلِيْمٌ بِالظَّالِمِيْنَ ۝۳۳ وَقَالَ لَهُمْ نَبِيُّهُمْ اِنَّ اللّٰهَ قَدْ بَعَثَ

اوله ﷻ ښه پيژني گناهکاران او وفرمايل هغوي ته دهغوي نبي بيشکه الله ﷻ ټاکلي دي

لَكُمْ طَالُوْتَ مَلِكًا قَالُوا اَنَّى يَكُوْنُ لَهُ الْمُلْكُ عَلَيْنَا وَنَحْنُ اَحَقُّ

ستاسي دپاره طالوت باچا ، هغوي وويل څنگه کيږي سي دهغه باچا هي په مونږ او مونږ ډير حقدار يو

يَا بَلَّكَ مِنْهُ وَلَمْ يُؤْتَ سَعَةً مِنَ الْمَالِ قَالَ إِنَّ اللَّهَ اصْطَفَاهُ

دباچاهی کولودده څخه او هغه ته نه ده ورکړل سوی فراخی دمال پیغمبر ﷺ و فرمایل بیشکه الله ﷻ ښه کړی دی

عَلَيْكُمْ وَزَادَهُ بَسْطَةً فِي الْعِلْمِ وَالْجِسْمِ وَاللَّهُ يُؤْتِي مُلْكَهُ

هغه په تاسی او زیاته فراخی یی ورکړی ده ته په علم او په بندگی ، او الله ﷻ ورکوی خپل ملک هغه چاته

مَنْ يَشَاءُ وَاللَّهُ وَاسِعٌ عَلِيمٌ ﴿۱۶۴﴾ وَقَالَ لَهُمْ نَبِيُّهُمْ إِنَّ آيَةَ مُلْكِهِ

چی خوښه یی سی او هم الله ﷻ فضل کړونکی او په هرڅه پوهیدونکی دی او فرمایل هغوی (بنی اسرائیل) ته

أَنْ يَأْتِيَكُمُ التَّابُوتُ فِيهِ سَكِينَةٌ مِّنْ رَبِّكُمْ وَبَقِيَّةٌ مِّمَّا تَرَكَ

د هغوی نبی چی دهغه (طالوت) دباچهی نښانه دا ده چی راسی ستاسی خواته یو صندوق چی په هغه کی تسلی دزړه ده ستاسی درب دطرفه او څه پاته شیان دی دهغو څخه چی پر یښی وه .

أَلْ مُوسَىٰ وَالْ هَارُونَ تَحْمِلُهُ الْمَلَائِكَةُ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَةً لَّكُمْ

اولاد دموسی ﷺ او اولاد دهارون ﷺ راوړی به دا صندوق ملانکی بیشکه په دی کی پوره نښانی ده ستاسی

إِنْ كُنْتُمْ مُّؤْمِنِينَ ﴿۱۶۵﴾ فَلَمَّا فَصَلَ طَالُوتُ بِالْجُنُودِ قَالَ إِنَّ اللَّهَ

دپاره که چیری تاسی یقین لری ، بیاچی کله دباندی ووتی طالوت سره دخپلو فوجونو وی ویل بیشکه الله

مُبْتَلِيكُمْ بِنَهَرٍ فَمَنْ شَرِبَ مِنْهُ فَلَيْسَ مِنِّيْ وَمَنْ لَّمْ يَطْعَمْهُ

آزمینست کړونکی دی ستاسی په یونهر سره ، نوچاچی اوبه وچښلی ددغه نهر، نونه دی هغه زماڅخه اوچاچی دا

فَأَنَّهُ مِمَّنِّي إِلَّا مَنْ غَرَبَ غُرْفَةً بِيَدِهِ فَشَرِبُوا مِنْهُ إِلَّا قَلِيلًا

ونه چښلی نو هغه بیشکه زماڅخه دی مگر څوک چی واخلي یو غرپ په خپل لاس بیا وچښلی تولو مگر لږو

مِّنْهُمْ فَلَمَّا جَاوَزَهُ هُوَ وَالَّذِينَ آمَنُوا مَعَهُ قَالُوا لَا طَاقَةَ لَنَا

په کی دهغوی څخه بیا کله چی پوری و ته هغه (طالوت) او هغه کسان چی ایمان یی راوړی وو سره دهغه نووې ویل

الْيَوْمَ مَجَالُوتَ وَجُنُودَهُ ۖ قَالَ الَّذِينَ يَظُنُّونَ أَنَّهُمْ مُلْقُوا

چی طاقت نسته زمونږ نن جالوت او دهغه فوجونو سره دجنگیدو ، وویل هغه خلقو دچاچی خیال وو چی دهغوی

اللَّهُ لَأَكْمَرُ مِنْ فِئَةٍ قَلِيلَةٍ غَلَبَتْ فِئَةً كَثِيرَةً ۚ بِأَذْنِ اللَّهِ وَاللَّهُ مَعَ

به الله سره ملاقات وی دیر وارونه لږتولی غلبه سوی دی په دیرو تولی دالله په حکم ، او الله به صبر

الصَّابِرِينَ ۚ وَلَكِنَّا بَرَزُوا لِجَالُوتَ وَجُنُودِهِ قَالُوا رَبَّنَا أَفْرِغْ عَلَيْنَا

کونکو سره ، او هرکله چی مخامخ راغلل دجالوت او دهغه دفوجونو نوي ویل چی ای ربه زمونږ واچوی

صَبْرًا وَثَبَّتْ أَقْدَامَنَا وَانصُرْنَا عَلَى الْقَوْمِ الْكَافِرِينَ ۝ فَهَزَمُوهُمْ

زمونږ په زړونو کی صبر او ټینګ کړی زمونږ پښی او زمونږ مدد وکړی په دی کافر قوم ، بیاماته وکړه

بِأَذْنِ اللَّهِ ۖ وَقَتَلَ دَاوُدُ جَالُوتَ وَآتَاهُ اللَّهُ الْمُلْكَ وَالْحِكْمَةَ

مومنانو دجالوت فوجونو ته دالله په حکم او ووژی داود دالله جالوت او ورکړه داود ته الله به باجهی

وَعَلَّمَهُ مَا يَشَاءُ ۚ وَلَوْلَا دَفْعُ اللَّهِ النَّاسَ بَعْضَهُم بِبَعْضٍ لَّ

او حکمت او وی ویل بنودل هغه ته هغه چی غوښتل یی او که چیری نه وی دفع کول دالله یو په بل سره

لَفَسَدَتِ الْأَرْضُ وَلَكِنَّ اللَّهَ ذُو فَضْلٍ عَلَى الْعَالَمِينَ ۝

نو خراب سوی به وای ملک لیکن الله دیر مهربان دی دجهان په خلقو

تفسیر لنډیز: دآیتونو تړون: په دی خای کی مقصود دجنگ کولو شوق پیدا کول دی تیره سوی قصه

ددی تمهید دی ، دالله په لارکی مال لگول ددی تائید دی ، بیاورپسی دطالوت اوجالوت قصه

ددی تاکید دی ، دارنگه په دی قصه کی الله دقبض اوبسط مشاهده وکړه کوم یی چی په تیرسوی

آیت کی په ، وَاَللهُ يَغْبِضُ وَيَبْغِضُ، سره کړی وه ، مطلب دا چی فقیر باچا جوړول اودباچا څخه باجهی

اخیستل ټول دالله په اختیار کی دی ..

(دطالوت او جالوت قصه)

ای مخاطبه، آیاتاته دبنی اسرائیلو دټولی قصه کومه چی ترموسى وروسته سوي ده ، نه ده ثابته

سوی؟ (چی مخکی ورباندی کافر جالوت غالب راغلی وو او د هغوی دیری صوبی یی رالاندی کړی وی) کله چی دغه خلکو خپل پیغمبر ﷺ ته وویل چی زموږ دپاره یو باچا وټاکه چی مونږ (د هغه سره سو) دالله ﷻ په لار کی (د جالوت سره) جنگ وکو، هغه پیغمبر ﷺ وفرمایل چی آیا دا احتمال سته که چیری تاسی ته د جهاد حکم درکول سی چی تاسی به (دغه وخت) جهاد ونه کی هغه خلکو وویل چی زموږ دپاره به داسی کومه وجه وی چی مونږ دالله ﷻ په لار کی جهاد ونه کو سره ددی چی (د جهاد دپاره یو باعث هم سته هغه دا چی) مونږ (د هغه کافرانو دلاسه) دخپلو آبادیو اوزامنو څخه جلا سوی یو (ځکه) چی د هغوی ځینی آبادی هم کافرانو لاندی کړی وی او د هغوی اولادونه یی هم قیدیان کړی وه) بیا کله چی دغه خلکو ته د جهاد حکم ورسو نو ماسوا دلږو څخه (نور) ټول واوښتل (لکه څنگه چی په دی پسی به د جهاد په غرض د باچا د ټاکلو او ددی خلکو داوښتلو تفصیلی بیان به راسی) اوالله ﷻ ظالمان (یعنی د حکم څخه خلاف کوونکی) ښه پیژنی (ټولو ته به مناسبه سزا ورکوی) او دغه خلکو ته د هغوی پیغمبر ﷺ وفرمایل چی الله ﷻ په تاسی طالوت باچا مقرر کی هغوی وویل هغه لږه په مونږ د حکم چلولو حق څنگه کیدی سی، سره ددی چی په نسبت د هغه مونږ د حکم چلولو زیات حقداره یو او هغه ته څه مالی فراخی هم نه ده ورکړل سوی (ځکه چی طالوت غریب سړی وو) دغه پیغمبر ﷺ (په جواب کی) وفرمایل چی (اول خو) الله ﷻ ستاسی په مقابله کی هغه ټاکلی دی (او د ټاکلو گټی او خپرونه الله ﷻ ښه پیژنی) او (دوهم دا چی) علم (د سیاست او حکومت چلولو) او په بدن کی یی هغه ته زیاتوالی ورکړی دی (او د باچا کیدو دپاره ددی علم زیات ضرورت دی ځکه چی په ملکي انتظام قادر وی او جسامت هم په دی معنی سره دی چی د موافق او مخالف دواړو په زړونو کی دده ځای او هیبت وی) او (دریم دا چی) الله ﷻ (مالك الملك دی) خپل ملک چاته چی غواړی ورکوی (د هغه څخه د پوښتنی کولو څوک حق نه لری) او (څلورم دا چی) الله ﷻ فراخی ورکوونکی دی (مال ورکول خو هغه ته څه گران نه دی) دکوم په اعتبار سره چی تاسی ته شک او شبهه ده (او) پیژندونکی دی (چی څوک د باچهی قابلیت لری) او (کله چی دی خلکو د پیغمبر ﷺ څخه دا غوښتنه وکړه چی که چیری دالله ﷻ د طرفه دده د باچا جوړیدو څه ظاهری دلیل هم مونږ ووینو زیاته تسلی به مو وی دغه وخت) هغوی ته د هغوی پیغمبر ﷺ وفرمایل چی دده (دالله ﷻ د طرفه) د بادشاه جوړیدو دا نښانه ده چی ستاسی خوا ته هغه صندوق (ستاسی دراوړلو څخه به بغیر پخپله) راسی چی په هغه کی د آرام (او برکت) شی دی ستاسی درب د طرفه (یعنی تورات او دا چی تورات په ظاهره دالله ﷻ د طرفه دی) اوڅه پاته شیان دی کوم چی حضرت موسی او حضرت هارون علیهما السلام پریښی دی (یعنی ددی پیغمبرانو څخه دا غوښتلو جامی اونور غرض دا چی) هغه صندوق به ملائکی را وړی په دی (صندوق په دا ډول راتلو) کی ستاسی خلکو دپاره پوره نښانه ده که چیری تاسی یقین لرونکی یاست بیا کله چی (بنی اسرائیلو طالوت باچا ومني او د جالوت دمقابلی

دپاره خلک جمع سول او، طالوت سره دفوجونو (دخپل مقام یعنی بیت المقدس څخه دعمالقه و طرف ته، روان سو نو هغوی (طالوت د خپل ملگری پیغمبر ﷺ دوحی په ذریعه معلومه کړه او ملگرو ته یی وویل چی اوس حق تعالی ﷻ (په محکمیتیا اونا محکمیتیا کی) په تاسی امتحان کوی دیونهر په ذریعه (چی په لار کی به راځی اوتاسی به دسختی تندی په وخت په هغه تیریرې، نو چی کوم سړی ددی څخه (دیری زیاتی، اوبه وچنسی هغه به زما دملگرو څخه نه وی اوڅوک چی هغه ژبی ته هم ورنه وړی (اواصل حکم هم دغه دی، هغه زما په ملگرو کی دی لیکن څوک چی دخپل لاس یوه لپه ډکه کړی (نو دومره اجازت دی غرض دا چی هغه نهر راورسیدی تنده زیاته وه، نو ټولو دهغه څخه (بی اندازی اوبه، چپنیل شروع کړل مگر لږ غوندی سړو په هغوی کی (احتیاط وکی چابیخی ونه چنلی اوچا ترغړپ زیاتی ونه چنلی، نوکله چی طالوت اوکوم مومنان چی ورسره وه دنهربلی غاری ته پوری وتل (اوخپله ټولی یی ولیده نولږ شان خلک پاته وه دغه وخت ځینو خلکو په خپل مینځ کی وویل چی نن خو (زمونږ جمع دومره لږده چی په دی حال کی، په مونږ کی دجالوت او دهغه دفوجونو دمقابلې توان نه ښکاری (په داسی اوریدو، داسی خلکو دچاچی دا خیال (په مخکی، ووچی هغوی به دالله ﷻ په مخکی پیش کیدونکی وی وویل چی دیرواره (داسی پینسی سوی دی چی، دیری کوچنی کوچنی ټولی په لویو لویو ټولیو دخدای ﷻ په حکم سره غالبی راغلی دی (اصلی شی مستقل مزاجی ده، اوالله ﷻ دمستقل مزاجو ملگرتیا کوی اوکله چی (دعمالقه و علاقې ته ورسیدل او، دجالوت او دهغه دفوجونو مخ ته میدان ته راغلل نو (په دعاکی یی حق تعالی ﷻ ته، وویل چی ای زمونږ پروردگار! په مونږ (یعنی زمونږ په زړونو، مستقل مزاجی (دغیب څخه، نازله کی او (دمقابلې پروخت، زمونږ پینسی مضبوطی ولری اومونږ په دغه کافر قوم غالب کی، بیاطالوت والاؤ جالوتیانوته دخدای ﷻ په حکم سره ماته ورکړه اوحضرت داود ﷺ (چی دغه وخت دطالوت په لښکر کی وو اوتردغه وخته پیغمبر سوی لانه وو) جالوت قتل کی (اوبریالی بیرته راغلل) او (تردی وروسته، هغه (یعنی داود ﷺ) ته الله ﷻ باجهی اوحکمت (دلته دحکمت څخه مراد پیغمبری ده، وروبخښله اونور هم چی څه ورته منظور سول هغه ته یی ور اړده کړل (لکه بی سامانه یوازی په لاس زغره جوړول او دحيوانانو په خبرو پوهیدل اوس ورپسی ددی پینسی یوه عامه گټه اوخیر بیانوی، اوکه چیری دا خبره نه وای چی الله ﷻ ځینی خلک (چی مفسدان وی) دځینو (نورو) په ذریعه (چی مصلحان وی وخت په وخت، دفع کولی (یعنی که چیری مصلحین یی په مفسدینو نه بریالی کولی، نو مخ دمخکی (ټول به) دفساد څخه ډک سوی وای، لیکن الله ﷻ لوی فضل کوونکی دی په جهان (دنیا، والاؤ باندی (ددی وچی وخت په وخت یی اصلاح کوی.

علوم او مسئلي

(۱) اِذْ قَالُوا لَتَبِیْ لَہُمْ اَنْفُ لَنَا مَلٰکَ لَقٰبِلِ فِیْ سَبِیْلِ اللّٰهِ : دی بنی اسرائیلو دالله ﷻ احکام پرینسی وه،

عمالقه په هغوی مسلط کړل سول ، دغه وخت ددغه خلکو سره داصلاح فکر سو ، او دکوم نبی ﷺ چې دلته ذکر دی دهغه مشهور نوم شموئیل دی .

(۲) اَنْ يَّاتِيَكُمْ التَّابُوتُ : په بنی اسرائیلو کی یو صندوق راروان وو په کوم کی چې دموسی ﷺ او دنورو پیغمبرانو علیهم السلام تبرکات وه ، بنی اسرائیلو به دغه صندوق په جنگ کی مخکی مخکی وړی ، الله ﷻ به ورلره ددی په برکت بری ورکوی کله چې جالوت پر بنی اسرائیلو بری پیدا کی نو هغه صندوق یی هم ورڅخه یو وړی ، بیاکله چې الله ﷻ ته دصندوق بیرته رسول منظور سول نو داسی یی وکړل چې په کوم خای به دغه کافرانو (عمالقه ؤ) دغه صندوق کښینیووی هلته به وبا اوغومونه مصیبتونه راتلل پنځه ښارونه وران او بریادسول هغوی مجبوره سول پردوو غوایانو یی بار کی او ابله یی کړل ، ملانکو دغه غوایان په شرلو شرلو دطالوت دروازی ته راوړسول ، بنی اسرائیلو ددی ښانی په لیدو دطالوت په باچا کیدو یقین وکی او طالوت اخته سو په جالوت یی فوجونه وروغورخول او موسم دسختی گرمی وو .

(۳) قَالَ اِنَّ اللّٰهَ مُتَبَلِّغُكُمْ بِنَهْرٍ : ددی امتحان حکمت او توجیه داحقر په ذوق کی دامعلومیږی چې په داسی پیښو کی دجوش اوخروش له وجی ډیره گڼه گڼه جوړه سی ، لیکن په اصلی وخت کی مستقل مزاجه خلگ ډیر کم پاته کیږی ، اوپه دغه وخت کی پښی ښویدونکی خلگ دنوروپښی هم ښویوی ، الله ﷻ ته دداسی خلگو بیلول منظوره ، ورلره یی امتحان دامقرر کی (کوم چې ډیر زیات مناسب دی ، ولی چې په جنگ کی داستقلال اودسختی گاللو اوتیرولو ضرورت وی ، نوپه سخته تنده کی داوبو درلودلو سره خان راگیر کول دمستقل مزاجی دلیل دی ، اوس ورپسی دیو خلاف عادت خبری بیان دی چې ډیری زیاتی اوبه څکونکی خلگ په غیبی ډول هم زیات بیکاره سول لکه چې په روح المعانی کی په سند دابن ابی حاتم دحضرت ابن عباس ؓ څخه روایت دی او په دی قصه کی چې کوم احوال اواقوال بیان سوي دی دهغه څخه معلومیږی چې په دغه خلکو کی دری قسمه خلگ وه ، ناقص الایمان چې په امتحان کی فیل (ناکامه) سوه اوکامل چې په امتحان کی پاس (کامیابه) سوه ، مگر دخپل لېوالی فکر ورسره وو او اکمل هغه خلگ وه چې دافکر هم ورسره وو .

اِنَّكَ اَنْتَ الَّذِي تَعْلُوها عَلَيْكَ بِالْحَقِّ وَاِنَّكَ لَمِنَ الْمُرْسَلِينَ

دا ایتونه دالله ﷻ دی مونږ یی تاته اوروو صحیح او ته بیشکه زمونږ په رسولانو کی یی

تفسیر لنډهېز : کله چې دقرآن یولوی مقصد دنبی کریم ﷺ دنبوت ثابتول هم دی په دی وجه په کوم خای کی چې دمضمون سره مناسبت وی ، دا هلته بیا بیا دوباره ذکر کول کیږی په دی موقعه ددی قصی

صحيح صحيح خبر ورکول څکه دده معجزه ده او دده دنبروت صحيح دليل دی چی نه خویی دچا څخه وبلای او نه یی دچا څخه اوریدلی وه هم دا وجه ده چی ددی آیتونو څخه دده ﷻ په نبوت دليل قائموی .
(محمد ﷺ په پیغمبری دليل قائلول)

دا آیتونه په کومو کی چی دا قصه بیان سوه، دالله ﷻ آیتونه دی چی په صحيح صحيح ډول تانه په وبلو ویلو یی مونږ اوروو او (ددی څخه نابینږی چی) نه بیشکه (بی شبهی) دپیغمبرانو علیهم السلام (نولی) څخه یی .

الحمد لله دوهمه پاره ختمه سوه .

تصحیح او ترتیب .

مولوی نصیر احمد حقانی ، اللهم اغفر لمؤلفه ولطالبه ولكاتبه ولناشره ولجميع المؤمنين

الدين العلم کمپوزنگ سنتر کوئټه

المكتبة الحنفية كانسى روہ

تفسير معارف القرآن د نصیر احمد احمدی لغوا سکین او
pdf سو . د دعا په هیله احمدی! واتساب ۰۷۴۹۸۴۹۵۶۹

ددى كتاب ٲول حقوق دمكتبه حنفى سره محفوظ دى

تفسیر

معارف القرآن

ٲه قندهارى ٲښتو كى

(تاليف)

مفتى اعظم ٲاكستان مولانا محمد شفيع رحمۃ اللہ علیہ

ٲښتو ترجمه كوونكى (ابو صديق احمد مولوى نصير احمد حقانى)

تصحيح اوسمون... مولوى نصير احمد (حقانى) او مولوى آمين الله (حقانى)

د كمپوز او ترجمي چارې الدين العلم كمپوزنگ (۲۰۱۳۷۸۴۹۵۶)

ٲاره (۳)

خبرونكى

ۛ ۛ ۛ ۛ ۛ ۛ

مكتبة حنفية

فون نمبر (۲۶۶۲۵۱۰)

كانسي روڊ حاجي غيبي چوك كوئٲه

چاپ ځاى لاھور

مضمون	فہرست تفسیر معارف القرآن	مخ
ایت ، بَلِّغِ الرُّسُلَ ، الخ ۲۵۳.....		۲
دخینو پیغمبرانو او امتونو خینی حالات.....		۲
معلومات او مسئلی.....		۷
ایت ، يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ ، الخ ۲۵۴ تا ۲۵۵.....		۸
دالہ ﷺ پہ لارہ کی پہ مال لگولو کی تلوار کول.....		۸
دآیہ الکرسی خاص فضیلتونہ.....		۱۰
ایت ، لَا إِكْرَاهَ فِي الدِّينِ قَدْ تَبَيَّنَ الخ ۲۵۶.....		۱۳
ایت ، اللَّهُ وَلِيُّ الَّذِينَ آمَنُوا الخ ۲۵۷.....		۱۵
معلومات او مسئلی.....		۱۵
ایت ، أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِي حَاجَّ ، الخ ۲۵۸.....		۱۵
ایت ، أَوْ كَالَّذِي مَرَّ عَلَى قَرْبَةٍ ، الخ ۲۵۹.....		۱۷
ایت ، وَإِذْ قَالَ لِإِبْرَاهِيمَ رَبِّ الخ ۲۶۰.....		۱۸
دحضرت ابراہیم خلیل اللہ درخواست ترمرگ وروستہ دژوندی کیدو بنکارہ لیدل اودشکونولیری کول		۱۹
پہ دی تیرہ واقعہ یو خوشالونہ او دھغو جوابونہ.....		۲۱
ایت ، مَثَلُ الَّذِينَ يُنْفِقُونَ ، الخ ۳۲۱ تا ۳۲۲.....		۲۳
معلومات او مسئلی.....		۲۷
دالہ ﷺ پہ لارہ کی دخرخولو یو مثال.....		۲۸
دصدقو قبلیدو مثبت شرطونہ.....		۲۸
دصدقی دقبولیت منفی شرطونہ.....		۳۹
ایت ، يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا ، الخ ۳۲۷ تا ۳۲۸.....		۳۳
معلومات او مسئلی.....		۳۷
دمخکی دعشر حکمونہ.....		۳۷
دحکمت معنی او تفسیر.....		۳۸
ایت ، الَّذِينَ يَأْكُلُونَ الرِّبَا ، الخ ۳۷۵ تا ۳۸۱.....		۴۰
دسود اوربآ دمسنلی یو خہ زیاتہ تشریح او تفصیل.....		۵۷
داصلی ربآ پہ پیژندو کی ہیخکله وهم نہ دی راغلی دیوی غلطی جواب.....		۵۸
دسود پہ حراموالی کی حکمت او مصلحت.....		۶۳
دژوند پہ معاملو کی دسود اوربا خرابی.....		۶۵
دخپل نس دکولو او قوم وژلو یوبل چال.....		۶۸
یوہ شبہہ او دھغی جواب.....		۶۹

۷۰	دزکوة فريضه په يو وجه سره د تجارت د ترقی ضامنه ده.....
۷۰	آيا بغير د سود څخه څه تجارت نه چلېږي؟.....
۷۳	د سود په باره کې د نبی کریم ﷺ ارشادات.....
۷۴	آيت، إِذَا كُنْتُمْ بِدِينٍ إِلَى ، الخ ۲۸۲ ، ۲۸۳.....
۷۸	د قرض او نسیا د پاره د اقرار نامی لیکلو هدایت او ددی متعلق احکام.....
۷۹	د شهادت د قاعدی یو څو مهم اصول.....
۷۹	د شاهدی د پاره دوه سړی یا یو سړی او دوی ښځی موجود کیدل ضروری دی.....
۷۹	د شاهدانو شرطونه.....
۷۹	د شاهدی ورکولو څخه انکار کول یی له شرعی عذره څخه گناه ده.....
۸۰	په اسلام کې د عدل او انصاف قائمولو مهم اصول چی شاهدانو ته دی نقصان یا تکلیف نه رسول کیږي
۸۱	آيت، لِلَّهِ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ ، الخ ۲۸۴.....
۸۴	آيت، آمَنَ الرَّسُولُ بِمَا أُنزِلَ ، الخ ۲۸۵ ، ۲۸۶.....
۸۶	ددی دوو آیتونو خاص فضیلتونه.....
۹۰	سورة آل عمران.....
۹۰	آيت، ۱ ، ۲.....
۹۳	د توحید طرف ته بلنه د ټولو پیغبرانو علیهم السلام مقرر کار وو.....
۹۴	آيت، هُوَ الَّذِي أُنزِلَ عَلَيْكَ ، الخ ۷ ،.....
۹۸	آيت، رَبَّنَا لَا تُرِغْ قُلُوبَنَا بَعْدَ إِذْ هَدَيْتَنَا ، الخ ۸ تا ۹.....
۹۹	آيت، إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا ، الخ ۱۰ تا ۱۳.....
۱۰۱	آيت، زَيْنَ النَّاسِ حُبُّ الشَّوَاهِدِ ، الخ ۱۴ تا ۱۷.....
۱۰۳	د دنیا محبت فطری دی خو په دی کی ورکیدل هلاکت دی.....
۱۰۷	آيت، شَهِدَ اللَّهُ أَنَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ ، الخ ۱۸ تا ۱۹.....
۱۰۹	د آیت شَهِدَ اللَّهُ الخ فضیلتونه.....
۱۱۰	د دین او د اسلام د الفاظو تشریح.....
۱۱۲	په دی زمانه کی نجات په اسلام پوری تړلی دی د غیر مسلمان نیک عمل او نیک اخلاق هم قبول نه دی
۱۱۳	آيت، فَإِنْ جَاءُوكَ فَقُلْ أَسْلَمْتُ ، الخ ۲۰.....
۱۱۳	آيت، إِنَّ الَّذِينَ يَكْفُرُونَ ، الخ ۲۱ تا ۲۷.....
۱۱۶	ددی آیتونو شان نزول او د خندق واقعه.....
۱۱۸	کوم شی چی په عادت کی بد گنل کیږي د انجام په اعتبار سره هغه بد نه دی.....
۱۱۹	ددی آیت خاص فضیلت.....
۱۲۰	آيت، لَا يَتَّبِعِ الْمُؤْمِنُونَ الْكَاذِبِينَ ، الخ ۲۸ تا ۳۰.....

۱۲۲	دکفار و سرہ دمسلمانانو تعلقات خنگہ پہ کار دی.....
۱۲۵	ایت، قُلْ اِنْ كُنْتُمْ تُحِبُّونَ اللَّهَ، الخ ۳۱ تا ۳۲.....
۱۲۶	دآیتونو ترون.....
۱۲۶	معلومات او مسئلی.....
۱۲۷	ایت، اِنَّ اللَّهَ اصْطَفٰی اٰدَمَ وَنُوْحًا، الخ ۳۳ تا ۳۶.....
۱۲۷	دتیرو پیغمبرانو ذکر دپارہ دتسلی دنبی کریم ﷺ.....
۱۲۸	ایت، فَطَرْنَاهَا رِجَالًا، الخ ۳۷ تا ۳۸.....
۱۳۲	ایت، فَادَّعٰهُ الْمَلٰٓئِكَةُ، الخ ۳۹ تا ۴۱.....
۱۳۳	دحضرت زکریا ؑ دعا او ددی حکمت.....
۱۳۴	ایت، وَاِذْ قَالَتِ الْمَلٰٓئِكَةُ يَا مَرْيَمُ، الخ ۴۲ تا ۴۶.....
۱۳۶	دعیسی ؑ دراکبنتہ کیدو یو دلیل پہ لوی عمر کی ہم دحضرت عیسیٰ ؑ خبری معجزہ ده.....
۱۳۷	ایت، قَالَتْ رَبِّ اِنِّیْٓ اُنْکُوْنُ لَی، الخ ۴۷ تا ۵۱.....
۱۳۹	ایت، فَلَمَّا اَحْسَنَ عِیْسٰی مِنْهُمْ، الخ ۵۲ تا ۵۳.....
۱۴۰	ضروری فائدہ.....
۱۴۱	ایت، وَتَمَكَّرُوْا وَتَمَكَّرَ اللَّهُ وَاللَّهُ، الخ ۵۴ تا ۵۵.....
۱۴۲	پہ آیت کی دضروری الفاظو تشریح.....
۱۴۵	پہ ذکر سوی آیت کی دحضرت عیسیٰ ؑ سرہ دالله ﷻ پنخہ وعدی.....
۱۴۶	داسرائیلو د موجودہ حکومت خخہ پہ دی خہ شبہ نہ سی کیدی.....
۱۴۷	مسئلہ دحیات (ژوند) او د نزول (راکبنتہ کیدو) دعیسی ؑ.....
۱۵۰	ایت، قَالَمَّا الْاٰیِنَ کَفَرُوْا فَاَعٰنٰهُمْ، الخ ۵۶ تا ۵۸.....
۱۵۱	ددنیا مصیبتونہ دکفارو دپارہ نہ جبیرہ کیری او دمومن دپارہ کفارہ اوفائدہ کیری.....
۱۵۱	ایت، اِنْ مَثَلَ عِیْسٰی عِنْدَ اللَّهِ، الخ ۵۹ تا ۶۳.....
۱۵۲	قیاس دلیل دی.....
۱۵۳	دمباہلی (یعنی یوبل تہ ہراوی کول) پیژندل.....
۱۵۳	دمباہلی واقعہ او دروافضورد.....
۱۵۴	ایت، قُلْ یَا اَهْلَ الْکِتٰبِ، الخ ۶۴.....
۱۵۴	دتبلیغ او دعوت خاص اصول.....
۱۵۵	ایت، یَا اَهْلَ الْکِتٰبِ لِمَ تَعٰجُوْنَ، الخ ۶۵ تا ۶۸.....
۱۵۷	ایت، وَذٰتِ طٰیِفَةٍ مِّنْ اَهْلِ الْکِتٰبِ، الخ ۶۹ تا ۷۱.....
۱۵۷	ایت، وَقَالَتْ طٰیِفَةٌ مِّنْ الْکِتٰبِ، الخ ۷۲ تا ۷۴.....
۱۵۹	ایت، وَمِنْ اَهْلِ الْکِتٰبِ، الخ ۷۵ تا ۷۷.....

۱۲۰	دیو غیر مسلم دنیو صفتونو تعریف کول جائز دی.....
۱۲۲	دعہد پیڑندل اوددی خخہ خلاف کونکو تہ د عذاب یو خوزورنی.....
۱۲۲	ایت، وَإِنْ مِنْهُمْ لَفَرِيقًا، الخ ۷۸ تا ۸۰.....
۱۲۴	دیغمبرانو دپاکی یو دلیل.....
۱۲۵	ایت، وَإِذَا أَخَذَ اللَّهُ، الخ ۸۱ تا ۸۴.....
۱۲۷	دالله ﷺ دری عہد ونہ.....
۱۲۷	دمیشاق خخہ خہ مراد دی او دا کوم خای وسو؟.....
۱۲۸	دتولو پیغمبرانو علیہم السلام خخہ دایمان دمطالبی فائدہ.....
۱۲۸	دحضور نبی اکرم ﷺ دنبوت عام والی.....
۱۲۹	ایت، وَمَنْ يَتَّبِعْ خَيْرَ الْإِنْسَانِ دِينًا الخ ۸۵.....
۱۲۹	داسلام پیڑندل او پد دی سرہ خلاصون حاصلول.....
۱۷۰	ایت، كَيْفَ يَهْدِي اللَّهُ، الخ ۸۶ تا ۹۱.....
۱۷۲	دیوہ شک لیری کول.....

اللهم اختتم لنا بالخير والسعادة والبشارة والايمان

.....

تِلْكَ الرُّسُلُ فَضَّلْنَا بَعْضَهُمْ عَلَى بَعْضٍ مِنْهُمْ مَنْ

دا ٲول رسولان ٲنه والى وركړى دى مونږ بعضو لره پر بعضو باندې بعضى د دوى څخه هغه دى چى

كَلَّمَ اللَّهُ وَرَفَعَ بَعْضَهُمْ دَرَجَاتٍ وَآتَيْنَا عِيسَى ابْنَ مَرْيَمَ

خبرى كړى دى الله ځو ددوى سره او لوړ كړى دى دبعضو مرتبى او وركړى دى مونږ عيسى زوى دمريمى ته

الْبَيْتِ وَإِيَّاهُ يَرْوِجُ الْقُدُسُ وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ مَا أَقْتُلَ الَّذِينَ

معجزى ښكاره او قوت مووركى هغه ته په روح پاك (يعنى جبرئيل) سره او كه غوښتلى الله تعالى نونه به جنگيده

مِنْ بَعْدِهِمْ مَنْ بَعْدَ مَا جَاءَتْهُمْ الْبَيِّنَاتُ وَلَكِنْ اخْتَلَفُوا

هغه خلق چى وه وروسته ددې پيغمبرانو څخه پس ددې څخه چى اورسيدل دوى ته ښكاره حكمونه ليكن په دوى كى

فِيهِمْ مَنْ آمَنَ وَمِنْهُمْ مَنْ كَفَرَ وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ مَا أَقْتُلُوا

اختلاف راغى پس چا په دوى كى ايمان راوړى او څوك په كى كافران سوه او كه غوښتلى الله تعالى نو دوى به يو

وَلَكِنَّ اللَّهَ يَفْعَلُ مَا يُرِيدُ

تربله نه واى جنگيدلى ، ليكن الله تعالى كړى هغه څه چى غواړى

د تفسير لنډيز

(د ځينو پيغمبرانو او امتونو ځينى حالات)

دا حضرات پيغمبران (دكومو چى ذكر اوس په اِلكَ لَمِنَ الْمُرْسَلِينَ كى را غلى دى) داسى دى چى مونږ

د دوى څخه ځينو ته په ځينو لوړوالى وركړى دى (مثلاً) ځينى په دوى كى هغه دى دكومو سره چى الله

ځو (بغير دواسطى دملاتكو) خبرى كړى دى (مراد ورڅخه موسى ځو دى) او ځينى يى په دوى كى په

ډيرو مرتبو (په لوړ مقام سره) لوړ كړى دى او مونږ حضرت عيسى ځو زوى دمريمى ته ښكاره ښكاره

دليلونه (يعنى معجزى) وركړى او مونږ دهغه مضبوطيا په پاك روح (يعنى جبرائيل ځو) سره وفرمايله

(ديهودو څخه دحفاظت كولو دپاره به هر وخت دده سره جبرائيل ځو) وو) كه چيرى الله ځو ته منظوره

واى نو (دامت) كوم خلك چى تر دوى (پيغمبرانو ځو) وروسته وه (كله به يى هم په دين كى د اختلاف

كولو په وجه) ديوبل سره جنگ او جگړى نه كولى وروسته تر دى چى هغوى ته (حق) دليلونه

پیغمبران پہ ذریعہ، رسیدلی وہ (دکوموچی پہ حق دین باندی دیو موتی اوسیدو تقاضا وہ) لیکن (پہ) دی کی دالہ ﷺ حکمتونہ وہ دھغہ دوجی خخہ یی پہ دوی کی دمذهب اتفاق پیدا نہ کی، دغہ خلگ یو تربلہ (پہ دین کی) مختلف سول نو پہ دوی کی چا ایمان راوہی اوخوک کافران پاتہ سول (بیپاہ دی اختلاف کی خبرہ مرگ ژوبلی تہ ورسیدہ) اوکہ چیری اللہ ﷻ تہ منظورہ وای نو دغہ خلگو بہ پہ خپل مینخ کی جنگ جگری نہ وای کپی، لیکن اللہ ﷻ (پہ خپل حکمت) چی خہ غواہی (پہ خپل قدرت سرہ) ہم ہفہ کوی۔

معلومات اوسنلی: (۱) تِلْكَ الرُّسُلُ الْآيَةُ: پہ دی مضمون کی یو قسم نبی کریم ﷺ تہ تسلی ورکول دی، خکہ چی ہرکلہ دھغہ ﷺ پیغمبری پہ دلیل سرہ ثابتہ وہ، کومہ چی یی پہ اِنَّكَ لَمِنَ الْمُرْسَلِينَ سرہ فرمایلی دہ اوبیہم منکرو خلگونه منلہ نو پہ دی سرہ ہفہ ﷺ تہ ڍیر غم او افسوس وو، پہ دی وجہ اللہ ﷻ دا خبرہ واورولہ چی دمختلفو مرتبو نور پیغمبران ہم تیر سوی دی، لیکن دیوہ پیغمبر پہ زمانہ کی ہم تول امتیان پہ جمع نہ دی مومنان سوی چاد دوی خبرہ منلی دہ او چانہ دہ منلی او پہ دی کی ہم دالہ ﷻ حکمتونہ دی چی ہرخوک نہ پہ پوہیری، البتہ دومرہ عقیدہ پہ دی لرل ضروری دی چی پہ دی کی بہ خامخاخہ حکمت وی۔

(۲) تِلْكَ الرُّسُلُ فَتَلَّكَ نَفْسُهُمْ عَلَى بَعْضٍ: دلته دا اشکال پیدا کیری چی دا آیت ہنکارہ پہ ہنکارہ پہ دی خبرہ دلالت کوی چی خینی پیغمبران ترخینو ہنہ دی او پہ حدیث کی خو نبی کریم ﷺ فرمایلی چی لَا تَقْتُلُوا بَنِي آدَمَ (د انبیاء علیہم السلام پہ مینخ کی دیو پہ بل ہنہ والی مہ کوی) دارنگہ فرمایلی لَا تَخْزُوا بَنِي آدَمَ (ماتہ پہ موسیٰ ﷺ فضیلت (ہنہ والی) مہ راکوی) او فرمایلی یی دی، لَا أَقُولُ أَنْ أَحَدًا أَفْضَلُ مِنْ يُوسُفَ بْنِ مَثَى (زہ نہ سم ویلی چی خوک تریونس بن مثنیٰ ہنہ دی) پہ دی احادیثوکی دخینو پیغمبرانو پہ خینو باندی دہنہ کولو ممانعت راغلی دی، جواب دا دی چی دا حدیثو مطلب دا دی چی ددلیل خخہ بغیر پہ خپلہ رای یی سرہ خینوتہ پہ خینو فضیلت مہ ورکوی، وجہ یی دا دہ چی دیو پیغمبر دہنہ والی معنی دا دہ چی دالہ ﷻ پہ نزد دھغہ مرتبہ ڍیرہ زیاتہ دہ، او دا خو ہنکارہ خبرہ دہ چی ددی علم پہ رای یی او پہ قیاس سرہ نہ سی حاصلیدی، لیکن دقرآن اوحدیث پہ خہ دلیل کہ چیری دخینو پیغمبرانو فضیلت پہ خینو معلوم سی نو ہم دھغہ مطابق بہ عقیدہ ساتل کیری۔

پاتہ سو دحضور ﷺ دا ارشاد چی، لَا أَقُولُ أَنْ أَحَدًا أَفْضَلُ مِنْ يُوسُفَ بْنِ مَثَى: او داچی، لَا تَخْزُوا بَنِي آدَمَ عَلٰی مُوسٰی: نو دا دھغہ وخت سرہ تعلق لری کلہ چی دہ ﷺ تہ دا علم نہ وو ورکول سوی چی تاسی دتولو پیغمبرانو ہنہ یاست وروستہ بیا دوحی پہ ذریعہ دہ ﷺ تہ دا خبرہ وبنوول سوہ او صحابہ کرامو ﷺ تہ یی دھغہ اظہار ہم وکی (مظہری)

(۳) مِنْهُمْ مَنْ كَلَّمَ اللَّهُ . دحضرت موسی علیہ السلام سره خبری که خه هم دملانگی په ذریعه نه وی مگر حجاب او پرده وه ، بیا دسورت شوروی په آیت ، مَا كَانَ لِبَشَرٍ أَنْ يُكَلِّمَهُ اللَّهُ الْخ کی چی دبی پردی خبرو کولو نستوالی راغلی دی ددی خبری سره خه تکرارونه راخی ، البته ترمړگ وروسته بی حجاب خبری کول هم په شریعت کی روا بلل کیږی ، نو دسورت شوروی دآیت مطلب دا دی چی په دنیاکی داسی نه سی کیدی (یعنی ددغه آیت تعلق ددنیا سره دی)

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ مِمَّا رَزَقْنَاكُمْ مِنْ قَبْلِ أَنْ يَأْتِيَ يَوْمٌ لَا بَيْعٌ فِيهِ

ای مؤمنانو! څرخ کوي دهغه څخه کوم چی درکړی دی مونږ تاسی ته مخکی دراتلو دهغه ورځی څخه چی

وَلَا خَلَّةٌ وَلَا شَفَاعَةٌ وَالْكَافِرُونَ هُمُ الظَّالِمُونَ ﴿۱۰﴾

په هغه کی به اخستل څرخول نه وی او نه به آشنائی اوسفار شوی ، او هم کافران ظالمان دی .

دتفسیر لنډیز

(دالله ﷻ په لاره کی به مال لگولو کی تلوار کول)

ای ایماندارو! لگوی دهغه شیانو څخه چی مونږ درکړي دی تاسی ته مخکی دراتلو دهغه ورځی څخه (یعنی دقیامت ورځ) په کوم کی (به چی هیڅ شی دنیکو عملونو بدل نهسی گرځیدی ، ځکه چی په هغه کی) څرخول اخستل نه وی (چی دبل شی په بیعه به نیک عملونه واخستل سی) اونه به (داسی) دوستی وی (چی تاسی ته به څوک خپل نیک عمل درکی) او نه (دالله ﷻ د اجازت څخه بغیر) به دچاسفار شوی (چی په دی وجه به نو ستاسی دنیک عمل ضرورت پاته نه سی) اوهم کافران ظلم کوی (چی عملونه اومالونه بی موقعی استعمالوی داسی چی مالی او بدنی عبادتونه پریږدی اومالی اوبدنی گناهونه کوی نو تاسی داسی مه جوړیږی)

معلومات اومسئلي: په دی سورت کی دعبادتونو اومعاملو په باره کی ډیر احکام بیان سوه چی په هغه عمل کول نفس ته ناخوښه اوگران ښکاری او انسان ته په ټولو عملونو کی زیات گران دځان او مال څرخ کول وی او دخدای ﷻ ټول حکمونه چی دی نوچی فکر ورته وسی یا دځان متعلق وی یادمال ، اوبنده په گناه کی اکثره یادځان محبت اخته کوی یاد مال نوگواکی ددی دواړو محبت دگناهونو څخه دی او ددی څخه خلاصون دعبادتونو دآسانتیا لاره ده نو په دی وجه داحکامو تربیانولو وروسته دجهاد اومال څرخ کولو بیان مناسب سو ، نو په وَقَاتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ الْخ سره د اول حکم بیان دی اوپه ، مَنْ ذَا الَّذِي يُقْرِضُ اللَّهَ كى د دوهم ذکر دی ، اوبیاپه قصه دطالوت سره تاکید د اول وسو اوپه ، اتَّقُوا مِمَّا رَزَقْنَاكُمْ الْخ سره اوس د دوهم تاکید کیدی سی اوکله چی په خوځ کولو دمال ډیرکارونه

دعبادتونو اومعاملو موقوف دی نو ددی پہ بیان کی بی دزیات تفصیل اوتاکید خخہ کار واخیستی نو اوس پہ راتلونکو اکثر و رکوع گانو کی د دوہم کار یعنی مال خرخ کولو ذکر دی ، نو خلاصہ معنی دا سوہ چی اوس دعمل وخت دی پہ آخرت کی نہ عمل خرخیبی اونہ بی خوک پہ دوستی سرہ ورکوی اونہ خوک پہ سفارش سرہ دچا خلاصون کولی سی ترخو چی نیوونکی بی پری نہ یدی .

اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الْحَيُّ الْقَيُّومُ لَا تَأْخُذُهُ سِنَّةٌ وَلَا نَوْمٌ لَهُ مَا فِي السَّمَوَاتِ

دالله خخہ ماسوا بل خوک دعبادت لائق نستہ ژوندی دی تولو لره ټینگونکی دی ، نہ نیسی دی ارپمی

وَمَا فِي الْأَرْضِ مَنْ ذَا الَّذِي يَشْفَعُ عِنْدَهُ إِلَّا بِإِذْنِهِ يَعْلَمُ

اونہ خوب خاص دده دی خہ چی پہ آسمانونو امخکہ کی دی ، داسی خوک چی سفارش وکی دہغه پہ مخکی مگر دہغه پہ اجازہ . پیژنی

مَا بَيْنَ أَيْدِيهِمْ وَمَا خَلْفَهُمْ وَلَا يُحِيطُونَ بِشَيْءٍ مِّنْ

ہغه چی پہ مخ دمخلوق کی دی او کوم چی بی وروستہ دی او دوی نہ سی راگیرولی یوشی دمعلوماتو دہغه

عِلْمِهِ إِلَّا بِمَا شَاءَ وَسِعَ كُرْسِيُّهُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ

خخہ مگر دومرہ چی ہغه بی وغواری ، خای کوی کرسی دہغه آسمانونہ او مخکی

وَلَا يَئُودُهُ حِفْظُهُمَا وَهُوَ الْعَلِيُّ الْعَظِيمُ ٥٥

او گران نہ دی ہغه تہ ټینگول ددی دوارو او ہم ہغه دی دتولو خخہ نہ پور تہ لوی والا

تفسير لنهيز: اللہ ﷻ (داسی دی) چی دہغه خخہ بغيريل خوک دعبادت لائق نستہ ژوندی دی (چی ہغه

تہ بہ هيخکله ہم مرگ رانہ سی) سنبالوونکی دی (ټول عالم لره) نہ ہغه تہ ارپمی رالاندی کولی سی

اونہ (بی) خوب (لاندی کولی سی) دہغه ملکیت دی ټول خہ چی (ہم) پہ آسمانونو کی (موجود) دی اوخہ

چی پہ مخکہ کی دی داسی خوک دی چی دہغه پہ مخکی (دیوچا) سفارش وکی بغير دہغه داجازت

خخہ ہغه پیژنی (تمام مخلوقاتو) تمام حاضروا وغائبو حالات اودا (مخلوقات) دہغه (اللہ ﷻ) دمعلوماتو

خخہ خہ شی دخپل علم پہ احاطہ کی (دائرہ کی) نہ سی راوستی مگر خومرہ (علم ورکول چی ہغه ﷻ) وغواری

دہغه کرسی (دومرہ لویہ دہ چی ہغه) ټول آسمانونہ او مخکی پہ خپل خان (مینخ) کی خای کړي دی

اوللہ ﷻ ددی دوارو آسمانونو او مخکی حفاظت نہ ستومانہ کوی ہغه عالیشان او عظیم الشان دی .

معلومات اومستلي

(د آية الكرسي خاص فضيلتونه)

دا آيت دقرآن مجيد ترٿولو يو عظيم الشان آيت دى ، په احاديثو کي ددى ډير لوى فضيلتونه او برکتونه ذکر سوي دي ، دمسند احمد په روايت کي دى چي نبي کریم ﷺ دى ته ترټولو زيات ښه آيت فرمايلى دى ، او په يو بل روايت کي دى چي نبي کریم ﷺ دابى ابن کعب ؓ څخه پوښتنه وکړه چي په قرآن مجيد کي ترټولو عظيم آيت کوم يو دى ؟ ابى ابن کعب ؓ عرض وکړ چي آية الكرسي ، نبي کریم ﷺ دهغه تصديق وکړ او وي فرمايل چي اى ابو المنذر ! تاته دى علم مبارک سى ، حضرت ابوذر ؓ دحضور ﷺ څخه پوښتنه وکړه ، چي يارسول الله ﷺ ! په قرآن کریم کي ترټولو عظيم آيت کوم يو دى هغه ﷺ وفرمايل چي آية الكرسي (ابن کثير دمسند امام احمد څخه)

حضرت ابوهريرة ؓ فرمايى چي نبي کریم ﷺ فرمايلى دى په سورة بقره کي يو آيت دى چي دقرآن دآيتونو سردار دى ، دا چي په کوم کور کي وويل سى شيطان دهغه کور څخه وزى ، دنسائي په يو روايت کي دى چي نبي کریم ﷺ فرمايلى دى څوک چي دهر فرض لمونځ څخه وروسته آيت الكرسي ووايي نو جنت ته په دا خليدو کي دده دپاره بغير دمرگ څخه بل څه منع کوونکي نسته ، يعنى تر مرگ وروسته به فوراً دى دجنت ښى او ښانى آرام او راحت وويني او پيدا به يى کي .

په دى آيت کي دالله جل شانہ يو والى دهغه ذات او صفاتو بيان په يو عجيبه اونا اشنا اندازه کي سوي دي ، په دى کي دالله جل شانہ سته والى او دهغه هميشه ژوندون او ليدونکي او ريډونکي کيدل خبرى کوونکي په خپل وجود سره هميشه موجود کيدونکي تل تر تله کيدونکي دټولو کائناتو نوى پيدا کوونکي او خالق کيدونکي دتغير تبديل دائراتو نه قبلوونکي دټولو کائناتو مالک او خاوند دلويى اولور والى دى چي دده په مخکي څوک بغير دده داجازت څخه خبرى هم نه سى کولى ، دداسي کامل قدرت مالک دى چي دټولو مخلوقاتو او کائناتو په پيدا کولو دهغه په ساتلو او پوخ انتظام کولو هغه نه څه سترى کيږي اونه سستى او کمزورى په کښي راځي ، دداسي لوى علم مالک دى چي ښکاره او ښه شى اوڅه ذره او قطره دهغه دعلم څخه دباندې نه ده دا يى اجمالى بيان (يعنى سرسرى بيان) وو ، اوس يى په تفصيل سره دالفاظو معنى واورى .

په دى آيت کي لس جملې دي .

اوله جمله : **اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ** : په دى کي لفظ د (الله) ذاتى نوم دى ، معنى يى دا ده ، هغه ذات چي ټول کمالات په کښي جمع دي او دټولو نقصانونو څخه پاک دى ، په **لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ** کي ددغه ذات بيان دى چي لاتق دعبادت ددغه ذات څخه ماسوا بل هيڅ شى نسته .

دوهمه جمله ده : **الْعَلَمُ الْقَرَمَد (خ)** معنى په عربى ده : ژوندى دالله ﷻ په نومونو کي ددى نوم په راورلو

سره دا ښوونه کول دی چې هغه هميشه ژوندی اوباقی پاته کيدو والادى ، هغه ترمړگ بالاتردى هيڅکله نه مړى د(قَوْمٌ) لفظ دقيام څخه راوتلى دی دقيام معنى ده دريدل قائم دريدونکى ته وايي قَوْمٌ او قائم ورڅخه دمبالغى صيغى دى ، معنى يې داسى ده چې هغه ذات چې په خپله هم قائم دى او نور هم قائم ساتي اوسنبالوى يې ، قَوْمٌ دالله ﷻ يو خاص صفت دى چې بل مخلوق ورسره نه سى په کښى شريک کيدى ، ځکه چې کوم شيان چې په خپل وجود اوباقى پاته کيدوکی دبل چامحتاج وي نو هغه به بل شى څه رنگ سنبال کړاى سى ، نو په دى وجه يوانسان ته قيوم ويل روانه دى ، کوم خلگ چې ، عَبْدُ الْقَيُّوم ، نوم نيمى کى او يوازى ، قَوْم ورته وايي نوگنهارپرې .

دالله جلّ شانه په صفتى نومونوکی دالهي القَوْم: دا دواړه جمع نومونه ديرو صاحبانوپه نزد اسم اعظم دى حضرت على مرتضى کرم الله وجهه فرمايى چې دبدرپه غزاکی مايووار اراده وکړه چې نبى کریم ﷺ ووينم چې دى ﷺ څه کوي؟ چې ورغلم نوموليدى چې په سجده پروت دى بيابيايُخَايُ الْقَوْمُ يَخَايُ الْقَوْمُ وايي . دريمه جمله، لَاتَاْخُذْهُ سِنَةٌ وَلَا نَوْمٌ ده :دسين په زيرسره لفظ دسِنَةٍ اړېمى ته وايي کوم چې دخوب اولنى نښه وي (چې انسان غوټى په کى خورى، او نَوْم پوره خوب يعنى بیده کيدوته وايي دټولى جملی مطلب داسو چې الله جلّ شانه دخوب اوارېمى دواړو څخه بالاتردى يعنى خوب اوارېمى هيڅکله نه ورته راځي ، په تيره سوي جمله کى چې د قَوْم لفظ انسان ته داوښوول چې الله جلّ شانه دټولو آسمانونو اومخکو اوپه دى کى دځای سوو ټولو کائناتو نيونکى اوسنبالوونکى دى او دا ټول کائنات دده په حفاظت سره اوساتنى سره قايم دى ، نو ديوه انسان خيال دخپل فطرت په وجه دى طرف ته تللى سى چې کوم پاک ذات دومره لوى کارکوي ، نو هغه به دانسان په شان ستړى کيږي هم اوڅه وخت به ورلره دآرام اوخوب دپاره هم په کار وي ، نو په دى جمله کى انسان په دى باندی خبرسو ، چې الله جلّ شانه دى په خپل ځان يانور مخلوقات باندی نه قياس کوي (يعنى دى دى دمخلوق په شان نه گڼي) هغه ذات دمثل اومثال څخه ډير لوړ دى ، هغه بى مثله دى مثل يې نسته ، دهغه قدرت اوطاقت دومره لوى دى چې داټول کار هغه ته هيڅ گران نه دى او نه دا کار هغه ستړى کولى سى ، دهغه په پاک ذات دانه څه اثر کولى سى نه ستړى کيدى سى اونه ورته پريشانى اوخواب راتلى سى ، هغه ددى هرڅه څخه بى پروادى .

څلورمه جمله : لَهُ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ : ددى په شروع کى د لَهُ لَام دملکيت دمعنى دپاره راغلى دى ، نو معنى يې دا سوه چې ټول شيان کوم چې په آسمانونو اوپه مخکه کى دى ، دا ټول دالله ﷻ ملکيت دى دهغه اختيار دى څنگه چې غواړي تصرف په کښى کولى سى ، پنځمه جمله : مَنْ ذَا الَّذِي يَشْفَعُ عِنْدَهُ إِلَّا بِإِذْنِهِ : يعنى داسى څوک دى چې دده په مخکى دچاسفارش وکړل سى ، بغير داجازت دده څخه ، په دى کى يوڅو مسئلى بيان سوي دى .

اوله داچې هرکله الله ﷻ دټولو کائناتو مالک دى ، څوک ترده لوى اوپه ده باندی حاکم نسته نو څوک

دده څخه دڅه کار کولو په باره کې دپوښتنې کولو هم هقدارنسته هغه چې کوم حکم جاري کې په هغه کې دچا دحق نسته چې هاخوا ديخوا په کښې وکې ، خو البته دا کيدى سوه چې څوک دچاسفارش يا شفاعت وکې ، نو دغه خبره يې هم ښکاره کړه چې په دربار دلويې او دعزت کې څوک دساه اخيستلو مجال هم نه لري ، البته کوم بندگان چې الله ﷻ ته نژدې اومقبول دى هغوى ته به په خاص طورسره دخبروکولو او شفاعت اجازت ورکول سى ، غرض دا دى چې بې اجازته به څوک دچاسفارش اوشفاعت هم نه سى کولى ، په حديث شريف کې دى چې ، نبى کریم ﷺ فرمايلى دى چې په محشرکې به ترټولو اولزه دټولو امتونو شفاعت کوم ددى نوم مقام محمود دى چې دنبى کریم ﷺ دخصوصياتو څخه دى . شپږمه جمله : يَعْلَمُ مَا بَيْنَ اَيْدِيهِمْ وَمَا خَلْفَهُمْ : يعنى الله ﷻ دخلگو دمخکې او وروسته دټولو حالاتو او واقعاتو څخه خبردار دى او په پوه دى ورباندې ، دمخکې او وروسته دا معنى هم کيدى سى چې د دوى ترپيدا کيدو اول او د دوى ترپيدا کيدو وروسته ټول حالات او واقعات دالله ﷻ په علم کې دى او دا معنى هم کيدى سى چې دمخکې څخه مراد هغه حالات دى کوم چې بنده ته ښکاره دى او د وروسته څخه مراد هغه حالات دى کوم چې ورڅخه پټ دى ، نو معنى به يې داسى چې دانسان علم خو په ځينو شيانو باندې سته او په ځينو نسته څه شيان ده ته مخامخ دى اوڅه دده څخه پټ دى ، ليکن دالله جلّ شانهِ په مخ کې دا ټول شيان برابر دى ، دده علم په دى ټولو شيانو يوشان برابر دى ، او دا ټولى معناوى په دى يو آيت کې دا ځلى دى .

اوومه جمله ده : وَلَا يَحِيطُونَ بِشَيْءٍ مِّنْ عِلْمِهِ الْإِيمَانُ شَاءَ : يعنى انسان اوټول مخلوقات دالله ﷻ دعلم يوه حصه هم نه سى ساتلى مگرالله ﷻ چې پخپله چاته څومره حصه دعلم وربخشش کوى صرف دغه څومره علم هغه ته کيدى سى په دى کې دا خبره وښوول سوه چې دټولو کائناتود ذرى ذرى قابو کونکى علم صرف دالله جلّ شانهِ خاص صفت دى ، انسان يا بېل څوک مخلوق په دى کې نه سى شريکيدى ورسره .

اتمه جمله ده ، وَسِعَ كُرْسِيُّهُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ ، يعنى دهغه کرسى دومره لويه ده چې اووه آسمانونه اومخکې يې په خپل مينځ کې ځاى کړي دى ، الله ﷻ دناستى پاستى او دځاى ځايگى څخه بې پروادى اوبلاتر دى ، دا قسم آيتونه په خپل ځان باندې قياس کول نه دى په کار (چې گواکې الله ﷻ هم زمونږ په شان ناسته پاسته کوى) ددى خبرې اندازه او حقيقت دانسان په عقل کې نه سى راتلى ، البته دا حاديثوپه صحيح روايتونو سره دومره معلومېږي چې عرش او کرسى ډير لوى جسم لري چې دټولو آسمانونو اومخکې څخه په څوردجو لوى دى .

ابن کثيرپه روايت دابوذر غفارى ﷺ نقل کوى چې ده دحضور ﷺ څخه پوښتنه وکړه چې کرسى څه ده اوڅنگه ده ؟ حضور ﷺ وفرمايل قسم دى په هغه ذات دچاپه قبضه کې چې زما روح دى چې داوړ آسمانونو اومخکو مثال دکرسى په مقابله کې داسى دى لکه ديولوى ميدان په مينځ کې چې دگوتى

په شان دائره واچول سی .

اوپه ځينو نورو روايتونو کې دى چى دعرش په مقابله کې دكرسى مثال هم داسى دى لكه په يو لوى ميدان كې چى دگوتى په شان دائره واچول سى .

نهمه جمله ده ، وَلَا تُؤْذُوا حِفْظُهُمَا : يعنى الله ﷻ ته ددى دواړولويو مخلوقاتو آسمان اومخكى حفاظت او ساتنه څه گرانه نه معلومېږي ځكه چى ددى قادري مطلق دكامل قدرت په مخكى داتول شيان ډير آسان دى لسمه او آخرى جمله ده : وَهُوَ الْعَلِيُّ الْعَظِيمُ : يعنى هغه عالى شان اوعظيم الشان دى ، په تيرونه جوړولو كې دالله ﷻ ذات او دصفتونو كمالونه بيان سوه نو ددى په كتو اوپوهيدو سره هر هغه انسان چى عقل په كېنى وى په دى وينا مجبوره دى چى دهر يوه عزت لويى اوپاكى مالك اولائق هم دغه پاك ذات دى ، په دى لسو جملوكې دالله جلّ شانه دكمال صفتونه او دهغه ديووالى بيان ښه په پوره وضاحت اوتفصيل سره بيان سو .

لَا كُرَاهَ فِي الدِّينِ قَدْ تَبَيَّنَ الرُّشْدُ مِنَ الْغَيِّ فَمَنْ يَكْفُرْ بِالطَّاغُوتِ

زبردستى نسته ددين په معامله كې بيشكه جلا سوى دى هدايت دگمراهى څخه اوس چى څوك نه منى گمراه كوونكى

وَيُؤْمِنُ بِاللَّهِ فَقَدْ اسْتَمْسَكَ بِالْعُرْوَةِ الْوُثْقَىٰ لَا انْفِصَامَ

او يقين راوړى په الله ﷻ نو هغه ونيوله كړى مضبوطه ، چى ماتيدونكى نه ده ،

لَهَا وَاللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ﴿١٥٨﴾

او الله ﷻ هر څه اورى اوپوه دى .

لنہ تفصیر: (داسلام) دين (په قبلولو) كې (خوگر سره) زبردستى نسته (ځكه چى) هدايت يقيناً دگمراهى څخه بيل سوى دى (يعنى داسلام حق والى په دلائلو سره ښكاره سوى دى نو په دى كې دزبردستى موقع څه ده ، زبردستى خو په ناخوښه شى دمجبوره كولو په وجه وى ، اوكله چى داسلام ښه والى په يقين ثابت دى) نو دكوم سړى چى په شيطان عقیده بده سوه او په الله ﷻ يى عقیده ښه سوه (يعنى اسلام يى قبول كى) نو ده ډيره مضبوطه كړى ونيوله چى په هيڅ شان سره ماتيدى نه سى ، او الله ﷻ ښه اوريدونكى دى (خبرو ښكاره وو لره) اوښه پوهيدونكى دى (په پتو حالاتو باندې)

معلومات اومستلي: كوم سړى چى اسلام مضبوط نيولى وى اوتينگ په ولاړ وى نو دى دهلاکت اومحروم پاته كيدو څخه محفوظ وى ، په دى وجه يى دده تشبيه دداسى سړى سره وركړه چى دمضبوطى رسى كړى يى په لاس كې كلكه نيولى وى ، دايله كيدو څخه په امن وى ، اولكه څنگه چى دداسى رسى دشكيدو او دده دايله كيدو بيره نه وى ، ترڅو چى رسى په خپله پرى نه ږدى ، دغه شان

په اسلام کی څه قسم هلاکیدل او تاوان نسته او که څوک په خپله اسلام پاته کی نو دا خو بيله خبره ده
(بیان القرآن)

دا آیت چی وینی نوځینی خلگ دا اعتراض کوی چی ددی آیت څخه معلومیږی چی په دین کی
زبردستی نسته ، اوحال دا دی چی په اسلام کی خودجهد کولو اوجنگ کولو تعلیم ورکول سوي دی
چی ددی څخه مخالف دی .

که لږ په غور سره وکتل سی نو معلومه به سی چی دا اعتراض صحیح نه دی ، ځکه چی په اسلام کی
دجهد اوجنگ کولو تعلیم ددی دپاره نه دی چی خلگ په ایمان راوړلو باندی مجبوره کی ، که داسی
وای نو بیاخو به دکفارو څخه جزیه اخستل او دوی په خپل حفاظت کی ساتل او د دوی دجان اومال
دحفاظت کولو احکام څنگه جاری کیدل ، بلکه جهاد اوجنگ خو دفساد ددفع کولو دپاره دی ځکه
چی فساد دالله ﷻ خوښ نه دی او کافران فساد خپروی لکه چی الله ﷻ فرمایي .
وَيَسْغُورُونَ فِي الْأَرْضِ فَسَادًا وَاللَّهُ لَا يُحِبُّ الْمُفْسِدِينَ .

(او دا خلگ په مخکه کی فساد خپروی او الله ﷻ فساد کونکی نه خوښوی)
په دی وجه الله ﷻ دجهاد اوجنگ کولو په ذریعه ددی خلگو دفساد دلیری کولو حکم کړي دی نو ددی
خلگو قتلول داسی دی لکه دمار لږم اوبل ضررسونکی حیوان وژل .

اسلام دښځو کوچنیانو بوداگانو شلانو گودانو او نورو قتل خو عین په میدان دجنگ کی هم په
سختی سره منع کړي دی ، ځکه چی دوی فساد نه سی کولی ، او دغه شان یی دهغه خلگو قتل هم منع
کړي دی کوم چی دجزیی ورکولو وعده وکی داسلامی قانون پابندی کوی اواسلامی قانون ومنی ،
داسلام ددی خبرو څخه معلومه سوه چی هغه په جهاد او جنگ سره خلگ په ایمان قبولولو نه مجبوره
کوی بلکه په دی سره اسلام په دنیاکی زور زیاتی ختمول او عدل اوانصاف اواامن اوامان نظام
جوړول اوقائمول غواړی حضرت عمرؓ یونصرانی بودی ته داسلام بلنه ورکړه ، نوهغی په جواب کی
وویل ، اَنَا عَجُوزٌ كَبِيرَةٌ وَالْمَوْتُ إِلَيَّ قَرِيبٌ : یعنی زه مرگ ته نژدی بودی یم په آخری وخت کی خپل
مذهب څنگه پریږدم ؟ حضرت عمرؓ چی داواوریده نو دا یی په ایمان راوړلو مجبوره نه کړه بلکه دا
آیت یی تلاوت کی ، لَا أَكْرَأُ فِي الدِّينِ . یعنی په دین کی زبردستی نسته .

په حقیقت کی دایمان په قبولولو زور او زیاتوب کیدی هم نه سی ځکه چی دایمان تعلق دظاهری
اندامونو سره نه دی بلکه دزړه سره دی ، او د زور اوزیاتوب تعلق یوازی دظاهری اندامونه سره وی ،
دجهاد اوجنگ اثر یوازی په ظاهری اندامونو کیدی سی ، نو په دی وجه ددی په ذریعه دایمان په
قبولولو زور نه سی کیدی نو ددی څخه ثابته سوه چی دجهاد اوجنگ دآیتونود: لَا أَكْرَأُ فِي الدِّينِ سره
څه مخالفت اومعارضه نسته (مظهری ، قرطبی)

اللَّهُ وَلِيُّ الَّذِينَ آمَنُوا يُخْرِجُهُم مِّنَ الظُّلُمَاتِ إِلَى النُّورِ وَالَّذِينَ كَفَرُوا

الله تعالیٰ مددگار دی دایماندار ، وباسی دوی دتیارو خخه درنا طرف ته او کوم خلق چی کافران دی

أُولَئِكَ هُمُ الطَّاغُوتُ يُخْرِجُونَهُم مِّنَ النُّورِ إِلَى الظُّلُمَاتِ أُولَئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ هُمْ

دهغوی ملگری دی شیطانان را وباسی دوی درنا خخه تیارو طرف ته دغه خلق دی دوبرخیان دوی

فِيهَا خِلْدُونَ

به په دی کی همیشه اوسیری

لنفسیر: دَالله وَلِيُّ الَّذِينَ : خخه تر خِلْدُونَ پوری : الله ملا ملگری دی دهغه خلگو چی ایمان راوړی دوی

د (کفر) د تیارو خخه باسی یاساتی نو د (اسلام) طرف ته یی راوولی او کوم خلگ چی کافران دی دهغوی

ملگری شیطانان دی (انسانان او پیرانان) هغه دوی دنور (داسلام) خخه را باسی یاساتی د (کفر) تیاروته

یی بیایي ، داسی خلگ (کوم چی اسلام پریږدی کفر اختیار کی) د دوېخ اوسیدونکی دی (او) دا خلگ

به همیشه همیشه په دی کی اوسی .

معلومات اومستلې: ددی آیت خخه معلومه سوه چی ایمان دتولو خخه لوی نعمت دی او کفر دتولو خخه

لوی مصیبت دی او دا هم چی دکافرانو دوستی هم تیاره ده .

أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِي حَاجَّ إِبْرَاهِيمَ فِي رَبِّهِ أَنْ

آیا تانه دی لیدلی هغه سری چاچی جگړه وکړه دابراهیم علیه السلام سره دهغه درب به باره کی په دی وجه

أَنَّهُ اتَّخَذَ اللَّهُ الْمَلِكَ إِذْ قَالَ إِبْرَاهِيمُ رَبِّيَ الَّذِي يُحْيِي وَيُمِيتُ

چی ورکړی وو الله ده ته حکومت هر کله چی وویل ابراهیم علیه السلام زما رب هغه دی چی ژوندی کوی اومره کوی

قَالَ أَنَا أَحْيِي وَأُمِيتُ قَالَ إِبْرَاهِيمُ فَإِنَّ اللَّهَ يَأْتِي بِالشَّمْسِ

هغه وویل زه هم ژوندی کوم او ژوم وویل ابراهیم علیه السلام بیشکه الله را خیزوی لمر

مِنَ الْمَشْرِقِ فَأْتِ بِهَا مِنَ الْمَغْرِبِ فَبُهِتَ الَّذِي كَفَرَ

دمشرق خخه اوس یی ته راوله دمغرب خخه پس حیران پاته سوهغه کافر

وَاللهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ ﴿٦٠﴾

او الله ﷻ سیده لار نه شی بی نصافوته .

لنوتفسیر: (ای مخاطبه) آیاتاته دهغه سری قصه نه ده په ډاگه سوی (یعنی دلر) چاچی دابراهیم ﷺ سره مباحثه کړی وه دخپل پروردگار (دوجودپه) باره کی (یعنی توبه توبه دی دخدای پاک دوجود څخه منکر وو) په دی وجه چی خدای ﷻ ده ته حکومت ورکړی وو (یعنی په کار خو دا وه چی دحکومت په دی نعمت ورکولو یی دخدای ﷻ احسان منلی وای اوایمان یی راوړی وای ، خو ددی په خلاف ده انکار اوکفر شروع کی اودا مباحثه هغه وخت شروع سوی وه) کله چی ابراهیم ﷻ (دده پرپوښتنه کولو باندی چی خدای څنگه دی په جواب کی) وفرمایل چی زمارب داسی دی چی هغه ژوندی کول اومره کول کوی (یعنی ژوندی کول اومره کول دهغه په قدرت کی دی هغه بد دماغه دژوندی کولو اومره کولوپه مطلب گرسره پوه نه سو) اووی ویل (داکار خو زه هم کولی سم چی) زه هم ژوندی کول کوم اومره کول کوم (نوجالره چی وغواړم قتلوم یی دا وژل دی او چالره چی وغواړم دقتل څخه یی معاف کوم داژوندی کول دی) ابراهیم ﷻ (چی ولیدل چی دا خو بیخی بی عقله دی چی دی کارته ژوندی کول اومره کول وایی او حال دا دی چی ژوندی کول خو په بی روحه شی کی روح اچول دی او دغه شان دوژلو معامله ده ، نو چی ده ته معلومه سوه چی دی دمرگ اوژوند په حقیقت گرسره پوه نه دی نودبل طرف څخه یی ورته جواب ورکول شروع کړه او) وی فرمایل چی (ښه) نوالله ﷻ لمر (روزانه) دمشرق څخه راخیژوی نو ته یی (یوه ورځ) دمغرب څخه راوخیژوه (وی ښه) په دی خبره هغه کافر حیران پاته سو (اوڅه جواب ورته جوړنه سو دا وخت په کار دا وه چی ده هدایت قبول کړی وای مگر دی په خپله گمراهی باندی ټینگ پاته سو نو په دی وجه ده ته هدایت ونه سو) او دالله ﷻ (دا عادت دی چی) داسی بی لاری تلونکو ته هدایت نه کوی .

معلومات اومستلي: ددی آیت څخه معلومه سوه چی کله الله ﷻ یو کافر ته ددنیا عزت اوشرافت ملک اوحکومت ورکی نو په دغه نوم سره یی یادول روا دی ، دارنگه ددی څخه دا هم معلومه سوه چی دضرورت په وخت کی مناظره اومباحثه هم جائز ده چی په حق اونا حق کی فرق ښکاره سی (قرطبی) دخینو خلگو په دی ځای کی دا شبهه پیداکیږی چی کیدای سواي چی ده دلته په دغه وخت کی دا ویلی وای چی که خدای ﷻ موجود دی نو هغه دی یی لمر دمغرب څخه راوخیژوی نو ددی شبهی دفع دا ده چی دده په زړه کی دا خبره بی اختیاره راغله چی خدای ﷻ ضرورسته او دا دمشرق څخه راخیژول دهغه کار دی او هغه یی دمغرب څخه هم راخیژولی سی ، او دا سری پیغمبر دی ، دده په وینابه ضرور داسی وسی او په داسی کیدو سره به په دنیاکی یو لوی بدلون راسی اوهسی نه چی دفاندی په ځای

نقصان و سی ، مثلاً چی خلگ دا معجزہ و وینی زماخخہ بہ و اوری او ددہ سرہ بہ سی او پہ لڑ خیرہ بہ راخخہ حکومت و لاری سی ، نو دا جواب یی خکھ ورنہ کی اویل جواب خو و نہ ، پہ دی وجہ حیران پاتہ سو (بیان القرآن)

أَوَكَلِّدُنِي مَرْغَلًا قَرْيَةً وَهِيَ خَاوِيَةٌ عَلَى عُرُوشِهَا قَالَ أَنَّى يُحْيِي هَذِهِ اللَّهُ بَعْدَ

آیا تا نہ دی لیدلی ہفہ کس چی تیر سو پہ یونبار باندی او ہفہ و لویدی پہ خپلو چتونو باندی وی ویل خنکھ بہ ژوندی کری دی اللہ تعالیٰ پس

مَوْتِهَا فَأَمَاتَهُ اللَّهُ مِائَةَ عَامٍ ثُمَّ بَعَثَهُ قَالَ كَمْ لَبِثْتَ

دمرگ ددی خخہ وروستہ مہ کرو دی اللہ سل (۱۰۰) کالہ بیا یی پور تہ کرہ ہفہ ، وی فرمایل تاخومرہ وخت تیر کی

قَالَ لَبِثْتُ يَوْمًا أَوْ بَعْضَ يَوْمٍ قَالَ بَلْ لَبِثْتَ مِائَةَ عَامٍ

او وی ویل وخت می تیر کی یوہ ورخ یا دورخی خخہ خہ کم وی فرمایل نہ دہہ بلکہ تا وخت تیر کی سل کالہ اوس

فَانْظُرْ إِلَى طَعَامِكَ وَشَرَابِكَ لَمْ يَتَسَنَّهْ وَانْظُرْ إِلَى حَرْكَ

وگورہ خپل خوراک او خنساک تہ چی تہ چی نہ دی بدبویہ سوی او وگورہ خپل خرہ تہ

وَلِنَجْعَلَكَ آيَةً لِلنَّاسِ وَانْظُرْ إِلَى الْعِظَامِ كَيْفَ نُنْشِزُهَا

اودا خکھ چی مونہ تاجور کو نمونہ دپارہ دخلقو او گورہ ہلو کو تہ چی خنکھ مونہ را پور تہ کو و پیوند کو وی

ثُمَّ نَكْسُوهَا لَحْمًا فَلَبَّاتِيْنُ لَهُ قَالَ أَعْلَمُ أَنَّ اللَّهَ عَلَى كُلِّ

بیا وراغوندو غوبنہ ، بیا چی کلہ دہ تہ ہنکارہ سو دا حال نو وی ویل چی ماتہ معلومہ دہ چی بیشکہ اللہ تعالیٰ

شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿۱۵۸﴾

پر ہر خہ قادر دی

لتہ تفسیر: د اَوَ کَالَّذِي مَرَّ عَلَى قَرْيَةٍ وَهِيَ خَاوِيَةٌ : خخہ تر اَن اللہ علی کُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ پوری ، آیاتاسی تہ دا

قسم قصہ ہم معلومہ دہ لکھ یو سری و و چی (پہ تلو تلو کی) ، پہ یوہ کلی پہ داسی حالت کی تیر سو چی کورونہ یی پہ خپلو چتونو باندی پراتہ وہ (یعنی اول یی چتونہ پراتہ وہ بیالور دیوالونہ پراتہ وہ ، مراد دا دی چی پہ یوی حادثی سرہ دغہ کلی وراں سوی و و او تلو خلگ یی مہ سوی پراتہ وہ ، دغہ

سړی چی دا حال ولیدی نو په حیرانتیا سره یی، وویل چی (معلومه نه ده) الله ﷻ به دا کلی (یعنی ددی بنار دامری) د دوی تر مرگ وروسته په څه طریقه سره (په قیامت کی) ژوندی کی (دا یقین خوی و و چی الله ﷻ به په قیامت کی مړی ژوندی کوی ، مگر دا وخت ددی وران بنار اومړوپه لیدوسره څه حیران غوندی سو اوڅه عجیبه حیرانی په زړه غالبه سوه اوکله چی الله ﷻ یوکار په هرشان سره کولی سی ، په دی وجه دده خیال ددی خبری په تلابن اولټون کی سو چی خدای خبر چی دا ژوندی کول به په څه شکل سره وی ؟ الله ﷻ ته دا خبره منظوره سوه چی ددی تماشه ده ته هم په دنیا کی ونیسی، ددی دپاره چی دیومثال دواقع کیدوپه وجه خلکوته دزیات هدایت (ښوونه) وسی نو (ددی دپاره) الله ﷻ (ددغه سړی روح واخیستی دی یی) تر سلوکارو پوری مړ وساتی بیایی (ترسلو کالو وروسته) دی ژوندی پورته کی (اوبیایی ورڅخه) پوښتنه وکړه چی ته څومره موده په دی حالت کی وی؟ دی سړی جواب ورکی چی یوه ورځ پاته سوی یم یادپوی ورځی څخه هم کم (یعنی لږوخت) الله ﷻ وفرمایل چی داسی نه ده بلکه ته (په دی حالت کی) سل کاله پاته سوی یی (اوکه په دی خبره کی ته تعجب کوی چی زما بدن ولی په دی سل کاله کی روغ پاته سوی دی) نو دخپل خوراک او چینساک شیانوته وگوره چی (یوه ذره هم) نه دی خراب سوی (یوقدرت خو زما دا دی) او زما د دوهم قدرت دلیدلو دپاره خپل (دسپړلی) خرته دی وگوره (چی په ورستیدو یی څه حال سوی دی اومونږ دی ډیر ژر ستا په مخکی ژوندی کوو) او (مونږ ته ددی دپاره دوباره وروسته ترمرگ ژوندی کړی) چی مونږ تا (ددی خپل قدرت) یو مثال دخلگو دپاره جوړکو (چی په دی مثال سره دقیامت دورځی په ژوندی کیدو یقین وکی) او (اوس ددی خر) هلوکوته گوره چی مونږ دوی څنگه یوځای کوو ، بیادوی ته غوښه وراغوندو (بیاهه کښی روح اچوو ، غرض دا ټول کارونه هم دغسی وسوه) بیایچی دا ټوله طریقه دی سړی ته (مخامخ) ښکاره سوه نو (بی اختیاره په جوش کی راغی) وی ویل چی زه (په زړه سره) یقین لرم چی بیشکه الله ﷻ به هر څه قادر دی .

وَإِذْ قَالَ إِبْرَاهِيمُ رَبِّ ارْنِي كَيْفَ تُحْيِي الْمَوْتَىٰ

اویاد کړه کله چی وویل ابراهیم ﷺ ای زما ربه : وښایه ماته چی ته څنگه ژوندی کوی مړی؟ وې وفرمایل چی

قَالَ أَوْلَمْ تُؤْمِنْ بِأَنَّا نَحْيِي الْمَيِّتَ وَنَرْسُخُهُ فَيُخْرَجُونَ لَهُمْ مِّنْ قُبُورِهِمْ ذُرِّيَّتُهُمْ وَهُمْ فِيهَا لَاطِفُونَ

آیا ته یقین نه کوی ، وې ویل ولی نه کوم لیکن ددی دپاره چی زما دزړه تسلی وسی ، وې فرمایل چی

أَرْبَعَةٌ مِّنَ الطَّيْرِ فَصَرُوهُنَّ إِلَيْكَ ثُمَّ اجْعَلْ عَلَىٰ كُلِّ جَبَلٍ

ونیسو څلور مرغان الوتونکی ، بیایی عادت کړه دخان سره بیا کښیږده په هر

غره باندی

فَمِنْ جُزْءِ ثَمَرِ ادْعُهُنَّ يَأْتِيَنَّكَ سَعْيًا وَاعْلَمَنَّ اللَّهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ

د دوی بدن یوه حصه بیال دوی راوبوله، راځي به تاته په منډه، اوپوه سه چی بیشکه الله تعالی زبردست دی حکمت والا دی

تفسیر: اودهغه وخت (واقعہ) دریاده کړه کله چی ابراهیم عليه السلام (الله ﷻ ته) عرض وکی چی ای زما پروردگار! ماته (دا) ونیسی چی ته به مری (په قیامت کی مثلاً) په څه طریقی سره ژوندی کوی (یعنی دژوندی کولو یقین می سته لیکن دژوندی کولو خو مختلفې طریقی اواندازی کیدی سی چی هغه ماته معلومی نه دی ، نو زما زړه دهغه معلومول غواړی ، په دی سوال کولو سره دناپوه سړی په زړه کی داشک راتلی سواي چی (پناه غواړم په خدای سره) دحضرت ابراهیم عليه السلام ترمرگ وروسته په ژوندی کیدو یقین نسته ، نو په دی وجه الله ﷻ په خپله دحضرت ابراهیم عليه السلام څخه سوال وکی خبره یی ښکاره کړه ، نو دحضرت ابراهیم عليه السلام دسوال په جواب کی یی اول، ارشاد وفرمایي چی ولی ته (په دی) یقین نه لری ، هغه عليه السلام په جواب کی، عرض وکی چی یقین ولی نه لرم لیکن دا درخواست په دی غرض سره کوم چی زما زړه ته (ښکاره په ښکاره دژوندی کولو په لیدوسره) تسکین راسی (اوفرمی دنورو خیالاتو دچکر څخه ووزی) نو ارشاد ورته وسوچی ښه ده نو ته څلور مرغان واخله بیادوی (وپاله) دځان سره یی عادت کړه (چی ښه شناخت یی وسي) بیا (ټول ذبح کړه اودهوکو او وزرنو د دوی څخه قیسمه (کوفته) غوندی شی جوړ کړه او څو حصی یی کړه او څو غرونه په خپله رضاخوښ کړه) په هرغره د دوی څخه یوه حصه کښېږده (او) بیا دوی ټول را وبله (گوره) ستاخوا ته به (ژوندی کیږی) درمنډی به وهی اوښه یقین لره په دی خبره چی حق تعالی زبردست (قدرت والا) دی (هرڅه کولی سی بیا هم ځینی خبری نه کوی دهغه وجه دا ده چی هغه) حکمت والا (هم) دی (هرکار دحکمت اومصلحت په مطابق کوی)

معلومات اومستلي

(دحضرت ابراهیم خلیل الله درخواست ترمرگ وروسته دژوندی کیدو ښکاره لیدل او دښکونو لیری کول)

دا دریمه قصه ده چی په دی تیر ذکر سوی آیت کی یی فرمایلی ده ، لنډه داسی ده چی حضرت ابراهیم خلیل الله عليه السلام ته دا درخواست وکی چی ماته په ظاهره سره داسی ونیسه چی ته به مری څنگه ژوندی کوی؟ الله ﷻ ورته وفرمایل چی دا درخواست دی ولی وکی ، ولی ستازما په کامل قدرت باندی یقین نسته ؟ چی هغه هرڅه کولی سی ، حضرت ابراهیم خلیل الله ورته خپل اصلی حال ووايه چی یقین می ولی نسته ستاد کامل قدرت اوطاقت ښی نښانی خوزه هروخت هرساعت ډاگ په ډاگه ښه ښکاره وینم ، اوښه فکر کوونکی ته خو په خپله په خپل وجود اوددنیا اوکائناتوپه یوه یوه ذره کی ظاهری لیدل کیږی، لیکن بنی آدم پیداښتی داسی دی چی دکوم کارکیدل ده دسترگو په مخکی ښکاره په ښکاره نه وی لیدلی نوکه دا ډیر یقینی که هم وی خو دده فکر په کښی گډوډ کیږی چی دا به څنگه اوپه څه شان وی ؟ او ددی گډو وډو خیالاتو او فکرونو په وجه زړه ته آرام اواطمینان نه وی نوپه دی می دمخامخ لیدو درخواست وکی چی دمر وژوندی کیدو دا مختلفې طریقی چی فکر په کښی گډوډ

کیرې د لیدو په وجه می زړه په آرام او مطمئن سی الله ﷻ دهغه درخواست قبول کی ، نو هغه ته یی دینولو دپاره هم داسی عجیبه شکل انتخاب وکی چی بیا د دوباره ژوندون څخه دمنکرو خلکو دتولو شکونو دلیری کولو ټوله نظاره یی ورته مخامخ وښووله ، او هغه داسی چی حکم یی ورته وکی چی څلور مرغان سره جمع کړه بیایی دخان سره وساته عادت یی کړه او داسی یی عادت کړه چی ته یی رابلی او دوی درته راځی اوچی ته یی هم ښه وپیژنی چی دا شک دی بیانه وی چی دا به کوم یومرغه وی ، بیاداخلورسره ذبح که او ددهوکو او وزرونو څخه یی ښه قیمه غونډی شی جوړ که ، بیایی څو حصی کړه او په خپله خوښی سره یی بیا په مختلفو غرونو ددی قیمی یوه یوه حصه کښیږده ، بیادوی خان ته راوله نو دالله ﷻ په کامل قدرت سره به دوی ژوندی سی په منډه منډه به تاته درځی .

په تفسیر روح المعانی کی په سند دابن المنذر دحضرت حسن ﷺ څخه روایت دی چی حضرت ابراهیم ﷺ داسی وکړل اویایی دغه مرغان خان ته راولبلل نو فوراً هډوکی ددهوکو سره وزر دوزر سره وینه دوینی سره غوښه دغوښی سره یوځای سوه ټول په خپل خپل اصلی شکلونو سره ژوندی سوه په منډه دحضرت ابراهیم ﷺ خواته راغله ، نوالله ﷻ وفرمایل چی ای ابراهیمه ﷺ ا دقیامت په ورځ به دغه شان ټول اجزاء او بدنونه یوځای کړم او په یو دم به په کښی روحونه واچوم او ژوندی به یی کړم .

دقرآن په الفاظو کی: یَاٰیَّتِیْکَ سَعِیًّا راغلی دی چی دامرغان به په منډه راځی نو ددی څخه معلومه سوه چی په هوا به نه راځی ، ځکه چی په هوا کی په را الوتلو سره داشک کیدی سوای چی که دنظر څخه پناه سی نوبدل به سی اوچی په مخکه راځی نوبالکل مخامخ او دنظر په مخکی به وی ، په دی واقعہ کی الله ﷻ ترقیامت وروسته دبیا ژوندی کیدو داسی نمونه اوشکل حضرت ابراهیم ﷺ ته وښووی چی دمشرکانو اومنکرانو خلکو ټول شکونه اوشبهی یی ورته دسترگو په لیدو سره لیری کړی .

نو ترمرگ په ژوندی کیدو کی او دآخرت په ژوندکی دنه منونکو ترټولو لوی شک دا دی چی انسان ترمرگ وروسته خاوری سی او دغه خاوره بیاڅه په هوا کی والوژی څه په اوبو کی وبهیری اوڅه په مخکه کی خلط سی د درختو اوفصلونو په شکل کی را ووزی اوخاشی خاشی سی ددنیا په لیری لیری طرفونو کی خپره وړه سی ، نو دانسان ددی خپرو ورو ذرو او اجزاوو جمع کول اوبیا په کښی روح اچول دسر سری نظر کوونکی سړی په فکر کی ځکه نه راځی چی دی هرڅه په خپل خان اوخپل طاقت قیاس کوی ، اوترخپل خان اوقیاس پورته اولور قدرت اوطاقت ته فکر نه کوی .

حال دا دی چی که دی لپشان دی خپل وجود ته فکر وکی نو دی به وینی چی نن هم دده دا وجود دټولی دنیا دخپرو ورو ذرو اوبرخو څخه جوړ دی ، دانسان پیدایش چی دکوم مور اوپلار په ذریعه کیرې ، او دکومو خوراکونو څخه چی دده وینه او بدن جوړیږی ، هغه په خپله ددنیا دمختلفو کونجیانو څخه راغونډی سوی ذری دی ، بیاتر پیداکیږی وروسته چی انسان دکومو خوراکونو په

ذريعه پالنه پيدا کي دکومو څخه چي دده غوښه ويڼه او پوستکي جوړيږي ، نو چي دي ته فکر وسي نو په دي خوراکنونکي يو يوشی داسي دي چي دتولي دنيا دمختلفو ذرو څخه جوړ دي که شيدي چښي نو دا به ديوي غوا ياميري يابزي اجزاء وي ، او په دي حيوانانوکي دا اجزاء دهغو وښو او دانو څخه پيدا وي کوم چي دوي خوړلي وي او دا واښه اوداني معلومه نه وي چي دمخکي دکومي کومي ټوتي څخه راغلي وي ، او په ټوله دنياکي چليدونکو هواگانو په دوي کي دکومي کومي مخکي څخه راوړي ذري شاملی کړي وي ، په دي شان ددنيا دانه اوميوه اوترکارياني او دانسانانو ټول خوراگونه او دواياني چي دده دبدن حصه جوړيږي هغه ددنيا دکوم کونج څخه په څه څه طريقو سره دالله ﷻ کامل قدرت اومضبوط انتظام ديوه انسان په بدن کي جمع کړي ، که غافل اوتنگ نظره انسان نوره دنيا پاته کړي او يوازي دخپل بدن تحقيق اوتلاش شروع کي نو ده ته به معلومه سي چي دده بدن په خپله دداسي بي شماره اجزاوو (ټوټو) څخه جوړ دي چي څه دمشق دي اوڅه دمغرب څه دجنوبي دنيا دي اوڅه دشمالی حصی ، نونن هم ﷻ الله دخپل قدرت په محکم نظام سره دتولي دنيا مختلف اجزاء دده په بدن کي جمع کړي دي اوچي دي مړ سي نو بيا به هم دده دبدن دا اجزاء دغه شان خپاره سي ، نو اوس بيا ددغه اجزاوو راجمع کول دهغه کامل قدرت ته څه گران نه دي چي په اول وار يي دغه خپاره اجزاء دده په بدن کي جمع کولي سوي نو اوس يي دوباره په راجمع کولو هم قادر دي .

(په دي تيره واقعه يو څو سوالونه او دهغو جوابونه)

ددی تیر آیت په مضمون کی یو څو سوالونه پیداکيږي ، اول سوال دا دی چي دحضرت ابراهيم ﷺ په زړه کی داسوال څنگه پيدا سو او حال دا دی چي دغه وخت په ټوله دنياکي دالله ﷻ په کامل قدرت باندی دي ترټولو زیات یقین لرونکی وو ؟ نو ددی سوال جواب ددی تقرير په مینځ مینځ کی راغلی دی کوم چي لوړ وسوچی په حقیقت کی دحضرت ابراهيم ﷺ سوال دښک په وجه نه وو بلکه مقصد دسوال دا وو چي په قیامت کی خو به الله ﷻ په خپل کامل قدرت سره مړي ژوندی کوي او دا ژوندی کول دمړو دهغه دکامل قدرت څخه څه ليري خبره نه ده اونه څه دحیرانتیا خبره ده بلکه ښه یقینی خبره ده ، لیکن دمړي دژوندی کولو داکار دانسان تر طاقت وتلی دی ، اویوځای یي یو مړي په ژوندی کیدو کی نه دی لیدلی او دمړي دژوندی کولو طریقی اوصورتونه خو هرډول کیدی سي ، اوانسان خوپیدایشی داسي دي چي کوم شی ده لیدلی نه وي نو دهغه دڅرنگوالی په خیال کی همیشه فکر مند وي او دهغه مختلفی لاري چاري دده په خیال کی راځي ، اوفکر يي همیشه په هغه کی گډوډ وي ، او دي دا غواړي چي زما دا ذهني پریشانی ليري سي چي زړه ته می آرام اوسکون راسي نو ددی دپاره حضرت ابراهيم ﷺ دا درخواست پیش کړي وو .

ددی څخه دا هم معلومه سوه چي په ایمان اواطمینان (تسلی دزړه) کی څه فرق دی ، ایمان دهغه

اختیاری یقین نوم دی کوم چی بنده ته درسول ﷺ په اعتماد سره دغیب په یو خبره حاصل سی ، او اطمینان دزړه دآرام اوتسلې نوم دی ځینی وخت دنظر څخه په پناه شی یقین کامل خو وی (یعنی دا یی کامل یقین وی چی دغه شی خو په ستو سره سته) لیکن زړه ته سکون ځکه نه ورځی چی دده دڅرنګوالی علم ورته نه وی (چی په څه اندازه به وی) دا دزړه سکون او آرام یوازی په مخامخ لیدوسره حاصلیږی ، نو حضرت ابراهیم ﷺ هم وروسته ترمرګ په ژوندون کامل یقین درلودی سوال یی یوازی دژوندی کولو دطریقی متعلق وو

دوهم سوال دا دی چی کله دحضرت ابراهیم ﷺ سوال دژوندی کولو دطریقی متعلق وو اوترمرګ وروسته یی په اصل ژوندون کی څه شک اوشبهه نه وه نوییا خودالله ﷻ ددی ارشاد چی ، اَوَلَمْ تُؤْمِنْ (آیا ستا یقین نسته) دفرمایلو څه موقع (مناسبت) پاته نه سوه .

نو جواب یی دا دی چی کوم سوال چی حضرت ابراهیم ﷺ پیش کی چی په اصلی واقعه کی می څه شک نسته نو ددی سوال څخه یوه دا خبره هم معلومیده چی دژوندی کولو طریقه لیدل غواړم .

او دسوال ددغه الفاظو څخه دا مفهوم هم اخیستل کیدی سی کوم چی په اصلی قدرت کی د شک یا انکار څخه پیدا کیږی ، لکه چی دیوبار متعلق تاسی دا یقین لری چی فلانی سری دانه سی پورته کولی اودده دعاجزی دبنکاره کولودپاره تاسی وواياست چی ګوره ته به دابارڅنګه پورته کوی، نو کله چی دحضرت ابراهیم ﷺ دسوال داغلط مطلب هم چا اخیستی سواي په دی وجه الله ﷻ حضرت ابراهیم ﷺ ددی غلطی خبری څخه دبری ثابتولو دپاره دا ارشاد وفرمایي چی ، اَوَلَمْ تُؤْمِنْ: ددی دپاره چی د حضرت ابراهیم ﷺ ددی په جواب کی ، بلی وفرمایي د درواغو جوړونکو دحملی څخه محفوظ سی .

دریم سوال دا دی چی دحضرت ابراهیم ﷺ ددی سوال څخه څوکم ازکم دومره معلومه سوه چی وروسته ترمرګ په ژوندی کیدوده ته اطمینان حاصل نه وو حال دا دی چی حضرت علی کرم الله وجهه فرمایي چی که دعالم غیب څخه پرده لوړه سی نو زما په یقین او اطمینان کی به هیڅ زیاتوب ونه سی ، ځکه چی په ایمان بالغیب باندی ماته پوره اطمینان حاصل دی ، نو چی ځینو امتیانو ته د اطمینان درجه حاصله ده ، نو دا څنګه کیدی سی چی دالله ﷻ خلیل ﷺ ته دی د اطمینان درجه حاصله نه وی .

ددی خبری متعلق دومره پوهیدل په کار دی چی د اطمینان (تسلې) هم ډیری درجی دی ، یو هغه اطمینان دی چی اولیاء الله او صدیقینو ته حاصل دی اویو تردی ډیر لوړی درجی والا اطمینان دی چی عامو انبیاء علیهم السلام ته حاصل دی او بل تردی هم ډیر لوړ دی چی خاصو خاصو ته دمشاهدی (دمخامخ لیدو) په صورت کی ورکول کیږی .

نو حضرت علی کرم الله وجهه ته چی کومه درجه د اطمینان حاصله وه هغه بیشکه چی حضرت خلیل الله ته حاصله وه ، بلکه تردی ورته اعلی درجه اطمینان حاصل وو ، کوم چی دنبوت دمقام سره خاص دی

په دې اطمینان کې حضرت خلیل الله ترنورو ټولو امتیانو لور وو، خودی چې کوم اطمینان غواړی هغه ترټولو داغلی مقام اطمینان دی کوم چې خاص خاص پیغمبرانو ته ورکول کېږي لکه چې سردار د کائناتو سردار د انبیاء علیه الصلاة والسلام ته د جنت او د ورېځ په لیدلو سره خاص اطمینان ورکول سو. غرض دا دی چې ددی سوال په وجه سره دا ویل هم صحیح نه دی چې حضرت ابراهیم علیه السلام ته اطمینان حاصل نه وو، دلته یوازې دا ویل کېږي چې هغه کامل اطمینان کوم چې په لیدو سره حاصلېږي هغه نه وو نو ددی دپاره یی دا درخواست کړي دی.

آیت په آخر کې یی وفرمایي، إِنَّ اللَّهَ غَزِيْزٌ حَكِيْمٌ یعنې الله غلظت زبردست دی او حکمت والا دی په زبردست کیدو کې یی د کامل قدرت بیان وکړی او حکمت والا یی وویل دی طرف ته یی اشاره وکړه چې د حکمت مقتضا دا ده چې هر چاته ترمړگ وروسته د ژوندی کیدو نظاره نه ښیي که نه وی نواله غلظت ته دا هیڅ گرانه نه ده چې هریوه انسان ته ترمړگ وروسته ژوندون وښیي او دی یی وویني، خو بیا چې دایمان بالغیب (یعنې په غیبو باندې دایمان راوړو) کوم ښه والی دی هغه به هیڅ هم پاته نه سی.

مَثَلُ الَّذِينَ يُنْفِقُونَ أَمْوَالَهُمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ كَمَثَلِ

مثال د هغه خلقو چې خرڅ کوي خپل مالونه په لاره د خدای کی داسی دی لکه

حَبَّةٍ اُتْبِتَتْ سَعَةً سَابِلٍ فِي كُلِّ سُنْبُلَةٍ مِّائَةٌ حَبَّةٌ

یوه دانه چې شنه سی ورڅخه اووه وېږي په هریوه وېږي کی سل (۱۰۰) سل دان وی

وَاللَّهُ يُضَعِفُ لِمَنْ يَشَاءُ وَاللَّهُ وَاسِعٌ عَلِيمٌ ۝۱۰۱

او الله زیاتوی دچا دپاره چې وغواړی او الله بی انتها بخشش کوونکی دی هرڅه پیژنی کوم خلق چې

يُنْفِقُونَ أَمْوَالَهُمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ ثُمَّ لَا يُتْبِعُونَ مَا أَنْفَقُوا

خرڅ کوي مالونه خپل په لاره دالله کی بیا وروسته ترڅو څولو نه پرچا احسان

مِنَّا وَلَا آذَى لَهُمْ أَجْرُهُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ وَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ

او نه یی تنگوي هم ددوی دپاره دی ثواب ددوی درب سره او نه به وی بیرته ددوی

وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ ۝۱۰۲ قَوْلٌ مَّعْرُوفٌ وَمَغْفِرَةٌ خَيْرٌ مِّنْ

او نه به دوی غمجن وی ، نرم جواب ورکول او درگذر کول ښه دی

صَدَقَۃٌ يَتَّبِعُهَا اَذٰى وَاللّٰهُ غَنِيٌّ حَلِيْمٌ ﴿۱۰﴾ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ

ترہفہ خیرات چی ورپسی وی تنگول اوللہ بی پروادی او دیر زغم کوونکی دی ای مؤمنانوا

اٰمَنُوْا لَا تَبْطُلُوْا صَدَقٰتِکُمْ بِالْیَسْرِ وَالْاَذٰى کَالَّذِیْ یُنْفِقُ

مہ خرابوی تاسی خیرات خپل پہ احسان اچولو او تنگولو باندی دھفہ چا پہ شان چی خرخی

مَا لِهٖ رِئَاءَ النَّاسِ وَلَا یُؤْمِنُ بِاللّٰهِ وَالْیَوْمِ الْاٰخِرِ فَبَشِّرْهُ

خپل مال خلقو ته دخان بنولو دپارہ او نہ راوړی ایمان پہ الله او پہ ورځ دقیامت پس مثال دده

کَمَثَلِ صَفْوَانٍ عَلَیْهِ تُرَابٌ فَاَصَابَهُ وَاِبِلٌ فَتَرٰکَهُ صَلْدًا

پہ شان ددبری صافی دی چی پرته وی باندی خاورہ پس ورسپی ورتہ سخت بارن پس پاتہ کری هغه بالکل

لَا یَقْدِرُوْنَ عَلٰی شَیْءٍ مِّمَّا کَسَبُوْا وَاللّٰهُ لَا یَهْدِی الْقَوْمَ

صافہ چی میخ یی پہ لاس را نہ ثواب دھفہ خخہ چی دوی کری وی او الله تعالی نہ بنیسی سیدہ لار کافرانو ته

الْکٰفِرِیْنَ ﴿۱۱﴾ وَمَثَلُ الَّذِیْنَ یُنْفِقُوْنَ اَمْوَالَهُمْ اِتِّغَاءَ مَرْضَاتِ

او مثال دھفہ چا چی خرخی خپل مالونه دپارہ دخوشحالی حاصلولو

اللّٰهِ وَتَثْمِیْنًا مِّنْ اَنْفُسِهِمْ کَمَثَلِ جَنَّةٍ بِرَبْوَةٍ اَصَابَهَا وَاِبِلٌ

دالله او دپارہ دمضبوطولو دخپلو زرنو داسی دی لکه چی یوباغ پہ لورہ مخکہ ، نو ورسپی ورتہ باران پہ شیو

فَاَتَتْ اُكْلَهَا ضَعْفَیْنِ ؕ فَاِنْ لَّمْ یُصِبْهَا وَاِبِلٌ فَطُلَّتْ وَاللّٰهُ بِمَا

نو ونیسی میوه خپله دوچنده او که ونه رسیپی ورتہ بارن نو پرخه هم ورلره پوره ده او الله پاک

تَعْمَلُوْنَ بَصِیْرٌ ﴿۱۲﴾ اِیُّوْذٌ اَحَدٌ کُمْ اِنْ تَكُوْنُ لَهٗ جَنَّةٌ مِّنْ

ستاسی کارونه بنه وینی ، آیا خونبوی پہ تاسی کی څوک دا چی وی دہ لره یوباغ

تُخِيلُ وَأَعْنَابٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ فِيهَا مِنْ

دخراو او انگورو چی بهیری لاندی ترهغه ولی او دهره وی په دی باغ کی

كُلِّ الثَّمَرَاتِ وَأَصَابَهُ الْكِبَرُ وَلَهُ ذُرِّيَّةٌ ضُعَفَاءُ فَأَصَابَهَا

نوری هم هر قسم میوی اور سیدلی وی ده ته زوروالی او دده اولاد وی ضعیفان (کوچنی) نو پس راسی

إِعْصَارٌ فِيهِ نَارٌ فَاحْتَرَقَتْ كَذَلِكَ يُبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمْ الْآيَاتِ

په دی باغ باندی یوه خپه دسیلی چی اور په کی وی پس وسوزی ورباندی دغه باغ ، هم داسی بیانوی الله پاک

لَعَلَّكُمْ تَتَفَكَّرُونَ ﴿۳۳﴾

تاسی ته ایتونه په دی غرض چی تاسی فکر (او غور) وکی .

لنفسیر: کوم خلک چی دالله ﷻ په لاره کی (یعنی دخیر په کارونو کی) خپل مالونه خرڅوی د دوی

دخرڅ کړو مالونو حال (په نزد دالله ﷻ) داسی دی لکه دیوی دانی حال چی دهغه څخه (فرض کړه) اووه

وږی وټوکیږی (او) په هروږی کی دننه سل دانی وی (دغه ډول الله ﷻ ددوی ثواب اووه سړه ۷۰۰

حسوته زیاتوی) او دا زیات خدای ﷻ چالره چی غواړی (په قدر دهغه داخلص او مشقت یی) ورکوی

اوالله ﷻ ډیر فراخی والا دی (د هغه سړه دهیڅ شی کمی نسته هغه هرچالره دازیاتی ورکولی سی

مگرددی سړه سړه) پوهیدونکی (هم) دی (په دی وجه دنیث اخلاص اونور ته گوری ، بخشش کوی) کوم

خلک چی خپل مالونه دالله ﷻ په لاره کی خرڅوی بیاتر خرڅولو وروسته نه خو (چاته چی یی ورکړی

وی په هغه باندی په ژبه سړه) احسان اچوی اونه (په څه عمل سړه هغوی ته آزار رسوی) دی خلکوته به د

دوی (دعمل) ثواب ورسپړی د دوی درب په نزد (چی هلته ولاړ سی) اونه (په دقیامت په ورځ) په دوی

څه بیره وی اونه به دوی غمجن وی (دغریبی په وخت کی چی څه دورکړی نه وی معقوله او) مناسبه

خبره کول او (که چیری سوال کونکی دخپلی بی عقلی په وجه غصه ورولی یادتللو په ویلسره بیا هم

تنگول کوی نو دهغه څخه) درگذرکول (په زر درجی) ښه دی (د داسی خیرات ورکولو) څخه چی وروسته

ورپسی آزار رسول وی اوالله ﷻ (په خپله) غنی دی (دچامال ته یی حاجت نسته څوک چی مال خرڅوی

نو دخان دپاره نو آزار بیاولی رسوی او په آزار رسولو سړه چی فوراً سزا نه ورکوی نو دهغه وجه دا ده

چی هغه) زغم کونکی (هم) دی ، ایماندارو! تاسی په احسان اچولو یاپه ضرر رسولو (د) خپل خیرات

(ثواب دزیاتیدو څخه) مه بریادوی لکه څنگه چی هغه سړی (په خپله دخپل خیرات اصل ثواب بریاد

وی) چی خپل مال خرڅوی (محضی) خلکوته دخان ښوولو په غرض سړه اوایمان نه لری په الله ﷻ اوپه

ورخ دقيامت باندې (مراد ددی څخه په قرينه دنفی کولو دایمان سره منافق دی، نو دداسی سړی حالت داسی دی لکه یو هوار ښوی کانی (فرض کړه چی پرده، کله خاوره (لویدلی، وی) او ددی خاوری سره څه خزلی مزلی جمع سوی وی، بیا په دی په شیبو باران راسی نو دا (لکه څنگه چی ووهغسی یی، بالکل صفاکی (دغه شان چی ددغه منافق دلاسه دالله ﷻ په لاره کی څه خرڅ سی نو دا خو که څه هم په ظاهر کی یونیک عمل دی چی دثواب امید ورڅخه کیدی سی لیکن دده نفاق دا عمل هم دغسی دثواب څخه خالی پاته کی نو په دی وجه په قیامت کی، به داسی خلگو ته دخپلی گتۍ څخه هیڅ هم په لاس ورنه سی (ځکه چی گټه نیک عمل دی او ددی په لاس ورتلل دثواب حاصلیدل دی او دثواب حاصلیدو شرط ایمان او اخلاص دی او په دی خلگو کی دانسته ځکه چی ریاکار هم دی او کافران هم دی، اولله ﷻ به کافرانو ته (دقیامت په ورځ دثواب دکور یعنی دجنت، لار ونه ښیی (ځکه چی دکفر په وجه د دوی هیڅ عمل قبول نه دی چی ثواب یی داآرت دپاره ورلره جمع سی اوچی دوی هلته ورسی اوبیاددی په وجه جنت ته دا خل سی، او دهغه خلگو دخرڅ سوی مال حال کوم چی خپل مالونه خرڅوی دالله ﷻ درضا حاصلولو په غرض سره (کومه چی خاص په دی عمل سره وی، اوپه دی غرض سره چی خپل نفسونه (ددی سخت عمل سره عادت کی، مضبوطیا په کښی پیدا کی (ددی دپاره چی نور نیک عملونه په آسانی سره بیاکولی سی، نو ددی خلگو دمال خرڅولو اوخیراتونو حال، په شان دحال دیوباغ دی چی په لوړ ځای باندی وی (دداسی ځای هوا نرمه اوبارداره وی او) په ده په شیبو باران وسی بیا هغه (باغ دنرمی هوا اوباران په سبب ترنورو باغونو یاترنورو کښتونو) دوچنده (خوچنده) میوه ونیسی اوکه دشیبو باران په ونه سی نو نری پرڅه (یعنی نری باران) هم دی لره پوره دی (ځکه چی مخکه اوموقع ددی باغ ښه ده) اولله ﷻ ستاسی کارونه ښه وینی (په دی وجه چی هغه کله دچا اخلاص ووینی نو ثواب ورلره زیاتوی، ښه نوپه تاسی کی دچا داخیره خوبښه ده چی دده یو باغ وی دخرماؤ او د انگورو (یعنی زیاتی درختی په کښی ددی وی او) په دی (باغ) کی (تردرختو) لاندی نهرونه بهیږی (چی دا باغ ورباندی ډیر ښایسته اوسمسوروی او) ددی سړی دلته په دی باغ کی (دخرماؤ او انگورو څخه علاوه) نوری هم هر قسم (مناسبی) میوی وی او دی سړی ته زوړوالی راغلی وی (کومه چی دا زمانه زیاته دمحتاجی وی) او دده اهل وعیال هم وی چی په هغوی کی (دگتۍ) طاقت نه وی (په دی وجه به دده داهل اوعیال څخه هم دخیر اوگتۍ امید نه وی خو بس یوازی دغه باغ به دده دمعاش دژوند تیرولو وسیله وی) نو (په داسی حالت کی داسی وسی چی، په دی باغ دهوا یوه خپه راسی چی په هغه کی (د) اور (ماده) وی بیا (په دی سره) دغه باغ وسوزی (ښکاره خبره ده چی دهیچا دخان دپاره دا خبره خوبښه نه وی، نوددی په شان دا خبره هم ده چی څوک صدقه ورکی یاخیر خیرات وکړی چی دقیامت په ورځ دپه کار ورتلو امید کوی ورته او دغه خیرات اوصدقه ده د ډیر احتیاج اوضرورت په وخت کی

کړی وی چی په دغسی وخت یی دقبليدو زیات دار ومدار وی اویادی دغه خپل خیرات اوصدقه په ضرر رسولو اواحسان اچولو سره بریاده اوبی برکته کړی نو دغه وخت به بیا خومره افسوسونه وی نوکله چی تاسی په دنیاکی خپل داسی قسم باغ ته داسی پیښه نه خوښوی نو په احسان اچولو اوضرر رسولو سره خپل خیراتونه اوصدقی ولی بریاد وی، الله ﷻ داسی مثالونه بیانونی ستاسی د (پوهولو) دپاره ددی وجی څخه چی تاسی فکر اوسوچ وکی (اوبڼه پوه سی چی دسوچ اوفکر موافق عمل وکی چی په آخرت کی ستاسی په کار درسی)

معلومات اومسئلي: دا دسورة بقره شپږ دیرشمه رکوع ده چی دآیت ۲۶۲ څخه شروع ده اوس دسورة بقره پنځه رکوع گانی پاته دی چی په آخری رکوع کی دکلیاتو او دیرو ضروری اصولی شیانو بیان دی او ددی څخه په دی مخکی څلورو رکوع گانو کی دآیت نمبر ۲۶۲ څخه ترآیت نمبر ۲۸۳ پوری ټول یوویشت آیتونه دی ، چی په دی کی دمالونو سره تعلق لرونکی خاص هدايات اوداسی ارشادات دی چی که دنیانن په دی پوره په پوره عمل کونکی سی نو دمعاشی نظام مسئله به خود یعنی دځانه حل سی په کوم کی چی نن دنیا سرگردانه ده اویوځای که دسرمایه داری نظام دی نوبل ځای ددی په مقابله کی داشتراکیت اواشتمالیت نظام دی ، او ددی دواړو نظامونو دیو بل سره مقابلی ددنيا څخه دجنگ جگړو اوقتلونو یوجهنم جوړ کړي دی ، په دی آیتونو کی داسلام دمعاشی نظام یو ضروری اړخ بیان سوی دی چی دهغه دوی حصی دی .

(۱) دخپل ضرورت څخه زیات مال دالله ﷻ درضا دپاره په حاجتمندو اوغریبانو باندی دخرڅ کولو تعلیم دی چی صدقه اوخیرات ورته ویل کیږی .

(۲) دوهم دسود معامله یی حرامه کړه دهغه څخه دځان ساتلو هدايات دی ، ددی په اولو دوو رکوع گانو کی دصدقو اوخیراتونو فضیلتونه اوبڼه والی طرف ته دخلگو مخه کول او ددی متعلق حکمونه او هدايات دی او وروستنی دوی رکوع گانی دسودی کاروبار دحرام والی او دهغه څخه دمنع کولو او دقرض دجائزو طریقو بیان دی .

کوم آیتونه چی لوړ لیکل سوی دی ، په دوی کی اول دخدای ﷻ په لاره کی دخرڅولو دفضیلتونو اوبڼه والی بیان دی او تردی وروسته دداسی شرطونو بیان دی چی دهغه په وجه صدقه اوخیرات دالله ﷻ په نزد قبوله وی اوثواب ورباندی ورکیدي سی بیا دداسی شیانوبیان دی چی دانسان صدقه اوخیرات بریاد کړی ، نیکی بریاد گناه لازم یعنی د (هندو ستړی خدای ناراض) متل ورڅخه جوړ سی .

ددی څخه وروسته یی دوه مثالونه بیان کړي دی ، یو دهغه صدقو اوخیراتونوپه باره کی چی دالله ﷻ په نزد قبولی وی ، دوهم دهغه خیراتونو اوصدقوپه باره کی چی نامقبولی او فاسدی وی .
(۵) دپنځه مضامین دی چی په دی رکوع کی بیان سوي دی .

دلته په دې مضمونونو باندې دپوهیدلو څخه اول دا خبره یادساتل په کار دی چې په قرآن کریم کې دالله ﷺ په لاره کې مال خرڅولو ته یو ځای لفظ دانفاق ویل سوی دی او یو ځای لفظ داطعام او یو ځای لفظ دصدقی او یو ځای لفظ دایتاء الزکوة، دقرآن په دې الفاظو او ددې ځای په ځای استعمال چې نظر واخلول سی نو معلومیږي چې لفظ دانفاق اطعام او صدقی عام دی چې هر قسم صدقو خیراتونو او دالله ﷺ درضا حاصلولو دپاره مال خرڅولو ته ویل کیږي برابر خبره ده که فرض او واجب وی او که نفلی او مستحب وی او دفرض زکوة دپاره قرآن کریم یو ممتاز لفظ د ایتاء الزکوة استعمال کړي دی چې په دې کې دې طرف ته اشاره ده چې ددې خاص صدقی دپاره دمال حاصلولو او دخرڅولو دواړو دپاره څه خصوصیات دی.

په دې رکوع کې اکثر په لفظ دانفاق سره او یو ځای په لفظ دصدقی سره تعبیر سوی دی چې دا ورڅخه معلومیږي چې دلته دعامو صدقو او خیر وخیرات بیان دی او کوم احکام چې دلته ذکر سوی دی هغه دهر قسم صدقو اودالله ﷺ په لاره کې خرڅ کولو لره او ددې ټولو صورتونو لره شامل دی اوتول په کښی دا خل دی.

(دالله ﷺ په لاره کې دخرڅولو یو مثال)

په اول آیت کې یی فرمایلی دی چې کوم خلک دالله ﷺ په لاره کې خرڅ کوی ، یعنی په حج کې یاهه جهاد کې یاهه فقیرانو مسکینانو او په کونډو یتیمانو یاهه نیت دامداد په خپلو خپلوانو دوستانو باندې ، نو ددې مثال داسی دی لکه چې یو سړی دغنمو یوه دانه په ښه مخکه کې وکړی ، ددې دانی څخه دغنمو یو بوتی وسی او په هغه کې اووه وږی پیداسی او په هر وږی کې سل دانی وی چې نتیجه یی دا سوه چې دیوی دانی څخه اووه سوه دانی حاصلی سوی .

نو مطلب یی دا سوچي دالله ﷺ په لاره کې دخرڅ کونکي اجر او ثواب دیوه څخه واخله تراووه سوه پوری رسیږي چې یوه پیسه خرڅه کی نو د اووه سوه پیسو خرڅولو ثواب به ورته ورسیږي .

په صحیح او معتبرو احادیثو کې دی چې دیوی نیکی ثواب لس چنده ورکول کیږي او اووه سوه چنده ته رسیږي ، حضرت عبدالله ابن عباس ؓ فرمایلی دی چې په جهاد او حج کې په یوه روپی خرڅولو سره ثواب داووه سوه روپو برابر دی ، دا روایت ابن کثیر په حواله دمسند امام احمد بیان کړي دی . غرض دا دی چې دی آیت دا خبره وښووله چې د الله ﷺ په لاره کې دیوی روپی خرڅوونکی ثواب د اووه سوه روپو دخرڅولو برابر ورکول کیږي .

(دصدقو قبلیدو مثبت شرطونه)

قرآن کریم دا مضمون په ځای ددې چې په لنډو اوصافو الفاظو کې بیان کړي دغنم ددانی دمثال په صورت کې یی بیان کی چې په دې کې دی خبری ته اشاره ده چې څه رنگه زمیندار دغنم دیوی دانی

څخه اوه سوه دانې په هغه صورت کې حاصلولی سى کله چې دا دانه دغنم ښه وي خرابه نه وي اودانه کروونکى زميندار هم دزميندارى په فن کې پوه اوماهر وي اوپه کومه مخکې کې چې دغه دا نه کړى هغه مخکې هم ښه وي ، ځکه چې په دې کې که يوشى هم کم سى نو ياخو به دغه تخم ضائع سى يوه دانه به ورڅخه هم ونه سى اويابه داسې بارونکى چې اووه سوه دانې ورڅخه وسى .

دغه شان دعامرونیکو عملونو اوخاص کردخدای ﷺ په لاره کې دخرڅولو دقبوليت اوزيات اجر دپاره هم دا شرطونه دى چې کوم مال دالله ﷻ په لار کې خرڅوى هغه پاک اوحلال وي ځکه چې په حديث شريف کې راځي چې الله ﷻ دپاک اوحلال مال څخه ماسوا څه شى نه قبلوى .

دوهم خرڅوونکى به هم نيك نيته اوصالح وي ، بدنيت يادنوم اونمايش دپاره خرڅ کوونکى دهغه ناپوهه زميندارپه شان دى چې دا نه په يو داسې ځاى کې وغورځوى چې هغه ضائع سى .

درېم چاته چې يې ورکوى هغه به هم دصدقى اخيستو مستحق وي يو غيرمستحق ته يې ورته کې چې ضائع نه سى .

دغه شان په دې مثال سره دالله ﷻ په لاره کې دخرڅولو لوى فضيلت هم معلوم سو او ورسره يې درى شرطونه هم بيان سوه ، چې مال دى حلال خرڅوى او دخرڅولو طريقه دى هم دسنتو مطابق وي اومستحق دى تلاش کوى په هغوى دى خرڅوى ، محض دجيب څخه په را ايستلو اوغورځولو سره دا فضيلت اوښه والى نه سى حاصليدى .

په دوهم آيت کې يې دصدقى ورکولو دصحيح اوسنت طريقې بيان داسې وفرمايې چې کوم خلگ دالله ﷻ په لاره کې خرڅ کوى بياتر ورکولو وروسته ورباندې نه اسحان اچوى اونه ورته څه ضرر رسوى نو د دوى ثواب د دوى درب سره محفوظ دى ، نه په دوى باندې دراتلونکى دپاره څه بيره سته اونه به پرتير باندې څه غمجن سى .

(دصدقى دقبوليت منفي شرطونه)

په دې آيت کې يې دصدقى دقبليدودوه منفى شرطونه بيان کړي دي يوداچې وريې کې نوبيايې احسان نه ورباندې اچوى دوهم دا چې چا ته يې ورکى هغه ذليل اوخوارنه گنى اوڅه داسې سلوک ورسره نه کوى چې په هغه سره هغه خپل سپکاوى او ذلت محسوس کړى ياده ته څه ضرر په دې سره ورسپړي .

په درېم آيت : **قَوْلٌ مَّقْرُوفٌ** : سره هم دصدقو او خيراتونو دالله ﷻ په نزد دقبليدو ددې دوه شرطونه زيات وضاحت وسو دکومو بيان چې تردى په مخکې آيت کې سوي دي ، يو دا چې دمال خرڅولو دالله ﷻ په لاره کې په چا احسان مه کوى ، دوهم دا هرچا ته چې يې ورکى دهغه سره داسې سلوک مه کوى چې هغه خپل ذلت اوسپکاوى په محسوس کې ياچې ضرر ورته ورسپړي .

وضاحت يې داسې وکى چې دغريبى يامعدورى په حالت کې دسوال کوونکى په جواب کې څه معقول

او مناسب عذر پيش کول اوکه سوال کوونکی دبی عقلی په وجه غصه درولی نو معافی کول ورته په زر درجی ښه دی تر داسی خیرات ورکولو چی وروسته ضرر په ورسول سی (یعنی بدی ردی ورته ووايي) او الله ﷻ په خپله غنی (بی حاجته) دی ، او بر دباره دی ، دهغه دچامال ته حاجت نسته څوک چی څه خرڅوی دخپلی نفعی دپاره یی کوی ، نو یوه هوښیار سړی ته دخرڅ کولو په وخت کی ددی خبری لحاظ ساتل په کار دی چی زما په چا احسان نسته ، زه دخپلی نفعی اوخپلی فاندی دپاره خرڅ کوم ، اوکه دخلگو دطرفه څه ناشکری هم محسوس کی نو دالهی اخلاقو په ډول دی دمعافی او درگذر څخه کار اخلي .

په څلورم آیت کی یی هم دغه مضمون په بل عنوان سره نور هم په تاکید سره داسی وفرمایي چی خپل صدقات دژبی په احسان اچولو یاپه ضرر رسولو سره مه بریاد وی ، ددی څخه دا خبره معلومه سوه چی ترکومی صدقی اوخیرات وروسته احسانونه یاجاته چی یی ورکړی وی هغه ته دضرر رسولو څه قسم صورت وسي ، نو هغه صدقه باطله او دنست برابره ده په هغه هیڅ ثواب نه ملاویږي ، په دی آیت کی یی دصدقی دقبليدو دیوبل شرط داسی بیان فرمایلی دی چی کوم سړی خلگوته دخان ښوولو او دنوم نمایش دپاره خرڅ کوی ، او په الله ﷻ اوپه ورځ دقیامت ایمان لری ، دده مثال داسی دی لکه چی پریوه صافه اوهواره ډبره باندی څه خاوره ولویږي اوپه دغه کی څوک تخم وکړی ، بیاپه دی باندی دباران شیبه راسی او هغه دغه ډبره بالکل صافه کی داسی خلگو ته به دخپلی گټی څخه هیڅ هم په لاس ورنه سی او الله ﷻ کافرانو ته لار نه ښیي ددی څخه دصدقی اوخیرات دقبولیت دا شرط هم معلوم سو چی خالص دالله ﷻ درضا دحاصلولو او دآخرت دثواب په نیت سره دی خرڅ کوی ، دخان ښوولو اونوم اونمایش په نیت سره دی نه وی دنوم ونمایش په نیت سره خرڅ کول خپل مال بریادول دی ، او په آخرت ایمان لرونکی مومن هم که څه خیرات خاص دنوم نمائش اوریاء دپاره کوی ، نو دهغه هم دا حال دی چی ده ته هیڅ ثواب نه ملاویږي ، بیادلته دلا یُؤْمِنُونَ بِاللّٰهِ : په زیاتولو سره شاید دی طرف ته اشاره کول دی چی ریاء کاری او دنوم ونمائش دپاره دکار کولو دداسی سړی څخه تصور هم نه سی کیدی چی په الله ﷻ او په ورځ دآخرت باندی ایمان لری ریاکاری دده په ایمان کی دخلل ښانه ده .

دآیت په آخرکی چی کوم دا ارشاد دی چی الله ﷻ کافرانو ته لار نه ښیي ددی مطلب دا دی چی دالله ﷻ لپړل سوی هدایتونه وآیتونه کوم چی دتولو خلگو دپاره عام دی ، کافران چی دی هدایاتو ته نه گوری بلکه مسخری اوتوقی ورپوری کوی ، ددی په نتیجه کی الله ﷻ دوی دتوفیق څخه محرومه کوی چی دهغه اثر داسی وسي چی دوی څه هدایت قبول نه کی .

په پنځم آیت کی یی دقبولی سوی صدقی اوخرڅ یومثال بیان کی چی کوم خلگ خپل مال خالص دالله ﷻ درضا دحاصلولو په نیت سره خرڅ کوی چی په خپلو نفسونو کی پوخ والی پیدا کی ، د دوی مثال

داسی دی لکه چی یو باغ وی په لوړځای باندی او په دی باندی په شیبو باران راسی بیا هغه خپله میوه دوچنده ونیسی او که داسی په شیبو باران هم پر ونه سی نو لږ څه پرڅه (نری باران هم ددی دپاره بس ده، او الله ﷻ ستاسی کارونه ښه وینی او پوه دی په هغو باندی .

په دی کی دا خلاص د نیت او شرطونو په پوره کولو سره سره د الله ﷻ په لاره کی د خرڅ کوونکی لوی ښه والی په دی مثال سره واضح سو، چی په نیک نیتی او اخلاص سره که لږ خرڅ هم وسی نو هغه ډیر دی او دا آخرت د فائدی او نفعی سبب دی .

په شپږم آیت کی یی په صدقه او خیرات کی د ذکر سوو شرطونو په خلاف کولو د صدقی د باطلیدو او رد کیدو بیان هم په یو مثال سره داسی ښکاره کی چی آیاه تاسی کی دچا دا خبره خوښه ده چی دده یو باغ وی د خرماؤ او دانگورو او لاندی تردی نهرونه بهیږی او ددی سری په دی باغ کی هر قسم میوی وی او دا سری بودا سوی وی او دده اهل و عیال هم وی چی کمزوری وی او په دی حالت کی پردی باغ باندی د سیلی یوه خپه راسی چی اور په کښی وی بیا دغه وسوځی ، الله ﷻ دغه شان مثالونه بیانوی ستاسی دپاره چی تاسی سوچ وکی .

مطلب دا دی چی ددغه شرطونو څخه خلاف د صدقه کوونکی مثال داسی دی چی په ظاهره خو دی صدقه کوی دا آخرت دپاره ډیره پانگه جمع کوی ، لیکن د الله ﷻ په نزد دا پانگه (ذخیره) په هېڅ کار هم نه ورځی .

او په دی مثال کی چی یی یو څو قیدونه زیات کړي دی چی دی زور سوی وی اولاد یی هم دی او دغه اولاد یی کوچنیان او کمزوری ضعیفان دی ، ددی قیدونو مقصد دا دی چی دځوانی په حالت کی که دچا باغ یا فصل وسوزی نو دا امید کیدی سی چی بیا به باغ ولگوی ، او دکوم سری چی اولاد نه وی اود دوباره باغ لگولو امید یی هم نه وی ، نو د باغ ترسوزیدو وروسته هم دده سره دمعاش څه خاص فکر نه وی ، یوازی سری هرڅنگه چی وی په لنډه تنگه کی گذاره کولی سی، او چی اولادی هم وی مگر ځوانان او صالحان وی نو امید ورڅخه کیدی سی چی دپلار کار به روان کی او مدد به یی وکی ، په داسی صورت کی هم انسان ته د باغ په سوزیدو څه خاص فکر او پریشانی نه وی ، ځکه چی دا اولاد فکر نه وی ورسره ، بلکه اولاد دده بار هم لوړولی سی ، غرض دا دی چی په دی درو قیدونو ذکر کولو سره یی دده ډیر احتیاج بیان کی ، چی داسی سری چی هغه خپل مال او طاقت خرڅ کړی وی او یو باغ یی لگولی وی او هغه باغ تیارسی میوه هم ونیسی او په دی حالت کی بیا دده ته زوروالی راغلی وی کمزوری سوی وی او ددی سری اولاد هم وی او اولاد بیا داسی چی واره او کمزوری کوچنیان وی نو په دی حالت کی چی دده دغه لگولی باغ وسوزی نو څومره سخت غم به وی او څومره لوی تکلیف به وی . دغه ډول کوم سری چی په ریاکاری سره صدقه او خیرات وکی نو دا گواکی ده یو باغ ولگوی بیا

ترمرگ وروسته دده حال ددغه بودا په شان سو چی دگتی او دوباره باغ لگولو قدرت نه لری ، ځکه چی ترمرگ وروسته بیا هیڅ عمل هم نه سی کولی او لکه څنگه چی عیالداره بودا دی خبری ته زیات محتاجه وی چی تیره گته دده محفوظه وی چی اوس یی په کار ورسی نو چی یوه طرف ته په ده دا حالت راسی اوبل طرف ته دده باغ او مال متاع هرڅه وسوزی نو دده دغم او درد خو به څه انتھانه وی ، دغه شان دا صدقه او خیرات چی دریا او نوم او نمایش دپاره سوی وی ، عین په داسی وخت کی به دلاسه ولاړ سی چی دغه وخت به ورته دی ډیر زیات حاجتمندی .

ددی ټول آیت لنډ مطلب دا سو چی دخیر او خیرات دالله ﷻ په نزد دقبلیدو لوی شرط اخلاص دی ، چی خاص دالله ﷻ درضا حاصلولو دپاره وسی هیڅ قسم نوم نمائش په دی کی نه وی ، اوس چی ددی ټولی رکوع په ټولو آیتونو باندی بیا بیا نظر واچول سی نو په دی کی دالله ﷻ په لاره کی دخرڅ کولو او دصدقو او خیراتونو دالله ﷻ په نزد دقبلیدو دپاره شپږ شرطونه معلوم سوه ، اول دا چی کوم مال دخدای ﷻ په لار کی خرڅوی هغه حلال وی ، دوهم چی په سنت طریقه خرڅ سی ، دریم چی په صحیح ځای کی خرڅ سی ، څلورم چی تر خیرات ورکولو وروسته احسان (یعنی تکبر او ځان لوی گنل) به نه کوی پنځم چاته چی یی ورکړی وی دهغوی سپکاوی بیا نه کوی ، شپږم څه خیرات چی کوی نو چی داخلاص دنیست سره یی خرڅوی یعنی اخلاص په کبسی وی ، مطلب یی خاص دالله ﷻ رضا وی نوم اونمائش په کبسی نه وی .

د دوهم شرط یعنی دستو په طریقه دخرڅولو مطلب دا دی ، چی دالله ﷻ په لاره کی دخرڅ کولو په وخت کی به ددی خبری خیال ساتی چی دیو چا حقدار حق ونه وهل سی دخپل اهل و عیال ضروری خرڅ کمول یابندول بغیر دهغو درضا څخه او دغه مال صدقه او خیرات کول دثواب کار نه دی حاجتمند وارثان محرومه کول او ټول مال صدقه او خیرات کول یاوقف کول دستو څخه خلاف دی دالله ﷻ په لاره کی دخرڅولو په زرگونو صورتونه دی .

دسنت طریقه دا ده چی په کوم ځای کی دصدقی یا خیرات مال خرڅوی اوځایونه دخرڅ یی گنی چی کوم مصرف په کبسی زیات ضروری وی په هغه کی دی ورکوی ، اکثره خلک دی ته نه گوری .

د دریم شرط مطلب دا دی چی دثواب حاصلولو دپاره یوازی دومره خبره کافی نه ده چی دی په خپل خیال سره یو کار نیک وگنی او په نیک نیت سره یی هلته ولگوی ، بلکه دا کتل هم ضروری دی چی دغه ځای دشریعت په لحاظ سره هم نیک اوښه دی اوکه نه ، یو سری دنا جائزو لوبو اوتماشو دپاره خپل جایداد وقف کی نو په ځای دثواب به دعذاب لائق سی ، دغه حال دټولو هغو کارونو دی کوم چی دشریعت په لحاظ سره ښه اونیکی نه وی (یعنی په کار دی چی خپله صدقه او خیرات په داسی ځای کی ولگوی چی دده دپاره ثواب وگتی نه چی عذاب ورلره وگتی)

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَنْفَقُوا مِنْ طَيِّبَاتِ

پاک شیان

خرش کوی

ای مؤمنانو !

مَا كَسَبْتُمْ وَمِمَّا أَخْرَجْنَا لَكُمْ مِنَ الْأَرْضِ وَلَا تَمْتُوا

دخلی گنتی خخه او دهغه شی خخه چی مونږ پیدا کړی دی ستاسی دپاره دمخکی خخه او قصده کوی

الْحَيِّثُ مِنْهُ تُنْفِقُونَ وَلَسْتُمْ بِأَخْذِيهِ إِلَّا أَنْ تُغْنُوا

دگنده شی دهغه خخه چی تاسی یی خرش کوی حال دا دی چی تاسی به دغه چیری وانه خلی مگر داچی سترگی

فِيهِ وَعَلِمُوا أَنَّ اللَّهَ غَنِيٌّ حَمِيدٌ ۝ الشَّيْطَانُ يَعِدُكُمُ

پتی کوی او پوه سی چی الله تعالی بی پروا دی ، ستائل سوی ، شیطان وعده کوی ستاسی سره

الْفَقْرَ وَيَأْمُرُكُمْ بِالْقَسَاسِ وَاللَّهُ يَعِدُكُمْ مَغْفِرَةً مِنْهُ

دتنگدستی او حکم ورته کوی دبی حیایی او الله وعده کوی ستاسی سره

وَفَضْلًا وَاللَّهُ وَاسِعٌ عَلِيمٌ ۝ يُؤْتِي الْحِكْمَةَ مَنْ يَشَاءُ

او دفضل ، او الله تعالی ډیر فراخی والا دی ټول هرڅه پیژنی ، ورکوی پوه هغه چا ته چی غواړی

وَمَنْ يُؤْتَ الْحِكْمَةَ فَقَدْ أُوتِيَ خَيْرًا كَثِيرًا وَمَا يَذْكُرُونَ إِلَّا

او چا ته چی ورکول سی پوه نو هغه ته ورکړل سو ډیر خیر او نصیحت هغه څوک

أُولَ الْأَلْبَابِ ۝ وَمَا أَنْفَقْتُمْ مِنْ نَفَقَةٍ أَوْ نَذَرْتُمْ مِنْ

ښلوی چی د عقل خاوندان دی ، او هغه چی خرش کوی تاسی څه خیرات ، او ایامنی تاسی څه

نَذْرٍ فَإِنَّ اللَّهَ يَعْلَمُهُ وَمَا لِلظَّالِمِينَ مِنْ أَنْصَارٍ ۝ إِنْ

نذر نو بیشکه الله تعالی ته هرڅه معلوم دی او دظالمانو میځوک مدد کار نسته ، که

تُبَدُّو الصَّدَقَاتِ فَنِعِمَّا هِيَ وَإِنْ تُخْفُوهَا وَتُؤْتُوهَا الْفُقَرَاءَ

ښکاره ورکوی خیرات نوڅه ښه خبره ده او که پتی یی ورکوی او رسی یی فقیرانو ته

فَهُوَ خَيْرٌ لَّكُمْ وَيُكَفِّرُ عَنْكُمْ مِّنْ سَيِّئَاتِكُمْ وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ

نودا غوره ده ستاسی په حق کی اولیری به کړی ستاسی څخه څه گناه ستاسی او الله تعالی ستاسی دکارونو

خَيْرٌ ۚ لَيْسَ عَلَيْكَ هُدَاهُمْ وَلَكِنَّ اللَّهَ يَهْدِي مَن يَشَاءُ

څخه ښه خبردی ، نه دی په ذمه ستا په لاری کول د دوی لیکن الله تعالی په لاری کوی هغه چالره چی غواړی

وَمَا تُنْفِقُوا مِنْ خَيْرٍ فَلَا نُنْفِسُكُمْ وَمَا تَنْفِقُونَ إِلَّا ابْتِغَاءَ

او څه چی خرڅ کوئ تاسی مال نو دخپل خان دپاره ترڅو پوری چی خرڅ کوی دالله تعالی درضا حاصلولو

وَجَاءَ اللَّهُ وَمَا تُنْفِقُوا مِنْ خَيْرٍ يُؤَفِّ إِلَيْكُمْ وَأَنْتُمْ لَا تَظْلُمُونَ ۝۶۷

دپاره ، او څه چی خرڅ کوی خیرات ، پس پوره به ورکول سی تاسی ته اوستاسی څه حق به پاته نه سی

لِلْفُقَرَاءِ الَّذِينَ أُحْصِرُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ لَا يَسْتَطِيعُونَ

خیرات دهغه فقیرانو دپاره دی چی بند سوی دی دالله تعالی په لاره کی گرخیدی نه سی

ضَرْبًا فِي الْأَرْضِ يَحْسِبُهُمُ الْجَاهِلُ أَغْنِيَاءَ مِنَ التَّعَفُّفِ

په مخکه کی گمان کوی پردوی نا خبره (خلق) دمالدارو څخه دسوال نه کولو په وجه

تَعْرِفُهُمْ بِسَيِّئِهِمْ لَا يَسْأَلُونَ النَّاسَ إِلْحَافًا وَمَا تُنْفِقُوا

ته به پیژنی دوی دمخانو د دوی څخه سوال نه کوی دخلقو څخه داسی چی ورپوری ومنبلی ، اوڅه چی خرڅ کوی

مِنْ خَيْرٍ فَإِنَّ اللَّهَ بِهِ عَلِيمٌ ۝۶۸ الَّذِينَ يُنْفِقُونَ أَمْوَالَهُمْ

دکار شی ، پس بیشکه الله تعالی ته معلوم دی کوم خلق چی خرڅ کوی خپل مال (دالله په لار کی)

بِالْأَيْلِ وَالنَّهَارِ سِرًّا وَعَلَانِيَةً فَلَهُمْ أَجْرُهُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ

دشی او دورخی په پته او په ښکاره پس دوی لره دی ، ثواب د دوی دخپل ربه سره

وَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ ۝۶۹

او نه به وی بیره په دوی باندی او نه به دوی غمجن وی

لهم تفسرو: ای ایماندارو! (په نیک کار کی،) خرڅوی ښه شی دخپلی گټی څخه او (ښه شی لره) دهغه څخه کوم چی مونږ ستاسی (په کار راوستلو) دپاره دمخکی څخه پیدا کی او دردی (بیکاره) شی طرف ته نیت مه کوی چی دهغه څخه خرڅ کی حالانکه (داسی شی که څوک تاسی ته ستاسی دواجب حق په بدله کی یاپه تحفه کی درکوی نو) تاسی هیڅکله هم دهغه اخیستونکی نه یاست مگرچی سترگی په پټی کی (اورعایت وکی نو دا بله خبره ده) او دا یقین ساتی چی دالله ﷻ چاته حاجت نسته (چی په داسی بیکاره شیانو باندی خوشحاله سی) دستاینی لایق دی (یعنی په ذات اوصفات کی کامل دی نو دهغه په دربار کی هم شی دکامل صفت لایق پیش کول په کار دی) شیطان تاسی دمحتاجی څخه بیروی (چی که خرڅ وکی یانښه مال خرڅ کی نو محتاج به سی) اوتاسی ته دبیکاره خبری (یعنی بخل) مشوره درکوی اوالله ﷻ ستاسی سره وعده کوی «دخرڅ کولو اودښه شی دخرڅولو) دخپل طرف څخه دگناه معاف کولو او دزیات درکولو (یعنی په نیک ځای کی خرڅ کول عبادت دی اوپه عبادت سره دگناه کفاره کیږی نوگناه هم په معاف کیږی اوالله ﷻ یو چا ته په دنیاکی هم اوپه آخرت کی ټولوته دخرڅ کولو بدله زیاته ورکوی) اوالله ﷻ فراخی والا دی (هغه هرڅه ورکولی سی) ښه پوه دی (دنیت موافق فائده ورکوی) ، او دا ټولی خبری ښی ښکاره دی لیکن په دی هغه څوک پوهیږی دچاسره چی ددین پوه وی اوالله ﷻ ددین پوهه چالره چی غواړی نو ورکوی یی او رښتیا خو دا ده چی) چاته ددین پوهه حاصله سی ده ته ددیر لوی خیرشی حاصل سی (ځکه چی ددنیا یونعمت ددی غونډی فائده مندنه دی) اونصیحت هغه خلگ قبلوی چی عقل په گټی وی (یعنی چی څوک صحیح عقل لری) اوتاسی خلگ چی دڅه قسمه خرڅ کوی یاڅه نذر منی پس الله ﷻ یقیناچی دټولو څخه خبر دی او دبی ځایه کارکوونکو (په قیامت کی) څوک ملگری (امدادی) به نه وی ، که تاسی ښکاره ورکوی صدقی نو هم ښه خبره ده او پټوی یی او (په پټه سره یی) فقیرانو ته ورکوی نو دا پټ والی ستاسی دپاره زیات ښه دی او الله ﷻ به (ددی په برکت سر) ستاسی څه گناهونه هم لیری کی اوالله ﷻ ستاسی دکړو کارونو څخه ښه خبردار دی (کله چی دیرو اصحابو به کافرانوته په دی نیک خیال سره خیرات نه ورکوی چی شاید په دی تدبیر سره څه خلگ مسلمانان سی او رسول الله ﷺ هم دا رایه ورکړی وه په دی وجه په دی آیت کی په دوو ډولو خطاب وسو فرمایي چی ای محمد ﷺ دا (کافران) په هدایت راوستل څه ستا په ذمه (فرض واجب) نه دی (چی دهغه دپاره تردومره لیری لیری پوری غم کوی) لیکن (دا خود) خدای (کاردی) چاته چی وغواړی په هدایت یی را ولی (ستا کار خو یوازی هدایت رسول دی برباره خبره ده که څوک په هدایت راځی او که نه راځی او دهدایت رسول څه په دی بندیز باندی موقوف نه دی) او (ای مسلمانانو) هرڅه چی تاسی خرڅوی دخپلی فائدی په غرض سره یی کوی او (ددغه فائدی بیان دا دی چی) تاسی په بل هیڅ غرض سره نه خرڅوی بغیر درضا حاصلولو دالله ﷻ (چی ثواب ددی سره لازم دی

او دا دهر يوه حاجتمند په حاجت پوره کولو سره حاصلېږي نو بيا خاص والي په کښي دمسلمان فقير ولي کوي، او «دارنگه، هرڅه مال چي خرڅوي دا ټول (يعني ددي بدله او ثواب) به پوره پوره (خاص) تاسي ته» آخرت کي، حاصلېږي اوستاسي دپاره به په دې کي يوه ذره کمي ونه سي (نو تاسي ته دخپلي بدلي سره غرض ساتل په کار دي او بدله به په هر حال کي ملاوېږي نو بيا ستاسي ددي بحث سره څه غرض دي چي زمونږ صدقه دي مسلمان ته ورکړل سي کافر ته دي ور نه کړل سي صدقي په اصل کي دهغه حاجتمندو دي چي بند سوي وي دالله ﷻ په لار (يعني ددين په خدمت) کي (او ددين په دې خدمت کي دبنديدو او مشغول پاته کيدو په وجه) دغه خلگ (دمعاش په تلاش کي) يوځای په ملک کي دگرځيدو راگرځيدو (عاده) امکان نه لري (او) ناپوه په دوي دمالدارانو گمان کوي د دوي دسوال څخه دځان ساتلو په سبب سره (خامخا) تاسي به دا خلگ ددوي دطرز (شکل) څخه پيژنډي سي (ځکه چي دلورې څخه په مخونو او بدنونو کي يوقسم مراوي والي خامخا راځي او دغسي هم) دوي دخلگو څخه په مېستلو سره سوال نه کوي (چي په دې سره يي څوک حاجتمند وگڼي، يعني گرسره سوال نه کوي ځکه کوم خلگ چي دسوال عادت وي دوي په مېستلو (يوځای کيدو) سره څه غواړي) او (ددې خلگو په خدمت کي چي کوم مال خرڅ کي بېشکه الله ﷻ ددي څخه ښه خبردي (دنورو خلگو ته يي دور کولو څخه د دوي په خدمت کي په خرڅ کولو سره به زيات ثواب درکي) کوم خلگ چي خرڅوي خپل مالونه دښي او دورځي (يعني بغير دخاص کولو دوختونو څخه) پټ او ښکاره (يعني بي خاص کولو دحال څخه) پس دي خلگو ته به ددي ثواب ورسيږي (دقيامت په ورځ د دوي درب سره (چي ولاړ سي) اونه به وي (په دغه ورځ) په دوي څه بيره راتلونکي) اونه به دوي غمجن وي.

معلومات اومستلي: ددي څخه په مخکي رکوع کي دالله ﷻ په لاره کي دخرڅ کولو بيان وو، اوس ددي سره دمتعلق کارونو زيات بيان ددي رکوع په اووه آيتونو کي وسوچي تفصيل يي دا لاندې دي.

د يٰۤاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا اَلْفِقُوْا (څخه تر) غَيِّ حَبِيْثٍ پوري په شان نزول کي يي دطيب معني په عمده يعني ښه شي سره کړي ده ځکه چي ځينو خلگو به خراب شيان راوړه، نو دا آيت پري نازل سو اوځينو دلفظ دعموم په وجه دطيب معني په حلال سره کړي ده، ځکه چي پوره ښه والي هلته راځي چي حلال هم وي نو په دې وجه په آيت کي ددي هم تاکيد وسو او په اولني تفسير په نورو دليلونو سره ددي تاکيد ثابتېږي او ياد ساته چي دا دهغه سري دپاره دي چي دچاسره عمده شي وي اوسره ددي بيا دي بېکاره او خراب شي خيرات کوي، لکه څنگه چي لفظ د مَا كَسَبْتُمْ اَوْ اَخْرَجْتَا دښه شي پرسته والي دلالت کوي او لَا تَيْمَمُوا الْخَبِيْثُ مِنْهُ تَنْفَقُوْنَ قَصْدًا دبيکاره او خراب شي په خرڅولو باندې دلالت کوي، او دچاسره چي عمده يعني ښه شي گرسره نه وي هغه ددي ممانعت څخه آزاد دي او دهغه دغه بېکاره شي هم مقبول دي، دلفظ د مَا كَسَبْتُمْ څخه ځيني عالمانو دا مسئله هم را ايستلي ده چي پلار ته دخپل زوي

دگتی خخہ خوړل جائز دی ، دوجی خخہ ددی قول دنیی ﷺ .

أُولَٰئِكَ مِنْ طَيْبِ أَكْسَابِكُمْ فَكُلُوا مِنْ أَمْوَالِ أَوْلَادِكُمْ هِنَا (قرطبی)

ستاسی اولاد ستاسی دگتی یوه پاکیزه برخه ده نو تاسی دخپل اولاد دگتی خخه په خوند سره خوری .

(دمخکی د عشر حکمونه)

په : مِمَّا أَخْرَجْنَا لَكُمْ مِنَ الْأَرْضِ دلفظ د أَخْرَجْنَا اشاره دی طرف ته ده چی په عشری مخکه کی عشرو واجب دی ، ددی آیت د عموم خخه امام ابوحنیفه رحمته الله علیه دا دلیل نیولی دی چی د عشری مخکی په هر لړ او ډیر پیداوار کی عشر واجب دی ، دسورة انعام آیت ، اَلَوْ اَخَفَ يَوْمَ حَصَادِهِ په واجب والی د عشر باندی بالکل واضح او ښکاره دی ، عشر اوخراج داسلامی شریعت دوه اصطلاحی لفظونه دی ، په دی دواړوکی یوه خبره شریکه ده چی داسلامی حکومت دطرفه دا دواړه په مخکو ایښوول سوی تکیس دی ، فرق دا دی چی عشر یوازی تیکس نه دی ، بلکه ددی اصلی حیثیت دمالی عبادت دی دزکوۃ په شان په دی وجه دی ته دمخکی زکوۃ هم وایی ، او خراج خالص تیکس دی چی په هغه کی دعبادت هیڅ حیثیت نسته ، مسلمان کله چی دعبادت اهل اوپابند دی ، دده خخه چی دمخکی دپیداوار کومه حصه اخیستل کیږی دی ته عشر وایی ، اوغیر مسلم دعبادت اهل نه دی نو د دوی په مخکو چی څه لگول کیږی دهغه نوم خراج دی ، په عملی طورسره په زکوۃ او عشرکی دا فرق هم دی چی په سرو سپینو او دتجارت په مال کی زکوۃ هلته فرض کیږی چی کال پرتیر سی ، اوپه عشرکی چی دمخکی خخه فصل کله حاصل سی نو واجب کیږی .

دوهم فرق یی دا هم دی چی که مخکه فصل ونه کی نو عشر ورباندی نسته ، لیکن په سرو سپینو او دتجارت په مال کی که څه نفع هم ونه سی خو چی کال پرتیرسی زکوۃ پرفرض وی ، داموقع د عشر اوخراج دمستلو دتفصیل نه ده ، دفقهی په کتابونوکی سته اواحقر (یعنی مفتی محمدشفیع صاحب رحمته الله علیه) په خپل کتاب (نظام الاراضی) کی په تفصیل سره لیکلی دی ، چی په کښی دپاکستان اوهندوستان دمخکو خاص احکام هم لیکل سوی دی .

الشَّيْطَانُ يَعِدُكُمُ الْفَقْرَ (تر) وَمَا يَدْعُوْا اِلَّا اَوْلِيَ الْاَلْتَابِ . پوری ، هرکله چی دچاپه زړه کی دا خیال راسی چی که خیرات وکړم نوغریب به سم او دالله ﷻ دا تاکیدی بیان واورى بیایی هم زړه نه کیږی او زړه یی مال خرڅ کول نه غواړی او دالله ﷻ دا وعدی شاته وغورځوی او دشیطان وعدی یی زړه ته ولویږی او اعتماد یی وی باندی ، نو دی دا یقین وکړی چی دا دشیطان خبری دی ، داسی دی نه وایی چی شیطان خو ما هیڅ وخت لیدلی هم نه دی نو حکم به څنگه را ته کوی اوکه داسی یی په خیال اوزړه کی راځی چی په خیرات اوصدقی سره به می گناهونه وبخښل سی او مال به می هم ترقی وکی اوبرکت به په کښی راسی نو دی دی پوه سی چی دا خبری دالله ﷻ دطرفه دی او دالله ﷻ شکر دی ادا کی ، او

دالله ﷻ په خزانو کی هیڅ کمی نسته ، دهرچا په ظاهر باطن نیت او عمل ښه پوه دی .

(د حکمت معنی او تفسیر)

يُؤْتِي الْحِكْمَةَ مَنْ يَشَاءُ : لفظ د حکمت په قرآن کریم کی وار وار راغلی دی او هرځا ددی په تفسیر کی مختلفې معناوې بیان سوې دي ، په تفسیر د بحر محیط کی یی په دی ځای کی د تفسیر کونکو ټول قولونه جمع کړي دي چی تقریباً دیرش ۳۰ دي ، لیکن په آخر کی فرمایي چی په حقیقت کی دا ټول قولونه یو بل ته نژدی دي ، په دوی کی څه اختلاف نسته ، یوازی د تعبیرونو فرق دی ، ځکه چی لفظ د حکمت د احکام دالف : په زیر سره مصدر دی چی معنی یی دا ده ، یو کار یاوینا دهغه د ټولو صفتونو سره پوره او مکمله کول .

نو په دی وجه په بحر محیط کی د سورة بقره د آیه الله المُلک وَالْحِكْمَةُ کوم چی د حضرت داود ﷺ په باره کی دی په تفسیر کی فرمایي .

وَالْحِكْمَةُ وَضْعُ الْأُمُورِ فِي مَحَلِّهَا عَلَى الصَّوَابِ وَكَمَالُ ذَلِكَ إِنَّمَا يَحْصِلُ بِالنَّبُوءِ (د حکمت اصلی معنی هر شی په خپل محل کی لرل دی او ددی کمال یوازی په نبوت سره کیدی سی) نو ځکه دلته د حکمت تفسیر په نبوت سره سوی دی ، امام راغب اصفهانی رحمته الله علیه په مفردات القرآن کی فرمایي چی لفظ د حکمت کله چی دالله ﷻ دپاره استعمال سی نو معنی یی د ټولو شیانو پوره پیژندگلوی او محکم ایجاد وی ، او هرکله چی نسبت یی دغیر الله طرف ته وسی نو د موجوداتو صحیح پیژندگلوی او دهغه مطابق عمل ورڅخه مراد وی .

ددی مفهوم دیر تعبیرونه په مختلفو الفاظو کی سوی دی ځینی ځای ددی څخه مراد قرآن دی په ځینی ځای کی حدیث ، په څه ځای کی صحیح علم او یو ځای نیک عمل یو ځای رښتیا وینا یو ځای روغ عقل یو ځای پوه په دین کی یو ځای درایی صحیح والی او یو ځای د خدای ﷻ بیره او دا آخری معنی خوپه خپله په حدیث کی هم ذکرده ، رَأْسُ الْحِكْمَةِ حَشِيَّةُ اللَّهِ : یعنی اصلی حکمت د خدای ﷻ څخه بیره ده ، او په آیت: يُعَلِّمُهُمُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ کی د حکمت تفسیر د صحابه و رضی الله عنهم او تابعینو رضی الله عنهم څخه ، حدیث او سنت نقل دی ، او ځینو حضراتو فرمایلی دي چی په دی آیت کی دلته د یُؤْتِ الْحِكْمَةَ څخه دا ټول شیان مراد دی (بحر محیط ص ۳۲ ج ۲)

او ظاهر قول دادی او د قرآن د ارشاد وَمَنْ يُؤْتِ الْحِكْمَةَ فَقَدْ أُوتِيَ خَيْرًا كَثِيرًا : څخه هم دی طرف ته اشاره راوړی ، چی معنی یی دا ده چی چاته حکمت ورکړل سو نو هغه ته دیر لوی خیر ورکړل سو ، والله اعلم وَمَا آتَيْنَاهُمْ مِنْ لَفَقَةٍ (څخه تر) وَمَا لِلظَّالِمِينَ مِنَ الْبَارِ (پوری) په څه قسم خرڅ کولو کی ټول خرڅونه راغله ، هغه خرڅونه هم په کومو کی چی ذکر سوو ټولو شرطونو لحاظ ساتل سوی وی او هغه هم په کومو کی چی د ټولو یادځینو لحاظ نه وی ساتل سوی ، مثلاً دالله ﷻ په لاره کی نه وی ، بلکه په کار دگناه کی

وی یا ریا پہ کبھی شاملہ وی سوی یا خرخ وکی بیا احسان پراچوی یا حلال او بنہ مال نہ وی دغہ شان
دنذر پہ عام والی کی تول نذر ونہ راغلہ ، مثلاً دمالی عبادت نذر (منختہ) وی ، او پہ دی مناسبت سرہ
بی دانفاق سرہ نذر راوہی دی ، یا دبدنی عبادت نذر وی ، بیا ہغہ مطلق او یا پہ یوکار پوری پیوست
وی بیایی دا پورہ کری وی او مقصود ددی وینا خخہ دا دی چی اللہ ﷻ تہ ددی تولو شیانو علم دی ،
ہغہ بہ ددی جزا ورکری او ددی آوزونہ بی خکے وکرہ چی دمقرہ شرطونو دلحاظ ساتلو طرف تہ
دخلگو مینہ پیدا سی او ددی پہ لحاظ نہ ساتلو و بیرو سی ، او دبی خایہ کار کوونکو خلگو خخہ
ہغہ خوک مراد دی چی دضروری شرطونو لحاظ نہ ساتی نو دوی تہ بی بنکارہ سزا واورولہ .

إِنْ كُنْتُمْ الصَّادِقَاتِ فَعِمَّاهِي (خخہ تر) وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ .

(ہوری) پہ ظاہرہ دا آیت فرض اونفل تولو صدقوتہ شامل دی او پہ تولو کی پتوالی بنہ دی پہ دی کی
دینی مصلحت ہم دی چی ریا پہ کبھی نہ وی اخیستونکی ہم نہ شرمیری او ددنیا خیر پہ کبھی ہم دی
، چی دمال اندازہ بی عامو خلگو تہ نہ لگیری ، او دپت خیرات ورکولو بنہ والی فی نفسہ (ذاتی) دی ،
نو کہ پہ یوخی کی پہ خہ وجہ سرہ لکے دتہمت دلیری کولو پہ وجہ یادنورو خلگو دی طرف تہ دمخ
کولو دپارہ خیرات پہ بنکارہ ورکول ددغہ بنہ والی سرہ خہ منافات نہ لری ، یعنی بنہ والی بہ بی پہ
خای وی یُکْفِرُ عَنْكُمْ مِنْ سَيِّئَاتِكُمْ : دگناہونو رڈیدل پہ پت والی سرہ خاص نہ دی ، یوازی پہ دی خبرہ
باندی دخیرولو دپارہ دلتہ پہ اخفاء (پت) سرہ ذکر وکی چی کہ پہ پت ورکولو کی بی تاسی تہ خہ
ظاہری فائدہ پہ نظر را نہ سی ، نو پہ دی خفگان مہ کوہ خکے چی ستاسی گناہونہ اللہ ﷻ معاف کوی
، او دا ستاسی دپارہ یوہ لویہ فائدہ دہ .

لَيْسَ عَلَيْكَ هُدَاهُمْ (خخہ تر) وَأَنْتُمْ لَا تَظْلُمُونَ (ہوری) پہ دی آیت کی دا ونبول سوہ چی نیت ہم ستاسی
پہ اصل کی دخپلی فائدی دحاصلولو دی او پہ حقیقت کی بہ ہم فائدہ ستاسی وی ، نو بیاولی دی
زیاتی خبروتہ گوری چی دا فائدہ دی ہم خاص پہ دی طریقہ حاصلہ سی چی صدقہ دی خاص مسلمان
تہ ورکول سی کافر تہ دی ورنہ کرل سی .

دلتہ پہ دی خبرہ ہم پوہ سہ چی ددی صدقی خخہ مراد نفلی صدقہ دہ چی ذمی کافر تہ بی ہم ورکول
جائز دی ، واجب صدقہ ورخخہ مراد نہ دہ ، خکے چی واجب صدقہ ماسوا دمسلمان خخہ بل چاتہ
ورکول جائز نہ دی (مظہری)

مسئلہ: حربی کافر تہ ہیخ قسم صدقہ او نور ورکول جائز نہ دی .

مسئلہ : کافر ذمی یعنی غیر حربی تہ یوازی زکوٰۃ او عشر ورکول جائز نہ دی او نوری واجب صدقی او
نفلی صدقی ورکول ورتہ جائز دی ، او پہ آیت کی زکوٰۃ دا خل نہ دی .

لِلْفُقَرَاءِ الَّذِينَ أُحْصِرُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ (خخہ تر) فَإِنَّ اللَّهَ بِهِ عَلِيمٌ (ہوری) دلتہ دفقیرانو خخہ مراد ہغہ تول

خلگ دی کوم چی ددینی شغل پہ وجہ سرہ بل خہ کار نہ سی کولی (یعنی پہ دینی کارونو کی مشغولہ وی کار او روزگار تہ نہ خلاصیری)

يَحْسِبُهُمُ الْجَاهِلُ اغْنِيَاءَ مِنَ الثَّغْفَرِ: ددی آیت خخہ معلومہ سوہ چی کہ یو فقیر قیمتی کپری اغوستی وی نو پہ دی وجہ ہفہ تہ غنی نہ سی ویل کیدی بلکہ دہ تہ بہ فقیر ویل کپری او داسی سپری تہ بہ زکوۃ ورکول ہم صحیح وی، تَعْرِفُهُمْ بِسَيِّئَاتِهِمْ: ددی خخہ معلومہ سوہ چی پہ ننبو اونبسانو لیدلو سرہ حکم لگول بہ ہم صحیح وی (قرطبی)، نو پہ دی وجہ کہ یو مری پہ داسی شکل سرہ پیدا سو چی زنا (لکتابی)، یی پہ غارہ وہ اوسنت سوی ہم نہ وو، نو دی بہ دمسلمانانو پہ مقبرہ کی نہ بنخیری (قرطبی) لَا يَسْتَلُونَ النَّاسَ اِلْحَافًا: ددی آیت خخہ پہ ظاہرہ داسی معلومیچی چی دی دسوال کولو پہ وخت کی پہ چا پوری نہ منبلی خو نہ منبتونکی ہم پہ دی کی دا خل دی ورخخہ وتلی نہ دی چی دخینو حضراتو ہم دارنگہ قول دی، لیکن دجمهورو علماؤ پہ نزد یی معنی دا دہ چی بالکل سوال نہ کوی، لَآئِهِمْ مُتَعَفِّفُونَ عَنِ الْمَسْأَلَةِ عِفَّةً تَامَةً (قرطبی) (یعنی دوی خان ساتی دسوال خخہ پہ پورہ خان ساتلوسرہ)

اووم آیت الدِّينِ يُنْفِقُونَ اَمْوَالَهُمْ بِاللَّيْلِ وَالنَّهَارِ: پہ دی آیت کی دہفہ خلگو دلوی ثواب اوبنہ والی بیان دی چی داللہ ﷻ پہ لارہ کی یی خرخ کول عادت وی، پہ تولو حالاتو او وختونو کی پہ شپہ کی او پہ ورخ کی پہ پتہ اوبہ بنکارہ پہ ہرہ طریقہ سرہ یی داللہ ﷻ پہ لارہ کی خرخ کوی، پہ دی کی یی دا خبرہ ہم ونبولہ چی دصدقی او خیرات دپارہ خہ وخت مقرر نہ دی، نہ پہ کبسی دشپی خہ مقرر والی ستہ او نہ دورخی، دغہ شان پہ پتہ اوبنکارہ دواہو طریقو سرہ داللہ ﷻ پہ لارہ کی دخرخ کولو ثواب دی خو پہ دی شرط چی پہ اخلاص سرہ یی خرخ کوی نوم نمایش یی مقصود نہ وی، دپت خرخ کولو بنہ والی ہم تردی حدہ پوری دی چی دبنکارہ خرخ کولو دپارہ خہ خاص ضرورت نہ وی اوکوم خای چی دبنکارہ کولو ضرورت وی ہلتہ پہ داگہ خرخ کول بنہ دی۔

روح المعانی پہ حوالہ دابن عساکر رحمۃ اللہ علیہ نقل کوی چی حضرت صدیق اکبر رحمۃ اللہ علیہ خلونبت زرہ دینارہ داللہ ﷻ پہ لارہ کی داسی خرخ کرہ چی لس زرہ یی دورخی لس زرہ یی دشپی اولس زرہ یی پہ پتہ اولس زرہ یی پہ بنکارہ ورکرہ، خینو تفسیر لیکونکو ددی آیت شان نزول ہم دغہ واقعہ دحضرت صدیق اکبر رحمۃ اللہ علیہ بیان کری دہ، ددی دشان نزول متعلق نور ہم مختلف قولونہ دی۔

الَّذِينَ يَأْكُلُونَ الرِّبَا لَا يَقْوَمُونَ اِلَّا كَمَا يَقْوَمُ الرَّدِيُّ يَتَخَبَّطُهُ الشَّيْطَانُ مِنَ

کوم خلق چی خوری سود نہ بہ پور تہ کپری پہ قیامت کی مگر خنگہ چی پور تہ کپری ہفہ سپری چی حواس یی یی کارہ کری وی پیریانو

الْبَسْ ذَٰلِكَ يَا نَثَمَ قَالُوا إِنَّمَا الْبَيْعُ مِثْلُ الرِّبَا وَأَحَلَّ

په مېنستلو ورپورې ، دا حال یی په دی وجه دی چی دوی وایی چی سوداگری هم دسود په شان ده او حلاله کری ده

اللَّهُ الْبَيْعَ وَحَرَّمَ الرِّبَا فَمَنْ جَاءَهُ مَوْعِظَةٌ مِنْ رَبِّهِ

الله تعالی ببيع ، او حرام کری یی دی سود ، پس چاته چی ورسیدی نصیحت ، دخپل رب دطرف څخه

فَأَتَتْهُ فَلَهِ مَا سَلَفَ وَأَمْرُهُ إِلَى اللَّهِ وَمَنْ عَادَ فَأُولَٰئِكَ

پس دی منع سو نو ده لره دی کوم چی تیر سوی دی ، او معامله دده حواله ده الله ته ، او څوک چی بیا واخلی سود

أَصْحَابُ النَّارِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ ﴿٢٤﴾ يَسْعَى اللَّهُ الرِّبَا وَيُرْبِي

پس دغه خلق ددورځ والادی ، دوی به په دی کی همیشه وی ، وړکوی الله پاک سود اوزیاتوی

الصَّدَقَاتِ وَاللَّهُ لَا يُحِبُّ كُلَّ كَفَّارٍ أَثِيمٍ ﴿٢٥﴾ إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا

خیرات او الله تعالی نه دی خوشحاله دناشکره گناه کار څخه ، کوم خلق چی ایمان راوړی او

وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ وَآقَامُوا الصَّلَاةَ وَآتَوُا الزَّكَاةَ لَهُمْ

عمل کوی نیک او قائم ساتی لمونځونه او ورکوی زکوة ددوی دپاره

أَجْرُهُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ وَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ ﴿٢٦﴾

دی ثواب ددوی په نزد درب ددوی ، اونه په دوی بیرهده اونه به دوی غمجن وی

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ وَذَرُوا مَا بَقِيَ مِنَ الرِّبَا إِن

ای مؤمنانو ۱ وپیریږي دالله څخه او پاته کری څه چی پاته سوی وی سود که

كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ ﴿٢٧﴾ فَإِنْ لَمْ تَفْعَلُوا فَأْذَنُوا بِحَرْبٍ مِنَ اللَّهِ

یقین وی ستاسی په وینا دالله پاک ، پس که نه پاته کوی نو تیار سی جنگ ته دالله سره

وَرَسُولِهِ فَإِنْ تُبْتُمْ فَلَكُمْ رُءُوسُ أَمْوَالِكُمْ لَا تَظْلِمُونَ

اود رسول دهغه سره ، او که توبه کوی نو تاسی لره دی ، اصل مال ستاسی مه تاسی په چا ظلم

وَلَا تُظْلَمُونَ ﴿۴۱﴾ وَإِنْ كَانَ ذُو عُسْرَةٍ فَنُظِرَةٌ إِلَىٰ مَيْسَرَةٍ

کوی اونہ دی خوک پہ تاسی، او کہ وی تنکدستہ نو مہلت ورکول پہ کار دی، دفراخی پوری

وَأَنْ تَصَدَّقُوا خَيْرٌ لَّكُمْ إِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ ﴿۴۲﴾ وَاتَّقُوا يَوْمًا

او کہ ورتہ یی و بختی نو دیرہ نہ دہ تاسی دپارہ کہ تاسی پوہیری، او بیرہ کوی دہفہ ورخی

تُرْجَعُونَ فِيهِ إِلَى اللَّهِ قَفَّ ثُمَّ تُوَفَّى كُلُّ نَفْسٍ مَّا كَسَبَتْ

خکہ چی واپس بہ سی پہ کی اللہ طرف تہ، بیا بہ پورہ ورکول سی ہر سہی تہ خہ چی دہ گتلی وی

وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ ﴿۴۳﴾

او پہ دوی بہ ظلم نہ وی

لفہ تفسیر: کوم خلگ چی سود خوری (یعنی سود اخلی) نہ بہ پورٹہ کیری (پہ قیامت کی) دقبرونو خکہ،

مگر خنگہ چی پورٹہ کیری داسی سری چی شیطان لیونی کری وی پہ مسہ کولوسرہ (یعنی حیران

اوی ہودہ) دا سزا یی خکہ دہ چی دی (سود خورو) خلگو (سود دحلالیدو پہ دلیل کی) ویلی وہ چی

تجارت ہم دسود پہ شان دی (خکہ چی پہ دی کی ہم مقصد نفع حاصلول وی، او تجارت خویقینا حلال

دی، بیا سود ہم چی ددی پہ مثل دی پہ کار دہ چی حلال وی) حال دا دی چی (پہ دواہوکی ہسکارہ فرق

دی چی) اللہ ﷻ (کوم چی دحکمونو مالک دی) تجارت حلال کری دی او سود یی حرام کری دی (تردی

زیات بہ بل خہ فرق وی) نوکوم سری تہ چی ددہ درب دطرف خکہ (پہ دی بارہ کی) نصیحت ورسیدی او

دی (ددی سود دکار خکہ او ددی کفر دوینا خکہ یعنی دحلال ورتہ ویلو خکہ) واپس سو (یعنی حرام

یی وگنی او اخیستل یی ہم پرینبول) نوخہ چی (ددی حکم ترراتلو) مخکی (اخیستل) سوی دی ہفہ

دہ سہ (یعنی پہ ظاہرہ دشریعت پہ بنا ددہ توبہ قبولہ سہ او اخستی مال ددہ ملکیت دی) او (باطنی)

معاملہ ددہ (چی دہ دزہ داخلاصہ توبہ کری دہ او کہ منافقانہ توبہ یی کری دہ دا) خدای ﷻ تہ حوالہ دہ

(کہ پہ زہ سرہ یی توبہ کری وی نو داللہ ﷻ پہ نزد بہ فائدہ مند وی او کہ نہ وی نوبیاہیخ ہم نہ دہ،

اوتاسی تہ دبدگمانی خہ حق نستہ) اوکوم سری چی (دا نصیحت وآوری ہم او دی وینا اوکار تہ) بیا

راوگرخی نو (پہ وجہ ددی چی ددہ دا کار پہ خپلہ گناہ کبیرہ (لویہ گناہ) دہ) دا خلگ بہ دورخ تہ خی (او

پہ دی وجہ چی ددوی داوینا کفر دی پہ دی وجہ بہ) دوی پہ دی (دورخ) کی ہمیشہ اوسی (او کہ خہ ہم

پہ سود اخیستو سرہ فی الحال دمال زیاتوالی پہ نظر راخی لیکن آخرکار) اللہ ﷻ سود و رک کوی (کلہ

خو پہ دنیا کی ہم تول برباد سی او کہ نہ وی نو پہ آخرت کی خو یقینی برباد دی خکہ چی ہلتہ بہ پہ دہ عذاب وی، او (ددی پہ خلاف صدقہ پہ ورکولو سرہ گواکی فی الحال مال کمیدل پہ نظر راخی، لیکن آخر کار اللہ ﷻ صدقی زیاتوی (کلہ خو پہ دنیا کی ہم کہ نہ وی نو پہ آخرت کی خوقینا زیاتی پری خکہ چی ہلتہ بہ دہ تہ ڊیر ثواب حاصل پری لکہ پہ پور تہ آیتونو کی چی تیر سوی دی، او اللہ ﷻ نہ خو بنوی (بلکہ بد یی گنی، یو خوک کفر کونکی (کوم چی داسی دکفر کلمی دخولی خخہ باسی او دغہ شان نہ خو بنوی، خوک دگناہ کار کونکی (چی د ذکر سوی کار یعنی دسود پہ شان لوی لوی گناہونہ کوی، بیشکہ کومو خلگو چی ایمان راوری او دوی نیک کارونہ وکړہ او (خاص کر) دلمانخہ پابندی یی وکړہ اوزکوۃ یی ورکی، د دوی دپارہ بہ د دوی ثواب وی د دوی درب پہ نزد او (پہ آخرت کی بہ) پہ دوی خہ بیرہ (واقع کیدونکی والا) نہ وی او نہ بہ دوی (دخہ مقصود پہ فوت کیدو سرہ) غمجن وی۔

ای ایماندارو! اللہ ﷻ خخہ ویر پری اوخہ چی دسود بقایا دہ دا پاتہ کی، کہ چیری تاسی ایماندار یاست (خکہ چی دایمان تقاضا دا دہ چی داللہ ﷻ حکم ومنل سی) بیا کہ تاسی (پہ دی عمل) ونہ کی نو خبر راوری دجنگ داللہ ﷻ دطرفہ او ددغہ در رسول ﷺ دطرفہ (یعنی ستاسی خلاف بہ جہاد وی) او کہ تاسی توبہ وباسی نو تاسی تہ بہ ستاسی اصل مالونہ ورسیری (تردی قانون وروستہ) نہ دی تاسی پہ چا ظلم وکی (چی تراصل مال تاسی زیات ورخخہ واخلی) اونہ بہ پہ تاسی خوک ظلم وکی (چی ستاسی اصل مال ہم در نہ کی) او کہ چیری (دقرض دار) لاس تنگ وی (پہ مقرر وخت یی نہ سی درکولی) نو (دہ تہ) دمہلت ورکولو حکم دی تر آسانتیا پوری (یعنی چی کلہ دی دادا کولو قابل سی) اودا (خبرہ) چی (بالکل) یی معاف کی دا ڊیرہ نہ دہ ستاسی دپارہ کہ چیری تاسی (ددی دثواب خخہ) خبر یاست۔

او (مسلمانانو) ددغہ ورخی خخہ ویر پری پہ کومہ کی بہ چی تاسی (تول) اللہ ﷻ تہ دپیشی دپارہ را وستل سی، بیابہ ہر سہری تہ ددغہ کړی (یعنی ددغہ بدلہ) پورہ ورکړل سی او پہ دوی بہ ہیخ قسم ظلم نہ وی (نو تاسی دپیشی دپارہ خپلہ کار گذاری صحیح او برابرہ ساتی اوخہ قسم خلاف ورزی مہ کوی) معلومات اومستل: پہ دی آیتونو کی دسود حراموالی او ددی داحکامو بیان شروع سوی دی دا مسئلہ پہ خو اړخونو سرہ ډیرہ مہمہ او ضروری دہ، یو طرف تہ پہ سود اور یا باندی دقرآن شریف او احادیثو سختی سختی سزاگانی او بل طرف تہ ددنیا پہ کارو بار کی ددی یولازمی حصہ جوړیدل او ددی خخہ دخان خلاصولو دمشکلاتو یوہ اوږدہ مسئلہ دہ او پہ ډیرو اړخونو سرہ پہ دی باندی غور کول دی۔

اول پہ دی بارہ کی دقرآن دآیتونو صحیح تفسیر او دصحیح احادیثو پہ پناکی دا مقررول چی دقرآن او سنت پہ اصطلاح کی ربا خہ شی دی؟ او کومو کومو معاملوتہ شاملہ دہ او ددی پہ حراموالی کی کوم حکمت او مصلحت دی او ددی خہ قسم نقصانونہ دی؟
دوہم حیثیت ددی عقلی او معاشی دی چی آیہ حقیقت کی ربا داسی شی دی چی ددنیا دکاروبار

د ترقی ضمانت و رکوی او که دا ختم سی نولازمی نتیجه یی د تجارت او عام کاروبار تباهی ده او یا که دا ټولی خبری یوازی د خدای ﷻ او د آخرت څخه د غافلې دماغو د ځانه جوړشی دی ، کله بغیر ددی څخه هم ټولی د ژوندی مسئلې حل کیدی سی او نه دا چی یوازی مشکلات حل کیدی سی ، بلکه په دنیا کی کاروباری امن او تسلی د سود په پریښوولو موقوفه ده او دا چی د دنیا د کاروباری تکلیفونو تر ټولو لوی سبب سود او ربو' ده .

دا دوهم بحث یو معاشی او اقتصادی مسئله ده چی تردی لاندی دیر زیات اصولی او فرعی بحثونه دی چی تعلق یی د قرآن د تفسیر سره نسته ، په دی وجه به دلته یوازی پر مخکنی مسئله بحث کیږی چی هغه هم ډیره اوږده ده .

دا شپږ آیتونه دی چی د سود د حرام والی او احکامو بیان دی ، په دی کی د اول آیت په اوله جمله کی د سود خوړو د بیکاره انجام او په قیامت کی د دوی د شرم او گمراهی بیان دی فرمایي کوم خلگ چی سود خوړی هغوی به نه سی پورته کیدی مگر لکه څنگه چی پورته کیږی هغه سړی چی شیطان ورپوری مښتی وی اولیونی یی ورڅخه جوړ کړی وی ، په حدیث شریف کی دی چی د پورته کیدو څخه مراد په قیامت کی د قبر څخه پورته کیدل دی چی سود خوړ کله د قبر څخه پورته کیږی نو د پاگل اولیونی په شان به پورته کیږی لکه د چا څخه چی شیطان لیونی جوړ کړی وی .

ددی جملی څخه یوه خبره دا معلومه سوه چی د پیریانو او شیطانانو په اثر سره انسان بی هوښه یا لیونی کیدی سی ، او د تجربه کونکو پرلپسی تجربی په دی شاهدی دی ، او حافظ ابن قیم جوزی رحمته الله علیه لیکلی دی چی طبیبانو او فلاسفه وو (حکیمانو) هم دا خبره منلې ده چی مرگی ، بی هوښی یا لیونتوب د ډیرو وجو څخه کیدی سی ، په دی کی ځینی وخت د پیریانو او شیطانانو اثر هم ددی سبب وی ، کومو خلگو چی ددی څخه انکار کړی دی ، دهغوی سره بغیر د ظاهری ناممکن والی څخه بل څه دلیل نسته (یعنی دوی وایی چی دا نه سی کیدی چی پیر یی یا شیطان دی هم په چا داسی اثر واچوی)

بله دغور قابله خبره دا ده چی قرآن دا نه دی فرمایلی چی سود خوړبه په قیامت کی پاگل یا لیونی جوړسی راپورته به سی ، بلکه د لیونتوب یا بی هوښی یو خاص شکل یی ذکر کی داسی چی لکه شیطان چی په چا پوری مښتی وی اولیونی کړی یی وی ، په دی کی شاید دی طرف ته اشاره ده چی بی هوښه اولیونی خو ځینی وخت چپ چاپ هم پروت وی ، نو د دوی به دا حال نه وی ، بلکه دوی به د سودایی په شان پرتی او گډوډی وایی او د لیونوپه شان حرکتونه به کوی چی په دی سره به دوی پیژندل کیږی (چی دا په دنیا کی سود خوړونکی وو)

او شاید چی دی طرف ته په کښی هم اشاره وی چی د ناجوړه کیدو یا بی هوښه یا لیونی کیدو څخه وروسته د بنده حواس بالکل باطل سی او دی بیا په هیڅ شُدېد کی نه وی او په خپل تکلیف یا سختی

باندی بیا خبر نه وی ، نو د دوی به دا حال نه وی ، بلکه د دوی حال به دپیری یا شیطان وهل سوی په شان وی چی په خپله سختی او تکلیف به پوهیږی ، اوس دلته دی خبری ته فکر کول په کار دی ، چی په جرم او دهغه په سزا کی مناسبت په کار وی ، دالله ﷻ دطرفه چی کومه سزا یوسری یا جماعت ته ورکول کیږی دیوه جرم په مقابلہ کی هغه یقیناً ددغه جرم سره مناسبه وی په دی وجه به سود خواره به محشر کی دسودایانو په شان ځکه راپورته کوی چی دوی دروږ او پیسو په حرص کی دومره بی هوښه وه چی نه یی په چا غریب رحم راتلی اونه ورته څه شرم دریدی ، دی کله چی په دنیاکی په حقیقت کی بی هوښه وو ، دمال په حرص کی ، نو په دی وجه په محشر کی هم په دی حالت کی اوتر اوسودایی راپورته سو ، یاداسزا ځکه ورته ورکړل سوه چی په دنیاکی ده خپله بی عقلی دعقل په رنگ کی ظاهره کړه چی تجارت اوسود یی برابر کړل نو په دی وجه دی بی عقله راپورته کړل سو .

دلته دا خبره هم دیاد ساتلو قابله ده چی په آیت کی ذکر دسود خوړلو دی اومراد ورڅخه مطلق سود اخیستل او ددی استعمالول دی برابره خبره ده که په خوراک کی یی استعمال کی یاپه جامه کی یاپه کور او دهغه په سامان کی ، لیکن خوړل یی ورته ځکه وویل چی کوم شی وخوړل سی دهغه دواپس کولو بیا هیڅ صورت نه وی په خلاف دنورو ضرورتونو داستعمال څخه چی هغه واپس کیدی سی ، په دی وجه پوره قبضی اوتصرف ته خوړل ویل کیږی او دا نه یوازی دعربی ژبی بلکه دپښتو فارسی اُردو اونورو اکثر ژبو دا محاوره ده چی کوم شی مکمل قبض سی هغه ته خوړل وایی .

تردی وروسته په دوهمه جمله کی یی دسود خوړو ددی سزا وجه بیان کړي ده ، چی دی خلکو دوه جرمونه وکړه ، یو یی په ذریعه دسود حرام مال وخوړی ، دوهم یی دا حلال وگنی او دی ته دحرام ویونکو په جواب کی یی دا وویل چی اخیستل خرڅول خو هم دسود په شان دی لکه څنگه چی دسود په ذریعه فائده حاصلول کیږی ، دغه شان اخستل خرڅول هم دفائدی اونفعی دپاره وی ، نوکه سود حرام وی بیا خو اخیستل خرڅول دی هم حرام سی ، اوحال دا دی چی دی ته خو هیڅ څوک هم حرام نه وایی ، دلته په ظاهره خو په کار داوه چی خلکو داسی ویلی چی سود هم په مثل دبیع دی نو چی بیعه حلاله ده نو سود هم حلال په کار دی ، لیکن دوی دخبری طرز بدل کی په حرام ویونکو پوری یی یوتوقه وکړه چی تاسی سود ته حرام وایاست نو بیع ته هم حرام وواياست .

په دریمه جمله کی ددی خلکو ددی خبری جواب الله ﷻ دا ورکی چی دا خلگ بیع دسود په شان گنی او دهغه سره یی برابر وی ، حال دا دی چی دالله ﷻ دحکم مطابق په دی دواړو کی دمخکی اوآسمان فرق دی چی الله ﷻ یو حلال کړی اوبل یی حرام کړی دی ، بیادواړه څنگه برابر کیدی سی .

په دی جواب کی دا خبره دغور قابله ده چی ددی خلکو اعتراض په عقلی طور وو ، چی کله د دواړو معاملو مقصد نفع اوگټل دی ، نو د دواړو حکم یو په کار دی الله تبارک وتعالی د دوی دعقلی

اعتراض جواب په عقلی طور د فرق په ښکاره کولو ورنه کی ، بلکه په حاکمانه اندازگی یی دا جواب ورکی چی مالک دملک او حکومت الله ﷻ دی هغه دهرشی نفع او ضرر ښه او بد ډیرښه پیژنی نوهرکله چی هغه یو حلال او بل حرام کی نو پوه سی چی کوم شی هغه حرام کړي دی په هغه کی به ضرور څه نقصان ضرر او څه بیکاره والی وی ، برابره خبره ده که عام خلک په پوهیږی او که نه ، ځکه چی ددی ټول مخلوق په پوره حقیقت او په نفع او ضرر یی یوازی هغه خبردار او پوه بادشاه پوهیږی دچا دعلم څخه چی دجهان یوه ذره هم پته نه ده ، د دنیا مخلوق او سړی خو په خپلو ښو بدو پوهیدی سی خودتولی دنیا په نفع او نقصان نه سی پوهیدی او نه یی په احاطه کی را وستلای سی ځینی شیان داسی وی چی هغه دیو تن یا جماعت دپاره خو فائده مند وی ، مگر دټول قوم یا ټول ملک دپاره په هغه کی نقصان وی تردی وروسته په دریمه جمله کی دا ارشاد دی چی دسود تر حراموالی مخکی چی کوم سړی کوم مال جمع کړی وو لیکن کله چی سود حرام سو نو که دآئنده دپاره ده توبه وکړه او راوگرځیدی ورڅخه ، نو تردی مخکی جمع کړی مال دشرع په ظاهری حکم سره دده سو او دده دباطن معامله چی په زړه سره ورڅخه منع سوی دی او که منافق دی نو دده دا معامله خدای ﷻ ته حواله ده .

که په زړه سره یی توبه کړی وی نو دالله ﷻ په نزد فائده منده ده او که دزړه څخه یی توبه نه وی نویبایڅ نه ده ، عامو خلکو ته ورباندی دبدگمانی کولو حق نسته او کوم سړی چی نصیحت واوری اوبهام ددغه وینا او کار طرف ته راوگرځیږی ، نو کله چی داکار (سود خوری) گناه ده ، دا خلک به دوړخ ته ځی ، او کله چی ددوی دا خبره چی سود په مثل دبیع حلال دی دا کفر دی په دی وجه به دوی په دوړخ کی همیشه وی .

په دوهم آیت کی چی کوم ارشاد دی چی الله ﷻ سود خرابوی او صدقی زیاتوی ، دلته دسود سره دصدقو ذکر په یو خاص مناسبت سره راوړل سوی دی چی سود او صدقی دواړه دیو بل ضدی اونتیجی یی هم دیو بل څخه خلاف او متضاد دی او په عام طور سره ددی دواړو کارونو دکوونکو خیالات هم دیو بل څخه خلاف او متضادوی او غرضونه اونیتونه یی هم دیو بل څخه جلا جلا وی .

په حقیقت کی یی تضاد او خلاف دا دی چی په صدقه کی بغیر دڅه بدلی څخه خپل مال نورو ته ورکول کیږی او په سود کی بغیر دڅه بدلی او معاوضی څخه دبل مال اخیستل کیږی ، ددی دواړو کارونو دکوونکو نیت او غرض ځکه دیو بل څخه جلا وی چی صدقه کوونکی محض دالله ﷻ درضا حاصلولو او دآخرت دثواب دپاره دخپل مال کمولو یا ختمولو فیصله کوی اوسود اخیستونکی په خپل موجوده مال باندی دناجائز زیاتوالی خواهمند وی ، او دنتیجو یعنی د انجام تضاد او خلاف یی دقرآن کریم ددی آیت څخه ښکاره سو چی الله ﷻ دسود دگتلی مال څخه گواکی دهغه برکت خرابوی یا هغه دسود مال ختموی او دصدقه کوونکی مال یاد هغه برکت زیاتوی چی حاصل یی داسی چی دمال

دحرص کونکي خو مقصد پوره نه سی او دالله ﷻ په لاره کی دخرخ کونکی چی دخپل مال په کمیدو خوشحاله وو دده په مال کی برکت راسی او مال اوفاندي ورته زیاتی حاصلی سی .
دلته داخبره دغورکولو قابله ده چی په آیت کی دسوددورکیدو اودصدقو دزیاتیدوڅه مطلب دی؟ ځینی تفسیرلیکونکی فرمایی چی داورکیدل اوزیاتیدل دآخرت سره تعلق لری چی دسودخورمال به په آخرت کی دده هیڅ په کارورنه سی بلکه دغه مال به دده دپاره عذاب جوړسی او صدقی او خیرات کونکی مال به دده دپاره په آخرت کی دهمیشه نعمتونو او راحتونو سبب جوړسی او دا بالکل ښکاره خبره ده هیڅ شک شبهه نسته په کښی او عام مفسرین رحمته الله علیهم (تفسیر لیکونکی) فرمایی چی دسود ورکیدل او دصدقو زیاتیدل دآخرت دپاره خودی لیکن ددی څه نښانی په دنیاکی هم لیدلی کیدی سی .

سود چی په کوم مال کی شامل سی ځینی وخت خو هغه مال په خپله هلاک او برباد سی او هغه زوړمال هم دخان سره لاهوکی ، لکه چی دسود اوستی په بازارونوکی همیشه خلک وینی چی لوی لوی کروړپتیان دسترگو په رب کی دیوالی اوفقیران جوړسی ، په بی سوده تجارت کی هم نفع اونقصان کله کله وی او ډیر سوداگران ځینی وخت تاوان هم وکی خو داتاوان داسی تاوان نه وی لکه دسود خورو چی نن کروړپتی وی او صبا دپیسی محتاج وی ، دا یوازی دسود اوستی په بازارونو کی وی او دتجربه کوونکو بی شماره خبری په دی باره کی مشهوری دی چی دسود مال که فوری طور څومره زیات هم سی خو اکثره ناپائیداره او ختمیدونکی وی چی فائده یی اولاد اونسلونو ته رسیږی ، اکثر څه ناڅه آفت راسی او دا برباد کی ، حضرت معمر رحمته الله علیه فرمایی چی مونږ دمشرانو څخه اوریدلی دی چی په سود خور څلوېښت کاله نه وی تیرسوی چی په مال کی محاق (کمیدل) شروع سی .

اوکه په ظاهری طور یی مال برباد اوضاع هم نه سی خو دفائدو اوبرکتونو څخه یی محرومی یقینی او لازمی ده ، ځکه چی دا خبره څه پټه نه ده چی سره اوسپین په خپله څه دکار شی نه دی په دی نه لوړه دفع کیږی اونه تنده په ماتیرې اونه دگرمی اویخنۍ څخه دخلاصیدو دپاره غوړول یا اغوستل کیږی ، اونه دکپړو اولونښو کار ورکولی سی او بیا ددی دحاصلولو دپاره چی څومره تکلیفونه اوسختی په خان تیروول کیږی نو دیوه هوبنیار سړی په نزد ددی څخه ماسوا نور هیڅ نه سی کیدی چی سره اوسپین ذریعه ده دداسی شیانو دحاصلولو چی په هغه دانسان ژوند ښه کیدی سی او دی د راحت اوعزت ژوند په تیر کړای سی او دانسان دا فطری خواهش وی چی دا راحت او عزت څنگه چی ده ته حاصل دی دده اولاد او متعلقینو ته دی هم حاصل وی .

دا هغه شیان دی چی دمال دولت فائدی او ثمری ورته ویل کیږی نو ددی په نتیجه کی دا ویل صحیح دی چی کوم سړی ته دا فائدی او ثمری حاصلی سوی نو دهغه مال په یوحثیت سره زیات سو که څه هم چی په لیدو کی کم وی، اوچاته چی دا فائدی اوخوندونه حاصل نه سی نو دده مال په یوحثیت سره

ورك او کم سو که څه هم چي دسترگو په نظر کي ډير ښکاري .

چي په دې خبره پوه سوي نو اوس د سودي کاروبار کوونکو اوصدقي اوخيرات کوونکو دکارونو جائزه واخلې ، نو دا خبره به درته ښکاره سي چي د سودخور مال که څه هم چي زياتيدونکي په نظر راځي ليکن دغه زياتيدل داسي دي لکه ديو انسان په بدن چي پرسوب او نور راسي نو دپرسوب زياتوالي که څه هم د بدن زياتوالي دي ليکن يو هوښيار سړي هم دا زياتوب نه خوښوي ځکه چي دي پوهيږي چي دا زياتوب دمرگ استاذي دي ، نو دغه شان که د سود خور مال هرڅومره زيات سي خو د مال دفائدو اوخوندو يعني دراحتونو او عزتونو څخه هميشه محرومه وي .

دلته به شايد چي ځيني خلگوته دا شک راځي چي نن صبا خو سودخواره په لويو لويو راحتونو اوخوندونو کي وي ، دکوتو او ښکلو مالکان دي دعيش او آرام تول سامان ورته حاصل دي دخوړلو چيښلو اغوستلو داوسيدلو تول ضروري سامانونه بلکه دعيش او عشرت اوفضولياتو تول هرڅه ورته حاصل دي دنوکر چاکر شان اوشوکت تول سامان ورته موجود دي ، ليکن که ښه فکر وسي نو هر سړي به پوه سي چي په سامان دراحت او په عين راحت کي لوي فرق دي ، دراحت سامان خو په کارخانو کي جوړيږي ، او په بازارونو کي خرڅيږي او دسرو اوسپينو په بدله کي حاصليدي سي ، ليکن راحت چي دڅه شي نوم دي اوڅه ته چي ويل کيږي هغه نه په يو کارخانه کي جوړيږي نه په يوه منډي کي خرڅيږي هغه يو داسي رحمت دي چي نيغ په نيغه دالله ﷻ دطرفه ورکول کيږي ، داځيني وخت دزرگونو سامانونو سره سره هم نه حاصليږي ، دخوب دا آرام داسي دي چي ددي دحاصلولو دپاره خو دا کول کيږي چي ترښه لابنه مکان ورته جوړسي دهوا او پنا ښه پوره انتظام په کښي کول کيږي اوښه ښائسته اوښکلي سامان اوبستر په کښي تيارول کيږي کتونه بستري اوبالښتان په کښي ترښه لابنه تياريږي خوکه دا هرڅه په کښي تيارکي نو خوب به ورته راسي ؟ که په تاسي په خپله يووخت داسي حالت نه وي راغلي نو په زرگونو داسي خلگ موجود دي چي هغه به ووايي چي په دي سامانونو تيارولو کي خوب نسته چاته چي په څه وجه يا عارضه خوب نه ورځي يعني دخوب راحت ددي سامانونو په تيارولو سره هيڅکله نه سي حاصليدي ، دامريکي غوندي دمالدارو متمدن ملک دځينو راپورونو څخه معلومه سوي ده چي هلته په سلو کي پنځه اويا کسان دخوب راوستونکو گوليو دخوړلو څخه بغير نه سي بيده کېدي او ځيني وخت خو دا دخوب گولي هم کارنه کوي ، دخوب سامان خو به دبازاره څخه واخستل سي خو خوب په هيڅ قيمت هم دبازار څخه نه سي اخستل کيدي ، دغه شان دنورو راحتونو اوخوندونو حان دي چي سامان خويي په روپو اوپيسو دبازار څخه اخستل کيدي سي خو په خپله راحت اوخوند هيڅ څاي هم په بازار کي نه سي اخستل کيدي .

په دې خبره ترپوهيدو وروسته دسودخورو دحال اندازه واخلې د دوي سره به تاسي هرڅه وويني

خود آرام او راحت نوم به ورسره پیدا نه کی ، دوی به تاسی دخپلو یو کروړ روپو یو نیم کروړ کولو او یونیم کروړ دوه کولو په نشه کی داسی مست وینی چی نه به ورسره دخپل خوراک چیشاک هوش وی اونه دخپل اهل اوعیال ، خو میلونه چلیپری خو جهازونه دبل ملک څخه راغله خو ولاړه ، په دی سوچونو اوفکرونو کی سهار کیږی اوماښام کیږی ، افسوس چی دی لیونو دراحت سامان ته دراحت نوم ورکړی دی او په حقیقت کی ورڅخه راحت په میلونو لیری دی .

دا حال خو د دوی دراحت دی اوس یی عزت ته وگوری ، ددی خلگو زړونه سخت اوبی رحمه وی ، د دوی کسب دا وی چی دغریبانو دغریبی څخه او دکمزورو دکمزوری څخه فائده واخلي ، وینه یی وچینی او خپل بدن په وپالی ، نو په دی وجه دا کیدی نه سی چی دخلگو په زړونو کی د دوی څه عزت او وقار وی دخپل ملک دبنوگانو او دشام دیهودیانو تاریخ وویاست دهغوی حالات وگوری چی دهغوی گلی سیفونه څومره دسرو اوسپینو او جواهراتو څخه ډکی وی ، لیکن ددنیا په یوه کونج کی هم دانسانانو یوی طبقی دوی ته دعزت په نظر نه دی کتلی ، بلکه د دوی ددی کار لازمی نتیجه داسی چی دکمزورو اوغریبانو خلقو په زړونو کی دوی ته بغض اونفرت پیداسی اونن صباخوددنیا ټول جنگونه ددی بغض اونفرت نښانی دی ، دمحت اوسرمایی جنگ په دنیا کی داشراکیت او اشتعالیت نظریی پیدا کړی ، دکمیونزم دوران یو سرگرمی هم ددی بغض اونفرت نتیجه ده چی دټولی دنیا څخه یی دجنگونو او جگړو په وجه یو جهنم جوړ کړی دی ، دا حال خو یی دخپل راحت او عزت دی ، او په تجربه سره معلومه سوي ده چی دسودمال دسودخور دراتلونکو نسلونو ژوند هم نه خوندور کوی ، یا خو گرسره دغه مال ضائع سی او یا دوی دحقیقی خوندو اوراحتونو څخه محرومه اوذلیل اوسی .

خلگ به دیورپ دسودخورو دمثال څخه شاید چی په دهوکه کی راخی چی هغوی خوتول ښه خوشحاله دی او نسلونه یی هم ښه په ترقی دی لیکن اول خو د دوی د خوشحالی یوسر سری خاکه (نقشه) می پیش کړه ، دوهم د دوی مثال داسی دی لکه سری خور چی دنورو خلگو وینی وچنی خپل بدن په غټ پټ کی او داسی یو څوسری خواره په یوه محله کی آبادسی اوتاسی څوک دی محلی ته بوزی او درته وښی چی وگوره دا خلگ څنگه غټ پټ او صحت مند سوي دی ، لیکن یو هوښیار سری چی دټول مخلوق دگټی خواهشمند دی هغه به یوازی دی محلی ته نه گوری ، بلکه ددی په مقابله کی به هغه کتوته هم گوری ددومو وینی . دوی چینیلی وی او هغوی یی نیم مرده (نه مړه اونه ژوندی) جوړ کړی وی ، په دی محلی او په دغه کلو نظر اچوونکی به هیڅکله ددی محلی په چاغیدو خوشحاله نه سی ، او دی به هیڅ ځای هم د دوی دی کار ته دانسانی ترقی ذریعه ونه وایی بلکه دی به د دوی دی عمل ته انسانی تباهی اوبریادی خامخا وایی .

ددی په مقابله کی دصدقو او خیرات کوونکو حال ته وگوری هغوی به تاسی هیڅ ځای هم په مال پسې

دغه شان حيران اوسرگردان ونه وینی ، دوی ته که څه هم دراحت سامان ډیرکم حاصل وی ، لیکن تردغه ډیرو سامانونو دځاوندانو به ورته آرام راحت او دزړه سکون چی اصلی راحت دی ډیر زیات دوی ته حاصل وی او په دنیا کی به هرسړی دوی ته دعزت په نظر سره گوری .

يَمْنَعُ اللَّهُ الرِّبَا وَيُرْبِي الصَّدَقَاتِ

خلاصه دا ده چی په دی آیت کی کوم ارشاد دی ، چی الله ﷻ سود وړک کوی اوصدقی زیاتوی دا مضمون خودآخرت په اعتبارسره بالکل صفا دی او ددنیاپه اعتبار سره هم ، که لږ په حقیقت دپوهیدو کوشش وسی نو بالکل ښکاره دی ، هم دا دی مطلب ددی حدیث په کوم کی چی نبی کریم ﷺ فرمایي .

إِنَّ الرِّبَا وَإِنْ كَثُرَ لَأَنْ غَالِبَتُهُ تَصِيرُ إِلَى قَلٍ .

یعنی سود که څه هم هرڅومره زیات سی مگر آخرکار نتیجه یی کموالی دی ، دا روایت په مسنداحمد او ابن ماجه کی ذکر دی .

دآیت په آخرکی ارشاد دی ، وَاللَّهُ لَا يُحِبُّ كُلَّ كَفَّارٍ أَثِمٍ : یعنی الله ﷻ نه خوښوی څوک کفرکوونکی او گناه کوونکی په دی کی اشاره ده دی خبری ته چی کوم خلک سود حرام نه گڼی هغوی په کفرکی اخته دی او څوک چی دحرامو گټلو سره بیا هم په هغه کی مبتلا او اخته وی هغه گناهگار اوفاسقان دی ، په دریم آیت کی دنیکانو صالحانو مسلمانانو مومنانو ذکر دی چی دلمانځه روژی پابندی کوی ، ددوی دلوی اجر اوثواب او دآخرت دراحتونو اوخوندو ذکر دی ، چونکه چی تردی په اولنی آیت کی دسود خورو دپاره دجهنم دعذاب او د دوی دذلت اوخواری ذکر راغلی دی نو دقرآن کریم دعام اسلوب (طریقی) په مطابق ددی سره سره یی دایمان اونیک عمل او دلمونځ او روژی دپابندی کوونکو دثواب او دآخرت ددرجو ذکر وکی .

څلورم آیت ، يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ وَذَرُوا مَا بَقِيَ مِنَ الرِّبَا إِن كُنتُمْ مُؤْمِنِينَ : ددی خلاصه دا ده چی دسود اوربو دحرمت ترنازلیدو وروسته چی کوم دسود رقمونه دچا په ذمه پاته وه دهغه ورکول اخیستل یی هم حرام کړه .

وضاحت : ددی دادی چی دسود دحرمت ترنازلیدو مخکی په عامو عربوکی دسود رواج خپورسوی وو ، ددی آیت څخه په مخکنیو آیتونوکی ددی منع راغله ، نو دعادت مطابق ټولو مسلمانانو دسود معاملی پریښوولی ، لیکن دځینو خلکو دسود پاته رقمونه دځینو خلکو په ذمه واجب الاداء وه ، په دی باره کی داسی واقعه پیښه سوه ، چی دبنی ثقیف او بنی مخزوم دیوبل سره دسود معامله وه اودبنی ثقیف دخه خلکو سودی مطالبه په بنی مخزوم باندی وه ، بنی مخزوم مسلمانان سوه ، نو داسلام ترراوړلو وروسته هغوی دسود رقم اداکول جائز نه گڼل ، بلی خواته دبنی ثقیف خلکو مطالبه شروع کړه ، ځکه چی دا خلک مسلمانان سوی نه وه ، لیکن دمسلمانانو سره یی صلح کړی وه ، دبنی مخزوم خلکو

ووہل چی پہ اسلام کی ترداخلیدو وروستہ مونہ اسلامی گتہ دسود پہ ادا کولوکی نہ خرخوو۔
 دا جگرہ پہ مکہ مکرمہ کی ورپینہ سہ دغہ وخت مکہ فتح سوی وہ ، دحضور ﷺ دطرف خٹہ دمکی
 امیر حضرت معاذ ؓ اوپہ بل روایت کی عتاب بن اسید ؓ وو ، ہغوی ددی جگری فیصلہ دحضور ﷺ
 پہ خدمت کی دحکم معلومولوپہ غرض ولیرلہ نوپہ دی باندی دقرآن شریف دا آیت نازل سو ، چی لندہ
 مطلب یی دا دی چی ، پہ اسلام کی ترداخلیدو وروستہ دسود تول مخکنی معاملات ختم دی تیر سود
 بہ ہم نہ سی وصولولی یوازی راس المال (یعنی اصلی مال) بہ وصولولی سی ۔

دا اسلامی قانون رائج سونو مسلمانان خو ددی پابندہ وہ اوکومو غیر مسلمو قبیلو چی پہ طور
 دصلح او وعدی اسلامی قانون قبول کری وو ہغوی ہم ددی پابندسوی وہ ، لیکن ددی سرہ سرہ چی
 کلہ نبی کریم ﷺ دحجۃ الوداع (آخری حج) پہ خطبہ کی ددی قانون اعلان وکی ، نو دا خبرہ یی ہم
 ہنکارہ کرہ چی دا قانون دچاخاص سہی یاقوم یادمسلمانانو دمالی فائدو ترمخہ نہ دی ، بلکہ دتول
 انسانیت دتعمیر گتی او کامیابی دپارہ جاری سوی دی ، پہ دی وجہ مونہ ترتولو اول دمسلمانانو دیر
 دسود رقمونہ چی دغیر مسلمو پہ ذمہ وہ ہفہ پریردو ، نو اوس بہ دوی دخیل سودی پاتہ رقم پہ
 پرینبولو کی خہ عذر نہ کوی ، لکہہ چی پہ دی خطبہ کی یی داسی وفرمایل ۔

أَلَا إِنَّ كُلَّ رِبَا كَان لِي الْجَاهِلِيَّةِ مَوْضِع عَنْكُمْ كُلَّ ، لَكُمْ رِءُوسُ أَمْوَالِكُمْ لَا تَظْلُمُونَ وَلَا تُظْلَمُونَ ، وَأُولُو
 رِبَا مَوْضِع رِبَا الْعَبَاسِ بْنِ عَبْدِ الْمُطَّلِبِ كُلَّ (ابن کثیر بحوالہ ابن ابی حاتم)
 دجاهلیت پہ زمانہ کی چی کوم سودی معاملات سوی دی دتولو سود پرینبول سو اوس بہ ہر سہی تہ
 خپل اصلی رقم ورکول کیڑی ، نہ بہ تاسی دزیاتی وصول کولوپہ وجہ پہ بل چاظم کوی اونہ بہ خوک
 ستاسی پہ اصل مال کی کمی کوی (پہ تاسی ظلم کوی ، اوترتولو اول چی کوم سود پرینبول سو ہفہ
 دعباس بن عبدالمطلب سود دی چی دہفہ دیر زیات رقم دغیرمسلمو پہ ذمہ پہ طور دسود واجب
 الاداء و)

دقرآن کریم پہ دی ذکر سوی آیت کی ددی واقعی طرف تہ اشارہ او دسود دپاتہ رقم دپرینبولو حکم
 مذکور دی ، ددی آیت شروع داسی وسوہ چی مسلمانانوتہ یی خطاب اول د اِتَّقُوا اللہ پہ حکم سرہ
 واوروی چی داللہ ﷻ خٹہ دبیریری ، تردی وروستہ یی داصلی مسئلی حکم ونبووی ، دا دقرآن شریف
 ہفہ خاص طرز دی چی پہ دی سرہ دی دتولی دنیا دقانون ترکتابونو ممتاز (لورشان والا) دی ، چی کلہ
 یو داسی قانون جوہیری چی پہ ہفہ عمل کول خلگوتہ گران معلومیڑی نو ترہفہ مخکی او وروستہ
 داللہ ﷻ پہ مخکی حاضری داعمالو حساب او دآخرت دعذاب او ثواب ذکر وکی دمسلمانانو زہونہ او
 ذہنونہ پہ دی باندی عمل کولوتہ تیارکی اوتردی وروستہ بیاحکم اورول کیڑی ، دلته ہم دسود مال
 پرینبول مسلمانانوتہ یوبار غوندی معلومیدی نو پہ دی وجہ یی اول ، اِتَّقُوا اللہ وفرمایل اوتردی

وروسته یی حکم ورکى چى ، ذَرُوا مَا بَقِيَ مِنَ الرِّبَاَ يعنى پاته کى بقايا سود اودآيت په آخرکى یی وفرمايل ، اِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ : يعنى که چيرى تاسى ايماندار ياست په دى کى یی اشاره وکړه چى دایمان تقاضا(خواهش) دا ده چى دالله ﷻ حکم ومنل سى او دالله ﷻ نافرمانى دایمان نيستى والى دى ، دا حکم کله چى په طبيعتونو باندې گران وو په دى وجه یی ترحکم کولو مخکى ، اتَّقُوا اللهَ اوترحکم کولو وروسته ، اِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ وفرمايل ، تردى وروسته یی په پنځم آيت کى ددى حکم خلاف کوونکوته سختى سزاگانى واورولى چى مضمون یی دا دى چى که تاسى سود پاته نه کى نو دالله ﷻ او دهغه درسول ﷺ دطرفه اعلان دجنگ واورى ، دا سخته سزا داسى ده چى ترکفر ماسوا په بلى ترلو یی لا په لویي گناه باندې داسى سخته سزانه ده راغلى ، بياددى آيت په آخرکى ارشاد فرمایى .

وَاِنْ تَبْتُمْ فَلَكُمْ رُءُوسُ اَمْوَالِكُمْ لَا تَظْلُمُونَ وَلَا تُظْلَمُونَ : يعنى که تاسى توبه وکړه اودآئنده دپاره مو دسود دپاته رقم دپريښولو قصد وکى نو تاسى ته به ستاسى اصل مال حاصلیږي ، نه به تاسى تراصل مال په زيات حاصلولوسره په بل ظلم کوى اونه به څوک ستاسى په اصل مال کى کمى کوى چى په تاسى به ظلم کوى ، په دى یی داصل راس المال دحاصلیدو سره دا شرط تړلى دى چى تاسى توبه وکى او دآئنده دپاره دسود دپريښولو قصد وکى ، نو وروسته ترهغه به درته اصل راس المال (يعنى ستاسى اصلی مال) حاصل سى ، ددى په ظاهره دى طرف ته اشاره ده چى که دسود دپريښولو دقصد کولو سره توبه ونه کى ، نو اصل راس المال به هم نه حاصلیږي ، وروسته ددى تفصيل دا دى چى که دمسلمانيدو باوجود گرسره سود حرام ونه گڼي اوپه دى وجه دسود پاته کولو څخه توبه ونه کړى نو دا سړى داسلام څخه خارج او مرتد دى چى دده حکم دا دى چى دمتردمال دده دملك اوتصرف څخه وزى ، بياچى کوم مال ده په زمانه داسلام کى گټلى وى هغه به دده مسلمانو وارثانوته ورکول کیږي اوکوم چى یی ترکافر کيدو وروسته گټلى دى هغه به په بيت المال کى جمع سى ، په دى وجه دسود څخه توبه نه کول که دحلال گڼلو په وجه سره وى ، نوده ته به اصل راس المال هم نه ورکول کیږي اوکه حلال یی نه گڼي خو عملاً ورڅخه نه واپس کیږي او ډله جوړ وى داسلامى حکومت مقابله کوى نودى باغى دى دده به هم ټول مال ضبطول کیږي اوپه بيت المال کى به امانت ايښوول کیږي ، چى کله دى توبه وباسى نو وروسته ترهغه به دده مال ده ته واپس سى ، شايدچى دداسى قسم جزئياتو طرف ته داشارى کولو دپاره یی دشرط په صورت کى داسى فرمایلى وى ، فَاِنْ تَبْتُمْ فَلَكُمْ رُءُوسُ اَمْوَالِكُمْ يعنى که تاسى توبه ونه کړه نو ستاسى راس المال به هم ضبط سى .

تردى وروسته په شپږم آيت کى دسودخورى غوندې انسانيت سوز او انسان دښمن حرکت په مقابله کى دپاکيزه اخلاقو اودغريبانو اونادارو سره دنرمى اومهربانى سلوک کولو تعليم ورکول کیږي فرمایى ، وَإِنْ كَانَ ذُو عُسْرَةٍ فَنَظِرَةٌ إِلَىٰ مَيْسَرَةٍ وَأَنْ يَصَدَّقُوا خَيْرٌ لَّكُمْ إِنْ كُنْتُمْ غُلَّامُونَ : يعنى که ستاسى قرضدار

تنگ لاسی وی ستاسی قرضہ نہ سی ادا کولی نو شرعی حکم دا دی چی دہ تہ تر فراخی او وس رسیدو پوری مہلت دی ورکول سی ، اوکے تاسی دہ تہ خپلہ قرضہ معاف کی نو دا ستاسی دپارہ زیاتہ بنہ دہ . دسود خورو عادت دا وی چی کہ قرضدار بی مفلس وی اوپہ مقرر میعاد قرضہ نہ سی ادا کولی نو دسود رقم داصل سرہ جمع کوی او دسود در سود سلسلہ چلوی او دسود مقدار نور ہم زیاتوی .

نو دلته دحاکمانو حاکم دا قانون جو رکی چی کہ یو قرضدار واقعی مفلس وی او دقرض پہ ادا کولو قادر نہ وی نو ددہ تنگول جائز نہ دی بلکہ دہ تہ تر ہفہ وختہ پوری مہلت ورکول پہ کار دی ترخو چی دی پہ ادا کولو قادر سوی نہ وی او ددی سرہ بی داترغیب (مینہ) ہم ورکرہ چی دی غریب تہ کہ خپل قرض معاف کی نو دا ستاسی دپارہ زیات غورہ دہ .

دلته معاف کول قرآن پہ لفظ دصدقی سرہ بیان کرل چی دی تہ پہ کبسی اشارہ دہ چی دا معاف کول بہ ستاسی دپارہ دصدقی پہ حکم کی حساب سی او یولوی ثواب بہ وگتی دا رنگہ دا چی بی وفرمایل چی ، معاف کول ستاسی دپارہ زیات بنہ دی احوال دا دی چی پہ ظاہرہ خود دوی دپارہ دنقصان سبب دی ، چی دسود پاتہ کول خہ وو چی اصل سرمایہ ہم ورسرہ ولاہ ، لیکن قرآن دی تہ بنہ وویل ، ددی دوی ۲ وجی دی ، اولہ دا چی دا بنہ والی بہ دی ددی دنیا تردی خوروخو ژوندون وروستہ ووینی چی کلہ ددی معمولی مال پہ بدلہ کی دہ تہ دجنت ہفہ ہمیشہ پاتہ کیدونکی نعمتو نہ حاصل سی .

دوہم شاید چی دی طرف تہ ہم اشارہ وی ، چی پہ دنیاکی بہ ہم تاسی تہ ستاسی ددی عمل بنہ والی معلوم سی چی ستاسی پہ مال کی بہ برکت راسی ، دبرکت حقیقت دا دی چی پہ لہ مال بہ دیرکار کیبری ، دا ضروری نہ دہ چی دمال مقدار یا تعداد بہ زیات سی ، نو دا لیدل سوی دی ، چی دصدقو او خیرات کوونکو پہ مال کی بی شمیرہ برکت وی ، ددوی پہ لہ مال سرہ دومرہ کارکیبری چی دحرام مال والاو پہ دیرو دیرو مالونو سرہ دغومرہ کار نہ کیبری ، اوپہ کوم مال کی چی بی برکتی وی دہفہ دا حال دی چی دکوم مقصد دپارہ بی خرخ کوی ہفہ مقصد نہ حاصلیبری او یا پہ غیر مقصودی شیانو مثلاً پہ دوايانو علاجونو داکترانو پہ فیسونو کی دداسی مالدارانو لوی لوی رقمونہ خرخیبری چی غریبانانو تہ ہیخ خای ہم دغہ ضرورتونہ نہ ورپینسیری اول خواللہ ﷺ غریبان روغ ساتی چی پہ علاجونوی گرسرہ خرخ تہ ضرورت نہ راخی ، اوکے ناروغی یو وخت را ہم سی ورتہ نو پہ معمولی خرخ سرہ جو ریبری ، پہ دی وجہ سرہ غریب قرضدار تہ قرض معاف کول کہ خہ ہم پہ ظاہرہ ددہ دپارہ پہ کبسی نقصان بشکاریدی ، خو ددی قرآنی تعلیم پہ رناکی ہفہ یو فائدہ مند کار جو رسو .

دغریب قرضدار سرہ ددرمی او پہ ہفہ دآسانی را وستلو پہ بارہ کی چی دتعلیم دپارہ پہ صحیح احادیثو کی کوم ارشادات راغلی دی دہفہ یو خوجملی واوری .

دطیرانی پہ یوحديث کی دی چی وکوم سری دا غواری چی دہفہ پہ سر دی داللہ ﷻ درحمت سایہ وی

پہ ہفہ ورخ کله چی چاته ہیخ سایہ دسر پتولو دپارہ نہ حاصلیری ، نو دہ تہ پہ کار دی چی دتنگدست قرض دار سرہ دزرمی اواسانی معاملہ کوی یایی معاف کی .

ددی مضمون یو حدیث پہ صحیح مسلم کی ہم دی ، او پہ مسند احمد کی پہ یو حدیث کی دی چی ، کوم سری یو غریب قرضدار تہ مہلت ورکی ، نو دہ تہ بہ ہرہ ورخ د دومرہ رقم دخیرات کولو ثواب ورکول کیچی خومرہ چی ددی قرضداری پہ ذمہ واجب الاداء دی او دا حساب دقرضی دمیعاد ترپورہ کیدو خخہ دمخکی مہلت دپارہ دی ، او کله چی دقرضی دورکولو میعاد پورہ سی اودی ورته بیا نور مہلت ورکی کله چی دغہ قرض دار پہ قرضہ ادا کولو باندی قادر نہ وی نو دہ تہ بہ اوس روزانہ ددغہ قرض ددوچندہ مال صدقہ کولو ثواب حاصلیری .

پہ یو حدیث کی دی چی ، کہ **خوک** دا غواہی چی ددہ دعا دی قبولہ وی یادی ددہ مصیبتونہ لیری سی نو دہ تہ پہ کار دی چی تنگدست قرضدار تہ مہلت ورکی ددی خخہ وروستہ پہ آخری آیت کی بیادورخی دقیامت بیرہ او دمحشر پہ حساب کتاب او دثواب عذاب پہ ذکر سرہ یی دسود دا حکامو آیاتونہ ختم کرہ ارشاد فرمائی چی ، **وَالْقَوَا يُؤْمِنُونَ لَهَا إِلَى اللَّهِ تَوَكَّلُوا كُلٌّ لَفِي شَأْنِ النَّفْسِ مَأْكُوتٌ** یعنی ویریری دہفہ ورخی خخہ پہ کومہ کی چی بہ تاسی تول دالله **عَلَيْهِ** پہ مخکی پیش سی اویابہ ہر سری تہ دخیل خیل عمل پورہ پورہ بدلہ ورکول کیچی ، حضرت ابن عباس **رضی اللہ عنہ** فرمائی چی دا آیت دنزول پہ اعتبار سرہ ترپولو آخری آیت دی ، تردی وروستہ یو آیت ہم نازل نہ سو تردی یو دیرش ۳۱ ورخی وروستہ دنی **و** وفات وسو ، او پہ **خینو** روایتونو کی وایی چی یوازی نہ ورخی وروستہ وفات سو .

تردی خای پوری دسود دا حکاموسرہ تعلق لرونکی دسورة بقرہ داو ۷ آیتونو تفسیر راغلی دی ، دسود پہ حرمت اومانعت باندی پہ قرآن کریم کی پہ سورة بقرہ کی دا ذکر سوی اوہ ۷ آیتونہ اوپہ سورة آل عمران کی یو ۱ آیت ، پہ سورة نساء کی دہ ۲ آیتونہ راغلی دی او یو ۱ آیت پہ سورة روم کی ہم دی چی پہ تفسیر کی یی اختلاف دی **خینو** حضراتو دا ہم دسود بیاج پہ مفہوم باندی حمل کری دی ، **خینو** یی بل دول تفسیر بیان کری دی ، دغہ شان پہ قرآن شریف کی لس آیتونہ دی چی دسود اوریاء ، احکام پہ کبسی ذکر دی ، دسود دپورہ حقیقت ترنبوولو مخکی مناسبہ دہ چی دہفہ باقی آیتونو ترجمہ او تفسیر ہم دلته ولیکل سی کوم چی پہ سورة آل عمران او سورة نساء او سورة روم کی راخی ، ددی دپارہ چی تول آیتونہ یو خای سی او دسود پہ حقیقت باندی دپوہیدلو خبرہ آسانہ سی .

دسورة آل عمران ددیارلسمی ۱۳ رکوع یوسل دیرشم ۱۳۰ آیت دا دی ، **يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَكُونُوا الرِّبَّوْا اضْطَرُّوا مُضَاعَفَةً** وَالْقَوَا اللَّهُ لَعَلَّكُمْ لَفَلَحُونَ (یعنی ، ای ایماندارو! سودمہ خوری ترخصی زیات اودالله **عَلَيْهِ** خخہ ویریری امید دی چی تاسی کامیاب سی)

ددی آیت دنزول یو خاصہ واقعہ دہ چی پہ عربو کی دجاهلیت پہ وخت دسود خوری پہ عام طور سرہ دا

طريقه وه چي تر يو خاص مقرر ميعاده پوري به يي قرض په سود باندې ورکوي او کله چي به هغه مقرر نه پورته راغله او قرضدار به قرض ادا کولي نه سواي نو نور مهلت به يي ورته په دې شرط ورکوي چي د سود د ادا ننگي مقدار دې زيات سي دغه شان چي به په دې دوهمه نيت به هم ادا ننگي ونه سوه نو د سود مقدار به يي نور هم زيات کي ، دا واقعه د تفسير په عامو کتابونو او خاص په لباب النقول کي په روايت دمجاهد ذکر دي .

د جاهليت دعربو ددې قوم تباہ کوونکي رواج دور کولو دپاره د آيت نازل سو په دې وجه په دې آيت کي بي ، اَضْعَافًا مَضَاعِفَةً (يعني څو حصي زياتي) وفرمايل د دوي درواجي طريقې بدوالي د قوم تباہي او خود غرضي يي دوي ته ښکاره کړه او حرام يي مقرر کړه، ددې دا معنی نه ده چي که چند درچندنه وي نو بيا حرام نه دي ، ځکه چي په سورة بقره او سورة نساء کي يي صفا حرام والي ذکر دي که اضعاف مضاعف (چند درچند) وي او که نه وي ، ددې مثال داسي دي چي لکه په قرآن شريف کي يي ځای په ځای فرمايلي دي چي ، لَا تَشْتَرُوا بِآيَاتِي ثَمَنًا قَلِيلًا ، يعني زما په آيتونو باندې لږ څه قيمت مه اخلي ، په دې کي يي لږ څه قيمت ځکه وفرمايي چي د الله ﷻ د آيتونو په بدله کي که داووه ۷ گونجه دنيا حکومت هم واخيستل سي خو دا به لږ قيمت وي ، ددې دا معنی نه ده چي د قرآن د آيتونو په بدله کي لږ قيمت اخيستل حرام دي او زيات اخيستل جائز دي ، دغه شان په دې آيت کي اَضْعَافًا مَضَاعِفَةً : لفظ د دوي په دې شرميدلي طريقې باندې د فکر کولو دپاره راوړل سو د حرمت شرط نه دي .

او که د سود په دې رواجي طريقو باندې غور و سي نو دا هم ويل کيږي سي چي کله د سود خوري عادت پيداسي نو بيا هغه سود يوازي سودنه پاته کيږي بلکه لازم بيا اَضْعَافًا مَضَاعِفَةً جوړ سي ، ځکه چي کوم رقم په سود سره حاصل سي او د سود خور په مال کي شامل سي نو اوس به دغه زيات مال هم په سود چلول کيږي نو سود مضاعف به سي او چي دا سلسله دغسي پرمخ ولاړه سي نو اَضْعَافًا مَضَاعِفَةً به سي او دغسي هر يو سود اضعاف مضاعفه جوړيږي .

او د سورة نساء دوه ۲ آيتونه د سود متعلق دي .

لَبِظْلَمٍ مِّنَ الَّذِينَ هَادُوا حَرَّمْنَا عَلَيْهِمْ طَيِّبَاتٍ أَحَلَّتْ لَهُمْ وَبِصَدِهِمْ عَنِ سَبِيلِ اللَّهِ كَثِيرًا " وَأَخَذَهُمُ الرَّبُّ وَقَدْ هُمُوهَا عَنْهُمْ وَأَخْلَاهُمْ أَمْوَالِ النَّاسِ بِالْبَاطِلِ وَأَعْتَدْنَا لِلْكَافِرِينَ مِنْهُمْ عَذَابًا أَلِيمًا .

يعني د يهودو ددې لويولو يو جر مونو کولو په سبب مونو ډير پاکيزه شيان چي ددوي دپاره حلال وه په دوي حرام کړه او په سبب ددې چي دوي ډير خلقي دلاري دخداي ﷻ څخه منع کول او په سبب ددې چي دوي سود اخيستي حالانکه دوي ددې څخه منع سوي وه او په سبب ددې چي دوي دخلقو مالونه په ناحقه طريقه خوړل او مونو ددغه خلقو دپاره کوم چي په دوي کي کافران دي د درناکي سزا سامان مقرر کړي دي . ددې دواړو آيتونو څخه دا معلومه سوه چي د حضرت موسي ﷺ په شريعت کي هم سود حرام وو او

يهودو چي ڪله ددي مخالفت وڪي نو په دنيا کي هم هغوته دا مناسبه سزا ورکول سوه چي هغوي ددنيا دحرص په وجه حرام خوړل شروع کړل نوالله ﷺ په دوي باندې ځيني حلال شيان هم حرام کړل او دسورة روم دڅلورمي رکوع يوکم څلويښتم ۳۹ آيت دا دی .

وَمَا آتَيْتُمْ مِنْ رَبِّكُم مِّمَّا آتَاكُمْ مِنْ زَكَاةٍ تُرِيدُونَ وَجْهَ اللَّهِ فَأُولَٰئِكَ هُمُ الْمُضْغَفُونَ .
يعنی کوم شی چي تاسی ددی دپاره ورکوی چي دا دخلکو مالونوته ورسیږي زیات سی ، نو دا دالله ﷻ په نزد نه زیاتیږي اوکوم چي زکوٰه ورکوی چي دالله ﷻ رضایه غواري نو داسی خلک دالله ﷻ په نزد زیاتوونکی دی .

ځينو مفسرينو حضراتو په لفظ درياء او زياتی باندی نظر کړي دی نو دا آيت يی هم پر سود باندی حمل کړي دی يعنی مطلب يی ورڅخه سود اخيستی دی او داسی يی ورته تفسير کړي دی چي په سودکی که څه هم په ظاهره دمال زياتيدل ښکاری خو په حقيقت کی هغه زیادت نه وی ، لکه دیو سړی په بدن چي پرسوب راسی نو په ظاهره خو دهغه په بدن کی زیادت ښکاری لیکن یو هو ښیار سړی په دی زیادت خوشحاله نه وی ، بلکه دا زیادت دهلاکت نښانه وی ، ددی په مقابله کی په زکوٰه اوصدقو ورکولو سره که څه هم په ظاهره په مال کی کمی راځی ، خو په حقيقت کی هغه کم نه وی ، بلکه داکمی دزرگونو زیاتو سبب وی ، لکه یوسړی دنس څخه دخرابیو دلیری کولو دپاره مسهل (اسهال راوستونکی اوقبض ماتوونکی دوا) خوړی ، یارگ وهي وینه ورڅخه باسی نو په ظاهره خو دی په دی باندی کمزوری کیږي خو دا کمزوری دصحت او قوت سبب گرځی .

اوځينو عالمانو دتفسير دا آيت په سود نه دی حمل کړی بلکه دا مطلب يی ورڅخه اخستی دی چي کوم سړی چاته خپل مال په اخلاص او نیک نیت سره نه ورکوی بلکه په دی نیت يی ورکی چي زه دا شی ورکړم نوهغه به ماته ددی په بدله کی تردی زیات راکی لکه په ځينو خاندانونو کی دبدل (نوتا) رواج دی چي ددالی په طور نه بلکه دبدلی په غرض باندی ورکول کیږي ، دا ورکړه ڪله چي دالله ﷻ دراضی کولو دپاره نه وی بلکه دخپل غرض دپاره وی نو په دی وجه يی په آيت کی وفرمایل چي په دی شان سره که څه هم په ظاهره مال زیاتیږي ، لیکن دغه دالله ﷻ په نزد نه زیاتیږي ، البته کوم صدقات چي دالله ﷻ درضا کولو دپاره ورکول کیږي په دی کی که څه هم په ظاهره مال کمیږي مگر دالله ﷻ په نزد هغه دوچنده اوڅلور چنده کیږي .

ددی تفسير په بڼه ددی آيت مضمون هغه سنی کوم چي په بل آيت کی رسول کریم ﷺ ته الله ﷻ فرمایي چي ، وَلَا تَمْنُنْ تَسْتَكْثِرُ: يعنی ته په چا باندی احسان په دی نیت سره مه کوه چي ددی په بدله کی به زیات مال تاته حاصل سی ، او دسورة روم په دی آيت کی په ظاهره دا دوهم تفسير زیات ښه معلومیږي اول خو په دی وجه چي سورة روم مکی دی او ددی دپاره دا ضروری نه ده چي دده هرايت

دی مکی وی خو بیا ہم غالب گمان دا دی چی دا بہ ضرور مکی وی ، ترخوچی ددی خلاف بل ثبوت پیدانہ سی او چی آیت مکی سی نو بیا ورخخہ دسود حراموالی خکھ نہ ثابتیری چی سود پہ مدینہ منورہ کی حرام سوی دی ، دسود دحرہت آیتونہ پہ مدینہ منورہ کی نازل سوی دی ، ددی علاوہ تردی آیت مخکی چی کوم مضمون راغلی دی دھفہ خخہ ہم ددی دوہم تفسیر بنہ والی معلومیچی ، خکھ چی تردی مخکی فرمایا۔

فَاتِ ذَٰلِكَ فَتْرَیْ حَقُّهُ وَالْمُسْكِنِ وَابْنِ السَّبِيلِ ذَٰلِكَ خَيْرٌ لِّلَّذِينَ يُرِيدُونَ وَجْهَ اللَّهِ وَأُولَٰئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ (الروم، ۳۸)
خپلوانو تہ دھغوی حق ورکوی اومسکینانو اومسافرانو تہ ہم دا دھغو خلگو دپارہ دیرہ بنہ دہ چی دالله ﷺ درضا طلب کوی۔

پہ دی آیت کی پہ خپلوانو مسکینانو اومسافرانو دخرخ کولو دثواب دپارہ یی دا شرط لگولی دی ، چی نیت پہ کنبی دالله ﷺ درضا حاصلول وی ، نو پہ راتلونکی ذکر سوی آیت کی یی ددی زیات وضاحت داسی وکی چی کہ مال چاتہ پہ دی غرض ورکول سی چی بدلہ بہ یی دھفہ دطرفہ زیاتہ ورکول سی نو دا دالله ﷺ درضا دطلب کولو دپارہ خرخ نہ سو نو پہ دی وجہ بہ ورتہ ثواب نہ ورکول کیچی۔
پہ ہرحال دسود دمنع کیدو پہ مسئلہ کی کہ دا آیت پاتہ ہم سی نو دغہ نور آیتونہ چی مخکی ذکر سوی دی سود یی حرام کړی دی ، او دسورة عمران پہ یو آیت کی خو یی دچند درچند سود حراموالی اوپہ باقی ټولو آیتونو کی خو یی دمطلق سود حراموالی بیان کړی دی ، ددی تفصیل خخہ داخبرہ پہ ډاگہ سوه چی سود برابرہ خبرہ دہ کہ چند درچند وی اوکہ سود درسود وی یعنی خو غیرگہ وی اوکہ یو غیرگہ خو پہ ہرحال حرام دی ، او حرام بیاہم دومرہ سخت چی ددی مخالفت کوونکوتہ یی دالله ﷺ او دھفہ درسول ﷺ دطرفہ اعلان جنگ اورولی دی۔

(دسود اوربآء دمستلي يو څه زياته تشریح او تفصیل)

نن صبا رباء چونکه چی دتجارت دعام نظام یو لوی رکن او ستن جوړه سوي دہ پہ دی وجہ چی کله دقرآن او احادیثو آیتونہ او روایتونہ ددی دحراموالی او ممانعت مخ تہ راخی نو عام طبیعتونہ ددی دحقیقت خخہ دځان خبرولو اوپوهولوپہ وخت کی ددی دترحرام والی تیریری اوآنی بهانی لتوی ، زماغرض دا دی چی دا بحث جلا جلا سی او پرہر یوہ اړخ یی ځان ځان تہ بحث پہ کار دی او پہ خلط ملط کولو سرہ بہ ور خخہ دتکرار اوگډوډ کیدو خخہ ماسوا بل څہ حاصل نہ سی ، دلته ددی بحث دري ۳ حصی دی۔

اول دا چی په قرآن اوسنت کی درباء څه حقیقت دی ؟ او دا په کومو کومو صورتونو کی دہ۔
دوہم دا چی ددی په حرمت اوممانعت کی کوم حکمت اومصلحت دی۔

دریم دا چی سود او رباء برابرہ خبرہ دہ کہ هرڅومره بیکارہ دی خو نن صباپہ دنیاکی دژوند دنظام او

کاروبار د تجارت یو لوی رکن (جزء) جوړ سوی دی ، نو که د قرآن په احکامو عمل وسی او دا پاته سی نو د بینکونو او تجارتونو انتظام به څنگه وچلیږی؟

(د اصلي رباء په پیژندو کې هېڅکله هم نه دی راغلي دیوی غلطې جواب)

اوس واورئ چې لفظ دربو' د عربی ژبی یو معلوم لفظ دی د نبی کریم ﷺ د پیغمبر کیدو او د قرآن تر نازلیدو مخکې د عربو په جاهلیت کې هم دا لفظ پیژندل کیدی ، او نه یوازې دا چې پیژندل کیدی ، بلکه درباء معامله او طریقه عامه جاري وه ، بلکه د سورة نساء د آیتونو څخه دا هم معلومه سوه چې دربو' لفظ او ددی معاملې په زمانه د تورات کې هم معلومی وی او په تورات کې هم دا حرامه سوی وه نو ښکاره خبره ده چې داسې لفظ د پخوا زمانې څخه په عربو او خو او شا کې معلوم را روان وی او د معاملې رواج په چلیږی ، او قرآن ددی د حراموالی او منع د بیان کولو سره دا هم خبر ورکوی چې د حضرت موسی ﷺ په امت باندې هم سود او ربا حرامه سوی وه ، ددی لفظ حقیقت څه داسې پټ شی نه سی کیدی چې دهغه په پوهیدو او یا معلومیدو کې څه مشکلات وی .

هم دغه وجه ده چې کله په سنه ۸ هـ کی د سورة بقره آیتونه د سود د حراموالی په باره کی نازل سوه ، نو د اصحابو رضی الله عنهم څخه په دی باره کی هېڅ څای هم دا روایت نه دی راغلی چې درباء د لفظ په پوهیدو کې دوی څخه څه اشتباه راغلی ده او د نبی کریم ﷺ څخه یی دنورو معاملو په شان ددی تحقیق کړي دی ، بلکه لکه څنگه چې د شرابو د حرامیدو سره فوراً یی درباء ټولې معاملې پاته کړې ، د تیری زمانې په معاملو کې چې د مسلمانانو کوم سود د غیر مسلمو په ذمه واجب الاداء وو او مسلمانانو د منعی تر نازلیدو وروسته دهغه ورکول نه غوښتل ، ددی جگړه دمکې دامیر په عدالت کې وړاندې سوه هغه د نبی کریم ﷺ څخه پوښتنه وکړه نو ددی فیصله د سورة بقره په آیتونو کی د آسمان څخه نازل سوه چې د تیری زمانې د پاته سوی سود معامله هم اوس جائز نه ده ، او په دی کی کله چې غیر مسلمونه د شکایت (اعتراض) دا موقع په لاس ورتله ، چې دیو اسلامی شرعی حکم په وجه زموږ مال ولی وهل کیږی ، نو دهغه دلیری کولو د پاره نبی کریم ﷺ د حجة الوداع په خطبه کې دا خبره په ډاگه کړه چې ددی شرعی حکم اثر یوازې په غیر مسلمو نه دی بلکه په مسلمانانو باندې هم یوشان دی او تر ټولو اول چې د سود کوم رقم پرېښوول سو هغه د نبی کریم ﷺ د اکا محترم حضرت عباس رضی الله عنه بی حسابه رقم وو .

غرض دا دی چې درباء د منع کیدو په وخت کې درباء مطلب څه پټ نه وو په عام طور سره معلوم وو ، هغه رباء چې عربو ورته رباء ویل ، او ددی معامله یی کوله قرآن حرامه کړه ، او نبی کریم ﷺ دا نه یوازې په اخلاقی طور بلکه د ملک د قانون په طور سره نافذه کړه ، البته ځینی نور داسې صورتونه هم ده ﷺ په رباء کې شامل کړل چې په عام طور سره رباء نه گڼل کیده ، ددی صورتونو په مقررولو کې حضرت فاروق اعظم رضی الله عنه ته اشتباه (شک) وړاندې سو او په دی کی د مجتهدینو امامانو په نظریو کې اختلاف

راغی ، که نه نو اصلی ربا، کومی ته چی عربو ربا، ویل نه په هغه کی یوځای یوچاته د شک موقع راغلی ده او نه په هغه کی دچا اختلاف راغلی دی .

اوس واورئ چی په عربو کی څه ربا، رواج وه ؟ دتفسیر امام ابن جریر دحضرت مجاهد څخه نقل کړي دی چی کومه ربا، په جاهلیت کی جاری وه او هغه قرآن منع کړه دا وه چی چاته به یی تریو مقرر وخت پوری قرض ورکی او په هغه به یی تراصلی رأس المال مقرر کړی زیاتی اخستی ، او که په مقرر نیته به یی هغه قرض ادا نه کړل سو نو نوره نیته به یی ورته په دی شرط زیاتوله چی سود زیات کی ، هم دا مضمون حضرت قتاده اونورو حضراتو دتفسیر امامانو نقل کړي دی (تفسیر ابن جریر ج ۲ ص ۶۲)

د اندلس دتفسیر مشهور امام ابو حیان غرناطی په تفسیر بحر محیط کی هم دجاهلیت دربا، دغه صورت (شکل) لیکلی دی چی قرض به یی ورکی او په هغه به یی نفع اخیسته اوڅومره موده چی به یی دقرض زیاتوله دومره به یی ورباندی سود زیاتوی ددی نوم ربا، وه ، ددی جاهلیت دعربو خلکو به ویله چی لکه څنگه چی په اخیستلو او خرڅولو کی فائده کول جائز دی دغه شان خپلی روپی قرض ورکول او په هغه نفع اخیستل هم جائز په کار دی ، قرآن کریم دا حرامه کړه او دبیمی اوربا، حکمونه یی جدا جدا واضح (ښکاره) کړه ، هم دا مضمون دتفسیر په ټولو مستندو کتابونو تفسیر ابن کثیر دتفسیر کبیر او روح المعانی او نورو کی په معتبرو روایتونو سره راغلی دی .

ابن عربی په احکام القرآن کی فرمایي ، الرِّبَا فِي اللُّغَةِ الرِّبَاوَةُ وَالْفِرَادُ بِهِيَ الْاَلَاءَةُ كُلُّ زِيَادَةٍ لَا يُقَابِلُهُ عَوَضٌ (ص ۱۰۱ ج ۲) ، یعنی دربا، معنی په اصلی لغت کی زیاتوب دی ، او په آیت کی ددی څخه مراد هغه زیاتوب دی چی په مقابله کی یی څه مال نه وی بلکه محضی قرض او دهغه ميعادوی ، امام رازی په خپل تفسیر کی فرمایي چی دربا، دوه قسمونه دی، یوپه معاملو اخیستلو او خرڅولو کی دننه ربا، دوهم دقرض ربا، او په جاهلیت دعربو کی رواج ددی دوهم قسم رباوو او دا په کښی مشهوره وه ، چی دوی به خپل مال چاته ترمقرری نیتی پوری ورکوی اوهره میاشت به یی دهغه نفع اخیسته، او که په مقرر نیته به یی ادایگی ونه سوه ، نوميعاد (نیته) به یی نور زیاتوله په دی شرط چی هغه به دسود رقم نور زیات کی دا دجاهلیت ربا، وه چی قرآن کریم حرامه کړه .

امام جصاص په احکام القرآن کی دربا، معنی دا بیان کړي ده .

هُوَ الْقَرْضُ الْمَشْرُوطُ فِيهِ الْأَجَلُ وَزِيَادَةُ مَالٍ عَلَى الْمُسْتَقْرِضِ .

یعنی هغه قرض وو چی په هغه کی به ترڅه ميعاده پوری په دی شرط قرض ورکول کیږی چی قرضدار به ده ته تراصلی مال زیات څه رقم اداء کوی په حدیث کی نبی کریم ﷺ دربا، تعریف داسی فرمایلی دی کُلِّ قَرْضٍ جَرَّ نَفْعًا لَهُوَ رِبَا . یعنی کوم قرض چی نفع حاصلوی هغه ربا، ده .

دا حدیث په جامع صغیر کی دی او عزیزی ورته احسن ویلی دی .

لنده دا چی قرض ورکول او په هغه نفع اخیستل ربا، ده کومه چی د عربو د جاهلیت په زمانه کی رواج او معلومه وه ، چی دقرآن کریم په ذکر سوو آیتونو سره ښکاره په ښکاره حرامه سوه او ددی آیتونو دنازلیدو سره اصحابو رضی الله عنہم پرېښووله ، اونبی کریم صلی الله علیه و آله په قانونی جگړو کی دا نافذه کړه ، نه په دی کی څه ابهام (پټ والی) وو اونه اجمال نه په دی کی څه اشتباه وه اونه څه اشکال .

البته نبی کریم صلی الله علیه و آله دربا په مفهوم (په معنی) کی د اخیستلو او خرڅولو یو څو صورتونه هم دا خل کړه کوم چی به عربو ربا (سود) نه گڼل مثلاً د شپږو شیانو په اخیستلو او خرڅولو کی یی دا حکم وکی چی که ددی بدلون کوی نو برابر برابر په کار دی ، که کمی یا زیاتی په کښی وسو یا په کښی قرض وسو نو هغه هم ربا، ده ، دا شپږ شیان سره زر سپین زر غنم او ربشی خرماوی او انګوردی .

ددی اصولو لاندی چی د عربو په معاملو کی کوم څو صورتونه د زمانه او محافله په نوم سره چلیده ، دربا د آیت ترنازلیدو وروسته نبی کریم صلی الله علیه و آله هغه په ربا (سود) کی شامل کړل او منع یی کړل (ابن کثیر په حواله دمستدرک دحاکم ص ۳۲۷ ج ۱)

په دی کی دا خبره دغور کولوو چی داشیان خاص دی او که نورشیان هم ددی څخه علاوه په دی حکم کی دی او که دا خل دی نو قاعده یی څه ده ؟ کوم کوم صورتونه به په ربا کی دا خل گڼل کیږی ؟ دا اشکال (شش اوپنج) حضرت فاروق رضی الله عنه ته را وړاندی سو نو په دی وجه هغه وفرمایل .

إِنَّ آيَةَ الرَّبِّ أَوْ مِنْ آخِرِ مَآئِمْ مِنَ الْقُرْآنِ وَأَنَّ اللَّهَ قَبَضَ قَبْلَ أَنْ يَبِينَهُ لَنَا لَدَعُوا الرَّبِّ أَوْ الرِّبَا . (احکام القرآن دجصاص ص ۵۵۱)

یعنی آیت دربو دقرآن دآخری آیتونو څخه دی ددی دپوره تفصیل تربیانولو مخکی نبی کریم صلی الله علیه و آله وفات سو په دی وجه اوس احتیاط په کاردی ربا، خو دسره پاته کول په کار دی اوپه کوم صورت کی چی دربا شک قدری وی ، نو هغه هم پرېښوول په کاردی . او تفسیر ابن کثیر په حواله دابن ماجه ص ۳۲۸ ج ۱) حضرت فاروق اعظم رضی الله عنه مراد داخیستلو او خرڅولو په معاملو کی هغه صورتونه او دهغه تفصیلات دی چی د عربو د جاهلیت په زمانه کی سود نه گڼل کیدل او رسول کریم صلی الله علیه و آله هغه په سود کی دا خل کړه او منع یی کړه پاته سو اصلی سود نو دا خو په ټولو عربو کی معلوم او مشهور وو ، اوصحابه کرامو دغه پرېښووی ، اونبی کریم صلی الله علیه و آله یی قانون نافذکی ، او د حجة الوداع (آخری حج) په خطبه کی یی ددی اعلان وکی ، په دی کی د فاروق اعظم رضی الله عنه د شک اوشبهی پیدا کیدو هیڅ امکان نسته ، اویاچی کله فاروق اعظم رضی الله عنه ته دربا په کومو خاصو صورتونو کی شبهه ورپېښه سوه نو هغو ته یی داسی حل جوړ کی چی په کومو صورتونو کی دربا شک قدر وی هغه دی پرېښوول سی .

لیکن افسوس دی چی نن ځینی هغه خلک چی دیورپ دظاهری ډول ډال او دولت مندی او په موجوده کاروبار د تجارت کی د سود په وړنوتو په رعب کی را غلی دی دوی د فاروق اعظم رضی الله عنه ددی بیان دا

نتیجہ را ویستہ ، چی درباہ معنی (مفہوم) غیر واضح یعنی مجمل پاتہ سوی وو ، پہ دی وجہ پہ دی کی رایہ ورکول خای کیچی ، چی ددی دغلطیدو اوس پورہ معلومات مخ تہ راغلی دی ، پہ احکام القرآن کی ابن عربی پہ داسی خلگو سخت انکار کری دی چاچی ددی فاروقی ارشاد پہ وجہ دقرآن کریم درباہ آیت تہ مجمل (غیر واضح ویلی دی ، ابن عربی پہ احکام القرآن کی فرمائی ۔

إِنْ مِنْ زَعَمٍ أَنَّ هَذِهِ آيَةٌ مُجْمَلَةٌ فَلَمْ يَفْهَمْ مَقَاطِعَ الشَّرِيعَةِ فَإِنَّ اللَّهَ تَعَالَى أَرْسَلَ رَسُولَهُ إِلَى قَوْمٍ هُمْ مِنْهُمْ بَلُغُهُمْ وَأَنْزَلَ عَلَيْهِ كِتَابَهُ تُبَيِّرُ فِيهِ بِلِسَانِهِ وَلِسَانَهُمْ وَالرَّبُّ يُولِي اللَّهُ الرِّبَاوَةَ وَالْمُرَادُ بِهِ فِي آيَةِ كُلِّ زِيَادَةٍ لِأَيُّهَا عَوْضٌ .
یعنی چاچی دا وویل چی دا آیت مجمل دی دی دشریعت پہ وضاحتونو نہ دی پوہ خکہ چی اللہ ﷻ خپل رسول ﷺ داسی قوم تہ ولیبری چی دی پہ خپلہ دھغہ قوم خخہ وو دھغوی پہ ژبہ یی ولیبری پہ دہ ﷻ یی خپل کتاب دآسانی دپارہ د دوی پہ ژبہ نازل کی اودلفظ درباہ معنی د دوی پہ ژبہ کی دزیاتوب دہ او مراد پہ آیت کی ہغہ زیاتوب دی چی دھغہ پہ مقابلہ کی مال نہ وی بلکہ نیتہ وی ۔

اوامام رازی پہ تفسیر کبیرکی فرمائی چی درباہ دوه قسمونہ دی یوہ دقرض رباہ دوهمہ دنفقہ بیع رباہ ، اولنی قسم ہغہ دی چی دجاهلیت پہ زمانہ کی مشہور اومعلوم وو او دجاهلیت خلگو پہ دی کی معاملی کولی او دوهم قسم ہغہ دی چی حدیث یی بیان کری دی چی دفلانی فلانی شیانو پہ اخیستلو اوخرخولو کی پہ کموالی یازیاتوب سرہ رباہ (سود) راخی اوپہ سودکی دا خلیبری ۔

او پہ احکام القرآن دجصاص کی دی چی درباہ دوه قسمونہ دی یوہ پہ اخیستلو خرخولو کی دننہ ، دوهم بغیر داخیستلو اوخرخولو خخہ ، اوپہ زمانہ دجاهلیت کی درباہ دا دوهم قسم وو ، او ددی تعریف دا دی چی ہرہغہ قرض چی پہ مقررہ نیتہ سرہ پہ کبسی نفع واخیستل سی ، او ہم دا مضمون ابن رشد پہ بدایۃ المجتہد کی لیکلی دی او پہ قرض باندی دنفقہ اخیستلو درباہ حراموالی یی پہ قرآن حدیث او اجماع امت سرہ ثابت کری دی ۔

امام طحاوی پہ شرح معانی الآثارکی پہ دی موضوع باندی پہ لوی تفصیل سرہ خبرہ کوی ، دا بنیسی چی پہ قرآن شریف کی کومہ رباہ ذکرہ ددی خخہ پہ غتہ اوبنکارہ طور سرہ ہغہ رباہ مراد دہ کومہ چی پہ قرض نسیا باندی اخیستل او ورکول کیچی او دی تہ بہ یی پہ زمانہ دجاهلیت کی رباہ ویل ، تردی وروستہ دنی کریم ﷺ پہ بیان او ددہ ﷻ پہ سنتو سرہ دوهم قسم رباہ معلومہ سوہ چی پہ خاص اقسامو داخیستلو اوخرخولو کی دکمی او زیاتی یاقرض کولو نوم دی ، او ددی رباہ پہ حراموالی باندی ہم دنی کریم ﷻ احادیث متواتر راغلی دی ، مگر ددی قسم رباہ دپورہ وضاحت نہ کولو پہ سبب پہ دی کی خینوصحابہ کراموتہ اشکال پیبن سوی دی اوفقہاؤپہ کبسی اختلافات کری دی (معانی الآثار ص ۲۳۲ ج ۲)

او حضرت شاہ ولی اللہ رحمہ اللہ پہ حجۃ اللہ البالغۃ کی فرمایلی دی چی رباہ یوہ حقیقی دہ اوبلہ ہغہ دہ

چی په حکم درباء کی ده ، حقیقی ربا په قرض نسیا دزیاتی اخیستلو نوم دی او په حکم درباء کی هغه دی چی بیان یی په حدیث کی راغلی دی چی دځینو خاص شیانو په بیع کی یی زیاتی اخیستلو ته ربا ویلی ده ، او په یو حدیث کی چی کوم راغلی دی چی ، لَا رِبَا إِلَّا فِي النَّسِيَةِ (رواه البخاری) یعنی ربایوازی په قرض کی ده ، ددی دا مطلب دی چی حقیقی او اصلی ربا کومه چی په عام طور سره ربا گنل کیږی او ربا ورته ویل کیږی هغه په قرض باندی دنفع اخیستلو نوم دی ددی څخه ماسوا څومره قسمونه چی یی ددی سره پیوست کړي دی هغه ټول حکما په ربا کی دا خل دی .

ددی تفصیل څخه څو خبری په ډاگه سوي

اول دا چی دقرآن ترنازلیدو مخکی ربا یو معلوم شی وو ، په قرض نسیا به یی په حساب دنیتی زیاتی اخیستلو ته ربا ویله ، دوهم دا چی په قرآن کی درباء دحراموالی په نازلیدو سره ټولو اصحابو دغه ربا پاته کړه ددی په معنی دځان دپوهولو دپاره هیچاته څه شک او شبهه نه ده پېښه سوي .

دریم دا چی نبی کریم ﷺ دشپږو شیانو په باره کی دا ارشاد وفرمایي چی د دوی دیو بل سره په اخیستلو او خرڅولو کی برابروالی شرط دی ، کموالی یا زیاتوالی په سودکی دا خل دی ، او په دی کی قرض کول هم په سودکی دا خل دی ، دا شپږ شیان سره زر سپین زر غنم وربشی خرماوی او انگور دی او تردی قانون لاندی په عربو کی رواجی قسمونه دبیع مزاینه او محافله اونور حرام مقرر سوي دی ، دنبی کریم ﷺ په دی ارشاد کی دشپږو شیانو په اخیستلو او خرڅولو کی کموالی زیاتوالی او قرض خو ښکاره په ښکاره په ربا کی دا خل سوي او حرام سوي دی ، لیکن په دوی کی دا خبره دپوهی او اجتهاد وه ، چی آیا دا حکم ددی شپږو شیانو سره خاص دی او که نور شیان په کښی هم وی ، اوقاعده (طریقه) یی څه ده ، په دی ضابطه کی فقهاؤ په خپل خپل غور او فکر او اجتهاد سره مختلف صورتونه جوړ کړل او کله چی دا قاعده په خپله نبی کریم ﷺ نه وه بیان کړی نو په دی کی دشکمن پاته کیدوپه وجه حضرت فاروق اعظم ؓ په دی باندی افسوس ښکاره کی چی کاشکی نبی کریم ﷺ په خپله ددی څه قاعده بیان کړی وای (یعنی یوه طریقه یی ورته په خپله جوړه کړی اوبیان کړی وای) نو دشک راتلو په وخت کی به ورباندی تسلی کیدی اوبیایي دا ارشاد وفرمایي چی کوم ځای درباء شبه قدروی نود هغه څخه ځان ساتل په کار دی

څلورم دا معلومه سوه چی اصلی او حقیقی ربا کموالی ته چی فقهاؤ دقرآن ربا یا دقرض ربا نوم ورکړي دی دا هم هغه ده کومه چی په عربو کی معلومه وه ، یعنی په قرض باندی په حساب دنیتی سره نفع اخیستل ، دوهم قسم ربا کومه چی په احادیثو کی ښوول سوي ده هغه هم ټوله ددی ربا سره پیوست ده او ددی په حکم کی ده اوڅه خلاف او اختلاف چی په امت کی سوي دی هغه ټول په دی دوهم قسم ربا او معاملاتو کی یی سوي دی ، په اول قسم ربا کومه چی قرآن کریم ورته ربا وایی

تول امت ددی پہ حراموالی باندی متفق دی او پہ امت محمدی کی تراوسہ پوری ہیچاھم پہ دی کی اختلاف نہ دی کری ، او نن صبا چی کومہ رباء (سود) دانسانی معاشی معاملو بنیاد گنل کیپری او دسود پہ مسئلہ کی چی کوم ورباندی بحث روان دی دا ہم رباء دہ دکومی دحراموالی پہ بارہ کی چی دقرآن اوہ آیتونہ اوتر خلویبنتو زیات احادیث وارد دی اوپہ اجماع دامت سرہ ثابتہ دہ .

درباء دوم قسم کوم چی داخیستلو اوخرخولو لاندی راخی نہ دھفہ رواج عام دی اونہ پہ ہفہ کی خہ بحث کولو تہ ضرورت ستہ .

تردی خای پوری دا خبرہ پہ ډاگہ سوہ چی پہ قرآن او احادیثو کی دربء حقیقت (اصل) خہ دی ؟ کومہ چی دسود دمستلی اولنی خبرہ دہ .

(دسود پہ حراموالی کی حکمت او مصلحت)

ددی خخہ وروستہ دوم بحث ددی دی چی دسود حراموالی او بندیز ترکومی گتی اوفاندی لاندی دی او پہ دی کی دانسان دپارہ کوم روحانی یا معاشی ضرورونہ دی چی دھفہ پہ وجہ اسلام دا دومرہ لویہ گناہ مقررہ کرہ .

دلته اول خان پہ دی خبرہ پوهول ضروری دی چی ددنیا تول مخلوق او ددوی معاملی چی دی پہ دوی کی یوشی داسی نستہ چی پہ ہفہ کی خہ نا خہ گتہ یافاندہ نہ وی ، مار لہم مچمچی شرمین اوپہ زھرو کی ہم دانسان دپارہ پہ زرگونو فاندی دی .

دقدرت پہ کارخانہ کی یوشی بیکارہ نستہ ، غلا ، ډاکہ ، بدکاری ، رشوت ، پہ دوی کی داسی یوشی نستہ چی خہ نہ خہ فاندہ پہ کبئی نہ وی ، مگر ہرمذہب اوملت اوھرہ یوہ ادارہ دی تہ گوری چی پہ خہ شی کی نفع زیاتہ اونقصانونہ کم وی ہفہ نفع مند او فائدہ بولی اوپہ کوموکی چی فسادونہ زیات او نقصانونہ ماسوا وی اوفاندی یی کمی وی ہفہ مضر اوبی کارہ گنی قرآن کریم ہم دشرابو اوخمار پہ حرامولو سرہ دا اعلان وکی چی پہ دی کی گناھونہ ډیری دی اودخلگو پہ کبئی خہ فاندی ہم دی لیکن دگناہ تاوان یی دفاندی پہ مقابلہ کی زیات دی ، پہ دی وجہ دی شیانونتہ بنہ یافاندہ مند نہ سی ویل کیدی ، بلکہ ډیرنقصانی اوتباہ کوونکی یی گنی خان ساتلی ورخخہ لازم کرل .

درباء یعنی سود ہم دا حال دی پہ دی کی دسود خور دپارہ خہ وقتی نفع خامخا لیدل کیپری ، لیکن دنیوی او اخروی تاوان یی ددی نفعی پہ مقابلہ کی ډیر سخت دی .

پہ ہرشی کی دنفع او نقصان دفساد اوصلاح پہ موازنہ کولوکی دا خبرہ ہم دھرعقلمندپہ نزد دکتلو قابلہ وی چی کہ پہ یوشی کی فاندہ یوازی دیوہ وخت دپارہ وی اونقصان یی ہمیشہ وی نو یو ہونبیارہم دغہ شی دفاندی پہ شیانونکی نہ شمیری دغہ رنگہ کہ دیوہ شی نفع دیوہ تن دپارہ وی اونقصان یی پورہ قوم تہ رسیپری نو دی تہ ہم یو سری دفاندی شی نہ وایی ، پہ غلا اوډاکہ کی خو

دغله اوډاکو ښکاره نفع ده مگر ټول قوم ته یی ضرر وی او امن اوسکون یی برباد وی ، نو په دی وجه یوانسان هم غلا اوډاکي ته ښه نه وایی ، ددی بیان څخه وروسته دسود په مسئله نظر واچوی ، نو ترلږغوندی فکر کولوڅخه وروسته به معلومه سی چی په دی کی دسودخور دوقتی فائدی په مقابله کی ده ته روحانی او اخلاقی دومره نقصان رسوی چی دی دسپړتوب څخه باسی او دا چی دده کومه وقتی نفع ده هغه هم دده ذاتی نفع ده ، او ددی په مقابله کی ټول ملت ته یولوی نقصان او معاشی تباهی ده ، لیکن ددنیا دا حال دی چی کله په دی کی یوشی رواج سی نو دهغه خرابی بیا دسترگو څخه پناه سی اویوازی فائدی یی دنظر په وړاندی وی که څه هم دغه فائدی سپکی ذلیل اووقتی وی ، خوددغه شی دغه نقصانونه بیا دوی ته نه ښکاری که هرڅومره سخت او عام ولی نه وی .

رسم او رواج دانسان دپاره یوه نشه ده چی دی یی بالکل بی خایه کوی ، ډیرکم خلگ وی چی هغوی درسم او رواج خرابیوته اونقصانونو ته گوری او ځان ورباندی پوهوی چی ددی فائدی څومره دی او نقصانونه یی څومره دی ، بلکه که څوک یی پوه هم کی اونقصان یی ښکاره هم سی خو درسم او رواج پابندی یی دنیکی لاری را وستلو ته نه پریردی .

سود او ربا په دی زمانه کی دویایی مرض شکل اختیار کړي دی او ددی رواج ټوله دنیا په خپله غیږه کی رانیولی ده او دانسانی فطرت خوند یی بدل کړي دی چی تریخ ورته اوس خوږ ښکاری او کوم شی چی دټول انسانیت دکاروباری ژوند بربادونکی دی هغه یی دژوند دکاروبار دمستلی حل گنلی دی ، نن که چیری یو دحق فکرکونکی ددی خلاف آوازلوړکی او خلق پوهوی نوده ته به خلق پاگل اولیونی وایی دا هرڅه دی مگر هغه ډاکتر ډاکترنه دی دانسانیت ډاکو دی چی په یوملک کی وبا خپره سی اوعلاج یی بیا نه وی ، او دغه ډاکتر وینی چی ددی وبا علاج اوس گران دی نو شروع سی اوخلگو ته وایی چی ددی مرض څخه اوس بیرمه کوی ، دا هیڅ مرض یا نقصان نه دی بلکه دا خو عین شفا او راحت دی ، دپوه ډاکتر په دغه وخت کی هم دا کار دی چی خلگ ددغه مرض دنقصان څخه خبر وی او دعالج طریقی او تدبیرونه ورته ښیی .

انبياء علیهم السلام چی دنیا ته راځی نو په دوی باندی دخلگو داصلاح کولو ذمه واری اچول سوی وی ، دوی هیڅکله ددی خبری پرواه نه کوی چی څوک به د دوی خبره واورى اوکه نه دوی که چیری دخلگو دمنلو یا اوریدو انتظار کولی نو ټوله دنیا به په شرک او کفر سره آباءه وای دکلمی **لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ** منونکی په هغه وخت کی هیڅ څوک هم نه وه کوم وخت چی خاتم الانبياء ﷺ ته ددی دتبلیغ اوتعلیم حکم دالله ﷻ دطرفه وسو ، سود او ربا که څه هم نن سبا دژوند په معاملو کی دملا دتیر حیثیت گنل کیږی لیکن حقیقت دا دی کوم چی نن هم ځینو حاکمانو دیورپ منلی دی چی دا دژوند په معاملو کی دملا دتیر هډوکی نه دی ، بلکه دملا دتیر په هډوکی چی چينجی دی چی لږ لږ یی خوری .

ليکن افسوس دی چی دنن صبا دعلم خاوندان هم هيڅکله درسو او رواج ددی تنگی دائري څخه ځان نه باسي ، او دسرونو کالو تجربی یی هم دی طرف ته نه مخ کوي چی دسود او ربا، لازمی نتیجه دا ده چی دخدای ﷻ ټول مخلوق او تمام امت په لوړه تنده او دژوند په جنجالونو کی اخته سی او دوی ترغریب لا غریب ترکیږي او یو څو سرمایه دار دی د دوی دمالونو څخه فاندی اخلی یاداسی ووايه چی دقوم وینی چینی او خپل بدنونه غټوی اوپالی یی ، او حیرانی خو دا ده چی کله ددی صاحبانو په مخکی دا حقیقت بیانېږي نو ددی د درواغجن کولو دپاره مونږ د امریکي او انگلیند بازارونو ته بیایی او هغه راته ښیسی چی وگوري دا خلک څنگه دسود او ربا، په وجه سره پټ اوماره دی ، لیکن ددی مثال خو داسی دی لکه چی څوک تاسی ته دسړی خورو دیوقوم او د دوی ددی کار برکتونه ښیسی اوتاسی دسړی خورو یوی محلی ته بوزی اوتاسی ته وښیسی چی وگوري دوی څومره غټ کټ تازه اوطاقټور دی اوپه دی باندی داثابته کی چی د دوی دا کار څومره ښه کار دی ، لیکن که په دوی باندی یو پوه اوهوښیار سړی پښی سی نو هغه به ورته ووايي چی تاسی دسړی خورو دعمل برکتونه دسړی خوروپه محله کی نه بلکه هغه محلو اوکلو ته ولاړسی وگوري کوم ځای چی په زرگونو خلک د دوی ددی عمل په وجه مړه پراته دی او وینه اوغوښی ورڅخه دوی خوړلی دی ځانونه یی ورباندی چاغ کړي دی ، اسلام او اسلامی شریعت هیڅ ځای هم داسی کارته صحیح اوفائده منډنه وایی چی نتیجه یی دپوره امت تباهی اوبربادی وی اوڅه خلک د دوی په مال ځانونه پالی اوځانونه دی ورباندی غټوی او چاغوی .

﴿دژوند په معاملو کي دسود اورباخرابي﴾

په سودا ورباکی که بل عیب گرسره وای نه ماسوا ددی څخه چی ددی په نتیجه کی یوڅو کسانو ته نفع اونور پوره انسانیت ته نقصان دی نوداهم ددی دبنډولو اوددی څخه دنفرت کولو دپاره پوره وه ، لیکن حال دادی چی په دی کی ددی څخه علاوه نوری هم معاشی خرابی اوروحانی تباهی بی شمیره پیدا کیږي . اول په دی ځان پوه کی چی دسودپه ذریعه دقوم تباهی اودخاصو افرادو نفع څنگه ده، دسود اوربا په سوداگری اوپخوانی دزړی زمانی په طریقه کی خو یوه داسی بی عقلی وه چی دعام قوم په ضرر او دیو خاص سړی په فائده خو هر دعقل خاوند پوهیدی ، لیکن دنن صبا نوی رڼا چی ورته نوی تیاره ویل زیات مناسب دی ، دی چی څنگه شراب په مشینونو کی صفاکړه، دغلاگانو اوداکو نوی نوی طریقی یی پیدا کړی ، دبدکاری اوبی حیایی نوی نوی طرزونه یی راویستل اوتولو ته یی داسی رنگونه ورکړل چی سړسړی نظر کوونکو ته ددی دننه خرابی په نظرته ورځی ، دغه شان دربا، اوسود دپاره یی په ځای دشخصی دکانونو شریکی کمپنی جوړی کړی چی بینک ورته ویل کیږي ، اواوس ددنیا په سترگوکی دخاورو اچولو دپاره دابنوول کیږي چی دسود ددی نوی طریقی څخه ټول ملت (قوم) ته

فائده ده ، ځکه چې عام خلک خو پيا د خپلو روپو په تجارت کولو نه پوهيږي او يا دا چې روپي ورسره کمی وي په دې وجه ورباندې تجارت نه سي کولی ، نو ددې ټولو روپو په بينکونو کې جمع سي او دوی هريوه ته که څه هم لږوې خوبياهم څه ناڅه نفع دسود په نوم رسيږي ، اولويو سوداگرو ته دا موقع په لاس وړسي چې هغوی ددې بينکونو څخه په سود قرض واخلي او غټ تجارت ورباندې وکړي فائده يې وسي په دې وجه سود داسې مبارک شي جوړ سو چې د قوم ټولو خلکو ته ورڅخه نفع رسيږي .

ليکن که لږ د انصاف څخه کار واخلي نو دا هغه مکر دی کوم چې شراب يې دگنده بوټو څخه صفاستره هوټلونو ته او دبی حيايي او عصمت فروشي ادي يې سينماگانو او کلبونو ته رابډلي کړي ، زهر يې ترياق او مضر يې د مفيد ښوولو دپاره په عمل کې را وستل اولکه څنگه چې دسترگو خاوند ته دا خبره ښکاره ده چې اخلاق سوځونکو جرمونو ته دنوی غلاف اغوستلو نتيجه ددې څخه ماسوا نه ده چې دا جرمونه تر مخکې زيات سوه ، دغه حال دسود او ربا دی ، نوی شکل دسود يو څوانی (پيسې) په سلو کې دخلکو په څلو کې ورکړي يو طرف ته يې هغوی دځان سره په خپله گناه کې شريک کړه او بل طرف ته يې دځان دپاره ددې جرم کولو يو لوی ميدان تيار کړي

څوک په دې نه پوهيږي چې دسود دايو څوانی په سلو کې کومې چې دسيونک بينکونو او داکخانو څخه خلقو ته رسيږي دا په هيڅ شان هم ددوی دروزگار دپاره نه دی ، نو په دې وجه دوی مجبور دي چې دخپلې خيتي ددکولو دپاره څه مزدوري يانوکري ولټوي تجارت ته خو اول ددوی خپل فکر هم نه ځي ، او که دچا په کښی دی طرف ته مخ هم سي نو دټول قوم سرمايه په بينکونو کې جمع ده ، دتجارت شکل يې جوړ کړي دی ، په دې کې دلږ سرمايي والا دپاره داخلیدل خپل مرگ ته دعوت ورکول دی ځکه چې بينک ديره سرمايه په قرض باندې يوازی هغه چاته ورکوي دچا چې په بازار کې خپل اعتبار او خپل لوی کاروبار وي دلسو لکو (۱۰۰۰۰۰۰) مالک ته يو کړوړ قرض رسيدی سي ، دې دخپلو ذاتي روپو په نسبت لس چنده زيات تجارت چلولی سي ، اولږ سرمايي والا ته څه خپل اعتبار وي اونه بينک په ده اعتبار کولی سي چې ده ته لس چنده زياته قرضه ورکي ، ديوزر مالک ته لس زره خو پريږده يوزر رسيدل هم گران دی او کله چې يوسړی چې ديوه لک (۱۰۰۰۰۰) مالک وي نهه لکه (۹۰۰۰۰۰) دبينک سرمايه ولگوي دلسو لکو تجارت کول کيږي اوفرض کړه که دې په سلو کې يوه روپي وگټي نو گواکې ده په خپلو يولک روپولس فيصده نفع واخيسته اودده په مقابل کې که يوسړی په خپلو ذاتي يولک روپو تجارت کوی نو ده ته به يوازی يوفیصده نفع وي چې دابه دده دضروري خرچونو دپاره هم پوره نه سي ، بلي خواته چې په مارکيټ کې لوی سرمايه دار ته کچه سامان چې په کوم نرخ اورعايت سره ملاويږي هغه لږ سرمايي والا ته نه ملاويږي په دې وجه کوچنی سرمايه دار يې لاسو بې پښو او محتاجه پاته سي ، او که ددې بختي څخه ده هم داسې لوی تجارت ته لاس واچوي ، نولوی سرمايه دار

دی په خپله خدایي کی شریک وگنې نولې خپلې غوثې ته نقصان ورکې بازار داسې کمزوری کړې اوراوی غورځوی چې لږ سرمایې والا داصل اونفع دواړو څخه لاس پری مینځی، نوددی نتیجه دا ده چې تجارت یوازی دیوڅو تنوپه لاسونوکی بند پاته دی کوم چې لوی سرمایه دار دی.

دا په قوم اوملت څومره لوی ظلم دی چې ټول قوم داصلی تجارت څخه محرومه سوی دی یوازی دسرمایه دارو لاس ته ناست دی هغه چې دوی ته څومره نفع ورکول غواړي دبخشش په طوری ورکوي ، او دوهم تردی لوی نقصان چې ټول ملک یی په کرکیچ کی راځی د ادي چې دشیانو پرنځ باندی ددی سرمایه دارو قبضه وی ، دوی یی ترگران لاگران خرڅوی خپله غوټه مضبوطوی اودټول قوم غوثی ته نقصان رسوی او دقیمت زیاتول چې کله غواړي نو دمال خرڅول بندکی، که دټول قوم سرمایه په بینکونوکی نه جمع کیدی او ددی خودغرضو خلگو پالنه یی نه کولی اودوی مجبوره کیدی یوازی په خپله ذاتی سرمایه یی تجارت کولی، نونه به کوچنیو سرمایه داروته دامصیبت پینیدی اونه به دا خود غرضه شرمندان دټول تجارت مالکان جوړیدل چې کوچنیو سرمایه داروته په تجارت کی نفع راتلی نوخلگو به ورڅخه عبرت اخستی او دتجارت کار وبار به عام کیدی ، اوبیابه هریوه خان ته جلا نوکران منشیان اوځای ساتی چې دزرگونو حاجتمندو روزی به په کښی پیدا کیده او دتجارت نفع به هم عامه وه او دشیانو په ارزانی به هم ښه اثر پریوتی ، ځکه چې دیوبل سره خواخوږی یو داسی شی دی چې ددی په وجه بنده دی ته جوړیږي چې خپله نفع کومه کی.

دی دتگی کار په ټول قوم یو هلاکونکی بیماری لگولی ده او بل یی د دوی دماغ داسی خراب کړي دی چې دا مرض اوس دوی روغوالی گنې.

دبینکونو دسود څخه دقوم یو بل معاشی نقصان ووینی ، چې دچا سره لس زره سرمایه ده او دی دبینک څخه په سود قرضه واخلی دیولک کاروبار کوی ، نوکه چیری دده دا بیړی ډوبه سوه اوپه تجارت کی یی نقصان وکی او دیوالی سو، نو فکر وکی چې دده یوازی لس فیصده نقصان وسو، باقی لس کم سل فیصده نقصان دقوم وسو، دچا سرمایه چې ده دبینک څخه اخستی وه اولگولی یی وه، که بینک فی الحال دغه دیوالی نقصان پوره کی نو دا خوښکاره خبره ده چې بینک دقوم جیب دی دده دانقصان آخر په قوم لویږي چې مطلب یی داسوچی کله ده گټه کوله نو دده یوازی وه دقوم په کښی هیڅ نه وه یاتش برای نام وه ، اوکله چې نقصان راغی نو نوی ۹۰ فیصده په قوم لویږي ، دسود یومعاشی نقصان دا هم دی چې سود خور کله په نقصان کی راسی نو بیایی پښی نه لگیږي ځکه چې دومره سرمایه خووی نه چې نقصان یی دی برداشت کی نو دنقصان په وخت کی په ده غبرگ تاوان راسی یوه خپله نفع اوسرمایه ولاړه سی اوسریږه ورباندی دبینک په قرضه کی هم ډوب سی ، چې دادا کولو یی بیادده سره څه ذریعه نه وی ، او په بی سوده تجارت کی که ټوله سرمایه هم څه وخت ولاړه

سى نو فقير به سى قرضدارى خو به نه سى .

په کال ۱۹۵۴ ميلادى کى په پاکستان کى دپنبه وو په تجارت باندې دقرآنى ارشاد مطابق دمحاق آفت راغى ، نو حکومت په کروړونو روپى نقصان په ځان واخيستى اوسوداگرى خلاص کړل ليکن هېچا په دى غور ونه کى چى دا دسود بدبختى وه ، ځکه چى دپنبه وو دى سوداگرو په دى کارو بارکى ډيره سرمايه دبينکونو لگولى وه خپله سرمايه يى براى نام وه ، دالله ﷻ په قدرت سره دپنبه وو بازار دومره راکېسته سو چى ديوسل پنځه ويشتو ۱۲۵ څخه لسو ۱۰ ته راغى ، سوداگر ددى قابل پاته نه سوه چى بينکونو ته قرض واپس کى نو مجبوره سوه مارکيت يى بندکى او حکومت ته يى فرياد وکى ، حکومت دلسو په ځاى دنوى ۹۰ قيمت ولگوى او پخپله يى پنبه واخيستل او په کروړونو روپى يى خپلى تاوان کړى داسوداگرى دديوالى کيدو څخه خلاص کړل ، دحکومت روپى دچاوى هم ددغه غريب اوناچاره قوم ، غرض دا دى چى دبينکونو دکاروبار ښکاره نتيجه دا ده چى دټول قوم دسرمايى څخه يوڅو تنه فائده اخلى او کوم ځاى چى نقصان وسى نو په ټول ملت او قوم لويږى .

(دخپل نس ډکولو او قوم وژلو يو بل چال)

دسود او ربا دقوم دوژلو او ديوڅو تنو دنس ډکولو يوه اجمالى نقشه خوستاسى په مخکى راغله اوس ددى سره يوه بله چالاكى او هوښيارى ووينى چى کله سود خورو په خپله تجربه سره داشى محسوس کى چى دقرآن ارشاد دى چى ، يَمَحَقُ اللَّهُ الرِّبَا يَعْنِي دسود په مال باندې دمحاق آفتونه راتلل لازمى دى چى بياددى په نتيجه کى ديوالى کيدل وى ، نوددى آفتونو څخه دخلاصيدو دپاره يى دوى مستغلى ادارى جوړى کړى يوه بيمه (انشورنس) دوهه سته بازار ، ځکه چى په تجارت کى نقصان په دوو وجهو کيدى سى يو دڅه آسمانى آفت دطرفه چى جهاز ډوب سى يا وسوزى يا بل داسى څه آفت راسى ، دوهه دا چى دمال نرخ ترقيمت خريد (اخيستى قيمت) کم سى په دى دواړو صورتونو کى لگولى سرمايه کله چى خپله نه وى دقوم مشترکه سرمايه وى په دى وجه دده نقصان کم او دقوم زيات دى مگر دوى دا خپل لږ نقصان هم دقوم پرسر ورته يى ، او ددى پاره يى يوطرف ته بيمه کمپنيانې جوړى کړى چى په هغه کى دبينکونو په شان دپوره قوم سرمايه جمع وى او کله چى په څه آسمانى آفت سره په دى سود خورو څه نقصان راسى نو دبيمى په ذريعه هغه نقصان دقوم په شريکه سرمايه وراچوى خلق داگنې چى بيمه کمپنى دخداى رحمت دى ډوبيدونکى دډوبيدو څخه خلاصوى ، ليکن که ددى حقيقت ته وگورى او ځان ورباندې پوه کى نودلته هم هغه دوکه ده ، دناگهانى آفت په وخت کى دامداد کولو فريب ورکى دقوم سرمايه جمع کى ، ليکن ددى درنو رقمونو فائده يوازي لوړو سرمايه داروته رسېږى ، چى اکثره پخپله خپل خراب موټر وسوزى يابى وجنگوى اودبيمه کمپنى څخه رقم اخلى نوى موټر ورباندې ځان ته راولى ، په سلوکى به يوځاى يو دوه غريبانان هم داسى وى چى دناگهانى

مرگ په سبب به یی څه پیسی وارثانو ته ورسیږی .

او دوهم قسم یعنی درنځ دکمیدو دبیری څخه دخان ساتلو دپاره یی سته بازارگرم کړي دی او ددی اثر یی په ټول قوم غورځولی دی چی که دقیمت دکمیدو په وجه څه نقصان کیږی چی هغه هم په قوم وروغورځول سی ، په دی لنډ غونډی بیان کی به تاسی دومره پوه سوی یاست چی دبینکونو سود او ددی تجارت دټول مخلوق دپاره دلوری تندی اومعاشی تنگدستی سبب دی ، البته دځینو مالدارو په مال کی زیاتوب هم راځی ، لنډه دا چی قوم تباه کیږی اوڅوکسان ورباندی ښه کیږی او دملک سرمایه را جمع کیږی دهغو لاسونو ته ورځی عام حکمتونه په دی لوی فساد باندی پوه هم سوه ، لیکن هغوی دی ته داسی علاج جوړ کی چی په لویو سرمایه دارو یی دانکم ټیکس شرح زیاته کړه ، تردی چی آخری شرح یی په یوه روپی کی پنځلس نیمی آنی کړه ، ددی دپاره چی سرمایه ددوی څخه بیاواپس سی اوقومی خزانی ته ولاړه سی .

لیکن ټولوته معلومه ده چی ددی قانون په نتیجه کی په عام طور سره دکارخانو حساب فرضی اوجعلی جوړیدل شروع سو .

لنډه دا ده چی د دولت جمع کیدل او دقوم دیوڅو تنو په لاس کی بندیدل او دملک په اقتصادی اومعاشی حالت باندی ددی هغه انتهایی ضررناک اثر غورځیدل ټولوته ښکاره دی اوپه دی وجه دانکم ټیکس شرح دومره زیاتیري ، لیکن په تجربه سره معلومه سوي ده چی دا تدبیر دمرض علاج ثابت نه سوددی اصلی وجه داده چی دمرض اصلی سبب ونه پیژندل سو په دی وجه دعالج مثال یی دا سو چی در به بست ودشمن اندر خانه بود

دروازه یی بنده کړه او دشمن دننه په کورکی وو ، د دولت دلویو سرمایه داروپه لاسونوکی دجمع کیدو اصلی سبب یوازی دسود کاروبار او دقومی سرمایي څخه دخاصو افرادو بی ځایه نفع اخیستل دی ، تر څو چی داسلامی تعلیماتوپه مطابق دا بند نه سی ، او دی خبری ته رواج ورنه کړل سی چی هر سړی دی یوازی په خپله سرمایه تجارت کوی ترهغه وخته پوری ددی مرض علاج نه سی کیدی .

(یوه شبهه اودهغی جواب)

دلته یو سوال دا پیدا کیږی چی دبینکونو په ذریعه دټول قوم رقم جمع سی نو څه ناڅه فائده خو دوی ته هم رسیږی که څه هم ډیره فائده یی لویو سرمایه داروته رسیږی لیکن که په بینکونوکی دسرمایي داجمع کیده نه وای نونتیجه به یی هغه وای کومه چی په پخوانی زمانه کی وه چی دخلگو سرمایه به په مخکه کی ښخه پرته وه نه به ورڅخه ده ته فائده وه اونه بل ته .

نو ددی جواب دا دی چی اسلام څنگه چی سود حرام کړي دی دادروازه یی بنده کړي ده چی دټول قوم دولت دسرمایه دارو لاسونو ته راټول نه سی نو دغه شان زکوٰۃ یی دهرمالدار په سرمایه باندی لگولی

دی اوپہ دی وجہ یی ہریو مال دار پہ دی مجبورہ کړي دی چی دی خپله سرمایہ پہ بند حالت کی ونه ساتی او کال پہ کال ورڅخه څلویښتمه حصہ دزکوۃ په شکل کی اداکوی نو په یوڅو کاله کی به دغه سرمایہ ختم سی نوپہ دی وجہ به هر پوه سړی په دی مجبور وی چی خپلی پیسی په کار کی ولگوی په خپله ورڅخه هم فائده اُخلی او نورو ته ورڅخه هم فائده رسوی او ددغه نفعی او فائدی څخه یی زکوۃ اداکوی .

(دزکوۃ فريضه په يو وجه سره دتجارت دترقی ضامنه ده)

ددی څخه دا هم معلومه سوه چی د فرض زکوۃ په ادا کولو کی لکه څنگه چی دالویه فائده ده چی د قوم دفقیرانو او مسکینانو امداد ورباندی کیږی نو دغه شان دا دمسلمانانو د معاشی حالت دښه کولو دپاره دتجارت طرف ته د مینۍ پیدا کیدویو ښکلی ذریعه ده ، ځکه چی هر سړی کله دی خبری ته وگوری چی که سرمایہ می بنده کښیښوده نو نتیجه به یی دا وی چی نفع به هیڅ نه وی او دکال په ختمیدو به ورڅخه څلویښتمه حصہ کمیري ، نو خامخابه دده دی طرف ته فکر راگرځی چی دا مال په څه تجارت کی ولگوی ، او بل طرف ته سود دی په هغه کی روپی چلول حرام سوه نو دتجارت به دا صورت هم نه وی چی دلکونو خلگو په سرمایہ به یوازې یوتن تجارت کوی ، بلکه هر مال دار به په خپله په تجارت کی د ورننو تو فکر کوی او چی کله لوی سرمایہ دار هم یوازې په خپله سرمایہ تجارت کوی نو کوچنیو سرمایہ دارو ته به په تجارت کی دغه مشکلات هم نه راځی کوم چی د ښکونو څخه په سود دروړو اخیستو او دلوی تجارت چلولو په صورت کی ورته پیښیږی ، دغه شان به په ټول ملک کی تجارت وی او فائدی به یی عامی وی او په نتیجه کی به یی د ملک غریبانو او فقیرانو ته فائدی رسیږی

(دسود روحاني بیماری)

ددی ځای پوری دسود د معاشی او اقتصادی بربادیو بیان وو ، اوس واورئ چی دسود کاروبار دانسان په اخلاقو او روحانیت باندی څومره خراب اثر اچوی ، په انسانی خویونو کی ترټولو لوی شی دځان قربانول اوسخاوت دی ، چی په خپله په ځان سخته تیروی خو بل ته د آرام اوراحت رسولو جذبه په کښی وی ، نو دسود دکاروبار لازمی اثر داسی چی دا جذبه ختمه سی ، سودخور خو په خپل ځان چاته نفع رسول خولا پرېږده بل په خپل کوشش او خپله سرمایہ سره دده برابر راتلو لیدو ته هم دی نه جوړ وی په غم زپلی درحم کولو په ځای دی دهغه دمصیبت څخه دنا جائز فائدی اخیستو په فکر کی وی . دسود خوړی په نتیجه کی دمال حرص دومره زیات سی چی ددی په مستی کی بیادی خپل ښه اوبدهم نه پیژنی او دخپل بد انجام څخه بالکل غافله سی .

(آیا بغیر دسود څخه څه تجارت نه چلیږی ؟)

دسود حقیقت او ددی د دنیا او آخرت د خرابیو بیان څه قدر په تفصیل وسو ، اوس دریم بحث داپاته دی چی دسود معاشی او روحانی خرابی او په قرآن اوسنت کی ددی سخت حراموالی اوبندیز خوښکاره سو

ليکن په دې اوسنۍ دورکې چې سود د تجارت يولوی رکن جوړ سوی دی ، د ټولې دنيا کاروبار په دې چلېږي ددې څخه دځان خلاصولو تدبير څه دی ؟ بينک سسټم ختمول خو گویا په دې زمانه کې تجارت بندول دی ، نو جواب يې دا دی چې کوم يو مرض عام سی او د بواء شکل اختيار کې نو علاج خو يې گران خامخاوی ، ليکن بې کاره نه وی ، د حالاتو د سازگار کولو کوشش کول آخر د کار کاميابی وی ، البته د صبر او ثبات قدمی او د همت څخه کار اخيستل ضروری وی په قرآن شريف کې دا هم د الله جل و علاه ارشاد دی.

مَا جَعَلَ اللَّهُ عَلَيْكُمُ فِي الدِّينِ مِنْ حَرَجٍ : الله جل و علاه د دين په معامله کې په تاسی څه سختی نه ده اچولی ، نو په دې وجه ضروری خبره ده چې د سود څخه دځان ساتلو به څه داسی لار خامخا وی چې په هغه کې به معاشی او اقتصادي نقصان هم نه وی ، دننه او بهر د تجارت دروازی به هم بندې نه وی او د سود څخه به په کبسي نجات هم وی ، په دې کې اوله خبره خو دا ده چې په سرسری نظر سره د بينکونو دی موجوده اصولو ته وکتل سی نو په عام طور سره داسی گڼل کيږي چې د بينکونو دار مدار پر سود باندی دی ددې څخه بغير بينک نه سی چلیدی ، ليکن دا خيال قطعاً صحيح نه دی ، د سود څخه بغير هم د بينک سسټم هم دغسی قائم پاته کیدی سی ، بلکه تردی ښه او فائده منده طريقه په کبسي راتلی سی ، خو البته ددې دپاره ضروری ده چې څه په شريعت پوهان خلگ اوڅه د بينکونو ماهران کبسينی او د يو بل په تعاون سره څه اصول دنوی سره جوړ کې نو بيا کاميابی ليري نه ده اود کومې ورځې څخه چې د بينکونو کاروبار په شرعی اصولو باندی سو ، نو انشاء الله دنيا به ووينی چې په دې کې د قوم او ملت څومره گټه ده ، ددې اصولو او قاعدو د تشريح دا موقع نه ده په کومو کې چې د بينکونو کاروبار بغير د سود څخه چلول کيږي .

د سود اوربآء يو ضرورت خوڅه د تجارتی غرضونو دپاره وی ، ددې انتظام خو به د بينک په موجوده اصولو کې د ترميم په ذريعه وسی او بل ضرورت يې په سود کې داڅه کيدونکو فقيرانو او محتاجانو خلگو د ناڅاپی او وقتی ضرورتونه وی نو ددې ښه علاج په اسلام کې دمخکې څخه په صورت ذکوة اوصدقو واجب موجود دی ، ليکن د دين او علم دين څخه دبې خبری اوبی پرواهي نتيجه ده چې تراوسه پوری يې ذکوة نظام هم معطل کړي دی ، بی شميره داسی مسلمانان دی چې د لمانځه په شان ذکوة ورکولو ته هم نژدی نه ورځي او څوک چې يې باسی نو هغه يې پوره هم نه باسی ، او کوم خلگ چې يې پوره هم ورکوي نو هغوی بس ذکوة ايستل پيژنی چې دخپل جيب څخه يې باسی ، حال دا دی چې د الله جل و علاه حکم ذکوة ايستلو نه دی ، بلکه ذکوة ادا کول دی او ادا کول هلته صحيح کیدی سی کله چې يې مستحقوته ورسوی او هغوی يې مالکان کې ، اوس غور وکړ چې داسی مسلمانان څومره دی چې دمستحقينو د تلابس کولو فکر وکړ او بيا يې هغوته درولو انتظام وکړ مسلمان قوم که هر څومره

دکمی سرمایي خاوندان وی لیکن که هریومسلمان چی په چا زکوة فرض دی هغه پوره زکوة ادا کی او دادا کولو صحیح طریقه اختیار کی چی مستحقینوته یی ورسوی او دادا کولو بندوبست یی وکی ، نویقینا هیڅ یومسلمان ته به دا ضرورت پاته نه سی چی هغه دقرض په ضرورت سره په سودکی اخته اوگیر سی اوکه دشرعی قاعدی مطابق داسلام عادل حکومت جوړسی او هغه شرعی بیت المال قائم کی اودتولومسلমানانو دظاهری مالونوزکوة په کی جمع کوی نوپه دغه بیت المال سره بیادهریوه حاجتمند حاجت پوره کیدی سی اوکه چیری ډیر رقم ته یی ضرورت راسی نو دقرضی په طور بی سوده ورته هم ورڅخه ورکول کیږی اودغه شان دبی کاره گرځیدونکو دپاره دکانونه یاخه روزگارونه ورباندی هم جوړول کیږی ، یوه یورپی ماهر دا صحیح ویلی دی چی ، دمسلمانانو دزکوة نظام داسی شی دی چی که مسلمانان ددی پایبند سی نو په مسلمان قوم کی به څوک هم بی ماله اوغم خپلی په نظر را نه سی . غرض دا دی چی په دی زمانه کی چی دسود معاملی په کبسی دوبا په شان خپری سوی دی ، په دی خبره پاته کیدل نه دی په کار چی په موجوده زمانه کی دسود کار وبار پریښوول دمعاشی واقتصادی حالت خودکشی ده اوپه دی زمانه کی انسان په سودی کاروبار کولو باندی مجبوره دی .

البته دومره ضرورده چی ترڅوتول قوم یادقوم زیات خلق یایواسلامی حکومت په پوره توجه سره ددی کار بیره پرسرلوړه نه کی نو دیوه تن دوو یاڅوکسانو دپاره ضرورگرانه ده لیکن معذوره بیا هم نه دی . دلته زمونږ ددی بیان دوه مقصدونه دی اول دا چی دمسلمانانو ټولگی او حکومتونه کوم چی دا کار په صحیح طور سره کولی سی دی طرف ته فکر را وگرځوی اومسلمانان بلکه پوره دنیا دسود ددی بیکاره اثراتو څخه خلاصه کی .

دوهم دا چی کم ازکم دتولو علم په دی خبره صحیح کیدل په کار دی چی مرض خو مرض وگنی دحرامو حلال گنل چی تردی اولی گناه ډیره لویه ده چی په دی کی خونه اخته کیږی ، په عملی گناه (سود) کی خوڅه ناڅه ظاهری فائده هم ده ، لیکن دا دوهمه دعلم او عقیدی گناه چی سود حلال ثابتوی تراولنی گناه هم ډیره لویه ده اوعبث هم ده ، ځکه چی سودحرام گنل اوپه خپله گناه ډاډه کیدلوکی خوڅه مالی نقصان هم نسته ، څه تجارت ورباندی هم نه بندیږی ، یعنی په گناه د ډاډه کیدلو نتیجه به دضروری وی چی څه وخت خو به یی دتوبی توفیق وسی او ددی څخه دخلاصیدو سوچ خوبه ورته راسی .

اوس ددی مقصد دپاره په آخر کی یوڅو حدیثو روایتونه او دنبی کریم ﷺ ارشادات هم وړاندی کوم چی دقرآن کریم ددغه آیتونو بیان دی په کومو کی چی دسود سخت بندیزونه اوپه هغه سخت عذابونه بیان سوی دی ، ددی دپاره چی گناه خوگناه وگنل سی او ورڅخه دخلاصیدو په فکر کی وی اوکم ازکم داسی خو نه کیږی چی حرامو ته حلال وایی او دیوی گناه څخه دوه گناهونه جوړ وی ، اولوی لوی نیکان دینداره مسلمانان چی دشپي تهجد او دالله ﷻ ذکر کوی اوسهارچی دکان یاکارخانی ته

ورسيري نو دا يي گرسره په خيال کي هم نه راځي چي مونږ د سود او دخمار په معاملاتو کي اخته يو څه گناه هم کوو.

(د سود په باره کي د نبي کریم ﷺ ارشادات)

(۱) نبي کریم ﷺ فرمايلي دي چي داوو هلاکونکو شيانو څخه ځان ساتي ، صحابه کرامو ﷺ پوښتنه وکړه چي يار رسول الله ﷺ هغه چي دي ؟ وي فرمايل يو د الله ﷻ سره په عبادت کي يادده په خاصو صفتونو کي، څوک شريک جوړول ، دوهم جادو کول ، دريم ناحق قتل کول ، څلورم سود خوړل ، پنځم د يتيم مال خوړل ، شپږم د جهاد په وخت کي دميدان څخه تښتيدل ، اووم په چا پاک دامنې ښځي د زنا ته مت لگول (دا حديث په صحيح بخاري او مسلم کي دي)

(۲) دوهم نبي کریم ﷺ فرمايلي دي چي مانن شپه دوه سري وليدل ، چي ماته راغلل اوزه يي بيت المقدس ته بوتلم بيا مونږ مخکي ولاړو نو دوينو يو نهرمي وليدي چي يو سري په کښي ولاړ دي او بل سري د نهر په غاړه ولاړ دي چي د نهر داسري ددي نهر څخه دباندې راوړي نو دغاړي دا سري يي پرمخ په کاني ولي ددي گذار سره دي بيا بيرته نهر ته ولاړسي هغه ځاي ته کوم ځاي چي دي ولاړوو ، بيادي دراوتو اراده کوي او دغه دغاړي سري يي دغه شان ولي ، نبي کریم ﷺ فرمايي چي ماددغه خپلو دوو ملگرو څخه پوښتنه وکړه چي دا زه څه واقع ويني ، هغو وويل چي دا په نهر کي قيد سوي سري سود خور دي (چي دخپل عمل سزا ويني) (دا حديث په صحيح بخاري کتاب البيوع کي دي)

(۳) دريم نبي کریم ﷺ په سود اخيستونکي هم لعنت فرمايلي دي او په سود ورکونکي هم او په ځينو رواياتو کي يي د سود په معامله کي په شاهدي ورکونکو او په ليکونکو هم لعنت فرمايلي دي ، او د صحيح مسلم په يوروايت کي يي فرمايلي دي چي دا ټول په گناه کي برابر دي او په ځينو رواياتو کي په شاهدي او ليکونکي لعنت په دي صورت کي دي کله چي دوي ته علم وي چي دا د سود معامله ده .

(۴) څلورم . او د نبي کریم ﷺ ارشاد دي چي څلور کسان داسي دي چي د دوي په باره کي الله ﷻ په ځان لازمه کړي ده چي دوي به جنت ته نه دا خلوي ، او د جنت نعمتونه به ونه چښي هغه څلور دا دي ، دشرايو چيښلو عادي ، او د سود خوړونکي او د يتيم مال په ناحقه خوړونکي ، او دخپل مور او پلار نافرماني کوونکي (دا روايت په مستدرک حاکم کي دي)

(۵) پنځم نبي کریم ﷺ فرمايلي دي چي سري د سود يوه روپي خوري دا تر شپږ ديرش واړه بدکاری کولو سڅه گناه ده ، او په ځينو رواياتو کي دي چي کومه غوښه د حرام مال څخه جوړه سوه دهغه دپاره اور زيات لايق دي ، ددي سره په ځينو رواياتو کي دي چي ديو مسلمان بي عزتي کول ترسود هم زياته سخته گناه ده (دا روايت په مسند احمد طبراني اونورو کي دي)

(۶) شپږم او په يو حديث کي دي چي نبي کریم ﷺ ددي خبري څخه منع کړي ده چي ميوه داستعمال

ترقابل کیدو مخکی خرخوی او فرمایی کله چی په یو کلی کی بدکاری اود سود کاروبار خپورسی نو دوی الله ﷻ ته په عذاب راوستو دعوت (بلنه) ورکړه (دا روایت په مستدرک دحاکم کی دی)

(۷) اوم . او نبی کریم ﷺ فرمایی چی کله په یو قوم کی دسود معامله رواج سی نوالله ﷻ په دوی د ضروری شیانو گرانی مسلطه کړی او کله چی په یو قوم کی رشوت عام سی نو ددښمنانو رعب او غلبه ورباندی زیاته سی (دا روایت په مسند احمد کی دی)

(۸) اتم . اونبی کریم ﷺ فرمایی چی دمعراج په شپه چی مونږ کله اووم آسمان ته ورسیدو نو ما په خان دلوری خوا څخه رعد اوبرق ولیدل ، ددی څخه وروسته پیامونږ په یوداسی قوم باندی تیرسو چی نسونه یی لکه د اوسیدو دکورونو هومره پرسیدلی وی او دمارانو څخه ډکی وی چی دهر څخه په نظر راتله ، ماجبرائیل امین ﷺ څخه پوښتنه وکړه چی دا کوم خلک دی؟ هغه ﷺ راته وفرماییل چی داسود خواره دی (دا روایت په مسند احمد کی دی)

(۹) نهم ز اونبی کریم ﷺ عوف بن مالک ته وفرماییل چی دهغه گناهونو څخه ځان ساته چی نه سی معاف کیدلی چی په دی کی یوه دغنیمت دمال څخه غلا ده او دوهم سود خوړل دی (طبرانی)

(۱۰) لسم . اونبی کریم ﷺ فرمایلی دی چی کوم سری ته تاسی قرض ورکړی وی ، دهغه تحفه هم مه قبلوی (هسی نه چی هغه داتحفه دقرض په عوض کی درکړی وی اودا سود دی ، په دی وجه دقرضدار د تحفی په قبول کی احتیاط په کار دی)

دسود او رباه دپیژندو او دهغه دحقیقت او په دی کی ددنیاوی تباہیو متعلق دقرآن مجید اووه آیاتونه او دنبی کریم ﷺ داحادیثو لس ارشادات دلته بیان سوه ، دسوچ اوفکر کونکی مسلمان دپاره دومره پوره ده او ددی مسئلی پرپاتو اړخونو دبحث اومکمل تحقیق دپاره داحقر یو جلا کتاب (مسئله سود) په نوم چاپ سوی دی .

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا تَدَايَيْتُمْ بِدِينٍ

ای مؤمنانو ۱ کله چی تاسی په خپل مینځ کی معامله کوی دقرض

إِلَىٰ أَجَلٍ مُّسَمًّى فَاكْتُبُوهُ وَلْيَكْتُب بَيْنَكُمْ كَاتِبٌ بِالْعَدْلِ

ترمقرر وخته پوری نو هغه اخلی او په کار ده چی ولیکی ستاسی په مینځ کی لیکونکی

وَلَا يَأْبَ كَاتِبٌ أَنْ يَكْتُبَ كَمَا عَلَّمَهُ اللَّهُ فَلْيَكْتُبْ وَلْيُمْلَأِ

په انصاف سره او انکار دی نه کوی لیکونکی ددی څخه چی ولیکی داسی چی لکه ښوولی دی ورته الله پس

الَّذِي عَلَيْهِ الْحَقُّ وَلَيَسَّ اللَّهُ رَبُّهُ وَلَا يَبْخُسُ مِنْهُ شَيْءٌ ط

ودی لیکی اونہی دی ہفہ خوک چی پر دہ باندی قرض دی اوودی بیریری دالله خخہ چی ددہ رب دی او نہ دی

فَإِنْ كَانَ الَّذِي عَلَيْهِ الْحَقُّ سَفِيهًا أَوْ ضَعِيفًا أَوْ لَا يَسْطِيعُ

کمری ورخخہ خہ شی پس کہ ہفہ سری چی پہ چاقرض دی بی عقلہ یاضعیف دی یاپہ خپلہ نہ سی بنوولی نوودی

أَنْ يُبْلَغَ هُوَ قَلِيلٌ وَلِيَّهُ بِالْعَدْلِ ط وَاسْتَشْهِدُوا

نبیسی ولی ددہ (کارندہ ددہ) پہ انصاف سرہ او شاهد جو وی

شَهِيدَيْنِ مِنْ رَجَالِكُمْ فَإِنْ لَمْ يَكُنَا رَجُلَيْنِ فَرَجُلٌ

دوہ شاهدان دخیلو سرو خخہ پس کہ نہ وی دوہ سری نو یوسری

وَأَمْرًا ثَنِ مِمَّنْ تَرْضَوْنَ مِنَ الشُّهَدَاءِ أَنْ تَضِلَّ إِحْدَاهُمَا

او دوہی بنخی دہفہ چا خخہ چی تاسی بی خوبوی ، شاهدانو خخہ ددی دپارہ کہ ہیرکری یوہ ددوی خخہ

فَتَذَكَّرَ أَحَدُهَا الْأُخْرَى ط وَلَا يَأْبَ الشُّهَدَاءُ أَنْ يَدْعُوا

نو یاد بہ کری ورته بلہ او انکار دی نہ کوی شاهدان کلہ چی دوی را وبلل سی

وَلَا تَسْأَلُوا أَنْ تَكْتُبُوهُ صَغِيرًا أَوْ كَبِيرًا إِلَى أَجَلِهِ ط ذَلِكُمْ

او سستی مہ کوی ددی خخہ چی وی لیکی کوچنی وی معاملہ اوکہ لویہ تر میعادہ پوری پہ دی کی

أَقْسَطُ عِنْدَ اللَّهِ وَأَقْوَمُ لِلشَّهَادَةِ وَأَدْنَى أَلَّا تَرْتَابُوا ط إِلَّا

پورہ انصاف دی دالله پہ نزد او دیرہ مضبوطہ دہ دشاہدی دپارہ او نزدی دہ دی تہ چی پہ شک کی ونہ غور خیبری

أَنْ تَكُونَ تِجَارَةً حَاضِرَةً تُدِيرُونَهَا بَيْنَكُمْ فَلَيْسَ عَلَيْكُمْ

مگردا چی سودا وی لاس پہ لاس چی اخلی ورکوی دا پہ مینغ خپل کی پس نستہ پہ تاسی باندی

جُنَاحٌ إِلَّا تَكْتُبُوهَا ط وَأَشْهَدُوا إِذَا تَبَايَعْتُمْ وَلَا يُضَارَّ

خہ گناہ چی کہ دا ونہ لیکی او شاهدان نیسی چی کلہ تاسی سودا کوی او نقصان دی نہ کوی

كَاتِبٌ وَلَا شَهِيدٌ ۚ وَإِنْ تَفْعَلُوا فَإِنَّهُ فُسُوقٌ بِكُمْ ۖ وَاتَّقُوا

دليكونكى او نه د شاهد او كه داسى وكړى نو بيشكه دادگناه خبره ده په تاسى باندې او ويريږي

اللَّهُ وَيُعَلِّمُكُمُ اللَّهُ ۚ وَاللَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ ﴿٢٨٢﴾ وَإِنْ كُنْتُمْ

دالله څخه او ښوونه كوى ته الله تعالى او الله تعالى په هر شى باندې پوه دى ، او كه تاسى

عَلَىٰ سَفَرٍ وَلَمْ تُجِدُوا كَاتِبًا فَرِهْنَ مَقْبُوضَهُ ۖ فَإِنْ أَمِنَ

په سفر كى ياست او نه كى پيدا ليكونكى نو كرو په لاس كى وركول په كار دى ، پس كه اعتبار وكى

بَعْضُكُم بَعْضًا فليؤدِّ الَّذِي أُوتِئْنَ اِمَانَتَهُ وَلْيَتَّقِ اللَّهَ

يو په بل نو په كار دى چى پوره وركړى هغه سړى چى اعتبار يى ورباندې كړى دى امانت خپل او بيره دى

رَبَّهُ ۚ وَلَا تَكْتُمُوا الشَّهَادَةَ ۚ وَمَنْ يَكْتُمْهَا فَإِنَّهُ اِثْمٌ قَلْبُهُ ۚ

كوى دالله څخه ، چى رب دده دى او مه پتوى شاهدى او كوم سړى چى يى پته كړى نو بيشكه گناهكار دى

وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ عَلِيمٌ ﴿٢٨٣﴾

زړه دده او الله څخه ستاسى په كارونو ښه پوه دى .

لنډتفسير: اى ايماندارو! كله چى معامله كوى دقرض (برابره خبره ده كه پيسى قرض وى يا كوم شى چى اخلى هغه قرض وى لكه په بيع دسلم كى) تريو ميعاد (نيتى) مقررى پورى نو هغه (ته په طور ديداد داشت يوخط) وليكى او دا ضرورى ده چى ستاسى په مينځ كى (چى) څوك ليكونكى (وى هغه يى) په انصاف سره وليكى (يعنى دچا دلحاظ دپاره دى دخط په مضمون كى كموالى يا زياتوالى نه كوى) او ليكونكى دى دليكولو څخه انكار هم نه كوى څنگه چى خداى څخه ده ته (ليكلى) ښولى دى ، ده ته په كار دى چى وى ليكى او (ليكونكى ته دي) هغه سړى (ورونښى او) ورباندې ودى وليكى دچا په ذمه چى حق واجب وى (ځكه چى دخط مطلب دحق اقرار وى نو دچا په ذمه چى حق دى دهغه اقرار ضرورى سى) او (دليكولو په وخت كى دى) دالله څخه چى دده رب دى ويريږي او په دى (حق) كى ديوى ذرى هم (په ښوولو كى) كمى نه كوى ، بيا دچا په ذمه چى حق واجب وو هغه كه عقل يى كم وو (يعنى بى پوهى يا ليونى وو) يا بدن يى كمزورى وو (يعنى نابالغ يا دير بوډا وو) او يا (په بله څه وجه سره) په خپله

(دبيان كولو او) دليكلو طاقت يې نه درلودی (مثلاً گونگی وو ليكونگی دده په اشاره نه پوهیدی
 يادبل ملك وو ژبه يې بدله وه اوليكونگی دده په ژبه نه پوهیدی، نو (په داسی صورت کی دی) دده کار
 گذار په صحيح طور سره وليکی او دوه کسان په خپلو کی شاهدان (هم) جوړ کی (اوشرعاً اصلی ثبوت
 ددعوی په دی شاهدانو سره دی که څه هم خط نه وی اويوازی ليکلی خط بغير د شاهدانو نه ثبوت دی
 اونه معتبردی، دخط ليکل يوازی د يادداشتو پاته کيدو دآسانی دپاره دی چی دخط مضمون ووينی
 اویا واورى نوټوله واقعه به ورته ياده سی ، لکه چی داسی ډيره نژدی په قرآن شريف کی راروانه ده،
 بياکه دغه دوه شاهدان سړی (موجود) نه وی نو يو سړی او دوی بنځی (دی شاهدان جوړ سی) دداسی
 شاهدانو څخه کوم چی تاسی (اعتبار په وجه سره) خوښوی (او ديوه سړی په خای دوی بنځی په دی
 وجه مقررى سوي) چی که په دی دواړو بنځو کی ديوى څخه هم (دشهادت څه حصه د فکر څخه
 يادشهادت بيانولو په وخت کی) هيره سی نو يوه به يې بلی ته ورپه ياد وی (اوتریاديدو وروسته به
 دشهادت بيان پوره سی) اوشاهدان دی هم انکارنه کوی کله چی (دشاهد جوړيدلو دپاره) را وبلل سی
 (چی په دی کی مدد دی دخپل ورور) اوتاسی ددی (قرض) د (وار وار) ليکلو څخه خان ستموانه کوی
 مه ، برابره خبره ده که دغه (معامله دقرض) لږ وی او که ډيره دا ليکل انصاف زيات قائم کول دی دالله
 ﷻ په نزد اوشهادت ډير صحيح ساتی او زيات لایق دی ددی خبری چی تاسی (دمعاملی په باره کی) په
 څه شبهه کی ونه لويږی (په دی وجه ليکل يې ښه دی) مگر چی کومه سودا لاس په لاس وی چی يوبل ته
 يې ورکوی او اخلی نو ددی په نه ليکلو کی په تاسی باندی څه الزام (اوضرر) نسته او (دومره په دی کی
 هم خامخاکوی چی ددی) داخيستلو او خرڅولو په وخت کی شاهد نیسی (شايد چی صبا په کښی څه
 خبره راسی مثلاً خرڅونکی ووايی چی ماته پیسی نه دی رسيدلی ياداسی چی ما گرسره خرڅ کړی نه
 دی يا اخیستونکی ووايی چی ماڅو دواپسی اختيار هم اخستی وو ياتراوسه پوری لاخرڅ سوي شی
 ماته نه دی رسيدلی) او (لکه څنگه چی مونږ لوړ ليکونکی اوشاهدان منع کړل چی دليکلو اوشاهدی
 څخه به انکارنه کوی ، دغه شان مونږ تاسی ته هم تاکيد کوو چی تاسی هم) کاتب ته تکليف مه ورکوی
 اونه يوشاهدته (مثلاً دخپلی گټی دپاره دهغه په گټه کی تاوان غورځوی) او که تاسی داسی وکی نو
 تاسی ته به په کښی گناه وی او دخدای ﷻ څخه وييرېږی (اودکومو کارونو څخه چی هغه منع کړی
 ياست هغه مه کوی) اوالله ﷻ (په تاسی احسان کوی چی) تاسی ته (دفاندي حکمونه) ښی اوالله ﷻ په
 هرڅه پوه دی (نوهغه حکم منونکی اونا فرمانه هم پيژنی هريوه ته به ماس به بدله ورکی) او که تاسی
 (دقرض دمعاملی کولو په وخت کی) يوځای په سفر باندی ياست او (دخط ليکلو دپاره هلته) څوک
 ليکونکی نه کی پيدا نو (په داسی حالت کی دتسلی دپاره) دگرو کولو شيان (دی) چی (دقرض دار
 دطرف څخه دحق دمالك) په قبضه کی ورکړل سی او که (په داسی وخت کی هم) په يوبل اعتبارکوی

اوپہ دی وجہ دگرو ضرورت نہ گئی، نو پہ کوم سہی چی اعتبار وسی (یعنی قرضدار) دہ تہ پہ کار دی چی دبل حق (پورہ پورہ) ادا کی او دالله ﷻ خخہ چی ددہ پروردگار دی وپیری (او دہغه حق ونہ وہی) اوشہادت مہ پتوی اوخوک چی شہادت پتوی دہغه زہ بہ گناہگار وی اوالله ﷻ ستاسی کری کارونہ بنہ پیژنی (وروستہ کہ خوک شہادت پت کی نو ہغه ضرور پہ خبر دی نو ہغه بہ ور تہ سزا ورکری)

معلومات او مسئلہ

(دقرض او نسیا دپارہ د اقرار نامی لیکلو ہدایت او ددی متعلق احکام)

پہ دی ذکر سو آیتونو کی دمعاملو قانون چی نن صبا ور تہ دمعاهد قانون وایی ددی ضروری اصول بیان سوی دی او تردی وروستہ بیاد شہادت دقانون خاص اصول ذکر دی .

نن صبا خو دلیکلو ویلو زمانہ دہ اولیک دانسان دژی پہ خای دریدلی دی لیکن دنن خخہ خوارلس سوہ ۱۴۰۰ کالہ مخکی زمانی تہ چی مخ واپول سی او وکتل سی نو دغه وخت ددنیا تول کاروبار یوازی زبانی وو، دلیکلو او اقرار نامی تیارولو اصول گرسرہ نہ وہ ، تر تولو اول قرآن دی طرف تہ دخلگوفکر راواپوی اووی فرمایل چی، إِذَا لَدَائْتُمْ بِذُنُوبِكُمْ إِلَىٰ أَجَلٍ مُّسَمًّى فَاكْتُبُوهُ : یعنی کلہ چی تاسی پہ خپل مینخ کی دقرض معاملہ کوی تر مقرری نیتی پوری نو ہغه لیکی ، پہ دی کی یواصول دا ونبول سو چی دقرض دمعاملو اقرار نامہ لیکل پہ کار دی چی دھیریدو یا انکار پہ وخت کی پہ کار راسی .

دوہمہ مسئلہ دا بیان سوہ چی کلہ دقرض معاملہ کول کیڑی نونیتہ دی پہ کبسی خامخا مقرر کوی ترغیر مقرری نیتی پوری قرض ورکول اخیستل جائز نہ دی خخہ چی پہ دی کی دجگری اوفساد دروازہ خلاصیڑی ، پہ دی وجہ فقہاؤ فرمایلی دی چی نیتہ بہ ہم داسی مقرر یڑی چی پہ ہغه کی خہ پت والی نہ وی ، میاشت او تاریخ بہ دواپہ مقرر وی خہ مبہمہ نیتہ بہ نہ مقرر وی ، لکہ مثلاً دفصل دپریکولو تروختہ پوری خخہ چی پہ دی کی دموسم پہ وجہ مخکی والی یا وروستہ والی راتلی سی اوکلہ چی لیکل پہ دغه زمانہ کی عام نہ وہ اونن ہم کہ عام دی خو ددنیا دیرہ آبادی داسی دہ چی پہ لیکلو نہ پوہیڑی ، نو دا کیدی سوہ چی لیکونکی خہ بل خہ ولیکی چی دچافاندہ اودچا نقصان وسی پہ دی وجہ یی تردی وروستہ وفرمایل ، وَلَکُمْ کُتُبٌ بَیِّنَاتٌ کَاتِبٌ بِالْعَدْلِ : یعنی دا ضروری دہ چی ستاسی پہ مینخ کی یی خوک لیکونکی پہ انصاف سرہ ولیکی ، پہ دی کی خو یوہ دا خبرہ وسول چی لیکونکی دی دیو فریقی خاص سہی نہ وی بلکہ غیر جانبداری وی چی دچاورباندی شک اوشبہ نہ راخی دوہم لیکونکی تہ ہدایت وسو چی پہ انصاف سرہ دی لیکی ، دبل دفانی نفعی دپارہ دی خپل دہمیشہ تاوان نہ کوی ، ددی خخہ لیکونکی تہ دا ہدایت وسو چی اللہ ﷻ دہ تہ دا ہنر نبوولی دی چی دی لیکل کولی سی ، نو ددی شکرانہ دا دہ چی دی دی دلیکلو خخہ انکار نہ کوی ، تردی وروستہ یی دا ونبول چی د اقرار نامی لیکل بہ دچا دطرفہ وی ؟ نووی فرمایل ، وَلَیْمَلِلِ الَّذِیْ عَلَیْهِ الْحَقُّ : یعنی

داقرارنامی بیان دی دهغه سړی دخولی ولیکل سی چی دچا په ذمه حق دی ، مثلاً سودایی واخسته اوقیمت یی نسیا کی نو په چا باندی چی قرضه ده هغه به دقرارنامی بیان لیکی ، ځکه چی دا به دده دطرفه یوقسم اقرار وی او د اقرار نامی په بیان کی هم دا شک کیدی سواي چی څه کموالی یا زیاتوالی په کښی وکی په دی وجه یی وفرمایل : وَلَيْتَقِيَ اللَّهَ رَبَّهُ وَلَا يَنْخَسُ مِنْهُ شَيْئًا : یعنی دالله څخه څخه چی دده پروردگار دی بیرته دی کوی او په حق لیکلوکی دی یوه ذره قدری هم کموالی نه کوی ، په معاملوکی کله داسی هم کیدی سی چی په چا حق راځی هغه ناپوهه یالیونی بودا یا نابالغ کوچنی یاگونگی وی یادیوی بلی ژبی ویونکی وی چی لیکونکی ورباندی نه پوهیږی ، په دی وجه دقرارنامی بیان دی نه سی ویلی ، نو په دی وجه یی تردی وروسته وفرمایل چی که چیری داسی صورت پښی سی نو دده دطرفه دی دده ولی ولیکی دلیونی او نابالغ دطرفه څخه خو دولی موجودوالی ښکاره دی ځکه چی ددوی ټولی معاملی دولی په معرفت سره کیږی ، او دگونگی یادبلی ژبی دیونکی ولی هم دا کار کولی سی ، اوکه دوی څوک ځان ته وکیل جوړکی نوهم کیدی سی ، په قرآن کی په دی ځای کی په لفظ دولی کی دواړی معناوی دی .

(دشهادت دقاعدی یو څو مهم اصول)

تردی ځایه پوری په معاملوکی د اقرارنامی دلیکلو دهمو اصولو بیان وو اوس مخکی دا ښوول کیږی چی دقرارنامی یوازی لیکل کافی مه گنی ، بلکه په دی باندی شاهدان هم جوړوی چی که چیری څه وخت په مینځ کی جگړه را پښه سی نو په عدالت کی به ددی شاهدانو په شهادی سره فیصله وسی په دی وجه فقهائو فرمایلی دی چی محض لیکلی شرعی دلیل نه دی ترڅوپوری چی په دی شرعی شهادت موجود نه وی ، په خالی لیکلو باندی هیڅ فیصله نه سی کیدی ، نن صبا دعامو عدالتونو هم دا دستور دی ، چی په لیکلو باندی بغیر دزبانی تصدیق اوشهادت څخه څه فیصله نه کوی .

(دشاهدی دپاره دوه سړی یا یو سړی او دوی ښځی موجود کیدل ضروری دی)

تردی وروسته دشهادت دضابطی (قانون اوقاعدي) یو څو مهم اصول ښوول کیږی ، مثلاً اول شاهدان دوه سړی یا یو سړی او دوی ښځی کیدل ضروردی ، یو یوازی سړی یا یوازی دوی ښځی په عامو معاملوکی دشاهدی دپاره کافی نه دی .

(دشاهدانو شرطونه)

دوهم دا چی شاهدان دی مسلمانان وی په لفظ د ، مِنْ رِجَالِكُمْ : کی دا ښوول سوي ده ، دریم دا چی شاهدان چی ثقه او عادلان وی چی په وینایی یقین راتلی سی فاسقان اوفاجران نه وی په ، مِمَّنْ تَرْضَوْنَ مِنَ الشُّهَدَاءِ : کی دا حکم ذکر دی .

(دشاهدی ورکولو څخه انکار کول یی له شرعی هذره څخه گناه ده)

تردی وروسته خلکو ته دا هدایت وسړچی کله دوی به څه معامله کی دشاهدی دپاره راوبلل سی نو

دوی دی دراتلو څخه انکار نه کوی ، ځکه چی شهادت د حق ژوندی کولو ذریعه او د جگړی ختمولو طریقه ده ، په دی وجه دا یو ضروری او اهم قومی خدمت گنل او تکلیف برداشت کول په کار دی تردی وروسته بیا د معاملی د اقرارنامی لیکلو تاکید کوی فرمایي چی معامله کوچنی وی او که لویه ټولی لیکل په کار دی ، په دی کی خان مه ستومانه کوی ځکه چی معاملات لیکل انصاف قائمول اوصحیح شهادت ورکول او د شک اوشبهی څخه دخلاصیدو دپاره ښه ذریعه ده ، البته که معامله لاس په لاس وی نسیاً نه وی نو دا که نه لیکي خیر دی ، لیکن دومره دی په دی کی هم کول کیږی چی په معامله دی شاهدان ونیول سی شاید چی څه وخت په جانبینوکی جگړه پیداسی مثلاً خرڅونکی وواپی چی ماقیمت نه دی وصول کړی یا اخستونکی وواپی چی ما اخيستل سوی شی پوره نه دی وصول کړی ، نو په داسی جگړوکی شهادت په کار راځی .

﴿په اسلام کی دعدل او انصاف قائمولو مهم اصول چی شاهدانو ته دی نقصان یا تکلیف نه رسول کیږی﴾

دآیت په شروع کی لیکونکو ته داهدایت سوی دی چی دوی دی دلیکلو یا شاهد جوړیدو څخه انکار نه کوی نو دلته دا احتمال وو چی خلک به دوی پریشانه کوی ، ددی وجی څخه یی په آخر دآیت کی وفرمایل ، وَلَا يَضَارُّ كَاتِبٌ وَلَا شَهِيدٌ : یعنی لیکونکی یا شاهدی کونکی ته دی نقصان نه رسول کیږی ، یعنی داسی دی نه کوی چی دخپل مصلحت او فائدی دپاره دهغوی مصلحت اوفائدی ته خلل ورسول سی ، بیا فرمایي ، وَأَنْ تَفْعَلُوا فَإِنَّهُ فُسُوقٌ بِكُمْ : یعنی که تاسی لیکونکی یا شاهد ته نقصان ورسوی نو په دی کی به تاسی ته گناه وی .

ددی څخه معلومه سوه چی لیکونکی یا شاهد ته نقصان رسول حرام دی ځکه فقهاؤ فرمایلی دی چی که لیکونکی دخپلو لیکلو مزدوری غواړی یا شاهد دخپلو تلو راتلو ضروری خرڅ غواړی نو حق یی دی ، دا نه ادا کول هم دوی ته په نقصان رسولو کی دا خل دی او دا جائز نه دی ، اسلام په خپل عدالتی نظام کی چی لکه څنگه شاهد په شاهدی ورکولو مجبوره کړي دی او شاهدی پتولو ته یی سخته گناه ویلی ده دغه شان یی ددی هم انتظام وکی چی خلک دشاهدی څخه په ځان ساتلو مجبوره نه سی ددی دواړه طرفه داحتیاط دا اثر وو ، چی په هره معامله کی رښتینی بی غرضه شاهدان پیداسی اوفیصلی ژر او آسانی او دحق مطابق وسی ، نن دنیا دا قرآنی اصول پرېښی دی نو ټول نظام دعدالت بریاد دی ، دواقعی اصلی او رښتینی شاهدان پیدا کیدل تقریباً وړک دی ، هرسړی دشاهدی څخه په ځان ساتلو مجبوره دی وجه یی دا ده چی دچانوم په شاهدی کی راغی نوکه معامله دپولیس اوفوج داری وی نو روزانه وخت بی وخته به تها نه دار صاحب دی را غواړی او اکثر به یی په گنتو گنتو کښینولی وی ، په دیوانی عدالتونوکی هم د شاهد سره داسی معامله کول کیږی لکه دمجرم سره چی یی کوی اوروزانه به دمقدمی پیشیانی بدلیرې تاریخونه به مقرریرې شاهد عاجزه په خپل کاروبار اومزدوری پاته کولو

او راتلو مجبوره وی اوکه نه راخی نو دوارنټ په ذریعه به گرفتاریږی ، په دی وجه یو شریف او کاروباری سړی شاهد جوړیدل په څه معامله کی دخان دپاره عذاب گنی او دخپل وس مطابق ددی څخه په ځان ساتلو مجبورسوی دی ، یوازی کسب کاره شاهدان پیدا کیږی چی په رښتیا اودرواغوکی دهغوی څه فرق نه وی ، قرآن کریم ددی بنیادی ضرورتونو د اهمیت په ښوولو سره ددی ټولو خرابیو لاری بندی کړی ، دآیت په آخرکی فرمایي ، **وَاتَّقُوا اللَّهَ وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ** : یعنی دالله ﷻ څخه وږیرې اوالله ﷻ تاسی ته صحیح طریقی ښیي دا دهغه احسان دی اوالله ﷻ په هرڅه پوهیدونکی دی ، کله چی په دی آیت کی ډیر احکام راغلی دی ، ځینو فقهاؤ شل مهمی فقهی مسئلې ددی آیت څخه را ایستلی دی او دقرآن کریم عام عادت دی چی دقانون تربیانولو مخکی او وروسته دخدای ﷻ بیره اودقیامت بیره بیان کی دخلکو ذهنونه دحکم منلو ته تیار وی ، ددی طریقی په مطابق ددی آیت خاتمه یی هم دخدای ﷻ څخه په بیره سره وکړه او دایي وښوله چی دالله ﷻ څخه څه پټ نسته ، که تاسی په څه ناجائزه حیله باندی هم خلاف ورزی وکی نو خدای ﷻ ته دوکه نه سی ورکولی ، په دوهم آیت کی یی دوه مهم مضمونونه بیان کړه ، یو دا چی دقرض په معامله کی که څوک داغواړی چی داعتماد دپاره یوشی گرو کښیردی نو ددی هم اجازه سته ، مگر په لفظ دمقبوضه سره دی ته اشاره ده چی دگرو سوی شیانو نفع اخیستل دده دپاره جائز نه دی ، گرو کوونکی ته یوازی دومره حق دی چی دخپل قرض تر وصولولو پوری دغه شی په خپله قبضه کی ساتی اوفائدی به یی ټولی داصل مالک وی .

دوهم مضمون یی دا وفرمایي چی کوم سړی ته دیو نزاعی معاملی په باره کی صحیح علم وی هغه دی شهادت نه پتوی اوکه پټ یی کی نو دده زړه گنهگار دی ، زړه ته یی گناهگار ځکه وویل چی څوک دا خالی دژبی گناه ونه گنی ، ځکه چی اول اراده دزړه څخه کیږی نو په دی وجه اول گناه دزړه ده .

لِلَّهِ مَا فِي السَّمٰوٰتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ وَإِنْ تُبْدُوا مَا فِي أَنْفُسِكُمْ أَوْ تُخْفُوْهُ يُحَاسِبْكُمْ بِهِ

خاص الله لره دی هغه څه چی په اسمانونو کی دی او په مخکه کی دی اوکه ښکاره کوی هغه چی په زړه ستاسی کی

اللَّهُ فَيَغْفِرُ لِمَنْ يَّشَاءُ وَيُعَذِّبُ مَنْ يَّشَاءُ وَاللَّهُ عَلَىٰ

یاپتوی هغه حساب به وکړی په هغه ستاسی سره الله ، بیا به وبخښی څوک چی وغواړی او عذاب به کړی څوک

كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ

چی وغواړی او الله تعالی په هرشی باندی قادر دی .

لنډتفسیر: خاص دالله ﷻ په ملکیت کی دی ټول مخلوقات څه چی په آسمانونو کی دی او څه چی په

مخكه كى دى (داسى خومخكه آسمان په خپله دده په ملكيت كى دى اوچى كله مالك هغه دى نو هغه ته په خپل ملكيتى شيانو كى دهر قسم قانون جوړولو حق دى ، چا ته په كښى مجال دخبرى كولونه دى په كار لكه چى يوقانون داسى دى چى) كومى خبرى (د فاسدو عقيدو يادبدو اخلاقو يابه گناهونو دپوخ قصد اوارادې) چى ستاسى په نفسونو كى دى دغه كه تاسى (په ژبه اواندامونو) ښكاره كوى (مثلاً په ژبه سره دكفر كلمه وواياست يادخپل تكبر حسد اونور اظهار وكى ياديوى گناه قصدو و هغه وكى) او كه يى (په زړه كى) پټ ساتى (په دواړو حالتونو كى به) الله ﷻ ستاسى سره (په شان دنورو گناهونو دهغه) حساب وكى بيا (تر حساب) وروسته بغير دشرک او كفر څخه چاته (چى بخښل) غواړي وبه يى بخښى او چاته چى (سزا وركول) غواړي سزابه وركى اوالله ﷻ په هرڅه باندې پوره قدرت لرونكى دى .

معلومات اومسئلي: په تير آيت كى دشاهدى دښكاره كولو حكم او دپتولو څخه دمنع ذكر وو ، دا آيت هم ددغه مضمون دپوره كولو دپاره دى ، په دى كى انسان ته دا وښوول سوه چى دشهادت پتول حرام دى كه تاسى ته معامله معلومه وه اوپته موكره نوالله ﷻ پوه او خبردار به ستاسى سره حساب كوى ، دحضرت ابن عباس ؓ عكرمه ؓ شعبي ؓ اومجاهد ؓ څخه يى دا تفسير نقل دى (قرطبى) اودالفاظو دعام والى په وجه سره عام دى ټولو عقيدو عباداتو اومعاملو ته شامل دى ، دحضرت عبدالله ابن عباس ؓ مشهور قول ددى آيت په تفسير كى دا دى اومعنى دايت دا ده چى الله ﷻ به دخپل مخلوق دټولو عملونو حساب كوى ، دهغو چى ده كم كړي دى او دهغو هم چى دده په زړه كى يى پخه اراده راغلى ده اوپه زړه كى يى پته ساتلى ده ليكن دكولو موقع يى نه ده راغلى لكه په صحيح بخارى او مسلم كى په روايت دحضرت ابن عمر ؓ نقل دى چى مادنبى كريم ؓ څخه او ريډلى دى چى مومن به دقيامت په ورځ خپل رب ته چى لوى او غالب دى نژدى سى ، تردى چى الله ﷻ به دده يوه يوه گناه ده ته ورپه ياده كى ، اوپوښتنه به ورڅخه وكى چى تاته معلومه ده چى تاداگناه كړى وه ، بنده مومن به اقرار وكى ، الله ﷻ به وفرمايى چى ماپه دنيا كى په تا پرده اچولى وه اوستا گناه مى خلگوته نه وه ښكاره كړى او نن زه هغه معاف كوم او دنيكو عمل نامه به ده ته وركول سى ، ليكن دكافرانو اومنافقانو گناهونه به په عامو خلگو كى بيان سى .

او په يوحديث كى دى چى الله ﷻ به دقيامت په ورځ وفرمايى چى دا هغه ورځ ده چى په دى كى به دپتو شيانو امتحان اخيستل كيږي او دزرونو پټ رازونه به ښكاره سى او دا چى زماعمل ليكونكو ملائكو خو ستاسى يوازي هغه عملونه ليكلي دى چى ښكاره وه ، اوماته هغه هم معلوم دى دكومو څخه چى ملائكى خبرى نه دى ، اونه دوى هغه ستاسى په عملنامه كى ليكلي دى ، او اوس هغه ټول تاسى ته ښيم ، او په دى ورسره حساب كوم بيا چى چاته وغواړم معاف به يى كړم او چاته چى وغواړم

په عذاب به یی کرم بیابه مومنان معاف سی او کافرانو ته به عذاب ورکړل سی (قرطبی)
دلته دا شبهه پیدا کیږی چی په حدیث کی د نبی کریم ﷺ ارشاد دی .

إِنَّ اللَّهَ لَجَازٌ عَنْ أَمْرِ عَمَّا حَدَّثَتْ أَلْسِنُهَا مَا لَمْ يَكْتُمُوا أَوْ يَغْتَلِبُوا بِهِ (قرطبی)

الله ﷻ زما دامت څخه معاف کړي دی هغه کوم چی د دوی په زړه کی خیال راسی ترڅو چی یی هغه په ژبه نه وی ویلی یایی ورباندی عمل نه وی کړی ددی څخه خومعلومه سوه چی دزړه په اراده څه عذاب او زور نه نسته ، امام قرطبی فرمایي چی دا حدیث د دنیا دا حکامو سره تعلق لری ، طلاق آزادول بیع هبه (چاته یوشی بخښل) ، اونور محضی دزړه په اراده کولو سره نه سی ثابتیدی ترڅو چی یی په ژبه نه وی ویلی یایی ورباندی عمل نه وی کړی او په آیت کی چی کوم ذکر دی دغه د آخرت د حکمونو سره تعلق لری ، نو ددی دواړو په مینځ کی څه پکړاو نسته ، اونورو عالمانو صاحبانو ددی شبهی جواب دا کړي دی چی په کوم حدیث کی چی دزړه د پتو شیانو معافی ذکر ده ، ددی څخه مراده هغه وسوسی او دا اختیار څخه بهر هغه خیالونه دی چی دانسان په زړه کی بغیر د قصد او ارادی څخه راځی ، بلکه ددی په خلاف په اراده کولو سره هم دا راځی ، نو په داسی غیر اختیاری خیالاتو او وسوسو دا اُمت الله ﷻ معاف کړي دی ، او په ذکر سوی آیت کی چی دکوم حساب کولو ذکر دی ، ددی څخه مراد هغه ارادی اونیتونه دی چی انسان یی په خپل قصد او اختیار سره په خپل زړه کی ځای کی ، او ددی په عمل کی دراوستو کوشش هم کوی ، بیابه اتفاقی طور سره څه بندیزونه ورمخ ته سی او عمل ورباندی ونسی ، دقیامت په ورځ به ددی محاسبه وی ، بیا الله ﷻ چاته چی وغواړی وبه یی بخښی او چاته چی وغواړی په عذاب به یی کی ، لکه چی په ذکر سوی حدیث د بخاری اومسلم کی تیرسوه او کله چی د ذکر سوی آیت په ظاهری الفاظو کی دواړه قسم خیالات دا خل دی که اختیاری وی او که غیر اختیاری ، په دی وجه چی کله دا آیت نازل سونو اصحاب کرام ، فکرمند او غمجن سوه ، چی که په غیر اختیاری خیالونو او وسوسو باندی هم نیول کیږی نویبا خو یو تن هم دخلاصیدو نه دی ، صحابه کرامو ﷺ خپل دا فکرم نبي کریم ﷺ ته عرض کی ، نوحضور ﷺ ټولو ته دا تلقین وفرمایي چی دالله ﷻ د طرفه څه حکم نازل سوي دی ، ددی دمنلو او تابعداری پخه اراده وکی او وایاست ، سَمِعْنَا وَأَطَعْنَا یعنی مونږ حکم واوریدی او مونږ ومنی ، صحابه کرامو ﷺ هم دغسی وکړل نو په دی دقرآن کریم دا جمله نازل سوه لَا يُكَلِّفُ اللَّهُ نَفْسًا إِلَّا وُسْعَهَا یعنی الله ﷻ یو چا ته دهغه تر طاقت زیات تکلیف نه ورکوی .

ددی مطلب دا دی چی په غیر اختیاری وسوسو او خیالاتو باندی نیول نسته نو په دی سره داصحابو ﷺ تسلی وسوه ، دا حدیث په صحیح مسلم کی په روایت دابن عباس ﷺ نقل سوی دی (قرطبی) او دا پوره آیت مخ ته را روان دی .

او په تفسیر مظهري کی دی چی په انسان کوم عملونه دالله ﷻ د طرفه څخه فرض سوی دی یا حرام سوی

دی ، هغه څه دظاهري اندامونو اوبدن سره تعلق لری لکه لمونځ روژه حج زکوة اوتول معاملات چی دی دا په دی قسم کی دا خل دی اوڅه عملونه اوحکونه هغه هم دی چی دانسان دزړه اوباطن سره تعلق لری ، دایمان اوعقیدی ټولی مسئلې په دی کی دا خل دی او دکفر اوشرک چی ترټولو زیات حرام اونا جائز دی ددی تعلق هم دانسان دزړه سره دی ، ښه خوږونه تواضع صبر قناعت سخاوت اونور دغه شان بدخوږونه کبر حسد بغض ددنیا محبت حرص اونور چی دا ټول شیان په یوه درجه کی قطعی حرام دی ، ددی ټولو تعلق هم دانسان دزړه اوباطن سره دی .

په دی آیت کی یی دښوونه کړي ده چی څنگه دظاهري عملونو حساب به په قیامت کی اخیستل کیږی ، دغه شان به دباطنی عملونو هم حساب وی اوپه خطا باندی به نیول وی ، دا آیت یی دسورة بقره په آخرکی راوستی په دی کی لوی حکمت دی ځکه چی سورة بقره دقرآن کریم داسی لوی اومهم سورة دی چی په دی کی دالله ﷻ دحکمونو ډیره لویه حصه راغلی ده ، په دی سورة کی بنیادی اوفرعی ددنیا دژوند او دآخرت متعلق ډیر ضروری هدایتونه لمونځ زکوة روژه اوقرض دمعاملو دجائزو اونا جائزو طریقوپه تفصیل سره بیان راغلی دی په دی وجه په حدیث کی ددی سورة نوم (سنام القرآن) هم راغلی دی ، یعنی دقرآن ترټولو لوړه حصه او ددی ټولو احکامو په منلو او پوره کولو کی دټولو روح اخلاص دی یعنی دیو کار کول یاورڅخه ځان ساتل دواړه خالص دالله ﷻ درضا دپاره وی ، په دی کی دنوم نمائش یاڅه نفسانی غرض شامل نه وی او دښکاره خبره ده چی داخلاص تعلق دانسان دباطن اوزړه سره دی ، دټولو صحیح والی په دی باندی دی ، په دی وجه یی دسورة په آخرکی ددی آیت په ذریعه انسان خبردارکی چی دفرضوپه اداکولو یادحرامو څخه دځان ساتلوپه معامله کی خو به دمخلوق په مخکی په حيله اوبهانه ځان خلاص سی ، مگر الله ﷻ چی پوه اوخبردار دی دهغه څخه هیڅ شی پټ نسته ، په دی وجه نو داگنی چی ساتونکی اوحفاظت کوونکی زماټول ظاهري اوباطنی حالات لیکي ، اودټولو حساب به دقیامت په ورځ ورکول وی ، دا هغه روح دی چی قرآن کریم یی په انسانانوکی پیداکوی چی دهرقانون په اول یاپه آخرکی دالله ﷻ بیره او دآخرت د فکر داسی حفاظت کوونکی د دوی په زړونو باندی کښینوی چی بیادی دشپې په تیاروکی هم اوپه تنهایی کی هم دحکم څخه په خلاف ورزی کولو بیرېږی .

اَمِنْ الرَّسُولِ بِمَا اَنْزَلَ اِلَيْهِ مِنْ رَبِّهِ

منلی دی . رسول څه چی نازل سو په ده ، دده درې دطرفه

وَالْمُؤْمِنُونَ كُلٌّ اَمِنْ بِاللّٰهِ وَمَلٰئِكَتِهِ وَكُتُبِهِ وَرُسُلِهِ

اومسلمانانوم ، ټول منی الله او دهغه ملائکی او دهغه کتابونه اودهغه رسولان

لَا تَفْرَقْ بَيْنَ أَحَدٍ مِّنْ رُّسُلِهِ وَقَالُوا سَمِعْنَا وَأَطَعْنَا

وايى چى مونږ نه جلا کوو يو دهغه درسلانو څخه او وايى چى مونږ واوریده او قبول موکړه

غُفْرَانِكَ رَبَّنَا وَإِلَيْكَ الْبَصِيرُ ۝ لَا يُكَلِّفُ اللَّهُ نَفْسًا إِلَّا

سنا څخه بخښنه غواړو ای زموږ بڼه او ستا طرف ته واپس کیدل دی ، الله تکلیف نه ورکوی چاته مگر

وَسُعَهَا لَهَا مَا كَسَبَتْ وَعَلَيْهَا مَا اكْتَسَبَتْ رَبَّنَا لَا تُؤَاخِذْنَا

څومره چى دهغه طاقت وى ده ته ورکول کيږي چى ده وگټل او په ده غور څيږي څه چى ده وکړه ای زموږ بڼه مه

إِنْ نُسِيْنَا أَوْ أَخْطَاْنَا رَبَّنَا وَلَا تَحْمِلْ عَلَيْنَا إِصْرًا كَثِيرًا

نيسه مونږ که زموږ څخه هير سى يا خطا سى ای زموږ بڼه مه اچوه په مونږ بار دروند لکه

حَمَلْتَهُ عَلَى الَّذِينَ مِن قَبْلِنَا رَبَّنَا وَلَا تَحْمِلْنَا مَا لَا طَاقَةَ

چى اچولى وو تا زموږ څخه په مخکنى باندې ای زموږ بڼه مه باروى په مونږ هغه چى زموږ طاقت

لَنَا بِهِ وَعَظْمًا وَعَظْمًا وَاعْفُ عَنَّا وَاعْفُ عَنَّا وَارْحَمْنَا إِنَّتَ مَوْلَانَا فَانصُرْنَا

ورته نه وى ، او معاف کړه مونږ او وبخښه مونږ او رحم وکړه په مونږ ته زموږ رب بى مدد وکړه زموږ

عَلَى الْقَوْمِ الْكَافِرِينَ ۝

په کافرانو باندې .

لننډه: عقیده لری رسول ﷺ دهغه شی (په حق والی) چى ده ته دده درب دطرفه نازل سوي دی (یعنی

قرآن) او (نور) مومنان هم (ددی عقیده لری مخ ته په قرآن دعقیده لرلو تفصیل دا دی چى په کوم کوم

شی عقیده لرلو ته په قرآن عقیده لرل ویل کیږي) ټول (رسول هم اونور مومنان هم) عقیده لری په الله ﷻ

باندې (چى هغه موجود دی اویو دی اوپه ذات او صفات کی کامل دی) او دده په ملاتړو (چى هغه

موجود دی او دگناهونو څخه پاک دی او په مختلفو کارونو مقرری دی) او دهغه په کتابونو (چى دغه

ټول حق دی او په خپل خپل وخت ورباندې عمل کیدی اوس دقرآن په نازلیدو سره منسوخ دی) او دده

په رسولانو (چى پیغمبران دی او رښتینی دی اوپه پیغمبرانو عقیده لرل په دی شان سره دی چى دا

وايى) چى مونږ په دی پیغمبرانو کی په یوتن کی (په عقیده لرلو کی) جلاوالی نه کوو (چى څوک پیغمبر

گنو اوڅوک نه گنو، او دی ټولو داسی وویل چی مونږ (ستاسی ارشاد) واوریدی او (دامو) په خوشحالی سره ومنی ، ستاڅه بخښنه غواړو ای زموږ پروردگاره اوستا طرف ته (زمونږ دټولو) واپسی ده (یعنی مونږ چی په اول آیت کی ویلی دی چی دزړونوپه پټو خبروبه هم محاسبه وی ددی څخه مراد غیر اختیاری کارونه نه دی بلکه یوازی اختیاری کارونه دی ځکه چی) الله ﷻ څوک (په احکامو دشرعی کی) نه مکلف کوی (یعنی دغه کارونه واجب یا حراموی نه) مگر هغه چی دده په طاقت (واختیار) کی وی ده ته ثواب هم دهغه دی چی په اراده سره یی وکی او په ده به عذاب هم دهغه وی چی په اراده سره یی وکی (او کوم چی یی دطاقت څخه بهروی په هغه کی یی مکلف کړی نه دی اود کوم سره چی قصد او اراده پیوست نه وی دهغه نه ثواب سته اونه عذاب او وسوسی دطاقت څخه بهر دی نو دهغه کول یی حرام اونه کول یی واجب نه کړل اونه یی ورباندی عذاب کښینووی) ای زموږ ربه مونږ مه نیسه که زموږ څخه هیرسی یا غلطی را څخه وسی ای زموږ ربه (زمونږ دا هم درخواست دی چی) په مونږ داسی سخت حکم مه رالیږه لکه زموږ په مخکی خلکو چی تالیپلی وو ای زموږ ربه (او مونږ دا درخواست هم کوو چی) په مونږ څه داسی بار ددنیا یا دآخرت څخه، مه غورځوی چی مونږ یی طاقت نه لرو اومعاف کی مونږ اوبخښنه وکی مونږ ته اورحم وکی پر مونږ ته زموږ کارساز یی (او کار ساز طرف دار وی) نو مونږ په کافرانو باندی غالب کی .

معلومات اومستلي

(ددی دوو آیتونو خاص فضیلتونه)

دادسورة بقره آخری دوه آیتونه دی په صحیح احادیثو کی ددی دوو آیتونولوی لوی فضیلتونه بیان سوی دی، نبی کریم ﷺ فرمایلی دی چی کوم سړی دشپي دا دوه آیتونه وویل نو دا دهغه دپاره پوره دی او دابن عباس ؓ په روایت کی دی چی نبی کریم ﷺ فرمایلی دی چی الله ﷻ دوه آیتونه دجنت دخزانو څخه نازل کړي دی چی دټول مخلوق تربیدا کیدو څخه یی دوه زره ۲۰۰۰ کاله مخکی په خپله رحمښ په خپلو لاسو سره لیکلی وه ، کوم سړی چی دا دماخستن دلمانځه څخه وروسته ووايي نو دا به ورته دتهجد په ځای ودریږي او دمستدرک حاکم او بیهقی په روایت کی دی چی نبی کریم ﷺ فرمایلی دی چی الله ﷻ سورة بقره په دی دوو آیتونو باندی ختم کړي دی کوم چی ماته دخاص خزانې څخه راکړل سوي دی کوم چی دعرش لاندی ده په دی وجه تاسی په خاص طور سره دا آیتونه ازده کړی ، اوخپلو ښځو او کوچنیانوته یی یاد وی ، په دی وجه حضرت فاروق اعظم ؓ او حضرت علی مرتضی ؓ فرمایلی دی چی زموږ دا خیال دی چی کوم سړی چی په چاکی لږ هم عقل وی هغه به دسورة بقره ددی دوو آیتونو دویلو څخه بغیر نه بیده کیږي ددی دوو آیتونو معنوی خصوصیات خو ډیر دی ، لیکن یونښکاره خصوصیت یی دا دی چی په سورة بقره کی اکثره شرعی حکمونه مختصر او په تفصیل سره

ذکر سوی دی ، عقیدی عبادتونه معاملی اخلاق دژوند طریقی اونور او داخری دوو آیتونو څخه مخکی دفرمانبردارو مومنانو صفت سوی دی چاچی دالله جل شانہ په احکامو لیبیک ووايه اودحکم منلو دپاره تیارسو اوپه بل آیت کی یی دیوی شبهی جواب ورکی کومه شبه چی ددی دوو آیتونو څخه مخکی اصحابوته پیدا سوی وه ، او ورسره یی دخپل بی حسابہ رحمت اوفضل ذکر وکی هغه دا ووچی کله دقرآن کریم دا آیت نازل سو ، **وَإِنْ تُبْذَرُوا مَالِي أَلْفُسِكُمْ أَوْ تُخْفَرُوا بِحَسَابِكُمْ بِهِ اللَّهُ** څه چی ستاسی په زړونوکی دی که تاسی یی ښکاره کوی اوکه یی پتوی په هرحال کی به الله ﷻ ستاسی سره ددی حساب کوی ، دآیت مطلب خو دا وو چی په خپل اختیار اواراده سره چی کوم عمل په خپل زړه کی کوی ددی حساب به وی غیراختیاری وسوسه او هیره اوخطا په دی کی دا خل نه دی ، لیکن دقرآن الفاظ په ظاهر سره عام وه ، ددی دعام والی څخه دا گنجل کیده چی که دانسان په زړه کی په غیر اختیاری طور سره څه خیال راسی نو ددی به هم حساب وی ، صحابه کرامو چی دا واوریده نو وبیریدل اونبی کریم ﷺ ته یی عرض وکی چی یا رسول الله ﷺ تراوسه پوری خومونږ داگنجله چی کوم کار مونږ په خپله اراده اواختیار سره کوو دهغه عملونو حساب به وی ، دغیر اختیاری خیالاتوکوم چی په زړه کی راځی دهغه حساب به نه وی ، مگر ددی آیت څخه معلومه سوه چی هرخیال کوم چی په زړه کی راځی ، دهغه حساب به وی ، په دی کی خو دعذاب څخه خلاصی پیدا کول ډیرگران دی ، نبی کریم ﷺ ته څوکه څه هم دآیت صحیح مطلب معلوم وو ، لیکن دالفاظو دعام والی په وجه یی دخپل طرف ته څه ویل خوښ نه کړه ، بلکه دوحی انتظار یی وکی ، او صحابه کرامو ته یی وفرمایل چی دالله ﷻ دطرفه څه حکم راځی برابره خبره ده که آسان وی اوکه گران دمومن کار دا دی چی دهغه په منلو یوه ذره پس وپیش نه کوی ، تاسی ته په کار دی چی دالله ﷻ ټول حکمونه واورئ او دا وویاست ، **سَمِعْنَا وَأَطَعْنَا غُفْرَانَكَ رَبَّنَا وَإِلَيْكَ الْمَصِيرُ** یعنی ای زمونږ پروردگاره! مونږ ستا حکم واوریدی اومونږ ومنی ای زمونږ پروردگاره! که دحکم په منلوکی زمونږ څخه څه کمی یاقصور سوی وی نومعاف یی کی ځکه چی زمونږ دټولو ستا طرف ته واپسی ده ، صحابه کرامو ﷺ دنبی کریم ﷺ دحکم مطابق داسی وکړه که څه هم ددوی په ذهن کی داخیال گرځیدی چی یی اختیاره په زړه کی دراتلونکو خیالونو او وسوسو څخه خو خلاصیدل ډیرگران دی ، په دی باندی الله ﷻ دسورة بقره دا آخری دوه آیتونه نازل کړل چی په اولنی کی یی دمسلمانانو صفت وکی اوپه دوهم کی یی دآیت اصلی تفسیر وښووی په کوم کی چی اصحابوته شبهه ورپښه سوی وه ، اوس داول آیت الفاظ وگوری .

أَمَّا الرُّسُولُ فَإِنَّهُ مِنْ رَبِّهِ وَالْمُؤْمِنُونَ كُلٌّ آمَنَ بِاللَّهِ وَمَلَائِكَتِهِ وَرُسُلِهِ لَا لَفْرَقَ بَيْنَ أَحَدٍ مِنْ رُسُلِهِ **وَأَلَّاوَا سَمِعْنَا وَأَطَعْنَا غُفْرَانَكَ رَبَّنَا وَإِلَيْكَ الْمَصِيرُ** : یعنی ایمان لری رسول په هغه شی باندی چی ده ته نازل سی دطرفه درب دده څخه ، په دی کی یی دنبی کریم ﷺ صفت وکی او په دی کی یی په ځای دده ﷺ

دنوم اخیستو لفظ درسول وویل ، دنبی کریم ﷺ لویی اوشرافت یی ښکاره کی ، اوتردی وروسته یی وفرمایل وَالْمُؤْمِنُونَ : یعنی لکه څنگه چی دنبی کریم ﷺ په خپله وحی باندی ایمان اوعقیده ده دغه شان ورباندی دعامو مومنانوهم عقیده ده ، اوپه دی جمله کی چی یی دبیان کوم طرز اختیارکړي دی چی اول یی پوره جمله دنبی کریم ﷺ دایمان په ذکرکی بیان کړه ، تردی وروسته یی دمومنانو دایمان جلا ذکر وکی ، په دی کی اشاره ده چی که په نفس ایمان کی نبی کریم ﷺ اوتول مسلمانان شریک دی لیکن دایمان ددرجو په اعتبار سره په دواړوکی لوی فرق دی ، دنبی کریم ﷺ دلیدو او اوریدو په بنا باندی دی اودنورو مسلمانانو علم ایمان بالغیب دی دنبی کریم ﷺ دلیدو په وجه .

تردی وروسته یی ددغه ایمان مجمل تفصیل وښووی چی په دی کی نبی کریم ﷺ اوتول مومنان شریک وه دچا دایمان وو دالله ﷻ په وجود اوپه یووالی باندی اوپه دی چی په ټولو کاملو صفتونوسره یی صفت سوي دی اوپه ملائکو باندی اودالله ﷻ په کتابونو او په ټولو رسولانو باندی ، اوتردی وروسته یی دا خبره ښکاره کړه چی دامت مومنان به دتیرو امتونو په شان داسی نه کوی چی دالله ﷻ په رسولانوکی به جلا والی راوولی چی ځینی به منی اوځینی به نه منی لکه یهودوچی حضرت موسی ﷺ اونصاراؤ حضرت عیسی ﷺ نبی منی لیکن خاتم الانبیاء ﷺ یی نبی ونه منی ، ددی امت یی داسی صفت وکی چی دوی دالله ﷻ دیو رسول څخه هم انکارنه کوی اوبیایي دصحابه کرامو په دی جمله باندی تعریف وکی کومه چی دوی دنبی کریم ﷺ د ارشاد موافق په ژبه سره ویلی وه .

سَمِعْنَا وَأَطَعْنَا غُفْرَانَكَ رَبَّنَا وَإِلَيْكَ الْمَصِيرُ .

تردی وروسته په دوهم آیت کی یی په یوخاص اندازسره هغه شبهه لیری کړه چی دتیرآیت دځینو جملو څخه پیدا کیده چی که دزړه په پټو خیالاتو باندی حساب وسو دعذاب څخه به څنگه خلاص سی ، ارشاد فرمایي ، لَا يُكَلِّفُ اللَّهُ نَفْسًا الْأَوْسَعَهَا : یعنی الله ﷻ چاته دهغه دطاقت څخه ماسوا دکار حکم نه ورکوی ، په دی وجه په غیراختیاری طورچی کوم خیالات اووسوسی په زړه کی راسی اوبیایه دی باندی څه عمل نه وی نو دغه ټول دالله ﷻ په نزد معاف دی حساب اوگرفتاری به یوازی په هغه عمل سره وی چی په اختیار اوارادی سره وی ، تفصیل ددی دا دی چی څنگه دانسان عملونه اوکارونه چی دلاس سر، سترگو اوژبی اونورو سره تعلق لری چی دی ته ظاهری عملونه ویل کیږی ددی دوه قسمونه دی یو اختیاری دی چی په اراده اواختیار سره کول کیږی لکه په اراده سره خبری کول اوپه اراده سره وهل ، دوهم غیر اختیاری دی چی بی ارادی واقع سی ، لکه په ژبه سره یی ویل یوڅه اودخولی څخه یی بل څه ووتل یایی دَارِعَاش (ریږدیدو) په وجه بی اختیاره دلاسو څخه چاته تکلیف ورسیدی ، په دی کی ټولو ته معلومه ده چی حساب کتاب اوجزا او سزا په اختیاری کارونو پوری خاص ده په غیر اختیاری کارونو انسان مکلف نه دی او نه ورباندی عذاب اوثواب سته .

دغہ شان ہفہ کارونہ چی تعلق یی دزہ سرہ دی دھفہ ہم دوه قسمونہ دی یو اختیاری لکہ دکفر اوشرک عقیدہ چی پہ قصد او اختیار سرہ پہ زہ کی خای کیری یانبہ پہ ارادہ سرہ خان لوی گنل چی دی ته تکبر ویل کیری یاپخہ ارادہ کول چی شراب بہ چینم، او دوہم غیر اختیاری دی مثلاً بغیر دقصد او ارادی خخہ پہ زہ کی بدخیال راتلل، پہ دی کی ہم حساب کتاب اونیول یوازی پراختیاری کارونو باندی دی پرغیر اختیاری باندی نستہ، پہ دی تفسیر سرہ چی پہ خپلہ قرآن شریف بیان کی دصحابہ کراموتسلی وسوہ، چی پہ غیر اختیاری وسوسو او خیالاتو حساب او کتاب او پردی بہ عذاب او ثواب نہ وی ددی مضمون پہ زیات واضح کولوسرہ پہ آخرکی فرمایی، لَهَا مَا كَسَبَتْ وَعَلَيْهَا مَا اكْتَسَبَتْ یعنی انسان ته بہ ثواب ہم پہ ہفہ کار ورکول کیری چی پہ ارادہ سرہ یی وکی۔

او مراد دا دی چی پہ ابتداء کی بی واسطی دھفہ عمل ثواب یا عذاب بہ وی چی پہ قصد او ارادہ سرہ یی وکی، دغہ داسی ثواب او عذاب پہ واسطہ سرہ کیدل چی دہ یی ارادہ نہ وی کری ددی منافی نہ دی، پہ دی سرہ ددی شبہی جواب وسوچی خینی وخت سری ته بی دغہ قصد او ارادی خخہ ہم عذاب یا ثواب ورکول کیری لکہ چی دقرآن شریف دنورو آیتونو او دیرو احادیثو خخہ ثابتہ دہ چی کوم سری داسی نیک کاروکی چی نورو خلگو ته ہم پہ دغہ سرہ دنیکی توفیق وسی نوترخو پوری چی خلگ دغہ نیک کارکوی نو ثواب بہ یی دغہ اولنی ته ہم رسیبری، دغہ شان کہ خوک خہ دگناہ طریقہ جاری کی نوچی خومرہ خلگ دغہ گناہ کوی گناہ بہ یی دغہ اولنی سری ته ہم رسیبری چاچی دغہ طریقہ جوہہ کری دہ، دغہ شان دحدیثو پہ روایتونو سرہ ثابت دی چی کوم سری دخیل عمل ثواب بل سری ته وبخنبی نوہفہ ته دغہ ثواب رسیبری، پہ دی تولو صورتونوکی بغیر دقصد او ارادی خخہ انسان ته ثواب یا عذاب رسیبری۔

ددی شبہی جواب دا دی چی دانشکارہ خبرہ دہ چی دا ثواب یا عذاب بی دواسطی خخہ دہ ته نہ رسیبری بلکہ دبل پہ واسطہ رسیبری، ددی خخہ علاوہ کومہ واسطہ چی جوہہ سوی دہ پہ دی کی ہم ددہ دا اختیار او عمل دخل دی، خکے چی کوم سری دچا ایجاد کری بنہ یابده طریقہ اختیار کرہ، پہ دی کی داوونی ایجاد کونکی سری اختیاری عمل ہم دا خل دی، کہ خہ ہم دہ ددی خاص اثر ارادہ نہ وی کری، دغہ شان کہ خوک چاتہ ثواب رسوی نو دا خکے چی پہ دہ یی مخکی خہ احسان کری وی پہ ہفہ لحاظ سرہ یی ورته دی رسوی او دا ثواب چی دہ ته رسیبری نو دا ہم پہ حقیقت کی ددہ دخیل عمل ثواب یا عذاب دی۔

بالکل پہ آخرکی قرآن کریم مسلمانانوتہ یوہ خاصہ دعا وبنوولہ چی پہ ہیرہ او غلطی او پہ بی واسطہ خطاء سرہ دغہ فعل پرواق کیدو باندی پہ کنبی معافی غوبستل سوی دہ فرمایی، رَبَّنَا لَا تُؤَاخِذْنَا إِنْ لَسْنَا بِأَخْطَاآ اِی زمونہ پروردگارہ! پہ ہیرہ او غلطی او خطاء باندی مونہہ نہ نیسہ بیافرمایی، رَبَّنَا وَلَا

لَعَجِبْ عَلَيَّا إِسْرًا كَمَا خَلَقْتُهُ عَلَىٰ الْإِنْسَانِ مِنْ قَبْلِكَ رَبَّنَا وَلَا تَحْنَبْنَا مَا لَا طَاقَةَ لَنَا بِهِ : یعنی ای زمونږ پروردگاره! په مونږ ددرنو اوسختو عملونو بارمه غورځوی لکه چی زمونږ څخه په مخکی خلکو (بنی اسرائیلو) چی غورځیدلی دی اوپه مونږ داسی فرض مه راغورځوی چی مونږ یی طاقت دادا کولو نه لرو .
ددی څخه مراد هغه سخت عملونه دی چی په بنی اسرائیلو باندی مقرر سوی وه چی جامه به یی په اوبونه پاکیده پریکوله به یی یابه یی سوزله ، اودقتل څخه بغیر به یی توبه نه قبلیده یامراد دا دی چی په دنیا کی پرمونږ عذاب مه نازلوی لکه چی پربنی اسرائیلویه دبدعمل په وجه نازلیدی ، او ددی ټولو دعاگانو دقبلولو اظهارهم الله ﷻ درسول الله ﷺ په ذریعه کړی دی .
سورة بقره تمام سو ، الله ﷻ لره ثناء ده اودالله ﷻ شکر دی په اول په آخر په ظاهر په باطن کی ، اودهغه څخه کومک غوښتل کیږی اوخاص هغه کومک کوونکی دی .

(سورة ال عمران)

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ وَلَمَّا آتَيْنَاهُنَّ مُّوْتًا وَكُنَّ عَلَيْنَا

سورة ال عمران په مدينه کی نازل سوی دی په دی کی دوه (۲۰۰) آيتونه او شل (۲۰) رکوع دی .

شروع کوم دالله په نوم سره چی بی حده مهربان او نهایت رحم کوونکی دی .

الْحَمْدُ لِلَّهِ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الْحَيُّ الْقَيُّومُ ۝ نَزَّلَ عَلَيْكَ الْكِتَابَ

الله هغه دی چی نستهل معبود ماسوا دده څخه ژوندی دی ټولو لره ټینګونکی دی ، نازل یی کی

يَا حَقِّ مُصَدِّقًا لِّمَا بَيْنَ يَدَيْهِ وَأَنزَلَ التَّوْرَةَ وَالْإِنْجِيلَ ۝

په تا کتاب رېښتنی رېښتینی کوی دمخکینو کتابونو او نازل یی کی تورات او انجیل .

مِنْ قَبْلُ هُدًى لِّلنَّاسِ وَأَنزَلَ الْفُرْقَانَ ۝ إِنَّ الَّذِينَ

ددی کتاب څخه مخکی دخلقو دهدایت دپاره او نازل یی کړی فیصلی بیشکه څوک چی

كَفَرُوا بِآيَاتِ اللَّهِ لَهُمْ عَذَابٌ شَدِيدٌ ۝ وَاللَّهُ عَزِيزٌ ذُو

منکر سو دایتونو دالله څخه ددوی دپاره عذاب دی سخت او الله تعالی زبردست دی

اُنْتَقَامٍ ۝ إِنَّ اللَّهَ لَا يَخْفَىٰ عَلَيْهِ شَيْءٌ فِي الْأَرْضِ وَلَا

بدله اخيستونکی ، په الله تعالی باندی پټ نه دی هيڅ شی په مخکه کی اونه

فِي السَّمَاءِ ۝ هُوَ الَّذِي يُصَوِّرُكُمْ فِي الْأَرْحَامِ كَيْفَ يَشَاءُ

پہ آسمان کی ، ہم ہفہ ستاسی نقشہ جو روی دمور پہ نیس کی خنگہ چی غواری

لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ۝

دھیچا بندگی نستہ ماسوا دھفہ خخہ زبردست دی حکمت والا .

فَآيَتُنَا تُرُونَ : دا دقرآن کریم د دریم سورة آل عمران اولنی رکوع ده پہ اول سورة یعنی الحمد کی چی دپورہ قرآن خلاصہ ده ددی پہ آخر کی دصراط مستقیم (نیکی لاری) ہدایت غوبستل سوی دی ، تردی وروستہ سورة بقرہ د آلم ذَلِكَ الْكِتَابُ خخہ پہ شروع کولو کی گویا دی طرف تہ اشارہ وسوہ چی پہ سورة فاتحہ کی دکومی نیکی لاری سوال سوی دی ہفہ اللہ ﷻ قبول کی دا قرآن یی راولیبری چی دنیکی لاری نبوونہ کوی ، بیاپہ سورة بقرہ کی اکثرہ شرعی احکام پہ اجمال وتفصیل سرہ بیان سوہ اوپہ کنبی خای پہ خای دکفارو مخالفت او د دوی سرہ دمقابلی ذکر راغلی دی پہ آخر کی یی دا پہ ، وَأَنْصُرْنَا عَلَى الْقَوْمِ الْكَافِرِينَ : پہ دعا غوبستونکی جملہ باندی ختم کی چی دکفارو پہ مقابلہ کی دغلبی پیداکیڈو دعایی مطلب وہ ، نوپہ سورة آل عمران کی پہ عام طور سرہ دکفارو سرہ دمعاملو اوپہ لاس او ژہ سرہ د دوی پہ مقابلہ کی دجہاد بیان دی چی گویا ، وَأَنْصُرْنَا عَلَى الْقَوْمِ الْكَافِرِينَ : تشریح وتفصیل دی .

لتفسير: دسورة آل عمران پہ مخکنی پنخو آیتونکی دھفہ لوی مقصد بیان دی دکوم پہ وجہ چی دکفر او اسلام کافر اومومن تقسیم او دیو بل سرہ مقابلہ شروع کیبری اوہفہ داللہ ﷻ یومتل دی ، ددی منونکوٹہ مومنان اونہ منونکوٹہ کافر اوغیر مسلم وایی ، ددی رکوع پہ اول آیت کی داللہ ﷻ دیومتلو عقلی دلیل بیان سوی دی او پہ دوہم آیت کی نقلی دلیل بیان سو تردی وروستہ پہ آیت کی دکفارو دشکونو جواب دی .

پہ اولنی آیت کی ارشاد دی ، اَمْ اَنْتَ لَا اِلَهَ اِلَّا هُوَ الْغَيْبُ الْقَوْمُ : پہ دی کی لفظ د آلم خو دمتشابهاتو دقرآن خخہ دی چی معنی یی داللہ ﷻ اودھفہ درسول ﷺ پہ مینخ کی یو راز دی چی تفصیل یی ددی رکوع پہ آخری آیتونکی راخی ، تردی وروستہ پہ ، اَللّٰهُ لَا اِلَهَ اِلَّا هُوَ : کی یی دتوحید مضمون دیوی دعوی پہ صورت کی پیش کی ، معنی یی دا ده چی اللہ ﷻ داسی دی چی دھفہ خخہ ماسوا بل خوک دمعبود جوړولو قابل نستہ .

تردی وروستہ پہ لفظ د الْغَيْبُ الْقَوْمُ : سرہ یی دتوحید عقلی دلیل بیان کی چی ددی تشریح دا ده چی عبادت ددی خبری نوم دی چی خپل خان دچاپہ مخکی انتہایی ذلیل او عاجز جوړ کړی پیش کړی او دا بیا ددی خبری غوبستنه کوی چی دچا عبادت کول کیبری ہفہ دی دلویی اوبلندی ترټولو دلور مقام

مالك او په هراعتبار سره كامل وي او دا خو ښكاره خبره ده چې كوم شى خپل وجود قائم نه سى ساتلى په خپل وجود او خپله بقاء كې دبل محتاج وي دهغه دعزت اولويى څه مقام كيدي سى؟ نو په دې وجه دا خبره ښكاره سوه چې په دنيا كې څومره شيان چې نه په خپله دخپل وجود مالكان دى اونه خپل وجود قائم ساتلى سى هغه برابره خبره ده كه ددې تر اشل سوى بت وي او كه اوبه اودرخته وي يا ملائكي اويغمبر وي په دوى كې هيڅ څوك هم دعبادت لايق نسته ، دعبادت لايق هغه ذات كيدي سى چې هميشه ژوندى اوموجود دى او هميشه به ژوندى اوقائم وي اوهغه يوازي دالله ﷻ ذات دى ، دهغه څخه ماسوا هيڅ څوك دعبادت لايق نسته ، تردى وروسته يې په دوهم آيت كې دتوحيد نقلى دليل بيان كى ، فرمايى ، لَزَلْ عَلَيْكَ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ مُصَدِّقًا لِّمَا بَيْنَ يَدَيْهِ وَالْزَّلَ الثَّوْرَةَ وَالْإِنجِيلَ . مِنْ قَبْلُ هَٰذَا لِلثَّاسِ وَالزَّلَ الْفُرْقَانُ .

ددى خلاصه دا ده چې دالله ﷻ توحيد چې كوم قرآن بيان كړي دى دا څه دقرآن يادپيغمبر اسلام ﷺ خصوصيت نه دى ، بلكه تردى مخكې هم تورات انجيل اونور كتابونه اوانبياء عليهم السلام چې الله ﷻ رالېږلى دى ددې ټولو دغه دعوى اودغه كلمه وه ، قرآن شريف چې راغى ددې ټولويى تصديق وكى څه نوى دعوى يې پيش نه كړه چې گويا خلگو ته په كېنې دپوهيدلو يامنلو څه گرانوالى يا تكليف دى .

په آخرى دوو آيتونوكې يې دتوحيد دكامل كولو دپاره دالله ﷻ دصفاتو دعلم اوقدرت بيان وكى او دالله ﷻ ديووالى دليل يې ورباندې مكمل كى چې كوم ذات دې انتها ازلى علم مالك اودچاپه قبضه دقدرت كى چې هر شى دى هغه ددې لايق دى چې دهغه عبادت وسى دناقص علم اومحدود قدرت لرونكى ته دا مقام نه سى حاصليدى ، اوس ددې آيتونو لنډ تفسير واورى .

الله ﷻ داسى دى چې دده څخه ماسوا بل څوك ددې قابل نه دى چې معبود جوړ سى اوهغه (هميشه) ژوندى دى ټولو شيانو ته سنبالونكى دى ، الله ﷻ تاته قرآن رالېږلى دى په حقه سره په دې شان چې رښتينوالى كوى دهغه (آسمانى) كتابونو چې ترده مخكې راغلى دى او (دغه شان) تورات اوانجيل يې رالېږلى وو تردى مخكې دخلگو هدايت دپاره (اوپه دې سره دا هم لازم سوه چې قرآن هم هدايت كونكى دى ځكه چې هدايت تصديق (رښتينى) كوونكى هم هدايت دى) اوالله ﷻ (دپيغمبرانو درښتينى كولو دپاره) معجزى راولېږلى بيشكه كوم خلك چې منكر دى دالله ﷻ د (دې) آيتونو څخه (كوم چې دالله ﷻ په يو والى دلالت كوى) د دوى دپاره سخته سزاده اوالله ﷻ غلبه (اوقدرت) والا دى (چې بدله اخيستی سى او) بدله اخيستونكى (هم) دى ، بيشكه دالله ﷻ څخه څه شى پټ نسته (نه څه شى) په مخكه كى اونه (څه شى) په آسمان كى (نو دده علم هم كامل دى) هغه داسى (پاك) ذات دى چې ستاسى صورت (شكل) جوړوى څنگه چې وغواړى (دچا يوډول شكل اودچابل ډول شكل نو دهغه

قدرت هم کامل دی ژوند او قائموالی او علم او قدرت چی اصلی صفات دی په ده کی په کامل طور سره بی دشرکت دبل څخه موجود دی نو ددی څخه ثابتته سوه چی) څوک دعبادت لایق نسته ، بغیر دهغه (پاک ذات) څخه (او) هغه غالب دی (دتوحید دمنکرڅخه بدله اخیستی سی لیکن حکمت والا (هم) دی چی دمصلحت په وجه په بدله اخیستو کی تلوارنه کوی ، اوهرڅه لره یی وخت ورکړی دی

معلومات اومستلي

(دتوحید طرف ته بلنه دټولو پیغمبرانو علیهم السلام مقرر کار وو)

په دوهم آیت کی چی دتوحید کوم نقلی دلیل پیش سوی دی دهغه تشریح دا ده ، چی په کومه خبره ددیرو خلکو اتفاق وی اوبیا خاص چی هغه دمختلفو ملکونو اوسیدونکی وی اوپه جلا جلا وختونو کی پیدا سوی وی اوپه مینځ کی یی په سوونو په زرگونو کاله فاصله وی او دیوه دخبری بل ته درسیدوڅه ذریعه هم نه وی اوسره ددی چی کوم یو را پورته کیږی هم هغه یوه خبره کوی کومه چی هغه مخکی ویلی ده ، او ټول ددغه یوی خبری او یوی عقیدی پایبند وی نو ضمیر دهغه خبری په قبلولو مجبوره وی ، مثلاً دالله ﷻ دوجود اودهغه دیووالی بیان په مخلوق کی ترتولو اول حضرت آدم ﷺ راوړی وو ، او دده په اولاد کی پرلپسی ددی خبری چلیدل خوڅه لیری خبره نه وه ، لیکن ددیری زمانی په تیریدو اودحضرت آدم ﷺ په اولاد کی دهغو ټولو طریقو تربلیدو وروسته بیاحضرت نوح ﷺ راځی او دهغه شی دعوت ورکوی دکوم چی حضرت آدم ﷺ خلگوته بلنه (دعوت) ورکړی وو اوبیا ددیری زمانی تر تیریدو وروسته حضرت ابراهیم حضرت اسمعیل حضرت اسحاق اوحضرت یعقوب علیهم السلام په عراق اوشام کی پیدا کیږی او خاص په هم دغه بلنه (دعوت) ورکولو سره راپورته کیږی ، بیاحضرت موسی اوحضرت هارون ﷺ او ددغه سلسلی نور نبیان راځی اوتول هم دغه یوه کلمه دتوحید وایی ، اوهم دغه بلنه ورکوی ، اوپه دوی ددیری زمانی تر تیریدو وروسته حضرت عیسی ﷺ هم ددغه دعوت سره راپورته کیږی اوپه آخرکی دنبیانو سردار حضرت محمد ﷺ هم ددغه دعوت سره تشریف راوړی .

اوس که یوخالی ذهن والا انسان چی داسلام اودتوحید ددعوت سره یی څه بغض اوکینه نه وی په ساده طریقه سره لږ په دی سلسله نظر واچوی چی دحضرت آدم ﷺ څخه واخله دخاتم الانبیاء ﷺ ترزمانی پوری یولک څلیریشته زره پیغمبران په مختلفو زمانوکی په مختلفو ژبوکی په مختلفو ملکونوکی پیدا سول اوتول هم دغه یوه خبره وایی ، اکثره دیو بل سره دیوځای کیدو موقع هم نه ده راغلی اوددغه زمانه دکتابونو جوړولو اولیکلوهم نه وه چی یوپیغمبرته دبل پیغمبر څه کتاب یالیکل پاته سوی وی اوهغه ته یی کتلی وی او هغه دعوت یی خپل کړی وی ، بلکه په دوی کی هریو دیو بل څخه په قرونو لیری پیدا سوی وی او دوی ته ددنیاوی اسبابو په بنا دتیرو انبیاءو هیڅ خبر نه وی

رسیدلی ، البتہ دوی دالله ﷺ دطرف څخه وحی پیدا کی او دوحی په ذریعه ورته ټول حالات بنوول کیری اودالله ﷺ دطرفه دی ددی دعوت دپاره پورته کول کیری .

اوس که یوسری په لېشان انصاف سره غورو کی چی که یولک څلیریشته زره انسانان په مختلفو زمانو اومختلفو ملکونو کی یوه خبره بیانوی نوقطع نظر ددی څخه چی بیانوونکی ثقہ اومعتبر خلگ دی او که نه دی ، د دومره لوی جماعت په یوه خبره متفق کیدل دیوانسان دپاره ددی خبری دتصدیق دپاره پوره کیری اوچی کله دپیغمبرانو په ذاتی خصوصیاتو او د دوی دصدق اوعدل په لوړ معیار باندی نظر واچول سی نو یو انسان ددی یقین کولو څخه بغیر نه سی پاته کیدی چی د دوی خبره صحیح او د دوی دعوت حق او ددنیا اوآخرت دکامیابی دپاره دی ، په اولنیو دوو آیتونو کی چی دتوحیدکوم مضمون بیان سوي دی ، ددی متعلق په حدیث شریف کی روایات دی ، چی ځینی نصارا دنبی کریم ﷺ په خدمت کی حاضر سوه او د دوی سره مذهبی خبری اتری روانی سوی نبی کریم ﷺ دالله ﷻ دیوالی په ثبوت کی دا دوه آیتونه دخدای ﷻ په حکم سره وړاندی کړه چی دنصاراؤ سره یی بیاجواب نه وو ، تردی وروسته په دریم اوڅلورم آیتونو کی هم ددی توحید دمضمون تکمیل دی ، په دریم آیت کی دالله ﷻ دلوی علم بیان دی چی دهغه څخه په جهان کی یوه ذره هم پته نه ده ، اوپه څلورم آیت کی دهغه دقدرت کامله او قادر مطلق کیدو بیان دی چی هغه انسان دمور په نس کی په درو ۳ تیارو کی په خپل حکمت بالغه سره جوړ کی او د دوی په شکلونو اورنگونو کی یی څومره کاریگری فرمایلی ده چی په اریونو انسانانو کی هم دیوه شکل دبل سره داسی نه پیدا کیری چی فرق په کبسی نه سی کیدی ، ددی لوی علم او کامل قدرت عقلی تقاضا دا ده چی عبادت دی یوازی دده وسی ، دده څخه ماسوا نور ټول په علم او قدرت کی دا مقام نه لری په دی وجه دوی دعبادت لایق نه دی .

دغه شان دتوحید دثابتولو دپاره دالله ﷻ څلور مهم صفتونه په دی څلورو آیتونو کی راغله په اولنی او دوهم آیت کی د ازلی اوابدی ژوند اوقومیت (قائمواالی) صفتونه بیان سوه ، ددریم آیت څخه ترشپږم آیت پوری په دوی کی دلوی علم او کامل قدرت اظهار وسوکوم ذات چی ددی څلورو صفتونو جمع کوونکی وی هم هغه دعبادت لایق دی .

هُوَ الَّذِي أَنْزَلَ عَلَيْكَ الْكِتَابَ مِنْهُ آيَاتٌ مُحْكَمَاتٌ هُنَّ أُمُّ الْكِتَابِ وَأُخَرُ مُتَشَابِهَاتٌ

(الله) هغه دی چی نازل یی کی په تاباندی کتاب په دی کی ځینی ایتونه محکم دی یعنی معنی یی ښکاره ده دغه اصل دی دکتاب او نور متشابه دی .

فَأَمَّا الَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ زَيْغٌ فَيَتَّبِعُونَ مَا تَشَابَهَ مِنْهُ

یعنی معنی یی معلومه یا مقرر نه ده ، پس دچا په زړونو کی چی کوږوالی دی هغه تابعداری کوی دمتشابهاتو

اِبْتِغَاءُ الْفِتْنَةِ وَابْتِغَاءُ تَاْوِيلَةٍ وَمَا يَعْلَمُ تَاْوِيلَهُ اِلَّا

دگمراہی خپرولو پہ غرض سرہ او دمطلب معلومولو پہ وجہ سرہ ، او ددی مطلب ہیخو کہ نہ پیڑنی ماسوا دالله

اللّٰهُ وَالرَّاسِخُونَ فِي الْعِلْمِ يَقُولُونَ اَمْنًا بِهٖ كُلٌّ مِّنْ عِنْدِ

خخہ اومضبوط علم والا وایی مونہ پہ دی یقین راوہی دی تول دطرفہ درب

رَبِّنَا وَمَا يَذَّكَّرُ اِلَّا اُولُو الْاَلْبَابِ ۝

زمونہ خخہ نازل سوی دی او پہ پوہ کولو باندی ہفہ پوہیہی چی عقل یی وی

دآیتونو تہون: پہ تیرو آیتونو کی دالله ﷻ دیوالی ثبوت وو، پہ دی آیت کی دتوحید خلاف دخیونو شہر جواب دی ، واقعہ ددی دا دہ چی یو وار دنجران خہ نصارا دبنی کریم ﷺ پہ خدمت کی حاضر رسول ، او دمذہب پہ بارہ کی یی خبری شروع کری ، حضور ﷺ دنصاراؤ دتثلیث (درو خدايانو) دعقیدی رد دیر پہ تفصیل سرہ وکی او دالله ﷻ دیوالی یی ثابت کی ، حضور ﷺ پہ خپلہ دعویٰ باندی دالله ﷻ صفتونہ ہمیشہ ژوند کامل قدرت احاطہ کوونکی علم او دپیدا کولو قدرت بیان کرل ، دالله ﷻ پریوالی یی پہ دلیل کی راوہ ، او دا تول نصاراؤ ومنل ، چی توحید ثابت سو نو پہ دی دتثلیث دعقیدی باطل والی ہم ثابت سو ، نودی خلگو دقرآن پہ ہفہ الفاظو خپل خہ شکونہ پیش کرہ پہ کومو کی چی یی حضرت عیسیٰ ﷺ تہ روح یا کلمۃ اللہ ویلی دی چی پہ دی الفاظو سرہ خود حضرت عیسیٰ ﷺ پہ خدایی کی شریکوالی ثابتیری اللہ ﷻ پہ دی آیت کی دغہ شبہہ ختمہ کری چی داکلمی متشابہات دی ، ددی ظاہری معنی مراد نہ دہ ، بلکہ دا دالله ﷻ او دہفہ درسول ﷺ پہ مینخ کی یو راز دی چی پہ حقیقت یی عوام نہ سی خبریدی ، عوامو تہ ددی الفاظو پہ تحقیق کی پریوتل ہم جائز نہ دی ، پہ دی ہم دغسی ایمان راوہل ضروری دی چی ہر خہ ددی خخہ دالله ﷻ مراد وی ہفہ حق دی دزیات لتون اوتلاش ضرورت نستہ .

لتہتفسیر: ہفہ (الله ﷻ) داسی دی چی نازل یی کی پہ تا باندی کتاب چی دہفہ یوہ حصہ ہفہ آیتونہ دی چی دپت والی دمراد خخہ محفوظ دی (یعنی دہفہ مطلب ہنکارہ دی) او دغہ آیتونہ اصلی مدار دی د (دی) کتاب (یعنی دقرآن) یعنی دکومو چی معنی ہنکارہ نہ وی دہفہ معنی ہنکارہ کول کیہی) اونور آیتونہ داسی دی چی مراد یی پت دی (یعنی مطلب یی ہنکارہ نہ دی برابرہ خبرہ دہ کہ دوجہ خخہ داجمال وی او کہ دہل نص سرہ یی ہنکارو وی چی دہفہ نص مراد ہنکارہ وی) نو دکومو خلگو چی پہ زہونو کی کوہوالی دی نو ہغوی پہ دغہ حصی ہسی سوی دی چی مراد یی مشتہہ دی (پہ دین کی)

دگډوډی جوړولو په غرض سره او ددی (پټ مراد) د (غلط) مطلب دتلولو په غرض سره (چی دخپلی غلطی عقیدې ددی څخه مطلب حاصل کی) حال دا دی چی ددی (صحیح) مطلب بغیر دالله ﷻ څخه بل هیڅوک نه پیژنی (آیاکه په خپله دقرآن یا حدیث په ذریعه سره صراحتاً یا اشارهً ونبول سی لکه دلفظ دصلوة مراد چی صراحتاً معلوم سو او داستواء علی العرش اونور تاویل دځینو په رایې په قاعدو کلیو سره معلوم سو نو بس دومره قدر خبر نورو ته هم کیدی سی زیات نه سی معلومیدی لکه دقرآن دمقطعاتو الف لام میم اونور معنی هیچاته معلومه نه سوه ، اودځینو په رایې باندی داستواء علی العرش معنی هم معلومه نه سوه) او (په دی واسطه) کوم خلق چی په علم (دین) کی پاخه (اوپوه) دی هغوی (د داسی آیتونو متعلق) داسی وایی چی مونږ په دی (اجمالاً) یقین لرو ټول (آیتونه که معنی یی ښکاره ده اوکه پټه) زموږ درب دطرفه دی (نو ددی چی هرڅه معنی اومراده واقع کی وی هغه حق دی) اودنصیحت (خبره) هغه خلگ قبلوی چی د عقل خاوندان وی (یعنی د عقل مقتضاء او خواهش هم دا دی چی په فائده منه اوضروری خبره کی دی مشغول وی اوپه فضولو قصوکی دی نه اخته کیږی)

معلومات اومسئلي: په اول آیت کی الله ﷻ دمتشابهاتو اومحکاماتو آیتونو ذکر وکی ، دیو عام اصول او ضابطی طرف ته یی اشاره وکړه چی په دی دپوهیدو څخه وروسته ډیری شبهی اوجگړی ختمیدی سی چی ددی تفصیل دا دی چی په قرآن مجیدکی دوه قسمه آیاتونه پیدا کیږی یو قسم ته محکامات وایی او بل قسم ته متشابهات .

محکامات هغه آیتونو ته وایی چی مراد یی داسی سړی ته بالکل ښکاره او واضح وی چی د عربی دقاعدو څخه ښه خبروی (یعنی چی په عربی قواعدو باندی ښه پوهیږی) او دگومو آیتونو تفسیر اومعانی چی په داسی سړی باندی ښکاره نه وی هغه ته متشابهات وایی (مظهری) اول قسم آیتونو ته الله ﷻ اَمْ الْكِتَابِ وویل چی مطلب یی دا دی چی دټولو تعلیماتو اصل اصول دغه آیتونه دی چی معنی اومطلبونه یی دشبهو شکونو اوگډوډ والی څخه پاک وی .

اوپه دوهم قسم آیتونوکی چونکه چی دیوونکی مراد پټ اوغیر متعین وی په دی وجه په دی آیتونوکی صحیح طریقه دا ده چی دا اول قسم ته راوگرځول سی او وکتل سی نوچی کومه معنی ددی څخه خلاف راسی دهغه قطعاً نفی وسی او دمتکلم (خبری کوونکی) مراد هغه وگڼل سی، کوم چی دآیتونو محکاماتو څخه خلاف نه وی اوڅه داسی تاویل اوتوجیه (وجه دییان) به یی صحیح نه گڼل کیږی چی دمنلو سوو اصولو اومحکاماتو آیتونو خلاف وی ، مثلاً قرآن کریم دمسیح ﷺ په نسبت ښکاره ویلی دی چی ، اِنْ هُوَ اِلَّا عَبْدٌ اَلْقَمْنَا عَلَيْهِ (دغه شان بل ځای ارشاد دی ، اِنْ مَثَلٌ عِصَى عِنْدَ اللَّهِ كَمَثَلِ اِذْمَ خَلَقْنَا مِنْ لَرَابِ .

ددی آیتونو اوددی په مثل دنورو ډیر آیتونو څخه صفا معلومیږی چی مسیح ﷺ دالله ﷻ غوره سوی بنده

اودھغه مخلوق دی پہ دی وجہ دنصاراؤ دده پہ بارہ کی دخدایی اوزوی والی دعویٰ کول صحیح نہ دہ. اوس کہ یو سری ددی تولو محکمتو خخہ سترگی بندی کپی یوازی پہ ، کلمۃ اللہ او (روح منہ) چی دا متشابہات دی او پہ دی پسی سی ، او ددی ہفہ معنی واخلی کومہ چی دقرآن دمحکمتو اوپرلپسی بیانونو خخہ خلاف وی نو دا بہ دده کورپوالی اوبی ایمانی وی.

خکھ چی دمتشابہاتو صحیح مراد یوازی اللہ ﷻ تہ معلوم دی ، ہفہ پہ خپل کرم او احسان سرہ چی پہ خومرہ قدر حصہ سرہ خبرول غواری نو خبر وی ، پہ دی وجہ دداسی متشابہاتو خخہ پہ خپلہ رایبی سرہ معنی را ایستل صحیح نہ دی .

لَاَ مَا الَّذِیْنَ لَیْ قُلُوْبِهِمْ رِیْبٌ : پہ دی آیت سرہ اللہ ﷻ بیان وفرمایی چی کوم خلگ فطرۃً روغ وی ہغوی دمتشابہاتو پہ بارہ کی زیات تحقیق او تلاش نہ کوی بلکہ پہ داسی آیتونو اجمالاً ایمان راوری چی دا ہم داللہ ﷻ حق کلام دی ، کہ خہ ہم دخہ مصلحت پہ وجہ ہفہ مونہ ددی پہ معنی خبر نہ کرو ، پہ حقیقت کی دا طریقہ دسلامتیا او احتیاط دہ ، ددی پہ خلاف خینی داسی خلگ ہم دی چی پہ زہونو کی یی کورپوالی دی ہغوی دمحکمتو خخہ سترگی بندوی دمتشابہاتو پہ لتون کی لگیایوی ، او ددی خخہ دخپل خواہش پہ مطابق معنی را باسی خلگ پہ غلطیو کی اچوی ، دداسی خلگو پہ بارہ کی پہ قرآن او حدیث کی دسختی سزا وعدہ کپی راغلی دہ یعنی داسی خلگو تہ بہ سخته سزاوی .

حضرت عائشہ ؓ فرمایی چی نبی کریم ﷺ فرمایلی دی چی کلہ تاسی داسی خلگ ووینی چی دمتشابہاتو پہ لتون پسی وی نو تاسی دہغوی خخہ لیری تنبسی ، خکھ چی دا ہفہ خلگ دی چی اللہ ﷻ یی پہ قرآن کی ذکر کپی دی (بخاری) پہ یوبل حدیث کی نبی کریم ﷺ ارشاد فرمایی ، چی زما پہ خپل امت ددرو ۳ خبرو پیڑہ دہ ، ۱ ، اول دا چی مال بہ ور تہ دیر حاصل سی او دہغہ پہ وجہ بہ دیوبل سرہ پہ حسد کی اختہ سی ، او جنگونہ قتلونہ بہ کوی ، ۲ ، دوم داچی قرآن بہ ور تہ خلاص سی یعنی دترجمی پہ ذریعہ بہ ہر عامی اوجاھل ددی دپوھی دعویدار سی او پہ دی کی چی کومی خبری دپوھی نہ دی یعنی متشابہات دی دہغہ دمعنی دزدہ کولو کوشش بہ شروع کی ، حال دا دی چی ددی پہ مطلب یوازی اللہ ﷻ پوھیپی ، ۳ ، دریم دا چی علم بہ یی زیات سی نو ضائع بہ یی کی او دعلم زیاتولو کوشش بہ پریردی (ابن کثیر بحوالہ طبرانی)

وَالرَّاسِخُونَ فِی الْعِلْمِ یَقُولُونَ اَمَّا هَیْہ : دراسخون فی العلم خخہ کوم خلگ مراد دی؟ پہ دی کی دعلماؤ اقوال مختلف دی خو راجع (یعنی منل سوی) قول دا دی چی ددی خخہ مراد اہل السنۃ والجماعۃ دی کوم چی دقرآن اوسنتو ہفہ تعبیر او تشریح صحیح گنی کوم چی دصحابہ کرامو ؓ سلف صالحینو ؓ او اجماع دامت خخہ نقل وی ، او دقرآنی تعلیماتو مرکز اوبنیاد محکمت منی او دمتشابہاتو کومی معناوی چی ددوی دپوھی اووس خخہ پور تہ وی نو پہ ہغوی کی دخپلی کم علمی

اوناپوهی اقرار کوی او دغه خدای ﷻ ته سپاری ، دوی په خپل علمی کمال او ایمانی قوت نه مغروره کیږي بلکه همیشه دالله ﷻ څخه دثابت قدمی اوزیات فضل اومهربانی طلب کونکی وی ، د دوی طبیعتونه فتنی اوفسادونه نه خوښوی ، چی په متشابها تو پسی سی ، دوی متشابها تو اومحکما تو لول حق گنی ، ځکه چی د دوی یقین وی چی دا دواړه قسمه آیتونه دیوی سرچینی څخه راغلی دی البته دیو قسم یعنی دمبحکما تو معنی معلومول زمونږ دپاره فائده منه اوضروری وه ، نوالله ﷻ دغه پټ ونه ساتل ، بلکه ښکاره ښکاره یی بیان کړه او دوهم قسم یعنی دمتشابها تو معنی یی په خپل مصلحت سره بیان نه کړه نو په دی وجه سره مونږ ته هم ددی معلومول ضروری نه دی ، په داسی آیتونو باندی اجمالاً ایمان راوړل کافی دی ، (مظهری ملخصاً)

رَبَّنَا لَا تُزِمْ قُلُوبَنَا بَعْدَ إِذْ هَدَيْتَنَا وَهَبْ لَنَا مِنْ لَدُنْكَ رَحْمَةً إِنَّكَ أَنْتَ الْوَهَّابُ ۝۸

ای ربه زمونږ مه کړوی زړونه زمونږ نو دهغه څخه چی تامونږ ته هدایت وکی اورا کی مونږ ته خپل طرف څخه رحمت

رَبَّنَا إِنَّكَ جَامِعُ النَّاسِ لِيَوْمٍ لَا رَيْبَ فِيهِ إِنَّ اللَّهَ لَا يُغَيِّرُ الْأَبْعَادَ ۝۹

خاص ته یی هرڅه ورکونکی ای ربه زمونږ ته یی جمع کړونکی دخلقو په یوه ورځ چی نسته شک په هغه کی بیشکه الله ﷻ نه کوی خلاف دوعدی خپلی څخه .

دآیتونو تړون : په تیر آیت کی دحق پرستو دیو کمال ذکر وو چی دوی سره دعلمی کمال دردلو په دی مغروره نه وه ، بلکه الله ﷻ ته یی دخپلی ثابت قدمی اواستقامت سوال کوی په دی آیت کی الله ﷻ د دوی د دوهم کمال بیان فرمایي .

لنفسیو : ای زمونږ پروردگاره! زمونږ زړونه مه کړوی وروسته دهغه څخه چی تامونږ ته (دحق طرف ته) هدایت کړي دی او په مونږ دخپل طرف څخه (خاص) رحمت وفرمایي (هغه رحمت دا دی چی مونږ په برابر لاره باندی قائم پاته سو) بیشکه ته ډیربخشش کوونکی یی ، ای زمونږ پروردگاره! (مونږ دا دعا چی دکړېوالی څخه دخلاصیدو اوپه حق دقائم پاته کیدو څه ددنیا دغرض دپاره نه غواړو بلکه محض دآخرت دنجات دپاره ده ځکه زمونږ عقیده ده چی) ته بیشکه ټولو دانسانانو (په میدان دحشر کی) جمع کوونکی یی په هغه ورځ دکومی په راتلو کی چی یوه ذره شک نسته یعنی دقیامت په ورځ کی اودنه شک وجه یی دا ده چی ددی دراتلو الله ﷻ وعده فرمایلی ده او) بیشکه الله ﷻ خلاف نه کوی دوعدی څخه (په دی وجه دقیامت راتله ضروردی اوپه دی وجه یی زمونږ سره فکر دی)

معلومات اومستلې : د اولنی آیت څخه معلومیږی چی هدایت اوگمراهی دالله ﷻ دطرفه څخه دی ، الله ﷻ چی چاته هدایت کوی نو زړه یی دنیکی طرف ته مائل کی او دچا چی گمراه کول غواړی دهغه زړه دنیکی لاری څخه وگرځوی .

دا رنگه په یوحیث کی نبی کریم ﷺ فرمایي چی یو زړه داسی نسته چی دالله ﷻ دگوتوڅخه ددوه گوتو په مینځ کی نه وی هغه چی ترڅو پوری غواړی په حق یی قائم ساتی اوکله چی وغواړی دحق څخه یی گرځوی ، هغه قادرمطلق دی څه چی غواړی کوی یی ، په دی وجه دکومو خلکو سره چی په دین دپاته کیدو فکر وی ، هغه همیشه دخپل الله ﷻ څخه داستقامت دعاکوی نبی کریم ﷺ به همیشه د استقامت دعا غوښته ، لکه په یوحیث شریف کی دی ، يَا مُقَلِّبَ الْقُلُوبِ لَبِّتْ قُلُوبَنَا عَلَى دِينِكَ : یعنی ای دزړونو گرځونکی ! زمونږ زړونه په خپل دین باندی قائم وساتی (مظهری ج ۲)

إِنَّ الدِّينَ كَفَرُوا لَنْ تَغْنَى عَنْهُمْ أَمْوَالُهُمْ وَ

بیشکه کوم خلق چی کافران دی هرگز به په په کار ورنه سی دوی ته د دوی مالونه

لَا أَوْلَادُهُمْ مِنَ اللَّهِ شَيْئًا وَأُولَئِكَ هُمْ وَقُودُ النَّارِ ۝

او نه د دوی اولاد دالله تعالی په مخکی هیڅ او دوی لرگی ددویخ دی

كَذَّابٌ إِلِ فِرْعَوْنُ ۝ وَالَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا

لکه چی دستور وود فرعونیانو او هغه چی ددوی څخه مخکی وو ، درواغجن کړه دوی آیتونه

فَأَخَذَهُمُ اللَّهُ بِذُنُوبِهِمْ وَاللَّهُ شَدِيدُ الْعِقَابِ ۝ قُلْ

پس دنیول دوی الله تعالی په گناهونو ددوی او دالله تعالی عذاب سخت دی ووايه

لِلَّذِينَ كَفَرُوا اسْتَغْلَبُونَ وَتُحْشَرُونَ إِلَىٰ جَهَنَّمَ وَبِئْسَ الْمِهَادُ ۝

کافرانو ته چی اوس به تاسی مغلوب سی ، اورا ټول به سی ددویخ طرف ته اوڅه بد ځای داوسیدو دی .

لنډتفسیر: په یقین سره چی کوم خلک کفر کوی هیڅکله به د دوی په کار ورنه سی د دوی مال (دولت)

او نه د دوی اولاد دالله ﷻ په مقابله کی دیوی ذری په قدر هم داسی خلک به د دویخ خشاک وی (ددی

خلکو معامله داسی ده) لکه چی معامله وه دفرعونیانو او د دوی څخه دمخکی (کافرانو) خلکو (هغه

معامله دا وه) چی دوی زمونږ آیتونه (یعنی خبرونه او احکام) درواغجن کړه نو په دی باندی الله ﷻ

دوی و نیول د دوی دگناهونو په سبب او الله ﷻ (سخت نیول کوی ځکه چی دهغه شان دا دی چی هغه)

سخته سزا ورکړونکی دی (دغه شان معامله به وی چی دوی زمونږ آیتونه درواغجن کړه نو دوی ته به

هم دغسی سزاوی او) دی کفرکوونکو خلکو ته (داهم) ووايه چی (تاسی دا مه گنی چی دا نیول به یوازی

پہ آخرت کی وی بلکہ دلتہ اوہلتہ دوارہ خایہ بہ وی ، نو پہ دنیا کی، بہ دیر ژرتاسی (دمسلمانانو پہ لاس سرہ، مغلوب سی او (پہ آخرت کی بہ) دجہنم طرف تہ جمع سوی بوتلل سی او (جہنم) دیر بد خای د اوسیدنی دی .

معلومات اومستلی: قُلْ لِلَّذِينَ كَفَرُوا سَفَلَاتٌ: ممکنہ دہ چی خوک پہ دی آیت سرہ دا شک وکی چی دآیت خخہ معلومی، چی کفار بہ مغلوبہ وی حالانکہ ٲول کفار ددنیا مغلوب نہ دی لیکن دا شبہہ پہ دی وجہ نہ سی کیدی چی دلتہ دکفارو خخہ مراد دتولی دنیا کفار نہ دی بلکہ ددھفہ وخت مشرینن اویہود مراد دی ، نو مشرکان یی پہ قتل اوقید او یہودیان یی دقتل اوقید سرہ سرہ دجزیی اوجلا وطنی پہ ذریعہ مغلوب کری وہ .

قَدْ كَانَ لَكُمْ آيَةٌ فِي فِئَتَيْنِ الْتَقَتَا فِئَةٌ تُقَاتِلُ

بیشک تیرہ سوی دہ ستاسی پہ مخکی یوہ نمونہ پہ دوو فوجونو کی چی مقابلہ یی وسوہ یوفوج جنگ

فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَأُخْرَى كَافِرَةٌ يَرَوْنَهُمْ مِثْلُ مَرَأَى الْعَيْنِ

کری پہ لارہ دخدای ﷻ کی او دویم فوج دکافرانو دی وینی دوی دھوی دخان دوچندہ پہ ہنکارہ سترگوی سرہ

وَاللَّهُ يُؤَيِّدُ بِنَصَرِهِ مَنْ يَشَاءُ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَعِبْرَةً لِّأُولِي الْأَبْصَارِ ۝۱۴

او اللہ طاقت ورکری دخپل مدد چاتہ چی وغواری ، بیشک پہ دی کی عبرت دی لیدونکو تہ .

وَيَتَوَفَّوْنَ فِيهَا پہ تیرآیت کی یی دکفارو دمغلوب کیدو خبر ورکری و اوس پہ دی آیت کی ددھفہ یومثال پہ طور ددلیل بیانی .

لنہتفسیر: بیشک ستاسی (ددلیل) دپارہ لویہ نمونہ دہ د دوو ٲولگیو (پہ واقعہ) کی چی دیوبل سرہ (دبدر پہ جنگ کی) مقابل سوی وہ یوہ ٲولی خو (یعنی مسلمانان) داللہ ﷻ پہ لارہ کی جنگیدہ او دوہمہ ٲولگیو کافران خلگ وہ (او کافران دومرہ زیات وہ چی) دی کافرانو بہ خپلی (ٲولی) تہ کتل چی تر مسلمانانو خو حصی (زیات) دی (اولیدل ہم خہ د وہم او خیال نہ وہ بلکہ) پہ ہنکارہ سترگو سرہ یی لیدل (چی خہ شک اوشبہہ پہ کبسی نہ وہ لیکن پہ کفارو سرہ د دومرہ زیات شمیر بیاہم اللہ ﷻ مسلمانان غالب کرہ) او (غالب او مغلوب کول خاص دخدای ﷻ پہ قبضہ کی دی) اللہ ﷻ پہ خپل کرمک سرہ چاتہ چی وغواری قوت ورکری (نو) بیشک پہ دی (واقعہ) کی لوی عبرت دی (اونمونہ دہ) دکتونکو دپارہ .

معلومات اومستلی: پہ دی آیت کی دجنگ بدر حال بیان سوی دی چی پہ دی کی کفار تقریباً یوزر

۱۰۰۰ وه چی د دوی سره اووه سوه ۷۰۰ اوښان اوسل ۱۰۰ اسونه وه ، بل طرف ته مسلمانان مجاهدین تر درو سوو ۳۰۰ څه لږ زیات وه چی د دوی سره ټول اويا ۷۰ اوښان دوه ۲ اسونه شپږ ۲ زغری اواته ۸ توری وی ، اوتماشه دا وه چی هری یوی ډلی ته خپل مخالف دځان څخه دوچنده په نظر ورتلی ، چی ددی نتیجه دا وه چی دکفارو په زړه کی دمسلمانانو دزیات لیدوپه وجه رُعب او هیبت وغورځیږی ، او مسلمانان دځان څخه دوچنده تعداد ووینی نور زیات دحق تعالی طرف ته متوجه سی اوپه کامل توکل او استقلال سره دخدای ﷻ په وعده ، اِنْ یُکُنْ مِنْکُمْ مِائَةٌ صَابِرَةٌ یُغْلِبُوا مِائَتَیْنِ : باندی اعتماد وکی دفتح او کامیابی امید وساتی که د دوی پوره شمار چی د دوی دری چنده ووکه دوی ته ښکاره سوی وای نو ممکنه وه چی بیرته ورباندی راغلی وی او دا یوبل ته دوچنده ښکاره کیدل ددواړو فریقینو په ځینو وختونو کی وه ، کله نوځینی حالات هغه وه چی هریوه ته به بل فریق دځان څخه کم ښکاریدی لکه چی په سورة انفال کی به راسی .

په هرحال یو ډیر لږ اوبی سر وسامانه ټولی دداسی مضبوطی ټولگی په مقابله کی دهغه پیش گویی په مطابق چی په مکه کی ورته سوی وه داسی کامیابول دسترگو لرونکو دپاره ډیره عبرتناکه (او دوعظ ونصیحت) واقع ده خو چی څوک ورڅخه عبرت واخلي (فوائد علامه عثمانی رحمه الله)

زُیِّنَ لِلنَّاسِ حُبُّ الشَّهَوَاتِ مِنَ النِّسَاءِ وَالْبَنِينَ

اوزامن

لکه ښځی

دخوندناکو شیانو محبت

غولولی دی خلق

وَالْقَنَاطِيرُ الْمُقَنْطَرَةُ مِنَ الذَّهَبِ وَالْفِضَّةِ وَالْخَيْلِ السُّوَّةِ

او داسونو نښانه داره

او سپینو زرو

دسرو زرو

او خزانی جمع کړل سوی

وَالْأَنْعَامِ وَالْحَرْثِ ذَلِكَ مَتَاعُ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَاللَّهُ عِنْدَهُ

سو حیواناتو اوفصلونو دا فائده اخیستل دی ددنیا په ژوند کی او دالله تعالی سره دی

حُسْنُ الْبَابِ ۳ قُلْ أَوْفَيْتُكُمْ بِمِغْثٍ مِّنْ ذَلِكُمُ الَّذِينَ اتَّقَوْا

ښه ځای د ورتلو (داوسیدنی) ووايه چی آیا زه ونیسی یم تاسی ته ددې څخه ښه دپرهیز گارانو دپاره

عِنْدَ رَبِّهِمْ جَنَّتْ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا

دخپل رب سره باغونه دی چی لاندی ورڅخه نهرونه بهیږي همیشه به وی په هغه کی

وَأَذِجْ مُطَهَّرَةً وَرِضْوَانٍ مِّنَ اللَّهِ وَاللَّهُ بَصِيرٌ بِالْعِبَادِ ۝۱۵

اوبښځی دی پاکي اورضامندي دالله ده اودالله په نظر کی دی بندگان .

الَّذِينَ يَقُولُونَ رَبَّنَا إِنَّكَ أَمَّا فَأَغْفِرْ لَنَا ذُنُوبَنَا وَتَنَا عَذَابَ

هغه (خلق) چی وایی ای زمونږ ربه ، مونږ ایمان راوړی دی پس وبښی زمونږ گناهونه اووساتی مونږ د عذاب

النَّارِ ۝۱۶ الصَّابِرِينَ وَالصَّادِقِينَ وَالْقُرْآنِ وَالْمُفْقِينَ

د دویڅ څخه ، او صبر کوونکی دی اوریښتینی اوحکم منونکی او څرخ کوونکی

وَالْمُسْتَغْفِرِينَ بِالْأَسْحَارِ ۝۱۷

اوبښنه غوښتونکی دشی په وروستی برخه کی .

لنډتفسیر

دآیتونو تړون : په مخکنیو آیتونو کی دکفارو اومشرکانو دمخالفت او د دوی په مقابله کی دجهاد ذکر وو ، او په دی آیتونو کی دایمان اواسلام مخالفت او دتولو بدو عملونو اصلی منشاء بیان سوي ده چی هغه ددنیا محبت دی څوک دمرتبی او مال په حرص کی دحق مخالفت اختیار وی اوڅوک دنفس دخواهشونو په وجه سره اوڅوک دخپل پلار اونیکه درسمونو دمحبت په سبب دحق مقابلی ته درېږی او ددی ټولوشیانو خلاصه ددنیا محبت دی ، ددی آیتونو لنډ اودتفسیر خلاصه دا ده .

بناسته معلومېږی (اکثرو) خلکو ته محبت دخوندناکو شیانو (مثلاً) ښځی سوی اولاد سو لگیدلی کوټی سوی دسرو اوسپینو زرو نښانه لگیدلی آسونه سوه (یانور) حیواناتان سوه اوفصلونه سوه (لیکن) دا ټول داستعمال شیان دی ددنیا دژوند او دآخر انجام دکار دگټی (شی) خو دالله ﷻ سره دی (چی وروسته ترمړگ به په کار درځی چی تفصیل یی په راتلونکی آیت کی را روان دی) تاسی (دی) خلقوته (دا) وفرمایاست چی آیازه تاسی ته دا شی ونیسیم چی (په څوچنده) ښه وی ، تردی (ذکر سوو) شیانو (نو) واورئ دداسی خلکو دپاره چی (دالله ﷻ څخه) وبیرېږی د دوی د (حقیقی) مالک سره داسی باغونه دی (یعنی جنت) چی لاندی به تری نهرونه بهیرې په دی (جنتونو) کی به همیشه همیشه اوسیرې (او د دوی دپاره) داسی بیبیانی دی چی (په هرشان) صافی ستره سوی دی او (د دوی دپاره) خوشخبری ده دالله ﷻ دطرف څخه او الله ﷻ ښه وینی (گوری) دبنندگانو (حال نو په دی وجه به بیریدونکو ته دا نعمتونه ورکی ، مخ ته ددی بیریدونکو ځینو صفتونه په تفصیل سره بیانېږی (دا) داسی خلگ دی چی وایی ای زمونږ پروردگاره! مونږ ایمان راوړی ، نو ته زمونږ گناهونه معاف کړی اومونږ د دویڅ د عذاب څخه

وساتی (او دغه خلگ) صبر کوونکی دی اور بنیتیاویونکی دی او (دالله ﷺ په مخکی عاجزی کوونکی دی او (په نیکو کارونو کی مال) خرڅوونکی دی او دشپې په آخر کی (پورته کیږی) دگناهونو معافی غوښتونکی دی .

معلومات اومسئلي

(ددنيا محبت فطري دی خو په دی کې ورکیدل هلاکت دی)

په حدیث شریف کی ارشاد دی ، **حُبُّ الدُّنْيَا زَانٌ كُلُّ عَطْفَةٍ** : یعنی ددنیا محبت دهرې بدې سردی ، په اول آیت کی ددنیا دخو خوندناکو شیانو نومونه اخیستل سوی او دا ښوول سوي ده چی دخلگوپه نظرونوکی د دوی محبت ښایسته جوړ سوی دی ، په دی وجه ډیر خلگ یی په دی ظاهری روتق باندی وغولېږی او آخرت هیر کی ، دکومر شیانو نومونه چی په دی ځای کی اخیستل سوی دی داشیان په عام طور سره دانسان دخواهش اومینی مرکزونه دی چی ترټولو اول په کښی ښځه اویا اولاد بیان سوي دی ، ځکه انسان چی په دنیاکی دخومره شیانو دحاصلولو په فکر کی پروت وی ددی ټولو اصلی سبب دښځی یاد اولاد محبت وی او د دوی ضرورت وی ، تردی وروسته دسرو اوسپینو زرو حیواناتو اوفصلونو ذکر دی چی دا په دوهم نمبر کی دانسان دخواهش اومینی مرکز وی .

لنډ مطلب دآیت دا دی چی الله ﷻ ددی شیانو محبت په طبعی طور سره دانسانانوپه زړونوکی غورځولی دی چی په دی کی په زرگونو حکمتونه دی په دوی کی یو دا دی چی که انسان په طبعی طور سره دی شیانو ته مائله او د دوی سره مینه کوونکی نه وای نو د دنیا ټول نظام به درهم برهم سوی وای دچابه څه غرض وای چی زمینداری به یی کوله یامحنت اومزدوری به یی کوله یابه یی په تجارت کی خپلی روپی پیسی اومحنت خرڅوی ، ددنیا آبادی اوبقاء په دی کی ده چی دخلگوپه طبیعتونوکی ددی شیانو محبت پیدا سی چی په دی وجه دوی په خپله ددی شیانو په تیارولوکی اودباقی پاته کولو په فکر کی وی ، سهار راکښینی مزدور په دی فکر کی دکوره وزی چی څه پیسی وگتی ، مالدار په دی فکر کی دکوره وزی چی پیسی خرڅ کی مزدور را ولی اوخپل کار ورباندی وکی ، سوداگر ښه ښه سامانونه تیار وی دگراک په انتظار کی ناست وی چی پیسی وگتی ، گراک سل کوششونه کوی پیسی خرڅوی بازارته څی چی دخپل ضرورت سامان واخلي ، نو چی دی ټولو ته غور اوفکر وکی نو دا ټول ددنیا ددغه خوندناکو شیانو په محبت کی دخپلو خپلو کورونو څخه وزی ، ددنیا تمدنی (دیوځای اوسیدو) نظام یی ډیر په مضبوطو او محکمو بنیادونو درولی دی .

دوهم حکمت په کښی دا هم دی چی که ددنیا دنعمتونو خواهش اومینه دانسان په زړه کی نه وای نو داخرت دنعمتونو به ورته نه خوند معلوم وای او نه به یی ورته خواهش کیدی نو بیابه دده څه ضرورت ووچی نیک عمل وکی اوجنت وگتی اودبیکاره کارونو څخه ځان وساتی چی د دوېځ څخه ځان وساتی .

دریم حکمت چی هغه زیات قابل نظر دی دا دی چی ددی شیانو مینه یی په طبعی طور دانسان په زړه کی ځکه پیدا کړه چی دی ورباندی وازمایی یعنی امتحان ورڅخه واخلی چی څوک ددی شیانو په محبت کی اخته کیږی آخرت هیر وی او څوک دی چی ددی شیانو په اصل حقیقت او ددی په فانی کیدو اوتلونکو راتلونکو ځان پوه کی په قدر د ضرورت ددی په فکر کی وی او د آخرت صحیح کولو په کارونو کی یی ولگوی ، قرآن شریف په یو بل مقام کی په خپله د دنیا ددی زیب او زینت هم دغه حکمت ښوولی دی ، ارشاد فرمایي ، إِنَّا جَعَلْنَا مَا عَلَى الْأَرْضِ زِينَةً لِّهَا لِنَبْلُوَهُمْ أَهُمْ أَمْثَلُ غَفْلًا : یعنی مونږ چی په مخکه باندی کوم دا دمخکی ښایست جوړ کړي دی دا ددی دپاره چی مونږ خلک وازمایو چی څوک ښه عمل کوی .

ددی آیت څخه معلومه سوه چی د دنیا داخوندناک شیان دانسان دپاره ښائسته کول هم دالله ﷻ یو داسی فعل دی چی په ډیرو حکمتونو باندی بنادی یعنی ډیر حکمتونه دی په کښی ، او په ځینو آیتونو کی چی ددا قسم ښائسته والی نسبت شیطان ته سوي دی لکه ، زَيْنَ لَهُمُ الشَّيْطَانُ أَغْوَائِهِمْ : په دی کی دداسی شیانو ښائسته کول مراد دی چی په شریعت او عقل سره بیکاره وی ، یادښائست هغه درجه مراد ده چی ترحد دزیاتیدو په وجه بدوی ، کنه نومباح شیان ښائسته کول مطلق بیکاره نه دی ، بلکه په دی کی ډیری فائدی هم دی ، په دی وجه سره یی په ځینو آیتونو کی ښکاره په ښکاره ددی نسبت الله ﷻ ته کړي دی لکه چی اوس بیان کړل سوه .

خلاصه دخبری دا ده چی د دنیا خواږه اوخوندور شیان الله ﷻ په خپل فضل اوکرم او حکمت سره دانسان په نظر کی ښائسته کړي دی او د دوی محبت یی دده په زړه کی اچولی دی چی په دی کی د ډیرو حکمتونو څخه یو حکمت دا هم دی چی دانسان امتحان واخیستل سی چی په دی سرسری اوظاهری خوندناکو او ددی یوڅو ورڅو په خوږوالی کی داخه کیدو څخه وروسته دی دخپل ځان او ددی شیانو رب اوخالق اومالک یادوی او دا شیان دهغه دپیژندو اومحبت ذریعه جوړوی اوکه د دوی په محبت کی مبتلی اصلی مالک اوخالق اوپه آخرت کی دهغه په مخکی پیش کیدل اوحساب کتاب هیر وی ، اولنی سړی هغه دی چا چی د دنیا څخه هم فائده واخیسته اوپه آخرت کی هم کامیاب سو د دنیا دا خوندور شیان دده پښوته ډېری نه سوی بلکه دده دپاره سنگ میل جوړ سو د آخرت دکامیابی ذریعه یی وگرځیده او دوهم سړی هغه دی دچا دپاره چی داشیان د آخرت دژوند دبریادی اودهیمیشه عذاب سبب جوړسو اوکه په ژور نظر سره وکتل سی نو دا شیان په دنیا کی هم دده دپاره عذاب جوړیږی په قرآن کریم کی دداسی خلکو په باره کی ارشاد دی .

فَلَا تَعْبُوكَ أَمْوَالُهُمْ وَلَا أَوْلَادُهُمْ إِنَّمَا يُرِيدُ اللَّهُ لِيُعَذِّبَهُمْ بِهَا فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا

یعنی تاسی ددی کافرانو په دی مالونو او اولاد سره مه حیرانیږی ځکه چی دی نافرمانوته مال او اولاد

ورکول د دوی سره گټه نه ده بلکه دا مال او اولاد به په آخرت کی خو به د دوی دپاره عذاب عذاب وی خو په دنیا کی هم همیشه شپه او ورځ ددی په فکر او شغلو کی په عذاب سره گرفتار دی .
غرض دا دی چی د دنیا کوم شیان چی الله ﷻ دانسان دپاره ښائسته او خوندور جوړ کړي دی ، دشریعت په مطابق په اعتدال سره د دوی طلب کول او د ضرورت په مطابق یی جمع کول د دنیا او آخرت کامیابی ده او په ناجائزو طریقو سره د دوی استعمال یا په جائزو طریقو کی دومره مبالغه کول او مصروف کیدل چی ددی په سبب د آخرت څخه غافله سی ، د هلاکت سبب دی ، مولانا رومی رحمته الله علیه ددی څه ښکلی مثال فرمایلی دی .

آب اندر زیر کشتی پستی است آب در کشتی هلاک کشتی است

یعنی د دنیا سازو سامان داوبو په مثال دی او په دی کی دانسان زړه دیوی کښتی په شان دی ، اوبه چی کله ترکښتی لاندی اوشاوخواپه چاپیره وی نو د کښتی دپاه فائده منی دی اومددگاری یی دی او د کښتی د وجود د قائم ساتلو دپاره دی اودغه اوبه که په کښتی کی دننه دا خلی سی ، نو د ایداد کښتی د غرقیدو او هلاکیدو سبب جوړ سی ، دغه شان د دنیا مال و متاع چی دانسان په زړه باندی غلبه ونه کړی نو دده دپاره په دین او دنیا مددگار وی اوڅه وخت چی دده په زړه باندی خپاره سی نو د زړه هلاکت دی ، په دی وجه یی په ذکر سوی آیت کی د دنیا یوڅو خوندور شیانو ذکر کړه ، بیا ارشاد فرمایي .

ذَلِكَ مَقَاغُ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَاللَّهُ عِنْدَهُ حُسْنُ الْمَبَاقِ . یعنی دا ټول شیان د دنیا په ژوند کی یوازی دکار چلولو دپاره دی د زړه لگولو دپاره نه دی او دالله ﷻ سره دی ښه د اوسیدنی خای ، یعنی هغه د اوسیدنی خای چی هلته همیشه اوسیدل دی اوچی دهغه نعمتونه او خوندونه نه فنا کیدونکی دی اونه کم یا کمزوری کیدونکی دی .

په دوهم آیت کی یی ددی مضمون دزیات وضاحت دپاره وفرمایل .

قُلْ أَلْبِسْكُمْ بَعْضَ مِمَّنْ دَلَّكُمْ لِلدِّينِ الْقَوَامِ عِنْدَ رَبِّهِمْ جَنَّاتُ نَجْرِی مِنْ لَحْنِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ لَهَا وَأَزْوَاجٌ مُطَهَّرَةٌ وَرُحْرَاقٌ مِنَ اللَّهِ وَاللَّهُ بَصِيرٌ بِالْعَمَالِ : په دی کی نبی کریم ﷺ ته خطاب کوی فرمایي چی ته دی خلکو ته چی د دنیا په ناقصو افانی نعمتونو کی مست سوی دی وفرمایه چی زه تاسی ته تردی ددیرو ښو نعمتونو پته درکوم چی دالله ﷻ سره دی او دهغه څخه بیریدونکو اوفرمان بردارو ته رسیږی هغه نعمتونه شنه باغونه دی چی لاندی به ورڅخه نهروونه بهیږی او دهر قسم گندگی څخه پاکي صافی ښخی به وی او دالله ﷻ رضامندی او خوشحالی ده ، په تیر آیت کی یی د دنیا د شپږو لویو نعمتونو شمیر کړی وو چی خلگ د دوی په محبت کی مست دی یعنی ښخی اولاد د سرو سپینو کوتی اوبڼه آسونه حیوانات اوفصلونه ، ددی په مقابل کی یی د آخرت په نعمتونو کی په ظاهره د درو شیانو بیان وکی ، اول دجنت دشنو باغونو دوهم دپاکو صافو ښځو دریم دخدای ﷻ درضا مندی ، په باقی

شیانوکی یی د اولاد ذکر ځکه ونه کی چی په دنیاکی خوانسان د اولاد محبت په دی وجه کوی چی داوولاد څخه ده ته په خپلو کارونوکی کومک ورسیرې اوتردی وروسته په دوی سره دده نوم ژوندی پاته کیږی ، په آخرت کی به نه ده ته دچادکومک ضرورت وی اونه به دی فنا کیږی چی ترځان وروسته ولی یاوارث تلاش کوی ، ددی څخه علاوه په دنیا کی چی دچا اولاد دی هغه به ټول ده ته په جنت کی ورکول کیږی او دچاچی اولاد په دنیاکی نه وی ده ته خوبه اول په آخرت کی د اولاد خواهش نه وی ، اوکه دچاوی نواله ﷺ به ورته هغه هم ورکی ، دجامع ترمذی په یوحدیث کی دی چی نبی کریم ﷺ فرمایسی دی چی که جنتی ته داوولاد خواهش وی نو دکوچنی حمل اوبیایی پیدا کیدل بیادده لوییدل دا ټول به په لږ ساعت کی وسی او دده مقصد به پوره سی ، په دی وجه یی په جنت کی دسرو اوسپینو زرو ذکر ځکه ونه کی چی په دنیاکی خلگ سره اوسپین زر ځکه غواړی چی ددنیا سامان ورباندی واخلي ، او دخپل ضرورت شیان ورباندی حاصل کی ، په آخرت کی به نه چاته داخیستو او خرڅولو ضرورت وی اونه دڅه شی دبدلی ورکولو بلکه جنتی چی څه غواړی هغه به ورته فوراً تیاریرې ددی څخه علاوه په جنت کی په خپله هم دسرو اوسپینو زرو کمی به نه وی ، ځکه چی په روایاتو سره ثابته ده چی دجنت ځینی محلو به داسی وی چی دهغه به یوه څښته دسرو زرو وی اوبله به دسپینو وی ، په هر حال داآخرت په لحاظ سره به سره او سپین څه قابل ذکرشی نه وی .

دغه ډول دآسونو کار خو په دنیاکی دا دی چی په سفرکی ورباندی سپرلی وکی اومزل ورباندی وکی ، او هلته به نه دسفر ضرورت وی اونه دسپرلی البته په صحیح احادیثو سره ثابت دی ، چی جنتیانو ته به دجمعی په ورځ ښکلی آسونه دسپرلی دپاره پیش سی اوپه دی به سپریرې جنتیان به دخپلو دوستانو اوخپلوانو دملاقات دپاره ځی .

لنډه دا ده چی هلته به آسونه څه خاص اهمیت نه لری چی ذکر یی وسی ، دغه شان حیوانان چی زمینداری ورباندی کول کیږی یاشیدی ورڅخه حاصلیرې دا ټول شیان به الله ﷻ په جنت کی بغیر ددی حیوانانو او نورو څخه په خپله ورکوی .

دغه حال دفصل دی چی په دنیاکی خو دزمینداری تکلیف خلگ ځکه پورته کوی چی مختلف قسم غلی پیدا کی او په جنت کی به دا ټول شیان خودبه خود تیاروی هلته به چاته دزمینداری څه ضرورت نه وی او که دچا خامخا دزمینداری کولو سره محبت وی اوزمینداری کوی نو دهغه دپاره به دا هم وسی لکه چی په ځینو روایاتو دحدیث په طبرانی کی دی ، چی دجنتیانو څخه به یو سری دزمینداری کولو خواهش وکی نوتول دزمینداری سامان به ورته راجمع سی ، بیابه دفصل کرل، لگول پخیدل اوریبیل دا ټول به په څو منټو کی وسی اوتیار فصل به یی مخ ته راسی په دی وجه دجنت په نعمتونوکی یی یوازی دجنت دحورو ذکر کول کافی وگنل ، ځکه چی دجنتیانو دپاره په قرآن شریف

کی دا وعده هم ده چی ، وَلَهُمْ مَا يَشْتَهُونَ : یعنی دوی ته به هر هغه شی رسیږی درکوم چی دوی خواهش کوی ددی جامع اعلان څخه وروسته دڅه خاص نعمت د ذکر کولو ضرورت نه دی پاته لیکن ددی څخه دڅه خاصو نعمتونو ذکر یی وکی چی هر جنتی ته به بیله غوښتلو رسیږی ، یعنی د جنت شنه باغونه او ښائسته او ښکلی ښځی اوتردی جامع نعمتونو وروسته یی ددی ټولو څخه دلوی نعمت ذکر وکی چی په عام طور سره یی انسان تصور هم نه سی کولی ، او هغه د الله ﷻ همیشه رضامندی او خوشحالی ده ، چی تردی وروسته به بیا د الله ﷻ دناراضه کیدو بیر نه وی ، لکه چی په حدیث شریف کی دی چی کله ټول جنتیان جنت ته ورسیري خوشحاله سی اوتسلی یی وسی او بل هیڅ څه خواهش یی داسی پاته نه سی چی پوره سوی نه وی نودغه وخت به الله ﷻ په خپله جنتیانو ته خطاب وفرمایي چی اوس تاسی راضی او په تسللی سواست دبل څه شی ضرورت خو درته نسته ؟ دوی به عرض وکی چی ای زموږ پروردگاره ! تاخو موږ ته دومره نعمتونه راکړي دی چی تردی وروسته موږ ته دهیڅ شی ضرورت نسته ، الله ﷻ به ورته وفرمایي چی اوس زه تاسی ته تردی ټولو نعمتونو لوړ یو بل نعمت درکوم ، هغه دا چی تاسی ټولته زما رضا او همیشه نژدیکت حاصل دی اوس دناراضه کیدو هیڅ خطر نه نسته ؟ نو په دی وجه به د جنت د نعمتونو دلیری کیدو یا کمیدو هم خطر نه وی .

ددی دوو آیتونو خلاصه دا ده کوم چی نبی کریم ﷺ فرمایي .

اَلَّذِيْنَ مَلَعُوْنَ وَمَلْعُوْنَ مَا فِيْهَا اِلَّا مَا اَتٰى بِهٖ وَجْهَ اللّٰهِ وَلِيَّ رِوَايَةِ الْاُذْكُرِ اللّٰهُ وَمَا وَالَاةُ اَوْ غَالِمًا اَوْ مُتَعَلِّمًا .

دنیا ملعونه ده او څه چی په دی کی دی هغه هم ملعون دی بغیر دهغه شیانو څخه کوم چی د الله ﷻ درضا لټولو ذریعه جوړه سی او په یو روایت کی دا دی چی بغیر د الله ﷻ د ذکر څخه او دهغه شی څخه چی د الله ﷻ خوښ وی او بغیر د عالم او طالب علم څخه .

دا روایت ابن ماجه او طبرانی په روایت د حضرت ابوهریره ؓ سره نقل کړي دی .

شَهِدَ اللّٰهُ اَنَّهُ لَا اِلٰهَ اِلَّا هُوَ ۝ وَالْبَيْكَةُ ۝ وَاُولُو الْعُلُوْقَ اِيْمًا بِاِقْسَطِ

شاهدی کوی الله تعالی چی هیڅ څوک د عبادت لائق نسته ماسوا دهغه څخه او ملائکی او علم والهم شاهدی کوی

لَا اِلٰهَ اِلَّا هُوَ الْعَزِيْزُ الْحَكِيْمُ ۝ (۸) اِنَّ الدِّيْنَ عِنْدَ اللّٰهِ الْاِسْلَامُ وَمَا اخْتَلَفَ الدِّيْنُ

وَمَنْ يَكْفُرْ بِآيَاتِ اللَّهِ فَإِنَّ اللَّهَ سَرِيعُ الْحِسَابِ ①۹

اوڅو ک چی انکار وکړی دالله دحکمونوڅخه نویښکه الله تعالی ژر حساب اخیستونکی دی .

لنډتفسیر

دآیتونو تړون: په مخکې آیت کی دتوحید (دالله ﷻ دیوالی) بیان سوي دي ، په دی ذکر سوو آیتونو کی په اول آیت که څه هم دالله ﷻ دیوالی بیان په یو خاص انداز کی سوي دي چی په دی باندی د درو شهادتونو ذکر دی یو په خپله دالله ﷻ شهادت دی دوهم دهغه دملانکو دی دریم د اهل علمو دی دالله ﷻ شهادت خو په طور دمجاز دی ، مراد دا دی چی دالله ﷻ ذات او صفات او دده ټولی نښی نښانی او کاریگری دالله ﷻ دیو والی ښکاره نښانی دی .

هر گیاهی که از زمین روید وحده لا شریک له گوید

یعنی هره یوه گیاه چی دمخکی څخه راپیدا کیږی دالله ﷻ یووالی بیانوی .

ددی څخه علاوه دهغه دطرفه رالیږل سوی پیغمبران او کتابونه هم ددی توحید شاهدان دی او دا ټول شیان دالله ﷻ دطرف څخه دی ، نوگویا په خپله ددی شهادت په دی خبره دی چی دهغه څخه ماسوا بل څوک دعبادت لایق نسته .

دوهم شهادت دملانکو ذکر سوي دی چی دالله ﷻ مقرب او دهغه دتکوینی (دپیدا کولو اوپه وجودکی دراوړلو) کارونو کارنده دی ، دوی ټول په پوره اولیدلو سره شهادت ورکوی چی لایق دعبادت دالله ﷻ څخه ماسوا بل څوک نسته .

دریم شهادت دځاوندانو دعلم دی چی دعلم دځاوندانو څخه مراد انبیاء علیهم السلام اوامام عالمان داسلام دی ، په دی وجه امام غزالی رحمته الله علیه اوابن کثیر رحمته الله علیه فرمایي چی په دی کی دعالمانو لوی فضیلت دی چی الله ﷻ د دوی شهادت دخپل او دملانکو دشهادت سره ذکر کی او دا هم کیدی سی چی داهل علمو څخه مطلق هغه خلک مراد وی چی په علمی اصولو باندی صحیح نظر وکی یاد دنیا په کائناتو کی غور او فکر وکی دالله ﷻ دیووالی علم حاصل کی ، که څه هم دی دضابطی عالم نه وی ، او په دوهم آیت کی یی دالله ﷻ په نزد یوازی ددین اسلام مقبول کیدل او ددی څخه ماسوا دبل دین او مذهب نه قبلیدل بیان کړه دتوحید مضمون یی ورباندی مکمل کی ، او ددی څخه داخلاف

شاهدي ورکړي ده لکه چې ښکاره ده، او د عبادت لایق هم په دې شان سره دی چې (د هڅې) په اعتدال سره انتظام کوونکی دی (اوبیا ویل کیږي چې) دهغه څخه ماسوا بل څوک د عبادت لایق نسته هغه زبردست دی، حکمت والا دی بیشکه دین (حق او مقبول) په نزد د الله ﷻ یوازی اسلام دی او (ددې په حق والی کی د مسلمانانو سره) اهل کتابو چې کوم اختلاف کړي دی (داسی چې اسلام ته یی باطل ویلی دی) نو تر داسی حالت وروسته چې دوی ته (د اسلام د حق والی) دلیل رسیدلی وو محض تر یو بل دځان لوی گڼلو په وجه سره (یعنی د اسلام په حق والی کی څه شک شبه نه ده سوی بلکه په دوی کی تر نورو دځان لوی گڼلو ماده ده، او په اسلام را وړلو کی دا سرداری چې دوی ته په عوامو کی حاصله ده فوت کیده په دې وجه یی اسلام قبول نه کی بلکه برعکس یی ده ته باطل وویل) او کوم سړی چې د الله ﷻ د حکمونو څخه انکار وکی (لکه چې دوی وکی) نو بیشکه الله ﷻ ډیر ژر د دوی حساب اخیستونکی دی (او ښکاره خبره ده چې د داسی سړی د حساب انجام به عذاب وی)

معلومات اومستلي

(د آیت شَهِدَ اللهُ الْخ فبیلونه)

دا د شهادت آیت یو خاص شان لری د تفسیر امام بغوی رحمه الله نقل کړی دی چې دیهودو دوه لوی عالمان د شام څخه مدینې طیبې ته راغله د مدینې کلی چې یی ولیدی نو دیو بل سره یی یی په خبروکی وویل چې دا کلی خو داسی دی لکه چې په تورات یی پیش گوئی راغلی ده چې په دې کی به د آخری زمانی نبی اوسیږي، تردی وروسته دوی ته چا وویل چې دلته یو بزرگ دی چې خلق ورته نبی وایی، دوی د نبی کریم ﷺ په خدمت کی حاضر سوه، په ده ﷺ یی په نظر لگیدو سره هغه ټول صفتونه مخ ته راغله کوم چې په تورات کی دده ﷺ په باره کی ښوول سوی وه، چې حاضر سوه نو عرض یی وکی چې تاسی محمد ﷺ یاست، نو حضور ﷺ وفرمایل هر ژه احمد ﷺ او محمد ﷺ یم، بیایی عرض وکی چې مونږ ستاسی څخه یوه پوښتنه کوو که تا کله هغه صحیح جواب راکړی نو مونږ به ایمان راوړو، حضور ﷺ ورته وفرمایل چې پوښتنه وکی دوی پوښتنه وکړه چې د الله ﷻ په کتاب کی تر ټولو لوی شهادت کوم یو دی؟ ددې سوال د جواب دپاره د شهادت د آیت نازل سو نو حضور ﷺ ورته واوروی او دوی دواړه هم په دغه وخت کی مسلمانان سوه.

د مسند احمد په یو روایت کی دی چې په عرفات کی نبی کریم ﷺ د آیت ووايه نوبیایی وفرمایل.

وَأَنَا عَلَى ذَلِكَ مِنَ الشَّاهِدِينَ يَارَبِّ (ابن کثیر) یعنی ای پروردگار زه هم په دې باندی شاهد یم.

او د امام اعمش رحمه الله دیو روایت څخه معلومه سوه چې کوم سړی دا آیت تلاوت کی او بیا دا وایی، وَأَنَا عَلَى ذَلِكَ مِنَ الشَّاهِدِينَ يَارَبِّ: نو الله ﷻ به د قیامت په ورځ ملائکتوته ووايي چې (زمادی بنده یوه وعده کړي ده او زه وعده پوره کوونکی یم تر ټولو، عده پوره کوونکو زیات نو په دې وجه زما

دابنده جنت ته دا خل کی، (ابن کثیر)

او دحضرت ابویوب انصاری ؓ په حدیث کی دی چی نبی کریم ﷺ فرمایلی دی چی څوک ترهر فرض لمانځه وروسته آیت کرسی او آیت شَهِدَ اللّٰهُ او قُلِ اللّٰهُمَّ مَلِكْ تَرِ بَغِيْرٍ حِسَابٍ پوری وایی نوالله ﷻ به دده ټول گناهونه معاف کی او په جنت کی به ځای ورکړی او دده او یا ۷۰ حاجتونه به پوره کی چی په هغو کی به ترټولو کم حاجت دده مغفرت (بخښنه) وی «روح المعانی بحواله دیلمی»

﴿د دین او د اسلام د الفاظو تشریح﴾

په عربی ژبه کی د دین د لفظ څو معناوی دی چی یوه معنی یی طریقه او روش ده ، د قرآن په اصطلاح کی لفظ د دین دهغه اصولو او احکامو دپاره استعمالیږی کوم چی دحضرت آدم ؑ څخه دخاتم الانبیاء ﷺ پوری په ټولو انبیاء کی شریک دی اولفظ د (شریعت) یا (منهاج) یا په وروستنیو اصطلاحاتو کی لفظ د (مذهب) د فروعی احکامو دپاره استعمالیږی ، چی په مختلفو زمانو او په مختلفو امتونو کی مختلف راغلی دی د قرآن کریم ارشاد دی چی وَ شَرَعَ لَكُم مِّنَ الدِّينِ مَا وَصَّى بِهِ نُوحًا : یعنی الله ﷻ ستاسی دپاره هغه دین جاری کړی دی دکوم وصیت چی تر تاسی مخکی نوح ﷺ ته او نورو پیغمبرانو ته سوی وو ، ددی څخه معلومه سوه چی دین دټولو انبیاء علیهم السلام یو وو ، یعنی دالله ﷻ ذات چی دټولو کمالاتو جمع کوونکی دی دټولو نقصانونو څخه پاک دی دده څخه ماسوا بل څوک لایق دعبادت نسته ، په دی باندی په زړه سره ایمان راوړل او په ژبه سره یی اقرار کول په ورځ دقیامت او په دی کی په حساب کتاب او جزا اوسزا او جنت او د ورځ باندی په زړه سره ایمان راوړل او په ژبه سره یی اقرار کول دده په رالیږل سوی هر نبی او رسول او د دوی په راوړل سوو احکامو باندی هم دغسی ایمان راوړل .

او د لفظ د (اسلام) اصلی معنی ده خپل ځان الله ﷻ ته سپارل او دهغه دحکم تابع کیدل ، ددی معنی په اعتبار سره دهر نبی او رسول په زمانه کی چی کومو خلکو په دوی باندی ایمان راوړی او د دوی په راوړو احکامو کی یی د دوی فرمانبرداری وکړه هغه ټول مسلمانان دی او ورته دمسلمان ویلو مستحق دی او د دوی دین دین اسلام وو ، ددی معنی په لحاظ سره حضرت نوح ﷺ وفرمایل، وَأَمِرْتُ أَنْ أَكُونَ مِنَ الْمُسْلِمِينَ (سورة یونس ۷۲) او په دی وجه حضرت ابراهیم ؑ خپل ځان ته او خپل امت ته امت مسلمه وفرمایل ، رَبَّنَا وَاجْعَلْنَا مُسْلِمَيْنِ لَكَ وَمِنْ ذُرِّيَّتِنَا أُمَّةٌ مُّسْلِمَةً لَّكَ : او دحضرت عیسیٰ ﷺ حواریانو ددی معنی په اعتبار سره ویلی وه ، وَأَشْهَدُ بِأَنَّا مُسْلِمُونَ (آل عمران ۵۲)

او په ځینو وختونو کی د لفظ په خصوصیت سره ددی دین او شریعت دپاره استعمالیږی کوم چی ترټولو په آخر کی خاتم الانبیاء ﷺ راوړی او چا چی مخکنی ټول شریعتونه منسوخ کړل او کوم چی تر قیامت پوری به باقی وی ددی معنی په اعتبار سره د لفظ یوازی د دین محمدی او امت محمدیه سره

خاص کيڙي دحضرت جبرئيل عليه السلام يوحديث چي دحديثوپه ټولو کتابونو کي مشهور دي په دي کي رسول الله ﷺ داسلام هم دغه خاص تفسير بيان کړي دي په ذکر سوي آيت کي په لفظ د (اسلام) کي هم د دواړو معناؤ احتمال دي چي اوله معنی واخلی نو مطلب به يی داسی چي ، دالله ﷻ په نزد مقبول دين يوازي دين اسلام دي يعنی خپل خان دالله ﷻ دحکم تابع اوفرمانبردار جوړول اوپه هره زمانه کي چي کوم رسول راغلی دي او هغه چي څه احکام راوړي دي په هغه ايمان راوړل اودهغه منل . په دي کي ددين محمدي که څه هم تخصيص نسته ليکن ترعامی قاعدی لاندی دحضرت سيد الانبياء ﷺ تر تشریف راوړلو وروسته په ده ﷺ او دده ﷺ په راوړل سوو ټولو احکامو ايمان او عمل هم په دي کي دا خليږي چي حاصل به يی داسی چي دحضرت نوح عليه السلام په زمانه کي دين مقبول هغه وو کوم چي حضرت نوح عليه السلام راوړي وو او دحضرت ابراهيم عليه السلام په زمانه کي هغه چي حضرت ابراهيم عليه السلام راوړي وو ، دغه ټول دحضرت موسی عليه السلام دزمانی اسلام هغه وو چي دتختو دتورات او دموسوی تعليماتوپه صورت کي راغلي وو اودحضرت عيسي عليه السلام دزمانی اسلام هغه وو چي دانجيل اوعيسوی تعليماتوپه رنگ کي نازل سوي وو اوپه آخر کي به دخاتم الانبياء ﷺ دزمانی اسلام هغه وي چي دقرآن اوستتوپه جوړه سوي نقشه باندی جوړسوي وي

خلاصه دا سوه چي دهرنبي په زمانه کي دهغه راوړي دين دين اسلام اوپه نزد دالله ﷻ مقبول وو چي وروسته يوپه بل پسې منسوخ کيده راروان وه په آخر کي دخاتم الانبياء ﷺ دين ته دين اسلام وويل سوه ، چي دقيامت پوري به باقی وي ، اوکه داسلام بله معنی واخيستل سي يعنی هغه شريعت چي حضرت خاتم الانبياء ﷺ راوړي دي نو دآيت مطلب به داسی سي چي په دي زمانه کي يوازي هغه اسلام مقبول دي چي دنبی کریم ﷺ دتعليماتو مطابق وي تيرو دينونو ته هم که څه هم په هغه وختونو کي اسلام ويل کيدی ليکن اوس هغه منسوخ سوي دي اوپه دواړو صورتونو کي نتيجه دخبري يوه ده ، چي دهرپيغمبرپه زمانه کي دالله ﷻ په نزد مقبول دين هغه اسلام دي کوم چي ددغه پيغمبر دوحی اوتعليماتو مطابق وي ددی څخه ماسوا بل يو دين مقبول نه دي ، که هغه مخکنی منسوخ سوي شريعت ولي نه وي ، دراتلونکی زمانی دپاره هغه ته اسلام ويل لايق نه دي ، دحضرت ابراهيم عليه السلام شريعت دهغه په زمانه کي اسلام ؤ دحضرت موسی عليه السلام په زمانه کي چي ددغه شريعت کوم احکام منسوخ سول هغه اوس اسلام پاته نه سو ، دغه شان دحضرت عيسي عليه السلام په زمانه کي چي دحضرت موسی عليه السلام دشریعت کوم حکم منسوخ سوي دي هغه اوس اسلام پاته نه سو بالکل دغه شان دخاتم الانبياء ﷺ په زمانه کي چي دتيرو شريعتونو کوم احکام منسوخ سوي دي هغه اوس اسلام نه دي پاته سوي ، په دي وجه چي کوم امت دقرآن مخاطب دي د دوی دپاره که داسلام معنی عامه واخلی اوکه خاصه د دواړو حاصل (مطلب) دا دي چي دنبی کریم ﷺ ترراتلو وروسته يوازي ددين اسلام ويلو لايق

هغه دی چی دقرآن اودنبی کریم ﷺ دتعلیماتو مطابق وی ، او دغه دالله ﷻ په نزد مقبول دی ، ددی څخه ماسوا بل هیڅ دین نه مقبول دی اونه دنجات (خلاصون) ذریعه ده ، دا مضمون دقرآن مجید په بی شمیره آیتونو کی په مختلفو عنوانو سره راغلی دی ، دیوه آیت الفاظ دارنگه دی .
وَمَنْ يَتَّبِعْ غَيْرَ الْإِسْلَامِ دِينًا فَلَنْ يُقْبَلَ مِنْهُ .

یعنی کوم سړی چی داسلام څخه ماسوا بل دین اختیار کی نو هغه به دده څخه قبول نه سی اوکوم عمل چی دهغه مطابق وسی هغه ضائع کړل سی .

(په دی زمانه کی نجات په اسلام پوری تړلي دی غیر مسلمان نیک عمل اونیک اخلاق هم قبول نه دی)
دی آیتونو په پوره وضاحت سره ددی کافرانه نظریی خاتمه وکړه په کومه کی چی داسلام دروا داری په نوم سره دکفر اواسلام دیوکولو کوشش سوی دی او دا یی مقرر کړي ده چی ددنیا هر مذهب برابره خبره ده که یهودیت اونصرانیت وی اوکه بت پرستی وی هر یو دنجات ذریعه جوړیدی سی ، په دی شرط چی دنیکو عملونو اوبنو اخلاقو پابندی وی او دا په حقیقت کی داسلام بنیادونه نړول دی چی مطلب یی دا جوړیږی چی داسلام څه حقیقت نسته محض یوخیالی شی دی چی دکفر په هره جامه کی هم سمیدی سی ، دقرآن شریف دی آیتونو او دغسی بی شمیره نورو آیتونو په ښکاره ډول سره وښوله چی څنگه رڼا اوتیاره یو شی نه سی کیدی ، دغه شان دا خبره هم ډیره مناسبه اونااممکنه ده چی الله ﷻ ته خپله نافرمانی اوبغاوت هم داسی ښه اوخوبی دی لکه څنگه چی حکم منل اوفرمانبرداری ده ، کوم سړی چی داسلام په اصولوکی دیوشی څخه منکر دی هغه بیشکه دخدای ﷻ باغی او دهغه درسولانو دښمن دی برابره خبره ده که په فروعی اورسمی اخلاقوکی هغه څومره ښه په نظر راځی ، داخرت دنجات دلهو مدار ترټولو اول دالله ﷻ او دهغه درسول ﷺ په فرمانبرداری باندی دی څوک چی ددی څخه محروم پاته سو دهغه هیڅ عمل معتبر نه دی ، په قرآن مجیدکی دداسی خلکو دعمل متعلق ارشاد دی فرمایي .

فَلَا تُقِيمُ لَهُمْ يَوْمَ الْقِيَمَةِ وَزْنًا : یعنی دقیامت په ورځ به د دوی دیوه عمل دپاره هم وزن قائم نه سی .
په دی آیت کی او ددی څخه په مخکی آیت کی کله چی دخبری مخ د اهل کتابو طرف ته دی په دی وجه په آخر کی د دوی بی وقوفی او غلط کاری څه په دی ډول سره بیان سوي ده فرمایي چی .
وَمَا اخْتَلَفَ الَّذِينَ أوتُوا الْكِتَابَ إِلَّا مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَهُمُ الْعِلْمُ بَغْيًا بَيْنَهُمْ .

یعنی دی خلکو چی کومه دخاتم الانبیاء ﷺ په نبوت اوپه اسلام کی دعوه اچولی ده نوهغه په دی وجه نه ده چی دوی ته په دی معامله کی څه اشتباه یاشک پاته سوی دی ، بلکه دوی ته دخپل کتابونو تورات او انجیل څخه اودنورو ذریعو پوره په پوره داسلام اوپیفمبر اسلام ﷺ حق والی ثابت سوی دی لیکن دمسلمانوسره دحسدپه وجه او دخپلی مرتبی او مال سره دمحبت سبب په اختلاف کی اخته کړي دی

په آخر کی فرمایي: وَمَنْ يُكْفَرْ بِالْإِثْمِ فَإِنَّ اللَّهَ سَرِيعُ الْحِسَابِ :

یعنی کوم سړی چې دالله ﷻ دآیتونو څخه انکار کوي نو الله ﷻ ډیر ژر دده څخه حساب اخیستونکی دی
اول خوبه دمرگ څخه وروسته ددی عالم (دنیا) امتحان به قبرته په داخلیدوپه دی عالم کی وی چې برزخ
ورته وایی اوبیا به پوره په پوره حساب په قیامت کی کیږي ، ددی حساب کتاب په وخت کی به دتولو
دعوو حقیقت ښکاره سی باطل پرستوته به خپل حقیقت ښکاره سی اوبیا به ورته ددی سزا مخ ته راسی

فَإِنْ حَاجُّوكَ فَقُلْ أَسْلَمْتُ وَجْهِيَ لِلَّهِ وَمَنِ اتَّبَعَنِ وَقُلْ

بیا هم که تاسی سره جگړه کوي نو ووايه چې ماتایم کی خپل ځان دالله دحکم او هغو هم چې زما سره دی ، او

لِلَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ وَالْأُمِّيِّينَ ءَأَسْلَمْتُمْ فَإِنْ أَسْلَمْتُمْ فَقَدْ

ووايه کتاب والاو ته او او نا ویونکو ته چې ایا تاسی هم تابع سواست ؟ پس که دوی تابع سوه نو دوی

اهْتَدَوْا ؕ وَإِنْ تَوَلَّوْا فَإِنَّمَا عَلَيْكَ الْبَلَاءُ وَاللَّهُ بِصِرَاطِ الْعِبَادِ

لاره سیده پیدا کړه او که مخ یی وگرځوي نو ستا په ذمه صرف رسول دی ، او دالله تعالی په نظر کی دی بندگان .

لنډتفسیر

دآیتونو تړون: دسورة په شروع کی دتوحید ثبوت او دتثلیث رد سوی وو ، په دی آیتونو کی دشرکانو
او دمنکرینو اهل کتابو ددلیلونو جواب ورکول سوی دی (داسلام په حق والی باندی ددلیل ترقائیدو
وروسته) بیا هم که داخلق ستاسی سره (خامخا) دلیل بازی کوي نو تاسی (په جواب کی) وفرمایاست چې
(تاسی منی او که نه منی) ماخپل مخ خاص دالله ﷻ طرف ته کی اوڅوک چې زما سره دی هغوی هم (خپل
مخ خاص دالله ﷻ طرف ته کی ، داکنایه ده ددی څخه چې مونږ تولو اسلام اختیار کړي دی چې په دی
کی په الله ﷻ باندی دعتیدی لرلو په اعتبار سره دزړه مخ خاص دالله ﷻ طرف ته وی ځکه چې په نورو
مذهبونو کی څه نه شا شرک سوی وو) او (تردی جواب وروسته ددوی څخه دپوښتنی کولو په طور سره)
ووايه اهل کتابوته او (شرکانو) عربوته چې آیاتاسی هم ایمان راوړی نو که دی خلکو اسلام راوړی
نو دا خلک به هم په لاری (برابر) راسی او که دا خلک (ددی څخه هم دغه ډول) مخ اړوی نو (تاسی ددی
غم هم مه کوی ځکه چې) ستاسی په ذمه یوازی (دخدای ﷻ داحکامو) رسول دی او (مخ ته) الله ﷻ په
خپله وینی (اوگوری خپلو) بندگانوته (ستاڅخه به د دوی په باره کی څه پوښتنه نه سی کیدی)

إِنَّ الَّذِينَ يَكْفُرُونَ بِالْآيَاتِ اللَّهِ وَيَقْتُلُونَ النَّبِيِّينَ بِغَيْرِ حَقٍّ

کوم خلق چې انکار کوي دالله تعالی دحکمونو څخه او قتل کوي پیغمبران په ناحقه

وَيَقْتُلُونَ الَّذِينَ يَأْمُرُونَ بِالْقِسْطِ مِنَ النَّاسِ لَفِيْشْرِهِمْ

او قتل کوی ہفہ چی حکم کوی دانصاف کولو دخلقو خخہ پس خوشخبری

بِعَذَابِ الْيَوْمِ ۚ اُولَٰئِكَ الَّذِينَ حَبِطَتْ اَعْمَالُهُمْ فِي الدُّنْيَا

واوروہ ہفوتہ ددذاب دردناک ، دا ہفہ دی چی ضائع سو محنت ددوی پہ دنیا کی

وَالْآٰخِرَةِ ۖ وَمَا لَهُمْ مِّنْ لَّصِيْرِيْنَ ۝۲۲

او پہ آخرت کی او ہیخوک نستہ ددوی مدد گار

لفہ تفسیر

دآیتونو قہون: دسورہ پہ شروع کی دخبری زیات مخ دنصاراؤ طرف تہ وو، بیاپہ لورآیت کی پہ (الَّذِينَ أَوْثَرُوا الْكُتُبَ) سرہ یہود اونصارا دوارہ شامل وہ ، اوس پہ دی آیتونو کی دیہودو دخینو خاصو حالاتو بیان دی ، پہ روح المعانی کی پہ روایت دابن ابی حاتم ددی آیت پہ تفسیر کی پہ خپلہ دنبی کریم ﷺ خخہ روایت دی چی بنی اسرائیلو درو خلوبینت ۴۳ نییان پہ یووخ ت قتل کرہ ، ددوی دنصیحت دپارہ یوسل او یا ۱۷۰ بزرگان پور تہ سوہ پہ دغہ ورخ یی دہفہوم کار تمام کی (بیان القرآن)

بیشکہ کوم خلگ چی کفرکوی دالہ ﷺ دآیتونو سرہ (لکہ یہود چی انجیل او قرآن نہ منی) او قتلوی پیغمبران (اودغہ قتلول پہ خپلہ ددوی پہ خیال کی ہم) ناحق (وی) او (دارنگہ) قتلوی داسی خلگ خوک چی (پہ افعالو او اخلاقو کی) داعتدال تعلیم ورکوی نو داسی خلگو تہ خبر واورہ دیوی دردناکی سزا (او) دا ہفہ خلگ دی (چی دذکر سوو کارونو پہ سبب سرہ) ددوی تول عملونہ (نیک) عبث سوہ پہ دنیا کی (ہم) او پہ آخرت کی (ہم) او (دسزا پہ وخت کی بہ) ددوی ہیخوک حامی اومدد گار نہ وی .

اَلَمْ تَرَ اِلَى الَّذِيْنَ اٰوْتُوْا نَصِيْبًا مِّنَ الْكِتٰبِ يُدْعَوْنَ اِلَى الْكِتٰبِ لِيَحْكُمَ بَيْنَهُمْ ثُمَّ

ایا ونہ لیدہ تا ہفہ خلق چی ورتہ ورکول سوہ خہ یو حصہ د کتاب دوی بلل کیوی دالہ کتاب طرف تہ ددی

يَتَوَلٰۤى فَرِیْقٌ مِّنْهُمْ وَهُمْ مُّعْرِضُوْنَ ۝۲۳ ذٰلِكَ بِاَنَّهُمْ قَالُوْا لَنْ

دپارہ چی دغہ کتاب پہ دوی حکم وکی، بیامخ اروی خینی ددوی خخہ اودوی خان ناخبرہ کوی، دا پہ دی وجہ چی

تَسَنَّا النَّارَ اِلَّا اَيَّامًا مَّعْدُوْدٰتٍ ۚ وَغَرَّهُمْ فِیْ دِیْنِهِمْ تَاكَاثُفًا

وایی دوی مونہ تہ بہ ہرگز ونہ رسیبی اور ددو بخ مگر خو ورخی دشمیر او دوکہ سوی دی پہ خپل دین کی پہ

يَفْتَرُونَ ﴿٣٥﴾ فَكَيْفَ إِذَا جُمِعْتُمْ لِيَوْمِ لَارِئِبٍ فِيهِ تَوُفِّيَتْ

خپلو جوړو سوو خبرو باندې نوڅه حال به وي کله چې مونږ دوی جمع کړو، يوه ورځ چې په راتلونکي يې څه شک نشته

كُلُّ نَفْسٍ مَّا كَسَبَتْ وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ ﴿٣٦﴾

او پوره به پيدا کي هر يو کس خپل کړي (عملونه)، او د دوی حق به نه وهل کيږي

لنډنفسير: (ای محمد ﷺ، آیاتاداسی خلک ونه لیدل چاته چې کتاب (آسمانی یعنی دتورات، یوه حصه (پوره) ورکول سوي ده (چې که دوی هدایت طلب کولی نو دغه ورته پوره وو)، اودغه دالله ﷻ کتاب طرف ته په دی غرض سره دوی رابلل کيږي هم چې هغه د دوی په مینځ کې (مذهبی اختلاف، فیصله وکي بیا (هم) په دوی کې ځینی خلک مخ اړوي بی مخی کوی (او، دا (بی مخی) په دی سبب سره ده چې دغه خلک دآسی وایی (او دا عقیده ده د دوی، چې مونږ ته به یوازی دشمیر لږ ورځی د دویځ اور ورسپړي (بیابه وبخښل سو، او دوی په دوکه کې غورځولی دی د دوی جوړو کړو خبرو (داسی چې دی جوړی سوی عقیدې دوی ته دوکه ورکړه چې مونږ دپیغمبرانو اولاد یو، او په دی خاندانی بزرگی سره به مونږ خامخا خلاص سو، ددی په نتیجه کې دوی دالله ﷻ دکتاب څخه بی پرواهی شروع کړه، نو (ددی حال اؤکار او وینا دکفر په سبب) د دوی به څنگه (بد، حال وی کله چې مونږ دوی په هغه تاریخ کې جمع کو دکوم (په راتلونکي، چې ذره شک نشته او (په دی تاریخ کې به) پوره پوره بدله رسیږي (چې بی له جرړه یازياته ترجم سزا به نه وي،

قُلِ اللَّهُمَّ مَلِكُ الْمَلِكِ تُؤْتِي الْمَلِكَ مَن تَشَاءُ وَتَنْزِعُ الْمَلِكَ مَن تَشَاءُ

ته ووايه ای الله! مالک دحکومت يی ته حکومت ورکوي چاته چې وغواړي او اخلي حکومت دجا څخه چې

وَتُعِزُّ مَن تَشَاءُ وَتُذِلُّ مَن تَشَاءُ بِيَدِكَ الْخَيْرُ إِنَّكَ عَلَىٰ كُلِّ

وغواړي او عزت ورکوي چاته چې وغواړي او ذلیل کوي چا لره چې وغواړي ستا په لاس کې ټولی ښه دی بیشکه

شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿٣٧﴾ تُولِجُ اللَّيْلَ فِي النَّهَارِ وَتُولِجُ النَّهَارَ فِي اللَّيْلِ

نه په هرڅه قادري ته داخلوی شېی په ورځ کې او داخلوی ورځ به شپه کې

وَتَخْرِجُ الْحَيَّ مِنَ الْمَيِّتِ وَتَخْرِجُ الْمَيِّتَ مِنَ الْحَيِّ وَتَرْزُقُ مَن

اوراباسی ژوندی دمری څخه اوراباسی مړی دژوندی څخه اوته رزق ورکوي

تَشَاَهُدُ فِي حِسَابِ ۞

چاته وغواری بی حسابہ (بی شمارہ)

لفہ تفسیر: پہ دی آیتونو کی امت محمدی ۞ ته یوه دعا او مناجات په داسی انداز کی بنوول سوي دی چی ددی په ضمن کی دامت محمدی ۞ په کفارو باندی دغلبه پیدا کیدو طرف ته په کښی هم اشاره ده ، لکه چی دشان نزول څخه یی ثابتہ ده چی نبی کریم ۞ دروم اوفارس دفتح کیدو وعده وفرمایله نومنافقانو او یهودو خنداگانی وکړی نو په دی باندی دا آیت نازل سو لکه چی په روح المعانی کی دواحدی دابن عباس ۞ اوانس ۞ څخه روایت دی .

لفہ تفسیر دآیتونو دا دی : (ای محمد ۞) تاسی (الله ۞ ته) داسی وایاست چی ای الله مالک دتمام ملک یی ته دملک (څومره حصه چی غواری، چاته چی یی غواری غالب کوی او چاته چی وغواری ذلیل کوی یی ستاپه اختیار کی دی ټول خیریبشکه ته په هرڅه باندی پوره قدرت لرونکی یی ، ته (په ځینو موسمونو کی) شپه (څه اجزایی) په ورځ کی دا خلوی (چی ورځ ورباندی لویږی) او (په ځینو موسمونو کی) ورځ (څه اجزایی) په شپه کی دا خلوی (چی شپه ورباندی لویږی) اوتہ دروح شی (یعنی ژوندی) دبی روحه (مړ) څخه راباسی (لکه دهگی څخه چیچی) اوبی روحه دجاندار څخه راباسی (لکه دمرغی څخه هگی) اوتہ چاته چی وغواری بی شماره رزق ورکوی .

معلومات اومستلي

(ددی آیتونو شان نزول او دخندق واقعه)

په بدر او اُحد کی دمکی دشرکانو پرلپسی ماتی اودمسلمانانو خلاف په هرکوشش کی ناکامیابه کیدل او ددی سره دمسلمانانو پرلپسی ترقی او ورځ په ورځ داسلام خپریدل دی خبرو دمکی قریش او نور ټول غیر مسلمانان په یو پریشانی او حیرانی کی اخته کړی وه چی په دی باندی دوی خپل هرڅه قربانونو ته تیار وه چی ددی نتیجه دیوعام سازش په صورت کی داسی ښکاره سوه چی دعرېو مشرکان اوتول یهود او نصارا مسلمانانو ته یوه ډله سوه ، اوتول یوځای سوه ، په مدینه یی په یو وار دحملی کولو او دیو فیصله کوونکی جنگ قصد وکی او د دوی دا بی پناه لښکر اسلام اومسلمانان ددنیا څخه دورکولو په اراده په مدینه راوختی، دی ته په قرآن کی غزوه احزاب اوپه تاریخ کی خزوه خندق وایی ځکه چی په دی کی نبی کریم ۞ داصحابو ۞ په مشوره سره ددښمن په لاره کی دمدینی منوی څخه بهر دیو خندق کیندلو اراده کړی وه چی خندق دی وکښل سی .

دیهقی ابونعیم او ابن خزیمه په روایت کی دی چی دخندق کیندلو کار داسلام مجاهدینو صحابه کرامو ۞ ته وسپارل سو نوڅلویښت څلویښت لاسه اوږد اوخاص ژور اوپلن ووچی دښمن ورباندی راپوری نه وزی اوپوره کول یی هم ډیر ژر په کار وو ، په دی وجه ځان قربانونوکی صحابه کرام ۞ په

دیر غټ محنت سره په دی مشغول وه داسی چی دقضاء حاجت او خوراک او چیناک او نورو ضرورتونو دپوره کولو دپاره ورته ددی خای څخه لیری کیدل مشکل وه ، پرلپسی په لوړه اخته وه کار یی کوی ، اویقینا چی کار هم داسی وو چی دنن صبا په نوو آلاتو باندی پوره پلټنی به هم په دومره لوړ وخت کی نه وای پوره کړی مگر دلته ایمانی طاقت کار کوی ځکه یی په آسانی سره پوره کی .

دانبیاؤ سردار ﷺ هم دیو سړی په حیثیت سره د کیندلو په دی کار کی شریک وو ، ناڅاپه د خندق په یوه حصه کی یو دیر غټ کانی «دبره» ښکاره سو ، دکومو حضراتو په حصه کی چی د خندق دا ټوټه وه هغوی ورباندی خپل ټول طاقتونه خرڅ کړل خو عاجزه سوه نو حضرت سلمان فارسی ؓ یی په حضور ﷺ پسې ولیرې چی حضور ﷺ څه حکم کوی؟ حضور ﷺ په دغه وخت کی دخای کتلوته راغی ، او دوسپنی کډال «ماترول» یی په خپلو مبارکو لاسونو کی واخیستی یو گذار یی ورکی د ډبرې څخه یوه ټوټه ماته سوه او داور یوه شغله ورڅخه پورته سوه چی ترلیری پوری یی پنا خپره سوه نبی کریم ﷺ وفرمایل چی ماته په دی پناکی د فارس دملک محلونه او آبادی وښوول سوی ، بیایی دوهم گذار ورکی او ورڅخه شغله لوړه سوه ، وی فرمایل چی په دی پناکی ماته درومیانو سره سره محلونه او آبادی وښوول سوی ، بیایی دریم گذار ورباندی وکی او پنا ورڅخه پورته سوه نووی فرمایل چی په دی پناکی ماته دصنعاء یمن لوی لوی محلونه وښوول سواووی فرمایل چی زه تاسی ته خوشخبری درکوم چی ماته جبرائیل امین ؑ دا خبر راکړی دی چی زما امت به په دی ټولو ملکونو باندی غالب راسی .

دمدینې منافقانو چی دا واوریده نو د خداگانو او مسخرو موقع په لاس ورغله ، په مسلمانانو پوری یی مذاق شروع کی چی دی خلکو ته وگوری چی دمقابل دښمن دبیری څخه په خندق کیندلو کی داسی مشغول دی چی دخپلو دخپلو ضرورتونو څخه هم خبر نه دی ، دخپل خان حفاظت نه سی کولی او د فارس روم اود یمن دفتح کولو خوب وینی ، نوالله ﷻ ددی بی خبره ظالمانو په جواب کی دا آیت نازل کی

قُلِ اللَّهُمَّ مَالِكُ الْمُلْكِ لَوْ لِي الْمُلْكُ مِنْ نَشَأْ وَكَثُرَ الْمُلْكُ مِنْ نَشَأْ وَتَعَزَّ مِنْ نَشَأْ وَذُلُّ مِنْ نَشَأْ بِيَدِكَ الْخَيْرُ إِنَّكَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ .

په دی کی دمناجات اودعابه اندازه کی دقومونو دترقی اوزوال اودملکونو په انقلاب کی دالله ﷻ دکامل قدرت بیان په یو دیر زړه ته پریوتونکی انداز کی سوی دی او د فارس اوروم دفتح کیدو په باره کی دنبی کریم ﷺ دپیش گوئی طرف ته په کښی اشاره سوي ده ، په دی کی ددنیا دانقلاباتو (بدلیدو رابدلیدو) څخه بی خبر دقومونو دترقی او دزوال دتاریخ څخه ناخبره دقوم دنوح ؑ اوعاد اوتمود دواقعاتو څخه دغافل اوجاهلو دښمنانو داسلام ته خبرداری ورکول سوی دی چی تاسی په ظاهری شان وشوکت سره غولیدونکو ته دا نه ده معلومه چی ددنیا ټول طاقتونه او حکومتونه په جُمع سره دیو پاک ذات دقدرت په لاس کی دی عزت اودلت دهغه په لاس کی دی هغه بیشکه په دی قادر

دی چی غریبان او فقیران دتخت اوتاج مالکان جوړکړی اودلویو لویو بادشاهانو څخه حکومت او دولت واخلي ، دهغه دپاره دا څه گرانه نه ده چی دنن خندق کیندونکو فقیرانو ته صبادشام اوعراق اویمن حکومتونه ورکړی .

ذره ذره دهر کا پابسته تقدیر هی زندگی کی خواب کی جامی یهی تعبیر هی

ددی کائناتو هره یوه ذره دتقدیر په لاس کی گیر ده ای جامی بِهْدَانِهِ دژوند دخواب تعبیر هم دغه دی .

«کوم شي چي په عادت کي بد گڼل کيږي دا نجام په اعتبار سره هغه بدنه وي»

دآیت په آخرکی یی وفرمایل ، بِیَدِکَ الْخَیْرِ: ستاپه لاس کی ده هره گټه ، دآیت په شروع کی دحکومت ورکولو اوبیرته اخیستلو دارنگه دعزت اوذلت دواړو ذکر وو ، نو په دی وجه دلته دا ویل غوښتل چی ، بِیَدِکَ الْخَیْرِ وَالشَّرِّ: ویل سوی دی ، یعنی چی (هره گټه اوبدی ستاپه لاس کی ده) ، لیکن دلته په آیت کی یی یوازی دلفظ دخیر په راوړو سره دی طرف ته اشاره وکړه چی کوم شی یوسړی یایوقوم بدوالی یا مصیبت گنی او هغه ددی خاص قوم دپاره که څه هم مصیبت وی لیکن که په ژورنظر سره وکتل سی نودټول عالم په اعتبار سره هغه بدنه وی ، دقومونوپه ترقی اوزوال اوپه دی کی ترمصیبتونو وروسته دفائدو پرتاریخ چی نظر واچول سی نو دعربی دمشهور شاعر متنبی دا مصرع یو ژوندی حقیقت مخ ته راسی .
مَصَائِبُ قَوْمٍ عِنْدَ قَوْمٍ فَوَائِدُ . دیو قوم مصیبتونه دبل قوم دپاره فائدی وی .

دټول عالم په مصلحتونو اوفائدو نظر کوونکی په څه نه څه درجه کی دی حقیقت ته رسیږی چی په دی کی څومره شیان خراب اوبد گڼل کیږی ، هغه په خپل ذات کی که څه هم بدگڼل کیږی لیکن که ټول عالم یو جسم گڼل کیږی نو دغه به دده دمخ خال اووینسته وی ، خالونه اووینسته که دبدن څخه جلاسی نو ددی څخه خراب شی بل نه وی ، لیکن دغه خالونه اووینسته چی دیوښائسته مخ سره یوځای سی نو دهغه ښائست نور زیات کی .

لنډه داچی کوموشیانوته مونږیدوايو اوبیکاره یی گنودهغوی بدوالی جزوی دی او دکائناتو دخالق او درب العلمین په نسبت اودټول عالم دمصلحت په اعتبارسره یوشی دشریاخراب نه دی چاڅه ښه ویلی دی .

نهی هی چیز نکمی کوئی زمانی میی کوئی بُرا نهی قدرت کی کار خانی میی

په دنیاکی هیڅ شی بیکاره نسته ، دقدرت په کارخانه کی هیڅ شی خراب نه دی .

په دی وجه یی دآیت په ختمیدو سره یوازی په لفظ د (خیر) اکتفاء وکړه وی فرمایل ، بِیَدِکَ الْخَیْرِ ځکه چی دکائناتو دخالق دحکمت اوحکومت اودټول عالم دمصلحت په لحاظ سره هر شی خیر او خیر دی ، تر دی ځایه پوری د اولنی آیت مضمون ختم سو ، په کوم کی چی یی دټول کائنات دطاقتونو او ددنیا دټولو حکومتونو دحق تعالی په قبضه دقدرت کی کیدل بیان سوه ، په دوهم آیت کی په آسمانی طاقتونو او آسمانونو باندی دالله عَزَّ وَجَلَّ دکامل قدرت احاطه داسی بیان فرمایي ، تُولِجُ اللَّیْلَ فِی النَّهَارِ

وَتُولِجُ النَّهَارَ فِي اللَّيْلِ: يعنی اللہ ﷻ چی کله غواری دشبې څه حصی په ورځ کی دا خلوی ورځ لویو وی او کله چی غواری نو د ورځی څه حصی په شپه کی دا خلوی شپه لویوی ، او دا خو ښکاره خبره ده چی دورځی او شپې دلوی او کوچنی کیدو دار اومدار دلمر په ختو او پرلویدو باندی دی او دده په حرکتونو باندی دی نو حاصل یی دا سو چی آسمان او ددی سره متعلق لوی ستوری او ترټولو مشهوره سیاره سپوږمی ټول دالله ﷻ په احاطه دقدرت کی دی نو بیابانه کائناتو او ددنیا په باقی طاقتونو کی دښک او شبهی څه گنجائش کیدی سی ؟

ددی څخه وروسته یی په روحانی دنیا دالله ﷻ دقدرت احاطه په داسی شان بیان کړه ، وَتُخْرِجُ الْحَيَّ مِنَ الْمَيِّتِ وَتُخْرِجُ الْمَيِّتَ مِنَ الْحَيِّ: یعنی ته ژوندی دمړی څخه راباسی لکه دهگی څخه چیچی یادنظفی څخه انسان یاددانی څخه درخته راباسی اومړی دژوندی څخه راباسی لکه دمرغی څخه هگی یادانسان څخه نطفه یا ددرختی څخه دانه اووچه میوه را وباسی ، اوکه دژوندی اومړی څخه عام مطلب واخلی نو عالم او جاهل اوکامل اوناقص او مومن اوکافر ټولو ته شاملیری چی ددی څخه دالله ﷻ کامل قدرت او دهغه تصرفات په عالم ارواح او روحانیاتو باندی واضح کیږی چی هغه کله وغواری نودکافر څخه مومن یا دعالم څخه جاهل پیداکوی ، دآذریه کورکی خلیل الله پیداسی اودحضرت نوح ﷺ په کورکی دهغه زوی کافر پاته سی ، دعالم اولاد جاهلان پاته سی او دجاهل اولاد عالمان جوړ سی ، ددی تفصیل څخه به تاسی ته معلومه سوی وی چی په څنگه بلیغ (په زړه کی کښیښتونکی) انداز اوترتیب سره دالله ﷻ دکامل قدرت اوپه ټول کائنات باندی یی احاطه کول په ترتیب سره بیان سوه چی اول یی دعالم عناصر یعنی دنیا او ددی دحکومتیو: اوقوتونو ذکر وکی ، بیایی دآسمانونو او ددی دقوتونو اوتردی وروسته یی دروح اوروحانیت دمر راوړی چی په حقیقت کی دټول عالم په ټولو قوتونوکی ترټولو لوړ قوت دی ، دآیت په آخرکی یی وفرمایل ، وَتَرْزُقُ مَنْ تَشَاءُ بِغَيْرِ حِسَابٍ: یعنی ته چی چاته غواری بی حسابه رزق ورکوی ، چی یو مخلوق یی نه سی معلومولی که څه هم دخالق په علم کی ذره ذره لیکل سوي ده .

لَا تَتَّخِذُوا الْمُؤْمِنِينَ الْكُفْرِينَ أَوْلِيَاءَ مِنْ دُونِ الْمُؤْمِنِينَ وَمَنْ يَفْعَلْ ذَلِكَ فَلَيْسَ مِنَ اللَّهِ فِي

نه دی جوړی مؤمنان کافران دوستان ماسوا دمومنانو څخه ، او څوک چې دا کار کوی نونسته ده لره دالله

شَيْءٍ إِلَّا أَنْ تَتَّقُوا مِنْهُمْ تُقَةً وَيُحَذِّرُكُمُ اللَّهُ نَفْسَهُ وَإِلَى

سر، خہ تعلق مگر بہ داسی حالت کی چھی تاسی ور خخہ خپل خان وساتی، او الله تاسی بیروی دخان خخہ او

اللَّهُ الْبَصِيرُ ﴿٧٨﴾ قُلْ إِنْ تَخْشَوْنَ مَا فِي صُدُورِكُمْ أَوْ تُبْذَرُونَ

دالله طرف ته بیرته تلل دی ، ته ووايه که تاسی پتوی دخیل زره خبره پایی ښکاره کوی

يَعْلَمُ اللَّهُ وَيَعْلَمُ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ وَاللَّهُ عَلَى

پيڙني الله پاك هغه او هغه ته معلوم دي هغه څه چې په اسمانونو کې دي او څه چې په مځکه کې دي او الله ﷻ

كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿٣٩﴾ يَوْمَ تَجِدُ كُلُّ نَفْسٍ مَّا عَمِلَتْ مِنْ خَيْرٍ

به هر خه باندی قادری ، په کومه ورځ چې موجود په پيدا کې هر يو سړی څه چې کړي وي ده نيکي

مُحْضَرًا ۖ وَمَا عَمِلَتْ مِنْ سُوءٍ يَتَوَدُّ لَوْ أَنَّ بَيْنَهَا وَبَيْنَهُ أَمَدًا

خپل مخکې اوڅه چې کړې وی ده بدې ارزو به کوی زما او دده په مینځ کې راغلي فرقې

بَعِيدًا وَيُحَذِّرُكُمْ اللَّهُ نَفْسَهُ وَاللَّهُ رَءُوفٌ بِالْعِبَادِ ﴿٥٠﴾

ډير ليری او الله بېړوی تاسی دخان خخه او الله تعالی ډير مهربانه دی په بندگانو

لنډنفسير : دا آيتونو ٽيرون: په سرکي په ذکر سوو آيتونو کي مسلمانانو ته هدايت سړي دي چي کافران دي دوستان نه جوړوي او ددي هدايت څخه دمحالفت کړونکو دپاره دسخت عذاب وعده ده چي څوک ددي دوستان جوړکي دده به دالله ﷻ سره محبت او د دوستي علاقه وشکيري ، دکافرانو سره باطني

اور کوم سہی چی داسی (کار، وکی، نو دی دالہ ﷺ سرہ د دوستی ساتلو پہ یوہ شمیرکی نہ دی) (خُکھ دکومو دوو سہو چی دیو بل سرہ دہنمنی وی نو پہ دوی کی چی دیوہ سرہ دوستی جوہرہ سی نو دہفہ بل سرہ بیا دوستی دعویٰ کول داعتماد قابلہ نہ سی پاتہ کیدی، مگر پہ داسی صورت کی) (ظاہری دوستی اجازہ ستہ، چی تاسی د دوی خُخہ یو قسم (قوی) فکر لری (ہلنتہ ددفع کولو دضرر ضرورت دی، اواللہ ﷺ تاسی دخپل ذات (عظیم الشان) خُخہ بیروی (چی دہفہ دذات خُخہ و بیروی دحکمونو مخالفت مہ کوی، او دخدای ﷺ طرف تہ بیرتہ تلل دی (دہفہ وخت دسزا خُخہ بیرہ کول ضروری دی، تہ (دوی تہ، وواہہ چی کہ تاسی (پہ زہہ کی، خپل دزہہ رازونہ پت ساتی یاد وی (پہ ژبہ یا اندامونو سرہ، ظاہر وی، اللہ ﷻ دا (پہ ہرحال کی، پیڑنی او (ددی خُہ تخصیص نستہ، ہفہ ہرخہ پیڑنی خُہ چی پہ آسمانونو کی دی او خُہ چی پہ مخکہ کی دی (ہیخ شی دہفہ خُخہ پت نہ دی، او (دعلم او پوہی سرہ، اللہ ﷻ پہ ہرخہ باندی قدرت ہم کامل لری (نو کہ تاسی خُہ بیکارہ کار وکی برابرہ خبرہ دہ کہ ظاہر وی او کہ پہ باطن سرہ دہفہ تاسی تہ سزا درکول کیڑی، پہ کومہ ورخ (چی داسی وی، چی ہر سہی خپل ہنہ کارونہ مخامخ پیدا کی او خپل بدکارونہ (ہم پیدا کی پہ دغہ ورخ) ددی خبری آرزو بہ کوی چی خُنگہ بہ ہنہ وای کہ ددی سہی او ددی ورخی پہ مینخ کی یو اوږد مسافت (حائل) وای (چی دا خپل بدعمل یی نہ لیدی، او (تاسی تہ بیا دوبارہ ویل کیڑی چی، خدای ﷻ تاسی دخپل ذات (عظیم الشان) خُخہ بیروی (او دا بیروں پہ دی وجہ سرہ دی چی، اللہ ﷻ دیر مہربانہ دی پہ (خپلو) بندگانو (پہ حال) باندی (اوپہ دی مہربانی سرہ دا غواری چی دوی دآخرت دسزا خُخہ خلاص سی او دخلاصیدو طریقہ یی دہ دبدو کارونو پربینوول او بد عملونہ پربینوول بغیر دبیروی خُخہ نہ سی کیدی پہ دی وجہ یی بیروی، نو پس دا بیروں عین شفقت او رحمت دی)

معلومات اومستل: پہ دی مضمون سرہ آیتونہ پہ قرآن شریف کی خای پہ خای پہ خان خان تہ عنوانو سرہ دیر راغلی دی پہ سورۃ ممتحنہ کی ارشاد فرمای:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَتَّخِذُوا عَدُوِّي وَعَدُوَّكُمْ أَوْلِيَاءَ لَقُلُّونَ إِنَّهُم بِالْمُؤَدَّةِ

یعنی ای ایماندارو! زما دہنمن او خپل دہنمن یعنی کافر دوست مہ جوږوی چی تاسی دوی تہ ددوستی پیغام لیږی بیا ددی پہ آخر کی فرمای:

وَمَنْ يُفْعَلْهُ مِنْكُمْ فَقَدْ ضَلَّ سَوَاءَ السَّبِيلِ .

کوم سہی چی ددی سرہ دوستی وکرہ نوہفہ دنیکی لاری خُخہ گمراہ سو پہ بل خای کی ارشاد فرمای:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَتَّخِذُوا الْيَهُودَ وَالنَّصَارَى أَوْلِيَاءَ بَعْضُهُمْ أَوْلِيَاءُ بَعْضٍ وَمَنْ يَتَوَلَّهُمْ مِنْكُمْ فَإِنَّهُ مِنْهُمْ .

یعنی ای مؤمنانو! یہود اونصارا دوستان مہ جوږ وی خُکھ چی دوی پہ خپل مینخ کی دیو بل سرہ

دوستان دی (د مسلمانانو سره د دوی څه دوستی او همدردی نسته، نو څوک چې د دوی سره دوستی کوي هغه به د دوی سره شمار وي. او په سورة مجادله کې دي.

لَا تَجِدُ قَوْمًا يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ يُوَادُّونَ مَنْ خَادَّ اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَلَوْ كَانُوا آبَاءَهُمْ أَوْ أَبْنَاءَهُمْ أَوْ إِخْوَانَهُمْ أَوْ عَشِيرَتَهُمْ.

يعنی. ته به پیدا نه کړي یو قوم چې یقین لري په الله ﷻ او په ورځ د آخرت چې دوستی به کوي دداسې خلکو سره چې مخالف وي د الله ﷻ او د هغه رسول څخه برابره خبره ده که هغه دده خپل پلار او نیکه وي یا خپل اولاد یا خپل ورور یا خپل خاندان والا.

(د کفارو سره د مسلمانانو تعلقات څنگه په کار دي)

دا مضمون په ډیرو آیتونو د قرآن کې په اجمال او په تفصیل سره راغلی دی ، چې په دې کې یی مسلمانان د غیر مسلمانانو د خپلولی دوستی او محبت څخه په سختی سره منع کړي دي چې دې وضاحتونو ته وگوري نو د حقیقت د حال څخه ناخبره غیر مسلمانانو ته داشبه پیدا کیږي، چې د مسلمانانو په مذهب کې د غیر مسلمانانو سره د څه قسم رواداری او تعلق بلکه د ښو اخلاقو هم څه گنجائش نسته او بل طرف ته چې د دې په مقابله کې کله چې د قرآن د ډیرو آیتونو څخه او د ښی کریم ﷺ د ارشاداتو او عمل څخه د خلفاء راشدینو او نورو صحابه کرامو ﷺ د عمل څخه د غیر مسلمانانو سره د عمل او دخل څخه دا احسان سلوک همدردی او غم خواری احکام او داسی داسی واقعات ثابت دي چې مثالونه یی د دنیا په نورو قومونو کې پیدا کیدل گران دي نو یو سرسری نظر لرونکی مسلمان هم په دې ځای کې د قرآن او سنتو په احکامو او ارشاداتو کې دیوبل سره مقابله او تکرارو محسوس کوي، لیکن دا دواړه خیالونه په قرآن باندی د سرسری نظر او ناقص تحقیق نتیجه وي ، که د مختلفو ځایونو څخه د قرآن شریف آیتونه کوم چې د دې معاملی سره تعلق لري جمع سی او غور ورباندی وسی نونه به غیر مسلمو ته دشکایت وجه باقی پاته سی اونه به په روایتونو او آیتونو کې څه قسم تکرارو باقی پاته سی ، په دې وجه د دې مقام پوره تشریح کول کیږي چې د خپلولی احسان او سلوک یا په همدردی او غم خواری کې فرق او دهریوه حقیقت هم معلوم سی او دا هم معلومه سی چې په دې کې کومه درجه جائزه او کومه ناجائزه ، او کومه چې ناجائزه ده د هغه وجه څه ده؟

خبره دا ده چې د دوو سرو یادوو جماعتونو دیوبل سره د تعلقاتو مختلفې درجې وي د تعلیق یوه درجه د زړه خپلولی یادزړه مینه او محبت دی ، داسی تعلق یوازی د مومنانو سره خاص دی ، د غیر مومن سره د مومن دا تعلق په هیڅ حال کې هم قطعاً جائز نه دی ، دوهمه درجه د مواسات (غم خوردگی)، ده چې معنی یی ده همدردی او خیر خواهی او نفع رسول دا بغیر د حربی کافرانو څخه چې د مسلمانانو سره یی جنگ وي ، د باقی ټولو غیر مسلمو سره جائز ده ، د سورة ممتحنه په اتم ۸ آیت کې د دې تفصیل بیان

سوي دی په هغه کی ارشاد فرمایي .

لَا يَنْهَاكُمُ اللَّهُ عَنِ الَّذِينَ لَمْ يُقَاتِلُوكُمْ فِي الدِّينِ وَلَمْ يُخْرِجُوكُمْ مِنْ دِيَارِكُمْ أَنْ تَبَرُّوهُمْ وَتُقْسِطُوا إِلَيْهِمْ .

يعنی الله ﷻ تاسی نه منع کوي د هغوی څخه چې جنگ نه کوي ستاسی سره په دین کی اونه یاست دوی ایستلی تاسی ستاسی دکورونو څخه چې د دوی سره د احسان او انصاف سلوک کوي .

دریمه درجه د مدارات (خاطر تواضع) ده ، چې معنی یی ده ظاهري خوش خلقی او دوستانه سلوک ، دا هم د ټولو غیر مسلمانانو سره جائز دی ، کله چې په دی سره دوی ته دینی نفع رسول مقصد وی یایی میلیمه وی یا دشر او ضرر رسولو څخه یی ځان ساتل مقصد وی ، د سورة آل عمران ددی ذکر سوی آیت ،
إِنْ أَنْ لَقُوا مِنْهُمْ لَفَ : څخه هم دا درجه د مدارات مراد ده یعنی دکافرانو سره باهمی دوستی جائز نه ده مگر په داسی حالت کی چې خپل ځان ساتل ورڅخه غواړی او دموالات څخه یی مدارات جلا کی ځکه چې په مدارات کی هم دموالات صورت راتلی سی (بیان القرآن)

څلورمه درجه دمعاملاتو ده چې د دوی سره د تجارت مزدوری یا نوکری یا د صنعت و حرفت معاملات کول کیږی دا هم د ټولو غیر مسلمو سره جائز دی ، بغیر د داسی حالت څخه چې عامو مسلمانانو ته په دی سره نقصان رسیږی ، د نبی کریم ﷺ اود خلفاء راشدینو ﷺ اود نورو صحابه وو ﷺ معاملات په دی باندی شاهد دی ، فقهاؤ په دی بنا باندی په اهل حربو کافرانو وسله خرڅول منع فرمایلی دی او دنور تجارت او نورو اجازت یی ورکړي دی او دوی خپل نوکران کول یا په خپله د دوی په کارخانو یا ادارو کی نوکری کول دا ټول جائز دی ، ددی تفصیل څخه به تاسی ته معلومه سوی وی چې د زړه دوستی او محبت دیوه کافر سره په یوه حال کی هم جائز نه دی او احسان همدردی او نفع رسول بغیر د اهل حربو څخه دنورو ټولو کافرانو سره جائز دی ، دغه شان ظاهري خوش اخلاقی دوستانه سلوک هم د ټولو سره جائز دی خو چې مقصد یی دمیلیمه خاطر داری یا غیر مسلمو ته اسلامی معلومات اودینی نفع رسول یا خپل ځان د هغوی د څه ضرر یا نقصان څخه ساتل وی .

نبی کریم ﷺ چې رحمة للعالمین دنیاته تشریف راوړی دی ده ﷺ چې دغیر مسلمو سره دکوم احسان همدردی او خوش اخلاقی معاملی کړي دی ددی مثال په دنیا کی پیدا کول مشکل دی ، په مکه باندی قحطی راغله نوچی کومو دښمنانو دی دوطن څخه ایستلی وو په خپله یی د هغوی مدد وفرمایي پیامکه مکره فتح سوه دا ټول دښمنان دده ﷺ په واک کی راغله ، نو ټولوته یی دا وفرمایل او آزاد یی کړه چې ، لَا تُثْرِبَ عَلَيْكُمُ الْيَوْمَ یعنی نن تاسی ته نه یوازی دا چې معافی درکول کیږی بلکه نن مونږ ستاسی ستاسی په تیرو ظلمونو او تکلیفونو باندی هم گرفت اونیول نه کوو ، چې غیر مسلمانان جنگی قیدیان به په لاس ورغله نو د دوی سره به یی هغه سلوک کوي چې دخپل اولاد سره یی هم څوک نه کوي ، کفارو به ده ﷺ ته قسم قسم تکلیفونه رسول خودده ﷺ لاس مبارک هیڅ ځای هم دبدلی

اخیستو دپارہ نہ دی لوہ سوی پہ ژبه مبارکه یی بنراوی هم نه دی کړی ، بنوثقیف چی لا مسلمانان سوی نه وو ، دهغوی یوه ډله په خدمت کی حاضره سوه نو په مسجد نبوی کی یی دوی پاته کړل چی دمسلمانانو دپارہ ترتولو زیات دعزت مقام وو .

فاروق اعظم رضی اللہ عنہ غیر مسلمو محتاجو ذمیانو ته دمسلمانانو په شان دبیت المال څخه وظیفی ورکړی ، د خلفاء راشدینو اوصحابه کرامو رضی اللہ عنہم معاملی ددا قسم واقعو څخه ډکی دی دا ټول دمواسات یا مدارات یا معاملاتو صورتونه وه ، دکوم موالات څخه چی منع سوي ده هغه نه وه .

ددی تفصیل او تشریح څخه یو طرف ته خو دا معلومه سوه چی دغیر مسلمو دپارہ په اسلام کی څومره دروا داری اوبنه سلوک سبق دی ، دوهم طرف ته کوم چی ظاهری ټکراو دترك موالات دآیت (یعنی چی دوستی ورسره مه کوی) څخه محسوس کیدی هغه ختم سو .

اوس یوه خبره باقی پاته سوه چی قرآن دکفارو سره موالات (خپلولی) او د زړه دوستی او محبت دومره په سختی سره ولی منع کړي دی چی په هیڅ حال کی یی دهیڅ کافر سره نه ده روا کړی ، په دی کی څه حکمت دی ؟ ددی یوه خاص وجه خو دا ده چی داسلام په نظر کی ددی دنیا دننه دانسانانو وجود دعامو حیوانانو یا ځنگلی درختو اووښو او گیاه گانو په شان نه دی ، چی پیدا سول او وپالل سول لوی سول مړه سول او ختم سول بلکه دانسان ژوند په دی دنیا کی یو مقصدی ژوند دی دده دژوند ټول دورونه دده خوړل چښل ولاړیدل کنښنستل بیده کیدل وینیدل تردی پوری چی دده مرگ او ژوند ټول دیوه مقصد پر شاوخوا څرخي ، ترکومه پوری چی دهغه مقصد مطابق وی نو دا ټول کار صحیح او درست دی او که ددغه مقصد څخه مخالف وی نو دا ټول غلط دی ، مولانای روم صاحب څه بڼه فرمایي

زندگی از بهر ذکر و بندگی است بی عبادت زندگی شرمندگی است

یعنی : ژوند دپارہ د ذکر او دعبادت دی بی عبادت نه ژوند خوشمندگی ده .

مطلب دا دی چی کوم انسان چی ددی مقصد څخه واوړی هغه دمولانای روم او دحقیقت پیژندونکو په نزد باندی انسان نه دی .

آنچه می بینی خلاف آدم اند نیستند آدم غلاف آدم اند

یعنی دکوم انسان ژوند چی د آدمیت (سړیتوت) څخه خلاف وی ، دغه انسان نه دی بلکه څرمن ورباندی دانسان ده .

قرآن حکیم ددی مقصد اقرار دانسان څخه په دی الفاظو کی اخیستی دی .

قُلْ إِن صَلَاحِي وَكُفْرِي وَمَعْنَايَ وَمَا بَيْنِي وَرَبِّ الْعَالَمِينَ .

ته ووايه چی زما لمونځ اوزما قربانی زما ژوند اوزما مرگ ټول دالله ﷻ رب العلمین دپارہ دی .

اوچی هرکله دانسان دژوند مقصد دالله رب العلمین دحکم منلو اوعبادت دپارہ سو ، نو ددنیا ټول

کاروبار ریاست سیاست خاندانی او کورنی تعلقات ټول ددی تابع سوه ، نو چی کوم انسان ددی مقصد څخه مخالف وی هغه دانسان ترټولو زیات دښمن دی او په دی دښمنی کی کله چی شیطان ترټولو مخکی دی ، په دی وجه قرآن کریم فرمایي .

إِنَّ الشَّيْطَانَ لَكُمْ عَدُوٌّ فَاتَّخِذُوهُ عَدُوًّا . یعنی شیطان ستاسی دښمن دی دده دښمنی همیشه یاده ساتی . دغه شان چی کوم خلک دشیطانی وسوسو تابعداری کوی اودانبیاء علیهم السلام په ذریعه دراغلو خدایی حکمونو مخالفت کوی ، دده سره دزړه هم دردی او دزړه دوستی دداسی سری کیدی نه سی دچا ژوند چی یو مقصدی ژوند وی او دوستی او دښمنی موافقت اومخالفت ټول ددی مقصدتابع وی دا مضمون دصحیح بخاری او مسلم په یو حدیث شریف کی داسی ارشاد فرمایل سوي دی .
مَنْ أَحَبَّ لِلَّهِ وَأَبْغَضَ لِلَّهِ فَقَدْ اسْتَكْمَلَ إِيمَانَهُ :

یعنی کوم سری چی خپلوی او دښمنی یوازی دالله ﷻ دپاره وقف کړه ، ده خپل ایمان مکمل کی . معلومه سوه چی ایمان هغه وخت مکمل کیږی چی انسان خپل محبت اودوستی اودښمنی اونفرت دالله ﷻ تابع جوړکی په دی وجه دمومن دزړه خپلولی او دوستی یوازی دالله ﷻ دپاره دهغه چاسره کیدی سی چی ددی مقصد ملگری او دالله ﷻ دحکم تابع وی ، په دی وجه دقرآن کریم په دی ذکر سوو آیتونو کی دکافرانوسره دزړه مینه اومحبت اوددوستی کوونکوپه باره کی وویل سوه چی دوی به دهغوڅخه وی .

دآیت په آخرکی یی وفرمایل چی الله ﷻ تاسی دخپل لوی ذات څخه بیروی هسی نه چی ددنیا ددی څو ورځو دغرضونو اومقصدونو په خاطر دکفارو په دوستی کی اخته سی الله ﷻ ناراضه کی اوکله چی دموالات (خپلولی) تعلق دزړه سره دی او دزړه حال دالله ﷻ څخه ماسوا بل چاته نه دی معلوم ، نو په دی وجه دا کیدی سی چی یو سری په واقع کی دکفارو سره په موالات اومحبت کی اخته وی مگر په ژبه باندی انکار کوی ، په دی وجه یی په دوهم آیت کی وفرمایل چی ستاسی په زړونو کی چی څه دی الله ﷻ په دی باندی ښه پوه او خبردار دی ، دا انکار اوحیلی دهغه په مخکی نه چلیږی .

کارها باخلق آری جمله راست

با خدا تزویر وحيله کی روا ست

دخلکو سره ټولی معاملی برابر ساتی نو دخدای ﷻ سره مکر او حيله کله روا ده .

قُلْ إِنْ كُنْتُمْ تُحِبُّونَ اللَّهَ فَاتَّبِعُونِي يُحْبِبْكُمُ اللَّهُ وَيَغْفِرْ لَكُمْ ذُنُوبَكُمْ

ته ووايه كه تاسی محبت لری دالله تعالی سره نو زما په لاری ځی چی محبت وكړی تاسی سره الله او وبخښی

وَاللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿۳۱﴾ قُلْ أَطِيعُوا اللَّهَ وَالرَّسُولَ فَإِنْ تَوَكَّلْتُمْ

گناهونه ستاسی او الله تعالی بخښونکی مهربانه دی ، ته ووايه حکم منی دالله او درسول ﷺ پس كه دوی منع

اللَّهُ لَا يُحِبُّ الْكَافِرِينَ ﴿۳۷﴾

وکه نویشکه الله تعالى محبت نه کوی دکافرانو سره .

لنډتفسیر: **دآیتو فوتون:** په تیرو آیتونو کی دتوحید (دالله ﷻ دیوالی) ثبوت اودکفر بد والی بیان سو اوس درسالت د عقیدې اودپیغمبر ﷺ دتابعدری واجب والی بیانوی چی معلومه سی چی لکه څنگه دتوحید څخه انکار کفر دی دغه شان درسالت څخه انکار هم کفر دی ، ارشاد فرمایي چی .

ته (خلگوته) ووايه چی که تاسی (په خپل گمان سره) دخدای ﷻ سره محبت ساتی (او ددی محبت په وجه دا هم غواړی چی خدای ﷻ ستاسی سره محبت وکی) نو تاسی خلگ (ددی مقصد دحاصلولو په طریقو کی) زماتابعدری کوی (ځکه چی زه خاص ددی تعلیم دپاره رالیږل سوی یم کله چی داسی وکی) الله ﷻ به ستاسی سره محبت وکی اوستاسی ټول گناهونه به معاف کی (ځکه چی زه ددی معافی طریقه هم درنیم په دی باندی په عمل کولو سره به خامخادوعدی مطابق گناهونه معاف سی ، مثلاً دگناهونو څخه توبه دالله ﷻ حقوق چی نژدی فوت سوی وی هغه پوره کول دبدنگانو حقونه ادا کول یایی معاف کول) اوالله ﷻ لوی معاف کونکی اولوی مهربانی کوونکی دی (او) ته دا (هم) ووايه چی تاسی فرمانبرداری کوی دالله ﷻ (چی اصلی مقصود دغه دی) او (فرمانبرداری کوی) درسول ﷺ (یعنی زمافرمان برداری په دی حیثیت سره ضروری ده چی زه دالله ﷻ رسول یم زماپه معرفت یی دخپلی فرمانبرداری طریقی ښوولی دی) بیا (په دی هم) که دغه خلگ (ستا دفرمانبرداری څخه چی ادنی ددی عقیده درسالت ده) منع وکی نو (دغه خلگ دی واورى چی) الله ﷻ دکافرانو سره محبت نه کوی (او په دی صورت کی به دا خلگ کافران وی نودوی ته دالله ﷻ سره دمحبت کولودعوی کول یا هوس ددوستی ساتل محض بی حقیقته دی)

معلومات او مسئلي: محبت یو پټ شی دی ، دچا سره دچامحبت سته اوکه نسته کم دی اوکه زیات دی ، ددی هیڅ پیمانه بغیر ددی څخه نسته چی دحالاتو اومعاملو څخه اندازه واخیستل سی اوکومی نښانی او علامی چی وی په هغه سره پیژندل کیږی ، دا خلگ کوم چی دالله ﷻ سره دمحبت دعوی کوونکی او دمیني آرزومند وه الله ﷻ دوی ته په دی آیتونو کی دخپل محبت اندازه وښووله ، یعنی که په دنیاکی نن یو سری دخپل حقیقی مالک دمحبت دعوی کوونکی وی نو دده کره (ښه) اوکوټه (خراب) به دمحمد ﷺ په تابعدری سره معلومیږی ، کوم سری چی څومره په خپله دعوی کی رښتینی وی دومره به دی دنبی کریم ﷺ په تابعدری کی زیات اهتمام کوونکی وی او دهغه راوړی رڼا به دخپلی لاری شمع جوړ وی او څومره چی په خپله دعوی کی کمزوری وی دومره به دهغه په تابعدری کی سست او کمزوری لیدل کیږی .

پہ یوحنا کی نبی کریم ﷺ ارشاد فرمائی: چاچی دمحمد ﷺ تابعداری وکرہ نودہ پہ حقیقت کی دالله ﷺ
تابعداری وکرہ اوچاچی دمحمد ﷺ نافرمانی وکرہ نودہ دالله ﷺ نافرمانی وکرہ (تفسیر مظہری ج ۲)

إِنَّ اللَّهَ اصْطَفَىٰ آدَمَ وَنُوحًا وَآلَ إِبْرَاهِيمَ وَآلَ عِمْرَانَ عَلَى الْعَالَمِينَ ﴿۳۷﴾

بیشکہ اللہ غورہ کری دی آدم ﷺ، انوح ﷺ، اولاد ابراہیم ﷺ، اولاد عمران ﷺ، پہ تول جهان باندی

ذُرِّيَّةَ بَعْضِهِم مِّن بَعْضٍ ۚ وَاللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ﴿۳۸﴾

چی اولاد وو دیو بل او اللہ اوریدونکی پوہیدونکی دی

(دتیرو پیغمبرانو ذکر دپارہ دتسلی دنبی کریم ﷺ)

کومو خلگو چی دنبی کریم ﷺ دفرمانبرداری خخہ پہ دی وجہ منع کولہ چی د دوی ددہ پہ رسالت
اونبوت کی شک وو، د دوی دهدایت دپارہ پہ دی آیتونو کی مثالونہ دتیرو پیغمبرانو بیان سوہ چی
داشکونہ ورباندی لیری سی، ددی تیرو پیغمبرانو پہ ذکر کی دحضرت آدم ﷺ، حضرت نوح ﷺ، آل
ابراہیم ﷺ، اولاد عمران ذکر پہ اجمال او اختصار (لنہ دول) سرہ وسو، تردی وروستہ پہ اصل کی ذکر
دحضرت عیسیٰ ﷺ، کول دی، تردی مخکی دہغہ د آنا اودمور ہم پہ تفصیل سرہ ذکر وسو خو
دحضرت عیسیٰ ﷺ، پہ ذکر کی تفصیل دیر زیات سوی دی چی ددی بیان بہ پہ مسئلہ دژوند دعیسیٰ ﷺ
کی راسی لنہ دا دہ چی دامت محمدیہ پہ آخرہ زمانہ کی دحضرت مسیح ﷺ، سرہ کار کول دی پہ دی
وجہ دہغہ دپیژندلو اونسانو بیانونو اہتمام پہ قرآن کی ترنوروتولوانبیاء علیہم السلام زیات سوی دی
لنہ تفسیر: بیشکہ اللہ ﷻ (دنبوت دپارہ) خویش کری دی (حضرت) آدم ﷺ، او (حضرت) نوح ﷺ، اود
(حضرت) ابراہیم ﷺ، پہ اولاد (کی خینی لکہ حضرت اسمعیل حضرت اسحاق او حضرت یعقوب
علیہم السلام او دبنی اسرائیلو تول نبیان حضرت اسمعیل ﷺ، پہ اولادہ کی دی) او د عمران پہ اولاد
(کی خینی کہ داعمران دحضرت موسیٰ ﷺ، پلار وی نو د اولاد خخہ یی مراد حضرت موسیٰ او حضرت
ہارون ﷺ، دی او کہ داعمران دحضرت مریم ﷺ، پلار وی نو د اولاد خخہ یی مراد حضرت عیسیٰ ﷺ،
دی، غرض دا چی داحضرات یی دنبوت دپارہ، دتول جهان (ہرمخلوقاتو) باندی (خویش کری دی) خینی
پہ دوی کی دخینی اولاد دی (لکہ دحضرت آدم ﷺ، تول اولاد دی، دغہ شان دحضرت نوح ﷺ، تول
اولاد دی، او دحضرت ابراہیم ﷺ، پہ اولاد کی اولاد د عمران ہم دی) او اللہ ﷻ نہ اوریدونکی نہ
پوہیدونکی دی (چی دتولو خبری اوری دتولو حالات پیژنی، نو چی دچا خبری اوحالات یی مناسب
دشان دنبوت سرہ ولیدل ہغہ یی نبی جوہ کی)

اِذْ قَالَتِ امْرَأَتُ عِمْرَانَ رَبِّ اِنِّیْ نَذَرْتُ

جی رہہ ا ما نذر کرہ

بنسخی د عمران

مرکلہ جی وویل

لَكَ مَا فِیْ بَطْنِیْ مُحَرَّرًا فَتَقَبَّلْ مِنِّیْ اِنَّكَ اَنْتَ السَّمِیْعُ الْعَلِیْمُ ﴿۳۷﴾

ستاخہ جی زماپہ نس کی دی دتولو خخہ ازاد ساتلی نو تہ بی زماخخہ قبول کی ، بیشک تہ بی اصل اوریدونکی

فَلَمَّا وَضَعَتْهَا قَالَتْ رَبِّ اِنِّیْ وَضَعْتُهَا اُنْثٰی وَاللّٰهُ اَعْلَمُ

او اللہ ﷻ تہ بنہ

پوہیدونکی ، نو کلہ جی ہفہ وزیروی وی ویل ای رہہ ا ما خو انجلی وزیرولہ

بِمَا وَضَعْتُ وَلَیْسَ الذَّکَرُ کَالْاُنْثٰی وَاِنِّیْ سَمَّیْتُهَا مَرْیَمَ ﴿۳۸﴾

او ما ددی نوم کنسینووی مریم

معلومہ دہ خہ جی ہفہ وزیرولہ ، او نہ دی زوی پہ شان دلور

اِنِّیْ اُعِیْذُهَا بِكَ وَذَرِّیَّتَهَا مِنَ الشَّیْطٰنِ الرَّجِیْمِ ﴿۳۹﴾

دشیطان ترتل سوی خخہ

اوزہ ستا پہ پناہ کی درکوم دا اوددی اولاد

لتہ تفسیر: (او ہفہ وخت ہم دیادولو قابل دی) کلہ جی د عمران (دمریمی پلار) بنسخی (پہ حالت دحمل

کی اللہ ﷻ تہ) عرض وکی جی ای زما پروردگارہ مانذر (یعنی منت) منلی دی ستا (دعبادت) دپارہ

ددی کوچنی کوم جی زماپہ نس کی دی جی دی بہ (خدای ﷻ دکور دخدمت دپارہ) آزاد (فارغ) ساتل

کیری (او زہ بہ بی پہ خپل کارکی نہ لگوم) نو تہ (دی) زما خخہ قبول کی بیشک تہ بنہ اوریدونکی بنہ

پوہیدونکی بی (جی زماعرض اوری اوزماپہ نیت باندی پوہ بی) بیاجئ کلہ (دی بی بی) انجلی

وزیرولہ نو (دا خفہ سوہ جی داخو دبیت المقدس دخدمت دپارہ لائقہ نہ دہ داکار خو دنارینہ وو دی پہ

دی وجہ پہ افسوس سرہ) بی وویل جی ای زما پروردگارہ ماخو دحمل خخہ انجلی وزیرولہ (اللہ ﷻ

فرمای جی دی پہ خپل خیال سرہ افسوس کوی) حالانکہ خدای ﷻ بنہ پوہ دی (ددی انجلی پہ شان

جی خہ دی وزیرولہ او (پہ خہ شان سرہ ہم) ہفہ هلك (کوم جی دی غوبستی) ددی انجلی برابر نہ دی (نہ

سی کیدی بلکہ دا انجلی بنہ دہ جی ددی کمالونہ بہ عجیبہ او نااشناوی ، دا دالہ ﷻ ارشاد پہ مینخ

کی پہ طور دجملی معترضہ وو اوس بیاددی بی بی قول دی) اوماددی بی بی نوم مریم کنسینووی

اوزہ دا او ددی اولاد (کہ بی اولاد وسی) ستاپہ پناہ (او حفاظت) کی درکوم دشیطان ترتل سوی خخہ

معلومات اومسلی: دتیرو پیغمبرانو پہ شریعت کی یوہ طریقہ دعبادت دا ہم وہ جی پہ خپل اولاد کی

یو کوچنی دالہ ﷻ دپارہ خاص کر جی ددہ خخہ بہ دنیا خہ خدمت نہ اخلی دحضرت مریمی ﷺ مور

هم ددی قاعدی مطابق دخپل حمل متعلق دامننه ومنل چی دا به خاص دبیت المقدس دخدمت دپاره ساتم ددنیا په څه کارکی به یی نه لگوم ، لیکن کله چی دحمل څخه انجلی پیدا سوه ، نو په دی خیال سره یی افسوس وکی چی انجلی خو دا کارنه سی کولی لیکن الله ﷻ ددی داخلاص دبرکته هم هغه انجلی قبوله کړه او دا یی ددنیا ترټولو ښځو یو لوړ شان والا کړه ، ددی څخه دا خبره معلومه سوه چی مورته دکوچنی دتعلیم اوتریبیت یوقسم ولایت (تصرف) حاصل دی ، ځکه چی که مورته په کوچنی ولایت حاصل نه وای نو دحضرت مریم ﷺ نذر به یی نه منی ، دغه شان دا هم ثابت سوه چی مور ته دا حق هم حاصل دی چی دخپل کوچنی نوم په خپله مقررکی (جصاص)

ثُمَّ بَدَأَ مِنْهَا يَحْيٰى قَبْلَ ذٰلِكَ ۚ وَابْنَتْهَا نَبَاتًا حَسَنًا ۚ وَكَلَّمَهَا زَكْرِيَّا ۙ

بیا قبوله کړه دا ددی رب په ښه قبلولو سره اولویه یی کړه دا په ښه لویولو سره او وی سپارله زکریا ﷺ ته

كَلَّمَآ دَخَلَ عَلَيْهَا زَكَرِيَّا الْغُرَابَ ۖ وَجَدَ عِنْدَهَا رِزْقًا ۚ قَالَ

هر کله چی به راغی ددی خواته زکریا ﷺ محراب ته نو پیدا به یی کی ددې سره څه خوراک وې ویل

يٰرَبِّمَآ أَنَّىٰ لَكَ هٰذَا قَالَتْ هُوَ مِنْ عِنْدِ اللّٰهِ اِنَّ اللّٰهَ يَرْزُقُ

ای مریم! دکومی (خو) څخه راغی ستا خواته دا وې ویل دا دالله ﷻ دخوا څخه راځی ، بیشکه الله تعالی

مَنْ يَشَاءُ بِغَيْرِ حِسَابٍ ۚ

رزق ورکوی چاره چی غواړی یی اندازی

لنډتفسیر: (حاصل دا دی چی دحضرت مریم مور دا واخیسته بیت المقدس ته ورسیده او هلته مجاورین اوعبادت کوونکی چی حضرت زکریا ﷺ هم په کښی ناست وو دا ورته ورغله او وی ویل چی دا انجلی ماخاص دخدای ﷻ دپاره منلی ده ، نو اوس یی زه دخان سره نه سم ساتلی تاسی ته می راوسته تاسی یی واخلي اوساتی یی .

حضرت عمران ددی مسجد امام وو اوچی مریمه دمور په نس کی وه نو هغه وفات سوی وو ، نو تر ټولو زیات مستحق ددی داخیستو دپاره هغه وو ، دانجلی پلار هم وو او دمسجدبیت المقدس امام هم وو ، په دی وجه دبیت المقدس مجاورینو اوعبادت کوونکو هریوه ددی داخیستو خواهش کوی ، خو حضرت زکریا ﷺ دخان دښه والی دا وجه بیان کړه چی زماپه کورکی ددی خاله (دمورخور) ده او هغه په ځای دمور وی ، نو په دی وجه ترمور وروسته یی هغه دساتلو مستحقه ده ، لیکن نورخلگ په دی راضی او متفق نه سوه ، آخر په هسکه غورځولو یی اتفاق راغی او صورت دهسکی هم عجیبه نا

آشنا او دعادت څخه خلاف مقرر سو چي بيان يي مخ ته راځي ، په دې کي هم حضرت زکريا ﷺ کامياب سو

نو حضرت مريمي ده ته ورسیده او هغه دځينو رواياتو مطابق يوه دايي ددی دديدو دورکولو دپاره نوکره کړه او په ځينو رواياتو کي دې چي شيدوته ددی گرسره حاجت نه وو راغلي ، دا به په خپله ولاړیده او کښينسته او دا يي دمسجد سره متصل په يوه ښايسته ځای کي وساتله ، چي دې به يوځای ورڅخه تلې نو دروازه به يي ورپسې قلف کړه او چي راتلې به نو خلاصوله به يي ، ددی قصي مختصر ذکر مخ ته را روان دی يعنې، وروسته دا (مريمه) ددی رب په ښه طريقي سره قبوله کړه او په ښه طور سره يي ددی پرورش وکړ او (حضرت) زکريا ﷺ يي ددی سرپرست جوړ کړ ، کله چي به (حضرت) زکريا ﷺ ددی خواته (دغه) ښايسته ځای ته (چي دايي په کښي ساتلې وه) تشریف راوړي نو ددی سره به يي څه دخوراک او چيښاک شيان پيدا کړه (او) داسي به يي فرمايل چي اي مريمي! ستا دپاره داشيان دکومه راغله (ځکه چي ځای خو قلف دی ددباندې څخه دچادر اتلو څه امکان نسته) هغې به ويل چي دالله ﷻ دطرفه څخه (چي دغيبو کومه خزانه ده دهغه څخه) راغله بيشکه الله ﷻ چاته چي وغواړي يي استحقاقه يي کاره اوبې روزگاره، رزق ورکوي (لکه چي په دې ځای کي يي محض په خپل فضل سره يي مشقته رزق عطاء وفرمايي)

هَذَاكَ دَعَا زَكْرِيَّا رَبِّ قَالَ رَبِّ هَبْ لِي مِنْ لَدُنْكَ ذُرِّيَّةً طَيِّبَةً

هلته دعا وکړه زکريا ﷺ دخپل رب څخه ، وی ویل ای ربه زما را کړی ماته دخپل طرف څخه اولاد پاکیزه

إِنَّكَ سَمِيعُ الدُّعَاءِ

بیشکه ته اوریدونکی ددعا یی

لنہتفسیر: (حضرت زکريا ﷺ) حضرت مريمي علیہا السلام په تربيت کي غیر معمولی ښاني دقدرت وليدی نو دخپل ځان دپاره يي هم دعا وکړه چي بيان يي دا دی

په دې موقع دعا وکړه (حضرت) زکريا ﷺ خپل رب ته يي عرض وکړ چي ای زما ربه! را کي ماته خاص دخپل طرف څخه يو ښه اولاد، بیشکه ته ډیر اوریدونکی ددعا یی

معلومات اومستلې: هَذَاكَ دَعَا زَكْرِيَّا : حضرت زکريا ﷺ تردی وخته پوری اولاد نه وو او زمانه يي دبوډا والي راغلي وه چي عادتاً په دې وخت کي اولاد نه سی پيدا کیدی ، که څه هم دالله ﷻ په قدرت باندې د دوی پوره عقیده وه چي هغه ذات په دې زور والي کي هم اولاد را کولی سی ، لیکن دالله ﷻ دداسي عادت ده په ډاگه ننداره نه وه کړي چي هغه يي موقعی اوبی موسمه شيان ورکوي ، په دې وجه دده دا اولاد دپاره ددعا کولو جرات نه وو سوی (يعنی زړه يي نه وو) لیکن په دې وخت کي چي کله ده

وليدہ چي الله ﷻ حضرت مريمي عليها السلام ته بي موسمه ميوي ورکړي نو اوس دي هم په سوال کولو باندې زړه ورسوچي کوم قادر مطلق بي موقعي ميوه ورکولي سي هغه بي موقعي اولاد هم ورکولي سي.

قَالَ رَبِّ هَبْ لِي مِنْ لَدُنْكَ ذُرِّيَّةً طَيِّبَةً.

ددې آيت څخه معلومه سوه چي د اولاد دپاره دعا کول دپيغمبرانو اونيكانو سنت دي. په يوبل آيت كي دالله ﷻ ارشاد دي. وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا رُسُلًا مِنْ قَبْلِكَ وَجَعَلْنَا لَهُمْ أَزْوَاجًا وَذُرِّيَّةً. يعنى لکه څنگه چي نبي كريم ﷺ ته بيبياني او اولاد ورکول سوي وه، دغه شان دا نعمت تيرو پيغمبرانو ته هم ورکول سوي وو، اوس که يو سړي په څه ذريعه سره د اولاد دپيدا کيدو څخه دبنديدو کوشش کوي، نو دي يوازي دا نه چي دفطرت خلاف دبغاوت جنده (بيړغ) لوړ وي بلکه دپيغمبرانو ديو شريك اوتفاقي سنت څخه به هم خان محرومه کوي، نبي كريم ﷺ خو دنکاح او اولاد مسئلي ته دومره اهميت ورکړي دي چي دي ﷻ داسي سړي ته په خپل جماعت (دله) كي دشاميلدو اجازت هم نه ورکوي، کوم چي دواده کوزدي او اولاد څخه سره دطاقته منع کوي، لکه چي فرمايي.

النِّكَاحُ مِنْ شَيْئٍ فَمَنْ رَزَبَ عَنْ شَيْئٍ فَلَيْسَ مِنِّي.

يعنى نکاح زماست دى، څوک چي ددې سنتو څخه منع کوي هغه زما څخه نه دي.

وَكُذِّبُوا الْوُدُودَ الْوُلُودَ فَإِنِّي مُكَافِّرُ بِكُمْ الْآثَمَ.

اوتاسي دځاوند سره د دوستي ساتلو والا او د ډيرو کوچنيانو راوړلو والا سره نکاح کوي ځکه چي زه به ستاسي دډيروالي په وجه باندې په نورو امتونو فخر کوم.

په يوبل آيت كي الله ﷻ دداسي خلگوصفت کوي چي دا اولاد اودنيځو دحاصلولو او د دوي دنیک اوصالح کيدو دپاره دخپل الله ﷻ څخه سوالونه کوي لکه ارشاد باري تعالي دي.

وَالَّذِينَ يَقُولُونَ رَبَّنَا هَبْ لَنَا مِنْ أَزْوَاجِنَا وَذُرِّيَّاتِنَا قُرَّةَ أَعْيُنٍ.

دالله ﷻ فرمانبرداره خلگ داسي دي چي دا دعا کوي چي مونږ ته زمونږ ښځي او کوچنيان داسي راځي چي په ليدو يي زمونږ سترگي ښي او زړه خوشحاله سي.

حضرت حسن بصرى رحمته الله فرمايي چي دلته دسترگو ديځوالي څخه مراد دا دي چي خپله ښځه او کوچني دالله ﷻ په عبادت كي مشغول وويني.

په يوحديث كي راځي چي نبي كريم ﷺ ته ام سليم رضي الله عنه درخواست وكړي چي ته ﷻ دخپل خادم انس رضي الله عنه دپاره څه دعا وفرمايه نوده رضي الله عنه دهغه دپاره داسي دعا وغوښته.

اللَّهُمَّ أَكْثَرَ مَا لَهُ وَزَلَّةٌ وَتَارِكٌ لَهُ فِيمَا أُعْطِيَتْهُ.

يعنى اى الله! دده (انس رضي الله عنه) مال او اولادزيات كي اوپه هغه كي ورته برکت ورکي کوم چي تاده ته ورکړي

دی ددی دعا دا اٹروسو چی دانس ﷺ ترسلو پوری اولاد وسواواللہ ﷺ دہ تہ دمال فراخی ہم ڊیرہ ورکړہ

فَنَادَتْهُ الْمَلَائِكَةُ وَهُوَ قَائِمٌ يُصَلِّي فِي الْمَحَارِبِ إِنَّ اللَّهَ يُبَشِّرُكَ

بیادہ تہ آواز وکی ملانکو کله دی ولاړو په لمانځه په حجره کی چی الله تاته خوشخبری درکوی

يُحْيِي مُصَدِّقًا بِكَلِمَةٍ مِّنَ اللَّهِ وَسَيِّدًا أَوحْصُوا وَنَبِيًّا

دیچی چی شاهی ورکوی دالله دحکم او سردار به وی اوبنځی تہ به نه ورځی اونی

مِّنَ الصَّالِحِينَ ﴿۱۳﴾

به وی دصالحانو

لنډتفسیر: نو آواز وکی دہ تہ ملانکو کله چی دی ولاړ وو لمونځ یی کوی په محراب کی چی الله ﷺ تاته زیری درکوی دیچی (په نامه زوی درکولو) چی حالات به یی دا وی چی دی به دکلمه الله یعنی دحضرت عیسیٰ ﷺ (نبوت) تصدیق کوونکی وی او (دوهم) مقتدا (ددين) به وی او (دریم) خپل دنفس به (دخوندونو څخه) ډیر منع کوونکی وی او (څلورم) نبی به هم وی او (پنځم) داعلی درجی نیک به وی . معلومات اومستلي: کلمه الله ، عیسیٰ ﷺ تہ کلمه الله په دی وجه سره وایی چی دی محض دالله ﷺ په حکم سره دعادت څخه خلاف بی له واسطی دپلار څخه پیدا سوی دی .

حَصُورًا: دحضرت یحییٰ ﷺ دا دریم صفت بیان سوی دی چی دی به خپل دنفس دخوندونو څخه ډیر بندونکی وی او دخوندونو څخه په خان ساتلو کی دمباحو خواهشونو څخه ځان ساتل هم دا خل دی ، مثلاً ښه خوراک ښه جامه اونکاح او نورکول ، ددی وصف دصفت په موقع باندی دبیانونو څخه په ظاهره داسی معلومیږی چی ښه طریقه دا ده ، حال دا دی چی په احادیثو کی دنکاح ښه والی ثابت دی ، نو ددی تحقیق دا دی چی دکوم سړی حالت دحضرت یحییٰ ﷺ په شان وی چی په ده دآخرت فکر دومره غالب وی چی ددی غلبی په وجه نه دښځی ضرورت محسوس کوی اونه ورته داهل اوعیال دحقونو دادا کولو فرصت وی نو دداسی سړی دپاره داسی ښه ده په دی وجه سره په کومو احادیثو کی چی دنکاح ښه والی راغلی دی هلته ورسره دا قید هم ذکر دی چی ، مَنِ اسْتَطَاعَ مِنْكُمُ الْبَاءَةُ: یعنی کوم سړی چی دنکاح کولو قدرت لری اودخاوندوالی حقونه اداکولی سی نو دهغه دپاره نکاح کول ښه دی اوکه داسی نه وی نو بیانه دی ښه (بیان القرآن)

قَالَ رَبِّ اَنِّیْ یَکُوْنُ لِیْ عِلْمٌ وَقَدْ بَلَغَنِی

وی ویل ای رب! دکومه به وی مالره اولاد (زوی) اورسیدلی دی ماته

الْكِبَرُ وَأَمْرًا قِيَّامًا قَالَ كَذَلِكَ اللَّهُ يُفَعِّلُ مَا يَشَاءُ ﴿۳۰﴾ قَالَ

زوروالی او ڀڃڻه زما ڏانهن ده وي فرمايل دغه شان الله کوي چي څه غواړي ، وي ويل

رَبِّ اجْعَلْ لِي آيَةً قَالَ آيَتُكَ أَلَّا تُكَلِّمَ النَّاسَ ثَلَاثَةَ أَيَّامٍ

اي ربه مقرر ڪر ڇهه ڏينهن ، وي فرمايل تنهنه ستا دا ده چي خبري به نه سي کولي دخلقو سره دري ورځي

إِلَّا رَمْرًا وَادْكُرَّتْ بَكَ كَثِيرًا وَنَجَّى بِكَ الْبُكَارَةَ

مگر په اشاره سره اويادوه خپل رب دير او تسبيح وايه دمانڀام او دسهار

تفسير: (حضرت) زكريا عليه السلام (په دربار دالله ﷻ کي عرض وکي) چي اي زما پروردگار! زما به څنگه

هلوک وسي حال دا دي چي ماته زوروالی راغلی دي او زما بي بي هم (د زور والي دوجي څخه) دکوچني

پيدا کولو قابله نه ده الله ﷻ ورته (په جواب کي) وفرمايل چي هم په داسي حالت کي به هلوک وسي

څنگه چي الله ﷻ دڅه اراده کوي نو کوي بي ده عرض وکي چي اي ربه! (نويياڅو) زما دپاره څه نښانه

مقرر ڪي (چي په هغه سره ماته معلومه سي چي اوس حمل وسو) نو الله ﷻ وفرمايل چي ستا نښانه دا

ده چي ته به دخلکو سره تر درو ورځو پوري خبري نه سي کولي غير د (لاس ياسر اونور د) اشاري څخه

(چي کله دا نښانه وويني نو پوه سه چي اوس به زما په کور کي حمل سوي وي) او (په دغه زمانه کي چي

کله دي دخلکو سره دخبرو کولو قدرت پاته نه سي دالله ﷻ په ذکر به قادر بي نو) خپل رب (په زړه سره

هم) دير يادوه او (په ژبه سره هم) تسبيح (اوپا کي) بيانوه دمانڀام هم او دسهار هم (ولي چي د ذکر الله

قدرت به هغه وخت هم پوره کيږي)

معلومات اوستلي

(حضرت زكريا عليه السلام دده او ددي حکمت)

آتِي يَكُونُ لِي غُلَامٌ: حضرت زكريا عليه السلام سره ددي چي په قدرت دالله ﷻ بي عقیده هم وه اونښاني بي

پرلپسي په ډاگه ليدلي هم وي او هم په خپله بي درخواست کړي وو اودايي هم علم وو چي قبلېږي به ،

بيا هم ددي دومره خبرو سره ددي ويناڅه معني ده چي څنگه به هلوک وسي ؟ خبره په حقيقت کي دا ده

چي دده دا سوال کول دالله ﷻ په قدرت کي دښک کولو په وجه سره نه وو بلکه مقصد دده په دي سوال

کولو سره طريقه معلومول وه ، چي آيا زمونږ د دواړو ښځي اوځاوند چي کوم موجوده حالت دي چي

دواړه ښه پوره بوداگان يو هم دا حالت به وي اوکه نه په دي کي به څه بدلون راځي ، الله ﷻ ورته په

جواب کي وفرمايل چي نه ، تاسي به دواړه هم دغه شان بوداگان ياست اوپه دي حالت کي به ستاسي

کوچنی و سی نو اوس پہ دی کی خہ اشکال پاتہ نہ سو (بیان القرآن)

قَالَ اِنَّكَ اِلَّا لَكَلِمَ النَّاسِ لَلَّةَ اَيَّامٍ اَلَا زَمَرًا: دحضرت زکریا علیہ السلام دڻبانی معلومولو خخہ دا مقصد وو چی مونہ ژرخو شحالہ سواود کوچنی تربید اکیدومخکی پہ شکرکی مشغول سونواللہ ﷻ ورته دانڻسانہ مقررہ کرہ چی ته به تردرو ورخو پوری دخلگوسره بغیردا اشاری خخہ ہیخ خبری نه سی کولی پہ دی نڻسانہ کی خویودا رازدی چی دڻبانی پہ درخواست کولو سره چی دده کوم یومقصد وو چی شکر ادا کریم نونڻسانہ یی ورته داسی مقررہ کرہ چی بغیرددغه کاریعنی شکرکولو خخہ به دی بل کارکولی هم نه سی دسلو ۱۰۰ نڻسانو خخہ یوه نڻسانہ سوه اومقصد هم ورخخہ ښه په اعلیٰ درجه سره حاصل سو (بیان القرآن)

اَلَا زَمَرًا: ددی آیت خخہ معلومه سوه چی کله خبری کول گران سی نواشاره به په خای دخبری وگنل سی لکه چی په یو حدیث شریف کی راخی چی نبی کریم ﷺ دیوی مینخی خخہ پوښتنه وکره چی اَیْنَ اللّٰهُ اللّٰهُ چیری دی نوهفی دآسمان طرف ته اشاره وکره، نونبی کریم ﷺ وفرماییل چی دامینخه مسلمانہ ده (قرطبی)

وَإِذْ قَالَتِ الْمَلِیْکَةُ یٰمَرْیَمُ إِنَّ اللّٰهَ اصْطَفٰکِ وَطَهَّرَکِ

او کله چی وویل ملائکو ای مریم! اللہ تعالیٰ ته خوبه کری یی او پاکه کری یی

وَاصْطَفٰکِ عَلٰی نِسَاءِ الْعٰلَمِیْنَ ۝۲۱ یٰمَرْیَمُ اقْنُتِیْ لِرَبِّکِ

او غوره کری یی ته دتولی دنیا پرینخو باندی ای مریمی! بندگی کوه دخپل رب

وَاسْجُدِیْ وَارْکُعِیْ مَعَ الرّٰکِعِیْنَ ۝۲۲

اوسجده کوه اورکوع کوه درکوع کونکو سره

لفظ تفسیر: (او هغه وخت هم دیادولو قابل دی) کله چی ملائکو (حضرت مریمی علیها السلام ته) وویل چی ای مریمی! بیشکه اللہ ﷻ ته منتخب (یعنی مقبوله) کری یی او (دتولو ناخوبه کارونو او خویونو خخہ) یی پاکه کری یی او (دا مقبول جوړول ستا دیوی ښخی یا دوو په نسبت سره نه دی بلکه ددی زمانی، دتول جهان دبیبیانوپه مقابلہ کی یی ستا انتخاب کری دی (اوملائکو دا هم وویل چی) ای مریمی! بندگی کوه دخپل پروردگار اوسجده (یعنی لمونځ ادا) کوه او (په لمونځه کی) رکوع (هم) کوه دهغه خلکو سره چی رکوع کوونکی وی

معلومات اومسنلی: وَاصْطَفٰکِ عَلٰی نِسَاءِ الْعٰلَمِیْنَ: خخہ مراد په هغه زمانه کی دتول جهان ښخی دی نوپه دی وجه په حدیث کی د: سَيِّدَةُ نِسَاءِ اَهْلِ الْجَنَّةِ فَاطِمَةُ ارشاد ددی سره خه منافات نه لری د: وَارْکُعِیْ مَعَ الرّٰکِعِیْنَ: دلته یی د ارکعی سره قید دمع الرکعی ذکر کی، لیکن د و اسجدی سره یی

د مع السجدین قید ذکر نہ کی ددی خخہ پہ ظاہرہ دی طرف تہ اشارہ سوہ چی خلگی پہ عام طور سرہ
پہ رکوع کولوکی کوشش نہ کوی بلکہ لو کبشتہ سی بیاض پور تہ سی دا قسم رکوع ولاری تہ نژدی وی
نو پہ دی وجہ پہ ظاہرہ داسی معلومیچی چی اللہ ﷻ د را کیمین قید خخہ ذکر کی چی خلگوتہ نمونہ
و بنیسی چی ستاسی رکوع دی دکامل رکوع کوونکو پہ شان وی .

ذٰلِكَ مِنْ اَنْبَاءِ الْغَيْبِ نُوحِيْهِ اِلَيْكَ وَمَا كُنْتَ لَدَيْهِمْ اِذْ يُقُوْنَ اَقْلَامَهُمْ اَيُّهُمْ

دا خبرونہ دغیبودی چی مونہ یی تاتہ لپو ، او تہ نہ وی ددوی سرہ کلہ چی دوی غورخول خپل قلمونہ چی خوک

يَكْفُلُ مِنْهُمْ وَمَا كُنْتَ لَدَيْهِمْ اِذْ يُخْتَصِمُوْنَ ﴿۱۳۵﴾

بہ پرورش کی اخلی مریم لڑہ او نہ وی تہ ددوی سرہ کلہ چی دوی جگہ کولہ .

لنہ نفسیر: دا قصی (کومی چی لوہ ذکر سوی دنی کریم ﷺ) پہ اعتبار سرہ پہ دی وجہ چی ددوی سرہ
خہ ظاہری ذریعہ ددی د معلومولو نہ (وہ) دغیبو خبرونہ دی چی پہ وحی سرہ یی مونہ تاتہ لپو (ددی پہ
ذریعہ سرہ بہ تہ دا خبرونہ معلوم کی نوروتہ بہ یی بنیسی) او (شکارہ دہ چی کومو خلگود حضرت
مریمی علیہا السلام پہ ساتلوکی اختلاف کوی چی فیصلہ یی پہ آخر کی پہ ہسکہ مقرر سوہ) تہ ددی
خلگوسرہ نہ پہ ہفہ وخت کی موجود وی کلہ چی ہفو (دہسکی پہ طور سرہ) خپل خپل قلمونہ (پہ
اوبوکی) وغورخول (او صورت دہسکی ایستلو یی دا مقرر کری وو چی دچا قلم پہ اوبوکی دکبشتہ
خخہ پوزتہ د اوبو خلاف روان سی ہفہ بہ مستحق گنل کیچی نو دہسکی خخہ غرض ددی خبری
معلومول وو) چی پہ دی تولوکی بہ کوم سری د حضرت مریمی علیہا السلام کفالت (پرورش) کوی
(نوتہ نہ دغہ وخت موجود وی) اونہ تہ ددوی سرہ ہفہ وخت موجود وی کلہ چی دغہ خلگو (اول
دہسکی خخہ پہ دی دعوہ کی) دیو بل سرہ اختلاف کوی (چی ددغہ اختلاف ددفع کولو دپارہ ہسکہ
مقررہ سوہ او ددی خبرونو د معلومولو دپارہ دنورو وسیلو نیستوالی ہم پہ یقین سرہ معلوم دی نو پہ
داسی حالت کی دا غیبی خبرونہ ستادنبوت دلیل دی)

معلومات اومستلبي: مسئلہ: پہ شریعت محمدی ﷺ کی داحنافو پہ مذهب دہسکی حکم دا دی چی
دکومو حقونواسباب پہ شریعت کی معلوم اومتعین وی پہ ہفہ کی ہسکہ کول ناجائز دی اوپہ
خمار کی دا خل دی ، مثلاً یوم مشترک یعنی شریک شی وی چی دتولو حقونہ پہ کبسی برابر وی اوپہ ہفہ
ہسکہ کوی چی دچاہسکہ وختہ ہفہ بہ یی واخلی اونور بہ ورخخہ محرومہ سی یاد یو کوچنی پہ نسب
کی اختلاف وی نو چی دچادنامہ ہسکہ وخیژی ہفہ بہ یی پلاز گنل کیچی ، مثلاً شریک کور دی زید
اوعمر وی تقسیموی نو ہسکہ پہ دی وکی چی کہ دچاہسکہ وختہ ہفہ بہ مشرقی حصہ اخلی او دچا
دا چی پاتہ سوہ دہفہ بہ مغربی حصہ سی دا خکے جائز دی چی بغیر دہسکی خخہ ہم کہ دوارہ شریک

متفق سی نو داسی کیدی سی او دقاضی په فیصله هم داسی کیدی سی اوجائز دی (بیان القرآن)
یاداسی ووايه چی کوم خای دتولو شریکانو حقونه برابر وی هلته یو طرف دیوه سړی دپاره په هسکه
متعین کول جائز دی .

اِذْ قَالَتِ الْمَلِكَةُ يٰرَيْمٰنُ اِنَّ اللّٰهَ يُبَشِّرُكِ بَكْلِمَةٍ مِّنْهُ ۖ اِسْمُهُ الْمَسِيْحُ

هرکله چی وویل ملانکو ای مریم! الله تاته زیری درکوی دیو خپل حکم چی نوم یی مسیح دی

عِيسٰى ابْنُ مَرْيَمَ وَجِيهًا فِى الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ وَمِنَ الْمُقَرَّبِيْنَ ﴿۳۵﴾

عیسی دمريم مرتبی والا په دنیا کی او په آخرت کی او دالله دنزدیکانو څخه

وَيُكَلِّمُ النَّاسَ فِى الْمَهْدِ وَكَهْلًا وَمِنَ الصّٰلِحِيْنَ ﴿۳۶﴾

او خبری به کوی دخلقو سره کله چی دمور په غیږ کی وی او کله چی دپوره عمر وی او دنیک بختو څخه دی
لنډتفسیر: (هغه وخت یاد کړه) کله چی ملانکو (حضرت مریم علیها السلام ته دا هم) وویل چی ای
مریمی! بیشکه الله ﷻ تاته زیری درکوی دیو کلمی چی دطرفه دالله ﷻ څخه به وی (یعنی دیوه
کوچنی دپیدا کیدو چی بی له واسطی دپلار څخه دپیدا کیدو په سبب به ورته کلمه الله وایی) دده نوم
(اولقب) به مسیح عیسی زوی دمريم وی (دده به دا حالت وی چی) باعزته به وی (دالله ﷻ په نزد) په
دنیا کی (به هم ده ته نبوت ورکول سوی وی) او په آخرت کی به (هم چی دخپل امت دمومنانو په باره کی
به یی شفاعت قبول وی) او (لکه څنگه چی به په ده کی دنبوت اوشفاعت صفت وی چی ددی تعلق
دنورو سره هم دی) دغه شان دذاتی کمال صفت به په گنسی هم وی) من جمله دنزدیکانو څخه (په نزد
دالله ﷻ) به وی او (صاحب دمعجزو به هم وی) دانسانانو سره به (په دواړو حالتونو کی یوشان) خبری
کوی په زانگو کی (یعنی بالکل په کوچنیوالی کی هم) او په لوی عمر کی (هم په دواړو خبرو کی به یی
فرق نه وی) او (داغلی درجی) دنیک بختو خلکو څخه به وی .

معلومات اومستلي

(دعيسي ﷺ درا کښته کیدو یو دلیل په لوی عمر کی هم دحضرت عیسی ﷺ خبری معجزه ده)

په دی آیت کی دحضرت عیسی ﷺ یوصفت دا هم ښوول سوي دی چی دی به په کوچنیوالی په
زانگو کی چی کله یو کوچنی دخبرو کولو صلاحیت (طاقت) نه لری په دغه حالت کی به هم دی خبری
کوی چی په یو بل آیت کی داسی راغلی دی چی کله خلکو دده ترپیدا کیدو وروسته په حضرت مریمې
ﷺ باندي دتهمت لگولو په وجه بدی ردی ویل شروع کړل نو دی نوی پیدا سوی کوچنی حضرت عیسی

وویل ، اِنِّیْ عَبْدُ اللّٰهِ الْخَوْدِیْ ددی سره یی دا هم وفرماییل چی کله دی دزوروالی په عمر کی سی دغه وخت به هم دخلگو سره خبری کوی ، دلته دا خبره دغور کولو قابله ده چی دکوچنیوالی په حالت کی خو خبری کول یو معجزه او نښانه وه ، ددی ذکر خو دلته کول مناسب دی ، لیکن دزوروالی په وخت کی خبری کول خو یو داسی شی دی چی هریو انسان مومن کافر عالم جاهل یی کولی سی ، دلته ددی په طور دیو خاص صفت سره ذکر کول څه معنی لری ، ددی سوال یو جواب خو دغه دی کوم چی دبیان القرآن په لنډتفسیر کی تیرسو چی مقصد په اصل کی دکوچنیوالی دخبرو بیان کول دی خوددی سره دلوی عمر دخبرو کولو ذکر په دی غرض سره وسو چی دده دکوچنیوالی خبری به هم داسی نه وی لکه چی کوچنی یی په اول کی کوی بلکه د هونیاریانو او عالمانو فصیح اوبلیغ کلام به وی ، لکه چی دزور عمر خلق یی کوی ، او که دحضرت عیسیٰ ښه په واقع او دده په پوره تاریخ باندی غور وسی ، نو دلته دزوروالی د عمر دخبرو کولو ذکر دیوی جلا لویی فائدی دپاره کیدی سی اوهغه داچی داسلامی او قرآنی عقیدی په مطابق باندی حضرت عیسیٰ ښه ژوندی آسمان ته پورته سوی دی .

دروایاتو څخه ثابته ده چی دده دپورته بیولو په وخت کی دحضرت عیسیٰ ښه عمر تقریباً ددیرشو پنځه دیرشو کالو په مینځ کی وو ، چی عین دخوانی زمانه وه ، زور عمر چی په عربی کی ورته کهل وایی خو دهغه په دی دنیاکی گر سره سوی نه دی ، نو په دی وجه په زور عمر کی دخلگو سره خبری کول خو هلته کیدی سی کله چی هغه دوباره دنیاته تشریف راوړی ، نو پس لکه چی څنگه دده دکوچنیوالی خبری کول معجزه وه دغه شان دده دزور والی د عمر خبری کول هم معجزه ده .

قَالَتْ رَبِّ اَنۡیْ یَّکُونُ لِیْ وَلَدٌ وَلَمۡ یَمَسِّنِیْ بَشَرًا قَالَ کَذٰلِکَ اَنۡذَرُکَ اللّٰهُ

وی ویل ای ربه اذکومه څخه به وی ماته زوی اوماته خولاس نه دی را وړی یو سری وی ویل هم دغه شان الله ښه

یَخْلُقُ مَا یَشَاءُ اِذَا قَضٰی اَمْرًا فَاِنَّمَا یَقُولُ لَکُنْ فِیْکُنْ ﴿۱۴﴾

پیدا کوی څه چی غواړی ، هرکله چی اراده وکړی دیو کار نو هم دا وایی هغه ته چی اوسه نو پس هغه وسی .

لنډتفسیر: حضرت مریمي ښه ویل ای زما پروردگاره څه رنگه به سی زما کوچنی حال دا دی چی ماته یو سری ښه طور دکوروالی لاس نه دی راوړی (اویو کوچنی په جائزه طریقه سره عاده بغیر دسری څخه نه سی پیدا کیدی ، نو معلومه نه ده چی هم دغه شان دخدای ښه په قدرت سره به کوچنی وسی او که به ماته دنکاح حکم کول کیږی، الله ښه ورته (په جواب کی دملانکی په واسطه سره) وفرماییل هم دغسی (بغیر دسری څخه) به وسی (ځکه چی) الله ښه څه چی غواړی هغه پیدا کوی (یعنی دغه شی دپیدا کولو دپاره یوازی دهغه غوښتنه پوره ده ، دغه خاص واسطی یاسبب هغه ته حاجت نسته او

دهغه دغوښتلو طريقه دا ده چې، کله دڅه شی پوره کول وغواړی نو هغه ته وایی چې (موجود) سه نو هغه شی (موجود) سی (نو کوم شی ته چې بی داسبابو او واسطو د موجود کیدو ووايي نو هغه هم دغه شان (بی له اسبابو او واسطو څخه) موجود سی.

وَيُعَلِّمُهُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَالتَّوْرَةَ وَالْإِنْجِيلَ ۖ وَرَسُولًا

او به ښیي ده ته کتاب او دپوهی خبری او تورات او انجیل ، او کړی به دی رسول

إِلَىٰ بَنِي إِسْرَءِيلَ ۚ أَنِّي قَدْ جِئْتُكُمْ بِآيَةٍ مِّن رَّبِّكُمْ ۚ إِنِّي

بني اسرائيلو ته بيشكه زه راغلی يم تاسی ته دښانو سره ستاسی درب طرف څخه

أَخْلَقْتُ لَكُمْ مِنَ الطَّيْنِ كَهَيْئَةِ الطَّيْرِ فَأَنْفُخُ فِيهِ فَيَكُونُ

چې زه جوړوم تاسی ته دخټو څخه دمرغه شکل بیا به په هغه کی پف کوم نو سی به هغه

طَيْرًا يَأْذُنُ اللَّهُ وَأُبْرِئُ الْأَكْمَةَ وَالْأَبْرَصَ وَأُحْيِي الْمَوْتَىٰ

الوتونکی مرغه دالله په حکم سره او ښه کوم مورزاد وړوند او پیس او ژوندی کوم مری

يَأْذُنُ اللَّهُ وَأُتَبِّحُكُمْ بِمَا تَأْكُلُونَ وَمَاتَدَّ خُرُونٌ فِي يَوْمِكُمْ

دالله په حکم سره او ښییم تاسی ته کوم چې خوری تاسی او کوم چې ساتی تاسی په خپلو کورونو کی

إِن فِي ذَٰلِكَ لَآيَةٌ لِّكُم إِن كُنتُمْ مُّؤْمِنِينَ ۖ وَمُصَدِّقًا لِّمَا

په دی کی پوره ښی دی تاسی ته که تاسی یقین لری او ریښتونی کوم دځان

بَيْنَ يَدَيَّ مِنَ التَّوْرَةِ وَلِإِحْلَافِكُمْ بِعَصَاكَ ۚ الَّذِي هُوَ

مخکی کتاب چې تورات دی او ددی دپاره چې حلال کړم په تاسی ځینی هغه شیان چې حرام وو په تاسی

عَلَيْكُمْ وَجِئْتُكُمْ بِآيَةٍ مِّن رَّبِّكُمْ فَاتَّقُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا

او راغلی يم تاسی ته دښنو سره ستاسی درب څخه پس بیرېږی دالله څخه او زما خبره ومنی

إِنَّ اللَّهَ رَبِّي وَرَبُّكُمْ فَاعْبُدُوهُ ۚ هَٰذَا صِرَاطٌ مُّسْتَقِيمٌ ۖ

بیشکه الله دی رب زما او رب ستاسی پس دهغه بندگی کوی دا لار سیده ده

لنہ تفسیر: (اوی مریمی! ددی نیک بخت کو چنی بہ دانفیلتونه وی چی) اللہ ﷻ بہ دہ تہ ور ازده کری (آسمانی) کتابونه او دپوهی خبری او (خاص) تورات او انجیل اودی بہ (تولو) بنی اسرائیلوتہ (پیغمبر) جوړ کی او ددی مضمون سره به یی، ولیری (د ائی قَدْ جِئْتُکُمْ خُشَع تر مُسْتَقِیْم پوری یعنی) ماتاسی خلکو ته (په خپل نبوت) پوره دلیلونه راوړی دی هغه داچی زه ستاسی دیقین کولود، پاره دخپو خُشَع یو داسی شکل جوړوم، لکه دمرغه دشکل په شان بیاپه دی (جوړسوی شکل) کی دننه پُف کوم چی په هغه سره به دده خُشَع (په رښتیا سره روح لرونکی) مرغه جوړسی دخدای ﷻ په حکم سره (یوه معجزه خو دا سوه) او زه ښه کومه دمورخُشَع پیداړوند او پیس ناروغه اوژوندی کومه مری دخدای ﷻ په حکم سره (دا دوهمه اودریمه معجزه سوه) اوزه تاسی ته ښیم هرڅه چی تاسی په کورونو کی خوړلی دی اوڅه چی (په کورونو کی تاسی) ایښی دی (داخلورمه معجزه سوه) بیشکه په دی (معجزو ذکر سو) کی (زما دپیغمبری) پوره دلیل دی ستاسی دپاره که تاسی ایمان راوړل غواړی اوزه په دی طور سره راغلی یم چی رښتینی کوم هغه کتاب چی ترما مخکی (نازل سوی) دی یعنی تورات او ددی دپاره راغلی یم چی په تاسی خلکو ځینی داسی شیان حلال کړم چی (په شریعت دموسی ﷺ کی) په تاسی: حرام سوی وه (نو د دوی حراموالی به زما په شریعت کی منسوخ وی) او (زما دا دعوه دمنسوخ کولو بی دلیل نه ده بلکه ماثابته کړی ده چی) ماتاسی ته (دنبوت) دلیل راوړی دی (اودا دنبوت قول زما په دعوه دنسوخ کی دلیل دی) حاصل دا چی (کله زمانبی کیدل په دلیلونو سره ثابت سوه نو زما دنبوونی موافق) تاسی خلگ دالله ﷻ (دحکم دمخالفت) خُشَع وپیریږی او (ددین په باره کی) زما خبره ومنی (او خلاصه زما ددینی تعلیم دا ده چی) بیشکه الله ﷻ زما رب دی اوستاسی هم رب دی (دا حاصل دی دعقیدی دمکمل کیدو) پس تاسی خلگ دهغه (رب) عبادت کوی (دا حاصل سوه دعمل دکامل کیدو) بس دا ده لاره برابره (ددین چی دعقیدی اودعملونو دواړو تکمیل (مکمل والی) په کښی وسو په دی سره نجات اوالله ﷻ ته رسیدل حاصلیری.

معلومات اومستلې: مسئله: دمرغه شکل جوړول تصویر وو چی په دغه شریعت کی جائزوو، زمونږ په شریعت کی اوس ددی جائزوالی منسوخ سوی دی یعنی اوس تصویر جوړول جائز نه دی.

قُلْنَا أَحْسَنَ عِيسَى مِنْهُمْ الْكَفَرُ قَالَ مَنْ أَنْصَارِي إِلَى اللَّهِ قَالَ

نوكله چی معلوم کی عیسی ﷺ دبنی اسرائیلو خُشَع کفروی ویل څوک دی چی زما مدد وکړی دالله په لاره کی

الْحَوَارِيُّونَ مَخْنُ أَنْصَارُ اللَّهِ أَمَّنَّا بِاللَّهِ وَاشْهَدُوا بِأَنَّا مُسْلِمُونَ

دویل حواریانو چی مونږ یو مدد کوونکی دالله ﷻ مونږ یقین راوړوپه الله اوته شاهد ښه چی مونږ حکم قبول کی

رَبَّنَا آمَنَّا بِمَا أَنْزَلْتَ وَاتَّبَعْنَا الرَّسُولَ فَاكْتُبْنَا مَعَ الشَّاهِدِينَ ﴿٨٣﴾

ای ربه امونبیین وکی په هغه شی چی تاناازل کی اومونب تابع سو در رسول نوته ولیکه مونب په منونکو کی.

لنفسیر: (غرض دا دی چی تردغه ذکر سوی زیری وروسته حضرت عیسیٰ علیه السلام په دغه ډول پیدا سو او دبنی اسرائیلو سره یی هم په دغه طریقه خبری وسوی اومعجزی یی ښکاره کړی مگر بنی اسرائیل دده دنبوت څخه منکر پاته سو) نو هرکله چی حضرت عیسیٰ علیه السلام د دوی څخه انکار ولیدی (او دانکار کولو سره سره ده ته په آزار رسولو هم ورپسی سول او اتفاقاً څه خلک داسی ده ته پیدا سو چی حواریان به یی ورته وویل، نو (دغه حواریانوته) ده وفرمایل خوځ داسی سړی به هم وی چی (په حق دین کی دمخالفت کوونکو او انکار کوونکو په مقابله کی) زما مددگارسی دالله جل جلاله دپاره (چی په دی سره ددین په دعوت کی ماته ضرر ونه رسوی) حواریانو وویل چی مونب یو مددگار دالله جل جلاله (ددین) مونب په الله جل جلاله باندی (ستا ددعوت مطابق) ایمان راوړو اوته په دی (خبره) شاهد سه چی مونب (دالله جل جلاله اوستا) فرمانبردار سو (بیا دزیات اهتمام اومحکمی دپاره یی الله جل جلاله ته مناجات وکی چی) ای زمونږ ربه! مونږ ایمان راوړی په هغه شیانو (یعنی په هغه احکامو) چی تاناازل کړی دی او فرمانبرداری اختیارکړه مونږ د (دی) رسول پس (زمونږ ایمان قبول کی) مونږ دهغه خلکو سره ولیکی چی (ددی ذکر سوو خبرو) تصدیق کوی (یعنی دکاملو مومنانو په ټولی کی مونږ هم شمار کی)

معلومات اومسئلي: قَالَ الْخَوَارِئُونَ: لفظ دحواری دحوَر څخه جوړ دی چی معنی یی په لغت کی سپینوالی دی په اصطلاح کی دحضرت عیسیٰ علیه السلام مخلصو ملگرو ته د دوی د اخلاص او دصفایی دزړه په وجه سره یا د دوی دسپینو جامو په وجه سره دحواری لقب ورکړل سو، لکه دنبی کریم صلی الله علیه و آله ملگرو ته چی دصحابی لقب ورکړل سوی دی.

ځینو مفسرینو دحواریانو شمیر دوولس ښوولی دی، اوکله لفظ دحواری مطلق دمددگار په معنی کی هم استعمالیږی، په دی معنی سره په یوحديث کی ارشاد فرمایي، چی دهر نبی حواری یعنی مخلص ملگری وی زما حواری زییر علیه السلام دی (تفسیر قرطبی)

ضروری فائده: په دی آیت کی یی فرمایلی دی چی حضرت عیسیٰ علیه السلام ته هرکله چی دخلکو کفر او مخالفت معلوم سو نو دغه وخت دمددگارانو په تلاش کی سو وی فرمایل، مَنْ أَنْصَارِي الْخ په اول کی دنبوت دکار او دعوت شروع کولو په وخت کی یوازی په حکم دعمل کولو دپاره پورته سوی وو اول دڅه پارټی یاجماعت جوړولو په فکر کی نه وو، خو کله چی ضرورت پېښ سو، نو یو جماعت غونډی جوړ سو چی دی ته فکر وسی نو هر یو کار هم دغه ډول قصد او همت غواړی.

وَمَكْرُوا وَمَكَرَ اللَّهُ وَاللَّهُ خَيْرُ الْمَكْرِينَ ﴿٥٤﴾ إِذْ قَالَ اللَّهُ لِعِيسَىٰ

او مڪرو ڪي دي ڪافرانو او مڪرو ڪي الله او دالله تدبير دتولو ڇڻه ٻڻه دي، هغه وخت جي وويل الله ﷺ اي عيسيٰ

مُتَوَفِّيكَ وَرَافِعُكَ إِلَيَّ وَمُطَهِّرُكَ مِنَ الَّذِينَ كَفَرُوا وَ

زه اڃم تاه اوپورته ڪوم دي خپل طرف ته او پاڪو مه تاه دڪافرانو ڇڻه

جَاعِلُ الَّذِينَ اتَّبَعُوكَ فَوْقَ الَّذِينَ كَفَرُوا إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ

اوساتم هغه جي ستا تابع دي غالب په هغو خلقو جي انڪار ڪوي دقيامت ترور ڇي پوري

ثُمَّ إِلَىٰ مَرْجِعِكُمْ فَأَحْكُمُ بَيْنَكُمْ فِيمَا كُنْتُمْ فِيهِ تَخْتَلِفُونَ ﴿٥٥﴾

بيا ماته ستاسي دتولو راتلل دي بيا به فيصله وڪرم په تاسي ڪي په ڪومه خبره ڪي جي تاسي دعوه ڪوله

لنفسفسير: او دغه خلگو (جي په بنی اسرائیلو ڪي دده دنوت ڇڻه منکر وه ده ته دهلا ڪولو اوده ته دضر رسولو دپاره) پٽ تدبيرونه وڪره (نو په مڪر اوحيله سره بي دي گرفتار ڪي اوراڃرولو (په دار ڪولو) ته بي تيار سو) او الله ﷺ (دده) دمحمفوظ ساتلو دپاره) پٽ تدبير وڪي (جي ددي دحقيقت دغه خلگو ته هم پته ونه لگيده، ڇڪه جي ددغه مخالفينو ڇڻه يو سري دحضرت عيسيٰ ﷺ په شڪل جوڙ سو او حضرت عيسيٰ ﷺ بي آسمان ته لوڙ ڪي په دي سره دي محفوظ پاته سو او هغه هم شڪل بي په دار سو، دي خلگو ته ددي تدبير گرسره هيڃ پته ونه لگيده نو په دفع ڪولو به بي ڇه قدرت راغلي واي) او الله ﷺ تر تولو تدبير ڪوونکو ٻڻه دي (ڇڪه جي دنورو تدبيرونه ڪمزوري وي او ڪله بي وخته اوبي موقع هم وي او دالله ﷺ تدبيرونه قوي هم وي او هميشه دخير او حڪمت موافق وي اودا تدبير الله ﷺ په هغه وخت ڪي وفرمايي) ڪله جي الله ﷺ (حضرت عيسيٰ ﷺ ته جي دگرفتاري په وخت ڪي پریشانه او په ترڏ ڪي سو) وفرمايل اي عيسيٰ (هيڃ غم مه ڪوه) بيشڪه زه ستا (په خپل مقرر وخت او طبعي مرگ سره) وفات ڪوونڪي يم (نو جي ستا دپاره طبعي مرگ مقرر دي نو دا ٻڻڪاره خبره ده جي ددي دڻمنانو په لاسونو دپه دار ڪولو او روح ور ڪولو ڇڻه به محفوظ اوسي) او (في الحال) زه تاخيل (لوڙ عالم) طرف ته لوڙوم او ستا ددي خلگو (دتهمت) ڇڻه پاڪوونڪي ڪرم جي (ستاڃڻه) منڪردی، او ڪوم خلگ جي ستا خبره منونڪي دي ددوي غالب ساتونڪي يم په هغه خلگو جي (ستاڃڻه) منڪر دي دقيامت ترور ڇي پوري (ڪه ڇه هم دا وخت ددي منڪرينو غلبه او قدرت دي) بيا (ڪله جي قیامت راسي هغه وخت) به زما طرف ته دتولو واپسي وي (ددنيا او دبرزخ ڇڻه) نو زه به (دغه وخت) ستاسي (تولو) په مينځ ڪي (عملي) فيصله وڪرم په هغه ڪارونو ڪي په ڪومو ڪي جي تاسي اختلافات ڪوله (جي په دي تولو ڪي دعوه دحضرت عيسيٰ ﷺ هم ده)

(پہ آیت کی ضروری الفاظو تشریح)

ددی آیت پہ الفاظو اوپہ معناؤ کی خینو فریقو بدلون (یعنی دڄانه غلط تاویل، کړي دی چی دتول امت خلاف دحضرت عیسیٰ ﷺ دژوند اوآخره زمانه کی یی دراکښته کیدو څخه منکر دی .

وَاللّٰهُ خَيْرُ الْمَكْرِيْنَ: لفظ د (مکر) په عربی ژبه کی باریک اوپټ تدبیرته ویل کیږی نوکه دښه مقصد دپاره وی نوښه دی اوکه دبد مقصد دپاره وی نویددی ، په دی وجه یی په (وَلَا يَحِقُّ الْمَكْرُ السَّيِّئُ) کی دمکر سره د السَّيِّئُ قید لگولی دی، په پښتو او اُردو ژبو اومحاورو کی مکر صرف دسازش اوبیکاره تدبیر اوحلی دپاره استعمالیږی نو په عربی محاورو ددی شبهه نه سی کیدی ، په دی وجه یی دلته خدای پاک ته خَيْرُ الْمَكْرِيْنَ ویلی دی ، مطلب دا دی چی یهودو دحضرت عیسیٰ ﷺ خلاف قسم قسم سازشونه اوپټ تدبیرونه شروع کړل تر دی چی دباچا په غوږکی یی دا خبره واچوله چی دا سری (معاذ اللّٰه) ملحد دی تورات بدلول غواړی ټول خلک بد دینه کوی ، نوهغه دحضرت مسیح ﷺ دگرفتاری حکم ورکی ، هلته دا کیده او دیخوا ته اللّٰه ﷻ باریک اوپټ تدبیر ددی دماټولو دپاره (یعنی د دوی ددی تدبیر دناکام کولو دپاره) کوی ، چی ددی ذکر په راتلونکی آیت کی دی (تفسیر عثمانی)

اِنِّیْ مُتَوَفِّیْکَ: دلفظ مُتَوَفِّیْ مصدر توفی اوماده یی: وفی: ده ددی اصلی معنی دعربی لغت په اعتبار سره (پوره پوره اخیستل) دی، وفاء ایفاء استیفاء ددی معنی دپوره ویل کیږی ، د توفی هم اصلی معنی دپوره پوره اخیستلوده ، د عربی ژبی ټول دلغت کتابونه په دی شاهد دی ، اوکله چی دمرگ په وخت کی انسان خپله مقررہ نیتہ پوره کوی او دخدای ﷻ ورکړی روح پوره پوره اخیستل کیږی ، په دی مناسبت سره دالفظ په طور دکنایی دمرگ په معنی کی هم استعمالیږی، اودمرگ یوه سپکه غوندي نمونه روزانه دانسان خوب دی، ددی دپاره هم په قرآن کریم کی ددی لفظ استعمال سوی دی: اَللّٰهُ يَتَوَفَّى الْاَنۡفُسَ جَیۡنَ مَوۡتِہَا وَالۡلّٰہِی لَمۡ تَمُتۡ فِیۡ مَوۡتِہَا: ددی ترجمہ دا ده چی ، اللّٰه ﷻ اخلی روحونه د دوی دمرگ په وخت کی او دچاچی مرگ نه وی راغلی د دوی دخوب په وخت کی .

حافظ ابن تیمیہ رحمۃ اللہ علیہ په الجواب الصحیح ص ۸۳ ج ۲، کی فرمایي: اَتَوَفَّیْ فِی لَفْظِ الْقُرْبِ مَعْنَاهَا الْقَبْضُ وَالِاسْتِغْنَاءُ وَذَٰلِکَ لِثَلَاثِ اَنْوَاعٍ اَحَدُهَا التَّوَفَّی لِی الثَّوَمِ وَالثَّانِی تَوَفَّی الْمَوْتَ وَالثَّالِث تَوَفَّی الرُّوْحَ وَالثَّنِیْنِ جَمِیْعًا. (ترجمہ: په عربی لغت کی دتوفی معنی ده قبض کول اوپوره پوره اخیستل او دا په دری قسمه دی یو وفات کول دخوب دی دوهم دمرگ او دریم قبض کول دی دروح اوبدن دواړو)

اوپه کلیات دابوالقاء کی دی: اَتَوَفَّی الْاِمَالَةَ وَقَبْضُ الرُّوْحِ وَعَلَيْهِ اسْتِغْنَالُ الْعَامَّةِ اَوِ الْاِسْتِغْنَاءُ وَاَخَذُ الْحَقِّ وَعَلَيْهِ اسْتِغْنَالُ الْاَبْلَغَاءِ (ترجمہ: عام خلق دتوفی معنی مرگ اوروح قبض کول وایی او بلیغان اوبوہلن یی معنی پوره اخیستل اوحق اخیستل وایی)

په دی وجه په ذکر سوی آیت کی دلفظ د مُتَوَفِّیْکَ ترجمہ اکثر و حضراتوپه پوره اخیستوسره کړي ده ،

لکه چی په ترجمه دشیخ الهندکی ذکر ده ، ددی ترجمی په لحاظ سره مطلب ښکاره دی ، چی زه تادیهودو په لاس کی نه پاته کوم ، بلکه تابه خپل لاس کی اخلم چی طریقه به یی دا وی چی تابه آسمان ته لوړکړم ، اوځینو حضراتو ددی ترجمه په مرگ ورکولو سره کړي ده ، لکه چی دبیان القرآن په لنډ تفسیر کی لوړه ذکر ده او دا ترجمه دقرآن دتفسیر کړونکی حضرت عبدالله ابن عباس رضی الله عنه څخه په صحیح سندونو سره نقل سوي ده ، لیکن ددی سره دا هم نقل سوی دی ، چی معنی دآیت دا ده چی الله ﷻ دغه وخت کله چی یهود دده په قتل کولو پسې سوی وه ، دده دتسلی دپاره یی دوه لفظونه ارشاد وفرمایل ، یودا چی ستا مرگ د دوی په لاسونو دقتل په صورت کی نه دی ، بلکه دطبعی مرگ په صورت کی به وی دوهم دا چی دغه وخت ددی خلگو دپنځی څخه دخلاصولو دپاره به مونږ دا طریقه وکړو چی تابه خپل طرف ته پورته کړو ، دا تفسیر دحضرت ابن عباس رضی الله عنه څخه نقل سوی دی ، په تفسیر دَر منشور کی دحضرت ابن عباس رضی الله عنه دا روایت په دی شان سره نقل سوی .

أَخْرَجَ اسْحَقُ بْنُ بَشَرَ وَإِبْنُ عَسَاكِرٍ مِنْ طَرِيقِ جَوْهَرٍ عَنِ الضُّحَاكِ عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ رضی الله عنه فِي قَوْلِهِ تَعَالَى : إِنِّي مُتَوَفِّيكَ وَرَافِعُكَ إِلَى يَغْنَى رَأْفَعُكَ ثُمَّ مُتَوَفِّيكَ فِي آخِرِ الزَّمَانِ (دَر منشور ج ۲ ص ۳۲)

اسحق بن بشر او ابن عساكر په روایت دجوهر دضحاك څخه دحضرت ابن عباس رضی الله عنه څخه دآیت ، إِنِّي مُتَوَفِّيكَ وَرَافِعُكَ إِلَى يَغْنَى رَأْفَعُكَ په تفسیر کی دالفظ نقل کړي دی چی زه به تاخپل طرف ته پورته کړم بیا به دی په آخره زمانه کی په طبعی مرگ سره مړ کړم .

ددی تفسیر خلاصه دا ده چی دتوفی معنی مرگ دی مگر په الفاظو کی مخکی والی او وروسته والی دی د: رَافِعُكَ واقع کیدل به مخکی وی اود : مُتَوَفِّيكَ دا به وروسته وی ، اودلته د: مُتَوَفِّيكَ په مخکی ذکر کولو کی حکمت اومصلحت ددی ټولی معاملی طرف ته اشاره کول دی چی مخکی کیدونکی ده ، یعنی دا دځان طرف ته رابلل دهمیشه دپاره نه دی دخو ورځو دپاره دی اویا به ته دی دنیاته راځی اوپر دښمنانوبه فتح پیداکی اویا به په طبعی طور سره ستا مرگ واقع سی ، په دی شان سره ددوباره دآسمان څخه نازلیدل اویه دنیا ترفتح پیدا کولو وروسته ورته دمرگ راتلل یوه معجزه هم وه اودحضرت عیسی عليه السلام عزت او اکرام پوره کول هم ، او دارنگه په دی کی دعیسیایانو دالوهیت (خدایی) د عقیدې باطل والی هم وو ، که داسی نه وای نو دده آسمان ته په ژوندی تللو سره ددوی دباطله عقیده پخیده چی دی هم دالله ﷻ په شان حی قیوم دی ، په دی وجه یی اول د: مُتَوَفِّيكَ لفظ وفرمایي د دوی ټول غلط خیالات یی باطل کړه ، بیایي خپل طرف ته دبللو ذکر وفرمایي .

اوحقیقت دا دی چی دکفارو اومشرکانو مخالفت او دښمنی دپیغمبرانو سره همیشه را روانه ده اوعادت دالله ﷻ دا دی چی کله دیو نبي قوم په خپلو فکرونو اوضدونو باندی کلک سی ، دپیغمبر خبره نه منی او د دوی دمعجزو ترلیدلو وروسته هم ایمان رانه وړی ، نو په دوه صورتونو کی ورسره

يُوصِرْتُ سَوِي دى ، يايى په دى قوم د آسمان څخه عذاب را ليرېلى دى ټول يى فنا كړي دى ، لكه عاديان ټموديان او قوم دلوط او قوم ذوالح سره چى سوى دى ، يا بيا دا صورت سوى دى چى په خپل پيغمبر يى ددغه دار الكفر څخه هجرت كړي دى بل طرف ته يى ليرېلى دى او هلته يى ده ته هغه طاقت اوشان وركړي دى چى بيابى په دى خپل قوم باندې فتح پيدا كړي ده ، حضرت ابراهيم عليه السلام د عراق څخه هجرت وكى شام ته راغى هلته يى پناه واخيسته ، دغه شان حضرت موسى عليه السلام دمصر څخه هجرت وكى شام ته يى تشرېف راوړى ، او په آخركى خاتم الانبياء عليه السلام دمكى څخه هجرت وكى مدينى طيبى ته يى تشرېف راوړى ، بيابى دهغه ځاى څخه حمله وكړه مكه يى فتح كړه ، د يهودو د پنځى څخه د ساتلو دپاره دا آسمان ته بلل يى هم په حقيقت كى يو قسم هجرت وو ، چى تردى وروسته به دى دوباره دنيا ته راجى په يهودو به مكمله فتح حاصله كى .

پاته سوه دا معامله چى دده دا هجرت تر ټولو جلا د آسمان طرف ته ولى دى ؟ نوالله عليه السلام ددى په باره كى په خپله فرمايلى دى چى دده مثال د آدم عليه السلام په شان دى ، څنگه چى د حضرت آدم عليه السلام پيدايشت د عامو مخلوقاتو د پيدائش د طريقى څخه مختلف بغير دمور او پلار څخه دى ، دغه ډول دده پيدائش د عامو انسانانو د پيدائش څخه په مختلف صورت سره وسو ، او مرگ يى هم په نا اشنا او عجيبه طريقه سره په ستونو كلونه وروسته دنيا ته به راسى او عجيبه به وى ، نو په دى كى څه تعجب دى چى دده هجرت دى هم په داسى عجيبه طريقه وى .

هم دا عجيبه قدر تونه دناپوهو نصاراؤ دپاره په دى عقیده كى داخه كيدو سبب جوړ سوه چى ده ته يى خداى ويل شروع كړه ، حال دا دى چى كه ددى عجائباتو په هر قدم او هر شى باندې غور وسى نو په هره يوه واقعه كى دده بنده والى او بندگى او دالله عليه السلام دحكم تابعداره كيدل او دده دبشرى خويونو دليلونه دى ، او په دى وجه په هره داسى موقع باندې قرآن حكيم دده دخدايى دعقيدى باطلولو ته اشاره كړي ده ، آسمان ته په وړلو سره داشبهه ډيره قوى كيږي په دى وجه يي ، مُتَوَكِّلٌ اَوَّلُ بَيَانٍ كَرِهَ اَوْ ددى شېبى خاتمه يى وكړه ، ددى څخه معلومه سوه چى په دى آيت كى د يهودو رد خو خاص مقصود دى ، چى بهودو كوم چى د حضرت عيسى عليه السلام د قتل كولو او دپه دار كولو قصد كوى ، الله عليه السلام د دوى ارادى په خاورو كى واچولى ، ددى مخكى والى او وروسته والى دالفاظو په ذريعه ددى سره دنصاراؤ په عقیده هم رد وسو چى دى خداى نه دى چى دمرگ څخه خلاص دى ، بلكه يو وخت به داسى راځي چى دى به په هغه كى هم مري ، امام رازى رحمه الله په تفسير كيږي فرمايى چى په قرآن كريم كى دغه شان مخكى والى وروسته والى ددغه شان مصلحتونو دپاره ډير راغلى دى چى كومه واقعه وروسته كيدونكى وه هغه يى اول او اوله واقعه يى وروسته فرمايلى ده (تفسير كبير ص ۲۸۱ ج ۱)

وَرَأَفَعَكَ اِلٰى ددى مطلب ښكاره دى چى حضرت عيسى عليه السلام ته خطاب سوى دى ورته ويل سوى دى

چی تاخپل طرف ته پورته کوم اوهرڅوک پوهیږي چی دعیسی نوم یوازی دروح نه دی بلکه دروح اوجسم دواړو په جمع دی نو دحضرت عیسی ﷺ دپورته کولو څخه دا مطلب اخیستل چی یوازی روح یی پورته سوی دی جسمانی نه دی پورته سوی بالکل غلط دی ، پاته سوه دا خبره چی رفع کله دمرتبې پورته کولو دپاره هم استعمالیږي ، لکه چی په قرآن کریم کی دی ، وَرَفَعَ بَعْضُکُمْ فَوْقَ بَعْضٍ دَرَجَاتٍ اَوْ يَرْفَعُ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا مِنَکُمْ وَالَّذِينَ اٰتَوْا الْعِلْمَ اَنُورُوا ایتونو کی ذکر دی .

نو دا ښکاره خبره ده چی لفظ د رَفَع د درجه په معنی کی استعمالول یو مجاز دی چی دقرینوپه بناء سره په ذکر سوو ایتونو کی سوی دی اولدته حقیقی معنی پاته کول دمجازی معنی اخیستلوڅه وجه نسته ، ددی څخه علاوه دلته یی دلفظ د رفع سره لفظ د الی استعمال کی ، ددی مجازی معنی احتمال یی بالکل ختم کړي دی ، په دی آیت کی یی رَافِعُکَ اِلَیَّ وَفَرَمَیْل اودسورة نساء په آیت کی کوم ځای چی دیهودو دعتیدی ذکر سوی دی هلته هم داسی فرمایي ، وَمَا قَتَلُوهُ یَقِیْنًا : بَلْ رَفَعَهُ اللَّهُ اِلَیْهِ : یعنی یهودیانو یقیناً چی حضرت عیسی ﷺ نه دی قتل کړی بلکه هغه الله ﷻ خپل طرف ته پورته کړي دی ، خپل طرف ته پورته کول دروح سره دبدنه ژوندی پوته کولوته ویل کیږي ، تردی ځایه پوری دآیت دالفاظو تشریح وسوه .

(په ذکر سوی آیت کی دحضرت عیسی ﷺ سره دالله ﷻ پنځه وعدي)

په دی آیت کی الله ﷻ دیهودو په مقابله کی دحضرت عیسی ﷺ سره پنځه وعدي فرمایلی دی .

اوله وعده: ترټولو اوله وعده دا وه چی دده دمرگ به دیهودو په لاسونو دقتل په ذریعه نه وی ، بلکه په طبعی طور سره به په خپله مقررې نېټه وی او دغه مقرر وخت به قیامت ته نژدی راسی ، کله چی حضرت عیسی ﷺ دآسمان څخه مخکی ته نازل سی ، لکه چی په صحیح اومتواترو احادیثو کی ددی تفصیل موجود دی اوڅه حصه به یی مخ ته راسی .

دوهمه وعده: فی الحال عالم بالاته دپورته کولو وه ، دایی په هغه وخت کی پوره کړه چی ددی دپوره کولو خبر دسورة نساء په آیت کی داسی ورکول سوی دی ، وَمَا قَتَلُوهُ یَقِیْنًا : بَلْ رَفَعَهُ اللَّهُ اِلَیْهِ یَقِیْنًا : دی یهودو نه دی قتل کړی ، بلکه الله ﷻ خپل طرف ته پورته کی .

درېمه وعده: ددی دښمنانو دتهدمتونو څخه دپاکولو وه ، وَمُطَهِّرُکَ مِنَ الذِّیْنِ کَفَرُوْا او دا داسی پوره سوه چی خاتم الانبیاء ﷺ تشریف راوړی اودیهودو ټول غلط الزامونه یی صفا کړه ، مثلاً یهودو دحضرت عیسی ﷺ بغیر دپلار څخه دپیدا کیدوپه وجه سره دده په نسب باندی طعن کوی ، قرآن کریم دا الزام داسی صفاکی چی داسی یی وفرمایل چی دی محضی دالله ﷻ په قدرت او دهغه په حکم سره بی پلاره پیدا سو ، او دا څه دتعجب خبره نه ده دحضرت آدم ﷺ پیدائش ترده زیات دتعجب شی دی چی دمور اوپلار دواړو څخه بغیر پیدا سو .

يهوديانو په حضرت عيسى عليه السلام د خدايي د دعوي الزام لگوي ، قرآن كريم په ډيرو آيتونو كې د حضرت عيسى عليه السلام د دې په خلاف دخپلې بندگي او بنده والي او بشروالي اقرار نقل كړې دى .

خلورمه وعده: په وَجَاعِلُ الَّذِينَ اتَّبَعُوكَ : كى ده چى ستا تابعداران به ستا په منكرانو باندې تر قيامته پورې غالب ساتل كيږي ، دا وعده داسې پوره سوه چى دلته د تابعدارانو څخه مراد د حضرت عيسى عليه السلام د نبوت عقیده لرل او اقرار مراد دى ، دده په ټولو احكامو باندې ايمان او عقیده شرط نه ده ، نو په دې شان سره نصارا او مسلمانان دواړه په دې كې دا خل سوه چى دوى د حضرت عيسى عليه السلام د نبوت اورسالت عقیده لري ، دا دوهمه خبره ده چى يوازي دومره عقیده د آخرت دنجات دپاره پوره نه ده ، بلكه د آخرت نجات په دې باندې موقوف دى چى د حضرت عيسى عليه السلام په ټولو احكامو باندې عقیده او ايمان ولري او د حضرت عيسى عليه السلام په قطعې او ضروري احكامو كې يو دا هم ووچى تر هغه وروسته په خاتم الانبياء ﷺ به هم ايمان راوړي ، نصاراؤ خو ورباندې عقیده او ايمان اختيار نه كى ، په دې وجه د آخرت دنجات څخه محرومه پاته سوه مسلمانانو په دې باندې هم عمل وكى ځكه د آخرت دنجات لايق سوه ، ليكن په دنيا كې په يهودو باندې د غالب پاته كيدو وعده يوازي د حضرت عيسى عليه السلام په نبوت باندې موقوفه وه ، دغه د دنيا غلبه نصاراؤ او مسلمانانو ته په مقابل د يهودو كې هميشه حاصله سوي ده او يقيناً تر قيامته پورې به وي .

دكله څخه چى الله ﷻ دا وعده فرمايلې وه دهغه وخت څخه تر نن پورې هميشه دا ليدل سوي ده چى د يهودو په مقابل كې هميشه نصارا او مسلمانان غالب راغلي دي ، د دوى حكومتونه په دنيا كې قائم سوي او پاته سوي دي .

(داسر آيلو د موجوده حكومت څخه په دې څه شبه نه سي كيدى)

ځكه چى اول خو د دې حكومت حقيقت د دې څخه ماسوا نه دى چى دا دروس او يورپ د نصاراؤ شريكه چاونى (فوجى اده) ده چى دوى د مسلمانانو خلاف قائمه كړې ده ، ديوى ورځې دپاره هم كه دروس او امريكى حكومت او يورپ دنورو ملكونو حكومتونه خپل لاس د دوى دسر څخه لږ كى نو د دنيا دنقشې څخه كې د دوى وجود وران سوي به ټوله دنيا ووينى ، په دې وجه د يهودو يا اسرائيلو دا حكومت د حقيقت پيژندونكو خلكو په نظر كې يو مجاز كيدى سى تر دې زيات يى هيڅ حقيقت نسته ، او كه بالفرض دا د دوى خپل حكومت هم ومنل سى نو د نصاراؤ او مسلمانانو د مجموعې په مقابل كې د دوى د مغلوب او مقهور (قهر وهل) كيدو څخه يو د عقل خاوند انكار نه سى كولى او كه دا هم دپامه وغورځول سى نو (بيا جواب دا دى چى) قريب قيامت ته ديوڅو ورځو دپاره خو د يهودو د غلبې خبر په خپله په اسلام كې په متواترو روايتونو سوه موجود دى كه د دې دنيا اوس زيات نور باقى پاته كيدل نه وي او قيامت نژدې سوي وي نو د دې حكومت كيدل هم د اسلامي رواياتو څخه

خلاف نہ دی او داسی دیوڅو ورځو شور او شغب ته سلطنت یا حکومت نہ سی ویل کیدی .

پنځمه وعده : د قیامت په ورځ ددی مذهبی اختلافونو د فیصلی کولو دغه وعده به هم په خپل وخت خامخا پوره سی لکه چی په آیت کی ارشاد دی ، **ثُمَّ اِلٰی مُرْجِعُكُمْ لَاحُکُمُ بَیْنُکُمْ** .

(مسئله د حیات (ژوند) او دنړول (راکښته کیدو) دعیسی علیه السلام)

په دنیا کی یوازی د یهودو دا ویناده چی حضرت عیسی علیه السلام قتل سوی او په دار سوی دفن سوی دی او بیا ژوندی سوی نه دی او د دوی ددی خیال حقیقت قرآن کریم د سورۃ نساء په آیت کی ښکاره کړی دی او په دی آیت کی هم په **وَمَكْرُؤًا** و **مَكَرَ اللّٰهُ** کی دی طرف ته اشاره سوی ده چی الله جل جلاله د حضرت عیسی علیه السلام د دښمنانو مکر او تدبیر په خپله د دوی طرف ته واپس کی ، چی کوم یهودیان د حضرت عیسی علیه السلام د قتل کولو دپاره کور ته دننه تللی وه په هغوی کی دیوسری شکل اوصورت بدل سو ، بالکل د حضرت عیسی علیه السلام په صورت جوړ سو او حضرت عیسی علیه السلام ژوندی آسمان ته وختی ، د آیت الفاظ دا دی ، **وَمَا قَتَلُوهُ وَمَا صَلَبُوهُ وَلٰكِنْ شُبِّهَ لَهُمْ** : نه دوی عیسی علیه السلام قتل کی اونه یی په دار کی ، لیکن د الله جل جلاله تدبیر دوی په شېبه کی واچول (چی دخپل سری په قتلولو خوشحاله سوه) ددی زیات تفصیل به په سورۃ نساء کی راسی (انشاء الله تعالی)

دنصاراؤ ویناده چی حضرت عیسی علیه السلام قتل او په دار خو سو مگر بیا دوباره ژوندی سو او آسمان ته پورته سو ، په دی ذکر سوی آیت کی یی د دوی دغه غلط خیال هم رد کی ، او دا یی وښووله چی لکه څنگه چی یهودیانو خپل سری قتل کی خوشحالی یی کولی نو دغه شان عیسایان په دی دوکه سوه چی دا قتل سوی حضرت عیسی علیه السلام دی نو په دی وجه د **شُبِّهَ لَهُمْ** مصداق د یهودو په شان نصارا هم سوه .

ددی دواړو ډلو په مقابله کی د اسلام دغه عقیده ده کومه چی په دی آیت او په نورو ډیرو آیتونو کی په وضاحت سره بیان سوی ده چی الله جل جلاله دی د یهودو د لاسو څخه دخلاصولو دپاره ژوندی آسمان ته پورته کی نه یی دی قتل کړای سواى اونه په دار وخیژول سو هغه ژوندی په آسمان کی موجود دی او قیامت ته نژدی به د آسمان څخه راکښته سی په یهودو به فتح پیدا کی ، او په آخر کی به په طبعی مرگ سره وفات پیدا کی په دی عقیده د ټول مسلمان امت اجماع او اتفاق دی ، حافظ ابن حجر رحمه الله په تلخیص الحبیر ص ۳۱۹ کی دا اجماع نقل کړی ده ، د قرآن مجید د ډیرو آیتونو او د احادیثو په متواترو روایتونو او په اجماع د امت سره دا عقیده ثابته ده ، دلته ددی دپوره تفصیل موقع هم نسته او ضرورت یی هم نسته ، ځکه چی د امت عالمانو دا مسئله په جلا کتابونو اورسالو کی پوره پوره واضح کړی ده او ددی څخه دانکار کوونکو جوابونه یی په تفصیل سره کړی دی ، دهغه کتل کافی دی ، مثلاً د حضرت حجة الاسلام مولانا سید محمد انور شاه کشمیری رحمه الله کتاب په عربی ژبه عقیده الاسلام فی حیاة عیسی علیه السلام د حضرت مولانا بدر عالم صاحب مهاجر مدنی کتاب په اردو ژبه حیات

عيسى عليه السلام دمولانا سيد محمد اديس صاحب كتاب حيات مسيح عليه السلام اونوري هم په سوونو وړي اولوي رسالي په دې مسئله باندې چاپ سوي او مشهورې سوي دي ، احقر هم په حكم داستاذ محترم حضرت مولانا سيد محمد انور شاه صاحب كشميري عليه السلام تر سلو زيات احاديث چې دهغه څخه د حضرت عيسى عليه السلام ژوندي پورته كول اوبيا قيامت ته نژدې راکښته كيدل په تواتر سره ثابتېږي يوم مستقل كتاب البتصریح بماتواتر فی نزول المسيح کی جمع کړي دي ، چې اوس د حاشيې او شرح سره د شام يوبزرگ علامه عبدالفتاح ابو غدة په بيروت کې چاپ کړي دي .

او حافظ ابن كثير د سورة احزاب دايت ، وَاِنَّهُ لَعَلَّمَ لِّلْسَاعَةِ په تفسير کې ليکلی دی .

وَقَدْ ثَوَّرَتِ الْأَحَادِيثُ عَنْ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ أَنَّهُ اخْتَبَرَ بِنُزُولِ عِيسَى قَبْلَ يَوْمِ الْقِيَمَةِ إِمَامًا عَادِلًا خَ، يعنی د نبی کریم ﷺ احاديث په دې باره کې متواتر دي چې ده ﷺ د حضرت عيسى عليه السلام مخکې تر قيامت دنازلیدو خبر ورکړي دي .

د حضرت عيسى عليه السلام ژوندي آسمان ته د لوړولو او ژوندي اوسیدو اوبيا قيامت ته نژدې دنازلیدو عقیده د قرآن کریم په قطعي نصوصو او په متواترو احاديثو سره ثابته ده چې د امت عالمانو دمستقلو کتابونو او رسالو په صورت کې شائع کړي ده چې د ځينو نومونه لوړ ليکل سوي دي ، دمستلي دمکمل تحقيق دپاره د دوی طرف ته رجوع کول په کار دي .

دلته يوازي د يوې خبرې طرف ته ستاسې فکر راگرځوم چې که څوک دي ته وگوري نو که لږ عقل او انصاف په چا کې وي نو په دې مسئله کې به يې هيڅ شک او شبهه پاته نه سي ، هغه دا ده چې د سورة آل عمران په يوولسمه رکوع کې الله ﷻ د تيرو پيغمبرانو ذکر وفرمايي ، نود حضرت آدم عليه السلام نوح عليه السلام د ابراهيم عليه السلام آل د عمران د ټولو ذکر يې په يوه آيت کې اجمالاً (يعنی سرسری) وفرمايي ، تردې وروسته يې په درو ۳ رکوع گانو يادوه ويشتو ۲۲ آيتونو کې د حضرت عيسى عليه السلام او دده د خاندان بيان داسې اوږد بحث او په تفصيل سره وکړ چې په خپله دخاتم الانبياء ﷺ چې قرآن ورباندې نازل سو دهغه ذکر هم په دومره تفصيل سره نه دی راغلی ، د حضرت عيسى عليه السلام د آنا ذکر دهغې دنذر بيان دومر پيدائش نوم او د پرورش (پالنې) ذکر يې په تفصيل سره د حال تر پيدا کيدو وروسته يې مورڅه و خوړل څه يې وچينبل ددې ذکر خپل خاندان ته دکوچنې راوړل دهغوی بدې ردې د پيدا کيدو سره سم په طور دمعجزې خبرې کول بيا ځوانيدل او قوم ته دعوت دهغوی مخالفت د حواريانو امداد ديهوديانو هجوم دده آسمان ته ژوندي پورته کول اونور بيا په متواترو احاديثو کې دده زيات صفتونه شکل صورت دجامو اونور پوره تفصيل ، داداسې حالات دي چې په ټول قرآن او حديث کې ديوه نبی اورسول حالات په داسې تفصيل سره نه دي بيان سوي ، دا خبره هر انسان ته د فکري لښه ورکوي چې داسې ولی او په څه حکمت سره سوي دي ، که لږ هم فکر وسي نو دا خبره صفا کيږي چې حضرت خاتم الانبياء ﷺ کله چې

آخری نبی اور رسول دی بل نبی ترده وروستہ راتلونکی نستہ ، پہ دی وجہ دہ ۱۰۰۰ پہ خپلو تعلیماتو کی ددی خبری دیر انتظام وفرمائی چی ترقیامتہ پوری کمی کمی مرحلی او منزلونہ چی امت تہ پہ مخکی راتلونکی دی دھغہ پہ بارہ کی بنوونی وکری ، نوپہ دی وجہ دہ ۱۰۰۰ یوطرف تہ دا انتظام وفرمائی چی ترده ۱۰۰۰ وروستہ بہ دتابعداری قابل کوم خلگ وی د دوی ذکر یی پہ بنیادی طور سرہ دعامو صفتونو سرہ ہم بیان کی ، دخینو حضراتو نومونہ یی ہم وبنوول امت تہ یی دھغوی دتابعداری تاکید وفرمائی اود دوی پہ مقابل کی یی دھغو گمراہو خلگو ہم پتہ وبنوولہ چی دھغوی خخہ دامت دین تہ خطرہ وہ .

پہ وروستہ راتلونکو گمراہوانو کی ترٲولو لوی سری مسیح دجال وو چی دده فتنہ دیرہ گمراہ کوونکی وہ ، دده یی دومرہ حالات اوصفات بیان کرل چی دده دراتلو پہ وخت کی امت تہ دده پہ گمراہی کی ددخہ شک اوشبہی خای پاتہ نہ سی ، دغہ شان پہ وروستہ راتلونکو اصلاح کوونکو او داقتداء پہ قابلو بزرگانو کی ترٲولو زیات لوی حضرت عیسیٰ ۱۰۰۰ دی چی اللہ ۱۰۰۰ پہ نبوت او رسالت سرہ ولمانخی اوپہ فتنہ ددجال کی یی دمسلمان امت دامداد دپارہ ژوندی پہ آسمان کی وساتی اوقیامت تہ نژدی بہ ہغہ ددجال دقتلولو دپارہ مامور سی ، پہ دی وجہ ضرورت ووچی دده حالات اوصفات ہم امت تہ پہ داگہ وبنوول سی ، چی تر دی وروستہ بیا دحضرت عیسیٰ ۱۰۰۰ دنزول پہ وخت کی دده پہ پیژندوکی خہ شک اوشبہ پاتہ نہ سی .

پہ دی کی دیر حکمتونہ اومصلحتونہ دی ، اول دا چی کہ امت تہ دده پہ پیژندلوکی اشکال دگران والی، پینس سی، نو دده دراکنبتہ کیدو مقصد بہ پورہ نہ سی ، مسلمانان بہ دده سرہ ملگری نہ سی، نودی بہ د دوی مدد خنگہ وکرای سی .

دوہم دا چی حضرت عیسیٰ ۱۰۰۰ بہ کہ خہ ہم دغہ وخت دنبوت اورسالت پہ کارونو سرہ مامورہ سوی دنیاتہ نہ راخی ، بلکہ دامت محمدی دمشری اوامامت دپارہ بہ پہ طور دخلیفہ درسول ۱۰۰۰ تشریف راوری ، مگر کومہ ذاتی مرتبہ دنبوت او رسالت چی دہ تہ حاصلہ دہ دھغہ خخہ بہ معزولہ سوی ہم نہ وی ، بلکہ دغہ وخت بہ دده مثال دھغہ والی پہ شان وی چی دخپل ولایت والی دی مگر پہ یو ضرورت سرہ بل ولایت تہ تللی دی ، نو دی کہ خہ ہم پہ دغہ ولایت کی خودوالی پہ حیثیت سرہ نہ دی مگر دخپل منصب دوالی توب خخہ معزولہ ہم نہ دی ، لنده دا چی حضرت عیسیٰ ۱۰۰۰ بہ دغہ وخت ہم دنبوت او رسالت دصفت خخہ جلانہ وی اولکہ خنگہ چی دھغہ دنبوت خخہ انکار اول کفر وو دغہ وخت بہ ہم کفر وی نومسلمان امت چی د اول خخہ دھغہ پہ نبوت دقرآنی ارشاداتو مطابق ایمان راوری دی ، نوکہ دنزول پہ وخت کی دی ونہ پیژنی نو پہ انکارکی بہ اختہ سی پہ دی وجہ دھغہ بنسو نبنانو اوصفتونو تہ ددیر زیات ہنگارہ کولو ضرورت وو .

دریم دا چی دحضرت عیسیٰ ۱۰۰۰ دنزول واقعہ بہ ددنیا پہ آخری عمر کی راپیشیری ، نوکہ نبنی نبنانی

یہی شکمنی وی نوممکنہ وہ چی بل سری دعویٰ وکی چی زہ مسیح عیسیٰ ابن مریم یم، نو پہ دی نبنانو سرہ بہ دہفہ تردید کول کیرپی لکہ چی پہ ہندوستان کی مرزا قادیانی دعوہ وکرہ چی زہ مسیح موعود یم او دامت عالمانو ددی نبنوپہ وجہ سرہ دہفہ وینا رد کرہ۔

لندہ دا چی پہ دی خای کی اوپہ نورو خایونوکی دحضرت عیسیٰ ﷺ حالات اوصفات پہ دومرہ تفصیل سرہ بیان کیدل پہ خپلہ دہفہ قیامت تہ نزدی پہ نازلیدو او دوبارہ دنیا تہ دتشریف راوہو خبر ورکوی، احقر دا مضمون پہ پورہ وضاحت سرہ پہ خپلہ اُردو رسالہ (مسیح موعود کی پہچان) دراتلونکی مسیح ﷺ پیژندگلو، کی بیان کرپی دہ کہ خوک غواہی نو ہفہ دی وگوری۔

فَأَمَّا الَّذِينَ كَفَرُوا فَأَعَذَّ اللَّهُ لَهُمْ عَذَابًا شَدِيدًا فِي الدُّنْيَا

نو ہفہ خلق چی کافران سوہ دوی لرہ بہ عذاب ورکرم عذاب سخت پہ دنیا کی

وَالْآخِرَةِ وَمَا لَهُمْ مِنْ نَاصِرِينَ ۝۸۱ وَأَمَّا الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا

او آخرت کی اوخوک بہ نہوی ددوی مددگار او ہفہ خلق چی ایمان یی راوہی اونیک

الصَّالِحَاتِ فَيُوَفِّيهِمْ أُجُورَهُمْ وَاللَّهُ لَا يُحِبُّ الظَّالِمِينَ ۝۸۲

کارونہ یی وکھل پس دوی لرہ بہ پورہ ورکری ددوی حق او اللہ نہ خوبنوی بی انصافہ،

ذَلِكَ تَتْلُوهُ عَلَيْكَ مِنَ الْآيَاتِ وَالذِّكْرِ الْحَكِيمِ ۝۸۳

دا وایو مونہ پہ تا باندی ایتونہ اویان تحقیقی (یعنی حقیقت)

دَآيْتُونُو قُرْآنَ: پہ لور آیت کی ویل سوی دی چی زہ بہ ددی اختلاف کوونکو پہ مینخ کی قیامت پہ ورخ عملی فیصلہ کوم پہ دی آیتونو کی ددغہ فیصلی بیان دی۔

لنہ تفصیل: (فیصلی) دا دی چی کوم خلگ (پہ دی اختلاف کوونکو کی) کافران وہ نو دوی تہ بہ (د دوی پہ کفر باندی) سختہ سزا ورکوم (پہ جمع پہ دواہو جہانوی کی) پہ دنیا کی ہم (چی ہفہ وسوہ) اوپہ آخرت کی ہم (چی ہفہ پاتہ دہ) او ددی خلگو بہ خوک مدد کوونکی (دلہ کوونکی) نہ وی، اوکوم خلگ چی مومنان وہ اوہغوی نیک کارونہ کروی وہ، نو دوی تہ بہ اللہ ﷻ د دوی (دایمان اونیکو کارونو) ثواب ورکی او (کفاروتہ دسزا رسیدو وجہ دا دہ چی) اللہ ﷻ محبت نہ ساتی د (داسی) ظلم کوونکوسرہ (کوم چی دخدای ﷻ یاد پیغمبرانو خخہ منکر وی، یعنی کلہ چی دا ظلم دیر لوی دی دمعا فی قابل نہ دی پہ دی وجہ بہ ورباندی سخت غضب وسی سزا بہ پیدا کی) دا (ذکر سوی قصہ) مونہ تاتہ (پہ وحی سرہ) وایو اوروو چی (ستادلیل دنبوت) دی او دحکمت خخہ دک مضامین دی۔

معلومات اومستلي

(د دنیا مصیبتونه د کفارو دپاره نه جبیره کیږي او د مومن دپاره کفاره او فائده کیږي)

ثَاغِذُ بِهِمْ عَذَابًا شَدِيدًا فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ. ددی آیت په مضمون باندی یو سپک غونډی اشکال راځی، چی بیان د آخرت د فیصلی دی نو په دی کی د دنیا د عذاب څه معنی ده ځکه چی په دغه وخت کی خو به د دنیا سزا بیا نه وی.

نو ددی جواب دا دی چی ددی وینا داسی مثال دی لکه چی یو حاکم یو مجرم ته داسی ووايي چی دا وخت خو زه تاته یو کال قید درکوم خو که په جیل خانه کی دی څه شرارت وکی نو دوه کاله سزا به درکړم فقط ددی مطلب به دا وی چی دا دوه کاله به دنن د تاریخ څخه وی نو په دی بناء باندی دا یقینی ده چی د شرارت څخه وروسته به د دوو کالو حکم صادر وی، نو حاصل دا سو چی د شرارت په وجه به ورسره دیو کال بل جمع کولو په وجه ټول مجموعه قید دوه کاله سی.

نو دغه شان دلته گڼل په کاردی چی د دنیا سزا خو سوی ده خو د آخرت سزا به ورسره پیوست کی نو د قیامت په ورځ به د ټولی مجموعه سزا تکمیل وسی، یعنی د دوی د دنیا سزا به د آخرت دپاره کفاره نه وی (چی گویا دلته یی سزا خورلی ده هلته به اوس سزانه وی بلکه په دنیا کی هم په عذاب کی وه او اوس په آخرت کی به هم د دوی دپاره عذاب وی) په خلاف د مومنانو چی په دوی که په دنیا کی مصیبت اونور راځی نو گناه یی معاف کیږي او د آخرت عذاب یی سپک او یا دفع کیږي، او په دی وجه یی د دوی طرف ته په لَاحِبَةِ الظِّلْمِینَ: سره ارشاد وفرمایي. یعنی ایماندار په سبب دایمان سره د الله ﷻ محبوب دی او د محبوبو (خوبنو) سره داسی معامله کیږي، او کافران په سبب د کفر سره د الله ﷻ په غضب کی وی او د غضب سوو سره داسی معامله نه سی کیدی (بیان القرآن)

إِنْ مَثَلٌ عِنْدَ اللَّهِ كَمِثْلٍ أَدَمَ خَلْقَهُ مِنْ تَرَابٍ ثُمَّ قَالَ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ ﴿٥١﴾

بیشکه مثال د عیسی د الله په نزد په شان د مثال د آدم دی جوړی کی دی د ختو څخه بیایی وویل ده ته چی سه نوسو

الْحَقُّ مِنْ رَبِّكَ فَلَا تَكُنْ مِنَ الْمُبْتَرِّينَ ﴿٥٢﴾ فَمَنْ حَاجَّكَ فِيهِ

حق دغه دی چی ستارب یی وایی پس ته مه کیږه د شک کوونکو څخه بیا چی څوک جگړه کوی ستاسی په دی قصه

مَنْ بَعْدَ مَا جَاءَكَ مِنَ الْعِلْمِ فَقُلْ تَعَالَوْا نَدْعُ آبَاءَنَا وَآبَاءَكُمْ

کی وروسته ددی څخه چی راغی تاته خبر رښتینی پس ته ووايه راسی راوې بلو مونږ خپل اولاد اوستاسی اولاد

وَنِسَاءَنَا وَنِسَاءَكُمْ وَأَنْفُسَنَا وَأَنْفُسَكُمْ ثُمَّ نَبْتَهِلْ فَنَجْعَلْ

او خپلی ښځی او ستاسی ښځی او خپل ځانونه اوستاسی ځانونه، بیا به ارزو وکو مونږ ټول اولعت

لَعَنَتُ اللَّهُ عَلَى الْكَافِرِينَ ﴿٤١﴾ إِنَّ هَذَا لَهُوَ الْقَصَصُ الْحَقُّ

به وکو دالله په هغو چی درواغجن وی بیشکه دادی بیان رښتینی

وَمَا مِنْ إِلَهٍ إِلَّا اللَّهُ وَإِنَّ اللَّهَ لَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ﴿٤٢﴾ فَإِنْ تَوَلَّوْا

اونسته دبندي لایق ماسوا دالله څخه او بیشکه الله چی دی هغه دی زبردست حکمت والا بیا که دوی قبول

فَإِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ بِالْفَاسِدِينَ ﴿٤٣﴾

نه کړی نو الله تعالی ته معلوم دی فساد کوونکی.

لنفسیر: بیشکه حالت عجیبه دحضرت عیسی دالله په نزد (یعنی دهغه په انتخاب ازلی کی) مشابه دی دحالت عجیبه دحضرت آدم سره چی ده آدم (یعنی دده قالب) دڅاورو څخه جوړ کی بیای دی (قالب) ته حکم وکی چی (جاندار) سه نو هغه (جاندار) سو دا واقعی کار (چی لوړ ذکر سو) ستا دپروردگار دطرفه (نبول سوی) دی ، نو ته دشک کوونکو څخه مه کیږه ، نو څوک چی ستاسی سره دعیسی په باره کی (اوس هم) دلیل بازی کوی تاته تر (واقعی) علم راتلو وروسته نو ته (په جواب کی داسی) ووايه چی (ښه نوکه دلیل نه منی نویا) راسی مونږ (اوتاسی) به راجمع کوخپل اولاد اوستاسی اولاد اوخپلی ښځی اوستاسی ښځی اوخپل ځانونه اوستاسی ځانونه بیابه مونږ (په جمع سره) ښه په زړه سره دعا وکو داسی چی دالله لعنت به ولیږو په هغو چی (په دی بحث کی) په ناحقه وی بیشکه دا (څه چی) ذکر سو دا دی رښتینی خبری اوبل څوک دعبادت لایق نسته بغیر دالله څخه (دا ذاتی یووالی سو) او بیشکه الله دی غلبی والاحکمت والا (داصفات یووالی سو) بیا (تردی تولو) دلیلونو وروسته هم که (دحق قبولولو څخه) مخ اړوی نو (تاسی د دوی معامله خدای ته وسپاری ځکه چی) بیشکه الله ښه پوه دی په فساد کوونکو باندی .

معلومات اومسئلي

(قیاس دلیل دی)

إِنْ مَثَلٌ عِنْدَ اللَّهِ كَمَثَلِ آدَمَ: ددی آیت څخه معلومیږی چی قیاس هم په شرعی دلیلونو کی دی ځکه چی الله وفرمایل چی دحضرت عیسی پیدائش داسی دی لکه دحضرت آدم (یعنی لکه څنگه چی حضرت آدم بغیر دپلار (اومور) څخه پیدا سو ، دغه ډول یی حضرت عیسی هم بغیر دپلار څخه پیدا کی نو دلته الله دحضرت عیسی پیدائش دحضرت آدم پرپیدائش باندی دقیاس کولو طرف ته اشاره وفرمایله (مظهری)

(دمباهلی (یعنی یویل ته بنراوی کول) پیژندل)

قُلْ تَعَالَوْا نَدْعُ الْخ په دی آیت سره الله ﷻ نبی کریم ﷺ ته دмбаہی کولو حکم ورکړي دی چی د هغه تعریف (پیژندل) دا دی چی که چیری دیوکار په حق والی اوباطل والی کی د دواړو فرقیو جگړه جوړه سی او په دلیلونو سره جگړه ختمه نه سی نو بیا دا طریقه اختیارول په کار دی ، چی ټول یو ځای سی او الله ﷻ ته سوال وکی چی څوک په دی کار کی په باطله (یعنی په ناحقه) باندی وی په هغه دی دالله ﷻ دطرفه وبال او هلاکت ولوپړی ، ځکه چی دلغت معنی دخدای ﷻ درحمت څخه لیری کیدل دی اود رحمت څخه لیری کیدل قهر ته نژدی کیدل دی .

نوحاصل دمعنی ددی داسو چی په درواغجن دی قهرنازل سی نوکوم سړی چی درواغجن وی هغه به ددی سزاڅکی، دغه وخت به پوره تعین درنستینی اودرواغجن منکراوته هم ښکاره سی، په دی طریقه دعا کولوته (مباهله) وایی اوپه دی کی اصل په خپله دмбаخته کوونکو جمع کیدل اودعاکول دی دخپلوخپلوانو اوعزیزانو جمع کولو ته ضرورت نسته ، لیکن که جمع سی نو په دی سره یی اهتمام نور هم زیاتیږی .

(دمباهلی واقعه اودروافشورد)

ددی وروسته منظر (یعنی واقعه دا ده چی نبی کریم ﷺ دنجران نصاراؤ ته یوفرمان ولیږی چی په هغه کی دری ۳ خبری په ترتیب سره ذکر سوی وی .

(۱) اول اسلام قبول کی (۲) دوهم یاجزیه اداکی (۳) دریم یاجنگ ته تیارسی نصاراؤ دیو بل سره مشوره وکړه ، شر حبیل او جبارین فیض یی دنبی کریم ﷺ په خدمت کی ولیږل دا خلگ را غلل اوپه مذهبی کارونو کی یی خبری ورڅخه شروع کی ، تردی چی دحضرت عیسیٰ ﷺ دخدای ثابتولو دپاره دی خلگو ددیر زیات بحث اوتکرار څخه کار واخیستی ، نو په دی کی داآیت دмбаہلی نازل سو ، نوحضور ﷺ نصاراؤ ته دмбаہلی دعوت ورکی ، اوپه خپله هم دحضرت فاطمی ﷺ اوحضرت علی کرم الله وجهه امام حسن اوحسین ﷺ سره مباہلی ته تیار سو راووتی ، شرحبیل چی دا ولیدل نو خپلو دواړو ملگروته یی وویل چی تاسی ته معلومه ده چی دا دالله ﷻ نبی دی ، او دنبی سره په مباہله کولوکی زمونږ هلاکت او بربادی یقینی ده ، نو په دی وجه دخلاصون یوه بله لار ولتوی ، ملگرو ورته وویل چی ستا په نزد دخلاصی څه صورت دی؟ هغه وویل زماپه نزد ښه صورت دا دی ، چی دنبی ﷺ درایی موافق دی صلح وسی نو په دی باندی دټولو اتفاق راغی نونبی کریم ﷺ په دوی جزیه مقررہ کړه اوصلح یی وکړه ، چی دا هغو هم منظوره کړه (تفسیر ابن کثیر)

په دی آیت کی د اِبْنَاتًا څخه مراد یوازی صلیبی (دخپلی ملا) اولاد نه دی بلکه عام اولاد ورڅخه مراد دی برابره خبره ده که اولاد وی اوکه داوولاد اولاد وی ، ځکه چی په عرف کی په ټولو د اولاد اطلاق کیږی ، نو په اِبْنَاتًا کی دده ﷺ لمسیان حسنین ﷺ اوزوم حضرت علی کرم الله وجهه داخل دی

اوبيا په خاص طور حضرت علي کرم الله وجهه په اَبْنَاتًا کی دا خلول په دی وجه هم صحیح دی چی ده خو پالنه هم د حضور ﷺ په غیره مبارکه کی پیدا کړی وه ، حضور ﷺ دی دخپلو کوچنیانو په شان پاللی وو او دده دپالنې او پرورش پوره پوره خیال یی ساتلی وو ، په داسی کوچنی باندی په عرف کی دزوی اطلاق کیدی سی .

ددی بیان څخه دا خبره واضحه سوه چی حضرت علي کرم الله وجهه په اولاد کی دا خل دی ، په دی وجه درواضو دده د اَبْنَاتًا څخه خارجول او په اَنْفُسًا کی یی دا خلول دده خلافت بلا فصل باندی دلیل نیول صحیح نه دی (چی گویا دی تر نورو خلفاؤ اول متصل دخلافت حقدار وو)

قُلْ يَا أَهْلَ الْكِتَابِ تَعَالَوْا إِلَى كَلِمَةٍ سَوَاءٍ بَيْنَنَا وَبَيْنَكُمْ أَلَّا نَعْبُدَ إِلَّا اللَّهَ وَلَا نُشْرِكَ بِهِ

ته ووايه چی ای اهل کتابو ۱ راسی دیوی خبری طرف ته چی برابر ده په مینځ زمونږ اوستاسی کی چی بندگی

شَيْئًا وَلَا يَتَّخِذَ بَعْضُنَا بَعْضًا أَرْبَابًا مِنْ دُونِ اللَّهِ فَإِنْ تَوَلَّوْا

به نه کوو مگردالله او شریک به نه جوړ وو دهغه هیڅوک اونه به جوړوی یو څوک بل څوک رب ما سوا دالله ﷻ څخه

فَقُولُوا الشَّهْدُوا يَا نَسْرُكُونَ ﴿٣١﴾

بیا که دوی قبوله نه کړی (دا خبره نو ووايه چی شاهدسی چی مونږ دحکم تابعدار یو .

لنہ تفسیر: (ای محمد ﷺ) ته ووايه چی ای اهل کتابو راسی دیو داسی خبری طرف ته چی زمونږ او

ستاسی په مینځ کی (منلو ته) برابر ده (هغه) دا (ده) چی بغیر دالله ﷻ څخه به مونږ دبل هیچا عبادت نه

کوو او دالله ﷻ سره به هیڅوک نه شریکوو ، او په مونږ کی به څوک بل څوک رب نه مقرر وی چی خدای

ﷻ پرېږ دی ، بیا که (تردی وروسته هم) دغه خلگ (د حق څخه) منع کوی نو تاسی (مسلمانان) خلگ

ووایاست چی تاسی (زمونږ) په دی (اقرار) باندی شاهدان سی چی مونږ څو (ددی خبری) منونکی یو (که

تاسی یی نه منی نو تاسی پوه سی)

معلومات اومستلي

(دتبليغ اودعوت خاص اصول)

تَعَالُوا إِلَى كَلِمَةٍ سَوَاءٍ بَيْنَنَا وَبَيْنَكُمْ: ددی آیت څخه دتبليغ او دعوت یو خاص اصول معلومیدی سی

هغه دا چی که یو سری یو داسی جماعت (ټولگی) ته ددعوت ورکولو خواهشمند وی چی په عقیدو

اونظریو کی دده څخه مختلف وی ، نو دهغه طریقه دا ده چی دغه دعقیدی مخالف جماعت ته دی

یوازی په دی خبره دجمع کیدو دعوت ورکی په کومه چی د دواړو اتفاق راتلی سی ، لکه نبی کریم ﷺ

چی کله دروم باچا هرقل ته داسلام دعوت ورکی نو دداسی مسئلی طرف ته یی ورکی چی په هغه د

دواړو اتفاق وو، يعنى دالله ﷺ دوحدا نيت (يووالی) طرف ته، هغه دعوت نامه دا ده لاندی نقل کيږي
(بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ مِنْ مُحَمَّدٍ عَبْدَ اللَّهِ وَرَسُولِهِ إِلَى هِرَقْلَ عَظِيمِ الرُّومِ، سَلَامٌ عَلَى مَنْ اتَّبَعَ الْهُدَى أَمَّا
بَعْدُ لَأَنِّي أَدْعُوكَ بِدَعَايَةِ الْإِسْلَامِ أَسْلِمْتَ لِسَلَمٍ يُؤْتِيكَ اللَّهُ أَجْرَكَ مَرَكَيْنِ فَإِنْ تَوَلَّيْتَ فَإِنْ غَلَبَكَ إِنْ أَمَّ الْبَرِيَّةِ يَأْ أَهْلَ
الْكِتَابِ تَعَالَوْا إِلَى كَلِمَةٍ سَوَاءٍ بَيْنَنَا وَبَيْنَكُمْ أَلَّا نَعْبُدَ إِلَّا اللَّهَ وَلَا نُشْرِكَ بِهِ شَيْئًا وَلَا يَتَّخِذَ بَعْضُنَا بَعْضًا أَرْبَابًا مِنْ
دُونِ اللَّهِ (بخاری)

زه شروع کوم دالله ﷺ په نوم سره چی دیر مهربانه او زیات رحم کوونکی دی، داخط دمحمد ﷺ دالله
ﷺ دبنده او دهغه در رسول دطرفه دی دروم باچا هرقل طرف ته سلامتیا دی وی په هغه سړی باندی چی
دهدایت دلاری تابعداری وکی، وروسته تردی زه تاته داسلام دعوت درکوم اسلام راوړه ته به سلامت
پاته سی اوتاته به دوه غبرگ اجر درکی اوکه تامنعه وکړه نوپرتا باندی به وی گناه ددغه ټولو
کسانوکوم چی ستاپه رعیت کی دی ای اهل کتابوا دیوی داسی خبری طرف ته راسی چی جمع
سوکومه چی زمونږ اوستاسی په مینځ کی برابره ده هغه داچی مونږ به دالله ﷺ څخه بغیر دبل
چا عبادت نه کوو اونه به دهغه سره څوک شریک جوړ وو او نه به مونږ دا کوو چی الله ﷺ پریرېدو اوپه
خپل مینځ کی به یو بل رب جوړوو.

فَقُولُوا أَشْهَدُوا بِأَنَّا مُسْلِمُونَ: په دی آیت کی چی یی دا ویلی دی چی تاسی شاهدان اوسی، په دی
سره یی دا تعلیم ورکړی دی چی کله په ښکاره دلیلونو سره هم څوک حق ونه منی نو دحجت پوره کولو
دپاره خپل مسلك (دین) ښکاره کول او خبره ختمول په کار دی، زیات بحثونه اوتکرار کول مناسب نه
دی بیس خبره پریکول په کار دی.

يَا أَهْلَ الْكِتَابِ اتَّخَذُوا فِي إِبْرَاهِيمَ وَمَا أُنزِلَتِ التَّوْرَةُ وَالْإِنْجِيلُ إِلَّا مِنْ بَعْدِهَا

ای اهل کتابو! ولی جگړه کوئ دابراهیم ﷺ په باره کی اوتورات اوانجیل خونازل سوی دی دده څخه وروسته

أَفَلَا تَعْقِلُونَ ۙ هَآأَنْتُمْ هَآؤَآءِ حَآجَجْتُمْ فِيمَا لَكُمْ بِهِ عِلْمٌ فَلِمَ

ولی په تاسی کی عقل نسته، اوری تاسی خلق په کومه خبره کی چی درته څه پته وه، جگړه مو وکړه اوس ولی

تَحَآجُّونَ فِيمَا لَيْسَ لَكُمْ بِهِ عِلْمٌ وَاللَّهُ يَعْلَمُ وَأَنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ ۙ

جگړه کوئ په کومه خبره کی چی درته هیڅ پته نسته، او الله پوهیږي او تاسی نه پوهیږي.

مَا كَانَ إِبْرَاهِيمُ يَهُودِيًّا وَلَا نَصْرَانِيًّا وَلَكِنْ كَانَ حَنِيفًا

نه وو ابراهیم ﷺ یهودی او نه وو نصرانی اولیکن وو حنیف یعنی دټولو دروغو

مُسْلِمًا وَمَا كَانَ مِنَ الْمُشْرِكِينَ ﴿۳۸﴾ إِنَّ أَوْلَى النَّاسِ بِإِبْرَاهِيمَ

مذهبونو څخه بيزاره او حکم منونکی ، اونه وو مشرک ، په خلقو کې زیات مناسب د ابراهیم ﷺ

لَّذِينَ اتَّبَعُوهُ وَهَذَا النَّبِيُّ وَالَّذِينَ آمَنُوا وَاللَّهُ وَلِيُّ

سره دهغوو چې دده سره وو او دې نبي ﷺ او څوک چې ایمان راوړی په دې نبي ، او الله مددگار دی

الْمُؤْمِنِينَ ﴿۳۹﴾

دمسلমানانو

لنډتفسیر: ای اهل کتابو! ولی دلیل بازی کوی د (حضرت) ابراهیم ﷺ په باره کی (چې هغه په طریقه د یهودیت وو او که د نصرانیت وو) حال دا دی چې نه دی نازل سوی تورات او انجیل مگر دهغه (ترزمانی) ډیر وروسته (او دا دواړی طریقی ددی دواړو کتابونو ترنازلیدو وروسته ښکاره سوی مخکې خو ددی وجود هم نه وو نوبیا حضرت ابراهیم ﷺ په دې طریقو باندی څنگه کیدی سی) ولی آیا (داسی د عقل څخه خلاف خبره دخولی څخه باسی او) بیا پوهیږی نه البته تاسی داسی یاست چې په داسی خبره کی مو دلیل بازی کړي ده چې تاسی ته ورباندی څه قدر خبرداری خووه (که څه هم په دې کی مو غلطه دعوه جوړه کړه غلطه نتیجه مو ورڅخه وایسته چې مراد ددی څخه خوارق (معجزی) د حضرت عیسیٰ ﷺ دی چې دا خو د واقع سره مطابق دی خو ددی سره یی غلطه دعوه کړه چې دداسی معجزو ښوونکی الله یازوی دالله به وی ، نوکه څه هم داسی معجزی تاسی دهغه څخه ولیدی نو د غلطی او ناپوهی په وجه تاسی غلطه نتیجه ورڅخه وایستله نو په دې کی ستاسی غلطی ښکاره سوه) نو په داسی خبره کی (بیا) ولی دلیل بازی کوی چې په هغه کی تاسی ته بالکل څه علم او پوهه نسته (ځکه چې ددی دعوی دپاره خوستاسی څه داشتباه سبب هم نسته ، ځکه چې د دوی او د ابراهیم ﷺ د شریعت په فروعو کی څه موافقت هم نه وو) او الله ﷻ (د ابراهیم ﷺ طریقه ښه) پیژنی تاسی یی نه پیژنی (کله چې تاسی داسی بی سره او پښو دعوه کوی چې دهغه علم هم په مثل دنیستوالی د علم گڼل کیږی نو اوس دالله ﷻ څخه دهغه طریقه واورئ) ابراهیم ﷺ نه خو یهودی وو اونه نصرانی وو لیکن (البته) دنیکی لاری والا (یعنی) صاحب داسلام وو او د مشرکانو څخه (هم) نه وو (نو یهودو اونصاراؤ ته خو د مذهبی طریقو په اعتبار سره دهغه سره هیڅ مناسبت ونه سو البته) بیشکه په ټولو خلگو کی زیات خصوصیت لرونکی د (حضرت) ابراهیم ﷺ سره البته هغه خلگ وه چاچی (دهغه په وخت کی) دهغه تابعداری کړی وه او دا نبي (محمد ﷺ) دی او دا ایمان والا دی (چې د نبي ﷺ امتیان دی) او الله ﷻ ملگری دایمان دارو دی (چې دوی ته به دایمان ثواب ورکي)

وَدَّتْ طَائِفَةٌ مِّنْ أَهْلِ الْكِتَابِ لَو يُضَلُّوكُمْ

ارزوده دځینې اهل کتابو چی په څه شان گمراه کړی تاسی

وَمَا يُضَلُّونَ إِلَّا أَنْفُسُهُمْ وَمَا يَشْعُرُونَ ﴿۴۱﴾ يَا أَهْلَ الْكِتَابِ

او گمراه کوی نه مگر خپل ځانونه اونه پوهیږي ، ای اهل کتابو !

لَمْ تَكْفُرُوا بِالْبَيْتِ اللَّهِ وَأَنْتُمْ تَشْهَدُونَ ﴿۴۲﴾ يَا أَهْلَ الْكِتَابِ

ولی انکار کوی دالله دکلام او تاسی ورباندی قائل یاست ای اهل کتابو !

لَمْ تَلْسُونَهُ الْحَقَّ بِالْبَاطِلِ وَتَكْتُمُونَ الْحَقَّ وَأَنْتُمْ تَعْلَمُونَ ﴿۴۳﴾

ولی یوځای کوی په رښتیاؤ کی درواغ او پټوی رښتیا خبره او تاسی پوه یاست .

لنفسیر: په زړه سره غواړی خلک داهل کتابوڅخه داکارچی تاسی (ددین حق څخه) گمراه کی نه

گمراه کوی مگرخپل ځانونه (دگمراه کولو په گناه کی یی اخته کوی، اوخبر نه دي ورباندی، ای اهل

کتابو ! ولی کفرکوی د (هغه) آیتونو سره (چی په تورات او انجیل کی پر نبوت محمدی ﷺ باندی دلالت

کوی ځکه چی دنبی کریم ﷺ دنبوت څخه انکار کوی ددغه آیتونو درواغجن کول دی چی کفر دی،

حالانکه تاسی (په خپله ژبه سره) اقرار کوی (چی دغه آیتونه حق دی دا خو یی ملامت کول سوه په

گمراه کول ورباندی مخکی اوس د دوی په گمراهی باندی دوی ملامت کوی فرمایي چی، ای اهل کتابو !

ولی خلط کوی واقعی (مضمون یعنی نبوت محمدیه) دغیر واقعی (یعنی عبارت بدل سوی یا تفسیر

فاسد، سره او (ولی) پټوی واقعی خبری حالانکی تاسی ورباندی پوه یاست (چی حق خبره پټوو)

معلومات اومستلې: وَأَنْتُمْ تَشْهَدُونَ او أَنْتُمْ تَعْلَمُونَ: دالفاظو څخه دی دا مطلب نه اخیستل کیږی چی

که دوی دحق اقرارونه کی یا دوی ته علم نه وی نو د دوی دپاره به کفر جائز وی ، وجه دا ده چی کفر

دخپل ذات په اعتبار سره یو قبیح فعل دی او په هرحالت کی ناجائزه دی ، البته ترعلم او اقرار

وروسته په کفر اختیارولو کی ملامتیا نوره زیاتیري (یعنی گناه او سزا یی نوره زیاته سی په وجه

داقرار اوعلم سره)

وَقَالَتْ طَائِفَةٌ مِّنْ أَهْلِ الْكِتَابِ ائِنَّا بِاللَّهِ

او وویل دځینې اهل کتابو ومنی څه چی

أَنْزَلَ عَلَى الَّذِينَ آمَنُوا وَجْهَ النَّهَارِ وَاكْفُرُوا آخِرَهُ

نازل سوی دی پہ مسلمانانو دورخی پہ اول کی او منکر سی دورخی پہ اخر کی

لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ ﴿٤٧﴾ وَلَا تَوْمِنُوا إِلَّا بِنِ تَبِعَ دِينَكُمْ قُلْ

شاید دوی واپس سی او مہ منی مگر دھنہ چا چی خی ستاسی پہ دین ، وواہ

إِنَّ الْهُدَى هُدَى اللَّهِ أَنْ يُؤْتَى أَحَدٌ مِثْلَ مَا أُوتِيتُمْ

چی بیشک ہدایت ہفہ دی چی اللہ ہدایت وکری او دا ہرخہ ددی دپارہ دی چی بل چا تہم ولی

أَوْ يُحَاجُّوكُمْ عِنْدَ رَبِّكُمْ قُلْ إِنَّ الْفَضْلَ بِيَدِ اللَّهِ يُؤْتِيهِ

ورسیرپی لکہ خہ چی تاسی تہ رسیدلی وہ یا دوی غالب ولی راغلہ پہ تاسی باندی ستاسی درب پہ مخکی

مَنْ يَشَاءُ وَاللَّهُ وَاسِعٌ عَلِيمٌ ﴿٤٨﴾ يَخْتَصُّ بِرَحْمَتِهِ مَنْ يَشَاءُ

تہ وواہ لوی دالہ پہ لاس کی دہ ورکوی بی چاتہ چی وغواپی ، او اللہ دیر فراخی والا دی خبردار خاص کوی

وَاللَّهُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظِيمِ ﴿٤٩﴾

پہ خپلہ مہربانی چاتہ چی وغواپی او دالہ فضل لوی دی .

لفہ تفسیر: اوخینو خلگو داهل کتابو خخہ (پہ طور دمشورہ دیوبل سرہ) وویل چی (دمسلمانانو دگمراہ کولو یوتدبیر دا دی چی پہ ظاہرہ) ایمان راوپی پہ دئی (کتاب) باندی چی نازل سوی دی (پہ واسطہ درسول اللہ ﷺ) پہ مسلمانانو باندی (مراد دا دی چی پہ قرآن باندی ایمان راوپی) دورخی پہ سرکی (یعنی دسہار پہ وخت کی) او (بیا) انکار وکی پہ آخر دورخ کی (یعنی پہ ماہنام کی) خہ عجیبہ تہ دہ (چی پہ دی تدبیر سرہ دمسلمانانوہم دقرآن او اسلام پہ حق کی شک پیداسی او) ہغوی (دخپل دین خخہ) واپس سی (او دا خیال وکی چی دا خلک علم والا دی او بی تعصبہ ہم دی چی اسلام بی قبول کری دی ، نوچی پہ دی سربیرہ دوی واپس سوہ نوخامخابہ داسلام ناحق والی دوی تہ پہ علمی دلیلونو سرہ ثابت وی اوخامخابہ دوی پہ اسلام کی خہ خرابی لیدلی وی خکہ خو ورخخہ دوی واپس سوہ او اہل کتابو دا ہم دیوبل سرہ وویل چی مسلمانانو تہ دخان بنوولو دپارہ یوازی ظاہری ایمان راوپی) او (پہ صدق دزہ سرہ) دچاپہ مخامخ کی (ددین) اقرارمہ کوی مگر دداسی سہی پہ مخکی چی

ستاسی ددین منونکی وی (دهغه په مخکی تاسی ته دخپل زور دین اقرار په خلوص سره کول په کار دی پاته سو دغیر مذهبو یعنی دمسلمانانو په مخکی دذکرسوی مصلحت په بناسره زبانی داسلام اقرار کوی ، الله ﷻ د دوی ددی عبث تدبیر اظهار فرمایی چی، ای محمد ﷺ ته ووايه چی (په دی چالاکیو باندی هیڅ نه کیږی څکه چی) یقیناً هدایت (کوم چی بندگانوته کیږی هغه) هدایت دالله ﷻ (دطرفه) دی (نوکله چی هدایت په قبضه دالله ﷻ کی دی نو هغه چی چاته په هدایت باندی قائم ساتل وغواړی نوبل څوک یی په هیڅ تدبیر سره نه سی اړولی مخ ته د دوی ددی مشوری او تدبیر علت نیسی چی ای اهل کتابوا تاسی، داسی خبری ددی دپاره کوی چی یوبل چاته هم داسی شی ورسپړی لکه چی تاسی ته رسیدلی وو (یعنی کتاب او آسمانی دین) یادغه نورخلگ په تاسی غالب راسی (ددی حق دین په تعیین کی کوم چی) ستا درب په نزد (دی ، حاصل دعلت دا سو چی ستاسی دمسلمانانو سره حسد دی چی دوی ته آسمانی کتاب ولی ورکړل سو یا دا خلگ په مونږ باندی په مذهبی مناظره کی ولی غالب راخی ددی حسد په وجه سره داسلام او مسلمانانو دتنزل کوشش کوی ، مخ ته ددی حسد رد دی چی، ای محمد ﷺ ته ووايه چی بیشکه فضل دخدای ﷻ په قبضه کی دی هغه چی ددی څخه چاته غواړی ورکوی اوالله ﷻ ډیر فراخی والا دی (دهغه سره دفضل کمی نسته او) ښه پوهیدونکی دی (چی څه وخت یی چاته ورکول مناسب دی په دی وجه) خاص کوی په خپل رحمت (او فضل) سره څوک ټپی وغواړی اوالله ﷻ لوی فضل والا دی (نو په دی وخت کی یی په تقاضا دحکمت سره په مسلمانانو باندی فضل او رحمت وفرمایی ، نو په دی کی حسد کول فضول او جهل یعنی ناپوهی ده)

وَمِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ مَنْ إِنْ تَأْمَنَهُ قَرَارُؤُكَ إِلَيْكَ وَمِنْهُمْ مَنْ إِنْ تَأْمَنَهُ بِدِينِكَ

اوځینی داهل کتابو څخه هغه دی چی که ته دهغوی سره امانت کښیږدی کوته دمال نو دربه یی کړی تاته اوځینی د دوی هغه دی چی که ته د دوی سره امانت کښیږدی یوه اشرفی .

لَا يُؤَدُّكَ إِلَيْكَ إِلَّا مَا دُمْتَ عَلَيْهِ قَائِمًا ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ قَالُوا

نو ادا به یی نه کړی تاته مگر ترڅو چی دده په سر ودریږی ولاړ ، دا په دی وجه چی دوی ویلی

لَيْسَ عَلَيْنَا فِي الْأُمِّمِينَ سَبِيلٌ وَيَقُولُونَ عَلَى اللَّهِ الْكَذِبُ

دی چی نسته په مونږ باندی ددی خلقو په حق اخستلو کی څه گناه ، او درواغ وایی په الله باندی

وَهُمْ يَعْلَمُونَ ﴿٥٠﴾

او دوی پوهیږی

دآیتونو تہون: پہ لوہو آیتونو کی د اہل کتابو ددین خیانت ذکر و یمنی پہ آیتونو داللہ ﷻ سرہ د دوی کفر کول اوخلط کول دحق اوباطل او دحق پتولو او دمومنانو دگمراہ کولو تدبیر کول ، پہ دی آیت کی د دوی پہ مال کی دخیانت ذکر دی او پہ دوی کی کلہ چی خینی امانت دارہم وہ نوپہ دی وجہ یی د دوارو قسمونو ذکر وکی .

لنہتفسیر: اوپہ اہل کتابو کی خینی سری داسی دی چی (ای مخاطبہ) کہ تہ ددہ سرہ دمال دکوتو خخہ ہم امانت کنبیردی نو دی بہ یی (دغوشتلو سرہ) درکی اوپہ دوی کی خینی سری ہفہ دی چی کہ تہ ددہ سرہ یوہ روپی ہم امانت کنبیردی نو ہفہ بہ ہم تاتہ درنہ کی (بلکہ دامانت ایبنوولو اقرار بہ ہم ونہ کی) مگر ترخو پوری چی (دامانت تر ایبنوولو وروستہ یی) پر سر (برابر) ودریری (دغہ وخت خوبہ انکارنہ سی کولی ، اوکہ ورخخہ جلا سوی نوبیایی داداکولو ہیخ ذکرہم نستہ گرسرہ بہ دامانتو خخہ منکرو ی) دا (دامانتونو اداکول) پہ دی سبب سرہ دی چی دغہ خلگ وایی چی پہ مونہ دغیر اہل کتابو (دمال) پہ بارہ کی (کہ پہ غلای واخلو دمذہب پہ لحاظ) ہیخ الزام نستہ (یعنی دغیر اہل کتابو مثلاً دقریشو مال پتول یاورخخہ پہ زور اخیستل ہرخہ جائز دی ، اللہ ﷻ مخ تہ د دوی دا دعوی دروغجنہ کوی فرمای) او دغہ خلگ پہ اللہ ﷻ درواغ وایی (چی دا کار حلال گئی) اوپہ زرہ کی دوی ہم پوہ دی (چی اللہ ﷻ دا نہ دی حلال کپی محض دخانہ جوہ سوی دعوی دہ)

معلومات اومسئلی

(دیو غیر مسلم دبنو صفتونو تعریف کول جائز دی)

وَمِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ مَنْ إِنْ تَأْمَنَّهُ بِقِنطَارٍ يُؤَدِّهِ إِلَيْكَ .

پہ دی آیت کی دخینو خلگوپہ امانتداری کیدو باندی صفت سوی دی ، کہ خہ ہم ددی خینو خخہ مراد ہفہ اہل کتاب دی چی ایمان یی راوری وو ، نو د دوی پہ تعریف کولو کی خوخہ اشکال نستہ ، لیکن کہ خاص مومنان ورخخہ مراد نہ وی بلکہ مطلق اہل کتاب مراد وی چی غیر مسلمانان پہ دی کی ہم شامل دی ، نو پہ دی صورت کی دا سوال پیدا کیڑی چی دکافر خو خہ عمل مقبول نہ وی نو بیا د دوی دمدح (صفت) کولو خخہ فائدہ خہ دہ ؟

جواب یی دا دی چی دیوشی مقبول کیدل جلا خبرہ دہ او مدح کول یی بلہ خبرہ دہ ، پہ مدح کولو سرہ دا نہ لازمیری چی دغہ کار داللہ ﷻ پہ نزد مقبول ہم دی ددی خخہ دا بنوول مقصود دی چی بنہ خبرہ کہ خہ ہم دکافرو ی خو پہ یوہ درجہ کی بنہ ہم دہ چی فائدہ یی پہ دی دنیا کی نیک نامی دہ ، اوپہ آخرت کی دعداب کمی ، ددی بیان خخہ دا خبرہ ہم پہ داگہ کیڑی چی اسلام دتعصب اوتنگ نظری خخہ کار نہ اخلی بلکہ اسلام پہ خلاصہ سینہ سرہ دخیل مخالف دہنر ہم دہفہ دمرتبی مطابق شاباسی ورکوی .
الْأَمَادُمْتُ عَلَيْهِ قَاتِمًا: پہ دی آیت باندی امام ابوحنیفہ رحمہ اللہ دا دلیل نیولی دی چی قرض ورکونکی

ته دا حق حاصل دی چی دی دقرض دار څخه دخیل حق دوصولو دپاره ترحق وصولولو پوری په قرض دار پسې ورپسې وی (قرطبی)

يٰۤاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا اَوْفُوْا بِعَهْدِكُمْ وَاَتٰىكُمُ اللّٰهُ

ولی نه ده څوک چی پوره کړی خپل اقرار او دی پرهیز کاروی پس الله

يُحِبُّ الْمُتَّقِيْنَ ۝۱۰۱ اِنَّ الَّذِيْنَ يَشْتُرُوْنَ بِعَهْدِ اللّٰهِ وَاَيْمَانِهِمْ

محبت کوی دپرهیزکارانو سره، کوم خلق چی اخلی په اقرار دالله باندی او په خپلو قسمونو باندی

مِمَّا قَلِيْلًا اَوْ لَيْسَ بِاَخْلَاقٍ لَهُمْ فِي الْاٰخِرَةِ وَلَا يَكْتُمُهُمُ

لې شان مال ددوی هیڅ حصه نسته په آخرت کی او نه به خبری وکړی

اللّٰهُ وَلَا يَنْظُرُ اِلَيْهِمْ يَوْمَ الْقِيَمَةِ وَلَا يَزَكِّيْهِمْ وَلَهُمْ

د دوی سره الله او نه به وگوری دوی ته دقیامت په ورځ او نه به پاک کړی دوی او د دوی

عَذَابٌ اَلِيْمٌ ۝۱۰۲

دپاره عذاب دردناک دی

فَاَيْتُونُوْهُنَّ لَوْ رَدُّوْنَ وَيَقُوْلُوْنَ: څخه د اهل کتابو ددعوی درواغجن والی ذکر وو، مخکی په دی آیتونو سره ددغه درواغجن کولو تاکید او دوعدی پوره کولو فضیلت (ښه والی) او دوعدی د ماتولو دبدوالی بیانولو وضاحت او تصریح ذکر کول کیږی.

لفه نفیسو: (په خیانت کوونکی به) الزام ولی نه وی (خامخابه وی څکه چی ددی په باره کی زمونږ دا دوه قانونه دی، یو دا چی، کوم سړی خپله وعده (برابره خبره ده که هغه وعده دالله ﷻ سره سوی وی او که یا په دی شرط چی جائزه وی او که دبنده سره سوی وی، پوره کړی او دالله ﷻ څخه وپیږی نو بیهشکه الله ﷻ محبت ساتی د (داسی) متقیانو سره (او دوهم قانون دا دی چی، یقیناً کوم خلک چی بدله (یعنی ددنیا نفع) اخلی په مقابل دهغه وعده چی کوم (دوی) دالله ﷻ سره کړی وی (مثلاً په پیغمبرانو ایمان راوړل) او (په مقابل) دخیلو قسمونو (کی مثلاً دبنده گانو دحقونو او معاملو په باره کی قسم خوړل) دی خلکو ته هیڅ حصه په آخرت کی (دهغه خای په نعمتونو کی) به ونه رسیږی اونه به خدای د دوی سره (په نرمی) خبری وکی او نه به د دوی طرف ته (په نظر دمحبت سره) وگوری دقیامت په ورځ اونه به دوی (دگناهونو څخه) پاک کی او د دوی دپاره به دردناک عذاب (منتخب) سوی وی.

معلومات اومسئلي

(دعهډ پيژندل اوددی څخه خلاف کونکوته دعذاب يوڅو زورني)

عهد دهغه خبری نوم دی چی د دوو فریقو په مینځ کی دیو بل سره په خبرو اترو کی مقررده سی چی په هغه باندی دواړو فریقو ته قائم اوسیدل ضروری وی په خلاف دوعدی څخه چی هغه یوازی دیوه طرف څخه وی یعنی عام دی او وعده خاص ده .

دعهد پوره کولو په قرآن اوحديث کی ډیر تاکید راغلی دی ، هم دارنگه په دی لوړ آیت ۷۷ کی هم دعهد په خلاف ورزی کولو پنځه زورنی ذکر دی .

(۱) اول دوی ته به دجنت دنعمتونو څخه څه حصه نه رسیږی ، په یوحديث کی نبی کریم ﷺ ارشاد فرمایي چی کوم سړی ددرواغو دقسم په ذریعه دمسلمان حق ووهی نو ده دخپل ځان دپاره اور واجب کی ، راوی عرض وکی چی که هغه شی معمولی هم وی نوییابه دده دپاره اور واجب وی؟ ده ﷺ په جواب کی وفرمایل که څه هم هغه ددختی شنه بناخله ولی نه وی (رواه مسلم بحواله مظهری)

(۲) دوهم الله ﷻ به ورسره په خوشحالی خبری ونه کی .

(۳) دریم او الله ﷻ به ده ته دقیامت په ورځ درحمت په نظر سره ونه گوری .

(۴) څلورم او الله ﷻ به دده گناهونه معاف نه کی ځکه چی دعهد په خلاف کولو سره دبنده حق ضائع سوی دی او دبنده حق الله ﷻ نه معاف کوی .

(۵) پنځم او د دوی دپاره په دردناک عذاب وی .

وَإِنَّ مِنْهُمْ لَفَرِيقًا يَلْوُنَ أَلْسِنَتَهُم بِالْكِتَابِ

او په دوی کی یو فریقه ده چی په مروړلی ژبه وایی کتاب کتاب ددی دپاره

لِتَحْسِبُوهُ مِنَ الْكِتَابِ وَمَا هُوَ مِنَ الْكِتَابِ وَيَقُولُونَ هُوَ

چی تاسی وگنی چی دا د کتاب څخه دی او نه دی هغه په کتاب کی او وایی دوی چی

مِنْ عِنْدِ اللَّهِ وَمَا هُوَ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ وَيَقُولُونَ عَلَى اللَّهِ

دالله وینا ده او نه ده دغه دالله وینا او په الله باندی درواغ وایی

الْكَذِبَ وَهُمْ يَعْلَمُونَ ﴿٧٨﴾ مَا كَانَ لِبَشَرٍ أَنْ يُؤْتِيَهُ اللَّهُ الْكِتَابَ

سره دپوهی ، دیو بشر کار نه دی چی الله ده ته ورکړی کتاب

وَالْحُكْمُ وَالنُّبُوَّةَ ثُمَّ يَقُولَ لِلنَّاسِ كُونُوا عِبَادًا لِّي مِنْ

او حکمت او پیغمبری کری بیا ہفہ وایی خلقو تہ جی تاسی بندگان سی زما

دُونِ اللَّهِ وَلَكِنْ كُونُوا رَبَّيْنَ بِمَا كُنْتُمْ تُعَلِّمُونَ الْكِتَابَ

دالہ خفہ ما سوا لیکن داسی وایی جی تاسی اللہ والا سی لکہ خنکھ جی تاسی ازده کوی کتاب

وَبِمَا كُنْتُمْ تَدْرُسُونَ ﴿۴۴﴾ وَلَا يَأْمُرُكُمْ أَنْ تَتَّخِذُوا الْمَلَائِكَةَ

اولکہ خنکھ جی تاسی بہ ہفہ پہ خپلہ وایہ ، اونہ دا ووایی تاسی تہ جی ونیسی ملائکی

وَالنَّبِيِّنَ أَرْبَابًا أَيَأْمُرُكُمْ بِالْكَفْرِ بَعْدَ أَنْ كُنْتُمْ مُسْلِمُونَ ﴿۴۵﴾

اونبیان خدایان ای تاسی تہ کفر در زده کوی پس دہفہ جی تاسی مسلمانان سوی یاست .

لتنفیسو: اوبیشکہ پہ دوی کی خینی داسی دی جی کروی خپلی ژبی پہ کتاب (ویلوی) کی (یعنی پہ دی

کی خہ لفظونہ یا تفسیر غلط گدوی او غلط ویلو تہ کودوالی دژی وایی) ددی دپارہ جی تاسی خلک

(جی دا ووری نو) دغہ (گدسوی شی) بہ (ہم) دکتاب حصہ وگنی ، حال دا دی جی دغہ دکتاب حصہ نہ

دہ او (یوازی د دوکی ورکولو دپارہ پہ دی عملی طریقہ صبر نہ کوی بلکہ پہ ژبہ سرہ ہم) وایی جی دا

(لفظ یا تفسیر) دخدای دطرفہ (جی کوم الفاظ یا قاعدی نازلی سوی دی پہ ہفہ سرہ ثابت) دی حالانکہ

دغہ (پہ ہیخ دول) دخدای دطرفہ نہ دی (نو د دوی درواغجن والی ثابت سو اوس مخ تہ دتاکید دپارہ

ددی بیان زیات وضاحت دی) اوپہ اللہ ﷻ درواغ وایی او (خپل درواغجن والی پہ زہ کی پہ خپلہ ہم)

دوی پیژنی ہیخ بشر تہ دا خبرہ نہ دہ لایقہ جی اللہ ﷻ (خو) دہ تہ کتاب او (ددین) پوہہ او پیغمبری

ورکی (جی پہ دی کی ہر یودا غواری جی کفر اوشرک دی نہ وی او) بیادوی خلگو تہ (داسی) وایی جی

زمانہ بندگان (یعنی عبادت کوونکی) جوہ سی دخدای (یووالی) پریردی (یعنی پیغمبری اوپہ شرک سرہ

حکم کول نہ سی جمع کیدی) اولیکن (ہفہ نبی خو بہ داسی) وایی بہ جی تاسی خلک اللہ ﷻ والا جوہ

سی (یعنی یوازی داللہ ﷻ عبادت کوی) پہ وجہ ددی جی تاسی کتاب (داللہ ﷻ نوروتہ ہم) زده کوی او

پہ وجہ ددی جی (پہ خپلہ یی ہم) وایاست (اوپہ دی کتاب کی تعلیم دتوحید دی) اونہ (دغہ بشرچی

ذکر یی و سو یعنی دغہ نبی) دا خبرہ بنیسی جی تاسی ملائکی او (یانوروی) نبیان رب ونیسی نوآیا دا بہ

تاسی تہ دکفر خبرہ بنیسی وروستہ تردی جی تاسی (پہ دی خاص عقیدہ کی برابرہ خبرہ دہ کہ پہ واقع

سرہ وی یاپہ گمان خپل سرہ) مسلمانان یاست .

(دیفمبرانو دپاکي يو دليل)

(۲) دحکومت داحکامو پوره کولو او رعیت ته دحکومت پروفاداري باندې دقائم ساتلو دده څخه څومره امید کیدی سی ، یو پاچا یا یو پارلمان به داسی سړی دحکومت نائب یاسفیر هیڅ ځای هم مقرر نه کی چی دهغه په باره کی دحکومت په نسبت دبغاوت څېړولو یا دحکومت دپالیسیو او حکمونو څخه دخلاف کولو معمولی ډول شک هم وی ، بیشکه دا هم کیدی سی چی دیو سړی دقابلیت یا وفاداری اندازه دحکومت په صحیح طور سره ونه کړای سی ، لیکن دالله ج په نزد خو دا هم ممکنه نه ده او نه دا احتمال کیدی سی که یو سړی په نسبت دهغه علم وی چی دی زما دوفاداری او فرمان برداری څخه دوریښته غوندی تجاوز به نه کوی ، نو دا بیا نه سی کیدی چی په وروسته وخت کی بیا ددی خلافت ثابت سی ، که داسی نه وی نو دا خو به دعلم الاهی غلط کیدل لازم سی (العیاذ بالله) ددی څخه دانبیاء علیهم السلام پاکدامنی او دپاکدامنی مسئله واضحه کیږی نوچی بیا انبیاء دلې یعنی معمولی غوندی گناه څخه هم پاک دی ، نو بیا شرک کول او دخدای پاک په مقابله کی دبغاوت کولو خو گرسره څه امکان پاته نه سو .

پہ دی کی دنساراؤ دا دعویٰ ہم رد سوہ چہ دمسیح ﷺ دزوی والی اوخدایی عقیدہ مونہ تہ پہ خپلہ مسیح بنوولی وہ اوہغہ مسلمانانو تہ ورباندی نصیحت و سو کومو چہ نبی کریم ﷺ تہ عرض کړی وو چہ کہ مونہ دسلام پہ خای تاتہ سجده وکو ، نو پہ دی کی خہ حرج دی ؟ او اہل کتابو تہ پہ کبھی ہم پہ کنای سرہ وویل سوہ کومو چہ خپلو عالمانو اوراہبانو (شیخانو) تہ دخدای درجہ ورکړی وہ (العیاذ باللہ) (فوائد عثمانی)

وَلَا أَخَذَ اللَّهُ مِيثَاقَ النَّبِيِّينَ لَمَا آتَيْتُكُم مِّنْ كِتَابٍ وَحِكْمَةٍ

او کله چی واخستی الله پاک عهد دنیانو څخه چی څه ما تاسی ته درکړه کتاب او علم

ثُمَّ جَاءَكُمْ رَسُولٌ مُّصَدِّقٌ لِّمَا مَعَكُمْ لَتُؤْمِنُنَّ بِهِ وَلَتَنْصُرُنَّهُ

بیاراسی تاسی ته یو رسول چی رښتینی کوی ستاسی کتاب نو ایمان به راوړی په دغه رسول اومدد به یی کوی

قَالَ أَقْرَرْتُمْ وَأَخَذْتُمْ عَلَىٰ ذَٰلِكُمْ أَصْرِي ۖ قَالُوا اقْرَرْنَا

وې فرمایل چی آیا تاسی اقرار وکی او په دی شرط باندی مو زما عهد قبول کی ، وې ویل چی مونږ اقرار وکی

قَالَ فَاشْهَدُوا ۚ وَأَنَا مَعَكُمْ مِنَ الشَّاهِدِينَ ۝۸۱ فَمِنْ تَوَلَّىٰ

وې فرمایل نو اوس شاهد سی اوزه هم ستاسی سره ، شاهد یم ، بیا چی څوک واپس

بَعْدَ ذَٰلِكَ فَأُولَٰئِكَ هُمُ الْفَاسِقُونَ ۝۸۲ أَفَغَيْرَ دِينِ اللَّهِ يَبْغُونَ

سی ددې څخه وروسته نو هغه خلق دی نافرمانه ، اوس څوک بل دین لتوی دالله ددین څخه

وَلَا أَسْأَلُكُمْ فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ طَوْعًا وَكَرْهًا وَإِلَيْهِ

ما سوا او دهغه په حکم کی دی څه چی په اسمانونو او په مځکه کی دی په خوښی سره یا په لاچارۍ سره او

يُرْجَعُونَ ۝۸۳ قُلْ أَمَّا بِاللَّهِ وَمَا أُنْزِلَ عَلَيْنَا وَمَا أُنْزِلَ

هغه ته به تول واپس سی ، ته ووايه مونږ ایمان راوړی په الله او په هغه څه چی نازل سوی دی په مونږ او په هغه

عَلَىٰ إِبْرَاهِيمَ وَإِسْمَاعِيلَ وَإِسْحَاقَ وَيَعْقُوبَ وَالْأَسْبَاطَ

څه چی نازل سوی دی په ابراهیم او په اسمعیل او په اسحق او په یعقوب او د دوی په اولاد

وَمَا أَوْتِيَ مُوسَىٰ وَعِيسَىٰ وَالنَّبِيُّونَ مِنْ رَبِّهِمْ لَا نُفَرِّقُ

اوپه هغه څه چی رسیدلی دی موسی ته او عیسی ته او نورونبیانو ته د دوی درب دطرف څخه مونږ نه جلاکوو

بَيْنَ أَحَدٍ مِنْهُمْ وَنَحْنُ لَهُ مُسْلِمُونَ ۝۸۴

په دوی کی هیڅوک او مونږ خاص دهغه حکم منونکی یو

لنفسیر: (او هغه هم د یادولو قابل دی) کله چی الله ﷻ وعده واخیسته د (حضراتو) انبیاءو علیهم السلام څخه چی څه زه تاسی ته د کتاب او علم (شریعت) څخه درکړم (او) بیاتاسی ته یو بل پیغمبر راسی چی برابر (او موافق) وی دهغه (نښانو او علامو) سره چی ستاسی سره (په کتاب او شریعت کی) دی (یعنی د شریعت په معتبرو دلیلونو سره دده رسالت ثابت وی) نو تاسی به خامخا ددغه رسول (په رسالت) باندی (په زړه سره) عقیده هم راوړی او (په لاسو او پښو سره به) دده مدد هم کوی (ددی عهد تر بیانونو وروسته یی) وفرمایل چی آیاتاسی اقرار وکی او و اموخیسته په دی (مضمون) باندی زما وعده (او حکم موقبول کی) دوی وویل چی مونږ اقرار وکی وی فرمایل نو (په خپل دی اقرار باندی) شاهد هم اوسی (ځکه چی د شاهدی څخه واپس کیدل هر سړی په هر حال کی بد گنی ، په خلاف د اقرار کولو څخه اقرار کوونکی که صاحب د غرض وی په خپل اقرار کی نو په دی وجه دده واپس کیده زیات لیری نه دی نو په دی شان سره تاسی یوازی اقرار یان نه بلکه د شاهدانو په ډول په دی ولاړ اوسی) او زه (هم) په دی (مضمون) باندی ستاسی سره د شاهدانو (یعنی د واقعی د خبر او علم لرونکو څخه) یم نو کوم سړی (دامتونو څخه) چی وگرځی (ددی وعدی څخه) وروسته تردی (چی تر انبیاءو پوری دا عهد اخیستل سوي دی امتونه خو لا پرېږده هغوی په څه شمیر کی دی) نو داسی خلگ (پوره) نافرمانی کوونکی (یعنی کافران) دی ولی (ددین د اسلام څخه چی ددی وعده ورڅخه اخیستل سوی ده روگردانی کوی) بیا (ددی) خدایی دین څخه ماسوا بله طریقه غواړی حال دا دی چی الله ﷻ (دا ډول دی چی دده) د (حکم په) مخکی ټول سرکښته کوونکی دی څومره چی په آسمانونو کی (دی) او (څومره چی په) مخکه کی (دی) (ځینی) په خوښی (او اختیار سره) او (ځینی) په مجبوری سره او (اول خو ددی لویی دا تقاضاوه چی څوک دی دده د وعدی څخه مخالفت نه کوی او خاص بیای چی دراتلونکی سزا بیره هم ورسره وی ، چنانچه) ټول خاص دخدای ﷻ طرف ته (د قیامت په ورځ) به واپس (هم) سی (او دغه وخت به مخالفت کوونکو ته سزا وی) ای محمد ﷺ ته (د اسلام د دین د ښکاره کولو دپاره په لنډه سره دا) وفرمایه چی مونږ ایمان لرو په الله ﷻ باندی او په هغه (حکم) باندی چی مونږ ته راولیږل سواو په هغه (حکم) باندی چی (حضرت) ابراهیم او اسمعیل او یعقوب علیهم السلام او په اولاد دی یعقوب ﷺ (کی چی کوم نبیان تیر سوی دی دهغوی) طرف ته ولیږل سواو په هغه (حکم او معجزه) باندی هم کوم چی (حضرت) موسی او عیسی ﷺ او نورو نبیانو علیهم السلام ته ورکول سوی وو دهغوی درب د طرف څخه (نو مونږ په دی ټولو ایمان لرو او ایمان هم) داسی چی مونږ په دوی (حضراتو) کی په یو کی هم (د ایمان راوړوپه معامله کی) فرق نه کوو (چی په چا ایمان لرو او په چایی نه لرو) او مونږ خاص د الله ﷻ تابعدار یو (هم خاص ده مونږ ته دین وښوی او مونږ یی اختیار کړو)

معلومات اومستلبي

(د الله ﷻ درى عهدونه)

الله ﷻ دخپلو بندگانو څخه درى قسمه عهدونه اخيستی دی ، ديوه عهد ذکر په سورة اعراف کې په ،
 اَلَسْتُ بِرَبِّكُمْ : سره ذکر دی ، ددی عهد مقصد دا وو چې ټول بنی نوع مخلوق انسان دخدای په سته
 والی او عام رب والی باندی عقیده وساتی ځکه چې دمذهب ټوله آبادی په دى بنيادباندی ده ،
 ترڅوپورې چې دا عقیده نه وى ، په مذهبی میدان کې دعقل اوفکر لار ښوول هيڅ فائده نه سی
 رسولی ، ددی زیات تفصیل به انشاء الله په خپل مقام باندی راسی .

د دوهم ذکر په ، وَإِذْ أَخَذَ اللَّهُ مِيثَاقَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ لَتُبَيِّنُنَّهُ لِلنَّاسِ وَلَا تَكْتُمُونَهُ : سره سوي دی ، دا
 عهد یوازی داهل کتابو دعالمانو څخه اخيستل سوي وو ، چې دوی به حق نه پټوي بلکه په صاف او
 واضح طور سره به یی بیانوی .

ددريم عهد بیان په ، وَإِذْ أَخَذَ اللَّهُ مِيثَاقَ النَّبِيِّينَ لَمَا آتَيْتُكُم مِّنْ كِتَابٍ وَحِكْمَةٍ : سره سوي دی ، ددی
 تفصیل به مخ ته راسی (تفسیر احمدی)

(دميثاق څخه څه مراد دی او دا کوم ځای وسو؟)

ميثاق کوم ځای وسو؟ يابه عالم ارواح کې وسو يابه دنيا کې په ذريعه دوحی وسو د دواړو احتمال
 سته (بیان القرآن)

ميثاق څه شی دی؟ ددی وضاحت خو قرآن شریف کړي دی ، لیکن داميثاق دڅه شی په باره کې
 اخيستل سوي دی؟ په دى کې اقوال مختلف دی ، حضرت علی او حضرت ابن عباس (رضی الله عنهما) فرمایي چې
 ددی څخه مراد نبی دی یعنې دا وعد الله ﷻ دټولو انبیاء علیهم السلام څخه یوازی دمحمد ﷺ په باره
 کې اخستی وه چې که دوی علیهم السلام په خپله دده ﷺ زمانه پیدا کي نو په ده ﷺ به ایمان راوړی او
 دده ﷺ تائید اومدد به کوی اوخپلو خپلو امتونو ته به هم دا ښوونه اوهدایت کي ، حضرت طاوس
 حسن بصری اوقتاده (رحمۃ الله علیهما) فرمایي چې داميثاق دانبیاء علیهم السلام څخه ځکه اخيستل سوي
 وو چې دوی به په خپل مینځ کې دیو بل تائید اومدد کوی (تفسیر ابن کثیر)

ددی دوهم قول تائید دالله ﷻ په دى قول ، وَإِذْ أَخَذْنَا مِنَ النَّبِيِّينَ مِيثَاقَهُمْ وَمِنْكَ لَوْحٌ وَإِنَّا لَهُمْ
 وَمُوسَىٰ وَعِيسَى ابْنِ مَرْيَمَ وَأَخَذْنَا مِنْهُم مِّيثَاقًا غَلِيظًا (احزاب ، ۷) سره هم کیدی سی ځکه چې دا وعده یی د
 دوی څخه دیو بل دتائید اوتصدیق دپاره اخيستی وه (تفسیر احمدی)

په حقیقت کې په دى ذکر سوو دواړو تفسیرونو کې څه تعارض (ټکر) نسته په دى وجه دواړه مراد
 کیدی سی (تفسیر ابن کثیر)

(دټولو پيغمبرانو عليهم السلام څخه دايمان دمطالبې فائده)

په ظاهره دلته دا شبهه كيدى سى چى الله ﷻ خو عليم او خبردى هغه ته خوپه ښه شان سره معلومه ده چى محمد ﷺ به ديونى په موجودگى كى هم تشریف رانه وړى نوبيا دانبياؤ عليهم السلام دايمان را وړلو فائده څه ده؟ كه لږ غوندى غور وسى نو فائده به بالكل معلومه اوبښكاره سى چى كله دوى دالله ﷻ په ارشاد دمحمد ﷺ په ذات والا صفاتو باندې دايمان قبلولوپخه اراده وكى نو دهغه وخت څخه به ثواب پيدا كى (ساوى بحواله جلالين)

(دحضور نبى اکرم ﷺ دنبوت عام والي)

وَإِذْ أَخَذَ اللَّهُ مِيثَاقَ النَّبِيِّينَ الْخ په دى آيتونوكى دا خبره ښكاره بيان سوي ده چى الله ﷻ دټولو انبياؤ عليهم السلام څخه دا پخه وعده واخيسته چى كله په تاسى كى تر يوه نبى وروسته بل نبى راسى چى په يقين سره دمخكنيوپيغمبرانو او د دوى دكتابونو تصديق كوونكى وى (يعنى هغوى ته رښتينى واى) نو د اولنى نبى دپاره دا ضرورى ده چى ددى وروسته نبى په رښتينوالى اوبنوت باندې په خپله هم ايمان راوړى ، او نورو ته هم ددى ښوونه وكى، دقرآن كريم ددى قاعدى كليى (عامى قاعدى) څخه درنا ورځى په شان دا خبره په ډاگه كيږي چى الله ﷻ به دمحمد ﷺ په باره كه هم داسى وعده دانبياؤ عليهم السلام څخه اخيستی وى لكه چى علامه سبكي رحمه الله په خپله رساله (التعظيم والمنة فى لتؤمنن به ولتنصرنه) كى فرمايى چى ، په آيت كى درسول څخه مراد محمد ﷺ دى ، بل يو نبى داسى نه دى تيرسوى چى دهغه څخه الله ﷻ د دوى دذات والا صفات په باره كى دتائيد اومدد او په دوى باندې دايمان راوړلو وعده نه وى اخيستی اوبل يوداسى نبى نه دى تيرسوى چى هغه خپل امت ته په ده ﷺ باندې دايمان راوړلو اودتائيد اومدد كولو وصيت نه دى كړى اوكه دنبى كريم ﷺ بعثت (نبى مقرر كيدل) دانبياؤ په زمانه كى واى نو ددى ټولوبه دى ﷺ نبى واى او هغوى به دده ﷺ په امت كى شمار واى ، ددى څخه معلومه سوه چى دده ﷺ شان محض دامت دنبى نه دى بلكه دنبيانونى هم دى ، چناچه په يوحديث كى دى ﷺ په خپله ارشاد فرمايى چى كه نن موسى ﷺ هم ژوندى واى نو دهغه به هم زما دتابعدارى څخه علاوه بله چاره نه واى ، او په يوبل ځاى كى ارشادفرمايى چى كله عيسى ﷺ نازل سى نو هغه به هم په قرآن حكيم اوستاسى دنبى په احكامو باندې عمل كوى (تفسير ابن كثير)

ددى څخه معلومه سوه چى دده ﷺ نبوت عام اوتولوته شامل دى او دده ﷺ په شريعت كى مخكنى ټول شريعتونه مدغم (پټ) دى ، ددى بيان څخه دده ﷺ دارشاد ، بُعِثْتُ إِلَى النَّاسِ كَافَّةً: صحيح مفهوم ښكاره اواوضح كيږي او هغه دا چى ددى حديث مطلب داگنل چى دده ﷺ نبوت دده ﷺ دزمانى څخه ترقيامته پورى دى صحيح نه دى ، بلكه دده ﷺ دنبوت زمانه دومره پراخه ده چى دآدم ﷺ ترنبوت هم مخكى شروع كيږي ، لكه چى په يوحديث كى دى ﷺ فرمايى چى ، كُنْتُ نَبِيًّا وَآدَمُ بَيْنَ الرُّوحِ وَالْجَسَدِ

په قیامت کی دلوې شفاعت دپاره وړاندې کیدل اود ټولو انسانانو دده ﷺ ترجنډې لاندې جمع کیدل او دمعراج په شپه په بیت المقدس کی دټولو انبیاء علیهم السلام امامت کول دحضورنبی اکرم ﷺ ددی عامی سرداری او دلوې امامت دښانو څخه دی.

وَمَنْ يَّبْتَغِ غَيْرَ الْإِسْلَامِ دِينًا فَلَنْ يُقْبَلَ مِنْهُ وَهُوَ

اوڅوک چی غواړی ماسوا ددین اسلام څخه بل څه دین پس دده څخه به هرگز قبول نه سی او هغه

فِي الْآخِرَةِ مِنَ الْخُسْرَيْنِ ﴿٨٥﴾

په خراب دی

په آخرت کی

لنډتفسیر: اوکوم سړی چی داسلام څخه ماسوا بل دین طلب کی نو دغه (دین) به د (دی سړی) څخه (دخدای ﷻ په نزد) مقبول (اومنظور) نه وی او (دغه سړی به) په آخرت کی دتباہ سوو څخه وی (یعنی نجات به نه کی پیدا)

معلومات اومثلي

﴿داسلام پیژندل اوبه دی سره خلاصون حاصلول﴾

داسلام لفظی معنی دحکم منل اوفرمانبرداری ده اوبه اصطلاح کی خاص دهغه دین دحکم منلونوم اسلام دی کوم چی الله ﷻ دخپلو پیغمبرانو په ذریعه دانسانانو دهدایت دپاره رالیږلی دی ځکه چی ددین اصول دټولو انبیاء په شریعتونوکی یو دی.

بیا لفظ د (اسلام) کله ددی عام مفهوم (مطلب) دپاره استعمالیږی، اوکله یوازی ددی آخری شریعت دپاره ویل کیږی کوم چی په خاتم الانبیاء ﷺ باندی نازل سوی دی په قرآن کریم کی ورڅخه دا دواړه مطلبونه یعنی معنی اخیستل سوی دی او ددی دواړو دپاره استعمال سوی دی، دتیروپیغمبرانو خپل خان ته مسلمان ویل اوخپل امت ته مسلمان امت ویل هم دقرآن په آیتونوسره ثابت دی اوددی نوم دخاتم الانبیاء ﷺ په امت سره خالص والی هم ذکر دی.

هُوَ سَمَّاكُمُ الْمُسْلِمِينَ مِنْ قَبْلُ وَفِي هَذَا: لنډه دا چی هرخدایی دین چی دکوم نبی اورسول په ذریعه دنیاته راغلی دی هغه ته هم اسلام ویل کیږی، اودامت محمدیه دپاره دیوخاص لقب په طورسره هم استعمالیږی، اوس سوال دا دی چی په قرآن کریم کی دلته داسلام دلفظ څخه کوم مفهوم مراد دی؟

صحیح خبره دا ده چی په دواړوکی هریو مراد واخیستل سی نو دنتیجی په اعتبار سره څه خاص فرق نه راځی، ځکه چی دتیرو پیغمبرانو دین ته چی کوم داسلام نوم ورکول سوي دی هغه دیوڅو خاصو خلکو اویوخاصی زمانی دپاره وو، ددغه وخت اسلام هغه وو، ددغه خاصو خلکو اوامت څخه علاوه دنورو دپاره دغه وخت هم دغه اسلام معتبر نه وو اوکله چی به ددغه نبی څخه وروسته بل نبی راولیږل

سو نو هغه به اوس اسلام پاته نه سو، ددغه وخت به هغه اسلام ووچی دغه نوی نبی به وړاندی کی، په دی کی دا ښکاره خبره ده چی څه اصولی اختلاف به نه وو، لیکن فروعی اختلاف په کښی کیدی سی او خاتم الانبیاء ﷺ ته چی کوم اسلام ورکول سو هغه دمنسوخ کیدو قابل نه دی او تر قیامت پوری به وی او د ذکر سوی قاعدی مطابق د دوی دبعثت (پیغمبر کیدو) څخه وروسته هغه زاړه ټول دینونه منسوخ سوه، اوس هغه دینونه اسلام نه دی، بلکه اسلام یوازی هغه دین دی کوم چی دنبی کریم ﷺ په واسطه سره رارسیدلی دی، په دی وجه په صحیحو معتبرو احادیثو کی دی چی نبی کریم ﷺ فرمایلی دی، چی نن که حضرت موسیٰ ﷺ ژوندی وای نو دغه وخت به په ده هم زما تابعداری لازمه وای، او په یو حدیث کی یی ارشاد فرمایلی دی چی قیامت ته نژدی به حضرت عیسیٰ ﷺ نازل سی نو سره ددی چی دخپل نبوت په صفت به موصوف وی یعنی نبی به وی اود نبوت په عهده به قائم وی خویا به هم دنبی کریم ﷺ دشریعت تابعداری کوی (او دا دین به چلوی)، نو په دی وجه که دلته داسلام عامه معنی مراد سی او که خاص دین محمدی ورڅخه مراد واخیستل سی نو نتیجه د دواړو یوه ده چی دخاتم الانبیاء ﷺ تربعت وروسته به یوازی هغه ته دین اسلام ویل کیږی کوم چی دده ﷺ په ذریعه باندی دنیا ته رسیدلی دی دغه اسلام دټولو خلکو دپاره دخلاصی (نجات) ذریعه ده، په ذکر سوی آیت کی ددی متعلق ارشاد فرمایلی سوي دی چی داسلام څخه ماسوا بل دوهم دین چی کوم سړی اختیار کی هغه دالله ﷻ په نزد باندی مقبول نه دی ددی مضمون زیات تفصیل ددی سورة ترآیت، اِنَّ الدِّينَ عِنْدَ اللَّهِ الْاِسْلَامُ: لاندی په ص ۱۰۵: او ورپسی صفحاتو کی تیرسوي دی په همدی دریمه پاره کی.

﴿۸۵﴾ كَيْفَ يَهْدِي اللَّهُ قَوْمًا كَفَرُوا بَعْدَ إِيمَانِهِمْ

څنگه به لار وښیي الله داسی خلقو ته چی کافران سوه تر ایمان را وړلو وروسته

وَشَهِدُوا أَنَّ الرُّسُولَ حَقٌّ وَجَاءَهُمُ الْبَيِّنَاتُ وَاللَّهُ لَا

اوشاهدی یی ورکړه چی بیشکه رسول رښتینی دی او راغلی دوی ته ښانی ښکاره او الله پاک هدایت

يَهْدِي الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ ﴿۸۶﴾ أُولَٰئِكَ جَزَاءُ وَّهُمْ أَنَّ عَلَيْهِمْ

(لار) نه ورکوی ظالمانو خلقو ته ، دداسی خلقو سزا داده ، چی په دوی

لَعْنَةُ اللَّهِ وَالْمَلَائِكَةِ وَالنَّاسِ أَجْمَعِينَ ﴿۸۷﴾ خُلْدِينَ فِيهَا

لعنت دی دالله او دملائکو او دخلقو ټولو همیشه به وی په دی کی

لَا يَخْفَفُ عَنْهُمْ الْعَذَابُ وَلَا هُمْ يُنْظَرُونَ ﴿٨٨﴾ إِلَّا الَّذِينَ تَابُوا

سپک به نه سی د دوی څخه عذاب اونه به دوی ته فرضیت ورسېږي مگر چاچي توبه وکړه

مِنْ بَعْدِ ذَلِكَ وَأَصْلَحُوا فَإِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿٨٩﴾ إِنَّ

ددې څخه وروسته اونیك كاریی وکی نو بیشكه الله بخښونکی مهربانه دی ، کوم

الَّذِينَ كَفَرُوا بَعْدَ إِيمَانِهِمْ ثُمَّ أَذَادُوا كُفْرًا لَّنْ تَقْبَلَ

خلق چي منكر سوه وروسته دایمان څخه بیا زیات سو په انكار کی هرگز به قبوله نه سی

تُوبَتُهُمْ وَأُولَٰئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ ﴿٩٠﴾ إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا وَمَاتُوا

د دوی توبه اودغه گمراهان دی کوم خلق چي كافران سول اومره سول په كفر کی

هُمْ كُفَّارًا فَلَنْ يُّقْبَلَ مِنْ أَحَدِهِمْ مِّلٌ عَالِ الْأَرْضِ ذَهَبًا وَلَوْ

نومرگز به قبول نه سی دیو چا داسی څخه مخكه ډكه دسروزرو كه څه هم

اَفْتَدَىٰ بِهِ أُولَٰئِكَ لَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ وَمَا لَهُمْ مِنْ نَّاصِرِينَ ﴿٩١﴾

بدله کی ورکړی دومره قدر سره دوی لره عذاب دردناک دی اوهیڅوک نسته ددوی مددگار .

لنډتفسیر: (اول ددین څخه دمرتدسوو هغو خلکو بیان دی چی په كفر باندی ولاړ وه اودا کفر یی

هدایت گنی کله چی د دوی عقیده یادعوه دا وه چی الله ﷻ مونږ ته اوس هدایت فرمایلی دی نو په دی

وجه د دوی په بدوالی بیانولوکی ددی هدایت نستوالی هم بیانوی فرمایي چی) الله ﷻ به داسی خلکو

ته څنگه هدایت کوی چی کافران سوی دی وروسته تر ایمان راوړلو (په زړه سره) اووروسته ترخپل دی

اقرار (په ژبه سره) چی رسول (ﷺ) په دعوی درسالت کی) رښتینی دی اووروسته تردی چی دوی ته

بنکاره دلیلونه (داسلام دحق والی) رسیدلی وه اوالله ﷻ داسی بی ډبه خلکو ته هدایت نه کوی (دا

مطلب نه دی چی داسی خلکو ته هیڅ ځای هم داسلام توفیق نه ورکوی بلکه مقصود ددوی ددی لوړی

ذکر سوی دعوی نفی کول دی چی دوی به ویل چی مونږ چی اسلام پریښی دی او دا طریقه مواختیار

کړي ده دا مونږ ته خدای هدایت کړي دی نو ددی نفی خلاصه دا سوه چی کوم سړی دکفر بی ډبه لار

اختیار کی هغه دالله ﷻ په هدایت باندی نه دی په دی وجه هغه دا نه سی ویلی چی ماته خدای هدایت

کړي دی ځکه چی دهدایت دالارنه ده بلکه داسی خلک یقینی گمراه دی او) دداسی خلکو سزا دا ده

چی په دوی دالله ﷻ هم لعنت وی او دملانکو هم او (ددیرو) خلگو هم (غرض) دتولو (اوبیا هغه لعنت به هم په داسی طور سره وی چی) دی به دهمیشه همیشه دپاره په دی (لعنت) کی اوسی (اوکله چی ددی لعنت اثر جهنم دی نو مطلب دا سو چی دی به په جهنم کی همیشه همیشه وی او) دده څخه به عذاب سپک کول کیږی هم نه او نه به (تردا خلیدو مخکی) ده ته (ترڅه میعاده پوری) مهلت ورکول کیږی (مخ ته دهغوی بیان دی چی بیامسلمان سی دوی ددی حکم څخه جلا کوی یعنی) مگر البته (کوم خلگ چی توبه وباسی ددی (کفر) څخه وروسته (یعنی مسلمانان سی) او خپل ځان (دزړه) سره (هم) برابر کی (یعنی دمنافقانو په شان یوازی په ژبه باندی کافی نه ده) نو بیشکه (دداسی خلگو دپاره) خدای بخښونکی دی ، رحمت کوونکی دی ، بیشکه کوم خلگ چی کافران سول ترخپل ایمان راوړلو وروسته بیازیات سول په کفر کی (یعنی په کفر یی همیشه والی وکی ایمان یی رانه وړی) د دوی توبه (کومه چی دنورو گناهونو څخه یی کوی) هیڅکله به قبوله نه وی (ځکه چی توبه دگناهونو څخه یو فرعی اطاعت دی او دفرعی عبادت دقبلیدو شرط ایمان دی) او داسی خلق (ددی توبی څخه وروسته هم په دغه دستور سره) یانېه گمراهان دی .

بیشکه کوم خلق چی کافران سوه او د دوی مرگ هم په دغه حالت دکفر کی راغی نو په دوی کی دیوچا څخه (په طور دکفاری سره) ډکه مخکه دسرو زرو به هم نه اخیستل کیږی که څه هم دی دغه په بدله کی ورکول هم وغواړی (اوبی ورکولو یی هم څوک پوښتنه کوی؟) دداسی خلگو دپاره به دردناکه سزاوی او د دوی حامی (مددگار) به هم څوک نه وی .

معلومات اومستلي

(دیوه شک لیری کول)

کَيْفَ يَهْدِي اللَّهُ الْخ : ددی آیت څخه په ظاهره دا شبهه (شک) پیدا کیږی چی یو سړی ته ترمرتد کیدو وروسته بیا هدایت نه سی نصیب کیدی او حال دا دی چی داسی نه ده ځکه چی ډیر خلگ ترمرتد کیدو وروسته ایمان قبول کی او هدایت پیدا کونکی جوړ سی .

جواب یی دا دی چی دلته چی دکوم هدایت نفی (نیستوالی) سوی دی ، ددی مثال داسی دی چی لکه یو بدمعاش ته یو حاکم په خپل لاس سره سزا ورکی او دغه بدمعاش بیایایی چی ماته حاکم په خپل لاس سره خصوصیت راکړی دی یعنی زه یی خاص کړی یم او په جواب کی ورته ویل کیږی چی داسی بدمعاش ته مونږ خصوصیت ولی ورکو یعنی دا کار دسره خصوصیت نه دی ، اومطلب یی دا نه وی چی دا سړی په هیڅ شان سره دخصوصیت قابل کیدی نه سی که څه هم دی نیک چلنه اوسم سړی جوړ سی (بیان القرآن)

دریمه پاره ختمه سوه

Maktaba Tul Ishaat.com